

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULÆ ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA;
INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTI-
BUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM
MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS
CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTI-
CAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATI-
STICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITUR-
GICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSENTIM
DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS. ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO,
IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR: ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT ORBIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM
SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO
GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS,
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTIA
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA. ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUAE VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS IMPRÆSSA EST. PRIOR GRÆCÆ EDITIO, IN QUÆ UNUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLI-
CITUR, ET AD NOVEN ET QUINQUE VOLUMINA PERVENIT, SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM
TANTUM EXHIBET. IDEOQUE QUINQUE ET QUINQUE VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA
DIE DECEMBERIS 1860 OMNIBUS LIBRARIIS COMMUNICATA. UNUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLI-
LATINUM QUINQUE FRANCIS IMPRÆSSUM ERIT, SIVE QUINQUE VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA
PTOR, COLLECTIONEM IN QUINQUE VOLUMINIBUS GRÆCAM IMPRÆSSAM ERIT, SIVE QUINQUE VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA
PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS COMMUNICATA. UNUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DUCENTIS VOLUMINIBUS GRÆCAM IMPRÆSSAM ERIT, SIVE QUINQUE VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA
COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM IMPRÆSSAM ERIT, SIVE QUINQUE VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA
PRO SEX FRANCIS OBTINERE DEBIT. UTRAQUE VIGESIMA QUARTA

IN V
AMBO
SEI

E TOMO

OSTOMI

L.-P. M

UYETIA

1861

REM,
VULGO D'ENFER
A PARISINA.

BK60
P4
v. 51

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

**AD MSS. CODICES GALLICOS, VATICANOS, ANGLICOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM
EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS,
NOTIS, VARIIS LECTIIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIO-
SISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA;**

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

**EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII,
TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCRUM PRIMUM EDITA SUNT,
VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,**

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMI TERTII

PARS PRIOR.

VENEUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

**EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUË, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.**

1862

SÆCULUM V. ANNUS 407.

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LI CONTINENTUR.

Homiliæ XXV in quædam loca Novi Testamenti.

col. 17-388

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequituris S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusco editionis mere Latine novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et plura quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græcæ tum Latina ditata evadit.

256354

УВАЖИТЕЛЬНО ПРЕДЛАГАЮ

Præfatio

IN TERTIUM TOMUM OPERUM

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI.

Ea fuit instituti nostri ratio in hac paranda S. Joannis Chrysostomi Operum Editione, ut Opuscula primum omnia, cujusvis generis essent, in tribus Tomis prioribus locaremus; in sequentibus vero Commentaria in Novum et Vetus Testamentum. Opuscula porro omnia in quinque classes distribuimus. Prima classis complectitur ea Opera, quæ ob varietatem argumenti non possunt uno titulo comprehendi, sed secundum temporis ordinem, quoad ejus fieri potest, locantur. Secunda classis est Concionum panegyricarum de Domino N. J. Christo et de Sanctis. Hasce duas priores classes primus et secundus Tomus complectuntur. Tertia classis est Homiliarum, quæ ex diversis Scripturæ locis argumentum mutuuntur, quæ Homiliæ primam hujusce tertii Tomi partem occupant. Quarta classis, Opusculorum ad motus Constantinopolitanos et ad utrumque S. Joannis Chrysostomi exsilium pertinentium. Quinta classis est Epistolarum omnium. Tres igitur posteriores classes in hoc tertio Tomo continentur, quibus subjiciuntur pauca quædam, et spuria denique multa. De illis omnibus hic quædam præmittenda sunt.

§ I. — De Homiliis quæ ex diversis Scripturæ locis argumentum mutuuntur.

Ordinur ergo ab Homiliis in loca quædam novi Testamenti, quarum quatuor priores totidem evangelicas sententias explicant. Octo autem sequentes quæ una serie et continenter habitæ sunt, misere distractæ et dispersæ erant in Editionibus Saviliana et Frontoniana: quod cave seu incuriæ seu negligentia Savilii aut Frontonis Ducæi adscribas. Illi enim nullam non diligentiam adhibebant, non modo ut omnia Chrysostomi Opuscula ex omnibus orbis Christiani partibus colligerent, sed etiam ut quæque suo ordine ponerent. Verum quia jam prælo datis multis operibus, alia confertim undique accedebant, hæc postremo advecta plerumque ut fors ferebat locabant. Quanto autem lectoris dispendio hæc sic distracta ac propemodum dissipata ederentur, statim animadvertet quisquis earum lectionem continenter peraget. Nam plerumque accidit ut in sequenti tantum prioris argumentum compleatur: tantamque alioquin omnes habent inter se affinitatem, ut nonnisi præcedenti lecta sequentem plane intelligere possis.

Ex hisce autem octo Homiliis quatuor priores sunt in principium, sive in titulum libri Actorum. In hoc tamen argumentum quinque una serie conciones habuerat, ut non semel testificatur Joannes noster: sed secunda, in qua quærebatur quis esset auctor libri Actuum Apostolorum, intercidit. Illam porro integram me reperisse putabam, ut in Præfatione ad primum Tomum dixi. Verum postea diligentius expensa homilia illa longissima, ex Mss. eruta, quæ de Ascensione inscribitur, comperi partem quidem illam ubi, quibusdam de principio Actorum præmissis, evidentissime probatur Lucam evangelistam esse Actuum auctorem, esse haud dubie Chrysostomi: verum alia quæ hanc partem præcedunt, et longe plura quæ illam subsequuntur, non posse Chrysostomi esse. Hærebam certe initio, quia illa partem non contemnendam illius homiliæ complectebatur, an in serie aliarum locanda esset; sed ingratus lectori fore putavi, si spuria illa alia quæ in eadem homilia occurrunt, quorum quædam nugacem Græculum sapiunt, veris operibus admiscerem: quamobrem totam homiliam ad calcem hujus Tomi amandare visum est.

Quatuor item Homiliæ quæ de Mutatione nominum inscriptæ sunt, quatuor illis in principium Actorum nativo ordine connectuntur: in his quippe postremis argumentum priorum prosequitur Chrysostomus, ut in Monito diximus. Cæteræ Homiliæ in loca Pauli sunt, ac cum præcedentibus, triginta quatuor simul homiliarum numerum complent. Tres porro Homiliæ de Legibus connubii, quarum prima est num. 18, in illud: *Propter fornicationes, etc.* altera num. 19, de Libello repudii; tertia num. 20, *Laus Maximi, et quales ducendæ uxores*: has, inquam, Homiliæ, quæ unius et ejusdem argumenti sunt et eodem tempore una serie habitæ, ut legentibus liquidum est, ita Fronto Ducæus ediderat, ut tertia a duabus prioribus longo intervallo separaretur; sed eæ suo ordine jam locatæ suas partes implere ac semel cæptam materiam ad destinatum finem deductam lectori conjunctim offerre poterunt.

§ II. — Opuscula de motibus Constantinopolitanis, et de utroque Chrysostomi exsilio, quarum sint.

Hæc excipit quarta classis Opusculorum, nempe de motibus Constantinopolitanis, necnon de aliis quæ ad utrumque Chrysostomi exsilium pertinent. Hæc omnia secundum temporis seriem edere visum est, cum antea separata et tumultuario opere diversis in tomis locata essent, idque casu potius quam consilio. Ex iis non pauca in Editione Frontonis Ducæi de-

siderabantur. Spectant autem omnia ad historiam ab anno 399 ad annum 406. Ordo ille Opusculorum ordinem rerum apprimè sequitur; omniaque illa Opuscula ad ærumnas et utrumque Chrysostomi exsilium, quodammodo referuntur: nam ex Eutropii eunuchi fuga in ecclesiam Chrysostomi hostes accusandi illius ansam arripuerunt. Sed ut Opusculorum huiusmodi ordinem candidus lector facilius percipere valeat, historiam rerum Constantinopolitanarum, de quibus agitur, paucis persequi operæ pretium fuerit.

Eutropius Eunuchus inter primores aulæ Constantinopolitanæ apud Arcadium auctoritate plurimum valebat. Is cum Joannis Chrysostomi in Constantinopolitanum episcopum cooptandi auctor fuisset, initio ejus monitis morem gerebat. Sed cum ambitionis et cogendæ pecuniæ morbo admodum laboraret Eutropius, instabat, urgebat Chrysostomus, fugitivas divitias dicebat; nec modo fugitivas, sed exitiosas, quæ sui custodes ut plurimum prodere ac perderent. Hæc ille vir adulandi nescius frequenter dictabat: sed quia veritas odium parit, in monitorem exasperatus Eutropius, multa contra illum molitus est; id vero præcipue statui curavit, ut asyli et immunitatis jus ecclesiis tolleretur. Verum ita providente numine, Eutropius cum Consulatum anni undequadringentesimi Arcadii nutu consequutus, omnium in se odium concitasset, tumultuante Tribigildo tribuno militibus stipato, gradu dejectus est, et quod illi unicum perfugium supererat, in ecclesiam se recepit, atque asylum quod ille abrogandum curaverat, suppliciter adire coactus est. Nec profuisset asylum, nisi Chrysostomus fortiter obstitisset obsidentibus invadere paratis. Insequente vero die primam in Eutropium homiliam habuit S. antistes, ipso præsentente Eutropio, anno 399. Elapsis aliquot post illam habitam concionem diebus, cum Eutropius ab ecclesia dilapsus in manus hostium incidisset, alteram habuit in eundem homiliam S. doctor; de qua plurima in Monito videsis. Hinc vero ansam incusandi Chrysostomi arripuerunt ii qui ejus perniciem moliebantur: Eutropium miserum et in ecclesiam profugum ab illo objurgatum, ac denique hostibus proditum mentientes; quod quantum a vero alienum fuerit in Vita Chrysostomi pluribus ostendetur.

Gainas, quo stimulante Tribigildus tribunus Eutropii perniciem curaverat, hoc rerum eventu petulantior factus, Saturnini et Aureliani, qui inter Imperii proceres eminebant, capita depoposcit. Verum illorum causam fortiter agente Chrysostomo, satis habuit Gainas, si illi proceres in exsilium deportarentur: qua de re concionem illam habuit Chrysostomus, quæ titulum habet: *Cum Saturninus et Aurelianus acti essent in exsilium, et Gainas egressus esset e civitate*. An vero egressus jam ex civitate esset Gainas, cum hanc habuit concionem Chrysostomus, non ita exploratum est, et an titulo fides habenda sit pluribus expenditur in Vita Chrysostomi. Ut ut autem est, hæc homilia ineunte circiter anno 400 habita fuisse putatur.

Eodem anno cœpit illud odiosissimum negotium, videlicet accusatio Antonino, Ephesi episcopo oblata, qui variorum criminum imprimisque Simoniam reus agebatur. Qua de causa protectionem in Asiam meditabatur Chrysostomus. Verum Antonini artibus cohibitus est a quibusdam proceribus, metum Gainæ in Thracia hostiliter agentis obtendentibus; protectionemque distulit in anni sequentis initium, postquam Antoninus e vivis excesserat. In Asia vero plus quam centum dies, ut ipse ait, commoratus, Simoniacos destituit, alios in eorum locum ordinavit: ex quibus recte et secundum ecclesiasticum ritum constituitur occasiones criminandi arripuerunt ejus adversarii, quia nimirum nihil est quin male narrando possit depravari. Postridie quam ex Asia redierat ille, concionem habuit ad populum Constantinopolitanum, post Pascha anni 401, cujus interpretationem tantum Latinam habemus.

Severianus, episcopus Gabalorum in Syria, homo vafer, nec elinguis, Constantinopoli tunc agens, simulatis obsequiis Chrysostomi amicitiam sibi conciliaverat. Sed postquam hic in Asiam profectus erat, posita larva, populum sibi devincire, ejusque studia a Chrysostomo avertere satagebat. Postquam redierat Chrysostomus, cum verba impietate plena protulisset Severianus, tumultuante et in iram concitato populo pulsus est. Deinde curante Eudoxia Augusta et ipso Arcadio, consentiente quoque ægre licet Chrysostomo, in urbem admissus est. In adventu ejus, ut exasperatos in Severianum populi animos mitigaret Chrysostomus, concionem ad populum brevissimam habuit, quæ Latine tantum exstat, et cujus Græca interierunt. Sequenti etiam die Severianus breviter populum alloquutus, magnificentiora quam sinceriora de reconciliata pace verba protulit: hæc quoque oratio Latine tantum habetur; utraque anno 401 habita fuit.

Hæc ceu præludia fuere eorum, quæ ante exsilium Chrysostomi evenerunt. Nam cum ipse ecclesiasticam disciplinam, Constantinopoli mirum in modum apud sacerdotes diaconosque maxime collapsam, restituere tentaret, in illorum incurrit odium; Eudoxiæ quoque Augustæ animus, eo quod, ut ipsius officium postulabat, principum etiam vitia incesset, exasperavit: Theophilum Alexandrinum, quod Fratres longos, ut vocabant, humanius excepisset, jam antea infensum, infensorem sibi reddidit. Hisce omnibus demum conspiratis factionum partibus, in Pseudosynodo Chalcedonensi depositus fuit Chrysostomus anno 403. Hæc porro omnia hic brevissime repræsentata longissimæ historiæ materiam suppeditaverunt in Vita Chrysostomi. Postquam ergo depositus fuerat, antequam in exsilii locum deportaretur, concionem habuit, quam a Georgio Alexandrino in vita ipsius Chrysostomi conservatam edimus, ejusque postremam partem, ut suspectam vel saltem vitiatam damus; huicque subjungimus

veterem interpretationem Latinam in qua pars illa vitata non occurrit. Aliam pariter addimus ex Vaticanis Codicibus excerptam, quæ etiam temerariis librariorum ausibus vitata fuit.

Populus, quo repugnante et violentiam propulsare nitente, hinc abductus fuerat Chrysostomus, post ejus profectionem magis magisque in iram concitatus vociferabatur, et ad imperatorias ædes episcopi sui reditum postulabat: interimque terræ motu palatium concutiente, Eudoxia Augusta perterrita sanctum præsulem reducendum curavit. Redux vero Chrysostomus extemporalem habuit Oratiunculam quam Græce et Latine damus, postridieque alteram paulo longiorem, priori subjunctam. Illam vero quæ de Chananæa inscribitur, paucis post adventum suum diebus habuerit necesse est: ipsamque in eadem serio locatam, vindicavimus ab iis qui de authentia quæstiones moverant, eamque ut suspectam habuerant. Hæc omnia anno 403 dicta fuere.

His adjunximus duos pulcherrimos libros quorum prioris titulus est, *Quod nemo læditur nisi a seipso*; posterioris vero, in viginti quatuor capita distributi, *Ad eos qui scandalizati sunt ob adversitates*, etc. Hi vero libri licet post multas Epistolas Chrysostomi scripti fuerint, et quidem anno circiter, ut putatur, 406, cum in exsilio ageret, quia in serie Epistolarum locari non poterant, in hac quarta classe agmen claudunt, quod commodior ipsi locus excogitari non posset.

§ III. — Quinta et postrema classis, quæ est Epistolarum.

Inter Chrysostomi opera nihil Epistolis pretiosius, nihil ad concinnandam duorum exsilioꝝ ejus historiam opportunius: quam sane partem historiæ ecclesiasticæ inter præcipuas istius sæculi annuendam esse fatearis, si spectes quanta constantia animique fortitudine calamitates nusquam alibi memoratas pertulerit: si consideres quanta fuerit in hujusmodi negotio inter proceres Ecclesiæ et Imperii dissensio; aliis in adversa parte stantibus; aliis, quorum princeps erat Innocentius Romanus pontifex, Joannis Chrysostomi causam strenue propugnantibus. Has itaque Epistolas quanta potuimus accurratione emendatas edidimus. Quia vero temporis, quo scriptæ illæ fuerant, ordinem nulla arte, nullo labore assequi poteramus, Frontonis Ducæi seriem sequi visum est. Etsi enim omnino conspicuum sit quasdam earum ante alias quæ jam in Editio præcedunt scriptas fuisse, cum maxima pars illarum nullam præ se ferat temporis notam, non consulto fecissemus, si quasdam earum a pristino loco amovissemus, incerti num illæ, quas a priscis sedibus deturbaveramus, ante alias omnes sequentes datæ essent.

Extra numerum aliarum præmiserat Fronto Ducæus binas ad Innocentium Episcopum Romanum Epistolas, necnon illam quæ ad Episcopos et presbyteros in carcere inclusos a Chrysostomo exsulante scripta fuit; in hoc etiam Ducæum sequimur. Verum post epistolas Chrysostomi, duas Innocentii papæ ex Sozomeno exceptas edimus, quæ quia ad rem, de qua hic agitur, omnino pertinent, miror quo pacto in prius Editio omissæ fuerint. His subjunximus *Sacra* n Honorii Augusti; *Sacras* appellare solebant epistolas Imperatorias. In hac vero de tu jultu Constantinopolitano in ejectione Chrysostomi unice agitur, ideoque non debuit in larum Epistolarum serie prætermitti. Sequuntur ducentæ quadraginta duæ Epistolæ Chrysostomi, quarum septemdecim priores ad Olympiadem, cæteræ ad diversos sunt missæ, quorum nomina habes alphabetico ordine in Monito, ubi etiam numeros Epistolarum ad singulos missarum adjecimus. Ex his autem Epistolis quinque ad calcem positæ, nimirum 237, 238, 239, 240 et 241, non Chrysostomi, sed Constantii presbyteri sunt, viri sancti et Chrysostomo addictissimi, ut in Monito ad easdem tum ex stylo, tum auctoritate Codicis Vaticani probavimus.

Epistolarum agmen claudit celeberrima illa ad Cæsarium monachum Epistola quæ tot controversiarum ansam præbuit, ut in Monito ante eandem posito videre licet. Eam porro Chrysostomo allatis ibidem de causis abjudicavimus: speroque jam nullum de calculo contra ferendo cogitaturum esse. Si quis enim, in Chrysostomi genuinorum operum lectione non hospes, conferat ejusdem Epistolæ Græca fragmenta, quæ nunc plura auctioraque damus, cum germanis Chrysostomi operibus, is haud dubie fatebitur nullam uspiam tantam occurrere styli diversitatem. Hujus Epistolæ, paulo postquam typis illam dederam, apographum nactus sum ad fidem veteris Manuscripti exsumptum, ex alio ut videtur Codice, non ab eo ex quo Emericus Bigotius apographum descripserat. Ejus hic varias lectiones perscribam. Apographo hæc nota præmittitur: *Ex Codice membranaceo liber beati Athanasii Archiepiscopi Alexandriae contra impium Apollinarem de salutari Epiphania Christi ex hereditate doctissimi viri Nicolai de Nicolis de Florentia, de quo Nicolao S. Antoninus et alii.* In hoc videlicet Codice præmittebatur liber Athanasii contra Apollinarium, de salutari Adventu Christi, qui est in nostra S. Athanasii Editione liber secundus, p. 940, quia liber ille quamdam habet cum Epistola affinitatem, ut in Monito in Epistolam ad Cæsarium diximus. Post illam notam sequitur titulus: *Incipit Epistola B. Joannis episcopi Constantinopolitani ad Cæsarium, etc.*, ut in Editio nostro col. 755–756 Ibid. l. 5 et ἀκριβῶς, id est consummate. Ms. et ἀκριβῶς (sic) id est conjunctam; fortasse conjunctim. Ibid. l. 8. Ms.: *Et dicas forsitan a de-jore ad id quod melius est venisse te.* Legendum a pejore, et hanc lectionem præferrem, nisi obla-
rent Græca καὶ φήσεις πάντως ἐκ πλάνης πρὸς τὸ χρεῖστον ἐληλυθῆναι.

Col. 757, lin. 6: *factam ex divinitate et carne.* Ms., *facta e deitate et carnis.* Lin. 13: *Unigeniti imaginatur deitati.* Ms. *Unigeniti imaginamur deitati.* Lin. 22: *Verumtamen nos recordantes tuas*

nobiscum conversationis. Ms. Verumtamen nos recordantes bene nobiscum suæ rationis; malo lectionem Editi. Lin. 28: manifestam ostentationem facere. Ms. manifestam ostensionem facere, melius, et sic nos in nota diximus legendum videri.

Col. 758, lin. 7: *Unos autem communibus istis nominibus quando dispensationis confitendum est mysterium. Ms. unos autem communibus istis uti oportet nominibus quando dispensationis confitendum est mysterium.* Evidentissimum est hanc esse veram lectionem, si pro *unos* legas, *Nos autem communibus istis uti oportet, etc.* Paulo post, lin. 11: *id quod blasphemum est et immane; sed in aliorum hæresum declinasti impietatem. Ms. id quod blasphemum est et in Manet? sed in aliorum hæresum declinasti impietatem.* Hæc Manuscripti lectio licet vitiosa, Bigotii lectionem confirmare videtur: *et in Manetis et in aliorum hæresum declinasti impietatem,* quam puto sinceriolem. Lin. 16: *et quomodo Dominus dixit. Ms. et quando Dominus dicit.* Lin. 19: *Negue enim ex inhabitanti defraudabatur deitate. Ms. neque enim ex hoc ab inhabitanti defraudabatur deitate.* Sic etiam legit Bigotius, ut ibidem annotavimus, et hæc lectio melior esse videtur.

Col. 760, lin. 11: *ista dicere audientes? Ms. ista dicere audentes? Bene, et sic corrigendum. Lin. 42: arripientes. Ms. accipientes.* Quædam minuscula vitia prætereunda duximus.

Epistolæ ad Cæsarium subjungimus Joannis Chrysostomi orationem elegantissimam in laudem Diodori Tarsensis, quam v. cl. Emericus Bigotius post illam Epistolam ediderat. Deindeque Homiliam illam in Pascha quam Fronto Ducæus inter spuria conjecerat Chrysostomo vindicavimus, utpote genuinam nullique suspicioni obnoxiam. De sermone sequenti in Assumptionem Domini sat diximus supra.

§ IV. — De notis: item de interpretationibus Latinis operum Chrysostomi.

Non defuere qui conquesti sint, nos notas et pauciores et minores, quam optarent ipsi, edidisse. Verum ut jam in Præfatione primi Tomi subindicavimus, non una moti ratione in notis admodum parci sumus. Notæ enim vel ad illustrandam scriptoris sententiam, vel ad verborum ambages explanandas, vel ad insolentium vocum explorandum sensum adhibentur. At hujusmodi scriptorem tractamus, qui quasi amnis sine salebris fluit, qui dictionis perspicuitate nemini veterum concedit, quique verbis ut elegantioribus, ita usitatoribus fere semper sermonem texit, vix ut locum reperias ubi explanatione opus habeat. Si notas quæras de tempore quo orationes homiliasque habuit, de occasione, qua ad eas habendas adductus est, id habes in Monitis quæ vel singulis homiliis, vel pluribus, quando ejusdem argumenti sunt, præmittuntur. Si notas desideres theologica dogmata spectantes, videbis illas ultimo Tomo collectas, et secundum Christianæ fidei capita concinnatas, ut jam indicavimus in Tomi primi Præfatione, additis, ubi opus erit, disquisitionibus circa veram Chrysostomi de singulis sententiam. Nam imas paginas longis hujusmodi dissertationibus onerare non licet, ne tantam voluminum molem novis accessionibus, vel parvo vel nullo fructu, augeamus: quam etiam cautionem adhibuit is qui postremam Augustini Editionem curavit. Si demum notas expetas, ubi multa loca variis in operibus eadem de re sparsa, in unum conferantur; exempli causa, de eleemosyna, de oblivione injuriarum, de contemptu divitiarum, de amore fraterno, de humilitate, deque similibus Christianæ disciplinæ argumentis, quæ summopere sunt a Chrysostomo frequentata: hujusmodi certe notis omnino supersedere visum est; id enim esset tempus terere, et frustra librorum molem augere, cum maxime Index generalis alphabeticus, in fine Tomi ultimi positus, hæc abunde representet, atque longe plura de singulis proferat, quam liceret in notis congerere.

Quando quis editionem parat scriptoris cujuscumque quam minimæ molis, ita ut, etsi a fronte innumeras animadversiones præmittat, in imis paginis tot notas congerat, ut sæpe textum exsuperent, ad calcem vero observationes alias longissimas subjungat, vix tamen possit ad justum voluminis amplitudinem pertingere, per me licet, is annotationes pro lubito accumulet: tametsi semper prospiciendum cavendumque puto ne quid nimis. Verum hic undecim magnæ molis voluminum materies adest; imo et duodecim: nam, quod initio non putabam, Tomum quintum, qui commentaria et homilias in Psalmos atque in cæteros Veteris Testamenti libros complectitur, in duos necessario, atque ambos justæ magnitudinis, dividendus est; et quia ex diuturna perquisitione semper quid importatur novi, quis scit, an Tomorum numerus ad duodecimum usque jam adauctus, non ad decimum tertium tandem, novis succedentibus opusculis, producendus sit? Jam si genio indulgere voluissent, et notas, quæ sane facile parables mihi erant, congerere, parvo certe labore opera Chrysostomi potuissent ad viginti usque volumina extendere. Sed quis me probasset? quis mihi calculum detulisset? Ad hæc autem in digerendis Chrysostomi voluminibus non exiguus labor, non parva cautio adhibenda est. Non licet enim partem argumenti cujuscumque in alterum tomum transferre, ne Tomus ille qui præ manibus est nimis molis evadat; non licebat, verbi causa, postremam Epistolarum partem in sequentem Tomum amandare, quod tamen faciendum erat, si tertius Tomus, in quo agmen claudunt, ex notarum multitudine in nimiam molem excrevisset. Et similiter in sequentibus Tomis par ratio adhibenda erit; non convenit item Homilias in Matthæum, quæ amplissimum Tomum efficiunt, multitudine notarum ita augere, ut pars ejus postrema in alterum Tomum amandetur.

Hæc non ideo diximus, quod velimus notas non adhiberi, ubi opus est: nam multis in locis notas damus, et aliquando longiores ubi rei conditio ita postulat; sed ut illis faciamus

satis, qui notarum multitudine longitudineque ita gaudere videntur, ut, nullo habito auctorum discrimine, notas ubique desiderent, non advertentes scriptorem qui in Ethicis semper versatur, et summa perspicuitate loquitur, qualis est Chrysostomus, non tot egere notis.

Erant etiam qui vellent me omnia S. Joannis Chrysostomi opera nova interpretatione donavisse; quæ certe maximam gratiam habeo, quod me tot tantisque viris qui de Græco in Latinum diversa Chrysostomi opera converterunt, quique optimorum interpretum laudem adepti sunt, anteponeere videantur. Verum pace illorum dixerim, non consulto me facturum fuisse si Gentiani Herveti, Frontonis Ducæi, alteriusque Jesuitæ, qui librum cui titulus, *Quod nemo læditur nisi a seipso*, egregie transtulit, nomenque tacuit, Erasmi et aliorum, qui bene interpretandi laude floruerunt, interpretationes de medio sustulissent, ut meas substituerem. Nam bene concinnatam interpretationem remove, et aliam substituere, id certe est actum agere; ut taceam periculum, ne recens inducta interpretatio minus placeat, quam ea quæ de medio sublata fuit. Quamobrem priscum institutum retinere haud dubie par est; ut veterem quidem interpretationem removeam, quando interpres de Græco in Latinum paraphrastice convertit, et inutiliter verba multiplicat, qualis est ubique Godefridus Tilmannus; aut quando nimium a Græcis deflectit, vel cum intricatum interpretandi genus aggreditur. Sed quando interpretationes sunt planæ, nitidæ, non nimio scrupulo Græcis hærentes, sed tamen iis semper eatenus insistentes, quatenus linguæ Latinæ ratio patitur, quem interpretationis modum semper sectatus sum: tunc eas retineam oportet, iis tamen correctis, et in aliam formam translatis, quæ vel cum Græcis non consonabant, vel minus idoneis concinnata verbis erant. Quod etiam fecit Fronto Ducæus, fecerunt et alii viri docti. Hoc institutum semel susceptum ad finem usque servabo. Licet enim quidam secus agendum existimaverint; bene novi multos eosque cordatos viros mecum calculum posituros.

§ V. — *Animadversiones in quædam loca hujus tertii Tomi operum Chrysostomi.*

Quoniam, ut vulgo dicitur, secundæ curæ meliores, quædam hujus tertii Tomi loca retractantes, vitium identidem suspicati sumus, quæ omnia hic loca recensere operæ pretium fuerit. In homilia illa quæ inscribitur, *De gloria in tribulationibus*, Græca lectio habet: Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τινὰς ἐν Κορίνθῳ διατρίβοντας, καὶ πρὸς τοῦτους ἀποτεινόμενος μεγαλοφρονούντας ἐρ' ἑαυτοῖς, τῶν δὲ ἰσίων καταφθιζομένων, τῶν χαρακτηριστῶν τῆς Ἐπιστολῆς ἀποστόλων, ἀνάγκη ἔσχεν ἐπιτεῖναι τῶν καθ' ἑαυτὸν κατορθωμάτων συνθεταῖαι ἡμῖν τὴν εἰκόνα. Quæ sic convertit Fronto Ducæus, col. 163, lin. 2: *Idcirco etiam cum ad quosdam scriberet Corinthi degentes, et in eos inveheretur qui de semagnifice sentiebant, alios vero damnabant, epistolæ formam exprimens nobis, coactus est suorum recte factorum imaginem depingere.* Ibi ego pro ἐπιστολῆς; legendum omnino suspicor, ἀποστολῆς apostolatus; nam quid ad epistolæ formam describendam faciunt hæc quæ mox subjungit: *Ministri Christi sunt? ut minus sapiens dico, plus ego.* Hæc certe ad apostolatam, non ad epistolam pertinent: quamobrem si hæc substituat lectio, quod tamen sine Manuscriptorum auctoritate non licet, hæc, τῶν χαρακτηριστῶν τῆς ἀποστολῆς ἀποστόλων, *Apostolatus formam exprimens, vel, Apostolatus conditionem exprimens, vertenda erunt.*

Homilia in illud, *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, Græca lectio habet: Καὶ οὐκ ἤμενοι οἱ τῷ κηρύγματι πολεμούμενοι, τοὺς μὲν εἰς δεσμοκτήρια ἐμβάλλοντες, τοὺς δὲ εἰς ἀπαγωγάς, τοὺς δὲ εἰς μυρία ἔτερα φάρακτα καθέλωμεν. Fronto Ducæus vertit, col. 166, lin. 27: *Neque prædicationis evangelii adversarii quiescebant, sed alios in carcerem conjiciebant, alios in exsilium mittebant, alios in alia præcipitua trahebant.* Ubi illud, *alios in exsilium mittebant*, denuo legenti ac repententi non visum est recte scriptoris mentem exprimere: nam ἀπαγωγή, cujus vocis frequens usus est apud Chrysostomum, significat abductionem damnati cujuscumque vel ad capitalem pœnam, vel ad aliud supplicium. Sic Chrysost. in Psalmos Edit. Morel. p. 212, D, 3, πρὸς τὴν ἡσέκων ἀπαγωγάς, *Abductiones ad gehennam; quamobrem illud, τοὺς δὲ εἰς ἀπαγωγάς, malim converti, Alios abducebant ad supplicium.*

Homilia III in illud, *Habentes eundem Spiritum*, in Græco legitur: Διὰ γὰρ τοῦτο ἀλέμνησα ὑμῶν τῶν χειρῶν ἐλεῖναι τὰ προσορθίσματα, ἵνα καὶ ὁ ἐν θλίψει ὑμῶν ὢν, ἰκανὴν ἐπιτεῖναι λαμβάνη παράκλησιν, καὶ ὁ πολλῆς ἀπορίων ἀδέκας, ἀπὸ τῆς ἀτεχνίας τῶν κινδύων ἐλεῖναι πολλὴν εἰσάξῃ προθυμίαν εἰς τὴν τῶν ἀτόπων λογισμῶν μάχην. Hæc Sigismundus Gelenius sic transtulit: *Ideo enim vobis in memoriam revocavi illius temporis calamitates, ut nunc et qui affligitur idoneam inde consequatur consolationem, et qui in securitate agit, in vicem illarum conflictationum acre contra absurdas cogitationes certamen suscipiat.* Certe postrema pars periodi obscure transfertur, nec satis apte auctoris mentem exprimit; sic itaque vertendum existimo: *Et qui in magna securitate agit, utpote non exercitatus in hujusmodi periculis, multam suscipiat alacritatem ad pugnandum contra absurdas cogitationes.* Vide col. 293, lin. 12 et seqq., hujus Tomi.

Homilia de capto Eutropio (col. 391) sic incipit: Ἡδὺς μὲν λεῖμων καὶ παράδεισος, πολὺ δὲ ἡδύτερον τῶν θείων Γραφῶν ἢ ἀνάγνωσις. *Suave pratium, suavis est hortus, at longe suavior divinarum Scripturarum lectio.* Ex quatuor autem quibus usi sumus manuscriptis codicibus, tres habent cum Frontonis Ducæi edito ἡδὺς μὲν, unus autem cum Savil. ἡδὺ μὲν. Verum licet prior lectio, quæ in pluribus mss. fertur, utcumque ferri posse videatur, malim tamen ἡδὺ cum Savilio legere, et hanc lectionem alteri substituendam esse omnino suadet ἡδύτερον mox sequens.

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI
OPERA OMNIA.

ADMONITIO

AD HOMILIAM IN PARABOLAM DEBITORIS DECEM MILLIUM TALENTORUM.

Non obscuram temporis notam affert Chrysostomus num. 1 hujus concionis, cum ait: *Nos autem unam chordam pulsavimus per totam Quadragesimam, dum legem vobis de juramenti recitavimus, et Dei gratia effectum est, ut pleraque a nobis ora in hac legis melodia ita instituta sint, ut, depulsa prava consuetudine, pro eo quod antea Deum jurabant, jam nihil nisi Est, et Non est, et Crede mihi, in lingua sua circumferant, idque in omni colloquio, etc.* Hæc porro confer, sodes, cum epilogis pene omnibus Homiliarum in Statuas, quas initio secundi Tomi locavimus, ibique non modo adhortantem ad juramenta vitanda Chrysostomum deprehendes, sed etiam versus Quadragesimæ finem gratias Deo agentem, quod non frustra nec sine fructu huic curando vitio manum admoverit. Hæc de vitando juramento monita pertinent ad Quadragesimam anni 387, ut diximus Admonitione in Homilias de Statuis: hinc vero sequitur hanc concionem in Parabolam debitoris decem millium talentorum eodem anno 387 post Quadragesimam habitam fuisse. Nimirum postquam juramenta de medio sustulerat, aliud curandum in alium, ut optimus medicus, suscipit: scilicet odium *proximi* et *muris*, sive injuriarum oblatarum memoriam.

Hanc porro homiliam habuit postquam ex morbo convaluerat; unde etiam ediscimus ipsum eodem anno ab assueti concionandi officio ea de causa aliquanto tempore abstinuisse: qua vero anni tempestate id acciderit, jam est disquirendum. Aliquid sane lucis ad ejus rei notitiam assequendam mutuamur ex Sermone primo in Annam Tom. IV, ubi paulo post initium hæc habentur, *Vos enim, nunc estis obliti, nos multos interim sermones de aliis rebus habuisse. Nam reverso a longinqua illa peregrinatione patre nostro, necessarium fuit omnia commemorare, quæ in comitatu acciderant, ac deinde cum gentilibus disputare, ut hos vi calamitatis ad meliorem frugem revocatos, qui deserto gentilium errore sese ad nos contulerant, pro virili confirmaremus ac doceremus, quantis tenebris liberati ad tantam lucem veritatis accurrissent. Post illa rursus multis diebus martyrum festiuitatibus potiti sumus, neque tempori conveniens fuisset, nos qui juxta martyrum sepulcra versaremur, earum laudum quæ martyribus debentur exsortes discedere. Successit his rursus cohortatio ad abstinendum a juramenti. Cum enim totam rusticorum nationem in urbem ingressam cerneremus, hoc illos a nobis instructos viatico censuimus dimittendos.* In his concionibus quas Chrysostomus ordine commemorat, agmen ducit Homilia illa post reditum Flaviani, quam in die sancto Paschæ habitam statuimus in Præfatione ad quartum Tomum, et in Monito ad Sermones in Annam Tom. IV. Deinde disputationem habuit Chrysostomus contra Gentiles, an in una vel pluribus concionibus, non declarat ipse. Successere postea martyrum celebritates *multis diebus*. Ac deinde quia populum Antiochenum jurandi assuetum, repetitis per totam Quadragesimam admonitionibus, ab hac prava consuetudine abduxerat, alia argumenta tractanda suscepit. Verum quia rusticorum turba magna in urbem advenerat, ut hos etiam, qui pristinis concionibus non interfuerant, a juramentis absterreret, pristinum contra juramenta argumentum repetiit, et concionem hanc habuit Dominica Salvatæ quam Dominicam esse Passionis olim cum Tillemontio putaveram; verum nunc ad Leonis Allatii sententiam prorsus accedo, qui ait Dominicam Salvatæ esse illam quæ Ascensionem Domini præcedit, quod pluribus expenditur in Præfatione ad quartum Tomum, et in Monito ad Sermones in Annam eodem Tomo.

Illam igitur concionem Dominica ante Ascensionem ad rusticos habitam sic orditur Chrysostomus : *Epulis sanctorum martyrum excepti estis his præteritis diebus : spirituali celebritate repleti exsultastis honestis exsultationibus : vidistis aperta latera, et ilia concisa, cruorem undique defluentem, infinitas tormentorum species : humanam vidistis naturam supernaturalia præstantem, et coronas sanguine contextas, pulsastis choream, in omnem partem civitatis hoc honesto duce (Flaviano) vos circumagente ; sed nos et invitos infirmitas domi manere cogebat. Tamen etsi non interfuimus, de voluptate participavimus : etsi de concione fructum non cepimus, vobiscum tamen lætitiæ communem habuimus. Talis est enim caritatis vis, etc.* Hanc ipsam, ni fallor, corporis ægritudinem in hac etiam concione commemorat Chrysostomus. Utramque enim, hanc scilicet de Parabola debitoris decem millium talentorum, et illam ad Rusticos, post ægritudinem habuit. Utra vero prior habita fuerit, ipse declarare videtur initio hujusce, de qua nunc agitur : illam quippe sic orditur : *Quasi ex longinqua peregrinatione ad vos reversus essem, ita me hodie affectum sentio.* Hæc sane verba, et complura quæ sequuntur, primo post recuperatam valetudinem salutantis sunt ; ita ut hæc concio haud dubie præcesserit eam, quæ Dominica ante Ascensionem habita fuit anno 387, an uno autem, an pluribus diebus, incertum.

Interpretatio Latina est Petri Nannii Alcmariani, quam plurimis in locis castigavimus.

[1] ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΟΛΗΝ

Τὰ τὰ μύρια τάλαντα ὀφείλοντος, καὶ τὰ ἑκατὸν δηνάρια ἀπαιτοῦντος, καὶ ζεῖ παντὶς ἀμάρτηματος τὸ μνησικακεῖν χεῖρον.

α'. Ὡς ἐκ μακρᾶς ἀποδημίας ἐπανελθὼν πρὸς ὑμᾶς, οὕτω διάκειμαι τήμερον· τοῖς γὰρ φιλοῦσιν, ὅταν μὴ δύνωνται συγγενέσθαι τοῖς φιλουμένοις, οὐδὲν ὀφείλεις εἶναι τῆς παρουσίας. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐνδημούμενοι, τῶν ἀποδημούντων οὐδὲν ἀμεινον διακείμεθα, ἐπειδὴ τὸν παρελθόντα χρόνον διαλεχθῆναι πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἰσχύσαμεν· ἀλλὰ σύγγνωτε· οὐδὲ γὰρ βραθυμίας, ἀλλὰ ἀσθενείας ἦν ἡ σιγή. Ὑμεῖς μὲν οὖν χαίρετε νῦν, ἐπειδὴ τῆς ἀβρωστίας ἀπηλλάγημεν· ἐγὼ δὲ χαίρω, ἐπειδὴ τὴν ὑμετέραν ἀπέλαβον ἀγάπην. Ἐπεὶ καὶ ἠνίκα ἠσθένουν, τῆς νόσου μοι χαλεπώτερον ἦν τὸ μὴ δύνασθαι τοῦ ἀγαπητοῦ τούτου μετέχειν συλλόγου· καὶ νῦν ἐπειδὴ τὴν ἀβρωστίαν ἀπεθέμην, τῆς ὑγείας μοι ποθεινότερον γέγονε τὸ μετὰ ἀδείας ἔχειν ἐντροπᾶν ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ. Οὐδὲ γὰρ οὕτω πυρετὸς σώματος φύσει κατακαίειν εἰωθετοῦς πυρεττοντας*, ὡς τὰς ἡμετέρας ψυχὰς τὸ κερῶσθαι τῶν φιλουμένων· καὶ καθάπερ ἐκείνοι φιάλας καὶ ποτήρια καὶ ψυχρὰ νάματα ἐπιζητοῦσιν, οὕτως οὗτοι τῶν ποθουμένων τὰς ὕψεις. Ἰσασι ταῦτα καλῶς ὅσοι φιλεῖν εἰώθασιν. Φέρε οὖν, ἐπειδὴ τὴν ἀβρωστίαν ἀπεθέμεθα, πάλιν ἀλλήλων [2] ἐμφορηθῶμεν, εἴγε δυνατόν ἐμφορηθῆναι ποτε· ἢ γὰρ τῆς ἀγάπης φύσις κόρον οὐκ οἶδεν, ἀλλ' αἰ τῶν ἀγαπωμένων ἀπολαύουσα, πρὸς μείζονα αἴρεται φλόγα. Καὶ τοῦτο ὁ τῆς ἀγάπης τρόφιμος Παῦλος εἰδὼς ἔλεγε· *Μηδὲν μὴδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους*. Τοῦτο γὰρ μόνον τὸ ὄφλημα αἰ μὲν καταβάλλεται, οὐδέποτε δὲ ἀποδίδεται. Ἐνταῦθα τὸ διηνεκῶς ὀφείλειν καλὸν καὶ ἐπαῖνον ἄξιον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν χρημάτων τοὺς μηδὲν ὀφείλοντας ἐπαινοῦμεν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀγάπης τοὺς διηνεκῶς ὀφείλοντας ἀποδεχόμεθα καὶ θαυμάζομεν· καὶ ὅπερ ἀγνωμοσύνης ἐκεῖ, τοῦτο ἐνταῦθα εὐγνωμοσύνης σημεῖόν ἐστι, τὸ μηδέποτε διαλύεσθαι τὸ τῆς ἀγάπης ὄφλημα. Μὴ δυσχεράνητε δὲ πρὸς τὸ μῆκος τῶν μελλόντων βηθήσεσθαι· καὶ γὰρ κιθαρωδίαν ὑμᾶς τινα θαυμαστήν διδάξει βούλομαι, οὐχὶ λύραν νεκρᾶν μεταχειρισάμενος, ἀλλὰ τὰς τῶν Γραφῶν ἱστορίας καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολὰς ἀντὶ νευρῶν ἀνατείνας. Καὶ καθάπερ κιθαρωδοὶ τοὺς δακτύλους τῶν μαθητευομένων λαμβάνοντες, ἥρεμα τοὺς φθόγγους προσάγουσι, καὶ διαφηλαφᾶν μετ' ἐμπειρίας διδάσκοντες, ἐκ τῶν ἀφώνων φθόγγων τε καὶ νευρῶν πάσης φωνῆς ἤρω καὶ γλυκυτέραν παιδεύουσι κατακρυβ-

ζειν φωνῆν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσομεν, ἀντὶ δακτύλων τὴν διάνοιαν ὑμῶν μεταχειρισάμενοι, καὶ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ προσαγαγόντες, μετ' ἐμπειρίας αὐτῶν ἄπτεσθαι παρακαλέσομεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, οὐχ ἵνα ἀνθρώπων θέατρον, ἀλλ' ἵνα τῶν ἀγγέλων τὸν δῆμον διὰ ταύτης τῆς ἡθουῆς ἀναστήσῃτε. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὰ θεῖα λόγια ἐπελθεῖν μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων ἐπιδείξεως. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς κιθάρας ἄπτεται μὲν ὁ τεχνίτης τῶν νευρῶν, ἄπτεται δὲ καὶ ὁ ἀτεχνος, ἀλλ' ὁ μὲν λυπεῖ τὸν ἀκροατὴν, ὁ δὲ ψυχαγωγεῖ καὶ τέρπει, καίτοι γε οἱ αὐτοὶ δάκτυλοι καὶ αἱ αὐταὶ νευραὶ, ἀλλ' οὐχ ἡ αὐτὴ ἐμπειρία· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν θείων Γραφῶν, ἐπέρχονται μὲν πολλοὶ τὰ θεῖα λόγια, ἀλλ' οὐ πάντες κερδαίνουσιν, οὐδὲ καρποῦνται πάντες· τὸ δὲ αἴτιον, ἐπειδὴ μῆτε τοῖς εἰρημένοις ἐμβαθύνουσι, μῆτε μετὰ τέχνης τῆς κιθάρας ἄπτονται· ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῆς κιθαρωδίας ἡ τέχνη, τοῦτο ἐπὶ τῶν τῶν Θεοῦ νόμων ἢ διὰ τῶν ἔργων ἐπίδειξις. Ἦδη μὲν οὖν μίαν ἐκρούσαμεν νευρᾶν δι' ὅλης τῆς Τεσσαρακοστῆς, τὸν περὶ τῶν ἔρκων νόμον ὑμῖν ἀναγινώσκοντες, καὶ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν πολλὰ στόματα τῶν ἀκροατῶν ἡμῶν ἐπαιδεύθη τὴν τοῦ νόμου μελωδίαν ἐκείνου, καὶ τὴν πονηρὰν ἀπελάσαντες συνήθειαν ἀντὶ τοῦ τὸν Θεὸν ὀμνύειν, τὸ Ναὶ, καὶ τὸ Οὐ, καὶ τὸ Πίστευσον, ἐπὶ τοῦ στόματος φέρουσι διηνεκῶς ἐπὶ διαλέξεως ἀπάσης· καὶ μυρίων πραγμάτων ἀνάγκη βιάζεται, παραιτέρω προσελθὲν οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο.

β'. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν μιὰς ἐντολῆς ὑποδοχή, φέρε τήμερον καὶ ἐπὶ ἑτέραν ὑμᾶς μεταγάγομεν· καὶ γὰρ καὶ εἰ μὴ πάντες κατώρθωσαν τὸν πρότερον νόμον, ἀλλὰ γε τοῦ χρόνου προϊόντος τοὺς φθάσαντας οἱ ὑπερῆσαντες καταλήφονται. Καὶ γὰρ ἔγνων, ὡς τοσαύτη τοῦ πράγματος γίνεται σπουδὴ, [3] ὡς καὶ ἐπὶ οἰκίας καὶ ἐπὶ τραπέζης ἀνδράσι πρὸς γυναῖκας, δούλοις πρὸς ἐλευθέρους ἀμιλλαν εἶναι περὶ τῆς ἐντολῆς ταύτης, καὶ ἐμαχάρισα τοὺς οὕτως ἐστιωμένους. Τί γὰρ τῆς τραπέζης ἐκείνης ἀγιώτερον γένοιτ' ἂν, ἐνθα μέθη μὲν καὶ ἀδηφαγία καὶ πᾶσα ἀσωτία ἀπελήλαται, θαυμαστή δὲ τις ἀντεισενήνεκται περὶ τῆς φυλακῆς τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἀμιλλα, καὶ παρατηρεῖ μὲν ἀνὴρ τὴν γυναῖκα, ὅπως εἰς τὰ τῆς ἐπιπορκίας μηδέποτε ἐμπέση βάραθρα, φυλάττει δὲ γυνὴ τὸν ἄνδρα, καὶ καταδίκη τῷ παραβάτι κεῖται μεγίστη· οὐκ ἐπαίσχυνεται δὲ οὐδὲ ὑπὸ τῶν δούλων ὁ δεσπότης ἐλέγχε-

* Reg. τῶν πυρεττόντων.

β Reg. οὐκ ἔχει.

c Reg. πάντες ἡμῶν κατώρθωσαν.

IN PARABOLAM

DECEM MILLIUM TALENTORUM DEBITORIS, ET CENTUM DENARIOS EXIGENTIS, ET QUOD OMNI PEG-CATO DETERIOR SIT INIURIARUM RECORDATIO (*Matth.* 18. 23, *sqq.* (a).

1. *Sibi e morbo convaluisse gratulatur; dilectio numquam satiatur.*— Quasi ex longinqua peregrinatione ad vos reversus essem, ita me hodie affectum sentio : cum enim nullum amicorum consortium esse potest, nihil commodi affert eorum praesentia. Quamobrem nos qui domi versabamur peregre versantibus nihilo hac in parte feliciores fuimus : nimirum qui superiore tempore nulla vobiscum colloquia habere potuimus : sed danda est venia, cum illud non inertiae, sed infirmitatis silentium fuerit. Gratulamini igitur me ab ea infirmitate convaluisse, ego vero gaudeo, quod vos carissimos mihi recuperavi. Erat mihi inter aegrotandum ipso morbo gravius, quod hujus dilecti coetus particeps esse non poteram : nunc vero restituta valetudine, ipsa sanitate mihi optabilius est, quod vestrae caritatis deliciis perfrui secure liceat. Non enim febris tantum ardorem invenit febricitantium corporibus, quantum animis nostris amicorum absentium desiderium, et ut illi phialas et pocula et frigidus fontes, ita isti amicorum vultus exoptant. Norunt illi qui-amare consueverunt. Age igitur quando morbum deposuimus, hincem expleamur, si modo fieri liceat, ut hic ullam satietatem inveniamus ; dilectionis enim natura satietatem non novit, et ex usu amicitiae majores flammam accipit : quod ipse alumnus dilectionis Paulus testatum reliquit, qui ita dixit : *Nulli quidquam debeatis, nisi et invicem diligatis* (*Rom.* 13. 8). Illud enim debitum semper quidem fundatur, numquam autem solvitur. Hic perpetuo debere pulchrum est, et in laude positum. In re pecuniaria eos, qui non debent, laudandos putamus : in dilectione vero perpetuos debitores probamus et admiramur : et quod ibi malignitatis, hic benignitatis signum est, ut scilicet numquam solvatur caritatis debitum. Ne aegre feratis profixitatem orationis futurae : citharædicam enim melodiam eamque admirabilem vos docebo, non mortuam lyram attrahendo, sed Scripturarum historias et Dei praecepta pro nervis intendendo. Et quemadmodum citharædi arripitis discipulorum digitis, paulatim eos chordis admoventes assuefaciant perire contrectare, et ex mutis tonis ac nervis omni sono suaviores et dulciores vocem emittere docent : ita

nos quoque faciemus, et loco digitorum mentem vestram attrahentes praeceptis Dei admovebimus, jubebimusque ea scite et eleganter attingere, non ut hominum theatrum, sed ut angelorum populum per hanc voluptatem excitetis. Non enim satis est si eloquia divina percenseas, nisi ea quoque rebus praestes : et quemadmodum in cithara nervos attingit artifex, attingit quoque et imperitus, verum ita, ut iste auditorem vexet, ille voluptatibus et oblectatione repleat, etsi utrobique ejusdem generis digiti et iidem nervi sint, sed non eadem peritia : ita quoque in sacris Scripturis, multi adeunt eloquia divina, sed non omnes lucrum inde faciunt, aut fructum referunt ; in causa est, quod neque dicta satis scrutentur, neque cum artificio citharam pulsent : quod enim in re citharædica ars, hoc ipsum in Dei legibus operum exhibitio. Nos autem unam chordam pulsavimus per totam quadragesimam, dum legem vobis de juramentis recitavimus, et Dei gratia effectum est, ut pleraque auditorum a nobis ora in hac legis melodia ita instituta sint, ut depulsa prava consuetudine, pro eo quod antea Deum jurabant, jam nihil nisi Est, Non est, et Crede mihi, in lingua sua circumferant, idque in omni colloquio, adeo ut inter mille negotiorum necessitates ulterius progredi non sustineant.

2. *Ceterum quia non sufficit ad salutem, si unum praeceptum observemus, age vos hodie ad alterum traducamus : etsi enim non omnes profecerunt in prior lege, attamen temporis progressu qui retro manserunt eos, qui praecedunt, assequuntur. Deprehendi enim tantam esse hujus rei curam, ut et domi et in mensa viri cum mulieribus, servi cum ingenuis certamen de hujus praecepti observatione contendant, et beatos dixi, qui ad istum modum convivia celebrent. Quid enim ea mensa sanctius, unde et ebrietas et voracitas omnisque prodigalitas extrusa est, et loco illarum admirabilis introducta praestandi divini praecepti concertatio? Dum vir observat uxorem, uxor virum, ne in praecipua perjurii ruat, et multa gravissima constituta est praevicatori, non pudori est dominum a servis redargui, aut servos a dominis castigari? Recte igitur quis*

(a) Collata cum Codice Régio 1987 et cum Coislinoiano 244.

Istiusmodi domum Dei Ecclesiam appellet. Ubi enim tanta modestia, ut epularum tempore solliciti sint convivæ de divinis legibus, aliusque cum alio super hoc contendat: certum est dæmonem inde et quamlibet malam potentiam eliminatam esse, Christumque adesse, lætum ac hilarem de illa pulchra inter servos suos æmulatione, omnemque illis elargiri benedictionem. Quapropter omisso jam hoc præcepto (novi enim Dei gratia id per universam urbem propagatum iri, cum adeo ferventes in principiis, adeoque constantes vos exhibeatis), ad aliud præceptum transibo, quod est de contemptu iræ. Ut enim in cithara non satis est unico nervo conficere melodiam, sed omnes percurrendi sunt, concinnitate congruenti: ita quoque in animi virtute, non una lex sufficit nobis ad salutem, ut prius dixi, sed omnes exacte præstandæ sunt, si quidem velimus omni harmonia dulciores et utiliores modulos conficere. Didicit os tuum non jurare? edocta est tua lingua, Ita, et Non, ubique sonare? Discat etiam convicium omne aversari, majoremque curam ad hoc præceptum adhibere, quandoquidem et majore labore opus est. Nam illic consuetudo sola vincenda fuit: in ira vero nervosiore industria opus est; violentus enim affectus est, et tyrannicus, et subinde abripit vel eos qui vigilant¹, et ad barathrum ipsum perditionis deducit. Ferte igitur prolixitatem sermonis. Absurdum quippe est cum quotidie vulnereris in foro, in ædibus, ab amicis, a cognatis, ab inimicis, a vicinis, a servis, ab uxore, a filio, a propriis cogitationibus, ne semel quidem in universa hebdomada de remedio illorum vulnerum curam admittere: præsertim cum sciamus istum curandi modum nec sumptu, nec dolore constare. Non enim nunc ferrum in manibus habeo: sed verbum pro ferro, quovis tamen ferro acutius, et cujusvis peccati putredinem excindens; sine dolore tamen ejus, cui ista incisio sit. Non ignem in dextra habeo, sed doctrinam igne vehementiorem, eamque non adhibentem cauterium, sed tamen cohibentem malitiæ proserpentem erosionem, et pro cruciatu plurimam ei, qui liberatur a malitia, afferentem voluptatem.

Velle satis est; auctoritas jubentis excitare debet; Petri in scenam paulisper inducti primatus et studium ergo doctrinam Christi prædicantur.— Non hic opus est tempore, non laboribus, non pecuniis: solum velle satis est, et statim quidquid hujus virtutis est præstiterimus. Quod si cogitemus, quanta sit auctoritas Dei jubentis, et conditoris istius legis, satis ex eo et abunde instructi et admoniti fuerimus; neque enim a nobis ipsis monita vobis adferimus, sed ad legislatorem vos omnes adducimus. Sequimini igitur, et divinas leges audite. Ubi vero de ira et similitate disputatum est? Multifariam quidem in multis locis, maxime autem in parabola illa, quam ad discipulos loquens ad istum ferme modum exorsus est: *Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi,*

¹ Reg., *abripit eos qui non vigilant, quæ lectio non spernenda.*

qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta: cum autem non haberet, unde redderet, jussit et ipsum venumdari, et uxorem ejus, et liberos, et omnia quæ habebat, et reddi. Prolapsus igitur servus ille ad pedes ejus, orabat eum his verbis: Domine, patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei. Egressus autem ille invenit unum de conservis suis, qui ipsi debebat centum denarios, et tenens suffocabat eum, dicens, Redde quod debes; procumbens ergo conservus ille ad pedes ejus rogabat dicens, Patientiam habe in me, et omnia solvam tibi: ille autem noluit, sed eum inde abductum conjecit in carcerem, donec debitum redderet: videntes autem conservi ipsius indignati sunt, et venientes narraverunt domino suo. Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum? Tunc tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum. Sic et Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris (Matth. 18. 23-35).

3. Talis quidem parabola ista. Dicendum est porro, quare cum adjectione causæ illam parabolam proposuit: non enim simpliciter dixit, assimilatum est regnum cælorum, sed, *Ideo assimilatum est regnum cælorum.* Cur ergo causa adjuncta est? De tolerantia discipulis sermonem faciebat, docens, quomodo ira refrenanda esset contemendæque injuriæ nobis illatæ, idque his verbis: *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et reprehende eum inter te et ipsum solum. Si auscultaverit tibi, lucratus es fratrem tuum (Matth. 18. 15).* Hæc et alia ejusmodi Christo loquente ad discipulos suos, istanque philosophiam docente, Petrus chori apostolorum princeps, os discipulorum, columna Ecclesiæ, firmamentum fidei, confessionis fundamentum, orbis terrarum piscator, qui genus nostrum ex profundis errorum in cælum adduxit, qui ubique servidus et libertate plenus, imo potius caritate quam libertate, tacentibus omnibus, accedens ad magistrum dixit: *Quoties peccabit in me frater meus, et remittam illi? usque septies (Ibid. v. 21)?* simul et interrogat et pollicetur, et priusquam discat, magnum hac in re studium præ se fert. Cum enim mentem magistri probe cognitam haberet, quam illa ad humanitatem pronam esset, et quod ille præcipue gratiam cum ipso iniret, qui in condonandis offensis promptior esset, neque in istiusmodi rebus acerbum se et acrem exhiberet, volens placere legislatori interrogavit, num usque septies venia iteranda esset. Deinde ut discas qualis homo, qualis vero Deus sit, qualisque ejus indulgentia, et quomodo humana benignitas, si ad illius largitatis opulentiam collata sit, quavis paupertate contemptior reperiat, et quantula stilla sit ad mare immensum, tantam nostram bonitatem ad illius inefabilem humanitatem æstimandam: dicenti Petro

Θηαι, οὐδὲ τοὺς οἰκέτας αὐτοῦ ἐπὶ τούτοις διορθῶν; Οὐκ ἂν τις ἀμίρτοι τὴν τοιαύτην οἰκίαν ἐκκλησίαν Θεοῦ προσειπῶν. Ὅπου γὰρ σωφροσύνη τοσαύτη, ὡς ἐν καιρῷ τρυφῆς μεριμνᾷ ὑπὲρ τῶν θείων νόμων, καὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας ὑπὲρ τούτου πρὸς ἀλλήλους ἀγωνίζεσθαι καὶ φιλονεικεῖν, εὐδηλον, ὅτι δαίμων μὲν ἅπας καὶ πονηρὰ δύναμις ἀπειλήτασι, Χριστὸς δὲ πάρεστι χαίρων ἐπὶ τῇ καλῇ τῶν δούλων φιλονεικίᾳ, πᾶσαν αὐτοῦ ἐπιδαφιλούμενος εὐλογίαν. Διὰ δὲ ταῦτα ταύτην ἀφελὲς λοιπὸν τὴν ἐντολὴν (οἶδα γὰρ ὅτι Θεοῦ χάριτι πᾶσαν ἐπιδραμεῖται τὴν πόλιν ὑμῖν θερμὰ προοίμια ἀναλαβοῦσι καὶ ἀρχὴν ἰσχυράν), ἐφ' ἑτέραν μεταδύομαι· τὴν τῆς ὀργῆς ὑπεροψίαν. Ὡστερ γὰρ ἐπὶ τῆς κιθάρας οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἀπὸ μιᾶς νευρᾶς τὴν μελωδίαν ἐργάσασθαι, ἀλλὰ πάσας ἐπιέναι δεῖ μετὰ ρυθμοῦ τοῦ προσήκοντος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς οὐκ ἀρκεῖ μόνος ἡμῖν εἰς σωτηρίαν εἰς νόμος, καθάπερ ἐφῆθη εἰπῶν, ἀλλὰ δεῖ πάντας αὐτοὺς μετὰ ἀκριβείας φυλάττειν, εἰ δὲ μέλλομεν τὴν ἀπάσης ἀρμοσίαν ἡβίω καὶ χρησιμωτέραν μελωδίαν ἐργάσεσθαι. Ἐμαθέ σου τὸ στόμα μὴ ὀμνύναι; ἐπαιδεύθη ἡ γλῶττα Ναὶ καὶ Οὐ λέγειν πανταχοῦ; Μαθήτω καὶ λοιδορίαν ἀποστρέφασθαι ἅπασαν, καὶ πλείονα περὶ τὴν ἐντολὴν ταύτην εἰσφέρειν σπουδὴν, ἐπειδὴ καὶ πλείονος ἡμῖν δεῖται καὶ πόνου. Ἐκεῖ μὲν γὰρ συνηθείας περιγενέσθαι μόνον ἔδει, ἐπὶ δὲ τῆς ὀργῆς εὐ-τονωτέρας δεῖ τῆς σπουδῆς· τυραννικὸν γὰρ τὸ πῖθος, καὶ πολλακίς παρασύρει τοὺς νήφοντας^β, καὶ πρὸς τὸ βάραθρον αὐτὸ κατὰγει τῆς ἀπωλείας. Ἀνάσχεσθε τοίνυν τοῦ μήκους τῶν λόγων. Καὶ γὰρ ἄστοπον καθ' ἑκάστην ἡμέραν τραυματιζομένους ἐν ἀγοραῖς, ἐν οἰκίαις, ὑπὸ φίλων, ὑπὸ συγγενῶν, ὑπὸ ἐχθρῶν, ὑπὸ γειτόνων, ὑπὸ οἰκετῶν, ὑπὸ γυναικῶν, ὑπὸ παιδίου, ὑπὸ οἰκείων λογισμῶν, μηδὲ ἀπαξ τῆς ἔβδομάδος ἀπάσης ὑπὲρ τῆς θεραπείας τῶν τραυματιῶν ἐκείνων φροντίζειν, καὶ ταῦτα εἰδόντας ὡς ἀδάπανός τε καὶ ἀνώδυνος οὗτος τῆς θεραπείας ὁ τρόπος. Οὐδὲ γὰρ τὸ σιδηρίον ἐν τῇ χειρὶ κατέχω νῦν, ἀλλὰ λόγον ἀντὶ σιδηρίου μεταχειρίζομαι, σιδηρίου μὲν παντὸς ὄντα τομώτερον, καὶ πᾶσαν τῆς ἀμαρτίας ἐκκόπτοντα τὴν σηπεδόνα, οὐ παρέχοντα δὲ ὀδύνην τῷ τεμνομένῳ. Οὐκ ἔχω πῦρ ἐν τῇ δεξιᾷ, ἀλλ' ἔχω διδασκαλίαν πυρὸς σφοδροτέραν, οὐ καυτήρα ἐπάγουσαν, ἀλλ' ἀναστέλλουσαν μὲν τὴν νομὴν τῆς κακίας, ἀντὶ δὲ [4] ἀλγυδόνος πολλὴν τῷ τῆς κακίας ἀπαλλαττομένῳ παρέχουσαν τὴν ἡδονήν.

Οὐ χρεια χρόνων ἐνταῦθα, οὐ χρεια πόνων, οὐ χρεια χρημάτων· ἀρκεῖ θελήσει μόνον, καὶ πάντα τὰ τῆς ἀρετῆς ἡμῖν κατώρθωται· κἂν ἐννοήσωμεν τὸ ἀξίωμα τοῦ κελεύοντος Θεοῦ καὶ νομοθετοῦντος, ἱκανὴν ληψόμεθα διδασκαλίαν καὶ παραίνεσιν· οὐδὲ γὰρ οἰκοθεν φθεγγόμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν νομοθέτην ἅπαντας ὑμᾶς ἀγομεν. Ἐπεσοε τοίνυν, τῶν θείων ἀκούετε νόμων. Ποῦ τοίνυν περὶ ὀργῆς καὶ τοῦ μηνσικακεῖν διελέχθη; Πολλαχοῦ μὲν καὶ ἀλλαχοῦ, μάλιστα δὲ διὰ τῆς παραβολῆς ἐκείνης, ἣν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἔλεγεν, οὐτισὶ πως ἀρξάμενος· Διὰ τοῦτο ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ^γ, ὁστις ἠθέλησε συνᾶραι λόγον μετὰ τῶν

δούλων αὐτοῦ. Ἀρξάμενος δὲ αὐτοῦ συναγαγεῖν προσηρέθη αὐτῷ εἰς ὀφειλέτης μυρίων ταλάντων. Μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν πρᾶθῆναι καὶ τὴν γυναικᾶ αὐτοῦ, καὶ τὰ τέκνα, καὶ πάντα ὅσα εἶχε, καὶ ἀποδοθῆναι. Πέσων οὖν ὁ δούλος ἐκείνος εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλει αὐτὸν, λέγων· Κύριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω. Σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ. Ἐξελεθῶν δὲ ἐκεῖνος εὗρεν ἓνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὀφείλειεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια, καὶ κρατήσας ἐκίνησεν αὐτόν λέγων· Ἀπόδος μοι δὲ τι ὀφείλεις. Πέσων οὖν ὁ σύνδουλος αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλει αὐτὸν λέγων· Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω. Ὁ δὲ οὐκ ἠθέληεν, ἀλλὰ ἀπειθῶν ἔβαλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδοῦναι τὸ ὀφειλόμενον. Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ ἠγωνάκησεν, καὶ ἐλιθόντες διεσάφησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν. Τότε καλέσας αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ εἶπε· Ἀκύλε ποτηρᾶ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ παρεκάλεισάς με· οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγὼ σε ἠλέησα; Τότε παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδοῦναι τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. Οὕτω καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος ποιήσει ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀζητεῖτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν.

γ. Ἡ μὲν παραβολὴ αὕτη· δεῖ δὲ εἰπεῖν, τίνας ἔνεκεν μετὰ αἰτίας αὕτην προτέθεικεν· οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ὀμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ, Διὰ τοῦτο ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἡ αἰτία πρόσκειται; Περὶ ἀνεξικακίας τοῖς μαθηταῖς διελέγετο, καὶ κρατεῖν ὀργῆς αὐτοὺς ἐπαίθευε, καὶ τῶν παρ' ἑτέρων εἰς ἡμᾶς γινομένων ἀδικημάτων μὴ πολλὴν ποιεῖσθαι λόγον, οὕτω λέγων· Ἐὰν ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἔπαγε καὶ ἐλεῆσον αὐτόν μετὰ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου· ἐὰν σου ἀκούσῃ ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ Χριστοῦ διαλεγόμενον τοῖς μαθηταῖς καὶ φιλοσοφεῖν διδάσκοντος, Πέτρος, ὁ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος, τὸ στόμα τῶν μαθητῶν, ὁ στύλος τῆς Ἐκκλησίας, τὸ στερέωμα τῆς πίστεως, ὁ τῆς ὁμολογίας θεμέλιος, ὁ τῆς οἰκουμένης ἀλιεύς, ὁ τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τῆς πλάνης εἰς τὴν οὐρανὸν ἀναγαγὼν, ὁ πανταχοῦ θερμὸς καὶ παρῆρησίας γέμων, μᾶλλον δὲ ἀγάπης, ἡ παρῆρησίας, σιγῶντων ἀπάντων προσελθόντων τῷ διδασκάλῳ [5] φησὶ· Ποσάκις ἀμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφῆσῃ αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις; ὁμοῦ καὶ ἐρωτᾷ καὶ ὑπισχνεῖται, καὶ πρὶν μάθῃ, φιλοτιμεῖται. Τὴν γὰρ γνώμην τοῦ διδασκάλου σαφῶς εἰδὼς, ὅτι πρὸς φιλανθρωπίαν βέπει, καὶ πλέον ἐκεῖνος μάλιστα πάντων αὐτῷ χαρίζεται ὁ μάλιστα πάντων τὰ ἀμαρτήματα τῶν πλησίον παρατρέχων καὶ μὴ πικρῶς ἐξετάζων, βουλόμενος ἀρέσαι τῷ νομοθέτῃ, φησὶ· Ἐως ἑπτάκις; Ἔτα ἵνα μάθῃς, τί μὲν ἀνθρωπος, τί δὲ Θεός, καὶ πῶς ἡ τούτου φιλοτιμία, ὅπου περ ἂν ἀφίκηται, πρὸς τὴν εὐπορίαν τὴν ἐκείνου συγχρινόμενη, πενίας ἐστὶν ἀπάσης εὐτελεστέρα, καὶ ὅτι ὅσον σταγὼν πρὸς πέλαγος ἀπειρον, τοσοῦτον ἡμῶν ἡ ἀγαθότης πρὸς τὴν ἀφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, εἰπόντος αὐτοῦ, Ἐως ἑπτάκις; καὶ νομίσαντος αὐτοῦ

^α Reg. πρὸς τὴν.

^β Reg. τοὺς μὴ νήφοντας.

^γ Reg. ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, atque ita legit Nannius. Basil. βασιλεῖ.

μεγάλα φιλοτιμείσθαι, και θαυλεύεσθαι, άκουσον τί φησιν· Ου λέγω σοι, έως έπτάκις, άλλ' έως έβδομηκοντάκις έπτά· τινές έπτά και έβδομηκοντα νομίζουσιν, ουκ έστι δέ· άλλά πολλόν πεντακοσιοστόν έστι· τδ γάρ έπτάκις έβδομηκοντα, τετρακόσια και έννεήκοντά έστι. Και μη νομίσης δύσκολον είναι τδ έπίταγμα, άγαπητέ. Έάν γάρ άπαξ και δεύτερον και τρίτον άμαρτάνει συγχωρήσης τής ήμέρας, κην σφόδρα η λίθινος, κην αυτών των δαιμόνων άγριώτερος ό λελυπηκώς, ουκ έστι ούτως άναίσθητος, ως πάλιν τοις αυτοίς περιπεσειν, άλλά τή πυκνότητι τής συγχωρήσεως σωφρονισθείς, βελτίων έσται και έπιεικέστερος· ού τε αυ έν ης παρεσκευασμένος τοσαυτάκις καταφρονείν των εις σέ γινομένων άμαρτημάτων, από μιός και δευτέρας και τρίτης συγχωρήσεως γυμνασάμενος, ουδέ πόνον εξεις λοιπόν έν τή τοιαύτη φιλοσοφία, μελετήσας καθάπαξ τή πυκνότητι τής συγχωρήσεως μηδέ κλήττεσθαι παρά των του πέλας άμαρτημάτων. Ταυτα άκούσας ό Πέτρος, άγανθς ειστήκει, ουχ υπέρ έαυτου φροντίζων μόνον, άλλά και υπέρ των μελλόντων αυτώ έπιτιτεύεσθαι. 'Ινα ούν μη τδ αυτδ ποιήση, όπερ και έφ' έτέρων έντολών έποίησε, προλαβών άπέκλεισεν αυτώ πάσαν έρωτησιν. Τι δέ έπί των λοιπών έντολών έποίησεν; Εί ποτέ τι τοιοϋτον ό Χριστός; επέταπεν, δ δυσκολίαν τινά έχειν έδόκει, προσηδών των άλλων ήρώτα και έπυθάνετο περι τής έντολής. Καί γάρ οτε προσελθών ό πλούσιος περι τής αιωνίου ζωής τδν Χριστόν ήρώτα, και μαθών τά ποιητικά τής τελειότητος, άπηει λυπούμενος υπδ των χρημάτων, ειπόντος του Χριστού, οτι εύκοπώτερόν έστι κάμηλον διά τρυμαλιός βαφίδος διελθειν, η πλούσιον εις την βασιλείαν των ουρανών εισελθειν· ό Πέτρος, καιτό: πάντων έαυτον γυμνώσας, και ουδέ τδ άγκιστρον κατέγων λοιπόν, άλλά και τής τέχνης και του άκατίου καταφρονήσας, προσελθών έλεγε τώ Χριστώ· Καί τίς δύναται σωθῆναι; Καί όρα και έπιεικίαν μαθητού, και θερμότητα· ούτε γάρ είπεν· 'Αδύνατα έπιτάττεις, δύσκολον τδ έπίταγμα, χαλεπός ό νόμος· ούτε έσίγησεν, άλλά και την υπέρ των [6] λοιπών κηδεμονίαν έπελείξατο, και την διδασκάλην παρά μαθητού τιμήν όφειλομένην άπένευεν, ούτως ειπών· Καί τίς δύναται σωθῆναι; και μηδέπω γενόμενος ποιμήν, ποιμένος είχε ψυχήν, και μηδέπω την άρχήν έχειρισθείς, την πρέπουσαν άρχοντι κηδεμονίαν έφύλαττεν, υπέρ τής οικουμένης άπάσης φροντίζων. Εί μὲν γάρ πλούσιος ην, και πολλά χρήματα περιδεβλημένος, ίσως ειπέ τις άν, οτι ου των λοιπών, άλλ' έαυτου κηδόμενος, και υπέρ των καθ' έαυτον πραγμάτων φροντίζων, ταύτην προσήγε την πεύσιν· νυνι δέ η πενία ταύτης αυτον άπαλλάττει τής υποφίας, και δείκνυσιν ως τής έτέρων κηδόμενος σωτηρίας έμερίμνα και περιειργάζετο, και παρά του διδασκάλου μαθείν έβούλετο την τής σωτηρίας όδόν. Διά τουτο και ό Χριστός αυτον παραθαρήμων λέγει· Τά παρά άνθρωποις αδύνατα, παρά τώ Θεώ δυνατά έστι. Μη γάρ νομίσης, φησιν, ύμās έρήμους έγκαταλιμπάνεσθαι· έγω συνεφάπτομαι ταύτης ύμίν τής σπουδής, και τά άπορα ποιώ έφάδια γενέσθαι και εύκολα. Πάλιν περι γάμου και γυναικός διαλεγόμενου του Χριστού και λέγοντος, οτι 'Ο άπολύων γυναίκα παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεί αυτην μοιχευθῆναι, και πάσαν κακίαν γυναικός παραινούτος φέρειν κλήν πορνείας μόνης, ό Πέτρος, τώ άλλων σιγώντων, προσελθών έλεγε τώ Χριστώ·

Ει ούτως έστιν η αιτία του ανθρώπου μετά τής γυναικός, ου συμφέρει γαμήσαι.

Όρα και ένταυθα πώς και την πρέπουσαν διδασκάλω τιμήν έφύλαξε, και τής των λοιπών έφρόντισε σωτηρίας, ουδέ ένταυθα υπέρ των καθ' έαυτον μερμών. 'Ινα ούν μη και ένταυθα είπη τι τοιοϋτον, προλαβών δις τής παραβολής προανείλεν αυτου την αντίβήσιν. Τουτου χάριν και ό εύαγγελιστής είπε· Διά τουτο ώμοιωθή η βασιλεία των ουρανών ανθρώπω βασιλεί, ός ήθέλησε συνάραι λόγον μετά των δούλων αυτου· δεικνύς οτι διά τουτο λέγει την παραβολήν ταύτην, ίνα μάθης οτι και ένδομηκοντάκις έπτά άφης τής ήμέρας τώ αδελφώ τά άμαρτηματα, ουδέπω ουδέν μέγα ειργάτω, άλλά πολυ και άφατον άπολείπη τής δεσποτικής φιλανθρωπίας, και ου τοσοϋτον δίδως όσον λαμβάνεις.

δ. Έπακούσωμεν τοίνυν τής παραβολής· εί γάρ δοκεί και αυτόθεν είναι σαφής, άλλ' έχει και έναιποκεκρυμμένον τινά θησαυρόν νοημάτων άφατον. 'Ωμοιώθη η βασιλεία των ουρανών ανθρώπω βασιλεί, όστις ήθέλησε συνάραι λόγον μετά των δούλων αυτου. Μη παραδράμης απλώς την όήσιν, άλλά και άνάπτυσίν μοι τδ δικαστήριον εκείνο, και εις τδ συνεδός εισελθών τδ σεαυτου, αναλόγισαι τά πεπραγμένα σοι παρά πάσαν την ζωήν· και όταν άκούσης, ότι συναίρει λόγον μετά των δούλων αυτου, βασιλείς, και στρατηγούς, και έπαρχους, και πλουσίους και πένητας, και δούλους και έλευθέρους, και πάντας αναλογίζου· Πάντας γάρ ημās φανερωθῆναι δεί έμπροσθε του βήματος του Χριστου. Κάν πλούσιος ης, έννόησον οτι δώσεις λόγον, πότερον εις πόρνας, η εις πένητας τά χρήματα κατηνάλωσας, πότερον εις παρασίτους και κόλακας, η εις τούς δεομένους, πότερον εις άσελείαν η εις φιλανθρωπίαν, πότερον εις τρυφήν και άσωτίαν και μέθην, η εις την των έπτραζομένων βοήθειαν. Ουχ υπέρ τής δαπάνης δέ μόνον, άλλά και υπέρ τής κτήσεως άπαιτηθήσῃ λόγον, [7] πότερον εκ δικαίων πόνων, η εξ άρπαγής και πλεονεξίας συνέλεξας, πότερον κληρον διαδεξάμενος πατρώων, η τās των όρφανών καταστρέψας οικίας, και τās των χηρών διαρπάσας ούσίας. Καί καθάπερ ημείς τοις οικέταις τοις ημετέροις ουχι τής εξόδου μόνον των χρημάτων, άλλά και τής εισόδου άπαιτούμεν τδν λόγον, εξετάζοντες πόθεν υπεδέξαντο τά χρήματα, και παρά τίνων, και πώς, και πόσα· ούτω δη και ό Θεός ουχι τής δαπάνης μόνον, άλλά και τής κτήσεως ημās άπαιτεί τās εϋθύνας. Ουχ ό πλούσιος δέ μόνον, άλλά και ό πένης τής πενίας δίδωσι λόγον· εί γενναίως και εύχαρίστως την πενίαν ηνεγκεν, εί μη άπεδυσπέτησεν, εί μη έδυσχέρανεν, εί μη κατηγόρησε τής του Θεου προνοίας, έτερον όρων τρυφώντα και σπαταλώντα, έαυτον α δε δυτα έν ένδειξ. "Όσπερ γάρ ό πλούσιος τής έλεημοσύνης, ούτω και ό πένης τής υπομονής άπαιτείται λόγον· μάλλον δέ ουδέ τής υπομονής μόνον, άλλά και αυτης τής έλεημοσύνης· ου γάρ έστι· κώλυμα προς έλεημοσύνην

* Κεγ. τρυφώντα και μη σπανίζοντα την οφείαν· έαυτου.

em veniæ iterationem et existimanti se margariter dixisse, audi quid respondeat: *Non, ne septies, sed usque septuagies septies*. Ille septuagies septies quidam septem et septuagintatur: cæterum ita non est: habet enim is ferme quingenta: septies enim septuaginta et nonaginta faciunt. Ne exi-cile esse hoc præceptum, carissime: si l, iterum, ac tertio, intra diem peccanti partieris, etiam si admodum lapideus sit, psis dæmonibus efferator sit ille, qui te erit ita sensus expers, ut deo ad eandem cidat: sed frequentia indulgentiæ casti-dior erit, et probior: tuque si fueris in- l toties contemnendam injuriam tibi illatam, altera, et tertia condonatione culpæ exer-ihil difficultatis senties in posterum in hoc losophiæ: quippe qui iteranda toties venia-um collegeris, ut nihil te percellant proxi-urris. Quibus auditis Petrus, ore hiantemstitit: non de se tantummodo sollicitus, llis, qui ejus fidei committendi erant. Ne a faceret, quod in aliis mandatis fecerat, ne exclusit ei omnem percontationem. Quid lis mandatis fecit? Si quando Christus aliquid imperaret, quod difficultatem ali-re videretur, prohilis ante alios inter-sciscitabatur de præcepto. Cum enim dives, de æterna vita Christum percontans, illis, quæ pariunt beatitudinem, mæstus s abiisset, dicente Christo, quod facilius lum transire per foramen acus, quam divie in regnum cælorum (*Marc. 10. 25*): Pe-si se omnibus nudavisset, neque jam vel timeret, quippe qui et totum quæstum pi-et navem contempserat, accedens ad Chri-loquutus est: *Et quis potest salvus fieri* (*Ib. ide* probitatem et fervorem discipuli: non it, impossibilia injungis, grave hoc man-ficilis ista lex: neque in silentio persistit: suam, quam de omnibus habebat, osten-receptorum a discipulo debitam reverentiam, dicens: *Et quis potest salvus fieri?* nondum tor, pastoris animum habebat: nondum in t principatu constitutus, principi congruen- servabat, de universo orbe sollicitus. Si is fuisset, et multis pecuniis circumfusus, rtasse quispiam, eum non de reliquis, sed suisque rebus anxium istam interrogationem: nunc autem paupertas ipsum liberat ab-ione, ostenditque eum de aliorum salute sollicitudinem istam et curam gessisse, et a cognoscere viam salutis voluisse. Quapropter is ei fiduciam indens dixit, *Quæ apud homi-sibilia sunt, ea apud Deum possibilia sunt* (7). Et ne putes, inquit, vos desertos ego in hoc negotio etiam meas manus ad-et ardua facilia et expedita faciam. Rursus monio et uxore disputante Christo ac di-

cente, *Si quis repudiarit uxorem, excepta fornicatio-nis causa, facit eam mæchari* (*Matth. 5. 32*): et omnem malitiam uxoris ferendam esse admonente, præter crimen fornicationis, Petrus aliis omnibus tacentibus, Christum alloquitur: *Si istiusmodi conditio est hominis cum uxore, non expedit matrimonium inire* (*Id. 19. 10*).

Petrus de aliorum salute sollicitus. Accepti et expensi ratio Deo reddenda. — Et hic quoque vide quomodo decentem magistro reverentiam conservavit, et reli-quorum salutis curam gessit, ne istic quidem de re-bus suis sollicitus. Ne autem hic istiusmodi quidpiam dicat, anticipans per parabolam, ejus contradic-tionem antevertit. Hac de causa evangelista dixit, *Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit ponere rationem cum servis suis*: ostendens, se ideo parabolam hanc dicere, ut discas te, etsi septuagies septies in die fratri peccata remiseris, nihil magnifi-cum fecisse, sed multum adhuc et immensum a Do-mini elementia abesse, ac non tantum dedisse, quan-tum receperis.

4. Audiamus igitur parabolam, quæ tametsi clara videatur, habet tamen occultum quemdam et ineffabi-lem sententiarum thesaurum. *Assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis*. Ne mihi prætercurras simpliciter has vo-ces, sed evolve et explica naturam ejus judicii, tuam-que conscientiam ingressus, computa quidquid a te factum est per omnem vitam, et cum audieris ratio-nem dominum conferre cum servis suis, cogita in his verbis reges et duces, et præsides, et divites, et pauperes, et servos, et liberos, et quidquid est ho-minum, intelligi: *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi* (*2. Cor. 5. 10*). Quod si dives sis, cogita quod rationem dabis, utrum in meretrices, an in pauperes, pecunias insumpseris: utrum in parasitos et assentatores, an in egentes: utrum in libidi-nem, an in humanitatem: utrum in delicias, prodigalitatem, ebrietatem, an in afflictorum subsidium. Non de expensis solummodo, sed de acquisitionis modo rationem postulaberis: utrum justis laboribus, an rapinis et avaritia pecuniam collegeris: utrum sit patrimonii hereditas, an id coactum sit ex pupillorum reversis domibus, et spoliationibus viduarum. Quem-admodum nos non solum a servis nostris rationem elatæ pecuniæ, sed etiam illatæ exposcimus, excu-tientes unde pecunias, a quibus, et quomodo, et quantas acceperint: ita et Deus non solum expensi, sed etiam accepti et acquisiti rationes postulat. Non solum vero dives, sed et pauper rationes vel ipsius paupertatis subit: an generoso et grato animo pau-pertatem tulerit, an non ægre tulerit, an non indi-gnatus fuerit, an non incusaverit Dei providentiam, cum videret alium in voluptatibus deliciantem, se autem in egestate versari. Ut enim a divite elec-mosynæ, ita a paupere tolerantæ requiritur ratio: imo non solum tolerantæ, sed etiam ipsius elemo-synæ: non enim habet impellimentum ad elemosy-

¹ neg., deliciantem nec tamen divitias imminuentem, se autem.

nam paupertas. Testis est vidua quæ duo minuta in gazophylacium deiecit, et eos qui plurima dederant, magno intervallo superavit, Idque tam minuta oblatiuncula (*Marc. 12. 42*). Non solum autem divites et pauperes, sed præsidēs et iudices cum multa diligentia examinantur an non jus corruerint, an non ad gratiam vel odium calculos in litibus deprompserint, an non molliti adulatione, contra quam par erat sententiam dederint, an non memores offensarum eos vexaverint, qui nihil peccarant.

Quæ ratio reddenda est ecclesiasticis præsulibus. — Non solum autem sæculares magistratus, sed et illi qui Ecclesiis præsent, suæ præfecturæ rationes dant, et præcipue isti sunt, qui majores, acerbiores, et graviores pœnas sustinebunt. Cui enim verbi administratio commissa est, diligenter illi examinabitur, an non segnitie, aut invidia aliquid omiserit eorum, quæ dicenda erant, et per opera exhiberit, an omnia explicuerit, nihilque ab illo occultatum sit, quod dictu operæ pretium erat. Rursus qui episcopatum adeptus est, quanto ad majorem verticem ascendit, tanto majoribus obnoxius erit rationibus, non solum de doctrina et pauperum patrociniis, sed etiam de examinatione ordinandorum, aliisque sexcentis. Et hæc declarans Paulus ad Timotheum scripsit: *Manus cito nemini imposituras, neque communices peccatis alienis (1 Tim. 5. 22)*: et ad Hebræos scribens de iisdem præfectis, alia ratione terrefacit. *Obedite, inquit, præpositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim vigiliant super animabus vestris, ut rationem daturi (Hebr. 13. 17)*. Tum vero non factorum solum, sed et verborum rationes subibimus. Quemadmodum enim nos cum pecunias servis concedimus, omnium responsiones rationes, ita quoque Deus de verbis nobis concedendis requirit quomodo illa expendimus. Respicimur enim et examinamur perquam diligenter, num temere, num frustra ea insumpserimus: non enim nummus temere expositus ita laxidit ut verba temere et frustra elata, cum nihil opus erat. Nummus enim frustra insumptus pecuniæ: aliquando damnum affert, sermo autem imprudenter enuntiatus integras domos evertit, et animam perdit: pecuniarum quidem damnum resarcire licet, verbum vero quod exsilierit semel, revocare non licet.

Verborum cum luenda pœna. Ratio delendi peccata. Imputantur ad veniam peccatorum actiones bonæ. — Cæterum ut discas verborum pœnas luituros esse, audi quid Christus dicat: *Dico autem vobis, quod de omni verbo otioso, quodcumque loquuti fuerint homines in terra, reddent rationem de eo in die iudicii: ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis (Matth. 12. 36. 37)*. Non solum autem dictionum rationem reddemus, sed et auditorum quoque; veluti si admiseris falsam criminationem contra fratrem calumniose iusti utam: *Auditionem enim vanam, inquit Scriptura, ne receperis (Erod. 23. 1)*. Quod si illi, qui recipiunt vanam auditionem, veniam non habent, qui calumniauntur et criminantur, quamnam habebunt excusationem?

5. At quid dico de verbis et auditu, ubi etiam cogitationum pœnas sustinemus? Et hoc ipsum Paulus declarans, dixit: *Quamobrem ne ante tempus iudicetis, donec reviat Dominus qui illuminabit occulta tenebrarum, et manifestabit consilia cordium (1. Cor. 4. 5)*. Ille quoque psalmorum cantor ait, *Cogitatio hominis confitebitur tibi (Psal. 75. 11)*. Quid autem illud est, *Cogitatio hominis confitebitur tibi*? Veluti si cum dolo et mala mente fratrem alloquaris: si ore illum et lingua celebres, mente autem mala cogites, eique invideas. Illud enim ipsum Christus subindicans, nos non solum factorum, sed et cogitationum pœnam hæc dixit: *Qui inspexerit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28)*. Atqui non erupit in opus ipsum peccatum, sed hæc tenus in solo animo consistit: verum ne ita quidem inculpatus manere potest, qui ideo contemplatur formas mulierum, ut incendat fornicationis concupiscentiam. Cum igitur audiveris eum rationem cum servis suis conferre, ne mihi negligenter prætereas illam dictionem: sed hoc intellige de omni ordine, omni ætate, utroque sexu, et virorum et feminarum: cogita quale illud iudicium sit, revolve perpetuo tua peccata. Nam etsi ipse oblitus fueris tuorum delictorum, Deus nunquam obliviscetur, et omnia ante oculos constituet, nisi jam mature ea exstinxerimus per pœnitentiam et confessionem, et per oblivionem offensarum. Qua vero de causa rationem repetit? Non quidem ut inscius (quomodo enim inscius, cui omnia cognita sunt antequam fiant? (*Dan. 13. 42*), sed ut tibi servo persuadeat, jure te debere quodcumque debes: imo potius, ut non solum discas, sed ut abstergas: quando quidem et prophetae ea de causa mandavit peccata Judæorum enarrare. *Dic, inquit, iniquitates suas domui Jacob, et peccata sua domui Israel (Isai. 58. 1)*: non ut audiant solum, sed ut corrigantur. *Exorso autem eo conferre rationes, adductus est ei debitor unus decies mille talentorum (Matth. 18. 24)*. Quidquid enim illi creditum erat, id omne absumpserat: magna æris alieni moles: et non solum in hac re periculum erat, sed in eo quoque quod primus oblatus est domino. Si enim post multos in solvendo studiosos iste oblatus fuisset, non ita mirum fuisset, si dominus nihil adversus eum exacerbatus fuisset: priorum enim probitas improbis deinceps omnibus placatorem eum effecisset. Cæterum primum eum qui produceris fuerat, tam malignum in solvendo apparere, et postquam tam malignus apparuisset, dominum mansuetum invenire, id præcipue inexpectatum et admirabile. Homines enim ubi debitores adepti sunt, non aliter quam si venando, aut aucupando quiddam cepissent, ita exsultant, et omnia sciunt, ut universum exigant: quod si id non possint ob egestatem debitorum, iram defraudatione pecuniarum collectam in ærannosum miserorum corpus effundunt, vexando, verberando, atque alia sexcenta mala infingendo. Deus contra omnia movet, in omnibus satagit, ut eum liberet ære alieno. In nobis enim debitorum exactio divitiis facit: Deus autem in remittendis peccatis maxime di-

ἡ πενία. Καὶ μάρτυς ἡ χήρα ἢ τὰ δύο καταβαλοῦσα λεπτά, καὶ τοὺς πολλὰ καταθέντας ὑπερακοντίσασα διὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης καταβολῆς. Οὐ πλούσιοι δὲ καὶ πένητες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντες καὶ δικασταὶ μετὰ πολλῆς ἐξετάζονται τῆς ἀκριβείας, εἰ μὴ διέφθειραν τὸ δίκαιον, εἰ μὴ πρὸς χάριν, εἰ μὴ πρὸς ἀπάθειαν ἐψηφίσαντο τοῖς δικαζομένοις, εἰ μὴ κολακευθέντες ἔδωκαν παρὰ τὸ δέον τὴν ψήφον, εἰ μὴ μνησικακοῦντες ἐπηρεάσαν τοῖς οὐδὲν ἠδικηκόσιν

Οὐχ οἱ ἔξωθεν δὲ μόνον ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν προστώτες τῆς οἰκείας ἀρχῆς ὑφέξουσιν τὸν λόγον· καὶ μάλιστα οὗτοι εἰσιν οἱ ἐπὶ πλείον τῶς πικρᾶς καὶ βαρείας εὐθύνας ὑπέχοντες. Καὶ γὰρ οὗτοῦ λόγου τὴν διακονίαν ἐγκειρισμένος ἐξετασθήσεται μετὰ ἀκριβείας ἐκεῖ, εἰ μήτε δκνψ, μήτε φθόνῳ παρειῶδέ τι τῶν δεόντων εἰπεῖν, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐπέδειξεν, ὅτι πάντα διεστειλατο, καὶ οὐδὲν ἔκρυψε τῶν συμφερόντων. Πάλιν ὁ τὴν ἐπισκοπὴν λαχὼν, ὅσῳ πρὸς μείζονα ὄγκον ἀναδέδραξε, τοσοῦτῳ πλείονα ἀπαιτηθήσεται λόγον, οὐχὶ διδασκαλίας μόνον καὶ πενήτων προστασίας, ἀλλὰ καὶ χειροτονιῶν δοκιμασίας καὶ μυρίων ἐτέρων. Καὶ ταῦτα δηλῶν ὁ Παῦλος τῷ Τιμοθέῳ ἔγραψε· *Χεῖρας ταχέως μηδεὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινῶναι ἀμαρτίας ἀλλοτριῶν*· καὶ Ἑβραίοις δὲ περὶ τῶν αὐτῶν ἀρχόντων παραινῶν, ἐτέρως ἐφόβει οὕτω λέγων· *Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπαίκετε*· αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσαντες. Τότε οὐχὶ πραγμάτων δὲ μόνων, ἀλλὰ καὶ ῥημάτων παρεξόμεν εὐθύνας. Καθάπερ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀργύρια τοῖς οἰκέταις ἐμπιστεύσαντες, ἀπάντων ἀπαιτοῦμεν αὐτοὺς λόγον, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς, ῥήματα ἡμῖν ἐμπιστεύσας, ζητήσει τῆς δαπάνης αὐτῶν τὸν τρόπον. Ἀπαιτούμεθα δὲ καὶ ἐξετάζομεθα μετὰ ἀκριβείας, εἰ μὴ εἰκὴ μὴδὲ μάτην αὐτὰ ἀναλώσαμεν· οὐ γὰρ οὕτως ἀργύριον ἀπλῶς ἀναλωθὲν [8] ἔβλαψεν, ὡς ῥήματα εἰκὴ καὶ μάτην ἐξενεχθέντα καὶ εἰς οὐδὲν δέον. Ἀργύριον μὲν γὰρ μάτην δαπανηθὲν ἐν χρήμασι πολλάκις τὴν ζημίαν ἤνεγκε, λόγος δὲ ἀπλῶς προενεχθεὶς ὀλοκλήρους ἀνέτρεψεν οἰκίας, καὶ ψυχὰς ἀπώλεσε καὶ κατέλυσε· καὶ τῶν μὲν χρημάτων τὴν ζημίαν διορθῶσαι πάλιν ἐνι, λόγον δὲ ἐκπηδήσαντα καθάπαξ ἀνάκτησασθαι πάλιν οὐκ ἐνι.

Καὶ ὅτι λόγων δίδομεν δίκας, ἀκουσον τί φησιν ὁ Χριστός· *Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα ὀργῶν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀποδώσουσι λόγον περὶ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως*· ἐκ τῶν λόγων σου δικαιοσύνη, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ. Οὐ ῥημάτων δὲ μόνον ἴδομεν εὐθύνας, ἀλλὰ καὶ ἀκουσμάτων· οἷον εἰ παρδέξω κατηγορίαν κατὰ τοῦ πλησίον ψευδῆ λεγομένην· *Ἀκοήν γάρ, φησὶ, ματαίαν μὴ παραδέξῃ*. Εἰ δὲ οἱ δεχόμενοι ματαίαν ἀκοήν οὐκ ἂν τύχοιεν συγγνώμης, οἱ διαβάλλοντες καὶ κατηγοροῦντες ποῖαν ἔξωσιν ἀπολογίαν;

ε'. Καὶ τί λέγω ῥήματα καὶ ἀκοήν, ὅπου γε καὶ ἐνθυμημάτων εὐθύνας ὑπέχομεν; Καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁ Παῦ-

λος δηλῶν ἔλεγεν· *Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκοτεινοῦ, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν*. Καὶ ὁ Ψαλμψδὸς δὲ φησιν, ὅτι *Ἐνθύμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι*. Τί ἐστίν, Ἐνθύμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι; Οἶον, εἰ μετὰ δόλου καὶ πονηρᾶς γνώμης πρὸς τὸν ἀδελφὸν διελέχθης, εἰ διὰ τοῦ στόματος αὐτὸν ἐπαινῶν καὶ τῆς γλώττης, κατὰ διάνοιαν ἐκάκωσας καὶ ἐφθόνησας αὐτῷ. Πάλιν γὰρ τοῦτο αὐτὸ ὁ Χριστὸς αἰνιττόμενος, ὅτι οὐχὶ ἔργων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνθυμημάτων δίδομεν δίκην, ἔλεγεν· *Ὁ ἐμβλέψας γυναίκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμολίχευεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*. Καίτοι οὐ προήλθεν εἰς ἔργον ἢ ἀμαρτία, ἀλλ' ἐν διανοίᾳ τῶς ἐστίν· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀνέγκλητος δύναται μείναι ὁ διὰ τοῦτο περισκοπῶν κάλλη γυναικῶν, ἵνα ἀνάψῃ πόρνευας ἐπιθυμίαν. Ὅταν οὖν ἀκούσης, ὅτι συναίρει λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ, μὴ παρέλθῃς ἀπλῶς τὴν ῥῆσιν, ἀλλ' ἐνόησον πᾶσαν ἀξίαν, πᾶσαν ἠλικίαν, ἑκατέραν τὴν φύσιν, τῶν τε ἀνδρῶν, τῶν τε γυναικῶν· ἐνόησον οἷον ἔσται τότε τὸ δικαστήριον, ἀναλόγισαι τὰ ἡμαρτημένα σοι πάντα. Κἂν γὰρ αὐτὸς ἐπιλάθῃ τῶν πεπλημμελημένων, Θεὸς οὐδέποτε ἐπιλήσεται, ἀλλὰ πάντα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν στήσῃ τῶν ἡμετέρων, ἂν μὴ προλαθόντες αὐτὰ καταλύσωμεν νῦν διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, καὶ τοῦ μηδέποτε μνησικακεῖν τοῖς πλησίον. Τίνος δὲ ἕνεκεν ποιεῖ τὸ λογοθέσιον; Οὐχ ὡς αὐτὸς ἀγῶν, (πῶς γὰρ, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν;) ἀλλ' ἵνα σε πείσῃ τὸν οἰκέτην, ὅτι δικαίως ὀφείλεις, ὅπερ ἂν ὀφείλῃς· μᾶλλον δὲ οὐχ ἵνα μάθῃς μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀπονίψῃ· ἐπεὶ καὶ τῷ προφήτῃ διὰ τοῦτο ἐκέλευσε τὰ ἡμαρτήματα λέγειν τῶν Ἰουδαίων. *Λέγε γάρ, φησὶ, τὰς ἀνομίας αὐτῶν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ*· οὐχ ἵνα ἀκούσῃς μόνον, ἀλλ' ἵνα διορθώσωνται. Ἀρεμῆν δὲ αὐτοῦ συναίρειν, προσηνέχθη αὐτῷ εἰς ὀφειλέτης [9] μυρίων ταλάντων. Ἄρα πόσα ἐνεπιστεύθη, ὅτι τοσαῦτα κατέφαγε; Μέγας ὁ τῶν ὀφλημάτων ὄγκος· καὶ οὐχὶ μόνον τοῦτο ἦν τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ πρῶτος προσηνέχθη τῷ δεσπότῃ. Εἰ μὲν γὰρ μετὰ πολλοὺς ἐτέρους εὐγνωμονήσαντας οὗτος προσηνέχθη, οὐχ οὕτω θαυμαστὸν ἦν τὸ μὴ παροξυνθῆναι τὸν δεσπότην· ἢ γὰρ τῶν φθασάντων εὐγνωμοσύνη τοῖς μετὰ ταῦτα ἡγνωμονηκόσιν ἡμερώτερον αὐτὸν ἔμελλε ποιεῖν. Τὸ δὲ πρῶτον εἰσαχθέντα ἀγκώμονα φανῆναι, καὶ οὕτως ἀγκώμονα γενόμενον, φιλανθρώπου τυχεῖν δεσπότη, τοῦτο ἐστὶ τὸ μάλιστα θαυμαστὸν καὶ παράδοξον. Ἀνθρώποι μὲν οὖν, ἐπειδὴν εὐρωσι τοὺς ὀφειλοντας, ὡς περ θῆραν καὶ ἀγρῶν εὐρόντες, οὕτω γεγῆθαι, καὶ πάντα ποιούσιν, ὅπως τὸ πᾶν ἀπαιτήσῃ· κἂν μὴ δυνηθῶσι διὰ τὴν πενίαν τῶν ὀφειλόντων, τὴν ὑπὲρ τῶν χρημάτων ὀργὴν εἰς τὸ ταλαίπωρον σῶμα τῶν ἀθλίων ἐκχέουσιν, αἰκίζοντες καὶ τύποντες καὶ μύρια αὐτῷ διατιθέντες κακὰ. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦναντίον ἅπαντα ἐκίνει καὶ ἐπραγματεύετο, ὅπως αὐτὸν ἀπαλλάξῃ τῶν ὀφλημάτων. Ἐπὶ γὰρ ἡμῶν τὸ ἀπαιτῆσαι, πλοῦτος· ἐπὶ δὲ Θεοῦ τὸ συγχωρῆσαι, πλοῦτος· ἡμεῖς ἐπειδὴν λάθωμεν τὰ ὀφειλόμενα, τότε εὐπορώτεροι γινόμεθα· ὁ δὲ Θεὸς ἐπειδὴν συγχωρήσῃ τὰ πλημμελήματα, τότε μάλιστα πλουτεῖ· πλοῦτος γὰρ Θεοῦ

τῶν ἀνθρώπων ἡ σωτηρία, καθάπερ ὁ Παῦλος φησιν·
*Ὁ πλουτῶν εἰς πάντα, καὶ ἐπὶ πάντα τοὺς
 ἀπικαλουμένους αὐτόν. Ἄλλ' ἴσως εἶποι τις ἄν·*
 Καὶ πῶς ὁ βουλόμενος ἀφεῖναι· καὶ συγχωρῆσαι τὰ
 ἐγκλήματα, ἐκέλευσεν αὐτὸν πραθῆναι; Αὐτὸ μὲν
 οὖν τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν δείκνου-
 σιν. Ἄλλὰ μὴ ἐπειγώμεθα, ἀλλὰ τάξει προβαίνω-
 μεν ἐπὶ τὴν τῆς παροβολῆς διήγησιν. *Μὴ ἔχοτος
 δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, φησί. Ἰτί ἐστι, Μὴ ἔχοτος
 αὐτοῦ ἀποδοῦναι; Πάλιν ἐπίτασις ἀγνωμοσύνης·*
 ὅταν γὰρ εἴπῃ, *Μὴ ἔχοτος αὐτοῦ ἀποδοῦναι, οὐ-*
 δὲν ἄλλο λέγει, ἀλλ' ἡ ὅτι κατηρθωμάτων ἐρημος ἦν,
 καὶ οὐδὲν εἶχεν ἔργον ἀγαθόν, ὥστε λογισθῆναι
 αὐτῷ εἰς τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν· λο-
 γίζεται γὰρ, λογίζεται πάντως ἡμῖν ἐπὶ ἀμαρτημά-
 των ἀπαλλαγῇ κατηρθώματα, καθάπερ οὖν καὶ πί-
 στις εἰς δικαιοσύνην. *Τῷ γὰρ μὴ ἐργαζομένῳ, πι-*
στεύονται δὲ ἐπὶ τὸν δικαιούντα τὸν ἀσεβῆ, λο-
γίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην. Καὶ τί
 λέγω πιστῶν καὶ κατηρθώματα, ὅπου γε καὶ θλίψεις
 λογίζονται ἡμῖν εἰς ἀμαρτημάτων ἀνόλισιν; Καὶ
 τοῦτο δηλοῖ μὲν ὁ Χριστὸς διὰ τῆς τοῦ Λαζάρου πα-
 ραβολῆς, εἰσάγων τὸν Ἀβραάμ λέγοντα πρὸς τὸν
 πλούσιον, ὅτι Λάζαρος ἀπέλαθεν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ τὰ
 κακὰ, καὶ διὰ τοῦτο ὧδε παρακαλεῖται. Δηλοῖ δὲ καὶ
 ὁ Παῦλος Κορινθίοις ἐπιστέλλων περὶ τοῦ πεπορευ-
 κτός, καὶ λέγων οὕτω· *Παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ*
Σατανᾷ εἰς βλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα
σωθῇ. Καὶ ἐτέρους δὲ ἡμαρτηκότητας παραμυθούμενος
 οὕτως ἔλεγε· *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς*
καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ἐαυ-
τοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα κρινόμενοι
δὲ ὑπὸ Κυρίου, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ
νόσῳ κατακριθῶμεν. Εἰ δὲ πειρασμός, καὶ νόσος,
 καὶ ἀσθένεια, καὶ σαρκὸς βλεθρος, ἅπερ ἀβουλήτως
 ὑπομένομεν, οὐκ αὐτοὶ κατασκευάζοντες, λογίζεται
 ἡμῖν εἰς ἀμαρτίας διάλυσιν, πολλῷ μᾶλλον κατηρθώ-
 ματα, ἅπερ ἐκόντες καὶ σπουδάζοντες μετερχόμεθα.
 Ἄλλ' οὕτος ἐρημος [10] μὲν ἀγαθοῦ παντός ἦν, φορ-
 τίον δὲ ἀμαρτημάτων ἀφόρητον εἶχε· διὰ τοῦτο φησι·
Μὴ ἔχοτος αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν
πραθῆναι· ὅθεν μάλιστα ἐστὶ τοῦ Δεσπότης τὴν
 φιλανθρωπίαν καταμαθεῖν, ὅτι καὶ τὸ λογοθέσιον
 ἐποίησε, καὶ πραθῆναι ἐκέλευσεν· ἀμφοτέρω γὰρ
 ταῦτα εἰργάσατο, ὥστε αὐτὸν μὴ πραθῆναι. Πόθεν
 τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τοῦ τέλους· εἰ γὰρ πραθῆναι
 αὐτὸν ἐβούλετο, τίς ὁ κωλύων ἦν; τίς ὁ ἐμποδίζων;
 ζ'. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐκέλευσε, μὴ μέλλων ποιεῖν;
 Ἴνα αὐξήσῃ τὸν φόβον· τὸν δὲ φόβον ἤβησε διὰ τῆς
 ἀπειλῆς, ἵνα αὐτὸν εἰς ἱκετηρίαν ἐμβάλῃ· εἰς ἱκε-
 τηρίαν δὲ αὐτὸν ἐνέβαλαν, ἵνα ἀπορμῆν λάθῃ συγ-
 χωρήσεως. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ πρὸ τῆς παρα-
 κλήσεως αὐτὸν ἀφεῖναι, ἀλλ' ἵνα μὴ χεῖρονα ἐργά-
 σται, τοῦτο οὐκ ἐποίησεν. Ἡδύνατο καὶ πρὸ τοῦ
 λογοθεσίου ποιῆσαι τὴν συγχώρησιν, ἀλλ' ἵνα μὴ
 τὸν ὄγκον ἀγνοῶν τῶν ἀμαρτημάτων, ἀπανθρωπό-
 τερος γένηται καὶ ὠμότερος περὶ τοὺς πλησίον, διὰ
 τοῦτο αὐτὸν πρότερον ἐδίδαξε τὸ μέγεθος τοῦ χρέους,
 καὶ τότε ἀφῆκεν ἅπαν. Εἰ γὰρ τοῦ λογοθεσίου γε-
 νομένης, καὶ τοῦ ὀφειλήματος δειχθέντος, καὶ τῆς
 ἀπειλῆς ἐπενεχθείσης, καὶ τῆς καταδικῆς γενομένης
 δήλης, ἦν ὑπομῖναι δίκαιος ἦν, οὕτως ἄγριος καὶ
 ὠμὸς περὶ τὸν σύνδουλον ἐγένετο· εἰ μὴδὲν τούτων

ἔξεθε, πῶς οὐκ ἂν ἐξώλισθεν ἀγριότητος; Διὰ τοῦτο
 ταῦτα πάντα ὁ Θεὸς ἐποίησε καὶ ἐπραγματεύετο,
 προαναπέλλων αὐτοῦ τὴν ἀπήθειαν ἐκαίνην. Εἰ δὲ
 μηδενὶ διωρθίωθι τούτων, οὐ παρὰ τὸν διδάσκαλον,
 ἀλλὰ παρ' ἐκείνον τὸν μὴ δεξάμενον τὴν διόρθωσιν ἡ
 αἰτία. Πλὴν ἀλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτῷ μεθοδεύει τὸ ἔλεος.
Πισῶν οὖν, φησί, παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καρ-
εκάθει αὐτὸν λέγων· Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ
πάντι σοι ἀποδώσω. Καὶ μὴ μὴν εἶπεν, ὅτι οὐκ
 εἶχεν ἀποδοῦναι· ἀλλὰ τοιοῦτον τῶν ὀφειλόντων τὸ
 ἔθος, κἂν μὴδὲν ἔχωσιν ἀποδοῦναι, ἐπαγγέλλονται,
 ὥστε τῶν παρόντων ἀπαλλαγῆναι δεῖν.

Ἀκούσωμεν ὅσοι ῥαθυμούμεν εὐχῆς, πόση τῶν
 δεήσεων ἡ δύναμις. Οὐ νηστεῖαν ἐπεδείξατο οὕτως,
 οὐκ ἀκτημοσύνην, οὐκ ἄλλο τιῶν τοιοῦτων οὐδὲν,
 ἀλλ' ἐρημος ὦν καὶ γυμνός πάσης ἀρετῆς, ἐπειδὴ
 παρεκάλεσε τὸν δεσπότην μόνον, ἴσχυσεν αὐτὸν
 ἐπιστάσασθαι πρὸς ἔλεον. Μὴ τοίνυν ἀπαγορεύωμεν
 ἐν ταῖς δεήσεσι. Τίς γὰρ τούτου γένοιτο· ἂν ἀμαρτω-
 λότερος, ὃς τοσούτοις μὲν ἐγκλήμασιν ὀπεύθυνος ἦν,
 κατόρθωμα δὲ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἐκέκτητο; Ἄλλ'
 ὅμως οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτόν· Ἀπαρῆρσίατός εἰμι,
 αἰσχύνης γέμω, πῶς δύναμαι προσελθεῖν; πῶς δύ-
 ναμαι παρακαλέσαι; ὁ πολλοὶ τῶν ἀμαρτανόντων λέ-
 γουσι, διαβολικὴν νοσοῦντες εὐλάθειαν. Ἀπαρῆρ-
 σίατος εἶ; Διὰ τοῦτο πρόσελθε, ἵνα κτήσῃ παρῆρ-
 σίαν πολλῆν. Μὴ γὰρ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ μέλλων σοὶ
 καταλλάττεσθαι, ἵνα αἰσχυνθῆς καὶ ἐρυθρίασῃς;
 Θεὸς ἐστὶν, ὁ σοῦ μᾶλλον βουλόμενος ἀπαλλάξαι σε
 τῶν ἐγκλημάτων· οὐχ οὕτω σὺ τῆς σεαυτοῦ ἀσφα-
 λείας ἐπιθυμεῖς, ὡς ἐκεῖνος ἐφίεται σου τῆς σωτη-
 ρίας· καὶ τοῦτο δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἡμᾶς ἐπαίβου-
 σεν. Οὐκ ἔχεις παρῆρσίαν; Διὰ τοῦτο δυνήσῃ παρ-
 ῆρσίαν ἔχειν, ὅτι [11] οὕτω διάκισσαι· μεγίστη γὰρ
 παρῆρσία, τὸ μὴ νομίζειν ἔχειν παρῆρσίαν· ὥσπερ
 οὖν αἰσχύνῃ μεγίστη, τὸ δικαιῶν ἑαυτὸν ἐνώπιον
 Κυρίου. Ἐκεῖνος ἀκάθαρτός ἐστι, κἂν ἀπάντων
 ἀνθρώπων ἀγιώτερος ἦ· ὥσπερ οὖν δίκαιος γίνεται
 ὁ πείσας ἑαυτὸν πάντων ἔσχατον εἶναι. Καὶ μάρ-
 τυρες τῶν λεγομένων ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ τελώνης.
 Μὴ τοίνυν ἀπογινώσκωμεν ἐν τοῖς ἀμαρτήμασι, μηδὲ
 ἀπαγορεύωμεν, ἀλλὰ προσερχώμεθα τῷ Θεῷ, προσ-
 πίπτωμεν, παρακαλῶμεν, ὅπερ οὕτως ἐποίησε, μέ-
 χρι τούτου καλῆ τῇ γνώμῃ χρησάμενος. Τὸ τε μὴ
 ἀπαγορεύσαι, τὸ τε μὴ ἀπογινῶναι, τὸ τε ὁμολο-
 γῆσαι τὰ ἡμαρτημένα, τὸ τε αἰτῆσαι ἀναβολὴν τινα
 καὶ μέλλησιν, ταῦτα πάντα καλὰ, καὶ διανοίας
 συντετριμμένης, καὶ τεταπεινωμένης ψυχῆς. Τὰ δὲ
 ἐντεῦθεν οὐκ εἶ· ὅμοια τοῖς προτέροις· ἅπερ γὰρ διὰ
 τῆς ἱκετηρίας συνήγαγε, ταῦτα ἀρόρον ἐδέχεον ἅπαντα
 διὰ τῆς εἰς τὸν πλησίον ὀργῆς. Ἄλλὰ τέως ἐπὶ τὸν
 τρόπον τῆς συγχωρήσεως ἔλθωμεν· ἴδωμεν πῶς αὐ-
 τὸν ἀφῆκε, καὶ πόθεν ἐπὶ τοῦτο ἦλθεν ὁ δεσπότης.
Σπλαγχνισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ, φησὶν, ἀπέλευσεν
αὐτὸν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ. Ἐκεῖνος μὴ-
 ληστὴν ἦτησεν, οὕτως συγχώρησιν ἔδωκεν· ὥστε πλεόν
 οὐ ἦτησεν, ἔλαθεν ἐκεῖνος. Διὸ καὶ Παῦλος φησι· *Τῷ*
δυναμένῳ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὧν
αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν. Οὐδὲ γὰρ ἰσχυεῖς ἰννοῆσαι
 τοσαῦτα, ὅσα ἐκεῖνός σοι παρεσέυασται δοῦναι. Μὴ
 τοίνυν αἰσχυνθῆς, μηδὲ ἐρυθρίασῃς· μᾶλλον δὲ αἰσ-

tescit : nam hominum salus opulentia Dei est, quemadmodum Paulus dicit : *Dives in omnibus et per omnes qui invocant eum (Rom. 10. 12)*. Sed dixerit aliquis ; cur ergo , si destinaret remittere et condonare crimina , hunc venundari jussit ? Illud certe imprimis illius humanitatem declarat ; sed ne festinemus ; at per ordinem procedamus ad parabolæ enarrationem. *Non habente autem eo quod redderet*. Quid autem est illud quod dicit, *Non habente eo quod redderet* ? Rursus vides improbitatis accessionem : cum enim dicit , *Non habente eo quod solveret*, nihil aliud dicit quam eum omnium virtutum inopem fuisse, nec ullum bonum opus possedisse, quod imputari posset ad remissionem peccatorum : imputantur enim omnino nobis ad peccatorum veniam recte facta , quemadmodum et fides ad justitiam. *Ei enim , qui non operatur , creditur autem in eum qui justificat impium , imputatur fides ejus ad justitiam (Rom. 4. 5)*. Cæterum quid allego fidem et recte facta , cum tribulationes quoque imputentur nobis ad peccatorum condonationem ? Et hoc declarat Christus per parabolam Lazari, introducens Abraham dicentem ad divitem, Lazarum acciperò consolationem , quia in vita sua mala acceperat (*Luc. 16. 25*). Declarat et Paulus ad Corinthios de fornicatore scribens : *Tradite hunc hominem satanæ in exitium carnis , ut spiritus servetur (1. Cor. 5. 5)*. Et alios qui peccaverant consolans , ad hunc modum verba facit : *Ideo in vobis multi infirmi et ægroti , et dormiunt multi : si enim nos ipsos judicaremus , non utique judicaremur. Cum autem judicamur a Domino , castigamur , ut non eum hoc mundo damnemur (1. Cor. 11. 30-32)*. Si autem tentationes, morbi, infirmitates, et carnis exitium, quæ nec studio, nec voluntate patimur, imputantur nobis ad peccatorum abolitionem, multo magis recte facta, quæ voluntate et studio persequimur. Huic autem omnium bonorum inopia erat, onus contra peccatorum maximum, et sarcina importabilis. Idcirco dicit, *Non habente illo unde redderet , jussit eum venundari (Matth. 18. 25)*. Ex hoc potissimum licet domini humanitatem perdiscere ; quod et rationem instituit, et venundari jussit : ambo enim ita facta sunt in eum finem, ut non venderetur. Unde id liquet ? a rerum exitu : si enim voluisset, quis obicem, quis impedimentum attulisset ?

6. Quorsum igitur venditionem imperavit, cum nihil tale facere statuisset ? Ut auget metum ; metum vero auxit per minas, ut eum ad supplicationem compelleret ; ad supplicationem compulsi, ut occasionem donandæ veniæ haberet. Poterat et ante deprecationem eum liberum ab ære alieno dimittere, sed ne inde illum deteriore faceret, ita se gessit. Poterat ante rationem in vitam veniam concedere, sed ne ignorans molem scelerum suorum, inhumanior et crudelior erga proximos esset, ideo illi prius declaravit sui debiti magnitudinem, ac tum demum ei remisit omnia. Nam si habita ratione ac ære alieno commonstrato, minisque illatis, et condemnatione proposita, quam suscipere merebatur, adeo ferus et crudelis fuit adversus suum conservum ; si nihil istorum adhibitum

fuisse, quo non immunitatis prorupisset ? Hac de causa hæc omnia Deus fecit et instituit, ut hominis immanitatem illam præmolliret. Si nihil istis rebus emendatus fuit, non penes magistrum, sed penes illum qui emendationem non recipit, culpa statuenda est. Verumtamen videamus quo pacto ejus ulcus abstergat. *Cadens igitur ad pedes ejus, obsecrabat dicens : Patientiam habe in me , et omnia reddam tibi (Matth. 18. 26)*. Non fassus est se nihil habere quod redderet : sed hic mos est debitorum, ut in summa inopia promittant tamen, quo præsens periculum vitare possint.

Preceptionis vis. Maxima fiducia quænam. Veniæ donatæ modus. — Audiamus quotquot ignavi sumus ad precandum, quanta sit obsecrationum vis. Non jejuniùm ostentavit, non ultroneam paupertatem, aut aliquid istiusmodi, sed desertus, sed nudus omni virtute, ubi se ad obsecrandum convertit, eo solo potuit dominum ad misericordiam pertrahere. Ne igitur deficiamus in fundendis precibus. Quis enim hoc scelerator, qui et tot criminibus obnoxius erat, et nullum recte factum possidebat ? Non tamen secum ad istum modum loquutus est, Non audeo loqui, pudore plenus sum, qui potero accedere ? qui poterò orare ? quod plerique peccatorum dicunt, diabolica laborantes timidine. Non adest tibi fiducia loquendi ? Propterea accede, ut majorem fiduciam pates. Nulli enim homo est, quem placere cupis, ut pudore et verecundia laborandum sit ? Deus est qui magis, quam tu ipse, exoptat te a criminibus liberari ; non tu tantopere tuam securitatem concupiscis, quantopere ille tuam salutem expetit : idque rebus ipsis docuit. Non habes fiduciam ? Eo ipso potes fiduciam habere, quod ita affectus sis : maxima enim fiducia est, cum quis se existimat fidere non debere. Nam ut summopere pudenda res est, justificare seipsum coram Domino : ille enim impurus est quicumque id facit, etiamsi omnibus hominibus sanctior fuerit : ita quoque justus fit, qui se credit omnium hominum extremum esse. Cujus rei testes sunt Pharisæus et publicanus. Ne igitur despondeamus animum ob peccata, neque desperemus, sed adeamus Deum, procidamus, obsecremus, quemadmodum iste fecit, inactenus bona mente usus. Non despōdere animum, non desperare, confiteri peccata, postulare dilationem aliquam et moram, et omnia ista bona sunt et mentis contritæ, et animæ humilitatæ. Quæ jam sequuntur, nequaquam similia sunt superioribus : quæ enim per supplicationem congregaverat, hæc omnia in universum effudit per iram, quam in proximum exercuit. Sed jam ad modum donatæ veniæ procedamus. Videamus qualitatem istius remissionis, et quibus rebus ad id dominus adductus fuerit. *Miseratus illius dominus, inquit evangelista, absolvit eum, et debitum remisit (Matth. 18. 27)*. Ille dilationem petiit, iste veniam concessit, adeo ut plus eperit, quam postularit. Quapropter Paulus inquit, *Ei, qui potest omnia facere superabundantius quam petimus, aut cogitamus (Ephes. 3. 20)*. Non enim potes cogitare tanta, quanta ille instituit donare tibi. 26

igitur pudeas, neve erubescas, imo potius pudorem de peccatis collige, ne desperes, neve abistas a precatione, sed accede, licet peccator sis, ut reconcilies tibi Dominum, ut des illi locum suam humanitatem in condonatione tuorum criminum exhibendi: quia, si timeas accedere, impedis illius bonitatem, remoraris illius benignitatis largitatem, quantum ad te attinet.

Non solæ preces veniam impetrant, sed cum gratia Dei. Recordatio peccatorum utilis. Paulus peccatorum suorum recordatur. — Ne igitur animum despondeamus, neve nos segnes timidisque ad preces exhibeamus. Etiam si detrusi simus ad barathrum malitiæ, facile inde nos extrahere poterit. Nemo tantum peccavit quantum iste: nam in omne genus scelerum proruperat: id enim significant dena millia talentorum: nemo ita inops virtutis est, ut iste fuit: hoc enira intelligitur ex eo, quod nihil haberet quod rependeret. Attamen undecumque desertum et inopem potuit vis precum liberare. Tantum, inquit, valet precatio, ut eum qui innumeris rebus et factis Dominum offenderit, a pœna et supplicio eripere possit? Potes haud dubie. Non enim illa sola est quæ omnia conficit, sed habet sociam et auxiliatricem maximam humanitatem Dei, qui preces accipit, cujus viribus omnia fiunt, et quæ orationem efficacem reddidit. Id igitur subindicans, dixit, *Misertus dominus ejus absolvit eum, et æs alienum remisit ei*: ut discas, et post preces, et ante preces domini viscera totum illud negotium fecisse. *Egressus autem ille invenit unum conservorum suorum, qui ipsi debebat centum denarios, et tenens suffocabat eum dicens: Redde quod debes (Math. 18. 28).* Quid scelestius fieri potest? Adhuc enim beneficii vocem in auribus gerens, oblitus est herilis bonitatis.

7. En quantum bonum est peccatorum suorum meminisse: si enim hic perpetuo eorum memoriam retinisset, non tam ferus et inmanis factus fuisset. Propterea assidue dico, nec omitam dicere, valde est utile et necessarium perpetuo recordari delictorum omnium: nihil enim ita recte institutum, tracabilem et mitem animam facere potest, quam perpetua delictorum recordatio. Ideo et Paulus non solum peccatorum eorum, quæ ante lavacrum, sed etiam quæ post baptismum commissa erant, memor fuit, quamvis semel omnia et deleta et extincta essent. Si autem ille eorum, quæ ante baptismum gesserat, memor fuit, multo magis nos, quæ post baptismum acta sunt, in memoria retinere debemus; non enim solum illa istiusmodi recordatione extinguimus, sed et inde erga omnes homines mitiores efficiemur, et Deo cum majori benevolentia inserviemus, ineffabilem ejus humanitatem ex istiusmodi memoria persipientes. Quod iste non fecit, sed oblitus magnitudinis debitorum suorum, etiam beneficii domini non recordatus est; oblivione porro beneficii factum est, ut scelerate se gesserit adversus conservum, et scelerate se gerendo omnia perdidit, quæ a Dei bonitate consequutus erat, *Tenens enim suffocabat eum, dicens,*

Redde si quid debes: non dixit, Redde centum denarios: pudeisset enim eum nominare tantillas minutias, sed *Redde si quid debes. Ille autem cadens ad pedes ejus obsecrabat dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi (Math. 18. 29).* Eisdem verbis suam salutem orat, quibus ille veniam a domino impetraverat. Is autem præ nimia crudelitate ne istis quidem verbis flectebatur, neque cogitavit, se per hæc dicta salutem invenisse. Quinimo si debitum remisisset, ne ita quidem pro humanitate factum illud imputandum fuisset, sed pro debito. Si enim ante rationem initam, et beneficium acceptum, hoc fecisset, ipsius magnanimitati tale factum adscribi potuisset: jam vero tam clementer habitus et tot peccatorum remissione donatus, ad parem erga conservum clementiam obligatus erat. Ille tamen nihil istiusmodi fecit, aut in mentem admisit, ut cogitaret, quantum interesset inter condonationem, quæ ipsi a domino contigerat, et eam quæ erga conservum exhibenda erat: non enim solum magnitudine debitorum aut dignitate personarum, sed eo ipso modo, quo res acta est, magnum inter utrumque discrimen conspicias. Illud enim debitum decem millium talentorum erat, hoc centum denariorum: et ille quidem in domino contumeliose peccaverat, hic tantummodo conservo obligatus erat: ille beneficiis acceptis bene mereri vicissim debebat, dominus, qui nihil boni aut magni aut parvi ab ipso factum videbat, omnia remisit. Attamen nihil horum cogitavit; sed semel ab ira excæcatus, suffocabat eum, et in carcerem conjecit (*Ibid. v. 30*). Videntes autem conservi ejus indignati sunt (*Ibid. v. 31*), ut ait Scriptura, et ante dominum conservi eum damnaverunt, ut discas domini mansuetudinem. Cum audisset id dominus, rursus adversus eum accitum iudicium instituit, neque vel tum simpliciter condemnationem effert, sed prius tamquam de jure cum illo disceptat. Cæterum quibus id verbis facit? *Serve nequam, omne debitum illud remisit tibi (Ibid. v. 32).*

Facilius sibi quam aliis debita remittit Deus. — Quid melius eo domino, cui cum deberentur decem millia talentorum, ne verbo quidem stomachatus est, aut scelestum appellavit? sed eum tantummodo venundari jussit: idque eo fine, ut a debitis liberaretur. Eidem cum adversus conservum improbe egisset, stomachatur: ut discas ipsum facilius quod in se peccetur, quam quod adversus alios, remittere solere. Ac non istud in hoc solo loco facit, verum et alibi. *Si enim, inquit, offers munus tuum ad altare, et illic recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te, abi primum, ut reconciliaris fratri tuo, ac tum veniens offer munus tuum (Math. 5. 23. 24).* Vides quam ubique suis nostra anteponat, pacemque et caritatem proximorum summo loco constituat? Et rursus alibi: *Quicumque repudiat uxorem suam, præterquam ratione adulterii, eam adulterari facit (Ibid. v. 32).* Per Paulum autem hanc legem sancit, *Si quis vir uxorem habet infidelem, eique placeat cum ipso habitare, ne dimittat eam (1. Cor. 7. 12).* Quod si adultera sit,

χίνου μὲν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι, μὴ ἀπογίνωσκε δὲ, μὴδὲ ἀφίστασθαι τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ πρόσελθε καὶ ἀμαρτωλὸς ὢν, ἵνα καταλλάξῃς σου τὸν δεσπότην, ἵνα ἔψῃ αὐτῷ τὴν οικίαν φιλανθρωπίαν ἐν τῇ συγχωρήσει τῶν ἀμαρτιῶν τῶν σὺν ἐπιδείξασθαι· ὡς ἐὰν φοβηθῆς πρόσελθῆν ἐνεπόδισας αὐτοῦ τῇ ἀγαθότητι, διεκώλυσας αὐτοῦ τῆς χρησιότητος τὴν δαψίλειαν, τό γε εἰς σὲ ἦκον.

Μὴ τοίνυν ἀναπίπτωμεν, μὴδὲ ὀκνῶμεν ἐν ταῖς εὐχαῖς. Ἐὰν γὰρ πρὸς αὐτὸ τῆς κακίας κατενεχθῶμεν τὸ βάραθρον, ταχέως ἐκείθεν ἡμᾶς ἀναστᾶσαι δύνησεται. Οὐδεὶς τοσαῦτα ἤμαρτεν, ὅσα οὗτος· καὶ γὰρ ἅπαν εἶδος πονηρίας ἐπέηθε· καὶ τοῦτο δηλοῖ τὰ μύρια τέλαντα· οὐδεὶς ἔρημος οὕτως ἦν, ὡς οὗτος· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν ἀποτίσαι. Ἄλλ' ὅμως τὸν πάντοθεν προδοθέντα ἴσχυσεν εὐχῆς ἐξαρπάσαι δύναμις. Καὶ τοσοῦτον δύναται, φησὶν, εὐχῆ, ὡς τὸν δι' ἔργων καὶ μυρίων πραγμάτων προσκρούσαντα τῷ δεσπότη ἀπαλλάξαι κολάσεως καὶ τιμωρίας; Ναί, τοσοῦτον δύναται, ἀνθρώπε. Οὐδὲ γὰρ αὕτη μόνη ἐστὶν ἡ τὸ πᾶν ἀνούουσα, ἀλλ' ἔχει σύμμαχον καὶ βοηθὸν μέγιστον τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ δεχόμενου τὴν εὐχὴν Θεοῦ, ἥτις ἐνταῦθα τὸ πᾶν εἰργάσατο, καὶ τὴν εὐχὴν ἐποίησε δυνατὴν. Τοῦτο γοῦν καὶ αἰνετούμενος ἔλεγε· *Ἐπὶ λαγχισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ, ἀπέλευσεν αὐτὸν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ*· ἵνα μάθῃς ὅτι μετὰ τῆς εὐχῆς, καὶ πρὸ τῆς εὐχῆς, τοῦ δεσπότη τὰ σπλάγγνα τὸ πᾶν ἐποίησεν. *Ἐξελθὼν δὲ ἐκεῖνος εὐρεν ἕνα τῶν σύνδουλων αὐτοῦ, ὃς ὄφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ κρατήσας αὐτὸν [12] ἔπειγε, λέγων· Ἀπόδος μοι, εἴ τι ὄφειλεις.* Ἄρα τί τούτου γένοιτ' ἂν μιαιώτερον; Ἐναυλον ἔχων τὴν εὐεργεσίαν, ἐπελήσθη τῆς τοῦ δεσπότη φιλανθρωπίας.

ζ' Ὁρᾶς ὅσον ἐστὶν ἀγαθὸν ἀμαρτημάτων μεμνησθαι; Καὶ γὰρ οὗτος, εἰ διηγεκὼς τούτων ἐμὲ μνησθῆναι, οὐκ ἂν οὕτως ἀγχιος ἐγένετο καὶ ἀπάνθρωπος. Διὰ τοῦτο συνεχῶς λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι χρησιμὸν σφόδρα καὶ ἀναγκαῖον τὸ διηγεκὼς μνημονεύειν ἡμᾶς τῶν πεπλημμελημένων ἡμῶν ἀπάντων· οὐδὲν γὰρ οὕτω φιλόσοφον καὶ ἐπεικῆ καὶ πρῶον τὴν ψυχὴν ἐργάσασθαι δύναται, ὡς ἡ διηγεκὼς τῶν ἀμαρτημάτων νύμφη. Διὰ τούτου καὶ ὁ Παῦλος οὐ μόνον τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἀμαρτημάτων ἐμὲ μνησθῆναι, καίτοι γε ἀφανισθέντων καθάπαξ. Εἰ δὲ ἐκεῖνος τῶν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἐμὲ μνησθῆναι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα μεμνησθῆναι δεῖ· οὐ γὰρ δὴ μόνον αὐτὰ διαλύομεν τῇ μνήμῃ, ἀλλὰ καὶ πρὸ; ἀπάντας ἀνθρώπους ἐπεικέστερον διακρίνομεθα, καὶ τῷ Θεῷ μετὰ πλείονος δουλεύσομεν τῆς εὐνοίας, τὴν ἀφ' αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ἐκ τῆς τούτων μνήμης καταμανθάνοντες. Ὅπερ οὗτος οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπιλαθόμενος τοῦ μεγέθους τῶν ὀφλημάτων, καὶ τῆς εὐεργεσίας ἐπελάθετο· τῆς δὲ εὐεργεσίας ἐπιλαθόμενος, πονηρὸς περὶ τὸν σύνδουλον ἐγένετο, καὶ διὰ τῆς εἰς ἐκεῖνον πονηρίας ἅπαντα, ἅπερ ἐκίρδανεν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἀπώλεσε. *Κρατήσας γὰρ αὐτὸν ἔπειγε λέγων· Ἀπόδος μοι, εἴ τι ὄφειλεις.* Οὐκ εἶπεν, Ἄπόδος μοι τὰ ἑκατὸν δηνάρια· ἡσχύνετο γὰρ τοῦ χρέους τὴν εὐτέλειαν· ἀλλ', Ἄπόδος, εἴ τι ὄφειλεις. *Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ, πυρεκάλε*

αὐτὸν, λέγων· Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοῦ, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω. Διὰ τῶν ῥημάτων, εἰ ὢν ἐκεῖνος εὐρετο τὴν συγχώρησιν, διὰ τούτων καὶ οὗτος ἀξιοσῶθῆναι. Ὁ δὲ ὑπὸ τῆς ἀγαν ὠμότητος οὐδὲ τούτοις τοῖς λόγοις κατεκάμπετο, οὐδὲ ἐνενόησεν, ὅτι διὰ τούτων ἐσώθη τῶν ῥημάτων. Καίτοι γε καὶ εἰ συγχώρησεν, οὐδὲ οὕτω φιλανθρωπία τὸ πρῶγμα λοιπὸν ἦν, ἀλλ' ὄφειλῃ καὶ χρέος. Εἰ μὲν γὰρ, πρὶν ἢ γενέσθαι τὸ λογοθέσιον, καὶ τὴν ψῆφον ἐξενεχθῆναι ἐκείνην, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαι εὐεργεσίας, τούτο ἐποίησεν, οικείας μεγαλοψυχίας ἦν τὸ γινόμενον· νυνὶ δὲ μετὰ τοσαύτην δωρεάν καὶ τοσοῦτων ἀμαρτημάτων ἀφετῆν, ὡς περ ἀναγκαίου τινὸς ὀφλήματος λοιπὸν ὑπεύθυνος ἦν τῆς περὶ τὸν σύνδουλον ἀνεξικακίας. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ τῷτο ἐποίησεν, οὐδὲ ἐνενόησεν ὅσον τὸ μέσον ἦν τῆς ἀφέσεως, ἥς τε αὐτὸς ἀπῆλυσεν, καὶ ἦν περὶ τὸν σύνδουλον ἐπιδεικνύσθαι ἐμελλεν· οὐ γὰρ δὴ τῇ ποσότητι τῶν ὀφλημάτων, οὐδὲ τῷ ἀξιώματι τῶν προσώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ τρόπῳ πολλὴν τὴν διαφορὰν ἴδοι τις ἂν. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ μύρια τέλαντα ἦν, ταῦτα δὲ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ οὗτος μὲν εἰς τὸν δεσπότην ὕβρισεν, ὃ δὲ ὄφειλῶν αὐτῷ εἰς τὸν σύνδουλον· καὶ οὗτος μὲν εὐπαθῶν ἐμελλε χαριεῖσθαι, δεσπότης δὲ οὐ μικρὸν, [13] ὃ μὲν ἀγαθὸν ἰδὼν ἴσχυ' αὐτοῦ γένομαι, πάντα ἀφῆκεν. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ἐνενόησεν, ἀλλὰ καθάπαξ ὑπὸ τῆς ὀργῆς πηρωθεὶς ἤγγεν αὐτὸν, καὶ εἰς τὸ δεσποτικὸν ἐνέβαλεν. Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ, φησὶν, ἠγανάκτησαν; καὶ πρὸ τοῦ δεσπότη οἱ σύνδουλοι καταψήφίζονται, ἵνα μάθῃς τοῦ δεσπότη τὸ ἡμερον. Ἀκούσας δὲ ὁ δεσπότης αὐτοῦ, καὶ καλέσας αὐτὸν, πάλιν κρίνεται πρὸς αὐτὸν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπλῶς ἐκφέρει τὴν καταδίξιμην, ἀλλὰ πρῶτον δικαιολογεῖται. Καὶ τί φησι; *Δούλε πονηρὸς, πᾶσαν τὴν ὄφειλήν ἐκείνην ἀφῆκεν σοί.*

Τί τούτου γένοιτ' ἂν ἀγαθώτερον τοῦ δεσπότη; Ὅτε μὲν αὐτῷ ὄφειλε τὰ μύρια τέλαντα, οὐδὲ μὲν χρι ῥήματος αὐτὸν ἐλύπησεν^b, οὐδὲ πονηρὸν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ πράθηναι μόνον ἐκέλευσε· καὶ τοῦτο, ἵνα ἀπαλλάξῃ τῶν ὀφλημάτων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν σύνδουλον πονηρὸς ἐγένετο, τότε ὀργίζεται καὶ παροξύνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι εὐκολώτερον τὰ εἰς αὐτὸν ἀφῆσιν, ἢ τὰ εἰς τοὺς πλησίον ἀμαρτήματα. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ. *Ἐὰν γὰρ προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, φησὶν, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει εἰ κατὰ σοῦ, ὑπάγε, πρῶτον διαλλάγηθαι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.* Ὁρᾶς πῶς πανταχοῦ τῶν αὐτοῦ τὰ ἡμέτερα προστιμᾶ, καὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς τὸν πλησίον οὐδὲν ἄνωτερον τίθησιν; Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· *Ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι.* Διὰ δὲ Παύλου οὕτως ἐνομοθετεῖ· *Εἰ τις ἀνὴρ γυναῖκα ἔχει ἀπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οικεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφίετω αὐτήν.* Ἄν μὲν γὰρ πορνεία, φησὶν, ἐκβαλε· ἂν δὲ ἀπιστος ἦ, μὴ ἐκβάλῃς· ἐὰν εἰς σὲ ἀμάρτη, φησὶν, ἀπόκοψον· ἐὰν δὲ εἰς ἐμὲ ἀμάρτη, κάτεχε. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ὅτε μὲν εἰς αὐ-

^b Savil. in textu ἐκάλεσεν, in marg. ἐλύπησεν, quae lectio praestat. Verum etiam sic sententia manca est, quam ex Regio codice emendamus. Nannius sic legerat, ut in Regio codice fertur.

^a Savil. ut in textu habet. Reg. vero οὐδεὶς ἔρημος ἀρετῆς ἦν, et sic legi se Nanulius videtur.

τὸν ἡμαρτεν ἀμαρτήματα τοσαῦτα, συνεχώρησεν· ὅτε δὲ εἰς τὸν σύνδουλον ἡμαρτεν ἐλάττωσα πολλῶν καὶ βραχίω τῶν εἰς τὸν δεσπότην, οὐκ ἀφήκεν, ἀλλ' ἐπέξηλαθε· καὶ ἐνταῦθα μὲν ποιητὸν ἐκάλεσεν, ἐκεῖ δὲ οὐδὲ μέχρι βήματος αὐτὸν ἐλύπησε. Διὰ τοῦτο μὲν καὶ ἐνταῦθα καὶ τοῦτο πρόκειται, ὅτι ὀργισθεὶς παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασιανισταῖς· ἤνικα δὲ αὐτὸν ἀπῆτει λόγον τῶν μυρίων ταλάντων, οὐδὲν τοιοῦτον προσέθηκεν· ἵνα μάθῃ, ὅτι ἐκείνη μὲν ἡ ψήφος οὐχὶ ὀργῆς ἦν, ἀλλὰ κηδεμονίας πρὸς συγχώρησιν ἐπαγομένης· αὕτη δὲ αὐτὸν μάλιστα παρώξυνεν ἡ ἀμαρτία. Ἄρα τί γένοιτο· ἂν μνησικακίας χεῖρον, ὅταν φιλανθρωπῶν ἐξενηθεῖσαν ἀνακαλεῖται Θεοῦ, καὶ ἅπερ οὐκ ἴσχυεν αὐτὸν διαθεῖναι τὰ ἀμαρτήματα, ταῦτα ἴσχυει αὐτὸν ἐργάσασθαι ἢ κατὰ τοῦ πλησίον ὀργῆς; Καίτοι γε γέγραπται, ὅτι Ἄμεταμέλητα τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μετὰ τὴν ἐξενεχθῆναι τὴν δωρεάν, μετὰ τὸ προχωρῆσαι τὴν φιλανθρωπῶν, ἀνεκλήθη πάλιν ἡ ψήφος; Διὰ τὴν μνησικακίαν· ὥστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, πάσης ἀμαρτίας ταύτην χαλεπωτέραν ἀποφηνάμενος εἶναι· αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι πῆσαι ἴδυνθήσαν συγχώρησιν εὐρέσθαι, αὕτη δὲ οὐ μόνον οὐκ ἴσχυσε συγγνώμης τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐτέρας ἀφανισθεῖσας καθάπαξ ἀνενέωσε πάλιν.

Ὡστε διπλοῦν κακὸν ἡ [14] μνησικακία, ὅτι τε οὐδεμίαν ἀπολογίαν ἔχει παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ὅτι τὰ λοιπὰ ἡμῶν ἀμαρτήματα, κἂν συγχωρηθῇ, πάλιν ἀνακαλεῖται, καὶ καθ' ἡμῶν ἴστησιν· ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα ἐποίησεν. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὕτως ὁ Θεὸς μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται, ὡς ἀνθρώπων μνησικακῶν καὶ διατηροῦντα ὀργήν. Καὶ τοῦτο μάλιστα μὲν ἐντεῦθεν ἐπεδείξατο, καὶ ἀπὸ τῆς εὐχῆς δὲ αὐτῆς ἐκέλευσεν ἡμῖν λέγειν οὕτως· Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλέματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες, καὶ τὴν παραβολὴν ἐγγράψαντες ταύτην ἐν ταῖς καρδίαις, ὅταν ἐνοήσωμεν ἅπερ πεπόνθαμεν παρὰ τῶν συνδούλων, λογιώμεθα ἅπερ ἐποίησαμεν εἰς τὸν δεσπότην· καὶ τῷ φόβῳ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων τὸν θυμὸν τὸν ἐπὶ τοῖς ἄλλοτριῶν πλημμελήμασι ταχέως ἀ-

ώσασθαι δυνησόμεθα· εἰ γὰρ δεῖ μεμνησθαι ἀμαρτημάτων, τῶν οἰκείων δεῖ μεμνησθαι μόνον· ἐὰν δὲ τῶν οἰκείων μνημονεύσωμεν, οὐδέποτε τὰ ἄλλοτριω λογιώμεθα· ὥστε οὖν ἂν τούτων ἐπιλανθανώμεθα, ἐκεῖνα βραδίως ἐμφιλοχωρήσει τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς. Καὶ γὰρ οὗτος εἰ τῶν μυρίων ταλάντων ἐμίμητο, οὐκ ἂν ἐμνήσθη τῶν ἑκατὸν δηναρίων· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκείνων ἐπελάθετο, διὰ τοῦτο ὑπὲρ τούτων ἤγησε τὸν σύνδουλον, καὶ ὀλίγα βουλόμενος ἀπαιτήσαι, οὔτε ἐκείνων ἐπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ τῶν μυρίων ταλάντων τὸν ὄγκον εἰς τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν ἐπεσπάσατο. Διὰ τοῦτο θαρρῶν ἂν εἴποιμι, ὅτι πάσης ἀμαρτίας αὕτη χαλεπωτέρα· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγὼ τοῦτο, ἀλλὰ ὁ Χριστὸς διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης τοῦτο ἀπεφήνατο. Εἰ γὰρ μὴ μυρίων ταλάντων, λέγω δὲ τῶν ἀφάτων ἀμαρτημάτων, αὕτη χαλεπωτέρα ἦν, οὐκ ἂν διὰ ταύτην κἀκεῖνα ἀνεκαλέσατο. Οὕτω μὲν τοίνυν σπουδάζωμεν, ὡς ὀργῆς καθαρεύειν, καὶ τοὺς πρὸς ἡμᾶς ἀηδῶς ἔχοντας καταλλάττειν, εἰδότες ὅτι οὔτε εὐχῆ, οὔτε ἐλεημοσύνη, οὔτε νηστεία, οὔτε κοινωνία μυστηρίων, οὔτε ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἐὰν μνησικακῶμεν, δυνήσεται ἡμῶν προστῆναι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ὥστε οὖν ἐὰν ταύτης περιγνώμεθα τῆς ἀμαρτίας, κἂν μυρία ἔχωμεν πλημμελήματα, δυνησόμεθά τινος συγγνώμης τυχεῖν. Καὶ οὐχὶ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἡμᾶς τότε κρίνειν Θεοῦ. Καθάπερ γὰρ ἐνταῦθα εἶπεν, ὅτι Οὕτω ποιήσει καὶ ὁ Πατὴρ μοι, ἐὰν μὴ ἀφήτε ἕκαστος ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν· οὕτω καὶ ἄλλα χού φησιν Ἐὰν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ κακώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Ἴνα οὖν καὶ ἐνταῦθα πρῶτον καὶ ἡρεμον διάγωμεν βίον, κἀκεῖ συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως τυχωμεν, σπουδάζωμεν καὶ πραγματεύομεθα, ὅσους ἐὰν ἔχωμεν ἐχθρούς, καταλλάττειν ἡμῖν· οὕτω γὰρ καὶ τὸν δεσπότην ἡμῶν, κἂν μυρία ὦμεν ἡμαρτηκότες, καταλλάξομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM

Nullam temporis certam notam præ se fert hæc homilia; vixque deprehendi posse videtur Antiochizene an Constantinopoli hæc concionatus sit Chrysostomus. Hoc unum initio commemoratur, nimirum: paucis ante diebus contra rapaces et avaros multa, eaque admodum gravia, dicta fuisse. Quam autem hic memoret concionem, haud ita facile est augurari. Multis enim in locis prædones illos publicæque rei pestes alibi vehementer insectatur ille.

Aliquid tamen lucis ex iis quæ post principium dicuntur, nos mutuari posse putamus. De proposita lectione agens Chrysostomus, nempe: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, ita loquitur: *Nam et multos querere arbitror, qua de causa dicta hæc sint a Christo, ac verisimile est eos qui adsunt hæreticos hæc verba arripere, multosque ex simplicioribus fratri-*

it, ejiciatur; si autem infidelis sit, ne expellasi, inquit, in te peccaverit, absconde; si in me, cas. Ita et hic, cum tanta peccata adversum se nissa erant, veniam dedit, cum autem adversum eorum, licet minora paucioraque, nequaquam sit, sed ultionem persequutus est: et hic quidem scelestum appellavit, illic ne verbo quidem convit. Et ideo hic illud quoque adjunctum est, dominus iratus tradiderit cum tortoribus: cum ab illo reposcebat rationem decies mille talenti nihil istiusmodi additum fuit: ut intelligas illum calculum subductum fuisse, non irarum, sed iustitiam, quæ veniæ locum pararet. Hoc autem tum dominum plane exacerbavit. Quid igitur est injuriæ recordatione, cum benignitatem Dei jam impetam revocet, et quæ non potuerunt efficere peccata, hæc efficiat ira adversus proximum? scriptum est, Dei dona esse sine poenitentia (1. 29). Cur igitur hic post eductum munus, regressam benignitatem, reductus est calculus? per injuriæ memoriam: quamobrem non erraquis, si hoc peccatum omni peccato gravius videtur: alia enim omnia veniam impetrare possunt, istud solum adeo non potuit veniam adiut jam deleta, et jam extincta iterum reno-

ita ita Deus odit ut mentem memorem injuriæ. — Ex igitur malum pertinax injuriæ memoria, et nullam excusationem apud Deum habeat, et reliqua peccata jam remissa iterum revocet, et nos constituat. Quod ipsum et hic factum est: enim, nihil omnino ita Deus odit, et aversatur, ninem offensarum memorem, et tenacis iræ. Et quidem præcipue ex hoc loco declaravit, et ex ne, in qua jussit nos ita dicere: *Dimitte nobis nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Mt. 6. 12). Hæc igitur omnia docti, et parabola a cordibus inscripta, cum cogitaverimus quæ sumus a conservis, cogitemus quæ fecimus in Dominum, et metu priorum criminum iram

de alienis delictis collectam facillime poterimus summovere: si enim meminisse oportet delictorum, priorum tantum meminisse oportet; quod si proprium memores fuerimus, numquam aliena delicta supputabimus: contra si illorum obliviscamur, ista facilius obversabuntur nostris cogitationibus. Nam et hic si decies mille talentorum memor fuisset, numquam centum denariorum recordationem retinisset. Ideo postquam illorum olditus erat, factum est, ut conservum suffocaret, et pauca volens exigere, neque illa quidem assequutus est; sed et decies mille talentorum molem in suum ipsius caput retraxit. Quocirca audacter dixero, omni peccato istud gravius esse: quinimo non ego hoc dico, sed Christus per parabolam istam istud declaravit. Si enim non decem millibus talentum, hoc est, ineffabilibus peccatis istud gravius esset, nequaquam hujus causa illa omnia jam donata revocata fuissent. Nihil igitur ita studeamus, quam ut ipsi ira vacemus, et nobis infensos reconciliemus: cum illud sciamus, nullam nec orationem, nec eleemosynam, nec jejunium, nec participationem mysteriorum, aut aliud quidpiam, si memores offensarum simus, nobis patrocinari posse in illa die: ut contra si hoc peccatum superemus, etiamsi mille delictis inquinati simus, veniam aliquam consequi nos posse. Nec meus sermo est iste, sed illius qui tunc nos judicaturus est Dei. Quemadmodum hoc in loco pronuntiavit: *Ita, inquit, faciet Pater meus, si non remisistis unusquisque ex cordibus vestris.* Et rursus alibi: *Si remisistis hominibus delicta sua, remittet et vobis Pater vester caelestis* (Matth. 18. 35 et 6. 14). Ut igitur et hic mansuetam et nitentem agamus vitam, et illic veniam et remissionem obtineamus: studendum ac satagendum est, ut quotquot habemus inimicos, eos nobis reconciliemus: ita enim et Dominum nostrum, etiamsi sexcenties peccaverimus, nobis reconciliabimus, et futura bona adipiscemur, quibus nos dignos opto fieri, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE, ETC.

implantare. Unde liquet hæreticos illos, qui Filium Patre minorem, ipsique dissimilem dicebant, et Anomæos, Chrysostomi concionibus interfuisse. Illud autem frequenter Antiochiæ accidisse, et patres hæreticos Chrysostomum confutasse, ipse diserte ait, Tomo 1 de Incomprehensibili contra Anomæos p. 450, idipsumque postea subindicat p. 525, et p. 509, in hæc verba quæ Christus Petrum reputat *ade post me, Satana, etc.*, eadem pene ipsa quæ hic paulo post initium habes, iisdemque fere verbis memorat. Quamobrem putaverim hanc homiliam Antiochiæ habitam fuisse, nec diu post illas concionem Anomæos Homilias; quod tamen conjecturæ tantum loco dictum sit.

interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN ILLUD,

PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE : VERUMTAMEN NON SICUT EGO VOLEO, SED SICUT TU (*Matth.* 26. 39) : ET CONTRA MARCIONISTAS, ET MANICHÆOS, ET QUOD INGERERE SE PERICULIS NON OPORTEAT, SED OMNI VOLUNTATI DEI VOLUNTATEM ANTEFERRE (a).

1. Profundam sectionem nuper infliximus iis qui prædantur et alios per avaritiam fraudare conantur; non ut eos vulneremus, sed ut eos corrigeremus: non quod homines odio prosequamur, sed quod improbitatem aversemur. Quandoquidem medicus etiam secat ulcus, non quod ægro sit infestus, sed quod morbum et vulnus oppugnet. Age paululum quietis hodie demus ipsis, ut a dolore possint respirare, neque frequenter icti a medicina resiliant. Ita faciunt et medici: emplastra post sectiones imponunt, ac medicamenta, tum aliquot dies elabi sinunt, dum ea excogitant, quæ dolorem possint mitigare. Hos utique nos etiam hodie imitemur, ac indulgeamus ipsis, ut ex sermone nostro utilitatem percipere valeant, ac de dogmatibus instituta disputatione sermonem ad ea quæ lecta sunt traducamus. Nam et multos querere arbitror, qua de causa dicta hæc sint a Christo: ac verisimile est eos qui adsunt hæreticos hæc verba arripere, multosque ex fratribus simplicioribus supplantare.

Lectio sine intelligentia non prodest. — Ut igitur et illorum propulsemus insultus, et eos qui questiones proponunt, anxietate ac perturbatione liberemus, loquimur istum pertractantes horum verborum expositioni sic immoremur, ut recondita quosque sensus attingamus. Non enim sufficit lectio, nisi accedat et cognitio: nam et Candaces eunuchus legebat, sed quousque præsto fuit qui doceret eum, quid illud esset quod legebat, non magnam inde utilitatem percepit (*Act.* 8. 27. *sqq.*). Ne igitur idem vobis contingat, ea quæ dicuntur advertite: attendite animum, et studiosam mihi mentem præbete: acri sit acie præditus oculus, attentus intellectus, anima curis sæcularibus expedita, ne in spinas, nec in petras, neque secus viam verba spargamus (*Luc.* 8. 5-8); sed secundum ac pingue quoddam arvom colentes, uberem segetem demetamus. Si enim hoc pacto sormoni attentis aures præbueritis, cum leviozem nobis laborem reddetis, tum efficietis, ut facilius id, quod queritur, reperire possitis. Quid igitur lectum est? *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (*Matth.* 26. 39). Quid tandem istud est quod dicit? Nos enim oportet, ubi prius verborum sensum exposuerimus, solutionem deinde subjungere. Quid igitur dicit? Pater, si possi-

bile est, transfer a me crucem. Quid ais? ignorat scire hoc possibile, an non possibile? Quis hoc dicat? Etsi verba ignorantis sint: nam hæc additio, *Si, debitantis est*; verum, ut dixi, non oportet verbis adherere, sed ad sensa converti, et scopum nosse dicentis, et causam et occasionem, omnibusque collectis sensum in eis latentem indagare. Ineffabilis ergo sapientia, ille qui Patrem ita novit, ut Filium novit Pater, qui potuit hoc ignorare? Neque enim major est cognitio passionis, quam illa naturæ, quam solus ipse novit exacte. *Sicut enim novit me Pater*, inquit, *et ego agnosco Patrem* (*Joan.* 10. 15). Et quid dico de unigenito Dei Filio? Nam neque prophetæ videntur id ignorasse, sed manifeste novisse, multaque cum asseveratione prædixisse, oportere ut hoc fieret, atque id omnino futurum.

Mariæ integritas ac puritas. Miracula Christi in morte. Mors prophetarum futura prædicentium. — Audi sane quo pacto diversa ratione omnes crucem prænuntiant. Primus est Jacob patriarcha: siquidem ad ipsum sermonem dirigens ait: *Ex germine, fili mi, ascendisti* (*Gen.* 49. 9), germen scilicet virginem vocans, et Mariæ integritatem ac puritatem hæc voce significans. Tum crucem designans dicebat: *Requiescens dormiisti ut leo, et quasi catulus leonis, quis suscitabit eum* (*Ib.*)? Mortem quippe dormitionem illius et somnum appellavit, et mortem cum resurrectione copulavit, dicens: *Quis suscitabit eum?* Alius quidem nemo, sed ipse seipsum. Quapropter dicebat etiam Christus: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (*Joan.* 10. 18): et rursus, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (*Id.* 2. 19). Quid porro est illud, *Requiescens dormiisti ut leo*? Sicut leo nimirum non solum dum vigilat, sed etiam dum dormit, formidabilis est: sic et Christus non ante crucem tantum, sed et in ipsa cruce, atque in ipsa morte formidabilis fuit, magnaque tum miracula edidit, dum solis cursum retro convertit, petras scidit, terram tremefecit, velum templi conscidit, uxori Pilati metum injecit, Judam coarguit. Tum enim dixit: *Peccavi tradens sanguinem innocentem* (*Matth.* 27. 4). Atque hoc Pilati uxor indicabat, *Nihil tibi, et justo isti: multa enim passa sum per visum propter eum* (*Ib.* v. 19). Tum orbem terrarum tenebræ occuparunt, et medio die nox apparuit, tum mors contabuit, ejusque vis ac potestas destructa est: multa certe corpora sanctorum

(a) Collata cum Ms. Regio 4938, qui pauca exhibet lectionum discrimina.

ΕΙΣ ΤΟ,

[15] Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ· καὶ κατὰ Μαρκωνιστῶν καὶ Μαριχαίων· καὶ οὐ χρὴ ἐπισηδῶν τοῖς κινδύνοις, ἀλλὰ παντὸς θελήματος προτιμῶν τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα.

α'. Βαθεῖαν τομὴν τοῖς ἀρπάζουσι καὶ πλεονεκτεῖν βουλομένοις πρῶτην ἐδώκαμεν· οὐχ ἵνα πλήξωμεν, ἀλλ' ἵνα διορθωσώμεθα· οὐ τοὺς ἀνθρώπους μισοῦντες, ἀλλὰ τὴν πονηρίαν ἀποστρεφόμενοι. Ἐπεὶ καὶ ἱατρὸς τέμνει τὸ ἔλκος, οὐ τῷ νοσοῦντι σώματι πολεμῶν, ἀλλὰ τῇ νόσῳ καὶ τῷ τραύματι μαχόμενος. Φέρε δὴ, σήμερον μικρὸν ἐνδῶμεν αὐτοῖς, ὥστε αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ὀδύνης ἀναπνεῦσαι, καὶ μὴ συνεχῶς πληττομένους ἀποσκιρτῆσαι τῆς θεραπείας. Οὕτω καὶ ἱατροὶ ποιοῦσι· μετὰ τὰς τομὰς ἐμπλάστρους ἐπιτίθει καὶ φάρμακα, καὶ διαλιμπάνουσιν ἡμέρας, τὰ παραμυθούμενα τὴν ὀδύνην ἐπινοοῦντες. Τούτους δὴ καὶ ἡμεῖς μιμούμενοι σήμερον ἐπινοοῦντες, ὥστε καρπώσασθαι τὴν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας διαλέξεως ὠφέλειαν, καὶ τὸν περὶ δογμάτων κινήσωμεν λόγον, εἰς τὰ ἀνεγνωσμένα τὸν λόγον ἀφιέντες. Καὶ γὰρ οἶμαι πολλοὺς διαπορεῖν, τίνας ἔνεκεν ταῦτα εἰρηται παρὰ τοῦ Χριστοῦ· εἰκὸς δὲ καὶ αἰρετικούς παρόντας ἐπισηδῆσαι τοῖς εἰρημένοις, καὶ πολλοὺς τῶν ἀφελεστέρων ἀδελφῶν ἐντεῦθεν ὑποσκελίζειν.

Ἰν' οὖν καὶ τὴν [16] ἐκείνων ἔφοδον ἀποτειχίσωμεν, καὶ τοὺς διαποροῦντας θορόβου καὶ ταραχῆς ἀπαλλάξωμεν, μεταχειρισαντες τὸ εἰρημένον, ἐνδιατρίψωμεν τῇ λέξει, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταβῶμεν τῶν νοσημάτων. Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωσις, ἐὰν μὴ προσῆ καὶ ἡ γνώσις. Ἐπεὶ καὶ ὁ εὐνοῦχος Κανδάκης ἀνεγίνωσκεν, ἀλλ' ἔως ὅτε παρεγένετο ὁ διδάσκων αὐτὸν τί ποτε ἦν ὁ ἀνεγίνωσκεν, οὐδὲν ἐκαρπούτο μέγα. Ἰν' οὖν μὴ καὶ ὑμεῖς τὸ αὐτὸ πάθητε, προσέχετε τοῖς λεγομένοις, συντείνετε τὴν διάνοιαν, σχολάζουσάν μοι τὴν ψυχὴν παράσχετε, ὀξυδερκέες ἔστω τὸ ὄμμα, συντεταμένη ἡ γνώμη· ἀπηλλαγμένη φρονιδῶν βιωτικῶν ἢ ψυχῆ, ἵνα μὴ καταβάλωμεν εἰς τὰς ἀκάνθας, μηδὲ εἰς τὰς πέτρας, μηδὲ παρὰ τὴν ὁδὸν τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ βαθύγειον καὶ λιπαρὴν γεωργοῦντες ἀρουραν, κομῶντα τὸν ἀσταχὺν ἀμήσωμεν. Ἐὰν γὰρ οὕτω προσέχητε τοῖς λεγομένοις, καὶ ἡμῖν κουφότερον τὸν πόνον ἐργάσεσθε, καὶ ὑμῖν εὐκολωτέραν τὴν εὕρεσιν κατασκευάσετε. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ἀνεγνωσμένον; Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Τί ποτὲ ἐστὶν ὁ φησι; Δεῖ γὰρ τὸ εἰρημένον σαφέστερον ἐρμηνεύσαντας, οὕτως ἐπαγαγεῖν τὴν λύσιν. Τί οὖν ἐστὶν ὁ φησι; Πάτερ, εἰ δυνατόν, παράγαγε τὸν σταυρὸν. Τί λέγεις; ἀγνοεῖς εἴτε δυνατόν, εἴτε ἀδύνατον, τοῦτο; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Καίτοι τὰ ῥήματα ἀγνωστοῦντός ἐστιν· ἡ γὰρ τοῦ, *Εἰ*, προσθήκη, ἀμφιβόλλοντός

ἐστὶν, ἀλλ', ὅπερ ἔφη, οὐ δεῖ τοῖς ῥήμασι προσέχειν, ἀλλὰ πρὸς τὰ νοήματα τρέπεσθαι, καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ λέγοντος εἶδέναι, καὶ τὴν αἰτίαν, καὶ τὸν καιρὸν, καὶ πάντα συναγαγόντα, οὕτω θηρᾶν τὴν ἐναποκεμένην διάνοιαν. Ἡ οὖν σοφία ἡ ἀπὸ ῥήματος, ὁ τὸν Πατέρα οὕτως εἰδώς, ὡς ὁ Πατὴρ οἶδε τὸν Υἱὸν, πῶς ἂν τοῦτο ἠγνόησεν; Οὐδὲ γὰρ μείζων αὐτῆ ἡ γνώσις ἢ περὶ τοῦ πάθους τῆς γνώσεως τῆς περὶ τῆς οὐσίας, ἦν ἀκριβῶς μόνος οἶδεν αὐτός. Καθὼς γὰρ, φησι, γινώσκω με ὁ Πατὴρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ; Οὐδὲ γὰρ οἱ προφηταὶ φαίνονται τοῦτο ἠγνοηκότες, ἀλλὰ καὶ εἰδότες σαφῶς καὶ προαναφωνοῦντες μετὰ πολλῆς τῆς πληροφορίας, ὅτι δεῖ τοῦτο γενέσθαι, καὶ ὅτι πάντως ἔσται.

Ἄκουε γοῦν πῶς διαφόρως ἅπαντες τὸν σταυρὸν ἀπαγγέλλουσι. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἰακώβ· πρὸς γὰρ αὐτὸν ἀποτεινὼν τὸν λόγον φησὶν· Ἐκ βλαστοῦ, *υἱὲ μου, ἀνέβης*· βλαστὸν τὴν Παρθένον, καὶ τὸ ἀχραντὸν τῆς Μαρίας ἐμφαίνων. Ἐἶτα τὸν σταυρὸν δηλῶν ἔλεγεν· Ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος λέοντος, τίς ἐγερεῖ αὐτόν; Τὸν γὰρ θάνατον αὐτοῦ κοιμήσιν ἐκάλεσε καὶ ὕπνον, καὶ τῷ θανάτῳ συνῆψε τὴν ἀνάστασιν, λέγων· Τίς ἐγερεῖ αὐτόν; Ἄλλος μὲν οὐδεὶς, αὐτὸς δὲ ἑαυτόν. Δι' ὃ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν· καὶ πάλιν· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Τί δὲ ἐστὶν, Ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων; Ὅσπερ γὰρ ὁ λέων οὐκ ἐγρηγορῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ καθεύδων ἐστὶ φοβερός· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐ πρὸ τοῦ σταυροῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τελευτῇ φοβερός ἦν, καὶ τὰ μεγάλα τότε εἰργάζετο θαύματα, ἥλιον ἀποστρέφων, πέτρας τέμνων, [17] τὴν γῆν κλονῶν, τὸ καταπέτασμα σχίζων, τὴν γυναῖκα τοῦ Πιλάτου δεδιπτόμενος, τὸν Ἰούδαν ἐλέγχων. Τότε γὰρ ἔλεγεν· Ἥμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθώον. Καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Πιλάτου ἐδήλου· Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ τοῦτω· πολλὰ γὰρ ἔπαθον κατ' ἄναρ δι' αὐτόν. Τότε τὸ σκότος τὴν οἰκουμένην κατελάμβανε, καὶ νῦν ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ ἐφαίνετο· τότε ὁ θάνατος ἐτήκετο, καὶ ἡ τυραννὶς αὐτοῦ κατελύετο· πολλὰ γοῦν.

νώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἡγέρθη. Ταῦτα ἔνωθεν προλέγων ὁ πατριάρχης, καὶ δεικνύς ὅτι καὶ σταυρούμενος ἔσται φοβερὸς, Ἀναπεσῶν, φησὶν, ἐκοιμήθης ὡς λέων· καὶ οὐκ εἶπε, Κοιμηθῆση, ἀλλ' Ἐκοιμήθης, διὰ τὸ πάντως ἐσόμενον. Ἔθος γὰρ τοῖς προφήταις πολλαχοῦ τὰ μέλλοντα ὡς προγεγενημένα προλέγειν. Ὡσπερ γὰρ οὐκ ἔστι τὰ γεγενημένα μὴ γεγενησθαι, οὕτως οὐδὲ τοῦτο, καίτοι μέλλον ὂν, μὴ γενέσθαι. Διὰ τοι τοῦτο τῷ σχήματι τοῦ παρρηχικός χρόνου τὰ μέλλοντα προαναφωνοῦσι, τὸ ἀδιάπτωτον αὐτῶν καὶ πάντως ἐσόμενον διὰ τούτων ἐνδεικνύμενοι. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ τὸν σταυρὸν δηλῶν ἔλεγεν· Ὁρυξάν χειρὰς μου καὶ πόδας μου. Οὐκ εἶπεν, Ὁρύξουσαι, ἀλλ', Ὁρυξάν, Ἐξηρίθωσα πάντα τὰ ὀστέα μου. Καὶ οὐ τοῦτο λέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ παρὰ τῶν στρατιωτῶν γεγονότα· Διμερίσαντο τὰ ἰμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὴν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κληρὸν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ χολὴν αὐτὴν ἐφόμιζαν, καὶ βῆς ἐπότισαν. Ἐδωκαν γὰρ, φησὶν, εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπέκισάν με δῆος. Ἔτερος δὲ πάλιν ὅτι λέγει αὐτὸν ἔπαισάν φησιν· Ὁύουσαι, γὰρ εἰς ὃν ἔξεκέρτησαν. Ὁ δὲ Ἡσαίας ἐτέρως πάλιν τὸν σταυρὸν προαναφωνῶν ἔλεγεν· Ὡς πρόσβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἀζωῶτος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρῖσις αὐτοῦ ἤρθη.

β'. Σὺ δὲ μοι παρατήρει πῶς ἕκαστος τούτων, ὡς περὶ παρρηχίτων διαλέγεται, τὸ πάντως ἐσόμενον καὶ ἀναντιρρόπως ἐκδηρόμενον διὰ τοῦ χρόνου τούτου δηλῶν. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ τὸ δικαστήριον τοῦτο ὑπογράφων ἔλεγεν· Ἰνα τί ἐξρύαξαν ἔσθη, καὶ λαοὶ ἠμιλέτησαν κενά; Παρόρθησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Οὐ τὸ δικαστήριον δὲ λέγει μόνον, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὰ ἐν τῷ σταυρῷ, ἀλλὰ καὶ τὸν προδεδωκότα, ὅτι δημοδιατος καὶ δημογράφος ἦν· Ὁ γὰρ ἐσθλιῶν, φησὶν, ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερισιμόν. Καὶ τὴν φωνὴν δὲ οὕτω προλέγει, ἣν ἐμελλεν ἀφιέναι ἐν τῷ σταυρῷ, λέγων· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, Ἰνα τί ἐγκατέλειπες με; Καὶ τὸν τάφον πάλιν· Ἔθετό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Καὶ τὴν ἀνάστασιν· Οὐ γὰρ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδοῖν διαφθοράν. Καὶ τὴν ἀνάληψιν· Ἀνέθη ὁ Θεός ἐν ἀλαλαγγῇ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν· Ἐἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ [18] τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ὁ δὲ Ἡσαίας καὶ τὴν αἰτίαν φησὶ λέγων, ὅτι Ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου ἦρξαι εἰς θάνατον· καὶ, ὅτι Ἐπειδὴ πάντες ὡς κρέατα ἐπλαγήθησαν, διὰ τοῦτο σφαγιάζονται. Εἶτα καὶ τὸ κατόρθωμα ἐπάγει λέγων· Τῷ μώλωτι

αὐτοῦ ἡμεῖς παρτες ἰθήμεν, καὶ ὅτι Ἀμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν. Εἶτα οἱ μὲν προφήται καὶ τὸν σταυρὸν ἤδεισαν, καὶ τοῦ σταυροῦ τὴν αἰτίαν, καὶ τὰ ἐκ τοῦ σταυροῦ κατ'ορθούμενα, καὶ τὴν τάφον, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἀνάβασιν, καὶ τὴν προδοσίαν, καὶ τὸ δικαστήριον, καὶ πάντα μετὰ ἀκριβείας διέγραψαν· ὁ δὲ ἀποστολεὶς αὐτοῦς, καὶ ταῦτα κελεύσας εἰπεῖν, αὐτοὺς ἀγνοεῖ; Καὶ τίς ἂν ταῦτα νῦν ἔχων εἶποι; Ὁρᾷς ὅτι οὐ δεῖ τοὺς ῥήμασιν ἀπλῶς προσέγειν; οὐ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἔστι τὸ ἄπορον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξῆς ἀποριώτερον. Τί γὰρ φησι· Πάτερ, Εἰ διματόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο; Οὐ γὰρ δὴ ἀγνοῦν μόνον εἰρηθῆσεται, ἀλλὰ καὶ παραιτούμενος τὸν σταυρὸν· ὃ γὰρ λέγει τοῦτο ἔστιν· Εἰ ἔγχωρεῖ, φησὶ, μὴ ἐμπέσοιμι εἰς τὸ σταυρωθῆναι, μηδὲ ἀναρεθῆναι. Καίτοι τῷ Πέτρῳ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων τοῦτο αὐτῷ εἰπόντι, ὅτι Ἰλεώς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, οὕτω σφόδρα ἐπατίμησεν, ὡς εἰπεῖν, Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων· καίτοι γε πρὸ μικροῦ μακαρίσας αὐτόν. Ἄλλ' οὕτως αὐτῷ ἄπορον ἐδόκει εἶναι τὸ μὴ σταυρωθῆναι, ὡς ἐκείνου τὸν κερὰ τοῦ Πατρὸς τὴν ἀποκάλυψιν δεξάμενον, τὸν μακαρισθέντα, τὸν λαθόντα τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν, Σατανᾶν καλεῖσαι καὶ σκάνδαλον, καὶ αἰτιάζουσαι, ὡς μὴ φρονοῦντα τὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῷ, Ἰλεώς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, τὸ σταυρωθῆναι. Ὁ τοίνυν τὸν μαθητὴν οὕτως ὑβρίσας, καὶ τοσαύτη κατ' αὐτὸν χρησάμενος τῇ κατ'αφορᾷ, ὡς καὶ Σατανᾶν αὐτὸν καλεῖσαι μετὰ τοσαῦτα ἰγκώμια, ἐπειδὴ ἔλεγε, Μὴ σταυρωθῆς, πῶς αὐτὸς ἐβούλετο μὴ σταυρωθῆναι; πῶς δὲ μετὰ ταῦτα τοῦ καλοῦ ποιμένος ὑπογράφων τὴν εἰκόνα, τοῦτο ἔφησε μάλιστα θεῖγμα εἶναι τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, τὸ σφάττεσθαι ὑπὲρ τῶν προβάτων, οὕτω λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων; Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔσθη, ἀλλὰ καὶ ἐκήγαγεν· Ὁ δὲ μισθωτός, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, θεωρεῖ τὴν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει. Εἰ τοίνυν τοῦ καλοῦ μὲν ποιμένος τὸ σφάττεσθαι, τοῦ δὲ μισθωτοῦ τὸ μὴ βούλεσθαι τοῦτο ὑπομένειν, πῶς αὐτὸς λέγων εἶναι ποιμὴν καλός, παρακαλεῖ μὴ σφγιασθῆναι; πῶς δὲ ἔλεγεν· Ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμαυτοῦ; Εἰ γὰρ ἀπὸ αὐτοῦ τίθης, πῶς ἕτερον παρακαλεῖς, ἵνα μὴ θῆς; πῶς δὲ αὐτὸν ὁ Παῦλος θαυμάζει ταύτης ἕνεκα τῆς προφάσεως, οὕτω λέγων· Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπέφρα, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφήν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι ὑβρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, ἑαυτὸν ἐταπεινώσας, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ; Αὐτὸς δὲ πάλιν οὕτω πῶς φησι· Διὰ τοῦτο με ἀγαπᾷ ὁ Πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὴν ψυχὴν μου τίθημι, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. Εἰ γὰρ οὐ βούλεται, ἀλλὰ πραιτεῖται καὶ παρακαλεῖ τὸν Πατέρα, πῶς διὰ τοῦτο ἀγαπάται; [19] Ἡ γὰρ ἀγάπη τῶν κατὰ γκώμην ἔσθη. Πῶς δὲ φησι πάλιν ὁ Παῦλος· Ἀγαπᾷτε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν; Αὐτὸς δὲ πάλιν ὁ Χριστὸς μέλλων σταυροῦσθαι ἔλεγε· Πάτερ, ἐλθέ μου ἡ ὥρα· δόξα σὲν σου τὸν γιόν, δόξαν τὸν

Reg. ε; κατα) ε) οικία; με.

qui dormierant, surrexerunt. Hæc olim prædicens patriarcha, et ostendens illum etiam crucifixum formidabilem fore, dicebat : *Recubans dormisti ut leo* : nec dixit, *Dormies*, sed *Dormisti*, propterea quod illud omnino erat futurum. Mos enim hic est prophetarum, ut multis in locis tamquam præterita futura prædicant. Nam quemadmodum fieri nequit, ut quæ jam evenerunt, non eveniant : ita neque ut hoc, tametsi futurum est, non eveniat. Propterea nimirum per speciem temporis jam præteriti futura prænuntiant, ut hæc ratione fieri non posse significant, quin exitum habeant ac prorsus eveniant. Sic etiam David crucem designans aiebat : *Foderunt manus meas, et pedes meos* (Psal. 21. 17). Non dixit, *Fodient*, sed *Foderunt*. *Diminuerunt omnia ossa mea* (Ib. v. 18). Nec solum hæc dixit, sed etiam ea, quæ a militibus facta sunt. *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem* (Ib. v. 19). Neque hoc solum, sed etiam quod eum felle cibaverunt, et aceto potarunt : *Dederunt enim, inquit, in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto* (Psal. 68. 22). Alius rursus eum lancea percussum ab illis fuisse narrat : *Videbunt enim, inquit, in quem transfixerunt* (Zach. 12. 10). Isaias autem rursus aliter crucem prænuntians dicebat : *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperuit os suum. In humilitate ejus iudicium ipsius sublatum est* (Isai. 53. 7. 8).

2. *Mortem Christus subire non recusavit. Mirabilia crucis opera.* — Tu vero mihi observa, quo pacto unusquisque istorum tamquam de rebus præteritis verba faciat, ut ea plane futura, et sine contradictione eventura per hoc tempus ostendat. Ita quoque David hoc iudicium describens aiebat : *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus* (Psal. 2. 1. 2). Neque vero iudicium tantum et crucem, quæque in cruce contigerunt, commemorat, sed cum quoque qui tradidit, quod nimirum contubernalis, et ejusdem particeps mensæ fuerit. *Qui enim edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem* (Psal. 40. 10). Vocem quoque sic effert, quam emissurus erat in cruce : *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti* (Psal. 21. 2)? Tum sepulcrum rursus : *Posuerunt me in lacu infimo, in tenebrosis et in umbra mortis* (Psal. 87. 6). Et resurrectionem : *Non enim derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem* (Psal. 15. 10). Et ascensionem : *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in roce tubæ* (Psal. 46. 6). Item sedem a dextris : *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Psal. 109. 1). Isaias vero causam etiam expressit dicens : *Quoniam ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem* (Isai. 53. 8), et quod, *Quoniam omnes sicut oves erraverunt, idcirco mactatur* (Ibid. v. 6. 7). Tum adjicit, quid ex eo boni consequutum sit, dicens, *Livore ejus nos omnes sanati sumus* (Ib. v. 5), et quod, *Pec-*

cata multorum tulit (Isai. 53. 12). Ergone propheta quidem crucem noverant, et crucis causam, quæque propter crucem comoda obtulerunt, et sepulcrum, et resurrectionem, et ascensionem, et prodicionem, et iudicium, et omnia exacte descripserunt : qui vero misit eos, et hæc illis dicenda mandavit, ipse ignorat? Quis umquam prudens hoc dixerit? Vides non esse verba tantum temere spectanda? non enim hoc solum est dubium, sed et majorem id, quod sequitur, dubitandi occasionem offert. Quid enim ait? *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. Non enim solum ignorasse reperietur, sed etiam crucem recusasse. Hæc namque verborum istorum est sententia : Si licet, inquit, ne subeam crucem, neve interficiar : tametsi Petrum apostolorum principem hoc ipsi dicentem, *Propitius tibi esto, Domine : non erit tibi hoc*, adeo vehementer increpavit, ut diceret : *Vade post me, satana, scandalum mihi es ; quia non sapis ea, quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum* (Matth. 16. 22. 23) : idque cum beatum illum paulo ante prædicasset, Verum adeo videbatur absurdum esse non crucifigi, ut illum, qui a Patre revelationem acceperat, qui beatus dictus fuerat, cui cælorum claves traditæ fuerant, satanam appellaret, et scandalum, ac tamquam ea quæ Dei sunt, minime sapientem accusaret, propterea quod dixerat, *Propitius tibi esto, Domine : non erit tibi hoc*, ut crucifigaris. Ergo qui discipulum contumeliis affecit, adeoque graviter in illum invecus est, ut et satanam post tantas laudes appellaret, quia dixerat, *Ne crucifigaris* : quo pacto nolebat ipse crucifigi? Quomodo vero postea boni pastori depingens imaginem, hoc præcipue virtutis ejus indicium esse dixit, ut pro suis ovibus occidatur, ita dicens : *Ego sum pastor bonus : bonus pastor animam suam ponit pro ovibus* (Joan. 10. 11)? Neque vero hic substitit, sed adjecit : *Mercenarius autem, et qui non est pastor, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit* (Ib. v. 12). Si ergo boni pastoris est occidi, mercenarii vero nocte hoc pati, quomodo ille, qui se bonum pastorem profitetur, occidi recusat? quomodo autem dicebat, *Ego pono animam meam a me ipso* (Ib. v. 18)? Nam si a teipso ponis, qui sit, ut alterum roges, ne ponas? quomodo item hac occasione laudat eum Paulus, in hæc verba : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinanivit semetipsum formam servi accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. 2. 6 - 8)? Ipse vero rursus sic dicit : *Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam* (Joan. 10. 17). Si enim non vult, sed recusat, et Patrem orat, quomodo propterea diligitur a Patre? Caritas enim est eorum, quæ ex animi sententia fiunt. Quomodo autem rursus ait Paulus : *Diligite invicem, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis* (Eph. 5. 2)? Christus ipse rursus, cum esset crucifigendus, dicebat, *Pater, venit hora; glorifica Filium tuum* (Joan. 17. 1) : gloriam vocans crucem. Et quomodo

hic recusat, illic urget? Gloriam enim esse crucem, audi quomodo testetur evangelista, dicens: *Nondum enim erat datus Spiritus sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus* (Id. 7. 39). Horum autem verborum hæc est sententia: Nondum erat data gratia, quia nondum restinctum erat Dei erga homines odium; quod nondum Christus ad crucem processisset. Crux enim Dei in homines odium restinxit, Deum cum hominibus reconciliavit, terram cælum effecit, homines cum angelis miscuit, mortis arcem munitissimam diruit, diaboli vires enervavit, peccati virtutem delet, terram ab errore liberavit, veritatem reduxit, dæmones expulit, templa destruxit, altaria subvertit, nidorem sustulit sacrificiorum, virtutem inseruit, Ecclesias fundavit. Crux Patris voluntas, Filii gloria, Spiritus sancti exsultatio, Pauli gloriatio: *Mihi enim absit, inquit, gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (Gal. 6. 14). Crux sole clarior, radiis splendidior: cum enim ille obscuratur, tum ista fulget; tum vero sol obscuratur, non quod e medio tollatur, sed quod crucis splendore superetur. Crux nostrum chi-rographum laceravit, mortis carcerem inutilem reddidit, crux divinæ caritatis indicium. *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut quis qui credit in ipsum non pereat* (Joan. 3. 16). Et rursus Paulus, *Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus* (Rom. 5. 10). Crux murus inexpugnabilis, scutum invictum, securitas divitum, pauperum opulentia, eorum quibus invidiæ parantur propugnaculum, eorum, qui bello vexantur, armatura, perturbationum destructio, virtutis fundatio, signum admirabile ac stupendum. *Generatio enim hæc signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ* (Matth. 12. 39). Itemque Paulus, *Quandoquidem Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quæ-runt, nos autem prædicamus Christum crucifixum* (1. Cor. 1. 22). Crux paradisum roseravit (a), latronem introduxit, genus humanum, quod perituum erat, ac ne terra quidem dignum, in regnum cælorum deduxit. Tanta nobis beneficio crucis bona obvenerunt, et obveniunt, et non vult crucifigi? Quis hoc, quæso, dixerit? Sin autem volebat, quis eum cogebat? quis ei vim inferebat? Ut quid autem et prophetas præmisit annuntiantes fore, ut crucifigeretur, si crucifigendus non erat, neque hoc pati volebat? ut quid autem et calicem crucem vocat, si utique crucifigi volebat? hoc enim est ostendentis, quanto hujus rei desiderio teneretur. Quemadmodum enim sitientibus calix suavis est, sic et ipsi crucifigi; quam ob rem etiam dicebat, *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* (Luc. 22. 15): non quod hoc temere diceret, sed ob hanc causam, eo quod post vesperam subituro crucem esset.

3. *Contra Anomæos et Arianos agit. Una voluntas Patris et Filii. Doctrina de Incarnatione Christi.* — Is ergo qui etiam gloriam rem istam appellat, et discipulum increpat, eo quod ipsum prohibeat, et bonum pastorem ex hoc se ostendit, quod pro ovibus suis occida-

(a) Ille locus citatur in Concilio sexto œcumenico.

tur, seque desiderio desiderare hanc rem dicit, et ad hoc sponte venit, quomodo rogat, ut hoc non fiat? Quod si volebat, num difficile fuit ad hoc venientes prohibere? Nunc autem vides, eum ad hanc rem etiam accurrere. Certe cum in ipsum irruerent dixit, *Quem quæritis?* At illi dicunt, *Jesum.* Et ait illis, *Ecce ego sum; et ubierunt retrorsum, ac ceciderunt in terram* (Joan. 18. 6). Cum igitur eos prius excæcasset, seque aufugere potuisse ostendisset, tum se ipsum tradidit, ut intelligas eum non necessitate, neque vi, neque per tyrannidem irruentium hoc sustinuisse nolentem, sed ultro ac volentem et eligentem, ac multo ante sic dispensantem. Idcirco prophetæ præmittiebantur, et patriarchæ prædicebant, et crux verbis simul ac rebus præfigurabatur. Siquidem Isaaci mactatio crucem nobis designabat, unde et dicebat: *Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est* (Id. 8. 56). Ergo patriarcha quidem gavisus est, cum imaginem crucis videret, ipse vero rem ipsam recusat? Et vero Moyses sic Amalec superavit, quia figuram crucis ostendit: et sexcenta ejusmodi in veteri Testamento leguntur accidisse, quæ crucem præfigurabant. Ut quid igitur ta fiebant, si is qui crucem erat subiturus, hoc fieri volebat? Id vero quod sequitur, adhuc est explicatu difficilium. Cum enim dixisset, *Transeat a me calix iste*, addidit: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. 26. 39). Ex hoc enim, prout verba sonant, duæ voluntates sibi invicem contrariæ demonstrantur: siquidem Pater cum vult crucifigi, at ipse non vult: tametsi ubique videmus eadem ipsum cum Patre velle, atque eadem eligere. Quando enim dicit, *Da eis, ut quemadmodum ego et tu unum sumus, et ipsi in nobis unum sint* (Joan. 17. 11), nihil aliud dicit, nisi unam esse Patris et Filii voluntatem. Et quando dicit, *Verba quæ ego loquor, non ego loquor: Pater autem in me manens ipse facit hæc opera* (Id. 14. 10), istud ipsum ostenditur. Cum ergo dicit, *A me ipso non loquor, et a me ipso non veni* (Id. 7. 28), et, *A me ipso non possum quidquam facere* (Id. 5. 30), non hoc dicit, ut ostendat se vel loquendi vel faciendi esse potestate privatum, absit; sed exacte volens ostendere concordem suam esse cum Patre sententiam tam in verbis, quam in rebus; et in omnibus dispensationibus unam eandemque esse, sicut jam sæpe demonstravimus. Illud enim, *A me ipso non loquor* (Id. 14. 10), non potestatis privatio, sed consensus est probatio. Qui fit igitur, ut hic dicat, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. 26. 39)? Forsitan in multam anxietatem vos conjecimus, sed attendite animum: licet enim prolixior fuerit sermo noster, vigere tamen atque adolescere vestrorum alacritatem animorum probe novi: nam ad ipsam quæstionis solutionem nostra deinceps festinat oratio. Quam igitur ob causam ita dictum est? Diligenter advertite. Difficulus admodum admittebatur sermo incarnationis. Siquidem excellens ejus illa clementia et attemperatæ ejus magnitudo res erant admiratione dignissimæ, multaque præparatione, ut reciperentur,

σταυρὸν καλῶν· καὶ πῶς ἐνταῦθα μὲν παραιτεῖται, ἐκεῖ δὲ καὶ κατεπείγει; Ὅτι γὰρ δόξα ὁ σταυρὸς, ἄκουσον τί φησιν ὁ εὐαγγελιστῆς· *Οὐδέπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἄγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔδοξάσθη*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐδέπω ἦν δοθεῖσα ἡ χάρις, ἐπειδὴ ἡ ἔχθρα ἢ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους οὐδέπω ἦν καταλυθεῖσα, τῷ μηδέπω τὸν σταυρὸν προκεχωρημένοι. Ὁ γὰρ σταυρὸς τὴν ἔχθραν τοῦ Θεοῦ κατέλυσε τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τὰς καταλλαγὰς ἐκόμισε, τὴν γῆν οὐρανὸν ἐποίησε, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς ἀγγέλοις ἀνέμιξε, τοῦ θανάτου τὴν ἀκρόπολιν κατήγαγε, τοῦ διαβόλου τὴν ἰσχὴν ἐξενεύρωσε, τῆς ἁμαρτίας τὴν δύναμιν ἠφάνισε, τὴν γῆν τῆς πλάνης ἀπήλλαξε, τὴν ἀλήθειαν ἐπανήγαγε, τοὺς δαίμονας ἀπήλασε, ναοὺς καθέλιε, βωμοὺς ἀνέτριψε, κνίσσαν ἠφάνισε, τὴν ἀρετὴν κατεγύτευσε, τὰς Ἐκκλησίας ἐβρίζωσε. Σταυρὸς, τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα, ἢ τοῦ Υἱοῦ δόξα, τὸ τοῦ Πνεύματος ἀγαλλίαμα, τὸ τοῦ Παύλου καύχημα· Ἔμοι γὰρ, φησὶ, *μὴ γένοιτο κινηῶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Σταυρὸς ὁ τοῦ ἡλίου φανότερος, ὁ τῆς ἀκτίνος φαιδρότερος· ὅταν γὰρ ἐκείνος σκοτιζῆται, τότε οὗτος λάμπει· σκοτιζέται δὲ ὁ ἡλῖος τότε οὐκ ἀφανιζόμενος, ἀλλὰ νικώμενος τῇ τοῦ σταυροῦ φαιδρότητι. Σταυρὸς τὸ χειρόγραφον ἡμῶν διέβρωξε, τοῦ θανάτου τὸ δεσμωτήριον ἀχρηστον ἐποίησε, σταυρὸς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης ἡ ἀπόδειξις. *Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται*. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος· *Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ*. Σταυρὸς τὸ τείχος· τὸ ἀρράγες, τὸ ὄπλον τὸ ἀχείρωτον, τῶν πλουτούντων ἡ ἀσφάλεια, τῶν πενήτων ἡ εὐπορία, τῶν ἐπιβουλεουμένων τὸ τείχος, τῶν πολεμουμένων τὸ ὄπλον, τῶν παθῶν ἡ ἀναίρεσις, τῆς ἀρετῆς ἡ κτήσις, τὸ σημεῖον τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον. *Σημεῖον γὰρ ἐπιζητεῖ ἡ γενεὰ αὕτη, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωῆ*. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος· *Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον*. Σταυρὸς παρὰ δεικτον ἠνέμψε, ληστήν εἰσήγαγε, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀπόλλυσθαι μέλλον καὶ οὐδὲ τῆς γῆς ἀξιον πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐχειραγώγησε. Τοσαῦτα ἀγαθὰ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ γέγονε καὶ γίνεται, καὶ οὐ βούλεται σταυρωθῆναι, εἰπέ μοι; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Εἰ δὲ μὴ ἐβούλετο, τίς αὐτὸν ἠνάγκασε; τίς ἐθιάσατο; τί δὲ καὶ προέπεμψε προφήτας ἀπαγγέλλοντας, ὅτι σταυρωθήσεται, μὴ μέλλων σταυροῦσθαι, μηδὲ βουλόμενος τοῦτο ὑπομείναι; Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ ποτήριον καλεῖ τὸν σταυρὸν, εἰ γε μὴ ἐβούλετο σταυρωθῆναι; Τοῦτο γὰρ ἐνδεικνυμένον ἐστὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν ἔχει περὶ τὸ πρᾶγμα. Ὅσπερ γὰρ τοῖς διψῶσι τὸ ποτήριον ἡδύ, οὕτω καὶ αὐτῷ τὸ σταυρωθῆναι· δι' ὃ καὶ ἔλεγεν· [20] *Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμου τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, οὐκ ἀπλῶς εἰπὼν τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐσπέραν ὁ σταυρὸς αὐτὸν διεδέχετο*.

γ'. Ὁ τοίνυν καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα καλῶν, καὶ τῷ μαθητῇ ἐπιτιμῶν, ὅτι διεκώλυεν αὐτὸν, καὶ τὸν καλὸν ποιμένα ἐντεῦθεν δεικνύς ἀπὸ τοῦ σφάττεσθαι ὑπὲρ τῶν προβάτων, καὶ ἐπιθυμῆζ ἐπιθυμεῖν λέγων

τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐκὼν ἐπὶ τοῦτο ἐρχόμενος, πῶς παρακολοῖ μὴ γενέσθαι τοῦτο; Εἰ δὲ μὴ ἐβούλετο, τί δύσκολον ἦν διακωλύσαι τοὺς ἐρχομένους ἐπὶ τοῦτο; Νῦν δὲ καὶ ὁρᾷς αὐτὸν ἐπιτρέχοντα τῷ πρᾶγματι. Ὅτε γοῦν ἐπῆλθον αὐτῷ, λέγει· *Τίνα ζητεῖτε*; Οἱ δὲ λέγουσιν· *Ἰησοῦν*. Καὶ λέγει αὐτοῖς· *Ἰδοὶ, ἐγὼ εἰμι· καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ἐπίσω καὶ ἔπεσον χαμαί*. Οὕτω πηρώσας αὐτοὺς πρότερον καὶ δεῖξας, ὅτι ἠδύνατο διαφυγεῖν, τότε ἐξέδωκεν ἑαυτὸν, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐκ ἀνάγκη, οὐδὲ βίβη, οὐδὲ τῇ τυραννίδι τῶν ἐπελθόντων ἄκων τοῦτο ὑπέμεινε, ἀλλ' ἐκὼν, καὶ προαιρούμενος καὶ βουλόμενος, καὶ ἐκ πολλοῦ ταῦτα οικονομῶν. Διὰ τοῦτο καὶ προφῆται προπέμποντο, καὶ πατριάρχαι προέλεγον, καὶ διὰ ῥημάτων καὶ διὰ πραγμάτων ὁ σταυρὸς προδιετυποῦτο. Καὶ γὰρ τοῦ Ἰσαὰκ ἡ σφαγὴ τὸν σταυρὸν ἐδήλου ἡμῖν· δι' ὃ καὶ ἔλεγεν· *Ἀβραὰμ, ὁ πατήρ ὑμῶν, ἠγαλλιάσθητο, ἵνα ἰδῇ τὴν δόξαν τῆρ ἔμμηρ, καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη*. Εἶτα ὁ μὲν πατριάρχης ἐχάρη βλέπων τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ, αὐτὸς δὲ παραιτεῖται τὸ πρᾶγμα; Καὶ Μωϋσῆς δὲ οὕτω τοῦ Ἀμαλήκ περιεγένετο, ἐπειδὴ τὸν τύπον ἐπεδείκνυτο τοῦ σταυροῦ· καὶ μυρία ἂν ἴδοι τις ἐν τῇ Παλαιᾷ γινόμενα, τὸν σταυρὸν προδιαγράφοντα. Τίνος οὖν ἕνεκεν οὕτως ἐγένετο, εἰ γε ὁ σταυροῦσθαι μέλλων οὐκ ἐβούλετο τοῦτο γίνεσθαι; Καὶ τὸ μετὰ τοῦτο δὲ ἐτι ἀπορώτερον. Εἰπὼν γὰρ, *Παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, ἐπήγαγε, Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ*. Ἐντεῦθεν γὰρ, ὅσον κατά τὴν ῥῆσιν, δύο θελήματα ἐναντία ἀλλήλοις ἐῤυρσκομεν, εἰ γε ὁ μὲν Πατὴρ βούλεται αὐτὸν σταυρωθῆναι, αὐτὸς δὲ οὐ βούλεται. Καίτοι γε πανταχοῦ ὁρῶμεν αὐτὸν τὰ αὐτὰ τῷ Πατρὶ βουλόμενον, τὰ αὐτὰ προαιρούμενον. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ, *Δὸς αὐτοῖς, καθὼς ἐγὼ καὶ σύ ἐν ἔσμεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὄσιν*, οὐδὲν ἄλλο λέγει, εἰ μὴ τὴ μίαν εἶναι γκώμην Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ ὅταν λέγῃ, *Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ, οὐ λαλῶ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα ταῦτα*, τοῦτο ἐνδείκνυται. Καὶ ὅταν λέγῃ, *Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλίλυθα, καὶ, Οὐ δύναμαι ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲν*, οὐ τοῦτο δηλῶν λέγει, ὅτι ἐξουσίας ἀπεστέρηται ἢ τοῦ λαλεῖν ἢ τοῦ ποιεῖν, (ἀπαγε!) ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας ὀφείλει βουλόμενος σύμφωνον αὐτοῦ τὴν γνώμην, καὶ τὴν ἐν ῥήμασι, καὶ τὴν ἐν πράγμασι, καὶ τὴν ἐν πάσαις οικονομίαις πρὸς τὸν Πατέρα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὔσαν, καθὼς καὶ ἦδη πολλάκις ἀπεδείξαμεν. Τὸ γὰρ, *Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ*, οὐκ ἐξουσίας ἀναίρεσις, ἀλλὰ συμφωνίας ἐστὶν ἀπόδειξις. Πῶς οὖν ἐνταῦθα φησι, *Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ*; Τάχα εἰς πολὺν ὑμᾶς ἀγῶνα ἐνεβάλομεν, ἀλλὰ διανάστητε· εἰ γὰρ καὶ πολλὰ τὰ εἰρημένα, [21] ἀλλ' εὐ εἶδα ὅτι νεάζει ὑμῶν ἡ προθυμία· πρὸς γὰρ αὐτὴν λοιπὸν τὴν λύσιν ὁ λόγος ἐπέιγεται. Τίνος οὖν ἕνεκεν οὕτως εἰρηγεται; Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας. Πολὺ δυσπαράδεκτος ἦν ὁ τῆς σαρκώσεως λόγος. Ἡ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ, καὶ τὸ μέγεθος τῆς συγκαταβάσεως τοῦτο φρίκης ἔγεμε, καὶ πολλῆς ἐδέετο κατα-

* Reg. ἀλλήλοις δαίκνυνται, εἰ γε.

σκευῆς, ὥστε παραδεχθῆναι. Ἐνόησον γάρ ἥλικον ἦν ἀκούσαι καὶ μαθεῖν, ὅτι ὁ Θεός, ὁ ἀλόγος*, ὁ ἀφθαρτος, ὁ ἀπερινόητος, ὁ ἀόρατος, ὁ ἀκατάληπτος, *Οὐ ἐν τῇ χειρὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζων αὐτὰ, οὐ τὴν ῥοπήν τῆς συγκαταβάσεως οὐδὲ τὰ Χερουβιμ ἐνεγκεῖν ἠδυνήθησαν, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις ἀπέκρυπτον τῇ προβολῇ τῶν περὺγων· οὗτος ὁ πάντα νοῦν ὑπερβαίνων, καὶ πάντα λογισμὸν νικῶν, παραδραμῶν ἀγγέλους ἀρχαγγέλους, πάσας τὰς ἀνω νοερὰς δυνάμεις, κατεδέξτο γενέσθαι ἀνθρώπου, καὶ σάρκα τὴν ἀπὸ γῆς καὶ πηλοῦ πλασθεῖσαν ἀναλαβεῖν, καὶ εἰς μήτραν ἐλθεῖν παρθενικὴν, καὶ ἐνναμηνιαῖον κυοφορηθῆναι χρόνον, καὶ γαλακτοτροφηθῆναι, καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάντα παθεῖν. Ἐπεὶ οὖν οὕτω παράδοξον ἦν τὸ μέλλον ἐσεσθαι, ὡς καὶ γενόμενον παρὰ πολλοῖς ἀπιστεῖσθαι, πρῶτον προφήτας προπέμπει, πρῶτο αὐτὸ ἀπαγγέλλοντας. Καὶ γὰρ ὁ τε πατριάρχης αὐτὸ προανεφώνει λέγων, *Ἐκ βλαστοῦ, υἱὲ μου, ἀνδρός· ἀναπεσὼν ἐκοιμήθης ὡς λέων· ὅτε Ἡσαίας λέγων, Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ·* καὶ ἕτερος (sic) πάλιν, *Εἰδομεν αὐτὸν ὡς παιδίον, ὡς ῥίζην ἐν γῆ διψώση.* Ἐπὶ δὲ διψῶσαν τὴν μήτραν λέγει τὴν παρθενικὴν, διὰ τὸ μὴ δεξασθαι σπέρμα ἀνθρώπου, μηδὲ συνουσίας ἀπολαῦσαι, ἀλλὰ χωρὶς γάμων αὐτὸν τεκεῖν. Καὶ πάλιν, *Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν·* καὶ πάλιν, *Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται.* Ὁ δὲ Βαρούχ ὁ ἐν Ἱερουσαλὴμ φησὶν· *Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξέυρε πῖσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ἑαυτοῦ.* Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναρροστροφία. Καὶ ὁ Δαυὶδ τὴν ἑνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν δηλῶν εἶπε· *Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόρον, καὶ ὡσεὶ σταγῶν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν,* ὅτι ἀσοφῆτι καὶ ἀταράχως εἰς τὴν μήτραν εἰσελήλυθε τὴν παρθενικὴν.*

δ'. Ἄλλ' οὐκ ἤρκεσε ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ παραγενόμενος, ἵνα μὴ νομισθῇ φαντασία τὸ γενόμενον, οὐ τῇ ἔψει μόνον πιστοῦνται τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ χρόνῳ πολλῷ, καὶ τῷ διὰ πάντων ἐλθεῖν τῶν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἰς ἀνθρώπον εἰσέρχεται ἀπηρτισμένον καὶ πεπληρωμένον, ἀλλ' εἰς μήτραν παρθενικὴν, ὥστε καὶ κυοφορήσεως καὶ τόκων ἀνασχέσθαι, καὶ γαλακτοτροφίας, καὶ αὐξήσεως, καὶ τῷ μήκει τοῦ χρόνου καὶ τῇ διαφορᾷ τῶν ἡλικιῶν ἀπαρῶν πιστώσασθαι τὸ γενόμενον. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἴστανται τὰ τῆς ἀποδείξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ [22] περιφέρων τὴν σάρκα, ἀφίησιν αὐτὴν τὰ τῆς φύσεως ἐλαττώματα ὑπομεῖναι, καὶ πεινῆσαι καὶ διψῆσαι καὶ καθευθεῖν καὶ κοιτάσαι· τέλος καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐρχόμενος, ἀφίησιν αὐτὴν τὰ τῆς σαρκὸς παθεῖν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ κρονοὶ κατεφέροντο ἰδρώτων ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἀγγελοὶ ὑψίστην αὐτὴν διακρατῶν, καὶ λυπαίται καὶ ἀδημονεῖ· καὶ γὰρ πρὶν ἢ ταῦτα εἰπεῖν, φησὶν· *Ἡ ψυχὴ μου τετάραται, καὶ περίλυπος ἔστιν ἕως θανάτου.* Εἰ οὖν τούτων ἀπάντων γενομένων τὸ πονηρὸν τοῦ διαβόλου στόμα διὰ Μωρχιωνοῦ τοῦ Ποντικῆ καὶ Οὐαλεντινοῦ, καὶ Μανιχαίου τοῦ

* Reg. ὁ ἀόρατος, et infra ἀόρατος, deest.

Πέρσου, καὶ ἐτέρων πλειόνων αἱρέσεων ἐπεχειρήσεν ἀνατρέψαι τὸν περὶ τῆς οἰκονομίας λόγον, καὶ ἤχησε σατανικὴν τινα ἤχην λέγων, ὅτι οὐδὲ ἐσαρκώθη, οὐδὲ σάρκα περιεβάλετο, ἀλλὰ δόκησις τοῦτο ἦν καὶ φαντασία, καὶ σκηνὴ καὶ ὑπόκρισις, καίτοι τῶν παθῶν βρώντων, τοῦ θανάτου, τοῦ τάφου, τῆς πείνης· εἰ μὴδὲν τούτων ἐγεγόνει, πῶς οὐ πολλῷ πλέον ὁ διάβολος τὰ πονηρὰ ταῦτα ἀνέσπειρε τῆς ἀσεβείας δόγματα; Διὰ τοιούτου, ὡςπερ ἐπεινήσεν, ὡςπερ ἐκαθεύδησεν, ὡςπερ ἐκοπίασεν, ὡςπερ ἔφαγεν, ὡςπερ ἔπιεν, οὕτω καὶ θάνατον παραιτεῖται, τὸ ἀνθρώπινον ἐνδεικνύμενος, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως τὴν οὐκ ἀνεχομένην ἀπαθῶς ἀποβραβεῖν τῆς παρουσίας ζωῆς. Εἰ γὰρ μὴδὲν τούτων εἰρήκει, εἶχεν ἂν εἰπεῖν, ὅτι εἰ ἄνθρωπος ἦν, εἶδει αὐτὸν παθεῖν τὰ τοῦ ἀνθρώπου. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα; Τὸ μέλλοντα σταυροῦσθαι, καὶ δειλῆναι καὶ ἀγωνιῆν, καὶ μὴ ἀπαθῶς ἀποβραβεῖν τῆς παρουσίας ζωῆς· τῇ φύσει γὰρ ἐγκρατεῖται τὸ φιλιτρον τὸ περὶ τὰ παρόντα· διὰ τοιούτου δεῖξαι βουλόμενος ἀληθῆ τῆς σαρκὸς τὴν περιβολήν, καὶ τὴν οἰκονομίαν πιστώσασθαι, μετὰ πολλῆς τῆς ἀποδείξεως τὰ πάθη γυμνὰ προτίθησιν. Εἰς μὲν οὖν λόγῳ οὗτος· ἐστὶ δὲ καὶ ἕτερος τούτου οὐκ ἐλάττων. Τίς δὲ οὗτος; Παραγενόμενος ὁ Χριστὸς, πᾶσαν ἀρετὴν παιδεύσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐβούλετο· ὁ δὲ παιδεύων οὐ λόγῳ μόνον διδάσκει, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ· αὐτὴ γὰρ ἡ ἀρίστη διδασκαλία ἐστὶ τοῦ διδάσκοντος. Ἐπεὶ καὶ κυβερνήτης παρακαθίζων τὸν μαθητὴν, δείκνυσι μὲν αὐτῷ πῶς κατέχει τοὺς ὄλακας, προστίθησι δὲ καὶ λόγον τῷ ἔργῳ, καὶ οὕτως λέγει μόνον, οὕτως ἐργάζεται μόνον· ὁμοίως καὶ οἰκοδόμος παραστήσας τὸν μέλλοντα παρ' αὐτοῦ μανθάνειν πῶς τοῖχος ὑψαίνεται, δείκνυσι μὲν αὐτῷ διὰ τοῦ ἔργου, δείκνυσι δὲ αὐτῷ καὶ διὰ τοῦ λόγου· ὡσαύτως καὶ ὑφάντης, καὶ ποιητῆς, καὶ χρυσοκόου, καὶ χαλκοτύπου, καὶ πᾶσα τέχνη διὰ λόγων τε καὶ ἔργων ἔχει τὸν διδάσκοντα. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς παρεγένετο παιδεύσαι ἡμᾶς πᾶσαν ἀρετὴν, διὰ τοῦτο καὶ λέγει τὰ πρακτέα, καὶ ποιεῖ. Ὁ γὰρ ποιήσας, φησὶ, καὶ διδάξας, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Σκόπει δέ· ἐκέλευσεν εἶναι ταπεινοφρονα, καὶ πραεῖς, καὶ εἰδὼς διὰ τῶν ῥημάτων. Ὅρα πῶς αὐτὰ παιδεύει καὶ διὰ τῶν πραγμάτων. Εἰπὼν γὰρ, *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, μακάριοι οἱ πραεῖς,* δείκνυσι πῶς αὐτὰ δεῖ κατορθοῦν. Πῶς οὖν εἰδὼς; [23] Λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτὸν, καὶ ἐνίψε τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας. Τί ταύτης ἴσον τῆς ταπεινοφροσύνης; Οὐκ ἔτι γὰρ διὰ τῶν λόγων μόνον ταύτην παιδεύει, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων. Πάλιν τὴν πραότητα καὶ τὴν ἀνεγκλήτων διδασκῆαι διὰ τῶν ἔργων. Πῶς; Ἐβραπίσθη παρὰ τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως, καὶ φησὶν· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;* Ἐκέλευσεν εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν· πάλιν καὶ τοῦτε διὰ τῶν ἔργων παιδεύει· ἀναβὰς γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ λέγει· *Πάτερ, ἄφεσον αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν.* ὡςπερ οὖν ἐκέλευσεν εὐχεσθαι, οὕτω καὶ αὐτὸς εὐχεται, σὲ παιδεύων εὐχεσθαι οὐκ αὐτὸς ἀπο-

abant. Cogita namque quale illud fuerit audire scire Deum ineffabilem, incorruptibilem, qui percipi mente potest, nec oculis cerni, illo modo comprehendendi, *Cujus in manu sunt terræ* (Psal. 94. 4), *Qui respicit terram, et tremefacit, qui tangit montes, et fumigant* (1. 403. 32), *cujus attemperationis momentum* Isa Gherubim ferre potuerunt, sed oppansis alis occultarunt; hunc qui mentem omnem exsuperantemque vincit cogitationem, præterniis is, archangelis omnibusque cælestibus ac spiritus illis virtutibus, hominem fieri dignatum esse, et de terra et luto formatam assumpsisse, in virgineum venisse uterum, et novem menspacio in ventre fuisse gestatum, lacte nutritum, nana cuncta tolerasse. Quoniam igitur adeo fuit vile quod futurum erat, ut etiam dum fieret a minime crederetur, primum quidem prophetas et ipsum annuntiandum præmisit, atque hoc patriarcha prædicebat his verbis utens: *De te ascendisti, fili mi; recubans dormisti ut leo* (49. 9). Hesaias autem: *Ecce virgo in utero habet pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel* (7. 14). Et alibi rursus: *Vidimus eum infantem, et radicem in terra sitiienti* (Hesai. 55. 2). Tertio sitientem uterum dicit virgineum, eo quod is semen non susceperit, neque coitum sit ex, sed absque conjugio illum pepererit. Et rursum: *Puer natus est nobis, filius et datus est nobis* (9. 6), et, *Egredietur virga de radice Jesse, et radice ejus ascendet* (Hesai. 11. 1). Et Baruch erentiam: *Hic Deus noster, non æstimabitur alius eum. Invenit omnem viam disciplinæ, et dedit iacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in visus est, et cum hominibus conversatus est* (Bar. 38). David etiam adventum ejus in carne præcædit: *Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut fimum stillans super terram* (Psal. 71. 6), quibusque strepitu in virgineum uterum venit.

Marcion, Valentinus, et Manichæus Incarnationis ratores refelluntur; altera ratio cur passiones et Christus in se suscepit. — At non suffecerunt clammodo (a), sed et cum advenisset, ne pariter esse phantasma quod fiebat, non aspectu solo redibilem reddit, verumetiam multo tempore, ut per humana cuncta transiverit. Neque enim modo in hominem perfectum atque completum, sed in uterum virginis: sic ut etiam in gestaretur, et partum sustineret, et lactis alim, et incrementum, ac per temporis prolixitatemque diversitatem ætatum, quod gerebatur, redderet. Quin ne hac quidem probatione tutus fuit, sed et carnem circumferens, eam necesse detrimenda permittit, et esurire et sitire aere et fatigari: postremo etiam ad crucem se sinit eam quæ carnis sunt pati. Propterea et guttæ sudoris ex illa cadebant, et angelus

eam confortasse reperitur, et tristatur, et mæstus est. Prius enim, quam hæc diceret, ait: *Anima mea turbata est, et tristis est usque ad mortem* (Math. 26. 38). Si enim his omnibus gestis, malignum os diaboli per Marcionem Ponticum, et Valentinum, et Manichæum Persam, et alios plures hæresum auctores sermonem de dispensatione (a) potuit, quantum in ipsis erat, subvertere, et satanicam vocem emisit, ut diceret, eum neque incarnatum esse, neque carnem induisse, sed speciem id quamdam fuisse, phantasma, simulationem ac mimum: tametsi passiones, et mors, et sepulcrum, et fames reclamarent: si nihil horum contigisset, nonne multo amplius diabolus hæc impietatis pessima dogmata disseminasset? Quamobrem sicut esurivit, sicut fatigatus est, sicut dormivit, sicut manducavit, sicut bibit, sic et mortem recusat, id quod est humanum ostendens, et infirmitatem naturæ, quæ avelli se a præsentī vita sine dolore non patitur. Nam si nihil horum dixisset, potuisset dicere: Si homo erat, oportebat eum pati quæ hominis sunt. Quænam autem illa sunt? Ut nimirum qui crucifigendus erat, formidaret et anxius esset, nec sine dolore a præsentī vita avelleretur; siquidem insitus est naturæ amor præsentium: propterea cum verum esse carnis indumentum vellet ostendere, ac dispensationem credibilem reddere, multa cum demonstratione passiones ipsas nudas proposuit. Et hæc quidem una est ratio: sed et altera quædam est nihilo ista minor. Hæc quænam est? Adveniens Christus omnem virtutem homines docere volebat: at is qui docet non verbo solum sed etiam opere instruit: hæc quippe doctoris optima est doctrina. Quandoquidem gubernator quoque dum discipulum collocat, quo pacto clavum tractet, ostendit, et simul operi verbum adjungit, et neque loquitur tantummodo, neque tantummodo operatur: pari ratione cum medium adducit eum, quem ad extruendum murum instructurus est architectus, docet illum opere, docet et verbo: similiter et textor et phrygio et auri fusor, et faber ærarius et omnis artifex, cum verbis docet, tum operibus. Quando igitur et ipse nos ad omnem virtutem instructurus advenit, propterea et quæ faciendæ sunt dicit, et ipse peragit. *Qui enim fecerit, inquit, et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum* (Math. 5. 19). Sic autem rem expende: humiles ut essemus ac mites præcepit, et verbis docuit: vide quo pacto et rebus ipsis illa docuerit. Cum enim dixisset, *Beati pauperes spiritu, beati mites* (Math. 5. 3. 4), quo pacto illa præstanda sint, indicat. Quoniam ergo pacto docuit? Cum accepisset linteum, præcinxit se, et lavit pedes discipulorum (Joan. 13. 4. 5). Quid cum hac humilitate conferri potest? Non enim jam verbis tantum illam docet, verum etiam operibus. Mansuetudinem rursus et patientiam docet operibus. Quoniam pacto? Alapa percussus est a servo pontificis, et ait: *Si quidem male loquutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cordis* (Joan. 18. 25)?

(a) De Dispensatione. hoc est, de incarnatione, quam vel negabant, vel præpostere explicabant hæretici illi.

affertur hic locus in eodem Concilio vi œcumenico.

Pro inimicis orare præcepit : rursus hoc etiam operibus docet : cum enim in crucem ascendisset, dixit, *Pater, dimitte illis ; non enim sciunt quid faciunt* (*Luc. 23. 34*). Ut igitur præcepit ut oraremus, sic et orat ipse, teque docet orare, cum nec ipse dimittendi sit potestate destitutus. Præcepit rursus, ut iis qui nos oderunt benefaceremus, ac de illis qui nos calumniantur bene mereremur (*Matth. 5. 44*) : hoc autem opere ipso complevit : siquidem ex Judæis dæmones expulit, a quibus correptus a dæmone appellabatur, persequentes se beneficiis cumulabat, insidiantes alebat, crucifigere volentes ad regnum manu ducebat. Rursus ad discipulos dicebat : *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in saccis vestris* (*Matth. 10. 9*), ut ad paupertatem incitaret : hoc rursus operibus docebat, cum ita loqueretur : *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos : Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* (*Matth. 8. 20*) : neque mensa illi erat, non domus, non aliud quidquam ejusmodi : non quod egenus esset, sed quod homines ad hanc insistendam viam erudiret. Hac nimirum ratione docebat illos orare. Dicebant igitur illi : *Doce nos orare* (*Luc. 11. 1*). Idcirco etiam orat, ut et illi discant orare. Sed non tantum orare, verumetiam, quo pacto deberent orare, discere illos oportuit : propterea nempe tradidit et illis orationem in hæc verba conceptam : *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem* (*Ib. v. 2-4*), hoc est, in periculum, in insidias. Quando igitur orare jussit, *Ne nos inducas in tentationem*, istud ipsum reipsa docet illos, dum ait, *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*, dum omnes sanctos docet, ne periculis sese objiciant, neque se præcipites agant, sed insultum adversariorum expectent, omnemque fortitudinem præ se ferant : non tamen ut ipsi proliant, seque priores malis objiciant. Quid ita? Ut nimirum humilitatem doceat, et vanæ gloriæ crimine liberet. Quam etiam ob causam hic quoque, dum hæc diceret, *Abiens, inquit, oravit* (*Matth. 26. 39*), et postquam orasset, ita dixit discipulis, *Non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate, et orate, ne iniretis*

in tentationem (*Ib. v. 40. 41*). Vides ut non solum oret, sed etiam admoneat? *Spiritus enim promptus est*, inquit, *caro autem infirma* (*Ibid. v. 41*). Hoc autem dicebat, ut ex eorum anima fastum omnem depelleret, ut eos superbia liberaret, humiles redderet, ac modestos efficeret. Quod igitur eos precari docere volebat, hoc et ipse precabatur humanitus, non secundum divinitatem (est enim omnis passionis expers Numen), sed secundum humanitatem. Porro ut nos orare doceret, orabat, et semper quærere liberari a malis : quod si fieri nequeat, eo, quod Deo visum fuerit, contentos esse. Propterea dicebat, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (*Matth. 26. 39*) : non quod alia voluntas ejus esset, et alia Patris ; sed ut homines doceret, quamvis astuent, quamvis tremant, quamvis pericula immincant, quamvis ab hac vita nolint avelli, propriæ tamen voluntati Dei præferre voluntatem : quod utique Paulus edoctus agere, utrumque opere præstitit : nam et tentationes a se postulavit amoveri, cum ita diceret : *Propter quod ter Dominum rogavi* (*2. Cor. 12. 8*) : et quoniam Deo visum non est, inquit, *Idcirco placide acquiesco in infirmitatibus, in contumeliis, in persecuitionibus* (*Ib. v. 10*). Forte vero non satis apertum est, quod dicitur : itaque manifestius a nobis reddetur. Multis obsidebatur periculis Paulus, et orabat, ne periculis objiceretur. Audivit ergo Christum dicentem : *Sufficit tibi gratia mea : virtus enim mea in infirmitate perficitur* (*Ib. v. 9*). Postquam igitur, quænam esset Dei voluntas, agnovit, tum voluntatem suam deinceps Dei voluntati subjecit. Hæc igitur utraque per orationem istam docuit, ut neque periculis nos objiciamus, sed et oremus ne in ea incidamus : sin autem nos invaserint, ea patienter feramus, ac propriæ voluntati Dei voluntatem præferamus. Quæ cum ita nobis explorata sint, oremus, ut nunquam in tentationem intremus : quod si quandoque intraverimus, Deum precemur, ut nobis patientiam et fortitudinem largiatur, ipsiusque voluntatem omni nostræ voluntati præferamus. Sic enim fiet, ut vitam præsentem cum securitate transigamus, et futura bona consequamur : quorum nos compotes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, una cum Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN CONCIONEM SEQUEM

Homilia de Angusta porta et de Oratione Dominica nullam præ se fert notam, ex qua vel temporis calulum, vel loci in quo habita est argumentum ducere possimus. Hoc unum certo dicere licet, eam Chrysostomo dignam esse, ejusque styli tesseræ in ea non dubias deprehendi, secus quam opinatur Halesius in notis Savillanis p. 725, qui pronuntiare ausus est, contra opusculi γρηγοριῶνα ex styli genere scrupulos oriri. Nos contra non stylum modo Chrysostomi, tropos et orandi modum hic invenimus, sed etiam loca aliis Chrysostomi dictis perquam similia ; ut est illud num. 2, ubi de corporis humani consti-

νῶν ἀφιέναι. Πάλιν ἐκέλευσεν εὐ ποιεῖν τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, καὶ καλῶς ποιεῖν τοὺς ἐπιηράζοντας· τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἔργων ἐποίησε· τῶν γὰρ Ἰουδαίων τοὺς δαίμονας ἐξέβαλε, τῶν καλούντων αὐτὸν δαιμονῶντα, ἐλαύνοντας εὐηργέτει, ἐπιβουλεύοντας ἔτρεφε, σταυρώσασαι βουλομένους εἰς βασιλείαν ἐχειραγωγεί. Ἔλεγε πάλιν τοῖς μαθηταῖς, *Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἀργύρον, μηδὲ χαλκόν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν*, πρὸς ἀκτημοσύνην ἀλείφων· τοῦτο πάλιν διὰ τῶν ἔργων ἐπαίδευεν, οὕτω λέγων· *Αἱ ἀλάσκετε φοιλοῦς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηρῶσιν· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει πού τὴν κερὰν κλίται.* Καὶ οὐκ ἦν αὐτῷ τράπεζα, οὐκ οἰκία, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδὲν· οὐκ ἐπειδὴ ἠπόρει, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπαίδευε τοὺς ἀνθρώπους ταύτην ἐλθεῖν τὴν ὁδόν. Κατὰ δὴ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ εὐχεσθαι αὐτοὺς ἐδίδασκεν. Ἔλεγον οὖν αὐτῷ· *Δίδαξον ἡμᾶς εὐχεσθαι.* Διὰ τοῦτο καὶ εὐχεταί, ἵνα ἐκεῖνοι μάθωσιν εὐχεσθαι. Ἄλλ' οὐκ εὐχεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πῶς δεῖ εὐχεσθαι μαθεῖν αὐτοὺς ἔχρη· διὰ δὴ τοῦτο καὶ εὐχὴν παρέδωκεν οὕτως ἔχουσαν· *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω τὸ θροῦμά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γερηθῆτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄριστον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· καὶ ἄφεσις ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, τοῦτ' ἐστίν, εἰς κίνδυνον, εἰς ἐπιβουλὰς.* Ἐπεὶ οὖν ἐκέλευσεν εὐχεσθαι, *Μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν*, τοῦτο αὐτὸ διδάσκει αὐτοὺς δεῖ αὐτοῦ τοῦ πράγματος λέγων, *Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, παιδεύων ἅπαντας τοὺς ἁγίους μὴ ἐπιπηδῆν τοῖς κινδύνοις, μηδὲ ἐπιβρίπτειν ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἀναμένειν μὲν ἐπὶόντας, καὶ ἀνδρείαν πᾶσαν ἐπιδείκνυσθαι· μὴ μὴν αὐτοὺς προπηδῆν, μηδὲ πρώτους ὁμοσε τοῖς δεσποῖς ἵεναι. Τί δὴ ποτε; Καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκων, καὶ τῶν τῆς κενοδοξίας ἐγκλημάτων ἀπαλλάττων. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐνταῦθα, ὅτε ταῦτα ἔλεγεν, Ἄπελθὼν, φησὶ, προσήξαστο· καὶ μετὰ τὸ προσεύξασθαι λέγει τοῖς μαθηταῖς οὕτως· *Οὐκ ἰσχύσατε μὲν ὥραν γρηγορήσαι μετ' ἐμοῦ; Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν.**

Ὅρξῃ ὅτι οὐ προσεύχεται μόνον, ἀλλὰ καὶ παραινεί; *Τὸ μὲν γὰρ πνεῦμα κρόθιμον*, φησὶν, ἡ δὲ *σὰρξ ἀσθενής*. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, τύφου τὴν ψυχὴν αὐτῶν κενῶν, καὶ ἀπονοίας ἀπαλλάττων, συνεσταλμένους ποιῶν, μετριάζειν παρασκευάζων. Ὁ τοίνυν ἠβούλετο αὐτοὺς διδάσκειν εὐχεσθαι, τοῦτο [24] καὶ αὐτὸς ἤθετο ἀνθρωπίνως, οὐ κατὰ τὴν θεότητα (ἀπαθὲς γὰρ τὸ θεῖον), ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. ἠβούλετο δὲ παιδεύων ἡμᾶς εὐχεσθαι, καὶ ἀεὶ ζῆτεῖν τῶν δεσπῶν τὴν ἀπαλλαγὴν· εἰ δὲ μὴ ἐγχωροίη, στέργειν τὰ τῷ θεῷ δοκῶντα. Διὰ τοῦτο ἔλεγε· *Πλήν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ*· οὐκ ἐπειδὴ ἄλλο μὲν αὐτοῦ βούλημα, ἄλλο δὲ τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ἵνα παιδεύσῃ τοὺς ἀνθρώπους, κἂν ἀγωνιώσι, κἂν τρέμωσι, κἂν κίνδυνος ἐπίη, κἂν μὴ βούλωνται ἀποβραχῆναι τῆς παρουσίας ζωῆς, ὅμως τοῦ οικείου βουλήματος προτιμῶν τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα· ὡς περ οὖν καὶ Παῦλος παιδευθεὶς, ἀμφοτέρω ταῦτα διὰ τῶν ἔργων ἔδειξε· τοὺς τε γὰρ πειρασμούς ἤξωσεν ἀποκινήθηνα αὐτοῦ, οὕτως λέγων· *ὑπὲρ τούτου τρίτον τὸν Κύριον παρεκάλεσα*· καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔδοξε τῷ θεῷ, φησὶ· *Δι' ὃ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὑβρεσίν, ἐν διωγμοῖς.* Τάχα δὲ ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν ποιῶ αὐτὸ σαφέστερον· Ἐκινδύνευσεν πολλὰ ὁ Παῦλος, καὶ ἤθετο μὴ κινδυνεύειν. Ἦκουσεν οὖν τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι *Ἄρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.* Ἐπεὶ οὖν εἶδε τοῦ Θεοῦ θέλημα ὅν, λοιπὸν τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ὑποτάττει τῷ τοῦ Θεοῦ θελήματι. Ταῦτα τοίνυν ἀμφοτέρω ἀπὸ τῆς εὐχῆς ταύτης ἐπαίδευσεν, μήτε ἐπιπηδῆν τοῖς κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ εὐχεσθαι μὴ ἐμπεσεῖν εἰς αὐτούς· εἰ δὲ ἐπέλθοιεν, φέρειν αὐτοὺς γενναίως, καὶ τοῦ οικείου θελήματος προτιμῶν τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα. Ταῦτα οὖν εἰδότες, εὐχόμεθα μὲν μηδέποτε εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· κἂν εἰσελθῶμεν, παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν δίδόναι ἡμῖν ὑπομονὴν καὶ ἀνδρείαν, καὶ τὸ αὐτοῦ θέλημα παντὸς θελήματος ἡμῶν προτιμῶμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν παρόντα βίον μετὰ ἀσφαλείᾳ· διανύσομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτευξόμεθα· ὡν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM.

tutione eadem iisdemque pene verbis dicit, quæ libro primo ad Theodorum lapsus, num. 13 dixerat. Fatetur tamen Halesius inventionem esse Chrysostomi, sed stylum esse humilliolem. At ego sine ullo errandi periculo dici posse puto, multa esse Chrysostomi opera, quæ a nemine in dubium vocantur, quæ ab elegantissimis ejusdem opusculis stylo magis deflectunt, quam hæc homilia.

Interpretationem Achillis Stati, Lusitani, etsi non inelegantem, quia cum Græco sæpe non consentiebat, rejecimus novamque paravimus.

[25] *Περὶ τοῦ κατὰ θεὸν πολιτεύεσθαι, καὶ εἰς τὸ, Στενὴ ἡ ψυχή, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἑρμηνεῖα τῆς προσευχῆς τοῦ, Πάτερ ἡμῶν.*

α'. Πάσης μὲν θεοπνεύστου Γραφῆς ἡ ἀνάγκη γίνεσθαι τοῖς προσέχουσιν εὐσεβείας ἐπιγνώσεως· ἡ δὲ σεπτή τῶν Εὐαγγελίων γραφὴ ὑψηλοτέρων ἐστὶ διδαγμάτων ὑπεροχὴ· τὰ γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐμφερόμενα λόγια ὑψίστου Βασιλέως ὑπάρχει θεοπίσματα. Διὸ καὶ φοβερά τις ἠπειληταὶ κόλασις τοῖς μὴ φυλάττουσιν ἀκριβῶς τὰ ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένα. Εἰ γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς ἀρχόντων ὁ παραβαίνων τοὺς νόμους ἀπαραίτητον ὑφίσταται κόλασιν, πόσω μᾶλλον ἀφρητόις ἐκδοθήσεται βασάνοις ὁ τοῦ ἐπουρανοῦ Δεσπότης ἀθανάτων τὰ προτάγματα; Ἐπεὶ οὖν μέγα ἐστὶν ὁ τῆς ἀπροσεξίας κίνδυνος, μετὰ πολλῆς ἀκριθείας προσέχωμεν τῇ ἀκροάσει τῶν ἀρίτως ἀναγνωσθέντων ἡμῖν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ῥημάτων. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; *Στενὴ, ψῆσι, ἡ ψυχή, καὶ τελλιμμένη ἡ οὐδὲ ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν· καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν. Καὶ πάλιν· Πλατεία ἡ ψυχή, καὶ εὐρύχωρος ἡ οὐδὲ ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπόλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ διερχόμενοι δι' αὐτῆς.*

Τούτων ἐγὼ συνεχῶς ἀκούων τῶν λόγων, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐπὶ τὰ μάτια βλέπων σπουδῆν, λίαν θαυμάζω τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν. Πάντες γὰρ διὰ τῆς πλατείας βαδίζουσιν ὁδοῦ, πάντες εἰς τὰ παρόντα κεχῆνασι πράγματα, καὶ τῶν μελλόντων οὐδέποτε λαμβάνουσιν ἔνοιαν· ἀλλ' εἰς μὲν τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις ἀδιαλείπτως ἐπιέχονται, τὰς δὲ ψυχὰς ἐὼσιν ἐν λιμῷ κατατρεχθεῖαι· καὶ μυρία καθ' ἑκάστην ἡμέραν λαμβάνοντες τραύματα, οὐδέποτε αἰσθῆσιν ἔχουσι τῶν ἐν οἷς εἰσι κακῶν· καὶ τῶν μὲν τοῦ σώματος ἕνεκα παθημάτων, φοιτῶσι πρὸς τοὺς ταῦτα θεραπεύοντας· καὶ αὐτοὺς δὲ τούτους οὐκ ἔτι παραπέμπονται, καὶ μισθοὺς παρέχουσιν ὅτι μάλιστα πλείστους, καὶ καρτερίαν ἐπιδεικνύοντες πολλὴν, καὶ τῆς ἐπιπόνου θεραπείας ἀνέχονται, ἵνα τὴν ἐκείνου ὑγίαν ὠνήσωνται· τῆς δὲ ψυχῆς κακῶς διακειμένης παντελῶς ἀμελοῦσι, καὶ τὴν ἀξίεραστον αὐτῆς ὑγίαν λαβεῖν οὐ σπουδάζουσιν, καίτοι σαφῶς ἐπιστάμενοι, ὅτι τὸ μὲν σῶμα θνητὸν ἐστὶ καὶ ἐπίκηρον, καὶ τοῖς ἑαρινοῖς προσέοικεν ἀνθεῖν· ὁμοίως γὰρ ἐκείνοις μαραινεται καὶ στέννεται, καὶ φθορᾷ παραδίδεται· τὴν δὲ ψυχὴν ἴσασιν ἀθανασίᾳ τετιμημένην, καὶ κατ' εἰκόνα θεῖαν γεγεννημένην, καὶ τοῦ ζῆσου πιστευμένην τοὺς ὀφθαλμούς. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἡνίοχος ἄρματι, καὶ κυβερνήτης πλοῦν, καὶ μουσικὸς ὄργανον, τοῦτο εἶναι τῷ γένει τούτῳ σκευεῖ τὴν ψυχὴν ὁ πλάστης ἐνομοθέτησεν. Αὕτη γὰρ κατέχει τὰς ἡνίας, καὶ κινεῖ τὰ πηδάλια, καὶ τὰς χορδὰς ἀνακρούεται, καὶ εὖ μὲν τοῦτο πράττουσα, τὸ παναρμόνιον τῆς ἀρετῆς ἀνακρούεται μέλος· ὅταν δὲ ἡ χαλᾶση τοὺς φθόγγους, ἢ [26] διατείνῃ πέρα τοῦ δέοντος, καὶ τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἀρμονίᾳ λυμᾶνεται. Ταύτης τοίνυν ἀμελοῦσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐδὲ βραχεῖς αὐτὴν ἀπμελείας ἀξιοῦσιν, ἀλλ' ἅπαντα τῆς ζωῆς αὐτῶν

• Omnes mss. τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν. Duo postrema verba desunt in Morel.

τὸν χρόνον εἰς τὰς σωματικὰς ἀναλίσκουσι φροντίδας· καὶ οἱ μὲν τὸν τῶν ναυτιλῶν ἀσπάζονται βίον, καὶ κύμασι καὶ πνεύμασι μάχονται, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον μεθ' ἑαυτῶν περιφέροντες, καὶ τὰς τῆς σωτηρίας ἐλπίδας ἐν ὀλίγαις σάνιτι κατέχοντες· οἱ δὲ τὸν τῆς γεωπονίας ἀναδέχονται ἰδρώτα, βούς ἀροτῆρας ζευγνύοντες, καὶ τὴν γῆν ἀροτριῶντες, καὶ νῦν μὲν σπεύροντες καὶ θερίζοντες, νῦν δὲ φυτεύοντες καὶ τρυγῶντες, καὶ ἅπας αὐτοῖς ὁ χρόνος μετὰ τῆς τοιαύτης ὁδεύει τάλαιπωρίας· οἱ δὲ τὰς ἐμπορίας ἐπιέχονται ἢ, καὶ ὑπὲρ τούτων τὰς ἐν γῆ τε καὶ θαλάττῃ ποιῶνται ἀποδημίας, καὶ τῆς οἰκείας τὴν ἀλλοδαπὴν προτιμῶσι, καὶ πατρίδα, καὶ γένος, καὶ φίλους, καὶ ὁμοῦλους μετὰ πλείων καταλιμπάνοντες, ὀλίγων ἕνεκα κερδῶν τὴν ξένην ἀσπάζονται. Καὶ τί δεῖ πάσας καταλέγειν τὰς τέχνας, ἃς ταῖς γυμνασίαις τοῦ σώματος ἐξεύρον οἱ ἄνθρωποι, ἐν αἷς διημερεύοντες καὶ διανυκτερεύοντες, τὴν μὲν ἐκείνου θεραπείαν ἑαυτοῖς περιποιῶνται, τὴν δὲ ψυχὴν ὑπερορώσι πεινώσαν τε καὶ διψώσαν καὶ αὐχμῶσαν καὶ ρυπώσαν, καὶ ὑπὸ μυρίων ἐνοχλουμένην κακῶν; Καὶ μετὰ πολλοὺς ἰδρώτας καὶ κόπους οὐδὲ τὸ θνητὸν σῶμα θανάτου κρείττον ἐργάζονται, καὶ τὴν ἀθάνατον μετὰ τοῦ θνητοῦ ταῖς ἀθανάτοις ὑποβάλλουσι τιμωρίαις.

β'. Διὰ τοῦτο λίαν ὀλοφυρόμενος τὴν περικεχυμένην ἄνοιαν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, καὶ τῆς ἐπιχειμένης αὐτοῖς ἀγλῶς τὴν παχύτητα, ἐβουλόμην μὲν εὐρεῖν σκοπιάν τινα ὑψηλὴν ὑποδεικνύουσαν μοι πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη· ἐβουλόμην δὲ καὶ φωνῆς τυχεῖν, πάντα περιηχοῦσης τὰ πέρατα, καὶ πᾶσιν ἀκούσης ταῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ στῆναι καὶ βοῆσαι, καὶ τὴν Δαυιδικὴν ἐκείνην ἀνακρούσαι φωνὴν· *Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως ὅτε βυρνακάρδιοι; ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος, προτιμῶντες τῶν οὐρανῶν τὰ φθειρόμενα; ἕως ὅτε τοὺς ὀφθαλμοὺς μύετε, καὶ τὰ ὦτα βύετε, καὶ τῆς θεῖας φωνῆς οὐκ ἀκούετε, τῆς καθ' ἑκάστην ἡμέραν βούσης· Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ τὸ κρούοντι ἀνοιγήσεται;* Ἐπειδὴ δὲ τινες ἀτελέστερον διακειμένοι καὶ πρὸς τὰ βιωτικὰ μᾶλλον ἐπιρρέπως ἔχοντες, καὶ τοῖς φιλοσόφοις ἐνηδυπαθοῦντες λογισμοῖς, οὐ καθηκόντως ποιῶνται τὰς αἰτήσεις, τοῦτο χάριν ὁ κοινὸς Δεσπότης εὐχῆς ἡμῖν διδασκαλίαν ὑπέδειξεν, εἰπὼν· *Ὅταν προσεύχησθε, μὴ βαττολογεῖτε, ὡς περὶ οἱ ἔθνη· δοκοῦσι γὰρ, ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται· βαττολογιᾶν ὀνομάζων τὴν φλυαρίαν, τὴν διὰ πολλῶν μὲν λόγων προσφερομένην, ὠφέλειαν δὲ πάσης ἑστερημένην.*

Ἐπαίνιτται τοίνυν, ἀπαγορευθῶν τὴν βαττολογίαν ὁ Κύριος, μὴ χρῆναι τοὺς προσευχομένους αἰτεῖν τὰ βέοντα καὶ ἀπολλύμενα· μὴ σώματος ὠραιότητα, τὴν ἐπὶ χρόνου μαραινόμενῃ, καὶ ὑπὸ νόσου δαπανωμένην, καὶ ὑπὸ θανάτου καλυπτομένην· τοιοῦτον γὰρ τὸ σωματικὸν κάλλος· Ἄνθος ἐστὶν ὀλιγοχρόνιον,

• Mss. μετέρχονται. Unus ms. mox καὶ τῆς ἡμεδαπῆς τὴν ἀλλοδαπὴν.

INSTITUENDA SECUNDUM DEUM VITA, ET IN ILLUD, ANGUSTA EST PORTA (*Math. 7. 14*),
ETC.: ITEM EXPLICATIO ORATIONIS, PATER NOSTER (a).

Omnis Scripturæ divinitus inspiratæ lectio animi adhibentibus piæ religionis notitiam affert: vena autem evangeliorum Scriptura præstantiori documentis excellit: quæ enim in ea efferuntur, supremi Regis sunt oracula. Quamobrem iis, lecta ejus accurate non observant, horribile immet supplicium. Si enim is, qui terrenorum principes transgreditur, indeprecabiles omnino is luet: quanto magis qui cælestis Domini jussa contemnit, intolerandis cruciatibus afficietur? Quia magna est incuriæ periculum, summa cum sollicitudine jamjam lectis attendamus. Quæ sunt autem *Angusta est, inquit, porta, et arcta via, quæ ducit vitam: et pauci inveniunt eam (Math. 7, 14.)* Et *is: Lata est porta, et spatiosa via, quæ ducit ad mortem, et multi sunt qui transeunt per eam. (Ib. .)*

corporis cura animi curæ postponenda. — Horum requens auditor verborum, hominumque studia in inanibus in rebus posita, dictorum veritatem nenter admiror. Omnes quippe in lata gradinata, omnes rebus inhiant presentibus, futurorum cogitationem numquam suscipiunt; sed ad corporales voluptates cum impetu assidueque feruntur, non vero suas sinunt fame contabescere; cumque veris quotidie vulneribus confodiuntur, eorum bus versantur malorum nullum habent sensum: in corporeis agritudinibus ad medicos adeunt, domum evocant, amplissimamque illis mercedem tribuunt, tolerantiam vero summam exhibent, rationem sustinent laboriosam, quo valetudinem quantur corporis; illi, inquam, male affectum non prorsus negligunt, expetendamque ejus salutem contemnant, licet probe sciant corpus mortali corruptioni obnoxium esse, vernisque floribus sterile: perinde enim marcescit, exstinguitur, corripitur; animam vero immortalitate præditam, et aginem Dei factam, cui concredita sunt animæ corporis gubernacula. Quod enim est auriga curabernator navi, musicus instrumento, id ipsum erreno vasculo esse animam præcepit Opifex æc habenas tenet, clavum moderatur, et chorusat: quod cum scienter facit, suavissimum reddit concentum: cum autem vel remiscrit vel intenderit plus quam oporteat, et artem moniam labefacit. Hujus ergo animæ curam non multi mortales, nec minima quidem illam ligantur; sed totum vitæ tempus in corporeas ludines impendunt. Atque hi quidem nauticum collata cum *Mss. Regiis 1964 et 2349, et Colbertino*

vitæ genus amplectuntur, ac cum fluctibus et ventis concertant: vitam mortemque secum semper una circumferentes, spemque salutis totam exiguis committentes tabulis: illi agriculturæ sudores suscipiunt, boves aratro jungunt, terram sulcant, nunc sementem jaciunt, nunc metunt: modo plantant, modo vindemiæ dant operam; et hac in miseria totum tempus emetiuntur. Alii mercaturam adeunt, et ea de causa terra marique peregrinantur, alienum solum suo anteferentes, patriam, genus, amicos, conjuges, liberos relinquunt, exiguique lucri causa libenter peragunt. Sed quid atinet artes omnes enumerare, quas in usum corporis committunt homines, in quibus die noctuque versantes, curam corporis sibi suscipiunt, animam vero despiciunt esurientem, sitientem, squalentem, sordibus foedatam, sexcentisque agitatam ærumnis? Cæterum post tantos illos sudores laboresque mortale corpus a morte non vindicant, animamque immortalem cum mortali corpore æternis suppliciis subjiciunt.

2. Tantam ego mortalium animis offusam ignorantiam, ingruentemque ipsis densam caliginem deflens, vellem utique sublimem quandam reperire speculam, quæ universa mihi hominum genera oculis subiceret: vocemque dari mihi, quæ posset ab universis terræ finibus exaudiri, ut Davidicum illum sonum ederem: *Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium (Psal. 4, 3)?* dum terrena cælestibus, temporanea æternis, corruptibilibus incorruptibilibus antepositis. Usquequo oculos clauditis, aures obturatis, divinamque illam vocem quotidie clamantem non auditis: *Petite, et dabitur vobis, querite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis (Math. 7, 7)? Omnis enim qui petit, accipit; et qui querit, invenit, et pulsanti aperietur (Ib. v. 8).* Quia vero nonnulli imperfectiores sunt, et ad sæcularia proni, carnalibusque cogitationibus indulgent, non ea qua oporteret ratione preces adhibent: ideo communis omnium Dominus precandi nobis formam præscripsit dicens: *Orantes autem, nolite multum loqui, sicut ethnici: putant enim, quod in multiloquio exaudientur (Math. 6. 7):* multiloquium vocans futilitatem, multitudinem verborum redundantem, utilitateque carentem.

Pulchritudo corporis, resque terrenæ quam fluxæ sint. Omnium dispensatio Deo committenda. — Subindicat igitur Dominus, dum multiloquium prohibet, non oportere eos, qui precantur, fluxa et corruptibilia postulare: non corporis pulchritudinem, quæ tempore marcescit, et morbo labefacitur, demumque morte deletur. Talis namque est corporis pul-

chritudo, nos minime diuturnus, qui paucillum in juventutis vere floret, sed brevi temporis decursu corrumpitur. Si quis vero substantiam ejus explorare velit, tunc illum magis despere poterit. Nihil enim aliud est, quam pituita, sanguis et humor, cibique mansi chylus. Hinc enim oculi, genæ, nares, supercilia, labia, totumque corpus irrigatur : quæ si desinat irrigatio, illa formæ venustas prorsus desinet. Non pecuniarum facultates, quæ aquarum instar fluvialium influunt et defluunt, et nunc ad illum, nunc ad alium transiliunt : quæ possessorem fugiunt, et apud se diligentes manere recusant : insidiatores vero multos habent, lineas, fures, sycophantas, incendia, naufragia, bellorum incursus, populorum seditiones, domesticorum nequitias, chirographorum amissiones, vel additiones, imminutiones : aliaque multa, quæ pecuniarum amantes invadunt detrimenta. Non dignitatum potentiam, quæ et ipsa multa parit incommoda, sollicitudinum tabem, insomnia frequentia, invidiorum insidias, inimicorum machinamenta, subdolum rhetorum argutiam, quæ compositis verbis veritatem circumvenit, iudicibusque ipsis magnum periculum creat. Sunt enim, sunt revera multiloqui viri multi, et futilibus instructi verbis, qui hæc et similia a Deo universorum postulant, eorumque, quæ vere sunt bona, nullam rationem habent. Atqui medicum medicamentorum usum non ægroti docent, sed hi, quantumvis durus molestusque sit curationis modus, quæ ab illo offeruntur sustinent. Itemque gubernatorem non vectores jubent hoc illo modo clavum tenere, et navim dirigere ; sed in tabulatis sedentes, illius peritiæ, non modo secundis ventis, sed etiam extremo ingruente periculo sese committunt. Uni tantum Deo, qui quæ nobis utilia opportunaque sunt accurate novit, illi male feriat homines cedere nesciunt, sed perniciose quasi utilia postulant, perinde atque ægrotus, qui a medico petit, non ea quæ morbum depellant, sed quæ materiam illam morbi matrem alant. Verum medicus infirmi preces non admittit, sed etiamsi lacrymantem ingementemque videat, artis præceptis obtemperabit potius, quam illius flectatur lacrymis : tumque medici inobsequentiam, non inhumanitatem, sed humanitatem vocamus. Contra vero si ægroti morem gerat, ejusque voluptati obsequatur, hostiliter cum illo agit ; sin renitatur, ejusque cupiditatem oppugnet, misericordia atque clementia utitur. Sic animarum nostrarum Medicus, quæ noxia futura sunt petentibus numquam dedit. Neque enim patres proli amantes filiis adhuc tenellis gladios aut ignitos carbones petentibus, unquam porrexerint : norunt enim hæc damno futura esse si dentur : nonnulli vero in extremam prolapsi dementiam, non modo corporis pulchritudinem, divitias, potentiam cæteraque id genus ab universorum Deo postulant ; sed etiam inimicis suis imprecantur, ipsosque pœnis supplicioque affici rogant : et quem sibi propitium benignumque esse precantur, inimicis immitem inhumanumque esse peroptant. Quæ omnia Dominus repri-

mere præoccupans, multiloquium vetat, docetque quid sit in oratione dicendum : ac paucis verbis ad omnem virtutem instituit : illa quippe verba non modo doctrina ad precandum sunt, sed etiam ad perfectam vitam institutio.

3. *Oratio dominica ejusque explanatio.* — Quænam autem illa sint, et quis eorum sensus, diligentissime exquiramus, eaque tamquam divinas leges non dubitanter observemus : *Pater noster, qui es in cælis* (*Matth. 6. 9. sqq.*). O quantam erga homines benignitatem ! o quantam dignitatis excellentiam ! Ecquis sermo erit ad gratias tantorum honorum largitori agendas satis ? Perpende, dilecte, tuæ mezæque naturæ vilitatem : scrutare cognationem, terram, pulverem, lutum, laterem, cinerem : e terra namque efficti, in terram demum resolvimur. His perpensia, inscrutabiles divinæ erga nos benignitatis divitiis cum stupore considera : quod Patrem illum vocare jussus sis, terrenus cælestem, mortalis immortalem, corruptibilis incorruptibilem, temporaneus æternum, qui heri aut nuper lutum eras, eum qui ante sæcula Deus erat. Profecto non ad illam frustra emitendam vocem edoctus es ; sed ut ad illam, quam lingua tua protulit, Patris appellationem, reverentia commotus, ejus benignitatem imiteris : quemadmodum alibi dicit : *Estote similes Patri vestri, qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos* (*Matth. 5. 45*). Non potest benignum Deum Patrem appellare quisquis est feroci immitique animo : neque enim servat illas benignitatis, quæ in cælesti Patre est, tesseras, sed in ferinam se speciem transmutavit, atque a divina illa nobilitate excidit, secundum illud David dictum : *Homo cum in honore esset, non intellexit : comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (*Psal. 48, 31*). Etenim qui ut taurus insilit et invadit, ut asinus calce ferit, ut camelus injuriæ meminit, ut ursus vorat, ut lupus rapit, ut scorpius pungit, subdole agit ut vulpes, hinnit ad feminas instar equi emissarii, qui possit dignam filio vocem emittere, Patremque Deum compellare ? Quem hunc igitur vocemus ? Feramne ? At feræ uno ex enumeratis vitio laborant, hic vero omnia simul complectens, feritate ipsarum effratior est. Ecquid dico feram ? fera quavis deterior ille est. Etenim feræ licet natura sua immites sint, humana tamen arte cicures fiunt et mansuescunt : hic vero homo, qui insitam illis a natura feritatem in mansuetudinem, quæ contra illarum naturam est, commutat, quam excusationem habebit, qui inditam sibi a natura mansuetudinem in feritatem naturæ suæ contrariam convertit, et quod erat natura ferum, mite reddidit, se vero natura mitem, ferum effecit ? et qui leonem mitigat tractabilemque facit, iram suam leone reddit intractabiliorem ? At in leone duo sunt impedimenta, quod is ratione careat, et quod cæterorum omnium sit ferocissimus : et tamen per divinitus inditam sapientiam ferinam illam superat naturam ; verum is, qui in feris naturam vincit, in seipso et naturæ et propositi voluntarii bonum perdit : dumque leonem

πρὸς ὄλιγον μὲν φαινόμενον τῷ ἔαρι ἢ τῆς νεότητος, [27] μετ' ὄλιγον δὲ φθειρόμενον ὑπὸ τῆς χρόνου παλαιότητος. Εἰ δὲ καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ τις ἐξετάζειν ἰθέλοι, τότε πλέον αὐτοῦ διαπιτυεῖν δυνήσεται. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐστίν, ἢ φλέγμα καὶ αἷμα καὶ βρῦμα καὶ τροφῆς διαμασηθείσης χυλός. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ ὀφθαλμοί, καὶ παρειά, καὶ ῥίνες, καὶ ὀφρύες, καὶ χεῖλη, καὶ ὄλον ἀρδεύεται τὸ σῶμα· κἂν ἐπιλείψῃ ποτὲ ἢ τούτων ἀρδεῖα, συνεπιλείψει πάντως καὶ τοῦ προσώπου ἢ εὐμορφία. Μὴ πλοῦτον χρημάτων τὸν καθ' ὁμοίωσιν τῶν ποταμῶν ὁδῶν ἐπιβρόντά τε καὶ μεταβρόντα, καὶ νῦν μὲν παρὰ τοῦτον, νῦν δὲ παρ' ἐκεῖνον πηδῶντα^b, καὶ τοὺς κατέχοντας φεύγοντα, καὶ τοῖς φιλοῦσιν αὐτὸν παραμένειν οὐκ ἀνεχόμενον, καὶ μυρρίους ἐπιθούλους ἔχοντα, καὶ σῆτας, καὶ ληστὰς, καὶ συκοφάντας, καὶ ἐμπρησμούς, καὶ ναυάγια, καὶ πολέμων ἐφόδους, καὶ δῆμων ἐπαναστάσεις, καὶ κακουργίας οἰκετῶν, καὶ γραμμάτων ἀφαιρέσεις, καὶ προσθήκας, καὶ μειώσεις, καὶ ἄλλα ὅσα τοῖς ἐρώσι χρημάτων ὑπὸ τῆς φιλοπλουτίας ἐπιφύεται δεινά. Μὴ δυναστεῖαν ἀξιωματῶν πολλὰ γὰρ καὶ ταύτη ἀλγεινὰ παραφύεται, φροντίδων τηκεδόναι, ἀγρυπνίας συνεχεῖς, ἐπιβουλὰ παρὰ τῶν φθονούτων, κατασκευαὶ παρὰ τῶν μισούντων, στωμιλλία βητόρων τοῖς κατευγλωτισμένοις λόγοις ὑποκλέπτουσα τὴν ἀλήθειαν καὶ πολλὸν τοῖς δικάζουσι προξενούσα κίνδυνον. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ βαττολόγοι τινές, καὶ ματαιολόγοι, ταῦτά τε καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων αἰτούντες, καὶ τῶν ὄντως ἀγαθῶν οὐδένα ποιούμενοι λόγον. Καὶ τὸν μὲν ἱατρὸν οὐχ οἱ νοσοῦντες διδάσκουσι τῶν φαρμάκων τὴν χρῆσιν, ἀλλὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ προσφερομένων ἀνέχονταί μόνον, κἂν ἐπίπονος ἦ ὁ τῆς θεραπείας τρόπος· καὶ τὸν κυβερνήτην οἱ πλέοντες οὐ καλεῖσσι τοῖσδε κατέχειν τοὺς ὁλακας, καὶ τὸ σκάφος ἰθύνειν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων καθήμενοι, τῆς ἐκείνου ἐπιστήμης ἀνέχονται, οὐ μόνον ἐξ οὐρίων φερόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔσχατον ὑπομένοντες κίνδυνον τῷ θεῷ δὲ μόνον, τῷ τὸ συμφέρον ἡμῖν ἀκριβῶς ἐπισταμένῳ διδόναι, οἱ τὰς φρένας κακῶς διακείμενοι παραχωρεῖν οὐκ ἀνέχονται, ἀλλ' αἰτούσιν ὡς ὠφέλιμα τὰ ὀλέθρια, ὅμοιον ποιοῦντες ἀρβώσῃ, τὸν ἱατρὸν δοῦναι αὐτῷ παρακαλοῦντι, οὐχ ὅσα λύει τὴν νόσον, ἀλλ' ὅσα τρέφει τὴν ὕλην τὴν τῆς νόσου μητέρα. Ἄλλ' οὐκ ἀνέχεται ὁ ἱατρὸς τῆς τοῦ κάμνοντος ἰκασίας, ἀλλὰ κἂν δακρύοντα ἴδῃ καὶ ὀλοφύρομενον, τῷ νόμῳ τῆς τέχνης ἀκολουθεῖ μᾶλλον, ἢ τοῖς τούτου δάκρυσιν ἐπικάμπτεται, καὶ τὴν ἀπειθειαν οὐκ ἀπανθρωπίαν, ἀλλὰ φιλανθρωπίαν ὀνομάζομεν· πειθόμενος μὲν γὰρ τῷ νοσοῦντι, καὶ τὰ πρὸς τῆδον χάριζόμενος, τὰ πολεμίων εἰς αὐτὸν ἐργάζεται· ἀντεταῖων δὲ αὐτῷ, καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ μαχόμενος, ἐλέω κέχρηται καὶ φιλανθρωπία· οὕτω καὶ ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἱατρὸς οὐκ ἀνέχεται δοῦναι τοῖς αἰτούσι τὰ εἰς βλάβην αὐτοῖς ἐσόμενα. Οὕτε γὰρ οἱ φιλόστοργοι πατέρες τοὺς κομιδῇ νηπίους μαχαίρας ἐπιζητοῦσιν ἢ πυρὸς ἀνθρακας. ὀρέγειν ἀνέχονται· ἴσασι γὰρ σαφῶς βλαβερά αὐτοῖς οὖσαν τὴν τοιαύτην δόσιν· τινές δὲ τῶν εἰς ἔσχατην ἀλογίαν ἐκπεπωκότων, οὐ μόνον σώματος ὠραϊότητα, καὶ πλοῦτον, καὶ δυναστείαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ αἰτούσιν, ἀλλὰ [28] καὶ τοῖς ἔχθροῖς αὐτῶν ἐπαρῶνται, καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπενεχθῆσαν αὐτοῖς ἰκετεύουσι, καὶ ὃν ἑαυ-

^a Sic duo mss. Morel., et Savil. in marg. recte. Savil. in textu et unus alii. Mox tres mss. φθειρόμενον ὑπὸ, edifi vero φαινόμενον perperam. Savil. in marg. ἀφανίζομενον. Iis qui sequuntur prorsus similia habes supra Orat. 1 ad Theodorum lapsus num. 13.

^b Αἰτί ἐκείνων φοιτῶντα.

τοῖς ἡμερον εἶναι καὶ φιλάνθρωπον εὐχονται, τοῦτον τοῖς ἔχθροῖς ἀνήμερον γενέσθαι καὶ ἀπάνθρωπον βροδλονται. Ταῦτα τοῖνυν ὁ Δεσπότης προαναστειλῶν, παρεγγυᾷ μὲν μὴ βαττολογεῖν· διδάσκει δὲ τίνα χρῆ λέγειν ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ἐν ὀλίγοις ῥήμασι πᾶσαν ἀρετὴν ἐκπαιδεύει· οὐ μόνον γὰρ εὐχῆς ἐστὶ διδασκαλία ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, ἀλλὰ καὶ βίου τελείου παιδαγωγία.

γ. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα, καὶ τίς ἡ τούτων ἔννοια, μετὰ πολλῆς ἀκριθείας ἐξετάσωμεν, καὶ ὡς θεῖους νόμους ἀσφαλῶς τηρήσωμεν. *Πατέρ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ὡ πόση τῆς φιλανθρωπίας ἡ ὑπερβολή! Ὡ πόση τῆς φιλοτιμίας ἡ ὑπεροχή! ποῖος ἀρκέσει λόγος πρὸς εὐχαριστίαν τοῦ τοσαῦτα πηγάζοντος ἡμῖν ἀγαθὰ; Σκόπησον, ἀγαπητὲ, τῆς σῆς καὶ τῆς ἐμῆς φύσεως τὴν εὐτέλειαν, ἐρεύνησον τὴν συγγένειαν, τὴν γῆν, τὸν χοῦν, τὸν πηλόν, τὴν πλίνθον, τὴν σποδόν· ἀπὸ γὰρ τῆς γῆς διαπλασθέντες, πάλιν εἰς τὴν γῆν μετὰ τέλος ἀναλύομεν. Ταῦτα οὖν ἐννοήσας ἐκπλάγηθι τὸν ἀνεξιγνώστον πλοῦτον τῆς πολλῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ὅτι Πατέρα καλεῖν προσετέχθης αὐτὸν, ὁ γῆϊνος τὸν οὐράνιον, ὁ θνητὸς τὸν ἀθάνατον, ὁ φθαρτὸς τὸν ἀφθαρτον, ὁ πρόσκαιρος τὸν αἰώνιον, ὁ χθὲς καὶ πρῶην πηλός, τὸν ὄντα πρὸ τῶν αἰῶνων Θεόν. Ἄλλ' οὐ μάτην ἐδιδάχθης ταύτην ἀφίειναι τὴν φωνήν, ἀλλ' ἵνα τὴν ὑπὸ τῆς γλώττης σου προφερομένην τοῦ Πατρὸς ὀνομασίαν αἰδούμενος, μιμῆ αὐτοῦ τὴν ἀγαθότητα, ὡς καὶ ἄλλαχού φησι· *Γίνεσθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ κονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.* Οὐ δύναται γὰρ Πατέρα καλεῖν τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν ὁ τὴν γυνῆν ἔχων θηριώδη καὶ ἀπάνθρωπον· οὐδὲ γὰρ σώζει τοὺς χαρακτῆρας τοὺς ἐν τῷ ὀνομασίᾳ Πατρὸς ἀγαθότητος, ἀλλ' εἰς τὸ θηριώδες εἶδος αὐτοῦν μεταμόρφωσε, καὶ τῆς θεϊκῆς εὐγενείας ἐξέπεσε, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένον· *Ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοῦθη αὐτοῖς.* Ὅταν γὰρ τις σκιρτᾷ μὲν ὡς ταῦρος, λακτιζῇ δὲ ὡς ὄνος, μνησικαχῇ δὲ ὡς κάμηλος, καὶ γαστριμαργῇ μὲν ὡς ἄρκτος, ἀρπάξῃ δὲ ὡς λύκος, πλήτηθι δὲ ὡς σκορπιός, ὑπουλος δὲ ἢ ὡς ἀλώπηξ, χρεμετίζῃ δὲ ἐπὶ γυναιξίν ὡς ἵππος θηλυμανθῆς, πῶς δύναται ὁ τοιοῦτος τὴν υἱῷ πρέπουσαν ἀναπέμψαι φωνήν, καὶ Πατέρα ἑαυτοῦ καλεῖν τὸν Θεόν; Τί οὖν ὀνομάζεσθαι χρὴ τὸν τοιοῦτον; Θηρίον; Ἄλλὰ τὰ θηρία ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαττωμάτων κατέχεται· ὁστος δὲ πάντα συναγαγὼν ἐν αὐτῷ, καὶ τῆς ἐκείνων ἀλογίας γέγονεν ἀλογώτερος. Καὶ τί λέγω θηρίον; Θηρίου παντὸς χαλεπώτερός ἐστιν ὁ τοιοῦτος. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ, καίτοι κατὰ φύσιν ἀγρία ὄντα, ἀνθρωπίνης ἀπολαύσαντα τέχνης, ἡμερα πολλάκις γίνεται· οὗτος δὲ, ἀνθρώπος ὢν, καὶ τὴν ἐκείνων ἀγριότητα τὴν κατὰ φύσιν εἰς τὴν ἡμερότητα μεταβαλὼν τὴν παρὰ φύσιν, ποῖαν ἔξει ἀπολογίαν, τὴν ἑαυτοῦ πραότητα τὴν κατὰ φύσιν εἰς ἀγριότητα ἐξάγων τὴν παρὰ φύσιν, καὶ τὸ μὲν ἀγριον φύσει ποιῶν ἡμερον, ἑαυτὸν δὲ τὸν [29] ἡμερον φύσει ποιῶν ἀγριον; καὶ λέοντα μὲν θηλασοῦσαν, καὶ χειροθῆθι ποιῶν, τὸν δὲ θυμὸν τὸν ἴδιον λέοντος κατασκευάζων ἢ ἀγριώτερον; Καίτοι ἐκεῖ δύο ἐστὶ κωλύματα, καὶ τὸ λογισμοῦ ἐστερηθῆαι τὸ θηρίον, καὶ τὸ πάντων εἶναι θυμωδέτερον· ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁδοῖσης σοφίας, καὶ τῆς θηριώδους περιγίνεσθαι φύσεως. Καὶ ὁ ἐπὶ τῶν θηρίων τὴν φύσιν νικῶν, ἐφ' ἑαυτοῦ μετὰ τῆς φύσεως καὶ τὸ τῆς προαιρέσεως ἀπόλλυσι καλόν· καὶ λέοντα

^c Loge τοὺς χαρ. τῆς ἐν τῷ. Edit.

^d Mss. ἴδιον λέοντος καταστ. In Morel. et Savil. λέοντος deest, sed ad seriem pertinere videtur.

μὲν ποιεῖ ἀνθρώπου, ἑαυτὸν δὲ περιορᾷ ἕξ ἀνθρώπου γινόμενον λέοντα· καὶ ἐκεῖνῳ μὲν τὰ ὑπὲρ φύσιν χαρίζεται, ἑαυτῷ δὲ οὐδὲ τὰ κατὰ φύσιν πορίζεται. Πῶς τοίνυν ὁ τοιοῦτος δυνήσεται Πατέρα καλεῖν τὸν Θεόν; Ὁ μὲντοι περὶ τοὺς πλησίον ἡμερος καὶ φιλόφρονος, καὶ τοὺς εἰς αὐτὸν πλημμυλοῦντας οὐκ ἀμυνόμενος, ἀλλ' εὐεργεσίας τὰς ἀδικίας ἀμειβόμενος, οὐ κατακρίνεται Πατέρα καλῶν τὸν Θεόν. Πρόσχε δὲ τῇ ἀκριβεῖ τῷ λόγῳ, πῶς ἡμῖν νομοθετεῖ τὸ φιλάλληλον, καὶ εἰς ἀγαπητικὴν ἄπαντας συνάπτει διάθεσιν. Οὐ γὰρ ἐκέλευε λέγειν, Πάτερ μου, ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀλλὰ, Πάτερ ἡμῶν, ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα κοινὸν Πατέρα ἔχειν διδαχθέντες, ἀδελφικὴν πρὸς ἀλλήλους δεικνύωμεν εὐνοίαν. Εἶτα διδασκῶν ἡμᾶς καταλιπεῖν τὴν γῆν καὶ τὰ περὶ γῆν ^a, καὶ μὴ κεχηνέαι κάτω, ἀλλὰ τῆς πίστεως λαθεῖν τὰ πτερὰ καὶ ἀναπτῆναι τὸν ἀέρα, καὶ διαθῆναι τὸν αἰθέρα καὶ ζητῆσαι τὸν καλούμενον Πατέρα, προσέταξε λέγειν· Πάτερ ἡμῶν, ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὐκ ἐπειδὴ ἐν τοῖς οὐρανοῖς μόνον ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς κάτω περὶ γῆν καλινδομένους ἀνανεύσει εἰς οὐρανοὺς παρασκευάσῃ, καὶ τῷ κάλλει τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν περιλάμψας, τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν πᾶσαν ἐκεῖ μετενέγκῃ.

θ. Εἶτα δευτέραν προσέθηκε βῆσιν, εἰπὼν· Ἀγιασθήτω τὸ δρομὰ σου. Καὶ μοι μηδεὶς ἀνοήτως ὑπολαμβάνεντ' ἀγιασμοῦ προσθήκην χαρίζεσθαι τῷ Θεῷ ἐν τῷ λέγειν· Ἀγιασθήτω τὸ δρομὰ σου· ἅγιος γὰρ ἐστὶ, καὶ πανάγιος, καὶ ἅγιον ἀγιώτατος. Καὶ ταύτην αὐτῷ τὴν ὑμνωδίαν προσφέρει τὰ Σεραφεῖμ ἀσιγήτοις βοῶντα κραυγαῖς, Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβαὼθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἄλλ' ὥσπερ οἱ τοῖς βασιλεῦσι τὰς ἐψφημίας προσφέροντες, καὶ βασιλέας καλοῦντες καὶ αὐτοκράτορας, οὐχ ὃ μὴ ἔχουσι χαρίζονται, ἀλλ' ὅπερ ἔχουσιν εὐφημοῦσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐ τὴν οὐκ οὔσαν ἀγισμὴν προσφέρομεν τῷ Θεῷ, λέγοντες, Ἀγιασθήτω τὸ δρομὰ σου, ἀλλὰ τὴν οὔσαν δοξάζομεν· τὸ γὰρ ἀγιασθήτω, ἀνεὶ τοῦ δοξασθῆτω, εἴρηται. Διδασκόμεθα τοίνυν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης τὸν κατ' ἀρετὴν μετεῖναι βίον, ἵνα τοῦτον ὁρῶντες οἱ ἀνθρώποι, τὸν οὐράνιον ἡμῶν Πατέρα δοξάζωσιν· ὃ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Λαμψάτω τὸ φῶς ἡμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ἡμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Μετὰ τοῦτο λέγειν ἐδιδάχθημεν· Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· τυραννοῦμενοι γὰρ ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος παθημάτων, καὶ μυρίας πειρασμῶν [30] δεχόμενοι προσβολὰς, τῆς τοῦ Θεοῦ χρῆζομεν βασιλείας, ἵνα μὴ βασιλεύσῃ ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ σώματι ἡμῶν εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, μηδὲ παριστάνωμεν τὰ μέλη ἡμῶν ἔπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλ' ἵνα παραστήσωμεν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ, καὶ στρατεύωμεθα τῷ βασιλεῖ τῶν αἰώνων. Διδασκόμεθα δὲ πρὸς τοῦτους, μὴ σφῶδρα τῷ παρόντι βίῳ προστετηκέναι, ἀλλὰ καταφρονεῖν μὲν τῶν παρόντων, ἐπιθυμεῖν δὲ τῶν μελλόντων ὡς μενόντων, καὶ τὴν βασιλείαν ἐκεῖνην ζητεῖν τὴν οὐράνιον καὶ αἰώνιον, καὶ τοῖς ἐνταῦθα τερπνοῖς μὴ κατεχεσθαι, μὴ σωματίων εὐμορφίᾳ, μὴ χρημάτων εὐπορίᾳ, μὴ κτημάτων εὐθυμίᾳ, μὴ λίθων πολυτελείαις, μὴ ὄκλων μεγαλοφυγίας, μὴ ἡγε-

μονίαις καὶ στρατηγίαις, μὴ ἀλουργίᾳ· καὶ διαδήματι, μὴ ὀφιοποιίαις καὶ καρυκείαις καὶ παντοδαπαῖς χλιδαῖς, μὴ ἄλλῳ τινὶ τῶν τὰς ἡμετέρας δελεάζοντων αισθήσεως, ἀλλὰ πᾶσι τούτοις ἐβῶσθαι φράσαντες, τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀδιαιλίπτως ὀρέγεσθαι. Οὕτως ἡμᾶς καὶ ταύτην διδάξας τὴν ἀρετὴν, ἐκέλευσε λέγειν· Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἐνθετικῶς γὰρ ἡμῖν τῶν μελλόντων τὸν ἔρωτα, καὶ τῆς ἐπουρανοῦ βασιλείας τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τρώσας ἡμᾶς ἐκεῖνῳ τῷ πόθῳ, παρασκευάζει λέγειν· Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄδς ἡμῖν, φησί, Δέσποτα, τὴν ἐν οὐρανῷ μιμεῖσθαι πολιτείαν, ἵν' ἂ θέλεις αὐτὸς, καὶ ἡμεῖς θέλωμεν. Ἐπάρακσον τοίνυν προαιρέσει καμνούσῃ, καὶ ποιεῖν μὲν ἐπιθυμοῦσθαι τὰ σά, ὑπὸ δὲ τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας κλυτομένην· ὄρεξον χεῖρα τοῖς τρέχειν μὲν ἐπειγομένοις, χωλεῦν δὲ ἠναγκασμένοις. Ὑπόπτερος ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ βαρῦναι ταύτην ἡ σὰρξ· ὄρεῖα ἐκεῖνη πρὸς τὰ οὐράνια, ἀλλὰ βραδεία αὐτὴ πρὸς τὰ ἐπίγεια· τῆς δὲ σῆς βοηθείας παρουσίας, ἔσται δυνατὰ καὶ τὰ λίαν ἀδύνατα. Γενηθήτω τοίνυν τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

ε'. Καὶ ἐπειδὴ τῆς γῆς ἐμνημόνευσε, χρεῖα δὲ τοῖς ἐξ αὐτῆς γεγεννημένοις καὶ ἐν αὐτῇ δαιτυμένοις, καὶ γηγενὲς σῶμα περικειμένοις, καὶ τῆς καταλλήλου τροφῆς, ἀναγκαιῶς ἐπήγαγε· Τὸν ἄρτον ἡμῶν ἄριστον ἐπιούσιον ὁδὸς ἡμῖν σήμερον. Ἄρτον ἐκέλευσε αἰτεῖν ἐπιούσιον, οὐ τρυφὴν, ἀλλὰ τροφὴν, τὴν τὸ ἐλλείπον ἀναπληροῦσαν τοῦ σώματος, καὶ τὸν ἐκ λιμοῦ κωλύουσαν θάνατον· οὐ τραπέζας φλεγμαινούσας ^b, οὐδὲ βίβων ποικιλίας, καὶ ὀλοποιῶν μαγγανείας, καὶ ἀρτοποιῶν ἐπινοίας, καὶ οἴνων ἀνθοσμίας, καὶ τᾶλλα ὅσα τὸν μὲν λαιμὸν ἡδύνει, τὴν δὲ γαστέρα φορτίζει, τὴν δὲ διάνοιαν σκοτίζει, καὶ σκιρτᾷν τὸ σῶμα κατὰ τῆς ψυχῆς παρασκευάζει, καὶ δυσήνιον τῷ ἠνιόχῳ τὸν πῶλον ἐργάζεται. Οὐ ταῦτα ἡμᾶς αἰτεῖν ὁ λόγος ἐδίδαξεν, ἀλλ' Ἄρτον ἐπιούσιον, τοῦτ' ἐστὶν, ἐπὶ τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος διαβαλόντα, καὶ συγκροτῆσαι ταύτην δυνάμενον. Καὶ τοῦτον δὲ οὐκ εἰς πολὺν ἐτῶν ἀριθμὸν αἰτεῖν ἐκελεύσθημεν, ἀλλὰ τὸν σήμερον ἡμῖν ἀρκούντα μόνον· Μὴ μεριμνήσητε γὰρ, φησί, εἰς τὴν [31] αἰρίον. Τί δήποτε γὰρ περὶ τῆς αἰρίον φροντίζει τις, ὃ τὴν αἰρίον οὐ πάντως ὀφόμενος, ἀλλὰ τὸν μὲν πόνον δεχόμενος, τὸν δὲ καρπὸν οὐ δραπόμενος; Θάρρησον τῷ Θεῷ τῷ δίδόντι τροφὴν πάσῃ σαρκί. Ὁ τὸ σῶμά σοι δεδωκώς, καὶ τὴν ψυχὴν ἐμψύσας, καὶ ζῶν σε λογικὸν κατασκευάσας, καὶ πάντα σοι τὰ ἀγαθὰ πρὸ διαπλάσεως ἐτοιμάσας, πῶς σε διαπλασθέντα παρῶνεται, Ὅς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον πύτου ἐπὶ ποταμούς καὶ ἀγαθός, καὶ βράχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους; Τοῦτω τοίνυν θαρβῶν, τὴν ἐφήμερον μόνην αἰτεῖν τροφὴν, τῆς δὲ αἰρίον αὐτῷ κατάλιπε τὴν φροντίδα, ὡς καὶ ὁ μακάριος ἔλεγε Δαυὶδ· Ἐπίρρησον ἐπὶ Κύριον τὴν μεριμνάν σου, καὶ αὐτός σε διαθρέψει. Οὕτω διὰ τῶν εἰρημῶν τὴν ἀκραν ἐκπαιδεύσας φιλοσοφίαν, εἰδὼς ὅτι τῶν ἀδυνάτων ἐστὶν, ἀνθρώπους δυνατὰ καὶ θνητὸν σῶμα περικειμένους μὴ πταίνειν, ἐδίδαξε λέγειν· Καὶ ὄρεξτε ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ὄφισμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Τρία κατ' αὐτὸν ἀγαθὰ διὰ τοῦδε τοῦ λόγου πραγματεύεται· τοὺς μὲν

^a Sic omnes mss. Editi vero hæc non habent, καὶ τὰ περὶ γῆν. Paulo post in editis τὸν ἀέρα deest, sed babelur in omnibus mss.

^b Duo mss. φλεγμαινούσας, καὶ εἰς ἡδονὰς ἐκραινεύσας.

facit hominem, se ex homine factum esse leuam pro nihilo ducit : illi quæ supra naturam sunt impertit, sibi quæ contra naturam sunt adsciscit. Quomodo igitur talis cum sit, Deum poterit appellare Patrem? Quisquis igitur erga proximum mitis humanusque est, quique in se peccantes non ulciscitur, sed beneficiis injurias sibi illatas remunerat, is si Deum appellet Patrem, non reus agitur. Orationis vim diligenter adverte, quomodo nobis mutuum amorem præcipiat, atque caritatis affectu omnes coniungat. Neque enim dicere iussit, Pater mi, qui es in cælis; sed *Pater noster, qui es in cælis*; ut edocti nos communem habere Patrem, fraternam mutuo benevolentiam exhibeamus. Deinde nos instituit ut terram terrenaque¹ relinquamus, nec terrenis inhiemus, sed assumptis fidei alis, per aerem volumus ætheraque transcendamus, et quem vocamus Patrem quæramus, jubetque dicere, *Pater noster, qui es in cælis*, non quod Deus in cælis tantum sit, sed ut nos in terra volutatos ad cælum respiciendum inducat, nobisque cælestium bonorum pulchritudine illustratis id conferat, ut concupiscentia nostra tota eo traducatur.

4. Secundam deinde clausulam adjicit : *Sanctificetur nomen tuum*. Ne quis vero insipienter existimet sanctificationis accessionem Deo attribui, dum dicitur, *Sanctificetur nomen tuum* : sanctus enim est, et omnino sanctus, et sanctorum sanctissimus. Hanc autem ipsi laudem offerunt Seraphim, sic incessabili voce clamantes : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth : plenum est cælum et terra gloria ejus (Ihesai. 6. 3)*. Sed quemadmodum ii, qui reges acclamationibus excipiunt, ac Reges Imperatoresque vocant, non illis id attribuunt quod non habent, sed quod habent laudibus celebrant : ita et nos non eam, quæ absit, sanctitatem Deo offerimus cum dicimus, *Sanctificetur nomen tuum*, sed eam, quæ inest, laudibus celebramus : nam illud, *Sanctificetur*, idipsum est quod, *glorificetur*. Hac itaque voce docemur, ut vitam cum virtute ducamus, ut eam videntes homines, cælestem Patrem nostrum glorificent, ut alibi dicitur : *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant operum vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est (Matth. 5. 16)*. Postea edocemur dicere, *Adveniat regnum tuum* : perturbationum corporalium oppressi tyrannide, et sexcentis tentationum insultibus impediti, Dei regno egemus, ut peccatum non regnet in mortali corpore nostro (*Rom. 6. 12*), ita ut illi in cupiditatibus obsequamur, utque non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato, sed exhibeamus arma justitiæ Deo, et Regi sæculorum militemus. Ad hæc etiam docemur, ne præsentem vitam magni faciamus, sed præsentia despiciamus, futura vero, utpote manentia concupiscamus, et regnum illud quæramus cæleste, æternumque, nec præsentibus voluptatibus hæreamus; non formæ corporum, non pecuniæ vi, non possessionum abundantiam, non gemmarum magnificentiam, non ædium splendori, non imperiis et militaribus præfecturis, non purpuræ, non

¹ Sic omnes Mss. Editi vero non habent, *terrenaque*.

diademati, non opsoniis et lautis epulis, neque aliis quibuslibet eorum, quæ sensus nostros inescare solent; sed iis omnibus valere jussis, regnum cælorum indesinenter appetamus. Hanc vero virtutem postquam nos docuit, dicere jubet : *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra*. Postquam enim nobis futurorum amorem indidit, necnon regni cælestis concupiscentiam, hoc vulneratos desiderio ad hæc dicenda comparat, *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra*. Da nobis, inquit, Domine, ut cælestem illam vitæ rationem sequamur, ut ea, quæ tu vis, nos etiam velimus. Opitulare igitur debili voluntatis proposito, quod ea quæ jubes exsequi cupit, sed corporis infirmitate præpeditur : porrige manum currere quidem volentibus, sed ad claudicandum coactis. Alis instructa est anima, sed illam caro gravem efficit; hæc ad cælestia velox est, illa vero gravis et ad terrena proclivis. Adsit modo auxilium tuum, et ea, quæ fieri non posse videntur, facilia evadent. *Fiat igitur voluntas tua sicut in cælo et in terra*.

5. Quia vero terram commemorat, atque iis, qui ex terra procreati sunt, in illaque versantur terreno amicti corpore, congruenti cibo est opus, necessario subjunctum : *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie*. Panem supersubstantialem petere iussit, non in delectamentum, sed in alimentum, quod decedit de corpore supplens, et interitum ex fame futurum depellens. Non instructas dapibus mensas¹, non opsonia varia, non delicatos ferculorum apparatus, non pistorum artificia, non vina odore demulcentia, et quæ alia palatum delectant, ventrem onerant, mentem obscurant, et corpori vires addunt ut insultet animæ, ac pullum aurigæ reddunt indocilem. Non hæc ut poscamus oratio docuit, sed *Supersubstantialem panem*, id est, qui in substantiam corporis transit, eamque confirmare potest. Hunc vero panem non ad multum annorum numerum petere jubemur, sed qui ad hodiernum tantum diem satis sit : *Nolite*, inquit, *solliciti esse in crastinum (Matth. 6. 34)*. Cur enim de crastino quis sollicitus sit, qui non ipsum diem crastinum certo visurus sit; sed qui laborem suscipit, fructum non decerpit? In Deo igitur fiduciam colloca, *Qui dat escam omni carni (Psal. 135. 25)*. Qui tibi corpus dedit, animamque inspiravit, teque animal rationale constituit, atque omnia tibi bona ante formationem præparavit, quomodo te formatum aspernabitur, *Qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos (Matth. 5. 45)*? Huic igitur si fidas, quotidianum tantum posce alimentum, illi crastini curam relinque, quemadmodum et beatus David dixit : *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet (Psal. 54. 23)*. Ita cum superioribus verbis supremam philosophiam docuisset, gnarus fieri non posse, ut nos homines mortali corpore circumdati non eadamus, etiam hoc dicere docuit : *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Tria simul bona hisce verbis

¹ Duo Mss., non mensas luxuriantes et ad voluptatem survive facientes.

operatur : eos qui ad summum virtutis gradum pervenerunt de se mediocriter sentire docet, jubetque recte factis non confidere, sed formidare atque tremere præteritorum memores peccatorum : quod et divinus Paulus facit, post sexcenta præclare gesta dicens : *Quoniam Christus Jesus venit in mundum ad salvandum peccatores, quorum primus ego sum* (1. Tim. 1. 15). Non dixit, *Eram*, sed, *Sum*, præsentem se semper facinorum memoriam habere significans. Iis igitur qui in supremo virtutis gradu sunt, ex humilitate tutelam per hæc verba paravit ? eos autem, qui post baptismi gratiam lapsi sunt, de salute desperare sua non sinit, sed docet ab animarum medico petere veniæ remedia. Ad hæc vero humanitatis doctrinam suggerit. Vult enim nos mites erga eos esse, qui culpe sunt obnoxii, et injuriarum nobis illatarum immemores, ut per veniam ipsis datam et nos veniam consequamur : et ipsi præeuntes benignitatis modum et mensuram afferamus : tantum enim recipere postulamus, quantum proximo largiti sumus : et tantam veniam rogamus, quantum debitoribus concedimus. Insuperque dicere docemur, *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo*. Multa namque nobis ex diaboli opera accedunt tristia : multa item ex hominibus, vel palam intestis, vel clam insidiantibus. Corpus etiam

modo contra animam insurgens grave damnum infert ; modo variis debilitatum morbis, dolores nobis atque languores parit. Itaque cum multa et varia nos undique tristia adorianur, ab iis omnibus ut liberemur, a Deo universorum petere instituimur. Ipso namque vindice sedatur omnis tempestas, fluctus in tranquillitatem cedunt ; malignusque ille pudefactus discedit, quemadmodum olim relictis hominibus, ad porcos discessit : neque tamen illud injussus facere est ausus. Qui vero ne in porcos quidem potestatem habet, quo pacto homines pervigiles animoque temperantes, Dei septos præsidio, qui eum Regem esse suum putant, vincere possit ? Quapropter in fine orationis Dei regnum, virtutem et potentiam ostendit dicens : *Quoniam tuum est regnum et potestas et gloria in sæcula, amen* (a). Hoc, inquit, abs te peto, qui te novi Regem omnium, æterno præditum imperio, qui omnia, quæcumque velis, potes, et gloria circumdatus es, quam nemo possit auferre. Pro his autem omnibus gratias agamus ei, qui nos tantis dignatus est bonis ; quia ipsi convenit omnis gloria, honor et imperium, Patri, Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hæc postrema clausula, quæ abest a Vulgata, in Bibliis Græcis legitur.

MONITUM

Hanc homiliam non publicavit Henricus Savilius ; sed prior ex tenebris ex uno tantum Codice eruit Frouto Ducæus. Anni, quo habita hæc fuit, temporisque notam, meo judicio, non dubiam suppeditat Chrysostomus in exordio, cum ait se nuper de Paralytico, qui annis triginta octo infirmitate detentus fuerat, sermonem habuisse : ubi eam memorare prorsus videtur homiliam, quam contra Anomæos duodecimam posuimus Tomo I. In illa quippe contra Anomæos præcipue agitur, exemploque paralytici a morbo liberati æqualem paternæ Filii potestatem commonstrat S. doctor ; quin etiam ut Filii cum Patre æqualitatem asserat, hunc Evangelii locum, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, explanandum suscipit. Hinc etiam aliud argumentum eruimus, quo probatur hanc homiliam paucis post illam de alio paralytico diebus pronuntiatam fuisse ; in hac enim quoque de Filii cum Patre æqualitate aliquot in

HOMILIA

IN PARALYTICUM PER TECTUM DEMISSUM, QUOD NON SIT ILLE, DE QUO APUD JOANNEM AGITUR ;
DEQUE FILII CUM PATRE ÆQUALITATE.

ORATIO

¶ Cum in paralyticum juxta placinam in lecto jacentem nuper incidissemus, multum et ingentem thesaurum invenimus, non terram effodientes, sed ejus

animi sensa scrutantes : thesaurum invenimus non aurum et pretiosos lapides continentem, sed tolerantiam, philosophiam, patientiam, et multam in Deum

ἄρκους τὴν ἀρετὴν μετριότητά διδάσκει φρονήματος, καὶ παρακαλεῖται μὴ θαρρῆναι τοῖς κατορθώμασιν, ἀλλὰ δεδιέναι καὶ τρέμειν καὶ τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων μνημονεῖν· ὡς καὶ ὁ θεσπέσιος ποιῆ Παῦλος, μετὰ μυρία κατορθώματα λέγων· Ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοῦς σώσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ· οὐκ εἶπεν, ἡμῶν, ἀλλ', εἰμι, δεικνύς ὅτι ἀπαυστον εἶχε τῶν εἰργασμένων τὴν μνήμην. Τοῖς μὲν οὖν ἄρκους τὴν ἀρετὴν ἀπὸ τῆς ταπεινοφροσύνης ἀσφάλειαν διὰ τούτων τῶν λόγων ἐμμηχανήσατο· τοὺς δὲ πταίσαντας μετὰ τὴν τοῦ ἀγίου βαπτίσματος χάριν οὐκ ἀφήσιν ἀπογινώσκειν τῆς αὐτῶν σωτηρίας, ἀλλ' αἰτεῖν διδάσκει παρὰ τοῦ λατροῦ τῶν ψυχῶν τῆς ἀφέσεως τὰ φάρμακα. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ φιλανθρωπίας διδασκαλίαν ὁ λόγος ὑποτίθεται. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἡμέρους εἶναι περὶ τοὺς ὑπευθύνους, ἀμνησιχάκους περὶ τοὺς εἰς ἡμᾶς πλημμελοῦντας, καὶ τῇ περὶ τούτους συγγνώμῃ αὐτοῖς δωρεῖσθαι συγγνώμην, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς προσισφίρειν τῆς φιλανθρωπίας τὰ μέτρα. Τοσοῦτον γὰρ αἰτούμεν λαβεῖν, ὅσον τοῖς πλησίον παρέχόμεν, καὶ τοσαύτης ἀξιοῦμεν συγγνώμης τυχεῖν, ὅσην τοῖς ὀφειλοῦσι δωροῦμεθα. Πρὸς τούτοις ἐκελεύσθημεν λέγειν, Καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Πολλὰ μὲν γὰρ ἡμῖν ἐκ διαβολικῆς ἐνεργείας προσγίνεται λυπηρὰ, πολλὰ δὲ καὶ ἐξ ἀνθρώπων, ἢ προφανῶς

ἐπιπρεαζόντων, ἢ ἀφανῶς· ἐπιβουλεύοντων. Καὶ τὸ σῶμα ποτὲ μὲν ἐπανιστάμενον τῇ ψυχῇ, χαλεπὴν ἐργάζεται βλάβην· ποτὲ δὲ παντοδαποῖς ἀβρῶσθημασι περιπίπτον ὀδύνας ἡμῖν ἐπιφέρει καὶ ἀχθῆ-δόνας. Ἐπειδὴ τῶν πολλὰ καὶ διάφορὰ ἔστι πολυλῶθεν προσπίπτοντα λυπηρὰ, ἐδιδάχθημεν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων αἰτεῖν τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. Αὐτοῦ γὰρ ἐπαμύνοντος, πᾶσα μὲν κατασθένεται ζάλη, ὁ δὲ κλύδων εἰς γαλήνην μεθίσταται, καὶ ὑποχωρεῖ κατησχυμένος ὁ πονηρὸς, καθάπερ ποτὲ τοὺς ἀνθρώπους καταλείπων κατὰ τῶν χοίρων ἐχώρησεν, οὐδὲ ἐκεῖνο ποιῆσαι τολμήσας δίχα τοῦ κελεύσαντος. Ὁ δὲ κατὰ χοίρων ἐξουσίαν οὐκ ἔχων, πῶς ἀνθρώπων ἐγρηγορότων καὶ νηφόντων, καὶ ὑπὸ Θεοῦ φυλαττομένων, καὶ [32] βασιλεῖα οικεῖον ἡγουμένων αὐτὸν κρατῆσαι δυνήσεται; Διὰ τοῦτο καὶ τῷ τέλει τῆς προσευχῆς, τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν ὑπέδειξεν, εἰπὼν· Ὅτι σοῦ ἔστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, αἰτῶ παρὰ σοῦ, ὅτι οἰδᾶ σε βασιλεῖα πάντων, αἰώνιον κεκτημένον κράτος, καὶ πάντα δυνάμενον ὄσαπερ ἂν θέλῃς, καὶ δόξαν κεκτημένον ἀναφαίρετον. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ τοσοῦτον ἡμᾶς ἀξιώσαντι ἀγαθῶν, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ κράτος, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Hæc, ἐπιπρεαζόντων ἢ ἀφανῶς, desunt in editis; sed habentur in mss.

AD HOMILIAM IN PARALYTICUM PER TECTUM DEMISSUM.

locis, licet obiter, verba facit. Quia re maxime movemur, ut hoc exordium. Cum in *paralyticum juxta piscinam in lecto jacentem nuper incidissemus, multum et ingentem thesaurum invenimus*, de illa homilia in *Paralyticum* triginta annorum Constantinopoli anno 398 habita intelligendum censeamus: atque adeo hanc homiliam in *Paralyticum per tectum demissum* paucis post diebus eodemque anno Constantinopoli habitam statuamus. In hac porro concione pluribus demonstrat Chrysostomus, evangelistas inter se maxime consentire; huncque *paralyticum per tegulas demissum*, diversum esse ab eo, qui juxta piscinam jacebat.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducaei.

ΟΜΙΛΙΑ

Εἰς τὸν παραλυτικὸν διὰ τῆς στέγης χαλισθέντα, δεῖ οὐκ αὐτὸς εἶναι ὁ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ κείμενος· καὶ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος.

α'. Περιτυχόντες πρῆμν τῷ παραλυτικῷ περὶ τὴν κολυμβήθραν ἐπὶ τῆς κλίνης κείμενῃ, πολὺν καὶ μέγαν εὐρήκαμεν θησαυρόν, οὐχὶ γῆν διορύξαντες, ἀλλὰ

τὴν διάνοιαν αὐτοῦ διασκάψαντες· εὐρήκαμεν θησαυρόν οὐχὶ ἀργύριον ἔχοντα καὶ χρυσοῖον καὶ λίθους τιμίους, ἀλλὰ καρτερίαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ ὑπομονὴν

καὶ πολλὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα, ἢ παντὸς χρυσοῦ καὶ πάσης εὐπορίας ἐστὶ τιμιωτέρα. Ὁ μὲν γὰρ αἰσθητὸς πλοῦτος καὶ ληστῶν ἐπιβουλαῖς [35] πρόκειται, καὶ συκοφαντῶν στόμασι, καὶ τοιχωρῶν χειρῶν καὶ οἰκετῶν κακουργίαις, καὶ ὅταν ἅπαντα ταῦτα διαφύγῃ, τότε τοῖς κεκτημένοις μέγιστον ἐπάγει: πολλάκις τὸν βλεθρον, βασκάνων ὀφθαλμοὺς διεγείρων, καὶ μυρίους ἐκ τούτου τρίτων χειμῶνας. Ὁ δὲ πνευματικὸς πλοῦτος ἀπάσας ταύτας διέφυγε τὰς λαβὰς, καὶ πάσης ἐπιηρείας ἐστὶν ἀνώτερος τοιαύτης, καὶ ληστῶν καὶ τοιχωρῶν καὶ βασκάνων καὶ συκοφαντῶν καὶ αὐτοῦ καταγελῶν τοῦ θανάτου. Οὐδὲ γὰρ θανάτῳ διαζεύγνυται τοῦ κεκτημένου, ἀλλὰ τότε μάλιστα ἀσφαλεστέρα ἢ κτήσις αὐτοῦ τοῖς ἔχουσι γίνεται, καὶ συναποδημεῖ, καὶ συμμεθίσταται πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, καὶ συνήγορος γίνεται θαυμαστός, οἷς ἂν ἐκεῖ συναπέλθῃ. καὶ ἴλω καθίστησιν αὐτοῖς τὸν δικάζοντα.

Τούτων καὶ ἡμεῖς τὸν πλοῦτον μετὰ πολλῆς τῆς θαψιλίας εὐρήκαμεν ἐν τῇ τοῦ παραλυτικοῦ κατορωρυγμένῳ ψυχῇ. Καὶ μάρτυρες ἡμεῖς οἱ μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἐξαντλήσαντες τῆς προθυμίας, οὐ κενώσαντες δέ. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πνευματικοῦ πλοῦτου φύσις· τὰς τῶν ὕδατων ἐπιβρόχας μιμεῖται, μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνων νικᾷ τὴν ἀφθονίαν, τότε πλεονάζουσα μᾶλλον, ὅταν πολλοὺς ἔχη τοὺς ἀρρομένους αὐτῇ. Εἰς γὰρ τὴν ἐκάστου ψυχὴν εἰσὶν, οὐ μερίζεται, οὐδὲ ἔλαττωται, ἀλλ' ὀλόκληρος ἐκάστῳ παραγινόμενος ἀνάλωτος μένει διηνεκῶς, οὐδέποτε ἐπιλείπειν δυνάμενος· ὁ δὲ καὶ τότε συνδέσιναι. Τοσοῦτων γὰρ ἐπιπεσόντων τῷ θησαυρῷ, καὶ πάντων τὰ κατὰ δύναμιν ἀρρομένων ἐκεῖθεν· καὶ τί λέγω περὶ ὁμῶν, ὅπου γε ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου μέχρι τῆς παρουσίας ἡμέρας μυρίους ποιήσας ἐπόρους, ἐπὶ τῆς οἰκείας τελειότητος μένει; Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν πρὸς τὴν πνευματικὴν ταύτην εὐπορίαν· ἀλλ' ὅσον δυνατὸν καὶ νῦν ἐξαντλήσωμεν, καὶ ἴδωμεν φιλόνητον Δεσπότην, ἴδωμεν καρτερικὸν οἰκίτην. Τριάκοντα γοῦν καὶ ὀκτὼ ἔτη ἀβρωστία παλαιῶν ἀνιάτῳ καὶ μαστιζόμενος διηνεκῶς, οὐκ ἔδυσχέρανε, οὐκ ἀφῆκε βῆμα βλάσφημον, οὐ κατηγόρησε τοῦ πεποιηκότος, ἀλλὰ γενναίως καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπεικειας τὴν συμφορὰν ἔφερον ἐκείνην. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; φησὶν· οὐδὲν γὰρ περὶ τῆς ἀνω ζωῆς αὐτοῦ σάφως ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἡ Γραφή, ἀλλ' ὅτι μὲν τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη εἶχεν ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, δῆλον ἐποίησεν· ὅτι δὲ οὐκ ἔδυσχέρανε, οὐδὲ ἠγανάκτησεν, οὐδὲ ἀπεδυσπέτησε, τοῦτο οὐκέτι προσέθηκεν. Καὶ μὴν καὶ τοῦτο δῆλον ἐποίησεν, εἰ τις ἀκριβῶς προσέχοι, καὶ μὴ παρέργως, μηδὲ ἀπλῶς. Ὅταν γὰρ ἀκούσῃς ὅτι ἐπιστάντι Χριστῷ καὶ οὐκ ὄντι γνωρίμῳ, ἀλλ' ἀνθρώπῳ νομιζομένῳ ψιλῷ, μετὰ τοσαύτης ἐπεικειας διελέγετο αὐτῷ, καὶ τὴν ἔμπροσθεν αὐτοῦ φιλοσοφίαν δυνήσῃ θεάσασθαι. Εἰπόντι γὰρ αὐτῷ, *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι*; οὐδὲν εἶπεν οἷον εἰκὸς ἦν, ὅτι Ὁρᾷς με παραλελυμένον χρόνον τοσοῦτον κατακαίμενον, καὶ ἐρωτᾷς εἰ βούλομαι γενέσθαι ὑγιῆς; ἐπεμῆθαι μου τοῖς κακοῖς ἤλαθες, ὀνειδίσαι, καὶ καταγελάσαι, καὶ κωμωδησαί τὴν συμφορὰν; Οὐδὲν [36] τοιοῦτον οὐδὲ εἶπεν, οὐδὲ ἐν-

νόησεν, ἀλλὰ μετ' ἐπεικειας· *Ναί, Κύριε*, φησὶν. Εἰ δὲ μετὰ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη οὕτω πρὸς ἦν, οὕτως ἐπεικειας, τῆς εὐτομίας αὐτῷ καταβληθείσης ἀπάσης καὶ τῆς δυνάμεως τῶν λογισμῶν, ἐνόησεν ὅποιον εἰκὸς εἶναι τοῦτον ἐν τοῖς προοιμίῳ τῶν δεινῶν. Ἵστε γὰρ δῆπου πάντες, ὅτι οὐκ ὁμοίως εἰσὶ δυσάρεστοι οἱ νοσοῦντες ἐν ἀρχῇ τῆς ἀβρωστίας καὶ πολλοῦ προϊόντος τοῦ χρόνου· τότε γὰρ μάλιστα δυσχερεῖς γίνονται οἱ νοσοῦντες, ὅταν εἰς μῆκος ἐπιδῶ τὸ νόσημα, τότε πᾶσιν ἀφόρητοι. Ὁ δὲ μετὰ τοσαῦτα ἔτη οὕτω φιλοσοφῶν, οὕτως ἀνεξικακῶς ἀποκρινόμενος, εὐθελον ὅτι καὶ τὸν ἔμπροσθεν χρόνον μετὰ πολλῆς τῆς εὐχαριστίας τὴν συμφορὰν ἔφερον ἐκείνην.

Ταῦτα οὖν καὶ ἡμεῖς λογιζόμενοι μιμώμεθα τὴν ὑπομονὴν τοῦ συνδούλου· Ἰκανὴ γὰρ ἡ παράλυσις ἐκείνου τὰς ἡμέτερας ἐπισφίγξει ψυχὰς· οὐδεὶς γὰρ οὕτω κωθρὸς καὶ παρειμένος, ὡς τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς ἐνόησας ἐκείνης, μὴ πάντα γενναίως ἐνεγκεῖν τὰ προσπίπτοντα δεινὰ, κἂν ἀπάντων ἀφορητότερα ἦ. Οὐτε γὰρ ἡ ὑγίεια αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ νόσος μεγίστης ἡμῖν ὠφελείας γέγονεν αἰτία· ἢ τε γὰρ θεραπεία πρὸς δοξολογίαν τοῦ Δεσπότη καὶ τὰς τῶν ἀκουόντων ἠγερε ψυχὰς· ἢ τε νόσος καὶ ἡ ἀβρωστία πρὸς ὑπομονὴν ὁμᾶς ἤλειψε, καὶ πρὸς τὸν Ἰσὺν παρεκάλεσε ζῆλον· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τὴν φιλόνητον ἐνεδείξατο. Καὶ γὰρ αὐτὴ τὸ παραδοῦναι τοιοῦτῳ νοσήματι, καὶ τὸν χρόνον ἐκτείνειν τοσοῦτον τὴν ἀβρωστίαν, μεγίστης κηδεμονίας ἐστὶ. Καθάπερ γὰρ χρυσοκόμος εἰς χωνευτήριον ἐμβαλὼν χρυσοῖον μέχρι τοσοῦτου ἐπιτρέπει βασανίζεσθαι τῷ πυρὶ, ἕως ἂν ἴδῃ γενόμενον καθαρώτερον· οὕτω δὲ καὶ ὁ Θεὸς μέχρι τοσοῦτου τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἀφίησιν ἐξετάζεσθαι ἐν δεινοῖς, ἕως ἂν γένωνται καθαροὶ καὶ διεοδεῖς, καὶ πολλὴν ἀπὸ τῆς βασάνου ταύτης τὴν ὠφέλειαν καρπωσάμενοι· ὥστε καὶ τοῦτο εὐεργεσίας εἶδος ἐστὶ τὸ μέγιστον.

β'. Μὴ τοίνυν θορυβώμεθα, μηδὲ ἀλύωμεν, πειρασμῶν ἐμπιπτόντων ἡμῖν. Εἰ γὰρ ὁ χρυσοκόμος εἶδε πόσον μὲν ἀφιέναι ἐν τῇ καμίνῳ χρόνον δεῖ τὸ χρυσοῖον, πότε δὲ ἀνασπάσαι, καὶ οὐκ ἀφίησι μέχρι τοῦ διαφραθῆναι καὶ κατακαυθῆναι μένει ἐν τῷ πυρὶ· πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς τοῦτο ἐπίσταται, καὶ ὅταν ἴδῃ καθαρωτέρους γενομένους, ἀφίησι τῶν πειρασμῶν, ὥστε μὴ τῷ πλεονασμῷ τῶν κακῶν ὑποσκελισθῆναι καὶ καταπεσεῖν. Μὴ τοίνυν δυσχεραίνωμεν, μηδὲ μικροψυχῶμεν, ἐπειδὴν τι τῶν ἀδοκῆτων ἐμπέσῃ· ἀλλὰ παρχωρῶμεν τῷ ταῦτα μετὰ ἀκριθείας εἰδόντι, ἕως ἂν βούλοιο, πυροῦν τὴν διάνοιαν τὴν ἡμετέραν· συμφερόντως γὰρ τοῦτο ποιεῖ καὶ ἐπὶ κέρδει τῶν πειραζομένων.

Διὰ τοῦτο σοφὸς τις παραινεῖ λέγων· *Τέκνον, εἰ προσέρχῃ δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν, εὐθυνον τὴν καρδίαν σου, καὶ καρτέρησον, καὶ μὴ σπεύσῃς ἐν καιρῷ ἐπαγωγῆς*. Αὐτῷ παραχώρησον, φησὶν, ἀπάντων· οἶδε γὰρ ἀκριβῶς πότε ἡμᾶς ἀνελεύσῃ ἐκ τῆς καμίνου διὰ τῶν κακῶν. Χρὴ τοίνυν αὐτῷ πανταχοῦ παρχωρεῖν, καὶ διὰ πάντος εὐχαριστεῖν, καὶ πάντα φέρειν [38] εὐγνωμόνως, κἂν εὐεργετῇ, κἂν κολάζῃ,

spem, quæ auro quovis et lucro quovis est pretiosior. Nam sensibus quidem subjectæ divitiæ latronum insidiis, sycophantarum linguis, parietum perfossorum manibus, et famulorum sceleribus sunt obnoxia; cumque omnia ista effugerint, tum maximam dominis perniciem frequenter accersunt, dum invidorum oculos excitant, et pericula creant innumera: spirituales autem divitiæ petitiones istas omnes effugiunt, et ab injuriis istis omnibus sunt immunes, ac latrones, parietum perfossores, invidos, sycophantas, ipsam denique mortem aspernantur. Non enim domini morte divelluntur, sed tum maxime tutior sit dominis earum possessio: cum illis peregrinantur, et ad futuram commigrant vitam, patronæ sunt illorum eximie, cum quibus illuc discesserint, et ipsis propitium judicem reddunt.

Spiritualium opum natura qualis sit; Paralytici quanta virtus. — Has invenimus nos quoque divitias admodum copiosas in paralytici mente defossas; testes vos estis, qui summa cum animi alacritate illas erulistis; nec tamen evacuastis. Talis quippe spiritualium est opum natura: influxus aquarum imitantur, vel potius illarum copiam vincunt, tumque magis exuberant, cum plures fuerint, a quibus hauriuntur. Dum enim in cujusque animum ingrediuntur, non dividuntur, nec imminuuntur, sed ad singulos integræ adveniunt, et apud eos perpetuo morantur inconsumptæ, nec deficere possunt unquam: quod nimirum tum etiam evenit. Cum enim tam multi in thesaurum inciderint, et omnes inde pro viribus hauserint: quid ego de vobis loquor, cum ex illo tempore ad hunc usque diem innumeros locupletarit, et integritatem suam retineat? Ne igitur spiritualem hunc questum sectantes defatigemur, sed quantum in nostra potestate situm erit, nunc etiam hauriamus, ac videamus Dominum benignum, videamus et servum patientem. Triginta quippe et octo annos cum immedicabili morbo conflictatus, ac perpetuo diverberatus, non ægre tulit, non blasphemum verbum emisit, non Creatorem accusavit, sed patienter calamitatem illam et multa cum animi æquitate tolerabat. Unde vero id constat? dicet aliquis: neque enim de præcedenti ejus vita clare Scriptura nos docuit, sed cum triginta octo annos egisse in infirmitate sua declaravit (*Joan. 5. 5*): quod autem non ægre tulerit, nec indignatus sit, neque stomachatus, hoc non diserte addidit. Attamen hoc etiam subindicavit, si quis diligenter attendat, et non perfunctorie et oscitanter. Cum enim audis eum, accedentem Christum, qui notus ipsi non erat, sed nudus homo putabatur, tanta cum modestia esse alloquutum, præcedentem etiam illius probitatem ac philosophiam poteris spectare. Nam cum ei dixisset, *Vis sanus fieri?* nihil tale dixit, quale verisimile erat eum dicturum: *Vides me paralyti resolutum tam diuturno tempore jacere, et interrogas, num sanus fieri velim? venisti ut meis malis insultares, ut exprobrares, irrideres, et subsannares calamitatem?* Nihil horum neque dixit, neque cogitavit, sed cum æquitate animi, *Profecto Domine*, inquit. Quod si

post annos octo et triginta adeo mitis, adeo modestus erat, cum omnes illi vires ac robor animi fractum ac debilitatum esset, cogita qualem illum fuisse sit probabile, cum mala tantum inciperent. Nostis quippe omnes non ita ægros initio morbi esse morosos, ut cum multum temporis elapsum fuerit: tum enim præcipue difficiles ægroti sunt, cum infirmitas in longum tempus excreverit, tum omnibus sunt intolerabiles. Qui vero post tot annos ita philosophatur, ita patienter respondet, haud dubium, quin præcedenti quoque tempore cum frequenti gratiarum actione calamitatem illam toleraverit.

Quæ utilitas ex historia Paralytici deivetur; comparantur afflictiones cum fornace. — Hæc igitur et nos cum animo nostro reputantes, conservi patientiam imitemur: sufficit enim ad nostras animas corroborandas illius paralyti: nec ullus est adeo supinus, et paralyti resolutus, ut si calamitatis illius gravitatem animo volvat, non omnia, quæ inciderint, mala patienter ferat, licet intolerabilia sint omnibus. Nam neque sanitas ejus tantum, sed etiam morbus maximam nobis peperit utilitatem: cum ejus sanatio ad glorificandum Dominum animos auditorum excitaret, et morbus atque infirmitas ad patientiam vos instruxerit, et ad similem zelum cohortata sit, imo vero ipsam quoque Dei benignitatem ostenderit. Hoc enim ipsum, quod tantæ illum objecerit ægritudini, et in tantam temporis prolixitatem infirmitatem extenderit, maximæ indicium est sollicitudinis. Nam quemadmodum cum in conflatoriam fornacem aurifex aurum injecerit, tamdiu ab igne illud examinari sinit, quousque purius viderit evasisse: ita quoque Deus tamdiu hominum animas probari malis permittit, quousque puræ fiant, ac splendide, multamque ex illa exploratione utilitatem perciperint. Itaque hoc quoque beneficentiæ genus est maximum.

2. Ne turbemur igitur, neve animo concidamus, si quando tentationes nos invaserint. Si enim aurifex novit, quanto tempore derelinqui aurum in fornace conveniat, et quando extrahi, neque sinit eousque in igne remanere, ut corrumpatur et exuratur: multo magis id Deo notum est, et cum puriores factos esse nos videt, tentationes remittit, ne malorum multiplicatione supplantemur et concidamus. Ne igitur ægre feramus, nec animum despondeamus, si quid inopinatum acciderit: sed ei permittamus, qui accurate ista novit, utquamdiu voluerit, animam nostram expurget: utiliter enim id agit, et in rem eorum qui tentantur.

Cum medico et patre comparatur Deus; auxilium gratiæ divinæ necessarium. — Quam ob causam sapiens quidam admonet, dicens: *Fili, si accedas ad serviendum Domino, præpara animam tuam ad tentationem; dirige cor tuum, et sustine: et ne festines in tempore illationis* (*Eccli. 2. 1, 2*). Omnia, inquit, illi permittite: probe siquidem novit, quando nos e fornace malorum expediat erui. Quamobrem illi ubique cedere oportet, ac perpetuo gratias agere, atque omnia æquo animo ferre, sive conferat beneficia, sive puniat, cum hoc

quoque genus sit beneficii. Nam et medicus, non cum lavat solum, et nutrit, atque ad viridaria educit ægrotum: sed et cum urit et secat, pari ratione medicus est: et pater non modo cum filio blanditur, sed etiam cum eum pellit ex ædibus et cum increpat, ac flagris cædit, pari ratione pater est, neque minus quam cum laudat. Cum igitur intelligas medicis omnibus indulgentiorem esse, ac majori affectu nos Deum prosequi, noli curiose inquirere, neque rationem ab eo exige curationis; sed sive recreare voluerit, sive punire, ad utrumque paratos nos exhibeamus: siquidem per utrumque nobis restituit sanitatem, et nos sibi reconciliat: cumque noverit quibus indigeat quisque nostrum, et quid conferat cuique, et quo tandem modo servandus sit, hac via nos ille deducit. Sequamur igitur quo ille præceperit, neque exacte quidquam disquiramus, sive per planam et facilem, sive per difficilem asperamque viam incedere jusserit, quemadmodum et istum paralyticum. Unum igitur hoc fuit genus beneficentiæ, quod tanto tempore animam ejus purgarit, eamque tamquam confortariæ cuidam fornaci tentationum probationi tradiderit: aliud autem nihilo inferius isto, quod in ipsis tentationibus illi adfuerit, multumque solatium illi præbuerit. Ipse erat, qui continebat eum, et retinebat, manumque porrigebat, neque collabi sinebat. Cum autem ipsum fuisse audis, noli paralyticum laude privare, nec illum nec alium hominem quemvis, qui tentetur et patienter ferat. Quantumvis enim sæpe philosophemur, quamvis omnium robustissimi simus ac validissimi, si illius absit auxilium, ne mediocri quidem poterimus tentationi resistere. Sed quid ego de nobis vilibus et abjectis loquor? Licet Paulus sit aliquis aut Petrus, licet Jacobus aut Joannes, subsidio cælesti privatus facile vincitur, et supplantatur, et concidit. Ad hæc omnia tuenda vobis Christi ipsius voces recitabo: siquidem Petro dixit: *Ecce satanas expetivit vos, ut cribraretis sicut triticum: et ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua (Luc. 22. 31. 32)*. Quid est cribrare? Abducere, circumducere, exagitare, movere, concutere, divexare, sicut in iis quæ cribro ventilantur: at ego cohibebam, inquit, intelligens nequaquam posse vos tentationem sustinere; cum enim ait, *Ne deficiat fides tua*, hoc significat, futurum fuisse, ut fides ejus deficeret, si ille permisisset. Quod si Petrus fervidus amator Christi, qui animam suam millies pro ipso exposuit, quique semper ante cæstum prosilit apostolorum, et beatus a magistro suo prædicatur, ideoque Petrus appellatus est, quod inconvulsa et immutabili fide præditus esset, dejectus fuisset, et a confessione excidisset, si, quantum vellet, tentare diabolo Christus permisisset, quis alius absque illius auxilio poterit umquam resistere? Quocirca dicit etiam Paulus, *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis: sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere (1. Cor. 10. 13)*. Non enim tantum, inquit, supra vires inferri tentationem non sinit, sed etiam in ipsa quæ pro ratione virium adhibetur, nos sustentans adest, et nos corroborat,

cum nos priores quæ nostrarum sunt partium contulerimus, exempli causa, alacritatem animi, spem in ipsum, gratiarum actionem, tolerantiam, patientiam. Neque tantum in periculis, quæ vires nostras excedunt, sed in ipsis etiam quæ non excedant, cælesti auxilio indigemus, ut generose possimus obsistere. Siquidem alibi quoque dicit: *Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra, ut nos possimus consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur et ipsi a Deo (2. Cor. 1. 5. 4)*. Itaque is etiam qui hunc consolatus est, ipse est qui tentationem permisit inferri. Vide autem post curationem quantam sollicitudinem præ se ferat. Neque enim illo dimisso recessit, at postquam illum offendit in templo, ait, *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat (Joan. 5. 14)*. Si enim quod odio prosequeretur, puniri permisisset, non te liberasset, non in futurum communiisset: quod autem dicit, *Ne deterius tibi aliquid contingat*, indicat eum futuris malis obviam ire. Morbum depulit, et angorem non depulit: ægritudinem abegit, et metum non abegit, ut immotum maneat beneficium quod est collatum. Hoc providi est medici, ut non præsentia tantum mala depellat, sed et adversa futura præcaveat: quod utique fecit et Christus, dum præteritorum memoria ipsius animam confirmavit. Nam quoniam ubi præterierint ea quæ nobis molestiam exhibebant, simul eorum memoria sæpe dilabitur, quod ipsam perpetuam velit manere, *Noli, inquit, amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat*.

3. Neque vero ex hoc solum providentiam ejus et æquitatem licet intueri, sed ex ipsa, quæ videtur esse, increpatione. Nam peccata quidem ejus non propalavit, sed eum propter peccata passum esse quæ passus est, indicavit: quæ vero essent peccata, non indicavit: neque dixit, *Hoc et illud peccasti*, neque, *In hoc et in illo deliquisti*, sed uno simplici verbo id exprimens, *Noli amplius peccare*, tantumque dicens, quod ad eum admonendum necessarium erat, diligentiorum illum reddidit in futurum, et ipsius patientiam, fortitudinem, ac philosophiam nobis omnem patefecit, cum illi necessitatem imposuit totam calamitatem suam quiritando divulgandi, ac studium suum ostendendi: *Dum venio enim ego, alius ante me descendit (Joan. 5. 7)*; peccata vero non propalavit. Sicut enim nos obtegere nostra volumus, sic et Deus multo magis quam nos: quam ob causam et coram omnibus medicinam fecit, adhortationem autem et consilium privatim adhibet. Numquam enim evulgat peccata nostra, nisi forte si quando nos viderit nullo eorum sensu affici. Nam et cum dicit: *Furientem me vidistis, et non aluistis, et sitientem, et non potastis (Math. 23. 12)*, propterea dicit in præsentem tempore, ne forte in futuro verba hæc audiamus. Minatur, evulgat in hac vita, ne in illa evulget, quemadmodum et Ninivitarum civitatem se minatus est eversurum, ut non everteret. Si enim peccata vellet nostra publicare, nequaquam se publicaturum prædixisset;

ἐπει καὶ τοῦτο εὐεργεσίας ἐστὶν εἶδος. Καὶ γὰρ ἰατρὸς οὐχ ὅταν λούῃ, καὶ τρέφῃ, καὶ εἰς παραδείστους ἐξάγῃ τὸν νόμοντα μόνον, ἀλλ' ὅταν καὶ κάθῃ, καὶ τέμνῃ, ὁμοίως ἐστὶν ἰατρὸς· καὶ πατήρ οὐχ ὅταν θεραπεύῃ τὸν υἱὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐκβάλλῃ τῆς οἰκίας, καὶ ὅταν ἐπιτιμᾷ, καὶ μαστιζῇ, ὁμοίως ἐστὶ πατήρ, καὶ οὐχ ἦτο, ἢ ὅταν ἐπαινῇ. Εἰδὼς τοίνυν ὅτι καὶ ἰατρῶν ἀπάντων φιλοστοργότερος ὁ Θεὸς, μὴ περιεργάζου, μηδὲ ἀπαίτει τὰς εὐθύνας αὐτὸν τῆς ἰατρείας, ἀλλ' ἂν τε ἀνεῖναι βούληται, ἂν τε κολάζῃ, πρὸς ἑκάτερα ὁμοίως παρέχουμεν ἑαυτούς· δι' ἑκατέρων γὰρ πρὸς υἱεὶαν ἡμᾶς ἐπανάγει, καὶ πρὸς τὴν οικίᾳσιν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ οἶδεν ὧν ἕκαστος χρεῖαν ἔχομεν, καὶ τί συμφέρον ἑκάστῳ, καὶ πῶς καὶ τίνι τρόπῳ σωθῆναι δεῖ, καὶ ταύτην ἡμᾶς ἀγει τὴν ὁδόν. Ἐπιώμεθα τοίνυν ὅπερ ἂν αὐτὸς κελεύῃ, καὶ μηδὲν ἀκριβολογώμεθα, εἴτε διὰ βραδίας καὶ εὐκόλου, εἴτε διὰ καλεπῆς καὶ τραχυτέρας ὁδοῦ βαδίζειν κελεύοι· ὥσπερ οὖν καὶ τὸν παράλυτον τοῦτον. Ἐν μὲν οὖν τοῦτο εὐεργεσίας εἶδος ἦν τὸ χρόνῳ τοσοῦτον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καθαίρειν, ὥσπερ χωνευτηρίῳ τινὶ τῇ πυρώσει τῶν πειρασμῶν αὐτὴν παραδόντα· ἕτερον δὲ οὐκ ἔλαττον τοῦτου, τὸ καὶ ἐν αὐτοῖς παρῆναι τοῖς πειρασμοῖς, καὶ πολλὴν αὐτῷ παρέχειν τὴν παραμυθίαν. Αὐτὸς ἦν ὁ διακρατῶν αὐτὸν καὶ συνεχῶν, καὶ χεῖρα ὀρέγων, καὶ οὐκ ἀφιεῖς καταπεσεῖν. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς ὅτι αὐτὸς ἦν, μὴ ἀποστερήσῃς τῶν ἐγκωμίων τὸν παράλυτον, μήτε ἄλλων, μήτε ἄλλον τινὰ πειραζόμενον ἀνθρώπον καὶ καρτεροῦντα. Κἂν γὰρ μυριάκις φιλοσοφώμεν, κἂν ἀπάντων ὦμεν ἰσχυρότεροι καὶ δυνατώτεροι, τῆς παρ' αὐτοῦ ῥοπῆς ἀπούσης, οὐδὲ πρὸς τὸν τυχόντα ἀνιστῆναι δυνησόμεθα πειρασμῶν. Καὶ τί λέγω περὶ ἡμῶν τῶν εὐτελῶν καὶ ἀπεβρίμμενων; Κἂν γὰρ Παῦλος τις ᾤ, καὶ Πέτρος, κἂν Ἰάκωθος, κἂν Ἰωάννης, τῆς ἀνωθεν βοήθειας ἀποστερηθεὶς ἐλέγχεται βραδίως, καὶ ὑποσκελίζεται, καὶ καταπίπτει. Καὶ ὑπὲρ τούτων αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ φωνῆν ὕμιν ἀναγοσσομαι· τῷ γὰρ Πέτρῳ φησὶ· *Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἤτησάτο, ἵνα σιναίσῃ ὑμᾶς ὡς τὸν σίτον· κἀγὼ ἐθεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου*. Τί ἐστὶ, σιναΐσαι; Ἄγαγεῖν, περιαγαγεῖν, σαλευσαι, κινήσαι, διαδοῆσαι, βασανίσαι, ὅπερ ἐπὶ τῶν κοσκινιζομένων γίνεται· ἀλλ' ἐγὼ, φησὶν, ἐπέσχον, εἰδὼς ὅτι τὸν πειρασμὸν ἐνεγκεῖν οὐ δύνασθε· τὸ γὰρ εἰπεῖν· *Ἴνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου*, δηλοῦντός ἐστιν, ὅτι εἰ συνεχώρησεν, ἐξέλιπεν ἂν αὐτοῦ ἡ πίστις. Εἰ δὲ Πέτρος ὁ θερμὸς ἔραστής τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ μυριάκις ἐπίθους, καὶ προπηθῶν ἀεὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων, καὶ παρὰ τοῦ διδασκάλου μακαριζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο Πέτρος κληθεὶς, ἐπειδὴ ἄσειστον εἶχε καὶ ἀπρίτρεπτον τὴν πίστιν, ἠνέχθη ἂν καὶ τῆς ὁμολογίας ἐξέπεσεν, εἰ συνεχώρησεν ὁ Χριστὸς τῷ διαβόλῳ πειράσαι ὅσον ἠβούλετο, τίς ἕτερος στήναι δυνήσεται χωρὶς τῆς αὐτοῦ βοήθειας; Διὰ [36] τοῦτο καὶ Παῦλος φησὶ· *Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἔδωκε ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ κοίησει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν*. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶ, πειρασμῶν ὑπὲρ δύναμιν οὐκ ἀφίσι ἐπενεχθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ δύναμιν ἐπαγομένῳ πάρεστι διαβαστάζουσιν

ἡμᾶς καὶ συγκροτῶν, ὅταν ἡμεῖς πρότερον τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσενέγκωμεν, ὡς προθυμίαν, ἐπιπίδα τὴν εἰς αὐτὸν, εὐχαριστίαν, καρτερίαν, ὑπομονήν. Οὕτε γὰρ μόνον ἐν τοῖς ὑπὲρ δύναμιν κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κατὰ δύναμιν τῆς ἀνωθεν δεόμεθα βοήθειας, εἰ μέλλομεν ἐστάναι γενναίως· καὶ ἀλλαχού γὰρ φησὶ· *Καθὼς περισσεύει τὰ καθήματα Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πόσῃ θλίψει διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ*. Ὅστε καὶ ὁ τοῦτον παρακαλέσας αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὸν πειρασμὸν συγχωρήσας ἐπενεχθῆναι. Ὅρα δὲ καὶ μετὰ τὴν θεραπείαν πόσῃ κηδεμονίαν ἐπιδεικνυται. Οὐ γὰρ ἀφεῖς αὐτὸν ἀπῆλθεν, ἀλλ' εὐρών αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ φησὶν· *Ἴδε ὑγιῆς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται*. Εἰ γὰρ μισῶν συνεχώρησε τὴν κόλασιν, οὐκ ἂν ἀπῆλαξεν, οὐκ ἂν πρὸς τὸ μέλλον ἠσφαλίσατο· τὸ δὲ λέγειν· *Ἴνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται*, τὰ μέλλοντά ἐστι προαναστέλλοντος δεινά. Ἐλυσε τὴν νόσον, καὶ οὐκ ἔλυσε τὴν ἀγωνίαν· ἀπῆλασε τὴν ἀβρωστίαν, καὶ οὐκ ἀπῆλασε τὸν φόβον, ὥστε ἀκίνητον εἶναι τὴν γενομένην εὐεργεσίαν. Τοῦτο ἰατροῦ κηδεμονικῶν μὴ τὰ παρόντα λύειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀσφαλίζεσθαι, ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε τῇ μνήμῃ τῶν παρελθόντων συγκροτῶν ἐκείνου τὴν ψυχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπελθόντων τῶν ὀδυνῶντων ἡμᾶς, συναπέρχεται καὶ ἡ μνήμη πολλᾶκις, βουλόμενος αὐτὴν μένειν διηνεκῆ, φησὶ· *Μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται*.

γ'. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ μόνον τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς δοκούσης εἶναι ἐπιτιμῆσεως. Οὐδὲ γὰρ ἐξετόμπευσεν αὐτοῦ τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλ' ὅτι μὲν δι' ἀμαρτήματα ἔπαθεν, ὅπερ ἔπαθεν, εἶπε· τίνα δὲ ἦν τὰ ἀμαρτήματα οὐκ ἐδήλωσεν, οὐδὲ εἶπε, Τὸ καὶ τὸ ἡμαρτες, οὐδὲ, Τὸ καὶ τὸ ἐπλημέλησας, ἀλλ' ἐνὶ ψιλῷ ῥήματι τοῦτο ἐνδειξάμενος τῷ· *Μηκέτι ἀμάρτανε*, καὶ τοσοῦτον εἰπὼν, ὅσον ἀναμνήσαι μόνον, σπουδαιότερον αὐτὸν πρὸς τὸ μέλλον εἰργάσατο, καὶ τὴν μὲν ὑπομονὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν πᾶσαν δῆλῃν ἡμῖν ἐποίησεν εἰς ἀνάγκην αὐτὸν καταστήσας τοῦ πᾶσαν ἐκτραγῶδησαι τὴν συμφορὰν, καὶ τὴν σπουδὴν ἐπιδειξάμενος τὴν ἑαυτοῦ· *Ἐν ᾧ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἐρχομαι, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει*· τὰ δὲ ἀμαρτήματα οὐκ ἐξετόμπευσεν. Ὅσπερ γὰρ ἡμεῖς βουλόμεθα τὰ ἡμέτερα συστιάζεσθαι, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πολλῶν πλέον ἢ ἡμεῖς· διὰ τοῦτο τὴν μὲν θεραπείαν ἐπὶ πάντων ἐποίησατο, τὴν δὲ παραινέσιν ἢ τὴν συμβουλήν κατιδίαν ποιεῖται. Οὐδέποτε γὰρ ἡμῶν ἐκπομπεύει τὰ ἀμαρτήματα, πλὴν εἰ μὴ ποτε ἴδοι ἀναισθητῶς ἔχοντας πρὸς αὐτά. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ· *Πεινώτά με εἰδετε, καὶ οὐκ [37] ἐθρέψατε καὶ διψῶντα, καὶ οὐκ ἐποτίσατε*, διὰ τοῦτο λέγει κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἵνα μὴ κατὰ τὸν μέλλοντα τούτων ἀκουσώμεθα τῶν ῥημάτων. Ἀπειλεῖ, ἐκπομπεύει ἐνταῦθα, ἵνα μὴ ἐκπομπέυσῃ ἐκεῖ· ὥσπερ οὖν καὶ καταστρέψαι διὰ τοῦτο ἠπειλήσε τῆν τῶν Νινευιτῶν πόλιν, ἵνα μὴ καταστρέψῃ. Εἰ γὰρ ἠβούλετο δημοσιεύειν ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα, οὐκ ἔσ

προείπεν, ὅτι δημοσιεύσει· ὡν δὲ διὰ τοῦτο προλέγει, ἵνα τῷ φόβῳ τῆς δημοσιεύσεως· ἐκείνης, εἰ καὶ μὴ τῷ φόβῳ τῆς κολάσεως σωφρονισθέντες, ἀπονηψώμεθα ἅπαντα. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος γίνεται· καὶ γὰρ ἀγεί πρὸς τὴν κολυμβήθραν τῶν ὑδάτων τὸν ἄνθρωπον, οὐδενὶ δῆλα ποιήσας αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ τὴν μὲν δωρεάν πᾶσι καθίστησι φανεράν, καὶ ποιεῖ δῆλην, τὰ δὲ ἁμαρτήματα πλὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ τὴν ἀφαιρῶν λαμβάνοντος οὐδεὶς ἕτερος οἶδε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτου γέγονε, καὶ ἀμάρτυρον ποιεῖται τὸν ἔλεγχον, μᾶλλον δὲ οὐκ ἔλεγχος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπολογία τὸ εἰρημένον ἔστιν, ὡς περὶ ὑπὲρ τῆς τσοσάτης κακώσεως ἀπολογούμενος καὶ λέγων αὐτῷ, καὶ δεικνύς, ὅτι οὐ μάρτυρ, οὐδὲ εἰκὴ τσοσῦτον αὐτὸν ἐπέτριψε κακωθῆναι χρόνον, τῶν ἁμαρτημάτων ἀνέμνησεν αὐτὸν, καὶ τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ἀβρώστιας. *Εὐρῶν γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ, εἶπεν αὐτῷ· Μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται.*

Ἐπει οὖν τσοσῦτα ἐκαρπώσαμεθα ἐκ τοῦ προτέρου παραλύτου, φέρε ἔλθωμεν καὶ ἐφ' ἕτερον κἂν παρὰ τῷ *Ματθαίῳ* κείμενον. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς μετάλλοις ὅπου περ ἂν εὔροι τις χρυσόν, πλεόν ἐκεῖ διασκάπτει πάλιν· καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀπλῶς ἀναγιγνωσκόντων ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι νομίζουσι· παραλύτον παρὰ τοῖς τέσσαρσιν εὐαγγελιστάσι κείμενον· οὐκ ἔστι δέ. Διὸ χρὴ διαναστῆναι καὶ προσέχειν μετὰ ἀκριβείας. Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν τυχόντων ἡ ζήτησις ἔστιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας, καὶ πρὸς Ἰουδαίους, καὶ πρὸς πολλοὺς τῶν αἵρετικῶν χρήσιμος ὁ λόγος οὗτος ἔσται, τὴν προσήκουσαν λύσιν λαθῶν. Καὶ γὰρ οὕτω πάντες τοῖς εὐαγγελιστάσι ἐγκαλοῦσιν ὡς μαχομένους καὶ διαφωνοῦσιν· οὐκ ἔστι δέ, μὴ γένοιτο, ἀλλ' εἰ καὶ διάφορα τὰ πρόσωπα, μία τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἔστιν, ἡ τὴν ἐκάστου κινουσα ψυχὴν· ὅπου δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη· πόλεμος καὶ ἀμφισβήτησις οὐκ ἔστι, καὶ μάχη καὶ φιλονεικία τις. Πῶς οὖν ποιήσομεν φανερόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ παράλυτος οὗτος ἐκεῖνος, ἀλλ' ἕτερος παρ' ἐκεῖνον; Ἀπὸ πολλῶν σημείων, καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ καιρῶν, καὶ ἡμέρας, καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς θεραπείας, καὶ ἀπὸ τῆς παρουσίας τοῦ ἱατροῦ, καὶ ἀπὸ τῆς ἐρημίας τοῦ θεραπευθέντος. Καὶ τί τοῦτο; φησὶ· καὶ γὰρ ἕτερα σημεῖα οὐχὶ διαφόρως ἀπηγγείλαν πολλοὶ τῶν εὐαγγελιστῶν; Ἄλλ' ἕτερόν ἐστι διαφόρως εἰπεῖν, καὶ ἕτερον ἐναντίως· ἐκεῖνο μὲν γὰρ διαφωνίαν οὐ ποιεῖ τινα, οὐδὲ μάχην· τοῦτο δὲ τὸ νῦν προκειμενον ἡμῖν πολλὴν ἔχει τὴν ἐναντίωσιν, εἰ μὴ σιγηθῆι ἕτερος ὢν ὁ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ παραλυτικὸς παρ' ἐκεῖνον τὸν ἐν τοῖς τρισὶν ἀναγεγραμμένον. Καὶ ἵνα μάθητε τί ποτέ ἐστι διαφόρος, καὶ τί ποτέ ἐστιν ἐναντίως· εἰπεῖν, τῶν εὐαγγελιστῶν [38] ὁ μὲν ὅτι ὁ Χριστὸς τὸν σταυρὸν ἐβάσταζεν εἶπεν, ὁ δὲ ὅτι Σίμων ὁ Κυρηνάος· τοῦτο δὲ ἐναντίωσιν τινα οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μάχην. Καὶ πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον, φησὶ, τὸ βαστάζειν τῷ μὴ βαστάζειν; Ὅτι ἀμφοτέρω γέγονε. Καὶ ἐξεληθόντων μὲν ἐκ τοῦ πραιτωρίου, ὁ Χριστὸς ἐβάσταζε· προϊόντων δὲ, ὁ Σίμων ἔλαθεν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἔφερε. Πάλιν ἐπὶ τῶν ληστῶν, ὁ μὲν φησὶν, ὅτι οἱ δύο αὐτὸν

ἐβαστάζον· ὁ δὲ ὅτι εἰς ἐπεστόμιζε τὸν κατηγοροῦντα. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο πάλιν ἐναντίον. Διατί; Ὅτι καὶ ἐν ταῦθα ἀμφοτέρω γέγονε καὶ παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀμφοτέρω ἦσαν οἱ πονηρευόμενοι· μετὰ δὲ ταῦτα σημείων γενομένων καὶ τῆς γῆς κλονουμένης, καὶ τῶν πετρῶν σχιζομένων, καὶ ἡλίου κρυπτομένου, θάτερος αὐτῶν μετεβλήθη, καὶ σωφρονέστερος γέγονε, καὶ τὸν ἐσταυρωμένον ἐπέγνω, καὶ τὴν βασιλείαν ὠμολόγησε τὴν ἐκεῖνου. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσῃς, ὅτι ἀνάγκη τινὶ καὶ βίβ· τινὸς ἐνδοθεν ὠθοῦντος αὐτὸν τοῦτο γίνεται, μηδὲ διαπορῆς, δείκνυσθαι σοὶ καὶ ἐν τῷ σταυρῷ τὴν πονηρίαν αὐτοῦ ἔτι διατηροῦντα τὴν προτέραν, ἵνα εἰδῆς, ὅτι σκόθεν καὶ παρ' αὐτοῦ μεταβαλλόμενος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἀπολαύσας, οὕτω βελτίων ἐγένετο.

δ. Καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα ἔστιν ἐκ τῶν εὐαγγελίων ἀναλέγεσθαι, ἃ δοκεῖ μὲν ἐναντιώσεως ὁμοίαν ἔχειν, οὐκ ἔστι δὲ ἐναντιώσις, ἀλλὰ καὶ τὰ παρὰ τοῦτου καὶ τὰ παρ' ἐκεῖνου εἰρημένα γεγνηται· εἰ δὲ μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν, καὶ ὁ μὲν πρότερον, ὁ δὲ τὸ δεύτερον εἰρηκεν· ἐν ταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν· ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰρημένων σημείων δείκνυσθαι καὶ τοῖς ὁμοιωσῶν προσέχουσιν, ὅτι ἕτερος μὲν αὐτὸς ἦν, ἕτερος δὲ ἐκεῖνος. Οὐ μικρὰ δὲ καὶ αὕτη γένοιτ' ἂν ἀπόδειξις· πρὸς τὸ δεῖξαι τοὺς εὐαγγελιστάς συμφωνοῦντας ἀλλήλοις, καὶ οὐ μαχομένους. Ἄν μὲν γὰρ αὐτὸς ἦ, πολλὴ ἡ μάχη· ἂν δὲ ἕτερος ἐκεῖνος, πᾶσα ἀμφισβήτησις λέλυται.

Φέρε οὖν αὐτὰς τὰς αἰτίας εἰπωμεν, δι' ἃς οὐ φαινομένου εἶναι ἐκεῖνον. Τίνες οὖν εἰσιν αὐταί; Ὁ μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις θεραπεύεται, οὗτος δὲ ἐν Καπερναοῦμ, καὶ ὁ μὲν παρὰ τὴν κολυμβήθραν τῶν ὑδάτων, οὗτος δὲ ἐν οἰκίῳ τινί· ἰδοὺ ἀπὸ τοῦ τόπου· κάκεινος μὲν ἐν ἑσπέρῃ· ἰδοὺ ἀπὸ τοῦ καιροῦ· κάκεινος μὲν τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἔτη εἶχεν ἐν τῇ ἀσθενείᾳ· περὶ τοῦτου δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ὁ εὐαγγελιστὴς· ἰδοὺ καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου· κάκεινος μὲν ἐθεραπεύθη ἐν σαββάτῳ· ἰδοὺ καὶ ἀπὸ ἡμέρας· εἰ γὰρ ἐν σαββάτῳ ἐθεραπεύθη καὶ οὗτος, οὐδ' ἂν τοῦτο παρεσιώπησεν ὁ *Ματθαῖος*, οὐδ' ἂν ἠσούχασαν οἱ παρόντες Ἰουδαῖοι· οἱ γὰρ καὶ μὴ ἐν σαββάτῳ θεραπευθέντος αὐτοῦ δυσχεράναντες δι' ἄλλην αἰτίαν, πολλῶ μᾶλλον εἰ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ λαθὴν ἔσχον, οὐκ ἂν ἐφέσαντο τῶν ἐγκλημάτων τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οὗτος μὲν πρὸς τὸν Χριστὸν φέρεται· πρὸς ἐκεῖνον δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς παραγίνεται, κάκεινος μὲν οὐδεὶς ἄνθρωπος ἦν ὁ βοηθήσων· *Κύριε γὰρ*, φησὶν, *ἄνθρωπον οὐκ ἔχω*· οὗτος δὲ πολλοὺς εἶχε τοὺς προσήκοντας, οἱ καὶ διὰ τοῦ στέγου αὐτὸν ἐχάλασαν. Κάκεινος μὲν πρὸ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα διώρθωσε· πρότερον γὰρ αὐτοῦ τὴν [39] παράλυσιν σφίγγας, τότε φησὶν· *Ἴδε ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε*· ἐν ταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πρότερον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἰασάμενος (φησὶ γὰρ αὐτῷ· *θάψου, τέκνον, ἀφέντωμί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου*), τότε τὴν παράλυσιν διώρθωσεν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκεῖνος, ἀπὸ τούτων ἡμῖν σαφῶς ἀποδέδεικται, δεῖ δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος ἰδόντας ἰδεῖν, πῶς μὲν τοῦτον, πῶς δὲ ἐκεῖνον ἐθεράπευσεν ὁ Χριστὸς, καὶ διὰ τί διαφόρως· διὰ τί τὸν μὲν ἐν σαββάτῳ, ἐκεῖνον δὲ οὐκ ἐν σαββάτῳ, καὶ πρὸς ἐκεῖνον μὲν αὐτὸς ἦλθε, τοῦτον

* *Large* εἰ καὶ, εἰ μικρὸν ὁ μὲν τὸ πρότερον. *Edit.*

ero idcirco prædicit, ut publicationis illius metu, us supplicii metu castigati, omnia abstergamus. In baptismo fit: siquidem ad aquarum lavationem deducit, nec ulli ejus peccata patefacit: unum quidem manifestum omnibus reddit, et illi peccata vero præter se et ipsum, cui remissum dicitur, nemo alius novit. Hoc et in isto accidit: sententia remotis arbitris adhibetur, imo vero non sententia tantum, sed et excusatio quædam est hæc, quasi ob tantam illatam afflictionem se excusare diceret, et significaret non temere, neque se remissum esse, ut ipse tanto tempore affligeretur, peccata in memoriam illi revocavit, et cau- perit infirmitatis. Cum enim, inquit, invenisset eum in templo, dixit illi: *Noli amplius peccare, ne detibi aliquid contingat* (Joan. 5. 14). *venit ad posteriorem Paralyticum; Evangelistæ ter se pugnant. Quid sit diversa loqui et contra-* Quando igitur ex priori paralytico tantum fructum collegimus, age jam ad alterum etiam veniamus, ut apud Matthæum agitur (Matth. 9). Nam et in hoc orum fodinis ubi quis plus auri repererit, illic iterum rursus: et multos scimus eorum, qui negligenter erunt, unum et eundem esse putare paralyticum de quo apud quatuor evangelistas agitur. Atqui et idem. Quamobrem erigite vos, ac diligenter attendite. Neque enim de rebus trivialibus quaestio est, sed et adversus gentiles et adversus Judæos, et versus multos hæreticos utilis hæc erit oratio, inveniens solutio fuerit addita. Nam et ita reddunt omnes evangelistas tamquam inter se pugnant ac dissonantes. Atqui non ita res se habet, licet diversæ personæ sint, una est Spiritus sancti qua cujusque anima movetur: at ubi Spiritus sanctus, caritas, gaudium, pax; bellum non est, discordia, nec pugna, nec ulla contentio. Quomodo igitur pacto manifestum reddemus hunc non tantum paralyticum, sed alterum ab illo diversum? Illis indicis cum loci tum temporis, et occasio- et diei, et ex modo curationis, et ab adventu illius, et ejus qui curatus est solitudine. Quid tum illi dicet aliquis: nam et alia signa nonne diverse narrare, aliud contrario modo: siquidem dissonantiam nullam gignit aut pugnam: in hoc quod est præ manibus, multa apparet repugnantiam nisi alterum esse ostendatur in piscina paralyticam is, de quo tres evangelistæ scripserunt. ut intelligatis quid sit diverse et quid contra- loqui: unus ex evangelistis dixit crucem portasse eum, alter autem Simonem Cyrenæum: hoc vero sollicitudinem nullam gignit, aut pugnam. Qui potest, non esse contrarium, portare et non portare? nimirum utrumque accidit. Et cum exiissent illi ex prætorio, portavit Christus: cum autem illi progressi essent, Simon ab illo accepit et iterum rursus de latronibus unus quidem ait duos ipsas blasphemasse, alter vero, unum compescuisse qui accusabat. Sed neque hoc rursus est con-

trarium. Quid ita? Quoniam hic quoque utrumque accidit, atque initio quidem uterque improbe se gerebat: postea vero cum facta essent miracula, terra mota, petra scissæ, et sol absconditus, alter eorum conversus et modestior est factus, et crucifixum agnovit, ejusque regnum confessus est. Nam ne forte existimares necessitate quadam ac vi cujusdam intus eum impellentis hoc fieri, neve dubitares, illum in cruce tibi exhibet priorem adhuc improbitatem retinentem, ut agnoscas eum sponte atque a se ipso mutatum, Deique gratia donatum ita meliorem evasisse.

4. Alia quoque multa ejusmodi ex Evangelis colligere licet, quæ videntur suspicionem habere repugnantie: sed nulla tamen est repugnantia, sed et quæ ab hoc, et quæ ab illo dicta sunt, evenerunt: tametsi non eadem hora, et unus primum illud dixit, alter illud secundum: at hoc loco nihil est tale, sed eorum indiciorum multitudo, quæ notata sunt, iis, qui utcumque animum adverterint, ostendit alterum hunc fuisse, et alterum illum. Neque vero medicis ista esse potest demonstratio ad probandum evangelistas inter se consentire, non pugnare. Si enim idem sit, magna pugna: sin autem alter est ille, sublata est omnis dubitatio.

Quibus distinguantur duo Paralytici; incisiones et curationes medicorum comparantur cum curatione ista. — Age igitur causas ipsas proponamus, quibus adducti dicimus hunc illum non esse. Quænam illæ porro sunt? Ille sanatur Jerosolymis, hic vero in Capharnaum, et ille quidem juxta piscinam aquarum, iste autem in quodam cubiculo, ecce indicium a loco: atque ille quidem in die festo, ecce a temporis conditione: et ille quidem triginta et octo annos habebat in infirmitate sua; de hoc autem nihil tale evangelista narrat, ecce a tempore: et ille quidem in sabbato sanatus est, ecce a die: si enim in sabbato fuisset hic quoque sanatus, neque id tacuisset Matthæus, neque Judæi qui aderant, quievissent: qui enim etiam tum cum ille in sabbato sanatus non est, aliam ob causam indignati sunt, multo magis si a tempore data esset causa reprehendendi, nequaquam jactandis in Christum criminationibus poperissent. Atque hic quidem ad Christum defertur, ad illum autem Christus accedit, et illi nullus erat homo qui suppetias ferret: *Domine, enim, inquit, hominem non habeo* (Joan. 5. 7): iste vero multos habebat propinquos, qui et per tectum illum demiserunt. Et illius quidem ante animam corpus correxit: siquidem cum prius paralysim ejus sanasset, deinde dixit, *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare*: hic autem non ita: sed cum prius animæ illius medicatus esset; ait enim ipsi: *Confide, filii, remittuntur tibi peccata tua* (Matth. 9. 2), tum deinde paralysim sanavit. Hunc igitur illum non esse clare nobis ex his est demonstratum: jam autem ad ipsum narrationis initium veniendum est, ac videntum, quo pacto hunc et quo pacto illum sanavit Christus, et cur diversa ratione: cur hunc in sabbato, illum non in sabbato, et ad illum ipse venerit, hunc

autem exspectaverit ad se deferri, et quam ob causam illius corpori prius, hujus vero animæ prius medeatur. Neque enim temere aut sine causa ista facit, cum sapiens sit et providus. Attendamus igitur, eamque medentem contemplemur. Si enim cum medici quemdam secant, uruntve, aut alio quodam modo mutilatum et debilitatum incidunt, ac membrum amputant, multi tam ægrum quam medicum circumstant ista facientem, multo magis nos hoc loco id agere oportet, quanto et medicus major, et gravior morbus est, qui non arte humana, sed gratia divina curatur. Atque illic quidem pellem concisam cernere licet, saniem defluentem, putredinem evacuatam, ac multam molestiam ex illo allatam spectaculo sustinere, doloremque non mediocrem et angorem, quem non modo vulnerum conspectus, sed eorum etiam, qui uruntur secanturque, cruciatus inurit: nullus enim est adeo saxeus, ut cum illis, qui talia patiuntur, adstiterit, ac lamentantes audiverit, non commoveatur, confundatur, et ingentem animo concipiat mœrorem: verumtamen ob spectandi cupiditatem hæc omnia sustinemus. Hic autem nihil tale cernere licet, non ignem admoveri, non ferrum immergi, non sanguinem fundi, non ægrum cruciari, non lamentari: in causa vero est medici sapientia, quæ nullis indiget rebus externis, sed ipsa sufficit sibi. Siquidem sufficit tantum ut imperet, et omnia mala pelluntur. Neque vero admiratione dignum hoc est, quod tanta facilitate medicinam faciat, sed quod sine dolore, nec ullam molestiam afferat iis qui curantur. Quando igitur et miraculum majus et copiosior medicina, et ab omni tristitia immunis spectatoribus voluptas offertur, age diligenter curantem Christum spectemus. *Et ascendens Jesus in naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam. Et ecce obtulerunt illi paralyticum jacentem in lecto: et videns Jesus fidem illorum dixit paralytico: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua (Matth. 9. 1. 2).* Centurione quidem inferiores sunt, quoad fidem, illo autem in piscina jacente paralytico superiores. Nam ille quidem neque medicum traxit, neque ad medicum duxit ægrotum; sed tamquam ad Deum accessit, et ait: *Dic verbo tantum, et sanabitur puer meus (Luc. 7. 7).* Isti vero medicum in ædes non traxerunt, et in hoc centurioni sunt æquales; sed ægrum attulerunt ad medicum, et in hoc sunt minores, quod non dixerint, *Dic verbo tantum.* Illo quidem certe qui ad piscinam jacebat multo sunt isti meliores, siquidem ille dicit, *Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam (Joan. 5. 7):* isti vero nihilo ludigere Christum sciebant, non aquls, non piscina, non alia re quapiam: attamen Christus non centurionis tantum puerum, sed et hunc et illum morbo liberavit; neque dixit: Quandoquidem fidem obtulistis minorem, curatorem pariter accipies: sed cum majorem exhibuisset, cum laudibus et coronis eum dimisit, dicens: *Neque in Israel tantum fidem inveni (Luc. 7. 9).* Eum vero, qui minorem quam ille fidem obtulerat, nullo modo laudavit: non tamen sanitate privavit, sed nec illum, qui nullam fi-

dem exhibuerat. Verum quemadmodum medici cum eundem morbum curent, a quibusdam centum aureos accipiunt, ab aliis quinquaginta, ab aliis pauciores, a quibusdam nihil penitus: sic nimirum et Christus a centurione quidem multam et immensam fidem accepit, ab hoc autem minorem, ab illo vero nequidem mediocrem, et tamen omnes sanavit. Cur igitur hunc quoque qui nihil contulerat, beneficio dignatus est? Quod non præ nimia negligentia, nec ob animæ stuporem, sed quod Christum minime nosset, nullumque parvum aut magnum de illo miraculum audiisset, fidem non exhibuerit. Idcirco ergo veniam obtinuit: quod et obscure indicans evangelista dixit: *Nesciebat enim quis esset (Joan. 5. 13)*, verum ex aspectu solo illum agnovit, cum in ipsum iterum incidit.

5. Quidam igitur dicunt hunc curatum fuisse, cum illi, qui obtulerant, credidissent tantum: sed non ita est. *Videns enim fidem illorum*, non eorum qui obtulerunt tantum, sed et ipsius qui oblatus est. Quid igitur? altero credente alter non sanatur? dicit ætatis. Non equidem arbitrator, nisi forte si vel propter ætatis immaturitatem, vel ob nimiam infirmitatem destitutus viribus credere nequeat. Quomodo igitur in historia Chananzæ, inquit, credidit quidem mater, filia vero sanata est? et cum centurio fuisset incredulus, quomodo puer surrexit, et salvus evasit? Quod nimirum credere minime possent ægroti. Audi sane quid Chananzæ dicit: *Filia mea male a demonio vexatur, et nunc quidem cadit in aquam, nunc autem in ignem (a) (Matth. 15. 22)*: illa vero vertigine laborans, et a dæmone correpta, quæque numquam mentis suæ compos esse poterat, neque sana esse, quo pacto credere potuisset?

Fidem ostendit Paralytici. — Ut igitur apud Chananzæ, sic et apud centurionem; in ædibus jacebat puer, qui nec ipse noverat Christum, neque quis tandem esset, qui potuisset igitur ei quem non noverat credere, et ejus periculum nullum fecerat? At enim de hoc dicere istud non licet: siquidem credidit paralyticus. Unde id constat? Ex ipso modo, quo adductus est. Neque enim illud oscitanter audias, quod demiserunt eum per tectum: sed cum animo tuo reputa, quantum sit ægrotum id pati contentum esse. Probe siquidem nostis adeo pusillanimes ac morosos ægros esse, ut ministeria quæ jacentibus in lecto deferuntur, sæpenumero adversentur, malintque morborum dolores perferre, quam molestias eorum qui adjuvant sustinere. Iste vero et ex ædibus egredi contentus erat, et per forum ingredi, cum gestaretur, seque tot præsentibus hominibus ostendere. Est hoc etiam in more positum ægrotorum, [ut non facile velint ullum suæ ægritudinis esse testem]: sic ut multi maluerint oppressi morbis interire, quam calamitates suas delegere. At non ita æger iste, verum cum repletum videret theatrum, aditus interclusos, portum obseptum, per tectum demitti contentus fuit. Adeo solers est amor, et locuples caritas. Nam qui quærît,

(a) Hic quædam adjiciuntur ex Matth. 17. 14.

εἰ ἀνέμεινε πρὸς αὐτὸν κομισθῆναι, καὶ διὰ τί ἐκεῖνου μὲν τὸ σῶμα πρότερον, τούτου δὲ τὴν ψυχὴν πρότερον ἴσται. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ ταῦτα ποιεῖ, σοφὸς ὢν καὶ προνοητικὸς. Προσέχωμεν τοῖνυν, καὶ ἴδωμεν αὐτὸν θεραπεύοντα. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἰατρῶν, ἐπειδὴν τέμνωσιν, ἢ καιώσιν, ἢ καὶ ἄλλω τρόπῳ πεπηρωμένον καὶ ἐξησθενηκότα ἀνατέμνωσται, καὶ κατατέμνωσι μέλος, πολλοὶ περιστοιχίζονται τὸν τε ἄρρώστον καὶ τὸν ταῦτα ποιοῦντα ἰατρὸν, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς ἐνταῦθα τοῦτο ποιεῖν χρῆ, ὅσῳ καὶ ἰατρὸς μείζων, καὶ τὸ νόσημα χαλεπώτερον, οὐκ ἀνθρωπίνῃ τέχνῃ, ἀλλὰ θεῖα κατορθούμενον χάριτι. Κάκει μὲν καὶ δέρμα ἔστιν ἰδεῖν τεμνόμενον, καὶ ἰχῶρα ρέοντα, καὶ σηπεδὸνα κινουμένην, καὶ πολλὴν ἀηδίαν ἀπὸ τῆς θεωρίας ἐγγινομένην ὑπομείναι, καὶ πολλὴν ὀδύνην καὶ λύπην, οὐκ ἀπὸ τῆς ὕψεως τῶν τραυμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀλγηδόνης τῶν καιομένων καὶ τῶν τεμνομένων· οὐδεὶς γὰρ οὕτω λίθινος, ὡς παρεστῶς τοῖς ταῦτα πάσχουσι, καὶ ἀκούων ὀλουζόντων, οὐχὶ κατακλάται, καὶ συγχέεται, καὶ πολλὴν τῆ ψυχῇ δέχεται τὴν ἀθυμίαν· ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς θεωρίας ταῦτα πάντα ὑπομένομεν. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν ἰδεῖν, οὐ πῦρ προσαγόμενον, οὐ σιδηρὸν βαπτιζόμενον, οὐχ αἷμα ρέον, οὐ τὸν κάμνοντα ὀδυνώμενον, οὐκ ὀλούζοντα· τὸ δὲ αἴτιον, ἡ σοφία τοῦ ἰατρού, οὐδενὸς δεομένη τούτων τῶν ἐξωθεν, ἀλλ' αὐτὴ ἐαυτῇ αὐτάρκεια οὔσα. Ἀρκεῖ γὰρ ἐπιτάξαι μόνον, καὶ πάντα λύεται τὰ θεινά. Οὐ τοῦτο δὲ ἔστι τὸ θαυμαζόμενον, ὅτι μετ' εὐκολίας τοσαύτης ποιεῖται τὴν ἰατρειάν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνωδύνας, οὐδένα πόνον ἐπάγων τοῖς θεραπευομένοις. Ἐπεὶ οὖν καὶ μείζον τὸ θαῦμα, καὶ πλείων ἡ θεραπεία, καὶ καθαρὰ πάσης ἀθυμίας ἡ ἥδονή τοῖς θεωμένοις, φέρε μετὰ ἀκριβείας θεασώμεθα θεραπεύοντα τὸν Χριστόν. Καὶ ἐμβᾶς εἰς πλοῖον διεκέρασε, καὶ ἦλθεν εἰς ἰδιάν πόλιν, καὶ ἰδοὺ προσήνεγκαν αὐτῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνης βεβλημένον, καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν εἶπε τῷ παραλυτικῷ· θάρσει, τέκνον, ἀφέωνται σοὶ αἱ ἄμαρτια σου. Τοῦ μὲν ἑκατοντάρχου ἐλάττους εἰσι κατὰ τὴν πίστιν, τοῦ δὲ ἐν τῇ κολυμβήθρῃ μείζους. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὕτε τὸν ἰατρὸν εἰλκυσε, οὕτε τὸν ἄρρώστον πρὸς τὸν ἰατρὸν ἤγαγεν· ἀλλ' ὡς Θεῷ προσῆλθε, καὶ φησιν· Εἶπέ λόγῳ μόνον, καὶ ἰσθῆσται ὁ παῖς μου. Οὕτοι δὲ τὸν μὲν ἰατρὸν εἰς τὴν οἰκίαν οὐχ εἰλκυσαν, καὶ κατὰ τοῦτο εἰσιν ἴσοι τῷ ἑκατοντάρχῳ· τὸν δὲ ἄρρώστον πρὸς τὸν ἰατρὸν ἐκόμισαν, καὶ κατὰ τοῦτο εἰσιν ἐλάττους, ὅτι οὐκ εἶπον, Εἶπέ λόγῳ μόνον. Τοῦ μὲντοι καιμένου πολὺ βελτίους οὗτοι. Ἐκεῖνος μὲν [40] γὰρ λέγει· Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω, ἵνα, ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ, βάλλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· οὗτοι δὲ ἤδεισαν, ὅτι οὐδὲν δεῖ τῷ Χριστῷ, οὐχ ὕδατων, οὐ κολυμβήθρας, οὐκ ἄλλου τοιοῦτου τινός· ἀλλ' ὅμως ὁ Χριστὸς οὐχὶ τὸν τοῦ ἑκατοντάρχου μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦτον κάκεινον τῶν νοσημάτων ἀπήλλαξε, καὶ οὐκ εἶπεν· Ἐπειδὴ πίστιν ἐλάττονα προσήνεγκας, καὶ τὴν θεραπείαν ὡσαύτως λήψῃ· ἀλλὰ τὸν μείζονα ἐπιδείξαμενον μετ' ἐγκωμίων καὶ στεφάνων ἀπέπεμψεν εἰπών· Οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὔρον. Τὸν δὲ ἐλάττονα προσεγκάμενον ἐκεῖνου οὐκ ἐπήνεσεν οὐδὲν, οὐ μὴν τῆς ὑγείας ἀπεστέρησεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐκεῖνον τὸν οὐδεμίαν ἐπιδειξάμενον πίστιν. Ἀλλὰ καθάπερ ἰατροὶ τὸ αὐτὸ νόσημα θεραπεύοντες παρὰ

μὲν τῶν ἑκατὸν χρυσίνους ἔλαβον, παρὰ δὲ τῶν ἡμίσεις, παρὰ τῶν ἐλάσσους, παρ' ἐνίων δὲ οὐδὲν ὄλωσ' οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστὸς, παρὰ μὲν τοῦ ἑκατοντάρχου πολλὴν καὶ ἀφατον ἐδέξατο πίστιν, παρὰ δὲ τούτου ἐλάττονα, παρ' ἐκεῖνου δὲ οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν, καὶ ὅμως ἔπαντας ἐθεράπευσε. Τίνος οὖν ἕνεκεν καὶ τὸν οὐδὲν καταβαλόντα τῆς εὐεργεσίας ἤξιωσεν; Ὅτι οὐδὲ παρὰ ῥαθυμίαν, οὐδὲ παρὰ ἀναισθησίαν ψυχῆς, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν Χριστόν καὶ μηδὲν μηδέποτε μῆτε μικρὸν μῆτε μέγα ἀκηκοέναι περὶ αὐτοῦ θαῦμα, τὴν πίστιν οὐκ ἐπεδείξατο. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ συγγνώμης ἀπήλασεν· ὅπερ οὖν καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς αἰνιττόμενος ἔλεγεν· Οὐδὲ γὰρ ἤδει, ὅστις ποτὲ ἦν, ἀλλ' ἐξ ὕψεως αὐτὸν μόνος ἐπέγνω, ὅτε ἐκ δευτέρου συνέτυχεν.

ε'. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι τῶν προσενεγκάντων πιστευσάντων μόνον, οὕτως ἐθεραπεύετο· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Ἰδὼν γὰρ τὴν πίστιν αὐτῶν, οὐχὶ τῶν προσενεγκάντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσενεχθέντος. Τί οὖν; ἐτέρου πιστεύσαντος ἕτερος οὐ θεραπεύεται; φησὶν. Οὐκ ἔγωγε οἶμαι, πλὴν εἰ μὴ τι ἢ διὰ ἡλικίας ἄμωρον, ἢ διὰ υπερβάλλουσαν ἀσθένειαν ἀδυνάτως ἔχει πρὸς τὸ πιστεῦσαι. Πῶς οὖν ἐπὶ τῆς Χαναναίας, φησὶν, ἐπίστευσε μὲν ἡ μήτηρ, ἐθεραπεύετο δὲ ἡ θυγάτηρ; καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου δὲ ἀπιστήσαντος πῶς ὁ παῖς ἀνίστατο, καὶ διεσώζετο; Ὅτι οὐκ ἠδύνατο πιστεῦειν οἱ νοσοῦντες. Ἄκουσιν οὖν τί φησὶν ἡ Χαναναία· Ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαίμονίζεται, καὶ ποτὲ μὲν πίπτει εἰς τὸ ὕδωρ, ποτὲ δὲ εἰς τὸ πῦρ· ἡ δὲ σκοτουμένη καὶ δαιμονώσα, καὶ μηδὲ ἐν ἐαυτῇ δυναμένη γενέσθαι ποτὲ, μηδὲ ὑγιαίνουσα, πῶς ἂν ἠδυνήθη πιστεῦσαι;

Ὅς οὖν ἐπὶ τῆς Χαναναίας, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἑκατοντάρχου· ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐδέδλητο ὁ παῖς, οὐδὲ αὐτὸς εἰδὼς τὸν Χριστόν, οὐδὲ ὅστις ποτὲ ἦν, πῶς οὖν ἡμελλε τῷ ἀγνοουμένῳ πιστεῦειν, καὶ οὐ μηδεμίαν οὐδέπω πείραν εἰλήφει; Ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τούτου ἔστι τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλ' ἐπίστευσε ὁ παράλυτος. Πόθεν τοῦτο ὄηλον; Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς προσαγωγῆς. Μὴ γὰρ δὴ ἀπλῶς ἀκούσης, ὅτι καθῆκαν αὐτὸν διὰ τοῦ στεγούς· ἀλλ' ἐνόησον, ὅσον ἔστιν ἀβέωστούντα τοῦτο παθεῖν ἀνέχεσθαι. Ἰστε γὰρ δῆπου [41] τοῦτο, ὅτι οὕτω μικροψύχοι καὶ δυσάρεστοι νοσοῦντές εἰσιν, ὡς καὶ τὰς ἐπὶ κλίνης θεραπείας διακρούεσθαι πολλάκις, καὶ αἰρεῖσθαι τὰς ἀπὸ τῶν νοσημάτων φέρειν ὀδύνας, ἢ τὴν ἀπὸ τῶν βοηθημάτων ὑπομένειν ἐπάθειαν. Οὗτος δὲ καὶ τῆς οἰκίας προελθεῖν ἠνέσχετο, καὶ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν βασταζόμενος, καὶ τοσοῦτων παρόντων ἐαυτὴν ἐπιδείξει. Καὶ τοῦτο δὲ ἔθος τοῖς ἀβέωστοῖς ἐναποθανεῖν, ἢ τὰς οἰκίας ἐκκαλύψαι συμφοράς. Ἀλλ' οὐχ ὁ ἀβέωστος οὕτος οὕτως, ἀλλ' ἰδὼν τὸ θέατρον πεπληρωμένον, τὰς εἰσόδους ἀποτετειχισμένας, τὸν λιμένα ἀποκαλεισμένον, διὰ τοῦ στεγούς ἠνέσχετο χαλασθῆναι. Οὕτως εὐμήχανον ὁ πόθος, καὶ εὐπορον ἡ ἀγάπη. Καὶ γὰρ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοίγησται. Οὐκ εἶπε πρὸς τοὺς προσήκοντας αὐτῷ· Τί ποτε

τούτῳ ἔστιν; τί θορυβεῖσθε; τί δὲ ἐπειγεσθε; Ἄνασχωμέθα κενωθῆναι τὸ δωματίον, διαλυθῆναι τὸ θέατρον· ἀναχωρήσουσιν οἱ συνειλεγμένοι, δυνησόμεθα κατιδίαν αὐτῷ προσελθεῖν, καὶ περὶ τούτων ἀνακοινώσασθαι. Τί δαί πάντων ὀρώντων εἰς μέσον προτεθῆναι τὰς ἐμὰς συμφορὰς, καὶ ἄνωθεν χαλάσθαι, καὶ ἀσχημονεῖν; Τούτων οὐδὲν ἐκεῖνος οὔτε πρὸς αὐτὸν, οὔτε πρὸς τοὺς κομίζοντας εἶπεν, ἀλλὰ κόσμον εἶναι ἐνόμιζε τὸ μάρτυρας τοσοῦτους ποιήσασθαι τῆς ἑαυτοῦ θεραπείας. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ μόνον αὐτοῦ τὴν πίστιν ἦν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐχαλάσθη καὶ προσηγνήθη, φησὶν αὐτῷ ὁ Χριστός· *Θάρσει, τέκνον, ἀφῴρωται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι*. Καὶ ταῦτα ἀκούσας οὐκ ἠγαπάκτισεν, οὐκ ἰδυσχέρανεν, οὐκ εἶπε πρὸς τὸν ἱατρὸν· Τί ποτε τούτῳ ἔστιν; ἕτερον ἤλθον θεραπευθῆναι πάθος, καὶ ἕτερον αὐτὸς θεραπεύει; Σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις, καὶ ἀσθενεία; προκαλύμματα. Ἄμαρτίας ἀφεις τὰ; οὐκ ὀρωμέναις; Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν· ἀλλ' ἀνέμεινεν ἐπιτρέπων τὸν ἱατρὸν ὁπῶν χρῆσασθαι θεραπείας, ἥσπερ ἐβούλετο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς οὐκ ἀπῆλθε πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ἀνέμεινεν αὐτὸν ἔλθειν, ἵνα ἐπιδείξῃ αὐτοῦ τὴν πίστιν πᾶσι. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο τὴν εἴσοδον ποιῆσαι εὐκολον; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐποίησεν, ἵνα πᾶσιν αὐτοῦ τὴν σπουδὴν ἐπιδείξῃ, καὶ τὴν ζέουσαν πίστιν. Καθάπερ γὰρ πρὸς ἐκεῖνον τὸν τριάκοντα ὀκτῶ ἐτη ἔχοντα ἀπῆει διὰ τὸ μηδένα αὐτῷ παραίνα· οὕτω τούτον, ἐπειδὴ πολλοὺς εἶχε τοὺς προσήκοντας, ἀνέμεινεν ἔλθειν πρὸς αὐτὸν, ἵνα καὶ τούτου τὴν πίστιν ποιῆσῃ δῆλον διὰ τοῦ προσενεχθῆναι, κάκεινον τὴν ἐρημίαν ἡμᾶς διδάξῃ διὰ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀπελθεῖν, καὶ τούτου τὴν σπουδὴν κάκεινου τὴν ὑπομονὴν ἐκκαλύψῃ πᾶσι, καὶ μάλιστα τοῖς τότε παροῦσιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδώσιν Ἰουδαῖοι βάσκανοὶ τίνος καὶ μισάνθρωποι ταῖς τῶν πλησίον εὐεργεσίαις φθονεῖν, καὶ νῦν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τοῖς θαύμασιν ἐπισκῆπτειν λέγοντες, ὅτι ἐν σαββάτῳ θεραπεύει, νῦν δὲ ἀπὸ τοῦ βίου τῶν εὐεργετουμένων λέγοντες· *Εἰ ἦν προφήτης οὗτος, ἦδει τίς ἦν ἡ γυνὴ ἢ ἀπομίνη αὐτοῦ· οὐκ εἰδότες, ὅτι ἱατροῦ μάλιστα τοῦτῷ ἔστι τὸ τοῖς ἀρρώστοις ἀναμίγυσθαι, καὶ παρὰ τοὺς νοσοῦντας αἰεὶ φαίνεσθαι, ἀλλὰ μὴ φυγεῖν αὐτοὺς μηδὲ ἀποπηδᾶν*. Ὅπερ οὖν καὶ πρὸς ἐκεῖνους [42] ἀποτεινόμενος ἔλεγεν· *Ὁὐ χρεῖσται ἔχουσιν οἱ θνητοὶ ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες*. Ἴνα οὖν μὴ τὰ αὐτὰ πάλιν ἐγκαλῶσι, πρότερον δείκνυσιν ὡς ἄξιοι τῆς θεραπείας εἰσὶν οἱ προτιόντες διὰ τὴν πίστιν, ἣν ἐκδείκνυνται. Διὰ τοῦτο κάκεινον τὴν ἐρημίαν, καὶ τούτου τὴν ζέουσαν πίστιν καὶ προθυμίαν ἔδειξε· διὰ τοῦτο ἐκεῖνον μὲν ἐν σαββάτῳ ἐθεράπευσε, τοῦτον δὲ οὐκ ἐν σαββάτῳ· ἴν', ὅταν ἴδῃς καὶ ἐν ἑτέρῃ ἡμέρᾳ ἐγκαλοῦντας καὶ ἐπιτιμῶντας τῷ Χριστῷ, μάθῃς, ὅτι καὶ τότε οὐ διὰ τὴν τοῦ νόμου παρατήρησιν ἐνεκάλουν, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν βασκανίαν φέρειν οὐκ ἔχοντες. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπὶ τὸ τὴν παράλυσιν ὀρθῶσαι πρότερον ἦλθεν, ἀλλὰ φησὶ· *Θάρσει, τέκνον, ἀφῴρωται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι*; Καὶ τοῦτο σφόδρα σοφῶς. Καὶ γὰρ τοῖς ἱατροῖς ἔθος ἐστὶ μὴ πρότερον τὰ νοσήματα λύειν, ἀλλὰ τὰς πηγὰς αὐτῶν ἀναίρειν. Οἷον πολλάκις ὑπὸ πονηροῦ χυμοῦ καὶ διεφθαρμένου βεύματος ἐνοχλουμένων ὀφθαλμῶν, ἀφί; ὁ ἱατρὸς τὴν νοσοῦσαν θεραπεύσεται κόρην, τῆς κεφαλῆς ἐπεμελήσαστο, ἐνθα ἡ ρίζα καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀρρώστιας ἦν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, τὴν πηγὴν ἀνα-

στέλλει τῶν κακῶν πρότερον. Πηγὴ γὰρ κακῶν καὶ ρίζα καὶ μήτηρ πάντων ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας ἡ φύσις. Αὕτη τὰ σώματα ἡμῶν παραλύει· αὕτη τὰς νόσους ἐπάγει· διὰ τοῦτο καὶ ἐνταυθ' ἄφρησι· *Θάρσει, τέκνον, ἀφῴρωται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι*· κάκει φησὶν· Ἰδοὺ ὄψεαι γέγονας, μηκέτι ἀμάρτυρας, ἵνα μὴ χεῖρον εἶ σοι γένηται, δηλῶν ἀμφοτέροις, ὅτι ἐξ ἁμαρτημάτων ἐτέχθησαν αὐταὶ αἱ νόσοι. Καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προοιμίῳ τῆς κτίσεως ἐξ ἁμαρτίας ἡ νόσος εἰς τὸ τοῦ Κἀίν κατέσκηψε σῶμα. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μετὰ τὴν ἀδελφοκτονίαν, μετὰ τὴν παρανομίαν ἐκείνην, τότε παρελύθη τὸ σῶμα. Τὸ γὰρ τρέμειν οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ παράλυσις. Καὶ γὰρ ὅταν ἡ τὸ ζῶον οἰκονομοῦσα δύναμις ἀσθενεστέρα γένηται, οὐκέτι δυναμένη πάντα διαβαστάζειν τὰ μέλη, ἀφίσησιν αὐτὰ τῆς οἰκείας προνοίας, εἴτα χαλασθέντα ἐκεῖνα τρέμει καὶ περιφέρεται.

ς'. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐδήλωσεν· ἁμαρτίαν γὰρ τινα Κορινθίους ἐγκαλῶν φησὶ· *Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐν ὑμῖν ἀσθενεῖς καὶ ἀρρωστοὶ*· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς πρότερον τὴν αἰτίαν ἀναίρει τῶν κακῶν, καὶ εἰπὼν, *Θάρσει, τέκνον, ἀφῴρωται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι*, ἀνίστησιν αὐτοῦ τὸ φρόνημα, διεγείρει καταβεβλημένην τὴν ψυχὴν· ὁ γὰρ λόγος ἔργον ἐγένετο, καὶ εἰς τὸ συνειδὸς εἰσελθὼν αὐτῆς ἤπτετο τῆς ψυχῆς, καὶ πᾶσαν ἀγωνίαν ἐξέβαλεν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἠδονὴν ποιεῖ, καὶ παρέχει θαρβεῖν ὡς τὸ μηδὲν ἑαυτοῦ κατηγορεῖν. *Θάρσει, τέκνον, ἀφῴρωται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι*. Ὅπου γὰρ ἁμαρτημάτων ἀφεις, ἐκεῖ υἰοθεσία. Οὕτω γοῦν καὶ ἡμεῖς οὐ πρότερον δυνάμεθα καλεῖσθαι Πατέρας, ἕως ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τῶν ὑδάτων τῶν ἁγίων ἀπονιψώμεθα τὰ ἁμαρτήματα. Ὅταν γοῦν ἐκείθεν ἀνέλθωμεν τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο φορτίον ἀποθέμενοι, τότε λέγομεν, *Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν ἐπὶ τοῦ τριάκοντα ὀκτῶ ἔχοντος οὐκ οὕτως ἐποίησεν, ἀλλὰ τὸ σῶμα αὐτοῦ [43] διώρθωσε πρότερον; Ὅτι ἐκεῖνον μὲν τῷ μήκει τοῦ χρόνου τὰ ἁμαρτήματα δεδαπάνητο· δύναται γὰρ πειρασμοῦ μέγεθος τὸ τῶν ἁμαρτημάτων φορτίον κοῦφον ποιεῖν· ὡσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου φησὶν, ὅτι ἀπέλαβε τὰ κακὰ αὐτοῦ, καὶ ἐνταῦθα παρακαλεῖται· καὶ πάλιν ἀλλαχού φησὶ· *Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἰερουσαλήμ, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διαπλᾶ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς*. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης, *Κύριε, εἰρήνην δὸς ἡμῖν, πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν*, ἐμφανῶν, ὅτι αἱ τιμωρίαι καὶ αἱ κολάσεις ἁμαρτημάτων συγχώρησιν ποιούσι, καὶ πολλαχόθεν τοῦτῷ ἐστὶ φανερὸν ποιῆσαι.

Ἐμοὶ τοίνυν δοκεῖ μηδὲν ἐκεῖνον περὶ ἀφίσεως διαλεχθῆναι, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέλλον αὐτὸν ἀσφαλίσασθαι, ὡς τῶν ἤδη πλημμεληθέντων τῷ μήκει τῆς ἀρρώστιας· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, διὰ τὸ μηδὲν αὐτὸν μηδέπω περὶ τοῦ Χριστοῦ πεπεισθαι μέγα, διὰ τοῦτο ἐπὶ τὸ ἔλαττον πρότερον ἦλθε, καὶ τὸ φανερὸν καὶ δῆλον, τὴν τοῦ σώματος ὑγίαν· ἐπὶ δὲ τοῦτου οὐκ οὕτως. ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλον ἐπίστευσε, καὶ ὑψηλοτέραν εἶχε ψυχὴν, διὰ τοῦτο αὐτῷ περὶ τῆς χαλεπωτέρας πρό-

it, et pulsanti aperietur (*Luc. 11. 10*). Non dixit inquis suis, Quid hoc rei est? Quid turbamini? vero properatis? Expectemus quousque domus etur, theatrum dimittatur: recedent qui conli sunt, poterimus privatim ad illum accedere, his rebus illum consulere. Quid opus est inspebus omnibus calamitates meas in medium proet desuper submitti, atque indecore moveri? n nihil aut apud se aut ad eos qui se gestabant utus est, sed ornamento sibi esse duxit, ut tam s curationis suæ testes redderet. Neque vero n ex hoc fides ejus cerni poterat, sed etiam ex Christi verbis. Postquam enim demissus est et is, ait illi Christus, *Confide, fili, remittuntur tibi a*. His ille auditis non ægre tulit, non dixit me- Quid hoc rei est? Ab altero morbo ut sanarer i, et alterum ipse sanat? Ista commenta sunt cictus, et imbecillitatis tegumenta. Peccata quæ non cernuntur? Nihil horum neque dixit, cogitavit, sed expectavit permittens, ut meam curationis viam teneret, quam vellet. Idetiam Christus non ad eum perrexit, sed exivit dum veniret, ut fidem ipsius cunctis ostendat. Numquid enim facilem illi potuit accessum re? Sed nihil horum fecit, ut ejus studium ompatefaceret, et fidem ardentem. Nam quemlum ad illum adivit, qui octo et triginta jam annos at, eo quod nemo illi adesset: sic et istum, rea quod multos habebat propinquos, dum ad iret, expectavit, ut et istius manifestam fidem ret, eo quod oblatum fuerit: et illius solitudinos doceret, eo quod ad ipsum accesserit, et stius studium, quam illius patientiam cunctis ret, atque illis præcipue qui adstabant. Nam im Judæi homines invidi et hominum osorosorum beneficiis invidere consueverunt, et nunc a occasione a tempore miracula carpere, dicentem in sabbato curare, nunc ab eorum vita, qui intur, dicentes, *Hic si esset propheta, sciret m sit mulier, quæ tangit eum (Luc. 7. 39)*, nes hoc esse præcipue medici, cum ægrotis ri, et juxta infirmos semper versari, non autem egere, et ab illis resiliere. Quod quidem et cum s inveheretur dicebat: *Non est opus valentibus o, sed male habentibus (Matth. 9. 12)*. Ne igitur rursus objicerent, prius indicat eos curatione esse, qui accedebant, ob fidem quam præ se nt. Propterea et illius solitudinem et ferventem fidem et animi promptitudinem declaravit: rea tum illum in sabbato curavit, tum hunc i sabbato: ut, cum illos altero die videris reudere et increpare Christum, intelligas tum ris etiam, non quod studiosi essent legis obser-, reprehendisse, verum cum propriam invidiam non possent. Quare vero non prius paralysim : aggressus est, sed dixit, *Confide, fili, dimitt-peccata tua?* Et hoc sapienter admodum. Si n est hoc in more positum medicorum, ut non morbos abigant, sed eorum fontes tollant.

Exempli causa sæpenumero cum a pravo humore et corrupta fluxione infestantur oculi, medicus omittens pupillam ægram curare, capitis curam gerit, ubi radix et fons erat ægritudinis: ita quoque Christus agit: prius malorum fontem reprimat. Fons quippe malorum et radix et mater est omnium natura peccati. Hæc est quæ corpora nostra vexat paralyti, hæc morbos invehit; idcirco etiam inquit hoc loco, *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*; et illic ait: *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne quid deterius tibi contingat*; utroque loco declarans morbos istos ex peccato natos esse. Et in principio atque in exordio creationis ex peccato morbus Caini corpus invasit. Nam et ille post fratricidium, post illud scelus, tum paralyti corporis est correptus. Tremor enim ille nihil aliud fuit quam paralyti. Quando enim illa virtus, quæ animal regit, imbecillior est reddita, nec amplius omnia potest membra sustentare, sua cura illa destituit, atque illa relaxata tremunt et exagitantur.

6. Hoc etiam indicavit Paulus, cum Corinthiis peccatum quoddam exprobrans ait: *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles (1. Cor. 11. 30)*: ideo Christus quoque prius causam malorum tollit, cumque dixisset: *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*, animum ejus erigit, dejectamque mentem excitat: quippe sermo prodibat in opus, et in conscientiam penetrans animam ipsam movebat, ac metum omnem expellebat. [Nihil enim est quod ita formidinem ac timorem injiciat, ut conscientia peccatorum:] nihil ita voluptatem parit, et confidentiam ingenerat, ac si nullius quis sceleris sibi sit conscius. *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*. Ubi enim remissio est peccatorum, illic et adoptio est filiorum. Ita nos quoque non prius Patrem possumus appellare, quam in sacrarum aquarum lavacro peccata absterserimus. Quando igitur mala illa deposita sarcina inde ascendimus, tum dicimus, *Pater noster, qui es in caelis*. Verum enim vero cujus rei gratia non ita se gessit erga illum, qui triginta octo annos habebat, sed prius illius corpus curavit? Quoniam illi quidem temporis prolixitate fuerant consumpta peccata: potest enim tentationum gravitas levius peccatorum reddere: quemadmodum et de Lazaro dixit, eum mala sua recepisse, atque hic consolari: et rursus ait alibi: *Consolanini populum meum, loquimini ad cor Jerusalem, quia recepit de manu Domini duplicia peccata sua (Hesai. 40. 1. 2)*. Et iterum propheta: *Domine, pacem da nobis, omnia enim reddidisti nobis (Hes. 26. 12)*, significans pœnas et supplicia veniam impetrare peccatorum, idque plurimis ex locis potest demonstrari.

Divinitatem suam indicat Christus. — Itaque nihil mihi videtur de peccatorum remissione dixisse, sed in posterum illum præmunisse, cum ea quæ fuerant ab illo commissa jam ægritudinis essent prolixitate deleta: aut si hoc non sit, propterea quod nondum quidquam magnum illi fuerat de Christo persuasum, idcirco ad id quod minus erat, prius accessit, et quod evidens ac manifestum, nimirum corporis sanitatem: in hoc autem non ita, sed quoniam magis credebatur,

et sublimiori mente præditus erat, propterea de graviore prius apud illum morbo disseruit: præter hæc omnia, ut sibi æqualem cum Patre deberi honorem ostenderet. Ut enim illic in sabbato curavit, quod eos vellet a Judaica observatione revocare, atque ex illorum criminationibus occasionem captaret æqualem se Genitori ostendendi: ita nimirum et hic prævidens quod erant dicturi, hæc verba protulit, ut hinc initio ducto, et occasione sumpta demonstraret æquali se cum Genitore dignum honore. Non enim ex æquo se res habet, si nemine reprehendente vel accusante, sua sponte quis in sermonem de his delabatur, et si cæteris causam præbentibus, nomine ac specie defensionis hoc ipsum præstiterit. Nam ille quidem demonstrationis, modus auditores offendisset: hic vero minus odiosus erat, et facilius admitti poterat, videmusque Christum hoc ubique præstare, neque tam verbis quam factis æqualitatem suam ostendere. Hoc quidem certe subindicans evangelista dicebat (*Joan. 5. 46*), propterea persecutos eum fuisse Judæos, non solum quia solvebat sabbatum, sed et quia patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo, quod multo est majus: hoc enim ipsum per rerum demonstrationem adstruebat. Quid igitur invidi illi atque scelerati, qui aliorum bonis macerantur, et undique ansam reprehendendi perquirunt? Quid hic, inquit, blasphemat? *Nemo enim potest peccata dimittere, nisi solus Deus (Marc. 2. 7)*. Sicut illic eum persequerentur, quod sabbatum solveret, et ex illorum reprehensionibus sumpta occasione defensionis nomine ac specie suam cum Patre æqualitatem ostendit, ac dixit: *Pater meus operatur, et ego operor (Joan. 5. 17)*: sic nimirum hoc loco ex iis quæ ipsi objiciunt, Patri per omnia similem seipsum ostendit. Quid enim ait? *Nemo potest peccata dimittere nisi solus Deus*. Quando igitur ipsi hunc limitem posuerunt, ipsi hanc regulam induxerunt, ipsi legem tulerunt, propriis illos verbis irretit. Vos, inquit, confessi estis solius esse Dei peccata dimittere; indubitata igitur est æqualitas. Neque vero isti solum hoc dicunt, sed et propheta, dum ita loquitur: *Quis Deus sicut tu? deinde quid sit proprium indicans adjecit, Auferens iniquitates, et transcendens impietates (Mich. 7. 18)*. Si quis ergo alius appareat, qui hoc ipsum ita præstat, etiam Deus est, et Deus quemadmodum ille. Sed videamus quo pacto illos argumentis Christus urgeat, quam mansuete ac modeste, summaque cum sollicitudine. *Et ecce quidam de scribis dicebant intra seipso: Ille blasphemat (Matth. 9. 3)*. Nequaquam verbum protulerunt, non pronuntiarunt lingua, sed in mentis arcano cogitabant. Quid ergo Christus? Illorum arcanas cogitationes protulit in medium, antequam ad demonstrationem veniret, quam ex corporis paralytici curatione prolaturus erat, quod illis suæ divinitatis vellet potentiam declarare. Ut enim constet solius Dei esse mentis arcana patefacere, *Tu prorsus solus nosti corda (3 Reg. 8. 39)*, inquit. Vides illud *Solus* rursus non ad distinctionem Filii dictum esse? *Si enim Pater solus corda novit, quomodo Fi-*

lius novit abscondita cordis? *Ipsæ enim, inquit, sciebat quid esset in homine (Joan. 2. 25)*: et Paulus indicans proprium esse Dei secreta cognoscere, ait: *Qui autem scrutatur corda (Rom. 8. 27)*: quibus verbis significat hæc eandem vim habere, quam ipsa Dei habet appellatio. Ut enim cum dico, qui pluit, nullum alium præter Deum designo per rem illam, quoniam Dei solius est illud agere; et si dicam, qui solem oriri facit, nec addam, Deus, tamen per rem illam eum ostendo: sic nimirum et Paulus cum ait: *Qui scrutatur corda, solius ipsius esse scrutari corda declarat*. Nisi enim hoc eandem vim haberet, quam nomen, Deus, ad eum nobis indicandum qui designabatur, solum id minime posuisset. Nam si hoc esset illi cum creatura commune, illum qui designatur non agnosceremus, cum communitas illa confusionem in mentibus gigneret auditorum. Cum igitur appareat hoc proprium Patris esse, itemque Filio constet competere, cum quo indubitata relinquatur inde æqualitas, idcirco, *Quid cogitatis, inquit, mala in cordibus vestris? Quid enim est facilius dicere, Dimittuntur peccata tua, an dicere, Surge et ambula (Matth. 9. 4. 5)?*

7. Altera demonstratio remissionis peccatorum.—Ecce alteram etiam exhibet remissionis peccatorum demonstrationem. Nam dimittere peccata multo majus est, quam corpus sanare, tantoque majus, quanto anima corpore. Ut enim corporis morbus est paralyticus, sic et animæ morbus peccatum est: verum illud etsi majus erat, obscurum erat: hoc vero etsi minus erat, manifestum erat. Quoniam igitur ad demonstrationem majoris usus est minori, ostendens se propter illorum infirmitatem ita fecisse, atque ad illorum humilitatem se demisisse, *Quid est facilius, inquit, dicere, Dimittuntur peccata tua, an dicere, Surge et ambula? Cur igitur ad minus propter illos venis? Quoniam id quod manifestum est, obscuro clariorem exhibet demonstrationem*. Propterea non prius illum erexit, quam dixit illis: *Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico, Surge et ambula (Matth. 9. 6)*: quasi diceret, majus quidem signum est remissio peccatorum, sed propter vos quod minus est adjicio, quandoquidem hoc vobis illius esse demonstratio videtur. Nam quemadmodum illic cum centurionem laudasset qui dixerat: *Dic tantum verbo, et sanabit puer meus: nam et ego dico huic, Vade, et vadit, et alii, Veni, et venit (Matth. 8. 8. 9)*, animum ejus laudibus confirmavit: et rursus cum Judæos reprehendisset sibi objicientes in sabbato legem ab ipso violari, in sua potestate situm esse ostendit leges immutare: sic nimirum hoc loco, cum illi dixissent, *Æqualem te ipsum facis Deo, promittens ea, quæ solius sunt Patris, reprehendens eos, et accusans, atque operibus ipsis ostendens se minime blasphemare, indubitata nobis præbuit demonstrationem, unde constat eandem ipsum, quæ Genitor, posse præstare. Vide igitur, quo pacto istud contendat adstruere, quæ Patris solius sunt, ea ipsius etiam esse: non enim simpliciter paralyticum erexit, sed cum dixisset, *Ut au-**

τερον διαλέχθη νόσος· και πρὸς τούτοις δὲ ἅπασιν, ἵνα τὴν εἰς τὸν Πατέρα ἰσοτιμίαν ἐπιδείξηται. Ὡσπερ γάρ ἐκεῖ ἐν σαββάτῳ ἐθεράπευσε, βουλόμενος αὐτοὺς τῆς παρατηρήσεως ἀπαγαγεῖν τῆς Ἰουδαϊκῆς, και ἐκ τῶν ἐγκλημάτων τῶν αὐτῶν λαβεῖν ἀφορμὴν τοῦ δεῖξαι ἑαυτὸν ἴσον τῷ γεγεννηκότῃ· οὕτω δὴ και ἐνταῦθα προσιδῶς, ὅπερ ἤμελλον εἶρεῖν, εἶπε ταῦτα τὰ ῥήματα, ἵν' ἐντεῦθεν λαβῶν ἀρχὴν και πρόφασιν δείξῃ τῷ γεγεννηκότῃ ὁμότιμον ὄντα ἑαυτόν. Οὐ γὰρ ἴσον μηδεὶς ἐγκαλοῦντος, μηδὲ αἰτιωμένου, ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν περὶ τούτων καθεῖναι λόγον, και ἐτέρων παρεχόντων τὰς αἰτίας ἐν ἀπολογίᾳ τάξει και σχήματι τοῦτο αὐτὸ κατασκευάσαι. Ἐκεῖνης μὲν γὰρ τῆς ἀποδείξεως ὁ τρόπος ἀνέκρουε τοῖς ἀκούουσιν· οὗτος δὲ ἀνεπαχθέστερος ἦν, και εὐπαράδεκτος μᾶλλον, και πανταχοῦ δὲ ὀρούμεν τοῦτο αὐτὸν ποιοῦντα, και οὐχ οὕτω διὰ ῥημάτων, ὡς διὰ πραγμάτων ἐπιδεικνύμενον τὴν ἰσότητά. Τοῦτο γοῦν και ὁ εὐαγγελιστῆς αἰνιττόμενος ἔλεγεν, ὅτι ἐδίωκον αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οὐχ ὅτι μόνον ἔλυε τὸ σαββάτον, ἀλλ' ὅτι και πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποῖων τῷ Θεῷ, ὃ πολλῶν μεῖζόν ἐστιν· διὰ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως τοῦτο αὐτὸ κατεσκεύαζε. Τί οὖν οἱ βάσκανοι και πονηροὶ, και τοῖς ἄλλοτριῶς τηχόμενοι καλοῖς, και πανταχόθεν λαβὰς ζητοῦντες εὔρειν; Τί οὗτος, φησὶ, βλασφημεῖ; Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός. Ὡσπερ ἐκεῖ ἐδίωκον αὐτὸν ὅτι ἔλυε τὸ σαββάτον, και παρὰ τῶν ἐγκλημάτων αὐτῶν λαβῶν ἀφορμὴν τὴν ἰσότητά ἐν ἀπολογίᾳ τάξει τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἐδήλωσεν εἰπὼν· Ὁ Πατήρ μου ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι· οὕτω δὴ και ἐνταῦθα, ἀφ' ὧν ἐγκαλοῦσιν, ἀπὸ τούτων τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἀπαράλλακτον δείκνυσαι. Τί γὰρ φησιν; Οὐδεὶς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός. Ἐπεὶ οὖν βῆτο τὸν ὄρον ἔθικαν τοῦτον, αὐτοὶ τὸν κανόνα ἐσήνεγκαν, αὐτοὶ τὸν νόμον ἔγραψαν, ἐκ [44] τῶν οἰκείων αὐτοῦς λοιπὸν συμποδίζει ῥημάτων. Ὑμεῖς, φησὶν, ὠμολογήσατε ὅτι Θεοῦ μόνον ἐστὶ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας· ἀναμισθῆτητός ἐστιν ἰσότης. Καὶ οὐχ οὗτοι δὲ τοῦτο μόνον φασίν, ἀλλὰ και ὁ προφήτης οὕτω λέγων· Τίς Θεός ὡσπερ σὺ; εἶτα δεικνύς τί βίον, ἐπήγαγεν, Ἐξείρων ἀνομίας, και ὑπερβαίνων ἀδικίας. Ἄν τοῖνον φανῆ τις ἕτερος οὕτως τὸ αὐτὸ τοῦτο ποῖων, και Θεός ἐστιν, και Θεός ὡσπερ ἐκεῖνος. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτοῖς ὁ Χριστὸς συλλογίζεται, πῶς πρῶως, και ἐπιεικῶς, και μετὰ κηδεμονίας ἀπάσης. Καὶ ἰδοὺ τινες τῶν γραμματέων εἶπον ἐν ἑαυτοῖς· Οὗτος βλασφημεῖ. Οὐχ ἐξήνεγκαν τὸ ῥῆμα, οὐ προήνεγκαν διὰ γλώσσης, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀπόρρητοις τῆς διανοίας ἐλογίζοντο. Τί οὖν ὁ Χριστός; ἤνεγκεν εἰς τὸ μέσον τὰ ἀπόρρητα ἐκείνων βουλευματα πρὸ τῆς ἀποδείξεως τῆς κατὰ τὴν ἴσασιν τοῦ σώματος τοῦ παραλυτικοῦ, βουλόμενος αὐτοῖς δεῖξαι τῆς αὐτοῦ θεότητος τὴν ἰσχύν. Ὅτι γὰρ Θεοῦ μόνον ἐστὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας δεῖξαι τῆς αὐτοῦ θεότητος, εὐ ἐπίστασαι καρδίας μονώτατος, φησὶν. Ὅρθος ὅτι τὸ μόνος πάλιν οὐ πρὸς τὴν ἀντιδιαστολήν τοῦ Υἱοῦ λέγεται; Εἰ γὰρ ὁ Πατήρ ἐπίσταται καρδίας μονώτατος, πῶς ὁ Υἱὸς οἶδε τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας; Αὐτὸς γὰρ ἦδει, φησὶ, τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· και ὁ Παῦλος δεικνύς, ὅτι ἴδιον Θεοῦ τοῦτο ἐστὶ τὸ τὰ ἀπόρρητα εἰδέναι, φησὶν· Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, δεικνύς, ὅτι τῇ Θεὸς προσηγορίᾳ τὴν αὐτὴν

ἰσχύν ἔχει τοῦτο. Ὡσπερ γὰρ ἐὰν εἶπω ὁ βρέχων, οὐδένα ἄλλον δηλώῃ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ πράγματος, ἐπειδὴ αὐτοῦ μόνον τοῦτο ἐστὶ· και ἐὰν εἶπω, ὁ ἀνατέλλων τὸν ἥλιον, και μὴ προσθῶ τὸ Θεός, ὁμοῦς αὐτὸν δηλώ διὰ τοῦ πράγματος· οὕτω δὴ και ὁ Παῦλος φησὶν εἰπὼν, Ὁ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, εἶδειξεν, ὅτι αὐτοῦ μόνον ἐστὶ τὸ ἐρευνῆν τὰς καρδίας. Εἰ γὰρ μὴ τὴν αὐτὴν ἰσχύν εἶχε τοῦτο τῷ Θεῷ ὀνόματι πρὸς τὸ δεῖξαι ἡμῖν τὸν δηλούμενον, οὐκ ἂν αὐτὸ κατ' αὐτὸ τέθεικεν. Καὶ γὰρ εἰ κοινὸν ἦν αὐτῷ και πρὸς τῆν κτίσιν τοῦτο, οὐκ ἂν ἐγνωμεν τὸν δηλούμενον, τῆς κοινωνίας σύγχυσιν ἐμποιησάσης τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκροατῶν. Ὅταν οὖν φαίνηται ἴδιον Πατὴρ τοῦτο, φαίνηται δὲ και τῷ Υἱῷ, πρὸς ὃν ἀναμφισβήτητος και ἐντεῦθεν ἡ ἰσότης, διὰ τοῦτο, *τί, φησὶ, διαλογίζεσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί γὰρ εὐκοπώτερον εἰπεῖν, Ἄφένονται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι και περιπάτει;*

ζ'. Ἰδοὺ και δευτέραν ἀπόδειξιν ποιεῖται τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἀφέσεως. Τὸ μὲν γὰρ ἁμαρτίας ἀφιέναι τοῦ σώματος θεραπεῦσαι πολλῶ μᾶλλον μεῖζόν ἐστι, και τοσοῦτον μεῖζον, ὅσον ψυχῆ σώματος. Ὡσπερ γὰρ τοῦ σώματος νόσος ἢ παράλυσις, οὕτω και τῆς ψυχῆς νόσος ἢ ἁμαρτία· ἀλλ' ἐκεῖνο εἰ και μεῖζον ἦν, ἀδηλον ἦν· τοῦτο δὲ εἰ και ἔλαττον ἦν, φανερόν ἦν. Ἐπειδὴ τοῖνον μᾶλλον πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ μεῖζονος τῷ ἔλαττονι κεχρησθαι, δεικνύς, ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν τὴν ἐκείνων οὕτως ἐποίησε, και συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ταπεινότητι φησὶ· *τί ἐστὶν εὐκοπώτερον εἰπεῖν, Ἄφένονται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι και περιπάτει;* [45] Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐπὶ τὸ ἔλαττον ἐρχῆ δι' ἐκείνους; Ἐπειδὴ τὸ φανερόν τοῦ ἀφανοῦς τρανοτέραν παρέχεται τὴν ἀπόδειξιν. Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον αὐτὸν ἀνέστησεν, ἕως οὐ εἶπεν αὐτοῖς· *Ἴνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς, τότε φησὶ τῷ παραλυτικῷ, Ἔγειραι και περιπάτει,* ὡσανεὶ ἔλεγε· Μεῖζον μὲν ἐστὶ σημεῖον ἢ τῶν ἁμαρτημάτων ἀφες· διὰ δὲ ὑμᾶς και τὸ ἔλαττον προστίθημι, ἐπειδὴ τοῦτο ὑμῖν ἀπόδειξις ἐκείνου εἶναι δοκεῖ. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸν ἑκατοντάρχην ἐπαινήσας εἰπόντα, *Εἰπέ λόγῳ μόνον, και ἰαθήσεται ὁ καὶς μου· και γὰρ ἐγὼ λέγω τούτῳ, Πορεύου, και πορεύεται· και τῷ ἄλλῳ, Ἐρχου, και ἐρχεται,* ἐκύριωσεν αὐτοῦ τὴν γνώμην διὰ τῶν ἐγκωμίων· και πάλιν τοῖς Ἰουδαίοις ἐγκαλέσας ἐπὶ τοῦ σαββάτου μεμφομένοις αὐτῷ, ὅτι πάλιν παραλύει τὸν νόμον, εἶδειξεν ὅτι κύριός ἐστι μεταθεῖναι νόμους· οὕτω δὴ και ἐνταῦθα εἰπόντα τοῦτον, ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ, ἐπαγγελλόμενος ἃ τοῦ Πατέρος ἐστὶ μόνον, μεμψόμενος αὐτοῦς και αἰτιασάμενος, και διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξας ὅτι οὐ βλασφημεῖ, ἀναντιρρήτον ἡμῖν παρέσχεν ἀπόδειξιν, ὅτι ταῦτα δύναται, ἃ και ὁ γεγεννηκώς. Ὅρα γοῦν πῶς τοῦτο κατασκευάσαι βούλεται, ὅτι ἃ τοῦ Πατρός ἐστὶ μόνον, ταῦτα και αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀνέστησε τὸν παραλυτικόν, ἀλλ' εἰπὼν·

Ἴνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἅπλ. τῆς γῆς ἀμαρτίας· οὕτως ἔργον ἦν αὐτῷ καὶ σπουδὴ τοῦτο μάλιστα δεῖξαι, ὅτι τὴν αὐτὴν αὐθεντίαν ἔχει τῷ Πατρὶ.

Ἡ· Ταῦτα οὖν ἅπαντα, καὶ τὰ πρόφην καὶ τὰ πρὸ ἐκείνης εἰρημένα τῆς ἡμέρας μετὰ ἀκριβείας κατέχωμεν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλῶμεν ἀκίνητα μένειν ἐν τῇ διανοίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ, καὶ τὴν παρ' ἑαυτῶν εἰσάγωμεν σπουδὴν, καὶ συνεχῶς ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ πρόσθεν εἰρημένα φυλάζομεν, καὶ ἕτερα προσκτεθόμεθα πάλιν· κἂν ἀπορόσῃ τι τῶ χρόνῳ, βράδιος αὐτὰ ἀνακτῆσασθαι δυνασόμεθα τῇ συνεχεῖ διδασκαλίᾳ. Καὶ οὐ τὰ δόγματα μόνον ὑγιῆ καὶ ἀφθορα μενεῖ, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος πολλῆς ἀπολαύσεται τῆς ἐπιμελείας, καὶ μεθ' ἡδονῆς καὶ μετ' εὐθυμίας τὴν παρούσαν δυνασόμεθα διανύσαι ζωὴν. Ὅποιον γὰρ ἐνοχλεῖ πάθος τὴν ψυχὴν ἐνταῦθα παραγινομένους ἡμῶν, βραδίως διαλυθῆναι δυνήσεται· ἐπεὶ καὶ νῦν ὁ Χριστὸς πάρεστι, καὶ ὁ μετὰ πίστεως αὐτῷ προσῶν δέξεται τὴν ἰατρειάν εὐκόλως. Πενία τις πυκτεύει διηνεκί, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀπορεῖ τροφῆς, καὶ πεινῶν ἐκαθεύδῃσε πολλάκις, εἰσελθὼν δὲ ἐνταῦθα, καὶ ἀκούσας Παύλου λέγοντος, ὅτι ἐν λιμῷ καὶ ἐν δίψει καὶ γυμνότητι διήγε, καὶ ὅτι οὐκ ἐν μιᾷ καὶ δύο καὶ τρισὶν ἡμέραις, ἀλλὰ διηνεκῶς τοῦτο ὑπέμεινε (τοῦτο γοῦν ἐνδεικνύμενος ἔλεγεν· *Ἄχρι τῆς ἀρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν*), λήψεται παραμυθίαν ἱκανήν, μαθὼν διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχ μισῶν αὐτὸν ὁ Θεὸς· οὐδὲ ἐγκαταλιμπάνων συνεχώρησεν εἶναι ἐν πενίᾳ· οὐ γὰρ [46] ἂν εἰ μισοῦντος τοῦτο ἦν, ἐπὶ τοῦ Παύλου, τοῦ φίλου μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ὄντος αὐτῷ, τοῦτο συνεχώρησεν· ἀλλὰ κηδόμενος καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἰς πλείονα ἄγων φιλοσοφίαν. Ἄλλος τις ὑπὸ νόσου καὶ μυριῶν κακῶν τὸ σῶμα ἔχει πολιορκούμενον; Ἰκανὴ τοῦτω παραμυθία γένοιτο· ἂν τῶν παραλυτικῶν τούτων τὰ σώματα, καὶ μετὰ τούτων ὁ μακάριος καὶ γενναῖος τοῦ Παύλου μαθητῆς, ὃς διηνεκῶς ἐν ἀρρώστιάς ἦν, καὶ οὐδέποτε ἀνέπνει ἐκ τῆς μακρᾶς ἀσθενείας, ὅπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὅτιν ὁλίγω χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἀσθενείας. Ἔτερος συκοφαντηθεὶς παρὰ τοῖς πολλοῖς πονηρᾶν ἐκτῆσατο δόξαν, καὶ τοῦτο αὐτὸ τὴν ψυχὴν ὄδυνᾷ καὶ κατεσθίει διηνεκῶς· εἰσελθὼν καὶ ἀκούσας, ὅτι *Μακάριοι ἐστε, ὅταν ὀνειδίωσιν ὑμᾶς, καὶ εἰπωσιν καθ' ὑμῶν πῦν πονηρὸν πρᾶγμα ψευδόμενοι· χαίρετε, καὶ ἀγαλλιῶσθε*, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀποθήσεται πᾶσαν ἀθυμίαν καὶ δέξεται πᾶσαν ἡδονήν· *Σκιρτᾶτε γὰρ καὶ ἀγαλλιῶσθε*, φησὶν, *ὅταν ἐκδάλλωσιν ὑμῖν ὄνομα πονηρὸν*. Καὶ τοὺς μὲν κακῶς ἀκούοντας τοῦτω παραμυθεῖται τῷ τρόπῳ, τοὺς δὲ κακῶς λέγοντας ἐτέρως φεοῖ λέγων, ὅτι *Πῦν ῥῆμα ἄργόν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, δώσωσιν κερὶ αὐτοῦ λόγον, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν*. Ἄλλος τις θυγάτριον ἀπέβαλεν ἢ υἱόν, ἢ τινα τῶν προσηκόντων, καὶ οὗτος ἐνταῦθα παραγενόμενος Παύλου στενάζοντος ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ ζωῆ καὶ τὴν μέλλουσαν ἐπιθυμοῦντος ἰδεῖν, καὶ βαρυνόμενον τῇ ἐνταῦθα διατριβῇ, καὶ αὐτὸς λαθὼν ἱκανὸν φάρμακον ἀπελεύσεται ἀκούσας αὐτοῦ λέγοντος· *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, ἵνα μὴ λυπήσθε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα*. Οὐκ εἶπε, Περὶ τῶν ἀποθησκόντων,

ἀλλὰ, Περὶ τῶν κεκοιμημένων, δεικνύς ὅτι ὕπνος ἐστὶν ὁ θάνατος. Ὅσπερ οὖν ἂν ἰδωμέν τινα καθεύδοντα, οὐ θορυβοῦμεθα, οὐδὲ ἀλύομεν προσδοκῶντες αὐτὸν ἀναστῆσθαι πάντως· οὕτως ὅταν ἰδωμέν τινα ἀποθανόντα, μὴ θορυβούμεθα, μηδὲ καταπίπτωμεν καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ὕπνος μακρότερος μὲν, ὕπνος δὲ ὁμῶς. Τῷ μὲν οὖν ὀνόματι τῆς κοιμήσεως παρεμυθήσατο τοὺς πενθοῦντας, τὴν δὲ κατηγορίαν τῶν ἀπίστων ἀνέτρεψεν. Ἐὰν πενθῆς, φησὶ, τὸν ἀπελθόντα ἀφορήτως, κατ' ἐκείνον ἔση τὸν ἄπιστον τὸν οὐκ ἔχοντα ἐλπίδα ἀναστάσεως. Ἐκεῖνος καλῶς θρηνεῖ, ὅτε περὶ τῶν μελλόντων μηδὲν δυνάμενος φιλοσοφεῖν· οὐ δὲ ὁ τὸσούτας λαθὼν ἀποδείξει περὶ τῆς μετὰ ταῦτα ζωῆς, τίνας ἔνεκεν εἰς τὴν αὐτὴν ἀσθένειαν ἐκείνων καταπίπτεις; Διὰ τοῦτο φησὶ, *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλομεν ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἵνα μὴ λυπήσθε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα*.

Οὐκ ἀπὸ τῆς Καινῆς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς ἱκανὴν ἔστι λαβεῖν παραμυθίαν. Ὅταν γὰρ ἀκούσης τοῦ Ἰωβ μετὰ τὴν τῶν χρημάτων ἀποσπλήν, μετὰ τὴν τῶν βουκολίων ἀπώλειαν, οὐχ ἕνα καὶ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον χορὸν ἀποβαλόντα παίδων ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τῷ ἄνθει, μετὰ τὸσούτην ψυχῆς ἀρετῆν, κἂν ἀπάντων ἀσθενέστερος ἦς, δυνήσῃ βράδιως [47] ἑαυτὸν ἀνακτῆσασθαι καὶ ἀνεγκεῖν. Σὺ μὲν γὰρ, ἄνθρωπε, καὶ παρηκολούθησας ἀβρωστοῦντι τῷ παιδί, καὶ κατακλιόμενον ἐπὶ τῆς κλίνης εἶδες, καὶ ἔσχατα φεγγόμενον ῥήματα ἤκουσας, καὶ τὰς τελευταίας ἀναπνέοντα παρέστης ἀναπνοάς, καὶ καθεῖλες ὀφθαλμούς, καὶ συνέκλεισας στόμα· ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ παρῆσθη ψυχοβράγουσι, οὐκ εἶδεν ἐκπνέοντας, ἀλλ' εἰς ἐγένετο τάφος πᾶσιν ἢ οἰκία, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης ἐγκέφαλος ὁμοίως καὶ αἷμα ἐκέχυτο, καὶ ξύλα, καὶ κέραμος, καὶ κόνις, καὶ σάρκες διατετμημέναι, καὶ πάντα ὁμοίως ἐφύρετο. Ἄλλ' ὁμῶς μετὰ τοιαῦτα καὶ τὸσούτα οὐκ ἐθρήνησεν, οὐκ ἀπεδυσπέτησεν, ἀλλὰ τί φησιν; Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο, ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ταύτην καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἐκάστῳ τῶν συμβαινόντων ἡμῖν φεγγόμεθα τὴν φωνὴν, κἂν ζημία χρημάτων, καὶ σωματῶν ἀβρωστία, καὶ ἐπῆρετα, καὶ συκοφαντία, κἂν ὅτιοῦν τῶν ἀνθρωπίνων συμβαίῃ κακῶν, ταῦτα λέγωμεν· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο, εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄν οὕτω φιλοσοφῆσωμεν, οὐδὲν οὐδέποτε πεισόμεθα κακῶν, κἂν μυρία πάσχωμεν· ἀλλ' ἔσται μείζον τῆς ζημίας τὸ κέρδος, πλείω τῶν κακῶν τὰ ἀγαθὰ, διὰ τῶν ῥημάτων τούτων ἴλω τὸν Θεὸν σεαυτῷ ποιῶν, τὴν τυραννίᾳ ἀποκρουόμενος. Ὅμοῦ γὰρ ἐφθέγγετο ἢ γλώσσα τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ εὐθέως ἀπεπήδησεν ὁ διάβολος· ἐκείνου δὲ ἀποπηδήσαντος, καὶ τὸ τῆς ἀθυμίας νέφος ἀπελαύνεται, καὶ οἱ θλιβόντες ἡμᾶς δραπετεύουσι λογισμοί, συνεχτηδῶντες ἐκείνῳ, καὶ πρὸς τούτους πᾶσι καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ

tem sciatis, quin Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (Matth. 9. 6) : adeo curabat ac studebat hoc maxime ostendere sibi eandem esse auctoritatem cum Patre.

8. *Epilogus sermonis quo ad patientiam in adversis cohortatur.*—Hæc igitur omnia et quæ hesterno die ac audiustertius dicta sunt, diligenter memoria teneamus, ac Deum precemur, ut ea in nostra mente defixa permaneant, nostrumque studium conferamus, atque ad hunc locum frequenter accedamus. Sic enim flet, ut et ea quæ superius dicta sunt conservemus, et alia rursus acquiramus : quod si quid forte lapsu temporis effluerit, facile illud assidua doctrina exerciti potrimus recuperare. Neque vero sana tantum dogmata permaneant et incorrupta, sed et vitam nostram majori cura et cautione dirigemus, et eum voluptate animique tranquillitate hoc ævum transigere licebit. Nam quæcumque tandem perturbatio nostram animam exagiet, dum in hunc locum convenimus, facile discuti poterit : quandoquidem et Christus nunc adest, et qui cum fide ad illum accedit, facile adepturus est curacionem. Paupertate quis assidua conflictatur, et necessariis destituitur alimentis, et fame confectus sæpenumero lectum petit : tamen luc ingressus, cum audierit Paulum dicentem, in fame et siti et nuditate degere, seque non uno, aut duobus, aut tribus diebus, sed perpetuo passum esse (quod quidem indicans aiebat, *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus* [1 Cor. 4. 11]), sufficientem ex eo consolationem percipiet, cum ex iis quæ dicta sunt didicerit Deum, non quod illum odisset, in paupertate versari permisisse : neque enim, si odio prosequi hoc esset, Paulo præ cæteris omnibus amico suo id accidere permisisset : verum quod de eo sollicitus esset, eique provideret, atque ad majorem illum philosophiam promoveret. Est alius quispiam, cujus corpus morbis ac malis innumeris obsidetur? Sufficientem huic afferent consolationem paralyticorum istorum corpora, et cum illis beatus ac generosus Pauli discipulus, qui perpetuis morbis conflictabatur, nec unquam a longa ægritudine respirabat, quod etiam Paulus dicebat : *Modico vino utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates* (1. Tim. 5. 23), non simpliciter dixit infirmitates. Alius quispiam calumniis appetitus est ab iis, qui magnam illi apud populum confluxerunt infamiam, atque hoc ejus animum graviter angit et perpetuo cruciat : si ingressus fuerit, et audierit, *Beati estis, cum maledixerint vobis homines, et dixerint omne malum adversum vos mentientes : gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis* (Matth. 5. 11. 12) : omnem deponet mœrorem, et summa voluptate perfundetur ; *subsilit enim et exultate*, inquit, *cum iniecerint vobis nomen malum* (Luc. 6. 22. 23). Atque illos quidem qui conviciis afficiantur, hoc modo consolatur : eos vero qui conviciis afficiunt, aliter terret, cum ait : *Omne verbum otiosum, quod loquuti fuerint homines, reddent de eo rationem, sive bonum fuerit, sive malum* (Matth. 12. 36). Filiolam quispiam alius amisit, aut

filium, aut alium aliquem ex propinquis, et hic si huc veniat, cum Paulus propter præsentem vitam ingemiscat, et futuram videre cupiat, eumque tandem hic tamdiu morari, sufficienti et ipse medicamento accepto discedet, ubi dicentem illum audierit : *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres, ut non contristemini sicut et cæteri, qui spem non habent* (1 Thess. 4. 12). Non dixit De morientibus, sed De dormientibus, somnum esse mortem ostendens. Ut igitur cum dormire quemdam videmus, non turbamur, neque mœrore afficimur, illum plane resurrecturum sperantes : ita cum mortem obiisse quemdam videmus, nihil perturbemur, neque animo concidamus : siquidem hoc quoque somnus est ; prolixior quidem, sed tamen somnus. Itaque dormitionis nomine lugentes consolatus est, accusationem autem infidelium refutavit. Si defunctum impatienter luges, infidelem illum imitaris, qui resurrectionis fidem non habet. Ille recte lugeat, utpote qui nihil de rebus futuris philosophari queat : tu vero cui tot datæ sunt de futura vita demonstrationes, quam ob causam in eadem cum illo imbecillitatem devolveris? Propterea dicit, *De dormientibus nolumus vos ignorare, ut non contristemini, sicut et cæteri, qui spem non habent.*

Exemplum patientiæ.— Neque vero ex Novo tantum, sed etiam ex Veteri Testamento possumus consolationem haurire. Cum enim Job audis post pecuniarum jacturam, post interitum armentorum, non unum et duos, ac tres, sed integrum cœtum filiorum in ipso ætatis flore amisisse, post tantam animi virtutem, quamvis omnium sis infirmisimus, facile teipsum refocillare poteris ac reflexere. Nam tu quidem, o homo, ægrotanti filio adfuisi, decubentem in lecto vidisti, postrema verba proferentem audiisti, et extremum halitum exhalanti adstitisti, depressisti oculos, et os conclusisti : at ille neque animam exhalantibus adfuit, nec expirantes aspexit, verum tamquam uno conditi sunt omnes sepulcro ædibus suis, et in eadem mensa cerebrum pariter et sanguis fundebatur, et lingua, et tegula, et pulvis, et carnes concisæ, et omnia pariter miscebantur. Verumtamen post tot et tanta mala non luxit, non impatienter tulit : sed quid ait? *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita et factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 1. 21). Hanc nos quoque vocem in singulis quæ nobis accidit proferamus, sive pecuniarum jactura, sive corporis infirmitas, sive contumelia, sive calumnia, sive quodvis aliud humanum malum acciderit, ista dicamus, *Dominus dedit, Dominus abstulit : sicut Domino placuit, ita et factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula*. Ita si philosophemur, nihil umquam mali patiemur, licet innumera patiamur : sed majus lucrum erit quam damnus, plura bona quam mala per hæc verba tibi evenient, dum et propitium tibi ipsi Deum reddes, et inimici tyrannidem propulsabis. Simul enim atque verba illa lingua protulit, diabolus contestini abscessit : illo porro abscedente, nubes quoque tristitiæ discedit, et cum illa celeriter aufugiunt cogitationes, quæ nos affligunt ; ac præter hæc omnia

cum hujus vitæ bona, tum illa quæ nos in cælo manent, omnia consequeris. Exemplum habes in Jobo certissimum et in apostolis, qui cum propter Deum hujus ævi mala contempserunt, æterna bona sunt assequuti. Pareamus igitur, et in omnibus, quæ acci-

dunt, gaudeamus, benigneque Deo gratias agamus, ut et præsentem vitam cum facilitate traducamus, et futuris bonis potiamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria, honor et imperium semper, nunc et in perpetuum, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Hasce conciones, longo intervallo in prius Editis separatas, ut continenter ponamus, et series ipsa temporis, et argumenti ratio postulat. Cum seriem temporis dico, ne putes me ita tempus assecutum esse, ut annum vel certo statuere, vel probabilibus admodum conjecturis indicare possim; sed de serie et ordine temporis loquor, quem inter se habent Homiliæ de Actorum inscriptione, ita ut assignare in promptu sit, quæ sit prima, quæ secunda, etc. Id vero clare docet ipse Chrysostomus infra in ea, quam tertiam ordine ponimus. Ibi vero num. 2 legitur: *Eo fit, ut cum ad quartum jam diem expositionem produxerimus, necdum tamen unam inscriptionem potuerimus præterire, sed adhuc circa illam versemur. Et paulo post: Itaque primo die non esse temere prætereundas inscriptiones dicebam, quo tempore titulum vobis Altaris legi, ac Pauli sapientiam ostendi.... In hoc desiit priori die tota doctrina: post illam secundo die, qui libri esset illius auctor quæsimus, et invenimus Dei gratia Lucam evangelistam: multisque vobis demonstrationibus rem in quæstione positam probavimus. Demum clarius paucis interpositis: Prima igitur die, de inscriptione; secunda vero die, de eo qui librum scripsit; tertia die disseruimus apud eos, qui adveniant, de initio Scripturæ: et ostendimus quid sit actum, quid sit miraculum, et quid sit conversatio, quid signum et prodigium ac virtus... Hodie reliquum inscriptionis operæ pretium est dicamus, et quid significet Apostoli nomen ostendamus.* Prima igitur homilia ea est, in qua non temere prætereundas esse sacrorum Librorum inscriptiones docet, et de inscriptione Altaris, nimirum, ΙΧΘΥΣ ΔΕΟ, agit. Illam vero Chrysostomo duce primam locamus. Secundam ubi de auctore libri Actorum edisserbat, et Lucam esse demonstrabat, reperimus quidem; sed, heu! misere deformatam, et cum spuris immixtam. Est nempe Homilia inscripta, περὶ Ἀναλήψεως, de Assumptione sive Ascensione Domini, et Chrysostomo ascripta: ubi quæ prima feruntur, Chrysostomo nostro indigna videntur esse. Sub hæc adjiciuntur alia, quæ cum prioribus non coherere videntur, et licet melioris notæ sint, utrum Chrysostomo sint ascribenda non ausim affirmare. Sequitur postea pars illa, ubi quibusdam præmissis circa inscriptionem libri Actorum, quæ ad præsens institutum apprimè quadrant, de hujus auctore egregie disseritur, et Lucam esse probatur. Hic vero Chrysostomum agnosco; nec dubito quin tam ea quæ de inscriptione Actorum, quam ea quæ de hujus libri auctore feruntur, ad eam homiliam pertineant, quam ut secundam a se dictam hic memorat Chrysostomus. Hinc quæritur, quoties a Resurrectione ad Ascensionem usque Dominus Christus apparuerit; hanc quoque partem Chrysostomi esse puto: reliqua vero omnia, quæ in hac longissima homilia habentur, aut inepta aut Chrysostomo indigna sunt. Itaque male auctam et consarcinatam homiliam, etsi quædam γυψία et ad præsens argumentum pertinentia habeat, cum sinceris admiscere non ausi sumus; sed ad finem hujus tomi ablegavimus. Tertia quam, altera ad calcem rejecta, secundam ponimus, ea est in qua de inscriptione Actorum agitur, nec non de differentia inter miraculum et actum, etc. Quarta, quam supra memorata de causa tertiam inscribimus, ea est quæ de utilitate lectionis Scripturarum agit, et ut tituli Actuum Apostolorum postremam vocem explicet, perquirat quid significet Apostoli nomen. Huic quartam subjungimus eam in qua quæritur cur Acta Apostolorum in Pentecoste legantur: quæ sese prolixi aliis subnectendam esse: etenim in ea ita legitur: *Dixi tum temporis, a quo scriptus fuerit liber Actorum, et quis operis istius auctor fuerit; imo vero non quis auctor operis, sed quis minister. Non enim ille quæ dicta sunt produxit, sed iis, quæ dicta sunt, ministravit. Dixi de Actis ipsis, et quid tandem sibi velit nomen illud Actorum: dixi etiam de Apostolorum appellatione: jam necesse est dicamus, quæ de causa statuerint patres nostri, ut liber Actorum in Pentecoste legeretur.*

Itaque luce clarius est has continue, modico inter singulas interposito tempore, habitas fuisse: et quidem non diu post Paschalem solemnitatem, ut ex iis, quæ de nuper illuminatis circa finem primæ et tertiæ homiliæ dicuntur, arguitur. Præter hanc vero Paschatis nuper elapsi notam, alteram eruinus ex his verbis homiliæ 1, num. 2: *Non sunt igitur malum divitiæ, sed i. legitimus earum usus est malum: et sicut nuper de ebrietate verba faciens, non vinum accusabam, quippe cum omnis creatura Dei bona sit, quæ cum gratiarum actione percipitur; sed malum usum, etc.* Hic porro annotare prorsus videtur Homiliam contra Ebriosos et de Resurrectione, quam T. 2 edidimus: ubi contra temulentos multa disserens, hæc inter alia dicit: *Abstineamus ab ebrietate: non dico, Abstineamus a vino, sed, Ab ebrietate abstinemus. Non vinum efficit ebrietatem: est enim Dei creatura: Dei porro creatura nihil efficit mali, sed voluntas maligna efficit ebrietatem, etc.* Ex his porro verbis arguitur homiliam illam, quæ ut nuper habita memoratur in hac prima concione in Actorum initium, eam ipsam esse, quæ contra Ebriosos in die Resurrectionis dicta fuit, atque adeo hanc primam paucis post Pascha diebus habitam fuisse. Idipsum vero probatur etiam ex alio hujus homiliæ loco, num. 3, ubi dicitur: *Superioribus apud vos diebus de apostolicis verbis, deque evangelicis disseruimus, cum de Juda verba faceremus: disseruimus et de prophetis, hodierno die volumus de Apostolorum Actis, etc.* Hic omnino videtur agi de Homilia in Judam, quæ habita fuit feria V in Cœna Domini, ubi de apostolicis et de prophetis verbis edisserit. Hujus porro homiliæ duplicem textum edidimus, quia cum priorem de Juda, cujus initium est, Ὅλγα ἀνάγκη σήμερον, aliquot ante annis habuisset, posteriorem, quæ sic init, Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, τῆς κατὰ τὴν πατριάρχην, eandem, quau

ἐπιταύξη πάντων. Καὶ τὸ ὑπόδειγμα ἀσφαλὲς ἀπὸ τοῦ Ἰωβ, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, οἱ διὰ τὸν Θεὸν καταφρονησαντες τῶν ἐνταῦθα δεινῶν, τῶν αἰωνίων ἐπέτυχον ἀγαθῶν. Πειθώμεθα τοίνυν, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς συμβαίνουσι χαίρωμεν, καὶ εὐχαριστῶμεν τῷ φιλαν-

θρώπῳ Θεῷ, ἵνα καὶ τὸν παρόντα μετ' εὐκολίας διαγώμεν βίον, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ καὶ κράτος πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAS IN PRINCIPIUM ACTORUM.

priorem, sed retractatam, et aliquot in locis auctam eadem ipsa Quadragesima habuit, qua Homilias in Genesim. Hanc enim post trigesimam secundam in Genesim homiliam, intermisso videlicet Homiliarum in Genesim cursu, Antiochiæ habuit, ut in Monito ad Homiliam de Proditore Juda diximus, atque infra dicemus in Præfatione ad Homilias in Genesim. Certum itaque est has in principium Actorum homilias eodem anno habitas esse, quo Homilia illa in Judam, cujus initium, Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, et Homilia contra Ebriosos et de Resurrectione, paucisque post utramque diebus.

Hunc porro ordinem ipse Chrysostomus statuit Homil. 33 in Genesim, ubi rationem reddens cur Homiliarum in Genesim, quas per totam Quadragesimam habuerat, cursum interceperit, hæc habet: *Mensa autem vobis proponenda erat suis congrua temporibus. Et itcirco quando venit dies Traditionis et Passionis, continua docendorum serie resecta, præsentibus quæ urgebant nos accommodantes, primum in Proditorem linguam laxavimus: deinde de Cruce aliqua in medium protulimus. Postea, illucescente Resurrectionis die necessarium erat, ut de Resurrectione Domini caritatem vestram doceremus: et sequentibus diebus, per ea miracula, quæ tunc facta sunt, resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat. Quando etiam Acta Apostolorum accipientes, inde vobis frequentia convivia apposuimus; ac multas crebrasque admonitiones iis dedimus, qui nuper [baptismi] gratiam acceperant.* Hic magnam homiliarum continenter habitatum seriem habemus. Per totam igitur Quadragesimam Homilias duas et triginta priores in Genesim habuit: Fria autem quinta in Cœna Domini Homiliarum in Genesim cursum intercepit, ut de Juda proditore loqueretur, quod etiam ipse dicit initio illius Homiliæ de Juda, cujus initium, Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, quæ sequitur illas triginta duas in Genesim homilias. Die Parasceves sequenti Homiliam habuit de Cruce et Latrone, alterutram ex iis, quas continua serie edidimus Tom. 2: nam, ut de Concione in Judam dicebamus, eam bis a Chrysostomo, sed retractatam, et aliquot in locis mutatam, habitam fuisse, id ipsumprehendimus de Homilia in Crucem et Latrone, ut in Monito ad eandem videas. Postea vero in die Paschæ contra ebriosos et de resurrectione concionatus est, ut jam supra vidimus. Tempore autem paschali Homilias in principium Actorum habuit, quarum quatuor vel quinque supersunt, si annumeremus illam de qua initio.

Cave autem putes has in Acta Apostolorum homilias, quæ in supra allato loco memorantur, esse eorpus illud Homiliarum in Acta, quæ magno numero infra elentur; nam illæ Constantinopoli haud dubie habitæ sunt, hæc vero in principium Actorum, Antiochiæ, ut liquidum est: atque in prima et tertia aut nuper baptizatos cohortationes animadvertimus illas, quas in loco supra allato se habuisse commemorat. Post illas vero in principium Actorum conciones intermissum Concionum in Genesim ordinem Chrysostomus repetit.

Hic cernis magnam et perspicuam concionum seriem, eodem habitam anno. Quodque mirum videatur, in tanto homiliarum decursu ne γρῦ quidem comparet, unde quis ille fuerit annus expiscari vel probabiliter possimus. Opiatur Tillemontius aliquam temporis notam posse decerpi ex Homilia secunda de Christi Precibus, ubi sic orditur Chrysostomus: Ἰκανῶς ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ἐκνηγορησάμεν ἡμέραις, τῶν δέθλων ἐπιλαβόμενοι τῶν ἀποστολικῶν καὶ τῆ διηγήσει τῶν πνευματικῶν ἐντροφήσαντες κατορθωμάτων, i. e. *Superioribus diebus abunde in celebri cœtu conciones habuimus, apostolica certamina tractantes, et spiritualium recte factorum narratione nos oblectantes.* Hæc, inquit ille, apostolica certamina probabiliter referri possunt ad Concionis præcedentis locum illum, versus finem, ubi ait apostolos esse quasi principes, quorum præclara gesta sunt recensenda. Verum non animadvertit Tillemontius, in illo Homiliæ II de Christi Precibus principio de multis in apostolorum certamina concionibus agi, quod non potest quadrare ad Homiliam, quæ in prius editis præcedebat illam de Christi precibus, quæ nos Chrysostomo duce primam in principium Actorum constituimus. Deinde Homilia illa secunda de Christi precibus anno 387 habita est, ipso fatente recteque statuente Tillemontio, qua vero anni parte incertum; sed vel ante vel post Quadragesimam illius anni dictam oportet; si ante Quadragesimam, quomodo dixerit Chrysostomus se nuper ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ἡμέραις de apostolorum certaminibus egisse, de homilia loquens, quæ paucis post Pascha anni præcedentis 386 diebus habuisset? Si post Quadragesimam et tempus paschale, cum illa Homilia prior in principium Actorum eodem anno habitata fuerit in tempore paschali, quo Homiliæ in Genesim per totam Quadragesimam habitæ sunt, sequeretur Homilias in Genesim anno 387 in Quadragesima habitas fuisse. At certum est Quadragesimam totam anni 387 Homiliis circa Status eversas et calamitatem Antiochenam insignatam fuisse. Alioquin vero non sibi constat Tillemontius, si Homiliam primam in principium Actorum consignet in annum 387, quando certum omnino est, ipso fatente Tillemontio, eam eodem anno pronuntiatam fuisse, quo Homiliæ in Genesim, quas ipse probabiliter statuit anno 395 habitas fuisse. Si vel certis vel verisimilibus argumentis id statueret Tillemontius, hunc haud dubie calculum sequeremur. Sed cum res admodum obscura incertaque videatur, donec quid probabilius emergat, calculo ferendo supersedebimus.

Homiliarum in principium Actorum interpretatio est Frontonis Ducæi.

SERMO

AD EOS QUI CONVENTUM ECCLESIAE DESERUERUNT, ET QUOD NON OPORTEAT SACRARUM SCRIPTURARUM TITULOS PRÆTERMITTERE, ET IN INSCRIPTIONEM ALTARIS, ET IN NUPER ILLUMINATOS.

1. Quid hoc sibi vult? Quo nobis festa ulterius progrediuntur, eo minores collectæ fiunt. Ne tamen idcirco desides simus nos qui adsumus: siquidem minores fiunt, si multitudinem spectes; si alacritatem animi, non fiunt minores: numero fiunt minores, non affectu. Porro idcirco minuuntur, ut qui in vobis probatisunt, manifesti fiant, et quinam ex consuetudine, quinam divinatorum eloquiorum cupiditate, quinam lectionis spiritualis desiderio ducti ad annuam ventitent solemnitatem, sciamus. Præcedenti dominica civitas hic aderat universa, plena erant septa, et multitudo recedentes fluctus atque redeuntis inibatatur: sed mihi fluctibus illis optatior et gratior est tranquillitas vestra; pluris ego facio quietem vestram, quam tumultum et turbas illas. Tum præsentia dinumerare corpora licebat, nunc affectus plenos pietatis. Si quis hanc paucorum hominum collectam, et ex pauperibus majori ex parte constantem, et illam multorum hominum ex divitiis majore ex parte confatam, si quis utrasque collectas istas tamquam in trutina et statera ponderare voluerit, hanc comperiet præponderare. Quamquam enim, si numeri ratio habeatur, minores estis: si tamen cupiditatem affectumque spectemus, pluris faciendi estis. Ita fit in rebus, quæ ponderantur: si quis decem aureos stateras sumat, et in una lance deponat, ac deinde in altera centum æreos nummos; trutinam quidem centum ærei nummi deorsum ad se trahunt, attamen aurei decem illi cum habita ratione materiæ graviores sint ac pretiosiores, naturæ suæ dignitate præponderant. Itaque fieri potest, ut qui pauci sunt numero, pluris faciendi sint et utiliores habeantur illis qui numero multi sint. Sed quid ego vobis exempla profero a rebus consuetis repetita, cum ipsam a Deo prolatam sententiam oporteat in medium afferri? Quid igitur illa dicit? *Melior est unus faciens voluntatem Domini, quam innumeri prævaricatores (Eccli. 16. 3)*. Est enim, est sæpe unus homo innumeris æquiparandum innumeris? imo toto orbe terrarum utilior et pretiosior censetur. Atque hujus rei testimonium ex Pauli verbis mutuabor. Cum enim hominum pauperum, vexatorum, exagitorum, afflictorum mentionem fecisset, adjecit: *Circueverunt in melotis, in vellibus caprinis, egenes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus (Heb. 11. 37. 38)*. Quid ais? Hominiibus egentibus, afflictis, patrias sedes non habentibus dignus non erat mundus? Non vides quam

paucos tam multis opposueris? Video, inquit, et ideo dixi mundum illis non fuisse dignum: nota quippe mihi est numismatum istorum natura. Si terram posuero, mare, reges, præfectos, et totam omnino naturam humanam, et duos tresve pauperes his opposuero, confidenter asseram fore, ut pauperes isti præponderent. Quod si illi e patriis sedibus expelluntur, tamen patriam supernam Jerusalem habebant. In paupertate vitam agebant; at pietate divites erant. Hominibus erant odiosi, at Deo grati. Quinam illi porro sunt? Helias, Elisæus, et illius temporis omnes. Neque vero id spectes, quod ne alimenta quidem illis necessaria suppetebant: at quod os Helia cælum clauserit et aperuerit, ejusque melote Jordanem retro flexerit.

Invehitur in eos qui spectaculis intersunt. — Atque hæc cum mihi veniunt in mentem, gaudeo, et doleo: gaudeo quidem propter vos qui adestis: doleo vero propter eos qui absunt: doleo valde, molestique fere et corde conteror. Quis enim est adeo sensus doloris expers, ut non doleat cum in ea quæ ad diabolum pertinent, plus studii conferri cernat? Atqui nulla spes veniæ nobis vel excusationis reliqua esset, si vel æquale studium conferretur: cum autem etiam longe superet, quis nobis defensionis locus relinquitur? Quotidie nos invitant spectacula, nec ullus pigritatur, nullus est qui cunctetur; nullus est qui negotiorum occupationes obtendat, sed tamquam expediti et omni cura soluti accurrunt omnes: non canitiem senex reveretur, non ardorem naturæ ac libidinis juvenis suspectum habet, neque dignitatem suam probro se afficere censet opulentus. At si quidem ad ecclesiam veniendum sit, quasi ex aliquo sublimi gradu et honore desiliendum sit, ita pigritatur et torpet, et inflatur deinde, quasi quidpiam fuerit Deo largitus: cum vero properat ad theatrum, ubi sunt lasciva spectacula et acroamata, non existimat se probro seipsum afficere, non divitias suas nec nobilitatem. Scire cuperem, ubi nunc sint, qui tum illo die nos interturbabant, siquidem interturbatio quædam erat ipsorum præsentia: scire cuperem quid nunc agant, quid utilius his, quæ nobis sunt præ manibus, illos occupet. Imo nulla occupatio illos detinet, sed solus fastus. Quo quid insanius videri potest? Cur enim, quæso, magnifice ac superbe de te sentis, mi homo? teque nobis gratificari censes, si cum hoc veneris attendas, et quæ ad salutem animæ tuæ pertinent audias? quam ob causam, quæso, et cujus rei gratia

[48-50] ΟΜΙΛΙΑ

Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴν σὺνάξιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὸ μὴ παρατρέχειν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν θείων Γραφῶν, καὶ εἰς τὸ ἐπίγραμμα τοῦ βωμοῦ, καὶ εἰς τοὺς νεοφωτιστοὺς.

α'. Τί τοῦτο; ὅσον προλασιν ἡμῖν αἱ ἐορταί*, τοσοῦτον καὶ αἱ συνάξεις ἐλάττους γίνονται. Ἀλλὰ μὴ βῆθιμι μὴν ἡμεῖς οἱ παρόντες· ἐλάττους μὲν γίνονται τῷ πλήθει, οὐκ ἐλάττους δὲ τῇ προθυμίᾳ· ἐλάττους τῷ ἀριθμῷ, οὐκ ἐλάττους δὲ τῷ πόθῳ. Ἐλάττους γίνονται, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν, καὶ μάθωμεν, τίνες μὲν συνηθεῖς, τίνες δὲ ἐπιθυμίᾳ θείων λογίων παραγίνονται δι' ἐνιαυσίου ἐορτῆς, τίνες ἐπιθυμίᾳ ἀκροάσεως πνευματικῆς. Πᾶσα ἡ πόλις ἦν ἐνταῦθα τῇ προτέρᾳ κυριακῇ, μεστοὶ οἱ περιβόλοι, καὶ κύματα ἀπίνοντα καὶ ἐπανιόντα ἐμμεῖτο τὸ πλήθος· ἀλλ' ἐμοὶ τῶν κυμάτων ἐκείνων ποθεινότερα ἡ ὑμετέρα γαλήνη, ἐμοὶ τοῦ θορύβου καὶ τῆς ταραχῆς ἐκείνης τιμιώτερα ὑμῶν ἡ ἡσυχία. Τότε τὰ σώματα ἦν ἀριθμῶν παρόντα, νῦν τὰ φρονήματα εὐλαβείας γέμοντα. Εἰ τις τὴν σὺνάξιν ταύτην τὴν ὀλιγάνθρωπον καὶ τὸ πλεον ἐκ πενήτων συνεστηκυῖαν, κἀκείνην τὴν σὺνάξιν τὴν πολυάνθρωπον καὶ τὸ πλεον ἀπὸ πλουσίων συγκεκροτημένην, εἰ τις ἀμφοτέρας τὰς συνάξεις ταύτας ὡσπερ ἐν ζυγῷ καὶ σταθμῷ θελήσει σταθμῆσαι, εὐρη ἂν ταύτην καθέλκουσαν. Εἰ γὰρ ἐλάττους τῷ ἀριθμῷ, ἀλλὰ τιμιώτεροί ἐστε τῇ ἐπιθυμίᾳ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν σταθμητῶν γίνεται· ἐὰν δέκα τις στατήρας χρυσοῦ λαθῶν εἰς μίαν καταθήσεται πλάστιγγα, εἶτα εἰς τὴν ἑτέραν πλάστιγγα χαλκοῦς ἑκατὸν, οἱ μὲν ἑκατὸν χαλκοὶ πρὸς ἑαυτοὺς καθέλκουσι τὴν τρυτάνην· οἱ δὲ δέκα χρυσοὶ τῇ τῆς φύσεως ὑπεροχῇ μείζονα; ἀνθέλκουσι, βαρύτεροι καὶ τιμιώτεροι ὄντες κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. Ὡστε ἔστιν ὄλιγους ὄντας τῷ ἀριθμῷ, τῶν πολλῶν εἶναι τιμιωτέρους καὶ ἀναγκαιοτέρους. Ἀλλὰ τί ὑμῖν τὰ παραδείγματα ἀπὸ τῶν ἐν τῇ συνηθείᾳ φέρω πραγμάτων, δέον αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τὴν ψῆφον περὶ τούτων παραγαγεῖν ἀποφαινομένην; Τί οὖν αὕτη φησί; *Κρείσσων εἰς ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, ἢ μυρίοι παρόντομοι.* Ἔστι γὰρ, ἔστι πολλάκις ἄνθρωπος εἰς μυρίων ἀντάξιός. Καὶ τί λέγω, ἔστιν εἰς ἄνθρωπος μυρίων ἀντάξιός μόνος; ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀναγκαιότερος καὶ [51] τιμιώτερος. Καὶ τούτου τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τῶν Παύλου ῥημάτων ποιήσομαι. Ἀνθρώπων γὰρ μνησθεὶς πενήτων, ἐλαυνομένων, θλιβομένων, κακοχουμένων, οὕτω φησί· *Περιήλαθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος.* Τί λέγεις; τῶν ὑστερουμένων, τῶν κακουχουμένων, τῶν οὐκ ἐχόντων πατρίδα οὐκ ἦν ἀξίος ὁ

κόσμος; Οὐκ ὄρξῃ πίσους πόσις ἀντίστησας; Ὁρῶ μὲν, φησὶ, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι οὐκ ἦν ὁ κόσμος ἀξίος αὐτῶν· ἐγὼ γὰρ τῶν νομισμάτων τούτων τὴν φύσιν οἶδα σαφῶς. Καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἐπάρχους, καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν τιθεὶς, καὶ δύο ἢ τρεῖς πένητας τοῦτοις ἀντιστήσας, θαρρῶν ἂν εἴποιμι, ὅτι οὗτοι μᾶλλον κατάγουσιν οἱ πένητες. Εἴπερ ἐκείνοι ἀπηλαύνοντο πατρίδος, ἀλλ' εἶχον πατρίδα τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ἐν πενίᾳ διῆγον· ἀλλ' ἐπλούτουσαν κατὰ τὴν εὐσέβειαν. Ἀνθρώπων ἦσαν ἐχθροί· ἀλλὰ τῷ Θεῷ φίλοι. Καὶ τίνες εἰσὶν οὗτοι; Ὁ Ἥλιος, ὁ Ἐλισσαῖος, καὶ οἱ κατ' ἐκείνους ἅπαντες. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδης, ὅτι οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ἠυπόρουσιν τροφῆς, ἀλλ' ὅτι τὸ στόμα Ἥλιου τὸν οὐρανὸν ἐκλείσει καὶ ἀνέψξε, καὶ ἡ μιλῶντῃ αὐτοῦ τὸν Ἰορδάνην ἀπέστρεψε.

Καὶ ταῦτα ἐννοῶν χαίρω, καὶ ἀλγῶ· χαίρω μὲν δι' ὑμᾶς τοὺς παρόντας, ἀλγῶ δὲ δι' ἐκείνους τοὺς μὴ παρόντας· ἀλγῶ σφόδρα, καὶ ὀδυνῶμαι, καὶ συνετέριμμαι τὴν καρδίαν. Τίς γὰρ καὶ τῶν σφόδρα ἀναλήθων οὐκ ἂν ἀλγήσειε τὰ τοῦ διακόλου πλείονος ἀπολαύοντα σπουδῆς ὄρων; Καίτοι εἰ καὶ ἴσῃ ἀπῆλαυσεν, οὐδεμία ἡμῖν ἦν ἡ συγγνώμη, οὐδὲ ἀπολογία ὅταν δὲ καὶ πλεονεκτῇ, τίς ἡμῖν ἐλλείπεται λόγος; Θέατρα καθ' ἐκάστην καλεῖ τὴν ἡμέραν, καὶ οὐδεὶς ὁ ὄκνων, οὐδεὶς ὁ ἀναδύμενος, οὐδεὶς ἀσχολίαν προβάλλεται πραγμάτων· ἀλλ' ὡσπερ εὐζῶνοι καὶ λελυμένοι φροντίδος ἀπάσης, οὕτω τρέχουσιν ἅπαντες· οὐχ ὁ γέρον τὴν πολιὰν αἰδεῖται, οὐχ ὁ νέος ὑφορᾶται τὴν φλόγα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐπιθυμίας, οὐχ ὁ πλούσιος τὸ ἀξίωμα τὸ ἑαυτοῦ καταισχύνειν ἠγείται. Ἀλλ' ἐὰν μὲν εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντῆσαι δέη, καθάπερ ἐξ ὑπεροχῆς τινοῦ καὶ ἀξιώματος καταβαίνων, οὕτω ναρξᾷ καὶ ὀκνεῖ, καὶ μετὰ ταῦτα φουσᾶται, ὡσπερ τὴν τῷ Θεῷ χαρισάμενος· εἰς δὲ θέατρον σπεύδων, ἐνθα ἀσελγῆ θεάματα καὶ ἀκούσματα, οὐ νομίζει καταισχύναι ἑαυτὸν, εὐ τὸν πλοῦτον, οὐδὲ τὴν εὐγένειαν. Ἐβουλόμην εἰδέναι, ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡμῖν ἐνοχλήσαντες· ἐνόχλησις γὰρ ἦν αὐτῶν ἡ παρουσία· ἐβουλόμην εἰδέναι τί πράττουσι, τί τῶν παρόντων αὐτοὺς ἀναγκαιότερον ἀπεσχόλησεν. Ἀλλ' ἀσχολία οὐδεμία, τύφος δὲ μόνος. Καὶ τί γένοιτο; ἂν μανικώτερον; Τίνος γὰρ ἔνεκεν, ἄνθρωπε, μεγαλοφρονεῖς; καὶ νομίζεις ἡμῖν χαρίζεσθαι, ἐὰν παραγεγόμενος ἐνταῦθα προσέχη, καὶ ἀκούσης τὰ πρὸς σωτηρίαν τῆς σῆς ψυχῆς; τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ διὰ τί ἀλαζονεύῃ; διὰ τὸν πλοῦτον; διὰ τὰ ἱμάτια τὰ σαρρικά; Εἶτα οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι σκολιῶν εἰσὶν [52] ἐκεῖνα νήματα, καὶ βαρβάρων ἀνθρώπων εὐρέματα;

* Cod. Vaticanus 569, p. 174: τί τοῦτο; ὅση πρόεισιν ταῖν ἡ ἐορτή. Hic codex paucas habet varias lectiones.

ὅτι πόρνοι· ἐκεῖνοις κέχρηται, καὶ μαλακοί, καὶ τυμβωρύχοι, καὶ λησται; Ἐπίγνωθι τὸν δίκαιον πλοῦτον, καὶ κατάδηθ' ὅτι ποτε ἀπὸ τοῦ φουθήματος ἐκείνου τοῦ ὑψηλοῦ καὶ κενοῦ· διάσκεψαι τῆς φύσεως τὸ εὐτελές. Γῆ καὶ σποδὸς εἶ, τέφρα καὶ κόνις, καπνὸς καὶ σκιά, χόρτος καὶ ἄνθος χόρτου. Τοιαύτη φύσει μεγαλοφρονεῖς, εἰπέ μοι; Καὶ τί τούτου γένοιτ' ἂν καταγελαστότερον; Ἀλλὰ πολλῶν ἄρχεις ἀνθρώπων; Καὶ τί τοῦτο θφελος, ὅταν ἀνθρώπων μὲν ἄρχεις, τῶν δὲ παθῶν αἰχμάλωτος εἶ καὶ δούλος; Ὡσπερ ἂν τις οἶκος μὲν ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτοτο καὶ τραύματα λαμβάνοι, ἔξω δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλων μέγα φρονῆ ἐπὶ τῇ τῶν ἄλλων ἀρχῇ· οὕτω τύπτει σε κενοδοξία, τραύματά σοι ἐπάγει ἡ ἀσέλγεια, πάντων τῶν παθῶν δούλος εἶ, καὶ μέγα φρονεῖς ὅτι τῶν ὁμοφύλων ἄρχεις; Ἐῖθε ἐκείνων ἤρχεις, ἐκείνων ἢ ἰσότημος.

β'. Οὐ τῶν πλουτουμένων κατηγορῶν ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τῶν κακῶς τῷ πλοῦτι κερημένων. Οὐ γὰρ ὁ πλοῦτος κακὸν, ἐὰν εἰς δέον βουλώμεθα αὐτῷ χρῆσασθαι, ἀλλ' ἡ ἀπνοῖα, καὶ ἡ ἀλαζονεία. Εἰ κακὸν ἦν ὁ πλοῦτος, οὐκ ἂν πάντες ἠύξάμεθα εἰς κόλπους Ἀθραάμ ἀπελευθεῖν τοῦ ἔχοντος τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτώ οἰκέτας οἰκογενεῖς. Οὐ τοίνυν ὁ πλοῦτος κακὸν, ἀλλ' ἡ παράνομος αὐτοῦ χρῆσις κακὸν. Καὶ ὡσπερ πρῶην περὶ μέθης λέγων, οὐ τὸν οἶνον διέβαλλον (πάν γὰρ κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον), οὕτω καὶ νῦν οὐ τῶν πλουτουμένων κατηγορῶ, οὐδὲ τὰ χρήματα διαβάλλω, ἀλλὰ τὴν κακὴν τῶν χρημάτων χρῆσιν, καὶ εἰς ἀσωτίαν δαπανωμένην. Διὰ τοῦτο χρήματα λέγεται, ἵνα ἡμεῖς αὐτοῖς χρῆσώμεθα, καὶ μὴ ἐκεῖνα ἡμῖν· διὰ τοῦτο κτήματα λέγεται, ἵνα ἡμεῖς αὐτὰ κτησώμεθα, καὶ μὴ ἐκεῖνα ἡμᾶς. Τί οὖν τὸν δούλον ἔχεις δεσπότην; τί ἀντέστρεψας τὴν τάξιν; Ἀλλ' ἐβουλόμην μαθεῖν, τί νῦν ποιοῦσιν οἱ τὴν συναξιν ἐγκαταλείψαντες, καὶ ἐν τῷ εἶναι εἰσίν. Ἀλλὰ ἢ κυβεύουσιν, ἢ πάντως πράγματα ἀνακινούσι βιωτικὰ, παραχθῆς ἐμπειρησμένα. Ἐνταῦθα εἰ παρῆς, ἀνθρώπε, ἐν γαλήνῃ ἦς καὶ ἐν λιμένι· οὐκ οἰκονόμος εἰσελθὼν ἐτάραττεν, οὐκ ἐπίτροπος ἐθορύβει, οὐκ οἰκέτης ὑπὲρ πραγμάτων βιωτικῶν ἠνόχλει, οὐκ ἄλλος τις παρῶνεν· ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ διάγων ἀπήλαυε θείων ἀκρόασεων. Οὐδαμῶς κύματα ἐνταῦθα, οὐδαμῶς παραχθῆ· ἀλλ' εὐλογία, καὶ εὐχαί, καὶ ὁμιλία πνευματικῆ, καὶ μετὰστασις εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ ἐνταῦθα ἤδη τὸν ἀβράθωνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν λαβὼν ἀπήεις. Τίνος ἔνεκεν τὴν πλουσίαν ταύτην τράπεζαν ἀφεις, εἰς ἐτέραν φορτικωτέραν ἐαυτὸν μετήγαγες, καὶ τὸν λιμένα καταλιπὼν, παραχθὴν ἀντικατάλαττῃ γαλήνῃ; Τὸ μὴ παραγενέσθαι πένητας τοὺς τότε παρόντας, δεῖνον μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὕτω δεῖνον, ὡς τὸ μὴ παραγενέσθαι πλουσίους. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι οἱ μὲν πένητες ἔχουσι τὴν ἀναγκαίαν ἀσχολίαν, τὴν φροντίδα τῆς καθημερινῆς [β3] ἐργασίας, ἀπὸ τῶν χειρῶν ποιοῦμενοι τὸν βίον· παιδοτροφίας ἐπιμελοῦνται, γυναικὸς προσετήκασιν, κἂν μὴ κάμωσι, τὰ τῆς ζωῆς αὐτοῖς οἰχθήσεται. Ταῦτα λέγω, οὐχὶ ἀπολογίαν ὑπὲρ ἐκείνων συνειθεῖς, ἀλλὰ δεικνύς πῶς μείζονος κατηγορίας οἱ πλουτουμέντοι εἰσιν ἄξιοι. Ὅσον πλείονος ἀπολαύουσιν ἀδείας, τοσοῦτον καὶ κατακρίσεως, ὅτι οὐδενὶ τούτων κατέχονται.

Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς θεομάχους, τοὺς ἀντιπίπτοντας τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τοὺς σκληροτραγῆλους; Τούτων οἱ μὴ παραγενόμενοι πάντων χείρους εἰσίν. Ἐκεῖνοις ἐὰν εἴπωσιν οἱ ἱερεῖς ἑπτὰ ἡμέρας ἀργῆσαι, καὶ δέκα, καὶ εἴκοσι, καὶ τριάκοντα, οὐκ ἀντιλέγουσι· καίτοι τί τῆς ἀργίας ἐκείνης χαλεπώτερον; Τὰς θύρας ἀποκλείουσι, καὶ οὔτε πῦρ καίουσιν, οὐχ ὕδωρ φέρουσιν, οὐκ ἄλλο τι πρὸς τὴν χρείαν τῆν τοιαύτην μεταχειρίζειν ἐφίενται· ἀλλ' ἔστιν ἄλυσις αὐτοῖς ἡ ἀργία, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀντιλέγουσιν. Ἐγὼ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον λέγω, ὅτι ἑπτὰ ἡμέρας ἀργησον, οὐδὲ δέκα ἡμέρας· ἀλλὰ δύο μοι δανείσον ὥρας τῆς ἡμέρας, καὶ τὰς λοιπὰς αὐτὸς ἔχε· καὶ οὐδὲ τούτῳ μοι τὸ μέτρον εἰσφέρεις. Μᾶλλον δὲ μὴ ἐμοὶ δανείσης τὰς δύο ὥρας, ἀλλ' ἐαυτῷ· ἵνα παράκλησιν τινα εὐχῆς δέξῃ πατέρων, ἵνα εὐλογίῶν πεπληρωμένος ἀναχωρήσῃ, ἵνα πανταχόθεν ἀσφαλῆς ἀπέλθῃς, ἵνα τὰ ὄπλα λαβὼν τὰ πνευματικὰ ἀκαταγώνιστος γένῃ, ἀχείρωτος τῷ διαβόλῳ. Τί ἡδύτερον, εἰπέ μοι, τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς; Εἰ γὰρ διημερεύει· ἐνταῦθα ἐχρῆν, τί σεμνότερον; τί ἀσφαλέστερον, ὅπου ἀδελφοὶ τοσοῦτοι, ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὅπου Ἰησοῦς μέσος, καὶ ὁ τούτου Πατήρ; Ποῖαν ἐτέραν ζητεῖς συναγωγὴν τοιαύτην; ποῖον ἑτερον βουλευτήριον; ποῖαν σύνοδον; Τοσαῦτα ἀγαθὰ ἐν τῇ τραπέζῃ, ἐν τῇ ἀκρόασι, ἐν ταῖς εὐλογίαις, ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἐν ταῖς συνουαῖς· καὶ σὺ πρὸς ἐτέρας βλέπεις διατριβὰς; Καὶ ποῖαν ἔχεις συγγνώμην; Ταῦτα οὐχ ἵνα ὑμεῖς ἀκούσητε εἰπον· οὐ γὰρ χρεῖαν ἔχετε τῶν φαρμάκων τούτων ὑμεῖς, οἱ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδειξάμενοι τὴν ὑγίειαν, τὴν ὑποκοῆν, οἱ διὰ τῆς σπουδῆς τὸν πόθον ἀπλώσαντες· ἀλλ' εἶπον ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ἀκούσωσιν οἱ μὴ παρόντες δι' ὑμῶν. Μὴ εἴπητε, ὅτι κατηγορήσα τῶν μὴ παραγενομένων ἀπλῶς, ἀλλ' ὅλον ἄνωθεν αὐτοῖς διηγήσασθε τὸν λόγον. Ἀναμνήσατε αὐτοὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀναμνήσατε αὐτοὺς τῶν βιωτικῶν πραγμάτων· εἶπατε πόσων βελτίων ἢ ἐνταῦθα συναξίς, εἶπατε πόσων σπουδῆν περὶ τὰ τοῦ κόσμου πράγματα ἐπιδεικνύνται, εἶπατε πόσος μισθὸς ἔπεται τοῖς ἐνταῦθα συλλεγομένοις. Ἄν γὰρ μόνον εἴπητε, ὅτι κατηγορήσα, τὸν μὲν θυμὸν ἠγείρατε, καὶ τραῦμα εἰργάσασθε, τὸ δὲ φάρμακον οὐκ ἐπεθήκατε· ἂν δὲ διδάξητε αὐτοὺς, ἵτι οὐχ ὡς ἐχθρὸς κατηγορήσα, ἀλλ' ὡς φίλος ἐδυνάμενος, καὶ πείσητε αὐτοὺς, ὅτι Ἀξιοπιστώτερα τραύματα φίλων, ἢ ἐκούσια φίληματα ἐχθρῶν, δίδονται μετὰ πολλῆς ἡδονῆς τὴν κατηγορίαν· οὐ γὰρ τοῖς βήμασιν, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τοῦ λέγοντος προσέξουσιν. Οὕτω θεραπεύετε τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ὑμετέρους. Ἡμεῖς τῆς σωτηρίας ὑπεύθυνοι τῶν παρόντων ὑμῶν, ὑμεῖς τῆς τῶν ἀπολειφθέντων. Οὐ [β4] θυνά-

is? an ob divitias? an ob vestes sericas? Cur-
tius cogitas illas vermium esse stamina et bar-
m hominum inventa? meretrices illis ac mol-
sepulcrorum perfossores, ac latrones uti?
agnosce legitimas, et ab illo sublimes vano-
tu aliquando delabere; naturæ vilitatem con-
Terra es et pulvis, cinis et favilla, fumus et
fœnum et flos fœni. Taline, quæso, natura
is? Quid vero esse potest magis ridiculum? At-
illis hominibus imperas? Quid hoc tibi prodest,
hominibus imperes, cum perturbationum tua-
ervus et captivus sis? Quemadmodum si quis
videm a famulis verberibus ac vulneribus con-
foris autem in forum veniens, quod aliis im-
glorietur: ita cum te verberet inanis gloriæ
as, cum tibi vulnera infligat luxuria, cum om-
erturbationum servus sis, gloriaris quod gen-
tuis imperes? Atque utinam illis imperares!
æquiparandus illis esses!

on divitiæ, sed divitiarum abusus damnandus.—
divites accusem hæc dico, sed eos qui divitiis
im utuntur. Neque enim malum sunt divitiæ,
oportet uti voluerimus, sed superbia et arro-
Si malum essent divitiæ, nequaquam ad sinum
pervenire optarem omnes, qui vernaculos
trecentos et octodecim famulos. Non sunt igi-
lum divitiæ, sed illegitimus earum usus est
. Et sicut nuper de ebrietate verba faciens non
accusabam (a); quippe cum omnis creatura
ia, nihilque rejiciendum sit quod cum gratia-
tionem percipitur (1. Tim. 4. 4): ita nunc quo-
m divites accuso, neque pecunias in invidiam
sed malum usum pecuniarum, et qui in libi-
mpenditur. Propterea χρηματα (b) pecuniæ di-
ut nos illis utamur, et non illæ nobis: pro-
pessiones dicuntur, ut nos illas possidea-
t non illæ nos. Cur igitur servum habes
im? cur invertisti ordinem? At enim scire
erem, quid illi nunc agant qui collectam de-
int, et quibus occupentur. Nimirum aut alea
aut omnino rebus sæcularibus, quæ tumultu-
lant, distinctentur. Hic si adesses, mi homo, in
illitate atque in portu esses: non ingressus dis-
or interturbaret, non procurator interpella-
on famulus ob sæcularia negotia molestiam
t, non alius ullus irritaret, sed in quiete vivens
lectionibus interesses. Nusquam hic fluctus:
m tumultus, sed benedictio et preces, et
spiritualis, et in cælum commigratio, et jam
loco, accepto pignore regni cælorum, disce-
Quam ob causam opulentam hanc mensam et
un deserens, ad aliam multo molestiorem te-
ilisti, et derelicto portu cum turbis tranquilli-
commutasti? Est illud quidem grave, quod non
nt pauperes, qui tum aderant: sed non ita ta-
rave, ut quod divites non intersint. Quid ita?

vide supra Homil. contra Ebriosos et de Resurre-
k verbo, χρηματα, id est, ulor.

Quod pauperes necessariis occupationibus detinean-
tur, quotidiani opificii sollicitudine, manibus suis vi-
ctum sibi comparantes: educandorum liberorum cu-
ram gerunt, uxorem tuentur, ac nisi laborent, vivere
nequeunt. Hæc a me dicuntur, non ut defensionem
illis componam, sed ut divites majori accusatione
esse dignos ostendam. Quanto majori securitate
fruuntur, tanto magis damnabuntur, quod nullis ejus-
modi rebus occupentur.

Judeis pejores qui absunt ab ecclesia. — Nonne Ju-
dæos videtis, Deo rebelles, qui Spiritui sancto re-
sistent, duros illos cervice? His omnino pejores
sunt, qui non venerunt. Illis si dixerint sacerdo-
tes septem diebus ab operibus cessandum, vel decem,
vel viginti, vel triginta, non contradicunt: tametsi
quid illa vacatione molestius fieri potest? Fores oc-
cludunt, nec ignem accendunt, nec aquam ferunt,
neque aliud quidquam ad ejusmodi usum ag-
gredi illis permittitur: sed otio tamquam catena vin-
ciuntur, et ne tum quidem contradicunt. At ego nihil
tale dico, non impero ut septem decemve diebus ab
operibus abstineas, sed duas mihi diei horas ut com-
modes, reliquas ipse tibi habeas, et ne hanc quidem
mihi mensuram contribuis. Imo vero mihi ne com-
modes duas horas, sed tibi ipsi, ut ex oratione pa-
trum aliquam consolationem percipias, ut benedi-
ctionibus plenus recedas, ut omni ex parte securus
abeas, ut spiritualibus acceptis armis invictus diabolo
et inexpugnabilis fias. Quid jucundius, quæso, quam
hic versari? Si enim totos dies hic transigere necesse
esset, quid præclarior? quid tutius, ubi tot sunt fra-
tres, ubi Spiritus sanctus, ubi medius Jesus, et Pater
ejus? Qualem aliam talem congregationem quæris?
qualem alium senatum? qualem conventum? Tot bo-
nis referta est mensa, tot lectio Scripturæ, tot bene-
dictiones, tot preces, tot ipsi congressus: et tu aliam
conversationem et colloquia spectas? Quam autem
venia dignus censebere? Hæc a me dicta sunt, non
ut vos audiat: neque enim vos medicamentis ejus-
modi indigetis, qui ipsis operibus sanos vos esse com-
probastis, qui obeditis, qui tanto studio vestrum
amorem ostendistis: sed ad vos hæc dicta sunt a me,
ut ex vobis audiant qui non adsunt. Nolite dicere so-
lum a me accusatos eos esse qui non venerunt, sed
totam a principio illis orationem narrate. Revocate
illis in memoriam Judæos, revocate in memoriam
negotia sæcularia: dicite quanto præstantior sit iste
conventus: dicite quantum erga res mundanas stu-
dium exhibeant, dicite quanta merces illos maneat,
qui hic congregantur. Si enim tantum dixeritis accus-
tos illos a me fuisse, iram excitabitis, et vulnus inflige-
tis, non medicinam admovebitis: sin autem illos do-
cueritis me non tamquam inimicum accusasse, verum
tamquam amicum indolisuisse, atque illis persuaseritis,
*Fideliora esse vulnera amicorum; quam spontanea
oscula inimicorum (Prov. 27. 6)*, accusationem multa
cum voluptate suscipient: non enim ad verba, sed
ad sententiam dicentis attendent. Ita fratres vestros
curate. Nobis salutis omnium vestrum, qui adestis,

est ratio reddenda, vobis, eorum qui absunt. Non possumus ipsi per nos cum illis in colloquium venire, por vos cum illis in colloquium veniamus, et per vestram eruditionem: sit nobis instar pontis cujusdam erga illos caritas vestra: efficit ut per linguam vestram nostri sermones ad illorum aures trajiciantur. Sufficiant fortasse quæ diximus de illis, qui collectæ non intersunt, neque quidquam est addendum. Nam plura quidem dicere potuissemus, sed ne totum tempus in ejusmodi accusationes impendamus, et ad vos ipsos, qui adestis, hinc utilitas nulla dimanet, age, vobis etiam insolitum ac novum quoddam opsonium apponamus: insolitum autem ac novum dico, non habita ratione mensæ spiritualis, sed aurium vestrum habita ratione.

3. Superioribus apud vos diebus de apostolicis verbis, deque evangelicis disseruimus, cum de Juda verba faceremus (a): disseruimus et de prophetis; hodierno die volumus de Apostolorum Actis verba facere. Propterea insolitum dixi opsonium et non insolitum. Non insolitum quidem, quod ad seriem sacrarum pertineat Scripturarum: insolitum autem, quod aures fortasse vestræ minime sint narrationi ejusmodi assuetæ. Multis quidem certe nec notus est liber iste: a multis rursus cum clarus et apertus videtur, tamen contemnitur: et his quidem cognitio, illis autem ignorantia occasionem affert negligentiae. Ut igitur et qui non noverunt, et qui clare se intelligere arbitrantur, multas in eo profundas et abstrusas esse sententias discant, operæ pretium fuerit amborum negligentiam hodierno die corrigere. Prius sciamus opus est, quis librum scripserit: hic enim optimus indagationis est ordo, ut de auctore videamus, an homo sit, an vero Deus: ac si homo quidem sit, rejiciamus: *Nolite enim, inquit, vocare magistrum super terram (Math. 23. 8)*: sin autem Deus, admitamus: cælestis enim est et superna schola nostra, siquidem talis est dignitas hujus theatri, ut ab hominibus nihil, sed per homines a Deo discamus.

Tituli Scripturæ non prætereundi. — Disquirendum nobis est, quis scripserit, et quando scripserit, et de quibus, et qua de causa præceptum sit, ut ille in hac solemnitate egeretur. Nam toto fortassis anno legi librum non auditis. Enimvero hoc quoque nosse prodest: ac deinde querendum est qua de causa hunc titulum præ se ferat, *Acta Apostolorum*. Neque enim temere prætereundi sunt tituli, neque confestim intium libri attingendum est: sed prius libri nomen videndum. Nam quemadmodum in nobis ex capite reliquum corpus sit notius, et superne imminens illi facies manifestum illud reddit, sic a superiori parte impositus textui titulus in fronte reliquam scripturam efficit notiolem. Nonne hoc videtis in regis etiam imaginibus, ut sursum quidem posita sit imago, quæ regis nomen inscriptum habet, inferius in basi triumphos regis, victorias et præclara facinora inscripta habet? Idem in Scripturis licet cernere. Sursum quidem depicta est imago regia: inferius autem victoria

(a) Vide montem ad hemiliam in Judam.

inscripta est et tropæa et res omnes præclare gestæ. Ita facimus etiam, cum epistolam acceperimus: non continuo vinculum solvimus, neque continuo quæ intus latent, legimus: sed exterius positam inscriptionem prius percurramus, et ex illa discimus et quimiserit, et a quo recipi debeat. Annon igitur absurdum est, ut in rebus quidem sæcularibus tantum stadii adhibeamus, neque commoveamur, aut perturbemur, sed ordine singula percurramus: hoc vero loco argere feramus, et confestim initium aggrediamur? Vultis intelligere quanta sit vis tituli, quanta sit virtus, quantus in Scripturarum initiis reconditus sit thesaurus? Auscultate, ne sacrorum Librorum titulos contemnatis. Athenas aliquando Paulus ingressus est: hæc historia scripta est in hoc ipso libro; reperit in urbe non librum sacrum, sed idolorum altare: inscriptionem reperit quæ sic habuit, lexore Deo (*Act. 17. 23*): neque præterit, sed liujus inscriptionis altaris opera ipsum altare subvertit. Paulus ille sanctus, qui Spiritus gratiam habebat, altaris inscriptionem non præterit, et tu Scripturarum titulos præteris? Ille quod Athenienses idololatræ scripserant, non omisit, et tu quæ Spiritus sanctus scripsit necessaria esse non censes? Qua tandem venia digneris? Verum enim vero quantam pepererit utilitatem hæc inscriptio videamus. Cum ergo altari insculptam inscriptionem tantam videris suppeditasse virtutem, multo magis a Scripturarum inscriptionibus id perfici posse intelliges. Ingressus est urbem Paulus, invenit altare, cui erat inscriptum *Ignoto Deo*. Quid fuit opus facto? Gentiles erant omnes, impii omnes: quid igitur faciendum fuit? De Evangelicis verba facere? At sibi sannassent. Num de prophetarum libris, vel de legis mandatis? At non credidissent. Quid ergo fecit? Accurrit ad altare, et suis ipsorum armis hostes subegit. Atque hoc illud est quod dicebat, *Factus sum omnibus omnia, Judæis tanquam Judæus, iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem (1. Cor. 9. 21)*. Vidit altare, vidit inscriptionem, insurrexit Spiritus. Talis enim est Spiritus gratia: efficit ut qui eam receperint, undique lucrum colligant; talia sunt arma nostra spiritualia. *In captivitate enim, inquit, redigentes omnem intellectum in obsequium Christi (2. Cor. 10. 5)*. Vidit ergo altare, nec reformidavit, sed ad seipsum altare traduxit: vel potius omissis literis, ejus sensum transmutavit: et quemadmodum in bello dux exercitus si generosum militem in hostili acie viderit, et coma prehensum ad aciem militem illum transtulerit, atque ut pro se pugnet, effecerit: ita quoque Paulus egit, cum tanquam in hostium acie inscriptionem altari insculptam offendisset, ad suam aciem transtulit, ut adversus Athenienses cum Paulo pugnaret, non cum Atheniensibus Paulum percuteret: gladius enim erat Atheniensium, ensis erat hostium illa inscriptio: sed hic ensis hostium caput amputavit. Non ita mirabile fuisset, si quis ipsius armis eos devicisset: hoc enim merito accidit: verum illud novum est et insolens, cum hostium arma tanquam machinas hostibus adjuvemus, cum gladius,

αὶ συγγενέσθαι δι' αὐτῶν· συγγενόμεθα ἡμῶν, καὶ τῆς ὑμετέρας διδασκαλίας· ἡμεῖς γενέσθω πρὸς ἐκείνους ἢ ὑμετέρα ποιήσατε τοὺς ὑμετέρους λόγους διὰ τῆς γλώττης διαβῆναι πρὸς τὴν ἐκείνων ἀκρόα· αὐτάρκως εἰρηταί· ἕνεκεν τῶν ἀπολει· ἀ εἰρημένα, καὶ οὐδὲν δεῖ πλέον προσθεῖναι. γὰρ πλείονα εἰπεῖν, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸν καιρὸν τοῦτο καταδαπανήσωμεν κατηγοροῦντες, ἢ δὲν ὠφελούντες παραγενομένους αὐτοὺς, εἰ ὅμιν παραθῶμεν ξένον ἕξον καὶ καινόν· καὶ καινὸν λέγω οὐ κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀλλὰ ξένον κατὰ τὴν ὑμετέραν ἀκρόασιν.

χθην ὅμιν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν βῆμάτων ἰπροσθεν ἡμέραις, καὶ ἀπὸ τῶν εὐαγγελι· περὶ τοῦ Ἰουδα διελεγόμεθα· διελέχθημεν ἰπὸ προφητικῶν· σήμερον βουλόμεθα ἀπὸ τῶν ἀποστόλων εἰπεῖν. διὰ τοῦτο εἶπον ἴνον, καὶ οὐ ξένον. Οὐ ξένον μὲν, ὅτι τῆς· ἐστὶ τῶν θεῶν Γραφῶν, ξένον δὲ, διότι· ὅμιν ἢ ἀκοή πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκρόασιν. ἴν τὸ βιβλίον τοῦτο οὐδὲ γινώριμὸν ἐστὶ, δοκοῦν σαφὲς εἶναι, πάλιν παρορᾶται· καὶ ἴς μὲν ἢ γινώσις, τοῖς δὲ ἢ ἀγνοία βῆ· σις. Ἰν' οὖν καὶ οἱ ἀγνοοῦντες μάθωσι, καὶ ἴς σαφῶς εἰδέναι, ὅτι πολὺ βῆθος νοημά· ἀναγκαῖον ἀμφοτέρων διορθώσασθαι τὴν τῆμερον. Δεῖ δὲ πρότερον μαθεῖν, τίς τὸ ραψεν. Αὕτη γὰρ ἀρίστη ἐρεῦνης ἀκολου· ρον τὸν γράψαντα ἰδεῖν, εἰ ἀνθρωπὸς ἐστὶν, καὶ μὲν ἀνθρωπος, παρακρουσώμεθα· ἢτε γὰρ, φησὶ, διδασκαλον ἐπὶ τῆς γῆς· , δεξιόμεθα· ἀνωθεν γὰρ ἐστὶ τὸ διδασκα· εἶτερον· καὶ γὰρ τοιοῦτον τὸ ἀξίωμα τοῦ ἴτου, μὴδὲν παρὰ ἀνθρώπων μαθάνειν, Θεοῦ δι' ἀνθρώπων.

ν ἐξετάσαι, τίς ὁ γράψας, καὶ πόττε ἔγραψε, εἴνων, καὶ τίνας ἕνεκεν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ ται αὐτὸ ἀναγινώσκεισθαι. Τάχα γὰρ οὐκ ἔαι παντὸς τοῦ ἔτους ἀναγιγνωσκόμενου τοῦ ἴαι γὰρ καὶ τοῦτο χρήσιμον· καὶ μετὰ ἴσαι χρῆ, τίνας ἕνεκεν ταύτην ἔχει τὴν , Πράξεις ἀποστόλων. Οὐδὲ γὰρ τὰς· ἀπλῶς παριέναι χρῆ, οὐδὲ εὐθέως εἰς ἔμβαιεῖν τῆς συγγραφῆς, ἀλλὰ πρότερον ερροσηγορίαν τοῦ βιβλίου. Καθάπερ γὰρ ἐπ' ραλῇ γινωριμώτερον ποιεῖ τὸ λοιπὸν σῶμα, ἀνωθεν ἐπιχειμένη φανερόν αὐτὸ ἐργάζ· αι ἢ ἐπιγραφῆ ἀνωθεν πρὸ τῆς ὕψης ἐπι· ι τοῦ μετώπου καταφανέστερον ἡμῖν ποιεῖ ἴς γραφῆς. Οὐχ ὁρᾶτε καὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων βασιλικῶν, ὅτι ἀνω κεῖται μὲν ἢ εἰκὼν, σιλία ἔχει ἔγγεγραμμένον· κάτω δὲ ἐν τῇ γέγραπται τοῦ βασιλέως τὰ τρόπαια, ἢ ἀπορθώματα; Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν Γρα· στιν ἰδεῖν. Γέγραπται μὲν ἢ εἰκὼν ἢ βα· θεν· κάτωθεν δὲ ἐπιγέγραπται ἢ νίκη, τὰ ἢ ἀπορθώματα. Οὕτω καὶ ἐπιστολὴν ὅταν ποιούμεν· οὐκ εὐθέως διαλύομεν τὸν δε·

σμόν, οὐδὲ εὐθέως τὰ ἐγκείμενα ἐνδοθεν ἀναγινώσκο· μεν· ἀλλὰ πρότερον τὴν ἐξωθεν ἐπιγραφὴν ἐπερχό· μεθα, καὶ ἐξ ἐκείνης μαθάνομεν καὶ τὸν πέμψαντα, καὶ τὸν ὀφειλοντα ὑποδέξασθαι. Καὶ πῶς οὖν οὐκ ἀτο· πον ἐν μὲν τοῖς βιωτικοῖς; τοσαύτη κεχρησθαι σπουδῆ, καὶ μὴ θορυβεῖσθαι, μὴδὲ ταραττεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τάξιν ἕκαστον ἐπιέναι· ἐνταῦθα δὲ ἀσχάλλειν, καὶ εὐθέως ἐπιπηδᾶν τῇ ἀρχῇ; Βούλεσθε μαθεῖν ὅση τῆς ἐπιγραφῆς ἢ ἰσχύς; ὅση δύναμις; ὅσος ἀπόκειται ἰθ· σαυρὸς ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν Γραφῶν; Ἀκούσατε, ἵνα μὴ καταφρονῆτε τῆς ἐπιγραφῆς τῶν θεῶν Βιβλίων. Εἰσῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Παῦλος ποτε· ἐν αὐτῷ τῷ βιβλίῳ γέγραπται ἢ ἱστορία αὕτη· εὑρεν ἐν τῇ πόλει οὐχὶ βιβλίον θεῶν, ἀλλὰ βωμῶν εἰδώλων· εὑρεν ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ· καὶ οὐ παρέδραμεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βωμοῦ τὸν βωμὸν καθεῖλε. Παῦλος ὁ ἅγιος, ὁ Πνεύματος· χάριν ἔχων, οὐ παρέδραμε βωμοῦ ἐπίγραμμα, καὶ οὐ ἐπιγραφὴν Γραφῶν παρατρέχεις; ἐκεῖνος οὐκ ἀφῆκεν ἄπερ ἔγραψαν Ἀθηναῖοι εἰδωλολάτραι, καὶ οὐ ἄπερ ἔγραψε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ νομίζεις εἶναι ἀναγκαῖα; καὶ ποῖαν ἔχεις συγγνώμην; Ἀλλὰ γὰρ ἴδωμεν πόσον τὸ κέρδος ἀπὸ τοῦ ἐπιγράμματός ἐστιν. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἐπίγραμμα βωμῷ ἔγκραραγμένον τοσαύτην παρασχόν τὴν ἰσχύν, μαθήσῃ ὅτι πολλῶ μᾶλλον τὰ ἐπιγράμματα τῶν θεῶν Γραφῶν τοῦτο ποιῆσαι δυνήσεται. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ὁ Παῦ· λος, εὑρε βωμῶν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τί ἔδει ποιῆσαι; Ἐλληνες πάντες ἦσαν, ἀσεβεῖς πάντες. Τί οὖν ἐχρῆν ποιῆσαι; Ἀπὸ εὐαγγελίων διαλεχθῆναι; Ἀλλὰ κατεγῆμων. Ἀλλ' ἀπὸ προφητι· κῶν, καὶ τοῦ νόμου γραμμμάτων; Ἀλλ' οὐκ ἐπίστευον. Τί οὖν ἐποίησεν; Ἐπὶ τὸν βωμὸν ἔδραμε, καὶ ἀπὸ τῶν ὄπλων τῶν πολεμίων αὐτοὺς ἐχειρώσατο. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ λέγει· Ἐγενόμην τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος. Εἶδε τὸν βωμὸν, εἶδε τὸ ἐπίγραμμα, ἀνέστη τῷ Πνεύματι. Τοιαύτη γὰρ ἢ τοῦ Πνεύματος χάρις· πάντοθεν ποιεῖ κερδαίνειν τοὺς ὑποδεχομέ· νους αὐτῇ· τοιαῦτα ἡμῶν τὰ ὄπλα τὰ πνευματικά. Αἰχμαλωτίζοντες γὰρ, φησὶ, πᾶν νόημα πρὸς τὴν ὄπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. Εἶδε τοίνυν τὸν βωμὸν, καὶ οὐκ ἰδεδίλασεν· ἀλλὰ μετέστησε τὸν βωμὸν πρὸς ἑαυτὸν· μᾶλλον δὲ τὰ γράμματα ἀφείκ, μετέθηκεν αὐτοῦ τὰ νοήματα· καὶ καθάπερ ἐν πολέμῳ στρατη· γὸς ἰδὼν στρατιωτῶν ἐν ᾗ παρατάξει τῶν πολεμίων γενναῖον, εἶτα λαβόμενος ἀπὸ τῆς κόμης τοῦ στρα· τιώτου, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ τάξιν αὐτὸν μεταστήσειε, καὶ παρασκευάσειεν ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμεῖν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησε, καθάπερ ἐν παρατάξει πολεμίων τὸ ἐπίγραμμα εὐρῶν ἐν τῷ βωμῷ γεγραμμένον, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ τάξιν μετέστησεν, ἵνα μετὰ Παύλου τοῖς Ἀθηναῖοις πολεμῇ, ἀλλ' οὐ μετὰ Ἀθηναίων τὸν Παῦ· λον βάλλῃ· ξίφος γὰρ ἦν τῶν Ἀθηναίων, μάχαιρα ἦν τῶν πολεμίων τὸ ἐπίγραμμα ἐκεῖνο, ἀλλ' αὕτη ἢ μάχαιρα τῶν πολεμίων τὴν κεφαλὴν ἐξέτεμεν. Οὐκ ἦν [58] οὕτω θαυμαστόν, εἰ τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ ὄπλοις ἐχειρώσατο· τοῦτο γὰρ κατὰ λόγον συμβαίνει· τὸ γὰρ κεινὸν καὶ παράδοξον, ὅταν τὰ τῶν πολεμίων ὄπλα, ταῦτα μηχανήματα τοῖς πολεμίοις προτάγῃται· ὅταν τὸ ξίφος, ὃ καθ' ἡμῶν βαστάζουσι, τοῦτο αὐτοῖς τὴν καιρίαν ἐπαγάγη πλῆγην.

δ. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησά ποτε· ἐξῆλθε γυμνὸς τῶν ὄπλων, ἵνα φανῆ γυμνὴ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Μῆδὲν γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπινον ἔστω, ὅταν Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν πολεμῇ. Ἐξῆλθε τοίνυν γυμνὸς τῶν ὄπλων, καὶ κατήνεγκε τὸν πύργον ἐκείνον. Ἐἶτα ἐπειδὴ ὄπλα οὐκ εἶχε, δραμὸν ἤρπασε τὴν μάχαιραν τοῦ Γολιάθ, καὶ οὕτω τὴν κεφαλὴν ἐξέτεμε τὴν τοῦ βαρβάρου· οὕτω καὶ Παῦλος ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου. Καὶ ἵνα σαφέστερος γένηται ὁ τῆς νίκης τρόπος, καὶ τὴν δύναμιν ὑμῖν τοῦ ἐπιγράμματος ἐρῶ. Εὗρε τοίνυν ὁ Παῦλος ἐν Ἀθηναῖς βωμὸν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τίς δὲ ἦν ὁ ἀγνοούμενος, ἀλλ' ἡ ὁ Χριστός; Εἶδες πῶς ἐξημαλώτισε τὸ ἐπίγραμμα, οὐκ ἐπὶ κακῶ τῶν γραφάντων, ἀλλ' ἐπὶ σωτηρίᾳ αὐτῶν καὶ προνοίᾳ; Τί οὖν; Οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τὴν Χριστὸν ἔγραφαν αὐτοί, οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστόν· ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ θαυμαστόν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἄλλως ἔγραφαν, οὗτος δὲ ἰσχυρὸν ἄλλως αὐτὸ μεταβαλεῖν. Πρῶτον ἀναγκαῖον εἰπεῖν τίνος ἕνεκεν οἱ Ἀθηναῖοι ἔγραφαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἔγραφαν; Πολλοὺς εἶχον θεοὺς ἐκείνοι, μᾶλλον δὲ πολλοὺς δαίμονας· Πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἔθνῶν δαιμόνια. Εἶχον καὶ ἐπιχωρίους, καὶ ξένους. Ὑρᾶτε δὸς ὁ κατάγελως. Εἰ γὰρ Θεός ἐστιν, οὐκ ἐστὶ ξένος· τῆς γὰρ οἰκουμένης ἀπάσης Ἀσποότης ἐστὶ. Τούτων τοίνυν τοὺς μὲν παρὰ πατέρων εἶχον δεξάμενοι, τοὺς δὲ ἀπὸ τῶν πλησίων ἔθνῶν, οἷον ἀπὸ Σκυθῶν, ἀπὸ Θρακῶν, ἀπὸ Αἰγυπτίων· καὶ εἰ τῆς ἔξωθεν παιδείσεως ἦτε ἐμπειροί, καὶ ταύτας ἂν ὑμῖν ἀνέγνων τὰς ἱστορίας πάσας. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἐξ ἀρχῆς πάντας ἐδέξαντο, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν εἰσηγέχθησαν αὐτοῖς, οἱ μὲν ἐπὶ τῶν πατέρων, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς γενεᾶς τῆς ἑαυτῶν, συνελθόντες εἶπον πρὸς ἀλλήλους· ὅτι Ὅσπερ τούτους ἠγνοοῦμεν; φησὶν, ἔπειτα ὑστερον αὐτοὺς ἐδεξάμεθα καὶ ἐγνωρίσαμεν, οὕτω συμβαίνει καὶ ἄλλον εἶνα: ἀγνοοῦμεν, καὶ ἂν τα μὲν Θεόν, οὐ γνωρίζομεν δὲ ὑφ' ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο λαμβάνει ἀμελούμενος, καὶ μὴδὲ θεραπευόμενος. Τί οὖν ἵνα γένηται; Ἐστησαν βωμὸν, καὶ ἔγραφαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ, τοῦτο λέγοντες διὰ τοῦ ἐπιγράμματος· ὅτι Καὶ εἰ τίς ἐστὶ θεὸς ἕτεροφ οὐδέπω γνωρισθεὶς ἡμῖν, κάκεινον θεραπεύσωμεν. Ὅρα ὑπερβολὴν δεισιδαιμονίας. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἀρχόμενος ἔφη, Κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς ἐρῶ· οὐ γὰρ τοὺς γνωρίμους ὑμῖν δαίμονας θεραπεύετε μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὐδέπω γνωρισθέντας ὑμῖν. Ἐκεῖνοι μὲν διὰ τοῦτο ἐπέγραφαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ, ὁ δὲ Παῦλος ἠρμήνευσεν. Οἱ μὲν γὰρ τοῦτο περὶ ἄλλων [57] ἔλεγον, αὐτὸς δὲ αὐτὸ μετέστησεν ἐπὶ τὸν Χριστὸν, αἰχμαλωτίσας τὸ νόημα, καὶ μεθ' ἑαυτοῦ στήσας ἐν τῇ παρατάξει τῇ ἑαυτοῦ· Ὅν γὰρ ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε ὑμῖς, τοῦτον ἐγὼ καταγέλλω, φησὶν· Ἀγνωστος γὰρ Θεὸς οὐδεὶς ἄλλος ἐστὶν ἢ ὁ Χριστός. Καὶ ὅρα σύνεσιν πνευματικῆν. Ἐμελλόν αὐτῷ μετὰ ταῦτα ἐγκαλεῖν, ὅτι Ξενίζοντα εἰσφέρεις δόγματα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν, ὅτι καινοτομεῖς, ὅτι θεὸν εἰσφέρεις, ὃν οὐκ ἴσμεν. Βουλόμενος τοίνυν ἀπαλλαγῆναι τῆς ὑποφίας τῆς κατὰ τὴν καινοτομίαν, καὶ δεῖξαι ὅτι οὐ ξένον κηρύττει θεόν, ἀλλ' ὃν προλαβόντες διὰ τῆς θεραπείας ἐτίμησαν, ἐπήγαγε καὶ εἶπεν· ὅτι Ὅν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγέλλω ὑμῖν. Ὑμεῖς με προελάσσετε, φησὶν· ἐφθασεν ὑμῶν ἡ θεραπεία τὸ ἔμην

κῆρυγμα. Μὴ τοίνυν ἐγκαλεῖτε, ὅτι ξένον εἰσφέρει θεόν· τοῦτον γὰρ καταγέλλω, ὃν ὑμεῖς ἀγνοοῦντες θεραπεύετε, οὐκ ἀξίω μὲν αὐτοῦ τρόπῳ, θεραπεύετε δὲ δμως. Οὐ γὰρ τοιοῦτος βωμὸς ἴσταιται τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ βωμὸς ἐμφυχὸς καὶ πνευματικὸς· ἀλλ' ἀπὸ τούτου ὑμᾶς καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀναγαγεῖν δύναμαι. Οὕτω καὶ Ἰουδαῖοι τὸ παλαιὸν ἐθεράπευον· ἀλλ' ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς σωματικῆς θεραπείας, καὶ ἦλθον ἐπὶ τὴν πνευματικὴν οἱ πιστεύσαντες ἅπαντες. Εἶδες σοφίαν Παύλου; εἶδες σύνεσιν; εἶδες πῶς αὐτοὺς ἐχειρώσατο, οὐκ ἀπὸ Εὐαγγελίων, οὐκ ἀπὸ προφητικῶν, ἀλλὰ ἀπὸ ἐπιγράμματος; Μὴ παράτρεχε τοίνυν, ἀγαπητέ, τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θείων λογίων· ἂν μὲν νήφης καὶ ἐρηγόρος ἦς, καὶ ἐν ἀλλοτριῶς εὐρίσκεις τι χρήσιμον· ἂν δὲ βόθρυμος καὶ ἀναπεπτωκὴς, οὐδὲ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἔσται σοὶ τι πλεόν. Ὅσπερ γὰρ ὁ εἰδὼς κερδαίνει, πανταχόθεν κερδαίνει· οὕτω καὶ ὁ μὴ εἰδὼς, κἂν θησαυρὸν εὕρῃ, κενὸς ἄπεισι. Βούλεσθε εἶπω καὶ ἕτερόν τι τοιοῦτον ἐπιχειρήμα, ὅπερ ἄλλος μὲν μεθ' ἑτέρας ἐφθέγγετο διανοίας, ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς πρὸς ἑαυτὸν μετέθηκε τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν; Οὐκοῦν προσέχετε ἀκριβῶς. Ἴνα μάθητε, ὅτι κάκεινος ἠχμαλώτισε τὸ νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· Ἴνα μάθητε, ὅτι εἰ τὰ ἀλλότρια αἰχμαλωτίζει δυνάμεθα, πολλῷ μᾶλλον ἐν τοῖς οικείοις ἐμπορευόμεθα καὶ κερδανούμεν. Ὁ Καλάφας ἀρχιερεὺς ἦν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐγένετο πονηρίας· κατήσχυον γὰρ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα, ὠνητοὺς ποιήσαντες ἀρχιερέας. Ἐμπροσθεν δὲ οὐχ οὕτως ἦν, ἀλλὰ τῇ τελευτῇ μόνη κατελύετο ἡ ἱερωσύνη τοῦ ἀρχιερέως· τότε δὲ καὶ ζῶντες παρελύοντο τῆς τιμῆς. Ἀρχιερεὺς τοίνυν ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου ὁ Καλάφας, καθώπλιζε κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἔλεγεν· ὅτι δεῖ τοῦτον ἀποθανεῖν, ἐγκαλεῖν μὲν οὐδὲν ἔχων, βασκανία δὲ τηκόμενος. Τοιοῦτον γὰρ ὁ φθόνος· τῶν εὐεργεσιῶν τοιαύτας ἀποδίδωσι τὰς ἀμοιβάς. Ὅθεν καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων τῆς ἐπιβουλῆς, ἔλεγε· Συμφέρει ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Τούτου τοῦ ῥήματος ἡ δύναμις ὅρα πῶς μεθ' ἡμῶν ἐγένετο· ἵνα μάθῃς ὅτι τὸ μὲν ῥῆμα ἦν τοῦ ἱερέως, τὸ δὲ νόημα ἠδυνήθη γενέσθαι πνευματικόν. Συμφέρει ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ [58] ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔλεγεν ἀφ' ἑαυτοῦ, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀρχιερεὺς ἦν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, προσφῆτευσεν, ὅτι δεῖ τὸν Χριστὸν ἀποθανεῖν, οὐ μόνον ὑπὲρ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὅλου τοῦ ἔθνους· διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν, ὅτι Συμφέρει ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Εἶδες δύναμιν Θεοῦ, πῶς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐχθρῶν ἀναγκάζει τὰ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας λέγειν;

ε'. Ἴνα μὲν οὖν μὴ παρატρέχωμεν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν θείων Γραφῶν, ἀρκούτως ταῦτα εἴρηται· ἐν μνημονεύητε· ἐβουλόμην δὲ εἰπεῖν, καὶ τίς ὁ γράψας; τὸ βιβλίον, καὶ πότε, καὶ τίνος ἕνεκεν ἔγραφεν. Ἄλλ' ἕως ταῦτα κατέχωμεν· ἐκεῖνα δὲ εἰς τὴν ἐπιούσαν, ἂν ὁ Θεὸς θέλῃ, ἀποδώσωμεν. Βούλωμαι γὰρ λοιπὸν

quem in nos gestant, hic illis letale vulnus infligit.

4. *Comparatur Paulus cum Davide.* — Talis quippe virtus est Spiritus. Ita quondam egit etiam David : exivit armis nudus, ut nuda gratia Dei appareret. Nihil enim, inquit, humanum sit, quando pro nobis pugnat Deus. Exivit ergo nudus armis, et turrim illam dejecit. Deinde cum armis destitutus esset, currens gladium Goliathi rapuit, atque ita barbari caput amputavit : ita quoque Paulus in hac inscriptione fecit. Atque ut manifestior fiat victoriæ modus, virtutem vobis inscriptionis declarabo. Altare igitur Athenis Paulus invenit, cui inscriptum erat, *Ignoto Deo*. Quis autem ille erat ignotus, nisi Christus? Vides quo pacto inscriptionem captivitate liberarit, non ut damno afficeret eos qui scripserunt, sed ut eos salvos faceret, eisque prodesset? Quid igitur? an propter Christum, dicet aliquis, istud scripserant Athenienses? Si propter Christum hæc Athenienses scripsissent, res adeo mirabilis non fuisset : verum hoc est mirabile, quod illi quidem aliter scripserint, hic autem aliter illud potuerit immutare. Operæ pretium est prius dicamus, qua de causa scripserint Athenienses, *Ignoto Deo*. Quamnam igitur ob causam scripserunt? Multos illi Deos habebant, vel potius multos dæmones : *Omnes quippe dii gentium dæmonia* (Psal. 95. 5). Habebant et patrios et peregrinos. Videtis quanta irrisio. Si enim Deus est, non est peregrinus : siquidem universi terrarum orbis est dominus. Quosdam igitur istorum alios a patribus suis acceptos habebant, alios a finitimis nationibus, utpote a Scythiis, a Thracibus, ab Ægyptiis : quod si profanæ periti essetis eruditionis, hæc etiam vobis omnes historias recitarem. Quoniam igitur omnes ab initio non susceperant, sed illis invecti paulatim fuerant, alii quidem patrum ætate, alii vero ipsorum tempore, convenientes dixerunt ad invicem : *Quemadmodum istos ignorabamus, quando quidem ipsos deinceps accepimus et agnovimus : ita fieri potest, ut sit aliquis alius ignotus, qui verus sit Deus, sed a nobis minime cognitus, qui a nobis insciis propterea negligatur et non colatur. Quid igitur fecerunt? Aram erexerunt, et inscripserunt, Ignoto Deo, ut per inscriptionem hoc significarent, Si forte quispiam sit alius Deus, qui nondum nobis innotuerit, hunc etiam colamus. Vide immodicam superstitionem. Propterea dixit a principio Paulus, Per omnia quasi superstitioniosiores vos video (Act. 17. 22) : non enim vobis notos solummodo colitis deos, sed eos etiam, qui vobis nondum innotuerint. Inscripserant illi quidem, *Ignoto Deo*, sed Paulus interpretatus est : nam illi quidem id de aliis dixerant, at illud ipse traduxit ad Christum, et in captivitate sensum redegit, et in sua secum acie collocavit : *Quem enim ignorantes vos colitis, hæc ego vobis annuntio* (Ib. v. 28), inquit ; ignotus enim alius Deus non est, nisi Christus. Ac vide prudentiam spiritualem. Objecturi deinceps illi erant, Nova quedam dogmata infers auribus nostris, novis rebus studeas, Deum invelis, quem non novimus. Ut igitur illis suspicionem eximeret novitatis, sequæ novum Deum minime prædicare ostenderet,*

sed quem ipsi prius culta honorandum censuerant, adjunxit et dixit, *Quem ignorantes colitis, eum ego vobis annuntio*. Vos me prævenistis, inquit ; prædicationem meam cultus vester præoccupavit. Ne igitur obijciatis novum a me Deum inferri : hunc enim annuntio quem vos colitis ignorantes, non digno quidem modo, sed tamen colitis. Non enim tale Christo erigitur altare, sed animatum altare ac spirituale ; verumtamen ab hoc ad illud vos possum perducere. Ita quoque Judæi quondam cultum exhibebant : sed a corporali cultu recesserunt, et ad spiritualem traducti sunt, qui crediderunt omnes. Vides Pauli sapientiam? vides prudentiam? vides quo pacto illos devicerit non evangelicis, non propheticis usus dictis, sed inscriptione? Noli ergo, carissime, divinorum inscriptionem eloquiorum prætermittere : nam si attentus et vigilans fueris, etiam in alienis utile quidpiam offendes : sin autem negligens ac remissus, ne ipsæ quidem tibi sacræ Literæ prodesse poterunt. Nam quemadmodum qui lucra novit colligere, undique lucra colligit : ita et is qui minime novit, quamvis thesaurum invenerit, inanis rededit. Vultis et alterum simile argumentum in medium afferam, quod alius quidem alio sensu protulit, sed evangelista vim eorum quæ dicta fuerant ad se tradaxit? Itaque diligenter attendite, ut illum quoque discatis intellectum ad obediendum Christo in captivitate redegissem (2. Cor. 10. 5) : ut discatis, si aliena possum in captivitate redigere, multo magis nos in propriis negotiaturos, questumque facturos. Pontifex erat anni illius Caiphas : nam et hoc fuit Judaicæ improbitatis : quoniam dignitatem sacerdotalem adeo deturbabant, ut venales pontifices redderent. Antea vero non ita fiebat, sed sola morte pontificis sacerdotium terminabatur : tum vero etiam viventes honore se abdicabant. Cum igitur illius anni pontifex esset Caiphas, Judæos adversus Christum armabat ac dicebat : Ille mori oportet : cum tamen nihil haberet quod ei objiceret, sed invidia solum tabesceret. Ea namque invidiæ est conditio, talem acceptorum beneficiorum mercedem rependit. Unde insidiarum causam aperiens dicebat, *Expedit ut unus homo moriatur, et non tota gens pereat* (Joan. 11. 50). Hujus verbi virtus vide quo pacto in nostras partes transierit, ut intelligas verbum quidem fuisse sacerdotis, at sensum spiritualem fieri potuisse. *Expedit ut unus homo moriatur, et non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dicebat, inquit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit* (Ib. v. 51), quod mori Christum oporteret non modo pro Judæis, sed et pro tota gente : propterea dicebat, *Expedit ut unus moriatur homo, et non tota gens pereat*. Vides potentiam Dei, quo pacto linguam cogat inimicorum pro veritate verba facere?

5. *Neophyti qui veri sint.* — Ut igitur Scripturæ sacræ titulos non prætermittamus, sufficienter hæc dicta sint, si forte recordemini : cuperem autem etiam dicere quis sit auctor libri, et quando, quaque de causa illum scripserit. Sed hæc interim mens teneamus ; illa vero crastino die, si Deus voluerit, resti-

tuenus. Statui namque, quod reliquum est, sermonem ad nuper illuminatos convertere. Nuper autem illuminatos appello non eos, qui ante duos et tres, neque qui ante decem dies illuminati sunt tantum, sed eos etiam qui ante annum, atque adco multo ante tempore: quandoquidem hos quoque sic appellari oportet. Si enim in excolenda anima nostra multum studii exhibuerimus, possumus et post decem annos nuper illuminati esse, si nobis ingenitam a baptismate juventutem conservaverimus. Neque enim nuper illuminatum efficit tempus, sed vita munda, cum fieri possit, ut post duos etiam dies, qui sibi non caveat, appellationis hujus dignitatem amittat. Atque hujus rei vobis exemplum proferam, quo pacto qui nuper illuminatus erat, statim post duos dies et gratiam et honorem nuper illuminati amisit. Hoc autem exemplum idcirco a me profertur, ut cum lapsam istum videritis, salutem vestram in tuto constituat. Non enim tantum eorum exemplo vobis proposito qui steterunt, sed eorum etiam, qui supplantati sunt, corrigendi estis et sanandi. Simon Magus conversus erat, inquit, et baptizatus adhaerebat Philippo, videns signa: sed post paucos dies statim ad propriam reversus est nequitiam, et suam salutem emere pecunia volebat. Quid ergo nuper illuminato dixit Petrus? *In felle amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse: quocirca Deum roga, si forte remittatur tibi hæc nequitia (Act. 8. 25. 22)*. Nondum ingressus est certamina, et statim indigno venia casu prolapsus est. Ut igitur post duos dies cadere possumus, et nuper illuminati appellationem et gratiam perdere: ita quoque post decem ac viginti annos, et ad finem usque vitæ possumus præclarum hoc atque venerandum nomen ac rem conservare. Atque hoc Paulus testatur apostolus, qui in senectute maxime illustris fuit. Nam quoniam a natura non est hæc juvenus, sed utriusque propositi compotes sumus; ut vel senescamus, vel juvenes maneamus, a nostro pendet arbitrio. In corpore quidem licet omne studium quis adhibeat, licet omnem lapidem moveat, licet illud minime vexet, licet domi contineat, licet laboribus illud et continuis operibus non affligat: tamen ex lege naturæ sic quoque plane senectus illud invadet. In anima vero non ita lit: sed si illam minime vexes, neque sæcularibus eam laboribus curisque mundanis exerceas, juventutem suam perpetuo retinet, illæsamque conservat. Nonne videtis has in cælo fixas stellas? Jam per annos sexies mille nobis lucent, nec ipsarum ulla facta est obscurior. Quod si ubi naturæ res est, ita recens et vividum lumen remansit: ubi voluntatis res est, nonne multo magis tale permanebit, quale ab initio refulsit? Imo vero si velimus, non tale tantum permanebit, sed splendidius etiam erit, sic ut ipsos etiam solis radios æmuletur. Vin' tu intelligere quo pacto possumus etiam post longum tempus esse nuper illuminati? Audi quibus verbis Paulus homines multo ante tempore illuminatos alloquatur: *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam (Phi-*

lipp. 2. 15. 16). Veterem laceramque vestem exulstis, spirituali unguento delibuti estis, liberi omnes facti estis: nemo deinceps ad priorem redeat servitutem. Bellum quoddam ac certamen sunt res istæ.

Athletarum probatio in Olympicis. — Nemo certat, qui servus sit: nemo militat qui sit famulus: sed si servus deprehendatur, ex albo militum cum supplicio ejicitur. Neque vero in hac tantum militia, sed et in Olympicis certaminibus idem iste mos obtinet. Post triginta enim dies hic transactos, in suburbium illos eductos circumvehunt, et toto sedente theatro clamat præco: Num quis hunc accusat? ita ut omni servilis conditionis suspicione depulsa, in certamina pedes inferat. Quod si diabolus in agones suos servos non admittit, quo pacto tu, cum peccati servus evaseris, in Christi certamen ingredi audeas? Illic quidem ait præco, Num quis hujus sit accusator? hic vero Christus non ita dicit, sed quamvis omnes ante baptismum illum accusent, dicit, Ego illum admittam et servitio liberabo, atque in libertatem vindicatum in certamina introducam. Vides agonothetæ benignitatem? Non ea quærit quæ præcesserint; sed eorum quæ consequantur, exigit rationem. Cum servus esses, mille accusatores habebas, conscientiam, peccata, dæmones omnes. Nullus me, inquit, illorum adversum te commovit, neque te meis certaminibus indignum censui, sed ad luctas admisi, non ob tuam dignitatem, sed ob meam benignitatem. Mane igitur ac decerta, sive currendum sit, sive pugilatu, sive pancratio certandum sit, ne occulte, ne temere, nec in vanum decertes. Audi quid egerit Paulus. Confestim ubi de lavacro ascendit, statim post baptismum decertabat, prædicabat, quoniam hic est Filius Dei, et Judæos jam inde a primo die confundebat (Act. 9. 22). At tu prædicare non potes, neque verbum doctrinæ habes? Igitur operibus et conversatione actionumque splendore doce. *Luceat enim, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est (Matth. 5. 16)*. Non potes Judæos voce confundere? Fac ut tua conversatione confundantur, fac ut commoveantur tua mutatione gentiles. Cum enim viderint eum qui lascivus, pravus, ac negligens et corruptus erat, subito fuisse mutatum, et post mutationem ex gratia mutationem ex conversatione exhibuisse, nonne confundentur, et dicent id quod de cæco Judæi quondam dicebant, *Hic est, Non est ille, Imo ipse est (Joan. 9. 8. 9)*? Sunt enim hæc verba hominum confusorum, de nomine sibi noto dubitare, inter se dissidere, propriæ conscientiæ minime credere, ac ne suis quidem oculis. Ille cæcitate corporalem abjecit, tu spiritualem cæcitate abjecisti; ille in salem hunc respexit, tu in justitiæ solem respice. Agnovisti Dominum: fac igitur ea quæ hac agnitione sint digna, ut et cælorum regnum assequaris, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

πρὸς τοὺς νεοφωτιστοὺς ἀγαγεῖν τὸν λόγον. Νεοφωτιστοὺς δὲ λέγω, οὐχὶ τοὺς πρὸ δύο καὶ τριῶν, οὐδὲ πρὸ δέκα ἡμερῶν φωτισθέντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸ ἑνιαυτοῦ, καὶ τοὺς πρὸ πλείονος χρόνου· καὶ γὰρ καὶ τούτους οὕτω χρῆ καλεῖν. Εἰ γὰρ πολλὴν σπουδὴν ἐπιδεικνύμεθα περὶ τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν, ἔξεστι καὶ μετὰ δέκα ἔτη εἶναι νεοφωτιστοὺς, ἐὰν τὴν νεότητά τὴν ἀπὸ τοῦ φωτισματος ἐγγινομένην ἡμῖν διασώσωμεν. Οὐδὲ γὰρ ὁ χρόνος ποιεῖ νεοφωτιστον, ἀλλ' ὁ βίος ὁ καθαρὸς· ἐγχεῖται γὰρ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπολέσαι τὸ ἀζίωμα τῆς προσηγορίας τὸν μὴ προσέχοντα. Καὶ τοῦτου παράδειγμα ἡμῖν ἔρω, πῶς νεοφωτιστος εὐθέως ἀπέβλεσε μετὰ δύο ἡμέρας καὶ τὴν χάριν τοῦ νεοφωτιστοῦ καὶ τὴν τιμὴν. Λέγω δὲ τὸ παράδειγμα, ἵνα ἰδόντες τὸ πτώμα, ἀσφαλίσθητε τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐστώτων ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ὑπεσκελισμένων διορθοῦσθαι χρῆ καὶ θεραπεύειν. Σίμων ὁ μάγος μετεβάλετο, φησὶ, καὶ βαπτισθεὶς προσκαρτερῶν ἦν τῷ Φιλίππῳ, θεωρῶν τὰ σημεῖα· ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας· εὐθέως ἐπανῆλθεν ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, καὶ διὰ χρημάτων ἐβούλετο τὴν σωτηρίαν πρίασθαι. Τί οὖν φησὶ τῷ νεοφωτιστῷ ὁ Πέτρος; *Εἰς χολὴν πικρῆς καὶ σὸνδερσμον ἀδικίας ὄρω σε θνητα· διὸ δεήθητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται σοι ἡ κακία αὕτη*. Οὕτω ἐνέθη εἰς τοὺς ἀγῶνας, καὶ εὐθέως ἔπεσεν εἰς πτώμα ἀσύγγνωστον. Ὡς περ οὖν ἔστι μετὰ δύο ἡμέρας πεσεῖν, καὶ ἀπολέσαι τὴν προσηγορίαν τοῦ νεοφωτιστοῦ καὶ τὴν χάριν, οὕτω καὶ μετὰ δέκα ἔτη εἶκοσι καὶ μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας ἔστιν ἔχειν καὶ λαμπρὸν τοῦτο καὶ σεμνὸν ὄνομα τε καὶ πρᾶγμα. Καὶ τοῦτου μάρτυς ἀπόστολος Παῦλος, ἐν γήρᾳ διαλάμπας μειζρόνως. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ νεότης αὕτη οὐκ ἀπὸ φύσεως, ἀλλ' ἐκατέρας προαιρέσεως ἡμεῖς ἔσμεν κύριοι, καὶ τὸ γηρᾶσαι καὶ μείναι νέους ἐν ἡμῖν ἔστι κείμενον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ σώματος κἂν ἅπαντὰ τις ἐπισπουδάξῃ, κἂν ἅπαντὰ τις πραγματεύηται, καὶ μὴ κατατρέβῃ τὸ σῶμα, κἂν ποιῆ μένειν ἔνδον, κἂν μὴ κατατείνῃ τοῖς πόνοις αὐτὸ καὶ τοῖς συνεχέσιν ἔργοις, πάντως κατὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον καὶ οὕτως αὐτὸ καταλήψεται τὸ γῆρας· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἂν μὴ κατατρέβῃ αὐτήν, μηδὲ [59] κατατείνῃς πόνοις βιωτικαῖς καὶ κοσμικαῖς φροντίσι, μένει διαπαντὸς ἀκραιφνῆ τὴν νεότητά διατηροῦσα. Οὐχ ὁρᾶτε τούτους τοὺς ἀστέρας τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Ἐξακισχίλια λοιπὸν ἡμῖν ἔτη φαίνουσι, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἀμαυρότερος γέγονεν. Εἰ δὲ ἔνθα φύσις, οὕτως ἔμεινεν ἀκμαῖον τὸ φῶς· ἔνθα προαιρέσεις, οὐ πολλῶν μᾶλλον μενεῖ τοιοῦτον, ὅσον ἐξ ἀρχῆς ἐλαμψε; Μᾶλλον δὲ, ἐὰν ἐθέλωμεν, οὐ τοιοῦτον μόνον μενεῖ, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον ἔσται, ὡς καὶ πρὸς αὐτὰς ἐμιλλᾶσθαι τὰς ἡλιακὰς ἀκτίνας. Βούλει μαθεῖν πῶς ἔξεστι καὶ μετὰ χρόνον εἶναι νεοφωτιστοὺς; Ἀκούσον τί φησὶν ὁ Παῦλος πρὸς ἀνθρώπους πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου πεφωτισμένους· *Ἐν οἷς φαιήσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες εἰς καύχημα ἡμεῖοι*. Ἀπεδύσασθε τὸ παλαιὸν καὶ διεβρώγες ἱμάτιον, ἠλείψασθε τὸ μύρον τὸ πνευματικόν, ἐλευθεροὶ πάντες ἐγένεσθε· μηδεὶς λοιπὸν ἐπὶ τὴν δουλείαν ἐπανερχέσθω τὴν προτέραν. Πάλαι μὲν ἔστι τὰ πράγματα καὶ ἀγῶν.

Οὐδεὶς ἀγωνίζεται δούλος, οὐδεὶς στρατεύεται οἰκέτης· ἀλλ' ἐὰν ἀλῶ δούλος ὢν, μετὰ τιμωρίας ἐκβάλλεται τοῦ τῶν στρατιωτῶν καταλόγου. Οὐκ ἐπὶ τῆς στρατείας δὲ ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔθος κρατεῖ. Μετὰ γὰρ τὰς τριάκοντα ἡμέρας τὰς ἐνταῦθα ἀναγαγόντας αὐτοὺς εἰς τὸ προάστειον περιέρχουσι, καὶ τοῦ θεάτρου καθημένου παντὸς, βοᾶ ὁ κήρυξ, *Μή τις τούτου κατηγορεῖ*; ὥστε αὐτὸν ἀποσκευασάμενον τῆς δουλείας τὴν ὑπόψιαν, οὕτως εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβῆναι. Εἰ δὲ ὁ διάβολος οὐ δέχεται δούλους εἰς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ἑαυτοῦ, πῶς σὺ τολμᾶς δούλος γενόμενος τῆς ἀμαρτίας εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβῆναι τοῦ Χριστοῦ; Ἐκεῖ μὲν ὁ κήρυξ λέγει, *Μή τις τούτου κατηγορεῖ*; ἐνταῦθα δὲ ὁ Χριστὸς οὐχ οὕτω λέγει· ἀλλὰ κἂν ἅπαντες αὐτοῦ κατηγορήσωσι πρὸ τοῦ βαπτίσματος, λέγει, *Ἐγὼ δέξομαι αὐτὸν, καὶ ἀποσκευάσομαι τῆς δουλείας, καὶ ποιήσας ἐλευθερον εἰς τοὺς ἀγῶνας εἰσάξω*. Εἶδες φιλανθρωπίαν ἀγωνοθέτου; Οὐ ζητεῖ τὰ πρότερα, ἀλλὰ τῶν μετὰ ταῦτα εὐθύνας ἀπαιτεῖ. Ὅτε δούλος ἦς, μυρίους εἶχες κατηγοροῦς, τὸ συνειδὸς, τὰ ἀμαρτήματα, τοὺς δαίμονας ἅπαντας. Οὐδεὶς με, φησὶν, ἐκείνων ἐκίνησε κατὰ σοῦ, οὐδὲ ἐνόμισά σε ἀνάξιον τῶν ἀγῶνων τῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἐδεξάμην εἰς τὰ παλαιόματα, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀξίας τῆς σῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμῆς φιλανθρωπίας. Μένε τοίνυν καὶ ἀγωνίζου, κἂν τρέχειν δέῃ, κἂν πυκτεθεῖν, κἂν παγκρατιάξῃ· μὴ ἀδῆλως, μηδὲ ἀπλῶς, μηδὲ εἰκῆ. Ἀκούσον τί ἐποίησεν ὁ Παῦλος· Εὐθέως ἀπὸ τῶν ναμάτων ἀναβάς, αὐτίκα ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἠγωνίζετο, ἐκίρυσεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ συνέχυσεν τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ πρώτης. Ἄλλ' οὐ δύνασαι κηρύξαι σὺ, οὐδὲ ἔχεις διδασκαλικὸν λόγον; Οὐκοῦν διδάσθον διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς πολιτείας, διὰ τῆς λαμπρότητος τῶν πράξεων. *Λαμψάτω γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλά ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Οὐ δύνασαι συγγεῖν Ἰουδαίους διὰ τῆς φωνῆς; Ποίησον αὐτοὺς συγχυθῆναι διὰ τῆς πολιτείας, πείρασον καὶ Ἑλλήνας [60] θορυβηθῆναι διὰ τῆς μεταβολῆς. Ὅταν γὰρ ἴδωσι τὸν πρὸ τούτου ἀσελγῆ, τὸν πονηρὸν, τὸν ἡμελημένον, τὸν διεφθαρμένον, ἀθρόον μεταβεβλημένον, καὶ μετὰ τῆς μεταβολῆς τῆς κατὰ τὴν χάριν, μεταβολὴν τὴν κατὰ τὴν πολιτείαν ἐνδεικνύμενον, οὐ συγχυθῆσονται καὶ ἐροῦσιν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγον ποτε, *Οὗτός ἐστιν, ὅκν ἐστιν ὡπαιρ, ἀστέρος ἐστι*; Συγχεχυμένων γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα, ἀμφιβάλλειν περὶ τοῦ γνωρίμου, διαστασιάζειν πρὸς ἑαυτοὺς. τῷ οἰκείῳ συνειδῶτι μὴ πιστεύειν, μηδὲ τοῖς ἑαυτῶν ὀφθαλμοῖς. Ἀπέβαλεν ἐκεῖνος τὴν σωματικὴν πῆρσιν, ἀπέβαλες σὺ τὴν ψυχικὴν πῆρσιν· ἀνέβλεψεν ἐκεῖνος εἰς τὸν ἥλιον τοῦτον, ἀνάβλεψον σὺ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Ἐπέγνωσ τὸν Δεσπότην· ἀξία τοίνυν πρᾶξον τῆς ἐπιγνώσεως· ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχης, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὐ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Συνάξως διὰ χρόνου ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ γενομένης, εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Πράξεων τῶν ἡχοστόλων, καὶ ὅτι χρησιμώτερος βίος ἐνάρετος σημειῶν καὶ θαυμάτων, καὶ κατὰ τὶ διαφέρει ποιητεία σημειῶν.

α'. Διὰ χρόνου πρὸς τὴν μητέρα ἡμῶν ἐπανήλθομεν πάλιν, τὴν ποθεινὴν καὶ ἐπέραστον ταύτην ἅπασιν ἐκκλησίαν, πρὸς τὴν μητέρα ἡμῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἁπασῶν. Μήτηρ μὲν γὰρ, οὐχ ὅτι τῷ χρόνῳ πρεσβυτέρα μόνον ἐστίν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὸ ἀποστολικῶν ἐθιμελιώθη χειρῶν· διὰ τοῦτο πολλάκις καὶ κατακαφεῖσα διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πάλιν ὠρθώθη διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ αἱ ἀποστολικαὶ μόνον αὐτὴν ἐθεμελίωσαν χεῖρες, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δεσπότη τοῦ ἀποστόλων ἡ ἀπόφασις ἐτειχίσεν αὐτὴν καινῶ καὶ παραδόξῳ τειχιζομένῳ τρόπῳ. Οὐ γὰρ ξύλα καὶ λίθους συνθεῖς, οὕτως ὠκοδόμησε τὸν περίβολον, οὐδὲ τάφρον ἐξωθεν περιελάσας, καὶ σκύλοπας καταπέψας, καὶ πύργους ὀναστήσας, οὕτως αὐτὴν ἠσφαλίσατο· ἀλλ' ἐφθέγγετο δύο βήματα ψιλὰ μόνον, καὶ ταῦτα ἤρκεσεν ἀντὶ τείχους αὐτῆ, καὶ πύργου, καὶ τάφρου, καὶ ἀσφαλείας ἁπάσης. Καὶ τίνα ἐστὶ τὰ βήματα ταῦτα, ἃ τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν; Ἐπὶ τῇ *πέτρα τᾶσθη οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν* καὶ *πύλαι ἔθου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*. Τοῦτ' ἐστὶ τὸ τείχος, τοῦτο δὲ περίβολος, τοῦτο ἡ ἀσφάλεια, τοῦτο λιμὴν καὶ καταφυγή. Σὺ δέ μοι σκόπει κἀντεῦθεν τοῦ τείχους τὸ ἀβράγες. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀνθρώπων ἐπιβουλαὶ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς μόνον, ἀλλ' ὅτι οὐδ' αὐταὶ αἱ μηχαναὶ τοῦ ἔθου· *Πύλαι γὰρ, φησὶν, ἔθου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*. Οὐκ εἶπεν, Οὐ [61] προσβαλοῦσιν αὐτῇ, ἀλλ' ὅτι *Οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*· προσβαλοῦσι μὲν γὰρ, οὐ περιέσσονται δὲ αὐτῆς. Ἄλλὰ τί ποτε ἐστὶ, *Πύλαι ἔθου*; τάχα γὰρ ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον. Μάθωμεν τί ἐστὶ πύλη πόλεως, καὶ τότε εἰσόμεθα τί ἐστὶ πύλη ἔθου. Πύλη πόλεως ἐστὶν εἰσοδος ἢ εἰς τὴν πόλιν οὐκοῦν καὶ πύλη ἔθου ἐστὶ κίνδυνος εἰς τὸν ἔθον φέρων. Ὁ τοίνυν λέγει, τοιοῦτὸν ἐστίν· Ἄν τοιοῦτοι κίνδυνοι καταβραγῶσι καὶ προσβάλωσιν, ὡς πρὸς αὐτὸν ἐνεργεῖν ἡμᾶς τὸν ἔθον, ἀπερίτρεπτος ἡ Ἐκκλησία μένει. Ἰπδύνατο μὲν γὰρ μὴ ἀφεῖναι πείραν αὐτὴν λαβεῖν τῶν δεινῶν· τίνας οὖν ἔνεκεν ἀφήκεν; Ὅτι πολλῶν μετ' ὄν ἐστὶ τοῦ κωλύσαι τοὺς πειρασμούς· τὸ συγχωρήσαντα τοὺς πειρασμούς ἐλθεῖν, μὴδὲν ἀφεῖναι· ὅτι ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς τούτων παθεῖν. Διὰ τοῦτο ἀφήκε πάντας ἐπελθεῖν τοὺς πειρασμούς, ἵνα δοκιμωτέρην αὐτὴν ἐργάσθηται· Ἢ γὰρ *θλίψις ὑπομονὴν καταργεῖται*, ἢ δὲ *ὑπομονὴ δοκιμήν*. Καὶ ἵνα τὴν δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ μετὰ πλείονος ἐπιδείξηται περιουσίας, ἐξ αὐτῶν τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου ἐξαρπάξει αὐτὴν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ κλυδώνιον εἶασε γενέσθαι, καὶ βαπτισθῆναι τὸ σκάφος οὐκ εἶασεν. Οὕτω καὶ κυβερνήτην θαυμάζομεν, οὐχ ὅταν ἐξ οὐρίας πλέων, οὐδ' ὅταν κατὰ πρύμναν ἰσταμένου τοῦ πνεύματος διασίσση τὸ σκάφος· ἀλλ' ὅταν τῆς θαλάσσης στασιαζούσης, καὶ τῶν κυμάτων ἀγριωμένων, καὶ τοῦ χειμῶνος

καταβήγγυμένου, τὴν τέχνην πρὸς τὴν τῶν ἀνέμων ἀντιστήσας φορὰν, ἐκ μέσου τοῦ χειμῶνος ἐξαρπάσῃ τὸ πλοῖον. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε. Καθάπερ πλοῖον ἐν θαλάττῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῇ οἰκουμένῃ φέρεσθαι πάλιν ἀφείς, οὐ κατέλειπε τὴν ζάλην, ἀλλ' ἐξήρπασε τῆς ζάλης· οὐ κατέστειλε τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἠσφαλίσατο τὴν ναῦν· καὶ διανισταμένον τῶν πανταχοῦ δῆμων, καθάπερ κυμάτων ἀγρίων, καὶ προσβαλόντων αὐτῇ τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, καθάπερ χαλεπῶν ἀνέμων, καὶ πάντοθεν ἐγειρομένου τοῦ χειμῶνος, πολλὴν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν γαλήνην ἐποίησε· καὶ τὸ δὲ θαυμαστόν, ὅτι οὐ μόνον ὁ χειμῶν οὐ κατέκλυσε τὴν ναῦν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν χειμῶνα ἡ ναῦς κατέκλυσε. Οἱ γὰρ δωγμοὶ οἱ συνεγεῖς οὐ μόνον οὐ κατεπόντισαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ διελύθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Πῶς καὶ τίνα τρόπον, καὶ πόθεν; Ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῆς λεγουσῆς, *Πύλαι ἔθου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*. Πόσα ἔκαμον Ἕλληνας, ὥστε τὸ βῆμα τοῦτο καθελεῖν, ὥστε ἄκυρον ποιῆσαι τὴν ἀπόφασιν, καὶ οὐκ ἰσχυρὰν καταλύσαι; Θεοῦ γὰρ ἡ ἀπόφασις ἦν. Καὶ καθάπερ πύργον ἐξ ἄδαμαντίνων λίθων συγκείμενον, σιδηρῶ συνδεμένον ἀκριβῶς, οἱ πολέμιοι πανταχοῦθεν βάλλοντες, οὕτε τὴν οἰκοδομήν χανουοῦσιν, οὕτε τὴν ἀρμονίαν παραλύουσιν, ἀλλ' ἀπέρχονται τὸν μὲν πύργον μὴδὲν καταβάλλαντες, μὴδὲ ποιήσαντές τι κακὸν, τὴν δὲ ἑαυτῶν καταλύσαντες δύναμιν· οὕτω δὲ καὶ τὸ βῆμα τοῦτο, καθάπερ πύργον ὑψηλὸν ἐν μέσῃ τῇ οἰκουμένῃ μετὰ ἀσφαλείας τετειχισμένον, οἱ Ἕλληνας πανταχοῦθεν βάλλοντες, αὐτὸν τε ἰσχυρὸν ἀπέθωναν, τὴν δὲ ἑαυτῶν καταλύσαντες ἰσχύν, οὕτως ἀπέθωναν. Τί γὰρ οὐκ ἐμηχανήσαντο κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης; Στρατόπεδα παρεσκευάζετο, ὄπλα ἐκινεῖτο, βασιλεῖς καθωπλίζοντο, δῆμοι διηγείροντο, πόλεις διανίσταντο, δικασταὶ παρωξύνοντο, ἅπαν τιμωρίας [62] εἶδος ἐπενοεῖτο· οὐδεὶς παρελιμπάνετο κολάσεως τρόπος· πῦρ, καὶ σιδηρὸς *, καὶ θηρίων ὀδόντες, καὶ κρημνοὶ, καὶ καταποντισμοὶ, καὶ βάραθρον, καὶ ξύλον, καὶ σταυρὸς, καὶ κάμιнос, καὶ πάντα ὅσα ὤφθη ποτε βασανιστήρια εἰς μέσον ἐφέροντο· ἀπειλῶν ὄγκος ἄφατος, τιμῶν ὑποσχέσεις ἄφατοι, ὥστε ἐκείνῳ μὲν φοβῆσαι τῷ τρόπῳ, τούτῳ δὲ ἐκλύσαι καὶ δελεᾶσαι. Οὐδὲν γοῦν ἀπάτης, οὐ βίας παρελιμπάνετο εἶδος. Καὶ γὰρ πατέρες παῖδας παρέδωκαν, καὶ παῖδες πατέρας ἠγνόησαν· μητέρες ὠδίνων ἐπελάθοντο· καὶ οἱ τῆς φύσεως ἀνετρέψαν νόμοι. Ἄλλ' ὅμως οἱ θεμελίω τῆς Ἐκκλησίας οὐδὲ οὕτως ἐσαλεύθησαν· ἀλλὰ διὰ τῆς συγγενείας αὐτῆς ὁ πόλεμος ἤρετο καὶ τῶν τει-

* Πῦρ καὶ σιδηρὸς. Ab his verbis incipit ms. Μοι κτεν ξύλον καὶ τροχὸς καὶ σταυρὸς. Μοι ἐπέρετο. Ἀπειλῶν ὄγκος ἀφόρητος... Ἰντᾶ οὐδὲν οὐκ ἀπάτης... παῖδας προέδωκαν.

VETERI ECCLESIA LONGO INTERVALLO CELEBRATA COLLECTA ESSET, SERMO HABITUS IN INSCRIPTIONEM ACTORUM APOSTOLORUM : ET VITAM CUM VIRTUTE ACTAM UTILIOREM ESSE SIGNIS RACULIS : ET QUATENUS DIFFERAT A SIGNIS CONVERSATIO (n).

lesia nec persecutionibus nec alio modo vincitur. ad matrem nostram longo intervallo reversi id desideratam et caram omnibus hanc eandem nostram et omnium ecclesiarum matrem. er quidem est non quod antiquior tantum sit : sed quod apostolorum manibus sit fundata : causam multoties propter Christi nomen Christi virtute rursus est erecta. Neque enim a tantum manus illam fundarunt , sed et apostolorum Domini decretum illam novo et munitionis genere munivit. Non enim coarctata lignis et lapidibus septa construxit , neque acrius ducta circumdedit aut palis defixis , aut exaedificatis illam munivit : sed duo nuda sola protulit , et hæc illi fuerunt instar muri , et fossæ , et cujusvis loco munimenti. Et quæ illa sunt verba , quæ tantam vim obtinent ? *ut petram ædificabo Ecclesiam meam : et portæ inferi prævalebunt adversus eam (Matth. 16. 18).* Quis est , hoc septum , hoc munimentum , hoc refugium. Tu vero quam inexpugnabilis sit illa , inde percipede. Neque enim hominum insidias adversus eam dixit non prævalituras , portas inferni machinas. *Portæ enim , inquit , inferi prævalebunt adversus eam.* Non dixit , *inferi prævalebunt adversus eam non prævalebunt :* sed , *Adversus eam non prævalebunt :* sed illæ quidem , sed illam non superabunt. illud est , *Portæ inferi ?* forte namque obsculictum. Discamus quid sit porta urbis , et tunc quid sit porta inferi. Porta urbis est aditus : itaque porta inferi est periculum , quod advenit. Quod igitur ait , est ejusmodi : licet impetum faciant tanta pericula , ut ad ipsam ipites agant infernum , Ecclesia manet intacta : iterat ille quidem non permittere , ut nulla periremur : cur ergo permisit ? Quod multo magis , quam tentationes prohibere , si dum advectiones sinit , nihil tamen ex earum incursu *ferre permittat ;* idcirco omnes accidere tenuerunt , ut probatiorem illam redderet : siqui-

ata cum Ms. Colbertino 3088 , qui deficit initio et alium hactenus Codicem nancisci potuimus. Ibid. , seu veteri Ecclesia. Libanius in Antiochio ait , Antiochia duas fuisse urbes divisam , alteram *καλαὶν* , hoc nomen , quæ secundum Oronis fluvii oram longum terræ spatium : alteram novam , in ejusdem fluminis , forma rotunda , quæ quinque pontibus antehabebatur. In *καλαὶν* seu antiqua exstabat vetus ecclesia ostolis fundata , ut dicit homilize initio Chrysostomus apostolica vocatur a Theodoro : et in Alexandrino Palæa item ecclesia dicitur. Cujus vis duplex videtur causa fuisse , et quod in veteri et quod antiquitus ab apostolis fundata fuisset ; multoties propter Christi nomen eversa , multo denuo fuerit , *καλαὶν* tamen , seu veteris nomen erat etiam tempore auctoris Chronici Alexandrini : Antiochiæ memorat Athanasius tomo ad Antioche-

dem *Tribulatio patientiam operatur , patientia vero probationem (Rom. 5. 3. 4).* Atque ut majori cum excessu virtutem suam ostendat , ex ipsis eam portis eripit mortis. Propterea tempestatem sicut excitari et mergi cymbam minime sivit. Sic gubernatorem quoque laudamus , non cum secundis ventis navigans , neque cum a puppi flantibus auris incolumem navim servat ; sed cum mari procellis agitato , ac fluctibus effervescentibus , ac tempestate commota suam artem adversus impetum ventorum opponit , et navigium ex mediis procellis salvum educit. Ita fecit et Christus. Dum tanquam navigium in mari Ecclesiam rursus in mundo ferri permisit , neque fluctus sedavit , sed ex fluctibus eripuit : non mare compescuit , sed navim communit ; et cum surgerent undique populi , tanquam sævi fluctus , et maligni spiritus tanquam adversi quidam venti in eam irruerent , excitata undique tempestate , multam attulit Ecclesiæ tranquillitatem : quodque permirum sane fuit , non modo navim procella non obruit , sed et procellam cymba sedavit. Nam continuæ persecutiones non modo Ecclesiam non submerserunt , sed ab Ecclesia sunt sedatæ. Quo tandem pacto , et quorum opera ? Hujus sententiæ nimirum ita pronuntiata , *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam (Matth. 16. 18).* Quam multa Græci moliti sunt , ut verbum hoc tollerent , ut sententiam irritam redderent , neque potuerunt dissolvere ? Dei quippe sententia erat. Et quemadmodum turrin ex adamantinis structam lapidibus , ferro firmiter junctam , hostes undique si verberent , neque structuram laxant , neque coagmentationem dissolvunt , sed illarsa turre manente , nec ullis incommodis affecta , suisque viribus exhaustis discedunt : sic nimirum et verbum hoc tanquam altam quamdam turrin in medio orbis terrarum firmiter communitam , cum Græci undique verberassent , cum illam firmam reddiderunt , tum suis viribus fractis mortem obierunt. Quid enim adversus hanc sententiam non machinati sunt ? Exercituum delectus habebatur , arma movebantur , reges armabantur , populi commovebantur , urbes insurgabant , iudices excandescebant , omne supplicii genus excogitabatur , nullus poenæ modus omittabatur , ignis , ferrum , dentes ferarum , præcipitia , submersiones , barathrum , equuleus , crux et fornax , et omnia quæ umquam visa sunt tormenta , in medium proferebantur : ingens minarum agmen , honorum pollicitationes innumeræ , ut illa quidem ratione terrerent , hæc vero mollirent et allicerent. Nullum igitur fraudis , nullum violentiæ genus prætermittabatur. Nam et patres filios prodebant , et filii patres non agnoscebant , matres suorum partuum obliviscebantur , et naturæ leges evertabantur. Verum tamen ne sic quidem Ecclesie fundamenta concussa sunt : et quamvis ab ejus propinquis bellum indi-

cum esset, non tamen ad muros usque ipsius pervenit, propter illud verbum quod sic habuit, *Porta inferi non prævalebunt adversus eam*. Noli enim id spectare, quod verbum erat, sed, quod verbum Dei: siquidem caelum verbo firmavit Deus (*Psal.* 32. 6), et terram verbo super aquas fundavit (*Psal.* 103. 5), et effecit, ut hæc densa gravisque natura ab illa levi fluxaque sustentaretur, et mare, cuius vis indomita, quod tot fluctibus ac procellis se extollit, imbecilli vallo arenæ undique per verbum suum vallavit. Ergo qui caelum verbo firmavit, qui terram fundavit, qui mare circumvallavit, quid miraris, si Ecclesiam caelo, terra marique pretiosiorems rursus hoc verbo munivit?

2. *Ecclesia quomodo fundata.* — Quando igitur adeo stabile est et inconcussum ædificium, adeo inexpugnabile munimentum, qua ratione apostoli jecerint fundamenta, videamus, quam profundam fossam duxerint, ut inconcussum fieret ædificium. Non profundam fossam duxerint, neque tanto labore indiguerunt. Quid ita? Vetus invenere fundamentum, quod a prophetis jactum erat. Ut igitur homo, qui maximam domum ædificaturus sit, postquam vetus et firmum ac stabile fundamentum offendit, non vectibus fundamenta subvertit, non lapides loco movet, sed immotum sinens, novum ædificium imponit: sic et apostoli cum magnam istud exstructuri essent ædificium, Ecclesiam, quæ ubique terrarum erigitur, non profundam fossam duxerunt, sed invento veteri fundamento prophetarum, illud minime subverterunt, nec ædificium et doctrinam immutarunt: sed illa intacta suam deinde imposuere doctrinam, hæc scilicet novam Ecclesiæ fidem. Atque ut intelligas vetus illos fundamentum loco non movisse, sed super illud ædificasse, sapientem ipsum architectum Paulum audi, nobis exactam ædificationis diligentiam declarantem: siquidem ipse sapiens est architectus. *Ut sapiens enim architectus, inquit, fundamentum posui (1. Cor. 3. 10)*. Sed videamus, qua ratione fundamentum ipsum posuerit. Super aliud, inquit, fundamentum vetus prophetarum. Unde id constat? *Jam non estis hospites, inquit, sed cives sanctorum, superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum (Eph. 2. 19. 20)*. Vides fundamentum, et fundamentum, alterum prophetarum, alterum apostolorum, quod supra positum est. Et quod sane miram est, non statim post prophetas venerunt apostoli, sed multum interea tempus elapsum est. Quid ita? Quod ita faciant optimi quique architecti: ubi jecerint fundamentum, non confestim ædificium superimponunt, ne forte dum mollis ac recens est fundamenti structura, grave parietum pondus minime ferre possit. Propterea cum longo tempore firmari lapides siverint, ubi recte coagmentatos illos viderint et compactos, tunc et parietum molem imponunt. Ita quoque fecit Christus, cum prophetarum fundamentum in auditorum mentibus desigi, ac firmam fieri doctrinam siverisset, quando immobile vidit ac stabile ædificium esse, quando defixa dogmata sacra, sic ut possent novam etiam hanc philosophiam ferre, tunc apostolos misit, qui supra

fundamentum prophetarum Ecclesiæ parietes excitarent. Idcirco non dixit, ædificati super fundamentum prophetarum, sed *Superædificati*, supra scilicet ædificati. Sed quo pacto fuerint ædificati, videamus.

Explanatio tituli Act. Apost.; differentia quæ inter actionem et miraculum; altera differentia inter miraculum et actum. — Unde vero id cognoscemus? Unde, quæso, aliunde, quam ex Actorum libro, de quo et superioribus diebus disseruimus? Fortasse namque debitum inde vobis exiguum aliquod debemus, quod hodierno die necesse est persolvamus. Quodnam igitur illud est debitum? Ipsum titulum libri interpretari studeamus. Non enim facilis est et apertus, sicut plurimi arbitrantur, sed inquisitione multa indiget. Quisnam igitur est libri titulus? *Acta Apostolorum*. Nonne dilucida res videtur esse, nonne clara omnibus, atque manifesta? Sed si velitis assequi ea quæ dicuntur, quanta tituli hujus profunditas sit, videbitis. Cur enim non dixit, *Miracula Apostolorum*? cur non inscripsit, *Signa Apostolorum*, aut *Virtutes ac prodigia Apostolorum*, sed tantum *Acta Apostolorum*? Non enim idem sunt acta et signa, non idem acta et miracula; non idem sunt, acta et prodigia et virtutes: sed multum inter utraque discrimen est. Est enim actum operis propriæ cujusque diligentia, miraculum vero divini muneris est beneficium. Vides quanta sit inter actum et miraculum differentia? Actum est humanorum sudorum effectus, miraculum divinæ liberalitatis est specimen: actum a nostra voluntate ducit initium, miraculum a gratia divina trahit originem, et hoc celestis est auxilii, illud humani est arbitrii. Actum ex utroque contextitur, ex nostra diligentia et ex gratia divina: miraculum solam exhibet celestem gratiam, neque sudoribus nostris indiget. Actum est probis moribus esse, castum, modestum, iræ imperare, cupiditates subigere, largiri elemosynas, benignitatem exhibere, omnem virtutem exercere: hoc est actio et labor et sudor noster. Miraculum est dæmones abigere, exæcatos oculos aperire, leprosorum corpora mundare, resoluta membra compingere, mortuos suscitare, alia ejusmodi mira opera patrare. Vides quantum sit inter acta et miracula discrimen, inter conversationem et signa, inter diligentiam nostram et gratiam Dei?

3. Vis et alterum tibi discrimen ostendam? *Vestra* enim causa hodierno die institutus est hic a me sermo, ut quid sit miraculum signumque discatis¹. *Majus* quidem est miraculum, ac formidabilius, ac naturam nostram exsuperat: actio vero et conversio res quidem est signis minor, sed utilior et fructuosior: est quippe laborum præmium et diligentia merces. Atque ut intelligas fructuosiorum esse atque utiliorum signo actionem, actio quidem bona etiam sine signis eos, a quibus peracta fuerit, introducit in caelum: miraculum autem et signum absque conversatione deducere ad vestibula illa non possunt. Quo vero pacto id fiat, ostendam: vos autem animadvertite,

¹ Colb., *Oportet enim vos illa verba omnino intelligere, nempe miraculum et signum.*

ἡὼν αὐτῆς οὐχ ἦφατο, διὰ τὸ βῆμα ἐκεῖνο τὸ λέγον, Ὅτι *εὐλαί ὄβου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς*. Μὴ γὰρ ἴθης, εἰ βῆμα ἦν, ἀλλ' εἰ βῆμα Θεοῦ. Καὶ γὰρ τὸν οὐρανὸν βῆματι ἐστερωώσαν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν γῆν βῆματι θεμελίωσαν ἐπὶ τῶν ὕδατων, τὴν πυκνὴν ταύτην καὶ βαρεῖαν φύσιν ἐπὶ τῆς χυνοτάτης ἐκείνης καὶ διαβρεούσης ποιήσας φέρεσθαι· καὶ τὴν θάλασσαν τὴν ἀφόρητον ἂ ταῖς βίαις, ἐκείνην τὴν τοσαῦτα ἔχουσαν κύματα, ἀσθενεῖ τεῖχίῳ τῇ ψάμμῳ πανταχόθεν ἐτείχισε διὰ βῆματος. Ὅ τοῖνον διὰ βῆματος τὸν οὐρανὸν στερωώσας, τὴν γῆν θεμελίωσας, τὴν θάλασσαν περιφράξας, τί θαυμάζεις, εἰ τὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης τιμιωτέραν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ βῆματος τοῦτου πάλιν ἐτείχισεν;

β'. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὕτως ἡ οἰκοδομὴ ἀσειστος, οὕτω τὸ τεῖχος ἀρραγές, ἴδωμεν πῶς κατεβάλλοντο οἱ ἀπόστολοι τοὺς θεμελίους, πόσον βάθος ἔσκαψαν, ὥστε ἀσειστον γενέσθαι τὴν οἰκοδομήν. Οὐκ ἔσκαψαν βάθος, οὐκ ἐδείθησαν πόνου τοσούτου. Διὰ τί; Παλαιὸν εἶρον θεμέλιον καὶ ἀρχαῖον, τὸν τῶν προφητῶν. Καθάρτερον οὖν ἀνθρώπος μέλλων οἰκίαν μεγίστην οἰκοδομεῖν, ἐπειδὴν εὐρὴν θεμέλιον παλαιὸν καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἀρραγῆ, οὐκ ἀναμοχλεύει τὸν θεμέλιον, οὐ κινεῖ τοὺς λίθους, ἀλλ' ἀφελὸς ἐστάναι ἀκίνητον, οὕτως ἐπιτίθει τὴν νέαν καὶ πρόσφατον οἰκοδομήν· οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι μέλλοντες τὸ μέγα τοῦτο οἰκοδόμημα οἰκοδομεῖν, τὴν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαν ἰδρυμένην, οὐ διεσκαψαν βάθος, ἀλλ' εὐρόντες παλαιὸν θεμέλιον, τὸν τῶν προφητῶν, οὐκ ἀνεμόχλευσαν ἐκαίνον, οὐκ ἐκίνησαν τὴν οἰκοδομήν καὶ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλ' ἀφέντες αὐτὴν μένειν ἀκίνητον, οὕτως ἐπιτίθειαν τὴν παρ' αὐτῶν διδασκαλίαν, τὴν νέαν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας πίστιν. Καὶ ἵνα μάθης εἰ οὐκ ἐκίνησαν τὸν παλαιὸν θεμέλιον, ἀλλ' ἐπάνω αὐτοῦ οἰκοδόμησαν, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος Παύλου λέγοντος ἡμῖν τῆς οἰκοδομῆς τὴν ἀκρίθειαν αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων. Ὡς σοφὸς γὰρ, φησὶν, ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτὸν τέθεικε τὸν θεμέλιον. Ἐπάνω, φησὶν, ἐτέρου θεμελίου παλαιοῦ, τοῦ τῶν προφητῶν. [63] Πόθεν τοῦτο δῆλον; Οὐκ ἐστὶ ἐστὲ ξένοι, φησὶν, ἀλλὰ συμκολιταὶ τῶν ἀγίων, οἰκοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Εἶδες θεμέλιον καὶ θεμέλιον, τὸν μὲν τῶν προφητῶν, τὸν δὲ τῶν ἀποστόλων ἀνωτέρω κείμενον. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, οὐκ εὐθέως μετὰ τοὺς προφήτας ἦλθον οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ πολὺς μεταξὺ παρεγένετο χρόνος. Τί δήποτε; Ὅτι οἱ ἀριστοὶ τῶν οἰκοδομῶν ταῦτα ποιῶσιν· ἐπειδὴν καταβάλλονται θεμέλιον, οὐκ εὐθέως ἐπιτίθειαι τὴν οἰκοδομήν, ἵνα μὴ ἀπαλωτέρα καὶ πρόσφατος οὔσα τοῦ θεμελίου ἡ ἐργασία, ἀδυνατήσῃ τῶν τεχνῶν ἐνεργεῖν τὸ βάρος. Διὰ τοῦτο ἀφέντες χρόνον πολλῷ παγγῆναι τοὺς λίθους, ἐπειδὴν ἴδωσιν ἀκριδῶς σφιγντάς, τότε ἐπιτίθειαι καὶ τῶν τοίχων τὸ βάρος. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν ἀφελὸς παγγῆναι τὸν θεμέλιον τῶν προφητῶν ἐν ταῖς τῶν ἀκουσάντων ψυχαῖς, καὶ γενέσθαι βαθαίαν τὴν διδασκαλίαν, ὅτε εἶδεν ἀσειστον οὔσαν τὴν οἰκοδομήν, ὅτε παγγέντα τὰ δόγματα τὰ ἱερὰ, ὥστε

δυνηθῆναι τὴν κατὰ τὴν καινὴν φιλοσοφίαν ἐνεργεῖν, τότε ἀπέστειλε τοὺς ἀποστόλους, ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν προφητῶν τοὺς τοίχους τῆς Ἐκκλησίας ἀναστήσοντας. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Οἰκοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν προφητῶν, ἀλλ' Ἐποικοδομηθέντες, ἐπάνω οἰκοδομηθέντες. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς οἰκοδομηθῶσαν.

Πόθεν οὖν εἰσόμεθα; Πόθεν δὲ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων, περὶ τῆς καὶ ἐν ταῖς ἐμπροσθεν ὑμῖν ἡμέραις διελέχθημεν; Τάχα γὰρ τι καὶ μικρὸν ἐκείθεν ὑμῖν ὀφειλομεν χρεῖος, ὅπερ ἀνάγκη καταθεῖναι σήμερον. Τί οὖν ἐστὶ τὸ χρεῖος; Αὐτὴν τοῦ βιβλίου τὴν ἐπιγραφὴν ἐρμηνεύσαι σπουδάσωμεν. Οὐ γὰρ ψιλή τις ἐστὶ καὶ σαφής, καθὼς πολλοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ δεῖται καὶ ἐξετάσεως. Τίς οὖν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου; Πράξεις ἀποστόλων. Οὐ δοκεῖ σαφές εἶναι; οὐ δοκεῖ γινώριμον, καὶ ἄηλον ἄπασιν; Ἄλλ' ἂν παρακολουθῆτε τοῖς λεγομένοις, ὅψεσθε ὅσον τὸ βάθος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης. Διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπε, Θαύματα ἀποστόλων; διὰ τί οὐκ ἐπέγραψε, Σημεῖα ἀποστόλων, ἢ Δυνάμεις καὶ τέρατα ἀποστόλων· ἀλλὰ Πράξεις ἀποστόλων; Οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ ἐστὶ πράξεις καὶ σημεῖα, οὐ τὸ αὐτὸ πράξεις καὶ θαύματα· οὐ τὸ αὐτὸ ἐστὶ πράξεις, καὶ τέρατα, καὶ δυνάμεις· ἀλλὰ πολλὴ ἡ διαφορὰ τούτων ἐκατέρων. Πράξις μὲν γὰρ ἐστὶν οἰκίας σπουδῆς κατάρθωμα, θαῦμα δὲ θείας δωρεᾶς χάρισμα. Εἶδες ὅσον τὸ μέσον πράξεως καὶ θαύματος; Πράξις ἐστὶν ἀνθρώπινων ἰδρώτων συντέλεσμα, θαῦμά ἐστὶ θείας φιλοτιμίας ἐπίδειξις· πράξις ἐστὶν ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἔχουσα, θαῦμά ἐστὶν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὰ προόμια λαμβάνον, καὶ τὸ μὲν τῆς ἀνωθεν βοήθειας, τὸ δὲ τῆς κάτωθεν γνώμης. Πράξις ἐξ ἀμφοτέρων ὑφαίνεται, καὶ ἐξ ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ ἐκ θείας χάριτος· τὸ δὲ θαῦμα γυμνὴν ἐπιδείκνυται τὴν ἀνωθεν χάριν, οὐδὲν τῶν ἡμετέρων ἰδρώτων δεόμενον. Πράξις ἐστὶν ἐπιεικῆ [64] εἶναι, σώφρονα, μέτριον, ὀργῆς κρατεῖν, ἐπιθυμίας καταγωνίζεσθαι, ἐλεημοσύνας ποιεῖν, φιλανθρωπίαν ἐπιδείκνυσθαι, ἀπασαν ἀσχεῖν ἀρετὴν· τοῦτο πράξις ἐστὶ, καὶ πόνος, καὶ ἰδρῶς ἡμέτερος. Θαῦμά ἐστὶ δαίμονας ἀπελαύνειν, τυφλωθέντας ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν, λεπρῶν τὰ σώματα καθαρίζειν, διαλελυμένα μέλη σφίγγειν, νεκροὺς ἐγείρειν, ἕτερα τοιαῦτα θαυματουργεῖν. Εἶδες πόσον τὸ μέσον πράξεων καὶ θαυμάτων, πολιτείας καὶ σημεῖων, τῆς ἡμετέρας σπουδῆς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος;

γ'. Βούλει καὶ ἐτέραν σοὶ δεῖξω διαφορὰν; Διὰ γὰρ ὑμᾶς σήμερον ἀπαντα τὸν λόγον τοῦτον ἐκίνησα, ὥστε μαθεῖν τὸ θαῦμα καὶ τὸ σημεῖον. Τὸ θαῦμα μείζον μὲν ἐστὶ, καὶ φρικωδέστερον, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑπερβαίνει φύσιν· ἡ δὲ πράξις καὶ ἡ πολιτεία ἑλαττον μὲν τῶν σημεῖων, χρησιμώτερον δὲ καὶ κερδαλωτέρα· πόνων γὰρ ἐστὶν ἀμοιβὴ καὶ σπουδῆς μισθός. Καὶ ἵνα μάθης εἰ ἡ πράξις τοῦ σημεῖου κερδαλωτέρα καὶ χρησιμωτέρα, πράξις μὲν ἀγαθὴ καὶ χωρὶς σημεῖων εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς κατωρθωκότας εἰσήγαγε, θαῦμα δὲ καὶ σημεῖα χωρὶς πολιτείας οὐκ ἔσχυσε πρὸς τὰ πρόβουρα χειραγωγῆσαι ἐκεῖνα. Καὶ πῶς, ἐγὼ δεῖξω ὑμᾶς δὲ παρατηρεῖτε πῶς τὴν προεδρίαν αἱ

δυνηθῆναι τὸ βάρος τῆς κατὰ. Infra διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, οἰκοδόμησαν. Hanc lectionem, in Morel. et Savil. vituliam, ex Co. b. restituiimus.

d Colb. δεῖ γὰρ ὑμᾶς... τοῦτον μαθεῖν, τὸ θαῦμα καὶ τὸ σημεῖον. Μείζον μὲν.

e Colb. χρησιμωτέρα δὲ καὶ κερδαλωτέρα.

a Colb. ἀφόρητον, Savil. et Morel. ἀπόρρητον.

b Colb. προφητῶν κατώτερον, τὸν δὲ τῶν.

c Colb. εἶδεν εὐτόνουσαν τὴν οἰκοδομήν. Paulo post idem

πράξεις ἔχουσι κατὰ τὴν τῶν μισθῶν ἀμοιβήν· πῶς τὰ μὲν σημεῖα καθ' ἑαυτὰ ὄντα οὐ σώζει τοὺς ποιούντας, ἢ δὲ πράξεις καθ' ἑαυτὴν οὐσα, οὐδενὸς ἐτέρου δεῖται πρὸς σωτηριανῶν κεκτημένων. Πολλοὶ ἐρουσί μοι, φησὶν ὁ Χριστός, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὄνόματι προσφητεύομεν; τοῦτο σημεῖον καὶ θαῦμα· Οὐ τῷ σῶ ὄνόματι διαιμόνια πολλὰ ἐξεβάλομεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; Ὁρᾷς πανταχοῦ σημεῖα καὶ θαύματα· ἴδωμεν τί φησὶν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γυμνά τὰ θαύματα, καὶ οὐδαμοῦ πολιτεία, Πορεύεσθε*, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Εἰ οὐκ οἶδας αὐτούς, πῶς οἶδας αὐτούς, εἰ ἐργάζονται τὴν ἀνομίαν; Ἴνα μάθῃς, ὅτι τὸ, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οὐκ ἀγνοίας ἐστίν, ἀλλὰ μίσους καὶ ἀποστροφῆς. Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; Οὐ τῷ σῶ ὄνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; Διὰ τοῦτο γὰρ ὑμᾶς μισῶ καὶ ἀποστρέφομαι, φησὶν, ὅτι οὐδὲ ταῖς ἑωρεαῖς βελτίους ἐγένεσθε, ὅτι τσαούτης ἀπολαύσαντες τιμῆς ἐμείνατε ἐπὶ τῆς αὐτῆς κακίας. Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς.

Τί οὖν; Τὸ παλαιὸν ἀναξιοὶ ἐλάμβανον χαρίσματα, καὶ διεφθαρμένοι τὸν βίον σημεῖα ἐπεδείκνυντο, καὶ θείας ἀπήλαυον δωρεᾶς, τῆς πολιτείας οὐκ ἐπιμελούμενοι τῆς ἀρίστης; Ἀπήλαυον διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, οὐ διὰ τὴν οἰκείαν ἀξίαν. Ἔδει γὰρ πανταχοῦ σπαρῆναι τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, ἐπειδὴ ἀρχὴ καὶ προοίμια τῆς πίστεως ἦν. Καθάπερ οὖν γηπῆνος ἀριστος νεόφυτον δένδρον τοῖς κόλποις τῆς γῆς ἀρτι παρακατατιθέμενος, ἀπαλὸν ὑπάρχον ἐτι πολλῆς ἐπιμελείας [65] ἀξιοί, πάνταχόθεν περιφράττων, τεχιζῶν καὶ λίθοις καὶ ἀκάνθαις, ὥστε μὴ ὑπὸ ἀνέμων ἀνασπασθῆναι, μήτε ὑπὸ θρεμμάτων ἀδικηθῆναι, μήτε ὑπὸ ἄλλης τινὸς ἐπιρρασθῆναι βλάβης· ἐπειδὴ δὲ παγὴν καὶ πρὸς ὕψος ἀναθραμὸν ἴση, περιαιρεῖ τὰ τεῖχια· ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸ τὸ δένδρον πρὸς τὸ μηδὲν τοιοῦτον παθεῖν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως γέγονεν. Ὅτε νεόφυτος ἦν, δεῖ ἀπαλῆ ὑπῆρχεν, ὅτε προσφάτως ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων κατεβλήθη ψυχαῖς, πολλῆς ἐπιμελείας ἤξιοτο πάντοθεν· ἐπειδὴ δὲ ἐπάγη καὶ ἐβρίζωθη καὶ πρὸς ὕψος ἀνέδραμεν, ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσε, καὶ περιῆρε τὰ τεῖχια, καὶ τὰ ἀσφαλίσματα λοιπὸν ἀνεῖλεν ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν καὶ ἀναξιοὶς χαρίσματα ἐδίδοδο· χρεῖαν γὰρ εἶχε τὸ παλαιὸν^b, τῆς πίστεως ἔνεκα, ταύτης τῆς βοηθείας· νῦν δὲ οὐδὲ ἀξιοὶς δίδοται· ἢ γὰρ ἰσχύς τῆς πίστεως οὐκέτι ταύτης δεῖται τῆς συμμαχίας. Καὶ ἴνα μάθῃς ὅτι οὐκ ἐψεύδοντο ἐκεῖνοι, ἀλλὰ ἀληθῶς σημεῖα ἐποίησαν, καὶ ἀναξιοὶς ἀνθρώποις χαρίσματα ἐδίδοδο, καὶ ἴνα πρὸς τοῖς εἰρημμένοις καὶ ἑτερόν τι καταρθωθῆ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεάν αἰδεσθέντες ἐκείνοι· ἀποθῶνται τὴν πονηρίαν, Ἰούδας ὁ τῶν δώδεκα παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖται, ὅτι σημεῖα ἐποίησε, ὅτι δαίμονας ἐξέβαλλεν, ὅτι νεκρούς ἔγειρεν, ὅτι λεπρούς ἐκάθηρεν· ἀλλ' ὁμοῦς ἐξέπεσε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Οὐ γὰρ ἰσχυσε αὐτὸν

* Colh. δυνάμεις ἐποιήσαμεν; ὁρᾷς πανταχοῦ σημεῖα καὶ θαύματα; οὐδαμοῦ πράξις οὐδὲ πολιτεία. Ἰδωμεν οὖν, φησὶ, τί ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γυμνά τὰ θαύματα, καὶ οὐδαμοῦ πολιτεία καὶ πράξις, Πορεύεσθε.

^b Colh. τὸ παλαιόν, cillii τὸ παλαιόν.

σῶσαι τὰ σημεῖα, ἐπειδὴ λησθῆς, καὶ κλέπτῆς, καὶ τοῦ Δεσπότης προδότης ἐγένετο. Ὅτι μὲν τὰ σημεῖα οὐκ ἰσχύει σῶσαι χωρὶς πολιτείας ἀρίστης καὶ βίου καθαρῶ καὶ δικηκριδωμένου, ἀπὸ τούτων ἀποδέδεικται· ὅτι δὲ πολιτεία οὐκ ἔχουσα τὴν ἀπὸ τῶν σημεῖων παραμυθίαν, οὐδὲ σύμμαχον λαβοῦσα ἐκείνην, ἀλλ' αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν φανεῖσα, ἴσχυσε μετὰ παρρησίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀκούσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Διὰ τί; ὅτι νεκρούς ἔγειραν; ὅτι λεπρούς ἐκάθηρεν; ὅτι δαίμονας ἔλασαν; Οὐχί· ἀλλὰ διὰ τί; Πεινῶντα εἶδετέ με, φησὶ, καὶ ἐθρέψατε· διψῶντα, καὶ ἐποίησατέ με· γυμνὸν, καὶ περιεβάλετέ με· ξένον, καὶ συνηγάγετε. Οὐδαμοῦ θαύματα, ἀλλὰ πανταχοῦ πολιτεία. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖ πανταχοῦ θαύματα, καὶ εὐθῶς κόλασις, ἐπειδὴ γυμνά τὰ θαύματα τῆς πολιτείας· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πανταχοῦ πολιτεία, καὶ οὐδαμοῦ θαύματα, καὶ εὐθῶς ἢ σωτηρία· ἐπειδὴ ἰσχύει καθ' ἑαυτὴν σῶσαι ἢ ἀρίστη πολιτεία τοὺς κεκτημένους αὐτῆν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος, καὶ γενναῖος, καὶ θαυμάσιος Λουκάς οὕτως ἐπέγραψε τὸ βιβλίον, Πράξεις ἀποστόλων, οὐ θαύματα ἀποστόλων· καί τοι καὶ θαύματα πεποιθήκασιν. Ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν καιρῶ γέγονε, καὶ παρήλασε· ταῦτα δὲ διὰ παντός τοῦ χρόνου πάντας ἐπιδείκνυσθαι χρή τοὺς σώζοντας μέλλοντας. Ἐπεὶ οὖν οὐ πρὸς τὰ σημεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων ὁ ζήλος ἡμῖν, διὰ τοῦτο οὕτως τὸ βιβλίον ἐπέγραψεν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, μᾶλλον δὲ [66] ἴνα μὴ λέγωσιν οἱ ῥάθυμοι, ἐπειδὴ αὐτοὺς παρακαλοῦμεν πρὸς τὴν μίμησιν τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγομεν· Μίμησαι Πέτρον, ζήλωσον Παῦλον, γυνῶ κατὰ Ἰωάννην, ἀκολούθησον Ἰάκωβον· ἴνα μὴ λέγωσιν, Οὐ δυνάμεθα, οὐδὲ ἰσχύομεν, ἐκείνοι γὰρ νεκρούς ἀνέστησαν, λεπρούς ἐκάθηρεν, ἐπιστομίζον ἡμῶν τὴν ἀναίσχυντον ἀπολογία, Σιώνπα, φησὶ, παρήμεσο· οὐ θαύματα, ἀλλὰ πολιτεία εἰς τὴν βασιλείαν εἰσῆγει τῶν οὐρανῶν.

Ζήλωσον τοίνυν τὴν πολιτείαν τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐδὲν ἔλαττον ἔξεις τῶν ἀποστόλων. Οὐ γὰρ τὰ σημεῖα ἀποστόλων ἐποίησεν, ἀλλ' ὁ βίος ὁ καθαρὸς. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ γνώρισμα τῆς ἀποστολικῆς εἰκόνας, καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν μαθητῶν, ἀκούσον τοῦ Χριστοῦ τοῦτο δηλοῦντος τὸ σημεῖον. Χαρακτηρίζων γὰρ τῶν μαθητῶν τὰς εἰκόνας, καὶ δεικνύς, τί ποτέ ἐστιν ἀποστολῆς γνώρισμα, οὕτως εἶπεν· Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι μαθηταὶ μόν ἐστέ. Ἐν τούτῳ, ποίω; ἐν τῷ θαύματα ποιεῖν; ἐν τῷ νεκρούς ἐγείρειν; Οὐχί, φησὶν· ἀλλ' ἐν τίνι; Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐχὶ θαυμάτων, ἀλλὰ πολιτείας ἐστὶ. Πλήρωμα γὰρ νόμου ἢ ἀγάπη. Εἶδες τὸ γνώρισμα τῶν μαθητῶν; εἶδες τὴν εἰκόνα τῆς ἀποστολῆς; εἶδες τὴν μορφήν; εἶδες τὸν τύπον; μηδὲν πλέον ζῆτε· ὁ γὰρ Δεσπότης ἀπεφώνησε, ὅτι ἀγάπη χαρακτηρίζει τοὺς μαθητάς. Ἄν τοίνυν ἔχῃς ἀγάπην, ἀπόστολος γέγονας, καὶ τῶν ἀποστόλων πρῶτος.

qua ratione priorem locum obtineant actiones, cum de remuneratione mercedis agitur : qua ratione signa quidem, si sola sint, eos, qui illa patrarint, salvos non faciunt : actio vero seorsim sumpta nulla re indigeat alia ad eos salvandos, qui eam possident. *Multi dicent mihi*, inquit Christus, *in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* hoc signum est et miraculum; *Nonne in nomine tuo dæmonia multa ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus (Math. 7. 22)?* Vides ubique signa et miracula : videamus quid dicat Deus. Quia nuda erant miracula, nec usquam conversatio, *Discedite*, inquit, *a me, nescio vos, qui operamini iniquitatem (Ibid. v. 23).* Si non nosti eos, unde tibi innotuit eos iniquitatem operari? Ut intelligas illud, *Nescio vos*, non ignorantiae, sed odii et aversionis esse. *Nescio vos*. Quam ob causam quæso? *Nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus?* Propterea vos odio prosequor, et aversor, inquit, quia ne donis quidem acceptis meliores evasistis, quod tanto honore cumulati, in eadem malitia perstitistis. *Discedite a me, nescio vos.*

Cur olim charismata darentur indignis; vera miracula etiam indigni faciebant. — Quid igitur? Olim dona dabantur indignis, et qui vita erant et moribus depravatis, edebant miracula, et divinis ditabantur donis, nec optimam conversationem non cararent? Ditabantur illi quidem ob eximiam Dei benignitatem, non ob suam dignitatem. Erat enim religionis verbum ubique spargendum, quandoquidem initium et origo erat fidei. Ut igitur optimus agricola in novellam arborescentem, quam non ita pridem terræ sinui commendavit, dum adhuc tenera est, multam curam impendit, undique illam circumvallat, et lapidibus munit et spinis, ut ne a ventis evellatur, ne a pecoribus labefactetur¹, neve alio quodam incommodo lædatur; postquam autem radices egisse, et in sublimem crevisse illam viderit, tum amovet munimenta : sufficit enim sibi ipsi arbor ad injurias tales repellendas : ita quoque in fide accidit. Quando nuper erat plantata, quando tenera erat, quando nuper in humanis animis fundata, omni ex parte multa in eam cura impendebatur : postquam autem coaluit, et radices egit, et in sublimitatem ascendit, postquam universum terrarum orbem complevit, munimenta removit Christus, et de cætero tutissima sustulit. Propterea initio quidem etiam indignis dabantur dona, quoniam hoc auxilio fidei fovendæ causa indigebat antiquitas : nunc autem neque dignis conceduntur; fides quippe robur et firmitas hoc subsidio non eget. Atque ut intelligas nequaquam illos imposuisse, sed vere miracula edidisse, atque indignis hominibus dona fuisse concessa, utque præter ea, quæ dicta sunt, quiddam etiam aliud perficeretur, Deique munus illi reveriti nequitiam abjicerent, Judam unum ex duodecim omnes fatentur signa fecisse, dæmones ejecisse, mortuos suscitasse, leprosos mundasse : et tamen excidit a regno cælo-

rum. Non enim illum salvum facere signa potuerunt, quia latro, fur, et proditor fuit Domini. Ac signa quidem sine optima conversatione, vitæque pura et exacta salvum facere minime posse demonstratum ex istis est : conversationem autem hoc signorum solatio destitutam, neque illo stipatam præsidio, sed quamvis sola compareat, posse cum fiducia in regnum cælorum introire, Christo docente condiscas : *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Math. 25. 34).* Quam ob causam? quia mortuos suscitaverunt? quia leprosos mundaverunt? quia dæmones expulerunt? Nequaquam : sed qua de causa? Esurientem me vidistis, inquit, et aluistis : sitientem, et dedistis mihi potum : nudum, et cooperuistis me : hospitem, et collegistis (*ib. v. 35. 36*). Nusquam miracula, sed ubique conversatio. Ut igitur illis ubique miracula, et statim supplicium, quoniam conversatione destituta erant miracula : sic et hoc loco ubique conversatio, nec usquam miracula, et statim salus¹ : propterea quod per se sola possessores quoque salvos facere potest optima conversatio. Idcirco etiam beatus hic et generosus ac mirabilis Lucas ita librum inscripsit, *Acta Apostolorum*, non miracula apostolorum : tametsi fecerant et ipsi miracula. Verum illa quidem certo tempore facta sunt, et præterierunt : hæc autem quovis tempore ab illis exhiberi opus est, qui salutem sunt adepturi. Quando igitur non miracula, sed acta nobis æmulanda proponuntur apostolorum, propterea librum sic inscripsit. Ut enim non diceret, vel potius ne dicerent desides, si quando illos ad imitationem apostolorum cohortamur, ac dicimus, Imitare Petrum, æmulare Paulum, similis esto Joanni, Jacobum sequere : ne dicerent, Non possumus, nec valemus : illi enim mortuos suscitabant, leprosos mundabant : hanc impudentem nostram excusationem reprimens. Tace, inquit, obmutesce, non-miraculum, sed conversatio in regnum cælorum introducit.

Quæ notæ et indicia Apostoli. — Imitare igitur conversationem apostolorum, et nihil minus quam apostoli obtinebis. Neque enim signa fecerunt apostoli, sed vita munda. Atque hoc apostolicæ imaginis indicium esse, ac figuræ discipulorum, audi quo pacto Christus hoc signo demonstrat. Cum enim imagines discipulorum effingeret, et quodnam apostolatus insigne sit, declararet, ita dixit : *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis (Joan. 13. 35).* *In hoc*, in quo? in miraculis faciendis, in mortuis suscitandis? Nequaquam, inquit : sed in quo tandem? *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si vos invicem diligatis.* Atqui dilectio non miraculorum est, sed conversationis : *Plenitudo enim legis est dilectio (Rom. 13. 10).* Vides discipulorum indicium? vides imaginem apostolatus? vides formam? vides figuram? Nihil amplius quære : quippe Dominus pronuntiavit caritatem discipulos exprimere. Si ergo caritatem habeas, apostolus factus es, et apostolorum primus.

¹ Hæc, ne a pecoribus labefactetur, μήτε υπό θραυμάτων βλαπηθήναι, deerant in Editis, sed ex Colb. suppleverunt. Infra item quædam ex eodem resarciuntur.

¹ In hæc verba, et statim salus, Gr. καὶ εὐθὺς ἡ σωτηρία, desinit Colbertinus Ms.

4. Vis aliunde hoc discere? Cum Christus Petrum alloqueretur, *Petre, diligis me plus his* (Joan. 21. 17)? ait. Nihil porro æque valet ad regnum cælorum obtinendum, ac si constet nos ita Christum diligere, ut a nobis diligendus est. Atque ita designavit indicium. Quodnam illud ergo est? et quid nos agere oportet, ut plus quam apostoli diligamus? an mortui suscitandi? an alia quæpiam edenda miracula? Nullo modo: sed quid agendum est? Ex ipso Christo, qui diligendus est, id audiamus. Si enim *amas me*, inquit, *plus his, pasce oves meas* (*Ibid.*). Ecce hic quoque conversatio laudem meretur. Nam curam gerere, compati solere, subsidio esse, quæ sua sunt minime querere, cætera omnia, quæ pastorem oportet habere, conversationis hæc sunt omnia, non miraculorum aut signorum. At illi, dicit aliquis, propter miracula tales evaserunt. Non propter miracula, sed propter conversationem, et ob eam maxime celebres et illustres fuerunt. Propterea dicebat illis: *Lucent lux vestra coram hominibus, ut videant homines, non miracula, sed opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (*Math.* 5. 16). Vides ubique conversationem, ac vitam virtute præditam collaudari? Vis ostendam tibi et Petrum ipsum, hunc principem apostolorum, qui et eximiam conversationem præ se tulit, et miracula edidit quæ naturam humanam excedebant, et utraque inter se comparata, et miraculum, et conversationem, atque illum potius ob vitæ conversationem quam ob signa fuisse honore cumulatum? Hanc historiam audi: *Petrus et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam* (*Act.* 3. 1). Ne oscitanter hanc narrationem prætereas, sed in procumio statim insistas, et quanta caritas esset, discas, quanta concordia, quantusque consensus, et qua ratione cuncta isti sibi invicem communicabant, et amicitio secundum Deum vinculo colligati cuncta faciebant, et in mensa, et in oratione, et in incessu, et in reliquis omnibus juncti apparebant. Quod si illi qui columnæ ac turres erant, qui multam apud Deum fiduciam habebant, mutuo indigebant auxilio, mutuoque subsidio corripiebantur, quanto magis nos imbecilles ac miseri, nulliusque pretii homines mutuo auxilio indigemus? *Frater enim quibus adjuvatur a fratre, quasi civitas firma* (*Prov.* 18. 19): et rursus: *Ecce quid bonum, et quid pulchrum, nisi habitare fratres in unum* (*Psal.* 132. 1)? Petrus et Joannes erant, et Jesum in medio habebant: *Ubi enim fuerint duo vel tres congregati, inquit, in nomine meo, ibi sum in medio eorum* (*Math.* 18. 20). Vides quantum sit in unum versari? Neque vero quovis modo in unum erant: nam et nunc in unum sumus omnes; sed in unum esse oportet vinculo caritatis, et voluntatis affectu: et quemadmodum corpora nostra sibi propinqua nunc sunt invicem ac sese in unum constringunt, sic etiam oportet corda constringi. *Petrus et Joannes ascendebant in templum*. Scissum est velum, desolata sunt sancta sanctorum, sublata est uni addicta loco adoratio. Clamat Paulus, ac dicit: *In omni loco puras manus levate* (*1. Tim.* 2. 8). Cur igitur isti currunt ad tom-

plum, ut orent? rursus ad Judaicam infirmitatem devoluti sunt? Absit! sed imbecillioribus sese attemperant, illudque Pauli dictum implent, quod ait: *Factus sum Judæis tanquam Judæus* (*1. Cor.* 9. 20). Imbecilibus se attemperant, ne illi maneant imbecilles. Alioquin autem illic quoque tota civitas congregabatur. Ut igitur optimi pisces eos sinus in fluminibus sectantur, ubi pisces omnes conveniunt, ut facilius præda potiantur: ita nimirum et isti apostoli, spirituales pisces, ad illum sinum festinabant, in quo tota civitas conveniebat, ut illic expanso evangelii rei facile præda potirentur. Hoc autem cum agerent, magistram imitabantur. Nam ait Christus: *Quotidie apud vos eram in templo* (*Math.* 26. 55)? Quare in templo? Ut qui in templo versabantur, caperet. Ita quoque isti tanquam oraturi quidem pergebant, sed doctrinam illic erant sparsuri. *In templum, ut orarent, circa horam orationis nonam*. Neque ipsam horam sine causa observarunt. Sæpe namque de hac hora dixi vobis, in ipsa paradisi fuisse reseratam, et latronem ingressam: in ipsa sublata est maledictum, in ipsa terrarum orbis victima est oblata: in ipsa dissipata sunt tenebræ, in ipsa lux affulsit cum sensibilis, tam spiritalis. *Circa horam nonam*. Quando cæteri post prandium et ebrietatem alto sopiti somno dormiunt, tam illi sobrii atque vigilantes, ac multo amore succensæ, ad orationem properabant. Quod si oratione illi indigebant, oratione tam assidua, tam exacta, qui tantam fiduciam habebant, qui nullius sibi criminis erant conscii, quid nos faciemus, qui vulneribus scatentes innumeris, nec illis orationis remedium adhibemus? Ingens telum est oratio. Vis nosse quam ingens sit telum oratio? Curam pauperum omitebant apostoli, ut plus illis otii ad vacandum orationi suppeteret. *Constituite namque, inquit, ex vobis viros boni testimonii septem: nos vero orationi et ministerio verbi instantes erimus* (*Act.* 6. 3).

5. Sed quod dicebam (non enim digrediendum est ab argumento sermonis, ut constet, Petrum et actionem exhibuisse, et miraculum edidisse, et ob actionem potius esse laudatum), ascendit ergo in templum, ut oraret: et ecce claudus ex utero matris suæ bajulabatur illic ad portam templi (*Act.* 3. 2). Ab ipso matris utero natura mutilata erat, et artem medicina vincebat ægritudo, ut Dei gratia magis appareret. Hic ergo claudus ad portam templi jacebat, et cum introeuntes illos vidisset, intendebat in eos, quærens eleemosynam ab ipsis accipere. Quid igitur Petrus? *Respice in nos* (*Act.* 3. 4), inquit. Ex aspectu solo constare potest quam pauper sit: non verbis opus est, non demonstratione, nec responsione, nec doctrina: vestitus ipse tibi pauperem indicat. Hoc ergo totum opus et recte factum est apostolatus, ut hæc ad pauperem dicas, ut remedium non tantum adhibeas egestati, ut dicas, Majores divitias videbis. *Argentum, inquit, et aurum non habeo: quod autem habeo, hoc tibi do: in nomine Jesu Christi surge, et ambula* (*Act.* 3. 6). Vides egestatem et divitias? egestatem quidem pecuniarum, sed divitias charismatum ac donorum.

δ'. Βούλει ἐτέρωθεν τοῦτο μαθεῖν; Πρὸς Πέτρον εἰπὼν ὁ Χριστὸς, *Πέτρε, φιλεῖς με πλέον τούτων*; φησὶ. Τοῦτου δὲ ἴσον οὐδὲν εἰς τὸ τυχεῖν βασιλείας οὐρανῶν, ἀλλ' ὅταν φανῶμεν τὸν Χριστὸν φιλοῦντες, ὡς φιλεῖν δεῖ. Καὶ τὸ γνώρισμα εἶπε. Τί ποτ' οὖν ἔστι τοῦτο; καὶ τί ποιοῦντες δυνάμεθα φιλεῖν πλέον τῶν ἀποστόλων; ἄρα τοὺς νεκροὺς ἐγειρόντες; ἢ ἄλλα τινὰ θαύματα ἐπιδεικνύμενοι; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ τί ποιοῦντες; Αὐτοῦ τοῦ φιλουμένου Χριστοῦ ἀκούσωμεν. *Εἰ γὰρ φιλεῖς με, φησὶ, πλέον τούτων, κοίμαινε τὰ πρόβατά μου*. Ἰσοῦ καὶ ἐνταῦθα πολιτεία εὐδοκίμαϊ. Τὸ γὰρ κηδεμονικόν, τὸ συμπαθητικόν, τὸ προστατικόν, τὸ μὴ τὰ ἑαυτοῦ ζητεῖν, ἀλλὰ πάντα, ἃ τὸν ποιμαίνοντα ἔχουν δεῖ, πάντα ταῦτα πολιτείας ἔστιν, οὐχὶ θαυμάτων, οὐδὲ σημείων. Ἄλλ' ἐκαίνοι, φησὶ, διὰ τὰ θαύματα τοιούτου γεγόνασιν. Οὐχὶ διὰ τὰ θαύματα, ἀλλὰ διὰ τὴν πολιτείαν, καὶ ἐνταῦθεν μάλιστα ἐλαμψάν. Διὰ τοῦτο φησὶν αὐτοῖς· *Δαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἴδωσιν οἱ ἄνθρωποι οὐχὶ τὰ θαύματα, ἀλλὰ τὰ καλά ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὅρξ· πανταχοῦ τὴν πολιτείαν διαλάμπουσιν, τὸν βίον τὸν ἐνάρετον θαυμαζόμενοι; Βούλει σοι δεῖξω καὶ αὐτὸν τὸν Πέτρον, τοῦτον τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων, καὶ πολιτείαν ἐπιδειξάμενον μεγίστην, καὶ θαύματα ποιήσαντα ὑπερβαίνοντα ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ ἀμφοτέρω παραλλήλα κείμενα, καὶ τὸ θαῦμα, καὶ τὴν πολιτείαν, καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας μᾶλλον, ἢ ἀπὸ τῶν σημείων τιμηθέντα; Ἄκουε τῆς ἱστορίας ταύτης· *Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν περὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐννάτην*. Μὴ παραδρόμῃς [67] ἀπλῶς τὸ διήγημα, ἀλλ' εὐθέως ἐπίστα τῷ προοίμιῳ, καὶ μάθε πόση ἦν ἡ ἀγάπη καὶ ἡ συμφωνία καὶ ἡ ὁμόνοια, καὶ πῶς πανταχοῦ οὗτοι ἐκοινωνοῦν ἀλλήλοις, καὶ συνδεδεμένοι τῷ δεσμῷ τῆς κατὰ Θεὸν φιλίας, ἅπαντα ἔπραττον, καὶ ἐν τραπέζῃ καὶ ἐν εὐχῇ καὶ ἐν βαδίσει καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔπασσι μετὰ ἀλλήλων ἐφαίνοντο. Εἰ δὲ ἐκαίνοι οἱ στυλοὶ, οἱ κύργια, οἱ πολλὴν παρρησίαν ἔχοντες πρὸς τὸν Θεόν, τῆς παρ' ἀλλήλων ἐδέοντο βοηθείας, καὶ ὑπὸ τῆς παρ' ἀλλήλων συμμαχίας διορθοῦντο, πόσω μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ἀσθενεῖς, καὶ ταλαίπωροι, καὶ οὐδενὸς ἄξιοι λόγου, τῆς ἀλλήλων δεησόμεθα βοηθείας; Ἀδελφός γὰρ ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὄχυρά· καὶ πάλιν Ἰσοῦ δὴ τί καλὸν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἦσαν, καὶ τὸν Ἰησοῦν εἶχον μέσον· Ὅπου γὰρ ἂν ὡς συντηγμένοι δύο ἢ τρεῖς, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Εἶδες πόσον ἔστι τὸ ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἶναι; Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ καὶ νῦν ἐπὶ τὸ αὐτό πάντες ἐσμὲν· ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἶναι· χρὴ τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης, τῇ διαθέσει τῆς προαιρέσεως· καὶ ὡς περ τὰ σώματα ἡμῶν ἐγγὺς ἀλλήλων ἐστὶ νῦν, καὶ συσφιγγεται ἐπὶ τὸ αὐτό, οὕτω καὶ τὰς καρδίας συσφιγγεσθαι χρὴ. Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν. Ἐστίασθαι τὸ καταπέτασμα, ἡρημώθη τὰ ἄγια τῶν ἁγίων, ἀνηρέθη ἡ ἐν ἐνὶ τόπῳ προσκύνησις. Ὁ Παῦλος βοᾷ λέγων· Ἐν παντὶ τόπῳ ἐκαίρετε ὀσίους χεῖρας. Τί τοίνυν τρέχουσιν αὐτοὶ εἰς τὸ ἱερὸν προσεύεσθαι; πάλιν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν ἦλθον ἀσθενεῖαν; Μὴ γίνονται ἄλλα συγκαταβαίνουσι τοῖς ἀσθενεστέροις, ἐκαίνο πληροῦντες τὸ ῥῆμα Παύλου, τὸ λέγον· Ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος. Συγκαταβαίνουσι τοῖς ἀσθενεῖσι, ἵνα μὴ μείνωσιν ἀσθενεῖς

ἐκαίνοι. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖ συνήγето πᾶσα ἡ πόλις. Καθάπερ οὖν ἀλιεῖς ἄριστοι ἐκαίνοους τοὺς κόλπους τῶν ποταμῶν διώκουσιν, ἐνθα πάντες συλλέγονται οἱ ἰχθύες, ὥστε μετ' εὐκολίας ἐπιτυχεῖν τῆς θήρας· οὕτω δὴ καὶ οἱ ἀπόστολοι οὗτοι, οἱ πνευματικοὶ ἀλιεῖς, εἰς ἐκαίνοον τὸν κόλπον ἔσπευθον, ὅπου πᾶσα ἡ πόλις συνήγето, ἵνα ἐκεῖ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου δίκτυον ἀπλώσαντες, μετ' εὐκολίας τύχῃσι τῆς ἀγρας. Τοῦτο δὲ ἐποίουν μιμούμενοι τὸν διδάσκαλον. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς φησὶ· *Καθ' ἡμέραν μεθ' ὑμῶν ἤμην ἐν τῷ ἱερῷ*. Διὰ τί ἐν τῷ ἱερῷ; Ἴνα τοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ λάβῃ. Οὕτω καὶ οὗτοι ἀπήρχοντο μὲν ὡς προσευδόμενοι, διδασκαλίαν δὲ ἐμελλον κατασπεῖρῃν ἐκεῖ. *Εἰς τὸ ἱερὸν προσεύεσθαι περὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐννάτην*. Οὐδὲ ἡ ὥρα αὐτοῖς ἀπλῶς παρατηρηται. Καὶ γὰρ εἶπον ὑμῖν πολλάκις περὶ τῆς ὥρας ταύτης, ὅτι ἐν αὐτῇ παράδεισος ἀνεψύγη, καὶ ὁ ληστής εἰσηλθεν, ἐν αὐτῇ ἡ κατὰρα ἀνηρέθη, ἐν αὐτῇ ἡ θυσία τῆς οἰκουμένης προσηνέχθη, ἐν αὐτῇ τὸ σκότος ἐλύθη, ἐν αὐτῇ τὸ φῶς ἐλαμψε, καὶ τὸ αἰσθητὸν καὶ τὸ νοητόν. *Περὶ ὥραν ἐννάτην*. Ὅτε ἔτεροι ἀπὸ ἀρίστου καὶ μέθης καθυδούσιν ὑπνον βαθῖν, τότε ἐκαίνοι νήφοντες, καὶ διεγερμένοι, καὶ πολλῶ τῷ πόθῳ ζέοντες, ἐπὶ τὴν προσευχὴν ἔσπευθον. Εἰ δὲ ἐκαίνοι εὐχῆς ἐδέοντο, εὐχῆς [68] οὕτω ἔκτενοῦς, εὐχῆς οὕτω διεκριθωμένης, οἱ τοσαύτην ἔχοντες παρρησίαν, οἱ μὴδὲν ἑαυτοῖς συνειδότες πονηρὸν, τί ποιήσομεν ἡμεῖς, μυρῶν γέμοντες τραυμάτων, οὐκ ἐπιτιθέμενοι δὲ τῆς εὐχῆς τὸ φάρμακον; Μέγα ὄπλον εὐχῆ. Βούλει μαθεῖν πῶς μέγα ὄπλον ἡ εὐχή; Προστασίας πενήτων παρέδραμον οἱ ἀπόστολοι, ἵνα πλείονα σχολὴν περὶ τὴν εὐχὴν ἔχωσι. *Καταστήσατε γὰρ, φησὶν, ἐξ ὑμῶν ἄνδρας μωρτινουμετροὺς ἐπτά· ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακορίῳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν*.

ε'. Ἄλλ', ὅπερ εἶπον (μὴ γὰρ ἐκπέσωμεν τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ μὲν Πέτρος καὶ πρᾶξιν ἐπεδείξατο, καὶ θαῦμα ἐποίησε, καὶ ἀπὸ τῆς πράξεως ἐπαινεῖται μᾶλλον), ἀνῆλθεν οὖν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύεσθαι· καὶ ἰδοὺ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, βασταζόμενος ἐκεῖ πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ. Ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀδελφῶν ἡ πῆρωσις τῆς φύσεως ἦν, καὶ μείζον ἱατρικῆς τέχνης τὸ νόσημα, ἵνα μείζονος ἐπιδειχθῇ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Οὗτος οὖν ὁ χωλὸς ἔκειτο πρὸς τὴν πύλην τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἰδὼν αὐτῶς εἰσιόντας, προσεῖχεν αὐτοῖς, ζητῶν ἐλεημοσύνην παρ' αὐτῶν λαβεῖν. Τί οὖν ὁ Πέτρος; *Βλέψον εἰς ἡμᾶς*, φησὶν. Ἰκανὴ ἀπὸ τῆς ὄψεως ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀκτημοσύνης· οὐ χρεῖα λόγων, οὐδὲ ἀποδείξεως, οὐδὲ ἀποκρίσεως, οὐδὲ διδασκαλίας· ὁ στολισμὸς σοὶ δείκνυσιν τὸν ἀκτῆμονα. Τοῦτο οὖν ὅλον τὸ κατόρθωμα τῆς ἀποστολῆς, ἵνα ταῦτα λέγῃς πρὸς τὸν πένητα, ἵνα μὴ διορθῶσιν τὴν πενίαν μόνον, ἵνα εἴπῃς, Ὅφει μείζονα πλοῦτον. Ἀργύριον, φησὶ, καὶ χρυσίον οὐκ ἔχω· ὁ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι, καὶ περιπάτει. Εἶδες πενίαν καὶ πλοῦτον; πενίαν μὲν χρημά-

των, πλοῦτον δὲ χαρισμάτων. Οὐκ ἔλυσε πενίαν χρημάτων, ἀλλὰ διώρθωσε πενίαν φύσεως.

Ὅρα τὴν ἐπεικείαν Πέτρου· *Βλέψον εἰς ἡμᾶς*. Οὐχ ὕβρισην, οὐκ ἐλοιδορήσατο, δὲ πολλάκις ποιούμεν ἡμεῖς πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἡμῖν, εὐθύνας ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς, ὅτι καθεύδουσι. Μὴ γὰρ τοῦτο ἐπετάγης, ἄνθρωπε; Οὐκ ἐκέλευσέ σοι ἀργίαν ἐγκαλεῖν, ἀλλὰ πενίαν διορθοῦσθαι· οὐκ ἐποίησέ σε κατήγορον κακίας, ἀλλὰ ἱατρὸν κατέστησε συμφορᾶς· οὐχ ἵνα ἐνδειξῆς νουθεσίαν, ἀλλ' ἵνα χεῖρα ὀρέγῃς τοῖς καιμένους· οὐχ ἵνα κακίης τρόπον, ἀλλ' ἵνα λύσης λιμόν. Ἡμεῖς δὲ τούναντιον ποιούμεν· ἀφέντες παραμυθίσασθαι τοὺς προσιόντας τῇ δόξει τῶν χρημάτων, καὶ προσεπιτριβομένον αὐτῶν τὰ τραύματα ταῖς τῶν ἐγκλημάτων ἐπαγωγαῖς. Ἄλλὰ καὶ ἀπολογεῖται τῷ πένητι, καὶ μετ' ἐπεικείας διαλέγεται· *Κλίνον γὰρ, φησί, πτωχῶ ἀλύπως τὸ οὖς σου, καὶ ἀπεκρίθητι αὐτῷ ἐν πραότητι εὐρηγικά*. Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ἔχω· δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· ἐν τῷ ὄσματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι, καὶ περιπέσει. Δύο ἐνταῦθά ἐστι, πολιτεία καὶ θαῦμα. Πολιτεία, τὸ *Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ἔχω*· πολιτείας γὰρ τὸ καταφρονεῖν τῶν γηϊνῶν πραγμάτων, τὸ βίβῃς τὰ ὑπάρχοντα, τὸ ὑπεριδεῖν τῆς παρούσης ματαιότητος· θαῦμα δὲ τὸ [69] ἔγειραι τὸν χυλὸν, τὸ διορθῶσαι τὰ μέλη τὰ πεπρωμένα. Ἰδοὺ τοίνυν καὶ πολιτεία καὶ θαῦμα. Ἰδόμεν εὖν πόθεν ὁ Πέτρος καυχᾶται. Τί εἶπεν; Ὅτι θαύματα ἐποίησε; καίτοι θαύματα ἦν πεποιηκώς τότε· ἀλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο· ἀλλὰ τί; Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι. Εἶδες τὴν πολιτείαν καὶ τὸ θαῦμα, καὶ τὴν πολιτείαν στεφανουμένην; Τί οὖν ὁ Χριστός; Τοῦτον ἀπεδέξατο καὶ ἐπήνεσε. Λέγω γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀφέντες οὐκίας, καὶ τὰ λοιπά. Οὐκ εἶπεν, Οἱ ἀναστήσαντες νεκροὺς, ἀλλ' Ὑμεῖς οἱ ἀφέντες τὰ ὑπάρχοντα ἡμῶν, καθήσασθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους· καὶ πᾶς ὅστις ἀφήκε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ πάντα, ταύτης ἀπολαύσεται τῆς τιμῆς. Οὐ δύνασαι ἀναστῆσαι χυλὸν, καθάπερ ὁ Πέτρος; Ἄλλὰ δύνασαι εἰπεῖν, ὡς ἐκεῖνος· Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι. Κἂν τοῦτο εἴπῃς, ἐγγὺς ἐγένου τοῦ Πέτρου· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἂν εἴπῃς, ἀλλ' ἐὰν ποιῆσῃς. Οὐ δύνασαι ξηρὰν διορθῶσαι χεῖρα; Ἄλλὰ δύνασαι τὴν σεαυτοῦ χεῖρα ξηρὰν γινομένην ὑπὸ ἀπανθρωπίας ποιῆσαι ἐκταθῆναι διὰ φιλελευθρίας. Μὴ ἔστω γὰρ, φησὶν, ἡ χεῖρ σου ἐκτεταμένη εἰς τὸ λαβεῖν, ἐν δὲ τῷ διδόναι σινισταλιμένη. Ὅρᾳς ὅτι οὐχ ἡ ξηρότης, ἀλλὰ καὶ ἀπανθρωπία συστέλλει τὴν χεῖρα; Ἐκτεινον οὖν αὐτὴν διὰ φιλελευθρίας καὶ ἐλεημοσύνης. Οὐ δύνασαι ἐκβαλεῖν δαίμονα; Ἄλλ' ἐκβαλε ἀμαρτίαν, καὶ μείζονα λήψῃ μισθόν. Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἡ πολιτεία καὶ τὰ κατορθώματα μείζονα ἔπαινον ἔχει τῶν θαυμάτων, καὶ κλειόνα τὴν ἀμοιβήν; Εἰ δὲ βούλει, καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο δίδωμεν. Προσηλύτου αὐτῷ, φησὶν, οἱ ἔθρονοι μαθηταί, καὶ ἔχαιρον, καὶ εἰλεγόν· *Κύριε, ἐν τῷ ὄσματι σου καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῶν ὑπακούουσι. Καὶ λέγει αὐτοῖς· Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ἡμῶν ὑπακούει, ἀλλὰ χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ἡμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὅρᾳς ἀναρχοῦ τὴν πολιτείαν θαυμαζομένην;

Ἐτέρω οὖν ἀναλογισώμεθα τὰ εὐρηγμένα ἄνωθεν· Ἐν

τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἰδοὺ ἀπὸ πολιτείας, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων τὸ γινώρισμα τοῦ μαθητῆς εἶναι ἀποδείκνυται. Πέτρε, φιλεῖς με πλέον τούτων; ποιῶμαι τὰ πρόβατά μου. Ἰδοὺ καὶ ἕτερον γινώρισμα, καὶ αὐτὸ πάλιν ἀπὸ πολιτείας. Τρίτον πάλιν γινώρισμα· *Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ἡμῶν ὑπακούει, ἀλλὰ χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ἡμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Καὶ τοῦτο πολιτείας πάλιν κατορθώμα. Βούλει καὶ τετάρτην ἀποδείξειν τούτου μαθεῖν; *Λαμψάτω, φησὶ, τὸ σῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ἰδοὺ καὶ ἐνταῦθα ἔργα φαίνεται. Καὶ ὅταν λέγῃ πάλιν Ὅστις ἀφήκεν οὐκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφὰς ἔτεκεν ἔμου, ἔκατοταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει, τὴν πολιτείαν ἐπαινεῖ, καὶ τὴν διηκριβωμένον βίον. Εἶδες τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τοῦ φιλεῖν ἀλλήλους γνωριζομένους, τὸν δὲ ὑπὲρ τοὺς ἀποστόλους φιλοῦντα τὸν Χριστὸν ἀπὸ τοῦ ποιμαίνειν τοὺς ἀδελφοὺς φαινόμενον, τοὺς δὲ ὀφειλοντας χαίρειν, οὐκ ἀπὸ τοῦ δαίμονος ἐκβάλλειν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔγγεγράφου ἐν [70] τῷ οὐρανῷ κελευομένους εὐφραίνεσθαι, καὶ τοὺς μὲν τὸν Θεὸν δοξάζοντας ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων λαμπρότητος δεικνυμένους, τοὺς δὲ ζωῆς ἐπιτυχόντας καὶ ἔκατοταπλασίονα λαμβάνοντας, ἀπὸ τῆς τῶν παρόντων ἀπάντων ὑπαρξίας ἐπιτυχόντας ταύτης τῆς δωρεᾶς. Τούτους μνησαί πάντας, καὶ δυνήση καὶ μαθητῆς εἶναι, καὶ ἐν τοῖς φίλοις τοῦ Θεοῦ ἀριθμῆσθαι, καὶ δοξάζειν τὸν Θεόν, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσαι· καὶ οὐδὲν ἔσται σοι κώλυμα πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, εἰ μὴ ποιεῖν σημεῖα, ἐὰν πολιτείαν ἔχῃς διηκριβωμένην. Καὶ γὰρ αὐτὸς τοῦτο τὸ ὄνομα, Πέτρος, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων καὶ σημειῶν ἔλαβεν, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου καὶ φιλτροῦ γνησίου. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ νεκροὺς ἀνέστησεν, οὐδὲ ἐπειδὴ χυλὸν ἀνέρθωσεν, οὕτως ἐκλήθη· ἀλλ' ἐπειδὴ πίστιν μετὰ τῆς ὁμολογίας ἐπαδείξατο γνησίαν, τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκληρονόμησε, Ἐν εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. Διὰ τί; Οὐχ ὅτι θαύματα ἐποίησεν, ἀλλ' ὅτι εἶπε· Ἐν εἰ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ὅρᾳς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ Πέτρον κληθῆναι, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου πεπρωμένου ἔλαβε τὴν ἀρχήν. Ἄλλ' ἐπειδὴ Πέτρον ἐμνήσθη, εἰσῆλθέ μοι καὶ ἐτέρου Πέτρου μνήμη, τοῦ κοινῶ πατρὸς, καὶ διδάσκου, ὃς τὴν ἐκείνου διαδεξάμενος ἀρετήν, καὶ τὴν καθέδραν ἐκληρονόμησε τὴν ἐκείνου. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο κλεινοκείμενον τῆς ἡμετέρας πλείως, τὸ τῶν ἀποστόλων τὸν κορυφαῖον λαβεῖν ἐν ἀρχῇ διδάσκου. Ἐδεῖ γὰρ τὴν πρὸ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὸ τῶν Χριστιανῶν ἀναδησαμένην ὄνομα, τὸν τῶν ἀποστόλων πρῶτον ποιμένα λαβεῖν. Ἄλλὰ λαβόντες αὐτὸν διδάσκου, οὐκ εἰς τέλος κατέσομεν, ἀλλὰ παρεχωρήσαμεν τῇ βασιλείᾳ Ῥώμῃ· μᾶλλον δὲ εἰς τὸ τέλος αὐτὸν ἐσχηκαμεν· τὸ μὲν γὰρ σῶμα Πέτρου οὐ κατέχομεν, τὴν δὲ πίστιν Πέτρου κατέχομεν ὡς Πέτρον· τὴν δὲ πίστιν Πέτρου κατέχομεν, αὐτὸν ἔχομεν Πέτρον. Οὕτω καὶ τὸν ἐκείνου ζήλου τὴν ὀρᾶν

Non sustulit egestatem pecuniarum, sed egestatem naturæ correxit.

Non sunt contumeliis efficiendi pauperes. — Vide modestiam Petri: *Respice in nos.* Non contumeliis affecti, non conviciis lacessivit, ut fieri a nobis sæpe numero solet in eos, qui nobis supplices occurrunt, dum crimen illis objicimus, quod sint otio dediti. Num enim hoc tibi mandat est, mi homo? Non tibi imperavit, ut desidiâ illi objiceres, sed ut ipsius egestati remedium adhiberes; non te improbitatis accusatorem creavit, sed medicum calamitatis constituit; non ut segnitiam exprobrares, sed ut jacentibus manum porrigeres; non ut mores vituperares, sed ut famem sedares. At nos contrarium facimus: non dignamur ad nos accedentes pecuniæ largitione solari, sed et illorum vulnera criminum insuper exprobratione vellicamus. Quin etiam apud pauperem se excusat, ac modeste illum alloquitur: *Inclina enim, inquit, pauperi sine tristitia aurem tuam, et responde illi pacifica in mansuetudine (Eccli. 4. 8). Argentum et aurum non habeo: quod autem habeo, hoc tibi do: in nomine Jesu Christi surge, et ambula.* Duosunt hoc loco, conversatio, et miraculum. Conversatio, *Argentum et aurum non est mihi*: conversationis enim et actionis est terrenas res despiciere, facultates suas abjicere, præsentem spernere vanitatem: miraculum vero est claudum excitare, ac membra mutilata sanare. Ecce tibi ergo conversationem et miraculum. Videamus autem unde Petrus gloriatur. Quid dixit? an se miracula edidisse? Tametsi fuerant tam edita ab ipso miracula: sed hoc non dixit; quid ergo? *Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te (Math. 19. 27).* Vides conversationem et miraculum, et conversationi palmam tribui? Quid ergo Christus? Commendavit eum, laudavit. Dico enim vobis, inquit, quod vos qui reliquistis domos, et quæ sequuntur. Non dixit, Qui mortuos suscitastis, sed *Vos qui reliquistis dona vestra, sedebitis super sedes duodecim (Math. 19. 28)*: et omnis, qui reliquerit omnia bona sua, honorem istum consequetur. Non potes claudum erigere, sicut Petrus? At potes dicere, ut ille: *Argentum et aurum non est mihi.* Quod si hoc dixeris, factus es propinquus Petro: imo vero non si dixeris, sed si feceris. Non potes aridam manum sanare? Sed potes manum tuam, quam inhumanitas aridam reddidit, per humanitatem extendere. *Non sit enim, inquit, porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta (Eccli. 4. 36).* Vides non ariditatem, sed inhumanitatem quoque manum contrahere? Extende igitur illam per humanitatem et eleemosynam. Non potes dæmonem ejicere? Sed peccatum ejice, majoremque mercedem accipies. Vides quo pacto conversatio et bona opera majorem quam miracula mercedem, et majus præmium merentur? Ac si velis, aliunde quoque id ostendimus. *Accesserunt ad eum, inquit, septuaginta discipuli, et gaudebant, dicebantque, Domine, in nomine tuo etiam dæmonia obediunt nobis. Et ait illis: Nolite gaudere, quia dæmonia vobis obediunt, sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. 10. 17. 20).* Vides ubique conversationem laudari?

6. Age ergo retractemus quæ a nobis ante sunt dicta. *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si vos invicem dilexeritis (Joan. 13. 35).* Ecce non ex miraculis, sed ex conversatione dignosci discipulos demonstratum est. *Petre, diligis me plus his? pasce oves meas (Id. 21. 17).* Ecce alterum indicium, et hoc rursus a conversatione sumptum. Tertium rursus indicium: *Nolite gaudere, quia dæmonia vobis obediunt, sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis.* Et hoc rursus conversationis est recte factum. Vis etiam quartam hujus rei demonstrationem cognoscere? *Lucaat, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est (Math. 5. 16).* Ecce hic quoque opera occurrunt. Et cum rursus ait: *Quisquis reliquerit domum, vel fratres, vel sorores propter me, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit (Math. 19. 29),* conversationem laudat, et vitam exactam. Vides discipulos ex eo fuisse designatos, quod mutuo se diligenter, eum vero qui Christum supra apostolos diligebat ex eo innotuisse, quod fratres pasceret: eos porro qui gaudere debuerunt, non ex eo quod egerent dæmones, sed ex eo quod eorum nomina scripta in cælis essent, gaudere jussos esse, atque illos qui Deum glorificarent, ab operum splendore fuisse designatos; eos vero qui vitam assequerentur, et centuplum acciperent, idcirco ejusmodi munere donari, quod præsentia cuncta contempserint. Hos omnes imitare, et discipulus esse poteris, atque inter amicos Dei numerari, Deum glorificare, ac vita æterna potiri: nec impedimento ullo tibi esse poterit, quominus bona assequaris omnia, quod signa non facias, si conversationem mundam et exactam præ te feras. Nam et ipse Petrus hoc nomen non propter miracula vel signa recepit, sed propter zelum, amoremque sincerum. Neque enim quia mortuos suscitavit, aut quia claudum crexerat, sic appellatus est; sed quia fidem cum confessione sinceram exhibuerat, hoc nomen obtinuit. *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam (Math. 16. 18).* Quam ob causam? Non quia fecit miracula, sed quia dixit, *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Vides ipsam etiam Petri appellationem non a miraculis, sed ab ardenti zelo initium duxisse? Verum quando Petri feci mentionem, subito animum meum alterius Petri recordatio, communis patris et doctoris (a), qui cum illi in virtute successisset, etiam illius cathedram est adeptus. Hæc enim est una etiam nostræ civitatis prærogativa dignitatis, quod principem apostolorum ab initio doctorem acceperit. Æquum enim erat, ut ea, quæ nomine Christianorum ante universum orbem terrarum ornata fuit, primum apostolorum pastorem acciperet. Sed cum eum doctorem accepissemus, non in perpetuum retinimus, sed regie civitati Romæ illum concessimus: imo vero in perpetuum ipsam retinimus: nam corpus quidem Petri non

(a) Episcopum Antiochenum Flavianum intelligit.

retinemus, sed Petri fidem tamquam Petrum retinemus : porro dum Petri fidem retinemus, ipsum Petrum habemus. Ita cum imitatore illius cernamus, ipsam cernere videmur : siquidem Joannem Christus Heliam appellavit, non quod Helias esset Joannes, sed quod in spiritu Heliae ac virtute venisset. Sicut igitur Joannes, quoniam in spiritu Heliae ac virtute venerat, Helias dicebatur : ita hic quoque, quoniam in confessione ac fide Petri advenit, merito illius etiam appellatione donabitur. Nam conversationis cognatio nominum etiam communionem parit. Oremus autem omnes, ut ad senectatem etiam Petri perveniat : si-

quidem apostolus jam senex vitam finivit. *Cum enim senueris, inquit, tunc cingent te, et ducent quo tu non sis (Joan. 21, 18).* Precemur autem et huic longam vitae conversationem : si enim producat eum senectus, efficiet, ut magis vegeta sit et vivida spiritualis juventus nostra : quam utinam aetate florentem ac vividam nos perpetuo conservare contingat cum illius precibus, et hujus Petri, tum gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

QUOD UTILIS SIT LECTIO SACRARUM SCRIPTURARUM, ET QUOD SERVITUTE ET INCOMMODIS OMNIBUS INEXPUGNABILEM REDDAT EUM, QUI FUERIT EIS INTENTUS : ET QUOD APOSTOLORUM NOMEN MULTARUM DIGNITATUM SIT NOMEN, ET QUOD EXTERNIS MAGISTRATIBUS, IPSISQUE ADEO REGIBUS MULTO MAJOREM HABEANT POTESTATEM ET AUCTORITATEM APOSTOLI : ET IN FINEM, AD NUPEB BAPTIZATOS (a).

1. *Alacritas auditorum laudata. Scripturae lectio cum prato collata.* — Cum egestatem mentis meae considero, torpeo et refugio, ad habendum coram tanto populo sermonem invitatus : cum autem animi vestri alacritatem respicio, sic ut nullum vos capiat unquam audiendi fastidium, fiduciam resumo et excitor, ac prompto animo ad doctrinae stadium me accingo. Possetis enim vos, si vel in animam incurrissetis lapideam, hac vestra audiendi cupiditate ac studio penna quavis leviozem illam reddere. Et quemadmodum quae in latibulis animalia delitescunt ac media hyeme se intra rupes abscondunt, ubi aestatem viderint apparere, latibula deserunt, et cum reliquis animantibus congregantur, ac simul nobiscum exsultant : sic et animus noster, qui tamquam in latibulum quoddam imbecillitatis conscientiae se abdebat, cum vestrae caritatis desiderium intuetur, latibulum deserit, et vobiscum congregatur, et in hoc spirituali divinoque prato, in paradiso Scripturae praeclearis Scripturarum saltibus simul vobiscum exsultat. Est enim spirituale pratium, ac deliciarum paradisi sacrarum lectio Scripturarum, et paradisi deliciarum multo illo melior paradiso. Hunc paradisum non in terra, sed in fidelium animabus plantavit Deus : hunc paradisum non in Edem, nec ad orientem uno circumscriptum loco posuit, sed ubique terrarum expandit, et in fines orbis terrarum extendit. Atque ut intelligas in universum orbem terrarum expansas esse Scripturas, audi prophetam dicentem : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum (Psal. 18. 5. Rom. 10. 18).* Sive ad Indos te conferas, quos oriens primos sol respicit, sive ad oceanum te conferas, sive ad Britannicas illas

insulas, sive in Euxinum pontum naviges, sive ad australes partes abeas, omnes ubique audies de iis quae in Scriptura sunt philosophantes, alia quidem voce, sed non alia fide, ac lingua quidem diversa, sed mente consona. Nam linguae quidem sono differunt, religionis autem modo non differunt : et lingua quidem barbare loquuntur, sed animi sensu philosophantur : solacismos faciunt sono, sed pietatem moribus colunt.

Paradisi flumina quae. Cum fonte comparatur Scriptura. — Vides amplitudinem paradisi ad fines orbis terrarum extensi? Illic serpens non est, locus est a feris immunis, ac Spiritus sancti gratia munitur. Habet et fontem hic paradisi, quemadmodum ille, fontem ex quo innumera nascuntur flumina, non quatuor tantum. Non enim Trigrim, nec Euphratem, nec Aegyptium Nilum, nec Indum Gangem, sed innumeros fons iste fluvios effundit. Quis hoc dicit? Deus ipse, qui fluvios nobis istos largitus est : *Qui enim credit in me, inquit, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae (Joan. 7. 38).* Vides ut non quatuor flumina, sed infinita ab illo fonte profluant? Neque vero multitudinem tantum, sed etiam natura fons est mirabilis : neque enim aquae fluentia sunt, sed Spiritus dona. Fons iste in singulas fidelium mentes dividitur, et non minuitur : dividitur, et non consumitur : disperditur, et minor non fit : apud omnes integer, et in singulis integer. Talia namque sunt Spiritus dona. Vis tu fluentorum istorum ubertatem cognoscere? vis aquarum naturam cognoscere? quo pacto his non similes, sed his meliores sunt et mirabiliores? Audi rursus Christum ipsam Samaritanam dicentem, ut ubertatem fontis agnosceas. *Aqua, quam ego dabo, inquit fideli, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam (Joan. 4. 14).* Non dixit, exeuntis, non dixit, effusa, sed, *Salientis, per*

(a) Collata cum Ms. Colbert. 3038, ubi magna pars hominiae in principio desideratur.

τες, αὐτὸν δοκῶμεν ὀρᾶν· καὶ γὰρ τὸν Ἰωάννην Ἠλίαν ἐκάλεσαν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐπειδὴ Ἠλίας ἦν ὁ Ἰωάννης, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει ἦλθεν Ἠλίου. Καθάπερ οὖν ὁ Ἰωάννης, ἐπειδὴ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει ἦλθεν Ἠλίου, Ἠλίας ἐλέγτο, οὕτω καὶ οὗτος, ἐπειδὴ ἐν ὁμολογίᾳ καὶ πίστει Πέτρου παραγέγονεν, εἰκότως ἂν καὶ τῆς προσηγορίας ἐκείνης ἐξιωθεῖται. Ἡ γὰρ τῆς πολιτείας συγγένεια καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν ὀνομάτων ποιεῖ. Εὐξιώμεθα δὲ πάντες καὶ εἰς τὸ Πέτρου γῆρας αὐτὸν ἐθεῖν· καὶ γὰρ ὁ

Ἀπόστολος ἐν γῆρα τὸν βίον κατέλυσεν. Ὅταν γῆρα φησί, γῆρας, τότε ζῶσιν σε, καὶ δεξουσιν σε οὐ θέλεις. Αἰτήσωμεν δὴ καὶ τοῦτο μακρὰν πολιτείαν· ἐκτεινόμενον γὰρ αὐτοῦ τὸ γῆρας τὴν ἡμετέραν νεότητα τὴν πνευματικὴν μάλλον ἀκμάζειν ποιεῖ· ἢ γένοιτο διαπαντὸς ἐν ἀκμῇ τηρηθῆναι, εὐχαίς μὲν ἐκείνου καὶ τούτου τοῦ Πέτρου, χάριτι δὲ καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[71] Ὅτι χρησίμος ἡ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις, καὶ δεῖ δουλεῖα καὶ περιστάσει πραγμάτων ἀξιωματικῶς ποιῆσαι τὸν προσέχοντα, καὶ δεῖ τὸ ὄνομα τῶν ἀποστόλων πολλῶν ἔστιν ἀξιοματικῶν ὄνομα, καὶ δεῖ τῶν ἐξωθεν ἀρχόντων καὶ αὐτῶν τῶν βασιλευσάντων πολλῶν μείζονα κέκτηνται δύναμιν οἱ ἀπόστολοι καὶ ἐξουσίαν· καὶ πρὸς τῷ τέλει πρὸς γεωρωτιστούς.

ξ

α'. Ὅταν μὲν εἰς τὴν πτωχείαν τῆς διανοίας ἴδω τῆς ἐμαυτοῦ, ναρκῶ καὶ ἀναδύομαι, πρὸς διάλειψιν τοσούτου δήμου καλούμενος· ὅταν δὲ εἰς τὴν προθυμίαν ἀναδύωμαι τὴν ὑμέτεραν, καὶ τὸ τῆς ἀκρόασις ἀκρόατον, θαρρῶ καὶ διανισταμαι, καὶ μετὰ προθυμίας πρὸς τὸ τῆς διδασκαλίας ἀποδοῦμαι στάδιον. Ἰκανοὶ γὰρ ἡμεῖς καὶ λιθίην λαβόντες διάνοιαν, πτεροῦ παντὸς κωφετέραν ἐργάσασθαι τῇ περὶ τὴν ἀκρόασις ἐπιθυμία τε καὶ σπουδῇ. Καὶ καθάπερ τὰ φωλιόντα τῶν ζώων ἐν μέσῳ τῶν χειμῶν πρὸς τὰς πέτρας καταδύμενα, ἐπειδὴν ἴδῃ τὸ θέρος φανέν, ἀφίησι τὴν καταδύσιν, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν ζώων ἀγελάζεται, καὶ κοινῇ μεθ' ἡμῶν σκιρτᾷ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἡ ἡμετέρα ὡσπερ εἰς τινα φωλεὴν τῆς ἀσθενείας τοῦ συνειδότες καταδυσμένη, ὅταν ἴδῃ τὸν πόθον τῆς ὑμέτερας ἀγάπης, ἀφίησι τὸν φωλεὴν, καὶ μεθ' ὑμῶν ἀγελάζεται, κοινῇ μεθ' ὑμῶν σκιρτᾷ τὰ κατὰ τῶν Γραφῶν σκιρτήματα, ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ θεῷ λειμῶν, ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς Γραφῆς. Καὶ γὰρ πνευματικῶς λειμῶν, καὶ παράδεισος τρυφῆς ἡ τῶν θεῶν Γραφῶν ἔστιν ἀνάγνωσις, παράδεισος δὲ τρυφῆς ἐκείνου τοῦ παραδείσου βελτίων. Τοῦτον τὸν παράδεισον οὐκ ἐν τῇ γῆ, ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς ἐφύτευσεν ὁ Θεός· ταῦτον τὸν παράδεισον οὐκ ἐν Ἑδέμ, οὐδὲ κατὰ ἀνατολὰς ἔθετο ἐν ἐνὶ περιγράψας χωρίῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξήλωσε, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐξέτεινε. Καὶ δεῖ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τὰς Γραφὰς ἠκλωσεν, ἔκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος· Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἐὰν πρὸς Ἰνδοὺς ἀπέλθῃς, οὐς πρῶτους ἀνίσχων ὁ ἥλιος ὀρᾷ, κἂν εἰς τὸν ὠκεανὸν ἀπέλθῃς, κἂν πρὸς τὰς Βρετανικὰς νήσους ἐκείνας, κἂν εἰς τὸν Ἐξέριον πλεῖστον πόντον, κἂν πρὸς τὰ νότια ἀπέλθῃς μέρη, πάντων ἀκούσῃ πανταχοῦ τὰ ἀπὸ τῆς Γραφῆς φιλοσοφούντων, φωνῇ μὲν ἑτέρᾳ,

πίστει δὲ οὐκ ἑτέρᾳ, καὶ γλώσσῃ μὲν διαφόρῳ, διανοίᾳ δὲ συμφώνῳ. Ὁ μὲν γὰρ φθόγγος τῆς γλώσσας, ἐνῆλλακται, ὁ δὲ τρόπος τῆς εὐσεβείας οὐκ ἐνῆλλακται· καὶ βαρβαρίζουσι μὲν τῇ γλώσσῃ, φιλοσοφοῦσι δὲ τῇ γνώμῃ· καὶ σολεικίζουσι μὲν τῷ φθόγγῳ, εὐσεβοῦσι δὲ τῷ τρόπῳ.

Εἶδες παραδείσου μήκος πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐκτεταμένον; Ἐνταῦθα οὐκ ἔστιν ὄρις, καθαρὸν τῶν θηρίων ἐστὶ τὸ χωρίον, καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος τειχίζεται χάριτι. Ἐχει καὶ πηγὴν ὁ παράδεισος οὗτος, καθάπερ ἐκεῖνος, πηγὴν μυρίων ποταμῶν [72] μητέρα, οὐχὶ τεσσάρων. Οὐ γὰρ τὸν Τίγρητα, οὐδὲ τὸν Εὐφράτην, οὐδὲ τὸν Αἰγύπτιον Νεῖλον, οὐδὲ τὸν Ἰνδὸν Γάγγην, ἀλλὰ μυρίους ἀφίησι ποταμούς αὐτῇ ἡ πηγῇ. Τίς ταῦτα φησιν; Αὐτὸς ὁ τὸς ποταμοὺς ἡμῶν χαρισάμενος Θεός· Ὁ πιστευόντων γὰρ εἰς ἐμὲ, φησὶ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλάδας αὐτοῦ βρύσουσιν ὕδατος ζῶντος. Εἶδες πῶς οὐχὶ τέσσαρες ποταμοὶ, ἀλλὰ ἀδιόριστοι ἀπὸ τῆς πηγῆς ἐκείνης ἐκχέοντες; Οὐ τῷ πλήθει δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει θαυμαστῇ ἡ πηγῇ· οὐ γὰρ ὕδατος ἔστι τὰ νάματα, ἀλλὰ Πνεύματος τὰ χαρίσματα. Αὕτη ἡ πηγὴ καθ' ἑκάστην ψυχὴν ἔστι τῶν πιστῶν μεριζομένη, καὶ οὐ μειουμένη· μεριζομένη, καὶ οὐ δαπανωμένη· κατακερματιζομένη, καὶ οὐ ἐλαττωμένη· παρὰ πᾶσιν ὀλόκληρος, καὶ ἐν ἑκάστῳ ὀλόκληρος. Τοσαῦτα γὰρ τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα. Βούλει μαθεῖν τὴν δαψίλειαν τῶν ναμάτων τούτων; βούλει μαθεῖν τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν; πῶς οὐκ ἔοικε τούτοις, ἀλλὰ βελτίω τούτων καὶ θαυμασιώτερά ἐστιν; Ἄκουσον πάλιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τῇ Σαμαρείτιδι, ἵνα μάθῃς τὴν δαψίλειαν τῆς πηγῆς. Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω, φησὶ, τῷ πιστῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζῶντα αἰώνιον. Οὐκ εἶπεν, ἐξίόντος, οὐκ εἶπε, προχομένου, ἀλλὰ, ἀλλομένου, διὰ τῶν ἀλμάτων τὴν ἀφθονίαν τῶν ἐμφαίνων. Ἐκείνου

τῶν κρηναίων ὑδάτων ἐξάλλεσθαι καὶ πηδῶν πανταχόθεν εἰωθεν, ἅπερ ἂν αἱ πηγαὶ ἐν τοῖς κόλποις μὴ δύνανται κατέχειν, ἀλλὰ νικῶμεναι τῇ συνεχεῖ τῆς ἐπιβροῆς πανταχόθεν αὐτὰ ἀναδύζουσι. Βουλόμενος οὖν τὴν δαψίλειαν τῶν ναμάτων δεῖξαι, εἶπεν, ἀλλομένου, οὐκ, ἐξίντος. Βούλει καὶ τὴν φύσιν αὐτῆς καταμαθεῖν; Μάνθανε ἀπὸ τῆς χρείας. Οὐ γὰρ εἰς ζωὴν τὴν παροῦσαν, ἀλλ' εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐστὶ χρησίμη. Διατρίβωμεν τοίνυν ἐν τῷ παραδείσῳ τούτῳ, παρακαθεζόμεθα τῇ πηγῇ, μὴ πάθωμεν ὅπερ ἔπαθεν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἐκπέσωμεν τοῦ παραδείσου· μὴ δεξιόμεθα συμβουλήν ὀλεθρίαν, μὴ παραδεξιόμεθα τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου· μένωμεν ἔνδον· πολλὴ γὰρ ἡ ἐντεῦθεν ἀσφάλεια· μένωμεν ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν Γραφῶν τούτων. Καθάπερ γὰρ οἱ πηγῇ παρακαθήμενοι, καὶ τῆς αὔρας ἐκείνης ἀπολαύοντες, καὶ καύσωνος ἐπιχειμένου τὴν ὄψιν συνεχῶς ἐπικλύζοντες, ἀποκρούονται τὸ πνίγος τοῖς νάμασι, καὶ οὐδὲν διενόχουσαντες βλάβος ἴωνται τὸ πάθος, ἐγγύθεν τὸ φάρμακον ἀπὸ τῆς πηγῆς ἔχοντες· οὕτως ὁ παρὰ τὴν πηγὴν τῶν θείων Γραφῶν παρακαθήμενος, κἂν ἐπιθυμίας ἀτόπου φλόγα διενόχουσαν ἴδῃ, βλάβος ἀπὸ τῶν ναμάτων ἐκείνων τὴν ψυχὴν ἀποκλύσας ἀπεκρούσαστο τὴν φλόγα· κἂν ὀργὴ διακαῆς ἐνοχλή, τὴν καρδίαν καθάπερ λέβητα ὑποκαίμενον ἀναβράσσοιτα, μικρὸν τοῦ νάματος ἐπιστάξας, εὐθέως κατέστειλε τοῦ πάθους τὴν ἀναισχυντίαν· καὶ ἐκ πάντων τῶν πονηρῶν λογισμῶν, ὡς περ ἐκ μέσης φλογός, ἐξαρπάξει τὴν ψυχὴν ἢ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις.

β'. Αἰὶ καὶ ὁ προφήτης ὁ μέγας Δαυὶδ ἐκεῖνος, εἰδὼς τὴν ὠφέλειαν τὴν ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γραφῶν, τὸν διηνεκῶς προσέχοντα ταῖς Γραφαῖς καὶ τῆς ὀμιλίας ταύτης ἀπολαύοντα παρεικάζει φυτῷ ἀεὶ τεθηλότι, παρὰ τοὺς βύακας ἐστηκότι τῶν ὑδάτων, οὕτως λέγων· *Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἠσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν [73] λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἐν τῷ ῥόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ κερυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων.* Καθάπερ γὰρ τὸ ξύλον ἐκεῖνο τὸ παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων κερυτευμένον, παρ' αὐτοὺς τοὺς βύακας ἐστηκός, διηνεκῆ τῆς ἀρείας ἔχον τὴν χορηγίαν, πάση ἀέρων ἀνωμαλίᾳ ἀχείρωτος γίνεται, καὶ οὕτε ἀκτίνα θερμότηραν γενομένην δίδοικεν, οὔτε τὴν ἀέρα μεταπεσόντα εἰς αὐχμὸν εὐλαβεῖται· ἰκανὴν γὰρ ἔχον ἐναποκλεισμένην ἐν ἑαυτῷ τὴν νοτίδα, πάσης ἠλιακῆς θερμῆς πλεονεξίας ἐξωθεν προσβαλοῦσαν εὐθέως ἀποκρούεται καὶ διωθεῖται· οὕτω καὶ ψυχὴ παρὰ τοὺς βύακας ἐστηκυῖα τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ποτιζομένη διηνεκῶς, ἐκεῖνα τὰ νάματα καὶ τὴν δρόσον τοῦ Πνεύματος ἐν ἑαυτῇ συνάγουσα, πρὸς πᾶσαν πραγμάτων περιστάσιν ἀχείρωτος ἔσται, κἂν νόσος, κἂν ἐπήρεια, κἂν συκοφαντία, κἂν λοιδορία, κἂν σκώμματα, κἂν πᾶσα βίθυμία, κἂν πάντα τὰ τῆς οἰκουμένης κακὰ εἰς τὴν τοιαύτην κατασκήψῃ ψυχὴν, εὐκόλως ἀποκρούεται τὴν πύρωσιν τῶν παθῶν, ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἀναγνώσεως ἰκανὴν παράκλησιν ἔχουσα. Οὕτε γὰρ δόξης μέγας, οὐ δυναστείας βγχος, οὐ φίλων παρουσία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων οὕτω τὸν ἐν ὁδῷ παραμυθῆσασθαι δυνήσεται, ὡς ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις. Τί δήποτε; Ὅτι

ἐκεῖνα μὲν ἐπίκηρα καὶ φθαρτὰ, διὰ καὶ φθαρτῆ αὐτῶν ἢ παράκλησις· ἡ δὲ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις Θεοῦ ὀμιλία ἐστίν. Ὅταν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἐν ἀθυρίᾳ παρακαλῇ, τί τῶν ὄντων αὐτὸν εἰς ἀθυρίαν ἐμβαλεῖν δύναται;

Προσέχωμεν τοίνυν τῇ ἀναγνώσει, μὴ τὰς δύο μόνον ταύτας ὥρας (οὐ γὰρ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς ἀσφάλειαν ἡ ψιλὴ αὕτη ἀκρόασις), ἀλλὰ διηνεκῶς· καὶ ἕκαστος οἴκαδε ἀναχωρήσας τὰ Βιβλία μετὰ χεῖρας λαμβανέτω, καὶ τῶν εἰρημένων ἐπαρχέσθω τὰ νοήματα, εἰ γε μέλλῃ διηνεκῆ καὶ ἀρκούσαν ἔχειν τὴν ἀπὸ τῆς Γραφῆς ὠφέλειαν. Καὶ γὰρ τὸ ξύλον ἐκεῖνο, τὸ παρὰ τοὺς βύακας ἐστηκός, οὐ δύο καὶ τρεῖς ὥρας ὀμιλεῖ τοῖς ὕδασι, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν ἡμέραν, πᾶσαν δὲ νύκτα. Διὰ τοῦτο κομᾷ τοῖς φύλλοις, διὰ τοῦτο βρῖθει τῷ καρπῷ ἐκεῖνο τὸ ξύλον, κἂν μηδεὶς αὐτὸ ἀνθρώπων ποτιζῇ· ἐπειδὴ παρὰ τοὺς βύακας ἔστηκεν αὐτὰ, διὰ τῶν ῥιζῶν ἐπισπάται τὴν νοτίδα, καὶ ὡς περ διὰ τινῶν πόρων παραπίπτει τὴν ὠφέλειαν παντὶ τῷ σώματι· οὕτω καὶ ὁ συνεχῶς ἀναγινώσκων τὰς θείας Γραφάς, καὶ παρὰ τοὺς βύακας αὐτῶν ἐστηκός, κἂν μηδένα ἔγῃ τὸν ἐρηνηνέοντα, διὰ τῆς συνεχῆς ἀναγνώσεως, ὡς περ διὰ τινῶν ῥιζῶν, πολλὴν ἐπισπάται τὴν ὠφέλειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὰς φροντίδας ὁμῶν εἰδότες, τοὺς περισπασμούς, τὰς ἀσχολίαις τὰς πολλὰς, ἡρέμα καὶ καταμικρὸν ὁμᾶς προσάγομεν τοῖς νοήμασι τῶν Γραφῶν, τῷ σχολαίῳ τῆς ἐξηγήσεως μόνιμον ποιούντες τῶν λεγομένων τὴν μνήμην. Καὶ γὰρ δμῆρος βαγδαῖος μὲν καταρρήγνυμενος, κατακλίζει τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ τὸ βάθος οὐδὲν ὠφελεῖ· ἡρέμα δὲ καὶ καταμικρὸν ἐλαίου δίκην ἐνιζάνων τῷ προσώπῳ τῆς γῆς, ὡς περ διὰ τινῶν φλεβῶν τῶν πόρων αὐτῆς πρὸς τὸ βάθος διολισθαίνων, τὰς λαγόναις αὐτῆς ἐμπλήσας νοτίδος, εὐπορωτάτην ποιεῖ πρὸς [74] τὴν τῶν καρπῶν φορὰν. Αἰὶ καὶ ἡμεῖς τὸν πνευματικὸν τοῦτον δμῆρον ἡρέμα ταῖς ὑμετέραις ἐνέμεν ψυχαῖς· αἱ μὲν γὰρ Γραφαὶ νεφέλαις εἰκόασιν πνευματικαῖς, τὰ δὲ ῥήματα καὶ νοήματα δμῆρος προσέοικε πολλῷ τούτου βελτίονι· καὶ διὰ τοῦτο τὸν πνευματικὸν τοῦτον δμῆρον καταμικρὸν ὁμῖν ἐνέμεν, ἵνα πρὸς αὐτὸ τὸ βάθος χωρήσῃ τὰ ῥήματα. Διὰ τοῦτο τετάρτην σήμερον ἡμέραν ἔχοντες ἐξηγήσεως, οὐδέπω μίαν ἐπιγραφὴν παρελθεῖν ἠδυνήθημεν, ἀλλ' ἔτι περὶ αὐτὴν στρεφόμεθα. Βέλτιον γὰρ μικρὸν διασκᾶπτοντας χωρῶν, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταβαίνοντας πολὺν τῶν ἀναγκαίων εὐρίσκειν τὸν θησαυρὸν, ἢ πολλὰς ἀρούρας ἐπιόντας ἔνωθεν, ἀπλῶς καὶ εἰσὶ τῆς λαίπυροισθαι καὶ μάτην. Καίτοι οἶδα πολλοὺς πρὸς τὴν βραδύτητα ταύτην δυσχεραίνοντας· ἀλλ' οὐ μέλει μοι τῆς ἐκείνων κατηγορίας, ἀλλὰ μέλει μοι τῆς ὑμετέρας ὠφελείας. Οἱ οὐχύτερον βαδίζουσιν δυνάμενοι τοὺς βραδυτέρους τῶν ἀδελφῶν ἀναμενέτωσαν· οὔτοι μὲν γὰρ ἐκείνους ἀναμείναι δύνανται, οἱ δὲ ἀσθενέστεροι πρὸς ἐκείνους ἐαυτοὺς παρεκτείναι οὐκ ἰσχύουσι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι οὐκ ὀφείλομεν τοὺς ἀσθενεῖς ἀναγκάζειν πρὸ καιροῦ, πρὸς τὴν τελειότητα τῶν δυνατῶν ἐκτείνεσθαι μὴ δυναμένους· ἀλλ' ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν. Ὁφελείας ἡμῖν μέλει τῆς ὑμετέρας, οὐκ ἐπιδείξεως ἀπλῶς· διὰ τοῦτο ἐνδιατρίβομεν τοῖς νοήμασι.

γ'. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ ὅτι οὐκ ἀπλῶς παρατρέχειν χρὴ τὰς ἐπιγραφὰς ἔλεγον, ὅτε καὶ τὸ ἐπίγραμμα

saltus abundantiam nobis exprimens. Illæ fontanæ solent aquæ prosilire, atque undique erumpere, quas continere sinu fontes nequeunt, sed fluctus frequentia victi undique illas scaturientes effundunt. Cum igitur laticum copiam vellet indicare, *Salientis dixit, nov exeuntis. Vis etiam naturam ejus cognoscere? Ex usu cognosce. Non enim ad vitam præsentem, sed ad vitam æternam est utilis. In hoc igitur paradiso versemur: assideamus fonti, ne nobis accidat id quod Adamo accidit, et paradiso excidamus: ne perniciosum consilium admittamus, ne diaboli fraudem suscipiamus: maneamus intus: quippe multa inde securitas: in lectione Scripturæ istius permaneamus. Ut enim ii, qui fonti assident, et aura illa fruuntur, et æstu ingruente faciem frequenter immergunt, laticibus æstivum calorem depellunt, et sitis, qua vexantur, malo medentur, dum illis de propinquo fonte remedium suppetit: sic qui sacrarum fontium Scripturarum assidet, licet nefariæ libidinis flamma cruciari se sentiat, cum animam laticibus illis perfuderit, facile flammam repellit: sive fervida infestet iracundia, quæ tamquam succensum lebetem cor inflammat, si modicum aquæ instillet, confestim iræ importunitatem compescet: et ex omnibus pravis cogitationibus animam tamquam ex media flamma cripiet sacrarum lectio Scripturarum.*

2. Quam ob causam etiam magnus ille propheta David, cum probe sciret, quanta ex lectione Scripturæ manet utilitas, eum qui Scripturis perpetuo sit intentus, et earum colloquio fruatur, cum planta comparat quæ semper floreat, juxta rivos aquarum sita, dum ita loquitur: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit: sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte: et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum (Psal. 1. 1-3).* Ut enim lignum illud secus aquarum decursus plantatum, et juxta rivos situm, dum perenni aquarum copia irrigatur, nulla intemperie aeris lædi potest, et neque solis radios acrius incalentes reformidat, neque graviori æstu sævientem ærem pertimescit; cum enim inclusum in se sufficientem humorem habeat, omnem radii solaris exterius ingruentem ardorem statim depellit ac discutit: sic etiam anima quæ juxta sacrarum rivos Scripturarum sedet, ac perpetuo rigatur, dum latices illos, roremque Spiritus in semetipsa colligit, omnibus rerum humanarum incommodis resistet invicta; sive morbus, sive contumelia, sive calumnia, sive vituperia, sive scommata, sive pigritia quævis, sive cuncta mundi mala in ejusmodi animam impetum faciant, facile perturbationum incendium propulsabit, cum sufficienti lectionis Scripturæ solatio roboretur. Nam neque gloriæ magnitudo, neque potentiæ majestas, nec amicorum præsentia, nec aliud quidquam ex rebus humanis animam adeo tristitia confectum solari poterit, ac sacrarum lectio Scripturarum. Quid ita? Quod illa quidem caduca sint, et interitui obnoxia, quam ob causam et obnoxio interitui est ipsorum

solatium: at lectio Scripturæ colloquium est cum Deo. Quando igitur eum qui tristitia sit affectus consolatur Deus, quid ex rebus creatis ipsum in mœrorem potest conjicere?

Ad lectionem Scripturæ sacræ hortatur. Scriptura cum nubibus collata. — Lectioni ergo simus intenti, non duas tantum has horas (non enim ad accuratam sufficit hæc auditio nuda), sed perpetuo: quisque domum reversus Libros sacros in manus sumat, et eorum quæ dicta sunt sensus percurrat, si quidem perpetuam et sufficientem utilitatem percipere cupiat ex Scriptura. Nam et lignum illud juxta rivos situm non ad duas et tres horas cum aquis versatur, sed omni die omnique nocte. Propterea foliis verna, propterea fructu gravatur lignum illud, licet nullus ex hominibus illud irriget: quoniam juxta rivos est consitum, radicibus humorem attrahit, et quasi per meatus quosdam in totum corpus utilitatem transfundit: sic et is qui Scripturas sacras assidue legit, et juxta rivos illarum residet, licet neminem habeat, qui interpretetur, frequenti lectione quasi radicibus quibusdam utilitatem haurit. Idcirco nos quibus sollicitudines vestræ sunt notæ, occupationes, ac negotia multa, sensim ac paulatim vos ad Scripturæ sensa deducimus, ac lentitudine expositionis efflicimus, ut eorum, quæ dicta sunt, memoria tenacius adhærescat. Nam et imber si vehemens irrumpat, superficiem terræ inundat, et profundo nihil prodest: sin autem sensim et pedetentim in morem olei in terræ faciem se insinuet, quasi per venas quasdam per meatus ejus ad profundum delabitur, ejusque viscera humore complens ad fruges ubertim pariendas fecundissimam illam reddit. Propterea nos quoque spiritualem hunc imbrem animabus vestris paulatim immittimus: siquidem Scripturæ spiritualibus sunt nubibus similes, at voces et sensus imbræ similes sunt longe isto præstantiori: atque idcirco spiritualem hunc imbrem sensim vobis infundimus, ut ad fundum ipsum verba permeent. Eo fit, ut cum ad quartum jam diem expositionem produxerimus, necdum tamen unam inscriptionem potuerimus præterire, sed adhuc circa illam versemur. Satius enim est, ut exiguo perfosso agro, cum ad fundum descenderimus, multum illic rerum necessariorum thesaurum offendamus, quam si cum arva multa superficie tenus percurrerimus, frustra, temere, et incassum nos affligamus. At scio equidem multos hanc tarditatem ægre ferre; sed illorum ego reprehensionem nihil curo, sola mihi vestra cura est utilitas. Qui celerius possunt incedere, tardiores fratres expectent: nam isti quidem expectare illos possunt, at infirmiores illos assequi minime possunt. Idcirco etiam Paulus non debere nos ait imbecilliores ante tempus urgere, cum ad robustorum perfectionem se ipsos minime possint extendere: sed debere nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere (1. Cor. 8. 9). Nos de vestra sumus utilitate solliciti, non ut nos temere ostentemus: atque idcirco sensibus immoramur.

3. *Homiliarum in principium Actorum ordo; quid significet nomen Apostoli. Christus a sensibus ad spiri-*

tualia deducit. — Itaque primo die non esse temere prætereundas inscriptiones dicebam, quo tempore titulum vobis altaris legi, ac Pauli sapientiam ostendi, qui militem alienum, quippe in adversariorum acie stabat, ad cohortes suas transtulit. In hoc desiit priori die tota doctrina: post illam secundo die, qui libri esset illius auctor, quæsimus, et invenimus Dei gratia Lucam evangelistam, multisque vobis demonstrationibus rem in quæstione positam probavimus, quarum alia clariora, abstrusiores alia fuerunt. Scio namque multos ex auditoribus ea, quæ postremo loco dicta sunt, assequutos non esse: nec tamen idcirco subtiliores sensus confidenter persequi desistimus. Itaque ea quæ clariora sunt, simplicioribus, profundiora vero proderunt his, qui acutius intuentur. Variam quippe mensam esse oportet ac differentem, quandoquidem et differens est eorum qui invitati sunt appetitus. Primo igitur die de inscriptione, secunda vero die de eo qui librum scripsit, tertia die heri disseruimus apud eos qui advenerant de initio scripturæ, et ostendimus, sicut illi norunt qui audierunt, quid sit actum, quid sit miraculum, et quid sit conversatio, quid signum et prodigium ac virtus, et quantum inter utraque sit discrimen: qua ratione alterum majus sit, utilius alterum: et qua ratione alterum solum per se regnum acquirit, alterum nisi operum subsidium assumat, extra vestibulum illud ejicitur. Hodie reliquam inscriptionis operæ pretium est dicamus, et quid significet Apostoli nomen ostendamus. Neque enim nudum est nomen hoc, sed magistratus est appellatio, maximi magistratus, magistratus maxime spiritualis, magistratus cælestis. Sed attendite diligenter. Nam quemadmodum in rebus secularibus magistratus sunt multi, non tamen ejusdem omnes dignitatis, sed alii majores, alii minores: exempli causa, ut ab inferiori enumerationem ordiamur, est Defensor civitatis; est illo sublimior gentis Præses; est alius post illum magistratus major: est rursus Magister militum: est Præfectus; est sublimior istis magistratus, dignitas Consulum: et omnes quidem hi sunt magistratus, sed non ejusdem omnes dignitatis: ita multi sunt spirituales magistratus non æquales dignitate: porro major omnibus est dignitas Apostolatus. A sensibilibus enim rebus ad spiritualia quasi manu ducendi estis. Ita fecit et Christus, de Spiritu disserens aquæ meminit. *Qui enim bibit ex aqua hac, sitiet iterum, inquit; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum (Joan. 4. 13).* Vides eum a sensibilibus ad spiritualia mulierculam illam deducere? Sic nos etiam agimus, et ab inferioribus ad superiora ascendimus, ut magis perspicua fiat oratio. Propterea cum de magistratu loqueremur, non spiritualis tantum mentionem fecimus, sed sensibilibus magistratus, ut ab hoc vos ad illum manu duceremus. Audistis quot sæculares magistratus enumeraverimus, et quo pacto alii quidem majores, alii vero sint minores, et quo pacto Consulum magistratus quasi culmen et caput præ reliquis cunctis emineat: videamus

spirituales etiam magistratus. Spiritualis est magistratus, Prophetæ magistratus: est alter Evangelistæ, est Pastoris, est Doctoris, est donorum, est curationum, est interpretationis linguarum. Hæc omnia nomina quidem sunt donorum, res autem magistratum ac potestatum. Propheta magistratus est: apud nos is qui dæmones ejicit, magistratus est: apud nos Pastor et Doctor spiritualis est magistratus: verum his omnibus major est Apostolicus magistratus. Unde vero id constat? Quod omnes istos præcedat Apostolus. Et quemadmodum inter sensibiles magistratus Consul, sic inter spirituales Apostolus honoris gaudet prærogativa. Audiamus ipsum Paulum enumerantem dignitates, et in sublimiori loco Apostolicam collocantem. Quid igitur ait ille? *Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, et pastores, exinde gratias curationum (1. Cor. 12. 28).*

Apostolatus dignitas quanta. Quid per genera linguarum intelligat.—Vides fastigium dignitatum? vides Apostolum sublimem sedere, nec ullum ipsum præcedere, aut sublimiorem illo esse? Primum enim Apostolos dicit, secundo Prophetas, tertio Doctores et Pastores: deinde gratias curationum, opulationes, gubernationes, genera linguarum. Neque vero tantum principatus est cæterarum dignitatum Apostolatus, sed etiam radix ac fundamentum. Et quemadmodum caput in sublimiori loco situm non modo principatus est corporis atque dominatus, sed etiam radix (siquidem nervi, qui corpus regunt, oriuntur ex illo, et ex ejus cerebro nati, ac spiritus largitione ditati, deinde totum animal moderantur), sic et Apostolatus non modo tamquam principatus ac dominatus præ cæteris donis eminent, sed omnium quoque radices comprehensas apud se retinet. Ac Propheta quidem Apostolus esse non potest et Propheta: sed Apostolus est etiam omnino Propheta, et gratias habet curationum, et genera linguarum, et interpretationes linguarum: propterea principatus et radix est gratiarum.

4. Porro ut hæc ita se habere constet, testem vobis adduco Paulum. Prius tamen dicere convenit, quid illud tandem sit, genera linguarum? Quid igitur est genera linguarum? Olim is qui baptizatus fuerat, et crediderat, statim ad Spiritus manifestationem diversis linguis loquebatur. Nam quoniam adhuc imbecilliores erant homines illius ævi, et spiritualia dona non poterant oculis carnalibus consueti, sensibile donum dabatur, ut innotesceret spirituale, quique baptizatus fuerat, statim lingua hebraica et Persica, et Indica, et Scythica loquebatur; sic ut eum Spiritu sancto donatum esse intelligerent infideles. Ac signum quidem sensibus subjectum erat, talis inquam vox; siquidem corporis sensu illam audiebant: spirituales autem, et quæ minime cornebant, Spiritus gratiam subjectum sensibus signum istud omnibus manifestam reddebat. Et hoc signum genera linguarum appellabatur. Qui enim unicam a natura linguam habebat, beneficio gratiæ variis ac differentibus linguis loquebatur: ac videre erat hominem

ὕμιν ἀνέγνων τοῦ βωμοῦ, καὶ τὴν σοφίαν ἐπέδειξα Παύλου, τὸν ἀλλότριον στρατιώτην καὶ ἐν τῇ παρατάξει τῶν ἐχθρῶν ἐσθηκῶτα πρὸς τὴν οἰκειάν φάλαγγα μεταστῆσαντος^α. Εἰ: τοῦτο ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ κατέληξεν ἡ διδασκαλία πᾶσα μετ' ἐκείνην ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐζητήσαμεν τίς ἦν ὁ τὸ βιβλίον γράψας: καὶ εὖρομεν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι Λουκᾶν τὸν εὐαγγελιστήν. καὶ διὰ πλείονων ἀποδείξωμεν ὑμῖν παρεστήσαμεν τὸ ζητούμενον, τῶν μὲν σαφεστέρων, τῶν δὲ βαυτετέρων. Οἶδα γὰρ ὅτι τοῖς ἐσχάτοις τῶν εἰρημένων πολλοὶ τῶν ἀκούσαντων οὐ παρεκολούθησαν· ἀλλ' ὁμως οὐ διὰ τοῦτο ἀποστησόμεθα τοῦ κατατολμᾶν λεπτοτέρων νοημάτων. Τὰ μὲν οὖν σαφέστερα τοῖς ἀφελεστέροις, τὰ δὲ βαυτετερα τοῖς ὀξύτερον ἐνορῶσιν ἔστα: χρήσιμα. Ποικίλην γὰρ εἶναι δεῖ τὴν τράπεζαν καὶ διάφορον, ἐπειδὴ καὶ διάφορος ἡ τῶν κεκλημένων ἐπιθυμία. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ περὶ ἐπιγραφῆς, τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ περὶ τοῦ γράψαντος τὸ βιβλίον, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ χθὲς πρὸς τοὺς παραγενομένους περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γραφῆς διελέχθημεν, καὶ ἐδείξαμεν, καθάπερ ἴσασιν οἱ ἀκηκοότες, τί μὲν ἐστὶ πρᾶξις, τί δὲ ἐστὶ θεῶμα, καὶ τί μὲν ἐστὶ πολιτεία, τί δὲ ἐστὶ σημεῖον, καὶ τέρας, καὶ δύναμις, καὶ πόσον τὸ μέσον ἑκατέρων· καὶ πῶς τὸ μὲν μείζων, τὸ δὲ χρησιμώτερον· καὶ πῶς τὸ μὲν καθ' ἑαυτὸν ὃν βασιλείαν προξενεῖ, τὸ δὲ ἐὰν μὴ λάβῃ τὴν ἀπὸ τῆς πράξεως συμπυχίαν, ἔξω τῶν προθύρων ἐκείνων ἐκβάλλεται. Σήμερον [75] ἀναγκαῖον εἰπεῖν τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἐπιγραφῆς, καὶ δεῖξαι τί ποτέ ἐστὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀποστόλων. Οὐδὲ γὰρ ψιλὸν ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλ' ἀρχῆς ἐστὶ προσσηγορία, ἀρχῆς μεγίστης, ἀρχῆς τῆς πνευματικωτάτης, ἀρχῆς τῆς ἀνω. Ἀλλὰ διανύστητε. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς βιωτικαῖς πράγμασιν εἰσὶν ἀρχαὶ πολλαί, οὐ πᾶσαι δὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας, ἀλλ' αἱ μὲν μείζους, αἱ δὲ ἐλάττους· οἷον, ἵνα ἀπὸ τῆς κατωτέρας τὸν ἀριθμὸν ποιησώμεθα, ἐστὶν ὁ τῆς πόλεως· ἐκδικος· ἐστὶν ἀνώτερος ἐκείνου ὁ τοῦ ἔθνους ἡγεμὼν· ἐστὶ μετ' ἐκείνου ἕτερος ἄρχων μείζων· ἐστὶ πάλιν ὁ στρατηλάτης· ἐστὶν ὁ ὑπάρχος· ἐστὶν ἀνωτέρα τούτων ἀρχή, ἡ τῶν ὑπάτων ἀρχή· καὶ πᾶσαι μὲν αὐταὶ ἀρχαί, οὐ πᾶσαι δὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας· οὕτω καὶ τῶν πνευματικῶν πολλαὶ μὲν ἀρχαί, οὐ πᾶσαι δὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας· πασῶν δὲ μείζων ἡ τῆς ἀποστολῆς ἀξία. Καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὑμῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ χειραγωγεῖν δεῖ. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν, περὶ Πνεύματος διαλεγόμενος ὕδατος ἐμνημόνευσεν. Ὁ γὰρ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν, φησὶν· ὁ δὲ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁρᾷ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ χειραγωγούντα τὸ γύναιον; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιοῦμεν, καὶ κάτωθεν ἀναβαίνομεν ἄνω, ὥστε εὐσημότερον γενέσθαι τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο περὶ ἀρχῆς διαλεγόμενοι, οὐ πνευματικῆς ἐμνημόνευσεν ἀρχῆς, ἀλλ' αἰσθητῆς, ἵνα ἀπὸ ταύτης πρὸς ἐκείνην ὑμᾶς χειραγωγήσωμεν. Ἡκούσατε πόσας ἠριυμήσαμεν ἀρχὰς βιωτικὰς, καὶ πῶς αἱ μὲν μείζους, αἱ δὲ ἐλάττους, καὶ πῶς ἡ τῶν ὑπάτων ἀρχή καθάπερ κορυφή καὶ κεφαλὴ πᾶσιν ἐπίκειται· ἴδωμεν καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πνευματικὰς. Ἔστιν ἀρχὴ πνευματικῆ, προφητείας ἀρχή· ἐστὶν ἕτερα ἀρχὴ εὐαγγελισμοῦ, ἐστὶ ποιμένος, ἐστὶ διδασκάλου, ἐστὶ χαρισμάτων, ἐστὶν ἰαμάτων, ἐστὶν ἐρμηνείας γλωσσῶν.

^α Φάλαγγα μεταστῆσαντος. Hic incipit ms. Colb.

^β Ms. Colb. καθ' ἑαυτό.

σῶν. Ταῦτα πάντα ὀνόματα μὲν ἐστὶ χαρισμάτων, πράγματα δὲ ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν. Ὁ προφήτης ἄρχων ἐστὶ· παρ' ἡμῖν ὁ δαίμονας ἐξελαύνων ἄρχων ἐστὶ· παρ' ἡμῖν ὁ ποιμὴν καὶ διδασκαλὸς ἄρχων ἐστὶ πνευματικός· ἀλλὰ τούτων ἀπάντων μείζων ἐστὶν ἀρχὴ ἡ ἀποστολική. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; Ὅτι πρὸ πάντων ὁ ἀπόστολος τούτων ἐστὶ. Καὶ καθάπερ ὁ ὑπάτος ἐν ταῖς αἰσθηταῖς ἀρχαῖς, οὕτως ὁ ἀπόστολος ἐν τοῖς πνευματικοῖς τὴν προεδρείαν ἔχει. Αὐτοῦ τοῦ Παύλου ἀκούσωμεν ἀριθμοῦντος τὰς ἀρχὰς, καὶ ἐν τῷ ὑψηλοτέρῳ χωρίῳ τὴν ἀποστολικὴν καθίζοντος. Τί οὖν οὗτος φησιν; Οὗς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, καὶ ποιμένας· εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων.

Εἶδες κορυφὴν ἀρχῶν; εἶδες ὑψηλὸν καθήμενον τὸν ἀπόστολον, καὶ οὐδένα πρὸ ἐκείνου ὄντα, οὔτε ἀνώτερον; Πρῶτον γὰρ ἀποστόλους φησὶ, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους καὶ ποιμένας· εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Οὐκ ἀρχὴ δὲ μόνον ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ τῶν ἄλλων ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ θρόμβος καὶ ρίζα. Καὶ καθάπερ ἡ κεφαλὴ ἐν τῷ ὑψηλοτέρῳ τοῦ παντός [76] καθήμενη, οὐ μόνον ἀρχὴ τοῦ σώματος ἐστὶ καὶ ἐξουσία, ἀλλὰ καὶ ρίζα (τὰ γὰρ νεῦρα τὰ διοικούντα τὸ σῶμα ἐξ ἐκείνης τικτόμενα, καὶ ἐξ αὐτοῦ βλαστάνοντα τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ τὴν τοῦ πνεύματος δεχόμενα χορηγίαν, οὕτως ἅπαν οἰκονομεῖ τὸ ζῶον), οὕτω καὶ ἡ ἀποστολὴ οὐ μόνον ὡς ἀρχὴ καὶ ἐξουσία τοῖς λοιποῖς ἐπίκειται χαρίσμασιν. Ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπάντων ρίζας ἐν ἑαυτῇ συλλαβοῦσα κατέχει. Καὶ ὁ μὲν προφήτης οὐ δύναται εἶναι καὶ ἀπόστολος καὶ προφήτης· ὁ δὲ ἀπόστολος καὶ προφήτης ἐστὶ πάντως, καὶ χαρίσματα ἔχει ἰαμάτων, καὶ γένη γλωσσῶν, καὶ ἐρμηνείας γλωσσῶν· διὸ ἀρχὴ καὶ ρίζα ἐστὶ τῶν χαρισμάτων.

δ. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, Παῦλον ὑμῖν παραγάγω μάρτυρα. Πρῶτον δὲ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τί ποτέ ἐστὶ γένη γλωσσῶν. Τί οὖν ἐστὶ γένη γλωσσῶν; Τὸ πάλαιον ὁ βαπτισθεὶς καὶ πιστεύσας εὐθέως πρὸς τὴν φανέρωσιν τοῦ Πνεύματος διαφόροις ἐλάλει γλώσσαις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶ ἀσθενέστερον διέκειντο οἱ τότε, καὶ τὰ νοητὰ χαρίσματα ὄρᾳ οὐκ ἔδύναντο τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς σαρκὸς, ἐδόδοτο αἰσθητὴν χάρισμα, ὥστε τὸ νοητὸν γενέσθαι καταφανές· καὶ ὁ βαπτισθεὶς εὐθέως καὶ τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ, καὶ τῇ τῶν Περσῶν, καὶ τῇ τῶν Ἰνδῶν, καὶ τῇ τῶν Σκυθῶν ἐφθέγγετο, ὥστε μαθεῖν καὶ τοὺς ἀπίστους, ὅτι Πνεύματος ἀγίου ἔξλιετο. Καὶ ἦν τὸ μὲν σημεῖον αἰσθητῶν, ἡ τοιαύτη φωνὴ λέγω· τῇ γὰρ αἰσθησὶ τοῦ σώματος αὐτῆς ἤκουον· τὴν δὲ νοητὴν καὶ οὐχ ὁρωμένην τοῦ Πνεύματος χάριν πᾶσι τὸ αἰσθητὸν τοῦτο σημεῖον κατάδηλον ἐποίησε. Καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον ἐκαλεῖτο γένη γλωσσῶν. Ὁ γὰρ μίαν γλώσσαν ἔχων ἀπὸ τῆς φύσεως, ποικίλαις ἐλάλει γλώσσαις καὶ διαφόροις ἀπὸ τῆς χάριτος· καὶ ἦν ἰδεῖν ἀνθρώπων ἕνα μὲν τῷ ἀριθμῷ, ποικίλον δὲ

^ε Legehatur ... χάρισμα, τὸ νοητόν. Adhildimus ὥστε, postulantibus sensu, Savil. in marg., Venet in Emendationibus. Eort.

τοῖς χάρισμασι, καὶ διάφορα στόματα ἔχοντα, καὶ διαφόρους γλώσσας. Ἴδωμεν οὖν πῶς ὁ Ἀπόστολος καὶ τοῦτο εἶχε τὸ χάρισμα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Περὶ μὲν τοῦτου οὕτω λέγει· *Πάντων ὁμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶ*. Εἶδες πῶς ἔχει τὰ γένη τῶν γλωσσῶν, καὶ οὐκ ἔχει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πλείονος ὑπερβολῆς ἢ οἱ λοιποὶ πάντες πιστοί; Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Γλώσσαις ἔχω λαλεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ, *Πάντων ὁμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶ*. Τὴν δὲ προφητείαν, ἣν εἶχε, δι' ἐκείνων δεικνυσι τῶν ῥημάτων, οὕτω λέγων· *Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητικῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποί*. ὅτι δὲ τὰ ἐν ὑστέροις καιροῖς λέγειν, προφητεία ἐστὶ, παντὶ που δῆλον. Καὶ πάλιν, *Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποί*. καὶ πάλιν, *Λέγω δὲ ὑμῖν ἐν λόγῳ Κυρίου, ὅτι ἐν παρουσίᾳ αὐτοῦ ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπούμενοι, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας*. Καὶ τοῦτο δὲ προφητεία ἐστίν. Εἶδες πῶς γένη γλωσσῶν καὶ προφητείας ἔχει; Βούλει μαθεῖν πῶς ἔχει καὶ χάρισματα ἰαμάτων; Ἀλλὰ τάχα τοῦτο οὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν λόγων ἀποδείξεως δεῖται, ὅταν ἴδωμεν οὐ μόνον τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἰμάτια αὐτῶν [77] χάρισματα ἰαμάτων ἔχοντα. Ὅτι δὲ καὶ διδάσκαλος ἦν τῶν ἐθνῶν, πολλαχοῦ τοῦτο λέγει, καὶ ὅτι τῆς οἰκουμένης ἀντελαμβάνετο πάσης, καὶ διεκυβέρνα τὰς Ἐκκλησίας. Ὅταν οὖν ἀκούσης, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας καὶ διδασκάλους, χάρισματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν, μάθε ὅτι πᾶσα ἡ χορηγία τῶν λοιπῶν χαρισμάτων, ὡσπερ ἐν κεφαλῇ, τῇ ἀποστολῇ ἐναπόκειται. Ἄρ' οὐ ψιλὸν ἐνομιζετε τοῦνομα τῶν ἀποστόλων πρὸς τοῦτου; Ἴδοὺ νῦν ἐγνωτε πόσον βάθος ἔχει νοήματος τὸ ὄνομα. Ταῦτα δὲ εἰρήκαμεν, οὐκ οἰκείας δυνάμεως ἐπίδειξιν ποιούμενοι· οὐ γὰρ ἡμέτερα τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τῶν ῥαθυμοτέρων τὴν νωθρίαν διεγειρούσης, ὥστε μηδὲν παρατρέχειν ἀπλῶς.

Εἰκότως ἄρα ὑπατεῖαν πνευματικὴν ἐκαλέσαμεν τὴν ἀποστολήν. Ἄρχοντες γὰρ εἰσιν ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντες οἱ ἀπόστολοι· ἄρχοντες, οὐκ ἔθνη καὶ πόλεις διαφόρους λαμβάνοντες, ἀλλὰ πάντες κοινῇ τὴν οἰκουμένην ἐμπιστευθέντες. Καὶ ὅτι ἄρχοντές εἰσι πνευματικοί, καὶ τοῦτο ἀποδείξει πειράτομαι, ἵνα μετὰ τὴν ἀπόδειξιν μάθητε, ὅτι τοσοῦτω βελτίους εἰσιν οἱ ἀπόστολοι τῶν ἀρχόντων τῶν βιωτικῶν, ὅσῳ αὐτοὶ οἱ βιωτικοὶ ἄρχοντες τῶν παιδῶν τῶν παιζόντων ἀμεινούς εἰσι. Πολὺ γὰρ μείζων αὕτη ἐκείνης ἡ ἀρχή, καὶ μᾶλλον τὴν ἡμετέραν συνεχεῖ ζωὴν, καὶ ταύτης ἀρθέουσα πάντα οἴχεται καὶ διαλύεται. Τί ποτ' οὖν ἐσὶν ἀρχῆς σύμβολον, καὶ τίνα ἔχειν τὸν ἄρχοντα χρῆ; Δεσμοτηρίου ἐξουσίαν, ὥστε τοὺς μὲν δῆσαι, τοὺς δὲ λύσαι, τοὺς μὲν ἐκβάλλειν, τοὺς δὲ ἐμβάλλειν κύριός ἐστιν· ἀφεῖναι πάλιν χρημάτων ὀφλήματα, καὶ τοὺς μὲν ἀπολύσαι ὄντας ὑπευθύνους, τοὺς δὲ κελεῦσαι ἀποδοῦναι κύριός ἐστιν· εἰς θάνατον πάλιν ἀπαγαγεῖν, καὶ ἀπὸ τοῦ θανάτου καλέσαι· μᾶλλον δὲ τοῦτο ἄρχοντος μὲν οὐκ ἐστὶ, βασιλέως δὲ μόνον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ βασιλέως ὀλόκληρόν ἐστι· τὸ

δῶρον. Οὐ γὰρ ἀπὸ θανάτου καλεῖ τὸν ἀπίοντα, ἀλλ' ἐξ ἀπαγωγῆς μόνον, καὶ ἀπόφασιν μὲν λύσαι δύναται, ἀπὸ θανάτου δὲ ἀνακαλέσασθαι οὐ δύναται· καὶ ἐν μὲν χεῖρον^α ἔχει, τοῦ βελτιονος δὲ ἀπεστέρηται. Ἀπὸ τῆς ζώνης δὲ πάλιν δοκιμάζομεν τὸν ἄρχοντα, ἀπὸ τῆς τοῦ κήρυκος φωνῆς, ἀπὸ τῶν βραδουχῶν, ἀπὸ τοῦ ὀχήματος^β, ἀπὸ τοῦ ξίφους· ταῦτα γὰρ πάντα ἀρχῆς σύμβολα. Ἴδωμεν τοίνυν καὶ τὴν τῶν ἀποστόλων ἀρχὴν, εἰ ταῦτα ἔχει τὰ σύμβολα· ἔχει μὲν, οὐ τοιαῦτα δὲ, ἀλλὰ πολλὰ βελτίονα. Καὶ ἵνα μάθης ὅτι ταῦτα μὲν ὀνόματα πραγμάτων, ἐκεῖνα δὲ ἀλήθεια πραγμάτων· ἵνα μάθης τὸ μέσον τῶν παιδῶν τῶν παιζόντων ἀρχῆς, καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἐχόντων τὰς ἀρχάς· καὶ, εἰ βούλεσθε, ἀπὸ τοῦ δεσμοτηρίου πρῶτον ἀριθμήσομεν. Καὶ γὰρ εἰρήκαμεν, ὅτι κύριος τοῦ δῆσαι καὶ λύσαι ἐστὶν ὁ ἄρχων. Ὅρα δὴ ταύτην τὴν ἀρχὴν τοὺς ἀποστόλους ἔχοντας. [78] Ὅσους γὰρ ἂν δῆσητε ἐπὶ τῆς γῆς, φησὶν, ἔσονται δεδεμένοι ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσους ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσονται λελυμένοι ἐν οὐρανοῖς. Εἶδες δεσμοτηρίου, καὶ δεσμοτηρίου ἐξουσίαν· καὶ τὸ μὲν ὄνομα τὸ αὐτὸ, τὸ δὲ πρᾶγμα οὐ τὸ αὐτό. Δεσμὰ καὶ δεσμὰ· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ δὲ ἐν οὐρανῷ. Οὐρανὸς γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς τὸ δεσμοτήριον. Μάθε τοίνυν τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς. Ἐπὶ τῆς γῆς καθήμενοι φέρουσι τὴν ψῆφον, καὶ τῆς ψήφου ἡ δύναμις διαβαίνει τοὺς οὐρανοὺς. Καὶ καθάπερ οἱ μὲν βασιλεῖς καθήμενοι ἐν μιᾷ πόλει ψηφίζονται καὶ νομοθετοῦσιν, ἡ δὲ τῶν ψηφισμάτων καὶ τῶν νόμων δύναμις πᾶσαν διατρέχει τὴν οἰκουμένην· οὕτω καὶ τότε, οἱ μὲν ἀπόστολοι ἐν ἐνὶ τόπῳ καθήμενοι ταῦτα ἐνομοθέτουσιν· ἡ δὲ τῶν νόμων δύναμις, καὶ τῶν δεσμῶν τούτων, οὐχὶ τὴν οἰκουμένην μόνον διέτρεχεν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὕψος τῶν οὐρανῶν ἀνέβαινε. Εἶδες δεσμοτήριον, καὶ δεσμοτήριον· τὸ μὲν ἐπὶ γῆς, τὸ δὲ ἐν οὐρανῷ, τὸ μὲν σωμάτων, τὸ δὲ ψυχῶν· μᾶλλον δὲ καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων· οὐ γὰρ σώματα ἐδέσμου μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχάς.

ε'. Βούλει μαθεῖν πῶς κύριοι ἦσαν καὶ ὀφλήματα ἀφεῖναι; Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα πολὺ τὸ διάφορον ἔχει· οὐ γὰρ ὀφλήματα χρημάτων, ἀλλ' ὀφλήματα ἀμαρτημάτων ἀφίεσαν· Ἄρ γὰρ, φησὶν, ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφῆνται αὐτοῖς καὶ ὧν ἂν κρατήτες, κεκρότηνται. Τί μετὰ τοῦτο ἀποδείξει χρῆ, ὅτι καὶ εἰς θάνατον ἔπεμπον, καὶ ἀπὸ θανάτου πάλιν ἐκάλεσεν, οὐκ ἐξ ἀποφάσεως μόνης, καὶ ἀπαγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ θανάτου τοὺς κειμένους ἤδη καὶ διαφωθέντας ἀνιστάντες; Ποῦ ταῖνυν κατεδίχασαν; ποῦ δὲ ἀπέπληξαν θανάτου; Ὁ Ἀνανίας καὶ ἡ Σάπφειρα ἱεροσυλίαν ἐπέπλησαν· εἰ γὰρ καὶ τὰ ἑαυτῶν ἐκλεψαν χρήματα, ἀλλ' ὁμως ἱεροσυλίαν τὸ τέλημα ἦν· μετὰ γὰρ τὴν ὑπόσχεσιν οὐκ ἔτι ἦν αὐτῶν τὰ χρήματα. Τί οὖν ὁ Ἀπόστολος; Ἄκουσον πῶς, καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ καθήμενος, τὸν ἱεροσύλον εἰσάγει, καὶ πεῦσιν προσάγει καθάπερ δικαστῆς, καὶ τότε τὴν ἀπόφασιν ἐπ-

^α Colb. λύσαι δύναται· ἀλλ' ἐμβάλλειν μὲν εἰς θάνατον δύναται, ἀπὸ θανάτου δὲ ἀνακαλέσασθαι οὐ δύναται· καὶ τὸ μὲν χεῖρον.

^β Colb. ἀπὸ τοῦ ὀχήματος, a curru, quae lectio germana ut ex sequentibus arguitur. Editi ὀχήματος.

numero quidem unum, varium autem donis, ac diversa possidentem ora, linguasque diversas. Videamus itaque quo pacto Apostolus hoc quoque donum haberet, et alia omnia. De hoc quidem ita loquitur: *Magis quam vos omnes linguis loquor* (1. Cor. 14. 18). Vides ut genera linguarum habeat, nec solum habeat, sed majori cum ubertate quam cæteri omnes fideles? Non enim dixit modo, *Linguis loqui possum*, sed *Magis quam omnes vos linguis loquor*. Prophetiam autem qua prædicitur erat, illis verbis indicabat, cum diceret: *Spiritus autem manifeste dicit, quod in novissimis temporibus instabunt tempora periculosa* (2. Tim. 5. 1. coll. 1. Tim. 4. 1): porro quæ novissimis temporibus evenient dicere, prophetiam esse nemo ignorat. Et rursus, *Hoc scitote, quod in novissimis temporibus instabunt tempora periculosa* (2. Tim. 3. 1): et rursus, *Dico enim vobis in verbo Domini, quoniam in adventu ejus nos qui vivimus, qui residui sumus, non præveniemus eos, qui dormierunt* (1. Thess. 4. 14). Hoc quoque prophetia est. Vides illum et genera linguarum et prophetias habuisse? Vis etiam discere, quo pacto gratias curationum habuerit? Sed hoc fortasse verborum demonstratione non indiget, cum non Apostolos tantum, sed ipsorum etiam vestes gratias curationum præditas fuisse videamus. Doctorem autem gentium se fuisse multis in locis testatur, ac se toti terrarum orbi subvenisse, et Ecclesias gubernasse. Cum igitur audieris, primum Apostolos, deinde Prophetas, tertio Pastores ac Doctores, gratias curationum, opulationes, gubernationes, genera linguarum, discere reliquarum gratiarum copiam omnem tamquam in capite in Apostolatu residere. Numquid nudum esse nomen Apostolorum antea censebatis? Ecce, quanta profunditas sensuum hoc ex nomine comprehensa novistis. Hæc autem a nobis dicta sunt, non ut nostram virtutem ostentarem: neque enim nostra sunt quæ dicuntur, sed gratiæ Spiritus quæ negligentiorum segnitiem excitat, ut nihil temere prætermittat.

Apostolatus Consulatus spiritualis. — Merito igitur spirituales Consulatus appellavimus Apostolatum. Sunt enim a Deo designati magistratus Apostoli; magistratus, quibus non gentes urbesque variae tribuuntur, sed quorum omnium fidei simul totus orbis terrarum committitur. Porro magistratus illos esse spirituales demonstrare conabor, ut ex demonstratione intelligatis tanto meliores sæcularibus magistratibus esse Apostolos, quanto ipsi magistratus sæculares ludentibus pueris antecellunt. Multo quippe magistratus iste præstantior est illo, magisque vitam nostram continet, eoque sublato omnia pessumdantur et pereunt. Quodnam igitur est magistratus insigne, et quænam sunt, quæ habere debet magistratus? Potestatem in carcerem, sic ut alios vincire compeditibus, alios solvere, alios educere, alios possit conjicere: rursus pecuniarum debita dimittere, atque alios qui obnoxii erant absolvere, aliis ut restituant imperare, ex ipsius pendet arbitrio: ad mortem rursus abducere, atque a morte revocare: vel potius hoc

magistratus non est, sed Imperatoris solius: vel potius ne Imperatoris quidem est integrum donum. Neque enim revocat a morte defunctum, sed eum tantum, qui abducitur, ac sententiam quidem potest rescindere, sed non potest a morte revocare¹; atque illud quidem habet quod deterius est, eo vero destitutus est, quod est præstantius. Rursus magistratum ex cingulo æstimamus, ex voce præconis, ex satellitibus, ex curru, ex gladio; hæc enim omnia magistratus sunt insignia. Videamus igitur num Apostolorum etiam magistratus hæc habeat insignia: habet ille quidem, sed non talia, verum multo præstantiora. Atque ut intelligas hæc quidem rerum esse nomina, illa vero rerum veritatem: ut quod sit discrimen intelligas inter pueros qui magistratus ludunt et eos qui magistratus, gerunt; ac si placet, a carcere initium enumerationis ducemus. Diximus enim in potestate situm esse magistratus, ut vinciat et solvat. Vide rursus hoc imperium esse penes Apostolos. *Quoscumque enim ligaveritis super terram, inquit, erunt ligati in cælis: et quoscumque solveritis super terram, erunt soluti in cælis* (Matth. 18. 18). Vides carceris, et carceris potestatem: et nomen quidem idem, rem autem minime eandem. Vincula et yncula; sed alia in terra, in cælo alia. Cælum quippe carcer illis est. Cognosce igitur amplitudinem magistratus. In terris sedentes sententiam ferunt, et ad cælos usque penetrat virtus sententiæ. Et quemadmodum Imperatores in una quidem civitate residentes sententiam ferunt, ac leges sanciant, ac sententiarum legumque vis universum orbem terrarum permeat: sic etiam tum temporis Apostoli quidem uno in loco residentes hæc sanciebant: porro legum virtus et vinculorum istorum non solum orbem terrarum pervadebat, sed ad ipsum cælorum fastigium ascendebat. Vides carcerem et carcerem, alterum in terris, alterum in cælis; alterum corporum, alterum animarum: imo vero et animarum et corporum: neque enim corpora tantum, sed etiam animas vinciebant.

5. Debita dimittebant Apostoli. — Vis intelligere, quo pacto in potestate illorum esset et debita dimittere? Si quidem hic quoque multum discriminis offendes; neque enim pecuniarum debita, sed peccatorum debita remittebant. *Quorum enim, inquit, remisistis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt* (Joan. 20. 23). Quid post hæc opus est ostendere eos ad mortem transmisisse, ac rursus a morte revocasse, non post sententiam tantum latam, et jam abductos ad supplicium liberantes, sed reipsa defunctos et jam extinctos a mortuis excitantes? Ubi ergo condemnarunt? ubi a morte vindicarunt? Ananias et Sapphira sacrilegii convicti jam fuerant: tametsi enim suas pecunias furati erant, fuit tamen crimen sacrilegii: quandoquidem post promissionem jam non erant illorum pecuniæ. Quid igitur Apostolus? Audi qua ratione, tamquam in judicio considens, sacrilegum ad judicium sistat, et interrogationem tamquam iudex adhibeat:

¹ colh., *sententiam potest rescindere; potest quidem morti tradere, a morte autem revocare non potest.*

ac sententiam deinde pronuntiet. Neque enim ante quam sciscitetur, fert sententiam: quamquam enim manifestum erat delictum, tamen ut nobis qui foris adstamus persuaderet justam a se ferri sententiam, propterea interrogationem adhibet his verbis utens: *Cur implevit satanas cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto, et fraudares de pretio agri? Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Non es mentitus hominibus, sed Deo (Act. 5. 3. 4).* Quid igitur audiens ille sermones istos? Cecidit, et exspiravit. Vides ut gladium etiam habeant Apostoli? Cum dicentem Paulum audiveris, *In omnibus gladium Spiritus, quod est verbum Dei (Ephes. 6. 17)*, recordare sententiæ istius, quod nusquam gladius sit, et solo verbo sacrilegus percussus ceciderit. Vidisti gladium exacutum ac nudatum? Nusquam ferrum, nusquam capulus, nusquam manus: sed loco manus lingua, verba proferens loco gladii, confestim illum occidit. Post hunc introivit uxor, et occasionem illi excusationis, ansam veniæ præbere voluit: propterea rursus interrogat, *Dic mihi, si tanti agnum vendidisti (Act. 5. 8).* Tametsi non tanti venditum sciebat: sed ut ipsam per interrogationem ad pœnitentiã invitaret, ac peccati se condemnaret, et illi veniã impertiret, idcirco eam interrogat: illa tamen in impudentia perseverabat; propterea in consortium supplicii mariti venit. Vides carceris potestatem? vides ut possint ad mortem mittere? Videamus id quod melius est, quo pacto rursus a morte revocent. Tabitha discipula mortua est, quæ multis eleemosynis celebris erat, et ad Apostolos statim curritur. Sciebant enim illos mortis ac vitæ potestatem habere: sciebant cælestem principatum delapsam in terras. Quid ergo Petrus? *Tabitha, surge (Act. 9. 40)*, inquit. Nullo alio illi opus fuit, non ministris, non famulis; sed ad resurrectionem verba suffecerunt; vocem igitur audivit mors, et retinere mortuam non potuit. Vides quales sint iudicium istorum voces? Siquidem externorum iudicium voces imbecillæ sunt. Licet enim imperet ex illis quispiam, si famulus non obtemperet, res imperata interrumpitur: hic autem non est opus famulis; tantum dixit, et continuo factum est. Vides eorum carcerem, quod magistratus est insigne: vides, quo pacto peccata dimittant, quo pacto mortem discutiant, quo pacto in vitam revocent. Vis cingulum etiam illorum cognoscere? Siquidem cinctos illos misit Christus non corio, sed veritate; hoc cingulum sanctum et spirituale; propterea dicit: *Suecincti lumbos vestros in veritate (Ephes. 6. 14).* Spiritualis enim est magistratus, quocirca nihil sensibile quærendum; *Omnis quippe gloria filiae regis ab intus (Psalm. 44. 14).*

Carnifices habent Apostoli dæmonas. — Sed quid? num vis carnifices etiam videre? Carnifices sunt, qui reos virgis cadunt, qui in ligno suspendunt, et latera deradunt, qui castigant, qui puniunt. Visne igitur istos videre? Non homines habent, sed ipsum diabolum, et dæmones: qui corpore sunt et carne circumdati, ministras habebant incorporeas virtutes. Audi sane quo pacto cum auctoritate Paulus illis imperaret:

siquidem de eo qui fornicatus erat, scribens dicebat: *Tradite hujusmodi satanæ in interitum carnis (1. Cor. 5. 5).* Rursus cum alii blasphemarent, hoc ipsum fecit: *Tradidi enim illos, inquit, satanæ, ut discant non blasphemare (1. Tim. 1. 20).* Quid restat ostendendum? num currus etiam illos habere? Sed ne hæc quidem nobis demonstratio deerit: siquidem Philippum, postquam eunuchum baptizavit, et sacris mysteriis initiavit, cum revertendum illi esset, rapuit ipsum Spiritus, et a deserto translatus Azoti repertus est (Act. 8. 59. 40). Vides currum alatum? vides celerius vento vehiculum? Rursus in paradysum pergere Apostolum oportuit, tanta itineris longinquitate, tam immenso dissitum intervallo: tum ille subito rapus illuc nullo negotio et in brevi momento temporis transferebatur (2. Cor. 12. 2). Tales igitur currus sunt: vox autem præconis est, et ipsa rursus magistratu digna. Non enim antecedebat illos homo vocem mittens, verum Spiritus gratia, et per miracula demonstratio quavis tuba clariorem vocem mittebat, atque iam viam illis ubique faciebat. Et quemadmodum in multa dignitate ac magnificentia constituti sunt magistratus, nec audent privati passim cum illis misceri: sic in Apostolis accidebat: *Cæterorum enim, inquit, nemo audebat se conjungere illis; sed magnificabat eos populus (Act. 5. 13).* Vides carceris potestatem, et remittendi debita facultatem, et gladios illos habuisse, cinguloque fuisse præcinctos, curru vectos, vocem præcedere quavis tuba clariorem, et in multa pompa illos fuisse ac splendore decoratos?

6. *Ad nuper illuminatos cohortatio.* — Jam opere pretium fuerit et omnes illorum res præclare gestas indicare, et quæ illorum in orbem terrarum extent beneficia. Nam et hoc magistratum est, ut non honore tantum fruantur, sed et multam sollicitudinem et curam erga subditos præ se ferant. Sed jam plura dicta sunt, quam oportebat. Quocirca ad alium differens ista tractatum, ad eorum cohortationem, qui nuper illuminati sunt, traducere sermonem conabor. Nemo autem consilium existimet intempestivum: jam enim dixi non modo post decem et viginti dies, sed et post decem et viginti annos posse nuper illuminatos vocari eos, qui mysteriis initiati sunt, si vigilantes et sobrii fuerint. Qua igitur optima ad illos cohortatione utemur? Si nimirum iis modum nativitatis in memoriam revocemus, et priorem et posteriorem, naturalem ac spiritualem, et quodnam sit inter utramque nativitatem discrimen, ostendamus. Imo vero necesse non est, ut ex nobis illi ista discant: ipse tonitruus filius de his ipsos admonebit, dilectus Christi Joannes. Quid igitur ille dicit? *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri (Joan. 1. 12):* deinde priorem illis nativitatem in memoriam revocans, et ex comparatione sanctitatem ac dignitatem præsentis gratiæ declarans, sic ait: *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt (Joan. 1. 13).* Uno verbo nobilitatem illorum expressit. O munda natalia! o spirituales partus! o nova puerperia! sine utero conceptio, sine ventre nativitas, sine carne

ἀγει. Οὐ γὰρ πρὸ τῆς ἐρωτήσεως ἡ ἀπόφασις· διὰ μὲν γὰρ ἦν ἡ ἀμαρτία· ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς τοὺς ἐξωθεν περιστώτας πείσῃ, ὅτι δικαίως ἐπάγει τὴν ψῆφον, διὰ τοῦτο ποιεῖται τὴν ἐρώτησιν, οὕτω λέγων· *Διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ γογγύσασθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου; Οὐχὶ μένον σοι ἔμειρε, καὶ κραθὲν ἐπὶ τῇ σῆ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχεν; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Τί οὖν ἀκούων ἐκείνος τοὺς λόγους τούτους; Πεσοὺν ἐξέψυξεν. Εἶδες πῶς καὶ ξίφος ἔχουσιν οἱ ἀπόστολοι; Ὅταν ἀκούσῃς Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐπὶ πῦσι τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, ἀμαμνήσθητι τῆς ἀποφάσεως ταύτης, ὅτι οὐδαμοῦ ξίφος, καὶ τῷ ῥήματι πληγείς ὁ ἱερὸς υἱὸς ἔπεσεν. Εἶδες μάχαιραν ἔκρουμένην καὶ γεγυμνωμένην; Οὐδαμοῦ σιδήρου, οὐδαμοῦ λαβῆ, οὐδαμοῦ χεῖρες· ἀλλὰ ἀντὶ τῆς χειρὸς ἡ γλῶττα, τὰ ῥήματα ἀντὶ τῆς μαχαίρας ἐξενεγκοῦσα, ἐθέως ἐκείνους ἀπέσφαξε. Μετὰ [79] τοῦτον εἰσήλθεν ἡ γυνή, καὶ ἐβούλετο αὐτῇ δοῦναι πρόφασιν ἀπολογίας, ἀφορμὴν συγγνώμης· διὰ τοῦτο πάλιν ἐρωτᾷ· *Εἰπέ μοι, εἰ τοσοῦτου τὸ χωρίου ἀπέδωσθε. Καίτοι γε ἤδει, ὅτι οὐ τοσοῦτου· ἀλλ' ἵνα αὐτὴν διὰ τῆς ἐρωτήσεως εἰς μετάνοιαν ἀγάγῃ, καὶ καταγῶν τῶν ἡμαρτημένων, καὶ μεταδῶ συγγνώμης αὐτῇ, διὰ τοῦτο αὐτὴν ἐρωτᾷ· ἀλλ' ὁμῶς ἐκείνη μετὰ ταῦτα ἀναισχύντως διέκειτο· διὰ τοῦτο ἐκοινωνήσε τῆς τιμωρίας τοῦ ἀνδρός. Εἶδες δεσμοτηρίου δύναμιν; εἶδες πῶς εἰσι κύριοι εἰς θάνατον πέμψουσιν; Ἴδωμεν καὶ τὸ βέλτιον, πῶς ἀπὸ θανάτου ἀποκαλοῦνται πάλιν. Ἡ Ταβιθά, ἡ μαθήτρια, ἐλεημοσύναις πολλαῖς κομῶσα ἀπέθανε· καὶ δρόμος ἐθέως ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους. Ἦδεισαν γὰρ ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν εἶχον· ἤδεισαν τὴν ἀνω ἀρχὴν κάτω κατενεχθείσαν. Τί οὖν ἐλθὼν ὁ Πέτρος; *Ταβιθά, ἀνάστηθι*, φησὶν. Οὐδεμιᾶς πραγματείας ἐδέξασεν αὐτῷ, οὐχ ὑπηρετῶν, οὐ διακόνων· ἀλλ' ἤρκεσε τὰ ῥήματα πρὸς τὴν ἀνάστασιν· ἤκουσε γοῦν τῆς φωνῆς ὁ θάνατος, καὶ οὐκ ἴσχυσε κατασχεῖν τὴν νεκράν. Εἶδες οἳαι τῶν δικαστῶν τούτων αἱ φωναί*; Αἱ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν δικαστῶν ἀσθενεῖς. Κἂν γὰρ ἐπιτάξῃ τις ἐκείνων, ὁ δὲ διακόνων μὴ ὑπηρετήσῃ, διεκόπη τὸ προσταχθέν· ἐνταῦθα δὲ οὐ δεῖται διακόνων· ἀλλ' εἶπε, καὶ ἐθέως ἐγένετο. Εἶδες αὐτῶν τὸ δεσμοτηρίου, ὅπερ ἀρχῆς ἐστὶ σύμβολον· εἶδες πῶς ἀφιάσιν ἀμαρτήματα, πῶς λύουσι θάνατον, πῶς εἰς ζωὴν ἐπανάγουσι. Βούλει μαθεῖν καὶ τὴν ζώνην αὐτῶν; Καὶ γὰρ ἐξωσμένους αὐτοὺς ὁ Χριστὸς ἐπεμψεν, ὅχι ἐν δέρματι, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ· αὕτη ἡ ζώνη ἀγία καὶ πνευματικὴ· καὶ διὰ τοῦτο φησὶ· *Περιεζωμένοι τὴν σφύρην ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ*. Καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ πνευματικῆ, διὸ μηδὲν αἰσθητὸν ζητεῖ· *Πᾶσα γὰρ ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἐσωθεν*.***

Ἀλλὰ τί; βούλει καὶ τοὺς δημίους ἰδεῖν; Δῆμιοι εἰσιν οἱ τοὺς ὑπευθύνους μαστιζόντες, προσαρτῶντες τῷ ξύλῳ, διαξάινοντες τὰς πλευράς, παιδεύοντες, κολάζοντες. Βούλει οὖν τούτους ἰδεῖν; Οὐκ ἀνθρώπους ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν διάβολον, καὶ τοὺς δαίμονας· οἱ σῶμα καὶ σάρκα περικεκλιμένοι, τὰς ἡσώ-

* Colb. et φωναί. Editi male ζῶναι.

μάτους εἶχον ὑπηρετούσας δυνάμεις. Ἄκουσον γοῦν πῶς μετὰ αὐθεντίας ἐκείνοις ἐπέταττεν ὁ Παῦλος· *περὶ γὰρ τοῦ πεπορνευκότος γράφων ἔλεγε· Παρέδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δόλοσιν τῆς σαρκός*. Πάλιν ἐφ' ἐτέρων βλασφημούντων τὸ αὐτὸ τοῦτο πεποίηκε· *Παρέδωκα γὰρ αὐτοὺς*, φησὶ, *τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημῶσιν. Τί λοιπὸν ὑπολέλειπται δεῖξαι; ὅτι καὶ ὀχήματα ἔχουσιν; Ἄλλ' οὐδὲ ταύτης ἀπορήσομεν τῆς ἀποδείξεως· τὸν γὰρ Φίλιππον, ἐπειδὴ τὸν εὐνοῦχον ἐδάπτισε, καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν ἐχειραγωγῆσεν, εἶδε δὲ αὐτὸν ἐπανελθεῖν, ἤρπασεν αὐτὸν τὸ Πνεῦμα, καὶ εὐρέθη εἰς Ἄζωτον ἀπὸ τῆς ἐρήμου. Εἶδες ὀχήματα ὑπόπτειρον; εἶδες ζῦγος ἀνέμου σφοδρότερον; Πάλιν εἶδε τὸν ἀπόστολον εἰς τὸν παράδεισον ὁδεύσαι, μήκος οὕτω πολὺ, καὶ διάστημα ἄπειρον· κάκεινος πάλιν ἀθρόον ἀρπαγείς ἐκεῖ μετεφέρετο [80] ἀπονητὶ, καὶ ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή. Τὰ μὲν οὖν ὀχήματα τοιαῦτα· ἡ δὲ τοῦ κήρυκος φωνή, καὶ αὕτη πάλιν ἀξία τῆς ἀρχῆς. Οὐ γὰρ ἀυθροπὸς αὐτῶν προηγεῖτο, φωνὴν ἀφίει, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, καὶ ἡ διὰ τῶν θαυμάτων ἀπόδειξις πάσης σάλπιγγος λαμπροτέραν ἠφείε φωνὴν· οὕτως αὐτοῖς πανταχοῦ προοδοποιεῖ. Καὶ καθάπερ οἱ ἄρχοντες ἐν πολλῇ περιφανείᾳ καθεστῆκασι, τῶν ἰδιωτῶν οὐ τολμώντων αὐτοῖς ἀπλῶς ἀναμίγνυσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο· *Τῶν γὰρ λοιπῶν, φησὶν, οὐδεὶς ἐτόλμη κολλᾶσθαι αὐτοῖς· ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός*. Εἶδες δεσμοτηρίου δύναμιν, καὶ ἀφένσεως ὀφλημάτων ἰσχὺν, καὶ ξίφος ἔχοντας, καὶ ζώνην ἐξωσμένους, καὶ ὀχήματι ὁδεύοντας, καὶ φωνὴν πάσης σάλπιγγος λαμπροτέραν προηγουμένην αὐτῶν, καὶ ἐν πολλῇ περιφανείᾳ ὄντας;*

ζ'. Ἀναγκαῖον δὴ καὶ τὰ κατορθώματα αὐτῶν δεῖξαι πάντα, καὶ ὅσα τὴν οἰκουμένην ὤνησαν. Καὶ γὰρ καὶ τούτοις ἀρχόντων, τὸ μὴ τιμῆς ἀπολαύειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῇ ἐνδείκνυσθαι πρὸς τοὺς ἀρχομένους τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν προστασίαν. Ἀλλὰ πλείονα τοῦ δέοντος καὶ τὰ εἰρημένα. Διὰ τοῦτο εἰς ἑτέραν ἀναβαλλόμενος ταῦτα διάλεξιν, πρὸς τὴν τῶν νεοφωτιστῶν παραίνεσιν παραγαγεῖν περὶ ἀσάμασι λόγον. Μηδεὶς δὲ ἀκαιρον νομιζέτω τὴν συμβουλήν. Καὶ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, ὅτι οὐ μετὰ δέκα καὶ εἴκοσι ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ δέκα καὶ εἴκοσι ἔτη δυνατὸν νεοφωτιστοὺς καλεῖν τῶς μεμνημένους, ἐὰν νήψωσι. Τίς οὖν ἂν γένοιτο πρὸς τούτους ἀρίστη παραίνεσις; Εἰ τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἀναμνήσασιμεν, καὶ τοῦ προτέρου, καὶ τοῦ δευτέρου, τοῦ φυσικοῦ, καὶ τοῦ πνευματικοῦ, καὶ τί τὸ μέσον ἐκατέρας τῆς γεννήσεως δεῖξασιμεν. Μᾶλλον δὲ οὐ δεῖ παρ' ἡμῶν αὐτοὺς ταῦτα μανθάνειν· αὐτὸς ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς περὶ τούτων αὐτοῖς διαλέξεται, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Χριστοῦ Ἰωάννης. Τί οὖν ἐκεῖνος φησὶν; *Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι*. εἶτα ἀναμνηστικῶν αὐτοὺς τῆς προτέρας γεννήσεως, καὶ ἐκ συγκρίσεως τὸ σεμνὸν τῆς παρουσίας χάριτος· ἐνδεικνύμενος, οὕτω φησὶ· *Οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν*. Ἐνὶ ῥήματι αὐτῶν ἔδειξε τὴν εὐγένειαν. Ὡ καθαρῶν ὠδίνων! Ὡ πνευματικῶν τόκων! Ὡ καινῶν λοχευμάτων! χωρὶς μητρῶν σύλλυψις, χωρὶς γαστρῶν γέννησις, χωρὶς σπ-

κός τόκος, τόκος πνευματικός, τόκος ἐκ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας Θεοῦ, τόκος εὐφροσύνης γέμων καὶ χαρᾶς. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτος ὁ πρότερος, ἀλλ' ἀπὸ θρήνων ἔχει τὴν ἀρχήν. Τὸ γὰρ παιδίον ἐκ τῆς μήτρας ὀλισθαίνει καὶ ἐκ τῆς νηδύος καταφερόμενον, πρώτην φωνὴν μετὰ δακρύων ἐκβάλλει, καθάπερ τίς φησι· *Πρώτην φωνὴν τὴν ὀμοίαν ἅπασιν Ἰσα κλαίων*. Διὰ θρήνων γὰρ ἡ εἴσοδος εἰς τὸν βίον, διὰ δακρύων προοίμια, τῆς φύσεως τὸ μέλλον ὀδυνηρὸν προαναφωνοῦσης. Τί κλαίει τὸ παιδίον εἰς φῶς ἐλθὼν; Διὰ τοῦτο· πρὸ μὲν τῆς ἁμαρτίας ἔλεγεν ὁ Θεός, *Ἀνέγνωθε, καὶ πληθύνετε*, ὅπερ εὐλογίας ἦν· τὸ δὲ, *Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα*, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, ὅπερ τιμωρίας ἦν. Οὐ δάκρυα δὲ ἐν τῇ γεννήσει μόνων, ἀλλὰ [81] καὶ σπάργανα καὶ δεσμά· δάκρυα ἐν τῇ γεννήσει, δάκρυα ἐν θανάτῳ· σπάργανα ἐν γεννήσει, σπάργανα ἐν θανάτῳ· ἵνα μάθῃς ὅτι πρὸς θάνατον ἡ ζωὴ αὕτη τελευτᾷ, καὶ πρὸς ἐκεῖνο καταστρέφει τὸ τέλος. Ἄλλ' οὐχ ἡ γέννησις αὕτη. Οὐ-

δαμοῦ δάκρυα καὶ σπάργανα, ἀλλὰ λελυμένος ὁ γεννηθεὶς, καὶ πρὸς ἀγῶνας παρεσκευασμένος· διὰ τοῦτο ἄφετοι οἱ πόδες καὶ αἱ χεῖρες, ἵνα τρέχη καὶ πυκτεύῃ· οὐδαμοῦ θρήνος, οὐδαμοῦ δάκρυα ἐνταῦθα, ἀλλ' ἄσπασμοι, καὶ φιλαί, καὶ περιπλοκαὶ τῶν ἀδελφῶν τὸ οἰκεῖον μέλος ἐπιγινωσκόντων, καὶ ὡσπερ ἐκ μακρᾶς ἀπολαβόντων ἀποδημίας. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τῷ φωτισματος ἐχθρὸς ἦν, μετὰ δὲ τὸ φωτισμα γέγονε φίλος τοῦ κοινου πάντων ἡμῶν Δεσπότη, διὰ τοῦτο πάντες συνηδόμεθα· διὰ τοῦτο καὶ τὸ φίλημα εἰρήνη καλεῖται, ἵνα μάθωμεν ὅτι πόλεμον κατέλυτεν ὁ Θεός, καὶ πρὸς τὴν οἰκειωσιν ἐπανήγαγε τὴν ἑαυτοῦ. Ταύτην οὖν τηρῶμεν διηνεκῶς, ταύτην φυλάττωμεν τὴν εἰρήνην, ταύτην ἐκτείνωμεν τὴν φιλίαν, ἵνα καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν σκηνῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι. νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

Ὅτι οὐκ ἀκίρδυνον τοῖς ἀκροαταῖς τὸ σιγῆν τὰ λεγόμενα ἐν ἐκκλησίᾳ, καὶ τίνος ἔνεκεν αἱ Πράξεις ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἀναγινώσκονται, καὶ διὰ τί οὐκ ἔδειξε πᾶσιν ἑαυτὸν ἀναστάς ὁ Χριστός, καὶ ὅτι τῆς δὴσεως σαφεστέραν παρέσχε τὴν τῆς ἀναστάσεως ἀπόδειξιν τὴν διὰ τῶν σημείων τῶν ἀποστόλων.

α'. Τὸ μὲν πλεόν τοῦ χρέους τοῦ συντεθέντος ἡμῖν ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ἡμῖν κατεβάλομεν ἡμέραις· ἐπειδὴ δὲ ἔτι μικρὸν ἐναπέμεινε λείψανον, ἀνέστην καὶ τοῦτο καταθήσω ἡμῖν σήμερον. Εἰ δὲ μετ' ἀκριβείας φυλάττετε τὰ εἰρημένα, καὶ μετὰ παλλῆς κατέχετε σπουδῆς, ὑμεῖς ἂν εἰδείητε οἱ τὸ ἀργύριον ὑποδεξάμενοι, καὶ τῶν ἀργυρίων τούτων μέλλοντες τὸν λόγον διδόναι τῷ Δεσπότη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην, ὅταν οἱ τὰ τάλαντα πιστευθέντες καλῶνται, καὶ τὰς εὐθύνας ὑπέχωσιν· ὅταν ἐλθῶν ὁ Χριστὸς ἀπαιτῆ τοὺς τραπεζίτας τὸ ἀργύριον τοῦτο μετὰ τῶν τόκων. Ἔδει γὰρ σε, φησί, *καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας, καὶ ἐγὼ ἐλθὼν μετὰ τόκου ἂν ἀπήτησα αὐτό*. Ἄ τῆς πολλῆς καὶ ἀράτου φιλανθρωπίας τοῦ Δεσπότη! Ἀνθρώπου κωλύων ἀπαιτεῖν τόκους, αὐτὸς ἀπαιτεῖ τόκους. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὁ τόκος διαβεβλημένος ἐστὶ καὶ κατηγορίας ἄξιός· οὗτος δὲ ἐπαινετός καὶ πολλῆς ἀποδοχῆς ἐστὶν ἄξιός. Ἐκεῖνος τοῖνον ὁ τόκος, ὁ τῶν χρημάτων λέγω, καὶ τὸν λαμβάνοντα, καὶ τὸν διδόντα ζημιῶσ, καὶ τοῦ μὲν λαμβάνοντος ἀπόλλυσι τὴν ψυχὴν, τοῦ δὲ διδόντος [82] ἐπιτρίβει τὴν πενίαν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο χαλεπώτερον, ἀλλ' ἢ ὅταν τις τὴν πενίαν τοῦ πλησίον ἐμπορεύηται, καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν πραγματεύηται συμφοράς; ὅταν τις προσωπεῖον φιλανθρωπίας ἔχων πᾶσαν ἀπανθρωπίαν ἐπιδείκνυται, καὶ ὁ χεῖρα α μέρων ὀρέγειν πρὸς τὸ βάραθρον ὠθῆ τὸν βοθηταῖς δεόμενον; Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Οὐ διὰ τοῦτο πρὸς σὰς ἦλθε θύρας ὁ πένης, ἵνα κῦψῃ αὐτοῦ τὴν πενίαν, ἀλλ' ἵνα λύσῃ αὐτοῦ τὴν πενίαν· σὺ δὲ ταυτὸν ποιεῖς, ὅσον οἱ τὰ δηλητήρια κεραυνῶντες φάρμακα· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὴν συνήθη

τροφὴν αὐτοῖς ἀναμίξαντες ἀνεπαίσθητον ποιοῦσι τὴν ἐπιβουλήν, καὶ οὗτοι φιλανθρωπίας προσχῆματι τῶν τόκων τὸν βλεθρον κρύψαντες, οὐκ ἔωσιν αἰσθῆσαι τῆς βλάβης τοὺς μέλλοντας πίνειν τὸ θανάσιμον τοῦτο φάρμακον. Διόπερ εὐκαιρον, ὃ περὶ τῆς ἁμαρτίας εἴρηται, καὶ περὶ τῶν τοκίζόντων καὶ δανειζομένων εἰπεῖν. Τί δὲ περὶ τῆς ἁμαρτίας εἴρηται; *Πρὸς καιρὸν, φησί, γλυκαίνει τὸν λάρυγγα, ὕστερον δὲ πικρότερον χολῆς εὐρήσεις, καὶ ἡχορημένον μάλλον μαχαίρας διστόμου*. Τοῦτο τοῖνον καὶ ἐπὶ τῶν δανειζομένων γίνεται· ὅταν μὲν γὰρ λαμβάνῃ τὰ χρήματα ὁ δεόμενος, παραμυθίαν λαμβάνει μικρὰν τινα καὶ πρόσκαιρον· ὕστερον δὲ τῶν τόκων αὐξομένουν, καὶ τοῦ φορτίου μείζονος τῆς δυνάμεως γενομένου, ἐκεῖνο τὸ γλυκὺ καὶ λιπάναν τὸν λάρυγγα πικρότερον χολῆς ὕψεται γινόμενον, καὶ ἡχορημένον μάλλον μαχαίρας διστόμου, τῶν πατρῶων πάντων ἀποστῆναι ἄθροον ἀναγκαζόμενος.

β'. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ πνευματικὰ τὸν λόγον μετάγωμεν. Ἔδει σε, φησί, *καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας*, ἐκεῖνου τοῦ ἀργυρίου τραπεζίτας ὑμᾶς καλῶν τοὺς τῶν ρημάτων τούτων ἀκροατάς. Καὶ τίνος ἔνεκεν τραπεζίτας ὑμᾶς ἐκάλεσεν ὁ Θεός; Παιδεύων ἅπαντας τὴν αὐτὴν σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι περὶ τὴν δοκιμασίαν τῶν λεγομένων, ὅσην ἐκεῖνοι σπουδὴν ἔχουσι περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ εἴσοδον τῶν νομισμάτων. Καθάπερ γὰρ οἱ τραπεζίται τὸ μὲν κίθδηλον καὶ παράσημον ἐκβάλλουσι νόμισμα, τὸ δὲ ῥόκιμον καὶ ὑγιὲς δέχονται, καὶ διακρίνουσι τὸ νόθον ἀπὸ τοῦ γνησίου· οὕτω καὶ σὺ ποιήσον, καὶ μὴ πάντα παραδέχου λόγον, ἀλλὰ τὸν μὲν κίθδηλον καὶ διεσθαρμένον ἐκβάλλε ἀπὸ σοῦ. τὸν δὲ ὑγιὴ καὶ σωτηρίαν ἔχοντα παράπεμπε τῇ δαυνοῖα. Ἔστι γὰρ, ἔστι καὶ σοὶ ζυγὰ καὶ σταθμὰ

^a Colb. καὶ ὡς χεῖρα.

partus, partus spirituales, partus ex gratia et benignitate Dei, partus lætitiæ plenus et gaudii. At ille prior talis minime fuit, sed a lamentis initium duxit. Siquidem ubi prodiit infans ex utero et ex alvo dejectus est, primam cum lacrymis vocem mittit, prout dixit quispiam: *Primam vocem similem omnibus æque plorans* (Sap. 7. 3). Per lamenta siquidem ingressus in vitam, per lacrymas exordia, dum futuras molestias natura prænuñtiat. Cur plorat infans cum exit in lucem? Hac de causa: ante peccatum quidem dicebat Deus, *Crescite, et multiplicamini* (Gen. 1. 28), quod erat benedictionis: illud autem, *In dolore paries filios* (Gen. 3. 16), post peccatum dictum est, quod erat pœnæ. Neque vero lacrymæ in nativitate tantum, sed et fasciæ et vincula: lacrymæ in nativitate, lacrymæ in morte: fasciæ in nativitate, fasciæ in morte: ut intelligas vitam hanc in mortem desinere, et illo fine terminari. Sed talis non est hæc nativitas. Nus-

quam lacrymæ et fasciæ, sed solutus est qui nascitur, et ad certamen paratus: propterea sunt etiam liberi pedes, et manus, ut et currat et pugnet: nusquam lamenta, nusquam lacrymæ hic, sed salutationes et oscula, et amplexus fratrum qui suum membrum agnoscunt, et tamquam ex longinqua reversum peregrinatione recipiunt. Nam quoniam ante baptismum inimicus erat, post baptismum autem amicus est factus communis omnium nostrum Domini, propterea gratulamur omnes; idcirco etiam osculum pax vocatur, ut discamus a Deo finitum esse bellum, et nos in amicitiam ejus receptos esse. Hanc igitur perpetuo conservemus, hanc pacem foveamus, hanc amicitiam augemus, ut æterna quoque tabernacula consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

PERICULO NON CARERE, SI AUDITORES EA TACEANT, QUÆ IN ECCLESIA DICUNTUR, ET CUJUS-REI GRATIA LEGANTUR ACTA APOSTOLORUM IN PENTECOSTE; ET CUR SEIPSUM NON OMNIBUS CHRISTUS OSTENDERIT, CUM SURREXISSET A MORTUIS; EUMQUE MULTO CLARIOREM IPSO CON-SPECTU DEMONSTRATIONEM EXHIBUISSE RESURRECTIONIS PER MIRACULA, QUÆ SUNT AB APO-STOLIS EDITA (a).

1. *Usuram doctrinæ acceptæ exigit Deus. Usuras qui exigunt quam iniqui sint.* — Majorem debiti partem, quod ex occasione inscriptionis Actorum Apostolorum contraximus, superioribus vobis diebus exsolvimus: sed quoniam modicum adhuc reliquiarum quippiam restat, hoc quoque vobis hodierno die numeraturus exsurgo. An vero diligenter ea, quæ dicta sunt, conservetis, et studiose memoria teneatis, vos scitis qui pecunias accepistis, et a quibus istarum pecuniarum rationem in illo die exiget Dominus, cum illi, quorum fidei talenta commissa sunt, vocabuntur, et rationem reddent: cum Christus adveniet, et a numulariis hanc pecuniam exiget cum usuris. *Oportuit enim, inquit, te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego cum usura exegissem illam* (Math. 25. 27). O magnam et ineffabilem Domini benignitatem! Qui hominibus prohibet usuras ne exigant, ipse exigit usuras. Quid ita? Quoniam damnanda est usura illa et accusationi obnoxia; hæc autem laudabilis et commendatione digna. Itaque usura illa, pecuniarum, inquam, et eum qui accipit, et eum qui solvit, damno afficit: siquidem et ejus qui accipit, animam perdit, et ejus qui solvit, egestatem affligit. Quid enim crudelius fieri potest, quam cum ex proximi egestate quispiam questum facit, et in fratrum calamitatibus lucra sectatur? cum quis benignitatis larvam gestans, inhumanitatem omnem exercet, et qui porrigere manum debuerat, eum in barathrum propellit, qui subsidio indigebat? Quid facis, mi homo? Non idcirco ad tuas appulit fores pauper, ut ipsius augeas paupertatem, sed ut ipsum liberes paupertate: at tu perinde agis, atque

illi qui venena miscent: quandoquidem ipsi dum illa consuetis cibis admiscunt, ocellas ita parant insidias: isti quoque dum benignitatis specie perniciosam usuram occultant, damni sui sensum capere non sinunt eos, qui letiferum illud sunt venenum hausturi. Quamobrem id quod de peccato dictum est, opportune poterit et de illis qui scœnori dant, et mutuum accipiunt, esse ferri. Quid porro dictum est de peccato? *Ad tempus, inquit, mulcet fauces tuas: postea vero amarius illud felle invenies, et magis acutum, quam gladium accipiem* (Prov. 5. 3. 4). Hoc igitur et in iis accidit, qui scœnore accipiunt: siquidem cum pecunias accipit qui eis indiget, exiguo quoque solatio ad tempus fruitur: postea vero ubi scœnus accrevit, et majus viribus factum est onus, dulce illud quod fauces impinguaverat, felle amarius sentiet factum esse, atque acutius gladio accipiti, statimque bonis omnibus paternis cedere cogetur.

2. Verum enimvero a sensilibus ad ea quæ spiritalia sunt orationem traducamus. *Oportuit, inquit, te committere pecuniam meam numulariis* (Math. 25. 27), illius pecuniæ numularios vos appellans verborum istorum auditores. Quam vero ob causam numularios vos Deus appellavit? Ut omnes doceat ad examinanda ea, quæ dicuntur, idem studium conferre, quod illi adhibent, cum exploranda vel inferenda sunt numismata. Nam ut numularii adulterinum et perperam signatum numisma repudiant, probum et integrum admittunt, et adulteratum a genuino distinguunt: ita fac tu quoque, neque sermonem quemvis admitte, sed adulterinum quidem, corruptumque abs te rejice, integrum autem et salutarem in tuam mentem admitte. Sunt enim, sunt etiam tibi statera

(a) Collata cum Ms. Colbert. 3038, in quo innumera menda. Hæc Homilia deest in Editione Savilii.

ac trutinæ, non ex ære ferroque conflatæ, sed ex morum castimonia et fide compositæ, atque his omnem sermonem examina. Propterea namque dixit, Estote probi trapezitæ, non ut in foro stantes pecunias numeretis, sed ut omni adhibito studio sermones examinatis: propterea Paulus quoque dixit apostolus, *Omnia probate, quod autem bonum est, tenete solum* (1. *Thess.* 5. 21). Neque vero propter explorationem tantum trapezitas appellavit, sed et propter eorum, quæ commissa sunt, distributionem. Nam et trapezitæ si pecunias acceptas tantum domi recludant, neque in alios illas distribuunt, totus illis quæstus peribit; atque idem accidit auditoribus. Si enim acceptam doctrinam apud te concludas, nec in alios diffundas, tota tibi in nihilum recidet negotiatio. Propterea in illis quotidie videmus officinis homines ultro citroque commeare. Hoc igitur et in doctrina servetur: Siquidem apud numularios illos alios videmus pecunias committere, alios accipere statim et abire, idque toto die fieri quivis potest cernere. Hinc fit, ut quamvis propriæ minime sint illis pecuniæ, quia tamen ad ea, quæ necessaria sunt, illis utuntur, multum ex alienis lucrum colligatur. Ita fac tu quoque. Non sunt tua hæc eloquia, sed Spiritus sancti: si tamen illis probe uti noveris, multum tibi spirituale lucrum congeres: idcirco et Deus vos numularios appellavit. Cur autem sermonem pecuniam appellavit? Quod nimirum quemadmodum pecunia perfecta regis effigie insignita est (nisi enim eam expressam habeat, proba pecunia non est, sed dicitur adulterina), sic et doctrinam fidei figuram ac notam sermonis oportet perfectam habere. Itursus pecuniarum usus vitam omnem nostram continet, et contractuum omnium occasionem præbet, et seu sit emendum quidpiam, seu vendendum, per his cuncta peragimus. Hoc idem fit in doctrina, siquidem spiritualium occasio contractuum et radix est spiritualis hæc pecunia: quo fit, ut si quid a Deo coemere voluerimus, numerato prius precum sermone, tum demum illud accipiamus, quod postulamus. Quod si negligentem fratrem videamus, atque pereuntem, si tanquam pecuniam doctrinæ sermonem numeraverimus, salutem ipsius lucrabimur, et vitam ememus.

Doctoris munere quisque fungi potest, quomodo. — Quam ob causam omni ope conatuque curandum est, ut omnia conservemus, ac memoria teneamus, ut in alios illa distribuamus, siquidem a nobis quoque usuræ pecuniarum istarum exiguntur. Attendamus igitur, dum eas recepimus, ut et in alios distribuere pecunias possimus; quandoquidem si velit, unusquisque nostrum docendi est præditus facultate. Non potes tantam Ecclesiam corrigere; at potes uxorem tuam monere. Non potes tantam alloqui multitudinem; at filium tuum potes ad sanio rem mentem reducere. Non potes ad tantum populum doctrinæ sermonem dirigere; at potes servum tuum ad meliorem frugem revocare. Non excedit vires tuas discipulorum cæcus ille: non excedit sapientiam tuam modus ille doctrinæ: sed et facilius quam nos ipsi, vos illos omnes potestis emendare. Ego enim semel aut ple-

rumque in hebdomada vobiscum iterum versor, at tu perpetuo discipulos intra privatos parietes habes, et uxorem, et liberos, et servos, et vesperi, et in mensa, et toto die potes illos corrigere. Aliunde quoque facilius fit ista curatio, siquidem ego, dum tantam alloquor multitudinem, quinam morbus animam vestram divexet, ignoro; quapropter singulis in collectis omnia cogor medicamenta proponere; vos vero non ita facere necesse est, sed minori vobis cum labore licet amplioris fructum correctionis decerpere; vobis quippe probe nota sunt eorum peccata, qui sub eodem tecto vobiscum degunt: quocirca et celerius potestis medicinam adhibere.

3. Ne igitur, dilectissimi, contubernium nostrorum curam omittamus, siquidem maxima pœna suppliciumque paratum est immensum illis, qui domesticos suos neglexerint. *Si quis enim, inquit Paulus, suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior* (1. *Tim.* 5. 8). Vides, quo pacto Paulus eos feriat, qui domesticorum curam negligunt? Et quidem merito: qui enim domesticos suos negligit, inquit, quomodo alienos curabit? Scio me hac apud vos cohortatione frequenter usum esse, nec umquam uti desinam, tametsi deinceps innocens ego sum ab aliorum negligentia: *Oportuit enim, inquit, te pecuniam meam committere numulariis* (*Matth.* 25. 27), nec amplius quidquam requirit. Ego vero et pecuniam commisi, neque rationi ulli reddendæ sum obnoxius: verumtamen quantumvis innoxius sim, et a supplicio huic crimini proposito liberatus, tanquam pœnæ supplicioque obnoxius, ita salutis vestræ causa metuo et contremisco.

Cur longioribus exordiis utatur Chrysostomus. — Nemo igitur tenere ac perfunctorie spirituales sermones auscultet: neque enim frustra et sine causa proluxa præmittuntur a me exordia, sed ut exactior eorum, quæ committuntur, fiat custodia: ne ubi temere aut incassum applauseritis, ac tumultuati fueritis, donum recedatis. Nihil enim ego vestras laudes curo, sed de vestra salute sum sollicitus. Nam illi quidem, qui in theatro certant, hujus rei mercedem a populo laudem accipiunt: nos vero hac de causa in hanc arenam non descendimus, sed ut propositam huic rei mercedem a Domino recipiamus. Propterea vos ad hoc frequenter adhortamur, ut ea, quæ dicuntur, in vestris mentibus alte defigantur. Ut enim plantæ, quæ profundas radices egerint, nullis ventorum incursibus concuti possunt: ita Scripturæ sententiæ quo altius fuerint in mente defixæ, minus facile negotiorum incursibus evelluntur. Dic enim, quæso, carissime, si filium fame confectum videres, an eum posses contemnere, neque omnia potius ferenda censes, ut ejus posses famem mitigare? Ergone panis fame divexatum non despiceres, divinæ autem doctrinæ fame pereuntem potes contemnere? Quo pacto igitur dignus fueris, ut pater voceris? Siquidem multo gravior illa est hæc fames, quanto funestior in mortem desinit, unde majus in hoc studium conferendum est. *Educate enim, inquit, filios vestros in di-*

οὐκ ἀπὸ χαλκοῦ καὶ σιδήρου κατεσκευασμένα. ἀλλ' ἀπὸ ἀγνείας καὶ πίστεως συγκείμενα, καὶ διὰ τούτων δοκίμαζε λόγον ἅπαντα. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο φησι, ἴνισθε τραπεζίται δόκιμοι, οὐχ ἵνα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐστῶτες τὰ ἀργύρια ἀριθμῆτε, ἀλλ' ἵνα τοὺς λόγους βατανίζητε μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος φησι· Πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν δὲ κατέχετε μόνον. Οὐ διὰ τὴν δοκιμασίαν ἐξέ μόνον ὑμᾶς τραπεζίτας ἐκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν καταβαλλομένων νομῆν. [83] Καὶ γὰρ τοῖς τραπεζίταις, ἐὰν μόνον ὑποδεχόμενοι τὰ χρήματα κατακλείωσιν οἶκοι, μηκέτι δὲ εἰς ἑτέρους διανέμωσιν, ἅπαν τὸ τῆς ἐμπορίας οἰχῆσεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο γίνεται. Ἄν γὰρ δεξάμενος τὴν διδασκαλίαν παρὰ σαυτῶ κατασχῆς, μηκέτι δὲ εἰς ἑτέρους ἐκβάλῃς, πᾶσά σου ἡ πραγματεία διαβρυθήσεται. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐργαστηρίων ἐκείνων διὰ πάσης ἡμέρας εἰσοδὸν τε καὶ ἐξοδὸν γινομένην ὀρωμεν. Τοῦτο τοῖνον καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας γινέσθω. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν τραπεζιτῶν ἐκείνων ὀρωμεν τοὺς μὲν καταβάλλοντας χρήματα, τοὺς δὲ λαμβάνοντας εὐθὺς, καὶ ἀπιόντας, καὶ τοῦτο διὰ πάσης ἡμέρας γινόμενον ἴδοις τις ἄν. Διὰ τοῦτο, καίτοι τῶν χρημάτων οὐκ ὄντων αὐτοῖς οἰκείων, ἐπειδὴ τῇ χρήσει πρὸς τὸ δέον κέχρηται, διὰ τῶν ἄλλοτριῶν πολλὴν ἑαυτοῖς συλλέγουσι τὴν εὐπορίαν. Οὕτω καὶ σύ ποιήσων. Οὐκ ἔστι ταῦτα τὰ λόγια σὰ, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ὁμως ἐὰν ἀρίστην ἐπιδείξῃ τὴν χρῆσιν, πικρὴν ἑαυτῶ συνάζεις τὴν εὐπορίαν τὴν πνευματικῆν· διὰ τοῦτο καὶ τραπεζίτας ὑμᾶς ἐκάλεσεν ὁ Θεός. Τίνας δὲ ἔνεκεν ἀργύριον τὸν λόγον ἐκάλεσεν; Ἐπειδὴ καθάπερ τὸ ἀργύριον τὸν χαρακτῆρα ἔχει ἀπληρισμένον τὸν βασιλικὸν (κἂν γὰρ μὴ τοῦτον ἔχη, οὐκ ἔστιν ἀργύριον δόκιμον, ἀλλὰ κίβδηλον καλεῖται), οὕτω καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως τὸν χαρακτῆρα τοῦ λόγου ἀπληρισμένον ἔχειν δεῖ. Πάλιν τῶν ἀργυρίων ἡ χρῆσις πᾶσαν ἡμῶν συγχροτεῖ τὴν ζωὴν, καὶ συμβολαίαν ἀπάντων ὑπόθεσις γίνεται, κἂν ἀγοράσαι τι, κἂν πωλῆσαι δέῃ, διὰ τούτων ἅπαντα πράττομεν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας γίνεται· τῶν γὰρ συμβολαίων πνευματικῶν ὑπόθεσις ἔστι καὶ ρίζα τὸ ἀργύριον τοῦτο τὸ πνευματικόν· ὅθεν κἂν παρὰ τοῦ Θεοῦ τι βουλῆθῶμεν ἀγοράσαι, τὸν λόγον τῆς εὐχῆς καταβαλόντες πρῶτον, οὕτω λαμβάνομεν ἕπερ αἰτοῦμεν. Κἂν ἀδελφὸν ἴδωμεν ἡμελημένον καὶ ἀπαλλύμενον, τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ κερδήσομεν, καὶ τὴν ζωὴν ἀγοράσομεν, τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας καταβάλλοντες.

Διὸ χρῆ μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης φυλάττειν καὶ κατέχειν ἅπαντα, ἵνα καὶ εἰς ἑτέρους αὐτὰ διανείμωμεν· καὶ γὰρ καὶ τόκους τῶν ἀργυρίων τρυτῶν ἀπαιτούμεθα. Προσέχωμεν τοῖνον τῇ ὑποδοχῇ, ἵνα καὶ εἰς ἑτέρους διανείμωμεν τὰ ἀργύρια· καὶ γὰρ ἕκαστος, ἐὰν θέλῃ, δύναμις ἔχει διδασκαλίας. Οὐ δύνασαι Ἐκκλησίαν ὀρθῶσαι τοσαύτην· ἀλλὰ δύνασαι τὴν γυναῖκα τὴν σὴν νοθετῆσαι. Οὐ δύνασαι πρὸς πλῆθος τοσοῦτον διαλεχθῆναι· ἀλλὰ τὸν υἱὸν σου σωφρονίσει δύνασαι. Οὐ δύνασαι πρὸς δῆμον τηλικῆν τὸν λόγον ἀποτείνειν διδασκαλίας· ἀλλὰ τὸν οἰκέτην σου βελτίονα ἐργάσασθαι δύνασαι· οὐκ ἔστι σου μελίζων τῆς δυνάμεως ἐκείνος τῶν μαθητῶν ἐ σύλλογος· οὐκ ἔστι σου πλέον τῆς συνέσεως ἐκεῖνο τῆς διδασκαλίας τὸ μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν εὐκολώτερον ὑμεῖς ἐκείνους πάντας ρυθμίζειν δύνασθε.

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὑμῖν ἅπασι τῆς ἑβδομάδος συγγίνομαι, ἢ καὶ δεύτερον πολλάκις· σὺ δὲ διαπαντὸς ἔνδον ἔχεις τῆς οἰκίας τοὺς μαθητὰς, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ παιδιά, καὶ τοὺς οἰκέτας, καὶ ἐν ἑσπέρα, καὶ ἐν τραπέζῃ, καὶ διὰ πάσης ἡμέρας δύνασαι διορθοῦν αὐτούς. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ ἡ ἰατρεία αὕτη εὐκολώτερα γίνεται· ἐγὼ μὲν γὰρ ἐν πλῆθει τοσοῦτω [84] διαλεγόμενος οὐκ οἶδα τὸ ἐνοχλοῦν ὑμῖν πάθος τῆς ψυχῆς, διὸ καὶ ἀναγκάζομαι καθ' ἐκάστην διδασκαλίαν ἅπαντα προτιθέναι τὰ φάρμακα· ὑμᾶς δὲ οὐχ οὕτω ποιεῖν ἀνάγκη, ἀλλ' ἔξοστιν ὑμῖν μετὰ ἐλάττους πόνου πλεῖονα καρποῦσθαι τὴν διόρθωσιν· ἴστε γὰρ σαφῶς τὰ ἁμαρτήματα τῶν ὑμῖν συνοικοῦντων, διὸ καὶ ταχυτέραν δύνασθε ποιῆσαι τὴν θεραπείαν.

γ'. Μὴ τοῖνον, ἀγαπητοί, ἀμελῶμεν τῶν συνοικοῦντων ἡμῖν· καὶ γὰρ μεγίστη κόλασις κείται καὶ ἄφατος τιμωρία τοῖς ἀμελοῦσι τῶν οἰκείων. *Εἰ γὰρ τις, φησὶν ὁ Παῦλος, τῶν ἰδίων οὐ προσοίται, καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων, τὴν πίστιν ἠρηγῆται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χεῖρων.* Ὅρῳς τοῦ τῶν ἀμελοῦντων τῶν οἰκείων ὁ Παῦλος ἠκόντισε; Καὶ μάλα εἰκότως· ὁ γὰρ τῶν οἰκείων ἀμελῶν, φησὶ, πῶς τῶν ἄλλοτριῶν ἐπιμελήσεται; Οἶδα ἡλλάκις ταῦτα παραινέσας ὑμῖν· ἀλλὰ καὶ παραινῶν οὐδέποτε παύσομαι, καίτοι γε ἐγὼ ἀνεύθυνος λοιπὸν τῆς τῶν ἐτέρων βρυθμίας εἰμι! Ἔδει γὰρ σε, φησὶ, *καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας, καὶ πλέον οὐδὲν ἀπῆτησεν.* Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἀργύριον κατέβαλον, καὶ λόγον οὐδένα ἔχω· ἀλλ' ὁμως καίτοι γε ἀνεύθυνος ὢν, καὶ τῆς τιμωρίας ἀπηλλαγμένος τῆς ἐπὶ τούτοις, καθάπερ ὑπεύθυνος ὢν κολάσει καὶ τιμωρίᾳ, οὕτω δέδοικα καὶ τρέμω περὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας.

Μηδαὶς τοῖνον ἀπλῶς μηδὲ ἡμελημένως ἀκούετω τῶν λόγων τῶν πνευματικῶν· οὐδὲ γὰρ εἰκῆ καὶ μάτην μακρὰ ποιούμεαι τὰ προύμια, ἀλλ' ὥστε ἀσφαλεστέραν γίνεσθαι τῶν καταβαλλομένων τὴν φυλακὴν, ὥστε μὴ μάτην μηδὲ ἀπλῶς κροτήσαντας καὶ θορυβήσαντας οἰκᾶς ἀπελθεῖν. Οὐ γὰρ μέλει μοι τῶν παρ' ὑμῶν ἐπαίνων, ἀλλὰ φροντίζω τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς σκηπῆς ἀγωνιζόμενοι τὸν ὑπὲρ τούτου μισθὸν τῶν ἔπαινων παρὰ τοῦ δήμου λαμβάνουσιν· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐπὶ τούτοις ἀπεδυσάμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθὸν τὸν ἐπὶ τούτοις κείμενον λαβεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ὑμῖν ταῦτα παρακελευόμεθα, ὥστε πρὸς τὸ βάθος τῆς διανοίας ὑμῶν καταβῆναι τὰ λεγόμενα. Καθάπερ γὰρ τῶν φυτῶν ὅσαπερ ἂν πρὸς τὸ βάθος παραπέμψῃ τὰς ρίζας, ἀσειστα γίνεται ταῖς τῶν ἀνέμων προσβολαῖς· οὕτω καὶ τῶν νοημάτων ὅσπερ ἂν ἐν τῷ βάθει μένῃ τῆς διανοίας, οὐ βραδίως ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀνασπᾶται ἐπιβουλῆς. Εἰπέ γὰρ μοι, ἀγαπητὲ, εἰ λιμῶ τὸν παῖδα τηκόμενον εἶδες, ἄρα ἂν ἠνέσχω περιεθεῖν, ἀλλ' οὐχὶ πάντα ἂν ὑπέμεινας, ὥστε λῦσαι αὐτοῦ τὸν λιμὸν; Εἶτα λιμῶ μὲν ἄρτου διαφθειρόμενον οὐκ ἂν περιεθεῖς, λιμῶ δὲ θείας διδασκαλίας ἀπαλλύμενον ἀνέχῃ περιορῶν; Καὶ πῶς δέξιος ἂν ἦς καλεῖσθαι πατῆρ; Καὶ γὰρ οὕτως ὁ λιμὸς ἐκείνου χαλεπώτερος, ὅσῃ καὶ πρὸς μελίζονα τελευτᾷ θάνατον, ὅθεν καὶ πλεῖονα ἐνταῦθα ποιῆσθαι χρῆ τὴν σπουδὴν. Ἐκτρέφετε γὰρ, φησὶ, τὰ τέκνα

θμῶν ἐν παιδείᾳ [85] καὶ ρουθεσίᾳ Κυρίου. Αὕτη καλλίστη πατέρων ἐπιμέλεια, αὕτη γνησίᾳ κηδεμονίᾳ γεγεννηκότων· οὕτω γὰρ ἐγὼ ἐπιγινώσκω τῆς φύσεως τὴν συγγένειαν, ἔν ἐν τοῖς πνευματικοῖς πλείονα ἐπιδείξωνται τὴν σπουδὴν. Ἄλλὰ τῶν μὲν προοιμίῳ ἀρχετὸς ὁ λόγος· ἀνάγκη δὲ λοιπὸν καταβαλεῖν καὶ τὸ χρέος· διὰ γὰρ τοῦτο τὸν μακρὸν καὶ πολὺν τοῦτον ὑμῖν ἀπεμήκυνα λόγον, ἵνα μετὰ πάσης ὑποδέξησθε τὸ καταβαλλόμενον φυλακῆς. Τί οὖν τὸ δρῆμα, ὅπερ ἀνεχωρήσαμεν ὀφείλοντες πρῶν; ἢ καὶ τοῦτο τάχα ἐπιλέλησθε; Οὐκοῦν ἀνάγκη παρ' ἡμῶν ὑμᾶς ὑπομησθῆναι, καὶ πρότερον ἀναγνῶναι τὸ γραμματεῖον, δι' οὗ καὶ τὴν πρότερον καταβολὴν ἐποίησάμεθα, καὶ τίνα ἦν τὰ καταβληθέντα εἰπεῖν, ἵνα ἴδωμεν ἐκ τῶν καταβληθέντων τὰ λειπόμενα. Τίνα οὖν ἔστι τὰ καταβληθέντα πρότερον; Εἶπον ἐκεῖ τίς ἦν ὁ τὸ βιβλίον γράψας τῶν Πράξεων, καὶ τίς ὁ πατὴρ τοῦ λόγου τούτου· μᾶλλον δὲ οὐχ ὁ πατὴρ τοῦ λόγου, ἀλλ' ὁ διάκονος· οὐ γὰρ αὐτὸς ἔτεκε τὰ εἰρημένα, ἀλλ' αὐτὸς διηκόνησε τοῖς εἰρημένοις.

Εἶπον περὶ τῶν Πράξεων αὐτῶν, καὶ τί ποτ' οὖν βούλεται ἐνδείξασθαι τὸ τῶν Πράξεων ὄνομα· εἶπον καὶ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων προσηγορίας. Ἀνάγκη λοιπὸν εἰπεῖν, τίνας ἔνεκεν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐν τῇ Πεντηκοστῇ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων ἀναγινώσκασθαι ἐνομοθέτησαν. Τάχα γὰρ μέμησθε ὅτι καὶ τοῦτο τότε ὑπεσχόμεθα ἔρεῖν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοὺς καιροὺς ἡμῖν τούτους παρατήρησαν οἱ Πατέρες, ἀλλὰ μετὰ τινος λόγου σοφοῦ πεποιήκασιν τοῦτο· οὐχ ἵνα ὑπὸ ἀνάγκην καιρῶν τὴν ἐλευθερίαν ἡμῖν ὑποβάλωσιν, ἀλλ' ἵνα τῇ τῶν ἀσθενεστέρων πτωχεῖᾳ συγκαταβάντες, ἐπὶ τὸν πλοῦτον τῆς γνώσεως αὐτοὺς ἀναγάγῃ. Καὶ ὅτι διὰ τοῦτο παρατηροῦσι καιροὺς, οὐχ ἑαυτοὺς τῇ ἀνάγκῃ τῆς παρατήρησεως ὑποβάλλοντες, ἀλλὰ τοῖς ἀσθενεστέροις συγκατιέναι σπουδάζοντες, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Ἡμέρας παρατηρεῖτε καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἡμερησίους; Φεβουμαι μὴ πως εἰκὴ κεκοπίκα εἰς ἑμᾶς.* Σὺ δὲ οὐ παρατηρεῖς ἡμέρας καὶ καιροὺς καὶ ἡμερησίους; Τί οὖν; εἰ ἴδωμεν τὸν κωλύοντα παρατηρεῖν ἡμέρας καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἡμερησίους παρατηροῦντα ταῦτα, τί ἐροῦμεν, εἰπέ μοι; ὅτι μάχεται ἑαυτῷ, καὶ φιλονικεῖ; Μὴ γένοιτο! ἀλλ' ὅτι τῶν παρατηρούντων τοὺς καιροὺς τὴν ἀσθένειαν ἀνελίβει βουλόμενος συγκαταδίει διὰ πῆς παρατήρησεως πρὸς ἐκείνους. Οὕτω καὶ ἱατροὶ ποιοῦσι, τῶν σιτίων τῶν διδομένων τοῖς νοσοῦσιν ἀπογεύονται πρότερον, οὐκ αὐτοὶ δέμενοι τῶν σιτίων, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν διορθῶσαι σπουδάζοντες. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν· οὐδὲν δέμενος τῆς παρατήρησεως τῶν καιρῶν, τοὺς καιροὺς ἐτήρησεν, ἵνα τοὺς παρατηροῦντας ἀπαλλάξῃ τῆς ἀσθενείας τῆς κατὰ τὴν παρατήρησιν. Καὶ ποῦ παρατήρησε καιροὺς ὁ Παῦλος; Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, παρακαλῶ. *Τῇ δὲ ἐπιούσῃ, φησὶ, καταπλεύσαμεν εἰς Μίλητον. Κεκρίκει γὰρ ὁ Παῦλος παραπλεύσαι τὴν Ἔφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἔσπευδε γὰρ, εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ἱερουσόλυμα.* Εἶδες πῶς ὁ λέγων, *Ἡμέρας μὴ παρατηρεῖσθε καὶ μῆνας καὶ καιροὺς, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς παρατήρει;*

* Sic correctum cum Venetis in Emend. Legebatur ἡμᾶς. Εἶπ.τ.

[86] δ'. Καὶ οὐ μόνον ἡμέραν παρατήρει, ἀλλὰ καὶ τόπον· οὐ γὰρ μόνον τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἔσπευδε ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἱερουσόλοις αὐτὴν ἐπιτελέσαι. Τί τοῦτο ποιεῖς, ὦ μακάριε Παῦλε; Τὰ Ἱερουσόλυμα κατελύθη, ἡρημώθη τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων τῆ τοῦ Θεοῦ ψήφῳ, ἡ πολιτεία ἡ πρότερα ἐλύθη. Σὺ πρὸς Γαλάτας βοᾷς λέγων· *Οἱ ἐν νόμῳ δικαιοῦσθαι προσδοκῶντες, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε· καὶ τί πάλιν ἡμᾶς πρὸς τὴν δουλείαν ἀγειρὸς τοῦ νόμου; Οὐκ ἔστι μικρὸν τὸ κινούμενον, μαθεῖν εἰ μάχεται ἑαυτῷ ὁ Παῦλος.* Οὐδὲ γὰρ ἡμέρας μόνον παρατηρεῖ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ ἄλλα φυλάττει νομικὰ παραγγέλματα, καὶ βοᾷ λέγων τοῖς Γαλάταις· *Ἰδοὺ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.*

Οὗτος τοίνυν ὁ Παῦλος, ὁ λέγων ὅτι *Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει*, φαίνεται αὐτὸς περιτέμνων τὸν Τιμόθεον. Εὐρῶν γὰρ, φησὶν, ὁ Παῦλος ἐν Λύστροις τινὰ νεανίαν, υἱὸν Ἰουδαίας γυναικὸς πιστῆς, πατρὸς δὲ Ἑλλήνος, περιέτεμεν αὐτόν· οὐκ ἐβούλετο γὰρ ἀκρόβυστον πέμπειν διδάσκαλον. Τί τοῦτο ποιεῖς, ὦ μακάριε Παῦλε; ἀναίρεις τῷ λόγῳ τὴν περιτομὴν, καὶ βεβαιοῖς τῷ ἔργῳ πάλιν; Οὐ βεβαιῶ, φησὶν, ἀλλ' ἀναιρῶ διὰ τῶν ἔργων. Καὶ γὰρ υἱὸς γυναικὸς ἦν Ἰουδαίας πιστῆς ὁ Τιμόθεος, πατρὸς δὲ Ἑλλήνος, ἀκρόβυστος δὲ γένους. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλεν αὐτὸν ὁ Παῦλος προπέμπειν τοῖς Ἰουδαίοις διδάσκαλον, οὐκ ἐβούλετο δὲ ἀκρόβυστον πέμψαι, ἵνα μὴ εὐθέως ἀπὸ τῶν προοιμίῳ ἀποκλείσῃ τὰς θύρας τῷ λόγῳ. Προδοποιῶν τοίνυν τὴν ἀναιρέσει τῆς περιτομῆς, καὶ ἀνοίγων ἔδδον τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Τιμοθέου, περιέθηκεν αὐτῷ περιτομὴν, ἵνα ἀνέλῃ περιτομὴν. Διὰ τοῦτο φησὶν, *Ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος· οὐχ ἵνα Ἰουδαῖος γένηται, τοῦτο εἴρηκεν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἵνα τοὺς μένοντας Ἰουδαίους πείσῃ μηκέτι εἶναι Ἰουδαίους· διὰ τοῦτο καὶ τοῦτον περιέτεμεν, ἵνα ἀνέλῃ τὴν περιτομὴν. Τῇ περιτομῇ τοίνυν κατὰ τῆς περιτομῆς ἐχρήσατο.* Ἔλαβε γὰρ περιτομὴν καὶ ὁ Τιμόθεος, ἵνα δυνατῶς παραδεχθῆναι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ εἰσελθῶν κατὰ μικρὸν ἐξελεῦσθαι ταύτης αὐτοῦς τῆς παρατήρησεως. Εἶδες τίνας ἔνεκεν καὶ Πεντηκοστὴν καὶ περιτομὴν ἐτήρησεν ὁ Παῦλος; Βούλεσθε καὶ ἄλλα ὑμῖν ἀποδείξω νόμιμα τηροῦντα αὐτόν; Προσέχετε ἀκριβῶς. Ἀνῆλθέ ποτε εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ἰδόντες αὐτόν οἱ ἀπόστολοι ἔλεγον αὐτῷ· *Θεωρεῖς, ἀδελφε Παῦλε, πύσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συνεληλυθότων, καὶ οὗτοι πάντες κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις. Τί οὖν; Ποίησον ὁ σοὶ λέγομεν. Εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἄνδρες εὐχρῆν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς· τοὺς τοὺς λαβῶν ἀγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, καὶ ξύρησαι τὴν κεφαλὴν μετ' αὐτῶν, ἵνα ἔργῳ πιστωθῶσιν, ὅτι ὡν κατήχηται περὶ σοῦ οὐδὲν ἔστιν, ἀλλὰ τηρεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον τοῦ Μωϋσέως.* Εἶδετε συγκατάβασιν θαυμασίαν; Καιροὺς παρατηρεῖ, ἵνα ἀνέλῃ καιρῶν παρατήρησιν· περιτομὴν περιτίθεισιν, ἵνα παύσῃ περιτομὴν· θυσίαν προσάγει, ἵνα καθέλῃ τὴν παρατήρησιν τῶν θυσιῶν. Καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα ἐποίησε, ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· [87] *Ἐγενόμην τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπο νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερθίσω, καὶ ἐλευθέρω ὡς ἐκ πάντων,*

sciplina et correptione Domini (Ephes. 6. 4). Hæc est patrum cura pulcherrima, hæc germana parentum sollicitudo : hinc ego naturæ cogitationem agnosco, si plus in spiritualia studii conferant. Sed satis indultum sit proœmiis ; jam necesse est ad exsolutionem debiti veniamus : hæc enim de causa prolixum hunc et copiosum texuimus vobis sermonem, ut ea quæ numerantur cum summa cautione suscipiatis. Quodnam ergo debitum fuit, quo contracto nuper discessimus? an vero illius forsân oblitus estis? Itaque vobis in memoriam a nobis necesse est revocari, priusque syngrapham legi, cujus opera prior solutio est peracta, et quænam fuerint a nobis numerata, dicendum est, ut ex iis quæ numerata sunt, quæ sint reliqua videamus. Quænam igitur prius a nobis numerata sunt? Dixi tum temporis a quo scriptus fuerit liber *Actorum*, et quis operis istius auctor fuerit : imo vero non quis auctor operis, sed quis minister : non enim ille quæ dicta sunt produxit, sed iis quæ dicta sunt ministravit.

Cur in Pentecoste legantur Acta Apostolorum. — Dixi de Actis ipsis, et quid tandem sibi velit nomen illud Actorum, dixi etiam de Apostolorum appellatione. Jam necesse est dicamus, qua de causa statuerint patres nostri, ut liber Actorum in Pentecoste legeretur. Fortasse namque meministis hoc quoque tum pollicitos nos esse dicturos. Neque enim temere et sine causa nobis hæc tempora patres observarunt, sed prudenti aliqua ratione ducti id egerunt : non ut libertatem nostram temporum necessitati subjicerent, sed ut dum se imbecilliorum attemperant egestati, ad cognitionis opes illos proveherent. Atque ut intelligas eos idcirco tempora observare, non ut se observationis subjiciant necessitati, sed quod imbecillioribus sese accommodare conentur, audi quid dicat Paulus : *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos? Timeo, ne forte sine causa laboraverim in vobis* (Gal. 4. 10. 11). Tu autem nonne observas dies et tempora et annos? Jam vero si videamus eum, qui dies, et menses, et tempora, et annos observari vetat, hæc observare, quid, quæso, dicemus? num eum sibi repugnare secumque contendere? Absit; sed eum, quod vellet eorum tollere imbecillitatem, a quibus tempora observabantur, illis sese per observationem istam attemperare. Ita quoque faciunt medici, porrectos ægris cibos prius degustant, quamvis ipsi minime cibis indigeant, sed illorum studeant infirmitati mederi. Ita quoque Paulus egit, cum observatione temporum nihil indigeret, tempora observavit, ut eos, qui observabant, illa observandi imbecillitate liberaret. Ubi vero tandem tempora Paulus observavit? Attendite, quæso, diligenter. *Sequenti autem die*, inquit, *appulimus Miletum. Proposuerat enim Paulus præternavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes ageret Jerosolymis* (Act. 20. 15. 16). Vides, ut ille qui dicebat, *Ne observetis dies et menses et tempora*, diem Pentecostes observaret?

4. Neque vero diem tantum observabat, sed etiam

locum : non enim solum Pentecostes diem ut ageret festinabat, sed etiam ut eam Jerosolymis celebraret. Quid facis, beate Paule? Destructa sunt Jerosolyma, desolata sunt sancta sanctorum sententia divina, prior religio sublata est. Nonne ad Galatas clamas et dicis : *Qui in lege justificari expectatis, a gratia excidistis* (Gal. 5. 4)? et cur nos iterum sub legis servitutem redigis? Non est exigui momenti res, de qua agitur, ut discamus, num secum ipse Paulus pugnet. Neque enim dies observat tantummodo Paulus, sed et alia legis præcepta custodit, et clamat ad Galatas dicens : *Ecce, ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Ibid. v. 2).

Cur circumciderit Timotheum Paulus. — Hic igitur Paulus qui dicit, *Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*, ipse Timotheum circumcidisse comperitur. Cum enim invenisset, inquit Scriptura, Paulus Lystris adolescentem quemdam filium mulieris Judææ fidelis, patris autem gentilis, cum circumcidit (Act. 16. 1 - 5) : nolebat enim præputium habentem doctorem mittere. Quid facis, beate Paule? verbis circumcisionem tollis, et rursus factis illam confirmas? Non confirmo, inquit, sed tollo factis. Siquidem mulieris Judææ fidelis filius erat Timotheus, patris autem gentilis et ex genere præputium habente. Quando igitur eum præmissurus erat Judæis doctorem Paulus, nolebat sane præputium habentem mittere, ne statim a principio verbo fores occluderet. Ut igitur ad tollendam circumcisionem viam sterneret, et doctrinæ Timothei aditum reseraret, circumcisionem illi apposuit, ut tolleret circumcisionem. Propterea dixit, *Factus sum Judæis tamquam Judæus* (1. Cor. 9. 20) : non ut Judæus fieret, hoc dixit Paulus, sed ut iis qui Judæi manebant, persuaderet, ut non amplius essent Judæi : propterea hinc etiam circumcidit, ut circumcisionem tolleret. Itaque circumcisione adversus circumcisionem est usus. Accepit enim et Timotheus circumcisionem, ut a Judæis posset admitti, et ingressus illos sensim ab hac observatione abduceret. Vides qua de causa et Pentecosten et circumcisionem Paulus observaret? Vultis et alia legitima vobis ostendam ab eo fuisse servata? Diligenter attendite. Ascendit aliquando Jerosolymam, et cum eum vidissent apostoli, dicebant ei : *Vides, frater Paule, quot millia sunt in Judæis, qui contenerunt, et omnes audierunt de te, quia discessionem doceas a lege. Quid ergo? Fac quod tibi dicimus : sunt apud nos viri votum habentes super se : his assumptis sanctifica te cum illis, et caput rade cum illis, ut re ipsa fides illis fiat, quia quæ audierunt de te falsa sunt, sed et ipse Moysis legem servas* (Act. 21. 20 - 24). Videtis condescensionem admirabilem? Observat tempora, ut observationem temporum tollat : circumcisionem adhibet, ut circumcisioni finem imponat : sacrificium offert, ut observationem auferat sacrificiorum. Hoc autem illum idcirco fecisse ut intelligas, audi ipsum hoc dicentem : *Factus sum iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, ut eos qui sub lege erant, lucrifacirem : et cum liber essem ab omnibus, omnium*

me servum feci (1. Cor. 9. 21. 19). Hæc autem Paulus agebat, ut suum dominum imitaretur. Nam ut ille *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens* (Philipp. 2. 6. 7), et cum liber esset, factus est servus: sic et iste cum liber esset ex omnibus, omnium se servum fecit, ut omnes lucrifaceret. Naturam nostram assumens dominus factus est servus, ut liberos redderet servos: *Inclinavit cælos, et descendit* (Psal. 17. 10), ut eos qui inferius manebant in cælum eveleret. *Inclinavit cælos*: non dixit, *Dereliquit cælos et descendit*, sed *Inclinavit*, ut faciliorem tibi efficeret ascensum in cælos. Hunc quoque pro viribus imitatus est Paulus, quocirca dicebat: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 4. 16). Et quomodo tu, beate Paule, Christi imitator es factus? Quomodo? Quia nullibi quod mihi est utile quæro, sed quod multis, ut salvi fiant, et cum liber essem ex omnibus, omnium servum me feci. Nihil ergo melius est hac servitute, quippe quæ libertatem ceteris pariat. Spiritualis erat piscator Paulus; *Furiam enim, inquit, vos piscatores hominum* (Matth. 4. 19); quam ob causam et ista præstabat. Nam et piscatores cum piscem viderent hamum deglutire, non statim retrahunt, sed cedentes ad multum spatium sequuntur, et expectant ut hamus recte defigatur, atque ita prædam tutius extrahant: sic et apostoli tum agebant: hamum doctrinæ verbi Judaicæ animæ injiciebant: at illi retrahabant temere, atque retinebant, et seipsos ad circumcisionem trahebant, ad festa et temporum observationes, ad sacrificia, ad capita radenda, et cætera talia peragenda: verum apostoli sequebantur illos ubique, nec retrahabant. Itaque sive circumcisionem quæras, inquit, non resisto, sed sequor: sive sacrificium requiras, sacrifico: sive radi velis me, qui a tua religione defeceram, adsum, et quod jusseris facio: sive Pentecosten observare præcipias, ne hic quidem reluctor, sed quocumque circumduxeris sequor, et cedo expectans, ut hamus verbi defigatur, sic ut tuto possim totam nationem vestram a veteri cultu ac religione revocare. Propterea namque Epheso Jerosolymam veni. Vides quantum obsequeretur Paulus piscaturæ piscium verbo cedens? vides rursus temporum observationem, et circumcisionis indulgentiam ac sacrificiorum communionem iutam idcirco esse, non ut ipsi ad veterem religionem redirent, sed ut illos qui figuris adhærebant, ad veritatem proveherent? Qui enim in sublimi loco sedet, si perpetuo maneat in sublimi, numquam poterit eum, qui deorsum jacet, evelere, sed illum prius se demittere oportet, ac deinde istum exaltari. Propterea ex sublimitate religionis evangelicæ¹ descenderunt apostoli, ut a religionis Judaicæ humilitate ad sublimitatem illam Judæos proveherent.

5. *Cur legantur in Pentecoste Acta Apost.* — Sed temporum quidem observationem ac reliqua omnia utiliter et commode facta esse constat ex istis: reli-

¹ Colb., *angelicæ*.

quum est autem ut videamus qua de causa in Pentecoste liber Actorum legatur. Hac enim de causa hæc omnia proposuimus, ut, cum temporum observationem instare videritis, ne existimetis apostolos Judaicis ritibus velle se obstringere. Verum attendite diligenter, quæso: neque enim mediocre questionem complectitur id quod dicturi sumus. In die crucis omnia legimus quæ ad crucem pertinent: in magno sabbato rursus, traditum esse Dominum nostrum, crucifixum esse, mortuum esse secundum carnem et sepulcro conditum: cur igitur non etiam Apostolorum Acta legimus post Pentecosten, quando et evenerunt, et initium duxerunt? Ac scio equidem hoc ignotum esse multis, quam ob causam ex ipso Actorum libro demonstremus istud necesse est, ut non a Pentecoste, sed a tempore, quod Pentecosten sequutum est, apostolorum acta initium duxisse intelligatis. Quocirca merito quæret aliquis, quam tandem ob causam statutum sit, ut historiam crucis in die crucis et passionis legamus: Apostolorum autem Acta non ipsis illis diebus aut illo tempore, quo patrata sunt, legamus, sed tempus prævenimus? Neque enim confestim, ubi Christus resurrexit, edita sunt miracula ab apostolis, sed quadraginta diebus cum ipsis vescebatur in terris. Cur autem diebus quadraginta fuerit cum illis versatus in terris, alio tempore declarabimus; nunc ad propositum revertamur, et ostendamus Christum non statim post resurrectionem in cælos ascendisse, verum in terris commoratum esse diebus quadraginta cum discipulis, neque simpliciter commoratum, sed et vescentem cum ipsis, et in mensa cum illis recumbentem familiariter cum illis versatum esse, ac post dies tandem quadraginta in cælos ad Patrem ascendisse, ac non tum quidem miracula illos edidisse, sed alios decem dies elapsos esse, cumque completeretur Pentecoste, missum ad eos Spiritum sanctum fuisse, tumque linguis demum igneis acceptis edere cœpisse miracula. Hæc autem omnia, dilectissimi, ex Scripturis demonstrabimus: exempli causa, quadraginta diebus cum ipsis versatum eum esse, Spiritum sanctum post Pentecosten descendisse, tumque linguas illos igneas accepisse, atque ab eo tempore miracula edi ab illis cœpisse. Quis igitur omnia ista commemorat? Discipulus Pauli, venerandus et magnus Lucas, dum ita incipit, et his verbis utitur: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere, et docere usque in diem, quæ præcipiens apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est. Quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apprensus eis, et loquens de regno Dei. Et convalescens præcepit eis, ab Jerosolymis ne discederent (Act. 1. 1-4). Vides quadraginta diebus in terris Dominum versatum esse post resurrectionem, de regno Dei loquentem et cum apostolis vescentem? Vides etiam cibum cum illis sumpsisse? *Et præcepit eis, inquit, ab Jerosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris quam audistis, inquit, ex me: quia Joannes baptizavit aqua,**

πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα. Ἐποίη δὲ ταῦτα ὁ Παῦλος μιμούμενος τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην. Καθάπερ γὰρ αὐτὸς Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβὼν, καὶ ἐλεύθερος ὢν δούλος γέγονεν· οὕτω καὶ οὗτος ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων πᾶσιν ἑαυτὸν ἐδούλωσεν, ὥστε πάντας κερδῆναι. Δούλος ἐγένετο τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ὁ Δεσπότης, ἵνα τοὺς δούλους ἐλευθέρους ποιήσῃ. Ἐκλίνας οὐρανοὺς, καὶ κατέβη, ἵνα τοὺς κάτω μένοντας ἀναγάγῃ εἰς οὐρανόν. Ἐκλίνας οὐρανοὺς οὐκ εἶπε· Κατέλιπον οὐρανοὺς, καὶ κατέβη, ἀλλ' Ἐκλίνας, εὐκολωτέραν σοι τὴν ἄνοδον ποιῶν τὴν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Τοῦτον καὶ ὁ Παῦλος ἐμιμήσατο κατὰ δύναμιν, διὸ καὶ ἔλεγε· Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ὁ Χριστοῦ. Καὶ πῶς σὺ, ὦ μακάριε Παῦλε, τοῦ Χριστοῦ ἐγένου μιμητής; Πῶς; Ἐπειδὴ οὐδαμῶς ζητῶ = τὸ ἑμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ὅπως σωθῶσι, καὶ ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα. Οὐδὲν τοίνυν ταύτης τῆς δουλείας βέλτιον, ἐλευθερίας γὰρ ἑτέροις αἰτία γίνεται. Ἄλιεύς ἦν πνευματικὸς ὁ Παῦλος· Ποιήσω γὰρ ὑμῖς, φησὶν, ἀλιεῖς ἀνθρώπων· διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα ἐποίει. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἀλιεῖς, ἐπειδὴν ἴδωσι τὸν ἰχθὺν καταπιόντα τὸ ἀγκιστρον, οὐκ εὐθέως ἀνθελκουσιν, ἀλλ' ἐνδιδόντες μέχρι πολλοῦ διαστήματος ἀκολουθοῦσιν ἀναμένοντες ἐμπαγῆναι τὸ ἀγκιστρον καλῶς, ἵνα οὕτω μετὰ ἀσφαλείας τὴν θήραν ἐλκύσωσιν. Οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι τότε ἐποίουν· ἐνθάλλον τὸ ἀγκιστρον τῆς διδασκαλίας τοῦ λόγου ψυχῇ τῇ Ἰουδαϊκῇ, οἱ δὲ ἀνθεῖλλον εἰκῆ, καὶ κατέσχον εἰς περιτομὴν ἑαυτοῦς ἄγοντες, εἰς ἑορτὰς, εἰς καιρῶν παρατήρησιν, εἰς θυσίας, εἰς τὸ ξυρᾶσθαι καὶ ἕτερα τοιαῦτα ποιεῖν· οἱ δὲ ἀπόστολοι πανταχοῦ ἠκολούθουν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀνθεῖλλον· ὥστε κἂν περιτομὴν ζητήσῃ, φησὶν, οὐκ ἀντιτείνω, ἀλλ' ἔπομαι· κἂν θυσίαν αἰτήσῃ, θύω, κἂν ξυρᾶσθαι βουληθῆς ἐμὲ τὸν ἀποστάνα τῆς σῆς πολιτείας, πάρειμι, καὶ ποιῶ τὸ κελεύόμενον· κἂν Πεντηκοστὴν κελεύῃς παρατηρήσαι με, οὐδὲ ἐνταῦθα φιλονεικῶ· ἀλλ' ὅπουπερ ἂν περιάγῃς, ἀκολουθῶ καὶ ἐνδίδωμι ἐμπαγῆναι σοι ἀναμένων τοῦ λόγου τὸ ἀγκιστρον, ὥστε δυνήθῃναι μετὰ ἀσφαλείας ἅπαν ὑμῶν ἐξελκύσαι τὸ ἔθνος τῆς παλαιᾶς λατρείας καὶ πολιτείας. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπὸ Ἐφέσου εἰς Ἱεροσόλυμα ἦλθον. Ὁρᾷς πόσον παρεκλόθησεν ὁ Παῦλος τῇ ἀλείφῃ τῶν ἰχθύων ἐνδιδούς τῷ λόγῳ; ὁρᾷς ὅτι ἡ παρατήρησις τῶν καιρῶν, καὶ ἡ συγκατάβασις τῆς περιτομῆς, καὶ ἡ κοινωνία τῶν θυσιῶν διὰ τοῦτο ἐγένετο, οὐχ ἵνα αὐτοὶ πρὸς τὴν παλαιὰν ἐπανεῖλθωσι πολιτείαν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους τοῖς τύποις παρακαθημένους πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγάγωσιν; Ὁ γὰρ ἐν ὕψει καθήμενος, ἐὰν διαπαντός ἐπὶ τοῦ ὕψους μένη, οὐδέποτε δυνήσεται τὸν κάτω κειμένον ἀναγαγεῖν, ἀλλὰ δεῖ πρότερον ἐκείνον ταπεινωθῆναι, καὶ τότε τοῦτον ὑψωθῆναι. Διὰ τοῦτο κατέβησαν οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς πολιτείας τῆς εὐαγγελικῆς^β, ἵνα ἀπὸ τῆς ταπεινότητος τῆς πολιτείας τῆς Ἰουδαϊκῆς [88] ἀναγάγωσιν εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο τοὺς Ἰουδαίους.

ε'. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἡ τῶν καιρῶν παρατήρησις καὶ τὰ λοιπὰ πάντα χρησίμως καὶ συμφερόντως ἐγένοντο, ἀπὸ τούτων ὅλων· ἴδωμεν δὲ λοιπὸν τίνας ἔνεκεν τὸ

^α Alii καὶ πῶς σὺ γίνῃ Χριστοῦ μιμητής· οὐ ζητῶ. Editi Χριστοῦ μαθητής.
^β Colb. τῆς ἀγγελικῆς.

βιβλίον τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων ἐν τῷ καιρῷ τῆς Πεντηκοστῆς ἀναγινώσκειται. Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτα πάντα ἐκινήσαμεν, ἐν' ὅταν ἴδῃτε καιρῶν παρατήρησιν ἐγκειμένην, μὴ νομίσητε πολιτείαν νοσεῖν Ἰουδαϊκὴν τοὺς ἀποστόλους. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, παρακαλῶ· οὐ γὰρ μικρὸν ἐστὶ ζήτημα τὸ μέλλον ῥηθῆσθαι. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σταυροῦ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ πάντα ἀναγινώσκουμεν· ἐν τῷ σαββάτῳ τῷ μεγάλῳ πάλιν, ὅτι παρεδόθη ἡμῶν ὁ Κύριος, ὅτι ἐσταυρώθη, ὅτι ἀπέθανε τὸ κατὰ σάρκα, ὅτι ἐτάφη· τίνας οὖν ἔνεκεν καὶ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων οὐ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινώσκουμεν, ὅτε καὶ ἐγένοντο, καὶ ἀρχὴν ἔλαβον; Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τοῦτο ἀγνοοῦσι· διόπερ ἀπὸ τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων αὐτὸ πιστώσασθαι ἀναγκαῖον, ἵνα μάθητε, ὅτι τὴν ἀρχὴν τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν οὐχ ἡ Πεντηκοστὴ ἔχει, ἀλλ' ὁ καιρὸς ὁ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν. Διὸ καὶ δικαίως ἂν τις ζητήσῃ, τί δὴποτε τὸν μὲν σταυρὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους ἀναγινώσκειν νενομισθέντα· τὰς δὲ Πράξεις τὰς ἀποστολικὰς οὐκ αὐταῖς ταῖς ἡμέραις ἀναγινώσκουμεν, οὐδὲ τῷ καιρῷ καθ' ὃν ἐπράχθησαν, ἀλλὰ προφθάνονμεν τὸν καιρὸν. Οὐδὲ γὰρ εὐθέως ὅτε ἀνέστη Χριστὸς, θαύματα ἐποιοῦν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνηλλάζετο· ἐπὶ τῆς γῆς. Τίνος δὲ ἔνεκεν τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνεγένετο ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ἐτέρῳ καιρῷ δηλώτομεν· τῶς δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἴωμεν τοῦ λόγου, δεικνύντες, ὅτι οὐκ εὐθέως εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέβη μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆς διέτριψε μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ οὐχ ἁπλῶς διέτριψεν, ἀλλὰ καὶ συναλιζόμενος, καὶ τραπέζης κοινωνῶν, καὶ ὁμιλίας μεταδιδούς, καὶ μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀνήλθε πρὸς τὸν Πατέρα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ οὐδὲ τότε ἑαυματούργουν, ἀλλ' ἕτεροι δέκα ἐγένοντο ἡμέραι, καὶ πληρουμένης τῆς Πεντηκοστῆς ἐπέμφθη αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τότε λαβόντες τὰς πυρίνας γλώσσας ἤρξαντο ποιεῖν θαύματα. Ταῦτα δὲ πάντα, ἀγαπητοί, ἀπὸ τῶν Γραφῶν πιστωτέμεθα· οἷον ὅτι τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνεγένετο, ὅτι μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν κατήλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τότε τὰς γλώσσας ἔλαβον τὰς πυρίνας, ὅτι τῶν σημείων ἕκτοτα ἤρξαντο. Τίς οὖν ταῦτα πάντα φησὶν; Ὁ τοῦ Παύλου μαθητῆς, ὁ τίμιος καὶ μέγας Λουκᾶς, οὕτω ποιούμενος τὴν ἀρχὴν καὶ λέγων· Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὃν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἀχρι ἧς ἡμέρας ἐντεταλμένος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὅς ἐξελέξατο, ἀνεληχθῆ· οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ὥντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὁπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ [89] Θεοῦ. Καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. Ὁρᾷς ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆς ἦν ὁ Κύριος, λέγων περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ συναλιζόμενος τοῖς ἀποστόλοις; ὁρᾷς ὅτι καὶ τραπέζης ἐκοινωνεῖ; Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, φησὶν, ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, φησὶν· ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτί-

^ε Colb. συνεγίνετο.

σθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τὸ μετὰ πολλῶν ταύτας ἡμέρας. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις. Οἱ μὲν οὖν συναλθόντες ἐπικύρωσαν αὐτὸν λέγοντες· Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ; Ἐῖπε δὲ πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινώσκειν χρόνους ἢ καιροὺς, οὗτος ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ· ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐξ' ὑμῶν, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἑσχατοῦ τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν, ἐκλήθη, καὶ νεφέλῃ ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Εἶδες πῶς καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνεγένετο ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Χριστὸς, καὶ μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας τότε ἀνελήθη ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἀλλ' ἴδωμεν εἰ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ τὸ Πνεῦμα ἐπέμφθη τὸ ἅγιον. Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι φησὶ, τῆς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς ἐγένετο ἄφρων ἡχώ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡσεὶ φερομένης προχῆς βιαίας, καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισεν ἐξ' ἑνὸς ἑκάστον αὐτῶν. Εἶδετε ἀκριβῆ τὴν ἀπόδειξιν γεγεννημένην, ὅλον ὅτι τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦν ἐπὶ γῆς ὁ Χριστὸς, καὶ οὐδὲ ἑθαυματούργουν οἱ ἀπόστολοι; Πῶς γὰρ ἔμελλον θαυματουργεῖν τὴν τοῦ ἀγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος χάριν οὐδέπω ἔχοντες;

Εἶδετε, ὅτι μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἠνελήθη εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Ἰησοῦς; εἶδετε πάλιν, ὅτι μετὰ τὰς δέκα ἡμέρας ἑθαυματούργουν οἱ ἀπόστολοι; Ἐν γὰρ τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς κατεπέμφθη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ λοιπὸν τὸ ζητούμενον, τίνας ἔνεκεν αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἀναγιγνώσκονται. Εἰ γὰρ τότε ἤρξαντο ποιεῖν τὰ σημεῖα οἱ ἀπόστολοι, ἦγον μετὰ τὴν Κυρίου ἀνάστασιν, τότε ἔδει καὶ τὸ βιβλίον ἀναγιγνώσκεισθαι τοῦτο. Ὡς περὶ γὰρ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ σταυροῦ ἀναγιγνώσκωμεν, καὶ τὰ ἐν τῇ ἀναστάσει ὁμοίως, καὶ τὰ ἐν ἐκάστῃ ἐφορτῇ γεγονότα τῇ αὐτῇ πάλιν ἀναγιγνώσκωμεν, οὕτως ἔδει καὶ τὰ θαύματα τὰ ἀποστολικὰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἀποστολικῶν σημείων ἀναγιγνώσκεισθαι.

ζ'. Τίνας οὖν ἔνεκεν οὐ τότε αὐτὰ ἀναγιγνώσκωμεν, ἀλλ' εὐθέως μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἀκούσατε μετὰ ἀκριθείας τὴν αἰτίαν ἔπασαν. Μετὰ τὸν σταυρὸν εὐθέως ἀνάστασιν καταγγέλλομεν τοῦ Χριστοῦ, τῆς δὲ ἀναστάσεως ἀπόδειξις ἐστὶ τὰ σημεῖα τὰ ἀποστολικὰ, τῶν δὲ σημείων ἀποστολικῶν διδασκαλεῖόν ἐστι τοῦτο τὸ βιβλίον. Ὁ τοίνυν μάλα πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν τὴν Δεσποτικὴν, τοῦτο μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ζωοφόρον ἀνάστασιν εὐθέως οἱ Πατέρες ἐνομοθέτησαν ἀναγιγνώσκεισθαι. Διὰ [90] τοῦτο τοίνυν, ἀγαπητοί, μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐθέως ἀναγιγνώσκωμεν τὰ σημεῖα τῶν ἀποστόλων, ἵνα ἔχωμεν σαφῆ καὶ ἀναμφισβήτητον τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν. Οὐκ εἶδες αὐτὸν ἀναστάντα τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ σώματος, ἀλλὰ βλέπεις

αὐτὸν ἀναστάντα τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς πίστεως· οὐκ εἶδες αὐτὸν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τούτων ἀναστάντα, ἀλλ' ὅψεαι αὐτὸν ἀναστάντα διὰ τῶν θαυμάτων ἐκείνων. Ἡ γὰρ τῶν σημείων ἐπίδειξις χειραγωγεῖ σε πρὸς τὴν τῆς πίστεως θεωρίαν. Ἦθεν τοῦ φανῆναι αὐτὸν ἀναστάντα πολλῶν μείζων ἦν ἀπόδειξις καὶ σαφέστερα τὸ σημεῖα γίνεσθαι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Βούλει μαθεῖν, πῶς τοῦτο μᾶλλον πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν, ἢ εἰ ἐφάνη πᾶσιν ἀνθρώποις κατ' ὀφθαλμούς; Ἀκούσατε νουνεχῶς· καὶ γὰρ πολλοὶ τοῦτο ἐρωτῶσι, καὶ λέγουσι· Τίνας ἔνεκεν ἀναστὰς οὐκ εὐθέως ἐφάνη τοῖς Ἰουδαίοις; ἀλλὰ περιττὸς ὁ λόγος οὗτος καὶ μάταιος. Εἰ γὰρ ἔμελλε πρὸς τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐπισπάσασθαι, οὐκ ἂν παρητήρατο μετὰ τὴν ἀνάστασιν φανῆναι πᾶσιν· ὅτι δὲ οὐκ ἔμελλεν αὐτοῦ ἐπισπάσασθαι φανεῖς αὐτοῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, δεικνύει διὰ τοῦ Λαζάρου. Τούτου γὰρ τετραήμερον νεκρὸν ἀναστήσας, ὀδοδοῦτα, διεφθορότα, καὶ μετὰ τῶν χειρῶν δεδεμένον ποιήσας αὐτὸν ἐξελεῖν ὑπὸ τὰς ἀπάντων ὕψεις, οὐ μόνον οὐκ ἐπισπάσατο πρὸς τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ παρώξυνεν· ἐλθόντες γὰρ ἠθρολήθησαν καὶ αὐτὸν ἀνελεῖν διὰ τοῦτο. Εἰ οὖν ἕτερον ἀνέστησε καὶ οὐκ ἐπίστευσαν, ἑαυτὸν ἀναστήσας εἰ ἔδειξεν ἑαυτὸν, οὐκ ἂν πάλιν ἐμάνησαν κατ' αὐτοῦ; Εἰ καὶ μηδὲν ἔμελλον ἀνύειν, ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ἔμελλον ἀσεβεῖν.

Ὡς τε βουλόμενος αὐτοῦ ἀπαλλάξαι μανίας περιττῆς, ἔκρυψεν ἑαυτὸν· μᾶλλον γὰρ ἂν ἐποίησεν ὑπευθύνους κολάσει, εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐφάνη. Διὰ τοῦτο φειδόμενος αὐτῶν ἔκρυψε μὲν ἑαυτὸν ἐκ τῆς ἐκείνων ὕψεως· ἔδειξε δὲ διὰ τῆς τῶν σημείων ἀποδείξεως. Τοῦ γὰρ ἰδεῖν αὐτὸν ἀναστάντα οὐκ ἔλαττον ἦν ἀκοῦσαι Πέτρου λέγοντος· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγείραι καὶ περιπάτετε. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀναστάσεως μεγίστη ἀπόδειξις, καὶ εὐκολώτερον πρὸς πίστιν ἢ ἐκεῖνο τὸ πρότερον, καὶ μᾶλλον ἰδύνατο πείσαι τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων τὸ σημεῖα φαίνεσθαι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ γινόμενα, ἢ τὸ ἰδεῖν αὐτὸν ἀναστάντα, ὅλον ἐκείθεν. Ἀνέστη καὶ ἔδειξεν ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς· ἀλλ' ὅμως εὐρήθη τῆς ἀπιστῶν καὶ ἐν ἐκείνῳ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, καὶ ἐδεήθη τοῦ τὰς χειρᾶς εἰσενεγκεῖν εἰς τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν· ἐδεήθη δὲ καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ καταμαθεῖν. Εἰ δὲ ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος ὁ τρεῖς χρόνους διατρίψας μετ' αὐτοῦ, ὁ τραπέζης Δεσποτικῆς κοινωνήσας, ὁ σημεία καὶ τέρατα θεασάμενος μέγιστα, ὁ βρῆμάτων Δεσποτικῶν μετασχὼν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀναστάντα, οὐ πρότερον ἐπίστευσεν, ἕως ὅτε τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν καὶ τῆς λόγχης τὰ τραύματα εἶδε· πῶς ἡ οἰκουμένη πιστεύειν ἔμελλεν, εἰπέ μοι, εἰ εἶδεν αὐτὸν [91] ἀναστάντα; Καὶ τίς ἂν ταῦτα εἶποι; Οὐκ ἐντεύθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν δεῖξομεν, ὅτι μᾶλλον ἐπειθε τὰ σημεῖα τοῦ θεασάσθαι κατ' ὕψιν ἀναστάντα. Ἀκούσαντες γὰρ οἱ δῆλοι τοῦ Πέτρου τῷ χαλῶ λέγοντος· Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγείραι καὶ περιπάτετε, τρισχιλιοὶ ἐπίστευσαν καὶ πεντακισχιλιοὶ τῷ Χριστῷ ἄνδρες· ὁ δὲ μαθητὴς ἰδὼν ἀναστάντα ἠπίστησεν. Ὅρα πῶς τοῦτο εὐκολώτερον μᾶλλον πρὸς τὴν τῆς ἀναστάσεως πίστιν; Ἐκεῖνο μὲν γὰρ καὶ ὁ οἰκείος μαθητὴς ἰδὼν ἠπίστησε· ταῦτα δὲ καὶ οἱ ἔχθροὶ θεασάμενοι ἐπί-

^a Sic Colb., Morel. vero male τὰς δέκα ἡμέρας.

vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies (Act. 1. 4. 5). Hæc autem in diebus illis quadraginta a Salvatore sunt dicta. Igitur qui convenerant, interrogabant eum dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel? Dixit autem eis, Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate; sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ. Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum (Ib. v. 6-9). Vides, quo pacto et cum ipsis quadraginta diebus versatus fuerit Christus in terris, et post quadraginta demum dies assumptus in cælos fuerit; sed videamus an in Pentecoste missus fuerit Spiritus sanctus. Et cum completeretur, inquit, dies Pentecostes, factus est repente de cælo sonus tamquam advenientis spiritus vehementis, et apparuerunt illis dispersitæ linguæ tamquam ignis, seditque supra singulos eorum (Ib. 2. 1 - 3). Videtis exactam demonstrationem allatam, ut constet quadraginta diebus in terris Christum esse versatum, nec ullum ab apostolis miraculum esse patratum? Quomodo enim miracula patrare potuissent, cum necdum sancti ac vivifici Spiritus gratiam accepissent?

Lectio Scripturæ in festis distributa. Cur post Resurrectionem Judæis non apparuerit Christus. — Videtis post quadraginta dies Jesum assumptum in cælos fuisse? Videtis rursus post decem dies ab apostolis edita esse miracula? Cum enim completeretur dies Pentecostes, demissus est Spiritus sanctus: hoc igitur querendum restat, qua de causa in Pentecoste Acta legantur Apostolorum. Si enim tum signa facere cœperunt apostoli, hoc est post Domini resurrectionem, tum etiam hunc legi librum oportebat. Nam quemadmodum ea quæ ad crucem pertinent, in die legimus crucis, et in resurrectione item, et in singulis festis, quæ in singulis acciderunt, iterum legimus: sic et miracula oportuit apostolica in apostolicorum miraculorum diebus legi.

6. Cur igitur non illa tum legamus, sed statim post crucem, et resurrectionem, causam omnem diligenter attendite. Statim post crucem, resurrectionem Christi annuntiamus: porro demonstratio resurrectionis miracula sunt apostolica: atqui nihil aliud est liber iste, quam apostolicorum schola miraculorum. Quod igitur dominicæ resurrectionis maxime factum facit, hoc statim post crucem et vitæ largitricem resurrectionem patres legi statuerunt. Hanc igitur ob causam, dilectissimi, statim post crucem ac resurrectionem miracula legimus apostolorum, ut manifestam et indubitam resurrectionis probationem habeamus. Excitatum illum a mortuis corporeis oculis non vidisti, sed oculis fidei cernis illum a mortuis excitatum. Non vidisti illum his oculis a mortuis excitatum, at per illa miracula excitatum illum a mortuis intuebere. Ad illum enim fidei conspectum signorum exhibitio te deducit. Itaque multo major et evidentior illa fuit demonstratio, quod in ejus nomine signa fierent,

quam quod excitatus ille a mortuis appareret. Visne intolligere, quo pacto majorem resurrectionis istud fidem faciat, quam si omnium hominum oculis sese intuendam obtulisset? Prudenter attendite: si quidem multi quærent, et dicunt: Quam ob causam, cum resurrexisset, non statim Judæis apparuit? verum supervacaneus et vanus est iste sermo. Si enim ad fidem illos pellecturus fuisset, post resurrectionem omnibus apparere non recusasset: cæterum nequaquam eos se pellecturum fuisse, si post resurrectionem illis apparuisset, per Lazarum indicavit. Cum enim hunc quatrduanum mortuum, fœtentem, et corruptum suscitasset, et effecisset ut ligatus insititis in conspectum omnium prodiret, non solum illos ad fidem non attraxit, sed etiam irritavit: venientes enim ipsam etiam interficere hac de causa voluerunt (Joan. 12. 10). Si ergo cum aliorum a mortuis excitasset, non tamen crediderunt: si seipsum ostendisset a semetipso suscitatum, nonne in ipsam furore exarsissent? Tametsi nihil ad effectum perducturi fuissent: tamen irriti conatu suam impietatem exercuissent.

Miraculorum vis ad probandam Resurrectionem. — Ut igitur eos superfluo furore liberaret, seipsum occultavit: majori enim illos supplicio obnoxios reddidisset, si post crucem apparuisset. Quocirca ut illis parceret, seipsum quidem ab oculis eorum subtraxit, sed editis tamen miraculis seipsum ostendit. Non enim minus erat, quam si excitatum a mortuis eum cernerent, quod Petrum dicentem audirent: *In nomine Jesu Christi surge et ambula* (Act. 3. 6). Atque hoc quidem plurimum valuisse ad resurrectionem adstruendam, atque ad fidem faciendam proclivius quam illud prius, faciliusque mentibus hominum persuadere potuisse miracula, quæ in ejus nomine facta cernebantur, quam si a mortuis excitatum illum vidissent, inde constabit. Resurrexit, et seipsum discipulis Christus ostendit: sed inventus est tamen aliquis et inter illos incredulus Thomas, qui dicitur Didymus, et opus illi fuit, ut in figuram clavorum manus inferret: opus fuit, ut et latus ejus palparet (Jo. 20. 24. sqq.). Quod si discipulus ille, qui tres cum illo annos exegerat, qui dominicæ participis mensæ fuerat, qui signa conspexerat et prodigia maxima, qui loquentem illum audiverat, etiam cum illum a mortuis excitatum videret, non prius credidit, quam figuram clavorum et lanceæ vulnera conspexit: quomodo, quæso, totus orbis terrarum crediturus erat, si excitatum illum a mortuis conspexisset? Quis hoc unquam dicere audeat? Neque vero inde tantum, sed etiam aliunde constabit plus ad persuadendum signa valuisse, quam si resurgentem oculis se spectandum præbuisset. Cum enim Petrum audissent turbæ claudere, *In nomine Jesu Christi surge et ambula* (Act. 3. 6), tria millia et quinque millia virorum Christo crediderunt: at discipulus cum suscitatum vidisset, incredulus fuit. Vides aptius ad fidem faciendam resurrectionis hoc fuisse? Nam illud quidem cum proprius discipulus ejus vidisset, incredulus fuit: at hæc cum etiam inimici spectassent,

crediderunt. Ita majus hoc illo fuit et evidentius, plusque ad illos alliciendos, valuit atque flectendos, ut resurrectioni fidem haberent. Quid dico Thomam? Siquidem ut scias ne ceteros quidem discipulos primo intuitu credidisse, prudenter attende. Noli tamen illos condemnare, dilectissime; si enim illos Christus non damnavit, neque tu illos damnes: videbant enim rem miram et inusitatum discipuli, primogenitum ipsum a mortuis excitatum: ceterum maxima ejusmodi miracula primo conspectu terrere consueverunt quousque in fidelium mentibus progressu temporis stabilitatem aliquam acquisiverint: quod etiam tunc discipulis evenit. Postquam enim Christus, qui a mortuis resurrexerat, dixit illis, *Pax vobis, Conturbati*, inquit, *et conterriti existimabant se spiritum videre, et dixit illis Jesus: Quid turbati estis (Luc. 24. 36-38)*. Post hæc cum ostendisset eis manus et pedes, *Non credentibus illis præ gaudio et mirantibus dixit: Habetis hic aliquid, quod manducetur (Ibid. v. 41)*? quod hac ratione vellet illis fidem facere resurrectionis. Non persuadet tibi latus, inquit, neque vulnera? *Saltem mensa persuadeat.*

7. Ut autem accurate cognoscas idcirco illum dixisse, *Habetis hic aliquid, quod manducetur?* ne forte simulacrum esse vel spiritum, aut phantasma putarent, sed veram ac subsistentem resurrectionem, audi quo pacto Petrus hiis comprobet resurrectionem. Cum enim dixisset, *Deus illum suscitavit, ac dedit manifestum eum fieri nobis testibus præordinatis*, deinde resurrectionis demonstrationem afferens adjecit: *Qui manducavimus et bibimus cum eo (Act. 10. 40. 41)*. Propterea quoque alibi Christus cum mortuam suscitasset ut fidem faceret resurrectionis ait: *Date illi quod manducet (Marc. 5. 43)*. Cum igitur audis eum præbuisse seipsum vivum per dies quadraginta illis apparentem, et cum illis vescentem, causam manducationis cognosce, non quod cibo nimirum indigeret, illum manducasse, sed quod discipulorum medici vellet imbecillitati, unde prodigia et signa apostolorum liquet maximam resurrectionis demonstrationem exstitisse. Quapropter ait ipse quoque, *Amen, amen, dico vobis, Qui credit in me, opera, quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet (Joan. 14. 12)*. Nam quoniam crux cum intervenisset, plurimos scandalizaverat, idcirco pluribus illi miraculis opus fuit. Alioqui enim si, cum obiisset Christus, morte præpeditus mansisset, et sepultus, neque resurrexisset, ut aiunt Judæi, neque in cælum ascendisset, non solum majora postea fieri miracula post crucem non oportuisset, verum etiam ea, quæ prius facta fuerant, opus fuisset exstingui. Illic mihi diligenter attendite: indubitata quippe resurrectionis demonstrationem continent hæc quæ dicimus: quamobrem eadem rursus eloquar.

Cur post Passionem miracula majora. — Signa fecit antea Christus, mortuos suscitavit, leprosos mundavit, demones ejecit, crucifixus est deinde, atque, ut dicunt scelesti Judæi, non resurrexit a mortuis. Quid igitur illis dicemus? Hoc nimirum, Si non resurrexit, quomodo postea in nomine ipsius majora facta sunt

signa? Nullus enim ex vivis cum obiisset, majora post obitum signa fecit: at hic majora et modo et natura fuerunt quæ consequuta sunt miracula. Siquidem natura fuere majora, cum Christi umbra nunquam mortuos suscitavit: at apostolorum umbra talia multa perfecit. Modo vero majora fuere signa, quod tum quidem ipse imperans miracula ceteret: post passionem autem servi ejus Augusto et sancto ejus nomine adhibito majora et sublimiora peragerent, ut amplius et gloriosius virtus ipsius effulgeret. Multo quippe majus fuit alterum nomen ipsius usurpantem talia miracula patrare, quam ipsum imperantem. Vides et natura et modo majora fuisse apostolorum signa, dilectissime, quæ Christi resurrectionem sequuta sunt? Itaque resurrectionis indubitata est demonstratio. Nam, ut ante dixi, et iterum dicam, si mortem obiisset Christus, et non resurrexisset, signa etiam interire oportuisset ac deleri: jam vero non modo delata non sunt sed et illustriora deinde atque celebriora sunt facta. Si enim Christus non resurrexisset, numquam alii ejus in nomine talia signa fecissent. Eadem quippe virtus et ante passionem et post passionem edebat miracula: ac primum quidem perse, deinde vero per discipulos: ut autem evidentior et gloriosior fieret resurrectionis probatio, majora post crucem fiebant, et sublimiora prodigia. Unde vero constat, dicit infidelis, edita tum fuisse signa? Unde, quæso, crucifixum Christum fuisse constat? Ex sacris Litteris, inquam. Nam et signa tum fuisse facta et crucifixum fuisse Christum, ex sacris Litteris constat. Illæ enim et hæc et illa narrant. Quod si tu noster adversarius dicas apostolos signa non fecisse, majorem ipsorum ostendis virtutem, et gratiam divinam, quod absque signis tantum orbem terrarum potuerint ad pietatem traducere. Hoc enim maximum est et inusitatum miraculum, cum pauperes atque mendici, abjecti, illiterati, imperiti, viles, et numero duodecim tot urbes, gentes, populos, reges, tyrannos, philosophos, oratores, et totam propemodum terram absque signis potuerint ad se pertrahere. An vero cupis etiam nunc fieri signa cernere? Tibi ego illa et majora prioribus ostendam, non unum mortuum suscitatum, non visum uni cæco restitutum, sed discussas erroris tenebras, quæ totam terram occupaverant: non leprosum unum mundatum, sed tot gentes, quæ peccati lepram absteruerunt, ac per lavacrum regenerationis mundatæ sunt. Quod signum majus his quæris, mi homo, cum tantam et tam repente factam mutationem conspicias?

8. *Fide sola cernitur Deus. Petrus quomodo crucifixus fuerit.* — Vis tu intelligere, quo tandem pacto visum universo terrarum orbi restituerit Christus? Antea lignum et lapidem non existimabant homines lignum et lapidem esse, verum res sensus expertes deos vocabant, adeo excæcati erant: jam vero quid lignum sit, quidve lapis noverunt; quid sit Deus crediderunt. Sola quippe fide immortalis ac beata illa natura spectatur. Visne aliud quoque resurrectionis signum intueri? Ex ipsa discipulorum mente sum-

στευσαν. Οὕτω μείζον τοῦτο ἐκείνου καὶ σαφέστερον, καὶ μᾶλλον αὐτοῦ ἐπεσπάτο καὶ ἐπειθε πρὸς τὴν ἀνάστασιν. Καὶ τί λέγω τὸν Θωμᾶν; Ὅτι γὰρ οὐδὲ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἐκ πρώτης ὄψεως ἐπίστευον, ἄκουσον νουνεχῶς. Ἄλλὰ μὴ καταγνῶς αὐτῶν, ἀγαπητέ· εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐ κατέγνω αὐτῶν, μηδὲ σὺ καταγνῶς αὐτῶν· καὶ γὰρ πρῶγμα ξένον εἶδον οἱ μαθηταὶ καὶ παράδοξον, πρωτότοκον αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάντα· τὰ δὲ τοιαῦτα μέγιστα θαύματα ἐκ πρώτης ἐκπλήττειν εἶδον, ἕως ἂν τῷ χρόνῳ μόνιμα γένηται ἐν ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς· ὅπερ νῦν καὶ ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐγένετο τότε. Ἐπειδὴ γὰρ ἀναστὰς ὁ Χριστὸς ἐκ νεκρῶν εἶπεν αὐτοῖς· *Εἰρήνη ὑμῖν, Πεντηήντες, φησὶν, ἐκείνους καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Τί τεταραγμένοι ἐστέ; Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιδείξας αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, καὶ Ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, καὶ θαυμάζοντων, εἶπεν αὐτοῖς· Ἐχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε; διὰ τούτων βουλόμενος αὐτοῖς τὴν ἀνάστασιν πιστώσασθαι. Οὐ πείθει σε, φησὶν, ἡ πλευρὰ, οὐδὲ τὰ τραύματα; πειθέτω κἄν ἡ τράπεζα.*

ζ'. Ἴνα δὲ μάθης ἀκριδῶς, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπεν, *Ἐχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε φαγεῖν;* ἵνα μὴ νομισωσιν εἰδῶλον εἶναι, μηδὲ πνεῦμα, μηδὲ φαντασίαν, ἀλλ' ἀληθῆ καὶ ἐνυπόστατον ἀνάστασιν, ἄκουσον, πῶς ὁ Πέτρος ἀπὸ τούτων πιστεύεται τὴν ἀνάστασιν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι *Ἀνέστησεν αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι μάρτυσι τοῖς προκειροτονημένοις ὑμῖν, εἶτα καὶ ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως τιθεῖς, ἐπιγάγεν· Ολίγους συνσφάγγοντες καὶ συνεπέομεν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ ἀναστήσας νεκρῶν ὁ Χριστὸς, ἵνα πιστωσται τὴν ἀνάστασιν ἔφη· Δότε αὐτῇ φαγεῖν· Ὅταν οὖν ἀκούσης, ὅτι παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς καὶ συναλιζόμενος, μάνθανε τῆς τραπέζης τὴν αἰτίαν, ὅτι οὐχὶ δεόμενος αὐτὸς τραπέζης ἔτρωγεν, ἀλλὰ βουλόμενος τὴν ἀσθένειαν διορθῶσαι τῶν μαθητῶν, ὅθεν ἔβλεπον ὅτι τὰ τέρατα καὶ σημεῖα τῶν ἀποστόλων ἀπόδειξις ἦν μεγίστη τῆς ἀναστάσεως. Διὸ καὶ αὐτὸς φησιν· Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα αὐτοῦ ποιῶ ἐγὼ, καὶ κἄν τις ποιῆσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σταυρὸς μεταξὺ παρεμπεισῶν ἐσκανδάλισε πλείστους, διὰ τοῦτο καὶ μείζονων ἐδέησε μετὰ ταῦτα σημείων. Καίτοι γε εἰ τελευτήσας ὁ Χριστὸς ἐναπέμεινε τῷ θανάτῳ καὶ τῷ [92] τάφῳ, καὶ οὐκ ἀνέστη, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι φασιν, οὐδὲ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, οὐ μόνον οὐκ εἶδε μείζονα γίνεσθαι ^α μετὰ ταῦτα σημεῖα τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ πρότερα γινόμενα ἀποσβεσθῆναι ἐχρῆν. Προσέχετε μοι μετὰ ἀκριθείας ἐνταῦθα· ἀναστάσεως γὰρ εἶσιν ἀναμφισθητῆτος ἀποδείξεις τὰ λεγόμενα, διὸ καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ ἐρῶ.*

Ἐποίησε σημεῖα πρὸς τοῦτο ὁ Χριστὸς, νεκροὺς ἤγειρε, λεπροὺς ἐκάθηρε, δαίμονας ἀπέλασεν· ἐσταυρώθη μετὰ ταῦτα, καὶ ὡς οἱ παράνομοι Ἰουδαῖοι λέγουσιν ^α, οὐκ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν πρὸς αὐτούς; Ὅτι εἰ μὴ ἀνέστη, πῶς μετὰ ταῦτα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μείζονα ἐγένετο σημεῖα; Οὐδεὶς

^α Colb. καὶ ὡς Ἑλληνες λέγουσι.

γὰρ τῶν ζώντων τελευτήσας μείζονα σημεῖα ἐποίησε μετὰ τὴν τελευτήν, ἐνταῦθα δὲ μείζονα καὶ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ φύσει τὰ θαύματα μετὰ ταῦτα ἦν. Φύσει γὰρ μείζονα ἦν, ὅτι μὲν τοῦ Χριστοῦ οὐδέποτε σκιαὶ νεκροὺς ἀνέστησαν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀποστόλων αἱ σκιαὶ αὐτῶν πολλὰ τοιαῦτα ἐποίησαν. Τρόπῳ δὲ μείζονα ἐγένετο σημεῖα, ὅτι τότε μὲν αὐτὸς ἐπιτάττων ἐθαυματούργει· μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν οἱ δούλοι αὐτοῦ τῷ σεβασμίῳ καὶ ἁγίῳ αὐτοῦ ὀνόματι χρώμενοι μείζονα καὶ ὑψηλότερα ἐποίησαν, ὥστε μείζονως αὐτοῦ καὶ ἐνδοξότερως διαλάμψαι τὴν ἰσχύον. Τοῦ γὰρ αὐτὸν ἐπιτάττειν πολλῶν μείζον ἦν τὸ ἕτερον τῷ ἐκείνου κεκρημένον ὀνόματι τοιαῦτα θαυματούργειν. Εἶδες, ἀγαπητέ, καὶ τῇ φύσει καὶ τῷ τρόπῳ μείζονα ὄντα τὰ σημεῖα τῶν ἀποστόλων μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ; Οὐκοῦν ἀναμφισβήτητος ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως. Ὅπερ γὰρ ἔλεγον, καὶ πάλιν ἐρῶ, εἰ ἐτετελευτήχει ὁ Χριστὸς, καὶ οὐκ ἀνέστη, ἔδει καὶ τὰ σημεῖα τελευτήσας καὶ ἀποσβεσθῆναι· νυνὶ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἀπεσβέσθη, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερα καὶ ἐνδοξότερα γέγονε μετὰ ταῦτα. Εἰ γὰρ μὴ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἕτεροι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τοιαῦτα σημεῖα ἐποίησαν. Ἡ αἰσὴ μὲν γὰρ δύναμις καὶ πρὸς τοῦ σταυροῦ καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐθαυματούργει· καὶ πρῶτον μὲν δι' αὐτοῦ, ἕτερον δὲ διὰ τῶν μαθητῶν· ἵνα δὲ σαφέστερα καὶ ἐνδοξότερα γένηται τῆς ἀναστάσεως ἡ ἀπόδειξις, μείζονα καὶ ὑψηλότερα μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγένετο τὰ σημεῖα. Καὶ πῶθεν δὴλον ὅτι σημεῖα γέγονε τότε; ὁ ἄπιστος ἐρεῖ· Πῶθεν δὲ καὶ δὴλον ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστὸς; Ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, φησὶ. Καὶ γὰρ ὅτι σημεῖα γέγονε τότε καὶ ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστὸς, ἀπὸ τῶν ἁγίων Γραφῶν δὴλον. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ καὶ ταῦτα κἀκεῖα λέγουσιν. Εἰ δὲ λέγει ὁ ὑπαναντίας, ὅτι οὐκ ἐποίησαν σημεῖα οἱ ἀπόστολοι, μείζονως αὐτῶν δεκνύσι; τὴν δύναμιν καὶ τὴν θείαν χάριν, ὅτι χωρὶς σημείων τοσαύτην οἰκουμένην ἐπισπᾶσαντο πρὸς θεοσέβειαν. Τοῦτο γὰρ μέγιστον σημεῖον καὶ παράδοξον θαῦμα, ὅταν οἱ πτωχοὶ, καὶ πένητες, καὶ εὐκαταφρόνητοι, καὶ ἀγράμματοι, καὶ ἰδιῶται, καὶ εὐτελεῖς, καὶ διδρακα τὸν ἀριθμὸν, πόλει; τοσαύτας, καὶ ἔθνη, καὶ δῆμους, καὶ βασιλεῖς, καὶ τυράντους, καὶ φιλοσόφους, καὶ ῥήτορας, καὶ πᾶσαν, ὡς εἶπειν, τὴν γῆν χωρὶς σημείων φαίνονται πρὸς ἑαυτοὺς ἐλύσαντες· Βούλει δὲ καὶ νῦν σημεῖα γινόμενα ἰδεῖν; Ἐγὼ σοὶ δείξω καὶ μείζονα τῶν προτέρων, οὐχ ἕνα νεκρὸν ἐγειρόμενον, οὐχ ἕνα τυφλὸν ἀναβλέποντα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν γῆν τὸ σκότος τῆς [93] πλάνης ἀποθεμένην· οὐχ ἕνα λεπρὸν καθαιρόμενον, ἀλλ' ἔθνη τοσαῦτα τὴν λέπραν τῆς ἁμαρτίας; ἀποσμηζάντα ^β καὶ διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας καθαρθέντα. Τί τούτων τῶν σημείων μείζον ἐπιζητεῖς, ἄνθρωπε, ἄρθρον τοσαύτην τῆς οἰκουμένης μεταβολὴν ὁρίων γεγεννημένην;

τ'. Βούλει μαθεῖν πῶς ἀναβλέψαι τὴν οἰκουμένην ἐποίησεν ὁ Χριστὸς; Τὸ πρότερον τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον οὐκ ἐνόμιζον εἶναι ξύλον καὶ λίθον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ θεοὺς ἐκάλουν τὰ ἀνάσθητα, οὕτω; ἦσαν ἀποτετυφλωμένοι· νυνὶ δὲ εἶδον τί ξύλον, τί λίθος· ἐπίστευσαν τί Θεός. Πίστει γὰρ μόνη θεωρεῖται ἡ ἀνώλεθρος καὶ μακαρία φύσις ἐκείνη. Βούλει δὲ καὶ ἕτερον ἀναστάσεως ἰδεῖν σημεῖον; Ἀπὸ τῆς τῶν μαθητῶν γνώμης ὄψει καὶ τοῦτο μείζον γινόμενον μετὰ

^β Colb. ἀποσμηζόμενα.

την ἀνάστασιν. Καὶ γὰρ παρὰ πᾶσιν ὡμολόγηται, ὅτι ὁ μὲν περὶ ζῶντα ἄνθρωπον εὐνοικῶς διακει-
 μενος καὶ ἀποθανόντος ἰσως οὐδὲ μέμνηται· ὁ δὲ
 περὶ ζῶντα ἀγνωμόνως διατεθείς καὶ ἐγκαταλιπὼν
 περιόντα, πολλῶ μᾶλλον ἀποθανόντος ἐπιλήσεται.
 Ὅθεν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων τὸν φίλον καὶ τὸν διδά-
 σκαλον ἀφείξ ζῶντα καὶ ἐγκαταλιπὼν, τελευτήσαντα
 περὶ πολλοῦ ποιεῖται, καὶ μάλιστα ὅταν κινδύνους
 μυρίους αὐτῷ προκειμένους ἀπὸ τῆς περὶ ἐκεῖνον
 σπουδῆς βλέπῃ. Ἄλλ' ἰδοὺ τοῦτο τὸ ἐπὶ μηδενὸς συμ-
 βαίνειν, ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο,
 καὶ οἱ ζῶντα αὐτὸν ἀρνησάμενοι καὶ ἐγκαταλιπόντες,
 καὶ συλληφθέντα ἀφέντες, καὶ ἀποπηδήσαντες, μετὰ
 μυρία ἐκεῖνα ὄνειδη καὶ τὸν σταυρὸν, οὕτω περὶ
 πολλοῦ πεποιήνται, ὡς καὶ τὰς ψυχὰς ἐπιδοῦναι τὰς
 ἑαυτῶν ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας καὶ πίστεως.
 Καίτοι γε εἰ καὶ τετελευτήκει ὁ Χριστὸς καὶ οὐκ
 ἀνέστη, πῶς εἶχε λόγον τοὺς ἡνίκα ἐξῆ φυγόντας
 διὰ τὸν ἐπιχειρημένον κίνδυνον, ἡνίκα ἐτελεύτησε μυ-
 ρίοις ἑαυτοὺς δι' ἐκεῖνον περιβάλλειν κινδύνους; Οἱ
 μὲν οὖν ἄλλοι πάντες ἐφυγον. Πέτρος δὲ καὶ ἠρνήσατο
 μεθ' ὄρκου τρίτον, καὶ ὁ μεθ' ὄρκου τρίτον αὐτὸν
 ἀρνησάμενος καὶ θεραπευιῶντος φόβον εὐτελοῦς δει-
 σασ, ἐπειδὴ ἐτελεύτησε, βουλήμενος ἡμᾶς πείσαι διὰ
 τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι εἶδεν αὐτὸν ἀναστάντα,
 οὕτως ἀθρόον μετεβάλλετο ὡς ὀλοκλήρου καταγε-
 λάσαι δῆμου, καὶ εἰς μέσον τῶν Ἰουδαίων τὸ θέατρον
 εἰσπηδήσας καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς καὶ ταφεὶς
 ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ εἰς τοὺς οὐ-
 ρανοὺς ἀνέβη, καὶ μηδὲν αὐτὸν ὑποδεῖσθαι δεινόν.
 Πόθεν οὖν τὸ θαρρῆν αὐτῷ ἐγένετο; Πόθεν ἄλλοθεν,
 ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς πληροφίας τῆς κατὰ τὴν ἀνάστα-
 σιν; Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν, καὶ διελέχθη, καὶ
 περὶ τῶν μελλόντων ἤκουσε, διὰ τοῦτο ὡς ὑπὲρ ζῶν-
 τος κινδυνεύων λοιπὸν, οὕτως ἀπάντων κατετόλμησε
 τῶν δεινῶν, ἅτε δὴ καὶ πλεονα λαθὼν δύναμιν καὶ
 μείζον τὸ θάρσος ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανεῖν, καὶ τῷ
 σταυρῷ κατὰ κεφαλῆς προσομιλήσας. Ὅταν τοίνυν
 ἴδῃς^β καὶ σημεῖα μείζονα γινόμενα, καὶ τοὺς μαθη-
 τὰς πλεονα κεκτημένους εὐνοίαν περὶ αὐτὸν τοὺς
 πρότερον ἐγκαταλιπόντας αὐτὸν, καὶ [94] παρῆρσιαν
 μείζονα ἐπιδεικνυμένους, καὶ πανταχόθεν λαμπρο-
 τέραν γινομένην τῶν πραγμάτων τὴν μεταβολὴν,
 καὶ ἐπὶ τὸ πεπαρῆρσιασμένον καὶ φαιδρὸν προελ-
 θόντα ἅπαντα, μάνθανε δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων
 τῆς πείρας, ὅτι οὐ μέχρι θανάτου τὰ κατὰ τὸν
 Χριστὸν ἔμεινεν, ἀλλὰ ἀνάστασις αὐτὸν διεδέξατο,
 καὶ ᾗ καὶ μένει διηνεκῶς ὁ σταυρωθεὶς Θεὸς ἀνα-
 λοίωτος. Οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ ἀνέστη καὶ ἐξῆ, μείζονα
 μετὰ ταῦτα σημεῖα ἐργάσαντο οἱ μαθηταὶ τῶν πρὸ
 τοῦ σταυροῦ γινομένων. Τότε μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ οἱ
 μαθηταὶ ἐγκατέλιπον· νυνὶ δὲ αὐτῷ καὶ ἡ οἰκου-
 μένη προστρέχει ἅπαντα, καὶ οὐχὶ Πέτρος μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ἕτεροι μυριοί, καὶ πολλῶ πλέον μετὰ Πέ-
 τρον τῶν οὐκ ἑωρακῶτων αὐτὸν τὰς ψυχὰς ἐπέδωκαν
 τὰς ἑαυτῶν ὑπὲρ ἐκεῖνου, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀπετμή-
 θησαν, καὶ μυρία ἐπαθον δεινὰ, ὥστε τὴν εἰς αὐτὸν

^α Legedatur οὐ τετελευτήκει, quod, postulante sensu, correctissimus, interpretem et Emend. Ven. secuti. Emr.

^β (οἰβ. τὸ θάρσος· οὐκ ἂν δὲ πλεονα δύναμιν ἔλαβεν παρὰ τοῦ νεκροῦ καὶ μένοντος ἐν τῷ θανάτῳ· ὅταν οὖν ἴδῃς.

ὁμολογίαν ὑγιῆ καὶ ἀκέραιον ἔχοντας ἀκαθεῖν. Πῶς
 οὖν ὁ νεκρὸς καὶ ἐν τῷ τάφῳ μένων, ὡς σὺ λέγεις,
 ὦ Ἰουδαίε, τοσαύτην καὶ ἐν τοῖς μετ' ἐκεῖνους ἄπασιν
 ἐπεδείξατο τὴν ἰσχύιν καὶ τὴν δύναμιν, πείθειν αὐ-
 τοὺς αὐτὸν μόνον προσκυνεῖν, καὶ πάντα αἰρεῖσθαι
 ὑπομείναι καὶ πάσχειν ὑπὲρ τοῦ μὴ τὴν πίστιν ἀπο-
 λῆσαι τὴν εἰς αὐτόν; Ὅρῳ δὲ πάντων σαφῆ τῆς
 ἀναστάσεως τὴν ὑπόδειξιν, διὰ τῶν σημείων τῶν τότε,
 τῶν νῦν, διὰ τῆς εὐνοίας τῶν μαθητῶν τῶν τότε, τῶν
 νῦν, διὰ τῶν κινδύνων ἐν οἷς διετέλεσαν οἱ πιστεύ-
 σαντες; Βούλει καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἰδεῖν πεφοβημένους
 αὐτοῦ τὴν ἰσχύιν καὶ τὴν δύναμιν, καὶ πολλῶ μᾶλλον
 μετὰ τὸν σταυρὸν ἀγωνιῶντας; Ἄκουε καὶ περὶ τῶ-
 των συνετῶς. Θεωροῦντες γὰρ, φησὶν, οἱ Ἰουδαῖοι
 τὴν τοῦ Πέτρου καρῆρσίαν καὶ Ἰωάννου, καὶ
 καταλαβόμενοι, ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοι εἰσι
 καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον, καὶ ἠγωνίων, οὐκ ἐπαῖ
 ἀγράμματοι ἦσαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀγράμματοι ὄντας
 πάντων τῶν σοφῶν περιεγέγοντο, καὶ τὸν ἄνθρωπον
 σὺν αὐτοῖς ὁρῶντες τὸν θεραπευμένον, οὐδὲν
 εἶχον ἀντιπεῖν· καίτοι γε πρὸ τούτου ἀντίλειπτο
 σημεῖα ὁρῶντες γινόμενα. Πῶς οὖν τότε οὐκ ἀνεί-
 πον; Ἀπέστησεν αὐτῶν τὴν γλῶτταν ἢ ἀόρατος τοῦ
 σταυρωθέντος δύναμις· ἐκεῖνος τὸ στόμα αὐτῶν ἐν-
 ἔφραξεν· ἐκεῖνος τὴν παρῆρσίαν κατέστειλε· διὰ
 τοῦτο καὶ εἰστήκεισαν μηδὲν ἔχοντες ἀντιπεῖν. Ὅταν
 δὲ καὶ ἐφθέγγαντο, ὅρα πῶς τὴν δειλίαν ὁμολογοῦσι
 τὴν ἑαυτῶν. Βούλεισθε, φησὶν, ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς
 τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Καὶ ἢ, εἰ ἄ-
 θρωπὸς ἔστι ψιλὸς, τί δέδοικας αὐτοῦ τὸ αἷμα; πό-
 σου ἀνείλες προφήτας, πόσου ἐσφαξα δίκαιους, ὦ
 Ἰουδαίε, καὶ οὐδενὸς αὐτῶν τὸ αἷμα ἐφοβήθη; τίνας
 ἔνεκεν ἐνταῦθα φοβῆ; Κατέσεισεν αὐτῶν ὄντας τὸ
 συνειδὸς ὁ σταυρωθεὶς, καὶ τὴν ἀγωνίαν ἣν εἶχον
 κρύψαι μὴ δυνάμενοι, καὶ ἄκοντες ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν
 ὁμολογοῦσι τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν. Καὶ ὅτε μὲν ἰσχυ-
 ροὺν αὐτὸν ἐδῶν λέγοντες· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς
 καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· οὕτω κατεφρόνουν τοῦ αἵ-
 ματος αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν ἰδόντες αὐτοῦ τὴν
 δύναμιν διαλάμπουσαν, φοβοῦνται καὶ ἀγωνοῦσι, καὶ
 λέγουσι· Βούλεισθε [95] ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ
 αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Καίτοι γε εἰ κλέως
 ἦν καὶ ἀντίθεος, καθὼς φατε, Ἰουδαῖοι παρῆρσιαι,
 τίνας ἔνεκεν αὐτοῦ δεδοίκατε τὸ αἷμα; Καὶ γὰρ καὶ
 ἐγκαλλωπίζεσθαι ἔδει τῷ φόβῳ, εἰ τοιοῦτος ἦν. Ἄλλ'
 ἐπειδὴ τοιοῦτος οὐκ ἦν, διὰ τοῦτο τρέμουσιν.

Ἔ. Ὅρῳ πανταχόθεν καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγωνιῶντας
 καὶ δεοικώτας; εἶδες αὐτῶν τὴν ἀγωνίαν; Μάθε καὶ
 τοῦ σταυρωθέντος τὴν φιλανθρωπίαν. Ἐκεῖνοι μὲν
 γὰρ ἔλεγον· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ
 τέκνα ἡμῶν· ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐποίησεν οὕτως·
 ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα καθικετεύων λέγει· Πάτερ,
 ἄφεσ αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσιν. Εἰ γὰρ
 ἐγένετο τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα
 αὐτῶν, οὐκ ἂν ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν ἐγένοντο ἀπ-
 στολοὶ· οὐκ ἂν ὁμοῦ τρισχιλιοὶ ἐπίστευσαν, οὐκ ἂν
 πενταχισχιλιοὶ. Ὅρῳ πῶς ἐκεῖνοι μὲν ὡμοὶ καὶ
 ἀπηνεῖς περὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν ὄντες καὶ τὴν φύσιν
 αὐτῆν ἠγνόησαν, ὁ δὲ Θεὸς πατέρων ἀπάντων φιλεν-
 θρωπότερος, καὶ μητέρων φιλοστοργότερος γέγονεν;

ptum illud quoque majus videbis post resurrectionem affulsisse. Siquidem in confesso est apud omnes eum, qui erga viventem hominem benevole sit affectus, ipso mortuo fortasse ne quidem ejus meminisse: qui vero male affectus sit erga illum, dum viveret, et superstitem deseruerit, multo magis immemorem defuncti futurum. Quo fit, ut nemo qui amicum magistrumve superstitem reliquerit ac deseruerit, vita functum plurimi faciat, ac tum præcipue, cum propter exhibitam in eum benevolentiam mille pericula sibi viderit immipere. Ecce tamen illud quod nulli accidit, in Christo et discipulis evenit, et qui viventem illum negaverant ac deseruerant, et comprehensum reliquerant, et aufugerant, post innumera illa opprobria, et crucem, tanti eum fecerunt, ut pro ipsius confessione ac fide animas etiam suas exponerent. Enimvero si mortuus fuisset Christus, neque resurrexisset, qui fieri potuisset, ut qui, dum superstes esset, ob periculum imminens fugerant, eo jam vita functo, propter illum mille periculis se ipsos objicerent? Ac cæteri quidem omnes sugerunt, Petrus vero etiam cum juramento ter illum negavit, et qui ter illum cum juramento negaverat, et villis ancillulam fuerat timore percussus, posteaquam obierat, nobis rebus ipsis volens fidem facere se suscitatum illum a mortuis vidisse, sic repente mutatus est, ut integrum populum aspernaretur, et in medium Judæorum theatrum prosiliret, diceretque illum qui crucifixus fuerat ac sepultus, a mortuis die tertia, surrexisse atque in caelos ascendisse, neque se mali quidquam reformidare. Unde igitur factum erat, ut adeo confidens esset? Non aliunde sane, quam ex eo quod de resurrectione certior factus esset. Cum enim illum vidisset, atque alloquutus esset, deque rebus futuris verba facientem audisset, hac de causa tamquam in gratiam hominis jam viventis periculum adiret, ita se malis omnibus objiciebat, utpote qui majori virtute corroboratus esset confidentiaque majori, sic ut pro ipso mortem oppeteret, et cruci capite in terram verso affigeretur. Cum ergo majora fieri signa videris, et discipulos majori eum benevolentia esse complexos, qui prius eum deseruerant, et majorem fiduciam præ se ferre, omni ex parte illustriorem rerum factam esse mutationem, omniaque tutiori ac jucundiori esse in statu collocata, tum ipso rerum experimento cognosce, res Christi non esse mortis finibus circumclusas, sed resurrectionem illi successisse, ac vivere, superstitemque perpetuo crucifixum manere Deum immutabilem et immortalem. Neque enim discipuli, nisi resurrexisset ac viveret, majora postea miracula patrassent, quam quæ crucem præcesserant. Nam tum temporis etiam discipuli reliquerunt eam: jam vero totus ad illum orbis terrarum accurrit, neque Petrus solum, sed et mille alii, ac multo plures post Petrum, ex illis qui illum minime viderunt, animas pro illo suas exposuerunt, capite truncati sunt, et innumera sunt mala perpessi, ut integra et illæsa ipsius confessione possent ex hac vita discedere. Quomodo ergo is qui mortuus erat et sepulcro con-

clusus, et tu dicis, o Judæe, in omnibus qui sequuti sunt illos tantam vim exhibuit tantamque virtutem, ut eis perquaderet, solum illum ut adorarent, omniaque sustinerent, ac perpoti mallent, quam suam in illum fidem amittere? Vides in omnibus certam resurrectionis comprobationem elucere, cum ex signis quæ tum facta sunt, quæque nunc sunt, tum ex discipulorum benevolentia, qui tum vivebant, et qui nunc vivunt, tum ex periculis in quibus semper fideles versabantur? Visne etiamnum hostes cernere potentiam ac virtutem ejus pertimescere, ac multo amplius post crucem æstuarè? Audi sane prudenter, quid de his scriptum sit. *Cum enim viderent, inquit Scriptura, Judæi Petri in loquendo libertatem, et Joannis, atque animadverterent homines illos literarum rudes et imperitos esse, mirabantur (Act. 4. 13), et metuebant non quod literas nescirent, sed quod cum illiterati essent omnes sapientes vincerent, Cumque hominem cernerent, qui sanatus erat, nihil poterant contradicere (Ibid. v. 14), tametsi antea contradicebant cum signa fieri viderent. Cur igitur tum minime contradicebant? Cohibebat illorum linguam virtus invisibilis crucifixi: ille os eorum obturabat, ille libertatem in dicendo compecebat: propterea stabant, neque poterant contradicere. Cum autem verba etiam protulerunt, vide quo pacto metum suum fateantur. Vultis, inquit, inducere super nos sanguinem hominis istius (Ib. 5. 28)? At enim si nudus homo est, cur ejus sanguinem pertimescis? quam multos prophetas occidisti, quam multos justos jugulasti, Judæe, nec ullius illorum sanguinem reformidasti? cur igitur hic reformidas? Vere conscientiam terrebat illorum crucifixus, suamque formidinem cum occultare non possent, vel etiam laviti suam coram inimicis imbecillitatem fatentur. Ac dum illura quidem crucifigerent, clamabant dicentes, *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. 27. 25)*; adeo sanguinem ejus spernebant. Post passionem autem cum effulgentem illius virtutem intuentur, pertimescunt et æstuant, dicuntque: *Vultis inducere sanguinem hominis istius super nos?* At enim si seductor erat, et adversarius Dei, prout dicitis, scelesti Judæi, quam ob causam sanguinem ipsius timetis? Etenim si talis erat, illius etiam fuerat cæde glorandum. Sed quoniam talis non erat, idcirco tremunt.*

9. Vides undique et inimicos æstuarè ac timere? vides illorum anxietatem? Crucifixi quoque benignitatem cognosce. Siquidem illi quidem dicebant: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. 27. 25)*: Christus autem non ita fecit; verum supplicans Patri ait, *Pater, dimitte illis: non enim sciunt, quid faciunt (Luc. 23. 34)*. Si enim super illos sanguis fuisset, et super filios illorum, nequaquam ex illorum filiis delecti essent apostoli: nequaquam ter mille simul credidissent, neque quinquies mille. Vides ut illi quidem crudelès ac sevi cum in suos liberos essent, ipsam etiam naturam abnegarint, Deus autem patres omnes superaverit benignitate, ac filios majori quam matres fuerit amore complexus? San-

guts enim ejus super illos et super illorum filios fuit : super filios vero non omnes , sed super filios tantum , qui paternam impietatem et iniquitatem imitati sunt , et quotquot illis filii fuerunt , non secundum naturæ successionem , sed secundum voluntatis insaniam , hi soli malis facti sunt abnoxii.

Jerusalem quando excisa. — Tu vero mihi bonitatem ac benignitatem Dei aliunde quoque considera. Non enim statim illis supplicium ac pœnam intulit , sed quadraginta et plures elabi post passionem annos sedit. Siquidem Salvator ipse Tiberio imperante crucifixus est : at illorum civitas imperantibus Vespasiano ac Tito capta est. Cur igitur consequens tempus omisit ? Voluit illis spatium ad pœnitentiam agenda præbere , ut peccata deponerent , ut crimina a se depellerent. Postquam autem temporis spatium ad pœnitentiam præstitutum habentes immedicabili se laborare morbo præ se tulerunt , tum demum supplicium illis ac pœnam intulit , et eversa illorum urbe per universum orbem terrarum eductos illos dispersit. Atque hoc benignitatis ejus opus fuit. Siquidem illos dispersit , ut Christum , quem cruci affixerant , ubique terrarum cernerent adorari , ut cum ab omnibus adoratum illum cernerent , ejusque virtutem perciperent , summam suam impietatem agnoscerent , eaque cognita ad veritatem redirent. Atque ipsa captivitas illis deinde doctrinæ , ac supplicium admonitionis occasionem afferebat : si enim in regione Judææ remansissent , veraces fuisse prophetas non agnovissent. Quid enim prophætæ dicebant ? *Postula a me , et dabo tibi gentes hereditatem tuam , et possessionem tuam terminos terræ (Psal. 2. 8)*. Itaque illos egredi oportuit ad terræ terminos , ut propriis oculis cerneant a Christo terræ terminos possideri. Rursus alius propheta dicit : *Et adorabunt eum singuli a loco suo (Soph. 2. 11)*. Ergo illos per omnia terræ loca di-

spergi oportuit , ut unumquemque adorare illum propriis oculis cernerent. Rursus alius dixit : *Repletur terra , ut cognoscat Dominum , sicut aqua multa ad operiendum maria (Hab. 2. 14)*. In omnem igitur terram abire illos oportuit , ut repletam illam cognitione Domini viderent , et maria , hoc est spirituales istas Ecclesias , pietate redundantia. Propterea ubique terrarum dispersit illos Deus : si enim in Judæa resedissent , hæc ignorassent. Jam vero prophetas veraces esse , atque ipsum virtute pollere suorum oculos experimento vult ipsos cognoscere : ut , si quidem probi gratique fuerint , ad veritatem per ista doceantur : sin autem in impietate perseverent , notam habeant in tremenda die judicii excusationem. Propterea per universum orbem terrarum illos dispersit , ut et nos quidpiam inde lucri decerpamus , hoc est , dum prolatas illas de illorum dispersione prædictiones , deque Jerosolymorum eversione cernimus , quas et Daniel , dum abominationis desolationis mentionem facit (*Dan. 9. 27*) , et Malachias dum ait : *Quis et in vobis claudentur januæ (Mal. 1. 10)* , et David , et Isaias , et alii prophætæ multi de his prædixerunt , et videntes eos qui Dominum tot injuriis affecerant , ita fuisse punitos , patria libertate privatos et suis omnibus legibus ac paternis traditionibus , virtutem ejus agnoscamus , quæ illa prædixit atque perfecit , atque inimici quidem ex nostris bonis potentiam illius intelligant , nos autem ex supplicio de illis sumpto immensam ejus benignitatem ac potentiam agnoscamus , nec unquam illum glorificare desinamus , et sempiterna atque ineffabilia bona consequamur , gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi , cum qua Patri gloria , una cum sancto et vivifico Spiritu , honor et imperium , nunc et semper , et in sæcula sæculorum. Amen.

Ἐγένετο μὲν γὰρ τὸ αἶμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν· ἐπὶ τὰ τέκνα δὲ οὐχὶ πάντα, ἀλλ' ἐπ' ἑκείνα μόνον τὰ μιμησάμενα τὴν πατρικὴν ἀσέβειαν καὶ παρανομίαν, καὶ ὅσοι ἦσαν αὐτοῖς υἱοὶ οὐ κατὰ τὴν τῆς φύσεως διαδοχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς προαιρέσεως μανίαν, οὗτοι μόνον γεγονόσιν ὑπεύθυνοι τῶν κακῶν.

Σκόπει δέ μοι καὶ ἐτέρωθεν τὴν ἀγαθότητα καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ εὐθέως ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτοὺς τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ τεισαράκοντα καὶ πλείονα ἔτη διέλιπε μετὰ τὸν σταυρὸν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐπὶ Τιβερίου ἑσταυρώθη· ἡ δὲ πόλις αὐτῶν ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου ἐάλω. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὸν μετὰ ταῦτα τοῦτον χρόνον διέλιπεν; Βουλόμενος αὐτοὺς δοῦναι καιρὸν μετανοίας, ὥστε ἀποδύσασθαι τὰ πεπλημμελημένα, ὥστε ἀποκρούσασθαι τὰ ἐγκλήματα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ προθεσμίαν μετανοίας λαβόντες ἔμενον ἀνιάτως ἔχοντες, ἐπήγαγε λοιπὸν αὐτοῖς τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν πόλιν καθελὼν ἐξήγαγεν αὐτοὺς διασπείρας πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, καὶ τοῦτο διὰ φιλανθρωπίαν ποιῶν. Διέσπειρε γὰρ αὐτοὺς, ἵνα πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης προσκυνούμενον ἴδωσι τὸν ὑπ' αὐτῶν σταυρωθέντα Χριστὸν, ἵνα ὀρῶντες αὐτὸν προσκυνούμενον ὑπὸ πάντων καὶ μαθόντες αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ἐπιγνῶσι τῆς οἰκειᾶς ἀσθεῖας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἐπιγνόντες ἐπανέλθωσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ λοιπὸν ἡ αἰχμαλωσία αὐτοῖς διδασκαλία ἐγένετο, καὶ ἡ τιμωρία νοουεσία· εἰ γὰρ ἔμενον ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας γῆς, οὐκ ἂν ἔργωσαν τῶν προφητῶν τὴν ἀλήθειαν. Τί γὰρ καὶ ἔλεγον οἱ προφῆται; *Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχουσί σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.* Ἔδει τοίνυν αὐτοὺς ἐξελεῖν εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἵνα ἴδωσιν οἰκειοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς κατέχει ὁ Χριστός. Πάλιν οὖν ἕτερος προφήτης λέγει· *Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ.* Ἔδει τοίνυν αὐτοὺς εἰς ἅπαντα διασπαρῆναι τόπον

τῆς γῆς, ἵνα ἴδωσιν οἰκειοῖς ὄμμασιν ἕκαστον ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ προσκυνοῦντα αὐτόν. Πάλιν ἄλλος εἶπε· *Πλησθήσεται ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακυλύεται θαλάσσης.* Ἔδει τοίνυν [96] αὐτοὺς εἰς ἅπασαν τὴν γῆν ἀπελθεῖν, ὥστε ἴδειν αὐτὴν πεπληρωμένην τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς θαλάσσας, τούτεστι τὰς πνευματικὰς ταύτας Ἐκκλησίας, τῆς θεοσεβείας μεμεστωμένας. Διὰ ταῦτα διέσπειρεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς πανταχοῦ τῆς γῆς· εἰ γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ ἐκάθηντο, ταῦτα ἂν ἴγνῶσαν. Λοιπὸν βούλεται αὐτοὺς καὶ τῆς τῶν προφητῶν ἀληθείας καὶ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως αὐταῖς ἔδει τὴν πείραν λαβεῖν· ἵνα ἐὰν μὲν εὐγνωμονῶσι, διὰ τούτων χειραγωγηθῶσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἂν δὲ ἐπιμένωσι τῇ ἀσεβείᾳ, μηδεμίαν ἔχωσιν ἀπολογίαν ἐν τῇ φοβερᾷ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ. Διὰ τοῦτο διέσπειρεν αὐτοὺς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐκ τούτου κερδάνωμεν τι, τούτεστιν ἑκείνας τὰς προβήσεις ὀρῶντες τὰς περὶ τῆς διασπορᾶς αὐτῶν εἰρημίνας, τὰς περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ἃς καὶ ὁ Δανιὴλ τοῦ βδελύγματος τῆς ἐρημώσεως μνησθεῖς, καὶ ὁ Μαλαχίας εἰπὼν, *Ὅτι καὶ ἐν ὁμίᾳ συγκαταστήσονται πόλεις,* καὶ ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Ἡσαΐας καὶ ἕτεροι πολλοὶ προφῆται περὶ τούτων προανεφώνησαν, ἵνα ὀρῶντες τοὺς περὶ τὴν Δεσπότην ἀγκώμονας γεγεννημένους οὕτω κολαζομένους, ἐκπεπιφύκτας τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρικῆς καὶ τῶν οἰκειῶν ἀπάντων θεσμῶν τε καὶ πατρικῶν παραδόσεων, μάθωμεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν τὴν προειποῦσαν αὐτὰ καὶ ἐργασαμένην, καὶ αἱ μὲν ἐχθροὶ διὰ τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν ἴδωσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν· ἡμεῖς δὲ διὰ τῶν εἰς ἑκείνους τιμωριῶν μάθωμεν αὐτοῦ τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν καὶ δύναμιν, καὶ διὰ παντὸς δοξάζοντες αὐτόν διατελώμεν, ὅπως καὶ τῶν αἰωνίων καὶ ἀποβήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι τιμὴ καὶ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD, SAULUS AUTEM, ETC.,

Hæc concionatus est Chrysostomus post quartam habitam in inscriptionem Actorum homiliam. Id vero liquet ex iis quæ num. 3 dicuntur : ubi etiam hujus concionis argumentum declaratur his verbis : *Totam igitur debitum inscriptionis vobis persolvimus, inscriptionis, inquam, Actorum apostolicorum : ut igitur initium libri attingeremus, ordo exigebat, ac doceremus, quid hoc sibi velit : Primum quidem sermonem fecimus de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere ac docere. Verumtamen non sinit Paulus, ut hanc seriem ordinis sequar, sed ad se suaque recte facta linguam nostram invitat. Cupio namque videre illum introductum Damascus, non ferrea catena, sed Dominica voce vinculam. Hic vides post Homilias in principium Actorum institutam concionem : vides item ejus argumentum. Habitam item hanc de qua nunc agimus, antequam tempus paschale dilaberetur, aperte narrat num. 4 : *Nam si, dum solem vobis, ait, inscriptionem legimus et enarramus, dimidium solemnitatis consumpsimus, si ab exordio initio facto in ipsum libri pelagus orationem immittare cœpissimus, quantum, quæso, temporis impendissimus, ut ad illas de Paulo narrationes perveniremus ?* Et postea numero quinto non obscure significat illam homiliam, quæ nulla intermedia præcesserat, esse quartam in principium Actorum, in qua quaeritur cur Acta Apostolorum in Pentecosto legantur. Hic namque sanctus doctor talia fatur : *Nonne in priore vobis collecta dicebam ea miracula, quæ crucem secuta sunt, ita majora quæ ipsam præcesserant existitis ? Nonne id ostendi vobis et ex miraculis et ex discipulorum benevolentia ; et quo pacto antea quidem Christus imperans mortuos suscitabat, postea vero servorum ejus umbra idipsum præstabat, etc.* Quæ omnia discrete narrantur in illa quarta Homilia in principium Actorum num. 7. Hæc igitur homilia quartam illam in principium Actorum procul dubio sequitur. Qui vero fuerint illi πρόεδροι qui tum in hac, tum in sequenti homilia memorantur, in Vita Chrysostomi ad calcem Operum adornaunda disquiretur.*

Die insequente post habitam Homiliam in illud, *Paulus autem adhuc spirans minarum, etc.,* illam concionem habuit, quæ inscribitur *De nominum mutatione*. Quod argumentum ille in fine præcedentis homiliæ cœperat, hac proposita quaestione, cur Paulo, cur Petro, cur aliis in Veteri Testamento mutatum nomen fuerit. Id enim ipse narrat num. 2. *Neque enim, ait, de rebus trivialibus quaestionem habemus hodie, sed de re, quæ cœpit quidem hesterno die proponi, non potuit autem solutio quaestionis afferri, propter eorum multitudinem, quæ fuerant in medium prolata. Quid illud porro est ? De nominum impositione quaestio erat, quæ Deus sanctis imposuit. Et quibusdam interpositis : Pauli præclara facinora narrare cupiebamus, jamque historiae attigerimus exordium ; et his verbis conceptum initium narrationis invenimus : Saulus*

[97-98] Ἀναγνωσθεῖς περικοπῆς, ἡ Σαῦλος δὲ ἐστὶ ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου, ἡ πάντων προδοκῶντων εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ θ' τῶν Πράξεων τὴν ὁμιλίαν λεχθῆσθεσθαι, διὰ ἀναστάσεως ἀπὸ δεξιῆς ἢ Παύλου κλησῖς.

α'. Ἄρα ταῦτα φορητά ; ἄρα ταῦτα ἀνεκτά ; Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἡμῖν ἡ συναξὶς πρὸς τὸ Ἐλαττον συστέλλεται· καὶ μεστὴ μὲν ἡ πόλις ἀνθρώπων, κενὴ δὲ ἡ ἐκκλησία ἀνθρώπων· μεστὴ μὲν ἡ ἀγορὰ, καὶ θέατρα, καὶ περίπατος· Ἐρημος δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος· μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τάληθες εἰπεῖν, Ἐρημος μὲν ἡ πόλις ἀνθρώπων, μεστὴ δὲ ἡ ἐκκλησία ἀνθρώπων. Ἀνθρώπους γὰρ οὐ τοὺς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς δεῖ καλεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ὁμάς· οὐκ ἐκείνους τοὺς βλαθυμοῦντας, ἀλλ' ὁμάς τοὺς σπουδάζοντας· οὐκ ἐκείνους τοὺς περὶ τὰ βιωτικὰ κερηνότας, ἀλλ' ὁμάς τοὺς τὰ πνευματικὰ τῶν βιωτικῶν προτιμώντας. Οὐ γὰρ, εἰ τις σῶμα ἀνθρώπου καὶ φωνὴν ἔχει, οὗτος ἀνθρω-

πος· ἀλλ' εἰ τις ψυχὴν ἀνθρώπου, καὶ διάθεσιν ἔχει ψυχῆς. Ψυχῆς δὲ ἀνθρωπίνης οὐδὲν οὕτω τεκμήρηται, ὡς τῶν θείων ἐρᾶν λογίων· ὡσπερ οὐδὲν οὕτω κτηνώδους καὶ ἀλόγου ψυχῆς δεῖγμα καὶ σημεῖον, ὡς τῶν θείων ὑπερορᾶν λογίων. Βούλει μαθεῖν, ὅτι οἱ θεοὶ ἀκροάσεως ὑπερορῶντες, καὶ τὸ εἶναι ἀνθρωποὶ διὰ τῆς ὑπεροφίας ταύτης ἀπώλεσαν, καὶ τῆς εὐγενείας αὐτῆς ἐξέπεσαν ; Οὐκ ἐμὲν ὅμιν ἐρῶ λόγον, ἀλλὰ προφητικὴν ἐρῶ βῆσιν, τὴν ἐμὴν γνώμην κυροῦσαν, ἐν ἧσθε ὅτι λόγων οὐκ ἐρῶντες πνευματικῶν, οὐδὲ ἀνθρωποὶ εἶναι δύνανται· ἵνα ἴδητε ὅτι Ἐρημος ἡμῖν ἐστὶν ἡ πόλις ἀνθρώπων. Ὁ γὰρ μεγαλοφρονότατος Ἰσαίας, ὁ τῶν παραδόξων ὄψεων θεωρῶς, ὁ τὰ σε-

 ET IN RELIQUAS DE MUTATIONE NOMINUM.

autem adhuc spirans minas et eadem in discipulos Domini. *Continuo turbavit nos immutatio nominis, et cætera de nominum mutatione, quæ pluribus ille prosequitur; ita ut hæc homilia sit ceu complementum præcedentis.*

Hanc homiliam secutus est sermo ille, qui post Homilias in Genesim nonus numeratur: ubi duæ illæ, de quibus jamjam egimus, homiliæ diserte memorantur, et de mutatione nominis Abrahamæ, deque aliorum nominum propriorum, quæ in Veteri Testamento sunt, significatione tractatur. In hoc sermone perinde atque in præcedentibus homiliis, longo præcæmio usus est Chrysostomus. Hinc querelæ populi Antiocheni, hinc reprehensiones in Chrysostomum, ob nimiam nempe præcæmiorum prolixitatem. Cujus querimoniam occasione paucis elapsis diebus illam de ferendis reprehensionibus homiliam habuit, quam nos in serie Homiliarum de nominum mutatione ponimus; quia ipsa, licet in prius editis distracta et procul ab aliis posita, sese prodit hoc ordine ponendam esse, num. 3, his verbis: *De Paulo autem sermo nobis nuper erat, quando de nominibus disseribamus, quærebamusque cur aliquando Saulus, postea vero Paulus vocatus fuerit. Inde vero digressi sumus ad veterem historiam, omnesque qui nomina habuerant examinavimus. Pergit etiam in hac concione, ac disquiri cur Paulo nomen mutatum sit, et cur non statim ab ejus conversione, sed non modico post illam tempore sit mutatum.*

Hanc aliquanto interposito tempore excepit Homilia in illud, *Paulus vocatus*, in cujus medio idem ipsum tangit argumentum, et tres priores homilias commemorat, his verbis: *Num, si recordamini, tres integros dies de solo hoc nomine disseruisse me scitis, dum causas afferrem, ob quas cum Saulus ante vocaretur, Paulus deinde vocatus est, et quamobrem non statim ad fidem conversus hanc appellationem accepit, sed ad multum tempus nomen retinuit, quod illi parentes imposuerant?* Quibus tres hæc priores de nominum mutatione homilias ita diserte commemorat, ut nulla supersit adversum suspicandi causa. Hæc porro quatuor homiliæ in prius editis misere distractæ, et, ut ita dicam, dissipatæ erant, ut non nisi ingenti labore posset earum series internosci, quemadmodum et præcedentes aliæ quatuor in Actorum inscriptionem; quanto autem id lectorum dispendio acciderit, norunt ii, qui vel primoribus labris rem ecclesiasticam literariam attigerunt.

Primæ, secundæ et quartæ homiliæ interpretatio Latina est Frontonis Ducæi, tertiæ vero homiliæ novam paravimus, quia vetus illa incerti versio non accurata erat.

CUM LECTUS ESSET ILLE TEXTUS, SAULUS AUTEM ADHUC SPIRANS MINAS ET CÆDEM, CUM EXPECTARENT OMNES HOMILIAM IN PRINCIPIUM CAP. 9 ACTORUM HABENDAM, ET QUOD RESURRECTIONIS DEMONSTRATIO SIT PAULI VOCATIO.

1. *Homines non sunt, qui Dei verbum spernunt. —* Hæccine sunt ferenda? hæccine sunt toleranda? Singulis diebus eorum numerus nobis imminuitur, qui collectis intersunt: et plena quidem est hominum civitas, at ecclesia est hominibus vacua: plenum quidem est forum, et theatra, et porticus: domus autem Dei deserta est: imo vero, si verum dicendum est, destituta est hominibus civitas, et plena hominum est ecclesia. Siquidem homines appellandi sunt, non qui in foro, sed vos qui in ecclesia versamini: non illi socordes, sed vos diligentes: non illi, qui res sæculares ad stuporem usque mirantur, sed vos qui spiritualia præfertis sæcularibus. Non enim si quis hominis corpus ac vocem habeat, idcirco est homo: sed si quis hominis animam et

affectionem animæ habeat. Porro humanæ animæ tale nullum est iudicium, quam si divinorum eloquiorum amore ducatur: quemadmodum belluinæ ac rationis expertis animæ signum et argumentum tale nullum est, ac si eloquia divina contemnat. Vin' tu intelligere, quam vere qui divini verbi expositionem audire negligunt, per hunc contemptum homines esse desinant, et ipsa sua nativa nobilitate se spolient? Non meum vobis sermonem proferam, sed propheticam vocem proferam, quæ sententiam meam confirmet, ut videatis eos qui spiritualium sermonum amantes non sunt; ne homines quidem esse posse; ut civitatem hominibus desertam nobis esse videatis. Nam Isaias qui sublimitate vocis aliis antecellit, qui mirabilium illarum spectator visionum fuit, cui con-

ressum est, ut cum adhuc esset carne circumdatus, Seraphinos videret, qui mysticum illum concentum audivit, is cum in urbem Judæorum metropolim hominibus refertam ingressus esset, Jerosolyma nimirum, atque in medio foro constitisset, cum toto populo circumseptus esset, cum significare vellet non hominem esse, qui propheticos sermones non audiret, clamans dicebat, *Veni, et non erat homo: vocavi, et non erat qui obediret* (Isai. 50. 2). Atque ut hoc esse dictum intelligas non ob raritatem eorum, qui adessent, verum ob eorum socordiam qui audirent, postquam dixit, *Veni, et non erat homo*, subjunxit, *Et non erat qui obediret*. Itaque aderant illi quidem, sed adesse non censebantur, quandoquidem prophetam non audiebant: propterea, quandoquidem venit, et non erat homo: vocavit, et non erat qui obediret, orationem ad elementa convertit, et ait: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra* (Id. 1. 2). Nam equidem ad homines, inquit, missus fueram, ad homines ratione ac mente præditos: quando autem neque ratione, neque sensu præditi sunt isti, propterea destituta sensu alloquor elementa, in reprehensionem eorum, qui cum honorati sensu fuissent, tamen honore illo non utuntur. Sic etiam alter propheta dixit Jeremias. Siquidem ille quoque in medio Judæorum cœtu cum stetisset, in eadem illa urbe, quasi nullus adesset, ita clamabat: *Ad quem loquar, et contestabor* (Jer. 6. 10)? Quid ais? cum tantam videas multitudinem, quæris, quem alloquuturus sis? Quæro equidem, inquit: siquidem multitudo corporum est, non hominum multitudo: corporum est multitudo, quæ auditu non pollent. Idcirco etiam adjecit: *Incircumcisæ sunt aures eorum, et audire non possunt*. Vides omnes istos eo quod non audiant, homines non esse? Ille dixit: *Veni, et non erat homo: vocavi, et non erat qui obediret*: hic dicit, *Ad quem loquar et contestabor? incircumcisæ sunt aures eorum, et audire non possunt*. Quod si eos qui aderant, propterea quod diligenter ad ea quæ dicebantur non attendebant, ne homines quidem esse dicunt propheta: quid dicemus nos de illis qui non modo non audiunt, sed ne ingredi quidem hæc vestibula sacra dignantur, de illis qui extra sacrum hunc gregem vagantur, qui procul ab ædibus istis maternis in triviis et angiportis tamquam insolentes ac socordes quidam pueruli versantur? Nam et illi, cum paternam domum deseruerint, alicubi foris oberrant, et totos dies in ludis puerilibus transigunt: quam ob causam et libertate, ac sæpenumero vita pueruli tales privantur. Nam cum in manus plagiariorum aut prædonum inciderint, sæpe morte negligentia suæ pœnas luunt. Siquidem arreptis ipsis cum aurea ornamenta sustulerint illi, aut fluminum undis suffocant, aut si quid mitius de illis statuerint, in longinquam illos regionem abductos ac servituti addictos dividend. Idem istis etiam accidit. Cum enim longe a paternam domo et hujus templi frequentatione aberrarint, in hæreticorum ora incidunt, et in linguas hostium veritatis: tum illi cum tamquam plagiarii quidam ipsos invaserint, et auro fidei ornatu spoliarint,

confestim eos non in flumen projectos, sed in turbida dogmata foetoris sui demersos enecant.

2. Vestrarum hoc partium fuerit, salutem fratrum consulere, atque ad nos illos reducere, licet resistent, licet reclamant, licet lamententur. Puerilis est animi contentio ista et negligentia. Vos vero imperfectam adhuc atque ita misere affectam ipsorum animam corrigite; vestri muneris est, ut illis persuadeatis, ut homines fiant. Nam quemadmodum eum, qui humana aversetur alimenta, et cum pecudibus spinis herbisque pascatur, hominem esse minime dicemus: sic nimirum eum, qui veram et animæ convenientem humanæ escam oderit, quæ ex divinis constat eloquiis, in sæcularibus autem cœtibus et omni fœditate redundantibus circulis resideat, et iniquis alatur verbis, hominem appellare minime possumus. Siquidem apud nos homo est non is tantum qui pane vescatur, sed qui priusquam ullo cibo, divinis ac spiritualibus eloquiis perfruat. Hoc autem hominem esse, discite ex his quæ Christus effatus est: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei* (Matth. 4. 4). Itaque duplex vitæ nostræ est alimentum, unum deterius, alterum vero præstantius: et hoc præcipue capessendum est, ut et animam alere possimus, neque fame illam torqueri sinamus. In vestra igitur potestate situm est, ut civitatem nobis hominum plenam efficiatis. Quando ergo destituta est hominibus ampla et populosa hæc civitas, æquum est ut patriæ vestræ hanc gratiam et munificentiam conferatis, ut transmissis ad eos quæ hic didiceritis, fratrum nobis animos reconciliatis. Tum enim mensæ participes nos fuisse comprobamus, non cum mensam laudamus tantum, sed cum iis, qui abfuerint, cibariorem quidpiam largiri possumus. Hoc et vos nunc agite, sicut alterutrum ex his duobus omnino eveniet, ut vel illis persuadeatis, ad nos ut redeant, vel si in eadem contentione perseverent, vestræ linguæ opera nutriantur, imo vero plane revertantur. Non enim potius eligent gratuita beneficentia nutriri, cum pro suo jure possint ipsi hæc paterna mensa potiri. Sed hoc vos facere, vel fecisse, vel esse facturos plane confido credoque; quandoquidem frequenter ad hæc hortari vos non destiti, et vos quoque omni scientia repleti estis, qui et alios admonere possitis (Rom. 15. 14). Jam vero tempus est, ut nostram vobis hanc mensam apponamus, vitem quidem ipsam actenuem, et quæ multam penuriam præ se ferat, sed quæ optimo tamen cibi condimento, alacritate auditorum, instructa sit. Mensam enim efficit jucundissimam non ciborum sumptuositas solum, sed eorum etiam qui invitati fuerint appetitus: sic et lauta et magnifica mensa vilis ac tenuis apparebit, nisi fame pressi, qui adsunt, ad illam accedant; sic etiam vilis sumptuosa censebitur, si famelicos suos convivas acceperit. Idque cum probe nosset alius quispiam, non ex natura ciborum, sed ex affectu ac dispositione convivarum de mensarum magnificentia iudicium ferri, his verbis utitur: *Anima, quæ in avaritate est, favis illudit: animæ autem egenti cibus*

ἴμ ἰδεῖν καταξίθεις ἔτι ὦν ἐν σαρκί, ὁ τοῦ μὴ
 μέλους ἐκείνου, οὗτος εἰς τὴν πόλιν τῶν
 αἰῶν τὴν μητρόπολιν εἰσελθὼν τὴν πολυάνθρω-
 τὰ Ἱερουσόλυμα λέγων, ἐν μέσαις ταῖς ἀγοραῖς
 τῶν δήμου παντὸς αὐτὸν περιεστῶτος, βουλό-
 ; δεῖξαι, ὅτι ὁ μὴ ἀκούων τῶν λόγων τῶν προ-
 ῶν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ἐβόα λέγων Ἡλλοθ, *οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὑπακούμενος*. Καὶ ὅτι οὐ διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν παρ-
 ῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν βιβθυμίαν τῶν ἀκρουμένων τοῦτο
 , εἰπὼν, Ἡλλοθ, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἐπ-
 , καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούσμενος. Ὡστε παρ-
 μὲν, οὐκ ἐνομιζόντο δὲ παρεῖναι, ἐπειδὴ τοῦ προ-
 οὐκ ἤκουον· διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ἦλθε, καὶ οὐκ
 ἄνθρωπος, ἐκάλεσε, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούσμενος,
 τὰ στοιχεῖα τρέπει τὸν λόγον, καὶ ψησιν, Ἄκουε.
 νῆ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶ, πρὸς
 ὅπως ἀπεστάλην, πρὸς ἀνθρώπους νοῦν ἔχοντας·
 ἐν δὲ οὕτω λόγον, οὕτως αἰσθησὶν ἔχοντας ὡς, διὰ
 τοῖς οὐκ ἔχουσιν [99] αἰσθησὶν στοιχείοις δια-
 αι, εἰς κατηγορίαν τῶν αἰσθήσει τετιμημένων
 ἢ χρωμένων δὲ τῇ τιμῇ. Οὕτω καὶ ἕτερος προ-
 ; φησὶν ὁ Ἱερεμίας. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος ἐν
 πλήθει τῶν Ἰουδαίων ἔστως, ἐν αὐτῇ τῇ πόλει,
 οὐδενὸς παρόντος, οὕτως ἐβόα· *Πρὸς τίνα
 σω καὶ διαμαρτυροῦμαι; Τί λέγετε; τοσοῦτον
 ὄρων, ἐρωτᾷς, πρὸς τίνα λαλήσεις; Ναί, φησὶ
 ἦθος γὰρ τῶν σωμάτων ἔστιν, ἀλλ' οὐ πλήθος
 πᾶν σωμάτων ἔστι πληθὸς οὐκ ἔχόντων ἀκοήν.
 ι τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν· Ἀπερίτμητα τὰ ὦτα
 ν, καὶ οὐ δύναται ἀκοῦειν*. Ὁρᾷς ὅτι πάν-
 τοι διὰ τὸ μὴ ἀκοῦειν οὐκ εἰσὶν ἄνθρωποι; Ἐκεῖ-
 ῶν, Ἡλλοθ, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἐκάλε-
 οὐκ ἦν ὁ ὑπακούσμενος· οὕτως φησὶ, *Πρὸς
 λαλήσω καὶ διαμαρτυροῦμαι; ἀπερίτμητα τὰ
 ὦτάων, καὶ οὐ δύναται ἀκοῦειν*. Εἰ δὲ τοὺς
 τας, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον μετὰ σπουδῆς τοῖς
 ἔνοις, οὐδὲ ἀνθρώπους εἶναι φασὶν οἱ προφηταί,
 εἰποὺς ἡμεῖς περὶ τῶν οὐ μόνον οὐκ ἀκουο-
 , ἀλλ' οὐδὲ ἐπιθῆναι τῶν ἱερῶν τούτων προ-
 ἰ ἀνεχομένων, περὶ τῶν ἔξω τῆς ἱερᾶς ταύτης
 ς πλανωμένων, πῶρβῶθεν ὄντων τῆς μητρικῆς
 ς οἰκίας, ἐν ἀμφοδίς καὶ στενωποῖς, καθάπερ
 ακτα καὶ βῆθυμα τῶν παιδίων; καὶ γὰρ ἐκεῖνα
 πατρῶον οἶκον ἀφέντα, ἔξω που πλανᾶται, ἐν
 ασαι θεμερεῦοντα παιδικοῖς· διὰ τοι τοῦτο καὶ
 αυθερίας καὶ τῆς ζωῆς πλάκας ἐξέπεσε τὰ
 α παιδία. Περιτυγχάνοντα γὰρ ἀνδραποδιστῶν ἢ
 ἰυτῶν χειρῶν, θάνατον πολλάκις τὴν τιμωρίαν τῆς
 ἰας ἔδωκαν. Λαμβάνοντες γὰρ ἐκεῖνοι αὐτά, καὶ
 ουσῶν ἀφελόμενοι κόσμον, ἢ ρεύμασι ποταμῶν
 ἴγουσιν, ἢ ὅταν φιλανθρωπότερον τι περὶ αὐτῶν
 ἴσωνται, εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἀπαγαγόντες γῆν,
 λευθερίαν αὐτῶν ἀποδίδονται. Τοῦτο καὶ οὗτοι
 ουσιν. Ἐπειδὴν γὰρ τοῦ πατρῶου οἴκου καὶ τῆς
 α διατριβῆς ἀποπλανηθῶσι, περιτυγχάνουσι
 σιν αἰρετικῶν, καὶ ταῖς γλώσσαις τῶν τῆς ἀλη-
 ἔχθρῶν· εἶτα, καθάπερ ἀνδραποδιστὰι λαβόντες

o deesse videtur ἀποστῆς.

αὐτοὺς ἐκεῖνοι, καὶ τὸν χρυσοῦν τῆς πίστεως ἀφελό-
 μενοι κόσμον, ἀποπνίγουσιν εὐθὺς, οὐκ εἰς ποτα-
 μούς ἐμβάλλοντες, ἀλλ' εἰς τὰ θολερὰ τῆς δυσωδίας
 αὐτῶν καταποντίζοντες δόγματα.

β'. Ἰμέτερον ἂν εἴη τῆς τῶν ἀδελφῶν τούτων προ-
 νοῆσαι σωτηρίας, καὶ ἐπαναγαγεῖν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς,
 κἂν ἀνθέλκωσι, κἂν ἀντιτείνωσι, κἂν καταδοῶσι,
 κἂν ὀδύρωνται. Παιδικῆς ἢ φιλονεικίας αὕτη καὶ βῆ-
 θυμία διανοίας ἔστιν. Ἄλλ' ὁμῆς διορθώσατε τὴν
 ἀτελέστερον ἔτι διακειμένην αὐτῶν ψυχὴν· ὁμέτερον
 ἔστι πείσαι γενέσθαι ἀνθρώπους αὐτούς. Ὡστερ γὰρ
 τὸν ἀνθρωπίνην ἀποστρεφόμενον τροφήν, ἀκάνθας
 δὲ καὶ βοτάνας μετὰ τῶν θρεμμάτων βοσκόμενον,
 οὐκ ἂν εἴποιμεν ἄνθρωπον εἶναι· οὕτω δὲ τὸν τὴν
 ἀληθῆ καὶ προσήκουσαν ἀνθρωπίνην ψυχῇ μισοῦντα
 τροφήν, τὴν ἀπὸ τῶν θείων λογίων, ἐν δὲ βιωτικαῖς
 συλλόγοις καὶ συνεδρίοις ἀεὶ αἰσχροῦτος γέμουσι
 καθήμενον, καὶ παράνομα βοσκόμενον βήματα, οὐκ
 ἂν εἴποιμεν ἄνθρωπον εἶναι. Ἄνθρωπος γὰρ καθ'
 ἡμᾶς, οὐκ εἰ τις ἄρτον τρέφοιτο μόνον, ἀλλ' εἰ τις
 [100] πρὸ τῆς τροφῆς ἐκείνης θείων λογίων μετέχει
 καὶ πνευματικῶν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἄνθρωπος, ἀκουσον
 τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται
 ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ρήματι ἐκπορευομένῳ
 διὰ στόματος Θεοῦ*. Ὡστε διπλῆ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἡ
 τροφή, ἡ μὲν ἐλάττων, ἡ δὲ βελτίων· καὶ δεῖ μάλι-
 στα ταύτης ἀντιποιεῖσθαι, ὥστε καὶ τὴν ψυχὴν δια-
 τρέφειν, καὶ μὴ περιορᾶν αὐτὴν λιμῷ τηχομένην.
 Ἰμέτερον οὖν ἂν εἴη προῆσαι τὴν πόλιν ἡμῶν μεστὴν
 ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ οὖν ἐρημὸς ἔστιν ἀνθρώπων ἡ
 μεγάλη αὕτη καὶ πολυάνθρωπος, δίκαιοι δ' ἂν εἴητε
 τοῦτον τῇ πατριδί τὸν ἔρανον εἰσενεγκεῖν, καὶ τοὺς
 ἀδελφοὺς ἐπισπάσασθαι δεῖ, ἂν τὰ ἐντεῦθεν πρὸς ἐκεῖ-
 νους διακομίσητε. Καὶ γὰρ τραπέζης τότε πείθομεν
 ἀπολαύειν, οὐκ ὅταν ἐπιπνῶμεν τὴν τράπεζαν μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ὅταν τῶν ἐξ αὐτῆς ἐδεσμάτων τοῖς ἀπολειφθεῖ-
 σιν ἔχωμέν τι παρασχεῖν. Τοῦτο καὶ ὁμῆς ποιήσατε
 νῦν, καὶ δυοῖν θάτερον ἔσται πάντως, ἢ πείσατε αὐ-
 τοὺς πρὸς ἡμᾶς ἐπανελθεῖν, ἢ μένοντες ἐπὶ τῆς αὐ-
 τῆς φιλονεικίας, διὰ τῆς ὁμέτερας τραφῆσονται γλώτ-
 τῆς, μᾶλλον δὲ ἐπανεξέσθαι πάντως. Οὐ γὰρ αἰρήσονται
 ἐν χάριτος τρέφεσθαι μέρος, παρὸν μετ' ἐξουσίας
 τῆς πατρικῆς ταύτης ἀπολαύειν τραπέζης. Ἄλλ' ὅτι
 μὲν τοῦτο ποιεῖτε, ἢ πεποιθήκατε, ἢ ποιήσατε, πᾶν
 θαρρῶ καὶ πιστεύω· καὶ γὰρ αὐτὸς συνεχῶς ταῦτα
 παραινῶν οὐ διέλιπον· καὶ ὁμῆς δὲ πεπληρωμένοι
 ἔστε πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοουθε-
 τεῖν. Ὡρα δὴ λοιπὸν τὴν ἡμετέραν ὑμῖν παραθεῖναι
 τράπεζαν τὴν εὐτελεῆ ταύτην καὶ πτωχὴν, καὶ πενίας
 μὲν πολλῆς γέμουσαν, ἔχουσαν δὲ δῖον ἄριστον, ὁμῶν
 τῶν ἀκρουμένων τὴν ἐπιθυμίαν. Τράπεζαν γὰρ ἠδί-
 στην οὐκ ἐδεσμάτων πολυτέλεια ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ
 καὶ ἡ τῶν κεκλημένων ποιεῖ δρεζῆς· οὕτω λαμπρὰ
 τράπεζα εὐτελεῆς φανεῖται, ὅταν μὴ μετὰ τοῦ πεινῆν
 προσβάλωσιν οἱ παρόντες· οὕτω καὶ ἡ εὐτελεῆς πολυ-
 τελεῆς δείκνυται, ὅταν πεινῶντας λάβῃ τοὺς δαιτυ-
 μόνους. Ὡστερ οὖν καὶ ἕτερός τις συνιδῶν, ὅτι οὐ τῇ
 φύσει τῶν ἐδεσμάτων, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῶν ἐστιωμέ-
 νων ἢ πολυτέλεια κρίνεται τῶν τραπέζων, οὕτω πῶς
 φησὶ· *Ψυχὴ ἐν πλῆθμονῇ οὕσα, κηρῶν ἐμπαίξει,*

ψυχῇ δὲ ἐνδοεῖ καὶ τὰ πικρὰ γλυκέα φαίνεται· οὐ τῆς φύσεως τῶν προκειμένων μεταβαλλομένης, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως τῶν ἑστωμένων κλεπτούσης τὴν αἴσθησιν. Εἰ δὲ τὰ πικρὰ γλυκέα φαίνεται διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν κεκλημένων, πολλῶν μᾶλλον τὰ εὐτελῆ πολυτελῆ φαίνεται. Διὸ δὴ καὶ ἡμεῖς ἐσχάτῃ συζῶντες πενήτῃ, τοὺς φιλοτίμους τῶν ἐστιάτων μιμούμεθα, καθ' ἑκάστην σύναξιν πρὸς τὴν ἡμετέραν καλοῦντες ὁμᾶς τράπεζαν. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο, οὐ τῇ τῆς οἰκείας εὐπορίας πεποιθότες, ἀλλὰ τῇ τῆς ὑμετέρας ἀπορίας θάρρουντες *.

γ'. Τῆς μὲν οὖν ἐπιγραφῆς ὑμῖν τὸ χρέος ἅπαν καταβέβηκαμεν, τῆς ἐπιγραφῆς, φησὶ, τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν. Ἀκόλουθον δὲ λοιπὸν ἦν καὶ τῆς ἀρχῆς ἀψασθαι τοῦ βιβλίου, καὶ εἰπεῖν τί ποτὲ ἐστὶ· Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμεν περὶ πάντων, ὡς θεόφιλε, ὡς ἤρξαστο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. Ἀλλὰ Παῦλος οὐκ ἀφίησιν με χρῆσασθαι τῇ [101] τάξει ταύτῃ τῆς ἀκολουθίας, πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὰ οἰκεία κατορθώματα τὴν ἡμέτεραν γλώτταν καλῶν. Ἐπιθυμῶ γὰρ αὐτὸν ἰδεῖν εἰς Δαμασκὸν εἰσαγόμενον, δεδεμένον, οὐκ ἐν ἀλύσει σιδηρᾷ, ἀλλὰ φωνῇ δεσποτικῇ· ἐπιθυμῶ ἰδεῖν ἀλιευθέντα τὸν ἰχθὺν τοῦτον τὸν μέγαν, τὸν ἅπασαν ἀναβρόσσοντα τὴν θάλασσαν, τὸν μυρία κύματα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπεγεύραντα· ἐπιθυμῶ ἰδεῖν αὐτὸν ἀλιευθέντα, οὐκ ἀγκίστρῳ, ἀλλὰ λόγῳ δεσποτικῷ. Καθάπερ γὰρ τις ἀλιεύς ἐπὶ πέτρας ὑψηλῆς καθήμενος, τὸν κάλαμον μετεωρίζων, ἀφ' ὑψηλοῦ τὸ ἀγκίστρον ἀφήσιν εἰς τὸ πέλαγος· οὕτω δὴ καὶ ὁ δεσπότης ὁ ἡμέτερος, ὁ τὴν ἀλίαν δεῖξας τὴν πνευματικὴν, καθάπερ ἐφ' ὑψηλῆς πέτρας τῶν οὐρανῶν καθήμενος, ὡς περ ἀγκίστρον τὴν φωνὴν ταύτην ἀρεῖς ἀνωθεν, καὶ εἰπὼν, *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις*; οὕτως ἤλειυσε τὸν ἰχθὺν τοῦτον τὸν μέγαν. Καὶ οἷον ἐπὶ τοῦ ἰχθύος γέγονεν, ὃν ἤλειυσε Πέτρος κατὰ τὸ πρόσταγμα τὸ δεσποτικόν, τοιοῦτόν τι καὶ ἐπὶ τούτου συνέβη. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὁ ἰχθὺς εὐρέθῃ στατήρᾳ ἔχων ἐν τῷ στόματι, στατήρᾳ μὲν, κίβδηλον δὲ· εἶχε μὲν γὰρ ζῆλον, οὐ κατ' ἐπίγνωσιν δέ. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπίγνωσιν αὐτῷ χαρισάμενος ὁ Θεὸς, δόκιμον ἐποίησε τὸ νόμισμα· καὶ ὡς περ ἐπὶ τῶν ἀλιευομένων ἰχθύων γίνεται, τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτου γέγονε. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνον τοῦ πελάγους εὐθέως ἀνελευσθέντες ἀποτυφλοῦνται, οὕτω καὶ οὗτος δεξάμενος εὐθέως τὸ ἀγκίστρον, καὶ ἀνασπασθεὶς εὐθέως ἐπετυφλώθη· ἀλλ' ἐκεῖνη ἡ τύφλωσις πᾶσαν οἰκουμένην ἀναβλέψαι ἐποίησε. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἰδεῖν ἐπιθυμῶ. Καὶ γὰρ εἰ πόλεμος ἡμῖν περιεστῆκει βαρβαρικὸς, καὶ ἐπὶ τῆς παρατάξεως οἱ πολέμιοι μυρία παρεῖχον ἡμῖν πράγματα, εἴτα ὁ στρατηγὸς τῶν βαρβάρων, ὁ μυρία προσάγων μηχανήματα, καὶ πάντα συγγέων τὰ ἡμέτερα, καὶ πολλοῦ θορυβοῦ καὶ ταραχῆς πληρῶν, καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν ἀπειλῶν κατασκάψειν, καὶ παραδώσειν κυρτῇ, καὶ δουλεῖαν ἡμῖν ἐπανατεινόμενος, ἐξείρνης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ ἡμετέρου δεθείς αἰχμάλωτος εἰς τὴν πόλιν ἦγετο, πάντες ἂν μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν πρὸς τὴν θεωρίαν ἐκείνην ἐξετηθῆσάμεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν πόλεμος συνέστηκεν, Ἰουδαίων θορυβοῦντων ἅπαντα καὶ ταραττόντων, καὶ πολλὰ τῇ τῆς Ἐκκλησίας ἀσφαλεῖα προσαγόντων μηχανήματα, τὸ δὲ κεφάλαιον τῶν πολεμίων ἦν ὁ Παῦλος, ὁ πάντων μείζονα καὶ ποιῶν καὶ λέγων, ὁ πάντα θορυβῶν καὶ ταραττῶν, ἔδησε

* Sic deesse aliquid videtur.

δὲ αὐτὸν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ βασιλεὺς ὁ ἡμέτερος, ἔδησε καὶ αἰχμάλωτον εἰσῆγαγε ταῦτα τὸν πάντα ἀνατρέποντα, οὐκ ἐξέλθωμεν ἅπαντες ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης, ὥστε ἰδεῖν αὐτὸν αἰχμάλωτον ἀγόμενον; Καὶ γὰρ οἱ ἀγγελοὶ τότε ἐκ τῶν οὐρανῶν ὀρῶντες αὐτὸν δεδεμένον καὶ εἰσαγόμενον, ἐσείρτων οὐκ ἐπειδὴ δεδεμένον εἶδον μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνενοῦν δσοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν δεσμῶν λύειν ἐμελλεν· οὐκ ἐπειδὴ χειραγωγούμενον ἰθεάσαντο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐλογίζοντο, δσοὺς ἀνθρώπους ἐμελλεν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν χειραγωγεῖν ἐκεῖνος. Διὰ τοῦτο ἔχαιρον, οὐκ ἐπειδὴ πετηρωμένον εἶδον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνενοῦν δσοὺς ἐμελλεν ἀπὸ σκοτόντος ἐξαγαγεῖν. Περὺθητι γὰρ, φησὶν, εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἀπαλλάξας εἰ- τοὺς ἀπὸ σκοτόντος, μεταστήσεις αὐτοὺς εἰς τὴν βασιλείαν τῆς ἀγάπης Χριστοῦ. [102] Διὰ ταῦτα ὁ προσίμιον ἀφελς, εἰς τὸ μέσον ἄλλεσθαι σπεύδα. Παῦλος γὰρ καὶ ὁ Παύλου πόθος ἠνάγκασεν ἡμῶν πηθεῖναι τοῦτο τὸ πηθεῖναι. Παῦλος καὶ ὁ Παύλου πόθος. Σύγγνωτέ μοι, μᾶλλον δὲ μὴ σύγγνωτα, ἀλλὰ πη ζηλώσατε τὸν ἔρωτα τοῦτον. Ὁ μὲν γὰρ ἀποκνήσκειν ἔρωτα, εἰκότως συγγνώμην αἰτεῖ· ὁ δὲ τοιοῦτον ἔρωτα, καλλωπιζέσθω τῷ πόθῳ, καὶ πολλοὺς ποιεῖτω πινωνοὺς τῆς ἐπιθυμίας, καὶ συναραστὰς αὐτοῦ κατασκευαζέτω μυρίους. Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁδῶ βαδίζοντα καὶ τάξει προβαίνοντα, καὶ τὰ πρότερα εἰπεῖν, καὶ πρὸς τὰ μέσα φθάσαι, οὐκ ἂν τὴν ἀρχὴν ἀφέντας, εἰθως ἐπὶ τὸ μέσον ἤλθομεν· ἐπειδὴ δὲ τῶν Πεντηκῶν ὁ νόμος κελεύει μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀποστῆσαι τὸ βιβλίον, καὶ τῷ τέλει τῆς ἑορτῆς ταύτης συγκαλύεται καὶ ἡ τοῦ βιβλίου ἀνάγνωσις, ἐπαθήθη μὴ ποτε περὶ τὰ προοίμια ἀσχολουμένων ἡμῶν καὶ ἐκτριβόντων, προσεκεδράμη τὴν ἡμετέραν ἀρετὴν τῆς ἱστορίας ἢ ἀκολουθίας. Διὰ τοῦτο ἔδραμον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ διηγῆματος, καὶ καθάπερ κεφαλῆς θισαῖον κατέχων τὸ προοίμιον τῆς ἱστορίας, καλεῦσας μεθεῖ καὶ σῆναι ὁμᾶς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁδοῦ. Τῆς γὰρ τοῦ διηγῆματος κεφαλῆς ἀψάμενος, θαρρῶν λοιπὸν ἀπαισιν ἐπέξειμι τοῖς λοιποῖς, κἂν ἡ ἑορτὴ παρελθῇ· εἰδεις γὰρ ἡμῖν ἀκαιρίας ἐγκαλέσει, αὐτῆς τῆς καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀνάγκης τῶν τῆς ἀκαιρίας ἐγκαλημάτων ἀπαλλακτούσης ἡμᾶς· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν προοιμίων ἐπὶ τὸ μέσον ἔδραμον. Ὅτι γὰρ οὐκ ἦν ἡμῶν βαδίζοντα πρὸς Παῦλον ἔλθειν, ἀλλὰ προσεξέδραμεν τῆς ἡμετέρας γλώττης τὸ βιβλίον, καὶ τὰς θύρας ἡμῶν ἀπέκλεισεν ἂν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου ποιήσω φερῶν, εἰ καὶ ἦδη γέγονε τοῦτο δῆλον.

δ'. Εἰ γὰρ ἐπιγραφῆν μόνην ὑμῖν ἀναγιγνώσκοντες καὶ ἐξηγούμενοι, τὸ ἡμισυ τῆς ἑορτῆς ἀνηλώσαμεν, εἰ καὶ πρὸς τὸ πέλαγος αὐτὸ τοῦ βιβλίου ἀπὸ τοῦ προοιμίου ἀρξάμενοι, τὸν λόγον ἀφεῖναι ἐπεχειρήσαμεν, πόσον ἂν ἀνηλώσαμεν χρόνον, ὥστε φθάσαι εἰς τὰ κατὰ τὸν Παῦλον διηγῆματα; Μᾶλλον δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου δῆλον ὅμῖν τοῦτο ποιῆσαι πειράσομαι. Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμεν περὶ πάντων, ὡς θεόφιλε. Πόσα νομίζετε ἐνταῦθα εἶναι ζητήματα; Πρῶτον, τίνας ἐνεκεν ἀναμνήσκει αὐτὸν τοῦ προοιμίου βιβλίου. Δεύτερον, τίνας ἐνεκεν λόγον καλεῖ, καὶ

amara dulcia videntur (Prov. 27. 7) : non quod eorum quæ apposita sunt, natura mutetur, sed quod eorum affectio, qui convivio sunt excepti, sensum decipiat. Quod si propter convivarum cupiditatem amara dulcia videntur, multo magis ea quæ vilia sunt, sumptuosa videbuntur. Atque idcirco nos quoque, summa licet inopia pressi, magnificos convivatores imitamur, dum singulis collectis ad nostram vos mensam invitamus. Id vero facimus non nostris opibus freti, sed quod de vestra auditione confidamus.

3. *Pauli conversi cum pisce comparatio.* — Totum igitur debitum inscriptionis vobis persolvimus, inscriptionis, inquam, Actorum apostolicorum. Ut igitur initium libri attingeremus, ordo exigebat, ac doceremus, quid hoc sibi velit : *Primum quidem sermonem fecimus de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere ac docere* (Act. 1. 4). Verumtamen non sinit Paulus ut hanc seriem ordinis sequar, sed ad se suoque recte facta linguam nostram invitat. Cupio namque videre illum introductum Damascus, non ferrea catena, sed dominica voce vincitum. Cupio videre piscatu captum piscem hunc magnum, qui totum exæstans mare conturbat, qui fluctus innumeros adversus Ecclesiam excitat. Cupio videre ipsam piscatu captum non hamo, sed verbis Domini. Nam quemadmodum in sublimi rupe considens piscator, et arundinem attollens, hamum ab alto in mare demittit : sic nimirum et Dominus noster spiritualem exhibens piscaturam tamquam in sublimi cælorum rupe considens, velut hamo quodam desuper hac voce missa cum dixisset, *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 4)? piscem hunc Ingenitum piscatus est. Et quod in pisce contigit, quem Jassu Domini piscatus est Petrus, hoc et in isto evenit. Siquidem hic quoque piscis in ore staterem habens inventus est; staterem quidem, sed adulterinum : quippe qui zelum haberet, sed non secundum scientiam. Propterea cum scientiam illi largitus esset Deus, probum illum nummum reddidit : et quod piscata captis accidit piscibus, hoc et in isto accidit. Nam ut illi cum primum extracti e mari fuerint, confestim exei fiunt : sic et iste confestim hamum excipit, et extractus confestim est excæcatus : verum excæcatio hæc effecit, ut totus orbis terrarum visum reciperet. Hæc igitur omnia cupio cernere. Nam si forte bellum nos barbaricum circumconsideret, et in aciem dispositi hostes innumera nobis negotia facerent, deinde barbarorum exercitus ductor, qui machinis nos oppugnaret innumeris, resque nostras omnes conturbaret, et tumultu ac perturbatione comperet, urbem ipsam funditus eversurum se minaretur, et igne succensurum, qui servitutem intentaret, confestim ab Imperatore nostro vincitum et captivum in urbem introduceretur, nonne omnes cum mulieribus et puerulis ad spectaculum illud exsiliremus? Quando igitur et nunc bellum est indictum, dum omnia confundunt turbantque Judæi, et multis machinis Ecclesie quietem ac securitatem oppugnant; caput autem et princeps hostium cum esset Paulus, qui majora quam cæteri faciebat,

ac dicebat, qui cuncta miscebat et conturbabat, jam a Domino nostro Jesu Christo Imperatore nostro vincitum est, et captivus abduetus qui cuncta susque deque vertebat, non ad spectaculum istud egrediemur omnes, ut captivum ipsum duci videamus? Nam et angeli cum e cælis ipsum duci captivum cernerent, exultabant : non quod vincitum cernerent tantum, sed quia, quam multos homines a vinculis expediturus esset, cogitabant : non quod manu duci spectarent, sed quod mente versarent, quam multos homines in cælum e terris injecta manu esset introducturus. Propterea gaudebant, non quod excæcatum viderent, sed quod intelligerent, quantos esset e tenebris educturus : Proficiscere namque, inquit, ad gentes, et a tenebris liberatos in regnum eos dilectionis Christi transferes. Propterea misso exordio, ad medium propero transilire : nam Paulus et in Paulum amor hunc dare saltum nos coegit. Paulus et in Paulum amor. Ignoscite mihi : vel potius, nolite ignoscere, sed et amorem istam æmulamini. Nam is qui turpi amore correptus est, merito veniam postulat : qui vero ejusmodi amore flagrat, hac cupidine gloriatur, multosque faciat desiderii istius participes et innumeros comparet sibi rivales. Si enim fieri posset ut recta via pergentes, et ordine progredientes priora diceremus, et ad ea quæ in medio sunt perveniremus, nequaquam omisso principio confestim ad medium venissemus : sed quoniam post Pentecosten deponi librum lex patrum jubet, et una cum sine solemnitate hujus lectio libri terminatur, veritus sum, ne dum in exponendis proœmiis occupamur et immoramur, historie series nos prius effugeret, quam illam possemus attingere. Idcirco a principio narrationis ad alia properans, et proœmium historie tamquam a posteriori capitis parte prehensum retinens, manere vos jussi, et in principio viæ subsistere. Postquam enim narrationis caput attigero, confidenter deinceps quæ sequuntur, quamvis festum præterierit, cuncta percurram; neque vero nos accusare quisquam poterit, quod intempestivam narrationem afferamus, cum ordinis ipsius necessitas omni nos intempestivi argumenti accusatione liberet : quam ob causam a proœmio ad medium usque decurri. Non enim fieri potuisse, si recta via progressi essemus, ut ad Paulum perveniremus, sed linguam nostram prius evasurum fuisse librum, nobisque fores occlusurum, ex ipsius proœmii expositione demonstrabo, tametsi jam illud re ipsa patefactum est.

4. Nam si dum solam vobis inscriptionem legimus et enarramus, dimidium solemnitate consumpsimus, si ab exordio initio facto in ipsum libri pelagus orationem immittere cœpissimus, quantum, quæso, temporis impendissemus, ut ad illas de Paulo narrationes perveniremus? Imo vero ex ipso proœmio vobis hoc ipsum conabor ostendere. *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile* (Act. 1. 4). Quot existimatis hic esse quæstiones? Primum quidem, quam ob causam priorum librum in memoriam illi revocet. Secundo, quam ob causam *Sermonem* vocet,

οὐχὶ Εὐαγγέλιον· καίτοι γε Παῦλος Εὐαγγέλιον αὐτὸ καλεῖ, οὕτως λέγων, *Ὁ δὲ ἔκαιρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*, περὶ τοῦ Λουκᾶ λέγων. Τρίτον, τίνας ἐνεκὲν φησι, *Περὶ πάντων ὧν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς*. Εἰ γὰρ Ἰωάννης, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Χριστοῦ, ὁ τοσαύτης ἀπολαύσας παρβύσιας, ὁ ἐπὶ τὸ στήθος ἐκεῖνον τὸ ἅγιον κατακλιθῆναι καταξιώθεις, ὁ τὰς πηγὰς ἐκεῖθεν ἀρυσάμενος τοῦ Πνεύματος, οὗτος οὐκ ἐτόλμησε τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλὰ τοσαύτη κέρχεται ἀσφαλείᾳ, ὡς εἰπεῖν, *ὅτι εἰ ἐγράφετο καθ' ἐν πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, οὐδ' ἂν αὐτὸν οἴμαι χωρῆσαι τὸν κόσμον τὰ γραφόμενα βιβλία*· πῶς οὗτος ἐτόλμησεν εἰπεῖν, *ὅτι τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην περὶ πάντων, ὡς θεόφιλε, ὧν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς*; ἄρα μικρὸν ἡμῖν τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι δοκεῖ; [103] *Κάκει μὲν, Κράτιστε θεόφιλε, μετ' ἐγκωμίου τὸ ὄνομα*· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τοῦτο τοῖς ἁγίοις εἴρηται. Καὶ τάχα καὶ τοῦτο ἀπὸ μέρους ἐδειξάμεν, ὅτι οὐδὲ ἴωτα ἐν, οὐδὲ μίαν κεραίαν ἀπλῶς ἔστιν ἰδεῖν ἐν ταῖς Γραφαῖς κειμένην. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ προοίμιῳ τοσαῦτα ζητήματα, πόσον ἐμέλλομεν ἀναλίσσειν χρόνον τὰ ἐξῆς ἅπαντα ἐπιόντες; Διὰ ταῦτα ἠναγκάσθη τὸ ἐν μέσῳ παραδραμῶν, πρὸς Παῦλον ἐλθεῖν. Τίνας οὖν ἐνεκεν τὰ ζητήματα εἰπόντες, τὴν λύσιν αὐτῶν οὐκ ἐπηγάγομεν; Ἐθίζοντες ὑμᾶς μὴ διὰ παντὸς μεμασσημένην δέχεσθαι τὴν τροφήν, ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ αὐτοὺς ἐπάγειν τὴν λύσιν τοῖς νοήμασιν, ὅπερ ποιοῦσιν αἱ περιστεραὶ. Καὶ γὰρ ἐκεῖναι τοὺς νεοττοὺς, ἔως μὲν ἂν ἐν τῇ καλιᾷ μένουσι, τῷ οἰκίῳ τρέφουσι στόματι· ἐπειδὴν δὲ αὐτοὺς δυνηθῶσιν ἐξαγαγεῖν τῆς νοσσιᾶς, καὶ ἰδῶσιν αὐτοῖς καγέντα τὰ περὰ, οὐκέτι τοῦτο λοιπὸν ποιοῦσιν, ἀλλὰ φέρουσι μὲν τὸν κόκκον ἐπὶ τοῦ στόματος καὶ δεικνύουσιν· ἐπειδὴν δὲ οἱ νεοττοὶ προσδοκῆσαντες πλησίον ἔλθωσιν, αἱ μητέρες ἀφείσαι τὴν τροφήν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, δι' ἑαυτῶν κελεύουσιν ἀναλέγεσθαι· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν, λαβόντες τὴν πνευματικὴν τροφήν ἐπὶ τοῦ στόματος, ἐκαλέσαμεν ὑμᾶς, ὡς δηλώσοντες ὑμῖν συνήθως τὴν λύσιν· ἐπειδὴ δὲ προσήλθετε καὶ προσεδοκῆσατε δέξασθαι, ἀφήκαμεν, ὥστε ὑμᾶς δι' ὑμῶν αὐτῶν ἀναδέξασθαι τὰ νοήματα. Διὰ τοῦτο τὸ προοίμιον ἀφέντες, πρὸς Παῦλον ἐπιγόμεθα. Ἐροῦμεν δὲ οὐχ ὅσα τὴν Ἐκκλησίαν ὠφέλησε μόνον, ἀλλ' ὅσα καὶ ἔδρασε· καὶ γὰρ ἀναγκαῖος ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος. Ἐροῦμεν πῶς ἐμαχῆσατο τῷ λόγῳ τοῦ κηρύγματος, πῶς ἐπολέμησε τῷ Χριστῷ, πῶς ἐδίωξε τοὺς ἀποστόλους, πῶς τὰ τῶν πολεμίων ἐφρόνει, πῶς πάστων πλείονα παρείχε τῇ Ἐκκλησίᾳ πράγματα. Ἀλλὰ μηδὲς αἰσχυνέσθω περὶ Παύλου ταῦτα ἀκούων· οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοῦ κατηγορήματα, ἀλλ' ἐγκωμίων ὑπόθεσις. Οὐ γὰρ κατηγορία αὐτῷ πρότερον ὄντα φαῦλον, ὕστερον γενέσθαι χρηστὸν, ἀλλὰ τὸ πρότερον ὄντα σπουδαῖον, ὕστερον μεταβάλλεσθαι πρὸς πονηρίαν· ἀπὸ γὰρ τοῦ τέλους αἰετὰ τὰ πράγματα κρίνεται. Καὶ γὰρ τοὺς κυβερνήτας, καὶ μύρια ναυάγια ὑπομεινῶσιν, ὅταν μέλλουσιν εἰς τὸν λιμένα καταλρεῖν, ἢ φορτίων πεπληρωμένην ὁλκάδα καταγαγῶσιν, οὐ φαμέν πεπραχῆναι κακῶς, τοῦ τέλους τὰ παρελθόντα ἀποκρύψαντο· καὶ τοὺς ἀθλητὰς πάλιν, καὶ μύρια πρότερον

ἠττηθῶσι, τὴν δὲ περὶ τοῦ στεφάνου πάλιν κρατήσωσιν, οὐκ ἀποστεροῦμεν τῶν ἐγκωμίων τῶν ἐπὶ τῇ νίκῃ διὰ τὰ πρότερα. Οὕτω καὶ ἐπὶ Παύλου ποιήσωμεν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος καὶ μύρια ναυάγια ὑπέμεινεν, ἀλλ' ὅτε εἰς τὸν λιμένα καταλρεῖν ἔμελλε, πεπληρωμένην ἐπήγαγε τῶν φορτίων τὴν ὁλκάδα. Καὶ ὡσπερ ὁ Ἰούδας οὐδὲν ὠφέλησε πρὸ τούτου μαθητῆς ὢν, εἶτα προδότης γενόμενος· οὕτω καὶ οὗτος οὐδὲν παρεδράθη πρὸ τούτου διώκτης ὢν, μετὰ δὲ ταῦτα γενόμενος εὐαγγελιστής. Ἐγκώμια Παύλου ταῦτά ἐστιν, οὐκ ἐπειδὴ κατέσκαψε τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' αὐτὸς αὐτὴν πάλιν ὑποδόμησεν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπόρθησε τὸν [104] λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ πορθήσας τὸν λόγον, αὐτὸς αὐτὸν πάλιν ἠῤῥησεν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπολέμησε τοὺς ἀποστόλους, οὐκ ἐπειδὴ διεσπάραξε τὴν ἀγέλην, ἀλλ' ἐπειδὴ διασπαράξας, ὕστερον αὐτὸς αὐτὴν συνεκρότησε.

ε'. Τί τούτου παραδοξότερον γένοιτ' ἂν; Ὁ λύκος ἐγένετο ποιμῆν· ὁ τὸ αἷμα τῶν προβάτων ἐκπίνων, οὐ διέλιπε τὸ αἷμα ἑαυτοῦ ἐκχέων ὑπὲρ τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας. Βούλει μαθεῖν πῶς τὸ αἷμα τῶν προβάτων ἐξέπινε; πῶς ἡμαγμένη ἦν αὐτῷ ἡ γλῶσσα; *Σαῦλος δὲ ἔρι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Ἀλλ' οὗτος ὁ ἀπειλῆς καὶ φόρου ἐμπνέων, καὶ τὸ αἷμα τῶν ἁγίων ἐκχέων, ἀκουσον πῶς τὸ αἷμα τὸ ἑαυτοῦ ἐξέχεεν ὑπὲρ τῶν ἁγίων. *Εἰ κατὰ ἄνθρωπον*, φησὶν, *ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ*· καὶ πάλιν, *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*· καὶ πάλιν, *Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς*. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν ὁ παρὼν ὅτε ἐξεχείτο τὸ αἷμα Στεφάνου, καὶ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναίρεσει αὐτοῦ. Ὁρᾶς πῶς ὁ λύκος ποιμῆν ἐγένετο; Ἄρ' οὐκ αἰσχυνέσθε πρὸ τούτου ἀκούοντες ὅτι διώκτης ἦν καὶ βλάσφημος καὶ ὄβριστης; Εἶδετε πῶς μείζων αὐτοῦ ἐποίησε τὸ ἐγκώμιον ἢ πρότερα κατηγορία; Οὐκ ἔλεγον ὑμῖν ἐν τῇ προτέρᾳ συνάξει ὅτι τῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ σημείων τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν μείζονα ἐγένετο; οὐκ ἔδειξα ὑμῖν καὶ ἀπὸ τῶν σημείων, καὶ ἀπὸ τῆς εὐνοίας τῶν μαθητῶν, καὶ πῶς πρὸ τούτου μὲν ὁ Χριστὸς ἐπιτάττων ἤγειρε τοὺς νεκροὺς, ὕστερον δὲ αἱ σκῖαι τῶν θούλων αὐτοῦ τοῦτο ἐποίουν; πῶς τότε μὲν αὐτὸς κελεύων ἐθαυματούργει, ὕστερον δὲ οἱ δοῦλοι αὐτοῦ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ κεχρημένοι μείζονα ἐποίησαν; οὐκ εἶπον ὑμῖν περὶ τῶν ἐχθρῶν, πῶς διέσεισεν αὐτῶν τὸ συνειδός; πῶς ἐκράτησε τῆς οἰκουμένης ἀπάσης; πῶς μείζονα τὰ σημεῖα μετὰ τὸν σταυρὸν ἦν τῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ; Ἀδελφός ἐκεῖνος καὶ ὁ σήμερον εἰσελθὼν λόγος. Τί γὰρ τοῦ κατὰ Παῦλον μείζον σημεῖου γένοιτ' ἂν; Ζῶντα μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ὁ Πέτρος ἠρνήσατο, ἀποθανόντα δὲ ὁ Παῦλος ὠμολόγησε. Τοῦ δὲ νεκροὺς ἐγεῖραι διὰ τῶν σκιῶν μείζον σημεῖον ἦν τὸ τὴν γνώμην Παύλου ἐπισπάσασθαι καὶ εἰλεῖν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ φύσις εἶπετο, καὶ οὐκ ἀντέλεγε τῷ ἐπιτάττοντι· ἐνταῦθα δὲ προαίρεσις ἦν τοῦ πεισθῆναι, καὶ τοῦ μὴ πεισθῆναι κυρία· ὅθεν πολλὴ ἡ δύναμις τοῦ πείσαντος δείκνυται. Τοῦ γὰρ φύσιν διορθῶσαι τὸ προαίρεσιν μεταβαλεῖν πολλῷ μείζον ἦν· μείζον ἄρα τῶν ἄλλων

ἀπάντων σημείων ἐγένετο τὸ Παῦλον προσελθεῖν τῷ Χριστῷ μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν τάφον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς πᾶσαν τὴν ἐχθρὰν ἐπιδείξασθαι, καὶ τότε ἐκάλεσεν, ἵνα ἀνύποπτον ποιήσῃ τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν, καὶ τὸν διδασκαλίᾳ λόγον. Πέτρος μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγων ἰσως ὑπωπτεύετο· εἶχε γὰρ τις τῶν ἀναισχύντων εἰπεῖν τι. Εἶπον δὲ τῶν ἀναισχύντων, ὅτι κάκει φανερά ἢ ἀπόδειξις ἦν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος αὐτὸν ἠρνήσατο πρότερον, καὶ ἠρνήσατο μεθ' ὄρκου, ἀλλ' ὁμως τὸν αὐτὸν τοῦτον ὁμολογῶν ὑστερον καὶ τὴν ψυχὴν ἐπέδωκε τὴν ἑαυτοῦ. Εἰ δὲ μὴ ἀνέστη, [105] οὐκ ἂν ὁ ζῶντα ἀρνήσασθαι, ὥστε μὴ ἀρνήσασθαι τελευτήσαντα, μυρίους ἂν θανάτους ὑπέμεινε· διὸ καὶ ἐπὶ Πέτρῳ φανερά ἢ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως ἦν. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν εἶχον οἱ ἀναισχύντοι λέγειν, ὅτι ἐπειδὴ μαθητὴς αὐτοῦ ἦν, ἐπειδὴ τραπέζης ἐκοινωνήσεν αὐτῷ, καὶ τρία ἔτη αὐτῷ συνεγένετο, ἐπειδὴ διδασκαλίᾳ ἀπήλαυσεν, ἐπειδὴ ἐκολακεύθη ὑπ' αὐτοῦ ἀπατηθείς, διὰ τοῦτο κηρύττει αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν· ὅταν δὲ Παῦλον ἴδῃ τὸν οὐκ εἰδῶτα αὐτὸν, τὸν οὐκ ἀκούσαντα αὐτοῦ, τὸν οὐ μετασχόντα τῆς διδασκαλίᾳς, τὸν καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν αὐτῷ πολεμοῦντα, τὸν ἀποκτινύντα φρὸς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, τὸν πάντα συγγέοντα ἅλα ταραττόντα, τοῦτον ἐξαίφνης μεταβεβλημένον, καὶ τοῖς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος καμάτοις ἄπαντας παρελάσαντα τοὺς τοῦ Χριστοῦ φίλους, ποῖαν ἔξεις λοιπὸν, εἰπέ μοι, ἀναισχύντις πρόφρασι, ἀπιστῶν τῷ τῆς ἀναστάσεως λόγῳ; Εἰ γὰρ μὴ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, τίς τὸν οὕτως ὦμόν καὶ ἀπάνθρωπον, τίς τὸν ἐκπαπολεμωμένον καὶ ἠγριωμένον ἐπισπάσατο ἄν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπηγάγετο; Εἰπέ γὰρ μοι, ὦ Ἰουδαῖε, τίς Παῦλον ἐπεισε προσελθεῖν τῷ Χριστῷ; Πέτρος; ἀλλ' Ἰάκωβος; ἀλλ' Ἰωάννης; Ἄλλ' οὗτοι πάντες αὐτὸν ἐδοκίμασαν καὶ ἐφριττον, καὶ οὐχὶ πρὸς τοῦτον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτε τῶν φίλων ἐγένετο, ὅτε Βαρνάβας ἐπιλαθόμενος αὐτοῦ τῆς χειρὸς ἐπανάγαγεν εἰς Ἱερουσόλυμα, ἔτι ἐφοβοῦντο κολλᾶσθαι αὐτῷ· καὶ ὁ μὲν πόλεμος ἐλέλυτο, ὁ δὲ φόβος ἐπέμεινε τοῖς ἀποστόλοις. Οἱ οὖν καταλλαγμένα αὐτὸν ἔτι φοβοῦμενοι, ἐχθρὸν ὄντα καὶ πολλίμῃ ἐτόλμων πισταί; προσελθεῖν γὰρ ὄλωσ, ἢ στήναι, ἢ θιᾶραι στόμα, φανῆναι δὲ ὄλω; ὑπέμεινον; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· οὐκ ἦν ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ θείᾳ χάριτος. Εἰ τοίνυν νεκρὸς ἦν, ὡς φατε, ὁ Χριστὸς, καὶ ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐκλείψαν αὐτὸν, πῶς μερίζονα τὰ σημεῖα μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγένετο; πῶς πλείων ἢ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως; Οὐ γὰρ μόνον μετέστησε τὸν πολέμιον, καὶ ἀρχηγὸν τῆς μάχης ὤμων· καίτοι εἰ καὶ τοῦτο μόνον ἐποίησε, μεγίστης δυνάμεως ἦν τὸ τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον λαβεῖν αἰχμάλωτον· νῦν δὲ οὐχὶ τοῦτο μόνον εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ τούτου πολλῶν μερίζον. Οὐ γὰρ μόνον μετέστησεν, ἀλλ' οὕτως οἰκείον ἐποίησεν, οὕτως ἐπισπάσατο πρὸς τὴν εὐνοίαν τὴν ἑαυτοῦ, ὡς καὶ αὐτῷ πάντα τῆς Ἐκκλησίας τὰ πράγματα ἐγχειρίσαι. Σκεῦος γὰρ, φησὶν, ἐκλογῆς μοι ἔστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ δρομὰ μου ἐνώπιον ἐθνῶν

καὶ βασιλέων, καὶ πλείονα τῶν ἀποστόλων τοῖσιν καμῖν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς πρότερον ὑπ' αὐτοῦ πολεμουμένης.

ς'. Βούλει μαθεῖν πῶς αὐτὸν μετέστησε; πῶς αὐτὸν φκείωσατο; πῶς αὐτὸν ἐπισπάσατο; πῶς εἰς τῆς πρώτους τῶν φίλων κατέλεξεν; Οὐδενὶ τῶν ἀνθρώπων τοσαῦτα ἐθάρρησεν εἰπεῖν ἀπόρρητα, ὅσα ἐφ' Παύλῳ. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἦκουσα ἀρρήτων ῥήματα, φησὶν, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Εἶδες, ὁ ἐχθρὸς, ὁ πολέμιος πόσην εὐνοίαν ἐπεδείξατο; Διὰ [106] τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ τὸν πρότερον βίον αὐτοῦ εἰπεῖν· καὶ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δεικνυσὶν ἡμῖν φιλανθρωπίαν καὶ δυνάμιν· φιλανθρωπίαν μὲν, ὅτι ἐβουλήθη τὸν τοσαῦτα κακῶς ἐργατάμενον σῶσαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι· δυνάμιν δὲ, ὅτι βουληθείς ἰσχυρῶς. Καὶ ἐν Παύλῳ δὲ τοῦτο δεικνυσὶ ψυχὴν, ὅτι οὐδὲν κρῖ φιλονεικίαν ἐποίει, οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ προκατελήρμενος δόξῃ, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι· ἀλλὰ ζήλω πτωρῶν μένος, οὐκ ὀρθῶ μὲν, ζήλω δὲ ὅμως· ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐδοκίμασε λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο ἠλεήθη, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ· καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἐκπληττόμενος ἔλεγεν· Ἴνα ἐν ἐμοὶ πρόφρα ἐνδείξηται Χριστὸς τὴν ἀπασαν μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτύπωσιν δὲ τῶν μελλόντων πιστεύων ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀλλαχοῦ τῷ ἔλεγεν, ὅτι τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως ἐπέσω μάλιστα ἐδείξεν εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας. Εἶδες πῶς καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἐδείξε τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δυνάμιν, καὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ὀπίσθετον ὁ πρότερος Παῦλος βίος; Τοῦτο γοῦν Γαλιλαῖος γράφων εἰς ἀπόδειξιν παρήγαγε, τοῦ μὴ εἶ ἀθρώπους μεταβαλεῖσθαι, ἀλλὰ θεῖα μετενεύθησαν δυνάμει. Εἰ γὰρ ἀνθρώποις, φησὶν, ἤρεσκον, Χριστοῦ δούλος οὐκ ἂν ἦμην. Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι εἷς ἐνθρώποις ἀρέσκων, πρὸς τὸ κήρυγμα μετέστη; Ἦκούσατε, φησὶ, τὴν ἐμὴν ἀναστομῶν ποταῖ ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβίωσεν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπέφθον αὐτήν. Οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἀνθρώποις ἀρέσκων ἦθελε, μετέφθον κρῖ τὴν πίστιν. Διὰ τί; Ἐτιμᾶτε παρὰ Ἰουδαίους, καὶ ἀδείας ἀπήλαυε πολλῆς, καὶ προεδρίας ἡξιοῦσε· οὐκ ἂν οὖν πρὸς ἐπικινδύον μετέστη βίον τὸν τῶν ἀποστόλων, τὸν δυσφημίας γέμοντα, τὴν συμφωνίαν ἐμπεπλησμένον· ὥστε αὐτὴν (sic) ἀθρόα μεταβῆναι καὶ μεταστᾶσει, καὶ τὸ καταλιπεῖν μὲν τὴν παρὰ Ἰουδαίους τιμὴν καὶ τὸν ἀπόλεμον βίον, ἀνταλλάξασθαι δὲ τὴν τῶν ἀποστόλων ζωὴν, τὴν μυρίους ἔχουσαν θανάτους, μεγίστη γέγονεν ἀπόδειξις πῶς μὴ δι' ἀνθρωπίνῃν τινα πρόφρασιν μετατεθῆναι ἐν Παύλῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐβουλήθημεν τὸν πρότερον αὐτοῦ βίον εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ δεῖξαι τὸν πεπυρωμένον ζῆλον τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἐκκλησίᾳ, θαυμάσῃ τὸν ποιούντα πάντα καὶ μετασκευάζοντα Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μαθητὴς ὁ Παῦλος τὰ πρότερα ἡμῖν μετ' ἀκριβείας διηγήσατο, καὶ πολλῆς ἐμφάσεως, οὕτως εἰπὼν· Σαῦλος δὲ ἐτι ἐμπνέων ἀπειλήσας καὶ μάνου εἰς τοὺς μαθητάς

bus signum fuit, Paulum post crucem et sepulturam ad Christum accessisse. Propterea namque permisit eum Christus omne odium præ se ferre, ac tum illum vocavit, ut resurrectionis probationem ac doctrinæ sermonem omni suspicione liberaret. Nam Petrus quidem si de eo loquutus esset, suspectus fuisset: potuisset enim impudens aliquis quidpiam dicere. Porro impudentem dixi, quoniam et illic manifesta fuit demonstratio. Siquidem ille quoque prius ipsum negavit, et cum juramento negavit: verumtamen hunc ipsum deinde dum confitetur, vel ipsam animam suam pro illo tradidit. Quod si non resurrexisset, numquam ista; qui viventem negaverat, millies mortem tolerasset, ne jam mortuum abnegaret: quo fit, ut etiam in Petro resurrectionis demonstratio manifesta fuisse videatur. Verumtamen de illo quidem impudentes dicere potuissent, eum propterea quod discipulus erat illius, propterea quod particeps ejus mensæ fuerat, ac tribus annis cum illo versatus fuerat; propterea quod ejus doctrina potitus erat; propterea quod in fraudem illectus blanditiis ejus fuerat, idcirco resurrectionem illius prædicare: cum vero Paulum videas, qui ipsum non viderat, qui ipsum non audiverat, qui doctrinæ particeps minime fuerat, qui etiam post crucem illi bellum indixerat, et eos qui in ipsum credebant, interficiebat, qui omnia miscebat ac turbabat, hunc subito mutatum in ferendis pro prædicatione verbi laboribus omnes Christi amicos superare, quæ tibi deinceps, quæso, impudentiæ occasio relinquatur, si resurrectionis verbo non credas? Si enim Christus non resurrexisset, quis hominem adeo crudelem et inhumanum, quis adeo infensum et efferatum sibi conciliasset et ad se attraxisset? Dic enim, quæso, Judæe, quis Paulo persuasit, ut Christo se adjungeret? num Petrus? num Jacobus? num Joannes? Atqui omnes isti eum timebant et horrebant, neque tantum ante hoc tempus, sed tum etiam cum in amicorum numerum relatus erat, quando manu prehensum illum Barnabas Jerosolymam introduxit, adhuc illi propius se adjungere timebant; ac sedatum quidem erat bellum, metus tamen adhuc in apostolis permanebat. An igitur illi qui reconciliatum adhuc timebant, cum inimicus ei hostis esset, oratione flectere ausi essent? an vero ad illum accedere omnino, vel coram illo subsistere, vel os aperire, aut omnino apparere potuissent? Non ita se res habet, non ita est; nec humanæ diligentis facinus illud fuit, sed gratiæ divinæ. Si ergo mortuus erat Christus, ut dicitis, et cum venissent discipuli ejus, furati sunt eum, quomodo majora post crucem facta sunt miracula? quomodo amplior virtutis sequuta est demonstratio? Non enim tantum hostem sibi reconciliavit et principem ducemque pugnæ vestræ; tametsi, licet hoc solum fecisset, maxime fuit hoc potentiæ, inimicum et hostem abduxisse captivum; jam vero non hoc solum præstitit, sed et aliud multo majus. Non enim tantum sibi reconciliavit, sed ita sibi familiarem reddidit, sic eum ad amorem suum pellexit, ut ejus fidei Ecclesiæ negotia cuncta commiserit: *Vas enim, inquit, electionis est mihi iste, ut*

portet nomen meum coram gentibus, et regibus (Act. 9. 15), eique persuaserit, ut plus quam apostoli pro Ecclesia laboraret, quam antea oppugnabat.

6. Vis tu intelligere quo pacto illum sibi reconciliavit? quo pacto familiarem reddiderit? quo pacto sibi adsciverit? quo pacto in numerum præceptorum amicorum retulerit? Nulli hominum tam multa detegere arcana, quam multa Paulo est ausus. Unde vero id consiat? *Audivi arcana verba, inquit, quæ non licet homini loqui (2. Cor. 12. 4).* Vides quantam inimicus et hostis benevolentiam exhibuerit? Quam ob causam operæ pretium fuerit priorem ejus vitam proferre: siquidem ita fiet, ut nobis Dei benignitas et potentia innotescat: benignitas quidem, quod eum, qui tam multa mala perpetraverat, servare voluerit, et sibi conciliare: potentiam vero, quod id, quod volebat, exsequi potuerit. Et vero animum Pauli hoc patefecit, quod nihil contentionis studio faceret, neque gloriæ humanæ cupiditate præoccupatus, quemadmodum Judæi: sed zelo succensus non recto illo quidem, sed zelo tamen, quod et ipse clamans dicebat: *Ideo misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate (1. Tim. 1. 13): et benignitatem Dei obstupescens dicebat, Ut in me primo ostenderet Christus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam (Ib. v. 16).* Et alibi rursus dicebat, *Operationem virtutis suæ maxime ostendit in nos qui credimus (Ephes. 1. 19).* Vides ut et benignitatem Dei et virtutem prior vita Pauli ostenderit, et quam incorrupta sinceraque mente præditus ipse fuerit? Sane quidem ad Galatas scribens hoc protulit, ut se hominum causa minime fuisse mutatum, sed divina virtute fuisse conversum probaret. *Si enim hominibus, inquit, placerem, Christi servus non essem (Gal. 1. 10).* Unde vero id constat te non ut hominibus placeres, ad prædicationem fuisse conversum? *Audistis, inquit, conversationem meam aliquando in Judaismo, quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei, et expugnabam eam (Ib. v. 15).* Quod si hominibus placere voluisset, nequaquam ad fidem conversus fuisset. Quid ita? Colebatur a Judæis, et multa securitate fruebatur, ac præ cæteris honore afficiebatur: non igitur ad apostolorum vitam tot objectam periculis se transtulisset, quæ multa laborabat in æmia, quæ tot calamitatibus redundabat: itaque quod illum honorem, quo apud Judæos fruebatur, repentinæ mutatione ac conversione, et vitam quietam deseruerit, et cum apostolorum vita commutaverit, innumeris objecta mortis generibus, maximum illud argumentum fuit non ob humanam quædam occasionem Paulum esse conversum. Propterea nos etiam priorem ejus vitam in medium afferre voluimus, et ardentem zelum ejus ostendere, quo Ecclesiam oppugnabat, ut cum ejus pro Ecclesiæ defensione promptitudinem animi videris, Deum laudes, qui facit omnia et transformat. Propterea Pauli quoque discipulus diligenter nobis ac perspicue priora narravit, ita dicens: *Saulus autem adhuc spirans minus et cædem in discipulos Domini (Act. 9. 1).* Ac vellem equi-

dem ego quoque hodierno die proœmium inchoare, vellem ad linitum narrationis aggredi; sed video pelagus quoddam sententiarum ex solo nomine se nobis obtrudere. Cogita namque quantam e vestigio nobis illud, *Saulus*, quæstionem moveat: siquidem aliud in epistolis positum nomen occurrit. *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus* (Rom. 1. 1): *Paulus et Sosthenes: Paulus vocatus apostolus* (1. Cor. 1. 1): *Ecce ego Paulus dico vobis* (Galat. 5. 2): jam vero ut Paulus, et ubique Paulus appellatur, non autem Saulus dicitur. Cur igitur antea Saulus, postea vero Paulus vocatus est? Neque vero simplex est illa quæstio: statim enim Petrus occurrit: nam et ipse antea Simon dicebatur, postea vero Cephæ nomen accepit: et Zebedæi filii Jacobus et Joannes mutato nomine Filii tonitruum sunt appellati (Marc. 3. 16. 17). Nec in Novo solum Testamento, sed etiam in Veteri reperimus Abraham antea dictum Abram, postea Abraham; et Jacob primum Jacob esse dictum, deinde Israel; et Sarram primum Saram esse, deinde Sarram: et

multas nobis hæc mutatio nominum parit quæstiones, ac vereor, ne multis fluminum effusis, fluentis doctrinæ sermonem velut obruam et suffocem. Nam quemadmodum in agro humido et irriguo ubicumque quis fodit, undique fontes scaturiunt: sic et in agro divinæ Scripturæ, ubicumque reseraveris, plurimos fluvios videbis erumpere: quam ob causam ne omnes illos simul hodierno die effundam, non mediocriter pertimesco. Quapropter rivum hunc nostrum claudens, caritatem vestram ad sacrum fontem præsulum istorum, magistrorumque transmittam limpидum illum, potabilem ac dulcem, quod ex spirituali petra fluctum manat. Mentem igitur ad excipiendam doctrinam, ad spirituales latices hauriendos paremus, ut fiat in nobis fons aquæ salientis in vitam æternam: quam nos omnes obtinere contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD EOS QUI REPREHENDEBANT EUM OB PROLIXITATEM EORUM, QUÆ DICTA FUERANT, ET AD EOS QUI BREVITATEM ORATIONIS ÆGRE FEREBANT, DEQUE SAULI ET PAULI APPELLATIONE, ET CUR PRIMUM HOMO VOCATUS SIT ADAM, ET QUOD UTILITER AC FRUCTUOSE; ATQUE IN EOS QUI REGENS FUERANT ILLUMINATI.

1. Quid quæso nobis agendum est hodierno die? Siquidem dum multitudinem vestram cerno, ne longius sermonem protraham, pertimesco. Cum enim provehitur longius doctrinæ sermo, video vos in angustias redactos vos invicem conculcare, atque hanc ex angustias afflictionem, quo minus diligenter audiat, impedire: nisi enim quietus sit ac tranquillus auditor, minime potest cum studio ad ea quæ dicuntur attendere.

Duo genera auditorum. — Cum igitur multitudinem vestram, ut dixi, video, ne longius sermonem protraham pertimesco, sed dum cupiditatem vestram considero, doctrinam contrahere reformido. Nam qui sinit, nisi prius poculum repletum viderit, ne labris quidem lubenter illud admovet, sed quamvis totum exhausturus non sit, totum repletum cernere concupiscit. Quamobrem, quo pacto me in hac concione gerere debeam, ignoro. Nam et brevitate sermonis laborem vestrum minuere volo, et orationis prolixitate vestram cupiditatem explere. Atqui utrumque istorum sæpenumero præstiti, ac ne semel quidem erimen effugi. Scio me persæpe, dum vobis parco, ante finem abruptisse sermonem, et in nos clamantur ii, quorum animus satiari minime potest, qui sacris laticibus assidue fruuntur, sed numquam tamen explentur, *Beati illi, qui esuriunt, et sitiunt justitiam* (Math. 5. 6), et istorum adversos clamores pertimescens rursus doctrinæ sermonem protraxi longius, et idcirco in crimina incurri. Nam qui sermonis brevitate delectantur, occurrentes orabant, ut ipsorum infirmitati parcerem, atque concionis prolixitatem contraherem. Dum igitur vos in angustias redactos

intueor, sermonem silentio coercere studeo: dum vero vos angustiis pressos idcirco non recedere, sed ad longiorem cursum paratos esse, acuere linguam desidero. *Angustia mihi sunt undique* (Dan. 13. 22). Quid faciam? Nam is quidem qui uni domino servit, uniusque sententiæ cogitur famulari, facile dominus potest placere, neque a proposito aberrare: at ego multos habeo dominos, qui tanto servire populo cogor, cujus diversa est sententia. Hæc autem non idcirco sunt a me dicta, quod servitute ægre feram, absit, neque quod vestrum defugiam dominatum. Nihil enim mihi est hac servitute honorificentius. Non ita diademate ac purpura gloriatur Imperator, ut ego caritatis vestræ servitute mihi honorificam dabo. Siquidem illi regno mors succedit: huic autem servituti, si recte peracta fuerit, regnum cælestis preparatum est. Beatus enim est *Fidelis servus, et prudens, quem constituit dominus ejus, ut conservis suis det tritici mensuram. Amen dico vobis, super omnia bona sua constituit eum* (Luc. 12. 42. 44). Vides quantus sit servitutis hujus quæstus, si diligenter obita fuerit! Super omnia domini bona constituit. Non ergo defugio servitute, quippe qui cum Paulo serviam. Nam et ille dicit: *Non nosmetipsos prædicamus, sed Christum Jesum Dominum: nos autem servos vestros propter Jesum* (2. Cor. 4. 5). Et quid dico Paulum? Si is qui in forma Dei erat, semetipsum exinanivit formam servi accipiens propter servos (Philipp. 2. 6. 7), quid magnum præsto, si ego servus flammæ conservis ipse servus propter meipsum? Non ergo quod vestram servitute detrectem, ista dixi, sed ut mihi venia detur, si forte minus convenientem omnium iudicio

τοῦ Κυρίου. Ἐβουλόμην μὲν οὖν καὶ αὐτὸς ἄρξασθαι τοῦ προομιῶν σήμερον, ἐβουλόμην ἐμβαλεῖν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος, ἀλλ' ὁρῶ πέλταγος νοημάτων ἀπὸ τοῦ ὀνόματος μόνον. Ἐνόησον γὰρ ἔσον εὐθέως ἡμῖν κινεῖ ζήτημα, τὸ, *Σαῦλος*, τοῦτο· ἐν γὰρ ταῖς Ἐπιστολαῖς ἕτερον ὄνομα ὁρῶ κείμενον· *Παῦλος* δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος· *Παῦλος* καὶ *Σωσθένης*· *Παῦλος* κλητὸς ἀπόστολος· Ἰδὲ ἐγὼ *Παῦλος* λέγω ὑμῖν· νυνὶ δὲ ὡς *Παῦλος*, καὶ πανταχοῦ *Παῦλος* καλεῖται, ἀλλ' οὐχὶ *Σαῦλος* λέγεται. Τίνος οὖν ἕνεκεν πρὸ τούτου μὲν *Σαῦλος*, μετὰ δὲ ταῦτα *Παῦλος* [107] ἐκλήθη; Οὐκ ἔστι ψιλὸν τὸ ζήτημα· καὶ γὰρ Πέτρος εὐθέως ἐπιτρέχει· καὶ γὰρ κάκεινος πρὸ τούτου μὲν *Σίμων* ἐλέγτο, μετὰ δὲ ταῦτα ὀνομάσθη *Κηφᾶς*· καὶ υἱοὶ *Ζεβεδαίου*, *Ἰάκωβος* καὶ *Ἰωάννης*, Ἰγίοι βροντῆς μετωνομάσθησαν. Καὶ οὐκ ἐν τῇ *Καινῇ* δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ *Παλαιᾷ* εὐρίσκομεν τὸν *Ἀβραάμ* πρὸ τούτου μὲν *Ἀβράμ* λεγόμενον, μετὰ ταῦτα δὲ *Ἀβραάμ*· καὶ τὸν *Ἰακώβ* νῦν μὲν *Ἰακώβ* λεγόμενον, μετὰ δὲ ταῦτα *Ἰσραὴλ*· καὶ τὴν *Σάρραν* πρὸ τούτου *Σάραν* λεγομένην, μετὰ δὲ ταῦτα *Σάρραν*·

καὶ πολλὴν ἡμῖν τῶν ὀνομάτων ἢ μετὰθεσις παρέχει τὴν ζήτησιν· καὶ δέδοικα μὴ, πολλὰ ρεύματα ποταμῶν ἐξαίφνης ἀφείλ, ἀποπνίξω τῆς διδασκαλίας τὸν λόγον. Καθάπερ γὰρ ἐν χωρίῳ νοτιῶτα ἔχοντι, ὅπουπερ ἂν διασκάφη τις, πηγαὶ πανταχόθεν ἐκπηδῶσιν οὕτω καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τῶν θείων Γραφῶν, ὅπουπερ ἂν διανοίξῃς, ποταμούς ἐξιόντας ὄψει πολλούς, ὅθεν καὶ πάντας αὐτοὺς ἀθρόον ἀφείναι τήμερον θεός ἐστιν οὐ μικρόν. Διόπερ τὸν ἡμέτερον ἀποφράξας ῥύακα, παραπέμφω τὴν ὑμετέραν ἀγάπην πρὸς τὴν ἱερὰν πηγὴν τῶν προέδρων τούτων καὶ διδασκάλων τὴν καθαρὰν ταύτην καὶ πότιμον καὶ γλυκύν, νῆμα τὸ ἐξ αὐτῆς ἐξερχόμενον τῆς πέτρας τῆς νοητῆς. Παρασκευάσωμεν τοίνυν τὴν διάνοιαν πρὸς ὑποδοχὴν τῆς διδασκαλίας, ἀρύσασθαι τὰ πνευματικὰ νάματα, ἵνα γένηται ἐν ἡμῖν πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας ὑπὲρ τοῦ μήκους τῶν εἰρημένων, καὶ πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας ὑπὲρ τῆς βραχυλογίας, καὶ περὶ τῆς τοῦ Σαύλου προσηγορίας καὶ Παύλου, καὶ τίνος ἕνεκεν Ἀδάμ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκλήθη, ὅτι χρησίμως καὶ συμπερόντως, καὶ εἰς τοὺς νεοφωτιστούς.

α'. Τί ποτε ἄρα ἡμᾶς ποιῆσαι τήμερον; Τὸ μὲν γὰρ πλήθος ὑμῶν ὁρῶν, δέδοικα πρὸς μήκος ἐκτείνειν τὸν λόγον. Καὶ γὰρ ὅταν ἡ διδασκαλία μακροτέρω προβαλεῖται, ὁρῶ συμπατομένους ὑμᾶς, στενοχωρούμενους, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς στενοχωρίας θλίψιν τῇ τῆς ἀκροάσεως ἀκριβεῖα λυμαιομένην· ἀκροατῆς γὰρ ἀνάσεως οὐκ ἀπολαύων, οὐδὲ μετὰ σπουδῆς προσέχειν τοῖς λεγομένοις δύναται· ἄν.

Τὸ μὲν οὖν πλήθος ὑμῶν, ὡς ἔφην, ὁρῶν, δέδοικα πρὸς μήκος ἐκτείνειν τὸν λόγον· τὸν δὲ πόθον ὑμῶν λογιζόμενος φοβοῦμαι συστελεῖται τὴν διδασκαλίαν. Ὁ γὰρ διψῶν, ἐὰν μὴ πρότερον πεπληρωμένον ἴδῃ τὴν φιάλην, οὐδὲ τοῖς χεῖλεσιν αὐτὴν ἠδέως ἂν προσάγαγοι· ἀλλὰ κἂν μὴ πᾶσαν αὐτὴν ἐκπίνειν μέλλοι, πᾶσαν αὐτὴν γέμουσαν ἰδεῖν [108] ἐπιθυμεῖ. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔχω τί χρῆσομαι τῇ δημηγορίᾳ. Καὶ γὰρ τῇ βραχυλογίᾳ τὸν κάματον ὑποτέμνεσθαι τὸν ὑμέτερον βούλομαι, καὶ τῷ μήκει τοῦ λόγου τὴν ἐπιθυμίαν ὑμῶν ἐμπληῆσαι. Ἄλλ' ἐκἄτερα πολλάκις ταῦτα ἐποίησα, καὶ οὐδὲ ἄρα τὴν αἰτίαν διέφυγον. Οἶδα ὅτι πολλάκις φειδόμενος ὑμῶν πρὸ τοῦ τέλους κατέλιυσα τὸν λόγον, καὶ κατεδόησαν ἡμῶν οἱ ψυχὴν ἀχόρεστον ἔχοντες, οἱ συνεχῶς μὲν τῶν θείων ἀπολαύστες ναμάτων, οὐδέποτε δὲ ἐμπιπλάμενοι, οἱ *Μακάριοι ἐκείνοι*, οἱ *πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην*, καὶ τὰς παρὰ τούτων καταβολὰς φοβηθεὶς πάλιν προσήλθον μέχρι πολλοῦ τὴν διδασκαλίαν ἐκτείνων, καὶ διὰ τοῦτο αἰτίαν ὑπέμενον. (Ὡ γὰρ βραχυλογίας ἐρῶντες ἀπαντῶντες παρεκάλουν τῆς αὐτῶν ἀσθενείας φείδεσθαι, καὶ συστέλλειν τὸ μήκος τῶν λεγομένων.) Ὅταν μὲν οὖν στενοχωρούμενους ὑμᾶς ἴδω, πρὸς σιγὴν συνελαύνω τὸν λόγον·

ὅταν δὲ στενοχωρούμενους, καὶ οὐκ ἀφισταμένους, ἀλλ' ἐκκρεμαμένους πρὸς πλείονα δρόμον, τὴν γ' ἴωσαν διεγείρειν ἐπιθυμῶ. *Στενά μοι πάντοθεν*. Τί πάθω; Ὁ μὲν γὰρ ἐνὶ δουλείῳ κυρίῳ, καὶ μὴ γνῶμῃ ὑπηρετεῖν ἀναγκάζομενος, μετ' εὐκολίας ἀρέσκειν δύναται τῷ δεσπότη, καὶ μὴ διαμαρτάνειν· ἐγὼ δὲ πολλούς ἔχω δεσπότης, δῆμῳ τοσοῦτω δουλεύειν ἀναγκάζομενος διάφορον ἔχοντι γνῶμην. Ταῦτα δὲ εἶπον οὐ δυσχεραίνων τὴν δουλείαν, μὴ γένοιτο, οὐδὲ δραπετεῦν τὴν δεσποτείαν ὑμῶν. Οὐδὲν γὰρ μοι τῆς δουλείας ταύτης σεμνότερον. Οὐχ οὕτω βασιλεὺς ἐπὶ τῷ διαδήματι καὶ τῇ πορφυρίδι μέγα φρονεῖ, ὡς ἐγὼ νῦν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἐγκαλλωπίζομαι. Ἐκείνην μὲν γὰρ τὴν βασιλείαν θάνατος διαδέχεται· ταύτην δὲ τὴν δουλείαν, ἂν ἀπαρτισθῇ καλῶς, βασιλεία οὐρανῶν ἀναμένει. *Μακάριος γὰρ ὁ πιστὸς δούλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ διδόναι τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδούλοις αὐτοῦ*. Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν. Εἶδες πόσον τὸ κέρδος τῆς δουλείας ταύτης, ὅταν σπουδαίως γένηται; Ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν τοῦ δεσπότη καθίσταται. Οὐ φεύγω τοίνυν τὴν δουλείαν μετὰ γὰρ Παύλου δουλεύω. Καὶ γὰρ ἐκεῖνός φησιν, ὅτι *οὐχ ἑαυτοῦς κηρύττομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον, ἑαυτοῦς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν*. Καὶ τί λέγω Παῦλον; Εἰ ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβὼν διὰ τοὺς δούλους, τί μέγα εἰ ὁ δούλος ἐγὼ δούλος ἐγενόμην τοῖς συνδούλοις δι' ἑμαυτόν; Οὐ τοίνυν δραπετεῦν ὑμῶν τὴν δεσποτείαν ταῦτα εἶπον, ἀλλ' ἀξίων συγγνώμης τυχεῖν, ἐὰν μὴ ταῖς ἀπάντων γνῶμαι;

cessum est, ut cum adhuc esset carne circumdatus, Seraphinos videret, qui mysticum illum concentum audivit, is cum in urbem Judæorum metropolim hominibus refertam ingressus esset, Jerosolyma nimirum, atque in medio foro constitisset, cum toto populo circumseptus esset, cum significare vellet non hominem esse, qui propheticos sermones non audiret, clamans dicebat, *Veni, et non erat homo: vocavi, et non erat qui obediret* (Isai. 50. 2). Atque ut hoc esse dictum intelligas non ob raritatem eorum, qui adessent, verum ob eorum socordiam qui audirent, postquam dixit, *Veni, et non erat homo*, subjunxit, *Et non erat qui obediret*. Itaque aderant illi quidem, sed adesse non censebantur, quandoquidem prophetam non audiebant: propterea, quandoquidem venit, et non erat homo: vocavit, et non erat qui obediret, orationem ad elementa convertit, et ait: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra* (Id. 1. 2). Nam equidem ad homines, inquit, missus sueram, ad homines ratione ac mente præditos: quando autem neque ratione, neque sensu præditi sunt isti, propterea destituta sensu alloquor elementa, in reprehensionem eorum, qui cum honorati sensu fuissent, tamen honore illo non utuntur. Sic etiam alter propheta dixit Jeremias. Siquidem ille quoque in medio Judæorum coetu cum stetisset, in eadem illa urbe, quasi nullus adesset, ita clamabat: *Ad quem loquar, et contestabor* (Jer. 6. 10)? Quid ais? cum tantam videas multitudinem, quæris, quem alloquuturus sis? Quæro equidem, inquit: siquidem multitudo corporum est, non hominum multitudo: corporum est multitudo, quæ auditu non pollent. Idcirco etiam adjecit: *incircumcisæ sunt aures eorum, et audire non possunt*. Vides omnes istos eo quod non audiant, homines non esse? Ille dixit: *Veni, et non erat homo: vocavi, et non erat qui obediret*: hic dicit, *Ad quem loquar et contestabor? incircumcisæ sunt aures eorum, et audire non possunt*. Quod si eos qui aderant, propterea quod diligenter ad ea quæ dicebantur non attendebant, ne homines quidem esse dicunt prophetæ: quid dicemus nos de illis qui non modo non audiunt, sed ne ingredi quidem hæc vestibula sacra dignantur, de illis qui extra sacrum hunc gregem vagantur, qui procul ab ædibus istis maternis in triviis et angiportis tamquam insolentes ac socordes quidam pueruli versantur? Nam et illi, cum paternam domum deseruerint, alicubi foris oberrant, et totos dies in ludis puerilibus transigunt: quam ob causam et libertate, ac sæpenumero vita pueruli tales privantur. Nam cum in manus plagiariorum aut prædonum inciderint, sæpe morte negligentis suæ pœnas luunt. Siquidem arreptis ipsis cum aurea ornamenta sustulerint illi, aut fluminum undis suffocant, aut si quid mitius de illis statuerint, in longinquam illos regionem abductos ac servituti addictos dividend. Idem istis etiam accidit. Cum enim longe a paterna domo et hujus templi frequentatione aberrarint, in hæreticorum ora incidunt, et in linguas hostium veritatis: tum illi cum tamquam plagiarii quidam ipsos invaserint, et auro fidei ornatu spoliarint,

confestim eos non in flumen projectos, sed in turbida dogmata foetoris sui demersos enecant.

2. Vestrarum hoc partium fuerit, salutem fratrum consulere, atque ad nos illos reducere, licet resistant, licet reclament, licet lamententur. Puerilis est animi contentio ista et negligentia. Vos vero imperfectam adhuc atque ita misere affectam ipsorum animam corrigite; vestri muneris est, ut illis persuadeatis, ut homines fiant. Nam quemadmodum eum, qui humana aversetur alimenta, et cum pecudibus spinis herbisque pascatur, hominem esse minime dicemus: sic nimirum eum, qui veram et animæ convenientem humanæ escam oderit, quæ ex divinis constat eloquiis, in sæcularibus autem cœtibus et omni fœditate redundantibus circulis resideat, et iniquis alatur verbis, hominem appellare minime possumus. Siquidem apud nos homo est non is tantum qui pane vescatur, sed qui priusquam ullo cibo, divinis ac spiritualibus eloquiis perfruat. Hoc autem hominem esse, discite ex his quæ Christus effatus est: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei* (Matth. 4. 4). Itaque duplex vitæ nostræ est alimentum, unum deterius, alterum vero præstantius: et hoc præcipue capessendum est, ut et animam alere possimus, neque fame illam torqueri sinamus. In vestra igitur potestate situm est, ut civitatem nobis hominum plenam efficiatis. Quando ergo destituta est hominibus ampla et populosa hæc civitas, æquum est ut patriæ vestræ hanc gratiam et munificentiam conferatis, ut transmissis ad eos quæ hic didiceritis, fratrum nobis animos reconcilietis. Tum enim mensæ participes nos fuisse comprobamus, non enim mensam laudamus tantum, sed cum iis, qui abfuerint, cibarium quidpiam largiri possumus. Hoc et vos nunc agite, sicut alicutrum ex his duobus omnino eveniet, ut vel illis persuadeatis, ad nos ut redeant, vel si in eadem contentione perseverant, vestræ linguæ opera nutriantur, imo vero plane revertantur. Non enim potius eligent gratuita beneficentia nutrir, cum pro suo jure possint ipsi hæc paterna mensa potiri. Sed hoc vos facere, vel fecisse, vel esse facturos plane confido credoque; quandoquidem frequenter ad hæc hortari vos non destitui, et vos quoque omni scientia repleti estis, qui et alios admonere possitis (Rom. 15. 14). Jam vero tempus est, ut nostram vobis hanc mensam apponamus, vilem quidem ipsam ac tenuem, et quæ multam penuriam præ se ferat, sed quæ optimo tamen cibi condimento, alacritate auditorum, instructa sit. Mensam enim efficit jucundissimam non ciborum sumptuositas solum, sed eorum etiam qui invitati fuerint appetitus: sic et lauta et magnifica mensa vilis ac tenuis apparebit, nisi fame pressi, qui adsunt, ad illam accedant; sic etiam vilis sumptuosa censebitur, si famelicos suos convivas acceperit. Idque cum probe nosset alius quispiam, non ex natura ciborum, sed ex affectu ac dispositione convivarum de mensarum magnificentia iudicium ferri, his verbis utitur: *Anima, quæ in sarracitate est, favis illudit: animæ autem egenti etiam*

μῖ δεινὴν καταξίωθεις ἔτι ὢν ἐν σαρκί, ὁ τοῦ μὴ
 ὄντος ἐκείνου, οὗτος εἰς τὴν πόλιν τῶν
 αἰῶν τὴν μητρόπολιν εἰσελθὼν τὴν πολυάνθρω-
 πον τὰ Ἱερουσόλυμα λέγων, ἐν μέσσις ταῖς ἀγοραῖς
 ; τοῦ δήμου παντὸς αὐτὸν περιεστῶτος, βουλό-
 ; δεῖξαι, ὅτι ὁ μὴ ἀκούων τῶν λόγων τῶν προ-
 ῶν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ἐβόα λέγων· *Ἦλθεν,
 οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὑ-
 σόμενος*. Καὶ ὅτι οὐ διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν παρ-
 , ἀλλὰ διὰ τὴν βρῦμίαν τῶν ἀκρωμένων τούτο
 , εἰπὼν, *Ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος*, ἐπι-
 , καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος. Ὡστε παρ-
 μὲν, οὐκ ἐνομιζόντο δὲ παρῆναι, ἐπειδὴ τοῦ προ-
 οὐκ ἤκουον· διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ἦλθε, καὶ οὐκ
 ἄνθρωπος, ἐκάλεσε, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος,
 ; στοιχεῖα τρέπει τὸν λόγον, καὶ φησιν, *Ἄκουε,
 εἰ, καὶ ἐρωτῶ, γῆ*. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶ, πρὸς
 οὐκ ἀπεισάλην, πρὸς ἀνθρώπους νοῦν ἔχοντας·
 ἐν δὲ οὕτω λόγον, οὐτε ἀσθησὶν ἔχοντες ὡσι, διὰ
 τοῖς οὐκ ἔχουσιν [99] ἀσθησὶν στοιχεῖοις δια-
 αι, εἰς κατηγορίαν τῶν αἰσθήσει τετιμημένων
 ὁ χρωμένων δὲ τῇ τιμῇ. Οὕτω καὶ ἕτερος προ-
 φησίαν ὁ Ἱερουσίμας. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος ἐν
 πληθεὶ τῶν Ἰουδαίων ἐστῶς, ἐν αὐτῇ τῇ πόλει,
 οὐδενὸς παρόντος, οὕτως ἐβόα· *Πρὸς τίνα
 τω καὶ διαμαρτυροῦμαι; Τί λέγεις; τοσοῦτον
 ὄρων, ἐρωτῶ, πρὸς τίνα λαλήσεις; Ναί, φησί-
 ἦθος γὰρ τῶν σωμάτων ἐστίν, ἀλλ' οὐ πλῆθος
 πων σωμάτων ἐστὶ πλῆθος οὐκ ἔχοντων ἀκοήν.*
 ι τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν· *Ἀπερίτμητα τὰ ὦτα
 , καὶ οὐ δύνανται ἀκοῦειν*. Ὅρας ὅτι πάν-
 τοι διὰ τὸ μὴ ἀκοῦειν οὐκ εἰσὶν ἄνθρωποι; Ἐκεῖ-
 ριν, *Ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἐκάλε-
 σεν οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος*· οὕτως φησὶ, *Πρὸς
 λαλήσω καὶ διαμαρτυροῦμαι; ἀπερίτμητα τὰ
 ὦτά, καὶ οὐ δύνανται ἀκοῦειν*. Εἰ δὲ τοὺς
 τας, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον μετὰ σπουδῆς τοῖς
 νοῖς, οὐδὲ ἀνθρώπους εἶναι φασὶν οἱ προφηταί,
 ἵπποι μὲν ἡμεῖς περὶ τῶν οὐ μόνον οὐκ ἀκουο-
 , ἀλλ' οὐδὲ ἐπιθῆναι τῶν ἱερῶν τούτων προ-
 ἀνεχομένων, περὶ τῶν ἔξω τῆς ἱερᾶς ταύτης
 ς πλανωμένων, πόρρωθεν ὄντων τῆς μητρικῆς
 ς οἰκίας, ἐν ἀμφοδῶσι καὶ στενωποῖς, καθάπερ
 ακτα καὶ βῆθυμα τῶν παιδίων; καὶ γὰρ ἐκεῖνα
 κερῶν οἶκον ἀφέντα, ἔξω που πλανᾶται, ἐν
 ασι θεμεριεύοντα παιδικοῖς· διὰ τοῦτο καὶ
 αθερίας καὶ τῆς ζωῆς πλάκας ἐξέπεσε τὰ
 α παιδία. Περιτυγχάνοντα γὰρ ἀνδραποδιστῶν ἢ
 υτῶν χερσὶ, θάνατον πολλὰς τὴν τιμωρίαν τῆς
 ιας ἔδωκαν. Λαμβάνοντες γὰρ ἐκεῖνοι ζῦτα, καὶ
 υσοῦν ἀφελόμενοι κόσμον, ἢ βρέυμασι ποταμῶν
 ἴγουν, ἢ ὅταν φιλανθρωπότερον τι περὶ αὐτῶν
 ἴσωνται, εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἀπαγαγόντες γῆν,
 ευθερίαν αὐτῶν ἀποδίδονται. Τοῦτο καὶ οὗτοι
 υσιν. Ἐπειδὴν γὰρ τοῦ πατρῷου οἴκου καὶ τῆς
 α διατριβῆς ἀποπλανηθῶσι, περιτυγχάνουσι
 σιν αἰρετικῶν, καὶ ταῖς γλώσσαις τῶν τῆς ἀλη-
 ἐθρῶν· εἶτα, καθάπερ ἀνδραποδιστὰι λαβόντες

αὐτοὺς ἐκεῖνοι, καὶ τὸν χρυσοῦν τῆς πίστεως ἀφελόμε-
 νοι κόσμον, ἀποπνίγουσιν εὐθὺς, οὐκ εἰς ποτα-
 μούς ἐμβάλλοντες, ἀλλ' εἰς τὰ θολερὰ τῆς δυσωδίας
 αὐτῶν καταποντίζοντες δόγματα.

β'. Ὑμέτερον ἂν εἴη τῆς τῶν ἀδελφῶν τούτων προ-
 νοῆσαι σωτηρίας, καὶ ἐπαναγαγεῖν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς,
 κἂν ἀνθέλωσι, κἂν ἀντιτείνωσι, κἂν καταδοῶσι,
 κἂν ὀδύρωνται. Παιδικῆς ἢ φιλονεικίας αὕτη καὶ βρ-
 θυμία διανοίας ἐστίν. Ἄλλ' ὑμεῖς διορθώσατε τὴν
 ἀτελέστερον ἔτι διακειμένην αὐτῶν ψυχὴν· ὑμέτερον
 ἐστὶ πείσαι γενέσθαι ἀνθρώπους αὐτούς. Ὡστε γὰρ
 τὸν ἀνθρωπίνην ἀποστρεφόμενον τροφήν, ἀκάνθας
 δὲ καὶ βοτάνας μετὰ τῶν θρεμμάτων βοσκόμενον,
 οὐκ ἂν εἴποιμεν ἄνθρωπον εἶναι· οὕτω δὴ τὸν τὴν
 ἀληθῆ καὶ προσήκουσαν ἀνθρωπίνην ψυχὴν μισοῦντα
 τροφήν, τὴν ἀπὸ τῶν θείων λογίων, ἐν δὲ βιωτικαῖς
 συλλόγοις καὶ συνεδρίοις ἀεὶ αἰσχρότητος γέμουσι
 καθήμενον, καὶ παράνομα βοσκόμενον βήματα, οὐκ
 ἂν εἴποιμεν ἄνθρωπον εἶναι. Ἄνθρωπος γὰρ καθ'
 ἡμᾶς, οὐκ εἰ τις ἄρτον τρέφοιτο μόνον, ἀλλ' εἰ τις
 [100] πρὸ τῆς τροφῆς ἐκείνης θείων λογίων μετέχει
 καὶ πνευματικῶν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἄνθρωπος, ἀκουσον
 τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζῆσεται
 ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντί βήματι ἐκπορευομένου
 διὰ στόματος Θεοῦ*. Ὡστε διπλῆ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἡ
 τροφή, ἡ μὲν ἐλάττων, ἡ δὲ βελτίων· καὶ δεῖ μάλι-
 στα ταύτης ἀντιποιεῖσθαι, ὥστε καὶ τὴν ψυχὴν δια-
 τρέφειν, καὶ μὴ περιορᾶν αὐτὴν λιμῷ τηχομένην.
 Ὑμέτερον οὖν ἂν εἴη προῆσαι τὴν πόλιν ἡμῖν μεστὴν
 ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ οὖν ἐρημὸς ἐστὶν ἀνθρώπων ἡ
 μεγάλη αὕτη καὶ πολυάνθρωπος, δίκαιοι δ' ἂν εἴητε
 τοῦτον τῇ πατρίδι τὸν ἔρανον εἰσενεγκεῖν, καὶ τοὺς
 ἀδελφοὺς ἐπισπάσασθαι δεῖ, ἂν τὰ ἐντεῦθεν πρὸς ἐκεῖ-
 νους διακομίσητε. Καὶ γὰρ τραπέζης τότε πείθομεν
 ἀπολαύειν, οὐχ ὅταν ἐπαινώμεν τὴν τράπεζαν μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ὅταν τῶν ἐξ αὐτῆς ἐδεσμάτων τοῖς ἀπολειφθεῖ-
 σιν ἐχωμέν τὴν παρασχεῖν. Τοῦτο καὶ ὑμεῖς ποιήσατε
 νῦν, καὶ θυοῖν θάτερον ἔσται πάντως, ἢ πείσατε αὐ-
 τοὺς πρὸς ἡμᾶς ἐπανελθεῖν, ἢ μένοντες ἐπὶ τῆς αὐ-
 τῆς φιλονεικίας, διὰ τῆς ὑμετέρας τραφῆσονται γλώτ-
 τῆς, μᾶλλον δὲ ἐπανήξουσι πάντως. Οὐ γὰρ αἰρήσονται
 ἐν χάριτος τρέφεσθαι μέρει, παρὸν μετ' ἐξουσίας
 τῆς πατρικῆς ταύτης ἀπολαύειν τραπέζης. Ἄλλ' ὅτι
 μὲν τοῦτο ποιεῖτε, ἢ πεποιθήκατε, ἢ ποιήσατε, πᾶν
 θαρρῶ καὶ πιστεύω· καὶ γὰρ αὐτὸς συνεχῶς ταῦτα
 παραινῶν οὐ διέλιπον· καὶ ὑμεῖς δὲ πεπληρωμένοι
 ἐστὲ πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθε-
 τεῖν. Ὡρα δὴ λοιπὸν τὴν ἡμετέραν ὑμῖν παραθεῖναι
 τράπεζαν τὴν εὐτελεῖ ταύτην καὶ πτωχῆν, καὶ πεινίας
 μὲν πολλῆς γέμουσαν, ἔχουσαν δὲ ὄψον ἀριστον, ὑμῶν
 τῶν ἀκρωμένων τὴν ἐπιθυμίαν. Τράπεζαν γὰρ ἡδί-
 στην οὐκ ἐδεσμάτων πολυτέλεια ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ
 καὶ ἡ τῶν κεκλημένων ποιεῖ δρεξίς· οὕτω λαμπρὰ
 τράπεζα εὐτελεῖς φανείται, ὅταν μὴ μετὰ τοῦ πεινῆν
 προσβάλλωσιν οἱ παρόντες· οὕτω καὶ ἡ εὐτελεῖς πολυ-
 τελεῖς δεικνύται, ὅταν πεινῶντας λάθῃ τοὺς δαιτυ-
 μόνας. Ὅπερ οὖν καὶ ἕτερός τις συνιδῶν, ὅτι οὐ τῇ
 φύσει τῶν ἐδεσμάτων, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῶν ἐστιωμέ-
 νων ἡ πολυτέλεια κρίνεται τῶν τραπέζων, οὕτω πῶς
 φησὶ· *Ψυχὴ ἐν π. λησμονῇ οὕσα, κηροῖς ἐμπαιζει,*

o deesse videtur ἀκρατής.

ψυχῇ δὲ ἐνδεεῖ καὶ τὰ πικρὰ γλυκέα φαίνεται· οὐ τῆς φύσεως τῶν προκειμένων μεταβαλλομένης, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως τῶν ἐστιαζομένων κλεπτουσίας τὴν αἰσθησιν. Εἰ δὲ τὰ πικρὰ γλυκέα φαίνεται διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν κεκλημένων, πολλῶν μᾶλλον τὰ εὐτελεῖ πολυτελεῖ φαίνεται. Διὸ δὴ καὶ ἡμεῖς ἐσχάτῃ συζώντες πενήτ, τοὺς φιλοτίμους τῶν ἐστιατόρων μιμούμεθα, καθ' ἑκάστην συναξιν πρὸς τὴν ἡμετέραν καλοῦντες ὑμᾶς τράπεζαν. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο, οὐ τῆς οἰκείας ἐπιπορίας πεποιθότες, ἀλλὰ τῆς ὑμετέρας ἀκροάσεως θαρρόντες *.

γ'. Τῆς μὲν οὖν ἐπιγραφῆς ὑμῖν τὸ χρέος ἅπαν καταβελήκαμεν, τῆς ἐπιγραφῆς, φημί, τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν. Ἀκόλουθον δὲ λοιπὸν ἦν καὶ τῆς ἀρχῆς ἀψάσθαι τοῦ βιβλίου, καὶ εἰπεῖν τί ποτὲ ἐστὶ· Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμεν περὶ πάντων, ὡς Θεόφιλε, ὡς ἠρξαστο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. Ἀλλὰ Παῦλος οὐκ ἀφίησὶ με χρῆσασθαι τῇ [101] τάξει ταύτῃ τῆς ἀκολουθίας, πρὸς αὐτὸν καὶ τὰ οἰκεία καπορθώματα τὴν ἡμετέραν γλώτταν καλῶν. Ἐπιθυμῶ γὰρ αὐτὸν ἰδεῖν εἰς Δαμασκὸν εἰσαγόμενον, δεδεμένον, οὐκ ἐν ἀλύσει αἰθερᾷ, ἀλλὰ φωνῇ δεσποτικῇ· ἐπιθυμῶ ἰδεῖν ἀλιευθέντα τὸν ἰχθὺν τοῦτον τὸν μέγαν, τὸν ἅπασαν ἀναφράσσοντα τὴν θάλασσαν, τὸν μυρία κύματα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπεγεῖραντα· ἐπιθυμῶ ἰδεῖν αὐτὸν ἀλιευθέντα, οὐκ ἀγκίστρον, ἀλλὰ λόγῳ δεσποτικῷ. Καθάπερ γὰρ τις ἀλιεὺς ἐπὶ πέτρας ὑψηλῆς καθήμενος, τὸν κῆλαμον μετεωρίζων, ἀφ' ὑψηλοῦ τὸ ἀγκίστρον ἀφίησιν εἰς τὸ πέλαγος· οὕτω δὴ καὶ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, ὁ τὴν ἀλίαν δεῖξας τὴν πνευματικὴν, καθάπερ ἐφ' ὑψηλῆς πέτρας τῶν οὐρανῶν καθήμενος, ὡς περὶ ἀγκίστρον τὴν φωνὴν ταύτην ἀφίει ἀνωθεν, καὶ εἰπὼν, *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις*; οὕτως ἤλιευσεν τὸν ἰχθὺν τοῦτον τὸν μέγαν. Καὶ οἶον ἐπὶ τοῦ ἰχθύος γέγονεν, ὃν ἤλιευσεν Πέτρος κατὰ τὸ πρόσταγμα τὸ δεσποτικόν, τοιοῦτόν τι καὶ ἐπὶ τοῦτου συνέβη. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὁ ἰχθύς εὐρέθῃ στατήρᾳ ἔχων ἐν τῷ στόματι, στατήρᾳ μὲν, κίβδηλον δέ· εἶχε μὲν γὰρ τῆλον, οὐ κατ' ἐπίγνωσιν δέ. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπίγνωσιν αὐτῷ χαρισάμενος ὁ Θεός, δόκιμον ἐποίησε τὸ νόμισμα· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀλιευομένων ἰχθύων γίνεται, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦτου γέγονε. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνοι τοῦ πελάγους εὐθέως ἀνελευσθέντες ἀποτυφλοῦνται, οὕτω καὶ οὗτος δεξάμενος εὐθέως τὸ ἀγκίστρον, καὶ ἀνασπασθεὶς εὐθέως ἐπετυφλώθη· ἀλλ' ἐκεῖνη ἡ τυφλωσις πᾶσαν οἰκουμένην ἀναβλέψαι ἐποίησε. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἰδεῖν ἐπιθυμῶ. Καὶ γὰρ εἰ πόλεμος ἡμῖν περιεστῆκει βαρβαρικὸς, καὶ ἐπὶ τῆς παρατάξεως οἱ πολέμοι μυρία παρεῖχον ἡμῖν πράγματα, εἴτα ὁ στρατηγὸς τῶν βαρβάρων, ὁ μυρία προσάγων μηχανήματα, καὶ πάντα συγγῆων τὰ ἡμέτερα, καὶ πολλοῦ θορύβου καὶ ταραχῆς πληρῶν, καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν ἀπειλῶν κατασκάψειν, καὶ παραδώσειν κυρτῇ, καὶ δουλείαν ἡμῖν ἐπανατεινόμενος, ἐξαίφνης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ ἡμετέρου δεθεὶς αἰχμάλωτος εἰς τὴν πόλιν ἦγετο, πάντες ἂν μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων πρὸς τὴν θεωρίαν ἐκαίην ἐξεπηδήσαμεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν πόλεμος συνέστηκεν, Ἰουδαίων θορυβοῦντων ἅπαντα καὶ ταραπτόντων, καὶ πολλὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀσφαλεῖα προσάγοντων μηχανήματα, τὸ δὲ κεφάλαιον τῶν πολεμίων ἦν ὁ Παῦλος, ὁ πάντων μείζονα καὶ ποιῶν καὶ λέγων, ὁ πάντα θορυβῶν καὶ ταράττων, ἔδωκε

* Sic deesse aliquid videtur.

δὲ αὐτὸν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ βασιλεὺς ὁ ἡμέτερος, ἔδωκε καὶ αἰχμάλωτον εἰσήγαγε τοῦτον τὸν πάντα ἀνατρέποντα, οὐκ ἐξέλωμεν ἅπαντες ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, ὥστε ἰδεῖν αὐτὸν αἰχμάλωτον ἀγόμενον; Καὶ γὰρ οἱ ἀγγελοὶ τότε ἐκ τῶν οὐρανῶν ὄρωντες αὐτὸν δεδεμένον καὶ εἰσαγόμενον, ἐσκίρτων οὐκ ἐπειδὴ δεδεμένον εἶδον μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνεόου δσοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν δεσμῶν λύειν ἐμελλεν· οὐκ ἐπειδὴ χειραγωγούμενον ἐθεάσαντο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐλογίζοντο, δσοὺς ἀνθρώπους ἐμελλεν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν χειραγωγεῖν ἐκαίνοσ. Διὰ τοῦτο ἔχαιρον, οὐκ ἐπειδὴ πεπρωμένον εἶδον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνεόου δσοὺς ἐμελλεν ἀπὸ σκότους ἐξαγαγεῖν. Περὶ οὗτοι γὰρ, φησὶν, εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἀπαλλάξας αὐτοὺς ἀπὸ σκότους, μεταστήσεις αὐτοὺς εἰς τὴν βασιλείαν τῆς ἀγάπης Χριστοῦ. [102] Διὰ ταῦτα ἃ προοίμιον ἀφίει, εἰς τὸ μέσον ἄλλεσθαι σπεύδω. Παῦλος γὰρ καὶ ὁ Παύλου πόθος ἠνάγκασεν ἡμᾶς πηθεῖναι τοῦτο τὸ πηδημα. Παῦλος καὶ ὁ Παύλου πόθος. Σύγγνωτέ μοι, μᾶλλον δὲ μὴ σύγγνωτε, ἀλλὰ κτὶ ζηλώσατε τὸν ἔρωτα τοῦτον. Ὁ μὲν γὰρ ἀποπνεύειν ἔρωτα ἔρωτα, εἰκότως συγγνώμην αἰτεῖ· ὁ δὲ τοιοῦτον ἔρωτα, καλλωπιζέσθω τῷ πόθῳ, καὶ πολλοὺς ποιεῖτω κωνοῦς τῆς ἐπιθυμίας, καὶ συναρατὰς αὐτοῦ κατασκευαζέτω μυρίους. Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὀδῶν βαδίζοντα καὶ τάξει προβαίοντα, καὶ τὰ πρότερα εἰπεῖν, καὶ πρὸς τὰ μέσα φθάσαι, οὐκ ἂν τὴν ἀρχὴν ἀφέντες, εὐθέως ἐπὶ τὸ μέσον ἤλθομεν· ἐπειδὴ δὲ τῶν Πατέρων ὁ νόμος κελεύει μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀποστρέφασθαι τὸ βιβλίον, καὶ τῷ τέλει τῆς ἑορτῆς ταύτης συγκαταλύεται καὶ ἡ τοῦ βιβλίου ἀνάγνωσις, ἐφοβήθημ μὴ ποτε περὶ τὰ προοίμια ἀσκολοιμένων ἡμῶν καὶ διετριβόντων, προσεκδράμῃ τὴν ἡμετέραν ἀφίειν τῆς ἱστορίας ἢ ἀκολουθίας. Διὰ τοῦτο ἔδραμον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ διηγῆματος, καὶ καθάπερ κεφαλῆς ὄπισθεν κατέχων τὸ προοίμιον τῆς ἱστορίας, κελεύσας μετὰ καὶ στήναι ὑμᾶς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁδοῦ. Τῆς γὰρ τοῦ διηγῆματος κεφαλῆς ἀψάμενος, θαρρῶν λοιπὸν ἀπασιν ἐπέξεμι τοῖς λοιποῖς, κἂν ἡ ἑορτὴ παρελθῇ· οὐδεὶς γὰρ ἡμῖν ἀκαιρίας ἐγκαλέσει, αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν ἀκολουθίαν ἀνάγκης τῶν τῆς ἀκαιρίας ἐγκλημάτων ἀπαλλαττούσης ἡμᾶς· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν προοιμίων ἐπὶ τὸ μέσον ἔδραμον. Ὅτι γὰρ οὐκ ἦν ὀδῶν βαδίζοντα πρὸς Παῦλον ἔλθειν, ἀλλὰ προσεξέδραμεν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γλώττης τὸ βιβλίον, καὶ τὰς θύρας ἡμῖν ἀπέκλεισεν ἂν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου ποιήσω φανερόν, εἰ καὶ ἦδη γέγονε τοῦτο δῆλον.

δ'. Εἰ γὰρ ἐπιγραφὴν μόνην ὑμῖν ἀναγιγνώσκοντες καὶ ἐξηγούμενοι, τὸ ἡμῖσιν τῆς ἑορτῆς ἀνηλώσαμεν, εἰ καὶ πρὸς τὸ πέλαγος αὐτὸ τοῦ βιβλίου ἀπὸ τοῦ προοιμίου ἀρξάμενοι, τὸν λόγον ἀφεῖναι ἐπεχειρήσαμεν, πόσον ἂν ἀνηλώσαμεν χρόνον, ὥστε φθάσαι εἰς τὰ κατὰ τὸν Παῦλον διηγῆματα; Μᾶλλον δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου δῆλον ὑμῖν τοῦτο ποιῆσαι πειράσομαι. Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμι περὶ πάντων, ὡς Θεόφιλε. Πόσα νομίζετε ἐναυθα εἶναι ζητήματα; Πρῶτον, τίνοσ ἐνεκεν ἀναμνησθεῖ αὐτὸν τοῦ προοιμίου βιβλίου. Δεύτερον, τίνοσ ἐνεκεν λόγον καλεῖ, καὶ

amara dulcia videntur (Prov. 27. 7) : non quod eorum quæ apposita sunt, natura mutetur, sed quod eorum affectio, qui convivio sunt excepti, sensum decipiat. Quod si propter convivarum cupiditatem amara dulcia videntur, multo magis ea quæ vilia sunt, sumptuosa videbuntur. Atque idcirco nos quoque, summa licet inopia pressi, magnificos convivatores imitamur, dum singulis collectis ad nostram vos mensam invitamus. Id vero facimus non nostris verbis freti, sed quod de vestra auditione confidamus.

3. *Pauli conversi cum pisce comparatio.* — Totum igitur debitum inscriptionis vobis persolvimus, inscriptionis, inquam, Actorum apostolicorum. Ut igitur initium libri attingeremus, ordo exigebat, ac doceremus, quid hoc sibi velit : *Primum quidem sermonem fecimus de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere ac docere* (Act. 1. 1). Verumtamen non sinit Paulus ut hanc seriem ordinis sequar, sed ad se suaque recte facta linguam nostram invitat. Cupio namque videre illum introductum Damascus, non ferrea catena, sed dominica voce vinctum. Cupio videre piscatu captum piscem hunc magnum, qui totum exæstuans mare conturbat, qui fluctus innumeros adversus Ecclesiam excitat. Cupio videre ipsam piscatu captum non hamo, sed verbis Domini. Nam quemadmodum in sublimi rupe considens piscator, et arundinem attollens, hamum ab alto in mare demittit : sic nimirum et Dominus noster spiritualem exhibens piscaturam tamquam in sublimi cælorum rupe considens, velut hamo quodam desuper hac voce missa cum dixisset, *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 4)? piscem hunc ingentem piscatus est. Et quod in pisce contigit, quem jussu Domini piscatus est Petrus, hoc et in isto evenit. Siquidem hic quoque piscis in ore staterem habens inventus est; staterem quidem, sed adulterinum : quippe qui zelum haberet, sed non secundum scientiam. Propterea cum scientiam illi largitus esset Deus, probum illum nummum reddidit : et quod piscata captis accidit piscibus, hoc et in isto accidit. Nam ut illi cum primum extracti e mari fuerint, confestim cæci fiunt : sic et iste confestim hamum excepit, et extractus confestim est excæcatus : verum excæcatio hæc effecit, ut totus orbis terrarum visum reciperet. Hæc igitur omnia cupio cernere. Nam si forte bellum nos barbaricum circumscideret, et in aciem dispositi hostes innumera nobis negotia facerent, deinde barbarorum exercitus ductor, qui machinis nos oppugnaret innumeris, resque nostras omnes conturbaret, et tumultu ac perturbatione compleret, urbem ipsam funditus eversurum se minaretur, et igne succensurum, qui servitutem intentaret, confestim ab Imperatore nostro vinctus et captivus in urbem introduceretur, nonne omnes cum mulieribus et puerulis ad spectaculum illud exsiliremus? Quando igitur et nunc bellum est indictum, dum omnia confundunt turbantque Judæi, et multis machinis Ecclesiæ quietem ac securitatem oppugnant; caput autem et princeps hostium cum esset Paulus, qui majora quam cæteri faciebat,

ac dicebat, qui cuncta miscebat et conturbabat, jam a Domino nostro Jesu Christo Imperatore nostro vinctus est, et captivus abduetus qui cuncta susque deque vertebat, non ad spectaculum istud egrediemur omnes, ut captivum ipsum duci videamus? Nam et angeli cum e cælis ipsum duci captivum cernerent, exultabant : non quod vinctum cernerent tantum, sed quia, quam multos homines a vinculis expediturus esset, cogitabant : non quod manu duci spectarent, sed quod mente versarent, quam multos homines in cælum e terris injecta manu esset introducturus. Propterea gaudebant, non quod excæcatum viderent, sed quod intelligerent, quantos esset e tenebris educturus : Proficiscere namque, inquit, ad gentes, et a tenebris liberatos in regnum eos dilectionis Christi transferes. Propterea misso exordio, ad medium propero transilire : nam Paulus et in Paulum amor hunc dare saltum nos coegit. Paulus et in Paulum amor. Ignoscite mihi : vel potius, nolite ignoscere, sed et amorem istam æmulamini. Nam is qui turpi amore correptus est, merito veniam postulat : qui vero ejusmodi amore flagrat, hac cupidine gloriatur, multosque faciat desiderii istius participes et innumeros comparet sibi rivales. Si enim fieri posset ut recta via pergentes, et ordine progredientes priora diceremus, et ad ea quæ in medio sunt perveniremus, nequaquam omisso principio confestim ad medium venissemus : sed quoniam post Pentecosten deponi librum lex patrum jubet, et una cum fine solemnitatis hujus lectio libri terminatur, veritus sum, ne dum in exponendis proœmiis occupamur et immoramur, historiæ series nos prius effugeret, quam illam possemus attingere. Idcirco a principio narrationis ad alia properans, et proœmium historiæ tamquam a posteriori capitis parte prehensum retinens, manere vos jussi, et in principio viæ subsistere. Postquam enim narrationis caput attingero, confidenter deinceps quæ sequuntur, quamvis festum præterierit, cuncta percurram; neque vero nos accusare quisquam poterit, quod intempestivam narrationem afferamus, cum ordinis ipsius necessitas omni nos intempestivi argumenti accusatione liberet : quam ob causam a proœmio ad medium usque decurri. Non enim fieri potuisse, si recta via progressi essemus, ut ad Paulum perveniremus, sed linguam nostram prius evasurum fuisse librum, nobisque fores occlusurum, ex ipsius proœmii expositione demonstrabo, tantietsi jam illud re ipsa patefactum est.

4. Nam si dum solam vobis inscriptionem legimus et enarramus, dimidium solemnitatis consumpsimus, si ab exordio initio facto in ipsum libri pelagus orationem immittere cœpissimus, quantum, quæso, temporis impendissemus, ut ad illas de Paulo narrationes perveniremus? Imo vero ex ipso proœmio vobis hoc ipsum conabor ostendere. *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile* (Act. 1. 1). Quot existimatis hic esse quæstiones? Primum quidem, quam ob causam priorem librum in memoriam illi revocet. Secundo, quam ob causam *Sermonem* vocet,

et non Evangelium : tametsi Paulus Evangelium illud vocat, dum sic ait : *Cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias* (2. Cor. 8. 18), de Luca verba faciens. Tertio qua de causa dicat, *De omnibus quæ fecit Jesus*. Si enim Joannes Christi dilectus, qui tanta fiducia gratiaque apud illum valebat, cui datum fuerat, ut supra sacrum illud pectus recumberet, qui spiritus fontes inde hauserat, hic illud dicere minime ausus est, sed tantam cautionem adhibuit, ut diceret : *Si scribantur per singula omnia, quæ fecit Christus, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros* (Joan. 21. 25) : quomodo dicere hic ausus est : *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ fecit Jesus* (Luc. 1. 1) ? an vero parva nobis hæc quæstio videtur ? Atque illic quidem, *Optime Theophile*, nomen cum laude positum est : neque enim hoc sine causa dictum est sanctis. Et forte illud ex parte demonstravimus, neque unum iota, neque apicem unum temere positum esse in Scripturis. Si ergo tot ac tantæ sunt in præmio quæstiones, quantum nobis temporis impendendum fuisset, si omnia quæ sequebantur, voluissemus percurrere ? Has ob causas, prætermittis quæ interjecta erant, coactus sum ad Paulum venire. Cur igitur propositis quæstionibus earum solutionem non adjecimus ? Ut scilicet vos assuefaceremus non semper mansum excipere cibum, sed sæpenumero solutionem sententiis per vos ipsos adjungere, quod facere solent columbæ. Siquidem illæ pullos quamdiu quidem in nido manent, ore proprio nutriunt : postquam autem ejicere illos e nido possunt, eisque cernunt jam natas alas, non jam amplius id præstant, sed granum quidem ore gestant et ostentant : ubi vero pulli sperantes propius accesserint, dimissam in pavimentum escam matres per seipsos jubent colligere : sic et nos fecimus, dum accepto in ore spirituali cibo vos invitavimus tamquam solutionem more consueto exposituri : postquam autem advenistis, et vos excepturos sperastis, vos dimisimus, ut ipsi per vos sententias colligatis. Propterea præmio derelicto ad Paulum festinamus. Dicturi porro sumus non ea solum quibus Ecclesiæ profuit, sed etiam ea quibus ei nocuit : nam et hæc e re nostra est oratio. Dicemus quo pacto verbum prædicationis oppugnaret, quo pacto Christo bellum inferret, quo pacto apostolos persequeretur, quo pacto hostili in eos animo esset, quo pacto Ecclesiæ plus negotii, quam cæteri omnes fecisset. Verumtamen neminem pudeat hæc audire de Paulo : non enim hæc sunt ejus accusationes, sed laudum potius occasiones. Non enim crimen est illi, cum prius improbus fuisset, bonum deinceps evasisse ; sed si, cum prius virtute præditus fuisset, postea mutatus ad improbitatem descivisset ; semper enim res ex fine judicantur. Nam et gubernatores, licet innumera sint passi naufragia, cum ad portum navem appulsuri sunt, si refertam mercibus onerariam deduxerint, nequaquam illos male functos esse munere suo dicimus, cum rei exitus omnia quæ præcesserant occultarit : et rursus athletas, licet multo-

ties fuerint ante superati, modo in ea pugna vincant, in qua de corona agitur, nequaquam propter ea quæ præcesserunt, victoriæ præconiis defraudamus. Sic et erga Paulum nos geramus. Nam et ipse naufragia passus est innumera : sed cum ad portum appulsurus navem fuit, refertam mercibus onerariam deduxit. Et quemadmodum Judæ nihil profuit, discipulum prius fuisse, cum deinde factus sit proditor : ita nec isti quidquam nocuit antea persecutorem fuisse, cum evangelista deinceps evaserit. Hæc Pauli sunt præconia, non quod Ecclesiam subverterit, sed quod ipsam rursus ædificarit : non quod verbum Dei oppugnarit, sed quod, postquam verbum oppugnarat, ipse illud rursus amplificaverit : non quod apostolis bellum intulerit, non quod gregem dissiparit, sed quod, ubi dissipasset, illum ipse deinde congregarit.

5. *Pauli conversio magnum miraculum. Liberum arbitrium.* — Quid hoc admirabilius fieri possit ? Lupus pastor est factus : qui sanguinem ovium absorbebat, sanguinem suum pro salute ovium fundere non cessavit. Vis tu intelligere quo pacto sanguinem ovium absorberet ? quo pacto sanguinem ejus lingua stillaret ? *Saulus autem adhuc spirans minas et cædem in discipulos Domini* (Act. 9. 1). Attamen iste qui minas et cædem spirabat, et sanctorum sanguinem fundebat, audi quo pacto sanguinem suum pro sanctis funderet. *Si secundum hominem*, inquit, *ad bestias pugnari Ephesi* (1. Cor. 15. 32) : et rursus, *Quotidie morior* (1b. v. 31) : et rursus, *Æstimati sumus sicut oves occisionis* (Rom. 8. 36). Atque hoc dicebat is qui aderat, cum Stephani sanguis funderetur, et erat consentiens neci ejus. Vides ut lupus pastor evaserit ? Numquid non erubescitis, cum audiveritis antea persecutorem illum, et blasphemum et contumeliosum fuisse ? *Vidistis ut prior accusatio laudes ejus nova accessione cumularit ? Nonne in priori vobis collecta dicebam ea miracula, quæ crucem sequuta sunt, iis majora quæ ipsam præcesserant extitisse ? nonne id ostendi vobis et ex miraculis et ex discipulorum benevolentia ; et quo pacto antea quidem Christus imperans mortuos suscitabat, postea vero servorum ejus umbra idipsum præstabat ? quo pacto tum quidem ille suo jussu miracula patrabat : postea vero servi ejus nomen ipsius usurpantes majora faciebant ? nonne de hostibus dicebam, quo pacto conscientiam illorum perterrefaceret ? quo pacto universo terrarum orbi imperaret ? quo pacto majora fuerint post crucem miracula, quam quæ crucem præcesserant ? illius germana quæ se nunc ingerit est oratio. Quod enim majus hoc cerni possit miraculum, quod in Paulo contigit ? Nam viventem quidem illum Petrus negavit, at mortuum Paulus confessus est. Porro mentem Pauli pellexisse atque expugnasse majus signum fuit, quam umbrarum opera mortuos suscitasse. Nam illic quidem sequebatur natura, neque imperanti contradicebat : hic vero in potestate liberi arbitrii situm erat, ut persuaderetur vel non persuaderetur ; unde magna virtus ejus qui persuasit, ostenditur. Multo enim majus fuit voluntatem convertisse, quam naturam corripisse : majus igitur cæteris omni-*

ὄχι Εὐαγγέλιον· καίτοι γε Παῦλος Εὐαγγέλιον αὐτὸ καλεῖ, οὕτως λέγων, *Οὗ ὁ ἔκαιρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*, περὶ τοῦ Λουκᾶ λέγων. Τρίτον, τίνος ἕνεκ ἐφησι, *Περὶ πάντων ὧν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς*. Εἰ γὰρ Ἰωάννης, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Χριστοῦ, ὁ τοσαύτης ἀπολάουσας παρῆσθας, ὁ ἐπὶ τὸ στήθος ἐκείθεν ἀρυσάμενος τοῦ Πνεύματος, οὗτος ἄνα ἐτόλμησε τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλὰ τοσαῦτα κήρυχται ἀσφαλεῖα, ὡς εἶπειν, *ὅτι εἰ ἐγράφετο καθ' ἐν πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, οὐδ' ἂν αὐτὸν οἶμαι χωρῆσαι τὸν κόσμον τὰ γραφόμενα βιβλία*· πῶς οὗτος ἐτόλμησεν εἰπεῖν, *ὅτι τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην περὶ πάντων, ὡς Θεοφίλιε, ὧν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς*; ἀρα μικρὸν ἡμῖν τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι δοκεῖ; [103] *Κάκει μὲν, Κράτιστε Θεοφίλιε, μετ' ἐγκωμίου τὸ ὄνομα*· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τοῦτο τοῖς ἁγίοις εἶρηται. Καὶ τάχα καὶ τοῦτο ἀπὸ μέρους ἐδειξάμεν, ὅτι οὐδὲ ἰῶτα ἐν, οὐδὲ μίαν κεραίαν ἀπλῶς ἔστιν ἰδεῖν ἐν ταῖς Γραφαῖς κειμένην. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ προοίμῳ τοσαῦτα ζητήματα, πόσον ἐμέλλομεν ἀναλίσειν χρόνον τὰ ἐξῆς ἅπαντα ἐπιόντες; Διὰ ταῦτα ἠναγκάσθη ἐν μέσῳ παραδραμῶν, πρὸς Παῦλον ἔλθειν. Τίνος οὖν ἕνεκεν τὰ ζητήματα εἰπόντες, τὴν λύσιν αὐτῶν οὐκ ἐπηγάγομεν; Ἐθίζοντες ὑμᾶς μὴ διὰ παντὸς μεμασημένην δέχεσθαι τὴν τροφήν, ἀλλὰ πολλοῦ καὶ αὐτοὺς ἐπάγειν τὴν λύσιν τοῖς νοήμασιν, ὅπερ ποιοῦσιν αἱ περισσεραί. Καὶ γὰρ ἐκεῖναι τοὺς νεοτούς, ἔως μὲν ἂν ἐν τῇ καλιᾷ μένουσι, τῷ οικίῳ τρέφουσι στόματι· ἐπειδὴν δὲ αὐτοὺς δυνηθῶσιν ἐξαγαγεῖν τῆς νοσσιᾶς, καὶ ἰδῶσιν αὐτοῖς κατέντα τὰ περὰ, οὐκέτι τοῦτο λοιπὸν ποιοῦσιν, ἀλλὰ φέρουσι μὲν τὸν κόκκον ἐπὶ τοῦ στόματος καὶ δεικνύουσιν· ἐπειδὴν δὲ οἱ νεοτοὶ προσδοκῆσαντες πλησίον ἔλθωσιν, αἱ μητέρες ἀφείσαι τὴν τροφήν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, δι' ἑαυτῶν κελεύουσιν ἀναλέγεσθαι· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐποίησαμεν, λαθόντες τὴν πνευματικὴν τροφήν ἐπὶ τοῦ στόματος, ἐκαλέσαμεν ὑμᾶς, ὡς δηλώσαντες ὑμῖν συνήθως τὴν λύσιν· ἐπειδὴ δὲ προσήλθετε καὶ προσδοκῆσατε δέξασθαι, ἀφήκαμεν, ὥστε ὑμᾶς δι' ὑμῶν αὐτῶν ἀναδέξασθαι τὰ νοήματα. Διὰ τοῦτο τὸ προοίμιον ἀφέντες, πρὸς Παῦλον ἐπιειγόμεθα. Ἐροῦμεν δὲ οὐχ ὅσα τὴν Ἐκκλησίαν ὠφέλησε μόνον, ἀλλ' ὅσα καὶ ἔδρασε· καὶ γὰρ ἀναγκαῖος ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος. Ἐροῦμεν πῶς ἐμαχῆσατο τῷ λόγῳ τοῦ κηρύγματος, πῶς ἐπολέμησε τῷ Χριστῷ, πῶς ἐδίωξε τοὺς ἀποστόλους, πῶς τὰ τῶν πολεμίων ἐφρόνει, πῶς πᾶσι πλείονα παρεῖχε τῇ Ἐκκλησίᾳ πράγματα. Ἀλλὰ μηδεις αἰσχυνέσθε περὶ Παύλου ταῦτα ἀκούων· οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοῦ κατηγορήματα, ἀλλ' ἐγκωμίων ὑπόθεσις. Οὐ γὰρ κατηγορία αὐτῷ πρότερον ὄντα φαῦλον, ὕστερον γενέσθαι χρηστὸν, ἀλλὰ τὸ πρότερον ὄντα σπουδαῖον, ὕστερον μεταβάλλεσθαι πρὸς πονηρίαν· ἀπὸ γὰρ τοῦ τέλους αἰετὰ πράγματα κρίνεται. Καὶ γὰρ τοὺς κυβερνήτας, καὶ μυρία ναυάγια ὑπομεινῶσιν, ὅταν μέλλωσιν εἰς τὸν λιμένα καταβῆναι, ἂν φορτίων πεπληρωμένην ὀλκάδα καταβῆναι, οὐ φαρὸν πεπληρωμένην ὀλκάδα καταβῆναι ἀποκρύψαντος· καὶ τοὺς ἀθλητὰς· πάλιν, καὶ μυρία πρότερον

ἤτηθῶσι, τὴν δὲ περὶ τοῦ στεφάνου πάλιν κρατήσωσιν, οὐκ ἀποστεροῦμεν τῶν ἐγκωμίων τῶν ἐπὶ τῇ νίκῃ διὰ τὰ πρότερα. Οὕτω καὶ ἐπὶ Παύλου ποιήσωμεν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος καὶ μυρία ναυάγια ὑπέμεινε, ἀλλ' ὅτε εἰς τὸν λιμένα καταβῆναι ἐμελλε, πεπληρωμένην ἐπήγαγε τῶν φορτίων τὴν ὀλκάδα. Καὶ ὡς περὶ ὁ Ἰούδας οὐδὲν ὠφέλησε πρὸς τοῦτου μαθητῆς ὧν, εἶτα προδότης γενόμενος· οὕτω καὶ οὗτος οὐδὲν παρεδράθη πρὸς τοῦτου διώκτης ὧν, μετὰ δὲ ταῦτα γενόμενος εὐαγγελιστής. Ἐγκώμια Παύλου ταῦτά ἐστιν, οὐκ ἐπειδὴ κατέσκαψε τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' αὐτὸς αὐτὴν πάλιν ὑποδόμησεν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπόρθησε τὸν [104] λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ πορθῆσας τὸν λόγον, αὐτὸς αὐτὸν πάλιν ἠύξησεν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπολέμησε τοὺς ἀποστόλους, οὐκ ἐπειδὴ διεσπάραξε τὴν ἀγέλην, ἀλλ' ἐπειδὴ διασπάραξας, ὕστερον αὐτὸς αὐτὴν συνεκρότησε.

ε'. Τί τοῦτου παραδοξότερον γένοιτ' ἂν; Ὁ λύκος ἐγένετο ποιμῆν· ὁ τὸ αἷμα τῶν προβάτων ἐκπίνων, οὐ διέλιπε τὸ αἷμα ἑαυτοῦ ἐκχέων ὑπὲρ τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας. Βούλει μαθεῖν πῶς τὸ αἷμα τῶν προβάτων ἐξέπινε; πῶς ἡμαγμένη ἦν αὐτῷ ἡ γλώσσα; *Σαῦλος δὲ ἔξι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Ἀλλ' οὗτος ὁ ἀπειλῆς καὶ φόρου ἐμπνέων, καὶ τὸ αἷμα τῶν ἁγίων ἐκχέων, ἄκουσον πῶς τὸ αἷμα τὸ ἑαυτοῦ ἐξέχεεν ὑπὲρ τῶν ἁγίων. *Εἰ κατὰ ἄνθρωπον*, φησὶν, *ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ*· καὶ πάλιν, *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*· καὶ πάλιν, *Ἐλογίσθημεν ὡς ἀρόματα σφαγῆς*. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν ὁ παρὼν ὅτε ἐξεχέτο τὸ αἷμα Στεφάνου, καὶ ἦν συνευδακῶν τῇ ἀναίρεσει αὐτοῦ. Ὅρα πῶς ὁ λύκος ποιμῆν ἐγένετο; Ἀρ' οὐκ αἰσχυνέσθε πρὸς τοῦτου ἀκούοντες ὅτι διώκτης ἦν καὶ βλάσφημος καὶ ὕβριστής; Εἰδετε πῶς μείζον αὐτοῦ ἐποίησε τὸ ἐγκώμιον ἢ πρότερα κατηγορία; Οὐκ ἔλεγον ὑμῖν ἐν τῇ προτέρᾳ συνάξει ὅτι τῶν πρὸς τοῦ σταυροῦ σημείων τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν μείζονα ἐγένετο; οὐκ εἶδετε ὑμῖν καὶ ἀπὸ τῶν σημείων, καὶ ἀπὸ τῆς εὐνοίας τῶν μαθητῶν, καὶ πῶς πρὸς τοῦτου μὲν ὁ Χριστὸς ἐπιτάττων ἤγειρε τοὺς νεκρούς, ὕστερον δὲ αἱ σκῖαι τῶν θούλων αὐτοῦ τοῦτο ἐποίησαν; πῶς τότε μὲν αὐτὸς καλεῖται ἐθαυματούργει, ὕστερον δὲ οἱ θούλοι αὐτοῦ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ κερημεῖται μείζονα ἐποίησαν; οὐκ εἶπον ὑμῖν περὶ τῶν ἐχθρῶν, πῶς διέσεισεν αὐτῶν τὸ συνειδός; πῶς ἐκράτησε τῆς οἰκουμένης ἀπάσης; πῶς μείζονα τὰ σημεῖα μετὰ τὸν σταυρὸν ἦν τῶν πρὸς τοῦ σταυροῦ; Ἀδελφός ἐκείνου καὶ ὁ σήμερον εἰσελθὼν λόγος. Τί γὰρ τοῦ κατὰ Παῦλον μείζον σημεῖον γένοιτ' ἂν; Ζῶντα μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ὁ Πέτρος ἠρνήσατο, ἀποθανόντα δὲ ὁ Παῦλος ὠμολόγησε. Τοῦ δὲ νεκροῦς ἐγεῖραι διὰ τῶν σκῖων μείζον σημεῖον ἦν τὸ τὴν γνώμην Παύλου ἐπισπᾶσθαι καὶ εἶναι. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ φύσις εἶπετο, καὶ οὐκ ἀντέλεγε τῷ ἐπιτάττοντι· ἐνταῦθα δὲ προαίρεσις ἦν τοῦ πεισθῆναι, καὶ τοῦ μὴ πεισθῆναι κυρία· ὅθεν πολλὴ ἡ δύναμις τοῦ πείσαντος δείκνυται. Τοῦ γὰρ φύσιν διορθῶσαι τὸ προαίρεσιν μεταβαλεῖν πολλῷ μείζον ἦν· μείζον ἄρα τῶν ἄλλων

ἀπάντων σημείον ἐγένετο τὸ Παῦλον προσελθεῖν τῷ Χριστῷ μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν τάφον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς πᾶσαν τὴν ἔχθραν ἐπιδείξασθαι, καὶ τότε ἐκάλεσεν, ἵνα ἀνύποπτον ποιήσῃ τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν, καὶ τὸν διδασκαλίας λόγον. Πέτρος μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγων ἰσως ὑπωπτεύετο· εἶχε γὰρ τις τῶν ἀναισχύντων εἰπεῖν τι. Εἶπον δὲ τῶν ἀναισχύντων, ὅτι κάκει φανερά ἢ ἀπόδειξις ἦν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος αὐτὸν ἠρνήσατο πρότερον, καὶ ἠρνήσατο μεθ' ὄρκου, ἀλλ' ὁμως τὸν αὐτὸν τοῦτον ὁμολογῶν ὕστερον καὶ τὴν ψυχὴν ἐπέδωκε τὴν ἑαυτοῦ. Εἰ δὲ μὴ ἀνέστη, [105] οὐκ ἂν ὁ ζῶντα ἀρνησάμενος, ὥστε μὴ ἀρνήσασθαι τελευτήσαντα, μυρίους ἂν θανάτους ὑπέμεινε· διὸ καὶ ἐπὶ Πέτρου φανερά ἢ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως ἦν. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν εἶχον οἱ ἀναισχύντοι λέγειν, ὅτι ἐπειδὴ μαθητὴς αὐτοῦ ἦν, ἐπειδὴ τραπέζης ἐκοινωνήσεν αὐτῷ, καὶ τρία ἔτη αὐτῷ συνεγένετο, ἐπειδὴ διδασκαλίας ἀπήλαυσεν, ἐπειδὴ ἐκολακεύθη ὑπ' αὐτοῦ ἀπατηθεὶς, διὰ τοῦτο κηρύττει αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν· ὅταν δὲ Παῦλον ἴδῃ τὸν οὐκ εἰδῶτα αὐτὸν, τὸν οὐκ ἀκούσαντα αὐτοῦ, τὸν οὐ μετασχόντα τῆς διδασκαλίας, τὸν καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν αὐτῷ πολεμοῦντα, τὸν ἀποκτινύντα πρὸς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, τὸν πάντα συγχέοντα καὶ ταράττοντα, τοῦτον ἐξαίφνης μεταβεβημένον, καὶ τοῖς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος καμάτοις ἅπαντας παρελάσαντα τοὺς τοῦ Χριστοῦ φίλους, ποίαν ἔξεις λοιπὸν, εἰπέ μοι, ἀναισχυντίας πρόρασιν, ἀπιστῶν τῷ τῆς ἀναστάσεως λόγῳ; Εἰ γὰρ μὴ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, τίς τὸν οὕτως ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον, τίς τὸν ἐκπεπολεμημένον καὶ ἡγριωμένον ἐπεσπάσατο ἄν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπηγάγετο; Εἰπέ γὰρ μοι, ὦ Ἰουδαῖε, τίς Παῦλον ἐπεισε προσελθεῖν τῷ Χριστῷ; Πέτρος; ἀλλ' Ἰάκωβος; ἀλλ' Ἰωάννης; Ἄλλ' οὗτοι πάντες αὐτὸν ἰδεδοίκεσαν καὶ ἔφριττον, καὶ οὐχὶ πρὸς τοῦτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτε τῶν φίλων ἐγένετο, ὅτε Βαρνάβας ἐπιλαβόμενος αὐτοῦ τῆς χειρὸς ἐπανήγαγεν εἰς Ἱερουσόλυμα. Ἐτι ἐφοβοῦντο κολλᾶσθαι αὐτῷ· καὶ ὁ μὲν πόλεμος ἐλέλυτο, ὁ δὲ φόβος ἐπέμεινε τοῖς ἀποστόλοις. Οἱ οὖν καταλλάσσοντα αὐτὸν ἔτι φοβοῦμενοι, ἐχθρὸν ὄντα καὶ πολέμιον ἐτόλμων πείσαι; προσελθεῖν γὰρ ὅλως, ἢ στήναι, ἢ διαῖραι στόμα, φανῆναι δὲ ὅλως ὑπέμεινον; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· οὐκ ἦν ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ θείας χάριτος. Εἰ τοίνυν νεκρὸς ἦν, ὡς φατε, ὁ Χριστὸς, καὶ ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐκλεψαν αὐτὸν, πῶς μερίζονα τὰ σημεῖα μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγένετο; πῶς κλείων ἢ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως; Οὐ γὰρ μόνον μετέστησε τὸν πολέμιον, καὶ ἀρχηγὸν τῆς μάχης ὡμῶν· καίτοι εἰ καὶ τοῦτο μόνον ἐποίησε, μεγίστης δυνάμεως ἦν τὸ τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον λαβεῖν αἰχμάλωτον· νῦν δὲ οὐχὶ τοῦτο μόνον εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ τούτου πολλῶ μείζον. Οὐ γὰρ μόνον μετέστησεν, ἀλλ' οὕτως οἰκεῖον ἐποίησεν, οὕτως ἐπεσπάσατο πρὸς τὴν εὐνοίαν τὴν ἑαυτοῦ, ὡς καὶ αὐτῷ πάντα τῆς Ἐκκλησίας τὰ πράγματα ἐγχειρίσαι. *Σκεῦος γὰρ, φησὶν, ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ δρομὸν μου ἐνώπιον ἐθνῶν*

καὶ βασιλείων, καὶ πλείονα τῶν ἀποστόλων κίαισ καμείν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς πρότερον ὅπ' αὐτοῦ πολεμουμένης.

ς'. Βούλει μαθεῖν πῶς αὐτὸν μετέστησε; πῶς ἀέθω φκείωσατο; πῶς αὐτὸν ἐπισπάσατο; πῶς εἰς τοὺς πρῶτους τῶν φίλων κατέλεξεν; Οὐδενὶ τῶν ἀνθρώπων τσαῦτα ἐθάβρησεν εἰπεῖν ἀπόβρητα, ὅσα ἐφ' Παύλῳ. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; *Ἦκουσα ἄρρητα ῥήματα*, φησὶν, *ὃ οὐκ ἔβδν ἀνθρώπων λαλήσασθαι*. Εἶδες, ὁ ἐχθρὸς, ὁ πολέμιος πόσῃν εὐνοίαν ἐπεδείξατο; Διὰ [106] τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ τὸν πρότερον βίον αὐτοῦ εἰπεῖν· καὶ γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ δείκνυσιν ἡμῖν φιλανθρωπίαν καὶ δύναμιν· φιλανθρωπίαν μὲν, ὅτι ἐβουλήθη τὸν τσαῦτα κακῶς ἐργασάμενον σώσαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι· δύναμιν δὲ, ὅτι βουληθεὶς ἰσχυσε. Καὶ τὴν Παύλου δὲ τοῦτο δείκνυσιν ψυχὴν, ὅτι οὐδὲν πρὸς φιλονεικίαν ἐποίησε, οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ προκαταληψίμῳ δόξῃ, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι· ἀλλὰ ζήλῳ πεπωρωμένος, οὐκ ὀρθῶς, ζήλῳ δὲ ὁμοῦ· ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐβδὰ λέγων, ὅτι *διὰ τοῦτο ἠλέηθη, ὅτι ἀγνοῦν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ*· καὶ τὴν τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν ἐκπληττόμενος ἔλεγεν· *Ἰνα ἂν ἐμοὶ πρὸς ἐνδείξῃται Χριστὸς τὴν ἁπασαν μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτύπωσιν δὲ τῶν μελλόντων πιστεύων ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον*· καὶ ἀλλαγῶ πάλιν ἔλεγεν, ὅτι *τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μάλιστα ἐδείξεν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀπιστοῦντας*. Εἶδες πῶς καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἐδείξε τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ γαμῆρας ἐδέκαστον ὁ πρότερος Παῦλος βίος; Τοῦτο γοῦν Γαλάτας γράφων εἰς ἀπόδειξιν παρήγαγε, *τεν μὴ δι' ἀθρώπους μεταβαλέσθαι, ἀλλὰ θεία μετενενηχῆσαι ἐνέμει*. *Εἰ γὰρ ἀθρώποις, φησὶν, ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην*. Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι οὐκ ἀνθρώποις ἀρέσκων, πρὸς τὸ κήρυγμα μετέστη; *Ἦκούσατε, φησὶ, τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποιεῖν ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίδωσκον τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπόρθηον αὐτῆν*. Οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἀνθρώποις ἀρέσκων ἦθελε, μετέθετο πρὸς τὴν πίστιν. Διὰ τί; Ἐτιμᾶτε πρὸς Ἰουδαίους, καὶ ἀδείας ἀπήλαυσε πολλῆς, καὶ προεδρίας ἡξιοῦσε· οὐκ ἂν οὖν πρὸς ἐπικίνδυνον μετέστη βίον τὸν τῶν ἀποστόλων, τὸν δυσφημίας γέμοντα, τὸν συμφορῶν ἐμπεπλησμένον· ὥστε αὐτὴν (sic) ἀθρόα μετεβλή καὶ μεταστάσει, καὶ τὸ καταλιπεῖν μὲν τὴν πρὸς Ἰουδαίους τιμὴν καὶ τὸν ἀπόλεμον βίον, ἀναλλάξασθαι δὲ τὴν τῶν ἀποστόλων ζωὴν, τὴν μυρίους ἔχουσαν θανάτους, μεγίστη γέγονεν ἀπόδειξις τοῦ μὴ δι' ἀνθρωπίνην τινὰ πρόρασιν μετατεθῆναι ἐν Παύλῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐβουλήθημεν τὸν πρότερον αὐτοῦ βίον εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ δεῖξαι τὸν πεπωρωμένον ζῆλον τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ὅταν ἴδῃς τὴν πολλὴν προθυμίαν τὴν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, θαυμάσης τὸν ποιῶντα πάντα καὶ μετασκευάζοντα Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μαθητὴς ὁ Παῦλος τὰ πρότερα ἡμῖν μετ' ἀκριβείας διηγῆσατο, καὶ πολλῆς ἐμφάσεως, οὕτως εἰπὼν· *Σαῦλος δὲ εἰ ἐμπνέων ἀπειλήσ καὶ φάσεν εἰς τοὺς μαθητὰς*

bus signum fuit, Paulum post crucem et sepulturam ad Christum accessisse. Propterea namque permisit eum Christus omne odium præ se ferre, ac tum illum vocavit, ut resurrectionis probationem ac doctrinæ sermonem omni suspicione liberaret. Nam Petrus quidem si de eo loquutus esset, suspectus fuisset: potuisset enim impudens aliquis quidpiam dicere. Porro impudentem dixi, quoniam et illic manifesta fuit demonstratio. Siquidem ille quoque prius ipsum negavit, et cum juramento negavit: verumtamen hunc ipsum deinde dum confitetur, vel ipsam animam suam pro illo tradidit. Quod si non resurrexisset, numquam is; qui viventem negaverat, millies mortem tolerasset, ne jam mortuum abnegaret: quo fit, ut etiam in Petro resurrectionis demonstratio manifesta fuisse videatur. Verumtamen de illo quidem impudentes dicere potuissent, eum propterea quod discipulus erat illius, propterea quod particeps ejus mensæ fuerat, ac tribus annis cum illo versatus fuerat; propterea quod ejus doctrina potitus erat; propterea quod in fraudem illectus blanditiis ejus fuerat, idcirco resurrectionem illius prædicare: cum vero Paulum videas, qui ipsum non viderat, qui ipsum non audiverat, qui doctrinæ particeps minime fuerat, qui etiam post crucem illi bellum indixerat, et eos qui in ipsum credebant, interficiebat, qui omnia miscebat ac turbabat, hunc subito mutatum in ferendis pro prædicatione verbi laboribus omnes Christi amicos superare, quæ tibi deinceps, quæso, impudentiæ occasio relinquatur, si resurrectionis verbo non credas? Si enim Christus non resurrexisset, quis hominem adeo crudellem et inhumanum, quis adeo infensum et efferatum sibi conciliasset et ad se attraxisset? Dic enim, quæso, Judæe, quis Paulo persuasit, ut Christo se adjungeret? num Petrus? num Jacobus? num Joannes? Atqui omnes isti eum timebant et horrebant, neque tantum ante hoc tempus, sed tum etiam cum in amicorum numerum relatus erat, quando manu prehensum illum Barnabas Jerosolymam introduxit, adhuc illi propius se adungere timebant; ac sedatum quidem erat bellum, metus tamen adhuc in apostolis permanebat. An igitur illi qui reconciliatum adhuc timebant, cum inimicus et hostis esset, oratione flectere ausi essent? an vero ad illum accedere omnino, vel coram illo subsistere, vel os aperire, aut omnino apparere potuissent? Non ita se res habet, non ita est; nec humanæ diligentiae facinus illud fuit, sed gratiæ divinæ. Si ergo mortuus erat Christus, ut dicitis, et cum venissent discipuli ejus, furati sunt eum, quomodo majora post crucem facta sunt miracula? quomodo amplior virtutis sequuta est demonstratio? Non enim tantum hostem sibi reconciliavit et principem ducemque pugnae vestrae; tametsi, licet hoc solum fecisset, maxime fuit hoc potentiae, inimicum et hostem abduxisse captivum; jam vero non hoc solum præstitit, sed et aliud multo majus. Non enim tantum sibi reconciliavit, sed ita sibi familiarem reddidit, sic eum ad amorem suum pellexit, ut ejus fidei Ecclesiae negotia cuncta commiserit: *Vas enim, inquit, electionis est mihi iste. ut*

portet nomen meum coram gentibus, et regibus (Act. 9. 15), eique persuaserit, ut plus quam apostoli pro Ecclesia laboraret, quam antea oppugnabat.

6. Vis tu intelligere quo pacto illum sibi reconciliavit? quo pacto familiarem reddiderit? quo pacto sibi adsciverit? quo pacto in numerum præcipuorum amicorum retulerit? Nulli hominum tam multa detegere arcana, quam multa Paulo est ausus. Unde vero id constat? *Audivi arcana verba, inquit, quæ non licet homini loqui (2. Cor. 12. 4).* Vides quantam inimicus et hostis benevolentiam exhiberit? Quam ob causam operæ pretium fuerit priorem ejus vitam proferre: siquidem ita fiet, ut nobis Dei benignitas et potentia innotescat: benignitas quidem, quod eum, qui tam multa mala perpetraverat, servare voluerit, et sibi conciliare: potentiam vero, quod id, quod volebat, exsequi potuerit. Et vero animum Pauli hoc patefecit, quod nihil contentionis studio faceret, neque gloriæ humanæ cupiditate præoccupatus, quemadmodum Judæi: sed zelo succensus non recto illo quidem, sed zelo tamen, quod et ipse clamans dicebat: *Ideo misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate (1. Tim. 1. 13): et benignitatem Dei obstupescens dicebat, Ut in me primo ostenderet Christus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam (Ib. v. 16).* Et alibi rursus dicebat, *Operationem virtutis suæ maxime ostendit in nos qui credimus (Ephes. 1. 19).* Vides ut et benignitatem Dei et virtutem prior vita Pauli ostenderit, et quam incorrupta sinceraque mente præditus ipse fuerit? Sane quidem ad Galatas scribens hoc protulit, ut se hominum causa minime fuisse mutatum, sed divina virtute fuisse conversum probaret. *Si enim hominibus, inquit, placerem, Christi servus non essem (Gal. 1. 10).* Unde vero id constat te non ut hominibus placeres, ad prædicationem fuisse conversum? *Audistis, inquit, conversationem meam aliquando in Judaismo, quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei, et expugnabam eam (Ib. v. 13).* Quod si hominibus placere voluisset, nequaquam ad fidem conversus fuisset. Quid ita? Colebatur a Judæis, et multa securitate fruebatur, ac præ cæteris honore afficiebatur: non igitur ad apostolorum vitam tot objectam periculis se transtulisset, quæ multa laborabat in æmia, quæ tot calamitatibus redundabat: itaque quod illum honorem, quo apud Judæos fruebatur, repentina mutatione ac conversione, et vitam quietam deseruerit, et cum apostolorum vita commutaverit, innumeris objecta mortis generibus, maximum illud argumentum fuit non ob humanam quædam occasionem Paulum esse conversum. Propterea nos etiam priorem ejus vitam in medium afferre veluimus, et ardentem zelum ejus ostendere, quo Ecclesiam oppugnabat, ut cum ejus pro Ecclesiae defensione promptitudinem animi videris, Deum laudes, qui facit omnia et transformat. Propterea Pauli quoque discipulus diligenter nobis ac perspicue priora narravit, ita dicens: *Saulus autem adhuc spirans minas et cædem in discipulos Domini (Act. 9. 4).* Ac ræstem equi-

dem ego quoque hodierno die proœmium inchoare, vellem ad linitium narrationis aggredi; sed video pelagus quoddam sententiarum ex solo nomine se nobis obtrudere. Cogita namque quantam e vestigio nobis illud, *Saulus*, quæstionem moveat: siquidem aliud in epistolis positum nomen occurrit. *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus* (Rom. 1. 1): *Paulus et Sosthenes: Paulus vocatus apostolus* (1. Cor. 1. 1): *Ecce ego Paulus dico vobis* (Galat. 5. 2): jam vero ut Paulus, et ubique Paulus appellatur, non autem Saulus dicitur. Cur igitur antea Saulus, postea vero Paulus vocatus est? Neque vero simplex est illa quæstio: statim enim Petrus occurrit: nam et ipse antea Simon dicebatur, postea vero Cephæ nomen accepit: et Zebedæi filii Jacobus et Joannes mutato nomine Filii tonitruï sunt appellati (Marc. 3. 16. 17). Nec in Novo solum Testamento, sed etiam in Veteri reperimus Abraham antea dictum Abram, postea Abraham; et Jacob primum Jacob esse dictum, deinde Israel; et Sarram primum Saram esse, deinde Sarram: et

multas nobis hæc mutatio nominum parit quæstiones, ac vereor, ne multis fluminum effusis, fluentis doctrinæ sermonem velut obruam et suffocem. Nam quemadmodum in agro humido et irriguo ubicumque quis fodit, undique fontes scaturiunt: sic et in agro divinæ Scripturæ, ubicumque reseraveris, plurimos fluvios videbis erumpere: quam ob causam ne omnes illos simul hodierno die effundam, non mediocriter pertimesco. Quapropter rivum hunc nostrum claudens, caritatem vestram ad sacrum fontem præsulum istorum, magistrorumque transmitam limpидum illam, potabilem ac dulcem, quod ex spirituali petra fluctatum manat. Mentem igitur ad excipiendam doctrinam, ad spirituales latices hauriendos paremus, ut fiat in nobis fons aquæ salientis in vitam æternam: quam nos omnes obtinere contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD EOS QUI REPREHENDEBANT EUM OB PROLIXITATEM EORUM, QUÆ DICTA FUERANT, ET AD EOS QUI BREVITATEM ORATIONIS ÆGRE FEREBANT, DEQUE SAULI ET PAULI APPELLATIONE, ET CUR PRIMUS HOMO VOCATUS SIT ADAM, ET QUOD UTILITER AC FRUCTUOSE; ATQUE IN EOS QUI REGENS FUERANT ILLUMINATI.

1. Quid quæso nobis agendum est hodierno die? Siquidem dum multitudinem vestram cerno, ne longius sermonem protraham, pertimesco. Cum enim provehitur longius doctrinæ sermo, video vos in angustias redactos vos invicem conculcare, atque hanc ex angustias afflictionem, quo minus diligenter audiat, impedire: nisi enim quietus sit ac tranquillus auditor, minime potest cum studio ad ea quæ dicuntur attendere.

Duo genera auditorum. — Cum igitur multitudinem vestram, ut dixi, video, ne longius sermonem protraham pertimesco, sed dum cupiditatem vestram considero, doctrinam contrahere reformido. Nam qui sinit, nisi prius poculum repletum viderit, ne labris quidem lubenter illud admovet, sed quamvis totum exhausturus non sit, totum repletum cernere concupiscit. Quamobrem, quo pacto me in hac concione gerere debeam, ignoro. Nam et brevitate sermonis laborem vestrum minuere volo, et orationis prolixitate vestram cupiditatem explere. Atqui utrumque istorum sæpenumero præstiti, ac ne semel quidem crimen effugi. Scio me persæpe, dum vobis parco, ante finem abruptisse sermonem, et in nos clamantur ii, quorum animus satiari minime potest, qui sacris laticibus assidue fruuntur, sed numquam tamen explentur, *Beati illi, qui esuriunt, et sitiunt justitiam* (Math. 5. 6), et istorum adversos clamores pertimescens rursus doctrinæ sermonem protraxi longius, et idcirco in crimina incurri. Nam qui sermonis brevitate delectantur, occurrentes orabant, ut ipsorum infirmitati parcerem, atque concionis prolixitatem contraherem. Dum igitur vos in angustias redactos

intueor, sermonem silentio coercere studeo: dum vero vos angustiis pressos idcirco non recedere, sed ad longiorem cursum paratos esse, acuere linguam desidero. *Angustia mihi sunt undique* (Dan. 13. 22). Quid faciam? Nam is quidem qui uni domino servit, unice sententiæ cogitur famulari, facile domino potest placere, neque a proposito aberrare: at ego multos habeo dominos, qui tanto servire populo cogor, cujus diversa est sententia. Hæc autem non idcirco sunt a me dicta, quod servitutem ægre feram, absit, neque quod vestrum defugiam dominatum. Nihil enim mihi est hac servitute honorificentius. Non ita diademate ac purpura gloriatur Imperator, ut ego caritatis vestræ servitutem mihi honorificam doceo. Siquidem illi regno mors succedit: huic autem servituti, si recte peracta fuerit, regnum cælestis preparatum est. Beatus enim est *Fidelis servus, et prudens, quem constituit dominus ejus, ut conservis suis det tritici mensuram. Amen dico vobis, super omnia bona sua constituat eum* (Luc. 12. 42. 44). Vides quantus sit servitutis hujus quæstus, si diligenter obita fuerit? Super omnia domini bona constituit. Non ergo defugio servitutem, quippe qui cum Paulo serviam. Nam et ille dicit: *Non nosmetipsos prædicamus, sed Christum Jesum Dominum: nos autem servos vestros propter Jesum* (2. Cor. 4. 5). Et quid dico Paulum? Si is qui in forma Dei erat, semetipsum exinanivit formam servi accipiens propter servos (Philipp. 2. 6. 7), quid magnum præsto, si ego servus siam conservis ipse servus propter meipsum? Non ergo quod vestram servitutem detrectem, ista dixi, sed ut mihi venia detur, si forte minus convenientem omnium iudicio

υρίου. Ἐβουλόμην μὲν οὖν καὶ αὐτὸς ἀρχαίου προοιμίῳ σήμερον, ἐβουλόμην ἐμβαλεῖν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος, ἀλλ' ἠρώ πέλαιος ἀπὸ τοῦ ὀνόματος μόνον. Ἐνόησον γὰρ θεῶς ἡμῖν κινεῖ ζήτημα, τὸ, *Σαῦλος*, τοῦτο· ταῖς Ἐπιστολαῖς ἕτερον ὄνομα ὀρῶ κείμενον· *δουλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστο- Παῦλος καὶ Σωσθένης· Παῦλος κλητὸς ἰλος· Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν·* νυνὶ δὲ ἴλος, καὶ πανταχοῦ Παῦλος καλεῖται, ἀλλ' αἴλος λέγεται. Τίνοι οὖν ἔνεκεν πρὸ τούτου ἴλος, μετὰ δὲ ταῦτα Παῦλος [107] ἐκλήθη; εἰ ψιλὸν τὸ ζήτημα· καὶ γὰρ Πέτρος εὐθέως εἶ· καὶ γὰρ κάκεινος πρὸ τούτου μὲν ἐλέγετο, μετὰ δὲ ταῦτα ὠνομάσθη Κη- αὶ υἱοὶ Ζεβεδαίου, Ἰακώβος καὶ Ἰωάννης, οντῆς μετωνομάσθησαν. Καὶ οὐκ ἐν τῇ Καινῇ ν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ εὐρίσκομεν τὸν μ πρὸ τούτου μὲν Ἀβραμ λεγόμενον, μετὰ δὲ Ἀβραάμ· καὶ τὸν Ἰακώβ νῦν μὲν Ἰακώβ ον, μετὰ δὲ ταῦτα Ἰσραήλ· καὶ τὴν Σάρραν του Σάραν λεγομένην, μετὰ δὲ ταῦτα Σάρραν·

καὶ πολλὴν ἡμῖν τῶν ὀνομάτων ἢ μετὰθεσις παρέχει τὴν ζήτησιν· καὶ δέδοικα μὴ, πολλὰ βεύματα ποταμῶν ἐξαίφνης ἀφείλ, ἀποπνίξω τῆς διδασκαλίας τὸν λόγον. Καθάπερ γὰρ ἐν χωρίῳ νοτιδα ἔχοντι, ὅπουπερ ἂν διασκάψῃ τις, πηγαὶ πανταχόθεν ἐκπηδῶσιν· οὕτω καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τῶν θεῶν Γραφῶν, ὅπουπερ ἂν διανοίξῃ, ποταμούς ἐξιόντας ἔξει πολλούς, ὅθεν καὶ πάντας αὐτοὺς ἀθρόον ἀφείναι τήμερον θεός ἐστίν οὐ μικρόν. Διόπερ τὸν ἡμέτερον ἀποφράξας βύακα, παραπέμφω τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην πρὸς τὴν ἱερὰν πηγὴν τῶν προέδρων τούτων καὶ διδασκάλων τὴν καθαρὰν ταύτην καὶ πότιμον καὶ γλυκύν, νᾶμα τὸ ἐξ αὐτῆς ἐξερχόμενον τῆς πέτρας τῆς νοητῆς. Παρασκευάσωμεν τοίνυν τὴν διάνοιαν πρὸς ὑποδοχὴν τῆς διδασκαλίας, ἀρύσασθαι τὰ πνευματικὰ νάματα, ἵνα γένηται ἐν ἡμῖν πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. δι' οὐ καὶ μεθ' οὐ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

οὐς ἐγκάλουντας ὑπὲρ τοῦ μήκους τῶν εἰρημένων, καὶ πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας τῆς βραχυλογίας, καὶ περὶ τῆς τοῦ Σαύλου προσηγορίας καὶ Παύλου, καὶ τίνος θε- Ἀδάμ ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκλήθη, ὅτι χρησίμως καὶ συμπερόντως, καὶ εἰς τοὺς νεο- στους.

· ποτε ἀρα χρεὶ ἡμᾶς ποιῆσαι τήμερον; Τὸ μὲν ἴθος ὑμῶν ὀρῶν, δέδοικα πρὸς μήκος ἐκτείνειν. Καὶ γὰρ ὅταν ἡ διδασκαλία μακροτέρω ἦ, ὀρῶ συμπατουμένους ὑμᾶς, στενοχωροῦν καὶ τὴν ἀπὸ τῆς στενοχωρίας θλίψιν τῇ τῆς ἰως ἀκριβεῖα λυμαιομένην· ἀκρατῆς γὰρ· οὐκ ἀπολαύων, οὐδὲ μετὰ σπουδῆς προσ- κς λεγομένοις δύναται· ἂν.

· ἰν οὖν πλῆθος ὑμῶν, ὡς ἔφην, ὀρῶν, δέδοικα ἴκος ἐκτείνειν τὸν λόγον· τὸν δὲ πόθον ὑμῶν ενος φοβούμαι συστειλαί τὴν διδασκαλίαν. Ὁ ῶν, ἐὰν μὴ πρότερον πεπληρωμένην ἴδῃ τὴν, οὐδὲ τοῖς χεῖλεσιν αὐτὴν ἠδέως ἂν προσαγά- λὰ κἄν μὴ πᾶσαν αὐτὴν ἐκπίνειν μέλλοι, πᾶ- τὴν γέμουσαν ἰδεῖν [108] ἐπιθυμεῖ. Διὰ τοῦτο ὦ τί χρῆσθαι τῇ δημηγορίᾳ. Καὶ γὰρ τῇ ογία τὸν κάματον ὑποτέμενεσθαι τὸν ὑμέτερον εἰ, καὶ τῷ μήκει τοῦ λόγου τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσσει. Ἄλλ' ἐκάτερα πολλὰκίς ταῦτα εἰ, καὶ οὐδὲ ἅπασι τὴν αἰτίαν διεύφυγον. Οἶδα λάκις φειδόμενος ὑμῶν πρὸ τοῦ τέλους κατ- τὸν λόγον, καὶ κατεδόησαν ἡμῶν οἱ ψυχὴν τον ἔχοντες, οἱ συνεχῶς μὲν τῶν θεῶν ἀπο- εἰς ναμάτων, οὐδέποτε δὲ ἐμπιπλάμενοι, οἱ εἰ εἰ κεῖνοι, οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες καιοσύνην, καὶ τὰς παρὰ τούτων καταβοφ- θηθεὶς πάλιν προήλθον μέχρι πολλοῦ τὴν δι- λειαν ἐκτείνων, καὶ διὰ τοῦτο αἰτίαν ὑπέμενον. βραχυλογίας ἐρῶντες ἀπαντῶντες παρεκάλουν τῶν ἀσθενεῖας φειδόμενοι, καὶ συστέλλειν τὸ τῶν λεγομένων. Ὅταν μὲν οὖν στενοχωροῦ- ὑμᾶς ἴδω, πρὸς σιγῆν συναλαύω τὸν λόγον·

· ὅταν δὲ στενοχωρούμενους, καὶ οὐκ ἀφισταμένους, ἀλλ' ἐκπρεμαμένους πρὸς πλείονα δρόμον, τὴν γλῶτ- ταν διεγείρειν ἐπιθυμῶ. *Στενά μοι πάντοθεν. Τί πάθω;* Ὁ μὲν γὰρ ἐνὶ δουλεύων κυρίῳ, καὶ μῆ γνῶμη ὑπηρετεῖν ἀναγκαζόμενος, μετ' εὐκολίας ἀρέσκειν δύναται τῷ δεσπότη, καὶ μὴ διαμαρτάνει· ἐγὼ δὲ πολλοὺς ἔχω δεσπότης, δὴμῳ τοσοῦτω δου- λεύειν ἀναγκαζόμενος διάφορον ἔχοντι γνῶμην. Ταῦτα δὲ εἶπον οὐ δυσχεραίνων τὴν δουλείαν, μὴ γένοιτο, οὐδὲ δραπετεύων τὴν δεσποτείαν ὑμῶν. Οὐδὲν γὰρ μοι τῆς δουλείας ταύτης σεμνότερον. Οὐχ οὕτω βασι- λεύς ἐπὶ τῷ διαδήματι καὶ τῇ πορφυρίδι μέγα φρο- νεῖ, ὡς ἐγὼ νῦν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ τῆς ὑμέτερας ἀγάπης ἐγκαλλωπίζομαι. Ἐκεῖνην μὲν γὰρ τὴν βασιλείαν θάνατος διαδέχεται· ταύτην δὲ τὴν δουλείαν, ἂν ἀπαρτισθῇ καλῶς, βασιλεία οὐρανῶν ἀναμένει. Μα- κάριος γὰρ ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ διδόναι τὸ σιτομέ- τριον τοῖς συνδούλοις αὐτοῦ. Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐ- τόν. Εἶδες πόσον τὸ κέρδος τῆς δουλείας ταύτης, ὅταν σπουδαίως γένηται; Ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι τοῦ δεσπότη καθίσταται. Οὐ φεύγω τοίνυν τὴν δουλείαν· μετὰ γὰρ Παύλου δουλεύω. Καὶ γὰρ ἐκεῖνός φησιν, ὅτι *Οὐχ ἑαυτοὺς κηρύττομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰη- σοῦν Κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰη- σοῦν.* Καὶ τί λέγω Παῦλον; Εἰ ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῆν δούλου λαβὼν διὰ τοὺς δούλους, τί μέγα εἰ ὁ δοῦλος ἐγὼ δοῦλος ἐγενό- μην τοῖς συνδούλοις δι' ἑμαυτὸν; Οὐ τοίνυν δραπε- τεύων ὑμῶν τὴν δεσποτείαν ταῦτα εἶπον, ἀλλ' ἀξίων συγγνώμης τυχεῖν, ἐὰν μὴ ταῖς ἀπάντων γινώμαι;

κατάλληλον παραθῶμαι τὴν τράπεζαν. Μᾶλλον δὲ τοῦτο ποιήσατε ὃ λέγω νῦν. Ὑμεῖς οἱ μὴ δυνάμενοι ἐμπλησθῆναι ποτε, ἀλλὰ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, καὶ μακρῶν ἐπιθυμοῦντες λόγων, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὑμετέρων ἀδελφῶν ἀνάσχεσθε τοῦ συνήθους περικοπτομένου μέτρου τῶν λόγων. Πάλιν ὑμεῖς οἱ βραχυλογίας ἐρῶντες καὶ ἀσθενέστερον διακεείμενοι, διὰ τοὺς ἀδελφούς τοὺς ὑμετέρους τοὺς ἀκορότους μικρὸν καρτερήσατε πόνον, ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζοντες, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ὀρᾶτε τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀθλητὰς εἰς μέσον τοῦ θεάτρου [109] ἐστῶτας. ἐν μεσημβρίᾳ μέσῃ καθάπερ ἐν καμίνῳ τῷ σκάμματι καὶ γυμνῷ τῷ σώματι τὴν ἀκτίνα δεχομένους, ὡσπερ τινὰς ἀνδριάντας χαλκοῦς καὶ ἡλίῳ καὶ κονιορτῷ καὶ σπίνῃ μαχομένους, ἵνα τὴν τοσαῦτα ταλαιπωρησασαν κεφαλὴν φύλλοις δάφνης ἀναδήσωνται; Ὑμῖν δὲ οὐ στέφανος δάφνης, ἀλλὰ στέφανος δικαιοσύνης πρόκειται τῆς ἀκρόσεως ὁ μισθός, καὶ οὐδὲ μέχρι μεσημβρίας μέσης ὑμᾶς κατέχομεν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν προοιμίῶν τῆς ὑμετέρας ἕνεκα ὀλιγωρίας διαφιέμεν, ἔτι τοῦ ἀέρος ἔντος ψυχροτέρου, καὶ οὐ διαθερμαινομένου ταῖς ἀπὸ τῶν ἀκτίνων βολαῖς, οὐ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ κελεύοντες ὑμᾶς τὴν ἀκτίνα δέχασθαι, ἀλλ' ὑπὸ τὸν θαυμαστὸν τοῦτον ἄγομεν δροφον, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς στέγης παρέχουσαν παραμυθίαν παντὶ τρόπῳ ἐπινοοῦντες ὑμῖν ἀνῶσιν, ὥστε γενέσθαι τῶν μαχομένων μόνιμον τὴν ἀκρόασιν. Μὴ δὴ γενώμεθα μαλακώτεροι τῶν παιδίων τῶν ἡμετέρων τῶν εἰς διδασκαλεῖα βαδίζόντων· ἐκεῖνα πρὸ τῆς μεσημβρίας οὐ τολμᾷ ἀναχωρῆσαι οἰκαδὲ, ἀλλ' ἄρτι τοῦ γάλακτος ἀποσπασθέντα, ἄρτι τῆς θηλῆς ἀποστάντα, οὐδέπω οὐδὲ πέντε ἐτῶν ἡλικίαν ἄγοντα, ἐν νεαρῷ καὶ ἀπαλῷ σώματι πᾶσαν καρτερίαν ἐπιδείκνυται· κἂν πνίγος, κἂν δίψος, κἂν ἄλλο ὀτιοῦν παρενοχλή, πρὸς μεσημβρίαν μέσῃ διακαρτερεῖ, καὶ ταλαιπωρεῖται ἐν τῷ διδοσκαλεῖῳ καθήμενα. Εἰ καὶ μηδὲνα οὖν ἕτερον, ἐκεῖνα μιμησώμεθα τὰ παιδία ἡμεῖς οἱ ἄνδρες οἱ φθάσαντες εἰς μέτρον ἡλικίας. Εἰ γὰρ τοὺς λόγους τοὺς περὶ ἀρετῆς μὴ ἀνεχόμεθα ἀκούειν, τίς ἡμῖν πιστεῦσαι δυνήσεται, ὅτι τοὺς πόνους τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ὑπομενεῦμεν; εἰ πρὸς τὴν ἀκρόασιν οὕτω βάνασοι, πόθεν δὴλον, ὅτι πρὸς τὴν πρᾶξιν ἔσμεν διεγχευόμενοι; εἰ τὸ εὐκολώτερον παραπεμφώμεθα, πῶς τὸ δυσκολώτερον οἴσομεν; Ἀλλὰ πολλὴ ἡ στενοχωρία, πολλὴ ἡ βία. Ἀλλ' ἄκουσον ὅτι βιασταὶ ἀρπάξουσι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅτι στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Ἐπεὶ οὖν στενὴ καὶ τεθλιμμένη ὁδὸς βαδίζομεν, δεῖ ἡμᾶς καὶ ἑαυτοὺς στενοχωρεῖν καὶ θλίβεῖν, ἵνα δυναθώμεν διδοεῦσαι τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδόν. Ὁ γὰρ ἐμπλατύνων ἑαυτὸν, οὐκ ἂν οὕτω ῥαδίως τὴν ἐστενωμένην ὁδὸν διαδράμοι, ἀλλ' ὁ συνέχων, καὶ θλίβων, καὶ πιέζων.

β'. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν τυχόντων ἐστὶν ἡμῖν ἡ ζήτησις τῆμερον, ἀλλ' ὑπὲρ ζητήματος τὴν ἀρχὴν μὲν λαβόντος χθὲς, τὴν δὲ λύσιν μὴ λαβόντος διὰ τὸ πολλὰ γενέσθαι τὰ προβληθέντα. Τί δὴ τοῦτο ἐστὶ; Περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων θέσεως ἐζητοῦμεν, ἅπερ ἐπέθηκε τοῖς ἁγίοις ὁ Θεός. Τοῦτο δὲ τὸ πρᾶγμα δοκεῖ μὲν ψιλὸν εἶναι, εἰ τις ἀκούσει· πολλὸν δὲ ἔχει θησαυρὸν, εἰ τις μετὰ ἀκριβείας προσέχοι. Καὶ γὰρ τὴν χρυσῆν γῆν τὴν ἐν τοῖς μετάλλοις κειμένην οἱ μὲν ἀπειροὶ καὶ ἀπλῶς ὀρώντες γῆν νομίζουσιν εἶναι μόνον

ψιλὴν, καὶ οὐδὲν πλεον ἔχειν τῆς ἐτέρας· οἱ δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς τέχνης καταμανθάνοντες ἴσαι τῆς γῆς ταύτης τὴν εὐγένειαν, καὶ τῷ πυρὶ παραδόντες αὐτῆς τὴν βάσανον, ἅπασαν αὐτῆς ἐκκαλύπτουσι τὴν ὑπεροχὴν. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν θείων Γραφῶν, οἱ μὲν ἀπλῶς [110] ἀναγινώσκοντες τὰ γράμματα, γράμματα εἶναι νομίζουσι ψιλὰ καὶ τῶν ἄλλων πλεον ἔχειν οὐδέν· οἱ δὲ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς αὐτὰ καταμανθάνοντες, καθάπερ ἐκεῖνοι τοῖς τῆς τέχνης ὀφθαλμοῖς, πυρὶ τοῦ Πνεύματος παραδιδόντες αὐτῶν τὴν ἐξέτασιν, ἅπαντα τὸν χρυσὸν αὐτῶν ὄψονται ῥαδίως. Πόθεν οὖν ἡ ἀρχὴ τῆς ζητήσεως γέγονεν; Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐνεπέσαμεν εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην, ἵνα μὴ τις ἡμῶν ἀκαιρίαν καταγνώσκῃ· ἀλλ' ἐπεθυμήσαμεν εἰπεῖν τὰ Παύλου κατορθώματα, τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν ὑμῖν ὑπαναγινωσκομένων, καὶ ἡψάμεθα τοῦ προοιμίου τῆς ἱστορίας· ἠὲ ὑραμεν δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος οὕτως ἔχουσαν· *Σαῦλος δὲ εἶτι ἐμπνέων ἀπειλίης καὶ φόδου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Εὐθέως ὑμᾶς διετάραξεν ἡ τοῦ ὀνόματος ἐναλλαγὴ· εὐρίσκομεν γὰρ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς ἀπάσαις, καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις ἐκείνοις οὐ *Σαῦλον* αὐτὸν, ἀλλὰ Παῦλον καλούμενον, καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ τούτου μόνου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλῶν ἐτέρων γινώμενον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Πέτρος Σίμων ἐλέγετο πρὸ τούτου, καὶ τὰ τέκνα Ζεβεδαίου Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης Ἰγὶοὶ βροντῆς μετωνομάσθησαν ὕστερον, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ τὸ ἔθος αὐτὸ τοῦτο ἴδοι τις ἂν ἐπ' ἐνίαν κρατήσαν· καὶ γὰρ ὁ Ἀβραάμ πρότερον Ἀβράμ λεγόμενος μετὰ ταῦτα Ἀβραάμ ἐκαλεῖτο, καὶ Σάρρα πρὸ τούτου Σάρα, μετὰ δὲ ταῦτα Σάρρα ὀνομάσθη, καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ μετὰ ταῦτα Ἰσραὴλ προσηγορεῖτο· ἀποπον οὖν ἔδοξεν ἡμῖν εἶναι τοσοῦτον ὀνομάτων θησαυρὸν παραδραμεῖν ἀπλῶς. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ἀρχόντων τῶν ἐξωθεν συμβαίνον εὐροὶ τις ἂν· καὶ γὰρ καὶ ἐκείνοις διπλοῦς ὁ χρηματισμὸς τῶν ὀνομάτων. Ὅρα δὲ· *Διεδέξατο, φησὶ, τὸν Φήλιχα Πέτριος Φῆστος*· καὶ πάλιν, *Συνηγὴν τις τῷ ἀνθυπάτῳ κολουμένῳ Σεργίῳ Παύλῳ*· καὶ ὁ τὸν Χριστὸν ἐκδοὺς τοῖς Ἰουδαίοις Πόντιος Πιλάτος ἐλέγετο. Οὐ τοῖς ἔργοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στρατιωτικαῖς πολλῶν; διπλᾶ τὰ ὀνόματα, καὶ τοῖς τὸν ἰδιωτικὸν ἀνηρημένοις βίον ἀπὸ αἰτίας τινὸς καὶ ὑποθέσεως διπλῆ γέγονεν ἡ προσηγορία. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν ἐκείνων οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ζητεῖν πόθεν οὕτως ἐκλήθησαν· ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ὀνομάξῃ, πᾶσαν ἐπιδείκνυσθαι σπουδὴν χρὴ ὡς εὐρεῖν τὴν αἰτίαν.

Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς οὔτε εἰκὴ οὔτε ποιεῖν οὔτε λέγειν ὁ Θεὸς εἴωθεν, ἀλλ' ἕκαστον μετὰ τῆς αὐτῷ προσηκούσης σοφίας. Τί δὴποτε οὖν Σαῦλος ἐλέγετο, ὅτι ἔδωκεν, καὶ Παῦλος μετωνομάσθη, ὅτι ἐπίστευσε; Τινὲς φασὶν ὅτι ἠνίκα μὲν ἐθοροῦδει καὶ ἐτάραττε καὶ συνέχεεν ἅπαντα, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐσάλειε, Σαῦλος ἐλέγετο, δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ σαλεύειν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀπὸ τοῦ πρᾶγματος λαβῶν τὴν προσηγορίαν· ἐπειδὴ δὲ ἀπέστη τῆς μακίας ἐκείνης καὶ τὴν ταραχὴν ἀπέθετο, καὶ τὸν πόλεμον κατέλυσε, καὶ τοῦ διώκειν ἐπαύσατο, πάλιν Παῦλος ἀπὸ τοῦ παύσασθαι

mensam apponam. Vel potius id agite, quod nunc dicam. Vos qui numquam expleri potestis, sed esuritis justitiam, ac sititis, prolixosque sermones expetititis, propter fratrum vestrorum imbecillitatem aliquid sinite do consueta sermonis mensura resecuri. Rursus vos qui brevitatem orationis adamatis, et imbecilliores estis, gratia fratrum vestrorum, qui exsultari non possunt, laborem exiguum tolerate, vestraque invicem onera portate, atque ita Christi legem adimplete (*Gal. 6. 2*). Nonne videtis Olympicorum ludorum athletas in medio stantes theatro in ipso meridie tamquam in fornace in stadio ac nudo corpore solis radios excipientes quasi statuas quasdam aereas, et cum sole, pulvere, æstuque pugnare, ut tot ærumnis vexatum caput lauri foliis coronetur? Vobis autem non laurea corona, sed justitiæ corona in præmium auditionis est proposita, neque ad medium usque meridiem vos detinemus, sed ab ipsis lucis exordiis vos dimittimus propter vestram ignaviam, dum adhuc aer est frigidus, nequedum radiorum crebris jactibus concalescatis; non capite nudo vos jubemus solis æstum excipere, sed sub eximium laquear istud deducimus, vosque tecti solatio et quocumque genere jucunditatis a nobis excogitato recreamus, ut ea, quæ dicta fuerint, diutius et constantius audire possitis. Ne igitur puerulis nostris molliores sumus, qui scholas frequentant: illi ante meridiem domum non audent redire, sed non ita pridem a lacte depulsi, paulo ante avulsi ab ubere, cum nondum quinque annorum ætatem attigerint, in juvenili ac tenero corpore tolerantiam omnem præ se ferunt: quamvis æstus, quamvis sitis, quamvis aliud quidvis molestiam afferat, ad medium usque meridiem in schola sedentes tolerando ac patienter ferendo perseverant. Itaque si nullum alium, puerulos illos imitemur nos viri, qui ad justam ac perfectam ætatem pervenimus. Si enim institutos de virtute sermones audire non sustinemus, quis nobis credere poterit nos labores tolerantiores pro virtute subeundos? si ad audiendum illiberales adeo simus ac sordidi, unde nos ad agendum promptiores fore constabit? si quod facilius est omitamus, quomodo quod difficilius est perferemus? At enim multæ sunt loci angustiae, multa violentia. Audi, sane, quod regnum cælorum rapiant violenti (*Matth. 11. 12*), quod arcta sit et angusta via, quæ ducit ad vitam (*Matth. 7. 14*). Quando igitur per arctam et angustam viam incedimus, nos etiam oportet nos ipsos coarctare et comprimere, ut arctam et angustam conficere viam possimus. Nam qui seipsum dilatat, non ita facile viam angustam percurrat, sed qui seipsum cohibet, comprimit, et constringit.

2. *Nomnum mutatio quanti facienda. Scripturæ sacrae quomodo legendæ.* — Neque enim de rebus trivialibus quæstionem habemus hodie, sed de re quæ cœpit quidem hesterno die proponi, non potuit autem solutio quæstionis afferri, propter eorum multitudinem, quæ fuerant in medium prolata. Quid illud porro est? De nominum impositione quæstio erat, quæ Deus sanctis imposuit. Res autem ista tenuis videtur esse,

si quis audiat: multum vero continet thesaurum, si quis diligenter attendat. Nam et auream terram, quæ in fodinis reperitur, imperiti, et qui negligenter aspiciunt, terram nudam solum esse putant, neque quidquam amplius habere, quam aliam quamvis: qui vero artis oculis illam considerant, istius terræ nobilitatem noverunt, et dum illam in ignem injectam probant, omnem illius præstantiam patefaciunt. Sic nimirum in sacris Scripturis, qui oscitanter literas legunt, nudas esse literas arbitrantur, nec amplius quidquam in se continere quam cæteras: qui vero fidei oculis illas considerant, quemadmodum illi artis instrumentis, illarum probationem igni Spiritus committentes, totum illarum aurum facile cernent. Unde igitur quæstionis initium est ductum? Neque enim temere in hanc disceptationem incidimus, ne quis intempestivæ nos curiositatis condemnet: sed, cum apostolica vobis acta legerentur, Pauli præclara factiora narrare cupiebamus, jamque historiæ attingeramus exordium, et his verbis conceptum initium narrationis invenimus: *Saulus autem adhuc spirans minas et cædem in discipulos Domini (Act. 9. 1)*. Continuo turbavit nos immutatio nominis: invenimus enim in omnibus epistolis, et in illarum exordiis non Saulum eum, sed Paulum appellari, et hoc non in hoc solo, sed et in multis aliis accidisse. Nam et Petrus Simon dicebatur, et filii Zebedæi Jacobus et Joannes Filii tonitruum mutato deinde nomine sunt vocati: et in Veteri Testamento hanc eandem consuetudinem in quibusdam obtinuisse comperimus. Nam et Abraham prius Abram appellabatur, et Sarra prius Sara, deinde Sarra nominata est, et Jacob postea Israel est vocatus: absurdum igitur nobis est visum, si tantus a nobis thesaurus nominum temere præteriretur. Id vero in principibus etiam sæcularibus evenire comperimus: siquidem illi duplex quoque nomen assumunt. Vide autem: *Successit, inquit, Felici Porcius Festus (Act. 24. 27)*: et rursus, *Erat quidam cum proconsule, qui vocabatur Sergius Paulus (Ib. 13. 7)*, et qui Judæis Christum tradidit, Pontius Pilatus dicebatur. Neque vero principibus tantum, sed et militibus sæpe duplicia fuerunt nomina, et illi qui privatam vitam elegerant, ob causam et occasionem aliquam duplicem sortiti sunt appellationem. Sed de illis quidem nobis nihil proderit si quæramus, unde ita fuerint appellati: cum vero Deus nomen imponit, omni studio incumbendum est, ut causam reperiamus.

Deus nihil facit frustra. Cur Paulus nomen mutaverit. — Neque enim temere aut sine causa quidquam vel facere Deus vel dicere consuevit, sed singula cum ea, quæ ipsi convenit, sapientia. Cur ergo tandem Saulus dicebatur, cum persequeretur, et Paulus mutato nomine dictus est, quando credidit? Nonnulli dicunt, quando turbabat, tumultuabatur, et miscebat omnia, Ecclesiamque exagitabat, Saulum illum fuisse dictum, et ab hac ipsa Ecclesiæ vexatione nomen esse sortitum: postquam autem ab illa recessit insania, turbasque ciere ac bellum inferre desiit,

rursus Paulum, cum pausam fecisset, mutato nomine dictum esse; sed futilis et falsa est hæc oratio, atque idcirco a me prolata in medium, ne forte nudis quibusdam causarum expositionibus decipi vos sinatis. Primum enim parentes hoc illi nomen imposuerunt, non quod prophetæ quidam essent, et quod futurum erat præviderent. Deinde si propterea Saulus dicebatur, quoniam Ecclesiam exagitabat et vexabat, oportebat eum, cum exagitare desiisset Ecclesiam, continuo nomen quoque deponere: jam vero illum videmus, cum turbas ciere adversus Ecclesiam cessaret, nomen idcirco non deposuisse, verum adhuc Saulum esse appellatum. Ne vero putetis hæc idcirco a me dici, ut vos circumveniam, r. m ipsam vobis a capite narrabo. *Ejecerunt*, inquit Scriptura, *Stephanum, et lapidabant eum, et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus* (Act. 7. 57); et rursus, *Saulus autem erat consentiens neci ejus* (Ibid. v. 59); et alibi, *Saulus autem devastabat Ecclesiam, per domos intrans, et trahens viros ac mulieres* (Ibid. 8. 3); et rursus, *Saulus autem adhuc spirans minas ac cædem in discipulos Domini* (Ib. 9. 4); et rursus, *Audivit vocem dicentem sibi, Saule, Saule, quid me persequeris* (Ibid. 9. 4)? Itaque oportuit ex hoc tempore ut Sauli nomen, abjiceret, siquidem a persecutione abstinebat. Num igitur confestim abjecit? Nequaquam, idque ex iis quæ sequuntur, liquet: animadvertite, quæso. *Surrexit Saulus de terra, aperisque oculis nihil videbat* (Ib. v. 8); et rursus, *Dixit autem Ananias Dominus: Vade in vicum, qui vocatur Rectus, et invenies in domo Judæ Saulum nomine* (Ib. v. 11); et rursus, *Introivit Ananias, et dixit, Saule frater, Dominus misit me, qui apparuit tibi in via, ut videas* (Ib. v. 17). Deinde cœpit prædicare, et confundebat Judæos, nec tamen ita nomen deposuit, sed adhuc Saulus dicebatur. *Notæ enim*, inquit, *factæ sunt Saulo insidiæ Judæorum* (Ib. v. 24). Num igitur his tantum in locis? Nequaquam, sed, *Facta est somes*, inquit, *et proposuerunt discipuli mittere Jerosolyman sanctis in ministerium. Miserunt autem per manum Barnabæ et Sauli* (Ib. 11. 20. 30). Ecce sanctis ministrat, et adhuc Saulus dicitur: et postea ingressus est Barnabas Antiochiam, et videns gratiam Dei, et magnam ibi esse multitudinem, profectus est Tarsum, ut quæreret Saulum (Ib. 22 et sqq.). Ecce multos convertit, et Saulus dicitur; et rursus, *Erant*, inquit, *Antiochiæ in Ecclesia, quæ illic erat, prophetæ, et doctores, Symeon qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenæus, et Manahen, qui erat Herodis tetrarchæ collectaneus, et Saulus* (Ib. 13. 1). Ecce et doctor factus erat et propheta, et adhuc Saulus dicebatur. Et rursus, *Ministrantibus autem illis Domino, et jejunantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam et Saulum* (Ib. v. 2).

3. *Pauli nomen ubi primum occurrerit.* — Ecce etiam a Spiritu sancto segregatur, necdum tamen nomen deponit, sed quando venit Salamina, quando magum invenit, tunc ait Lucas de illo: *Saulus autem, qui et Paulus, repletus Spiritu sancto dirit* (Ib. 13. 9).

Hinc mutationis nominis initium est factum. Ne igitur defatigemur, dum rationem hanc impositionis nominum quærimus. Siquidem nominum inventio in sæcularibus quoque negotiis vim non mediocrem obtinet. Nam et sæpenumero efficit, ut post multam tempus elapsam homines agnoscamus, et latentem cognationem patefacit inventio nominum, atque exortas in judicio dubitationes solvit, et pugnas tollit, et bellum exstinguit inventio nominum, ac sæpe pacis ineundæ occasionem suppeditat. Quod si sæcularibus in negotiis inventio nominum tantum valet, multo magis in spiritualibus. Sed prius necesse est, ut ipsas quæstiones accurate discernamus.

Nomina immutata in Veteri Testamento; duas quæstiones de nominum mutatione. — Primum ergo queritur, qua de causa quibusdam sanctis Deus nomen imposuerit, quibusdam non imposuerit. Neque enim omnibus sanctis nomina imposuit ipse, neque in Nova, neque in Veteri Testamento; quodque in Novo factum est, id etiam in Veteri, ut unum utriusque Testamenti Dominum esse cognoscas. Itaque in Novo quidem Simoni Christus Petri nomen imposuit, et filiiis Zebedæi Jacobo et Joanni Filiorum tonitruum, solis istis: reliquorum autem discipulorum nemini, sed suas illis appellationes reliquit, quas a principio parentes illis imposuerant; in Veteri autem Abrahamo nomen immutavit Deus et Jacob: non item Joseph, neque Samueli, neque Davidi, neque Helie, neque Elizeo, neque cæteris prophetis, sed ut priores illi appellationes retinerent, permisit. Hæc quidem prima est quæstio, quare quibusdam ex sanctis immutata sint nomina, quibusdam non item: secunda vero post illam est, cur ex his quibusdam in media ætate mutata sint nomina, quibusdam ab initio, atque ante ortum. Nam Petro quidem et Jacobo et Joanni in media ætate nomina Christus immutavit: Joanni autem Baptista, priusquam etiam ex utero matris prodiret. *Venit enim angelus Domini, et dixit: Ne timeas, Zacharia: ecce uxor tua Elisabet pariet filium, et vocabis nomen ejus Joannem* (Luc. 1. 13). Vides impositum illi fuisse nomen, antequam nasceretur? Hoc et in Veteri accidit Testamento. Ut enim in Novo Petrus quidem et Jacobus et Joannes in virili ætate nomen aliud acceperunt, et duplici nomine sunt appellati, Joannes autem Baptista nomen accepit antequam nasceretur: sic et in Veteri Abrahamo quidem et Jacob in media ætate nomen est immutatum; nam ille quidem Abram vocabatur, et Abraham vocatus est: hic vero Jacob vocabatur, et Israel est vocatus. Isaac autem non ita, sed antequam partu ederetur, nomen accepit; et quemadmodum illic angelus dixit: *Uxor tua in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Joannem*: ita hic quoque Deus ad Abraham dixit: *Uxor tua Sarra pariet filium, et vocabis nomen ejus Isaac* (Gen. 17. 19). Una igitur hæc quæstio est, quare nonnullis mutatum sit nomen, nonnullis vero in medio: altera vero ab illa, cur tandem nonnullis in medio in ætatis decursu, nonnullis etiam antequam nascerentur; idque in utroque Testamento. Nos autem ad po-

μετωνομάσθη· ἀλλ' ἔωλος οὗτος ὁ λόγος καὶ οὐκ ἀληθής, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν τέθεικα εἰς μέσον, ἵνα μὴ παρακρούσῃται ταῖς ψυχαῖς αἰτιολογίαι. Πρῶτον μὲν γὰρ οἱ γονεῖς αὐτῷ τοῦτο τεθείκασι τοῦνομα οὐχὶ προφήται τινες ὄντες, καὶ τὸ μέλλον προορῶντες. Ἐπειτα εἰ διὰ τοῦτο Σαῦλος ἐλέγετο, ἐπειδὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἐσάλευε καὶ ἐτάραττεν, ἴδει παυσάμενον αὐτὸν τοῦ σαλεύειν τὴν Ἐκκλησίαν εὐθὺς καὶ τὸ ὄνομα ἀποθέσθαι· νῦν δὲ ὀρώμεν αὐτὸν τοῦ μὲν σάλου τῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀποστάντα, τὸ ὄνομα δὲ [111] οὐκ ἀποθέμενον, ἀλλ' ἔτι Σαῦλον λεγόμενον. Καὶ ἵνα μὴ νομίσητε ὅτι παρακρούμενος ὑμᾶς ταῦτα λέγω, ἀνωθεν ὑμῖν τοῦτο ἀπαριθμήσομαι. *Ἐξέβαλον τὸν Στέφανον*, φησὶ, *καὶ ἐλιθοβόλουν αὐτὸν, καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεον τὰ ἱμάτια αὐτῶν παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου· καὶ πάλιν, Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀκαιρήσει αὐτοῦ· καὶ ἀλλαχοῦ, Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἀνδρας καὶ γυναικας· καὶ πάλιν, Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειληῖς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητάς τοῦ Κυρίου· καὶ πάλιν, Ἦκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ, Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; Οὐκοῦν ἐντεῦθεν αὐτὸν ἴδει λοιπὸν ἀποθέσθαι τὸ ὄνομα, καὶ γὰρ ἀπέστη τοῦ διώκειν. Τί οὖν; εὐθὺς ἀπέθετο; Οὐδαμῶς, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς δήλον· σκοπεῖτε δὲ· *Ἠγέρθη Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀναφωμένων τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐδένα ἐβλεπε· καὶ πάλιν· Εἶπε δὲ Κύριος τῷ Ἀνανία· Πορεύθητι εἰς τὴν φέμινη καλουμένην Εὐθείαν, εὐρήσεις ἐν οἴκῳ Ἰούδα Σαῦλον ἐνόματι· καὶ πάλιν, Εἰσαλθὼν ὁ Ἀνανίας εἶπε, Σαούλ ἀδελφε, ἀπέσταλέ με ὁ Κύριος, ὁ ὀφθαλμοὶ σοι ἐν τῇ ὁδῷ, ἵνα ἀναβλέψῃς. Εἶτα ἤρξατο κηρύσσειν καὶ συνέχευε τοὺς Ἰουδαίους, καὶ οὐδὲ οὕτως τὸ ὄνομα ἀπέθετο, ἀλλ' ἔτι Σαῦλος ἐλέγετο. Ἐγνώσθη γὰρ, φησὶ, τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλή τῶν Ἰουδαίων. Ἄρ' οὖν ἐνταῦθα μόνον; Οὐδαμῶς, ἀλλ' Ἐγένετο λιμός, φησὶ, καὶ ὤρισαν οἱ μαθηταὶ πέμψαι εἰς Ἱερουσόλυμα τοῖς ἀγίοις εἰς διακοσίαν. Ἐπεμψάν δὲ διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου. Ἰδοὺ διακονεῖ τοῖς ἀγίοις, καὶ ἔτι Σαῦλος λέγεται. Εἰσήλθε καὶ μετὰ ταῦτα Βαρνάβας εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι πληθὺς ἦν ἐκεῖ πολὺ, ἐξήλθεν εἰς Ταρσὺν ἀναζητῆσαι Σαῦλον. Ἰδοὺ καὶ ἐπιστρέφει πολλοὺς, καὶ Σαῦλος λέγεται· καὶ πάλιν· Ἦσαν, φησὶν, ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν Ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδασκαλοὶ, Συμῶν ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κύρηναιος, Μιναῖν τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ Σαῦλος. Ἰδοὺ καὶ διδάσκαλος ἐγένετο καὶ προφήτης, καὶ ἔτι Σαῦλος ἐλέγετο. Καὶ πάλιν, Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ καὶ ῥησιλεύοντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσατέ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον.**

γ. Ἰδοὺ καὶ ἀφορίζεται· ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ οὐδέπω τὸ ὄνομα ἀποτίθεται, ἀλλ' ὅτε ἦλθεν εἰς Σαλαμίνα, ὅτε τὸν μάγον εὔρε, τότε φησὶν ὁ Λουκάς περὶ αὐτοῦ· Σαῦλος δὲ, ὁ καὶ Παῦλος, πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου, εἶπεν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μετονο-

μασίας ἐγένετο. Μὴ τοῖνον ἀποκρίνομεν τὸν περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦτον ζητοῦντες λόγον. Ὀνομάτων γὰρ εὑρεσις καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς πράγμασι πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχύν. Καὶ γὰρ ἀναγνωρισμὸν διὰ πολλοῦ χρόνου πολλάκις εἰργάσατο, καὶ συγγένειαν λανθάνουσαν ἐφάνέρωσεν ὀνομάτων εὑρεσις, καὶ ἀμφισβητήσεις ἐν δικαστηρίῳ ἔλυσε, καὶ μάχας καθέειλε, καὶ πόλεμον ἔσβεσεν ὀνομάτων εὑρεσις, καὶ πολλάκις ὑπόθεσις εἰρήνης γέγονεν. Εἰ δὲ ἐν τοῖς βιωτικοῖς πράγμασι τοσαύτη ἡ δύναμις τῆς τῶν ὀνομάτων εὐρέσεως, πολλῷ μᾶλλον ἐν τοῖς πνευματικοῖς. Πρῶτον δὲ ἀνάγκη αὐτὰ τὰ ζητήματα διακρίναι μετὰ ἀκριθείας. Ζητεῖται τοῖνον [112] πρῶτον μὲν, διὰ τί τῶν ἁγίων τοὺς μὲν ὠνόμασεν ὁ Θεός, τοὺς δὲ οὐκ ὠνόμασεν. Οὐ γὰρ δὴ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτὸς ὠνόμασεν, οὔτε ἐν τῇ Καινῇ, οὔτε ἐν τῇ Παλαιᾷ· καὶ ὅπερ γέγονεν ἐν τῇ Καινῇ, τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἵνα μάθῃς, ὅτι εἰς ἔσθιν ὁ Δεσπότης ἐκατέρωθεν τῶν διαθηκῶν. Ἐν μὲν οὖν τῇ Καινῇ τὸν Σίμωνα ὁ Χριστὸς Πέτρον ὠνόμασε, καὶ τὰ τέκνα Ζεβεδαίου Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην Υἱοὺς βροντῆς, τοὺτους μόνους· τῶν δὲ λοιπῶν μαθητῶν οὐδένα, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτοὺς ἐν ταῖς προσηγορίαις, ἐν αἷς ἔθεντο αὐτοὺς οἱ γονεῖς ἐξ ἀρχῆς· ἐν δὲ τῇ Παλαιᾷ τὸν Ἀβραάμ ὁ Θεὸς μετωνόμασε καὶ τὸν Ἰακώβ· οὔτε δὲ τὸν Ἰωσήφ, οὔτε τὸν Σαμουὴλ, οὔτε τὸν Δαυὶδ, οὔτε τὸν Ἠλίαν, οὔτε τὸν Ἐλισαῖον, οὔτε τοὺς λοιποὺς προφῆτας, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς προσηγορίας μένειν τῆς ἐν ἀρχῇ. Ἐν μὲν τοῦτο πρῶτον ζήτημά ἐστι, διὰ τί τῶν ἁγίων οἱ μὲν μετωνομάσθησαν, οἱ δὲ οὐ· δεύτερον δὲ μετ' ἐκεῖνο, διὰ τί τούτων οἱ μὲν ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ μετωνομάζοντο, οἱ δὲ ἐξ ἀρχῆς, καὶ πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων. Τὸν μὲν γὰρ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ μετωνόμασεν ὁ Χριστός· Ἰωάννην δὲ τὸν Βαπτιστὴν πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων. Ἦλθε γὰρ ἄγγελος Κυρίου, καὶ εἶπε· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· Ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Εἶδες πῶς πρὸ τῶν ὀδίνων ἡ προσηγορία; Τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ γέγονεν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῇ Καινῇ ὁ μὲν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης εἰς ἀνδρας τελουῦντες μετωνομάσθησαν, καὶ διώνυμοι γεγόνασιν, Ἰωάννης δὲ ὁ Βαπτιστὴς πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων καὶ τῶν τόκων ἔλαβε τὴν προσηγορίαν· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὁ μὲν Ἀβραάμ καὶ Ἰακώβ ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ μετωνομάζοντο· ὁ μὲν γὰρ ἐκαλεῖτο Ἀβραάμ, καὶ ἐκλήθη Ἀβραάμ· ὁ δὲ ἐκαλεῖτο Ἰακώβ, ἐκλήθη δὲ Ἰσραήλ. Ὁ δὲ Ἰσαὰκ οὐκ ἔτι οὕτως, ἀλλὰ πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων τὸ ὄνομα δέχεται· καὶ καθάπερ ἐκεῖ ὁ ἄγγελος εἶπεν· Ἦ γυνὴ σου λήψεται ἐν γαστρὶ, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ Θεὸς εἶπε πρὸς τὸν Ἀβραάμ· Ἦ γυνὴ σου Σάρρα τέξεται υἱόν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαὰκ. Ἐν μὲν οὖν τοῦτο ζήτημα, τίνος ἕνεκεν οἱ μὲν μετωνομάσθησαν, οἱ δὲ οὐκ ἐτι· δεύτερον δὲ μετ' ἐκεῖνο, τί δήποτε οἱ μὲν ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ, οἱ δὲ πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων, καὶ ταῦτα μὲν ἐν ἐκατέραις διαθήκαις. Ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸ δεύτερον ἴωμεν πρότερον· οὕτω γὰρ καὶ ἐκεῖνο σα-

ψίστερον ἔσται· καὶ ἴδωμεν τοὺς ἐξ ἀρχῆς ὀνομασθέντας, καὶ ἀναβαίνοντες μετὰ (ἰ. κατὰ) μικρὸν ἐπὶ τὸν πρῶτον ὀνομασθέντα ἄνθρωπον παρὰ τοῦ Θεοῦ ἑλωμένον, ἵνα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὰ ζητήματα τὴν λύσιν λαμβάνῃ. Τίνα οὖν πρῶτον ὠνόμασεν ὁ Θεός; Τίνα δὲ ἄλλον, ἀλλ' ἢ τὸν πρῶτον πλασθέντα; Οὐδὲ γὰρ ἦν ἄλλος ἄνθρωπος οὐδεὶς, ὥστε ἐπιθεῖναι αὐτῷ προστηγορίαν. Τίνα οὖν τοῦτον ὠνόμασεν; Ἀδὰμ τῇ Ἑβραίων φωνῇ· οὐ γὰρ ἔστιν Ἑλληνικὸν τὸ ὄνομα, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα [113] μεταβαλλόμενον, οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ, ἀλλ' ἢ τὸν γῆινον· τὸ γὰρ Ἑδὲμ τὴν παρθένον σημαίνει γῆν· τοιοῦτον δὲ ἦν τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ τὸν παράδεισον ἐφύτευσεν ὁ Θεός. Ἐφύτευσε γὰρ τὸν παράδεισον ὁ Θεός, φησὶν, ἐν Ἑδὲμ κατὰ ἀνατολὰς· ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἄνθρωπινων χειρῶν ἔργον ἦν ὁ παράδεισος· παρθένος γὰρ ἦν ἡ γῆ, καὶ οὔτε ἄροτρον δεξαμένη ἦν, οὔτε εἰς αὐλάκα διανοιγείσα, ἀλλ' ἀπειρος οὔσα γεωργικῶν χειρῶν ἀπὸ ἐπιταγῆς μόνον ἐβλάστησε τὰ δένδρα ἐκεῖνα. Διὰ τοῦτο Ἑδὲμ αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὅπερ ἐστὶ παρθένος γῆ· αὕτη ἡ παρθένος; ἐκεῖνης τῆς Παρθένου τύπος ἦν. Ὡςπερ γὰρ αὕτη ἡ γῆ μὴ δεξαμένη σπέρματα ἐβλάστησεν ἡμῖν τὸν παράδεισον· οὕτως καὶ ἐκεῖνη μὴ δεξαμένη σπέρμα ἀνδρὸς ἐβλάστησεν ἡμῖν τὸν Χριστόν. Ὅταν οὖν εἶποι σοι ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πρὸς αὐτὸν, Πῶς ἐβλάστησεν ἡ παρθένος; γῆ τὰ δένδρα ἐκεῖνα τὰ παράδοξα; Τὸ γὰρ Ἑδὲμ παρθένος γῆ λέγεται τῇ Ἑβραίων γλώττῃ· καὶ εἰ τις διαπιστεῖ, τοὺς τῆς γλώττης τῆς Ἑβραίων ἐμπείρους διερωτάτω, καὶ θεάσεται ταύτην οὖσαν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἑδὲμ ὀνόματος. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ἀγνωστοὶ λέγομεν, διὰ τοῦτο παραλογισαῖσθαι ὑμᾶς βούλομαι, ἀλλὰ σπουδάζοντες ἀχειρώτους ποιεῖν, ὥσπερ αὐτῶν τῶν ἔχθρῶν παρόντων τῶν ταῦτα εἰδόντων, οὕτως μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα ἐρμηνεύομεν. Ἐπειδὴ οὖν ἀπὸ τῆς Ἑδὲμ τῆς παρθένου γῆς ἐπλάσθη ἄνθρωπος, ἐκλήθη Ἀδὰμ συνώνυμος τῇ μητρὶ. Οὕτως καὶ ἄνθρωποι ποιοῦσι, τὰ τικτόμενα παῖδια εἰς ὄνομα τῶν μητέρων καλοῦσι πολλάκις· οὕτως καὶ ὁ Θεὸς τὸν πλασθέντα ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς γῆς εἰς ὄνομα τῆς μητρὸς ἐκάλεσεν Ἀδὰμ. Ἐκεῖνη Ἑδὲμ, οὗτος Ἀδὰμ.

δ'. Ἀλλὰ τί τὸ χρήσιμον; Ἄνθρωποι μὲν γὰρ καλοῦσιν εἰς ὄνομα τῶν μητέρων διὰ τὴν τιμὴν τῶν τετοκυῶν γυναικῶν· ὁ Θεὸς τίνος ἔνεκεν εἰς ὄνομα τῆς μητρὸς ἐκάλεσεν; τί μέγα ἢ μικρὸν οἰκονομῶν ἐντεῦθεν; Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ ποιεῖ, ἀλλὰ μετὰ λόγου καὶ σοφίας πολλῆς· τῆς γὰρ συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς.

Ἑδὲμ ἡ γῆ, Ἀδὰμ ὁ γῆινος, ὁ χοϊκός, ὁ γηγενής. Διὰ τί οὖν οὕτως αὐτὸν ἐκάλεσεν; Ἀναμιμνήσκων αὐτὸν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς εὐτελείας τῆς κατὰ φύσιν, καὶ καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ τῇ προσηγορίᾳ κατατιθέμενος τὴν ταπεινότητα τῆς οὐσίας, ἵνα τὸ ὄνομα διδασκαλίαν ἔχη μετριοφροσύνης, ἵνα μὴ μείζονα τῆς οἰκειᾶς ἀξίας ἔνοιαν λάβῃ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ὅτι γῆ ἔσμεν, ἴσμεν σαφῶς, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πείρας τῶν πραγμάτων· ἐκεῖνος δὲ οὐδένα εἶδε πρὸ αὐτοῦ τεταλαιωμένον, οὐδὲ ἀκλυθέντα εἰς κόριν, ἀλλὰ πολὺ τὸ

κάλλος ἦν αὐτῷ τοῦ σώματος, καὶ καθάπερ χρυσοῦ ἀνδριάς ἀπὸ χωνευτηρίου ἄρτι προσελθὼν, οὕτως ἀπέλαμπεν. Ἴνα μὴ οὖν τὸ ὑπερέχον τῆς δόξης εἰς ἀπόνοιαν αὐτὸν ἐπάρῃ, ἀντέστησεν αὐτῷ ὄνομα ἱκανῆς ταπεινοφροσύνης διδασκαλίαν ἔχον· Ἐμελλε γὰρ αὐτῷ καὶ ὁ διάβολος προσελθὼν διαλέγεσθαι περὶ ἀπνοίας· Ἐμελλεν εἶρεν αὐτῷ, ὅτι Ἔσεσθε ὡς θεοί. Ἴνα οὖν μεμνημένος τοῦ ὀνόματος τοῦ διδάσκοντος αὐτὸν, ὅτι γῆ ἔστι, μηδέποτε ἰσθελαιαν φαντάζηται, διὰ τοῦτο προκαταλαμβάνει αὐτοῦ [114] τὸ συνειδὸς τῷ ὀνόματι, ἱκανῆν αὐτῷ διὰ τῆς προσηγορίας προαποτιθέμενος ἀσφάλειαν τῆς μελλούσης ἐπάγεσθαι παρὰ τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐπιβουλῆς, καὶ τῆς πρὸς τὴν γῆν αὐτὸν ἀναμιμνήσκων συγγενείας, καὶ ἐμφαίνων τῆς φύσεως τὴν εὐγένειαν ἄψασαν, καὶ μονονοχί λέγων, ὅτι Ἐὰν εἶποι σοι, ὅτι Ἐσηῶς Θεός, ἀναμνήσθητι τῷ ὀνόματι, καὶ ἱκανῆν ἑλαβες παραίνεσιν, ὥστε μὴ ἐξεσθαι τὴν συμβουλήν. Ἀναμνήσθητι τῆς μητρὸς, ἀπὸ τῆς συγγενείας ἐπίγνωθι τὴν εὐτελείαν, οὐχ ἵνα τὴν ταπεινότητα μάθῃς, ἀλλ' ἵνα μηδέποτε εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθῇς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγεν, Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐκ γῆς χοϊκός. Τὸ γὰρ Ἀδὰμ ἐρμηνεύων ἡμῖν τί ποτὲ ἔστιν, ἔλεγε τὸ, Ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἄλλ' ἐπιτηδῶσιν ἡμῖν οἱ αἰρετικοὶ λέγοντες· Ἰδοὺ οὐκ ἀνέλαβε σάρκα ὁ Χριστός· Ὁ δεύτερος γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἀκούεις ὅτι δεύτερος ἄνθρωπος, καὶ λέγεις, ὅτι οὐκ ἀνέλαβε σάρκα; Καὶ τί ταύτης ἀναισχυντίας γίνουσι ἂν ἴσον; τίς γὰρ ἔστιν ἄνθρωπος σάρκα οὐκ ἔχων; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἄνθρωπον καὶ δεύτερον αὐτὸν ἐκάλεσεν ἄνθρωπον, ἵνα ἴδῃς αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως. Τίς οὖν ἔστι, φησὶν, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος; Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἄλλ' ὁ τόπος με σκανδαλίζει, φησὶ, καὶ τὸ λέγεσθαι Ἐξ οὐρανοῦ. Ὅταν ἀκούσῃς, ὅτι πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐκ γῆς χοϊκός, ἄρα γῆινον αὐτὸν νομίζεις εἶναι; ἄρα χοϊκὸν ὑποπτεύεις μόνον εἶναι, μὴ ἔχειν δὲ δύναμιν ἀσώματον, τὴν ψυχὴν λέγω καὶ τὴν ἐκείνης φύσιν; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἶποι; Ὡςπερ οὖν περὶ τοῦ Ἀδὰμ ἀκούων, ὅτι χοϊκός ἦν, οὐκ ἐρημον τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα ὑποπτεύεις, οὕτως ἀκούων, Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ, μὴ ἀθέτει τὴν οἰκονομίαν διὰ τὸ προσκεῖσθαι, Ἐξ οὐρανοῦ. Τίως μὲν οὖν τὸ πρῶτον ὄνομα ἱκανῆν ἔλαβεν ἀπολογίαν· Ἀδὰμ γὰρ ἐκλήθη ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς, ἵνα μὴ μείζον φρονῇ τῆς οἰκειᾶς δυναμείως· ἵνα ἀχειρώτως γένηται πρὸς τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου· καὶ γὰρ ἔλεγεν· Ἔσεσθε ὡς θεοί. Δεῦρο δὲ λοιπὸν, καὶ ἐφ' ἑτερον τὸν πρὸ αὐτῶν τῶν τόκων ὀνομασθέντα παρὰ τοῦ Θεοῦ μεταδάντες καταπαύσωμεν τὸν λόγον. Τίς οὖν μετὰ τὸν Ἀδὰμ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν ἔλαβε πρὶν ἢ γενέσθαι; Ὁ Ἰσαάκ· Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἡ γυνὴ σου Σάρρα λήψεται ἐν γαστρὶ, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ. Ἐπειδὴ δὲ ἔτεκεν αὐτὸν, ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ λέγουσα· Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Θεός. Διὰ τί; Τίς γὰρ, φησὶν, ἀναγινώσκει τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Σάρρα θηλάζει υἱόν; Προσέχτε μοι· ἀκριβῶς ἐνταῦθα, ἵνα

steriorem prius aggrediamur; sic enim prior quoque dilucidior fiet: eosque qui ab initio nomen acceperunt videamus, ac pedetentim ascendentes ad primum hominem veniamus, cui a Deo nomen est impositum, ut ab ipso initio quæstionum solutio derivetur.

Terra virgo Edem, Virginis Matris figura. — Quis ergo prius a Deo nomen accepit? Quis vero alius, quam qui primus formatus est? Neque enim alius erat homo, cui nomen posset imponi. Qualem igitur appellationem accepit? Adam voce Hebraica dictus est: neque enim Græcum est nomen, sed in Græcam linguam versum nihil aliud significat, quam terrenum: siquidem Edem terram virginem sonat; talis porro fuit locus ille, in quo paradysum Deus plantavit. *Plantavit enim Deus*, inquit Scriptura, *paradysum in Edem ad Orientem* (Gen. 2. 8); ut intelligas non humanarum opus manuum fuisse paradysum: siquidem terra fuit virgo, quæ neque vomerem experta erat, neque sulco exarata, sed nullis agricolorum manibus culta solo jussu plantas illas germinarat. Propterea Edem illam appellavit, quod terram virginem significat. Hæc virgo figura virginis illius fuit. Nam quemadmodum terra ista nullo excepto semine paradysum nobis germinavit: sic et illa nullo viri semine suscepto Christum nobis germinavit. Quando igitur dicet tibi Judæus, Quomodo virgo peperit? dic tu illi: Quomodo terra virgo stupendas illas arbores germinavit? Siquidem Hebræa lingua Edem dicitur terra virgo: quod si fidem habere quis renuat, Hebrææ linguæ peritos interroget, et hanc veram esse nominis Edem interpretationem comperiet. Non enim quoniam eos alloquimur qui linguam illam non tenent, Idcirco vos velim fallere: sed in id unum incumbimus, ut inexpugnabiles vos reddamus, et tamquam præsentibus inimicis qui ista noverunt, ita cuncta diligenter interpretamur. Quoniam igitur ex Edem terra virgine formatus est homo, matri cognominis Adam vocatus est. Ita faciunt homines quoque, liberos qui nascuntur sæpe nominibus matrum appellant: ita Deus etiam formatum ex terra hominem, de nomine matris Adam dixit. Illa Edem, hic Adam.

4. Sed quæ tandem inde dimanat utilitas? Homines enim nomine matrum vocant, ob honorem quem deferunt matribus, quæ pepererunt: Deus autem quam ob causam nomine matris appellavit? quid magni, vel exigui hoc agendo disposuit? Nihil enim temere aut sine rausa facit, sed multa cum ratione ac sapientia: quippe *Cujus sapientiæ non est numerus* (Psal. 146. 5).

Adam quid sonet; eür a terra nomen Adami. — Edem terra, Adamus terrenus, pulvereus, e terra genitus. Cur igitur sic illum appellavit? Suam nimirum illi vilitatem naturalem hoc nomine in memoriam revocavit, et tamquam in æreo cippo substantiæ humilitatem exaravit, ut ex nominis sui magisterio modestiam discat, neque majorem, quam par sit, de sua dignitate opinionem concipiat. Nam nos quidem terram nos esse probe novimus, idque nobis ipsa rerum experientia compertum est: at ille neminem ante se viderat, qui

mortem obilisset, neque in cinerem redactum, sed eximia corporis pulchritudine pollebat, et tamquam statua quædam aurea, quæ recens e conlatoria fornace prodiisset, ita fulgebat. Ne igitur propter eximiam speciem superbia efferretur, illi nomen opposuit, cujus magisterio sufficienter ad humilitatem informaretur: accedens enim diabolus ad superbiam verbis illum suis incitaturus erat, eique dicturus, *Eritis sicut dii* (Gen. 3. 5). Ut igitur nominis sui recordaretur, a quo terram se esse docebatur, nec umquam æqualem se Deo futurum opinionis errore sibi fingeret, propterea conscientiam ejus præoccupat, et nominis sub-idio sufficienti eum adversus insidias a scelerato dæmone struendas cautione præmunit, dum et suæ cum terra cognationis illum admonet, et omnem illi naturæ suæ nobilitatem declarat, hoc prope modum illi dicens: Si forte dixerit tibi, eris sicut Deus, nominis tui recordare, et sufficienti admonitione instrueris, ut ne consilium admittas. Recordare matris, et cognationis agnosce vilitatem, non ut humilitatem discas, sed ne umquam superbia intumescas. Propterea Paulus quoque dicebat: *Primus homo de terra terrenus*. Quid enim sit Adam nobis interpretans aiebat illud: *De terra terrenus, secundus homo ipse Dominus de cælo* (1. Cor. 15. 47). Sed invadunt nos hæretici, ac dicunt: Ecce carnem Christus non assumpsit: ait enim Paulus, *Secundus homo, Dominus de cælo*. Audis *secundus homo*, et dicis eum carnem non assumpsisse? Quis talem umquam impudentiam vidit? quis enim homo esse potest, qui carnem non habeat? Idcirco enim et hominem et secundum hominem appellavit, ut cum ex numero, tum ex natura cognationem ejus agnoscas. Quis igitur, inquit, secundus est homo? *Dominus de cælo*. At enim scandalizat me locus, inquit, et quod dicatur *de cælo*. Cum audis primum hominem Adamum esse de terra terrenum, numquid esse terrestrem ipsum arbitraris? numquid terrenum esse tantum suspicaris, neque virtutem quamdam incorpoream habere, animam, inquam, ejusque naturam? Et quis hoc dicat? Ut igitur cum de Adamo audis terrenum ipsum fuisse, non destitutum anima fuisse corpus suspicaris: ita cum audis, *Dominus de cælo*, noli incarnationem negare, quod adjiciatur, *de cælo*. Itaque jam primum nomen sufficienti defensione communitum est: Adamus enim vocatus est de nomine matris, ne ultra quam vires ejus ferant, de se magnifice sentiat, et diaboli fraudibus nullis possit expugnari. Siquidem aiebat: *Eritis sicut dii*. Age nunc quod reliquum est, ad alterum gradum facientes, qui ante partum ipsum a Deo nomen accepit, finem dicendi faciamus. Quis igitur post Adamum a Deo nomen priusquam nasceretur accepit? Isaac. *Ecce enim*, inquit, *uxor tua Sarra concipiet in utero, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Isaac* (Gen. 17. 19). *Cum autem peperisset enim, vocavit nomen ejus Isaac, dicens: Risum fecit mihi Deus* (Ib. 21. 3. 6). Quare vero? *Quis enim*, inquit, *annuntiabit Abraham, quod Sarra filium lactet* (Ibid. v. 7)? Illic mihi diligenter attendite, ut miraculum

videatis. Non dixit, quod pepererit, sed quod *lactet* puerulum. Nam ne forte quis supposititium puerulum existimaret, genuini partus fidem faciebant lactis fontes: itaque ex recordatione nominis ipse quoque de mirabili generatione satis superque instruebatur. Propterea dicit: *Risum fecit mihi Deus*, quoniam videre erat mulierem senectute confectam, quæ in carnis longæva lactentem puerulum educabat. At ille risus gratiam divinam in memoriam revocabat, et lactentis nutritio miraculi editi fidem faciebat: neque enim naturæ opus illud erat, sed totum fuit gratiæ præclarum facinus tribuendum. Propterea Paulus quoque dicit, *Secundum Isaac promissionis filii sumus* (Gal. 4. 28). Nam quemadmodum illic operabatur gratia: ita hic quoque prodiit ille ex utero jam frigido et effeto. Ascendisti tu ex aquis gelidis: quod igitur illi fuit uterus, tibi lavacrum fuit aquarum. Vides partus cognationem? vides gratiæ concordiam? vides ubique naturam otiosi, et totum Dei virtutem operari? Idcirco *Secundum Isaac promissionis sumus filii*. At enim una restat adhuc quæ-

stio: dixit de nobis, quod *Non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis simus* (Joan. 1. 13). Quo tandem pacto? Neque Isaac ex sanguinibus fuit: *Desierunt enim Sarræ fieri muliebria ejus* (Gen. 18. 11). Obturati erant lactis fontes, sublata erat generationis materia, inutilis naturæ erat officina, tumque virtutis suæ Deus specimen edidit. Ecce appellationis Isaac doctrinam habemus absolutam. Restat enim, ut ad Abraham, et ad filios Zebedæi Petrumque veniamus: sed ne vobis nostræ orationis prolixitas tædium pariat, ad alterum sermonem ista differemus, et hic finem dicendi facientes vos cohortabimur, qui secundum Isaac nati estis, ut mansuetudinem ac modestiam Isaac imitemini, omnemque aliam ejus philosophiam; ut precibus justi illius et bonum præsulum omnium adjuti, ad sinum Abraham cuncti pervenire possimus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, simulque sancto et vivifico Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD EOS QUI IPSUM REPREHENDERANT OB PROOEMIORUM PROLIXITATEM, QUOD UTILE SIT REPREHENSIONES ÆQUO ANIMO FERRE: ET CUR PAULO NON STATIM ATQUE CREDITIT NOMEN MUTATUM EST, ITEMQUE QUOD NON EX NECESSITATE, SED EX LIBERA VOLUNTATE FACTA SIT HÆC MUTATIO, ET IN DICTUM ILLUD: SAULE, SAULE, QUID ME PERSEQUERIS (Act. 9. 4)?

1. *Quinam vere amici.*—Reprehenderunt nos amicorum quidam, quod prolixiora sermonum initia faceremus: an jure vel injuria reprehenderint, tunc intelligetis, cum audita defensione nostra, quasi in publico tribunali sententiam feretis. Ego vero, priusquam id ostendam, ob reprehensionem gratias ipsis refero: nam ex mei cura atque studio, non ex malo animo illa proficiscitur: amicum vero, non cum laudat modo, sed etiam cum reprehendit et corrigit, tunc me amare dixerim. Siquidem laudare omnia, tum quæ bene, tum quæ male se habent, id non amici, sed fallacis ac derisoris est: at laudare si quid boni, ac reprehendere si quid peccati admittatur, id vero amantis et curam habentis est. Atque ut discatis quod indiscriminatim omnia laudare et celebrare, non sit amici, sed decipientis: *Popule meus*, inquit, *qui vos beatos dicunt, ipsi vos decipiunt, et semitam pedum vestrorum exturbant* (Isai. 3. 12). Certe inimicum ne laudantem quidem admitto; amicum vero etiam reprehendentem amplexor. Ille etsi me deosculetur, insuavis est; hic etsi vulneret, amabilis: illius osculum suspitione plenum est, hujus vulnus curandi vim habet. Propterea dicit quidam: *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici* (Prov. 27. 6). Quid dicis? Vulnera osculis meliora, inquit: non enim¹ ad naturam eorum quæ sunt, sed ad affectio-

¹ Hæc sic forte melius legantur: *Quid dicis? vulnera osculis meliora? etiam, inquit: non enim, etc.*, nam hic tropus apud Chrysostomum frequens est.

nem eorum qui faciunt attendo. Vis discere quomodo fideliora sint vulnera amici, quam spontanea oscula inimici? Dominum osculatus est Judas; sed osculum erat proditione plenum; os veneno, lingua nequitia replebatur (Matth. 26. 49). Fornicarium apud Corinthios vulneravit Paulus; sed illi salutem conciliavit. Quomodo, inquit, vulneravit? Satanæ tradens: *Tradite, inquit, hujusmodi satanæ in interitum carnis*. Ad quid? *Ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu* (1. Cor. 5. 5). Vidistin' vulnera salutis? vidistin' osculum proditione repletum? Sic *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici*. Id non apud homines tantum, sed etiam apud Deum et apud diabolum exquiramus. Ille amicus, hic inimicus est; ille servator et curator, hic fraudulentus et inimicus. Hic aliquando osculatus est, ille vulneravit? Quomodo hic osculatus est, ille vulneravit? Hic dixit, *Eritis sicut dii*; ille vero, *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 5. et 19). Uter magis profuit, an hic, qui dixit, *Eritis sicut dii*; an ille qui dixit, *Terra es, et in terram reverteris*? Hic mortem interminatus est, ille immortalitatem promisit; sed qui immortalitatem promisit, ex paradiso exturbavit: qui vero mortem interminatus est, in cælum inexit. Viden' quomodo *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici*? Ideo antequam id demonstrarem, gratiam retuli iis, qui me arguant. Illi namque sive jure sive injuria arguant, non exprobrandi, sed corrigendi

ἴδωτε τὸ θαῦμα. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔτεκε παιδίον, ἀλλ' ὅτι *θηλάξει* παιδίον. Ἴνα γὰρ μὴ τις ὑποβολιμαῖον εἶναι νομίσῃ τὸ παιδίον, αἱ τοῦ γάλακτος πηγαὶ τὸν τοκετὸν ἐνεγυήσαντο, ὥστε ἀναμνησκόμενος τοῦ ὀνόματος καὶ αὐτὸς ἰκανὴν εἶχε διδασκαλίαν τῆς παραδόξου γεννήσεως. Διὰ τοῦτό φησι, *Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Θεός*, ὅτι ἦν ἰδεῖν γυναῖκα γεγηρακυῖαν ἐν βαθυτάτῃ πολιᾷ τιθηνουμένην, ὑπομάζιον ἔχουσαν [115] παιδίον. Ἄλλ' ὁ γέλωσ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὑπόμνησις ἦν, καὶ ἡ γαλακτο-ροφία τὴν θαυματοποιίαν ἐπιστοῦτο· οὐδὲ γὰρ φύσεως ἔργον ἦν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος κατόρθωμα ἐγίνετο. Διὰ τοῦτό φησι καὶ ὁ Παῦλος, *Κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμὲν*. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ χάρις εἰργάσατο· οὕτω καὶ ἐνταῦθα προῆλθεν ἐκεῖνος ἀπὸ μητέρας κατεψυγμένης. Ἀνέβησιν σὺ ἀπὸ υδάτων ψυχρῶν ὅπερ οὖν ἐκεῖνῃ ἡ μήτρα, τοῦτό σοι ἡ κολυμβήθρα ἐγένετο τῶν υδάτων. Εἶδες τόκου συγγένειαν; εἶδες χάριτος συμφωνίαν; εἶδες πανταχοῦ τὴν φύσιν σχολάζουσαν, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἐργαζομένην; Διὰ τοῦτο *Κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμεν*. Ἄλλ'

ἐν ἔστιν ἔτι τὸ ζητούμενον· περὶ ἡμῶν εἶπεν, ὅτι *Οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός*. Πῶς; Οὐδὲ Ἰσαὰκ ἐξ αἱμάτων· *Ἐξέλιπε γὰρ Σάρρα τοῦ γίνεσθαι τὰ γυναικεία αὐτῆς*. Ἀπεσβέσθησαν αἱ τοῦ αἵματος πηγαί, ἀνῆρέθη τῆς γεννήσεως ἡ βλῆ, ἀχρηστον ἦν τῆς φύσεως τὸ ἐργαστήριον. καὶ ὁ Θεὸς τὴν δύναμιν ἐπεδείξατο τὴν ἑαυτοῦ. Ἰδοὺ καὶ τῆς τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορίας ἀπρητισμένην τὴν διδασκαλίαν ἔχομεν. Λέπεται μὲν γὰρ ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τοὺς υἱοὺς Ζεβεδαίου καὶ τὸν Πέτρον ἐλθεῖν· ἀλλ' ὥστε μὴ ἐνοχλῆσαι τῷ μήκει, εἰς ἑτέραν ταῦτα διάλεξιν ὑπερθέμενοι καταπαύσομεν τὸν λόγον, παρακάλεσαντες ὑμᾶς, τοὺς γεννηθέντας κατὰ τὸν Ἰσαὰκ, μμείσθαι τοῦ Ἰσαὰκ τὴν πραότητα καὶ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν φιλοσοφίαν, ἵνα εὐχαῖς ἐκείνου τοῦ δικαίου καὶ τῶν προέδρων τούτων ἀπάντων εἰς κόλπους Ἀβραάμ ἅπαντες κατανηῆσαι δυνηθῶμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Πρὸς τοὺς ἐγκαλέσαντας ὑπὲρ τοῦ μήκους τῶν προσιμίων, καὶ ὅτι χρήσιμον τὸ φέρειν ἐλέγχους, καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ εὐθέως πιστεύσας μετωνομάσθη Παῦλος, καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως γέγονεν αὐτῷ ἡ μεταβολή, καὶ εἰς τὸ ρητόν· « Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; »

α'. Ἐνεκάλεσαν ἡμῖν τινες τῶν ἀγαπητῶν τῶν ἡμετέρων, ὅτι τοῦ λόγου τὰ προσιμία πρὸς μῆκος ἐκτείνωμεν, καὶ εἰ μὲν δικαίως, ἢ ἀδίκως ἐνεκάλεσαν, τότε εἰσεσθῆ, ἐπειδὴν καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀκούσαντες, ὡς ἐν κοινῷ δικαστηρίῳ τὴν ψῆφον ἐνέγκητε. Ἐγὼ δὲ καὶ πρὶν ἀποδείξαι τοῦτο, χάριν αὐτοῖς ἔχω τῶν ἐγκλημάτων· κηδεμονίας γὰρ, οὐ πονηρίας ἐστὶ τὰ ἐγκλήματα· καὶ τὸν φιλοῦντά με, οὐχ ὅταν ἐπαινῇ με μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐγκαλῇ καὶ διορθῶται, τότε φαίην ἂν ἔγωγε φιλεῖν. Τὸ μὲν γὰρ ἀπλῶς πάντα ἐπαινεῖν, καὶ τὰ καλῶς ἔχοντα, καὶ τὰ μὴ καλῶς, οὐκ ἐστὶ φιλοῦντος, ἀλλ' ἀπατεῶνος καὶ εἰρωνος· τὸ δὲ ἐπαινεῖν μὲν ἂν τι τῶν δεόντων γίνηται, ἐγκαλεῖν δὲ ἂν τι διαμαρτάνηται, τοῦτο φίλου καὶ κηδεμόνος. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι τὸ ἀπλῶς πάντα ἐπαινεῖν καὶ μακαρίζειν ἐπὶ πᾶσιν, οὐκ ἐστὶ φίλου, ἀλλὰ πλανῶντος· *Λαός μου γὰρ, φησὶν, οἱ [116] μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὸν τρίτον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταράσσουσι*. Τὸν μὲν οὖν ἐχθρὸν οὐδὲ ἐπαινοῦντα δέχομαι, τὸν δὲ φίλον καὶ ἐγκαλοῦντα προσέμαι. Ἐκεῖνος, κἂν φιλῇ με, ἀήδης ἐστὶν· οὗτος, κἂν τραυματίζῃ με, ποθεινός ἐστὶν· ἐκείνου τὸ φίλημα ὑποψίας γέμει, τούτου τὸ τραῦμα κηδεμονίαν ἔχει. Διὰ τοῦτό φησὶ τις· *Ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλου, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ*. Τί λέγεις; Τραύματα φιλημάτων βελτίονα, φησὶν· οὐ γὰρ ἂ τῇ φύσει τῶν

γινόμενων, ἀλλὰ τῇ διαθέσει· τῶν ποιούντων προσέχω. Βούλει μαθεῖν, πῶς αξιοπιστότερα τραύματα φίλου, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ; Ἐφίλησε τὸν Κύριον ὁ Ἰούδας; ἀλλὰ προδοσίας αὐτοῦ τὸ φίλημα ἔγεμεν, ἰὼν αὐτοῦ τὸ στόμα εἶχε, πονηρίας ἡ γλῶσσα ἐπέπληστο. Τὸν παρὰ Κορινθίους πεπόνρευκόντα ἐτραυμάτισεν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἔσωσε. Καὶ πῶς ἐτραυμάτισε; φησὶ. Τῷ Σατανᾷ παραδούς. *Παράδοτε γὰρ, φησὶ, τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δόληρον τῆς σαρκός*. Διὰ τί; *Ἴνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ*. Εἶδες τραύματα σωτηρίαν ἔχοντα; εἶδες φίλημα προδοσίας γέμον; Οὕτως Ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλου, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ. Τοῦτο μὴ ἐπ' ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ διαβόλου ἐξετάσωμεν. Ὁ μὲν φίλος, ὁ δὲ ἐχθρός· ὁ μὲν σωτὴρ καὶ κηδεμών, ὁ δὲ ἀπατεῶν καὶ πολέμιος. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐφίλησέ ποτε, ὁ δὲ ἐτραυμάτισε. Πῶς ὁ μὲν ἐφίλησεν, ὁ δὲ ἐτραυμάτισεν; Ὁ μὲν εἶπεν, *Ἔσεσθε ὡς θεοί*· ὁ δὲ εἶπε, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*. Τίς οὖν ὑπέφησε μᾶλλον, ἐκεῖνος ὁ εἰπὼν, ὅτι *Ἔσεσθε ὡς θεοί*, ἢ οὗτος ὁ εἰπὼν, ὅτι *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*; Οὗτος θάνατον ἠπέλησεν, ἐκεῖνος ἀθανασίαν ἐπηγγείλατο· ἀλλ' ὁ μὲν ἀθανασίαν ἐπαγγεῖλάμενος, καὶ τοῦ παραδείσου ἐξέβαλεν· ὁ δὲ θάνατον ἀπειλήσας, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγεν. Εἶδες πῶς Ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλου, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ; Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν ἀποδείξαι, χάριν ἔχω τοῖς ἐγκαλοῦσιν. Οἱ μὲν γὰρ, κἂν δικαίως, κἂν ἀδίκως ἐγκαλῶσιν, οὐκ ἐνεπίδασαι

* Legendum forsitan et distinguendum hoc modo: Τί λέγεις; τραύματα φιλημάτων βελτίονα; Ναι, φησὶν. Οὐ γὰρ, etc.

βουλόμενοι, ἀλλὰ διορθῶσαι, τοῦτο ποιοῦσιν· οἱ δὲ ἔχθροί, καὶ δικαίως ἐγκαλῶσιν, οὐχὶ διορθῶσαι, ἀλλ' ἐκπομπεῦσαι σπουδάζοντες ἐλέγχουσιν. Οὗτοι τοίνυν ἐπαίνουντες, σπουδαιότερον ζητοῦσι ποιῆσαι, ἐκείνοι δὲ, καὶ ἐπαίνουσιν, ὑποσκελίσαι σπεύδουσι.

Πλὴν ὅπως ἂν ὁ ἔλεγχος κινήται, μέγα ἀγαθὸν τὸ δύνασθαι φέρειν ἐλέγχους καὶ ἐγκλήματα, καὶ μὴ ἐκθηριουῖσθαι. Ὁ γὰρ μισῶν ἐλέγχους, ἄφρων ἐστὶ, φησὶν. Οὐκ εἶπε, τοιοῦσδε ἢ τοιοῦσδε ἐλέγχους, ἀλλ' ἀπλῶς, ἐλέγχους. Εἰ μὲν γὰρ δικαίως ἐνεκάλεσεν ὁ φίλος, διόρθωσαι τὸ ἁμάρτημα· εἰ δὲ ἀλόγως ἐμέμψατο, τῶς ἐπαίνεσον αὐτὸν τῆς γνώμης, ἀπόδειξι τὸν σκοπὸν, χάριν ὁμολόγησον τῆς φιλίας· ἀπὸ γὰρ τοῦ σφόδρα φιλεῖν τὸ ἐγκαλεῖν γίνεται. Μὴ δυσχεραίνωμεν ἐλεγχομένους. Καὶ γὰρ μεγάλα ὀνίνησι τοῦτο τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, εἰ γίνονται παρὰ πάντων, εἰ καὶ ἐλέγχωμεν τοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ ἁμαρτάνοντες φέρομεν τοὺς ἐλέγχους εὐκόλως· ὁ γὰρ ἐπὶ τῶν τραυμάτων ἐστὶ τὰ φάρμακα, τοῦτο ἐπὶ τῶν ἁμαρτημάτων οἱ ἔλεγχοι· ὡσπερ οὖν ὁ τὰ φάρμακα [117] διακρουόμενος, ἀνόητος, οὕτω καὶ ὁ τοὺς ἐλέγχους μὴ καταδεχόμενος, ἄφρων. Ἄλλ' ἐκθηριούνται πολλοὶ πολλάκις, πρὸς αὐτοὺς ἐννοοῦντες καὶ λέγοντες· Σοφός, φησὶν, ἐγὼ καὶ συνετός τοῦ δεῖνος ἀνέξομαι; οὐκ εἰδότες, ὅτι τοῦτο αὐτὸ ἐσχάτης ἀνοίας τεκμήριον. Εἶδον γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπον δοκοῦντα σοφὸν εἶναι παρ' ἑαυτοῦ, ἐλπίδα δὲ ἔχει μᾶλλον ὁ ἄφρων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει, *Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς*. Καὶ γὰρ μυριάκις εἰ σοφός, καὶ τὰ δέοντα συνορῶν, ἀλλ' ἄνθρωπος εἶ, καὶ χρεῖαν ἔχεις συμβούλου. Ὁ Θεὸς γὰρ μόνος ἐστὶν ἀνευδής, καὶ μόνος οὐ δεῖται συμβούλου. Δι' ὃ καὶ πρὸς ἐκείνου μόνου λέγεται· *Τίς γὰρ ἔγνω τὸν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο*; ἄνθρωποι δὲ, καὶ μυριάκις ὤμεν σοφοί, μυριάκις ἐλεγχομεθα, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀσθενὲς διαφαίνεται. Οὐ γὰρ δύναται πάντα εἶναι ἐν ἀνθρώποις, φησὶ. Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἀθάνατος υἱὸς ἀνθρώπου. Τί φωτεινότερον ἡλίου; Ἄλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἐκλείπει. Καθάπερ οὖν ἐκεῖνο τὸ φῶς τὸ λαμπρὸν, τὴν ἀπαστράπτουσαν ἀκτίνα σκότους ἐπελθὼν ἀποκρύπτει· οὕτω πολλάκις καὶ τὴν νοῦσιν τὴν ἡμετέραν, καθάπερ ἐν σταθρῇ μεσημέρῃ λάμπουσαν καὶ διαφανομένην, ἐπελθοῦσα ἀνοία ἀπέκρυψε πολλάκις· καὶ ὁ μὲν σοφὸς τὸ δέον οὐ συνείδεν, ὁ δὲ ἐλάττων ἐκείνου πολλῶ ὑψύτερον ἐκείνου τοῦτο ἐφώρασε. Καὶ τοῦτο γίνεται, ἵνα μήτε ὁ σοφός ἐπαίρηται, μήτε ὁ εὐτελής ἑαυτὸν ταλανίζῃ. Μέγα ἀγαθὸν ἐλέγχους δύνασθαι φέρειν, μέγα ἀγαθὸν δύνασθαι ἐλέγχειν· τοῦτο κηδεμονίας μεγίστης. Νυνὶ δὲ ἂν μὲν ἴδωμεν ἄνθρωπον τὸν χιτωνίσκον ἔχοντα παραλελυμένον ἐκ πλαγίων, ἢ τὴν ἄλλην στολὴν κακῶς περικειμένην, διορθοῦμεν καὶ ὑπομιμνήσκομεν· ἂν δὲ ἴδωμεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν παραλελυμένην, οὐδὲ λόγον προῖέμεθα. Ἄν ἴδωμεν αὐτοῦ τὸν βίον ἀσχήμονα ἵστα, παρατρέχον· καίτοι τὰ μὲν τῶν ἱματίων, μέχρι γέλωτος, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς, μέχρι κινδύνου καὶ τιμωρίας ἐστίν. Ὅρξες τὸν ἀδελφόν, εἰπέ μοι, κατὰ κρημνοῦ φερόμενον, ἡμελημένον ἔχοντα βίον, οὐ συνορῶντα τὸ δέον, καὶ οὐκ ὁρέγεις χεῖρα, οὐκ ἀνίσταξες ἐκ τοῦ πτώματος; οὐκ ἐγκαλεῖς, καὶ ἐλέγχεις; ἀλλὰ τὸ μὴ προσκρούσαι· αὐτῷ

καὶ φανῆναι ἐπαχθὸς προτιμᾶς τῆς ἐκείνου σωτηρίας; Καὶ ποῖαν ἔξεις συγγνώμην παρὰ τοῦ Θεοῦ; τίνα ἀπολογία; Οὐκ ἤκουσας τί τοῖς Ἰουδαίοις ἐκέλευσεν ὁ Θεός· τὰ ὑποζύγια τῶν ἐχθρῶν μὴ περιορᾶν πλανώμενα, μηδὲ παρατρέχειν πεπτωκότα; Εἶτα Ἰουδαῖοι μὲν τὰ ἄλογα κελεύονται μὴ περιορᾶν τῶν ἐχθρῶν, ἡμεῖς δὲ τὰς ψυχὰς τῶν ἀδελφῶν καθ' ἑκάστην ὑποσκελιζομένας ἡμέραν περιψόμεθα; Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης τοῦτο ὠμότητος καὶ θηριωδίας, μηδὲ τοσαύτην ἀπονέμειν ἀνθρώποις πρόνοιαν, ὅσην τοῖς ἀλόγοις ἐκείνοι; Τοῦτο πάντα ἀνέτρεψε, τοῦτο τὸν βίον ἡμῶν συνέχεεν, ὅτι οὕτε ἐλεγχομένοι φέρομεν γενναίως, οὕτε ἐτέρους ἐλέγχειν βουλόμεθα· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπαχθεῖς ἐσμεν ἐλέγχοντες, ἐπειδὴ ἐκθηριούμεθα ἐλεγχομένοι. Εἰ γὰρ ἤδει ὁ ἀδελφός, ὅτι ἐλέγξας σε ἐπηρεῖτο παρὰ [118] σοῦ, καὶ αὐτὸς ἐλεγχομένος τὴν αὐτὴν ἀμοιβὴν ἀπέδωκεν ἂν.

β'. Βούλει μαθεῖν ὅτι καὶ σφόδρα συνετός ἦς, καὶ σφόδρα ἀπειρητισμένος, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἄκραν κορυφὴν ἔλθης τῆς ἀρετῆς, χρεῖαν ἔχεις συμβούλου, καὶ διορθοῦντος καὶ ἐλέγχοντος; Ἄκουσον ἱστορίαν παλαιάν. Οὐδὲν Μωϋσέως ἦν ἴσον. Καὶ γὰρ *πρῶτατος*, φησὶν, ἦν πάντων ἀνθρώπων ἐκεῖνος, καὶ τῷ Θεῷ φίλος, καὶ τῆς ἐξωθεν φιλοσοφίας ἐνεπέπληστο, καὶ τῆς πνευματικῆς πλήρης ἦν συνέσεως. Ἐπαυδέυθη γὰρ, φησὶ, Μωϋσῆς πάσαν σοφίαν Ἀηρωπίων. Εἶδες ἀπειρητισμένην αὐτοῦ τὴν παιδείαν; Καὶ ἦν δυνατὸς ἐν λόγῳ, καὶ ἄλλη ἀρετῇ. Ἄλλ' ἄκουσον καὶ ἐτέραν μαρτυρίαν. Πολλοῖς, φησὶ, προφήταις ὠμίλησεν ὁ Θεός, ἀλλ' οὐδενὶ οὕτως ὠμίλησεν· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἄλλοις ἐν αἰνίγμασι καὶ δι' ὀνειράτων, τῷ δὲ Μωϋσῇ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Πι μείζον τούτου ζητεῖς τεκμήριον τῆς ἀρετῆς ἐκείνου, ὅταν ὁ πάντων Δεσπότης τῷ δούλῳ ὡς φίλῳ διαλέγεται; Ἦν τοίνυν σοφός καὶ τὴν ἐξω καὶ τὴν ἔσω παιδείαν· ἦν δυνατὸς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ· ἐπέτασεν αὐτῇ τῇ κτίσει, ἐπειδὴ φίλος ἦν τοῦ Δεσπότης τῆς κτίσεως ἐξήγαγε λαὸν τοσοῦτον ἐξ Αἰγύπτου· τὴν θάλασσαν ἔσχισε, καὶ πάλιν συνήγαγε· καὶ ἦν ἰδεῖν θαύμα παράδοξον. Τότε γὰρ πρῶτον ἐπειδὴν ἦλιος θάλασσαν οὐ πλεομένην, ἀλλὰ περυσωμένην, πέλαιος οὐχὶ κώπαις καὶ πλοίοις, ἀλλὰ ποσὶν ἵππων περῶμενοι. Ἄλλ' ὅμως ὁ σοφός, ὁ δυνατὸς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ, ὁ τῇ κτίσει ἐπιτάξας, ὁ τοσαύτην ἀνματουργήσας, οὐ συνείδε πρᾶγμα πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων εὐσύννοπον· ἀλλ' ὁ μὲν κηδεστής αὐτοῦ, βάρβαρος ἄνθρωπος καὶ εὐτελής, συνείδεν αὐτὸ, καὶ εἰς μέσον ἤγαγεν· ἐκεῖνος δὲ αὐτὸ οὐκ εὔρε. Τί ὧν ἐστὶ τοῦτο; Ἀκούσατε, ἵνα μάθητε, ὅτι ἔλαστος ὁμοῦ δούλου δέεται, καὶ κατὰ Μωϋσέα γέννηται, καὶ οὐκ εἰς τοὺς μεγάλους λαοθάροντας καὶ θαυμαστοὺς τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς μικροὺς καὶ εὐτελεῖς πολλάκις οὐκ ἔλαθεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξῆλθεν ὁ Μωϋσῆς ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἦν ἐν τῇ ἐρήμῳ, εἰστήκει πλησίον αὐτοῦ ὁ λαὸς ἅπας, ἐξακόσται χιλιάδες, καὶ πᾶσι διέλυσε τὰ ἐγκλήματα τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθητούσι. Ἰδὼν τοίνυν αὐτὸν ὁ κηδεστής τοῦτο ποιοῦντα ὁ Ἰσὼρ, ἄνθρωπος καὶ ἀνόητος καὶ ἐν ἐρήμῳ βεβιωκώς, καὶ οὕτως

animo id agunt; inimici vero, etiamsi jure arguant, non corrigendi, sed infamandi animo arguunt. Hi igitur dum laudant, id student ut meliorem efficiant; illi vero, etiamsi laudent, nihilominus supplantare conantur.

Reprehensionum utilitas. — Cæterum quoquo modo reprehensio accidat, magnum certe bonum est si quis reprehensiones criminationesque ita ferre possit, ut non exasperetur. *Qui enim odit increpationes, ait Scriptura, insipiens est (Prov. 12. 1).* Non dixit tales vel tales increpationes, sed tantum increpationes. Nam si jure arguat amicus, peccatum corrige; si absque ratione, lauda voluntatem, scopum ejus approba, amicitiae gratiam confitere: ex magno quippe amore accusatio proficiscitur. Ne stomachemur, cum arguimur. Id admodum utile est vitæ nostræ, si ab omnibus fiat, si et peccantes arguamus, et dum labimur ab aliis argui libenter feramus: in peccatis enim idem sunt reprehensiones, quod in vulneribus remedia; quemadmodum igitur stultus est qui pharmaca rejicit, ita et insanus is, qui reprehensiones non admittit. Verum multi sæpe exasperantur, hæc apud se cogitantes et dicentes: Hunc cene feram ego sapiens et prudens? ignorantibus esse illud extremæ dementiæ argumentum. *Videbam enim, inquit, hominem, qui sibi videbatur sapiens, et majorem illo spem habet insipiens (Prov. 26. 12).* Eapropter et Paulus dicit: *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16).* Licet enim mirum in modum sit sapiens et perspicax, attamen homo es et consilio opus habes. Solius enim Dei est nullius indigere, et nullo opus habere consiliario. Ideo de illo solo dicitur: *Quis enim movit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit (Rom. 11. 34)?* At nos homines quantumcumque sapientes, multoties tamen sumus reprehensione digni, atque hinc apparet naturæ nostræ infirmitas. *Non enim omnia esse possunt in hominibus (Eccli. 17. 29),* inquit. *Quare?* Quia filius hominis non est immortalis. Quid lucidius sole? Attamen et ille deficit. Sicut ergo fulgillum illam lucem et splendorem radium supervenientes tenebræ obtegunt: ita et intelligentiam nostram, quasi in meridie fulgentem et perspicuam, inconsiderantia obrepens sæpe tenebrosam reddit; acciditque ut sapiens quandoque non videat quod oportet, et is qui multo illi inferior est acutius illud perspicat. Atque ita res se habet, ut neque sapiens se extollat, neque inferior illo sese miserum prædicet. Magnum bonum est, reprehensiones ferre: magnum item bonum posse reprehendere; nam hoc ad curam proximi maxime pertinet. Nunc vero si videamus hominem tunicam solutam et ex transverso habentem, aut aliud indumentum male positum, monemus et emendamus; si vero videamus vitam ejus dissolutam, ne verbum quidem proferimus. Si videamus vitam ejus indecoram, præterimus: tametsi ea quæ ad vestes pertinent, risum tantum, ea vero quæ ad animam, periculum et supplicium pariant. Cum vides fratrem per præcipitia ferri, de vita non curantem, nec eo, quo opus est, spectantem, nonne

manum porrigis? nonne a lapsu erigis? nonne reprehendis et arguis? an pluris facis non importunum videri vel offendere, quam ejus salutem curare? Ecquam habiturus es apud Deum veniam? quam defensionem? Non audisti quid Judæis Deus præceperit, ut ne errantia inimicorum jumenta despicerent, et lapsa ne præterirent (*Exod. 23. 4. 5. et Deut. 22. 1*)? Itane Judæi quidem jubentur bruta inimicorum suorum non despiciere, nos vero fratrum animas quotidie supplantatas despiciemus? Quomodo id non extremæ crudelitatis et ferini animi fuerit, non tantum curæ hominibus impendere, quantum illi jumentis? Hoc omnia subvertit, hoc vitam nostram confundit, quod nec reprehensi generose feramus, neque alios reprehendere velimus: ideo enim molesti sumus, cum arguimus, quia exasperamur, cum arguimur. Enimvero si sciret frater tuus, se abs te laudatum iri, si te argueret, reprehensus et ipse parem rependeret vicem.

2. Vis scire te, etiamsi admodum prudens esses, etiamsi perfectus, etiamsi ad summum virtutis apicem pervenisses, opus tamen habiturum esse consiliario, et eo qui te argueret ac reprehenderet? Audi veterem historiam. Nihil Moysi par erat: siquidem, *Mitissimus erat, inquit Scriptura, omnium hominum (Num. 12. 3),* Deo amicus, externa philosophia imbutus, spiritualique intelligentia plenus. *Eruditus enim erat, inquit, Moyses omni sapientia Ægyptiorum (Act. 7. 22).* Vides omnigenam eruditionem? *Erat, ne potens sermone et virtute.* Verum audi aliud quoque testimonium. Cum multis, inquit, prophetis conversatus est Deus; sed cum nullo sic conversatus est: nam cum aliis per ænigmata et somnia, cum Moysæ vero facie ad faciem (*Deut. 34. 10*). Quod illo majus virtutis ejus indicium requiras, quando omnium Dominus servum quasi amicum alloquitur? Erat itaque sapiens tam peregrina, quam domestica institutione; erat potens sermone et opere, imperabat ipsi creaturæ, quia amicus erat Domini creaturæ; eduxit tantum populum ex Ægypto; mare divisit, atque iterum conjunxit: videreque erat stupendum miraculum (*Exod. 35. 11*). Tunc enim primum sol vidit mare, non navali, sed pedestri itinere transiri: pelagusque non remis et navigiis, sed equorum pedibus transfretari. Attamen ille sapiens, ille potens sermone et opere, amicus Dei, qui creaturæ imperabat, et tot miracula ediderat, non animadvertit rem, quam plerique mortalium facile perspiciunt; sed socer ejus barbarus et obscurus homo id animadvertit, et in medium protulit id, quod ille non excogitaverat. Quid igitur illud est? Audite, ut discatis unumquemque consiliario indigere, etiamsi Moysi conferri possit: multaque plerumque esse, quæ magis et admirabiles viri ignorant, quæ nullius pretii hominibus nota sunt. Cum enim Moyses egressus esset ex Ægypto, in desertoque ageret, aderat universa plebs ad sexcenta hominum millia, omniumque lites disceptationesque ille solvebat (*Exod. 18*). Quod ubi vidit socer ejus Jothor, homo imperitus, qui in deserto vitam egerat, nec legum politicæque consuetudinem

ullam habuerat, et ad hæc in impietate vivebat, quo quid certius insipientiæ argumentum? Nihil enim gentilibus est insipientius. Verumtamen ille barbarus, impius, insipiens, videns Moysen non ut par erat agere, ipsum reprehendit; sapientem inquam illum, prudentem, Dei amicum. Dixitque illi: *Quare illi stant coram te (Exod. 18. 14)?* et cum causam didicisset, ait: *Non recte tu facis (Ib. v. 17)*. Consilium cum increpatione conjunctum; neque tamen ille indignatus est, sed patienter tulit vir ille sapiens, prudens et Dei amicus, qui tot myriadibus præerat. Neque enim parvum hoc est, a barbaro et privato homine erudiri. Neque edita miracula, neque imperii magnitudo animum ejus extollebant: neque rubore suffundebatur, quod præsentibus subditis corripere; sed cogitans se, etsi signa magna edidisset, humanæ tamen participem esse naturæ, cui multa sæpe ignota sunt, cum modestia consilium accepit. Multi contra, ne alieno videantur consilio egere, sæpe malunt utilitate consilii carere, quam suscepta admonitione peccatum emendare: imo malunt ignorare, quam discere, nescientes non esse crimen discere, sed potius ignorare; non doceri, sed in inscitia degere; non argui, sed peccare sine emendatione. Accidit enim etiam apud vilissimum hominem aliquid boni deprehendi, quod in sapiente magnoque viro plerumque non reperitur. Quod cum perpenderet Moyses, illum consulentem æquo audivit animo, et dicentem: *Fac tibi millenarios, centenarios, quinquagenarios, et decuriones; et res graviores ad te referant, leviores autem ipsi solvant (Exod. 18. 21. 22)*. His auditus ille non erubuit, non pudefactus est, non est reveritus subditos: non dixit intra se: Me contemnent subditi, si dux cum sim ab alio quid faciendum sit didicero: sed obtemperavit, et consilium sequutus est, neque præsentibus, neque post futuros erubuit; imo tanquam cohonestatus hac soceri correptione, non modo homines illos qui tunc erant, red etiam eos qui ad hodiernum usque diem fuerunt, et qui in toto orbe futuri sunt usque ad Christi adventum, literis docuit, et se non potuisse quid facto opus esset videre, et soceri admonitionem amplectum esse. Nos vero si vel unum videamus hominem dum emendamur et corripimur, conturbamur, obstupescimus, et de vita nos excidisse putamus. At ille non item; sed cum videret tot millia hominum præsentium; imo tot millia hominum, qui tunc erant, et qui post fuerunt per totum orbem usque ad præsentem diem, non erubuit; sed omnibus quotidie per literas denuntiavit ea socerum vidisse, quæ ipse non animadverterat. Cur hoc fecit, et cur rem illam literis tradidit? Ut nobis auctor esset, ne altum sapiamus, quamvis omnium sapientissimi simus, neque aliorum consilia contemnamus, etiamsi omnium vilissimi sint. Si quid aliquis probe consulat, etsi famulus sit, admonitionem accipe; si quid perniciosum quispiam vel in maxima dignitate positus consulat, sententiam repudies: non enim qualitas personarum consulentium, sed consilii natura spectanda semper est. Illud

igitur Moyses fecit ut nos doceret non erubescendum esse cum redarguimur, etiamsi nobis universus populus adesset. Illud enim vere laus est non vulgaris, supremæque philosophiæ præconium, reprelensionem generose ferre. Non enim ita Jothor nunc laudamus et admiramur, quod Moysen correxerit, ut sanctum illum, quod tot præsentibus redargui non erubuerit, et rem gestam memoriæ tradiderit, his omnibus philosophiam suam ostendens, declaransque quantopere inanem hominum gloriam contemneret.

3. *Cur Chrysostomus longa præmia ederet.* — At nos dum de præmiorum prolixitate nos excusamus, rursus majus præmium fecimus; verum non temere neque sine causa: nam de rebus maximis admodumque necessariis vos alloquimur, ut fortiter feramus cum arguimur; et ut alacriter arguamus corripiamusque eos qui peccant. Verum jam necesse est ut de prolixitate nos defendamus, ostendamusque cur longa faciamus præmia. Cur ergo id facimus? Tantam multitudinem alloquimur, viros qui uxores habent, qui domibus præsunt, diurno opere vitam parant, in sæcularibus negotiis agunt. Neque illud tantum molestum est, quod perpetuo occupentur, sed quod semel in hebdomada ipsos hic excipiamus. Ut igitur intellectu facilia reddamus ea quæ dicimus, præmiis clariorem exhibere doctrinam studemus. Ille enim cui nihil aliud est negotii, quam ut semper Scripturis vacet, non eget præmiis, non apparatu: statim enim audito doctore, dictorum sensum percipit: is vero qui maxima temporis parte sæcularibus negotiis addictus est, et rarius brevique tempore hic comparet, nisi præmia majoremque apparatus audiat, quæ sermonem semper præcedant et ipsi viam parent, absque lucro discedit. Neque hæc una nobis causa est prolixitatis præmiorum, sed et alia non minor. Ex tanta quippe multitudine alii accedunt, alii sæpe non accedunt. Necesse itaque est eos qui accedunt laudibus ornare, eos vero qui absunt reprehendere: ut illi laudibus studiosiores evadant, hi increpationibus segnitiam ponant. Alia quoque adest præmiorum necessitas. Argumentum sæpe prolixius tractamus, quod non uno die possumus ad finem deducere, sed et secunda et tertia et quarta sæpe opus est nobis expositione, ad unam eandem rem tractandam. Necessario igitur secunda die prioris doctrinæ finis est repetendus, ut ita finis cum principio cohereret: clariorem auditori narrationem reddat, ne sine ulla serie posita oratio obscurior evadat. Ut vero dicat orationem præmio carentem a nemine intellectam iri, ecce jam sine præmiis experimenti causa orationem ordior. *Respiciens autem Jesus dixit: Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est interpretatum Petrus (Joan. 1. 42)*. Videte num dictum illud intelligatis? an sciatis consequentiam, et quæ de causa hæc dicta sint? quia nempe sine præmio hæc protuli, perinde ac si quis hominem undique oblectum in theatrum adducat. Age ergo ipsum detegamus, jam dato præmio. De Paulo autem sermo nobis nuper

νόμων οὔτε πολιτείας τινὲ κοινωφύσας ποτὲ, ἀλλ' ἐν ἀσεβείᾳ ζῶν, οὐ τί γένοιτ' ἂν μείζον ἀνοίας τεκμήριον; Οὐδὲν γὰρ Ἑλλήνων ἀνοητότερον. Ἄλλ' ὁμοῦ ἐκεῖνος ὁ βάρβαρος, ὁ ἀσεθής, ὁ ἀνόητος, ἰδὼν οὐ δεόντως; αὐτὸν ποιῶντα, διώρθωσε τὸν Μωῦσέα, τὸν σοφὸν καὶ συνετὸν καὶ τοῦ Θεοῦ φίλον. Καὶ εἰπὼν πρὸς αὐτὸν, *Τί οὗτοι ἐστὶν ἡσίων ἐνώπιόν σου;* καὶ μαθῶν τὴν αἰτίαν λέγει· *Οὐκ ὀρθῶς σὺ τοῦτο ἐποίησας,* φησί. Μετ' ἐπιτιμῆσεις ἢ συμβουλὴ· καὶ οὔτε οὕτως; ἡγρίανεν ἐκεῖνος, ἀλλ' ἠνείχετο ὁ σοφός, ὁ συνετός καὶ τοῦ Θεοῦ φίλος, τὸσαῦταις ἐφρονητικῶς μυριάσιν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν, τὴ παρὰ τοῦ βρ-
 θάρου καὶ ἰδιώτου παιδεύεσθαι. Καὶ οὔτε τὰ θαύματα, ἅπερ εἰργάσατο, οὔτε τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς αὐτὸν ἐπῆρεν, οὔτε τὸ παρόντων τῶν ὑπὲρ κῶνον διορθοῦσθαι, ἐρυθριάζει ἐποίησεν· ἀλλ' ἐνόησας ὅτι εἰ καὶ μέγ-
 αλα αὐτῷ [119] εἰργάσαται σημεῖα, ἀλλ' ὁμοῦ ἀνθρω-
 πίνης φύσεως μετέχει, ἦν πολλὰ λαυθάνει πολλάκις, μετ' ἐπεικειας ἐδέξατο τὴν συμβουλὴν. Πολλοὶ δὲ πολλάκις ὑπὲρ τοῦ μὴ φανῆναι δεόμενοι συμβουλῆς τῆς παρ' ἐτέρων, εἰλοντο προδοῦναι τὴν ὠφέλειαν τὴν ἀπὸ τῆς γνώμης, ἢ δεξάμενοι τὴν παραίνεσιν διορθῶ-
 σαι τὸ ἁμαρτήριον· μᾶλλον ἀγνοοῖν ἢ μαθεῖν κατεδέ-
 ξαντο, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐ τὸ μαθεῖν ἐγκλημα, ἀλλὰ τὸ ἀγνοεῖν κατηγορία· οὐ τὸ διδάσκεισθαι, ἀλλὰ τὸ ἐν ἁμαθείᾳ εἶναι· οὐ τὸ ἐλέγχεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἁμαρτάνειν ἀδιόρθωτα. Ἔστι γὰρ, ἔστι καὶ παρὰ ἀνθρώπων μικρῶ καὶ εὐτελεῖ εὐρεθῆναι τι τῶν δεόντων, ὃ παρὰ τῷ σοφῷ καὶ μεγάλῳ πολλάκις οὐκ εὐρηται. Ὅπερ οὖν συνιδὼν ὁ Μωῦσῆς ἤκουσε μετὰ πάσης ἐπεικειας ἐκεῖνον συμβουλευόντος, καὶ λέγοντος· *Ποιήσῃ σοι χιλιάρχους, ἑκατοτάρχους, πενηκοτάρχους, δεκάρχους· καὶ τὸ ῥῆμα τὸ βαρὺ ἀνοίσουσιν ἐπὶ σέ, τὸ δὲ κοῦφον αὐτοὶ διαλύονται.* Καὶ ἀκούσας οὐκ ἠσχύνθη, οὐκ ἠρυθρίασεν, οὐκ ἠδέσθη τοὺς ὑ-
 πηκόους, οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτὸν, ὅτι Καταγνώσονται μοι οἱ ἀρχόμενοι, εἰ ἀρχων ὢν παρ' ἐτέρου μαθάνω τὰ δεόντα· ἀλλὰ καὶ ἐπέισθη καὶ ἐποίησε τὸ πρόστα-
 γμα, καὶ οὐ μόνον ἐκεῖνος οὐκ ἠσχύνθη τοὺς τότε, ἀλλ' οὐδὲ ἡμᾶς τοὺς μετὰ ταῦτα ἑσόμενους· ἀλλ' ὥσπερ ἐγκαλλωπιζόμενος τῇ διορθώσει τῇ παρὰ τοῦ κηδεστοῦ γενομένη, οὐ τοὺς τότε μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ ἐκεῖνου μέχρι σήμερον γενομένους, καὶ τοὺς αὐθι; ἑσόμενους μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας κατὰ τὴν οἰκουμένην ἄπασαν διὰ τῶν γραμμάτων ἐδίδαξε, καὶ ὅτι αὐτὸς τὸ δέον συνιδεῖν οὐκ ἠδυνήθη, καὶ ὅτι τὴν διόρθωσιν ἐδέξατο παρὰ τοῦ κηδεστοῦ. Ἡμεῖς δὲ, ἐὰν ἀνθρωπὸν ἴδωμεν παρ-
 όντα ἐλεγχόμενων ἡμῶν καὶ διορθουμένων, ἰλιγγιῶ-
 μεν, ἐξιστάμεθα, νομίζομεν τῆς ζωῆς ἐκπαπτωκέναι πάσης. Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος· ἀλλ' ὁρῶν τὸσαύτας χι-
 λιάρχους παρούσας οὐκ ἠρυθρίασε, μᾶλλον δὲ τὸσαύτας μυριάδας τότε, τὰς ἐξ ἐκεῖνου μέχρι νῦν κατὰ τὴν γῆν ἄπασαν, ἀλλὰ κηρύττει πᾶσι καθ' ἑκάστην ἡμέ-
 ραν διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι ὅπερ αὐτὸς οὐ συνείδε, τοῦτο ὁ κηδεστὴς συνείδε. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ἐποίησε, καὶ μνήμη παρέδωκε τὸ γεγεννημένον; Ἴνα ἡμᾶς πείσῃ μηδέποτε ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα φρονεῖν, καὶ ἀπάντων ὤμεν σοφώτεροι, μηδὲ ἀτιμάζειν τὰς παρ' ἐτέρων συμβουλίας, καὶ ἀπάντων ὤσιν εὐτελέστεροι. Ἄν μὲν γὰρ τι τῶν δεόντων συμβουλεύσῃ τις, καὶ οὐκ ἐκείνη, δέξαι τὴν παραίνεσιν· ἂν δὲ τι τῶν ὀλε-
 θρίων, καὶ ἐν ἀξιώματι τυγχάνῃ μέγιστον, παράμει-
 ψαι τὴν γνώμην· οὐ γὰρ τῇ ποιότητι τῶν προσώπων

τῶν συμβουλευόντων, ἀλλ' αὐτῇ τῆς συμβουλῆς τῇ φύσει προσέχειν δεῖ πανταχοῦ. Ὅπερ οὖν καὶ Μωῦ-
 σῆς ἐποίησε, παιδεύων ἡμᾶς μὴ ἐρυθριῶν ἐλεγχόμε-
 νους, καὶ ἐλόκληρος ἡμῖν δῆμος παρῆ. Ἐγκώμιον γὰρ τοῦτο μέγιστον, καὶ ἔπαινος οὐκ ὁ τυχόν, καὶ φιλοσοφίας ἔπαινος τῆς ἀνωτάτω, τὸ φέρειν ἐλεγχον γενναίως. Οὐκ οὕτως γὰρ τὸν Ἰωθάρ ἐπαινοῦμεν καὶ θαυμάζομεν νῦν, ὅτι τὸν Μωῦσέα διώρθωσεν, ὡς ἐκπληττόμεθα τὸν ἅγιον ἐκεῖνον, ὅτι οὔτε ἠσχύνθη διορθούμενος τοσοῦτων παρόντων, καὶ μνήμη τὸ γε-
 γεννημένον παρέδωκε, διὰ πάντων τὴν αὐτοῦ φιλοσο-
 φίαν δειξάς, καὶ ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς τὴν παρὰ τῶν πολλῶν κατεπάτησε δόξαν.

[120] γ'. Ἄλλα γὰρ ὑπὲρ προοιμίων ἀπολογούμενοι, πάλιν μείζον τὸ προοίμιον πεποιήκαμεν· ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μεγίστων ἡμῖν διαλε-
 γόμενοι καὶ ἀναγκαιοτάτων, ἵνα γενναίως ἐλεγχόμενοι φέρωμεν, ἵνα προθύμως ἐλέγχωμεν τοὺς ἁμαρτάνου-
 τας καὶ διορθῶμεν. Ἀνάγκη δὲ λοιπὸν ἀπολογῆσθαι ὑπὲρ τοῦ μήκους, καὶ εἰπεῖν τίνας ἔνεκεν μακρὰ ποιοῦ-
 μεν προοίμια. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ποιοῦμεν; Πλῆθι
 θει τοσοῦτον διαλεγόμεθα, ἀνθρώπων γυναικῶν ἔχου-
 σιν, οἰκίας προεστηκόσιν, ἐν ἐργασίᾳ καθημερινῇ
 ζῶσιν, ἐν βιωτικῶν πράγμασι. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον
 ἐστὶ τὸ δυσχερές; ὅτι διηνεκῶς εἰσιν ἴσχυοι, ἀλλ'
 ὅτι καὶ ἅπασι τῆς ἐβδομάδος αὐτοῦ ἐνταῦθα λαμ-
 βάνομεν. Βουλόμενοι τοίνυν εὐσύνοπτα κατασκευάζειν
 αὐτοῖς τὰ λεγόμενα, διὰ τῶν προοιμίων σαφεστέραν
 ποιῆσαι τὴν διδασκαλίαν σπουδάζομεν. Ὁ μὲν γὰρ
 μηδὲν ἔργον ἔχων, ἀλλ' αἰετὰς Γραφαῖς προσηλω-
 μένος, οὐ δέεται προοίμιον, οὐ δέεται κατασκευῆς,
 ἀλλ' ἀκούσας εὐθέως τοῦ λέγοντος, δέχεται τῶν λε-
 γομένων τὴν διάνοιαν· ἀνθρωπος δὲ τὸν μὲν πλείω
 χρόνον πράγμασι βιωτικῶν προσεδεμένος, ὀλίγον δὲ
 καὶ βραχὺ ἐνταῦθα παραγενόμενος, ἂν μὴ προοι-
 μίων ἀκοῦση καὶ κατασκευῆς πλείονος, καὶ πανταχό-
 θεν ἴθι προοδοποιηθέντα αὐτῷ τὸν λόγον, οὐδὲν κερ-
 δάνας ἀπέρχεται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἡμῖν ἐστὶν αἴτιον
 τοῦ μήκους τῶν προοιμίων, ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἔλατ-
 τον τούτου. Τῶν γὰρ πολλῶν τούτων οἱ μὲν παραγι-
 νονται, οἱ δὲ οὐ παραγίνονται πολλάκις. Ἀνάγκη
 τοίνυν τοὺς μὲν παραγενομένους ἐπαινέσαι, τοὺς δὲ
 μὴ παραγενομένους μέμψασθαι, ἵνα ἐκεῖνοι μὲν τοῖς
 ἐπαινοῖς σπουδαιότεροι γέωνται, οὗτοι δὲ διὰ τῶν
 ἐγκλημάτων τὴν βλάβην ἀπαθῶνται. Ἔστι καὶ
 ἕτερα χρεῖα προοιμίων ἡμῖν. Ἐπιθέσεως ἀπτόμεθα
 μακροτέρας πολλάκις, ἦν οὐ δυνατόν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ
 πρὸς τέλος ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ δευτέρας καὶ τρί-
 τας καὶ τετάρτας ἡμῖν ἐστὶν ὅτι ἐξηγήσεως εἰς τῆν
 αὐτὴν ἐδέησε πραγματεῖαν. Ἀνάγκη τοίνυν καὶ
 ταύτη τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τὰ τέλη τῆς προτέρας διδα-
 σκαλίας ἀναλαβεῖν, ἵν' οὕτως ἔρμυσθεν τῇ ἀρχῇ τὸ
 τέλος, σαφεστέραν ποιῆ τοῖς παρούσι τὴν ἐξηγήσιν,
 καὶ μὴ τῆς ἀκολουθίας ἀκηρητημένος ὁ λόγος ἀφανέ-
 στερος ἢ τοῖς ἀκροαταῖς. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι χωρὶς
 προοιμίων εἰσαγόμενος λόγος οὐδὲν γνώριμος ἐσται,
 ἰδοὺ χωρὶς προοιμίων αὐτὸν εἰσάγω νῦν πείρας ἔνε-
 κεν. *Ἐμβλέψας δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Σὺ εἰ
 Σίμων υἱὸς Ἰωῦ, σὺ κληθήσῃ Κηθῆς, ὃ ἔρμη-
 νεύεται Πέτρος.* Ὅρατε, μὴ συνίετε τὸ λεχθέν; μὴ
 ἴστε τὴν ἀκολουθίαν, τίνας ἔνεκεν εἰρηται; ἐπειδὴ
 χωρὶς προοιμίου αὐτὸν εἰσήγαγον, ταῦτὸν ποιεῖς,
 ὥσπερ ἂν εἰ τις ἀνθρώπων πάντοθεν περιβαλὼν εἰς
 τὸ θέατρον εἰσαγάγοι. Φέρε οὖν, αὐτὸν λοιπὸν ἐκκα-

λύψωμεν, τὸ προοίμιον ἀποδόντες αὐτῷ. Περὶ Παύλου δὲ ὁ λόγος ἦν πρῶτον ἡμῖν ἐνταῦθα, ὅτε περὶ τῶν ὀνομάτων διελεγόμεθα, καὶ ἐξητοῦμεν, διὰ τί ποτὲ μὲν Σαῦλος, μετὰ δὲ ταῦτα Παῦλος ἐκλήθη. Ἐντεῦθεν ἐξέδημεν εἰς παλαιὰν ἱστορίαν, καὶ τοὺς ἔχοντας ἐπωνυμίας ἐξητάσαμεν ἅπαντας. Εἶτα ἐκαίθηεν καὶ Σίμωνος ἐμνήσθημεν, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ φωνῆς λεγούσης πρὸς αὐτὸν, *Σὺ εἶ [121] Σίμων υἱὸς Ἰωνᾶ, σὺ κληθήσῃ Κηρᾶς, ὃ ἔρμηνεύεται Πέτρος*. Εἶδες πῶς τὸ πρὸ μικροῦ δόξαν ἀπορίας γέμειν, γνωριμώτερον ἐγένετο νῦν; Ὅσπερ γὰρ σῶμα κεφαλῆς, καὶ ρίζης δένδρον, καὶ ποταμοῦ δέεται πηγῆς, οὕτω καὶ προοιμίων λόγος. Ἐπεὶ οὖν ἐστήσαμεν ὑμᾶς ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐδείξαμεν, ἀφήμεθα λοιπὸν αὐτοῦ τῆς ἱστορίας τοῦ προοιμίου. *Σαῦλος δὲ ἐστὶ ἐμπνέων ἀπειλής καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*.

Καὶ μὲν ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς Παύλος καλεῖται ἄνθρωπος οὗν ἕνεκεν αὐτοῦ τὴν προσηγορίαν μετέβαλε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καθάπερ δεσπότης οἰκέτην πριάμενος, εἶτα βουλόμενος αὐτὸν διδάξαι τὴν δεσποτείαν, μετατίθησιν αὐτοῦ τὸ ὄνομα· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐποίησε τότε. Καὶ γὰρ ἐξ αἰχμαλωσίας τὸν Παῦλον ἔλαβε, καὶ προσφάτως ἦν τῇ δεσποτείᾳ ταύτῃ προσελθὼν. Διὰ τοῦτο αὐτοῦ μετέβλεπε τὴν προσηγορίαν, ἵνα μάθῃ κἀντεῦθεν τὴν δεσποτείαν ἐκεῖνος. Ὅτι γὰρ ὀνομάτων θέσις δεσποτείας ἐστὶ σύμβολον, μάλιστα μὲν καὶ ἐξ ὧν ποιούμεν δῆλον· γνωριμώτερον δὲ ἔσται ἐξ ὧν ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ ἐποίησεν ὁ Θεός. Βουλόμενος γὰρ αὐτὸν διδάξαι, ὅτι πάντων ἐστὶν ἄρχων καὶ δεσπότης, ἤγαγε πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ θηρία, ἵδεναι τί καλέσει αὐτὰ, δεικνύς ὅτι τῶν ὀνομάτων ἡ θέσις τὴν δεσποτείαν κυροῖ. Εἰ δὲ βούλοισθε καὶ ἐπ' ἀνθρώπων ἰδεῖν τοῦτο γινόμενον, καὶ μαθεῖν, ὅτι ἔθος· πολλάκις τοῖς ἀπὸ αἰχμαλωσίας λαμβάνουσι δούλους μετατιθεῖν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀκούσατε τί ἐποίησεν ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς. Λαβὼν γὰρ οὗτος ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἀνανίαν καὶ Ἀζαρίαν καὶ Μισαήλ, οὐκ ἀφῆκεν ἐπὶ τῶν προτέρων ὀνομάτων, ἀλλὰ Σεδράκ, Μισάκ, Ἀβδεναγῶ αὐτούς ἐκάλεσεν. Ἀλλὰ τίνας ἕνεκεν οὐκ εὐθέως αὐτὸν μετωνόμασεν, ἀλλ' ἀνέμεινε χρόνον γενέσθαι πολὺν; Ὅτι εὐθέως εἰ αὐτὸν μετωνόμασε μεταστάντα, οὐκ ἂν ἐγένετο φανερὰ ἡ μεταβολὴ τοῦ Παύλου, καὶ ἡ πρὸς τὴν πίστιν μετάστασις. Ἀλλ' ὅπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν συμβαίνει, ὅταν φυγόντες εὐθέως ἀμειδωσιν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀφανεῖς γίνονται, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Παύλου γέγονεν ἂν· εἰ εὐθέως ἀφείλες τοὺς Ἰουδαίους καὶ πρὸς ἡμᾶς ἔλθων μετωνομάσθη, οὐδεὶς ἂν ἔγνω, ὅτι ὁ διώκτης αὐτός ἐστιν ὁ εὐαγγελιστής. Τὸ δὲ σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, μαθεῖν ὅτι ὁ διώκτης αὐτός ἐστι, καὶ ἀπόστολος γέγονε. Τοῦτο γὰρ ἦν ὃ συνέειχε τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τὸν διδάσκαλον τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἱστάμενον, ἤρισκον κατ' αὐτῶν ἔβλεπε. Ἴνα οὖν μὴ ἡ τῷ ὀνόματι ἀόρατα μεταβολὴ ἀποκρύψῃ τὴν μεταβολὴν τῆς προαιρέσεως, ἀφίησιν αὐτὸν μέχρι πολλοῦ τὴν προτέραν ἔχειν προσηγορίαν· ἴν', ὅταν μάθωσι πάντες, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ διώκων τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπροσθεν, τότε λοιπὸν γνωρίμου γενομένου πᾶσι, μεταθῆ καὶ τὴν προσηγορίαν. Καὶ ὅτι τοῦτο αἴτιον, ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος· *Ἐλάθω εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας· ἡμῖν δὲ ἀγνοούμενος ἐπὶ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Παλαιστίνῃ*, φησὶν. Εἰ δὲ ταῖς ἐν Παλαιστίνῃ ἤγνωστο ἔβλεπε διετρίθει, πολλῷ μᾶλλον ταῖς ἀλλοθῶ

καίμεναις. Ἦμῖν δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ, φησὶν, οὐχὶ τῷ ὀνόματι. Διὰ τί Ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ; Οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ ἰδεῖν αὐτὸν ἐτόλμα τῶν πιστῶν, ἦνίκα ἡμῖν ἐπολέμει· τοσοῦτου φόρου, τοσαύτης ἔγχετο μανίας. Διὰ πάντες ἀπεπήδων, πάντες ἔφρουγον, εἰ ποῦ παραγενομένον εἶδον, [122] καὶ οὐδὲ ἀντιδρῆσαι ἐτόλμων· οὕτως ἦν ἐκτεθρηωμένος κατὰ τῶν πιστῶν· μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν ἣν ποτε ἐπόρθει. Ἐπεὶ οὖν τῷ μὲν προσώπῳ αὐτὸν ἠγνόουν, μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, εἰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετεβλήθη εὐθέως, οὐκ ἂν οὐδὲ οἱ ἀκούοντες ἔγνωσαν, ὅτι ὁ διώκων τὴν πίστιν, οὗτος εὐαγγελίζεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρότερον αὐτοῦ ὄνομα ἤδεσαν, ὅτι Σαῦλος ἐλέγετο, εἰ μεταβληθεὶς εὐθέως Παῦλος ἐκλήθη, εἶτα ἀπήγγελλάν τινες αὐτοῖς, ὅτι Παῦλος εὐαγγελίζεται, ὁ διώκων τὴν Ἐκκλησίαν, οὐκ ἂν ἔγνωσαν ὅτι οὗτος ἐκεῖνος ἦν, διὰ τὸ μὴ Παῦλον αὐτὸν καλεῖσθαι, ἀλλὰ Σαῦλον. Διὰ τοῦτο ἀφῆκεν αὐτὸν μέχρι πολλοῦ τὴν προτέραν ἔχειν προσηγορίαν, ἵνα πᾶσι γνωρίμος γένηται τοῖς πιστοῖς, καὶ ταῖς ἀφῆκεν οὕτως οὐκ ἔωρακῶσιν αὐτόν.

δ'. Τίνας μὲν οὖν ἕνεκεν οὐκ εὐθέως μετεβλήθη αὐτοῦ τὸ ὄνομα, ἱκανῶς ἀποδεδείχεται. Ἀνάγκη λοιπὸν ἐπ' αὐτὴν ἔλθειν τοῦ λόγου τὴν ἀρχὴν. *Σαῦλος δὲ ἐστὶ ἐμπνέων ἀπειλής καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Τί ἐστίν, Ἐτι; Τί γὰρ ἐποίησε πρὸ τούτου, ὅτι λέγει, Ἐτι; Τὸ γὰρ, Ἐτι, περὶ ἀνθρώπου πολλὰ κακὰ πεποιηκότος ἐμπροσθεν λέγεται. Τί οὖν ἐποίησε; Τί γὰρ οὐκ ἐποίησεν, εἰπέ μοι, κακόν; Αἰμάτων ἐνέπλησε τὰ Ἱεροσόλυμα τοὺς πιστοὺς ἀναιρῶν, τὴν Ἐκκλησίαν ἐπόρθει, τοὺς ἀποστόλους εἰδίωκε, τὸν Στέφανον ἔσφαξεν, οὐκ ἀνδρῶν, ἀλλὰ γυναικῶν ἐφείδετο. Ἀκούσον γοῦν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ λέγοντος· *Σαῦλος δὲ ἔλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σὺν ἡμέτεροις καὶ γυναῖκας*. Οὐδὲ γὰρ ἤρακε αὐτῷ ἡ ἀρετὴ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἐπετίθετο· *Κατὰ τοὺς οἴκους γὰρ εἰσπορευόμενος*, φησὶ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἄγων, οὐδὲ, ἔλκων ἀνδρας καὶ γυναῖκας, ἀλλὰ, *Σύρων ἀνδρας καὶ γυναῖκας*· καθάπερ περὶ θηρίου διαλεγόμενος, *Σύρων ἀνδρας καὶ γυναῖκας*· καὶ οἷα ἀνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας. Οὐδὲ τὴν φύσιν ἠδεῖτο, οὐδὲ τὸ γένος ἤγινε, οὐδὲ πρὸς τὴν ἀσθένειαν ἀπεκλάτο. Ζήλω γὰρ, οὐχὶ θυμῷ ταῦτα ἐποίησε. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν Ἰουδαῖοι τὰ αὐτὰ ποιοῦντες, ἀξιοὶ κατηγορίας· οὗτος δὲ τὰ αὐτὰ ποίῳν, ἀξίος συγγνώμης. Καὶ γὰρ ἀπ' αὐτῶν ὧν ἐπόρουσεν ἄλλοι ἦσαν, ὅτι ἐπίνοι μὲν τιμῆς ἕνεκεν καὶ δόξης τῆς παρὰ τῶν πολλῶν ταῦτα ἔπραττον· οὗτος δὲ οὐκ οὕτως, ἀλλὰ τῷ θεῷ ζηλῶν, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν· διὰ τοῦτο ἐκείνη τὰς μὲν γυναῖκας ἤφιεσαν, τοῖς δὲ ἀνδράσιν ἐπολέμουν, ἐπειδὴ εἰς ἐκείνους ἔωρων τὴν ἑαυτῶν περιουσίαν τιμῆν· οὗτος δὲ, ἅτε ζηλοτυπῶν, πρὸς πάντας ἴστατο. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐνοήσας ὁ Λουκᾶς, καὶ ὁρῶν αὐτὸν οὕτω κορευόμενον, ἔλεγε· *Σαῦλος δὲ ἐστὶ ἐμπνέων ἀπειλής καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Οὐκ ἐκόρυσεν αὐτὸν ὁ φόρος Στεφάνου, οὐκ ἐνέπλησεν αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν ἢ δόξας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ περαιτέρω προήει, καὶ οὐδέ μου ἴστατο λέγει μανίας· ζήλος γὰρ ἦν. Ἀλλ' ἐκινεθῶν ἄρτι ἀπὸ τῆς σφαγῆς Στεφάνου, εἰδίωκε τοὺς ἀποστόλους· καὶ ταῦτ' ἐποίησε, ὥσπερ ἂν εἰ λύκος ἀγριὸς ἐπιπιδῆσας ποιμνὴν προβάτων, καὶ ἀρῶν ἀρπάσας ἐκείθην, καὶ τῷ οἴκῳ σπαράξας στόματι,

erat, quando de nominibus disserebamus, querebamusque cur aliquando Saulus, postea vero Paulus vocatus fuerit. Inde vero digressi sumus ad veterem historiam, omnesque qui cognomina habuerant examinavimus. Deinde Simonem commemoravimus, necnon Christum ipsi dicentem, *Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est interpretatum Petrus*. Viden' quo pacto id quod difficultate plenum videbatur, nunc notius evaserit? Quemadmodum enim corpus capite, arbor radice, et flumen fonte indiget, sic et oratio proœmio. Itaque cum vos in viæ initium constituerimus, et consequentiam ostenderimus, jam historiæ proœmium tangamus.

Cur Paulo nomen sit mutatum. Cur non statim post conversionem mutatum ei nomen fuerit. — Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini (Act. 9. 1). In Epistolis Paulus vocatur: cur ergo illi nomen mutavit Spiritus sanctus? Quemadmodum herus, empto servo, ut illi herilem potestatem indicet, ejus nomen mutat: ita et Spiritus sanctus tunc fecit. Ex captivitate namque Paulum acceperat, et nuper ille erat tali dominio subjectus. Ideo ejus nomen mutavit, ut inde ille dominium edisceret. Nominum quippe impositio domini est argumentum: quod palam est ex iis quæ quotidie geruntur, manifestius autem erit ex iis, quæ in Adamo fecit Deus. Cum vellet enim illum docere, quod ipse esset omnium princeps et dominus, adduxit ad eum omnia animalia, *Ut videret quid vocaret ea (Gen. 2. 19)*, ostendens nominum impositionem dominium confirmare. Quod si velitis ita quoque apud homines factum fuisse conspicere, discereque, in more olim plerumque fuisse, ut servis in captivitate abductis nomina mutarentur, audite quid fecerit rex Babyloniorum. Nam cum accepisset ex captivitate Ananiam, Azariam et Misaelem, non reliquit eis priora nomina, sed vocavit eos, Sedrac, Misac et Abdenago (*Daniel. 1. 6. 7*). Verum quænam causa fuit cur non statim Sauli nomen mutaret, sed post multum temporis? Quia si statim post Pauli conversionem ipsius nomen mutasset, conversio Pauli ad fidem non fuisset manifesta. Verum quod in famulis usu venire solet, qui si statim post fugam nomina mutant, occulti manent, id ipsum in Paulo contigisset; si mox, ut relictis Judæis ad nos venit, nomen mutavisset, nemo scivisset eum qui persecutor erat, esse evangelistam, et apostolum factum esse. Illud enim Judæos cohibebat, quod quem doctorem penes se habuerant, tunc adversarium experirentur. Ne itaque subita nominis mutatio propositi mutationem obtegeret, multo illum tempore cum priori nomine reliquit: ut postquam omnes didicissent eum ipsum esse, qui Ecclesiam antea persequabatur, tunc re omnibus comperta, nomen mutaretur. Et quod ipsa vera sit causa, audi ipsum dicentem: *Veni in partes Syriæ et Ciliciæ: eramque ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ in Palæstina sunt (Gal. 1. 21)*. Quod si Ecclesiis Palæstinæ, ubi debebat, ignotus erat, multo magis aliis. *Eram*, inquit, *ignotus facie*, at non nomine. Quare ignotus erat facie? Nemo enim

ex fidelibus vel respicere ipsum audebat, cum nos oppugnaret: tanta cæde, tanto furore plenus erat. Quamobrem omnes resiliabant, omnes fugiebant, sicubi adventantem viderent, neque ipsum vel respicere audebant: ita nempe efferatus contra fideles erat; id unum audiebant, cum qui olim ipsos persequabatur, nunc prædicare fidem, quam olim devastabat. Quoniam igitur de facie ipsum non noverant, sed ex auditu tantum, si nomen statim mutasset, ne ii quidem, qui audierant, cognovissent eum, qui fidem persequabatur, nunc evangelium prædicare. Quoniam enim prius noverant ipsum vocari Saulum, si statim mutato nomine Paulus dictus fuisset, deinde vero quidam ipsis renuntiasset, Paulum qui persequabatur Ecclesiam, jam evangelium prædicare, ignorassent an idem ipse esset, quia ille non Paulus, sed Saulus vocabatur. Ideo illum multo tempore cum priori nomine reliquit, ut omnibus esset fidelibus notus, etiam iis, qui procul erant, et non ipsum viderant.

4. Cur ergo non statim ejus nomen mutatum sit, jam satis demonstratum est. Operæ pretium jam fuerit ut initium sermonis repetamus. *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini (Act. 9. 1)*. Quid sibi vult illud, *adhuc*? Quid antea fecit, ut dicat, *adhuc*? Nam illud, *adhuc*, de homine dicitur, qui antea multa mala fecerit. Quid ergo fecit? Imo quid, quæso, non mali fecit? Sanguine replevit Jerusalem, fideles interfecit, Ecclesiam devastabat, apostolos persequabatur, Stephanum occidit; non viris, non mulieribus parcebat. Audi discipulum: *Saulus autem devastabat Ecclesiam, in domos ingrediens, trahens viros et mulieres (Act. 8. 3)*. Non illi forum satis erat, sed in domos insiliebat: *In domos ingrediens*, ait. Neque dixit, ducens, vel evellens viros ac mulieres; sed, *Trahens viros ac mulieres*: ac si de fera loqueretur: *Trahens viros ac mulieres*; non viros solum, sed etiam mulieres. Neque naturam reverebatur, neque sexus miserebatur, neque ob infirmitatem frangebatur. Zelo namque, non furore motus, hoc agebat. Ideo Judæi hoc ipsum facientes, criminatione digni; hic contra id agens, venia dignus est. Etenim illos palam erat honoris et inanis apud vulgus gloriæ causa illud agere; hic vero secus, sed zelo erga Deum permotus, etsi non secundum scientiam. Quamobrem illi, relictis mulieribus, viros impugnabant, quia in illos gloriam suam transisse videbant: hic autem, utpote zelo stimulante, universos adoriebatur. Hæc secum omnia reputans Lucas, vidensque illum nondum esse satiatum, dicebat: *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini*. Non satiavit eum cædes Stephani, non ejus explevit animum persecutio Ecclesiæ; sed ulterius procedebat: neque furendi finem faciebat: zelus quippe erat. Sed nuper reversus a cæde Stephani, apostolos persequabatur; id ipsumque faciebat, ac si quis lupus sæviens in ovile ingressus, raptu agno, oreque discerpto, ex hoc raptu ferocior evaderet. Ita et Paulus apostolorum chorum invasit, indeque rapuit agnum Christi Stephanum, eoque die

cepto, hac cæde ferocior evasit. Propterea dicit, *adhuc*. Quamvis cujus animum non explevisset cædes hujusmodi? quem non placasset mansuetudo ejus, qui occidebatur; verbaque ejus, qui lapidibus obrutus pro lapidantibus sic precabatur: *Domine*, inquit, *ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59)? Ideo persecutor factus est evangelista. Nam statim post cædem hic conversus est, illius vocem audivit Deus. Etenim dignus erat Stephanus qui audiretur tum propter futuram Pauli virtutem, tum propter propriam confessionem: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*. Audiant qui inimicos habent, qui injuria afficiuntur. Etsi enim sexcenta gravia patiaris, nondum lapidatus es, quemadmodum Stephanus. Et vide quid factum sit. Obstruebatur fons unicus Stephani, et aperiebatur alius, ex quo innumera manabant flumina. Postquam enim siluit os Stephani, mox sonuit tuba Pauli. Sic numquam Deus derelinquit usque in finem ad se currentes, sed dona præbet majora, quam ab inimicis auferantur. Non enim illi talem ab exercitu ejecerunt militem, qualem in ejus locum induxit Christus. *Saulus autem adhuc*. Aliud quiddam significat illud, *adhuc*: videlicet, illum adhuc furem, adhuc ferocientem, adhuc vi furoris commotum, adhuc cæde ferventem attraxit Christus. Non enim expectavit donec cessaret ægritudo, exstingueretur morbus, mansuetiorque fieret ille sic efferatus, et sic illum attraheret: verum in ipsa furoris vi ipsum cepit, ut ostenderet potentiam suam, quod in medio furore, æstuante animo, persecutorem vicerit et subegerit. Etenim medicum tunc admiramur, quando febrim invalescentem et ferventem in summo fervore exstinguere et penitus sedare potest: quod et in Paulo factum est. In ipsa quippe flammæ vehementia vox Domini, ceu ros superne manans, ipsum morbo penitus liberavit. *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini*, dimisit multitudinem, et deinde in principes impetum fecit. Quemadmodum enim is, qui arborem vult excindere, dimissis ramis, radicem secat: sic et ille discipulos adortus est, quod radicem prædicationis resecore cuperet.

Martyres palmites ex Christo ceu radice pullulantes. Conversionis Pauli modus. — Verum non erant discipuli radix prædicationis, sed discipulorum Dominus. Quamobrem dicebat ille: *Ego sum vitis, vos palmites* (Joan. 15. 5). Illa vero radix inexpugnabilis est. Idcirco quanto plures resecebant palmites, tanto plures et majores iterum pullulabant. Exsectus itaque est Stephanus, et pullulavit Paulus, ac quotquot per Paulum crediderunt. *Factum est autem*, inquit, *cum appropinquaret Damasco, subito circumfulsit eum lux de caelo: et cadens in terram, audivit vocem dicentem sibi: Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 3. 4)? Quare non vox prius allata est, sed lux prius circumfulsit eum? Ut quiete vocem audiret. Quoniam enim is qui animo furoreque plenus aliquam rem perficere conatur, etiamsi innumeri vocent, non se convertit, totus operi intentus: ne idipsum in Paulo accideret, neve ille gestarum rerum furore ebrius vocem non adver-

teret, aut non audiret, animo ejus toto ad devastandum intento: excæcatis ante per lucem oculis, sedatoque animo, exstincta omni mentis perturbatione, factaque ingenti animi tranquillitate, vocem emisit, ut dejecta omni arrogautia, sobria mente dictis attenderet. *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 4)? Verba non tam arguentis, quam sese purgantis sunt. *Quid me persequeris?* In quo aut parvo aut magno accusare me potes? in quo a me læsus fuisti? an quod mortuos vestros suscitaverim? an quod leprosos mundaverim? quod dæmones fugaverim? Sed ideo adorare me, non persequi oportuit. Ut vero discas illud, *Quid me persequeris?* sese purgantis potius esse: audi quomodo Pater ejus iisdem verbis Judæos alloquatur. Quemadmodum enim hic dicit, *Saule, Saule, quid me persequeris?* sic et ille Judæis dicebat: *Popule meus, quid feci tibi; aut in quo contristavi te* (Mich. 6. 3)? *Saule, Saule, quid me persequeris?* Ecce supinus jaces, ecce sine catena alligatus es. Quemadmodum igitur si herus servum sæpe transfugam, multa que operatum mala, comprehensum et victum sic alloquatur, *Quid vis tibi faciam?* ecce jam ad manus venisti: ita et Christus Paulum correptum prostratumque, trementem videns ac formidantem, nihilque tacere valentem, sic alloquitur: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Quorsum ille furor evadet? quorsum insania? quorsum zelus intempestivus? quorsum vincula et circuitiones? quorsum efferatus ille animus? Jam immobilis eris, eumque quem persequeris, ne videre quidem poteris: et qui festinus undique circumcursabas, nunc dicentes *opus habes*. Ideo namque nunc dicit ei, *Quid me persequeris?* ut disceret etiam præcedenti tempore ipso concedente omnia facta esse; neque illa infirmitatis fuisse, neque hæc, quæ jam fierent, crudelitatis esse; sed illa clementiæ, hæc providentiæ. Quid igitur Paulus, *Quis es, Domine* (Act. 9. 5)? Novit dominium ex concessione illa, virtutem ex cæcitate præsentis: demum potentiam constitetur. *Quis es, Domine?* Vidistin' gratiam animum? vidistin' mentem libertate plenam? vidistin' conscientiam sinceram? Non reluctatus est, non contendit; sed statim Dominum agnovit. Non quemadmodum Judæi, cum viderent mortuos suscitatos, cæcos visum recipientes, leprosos mundatos, necnon ad tantarum rerum opificem accurrerent, seductorem etiam illum vocabant, omneque insidiarum genus apparabant: non sic utique Paulus, sed statim conversus est. Quid igitur Christus? *Ego sum Jesus, quem tu persequeris* (Ibid.). Cur non dixit, *Ego sum Jesus*, qui resurrexi, ego sum Jesus, qui in dextera Dei sedeo, sed, *Ego sum Jesus, quem tu persequeris?* Ut ejus mentem percelleret, ut ejus animam compungeret. Audi itaque Paulum post multum temporis, post innumera præclare gesta, hoc lamentantem: *Ego enim*, inquit, *sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quia persequentus sum Ecclesiam* (1. Cor. 15. 9). Si vero post sexcenta præclare gesta, post tantum elapsum tempus, hoc lugebat, quanta verisimile est ipsum esse passum illo tempore,

θρασύτερος ὑπὸ τῆς ἀρπαγῆς ἐγένετο. Οὕτω καὶ Σαῦλος ἐπεπήδησε τῷ χορῷ τῶν ἀποστόλων, [123] ἤρπασεν ἐκείθεν τὸ ἄρνιον τοῦ Χριστοῦ, τὸν Στέφανον διεσπάραξεν, ἐγένετο λοιπὸν ὑπὸ τῆς σφαγῆς ταύτης θρασύτερος. Διὰ τοῦτό φησιν, Ἔτι. Καίτοι τίνα οὐκ ἂν ἐνέπλησεν ὁ φόνος ἐκείνος; τίνα οὐκ ἂν κατήδεσεν ἡ ἐπιείκεια τοῦ σφαττομένου, τὰ ῥήματα ἅπερ λιθαζόμενος ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἠύχετο, Κύριε, λέγων, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην; Διὰ τοῦτο ὁ διώκτης εὐαγγελιστὴς γέγονεν. Εὐθέως γὰρ μετὰ τὸν φόνον οὗτος μετεβάλλετο, ἐκείνου τῆς φωνῆς ἤκουσεν ὁ Θεός. Καὶ γὰρ ἄξιός ἦν ἀκούεσθαι Στέφανον καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν Παύλου τὴν ἐσομένην, καὶ διὰ οἰκείαν ὁμολογίαν, Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Ἀκουέτωσαν ὅσοι ἐχθροὺς ἔχουσιν, ὅσοι πλεονεκτοῦνται. Κἂν γὰρ μυρία πάθης δεῖν, οὐδέπω ἐλιθάσθης, καθάπερ ὁ Στέφανος. Καὶ ὅρα τί γίνεται. Ἐνεφράττετο μία πηγὴ ἡ τοῦ Στεφάνου, καὶ ἠνοίγετο ἑτέρα μυρίου ἀφίεσσα ποταμοῦς. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσήγαγε τὸ στόμα Στεφάνου, ἤχησεν εὐθέως ἡ σάλπιγξ τοῦ Παύλου. Οὕτως οὐδέποτε ὁ Θεὸς εἰς τέλος ἐγκαταλιμπάνει τοὺς αὐτῷ προστρέχοντας, ἀλλὰ μείζονα ὢν ἀποστεροῦσιν οἱ ἐχθροὶ δίδωσιν αὐτοῖς τὰ δῶρα. Οὐ γὰρ τοιοῦτον ἐξέβαλον ἀπὸ τῆς φάλαγγος στρατιώτην ἐκείνοι, οἷον ἀντείστηγεν ὁ Χριστός. Σαῦλος δὲ ἔτι. Καὶ ἄλλο τι δηλοῖ τὸ, Ἔτι, τοῦτο· οἷον, ὅτι ἔτι μαινόμενον, ἔτι ἀγριανόντα, ἔτι ἐν ἀκμῇ τοῦ θυμοῦ ὄντα, ἔτι τῷ φόνῳ ζέοντα ἐπεσπάσατο ὁ Χριστός. Οὐδὲ γὰρ ἀνέμεινε λῆξαι τὸ νόσημα, καὶ σθεσθῆναι τὸ πάθος, καὶ πρᾶκτερον γενέσθαι τὸν ἄγριον, καὶ οὕτως εἰλκυσε· ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς μανίας αὐτὸν ἐχειρῶσατο, ἵνα δεῖξῃ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, ὅτι ἐν μέσῃ τῇ βαχχεῖα τότε ἐκείνη ζέοντος ἔτι τοῦ θυμοῦ κρατεῖ καὶ περιγίνεται τοῦ διώκτου. Καὶ γὰρ ἱατρὸν τότε θαυμάζομεν μάλιστα, ὅταν δυνηθῇ τὸν πυρετὸν αἰρόμενον καὶ τὴν φλόγα τοῦ νοσήματος οὔσαν ἐν ἄκρᾳ σφοδρότητι κατασβέσαι καὶ παντελῶς ἀφανίσει· ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ Παύλου γέγονεν. Ἐν ἀκμῇ γὰρ αὐτὸν ὄντα τῆς φλογός, ὥσπερ τις δρόσος ἀνώθεν κατενεχθεῖσα, ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου τοῦ νοσήματος ἀπήλλαξε παντελῶς. Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειλής καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητάς τοῦ Κυρίου, ἀφῆκε τὸ πλῆθος, καὶ τοῖς ἄρχουσιν λοιπὸν ἐπαπέθετο. Ὅσπερ γὰρ ὁ δένδρον βουλόμενος ἐκτεμεῖν, τοὺς κλάδους ἀφείλε, κάτωθεν ἐκκόπτει τὴν ῥίζαν, οὕτω θὴ καὶ οὗτος ἐπὶ τοὺς μαθητάς ἔβλεπε, τὴν ῥίζαν τοῦ κηρύγματος βουλόμενος ἀνελεῖν.

Ἄλλὰ οὐκ ἦσαν ῥίζαι τοῦ κηρύγματος οἱ μαθηταί, ἀλλ' ὁ τῶν μαθητῶν δεσπότης. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ἐκείνη δὲ ἀκαταγώνιστος ἡ ῥίζα. Διὰ τοῦτο ὅσω πλείονα ἐξέτεμον κλήματα, τοσοῦτω καὶ πλείονα καὶ μείζονα πάλιν ἐβλάστανεν. Ἐξέτεμθη γοῦν Στέφανος, καὶ ἀνεβλάστησε Παῦλος καὶ οἱ διὰ Παύλου πιστεύσαντες. Ἐγένετο δὲ, φησιν, ἐν τῷ ἐγγίσειν αὐτὸν τῇ Δαμασκῷ, ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ, Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; Τίνος ἐνεκεν οὐχὲ πρῶτον ἡ φωνὴ ἠνέχθη, ἀλλὰ πρότερον φῶς αὐτὸν περιήστραψεν; Ἴνα μεθ' ἡσυχίας ἀκούσῃ τῆς φωνῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρὸς τι πρᾶγμα τεταμένος καὶ θυμοῦ πλήρης ὢν, κἂν μυριοὶ καλῶσιν, οὐκ ἐπιστρέφεται, ὅλος τῆς

προκειμένης ὑποθέσεως ὢν· ἵνα μὴ καὶ ἐπὶ Παύλου τοῦτο γένηται, καὶ μεθῶν τῇ μανίᾳ τῶν [124] γεγενημένων παραπέμφηται τὴν φωνὴν, ἢ μὴδὲ ἀκούσῃ τὴν ἀρχὴν, τὴν διάνοιαν ἅπασαν πρὸς τὴν λεηλασίαν ἐκείνην ἔχων, πρότερον διὰ τοῦ φωτός πηρώσας αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὸν θυμὸν καταστείλας, καὶ σβέσας ἅπαντα τῆς ψυχῆς τὸν θόρυβον, καὶ πολλὴν ἐν τῇ διανοίᾳ γαλήνην ποιήσας, οὕτω τὴν φωνὴν ἀφῆκεν, ἵνα κατενεχθεῖσθαι τῆς ἀλαζονείας σώφρονι τῷ λογισμῷ προσέχη τοῖς λεγομένοις λοιπὸν. Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; Οὐ τοσοῦτον ἐγκαλοῦντός ἐστιν, ὅσον ἀπολογουμένου. Τί με διώκεις; Τί μικρὸν ἢ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχων ἐμοί; τί παρ' ἐμοῦ ἠδικημένος; ὅτι τοὺς νεκροὺς ὑμῶν ἀνέστησα; ὅτι τοὺς λεπρούς ἐκάθηρα; ὅτι τοὺς δαίμονας ἀπήλασα; Ἄλλὰ διὰ ταῦτα προσκυνεῖσθαί με, οὐχὲ διώκεσθαι ἔδει. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τὸ, Τί με διώκεις; ἀπολογουμένου μᾶλλον ἐστίν, ἀκουσον πῶς καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοῦτω κέχρηται τῷ ῥήματι. Ὅσπερ γὰρ οὗτος λέγει, Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; οὕτω κακείνος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους φησὶ· Λαός μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ τί ἐλύπησά σε; Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; Ἰδοὺ κείσαι πρηγῆς, ἰδοὺ δέδεσαι χωρὶς ἀλύσεως. Ὅσπερ οὖν ὅταν δεσπότης οἰκέτην πολλὰ περιφεύγοντα καὶ μυρία ἐργαζόμενον δεῖνὰ λαβὼν ὑπὸ χεῖρας, καὶ δῆσας λέγοι πρὸς αὐτὸν δεδεμένον, Τί σοι βούλει ποιῆσω νῦν; ἰδοὺ γέγονας ὑποχείριος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὸν Παῦλον λαβὼν, ῥίψας πρηγῆ, καὶ ὄρων τρέμοντα καὶ δεδοικότα καὶ οὐδὲν ἐργάζεσθαι δυνάμενον, φησὶ· Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; Πῶ οὖν ὁ θυμὸς ἐκείνος οἴχεται; πῶ δὲ ἡ μανία; πῶ δὲ ὁ ζῆλος ὁ ἀκαιρος; πῶ τὰ δεσμὰ καὶ αἱ περιδρομαί; πῶ δὲ ἡ ἀγριότης ἐκείνη; Ἀκίνητος μὲν ἔσθι νῦν, καὶ οὐδὲ ἰδεῖν τὸν διωκόμενον δύνασαι· καὶ ὁ σπεύδων καὶ πανταχοῦ περιτρέχων, χειραγωγῶ χρεῖαν ἔχεις νῦν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ νῦν φησιν αὐτῷ, Τί με διώκεις; ἵνα μάθῃ ὅτι καὶ ἐν τῷ πρὸς τοῦτου χρόνῳ ἐκὼν αὐτῷ συνεχῶρι· ὅτι οὔτε ἐκεῖνα ἀσθενείας ἦν, οὔτε ταῦτα ὀμότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα φιλανθρωπίας, καὶ ταῦτα κηδεμονίας. Τί οὖν ὁ Παῦλος, Τίς εἶ, Κύριε; Ἐπέγνω τὴν δεσποτεῖαν ἀπὸ τῆς συχωρήσεως, ἔμαθε τὴν δύναμιν ἀπὸ τῆς τότε πηρώσεως, ὁμολογεῖ λοιπὸν τὴν ἐξουσίαν. Τίς εἶ, Κύριε; Εἶδες ψυχὴν εὐγνώμονα; εἶδες διάνοιαν ἐλευθερίας γέμουσαν; εἶδες συνειδὸς ἀδέκαστον; Οὐκ ἀντέτεινεν, οὐκ ἐφιλονείκησεν, ἀλλ' ἔγνω τὸν δεσπότην εὐθέως. Οὐ καθάπερ Ἰουδαῖοι νεκροὺς ὄροντες ἀνισταμένους, πηροὺς ἀναβλέποντας, λεπρούς καθαιρομένους, οὐ μόνον οὐ προσέτρεχον τῷ ταῦτα ποιοῦντι, ἀλλὰ καὶ πλάνον αὐτὸν ἐκάλουν, καὶ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ἐκίνουν· ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως, ἀλλ' εὐθέως μετετίθετο. Τί οὖν ὁ Χριστός; Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ ἀναστάς, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος, ἀλλ', Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις; Ἴνα πλήρη αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, ἵνα κατανύξῃ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Ἀκουσον γοῦν Παύλου μετὰ πολλοὺς τοὺς χρόνους καὶ μυρία κατορθώματα τοῦτο θρηνοῦντος· Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ ἐλάχιστος [125] πάντων τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, δίδωξα τὴν Ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ μετὰ μυρία κατορθώματα καὶ τοσοῦτους χρόνους τοῦτο ἐπέθει, τί εἰκὸς ἦν

αὐτὸν παθεῖν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, κατόρθωμα μὲν οὐδέπω οὐδὲν ἔχοντα, τὴν δὲ δίωξιν ἐαυτῷ συνειδότα, καὶ τῆς φωνῆς ἐκείνης ἀκούοντα;

ε'. Ἄλλ' ἐπιφύονται ἡμῖν ἐνταῦθα· ὑμεῖς δὲ μὴ ἀποκάμητε, κἀν ἑσπέρα καταλάβοι· ὑπὲρ γὰρ τοῦ Παύλου πᾶς ἡμῖν ὁ λόγος, Παύλου τοῦ τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν τοὺς μαθητὰς διδάσκοντος. Ἐπιφύονται τοίνυν τινὲς ἐνταῦθα, καὶ λέγουσι· Καὶ τί μέγα, ὅτι Παῦλος προσῆλθε; καὶ γὰρ μονονοχί ὡσπερ σχοῖνον περιβαλὼν αὐτοῦ τῷ τραχήλῳ ὁ Θεὸς τὴν φωνὴν ἐκείνην, οὕτως αὐτὸν εἴλκυσε πρὸς ἑαυτόν. Προσέχετε μετὰ ἀκρίβειας. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς Ἑλλήνας κοινὸς ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος, καὶ πρὸς Ἰουδαίους, οἳ τῆς οικείας ἀπιστίας προκάλυμμα νομίζουσιν εἶναι τὸ τοῦ δικαίου κατηγορεῖν, οὐκ εἰδότες ὅτι διπλῆν ἁμαρτάνουσιν ἁμαρτίαν, τὴν τε οικείαν οὐκ ἀποιθέμενοι πλάνην, καὶ τὸν ἅγιον τοῦ Θεοῦ τοιαύταις αἰτίαις ὑποβάλλειν ἐπιχειροῦντες. Ἄλλ' ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν ἀπολογίαν τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι ποιήσομεθα. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ κατηγορία; Ἀνάγκη, φησὶν, αὐτὸν ἐπισπάσαστο ὁ Θεός. Ποῖα ἀνάγκη, ἀνθρώπε; Ἐκάλεσεν αὐτὸν ἄνωθεν. Ὅλων πιστεύεις, ὅτι ἐκάλεσεν αὐτὸν ἄνωθεν; Οὐκοῦν καὶ σὲ καλεῖ τήμερον δι' ἐκείνης τῆς φωνῆς, ἀλλ' οὐχ ὑπακούεις. Ὅρας ὅτι οὐχὶ ἀνάγκη ἦν τὸ πρᾶγμα; Εἰ γὰρ ἀνάγκη ἦν, καὶ σὲ εἶδε ὑπακούειν· εἰ δὲ σὺ οὐχ ὑπακούεις, εὐδηλον ὅτι κάκεινος ἐκ προαιρέσεως ὑπήκουσε. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι πολὺ μὲν εἰς τὴν Παύλου σωτηρίαν ἡ κλήσις, καθάπερ καὶ εἰς τὴν τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀνθρώπων, οὐ μὴν ἔρημον αὐτὸν ἀφήκεν εἶναι τῶν οικείων κατορθωμάτων καὶ τῶν διὰ τὴν βούλησιν ἐπαίνων, οὐδὲ ἐλυμήνατο αὐτοῦ τὸ αὐτεξούσιον, ἀλλ' ἐκὼν προσῆλθεν οὗτος καὶ ἐξ οικείας εὐγνωμοσύνης, ἐξ ἑτέρου παραδείγματος τοῦτο ποιῆσω φανερόν. Ἦκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι φωνῆς ἄνωθεν φερομένης, οὐχὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, περὶ τοῦ Χριστοῦ λεγούσης περὶ τῶν Ἰουδαίων βείθρων^α, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*, καὶ λέγουσιν ἐκεῖνοι *Οὗτός ἐστιν ὁ πλάτος*. Εἶδες φανερόν πολεμον; εἶδες δὴλην μάχην; εἶδες ὅτι πανταχοῦ εὐγνωμοσύνης χρεία, καὶ ψυχῆς ἀδεκάστου, καὶ μὴ προκατελημμένης πάθει; Ἰδοὺ καὶ ἐκεῖ φωνὴ, ἐνταῦθα φωνή· ἀλλ' ὁ μὲν ἐπέθετο, οἱ δὲ ἀντέλεγον. Καὶ οὐχὶ φωνὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἶδει περιστερᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐθάπτιζε μὲν Ἰωάννης, ἐθαπτιζέτο δὲ ὁ Χριστός, ἵνα μὴ τῷ ἀνθρωπίνῳ σχήματι προσέχοντες, τὸν βαπτίζοντα μείζονα τοῦ βαπτιζομένου εἶναι νομίσωσιν, ἤλθεν ἡ φωνὴ τοῦτον ἀπ' ἐκείνου διαιρούσα. Καὶ ἐπειδὴ ἀδηλον ἦν περὶ τίνος ἔλεγεν ἡ φωνὴ ὅπερ ἔλεγεν, ἤλθε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἶδει περιστερᾶς, τὴν φωνὴν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἔλκον τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλ' ὁμοῦ καὶ διὰ φωνῆς αὐτὸν ἐκήρυξε, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος εἶδειξε, καὶ μετὰ τούτου καὶ Ἰωάννης εἶβόα, ὅτι *Οὐκ εἰμι ἰκανός αὐτοῦ ἰῦσαι τὸν ἱμάτιον τοῦ ὑποδήματος*· καὶ μῦρια ἕτερα καὶ διὰ ῥημάτων, καὶ διὰ πραγμάτων μαρτύρια ἐγένετο, καὶ πρὸς ἀπαντα ἀπετυφλώθησαν· μάλλον δὲ πάντα [126] μὲν συνειδῶν, οὐδενὶ δὲ τῶν λεγομένων, οὐδὲ τῶν πραττομένων ἐπέθετο, τῇ μανίᾳ τῆς παρὰ τῶν πολλῶν ὀξείας προκατελημμένοι τὴν διάνοιαν. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν, ὅτι πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, διὰ δὲ τοὺς ἀρχοντας οὐκ ὠμολό-

γουν, ἵνα μὴ ἀποτυνάγωγοι γίνωνται. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, *Πῶς δύνασθε πιστεῦειν, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μένου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες*; Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως, ἀλλὰ μίᾳς μόνῃς ἀκούσας φωνῆς αὐτοῦ τῷ διωκομένου, εὐθέως προσέδραμεν, εὐθέως ὑπήκουσε, καὶ πολλὴν ἐπεδείξατο τὴν μεταβολήν. Εἰ δὲ μὴ ἀεκάμετε τῷ μήκει τῶν εἰρημένων, ἔτι εἰς ἐγγύτερον παράδειγμα ἄγω τὸν λόγον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦ Ἰωὴ ἤκουσαν, καὶ οὕτως ἤκουσαν ὡς Παῦλος ἤκουσε, καὶ ἐν καιρῷ τοιοῦτῳ ἤκουσαν, οἷον Παῦλος ἤκουσε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπίστευσαν. Καθάπερ γὰρ Παῦλος ὅτι ἐμαίνετο, ὅτε ἡγριαίνετο, ὅτε ἐπολέμει τοῖς μαθηταῖς, ἤκουσε τῆς φωνῆς, οὕτω καὶ Ἰουδαῖοι. Ποῦ, καὶ πότε; Ἐξῆλθον ἐν τῇ νυκτὶ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων εἰς τὴν σύλληψιν αὐτοῦ· ἐνόμιζον γὰρ ἀνθρώπων ψιλῶ ἐπιτίθεσθαι. Βουλόμενος τοίνυν αὐτοὺς διδάξει τὴν δύναμιν τὴν αὐτοῦ, καὶ ὅτι Θεὸς ἐστὶ, καὶ πρὸς κέντρα λακτιζουσι, λέγει αὐτοῖς, *Τίνα ζητεῖτε*; Ἐμπροσθεν αὐτοῦ καὶ πληθὸν εἰστήκεισαν, καὶ οὐκ ἔγνω αὐτόν· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ζητούμενος αὐτοῦς εἰρηγῶγει πρὸς τὴν εὔρεσιν τὴν αὐτοῦ, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἄκων ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, ὅτι, εἰ μὴ ἐβούλετο συγχωρῆσαι, οὐκ ἂν περιεγέγοντο. Πῶς γὰρ, εἰ μὴδὲ εὔρεῖν αὐτὸν δυνήθοντες; Τί λέγω, εὔρεῖν αὐτὸν μὴ δυνήθοντες; Ἄλλ' οὔτε ἰδεῖν αὐτὸν παρήντα ἴσχυσαν· οὐ μόνον δὲ παρόντα οὐκ ἴσχυσαν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐρωτῶντι ἀποκρινόμενοι, οὐδὲ οὕτως ἤδεσαν ὅστις ποτὲ ἦν ὁ παρών· οὕτω μὲν ὑπερβολῆς ἀπάτης· ἀετυφλώσεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς. Καὶ οὗ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπτίους ἔβριψεν αὐτοὺς τῇ φωνῇ· εἰπόντος γὰρ, *Τίνα ζητεῖτε*, ἀπήλθον πάντες εἰς τὰ ὀπίσω ἀπὸ τῆς φωνῆς ταύτης. Ὅσπερ γὰρ τὸν Παῦλον ἡ φωνὴ κατέβαλε, καὶ πρηγῆ κείσθαι ἐποίησεν, οὕτω καὶ τούτους ἡ φωνὴ πάντας ἔβριψεν ὑπτίους· καὶ ὡσπερ οὗτος οὐκ εἶλετε τὸν διωκόμενον ὅτι αὐτοῦ, οὕτως ἐκεῖνοι οὐκ εἶλεπον τὸν ζητούμενον ὑπ' αὐτῶν· ὡσπερ οὗτος ἐν τῷ καιρῷ τῆς μανίας ἀπετυφλώθη, κάκεινοι ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς μανίας ἀπετυφλώθησαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος, ὅτε ἐπορεύετο δεῖσαι τοὺς μαθητὰς, καὶ οὗτοι, ὅτε ἐξῆλθον δεῖσαι τὸν Χριστόν, ταῦτά ἔπαθον. Καὶ ἐκεῖ δεσμὰ, καὶ ἐνταῦθα δεσμὰ· καὶ ἐκεῖ δίωξις, καὶ ἐνταῦθα δίωξις· καὶ ἐκεῖ πῆρσις, καὶ ἐνταῦθα πῆρσις· καὶ ἐκεῖ φωνὴ, καὶ ἐνταῦθα φωνή· καὶ ὁμοία τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως ἡ ἐνδειξις, ὁμοία τὰ φάρμακα, ἀλλ' οὐχ ὁμοία ἡ διάρθρωσις· οἱ γὰρ κάμνοντες πολλὴν εἶχον διαφορὰν. Τί γὰρ ἀναισθητότερον, τί δὲ ἀγνωμονέστερον ἐκείνων; Ἐπεσον ὀπίσω, καὶ πάλιν ἀνέστησαν, καὶ πάλιν ἐπέθετο. Ἄρα τῶν λήθων οὐκ ἦσαν ἀναισθητότερον; Καὶ ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ εἰπὼν αὐτοῖς, *Τίνα ζητεῖτε*; καὶ βίβας ὀπίσω αὐτοὺς, λέγει αὐτοῖς πάλιν, [127] ὅτε ἀνέστησαν, *Τίνα ζητεῖτε*; καὶ λέγουσιν, *Ἦσοῦν*· λέγει αὐτοῖς, *Εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ εἰμι*· μονονοχὶ λέγων. Μάθετε ὅτι καὶ ὁ πρὸ τούτου εἰπὼν, *Τίνα ζητεῖτε*; καὶ βίβας ὑμᾶς, ἐγὼ εἰμι. Ἄλλ' οὐδὲν πάσιν ἐκ τούτου ἐγένετο, ἀλλ' ἔμειναν ἐπὶ τῆς αὐτῶν κωρύσεως. Ταῦτ' οὖν ἀπαντα ἐκ παραλλήλου συγχρίνων, μάνθανε ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης προσῆλθε Παῦλος, ἀλλ' ἀπὸ ψυχῆς εὐγνώμονος καὶ ἀδεκάστου συνειδότης.

ς'. Εἰ δὲ καρτερεῖτε καὶ ὑπομένετε, ἕτερον ἐγγύτερον τούτου λέγω πάλιν, ἀναντιρρήτων ἔχον ἀπόδειξιν τοῦ μὴ κατ' ἀνάγκην τὸν Παῦλον προσεληλυθέναι τῷ

^α Placet conjectura Savilli : περὶ τὰ Ἰουδαῖα βείθρα. Εδ.

cum nullum opus bonum penes se haberet, et illatæ persecutionis sibi conscius esset, dum illam vocem audiret?

5. *Probatum Paulum libere accessisse, non necessitate.* — Verum insurgunt contra nos quidam: vos autem ne defatigemini, appetente licet vespera: nam pro Paulo loquimur, pro Paulo, qui per triennium nocte dieque discipulos docuit. Insurgunt itaque jam adversum nos aliqui, et dicunt: Ecquid mirum si Paulus accesserit? cum Deus vocem illam quasi funem ad collum ejus injecerit, et sic illum ad se traxerit. Animum diligenter adhibete. Etenim hæc argumentatio nobis communis est cum gentilibus et cum Judæis, qui incredulitatis suæ tegumentum id esse putant, si virum justum incusent, ignari se dupliciter peccare, et quod errorem suum non deponant, et quod sanctum Dei ejusmodi criminationibus impetant. Verum nos Dei gratia fulti, ejus defensionem suscipiemus. Quæ igitur accusatio est? Vi, inquit, illum attraxit Deus. Qua vi, mi homo? Superne vocavit eum. Credis omnino quod eum superne vocaverit? Atqui te quoque hodie vocat per illam vocem, et tu non obsequeris. Viden' non fuisse illud necessitatis? Nam si necessitatis fuisset, opus erat ut et tu obedires. Quod si tu non obedias, palam est eum ex voluntate obedivisse. Et ut discatis vocationem multum ad Pauli salutem contulisse, quemadmodum et ad aliorum omnium hominum, nec tamen illum bonis operibus, et laudibus, quæ merito voluntatis acquiruntur, vacuum reliquisset, neque liberum ejus arbitrium labefactasse, sed libentem cum proprio bonæ voluntatis motu accessisse: alio exemplo id planum faciam. Audierunt Judæi vocem superne loquentem, non Filii, sed Patris de Christo loquentis ad Jordanis fluentia, *Hic est Filius meus dilectus*; at illi dicunt, *Hic est seductor ille* (*Matth. 3. 17. et 27. 63*). Viden' manifestum bellum? viden' apertam pugnam? viden' ubique grato et benevolo animo esse opus, animaque sincera, neque affectu præoccupata? Ecce et illic vox, et hic vox: sed ille obtemperabat, hi repugnabant. Neque tantum vox auditur, sed Spiritus in columbæ specie videtur. Cum enim Joannes baptizaret, Christus vero baptizaretur, ne humanam figuram spectantes, baptizantem baptizato præstantiorem existimarent, venit vox quæ hunc ab illo distingueret. Et quia incertum esse videbatur de quonam vox illa loqueretur, venit Spiritus sanctus in specie columbæ, qui vocem in caput Christi duceret. Attamen et per vocem prædicavit, et per Spiritum ostendit, Joannesque postea clamabat, *Non sum dignus, qui corrigiam solvam calceamenti ejus* (*Luc. 3. 16*): multa quoque alia tam verborum, quam operum testimonia accesserunt, et ad omnia in cæcitate manserunt; imo viderunt omnia, sed neque dictis neque factis credidere, præjudicatæ vulgi opinionis insania ipsorum mentem occupante. Quod etiam evangelista dicit: multos nempe Judæorum in illum credidisse; sed metu principum ipsum confiteri non ausos esse, ne a synagoga ejicerentur (*Joan. 12. 42*). Ipse vero Christus dicebat: *Quomodo potestis cre-*

dere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam, quæ a solo Deo est, non queritis (*Joan. 5. 44*)? Verum non ita Paulus; sed una solum audita voce ejus, quem ille persequebatur, statim occurrit, statim obedivit, et magnam præ se tulit conversionem. Quod si ditorum prolixitate non defatigemini, ad aliud propinquius exemplum propero. Etenim et Filium audierunt, atque ita audierunt, ut Paulus audierat, et simili audierunt tempore, atque Paulus, neque tamen sic crediderunt. Nam sicut Paulus cum fureret, cum ferocior esset, cum discipulos impugnaret, vocem audivit, ita et Judæi. Ubinam, et quando? Egressi sunt noctu cum facibus et lampadibus ad comprehendendum illum; putabant enim se merum hominem adoriri. Cum igitur eos suam vellet docere virtutem, seque Deum esse, ipsosque contra stimulum calcitrare, dicit illis, *Quem queritis* (*Joan. 18. 4*)? Coram eo et proxime stabant, neque illum videbant; verum is ipse, qui quærebatur, ipsos manu ducebat, ut se invenirent, ut edicerent ipsum non invitum ad patiendum venire, et, si ipse non concessisset, numquam illos rem perfecturos fuisse. Quomodo enim, cum nec invenire illum possent, imo ne videre quidem præsentem? Non modo autem præsentem videre non potuerunt, sed cum sciscitanti responderent, ne sic quidem sciebant, quisnam tunc præsens esset: usque adeo oculos eorum excæcaverat. Imo ne id quidem tantum, sed etiam voce illos supinos prostravit: nam ut dixit, *Quem queritis?* abierunt omnes retrorsum ab hac voce pulsati. Quemadmodum enim vox Paulum dejecit et resupinavit, sic et vox illos omnes prostravit supinos; et quemadmodum ille non videbat eum, quem persequebatur, ita et illi non videbant eum, quem quærebant; sicut ille tempore furoris sui excæcatus est, ita et illi tempore furoris sui sunt excæcati. Etenim ille cum iret vincitum discipulos, et hi cum exirent alligatum Christum, eadem passi sunt. Illic vincula, et hic quoque vincula; illic persecutio, hic etiam persecutio, illic cæcitas, hic item cæcitas; illic vox, hic quoque vox: similis utrobique Christi potentiæ demonstratio, similia remedia: at non similis emendatio; inter ægrotantes enim magnum discrimen. Quid enim stupidius, quid ingratus illis? Ceciderunt retrorsum, et rursus surrexerunt, rursus invaserunt. Annon ipsis lapidibus insensibiliores erant? Ut vero disceant hunc ipsum esse, qui dixerat illis, *Quem queritis?* illosque retrorsum prostraverat: cum surrexissent, iterum dicit illis, *Quem queritis?* Respondent illi, *Jesus*. Tum ille: *Dixi vobis, quia ego sum* (*Joan. 18. 6*); ac si diceret: *Discite me eum ipsum esse, qui antea dixi vobis, Quem queritis? vosque prostravi*. Verum nihil hoc profuit, sed in cæcitate manserunt. Hæc omnia simul et accurate conferens, discite Paulum non ex necessitate accessisse, sed ex bono animo sinceraque conscientia.

6. *Alio exemplo probatur Paulum libere ad fidem accessisse. Deus non vim infert nolentibus, sed volentes trahit.* — Quod si id feratis patienterque toleretis,

aliud longe opportunius dicam, quo ineluctabiliter demonstratur Paulus non ex necessitate ad Dominum accessisse. Venit postea Paulus Salaminem Cypri, ibique invenit magum quemdam sibi obsistentem apud proconsulem Sergium. Paulus vero repletus Spiritu sancto dixit illi : *O plene omni dolo, et omni versutia, fili diaboli, non desines pervertere vias Domini rectas (Act. 13. 10)* ? Hæc persecutoris verba sunt. Gloriam Domino referamus, qui ipsum convertit. Antea audiebatis, quod devastaret Ecclesiam, in domos ingrediens, trahensque viros ac mulieres abiret in carcerem. Videte quanta cum fiducia nunc pro prædicatione loquatur : *Non desines, inquit, pervertere vias Domini rectas ? Et nunc ecce manus Domini super te : et eris cæcus, et non videns usque ad tempus.* Idem remedium mago imposuit, quod sibi ipsi visum restituerat ; sed ille mansit in cæcitate : ut discas non vocationem modo Paulum adduxisse, sed etiam ejus propositum voluntatis. Nam si cæcitas sola id effecisset, in mago etiam id ipsum evenire oportuisset : sed non ita factum est. Verum ille quidem excæcatus est, proconsul autem videns id, quod factum erat, credidit. Alius remedium accepit, et alius visum recuperavit. Videte quantum bonum sit probus animi affectus ; quantum vero malum inobsequentia et cordis durities. Excæcatus est magus : et ille nihil lucratus est, quod inobsequens fuerit ; proconsul vero Christum cognovit. Quod igitur sponte et ex proposito voluntatis accesserit Paulus, id satis jam demonstratum est. Id vero jam volo, vos id probe nosse, Deum nempe non vim inferre nolentibus, sed volentes trahere. Ideo namque dicit : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum (Joan. 6. 44).* Qui vero trahit, volentem trahit, humique jacentem, ac manum porrigentem. Et ut discatis ipsum nemini vim ferre, et si ipso volente nos nolimus, quæ ad salutem nostram spectant pessum ire ; non quod ejus voluntas infirma sit, sed quod nemini velit necessitatem inferre : hanc rem disquirere necesse est, quoniam multi sæpe in segnitiei suæ obtentum hac futili utuntur defensione : sæpeque moniti ut illuminationem seu baptismum suscipiant, vitæ institutum in melius commutent, aliaque similia bona opera exsequantur, tunc illi pigri-

tantes et refugientes ita respondent : *Si Deus voluerit, persuadebit mihi et convertar. Sane non crimior illos, sed admodum approbo, quod ad voluntatem Dei confugiant ; sed volo ut ea, quæ penes ipsos sunt, afferant, et sic dicant, Si Deus voluerit. Nam si te somno ac segnitiei dedens, non coneris bona edere opera, sed Dei tantum voluntatem objeceris, nihil eorum, quibus opus habes, adipisceris unquam. Nam, ut dicebam, necessitate ac vi neminem unquam adigit Deus : sed vult quidem omnes salvos fieri, nemini vero necessitatem inducit, quemadmodum et Paulus dicit : *Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire (1. Tim. 2. 4).* Quomodo igitur non omnes salvi sunt, si vult omnes salvos fieri ? Quia non omnium voluntas ejus voluntatem sequitur ; Ille vero nemini vim infert. Sic et ad Jerusalem dicit : *Jerusalem, Jerusalem, quoties volui congregare filios tuos, et noluitis (Luc. 13. 34)* ? Quid igitur ? *Ecce relinquetur domus vestra deserta (Ib. v. 35).* Viden' quod etsi Deus velit nos salvos facere, nos autem accedere nolimus, in interitu maneamus ? Non enim invitum, non volentem, ut sæpe repeto, sed libentem et volentem hominem ut salvum faciat Deus paratus est. Homines quidem famulis volentibus nolentibus dominari et imperare volunt, non ad servorum utilitatem, sed ad suam respicientes : Deus vero qui nemine indiget, cum tibi demonstrare velit se nulla rerum nostrarum indigentem, servitutem nostram expetere, sed ad utilitatem solum nostram respicere ; ac non ad usum suum, sed ad emolumentum nostrum se omnia facere : nisi sponte ac volentes gratiamque servitutis ipsi reddentes accedamus, invitos ac resistentes numquam cogit nec vi adigit ; ut ostendat, non se nobis gratiam servitutis, sed nos ipsi gratiam habituros esse domini. Hæc itaque cum sciamus, Domini clementiam considerantes, dignam ejus benignitate, quantum facultas erit, vitæ institutum exhibeamus, ut et regnum cælorum consequamur : quo nos consortes fieri contingat, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, una cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.*

REPREHENSIO

EURUM, QUI ABERANT AB ECCLESIA, ET COHORTATIO AD PRÆSENTES, UT CURAM GERANT FRATRUM : ET IN PROŒMIUM EPISTOLÆ AD CORINTHIOS, PAULUS VOCATUS (1. Cor. 1. 1), ET DE HUMILITATE.

1. *De paucitate auditorum loquitur ; amor propria facit quæ communia. Tabernacula peccatorum domus privatæ.* — Cum ad vestram paucitatem oculos meos convorto, et collectis in singulis gregem nostrum minorem fieri cerno, mæreo simul et gaudeo : gaudeo quidem propter vos, qui adestis : mæreo vero propter illos, qui absunt. Nam vos quidem laudibus digni estis, quod nec ipsa paucitas negligentiores vos reddiderit : illi vero criminibus sunt obnoxii, quos neque studium vestrum ad majorem animi promptitu-

dinem excitarit. Propterea beatos vos prædico, et æmulatione dignos censeo, quod nihil vobis illorum nocuerit negligentia : miseros autem illos prædico, et lacrymis prosequor, quod nihil eos studium vestrum potuerit adjuvare. Non enim prophetam audierunt dicentem : *Elegi abjectus esse in domo Dei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum (Psal. 83. 11).* Non dixit, Elegi habitare in domo Dei mei, neque versari, neque ingredi : sed, *Elegi abjectus esse.* Licet inter ultimos numerer, boni consulo, hac re contem-

Κυρίω. Ἦλθεν εἰς τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου μετὰ ταῦτα ὁ Παῦλος, καὶ εὔρεν ἐκεῖ μάγον τινα ἀνθιστάμενον τῷ ὑπάτῳ Σεργίῳ. Ὁ δὲ Παῦλος πληθεὺς Πνεύματος ἁγίου εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ὁ κλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥαδιουργίας, υἱὸς διαβόλου, οὐ παύσῃ διαστρέφωρ τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας; Ταῦτα ὁ διώκτης. Δοξάσωμεν τοίνυν τὸν μεταβαλόντα αὐτόν. Πρὸ τούτου ἤκουετε ὅτι ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας, παρεδίδου εἰς φυλακὴν. Ὅρατε πῶς παρῆρσιάζεσθαι νῦν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος. Οὐ παύσῃ διαστρέφωρ, φησί, τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας; Καὶ νῦν ἰδοὺ χεῖρ Κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔσῃ τυφλὸς μὴ βλέπων ἕως καιροῦ. Τὸ φάρμακον τὸ ποιήσαν αὐτὸν ἀναθλέψαι, τοῦτο ἐπέθηκε καὶ τῷ μάγῳ, ἀλλ' ἔμεινεν ἐπὶ τῆς πηρώσεως ἐκεῖνος· ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἡ κλήσις μόνον προσηγάγε τον Παῦλον, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοῦ ἐκείνου προαιρέσις. Εἰ γὰρ ἡ πηρώσις μόνη τοῦτο ἐποίησεν, ἔχρην καὶ ἐπὶ τοῦ μάγου τὸ αὐτὸ γενέσθαι· ἀλλ' οὐκ ἐγένετο. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐπηροῦτο, ὁ δὲ ἀνθύπατος ἰδὼν τὸ γεγενημένον ἐπίστευσε. Ἄλλος ἐδέξατο τὸ φάρμακον, καὶ ἄλλος ἀνέθλεψεν. Εἶδετε πόσον ἐστὶν εὐγνωμοσύνη διανοίας, πόσον ἐστὶν ἀπειθεῖα καὶ σκληροκαρδία. Ἐγένετο πηρὸς ὁ μάγος· κάκεινος μὲν οὐδὲν ἀπάνωτο, ἀπειθὴς γὰρ ἦν, ἔγνω δὲ τὸν Χριστὸν ἀνθύπατος. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἐκὼν καὶ ἐκ προαιρέσεως προσήλθεν ὁ Παῦλος, ἰκανῶς ἀποδείκνυται. Βούλομαι δὲ τοῦτον ὑμᾶς ἀκριθῶς εἰδέναι τὸν λόγον, ὅτι μὴ βουλομένους οὐ βιάζεται ὁ Θεός, ἀλλὰ βουλομένους ἔλκει. Διὰ τοῦτο γὰρ φησιν· Οὐδεὶς ἐρχεται πρὸς με, ἢν μὴ ὁ Πατήρ μου ἑλκύσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ ἔλκων, τὸν βουλούμενον ἔλκει, τὸν κάτω κείμενον καὶ χεῖρα ὀρέγοντα. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι οὐδένα βιάζεται, ἀλλ' ἐάν αὐτὸς θέλῃ, ἡμεῖς δὲ μὴ θέλωμεν, διαπίπτει τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, οὐκ ἐπειδὴ ἀσθενὲς αὐτοῦ τὸ βούλημα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναγκάσαι οὐδένα θέλει, ἀναγκαῖον τοῦτον ἐξετάσαι τὸν λόγον, ἐπειδὴ πολλοὶ πολλάκις προφάσει βῆθυμίας, τούτῳ κέχρηται τῷ προσοχηματι τῆς ἀπολογίας, καὶ παρακαλούμενοι πολλάκις ἐπὶ φῶτισμα, ἐπὶ πολιτείας ἀρίστης μεταβολῆν, ἐφ' ἕτερα τοιαῦτα κατορθώματα, εἴτα καὶ ὡς ὀκνοῦντες καὶ ἀναδυόμενοι τοῦτο ἀποκρίνονται, ὅτι· Ἐάν θέλῃ ὁ Θεός, πείσει με, καὶ μεταθήσομαι. Καὶ οὐκ ἐγκαλῶ μὲν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα

ἀποδέχομαι, ὅτι καταφεύγουσιν ἐπὶ τὴν [128] βουλήν τοῦ Θεοῦ· βούλομαι δὲ καὶ τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσφέρειν, καὶ οὕτω λέγειν, Ἐάν θέλῃ ὁ Θεός. Ἄν γὰρ σαυτὸν ὑπνω καὶ βῆθυμιά παραδοῦς, μὴ ἐγγειρῆς μὲν ταῖς ἀγαθαῖς πράξεσι, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ θέλημα προβάλλῃ μόνον, οὐδέποτε σοι οὐδὲν ἔσται τῶν δεόντων. Ὅπερ γὰρ ἔφη, ἀνάγκη καὶ βία οὐδένα προσάγεται ποτε ὁ Θεός· ἀλλὰ θέλει μὲν ἅπαντας σωθῆναι, οὐκ ἀναγκάζει δὲ οὐδένα· καθὼς καὶ Παῦλος φησιν, Ὁ θέλω πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἅπαντες σώζονται, εἰ θέλει πάντας σωθῆναι; Ἐπειδὴ οὐκ ἅπαντων τὸ θέλημα τῷ θελήματι αὐτοῦ ἔπεται, αὐτὸς δὲ οὐδένα βιάζεται. Οὕτω καὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ φησιν· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; Τί οὖν; Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ἡμῶν ἔρημος. Ὅραξ ὅτι, κἂν θέλῃ ὁ Θεός σῶσαι, ἡμεῖς δὲ αὐτοὺς μὴ ἐπιδῶμεν, μένομεν ἐπὶ τῆς ἀπωλείας. Οὐ γὰρ ἔκοντα, οὐδὲ μὴ βουλούμενον, ὅπερ λέγω πολλάκις, ἀλλ' ἐκόντα καὶ προαιρούμενον παρεσκευάσαται σῶζειν ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπον. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ καὶ ἐκόντων καὶ ἀκόντων τῶν οἰκετῶν βούλωνται εἶναι καὶ δεσπόζειν· οὐ πρὸς τὸ τοῖς οἰκέταις συμφέρον, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκίαν χρεῖαν ὀρῶντες αὐτῶν δεσπόζουσιν· ὁ δὲ Θεός ἀνευθεῖς ὢν, καὶ βουλούμενός σοι δείξει, ὅτι οὐδενὸς τῶν ἡμετέρων δέόμενος, τῆς δουλείας ἡμῶν ἐφίεται, ἀλλ' εἰς ἕν μόνον σκοπῶν τὸ συμφέρον ἡμῶν, καὶ οὐ τῆς αὐτοῦ χρείας ἔνεκεν, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας ὠφελείας ἅπαντα πράττει, ἂν μὲν ἐκίντες καὶ βουλούμενοι καὶ χάριν αὐτῷ τῆς δουλείας εἰδότες προεβλῶμεν· ἄκοντες καὶ ἀποπηδῶντας οὐκ ἀναγκάζει, οὐδὲ βιάζεται, αὐτὸ τοῦτο δεικνύς, ὅτι οὐκ αὐτὸς ἡμῶν χάριν τῆς δουλείας, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτῷ χάριν τῆς δεσποτείας ἔχειν ὀφειλομεν. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὴν τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν ἐνοοῦντες, ἀξίαν αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν πολιτείαν ἐπιδειξώμεθα, ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν· ἡ γέννητο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι· καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἄμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Hic aliquid desiderari videtur, v. g. κύριος.

ΕΠΙΤΙΜΗΣΙΣ

Κατὰ τῶν ἀπολειφθέντων, παραλείπει πρὸς τοὺς παρόντας, εἰς τὸ κήδεσθαι τῶν ἀδελφῶν, καὶ εἰς τὸ προοίμιον τῆς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, ἢ Παῦλος κλητὸς, ἢ καὶ περὶ ταπεινοπροσύνης.

α'. Ὅτι ἐν εἰς τὴν ὀλιγότητα ἀπίδω τὴν ὑμέτεραν καὶ τὸ ποιμνιον θεάσωμαι καθ' ἐκάστην σὺναξιν ἐλαττούμενον, καὶ ἀθυμῶ, καὶ χαίρω· χαίρω μὲν δι' ὑμᾶς τοὺς παρόντας, ἀθυμῶ δὲ δι' ἐκείνους τοὺς ἀπόντας. Ἔμεῖς μὲν γὰρ ἐπαύτων ἄξιοι, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ὀλιγότητος βῆθυμότεροι γινόμενοι· ἐκεῖνοι δὲ ὑπεύθυνοι ἐγκαλημάτων, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ὑμέτερας [129] σπουδῆς εἰς προθυμίαν διεγειρόμενοι. Διὰ τοῦτο ὑμᾶς μὲν μακαρίζω καὶ ζηλωτοὺς εἶναί φημι, ὅτι οὐδὲν ὑμᾶς

παρέβλαψεν ἡ ἐκείνων ὀλιγωρία· ἐκείνους δὲ ταλανίζω καὶ θακρῶ, ὅτι οὐδὲν αὐτοὺς ὠφέλησεν ἡ ὑμέτερα σπουδή. Οὐκ ἤκουσαν γὰρ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐξελεξάμην παραβριπεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνώμασιν ἁμαρτωλῶν. Οὐκ εἶπεν, Ἐξελεξάμην κατοικεῖν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου, οὐδὲ διατρίβειν, οὐδὲ εἰσιέναι· ἀλλ', Ἐξελεξάμην παραβριπεῖσθαι. Ἄγαπητόν μοι καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις τετάχθαι· στέργω ἐν τούτῳ, κἂν τῶν προ-

θύρων ἐπιθῆναι καταξιωθῶ, φησί· μεγίστην ἠγοῦμαι δωρεάν, κἄν με τῶν τελευταίων ἀριθμήσῃ τις ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου. Τὸν κοινὸν Δεσπότην ὁ πῶθος ἴδιον ποιεῖται· τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη. Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου. Ὁ φιλῶν οὐχὶ τὸν φιλούμενον μόνον ἐπιθυμεῖ ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸν οἶκον ἐκείνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν πυλῶνα· οὐχὶ τὸν πυλῶνα τῆς οἰκίας μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν στενωπὸν καὶ τὸ δῆμοδον· καὶ κἄν ἱμάτιον, κἄν ὑπόδημα ἴδῃ τοῦ φιλούμενου, αὐτὸν νομίζει παρεῖναι τὸν φιλούμενον. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ προφῆται· ἐπειδὴ τὸν Θεὸν οὐχ ἑώρων τὸν ἀσώματον, ἐώρων τὸν οἶκον, καὶ διὰ τοῦ οἴκου τὴν ἐκείνου παρουσίαν ἐφαντάζοντο. Ἐξελεξάμην παραβρισεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μῆλλον, ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνώμασιν ἁμαρτωλῶν. Ἐκαστος τόπος, ἕκαστον χωρίον, πρὸς τὴν σύγκρισιν τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, σκηνώμα ἁμαρτωλῶν ἔστι, κἄν δικαστήριον εἴπῃ, κἄν βουλευτήριον, κἄν τὴν ἐκάστου οἰκίαν. Κἄν γὰρ εὐχὰ γίνωται ἐκεῖ, κἄν ἰκνησθῆναι, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ φιλονεικίας γίνεσθαι καὶ μάχας καὶ λοιδωρίας, καὶ συλλόγους ὑπὲρ βιωτικῶν φροντιδῶν· ὁ δὲ οἶκος οὗτος τοῦτων καθαρῶς πάντων· διὰ τοῦτο, ἐκεῖνα μὲν σκηνώματα ἁμαρτωλῶν, οὗτος δὲ οἶκος τοῦ Θεοῦ· καὶ καθάπερ λιμὴν πνευμάτων καὶ κυμάτων ἀππλλαγμένους πολλὴν τοῖς ὀρμιζομένοις πλοίοις παρέχει τὴν ἀσφάλειαν, οὕτω δὴ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος, ὡς περ ἀπὸ τίνος χειμῶνος τῶν ἐξωθεν πραγμάτων τοὺς εἰσιόντας ἐξαρπάζων, μετὰ πολλῆς παρέχει τῆς γαλήνης καὶ τῆς ἀσφαλείας ἐστάναι, καὶ τῶν θείων ἀκροῶσθαι λογίων. Τοῦτο τὸ χωρίον ὑπόθεσις· ἔστιν ἀρετῆς, διδασκαλεῖον φιλοσοφίας· οὐκ ἐν συνάξει μόνον, ὅτε ἀκρόασις Γραφῶν καὶ διδασκαλία πνευματικῆ, καὶ συνέδριον Πατέρων αἰδουσίμων· ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τῷ λοιπῷ καιρῷ, ἐπιθῆθαι τῶν προθύρων μόνον, καὶ εὐθέως ἀπέθου τὰς φροντιδας τὰς βιωτικὰς. Εἰσελθε τῶν προθύρων εἰσω, καὶ καθάπερ αἶρα τις πνευματικῆς περιίσταται σου τὴν ψυχὴν. Αὕτη ἡ ἡσυχία εἰς φρίκην ἄγει, καὶ διδάσκει φιλοσοφεῖν· ἀνίσταται τὸ φρόνημα, καὶ οὐκ ἀφίηται μεμνησθαι τῶν παρόντων, μεθίστησι σε ἀπὸ γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Εἰ δὲ χωρὶς συνάξεως τοσοῦτον τὸ κέρδος τῆς ἐνταῦθα παρουσίας, ὅταν προφῆται πάντοθεν βοῶσιν, ὅταν ἀπόστολοι εὐαγγελίζωνται, ὅταν ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ εἰστήῃ, ὅταν Πατὴρ ἀποδέχεται τὰ γινόμενα, ὅταν [130] Πνεῦμα ἅγιον παρέχη τὴν οἰκίαν ἀγαλλιασιν, πόσης μὲν ὠφελείας ἐμπλησθέντες οἱ παρόντες ἀπέρχονται! οἱ ἀπόντες δὲ πόσῃ ζημίαν ὑπομένουσιν!

Ἐβουλόμην εἰδέναι ποῦ διατρίβουσιν οἱ τῆς συνάξεως καταφρονήσαντες, τί κατέσχεν αὐτοὺς, καὶ τῆς ἰερᾶς ταύτης τραπέζης ἀπήγαγε, περὶ τίνων ἡ διάλεξις. Μᾶλλον δὲ οἶδα σαφῶς· ἡ γὰρ περὶ ἀτόπων καὶ καταγελάστων πραγμάτων διαλέγονται, ἢ βιωτικὰς εἰσι προστρωμένοι φροντίζουν· ἀμφοτέρων δὲ ἡ διατριβὴ συγγνώμης ἀπεστέρηται, καὶ κόλασιν ἔχει τὴν ἐσχάτην. Καὶ περὶ μὲν τῆς προτέρας οὐδὲ λόγου δεῖ, οὔτε ἀποδείξεως· ὅτι δὲ καὶ οἱ τὰ τῆς οἰκίας ἡμῶν προβαλλόμενοι πράγματα, καὶ τὴν ἀφόρητον ἐκαίθεν ἀνάγκην λέγοντες, οὐδὲ οὗτοι δύνανται συγγνώμης τυχεῖν, ἅπαξ τῆς ἐδομαδος ἐνταῦθα καλούμενοι, καὶ οὐδὲ τότε ἀνεχόμενοι τὰ πνευματικὰ τῶν γῆινων προτιμῆσαι πραγμάτων, ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων ὄντων. Καὶ γὰρ οἱ κληθέντες ἐπὶ τὸν γάμον τὸν πνευ-

ματικῶν, ταύτας προσβάλλοντο τὰς προφάσεις, ὁ μὲν ὅτι ζεύγος ὠνήσατο, ὁ δὲ ὅτι ἀγρὸν ἐπριάσατο, ὁ δὲ ὅτι νύμφην ἠγάγετο, ἀλλ' ἐκολάσθησαν ὁμῶς. Ἀναγκαῖαι μὲν αἱ αἰτίαι· ἀλλ' ὅταν ὁ Θεὸς καλῆ, ἀπολογίαν οὐκ ἔχουσι· μετὰ γὰρ τὸν Θεὸν ἡμῶν πάντα ἀναγκαῖα. Μετὰ τὴν ἐκείνου τιμὴν, τότε τὰ ἄλλα ἀπολαύτω σπουδῆς. Τίς γὰρ οἰκέτης, εἰπέ μοι, πρὶν ἢ τὴν δεσποτικὴν πληρώσῃ διακονίαν, τῶν κατὰ τὴν ἴδιαν οἰκίαν ἐπιμελήσεται ποτε; Πῶς οὖν οὐκ ἀτακτον ἐπ' ἀνθρώπῳ μὲν, ἐνθα ψιλὸν ὄνομα ἡ δεσποτεία, τοσαύτην τοῖς κυρίοις παρέχειν τὴν αἰδῶ καὶ τὴν ὑπακοήν, τὸν δὲ ἀληθῶς Δεσπότην, οὐχ ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων, μηδὲ τῆς αὐτῆς τοῖς ἡμετέροις συνδούλοις ἀξιῶν θεραπείας; Εἴθε ἦν δυνατὸν ὑμῖν εἰς τὸ συνειδὸς αὐτῶν εἰσελθούμενοι, καὶ τότε εἴδετε ἂν καλῶς, πόσων τραυμάτων ἔγεμον, ὅσας ἀκάνθας εἶχον. Καθάπερ γὰρ γῆ, γεωργικῶν οὐκ ἀπολαύουσα χειρῶν, χερσοῦται καὶ ὄλομανεῖ· οὕτω καὶ ψυχὴ, πνευματικῆς οὐκ ἀπολαύουσα διδασκαλίας, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐκπέμπει. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῆς τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων μετέχοντες ἀκρόασεως, μόλις καταχομεν θυμὸν, μόλις χαλινοῦμεν ὀργὴν, μόλις καταστέλλομεν ἐπιθυμίαν, μόλις ἐκδύλομεν τρικέδνα φθόνου, συνεχεῖς ἐπιβῶς τὰς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἐπὶ φθόνους τοῖς ἡμετέροις πάθει, μόλις καταστέλλομεν τὰ ἀναίσχυντα θηρία· ἐκείνοι οἱ μηδέποτε ταύτης ἀπολαύοντες τῆς ἰατρείας, μηδὲ τῆς θείας ὑπακούοντες φιλοσοφίας, ποίαν σωτηρίας ἐπιβῶν ἔξουσιν, εἰπέ μοι; Ἐβουλόμην δύνασθαι δεῖξαι τὰς ὑμετέροις ὀφθαλμοῖς τὴν ἐκείνων ψυχὴν, καὶ εἴθετε ἂν ρυπῶσαν, αὐχμῶσαν, κατακεχυμένην, καὶ τεταπεινωμένην, καὶ ἀπαβρῆσιαστον. Ὅσπερ γὰρ τὰ βαλανεῖον οὐκ ἀπολαύοντα σώματα αὐχμοῦ καὶ ῥύπου γέμει πολλοῦ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, διδασκαλίας οὐκ ἀπολαύουσα πνευματικῆς, πολλὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἔχει περικειμένην αὐτῇ τὴν κηλίδαν. Καὶ γὰρ βαλανεῖον ἔστι τὰ ἐνταῦθα πνευματικῶν, τῆ θέρμῃ τοῦ Πνεύματος πάντα ἀποσμήχον ῥύπον· μᾶλλον δὲ οὐχὶ ῥύπον ἀποσμήχον μόνον τὸ τοῦ Πνεύματος πῦρ, ἀλλὰ καὶ βαφὴν. Ἐὰν γὰρ ὡσι, φησὶν, αἱ ἁμαρτίαι [131] ὑμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιθὼνα λευκανῶ· κἄν μετὰ τῆς αὐτῆς, φησὶν, ἀκριθείας τῶν ἁμαρτημάτων ὁ ῥύπος δάκη τῆς ψυχῆς τὴν οὐσίαν, ὡς εἰ; ἔξιν βαφῆς ἀκίνητον καταστῆναι, καὶ οὕτως ἐγὼ δύναμαι εἰς τὴν ἐναντίαν αὐτὴν καταστῆσαι ποιότητα· ἀρκεῖ γὰρ νεῦσαι, καὶ πάντα ἀφανίζεσθαι τὰ ἁμαρτήματα.

β'. Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ὑμεῖς ἀκούσητε· οὐδὲ γὰρ ὑμεῖς δεῖσθε τῶν φαρμάκων, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν· ἀλλ' ἵνα ἐκείνοι δι' ὑμῶν μάθωσιν. Εἰ δὲ ἐδυνάμην εἰδέναι τοὺς τόπους ἐν οἷς συλλέγονται, οὐκ ἂν ἠνώχλησα τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδυνατῶ μοι ἐνὶ ὄντι τοσοῦτον εἰδέναι δῆμον, ὑμῖν ἐγγχειροῦμαι τῶν ἀδελφῶν τῶν ὑμετέρων τὴν θεραπείαν· ἐπιμελήσασθε τῶν ἀδελφῶν τῶν οικειῶν, ἐπισπάσασθε, καλέσατε. Οἶδα ὅτι πολλὰκις τοῦτο ἐποιήσατε· ἀλλ' οὐδὲν τὸ πολλὰκις τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἕως τότε ποιῆσαι, ἕως ἂν πείσητε καὶ ἔλκυσσητε. Οἶδα ὅτι ἠνωχλήσατε, ὅτι φορτικοὶ πολλὰκις ἐνομίσθητε, ὅτι

si vel intrare vestibulum mihi concedatur, magni beneficii loco duco, si vel in numerum vestrorum in domo Dei mei. Communem amor ut proprium sibi vindicat: ea siquidem est caritatis. *In domo Dei mei.* Qui amat, tantum videre desiderat quem amat, sed non ejus domum, sed et vestibulum; neque in tantum ædium, sed vel angustium vel tibi si vel vestem, vel calceamentum viderit in amat, ipsum se videre arbitratur quem: affecti fuerunt prophetae: quoniam Deum non videbant, domum videbant, et per præsentem illum cernere sibi videbantur. *Actus esse in domo Dei mei magis, quam habere in tabernaculis peccatorum.* Quivis locus, quodvis cum domo Dei comparatus tabernaculum est, sive forum dixeris, sive curiam, sive ingulorum. Licet enim preces illic flant, licet iocundationes, tamen illic contentiones et pugnas et conventus fieri de sæcularibus curis: at hic locus ab his omnibus est immunis; peccatorum quidem illa sunt tabernacula, domus est Dei: et quemadmodum portus a fluctibus liber multam navibus in eo stationibus præbet securitatem, sic nimirum et hic locus tamquam ab externorum negotiorum tempestates, qui intraverint, in multa tranquillitate et securitate, sacrorumque eloquutionis participes efficit. Hic locus virtutis, philosophiæ schola: non in collecta scripturæ sacræ recitantur, et doctrina porrigitur, ac venerandorum patrum sententia: sed quovis etiam reliquo tempore, vestium ingredi, tum tu subito sæculares omnia depones. Intra in vestibulum, et tamquam spiritualis animam tuam afflabit. Hæc vitæ horrorum inculcit, et philosophari docet. erigit, neque sinit præsentium recordari, a cælestium te transfert. Quod si absque collecta præxum facis, quod hic verseris, quando prophetae clamant, quando apostoli evangelicant, quando stat Christus in medio, quando suscipit Pater, quando lætitiæ suam Spiritus impertit, quanta qui adsunt utilitate succedunt, quanto damno afficiuntur qui absunt? *Illud omnibus rebus præferendum.* — Vellem nam versentur, qui collectæ interesse negligunt eos detinuerit, et ab hac sacra mensa, de quibus inter se colloquantur. Imo vero non novi; aut enim de absurdis ac ridiculis loquuntur, aut sæcularibus curis affixi sunt: porro venia digna non est occupatio, et expellitio est obnoxia. Ac de priori quidem verba facere opus est, vel demonstrationem eos vero qui res domesticas nobis objiciunt, et intolerabili urgeri necessitate causantur, ne deam veniam obtinere posse, cum semel in via huc vocentur, ac ne tum quidem res spiritibus anteferre dignentur, ex evangelicis

constat. Nam et illi qui ad spirituales nuptias fuerant invitati, ejusmodi excusationes obtendebant, quod hic quidem jugum emisset, ille vero prædium sibi comparasset, ille sponsam duxisset (*Luc. 14. 18-20*); sed puniti sunt tamen. Necessariæ quidem sunt illæ causæ; sed cum Deus invitat, nulla excusatione sunt dignæ: Deo namque nobis sunt omnia necessaria posthabenda. Ubi ejus honori fuerit satisfactum, tum in alia studium impendatur. Quis enim, quæso, famulus, antequam domino debitum expleverit ministerium, domui suæ unquam providebit? An non igitur absurdum est inter homines, ubi nudum nomen est dominatus, tantam heris reverentiam exhibere atque obedientiam: verum autem Dominum, non nostrum solum, sed supernarum etiam virtutum, ne eodem quidem, quo conservos nostros, cultu et honore dignari? Atque utinam fieri posset, ut in illorum conscientiam penetraretis, tum vero probe intelligeretis, quot vulneribus scaterent, quot spinas haberent. Ut enim terra, quæ manibus agricolarum exculta non est, deserta sit et sylvescit: haud secus anima, quæ spirituali doctrina non imbuitur, spinas et tribulos producit. Si enim nos qui quotidie lectione prophetarum fruimur et apostolorum, vix impetum animi cohibemus, vix iram frenamus, vix cupiditatem reprimimus, vix invidiæ tabem repellimus, licet assidua carmina ex Scripturis sacris deprompta nostris perturbationibus occinamus, vix impudentes istas belluas cohibemus: illis quibus nunquam ejusmodi est adhibita medicina, neque divinam philosophiam audiverunt, quæ salutis, quæso, spes est reliqua? Vellem mihi liceret animam illorum oculis vestris subjicere, tum illam et sordidam et squalentem, confusam et abjectam ac pudore suffusam cerneretis. Nam quemadmodum quæ balacis non utuntur corpora squalore ac sordibus multis scatent: ita quæ spirituali doctrina exculta non est anima, multis sordibus peccatorum est obsita. Sunt enim balneum quoddam spirituale quæ hic sunt, quod calore Spiritus sordes omnes abstergit; imo vero non sordes tantum Spiritus ignis abstergit, sed etiam colorem. Si enim fuerint, inquit, *peccata vestra sicut phœniceum, sicut nivem dealbabo* (*Isai. 1. 18*); quamvis non minus tenaciter peccatorum sordes animæ naturæ adhæserint, ac si colorem ex tinctura immobilem contraxisset: ita possum ego contrariam in eam qualitatem inducere: sufficit enim solus nutus meus, ut omnia peccata deleantur.

2. *De fratribus solliciti esse debent ipsius auditores. Non rerum exitum, sed animi propositum Deus spectat; Exemplum viduæ orantis.* — Hæc a me non eo fine dicuntur, ut vos audiat: neque enim vel medicamentis indigetis, ob Dei benignitatem et gratiam; sed ut illi per vos intelligant. Quod si loca scire potuissem, in quibus congregantur, nequaquam molestiam caritati vestræ exhibuissem: sed quoniam fieri nequit, ut ego qui unus sum, tam numerosum populum noverim, vestræ fidei fratrum vestrorum curationem committo: estote de fratribus vestris solliciti, conciliate vobis illos, invitate. Scio vos istud persæpe fecisse,

sed nihil est hoc sæpè fecisse, nisi eo usque faciatis, quoad persuaseritis et allegeritis. Scio vos importunos fuisse, scio molestos sæpenumero visus esse, quod non persuaseritis: ideoque negligentiores rediisti estis; sed consoletur vos Paulus, qui dicit, *Caritas omnia sperat, omnia credit, caritas numquam excidit* (1. Cor. 13. 7). Tu quod tui muneris est exsequere: quamvis curationem ille non admittat, tu apud Deum mercedem habes. Nam in terram quidem si semen jeceris, neque spicas produxerit, vacuis necesse est manibus inde discedas: at in anima non ita fit: sed tu quidem sparge doctrinam, et licet illa dictis tuis restiterit, integram nihilominus mercedem habes, nec minorem quam si fuisset persuasa: non enim simpliciter rerum exitum, sed animi propositum eorum qui laborant, attendit Deus, dum præmia solet decernere. Vos igitur hortor, ut quod faciunt, qui studii theatrorum insaniunt, et in equorum certaminibus, hoc vos quoque faciatis. Quid illi porro faciunt? Jam ab ipsa vespera cocunt, et conveniunt inter se, et ad aliorum domos veniunt sub auroram, aliaque loca sibi designant, ut simul congregati majori cum voluptate ad satanicum spectaculum illud adscendant. Quemadmodum illi rei salutis animæ suæ noxiæ diligentem operam navant, seque mutuo deducunt: ita vos animæ vestræ curam gerite, vosque invicem servate: cumque futura erit collecta, ad ædes perge tui fratris, eumque foris pro vestibulo exspecta, atque egredientem retine: licet ab innumeris necessitatibus urgeatur, ne permittas, neve sinas sæculare aliquod negotium aggredi, priusquam ad ecclesiam illum adduxeris, et integræ collectæ persuaseris interesse: quamvis contendat, quamvis contradicat, quamvis innumeras excusationes obtendat, ne illi credas, nec acquiescas, sed dicens ac docens fore, ut tum illi cætera magis facilia et expedita reddantur, cum absoluta collecta, postquam particeps precum fuerit, patrumque benedictiones acceperit, deinceps ad illa properarit; atque his ac pluribus aliis verbis cum ipsum devinxeris, ad sacram istam mensam deducito, ut duplicem mercedem obtineas, cum ob tuum, tum ob illius adventum. Omnino si tantum studii tantumque diligentia ad illos venandos et alliciendos, qui negligentiores sunt, adhibuerimus, salutem assequemur. Quantumvis enim negligentes sint, et impudentes, et truculenti, assiduitatem propositi vestri reveriti, tandem a negligentia desistent. Neque enim illo iudice qui Deum non noverat, neque homines reverebatur, asperiores sunt, quantumvis sint duri ac stupidi: attamen illum crudelem, sævum, ferreum, adamantem illum unius mulieris viduæ constans assiduitas exoravit (*Luc. 18. 2-5*). Quanam igitur venia digni erimus, si, cum mulier vidua crudelem iudicem, qui neque Deum timebat, nec homines reverebatur, inflectere potuerit, et ad beneficium conferendum impellere, nos fratres nostros multo illo tolerabiliores multoque modestiores allicere non potuerimus, dum ad propria illos comoda capessenda cohortamur? Hæc sæpe dixi, neque dicere cessabo, donec eos sanos vi-

dero, qui ægrotant. Singulis diebus illos quæro, donec opera vestra illos inveniam. A vobis etiam sæmopere contendo, ut eodem cum animi dolore, cum quo hæc a me nunc dicuntur, cum eodem labore negligentiores disquiratis. Non enim mihi tantum, sed et vobis Paulus præcepit, ut membrorum vestrorum curam geratis. *Consolamini enim, inquit, invicem in verbis istis, sicut et facitis: et rursus, Edificate alterutrum* (1. Thes. 5. 11). Magna quippe merces eos manet, qui de fratribus sunt solliciti, maximumque supplicium illis imminet, qui salutem illorum minime curant et negligunt.

3. *Auditio aut lectio Scripturæ, sine intellectu, non prosunt; commones factio dictorum superias.* — Quam obrem valde confido credoque vos ea quæ diximus magna cum animi alacritate præstituros: quam ob causam hic adhortandi finem faciens, ad Pauli mensam deducere vos conabor. *Paulus vocatus apostolus* (1. Cor. 1. 1). Hæc sæpenumero et a vobis audita, et a nobis sunt lecta; sed non legere tantum, verum etiam intelligere quæ dicuntur oportet: alioqui nullum nobis lucrum ex lectione constabit. Siquidem thesaurus, si superne calcetur, divitias non ostendit; sed effodiendus est prius, et postquam infra descenderit, omnem deinde quæstum invenies: ita quoque fit in Scripturis; non sola sufficit lectio ad reconditos bonorum thesauros indicandos, nisi profundum scrutaris. Si lectio sufficeret, non dixisset eunucho Philippus: *Putasne intelligis quæ legis* (Act. 8. 30)? Si lectio sufficeret, Judæis Christus non dixisset: *Scrutamini Scripturas* (Joan. 5. 39): at is qui scrutatur, non superficie tenus subsistit, sed ad profundum ipsum usque descendit. Etenim in ipso exordio multam sensuum pelagus cerno. Atque in sæcularibus quidem epistolis salutationes quoquo modo fiunt, solum honorem cultumque deferentes: hic vero non ita, sed multa exordium sapientia redundat. Non enim Paulus est qui loquitur, sed qui animam ejus movet Christus. *Paulus vocatus.* Hoc nomen, Paulus, unum quidem est nudumque nomen: sed tantum sensuum thesaurum habet reconditum, quantum experientia comperis. Nam si recordamini, tres integros dies de solo hoc nomine disseruisse me scitis, dum causas afferrem, ob quas cum Saulus antea vocaretur, Paulus deinde vocatus est, et qua de causa non statim ad fidem conversus hanc appellationem accepit, sed ad multum tempus nomen retinuit, quod illi a principio parentes imposuerant: multamque Dei sapientiam et providentiam ex eo demonstravimus cum erga nos, tum erga sanctos illos exhibitam. Nam si liberis suis homines non temere nomen imponunt, sed vel a patre, vel ab avo, vel a majoribus cæteris nomina mutantur: multo magis Deus servis suis non sine causa, nec sine ratione aliqua appellationes imposuit, sed majori cum iudicio ac sapientia. Siquidem homines in honorem defunctorum, vel ad suam consolationem sæpenumero nominibus mortuorum filios suos appellant, eoque pacto per appellationem liberorum solatium sibi doloris excogitant, quem ex obitu defuncto-

οὐκ ἐπέλατε· καὶ τοῦτο ὑμᾶς ὀκνηροτέρους ἐποίησεν· ἀλλὰ παραμυθεῖσθε ὑμᾶς ὁ Παῦλος λέγων· Ἐ ἀράκη πάντα ἐλπίζει, πάντα πιστεύει, ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Σὺ τὸ σαυτοῦ ποίησον· κἂν ἐκείνος μὴ δέξῃται τὴν θεραπείαν, σὺ τὸν μισθὸν ἔχεις παρὰ τῷ Θεῷ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς γῆς ἂν καταβάλης τὰ σπέρματα, καὶ μὴ ἐξενέγκῃ τοὺς ἀστάχους, κεναῖς ἀνάγκῃ χερσὶν ἀπελθεῖν· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ οὕτως· ἀλλὰ σὺ μὲν κατὰ βάλε τὴν διδασκαλίαν, ἐκείνη δὲ κἂν μὴ πεισθῇ τοῖς λεγομένοις, ἀπηρησμένον ἔχεις τὸν μισθὸν, καὶ τοσοῦτον, ὅσον ἂν εἰ ἐπίσθη· οὐ γὰρ τῷ τέλει τῶν πραγμάτων ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν πονουμένων προσέχων ὁ Θεός, οὕτω τὰς ἀμοιβὰς ὀρίζει ἐφθε. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ὅπερ ποιῶσιν οἱ περὶ τὰ θεάτρα μεμνηότες πρὸς τὰς τῶν Ἰππων ἀμιλλας, τοῦτο καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. Τί δὲ ἐκείνου ποιῶσιν; Ἄπὸ ἐσπέρας ἀλλήλους = συντάσσονται, καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἀλλήλων ἀπαντῶσιν ὑπὸ τὴν ἔω, καὶ τόπους ἑτέρους ἑαυτοῖς ἀφορίζουσιν, ἢ ὁμοῦ συγκροτηθέντες, μετὰ πλείονος ἡδονῆς ἐπὶ τὴν σατανικὴν ἐκείνην ἀνέλθωσι θέαν. Ὡσπερ ἐκείνοι κατὰ τῆς ἑαυτῶν σπουδάζουσι ψυχῆς, καὶ ἀλλήλους συγκρατοῦσιν· οὕτως ὑμεῖς προνοήσατε τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς, καὶ ἀλλήλους συνδιασώσατε, καὶ συνάξως μελλούσης γίνεσθαι, ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀπάντησον τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἀνάμεινον ἔξω τῶν προθύρων, καὶ ἐξελεθόντα κάτασχῃ· κἂν μυρίαὶ καλῶσιν ἀνάγκαι, μὴ συγχωρήσης, μηδὲ ἐπιτρέψῃς ἄφασθαι τινας τῶν βιωτικῶν, πρὶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀγαγεῖν καὶ πείσαι τῆς συνάξως μετασχέιν ἀπάσης· κἂν φιλονεικῇ, κἂν ἀντιλέγῃ, κἂν μυρίας προβάλλῃται προφάσεις, μὴ πεισθῆς, μηδὲ ἀνάσχῃ, ἀλλ' εἰπὼν καὶ διδάξας ὅτι καὶ τὰ ἄλλα αὐτῷ τότε μᾶλλον ἐξευμαρισθήσεται, ὅταν τὴν σύναξιν ἐπιτελέσας, καὶ κοινωνήσας εὐχῶν, καὶ εὐλογιῶν Πατέρων ἀπολαύσας, οὕτω πρὸς ἐκεῖνα [132] βαδίζει, καὶ τούτοις καὶ πλείοσι τούτων ἑτέροις λόγοις καταδήσας αὐτόν, οὕτως ἄγε πρὸς τὴν ἑρᾶν ταύτην τράπεζαν, ἵνα διπλοῦν ἔχη τὸν μισθόν, καὶ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνου παρουσίας. Πάντως, ἂν τοσαύτη καὶ σπουδὴ καὶ προθυμία περὶ τὴν ἄγραν τῶν βαθυμοτέρων χρησώμεθα, ἐπιτευξόμεθα τῆς σωτηρίας. Κἂν γὰρ μυριάκις ὦσιν ὀλιγωροὶ καὶ ἀναίσχυντοι καὶ φονικοί, τὸ συνεχὲς ὑμῶν τῆς προαιρέσεως ἐρυθριάσαντες, ἀποστήσονται ποτε τῆς βαθυμίας. Οὐ γὰρ εἰσιν ἐκείνου τοῦ δικαστοῦ τοῦ τὸν Θεὸν οὐκ εἰδότες οὐδὲ ἀνθρώπους αἰσχυνομένου χαλεπώτεροι, κἂν μυριάκις ὦσιν ἀναίσθητοι· ἀλλ' ὅμως ἐκείνου τὸν ὦμόν, τὸν ἄγριον, τὸν σιδηροῦν, τὸν ἀδάμαντα μιᾶς γυναικὸς χήρας προσεδρεῖα συνεχῆς ἐδυσώπησε. Ποίας οὖν κἂν εἴημεν συγγνώμης ἄξιοι, εἰ γυναικὸς χήρας δικαστὴν ὦμόν, καὶ μήτε τὸν Θεὸν φοβούμενον, μήτε ἀνθρώπους ἐντροπόμενον, δυνηθείσης ἐπικάμψαι καὶ πείσαι δοῦναι τὴν χάριν, ἡμεῖς τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἀνεκτοτέρους ἐκείνου πολλῶ, καὶ μετριωτέρους ἐκείνου, μὴ δυνηθῆμεν ἐφελκυσασθαι, ὑπὲρ τῶν οἰκείων αὐτοὺς παρακαλοῦντες ἀγαθῶν; Ταῦτα πολλάκις εἶπον, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ἕως ἂν ἴδω τοὺς νοσοῦντας ὑγιαίνοντας.

^a Sevill. in marg. conjicit ἀλλήλοις.

Καθ' ἑκάστην αὐτοὺς ἐπιζητῶ τὴν ἡμέραν, ἕως ἂν δυνηθῶ διὰ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς αὐτοὺς εὐρεῖν. Δέομαι δὲ καὶ ὑμῶν, μετὰ τῆς αὐτῆς ὀδύνης, μεθ' ἧς ταῦτα λέγω νῦν, μετὰ τοῦ αὐτοῦ πόνου τὴν ἔρευναν ποιεῖσθαι τῶν βαθυμοτέρων. Καὶ γὰρ οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν Παῦλος ἐπέταξε τῶν οἰκείων φροντίζειν μελῶν. Παρακαλεῖτε γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν ἔνα ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, καθὼς καὶ ποιεῖτε· καὶ πάλιν· Οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους. Καὶ γὰρ ὁ μισθὸς μέγας τοῖς τῶν ἀδελφῶν κηδομένοις, καὶ τιμωρία μεγίστη τοῖς ἀμελοῦσι καὶ καταφρονοῦσι τῆς σωτηρίας αὐτῶν.

γ'. Ὅθεν σφόδρα θαρβῶ καὶ πεπίστευκα, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ποιήσατε τὰ εἰρημένα· καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ταύτην τὴν παραίνεσιν στήσας, ἐπὶ τὴν Παύλου τράπεζαν ὑμᾶς ἀγαγεῖν πειράσομαι. Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος. Ταῦτα πολλάκις καὶ ὑμεῖς ἤκούσατε, καὶ ἡμεῖς ἀνέγνωμεν· ἀλλ' οὐκ ἀναγινώσκειν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιγινώσκειν χρὴ τὰ λεγόμενα· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν ἡμῖν ἔσται τῆς ἀναγνώσεως. Καὶ γὰρ θησαυρὸς ἀνωθεν πατούμενος οὐκ ἐνδείκνυται τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ χρὴ διορύξει πρῶτον αὐτόν, καὶ καταθῆναι κάτω, καὶ οὕτως ἄπασαν τὴν εὐπορίαν εὐρεῖν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν· οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀνάγνωσις δεῖξει τὸν τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν θησαυρὸν, ἂν μὴ διερευνήσης τὸ βάθος. Εἰ ἤρκει ἀνάγνωσις, οὐκ ἂν εἶπεν ὁ Φίλιππος τῷ εὐνούχῳ, Ἄρα γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; εἰ ἤρκει ἡ ἀνάγνωσις, οὐκ ἂν εἶπεν ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις, Ἐρευνητε τὰς Γραφάς· ὁ δὲ ἔρευνην οὐ μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἴσταται, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος αὐτὸ καταβαίνει. Καὶ γὰρ πολὺ πέλταγος νοημάτων ἐν τοῖς προοιμίοις ὄρω. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς βιωτικαῖς ἐπιστολαῖς αἱ προσηρσεις ἀπλῶς γίνονται, θεραπείαν ἐμφαίνουσαι μόνον· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πολλῆς σοφίας γέμει τὸ προοίμιον. Οὐ γὰρ Παῦλος ἔστιν ὁ φθειρόμενος, ἀλλ' ὁ κινῶν τὴν ἐκείνου ψυχὴν Χριστός. [133] Παῦλος κλητὸς. Τὸ Παῦλος τοῦτο, ὄνομα μὲν ἔστιν ἔν, καὶ ψιλὸν ὄνομα· τοσοῦτον δὲ ἔχει νοημάτων θησαυρὸν ἀποκειμένον, ὅσον διὰ τῆς πείρας ἔγνωτε. Εἰ γὰρ δὴ μέμνησθε, ἴστε ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὀλοκλήρους ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τούτου διελέχθη μόνον, τὰς αἰτίας λέγων, δι' ἃς πρὸ τούτου Σαῦλος καλούμενος, μετὰ ταῦτα ἐκλήθη Παῦλος, καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εὐθέως μεταστὰς πρὸς τὴν πίστιν, ἐδέξατο τὴν προσηγορίαν, ἀλλὰ μέχρι πολλοῦ διέμεινε ἔχων τὸ ὄνομα, ὅπερ ἐξαρχῆς ἔθεντο οἱ γονεῖς· καὶ πολλὴν ἀπὸ τούτου τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ κηδεμονίαν ἀνεδείκνυμεν, καὶ περὶ ἡμᾶς, καὶ περὶ τοὺς ἀγίους ἐκείνους γεγεννημένην. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι τοῖς αὐτῶν παιδίοις οὐχ ἀπλῶς ἐπιτιθέασιν τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ πάππου, τὸ δὲ ἀπ' ἑτέρων προγόνων καλοῦντες· πολλῶ μᾶλλον ὁ Θεὸς τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ἀνευ λόγου τινὸς τὰς προσηγορίας ἐπέθηκεν, ἀλλὰ μετὰ πλείονος σοφίας. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ εἰς τε τιμὴν τῶν ἀπελθόντων, εἰς τε ἑαυτῶν παραμυθίαν πολλάκις τοῖς τῶν τετελευτηκότων ὀνόμασι τοὺς ἑαυτῶν υἱοὺς καλοῦσι, παραμυθίαν τινὰ τῆς τῶν κατοχομένων τελευτῆς διὰ τῆς τῶν παίδων προσηγορίας ἐπινοοῦντες· ὁ δὲ Θεὸς ἀρετῆς ὑπόμνησιν καὶ διδασκα-

λαν, ὡσπερ ἐν στήλῃ χαλκῆ, τῇ προσηγορίᾳ τῶν ἁγίων ἐναποτίθεται.

Τὸν γοῦν Πέτρον ἀπὸ τῆς ἀρετῆς οὕτως ἐκάλεσε, τὴν ἀποδείξειν τῆς περὶ τὴν πίστιν στεβρότητος ἐναποτιθέμενος αὐτοῦ τῷ ὀνόματι, ἵνα ἔξη διδάσκαλον διηνεκῆ, τὴν προσηγορίαν, τῆς τοιαύτης στεβρότητος. Τοῦτο καὶ τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἰάκωβον ἐκάλεσεν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ κήρυγμα μεγαλοφωνίας. Ἄλλ' ἵνα μὴ πάλιν τὰ αὐτὰ λέγων διανοχῶ, ταῦτα ἀφείξ, ἐκεῖνο ἐρῶ, ὅτι καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων, καὶ τοῖς φιλοθέοις εἰσὶν αἰδέσιμα, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι φοβερά. Τὸν γοῦν Ὀνήσιμον δραπέτην καὶ κλέπτην γενόμενον, καὶ τῶν δεσποτικῶν ὑπελόμενόν τι χρημάτων, ὑποδεξάμενος ὁ Παῦλος καὶ μεταβαλὼν, καὶ οὕτω πρὸς τὴν ἱεράν χειραγωγήσας μυσταγωγίαν· εἶτα μέλλων ἀποδοῖναι τῷ δεσποτῇ πάλιν, τοῦτο πρὸς αὐτὸν ἔγραφε· *Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παύρησιαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνηκόν διὰ τὴν ἀγάπην, μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ὢν ὡς Παῦλος πρεσβύτερος, νυνὶ δὲ καὶ δέσμος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Ὅρξ· ὅτι τρία ἐπέθηκε, τὰ δεσμὰ τὰ διὰ τὸν Χριστόν, τὴν πολιτείαν τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας, τὴν αἰδῶ τὴν ἀπὸ τῆς προσηγορίας; Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τὴν ὁ παρακαλῶν, τριπλοῦν ἐφιλονέικησε ποιῆσαι τὸν ὑπὲρ Ὀνησίμου δεόμενον, τὸν πρεσβύτερον α. Ὅρξ· ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα αἰδέσιμα τοῖς πιστοῖς ἐστί καὶ φιλόθεα; Εἰ γὰρ παιδίον φιλούμενον προσηγορία ὀνομασθεῖσα πολλάκις καὶ μὴ βουλόμενον τὸν πατέρα ἔπεισε δοῦναι τὴν χάριν διὰ τὸ πρὸς τὸ ὄνομα φιλετρον, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἁγίων συμβαίνειν τοῦτο εἶδος ἦν. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι φοβερά ἦν, καθάπερ παιδίοις βραβυμοῦσι τὰ τῶν διδασκάλων [134] ὀνόματα, ἀκουσον πῶς Γαλιταῖς ἐπιστέλλων αὐτὸ τοῦτο ἠνείκατο. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἀσθένειαν ἀπέκλιναν Ἰουδαϊκὴν, καὶ περὶ τὴν πίστιν αὐτὴν ἐκινδύνευον, βουλόμενος αὐτοὺς ἀναστῆσαι καὶ πείσει μηδὲν Ἰουδαϊκὸν ἐπιστάγειν τῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίᾳ, οὕτως ἔγραψεν· *Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.* Εἶπες, Ἐγὼ· τίνας ἔνεκεν προστιθεῖς τὸ ὄνομα; τὸ γὰρ, Ἐγὼ, οὐκ ἦν ἱκανὸν δηλῶσαι τὸν γράφοντα; Ἄλλ' ἵνα μάθης ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ ὀνόματος παρενθήκη ἱκανὴ τῶν ἀκούοντων καθάψασθαι, διὰ τοῦτο προστίθεται τὴν προσηγορίαν, εἰς ὑπόμνησιν αὐτοῦς ἁγίων τοῦ διδασκάλου. Καὶ ἡμεῖς δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχομεν· ὅταν γὰρ ἀναμνησθῶμεν τῶν ἁγίων, κἂν ἐν βραθυμίᾳ ὦμεν, διανιστάμεθα, κἂν ἐν καταφρονήσει, φοβούμεθα. Παῦλον γοῦν τὸν ἀπόστολον ὅταν ἀκούσῃ ἐγὼ, ἐνοῶ τὸν ἐν θλίψεσι, τὸν ἐν στενοχωρίαῖς, τὸν ἐν πληγαῖς, τὸν ἐν φυλακαῖς, τὸν ἐν τῷ βυθῷ νυχθήμερον γενόμενον, τὸν εἰς τρίτον ἀρπαγέντα οὐρανὸν, τὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τὰ ἄρρητα ῥήματα ἀκούσαντα, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ, τὸν εὐξάμενον ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Καὶ καθάπερ σειρά τις χρυσοῦ, τῶν κατορθωμάτων ὁ ἕρμαθός μετὰ τῆς τοῦ ὀνόματος μνήμης τοῖς μετὰ ἀκριβείας προσέχουσιν ἐπεισέρχεται· καὶ οὐ μικρὸν ἡμῖν ἀπὸ τούτου γίνεται κέρδος.

* Hic legendum videtur τὸν δεσμώτην, τὸν πρεσβύτερον, ἐν Παύλῳ, ut sen-us quadret

δ. Ἐντὴν καὶ πλείονα τούτων εἰς τὴν προσηγορίαν εἰπαίν· ἀλλ' ἵνα καὶ τῆς δευτέρας ἀψώμεθα λέξεως, ἐνταῦθα τὴν περὶ τοῦ ὀνόματος στήσας θεωρίαν, ἐπ' ἐκείνην βαδιούμεν λοιπόν. Ὡσπερ γὰρ τὸ Παῦλος ὄνομα πολλὴν παρέσχεν ἡμῖν εὐπορίαν, οὕτω καὶ τὸ Κλητός, εἰ βουληθεῖμεν αὐτὸ καταμαθεῖν μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς, τῆς ἴσης ἢ καὶ πλείονος ἐμπλήσειε θεωρίας ἡμᾶς. Καὶ καθάπερ ἀπὸ κόσμου, ἢ διζδήματος βασιλικοῦ λίθον ἕνα τις ἐξελῶν, καὶ οὐκίας λαμπρὰς καὶ πολυτελεῖς ἀγρούς, καὶ οἰκετῶν ἀγέλας, καὶ ἕτερα πολλῶν πλείονα τούτων πρίασθαι δύναται· ἂν, τὸν μαγαρίτην ἀποδόμενος ἐκείνον· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν θείων ῥημάτων, ἂν μίαν ῥήσεως ἔνοιαν ἀναπτύξαι θελήσῃς, πολλὴν σοι παρέξει κενυματικῆς εὐπορίας ὑπόθεσιν, οὐκ οἰκίας, οὐδὲ ἀνδράποδα, οὐδὲ πλέθρα γῆς κομιζούσα, ἀλλὰ θεοσεβεία; καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὰς ἐνείσαται· τῶν προσεχόντων ψυχῆς. Σκόπει οὖν αὐτὸ τοῦτο τὸ Κλητός, εἰς ὅσην ἡμᾶς χειραγωγεῖ πραγμάτων ἱστορίαν πνευματικῶν. Δεῖ δὲ πρότερον μαθεῖν, τί ποτὲ ἐστὶν αὐτὸ τὸ Κλητός· καὶ δεύτερον ἐξετάσαι, τίνας ἔνεκεν Κορινθιοῖς ἐπιστέλλων μόνον καὶ Ῥωμαίοις οὕτως ἔγραψεν, ἄλλω δὲ οὐδενί. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ τοῦτο ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς τῶν ἐπιστολῶν τὰς προῤῥήσεις οὐκ ἀπλῶς ποιούμεθα, ἀλλ' ὑποδεεστέροις μὲν ἐπιστέλλοντες, Ὅ δεῖνα τῷ δεῖναι, γράφομεν, ὅταν δὲ ὁμοτίμοις, καὶ δεσπότην ἐν τῇ προῤῥήσει καλοῦμεν τὸν δεχόμενον τὴν ἐπιστολήν· ὅταν δὲ πολὺ τὴν ἄξιαν ὑπερέχων τὴν ἡμετέραν, καὶ ἕτερα πλείονα προστίθεμεν [135] ὀνόματα, μείζονα ἔχοντα τὴν θεραπεῖαν· εἰ οὖν ἡμεῖς τοσαύτη προνοία κεχρημέθα, καὶ οὐκ ἐνὶ τρόπῳ πᾶσι γράφομεν, ἀλλὰ τῇ διαφορᾷ τῶν δεχομένων προσώπων καταλλήλους ποιούμεθα τὰς προσηγορίας· πολλῶν μᾶλλον ὁ Παῦλος, οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ τούτοις μὲν οὕτως, ἐκείνοις δὲ ἑτέρως ἐπιστέλλεν, ἀλλὰ μετὰ τίνος σοφίας πνευματικῆς. Ὅτι μὲν οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἐπιστέλλων, κλητόν ἑαυτὸν ἐν τῷ προσιμῳ τῆς Ἐπιστολῆς ἐκάλεσεν, ἔξεστιν ἡμῖν αὐτὰς τῶν Ἐπιστολῶν τὰς ἀρχὰς ἐπελθοῦσι τοῦτο μαθεῖν. Τίνος δὲ ἔνεκεν τοῦτο ἐποίησε, ἡμέτερον ἂν εἴη λοιπὸν εἰπεῖν, ἐπειδὴν δεῖξωμεν πρότερον τί ἐστὶν ὁ κλητός, καὶ τί διὰ τῆς ῥήσεως ἡμᾶς διδάξει ὁ Παῦλος ἡθέλησε ταύτης. Τί ποτ' οὖν ἡμᾶς βούλεται διδάξει διὰ τοῦ κλητόν ἑαυτὸν καλεῖσαι; Ὅτι οὐκ αὐτὸς τῷ δεσπότη προσήθε πρῶτος, ἀλλὰ κληθεὶς ὑπήκουσεν· οὐκ αὐτὸς ἐζήτησε καὶ εὔρεν, ἀλλ' εὐρέθη πλανώμενος· οὐκ αὐτὸς πρὸς τὸ φῶς ἀνέβλεψε πρῶτος, ἀλλὰ τὸ φῶς τὰς οὐκίας ἀκτίνας πρὸς τὰς ὕψεις ἀφήκε τὰς ἐκείνου, καὶ τοὺς ἔξω πηρώσας ὀφθαλμοῦς, οὕτω τοὺς ἐνδοθεν ἦνοιξε. Βουλόμενος οὖν ἡμᾶς παιδεῦσαι ὅτι τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ πάντων οὐδὲν ἑαυτῷ λογίζεται, ἀλλὰ τῷ κεκλητότι Θεῷ, κλητόν ἑαυτὸν καλεῖ. Ὅ γὰρ τὰς πύλας μοι τοῦ σκάμματος ἀνοίξας, φησὶ, καὶ τὸ στάδιον, οὗτος καὶ τῶν στεφάνων αἴτιος γίνεται· ὁ τὴν ἀρχὴν παρασχὼν καὶ τὴν ρίζαν καταβαλλόμενος, οὗτος καὶ τῶν βλαστησάντων μοι μετὰ ταῦτα καρπῶν παρέσχε μοι τὰς ἀφορμὰς. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαγῶ πάλιν εἰπὼν, *Πλείονα πάντων ἐκοπίασα*, ἐπήγαγεν, *Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις ἡ σὺν ἐμοί.* Τὸ οὖν Κλητός ὄνομα οὐδενός ἐστιν ἐνδείξις

conceperant : Deus autem memoriam virtutis ac inam tamquam in ærea columna in appellatione eorum recondit.

ri nomen quid designet. Præceptorum nomina veda. — Petrum quidem certe a virtute sic vocatum in ejus nomine firmitatis fidei argumentum et um collocavit, ut appellatione sua, perpetuam iam magistra quadam ejusmodi firmitatis, ut *fatth.* 16. 18). Joannem quoque ac Jacobum a iudine vocis in evangelio prædicando nota vo-

Sed ne eadem rursus memorando molestiam oratio nostra, his omissis illud dicam, ipsa san- n nomina seorsim semper religiosis et piis viris atione digna esse, ac peccatoribus formidanda. num quidem certe, qui fugitivus et fur exstite- de pecunia herili quidpiam interverterat, cum visset Paulus, eumque immutasset, atque ita sa- ysteriis iniitasset; cum deinceps cum domino ddiurus esset, hæc ad illum scripsit : *Propter nullam fiduciam habens in Christo imperandi tibi d rem pertinet propter caritatem, magis obsecro, n talis, ut Paulus senex, nunc autem et vinculus in Jesu (Phil. v. 8. 9).* Vides illum addidisse tria, a propter Christum, conversationem ob ætatem, iinis reverentiam? Nam cum unus esset qui ob- at, triplicem eum conabatur efficere, qui pro- no supplicabat, vinctum, senem, Paulum. Via seorsim nomina veneranda esse fidelibus ac sa? Si enim dilecti filioli nomen usurpatum sæ- invitum parentem ad conferendum beneficium t ob nominis amorem, multo magis in sanctis ere locum decebat. Porro formidabilia quoque oribus esse, quemadmodum pigris puerulis no- iagistrorum, audi quo pacto Paulus scribens ad s subindicarit. Nam quoniam ad Judaicam infir- n declinarant, et de ipsa fide periclitabantur, os vellet erigere ac illis persuadere, ut in evan- i doctrinam nihil Judaicum introducerent, ita t : *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si cir- amini, Christus vobis nihil proderit (Gal. 5. 2).* , *Ego* : cur addidisti nomen? Num enim illud, uscebat ad eum indicandum qui scribebat? Ut um discas ipsum nominis additamentum ad vrendos auditorum animos suffecisse, propter- ien addit, ut eis memoriam refricet præcepto- em quoque nobis accidit : cum enim nobis in iam sancti revocantur, tametsi desidia torpe- , excitamur; licet contemnamus, terremur. i quidem certe apostolum cum audio, animo t illum, qui in tribulationibus versabatur, in iis, in plagis, in carceribus, qui unius diei no- : spatio in profundo maris fuit, qui tertium ra- cælum fuit, qui in paradiso verba audivit ar- vas electionis, Christi paranympum, qui a) anathema esse pro fratribus optavit. Itaque um aurea quædam catena recte factorum turba ominis memoria sese ingerit iis, qui diligenter erint : neque mediocre inde lucrum decerpitur. *le dictione, Vocatus, agit; salutationes præmit-*

tuntur epistolis. — Potuissemus his etiam plura de nomine dicere : sed ut secundam quoque dictionem attingamus, hic finita de nomine contemplatione, deinceps gradum ad illam faciemus. Ut enim nomen, *Paulus*, multum nobis lucri comparavit, ita et illud *Vocatus*, si convenienti studio velimus illud indagare, non minori vel etiam majori nos contemplatione complebit. Et quemadmodum si quis ex mundo aureo vel regio diademate lapillum unum eximat, et domos splendidas, et agros magni pretii, ac famulorum gre- ges aliaque multo his majora coemere poterit, illa margarita divendita : ita quoque fiet in verbis sacris : si unius dictionis sensum velis evolvere, multam spiri- tualis tibi quæstus materiam præbebit; non quod domos aut mancipia vel terræ jugera tibi comparet, sed quod pietatis ac philosophiæ occasiones afferat eorum animabus, qui attentis ac sedulis fuerint. Ipsum igitur illud, *Vocatus*, considera ad quantam spiritua- lium rerum historiam nos deducat. Pius autem illud discendum est, quid sit illud ipsum, *Vocatus*, ac deinde scrutandum, quam tandem ob causam ad Co- rinthios solum et ad Romanos (*Rom.* 1. 1), non ad ullum alium literas mittens ita scripserit. Neque enim sine causa vel temere id facit. Nam si nos epistolis non temere inscriptiones præfigimus, sed si ad infe- riores literas mittimus, Talis tali, scribimus; cum autem ad æquales, etiam dominum in inscriptione vocamus eum, qui epistolam recipit; cum vero no- stram dignitatem longe excedunt, alia quoque plura adjicimus nomina, quæ majorem cultum et honorem præ se ferant. Quod si nos tantam curam adhibemus, neque eodem modo ad omnes scribimus, sed pro- varietate personarum quæ literas recipiunt, conve- nientes appellationes præmittimus : multo magis Pau- lus non temere, aut sine causa hoc modo ad hos, ad illos alio modo scribebat, sed cum aliqua spirituali sapientia. Ac nulli quidem alteri mittentem literas *vocatum* eum in exordio epistolæ seipsum appellasse, decursis ipsis epistolarum initiis discere possumus. Cur autem id ageret, jam nostrum est dicere, si prius quid sit, *vocatus*, demonstraverimus, quidque nos per hanc dictionem docere Paulus voluerit. Quid ergo docere nos vult Paulus, cum seipsum *vocatum* appellat? Se nimirum priorem ad Dominum non ac- cessisse, verum *vocatum* obedivisse : non ipsum quæsisisse atque invenisse, sed cum aberrasset, in- ventum esse : non ipsum ad lucem respexisse primum, sed lucem radios suos in ejus palpebras vibrasse, et exterioribus oculis orbato, interiores deinde esse reseratos. Cum igitur docere nos vellet, se nullum ex suis recte factis omnibus sibi ipsi tribuere, sed Deo qui vocavit, seipsum *vocatum* appellat. Nam qui stadii mihi fores aperuit, inquit, et scammatis, ille coronarum etiam est auctor : qui præbuit initium et radicem plantavit, hic mihi fructuum, qui deinde germinarunt, occasiones suppeditavit. Quapropter alibi quoque rursus cum dixisset, *Plus omnibus labo- ravi*, subjunxit, *Non ego autem, sed gratia, quæ mecum est (1. Cor. 15. 10).* Itaque nomen illud, *Vocatus*,

aliud nihil indicat, nisi Paulum nihil ex suis recte factis sibi proprium arbitrari, sed omnia Domino Deo tribuere. Quod utique Christus discipulos suos docebat dicens, *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* (Joan. 15. 16); atque apostolus istud ipsum rursus in eadem innuit epistola, cum ait: *Tunc cognoscam, sicut et cognitus sum* (1. Cor. 13. 12): nunc enim, inquit, non ego prior cognovi, sed prior sum cognitus. Dum enim persequeretur et popularetur Ecclesiam, Christus eum vocavit dicens, *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 4)? propterea *vocatum* seipsum appellat. Quam ob causam ad Corinthios ita scribebat? Corinthus hæc metropolis est Achaiae, ac spiritualibus donis abundabat, et merito sane: siquidem prima Pauli potita est lingua; et quemadmodum vitis quæ ab optimo ac diligenti agricola excolitur, multis luxuriat foliis, multis fructibus semper oneratur: ita nimirum et urbs illa cum tamquam optimum agricolam Pauli doctrinam prima esset experta, ejusque sapientia longo tempore se oblectasset, bonis omnibus florebat; neque vero spiritualibus tantum donis abundabat, sed et commoda sæcularia illi affatim suppetebant. Nam et profanæ eruditionis sapientia, et divitiis, et potentia cæteris urbibus antecellebat. Atque his illa inflabatur, et in superbiam efferebatur, et per superbiam in varias partes divisa est.

Arrogantia mala; Corinthii primi Pauli doctrina exculti. Profana sapientia non confert ad pietatem. — Ea quippe natura est arrogantiae: caritatis vincula dirumpit et proximum avellit, et efficit ut seorsim apud se degat is, qui ab illa correptus fuerit. Et sicut paries, qui intumuerit, aedificium destruit: sic anima inflata ferre non potest se cum altero copulari: quod et Corintho tum evenit: inter se dissidebant, et in multas partes Ecclesiam dividebant: atque innumeros sibi alios doctores cum præfecissent, in curias et classes distributi dignitatem Ecclesiae pessumdabant. Dignitas enim est Ecclesiae, cum illi qui congregati sunt, optime inter se concordiam pacemque conservant.

5. Hæc autem omnia vobis demonstranda sunt, et Corinthios Pauli doctrina tum excultos fuisse primos, eos donis spiritualibus divites fuisse, et commodis sæcularibus antecelluisse, atque ideo in superbiam elatos a se invicem esse divulsos, et hos quidem his, illos autem illis sese addixisse. Ut igitur intelligas primos eos doctrina Pauli excultos fuisse, audi quo pacto id ipsum indicet Paulus: *Nam si multos, inquit, paedagogos habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesu per evangelium ego vos genui* (1. Cor. 4. 15): atqui is qui gignit, primus in lucem producit quod genitum est. Et rursus, *Ego plantavi, Apollo rigavit* (1. Cor. 3. 6): ostendens a se primum sparsam esse doctrinam. Porro donis eos spiritualibus redundasse inde constat: *Gratias ago Deo ob gratiam Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu, quod in omnibus divites facti estis in illo, ita ut nihil vobis desit in ulla gratia* (1. Cor. 1. 4. 5). Et vero profanæ sapientiae fuisse participes, satis nobis declaravit multis

illis longisque sermonibus, quibus in sapientiam illam invehitur. Cum enim alia in epistola non facile id præstitisse reperitur, hic proluxa illos accusatione insectatur: ac merito sane. Nam quoniam hinc tumor et fastus exortus est, illic etiam sectionem admovit sic dicens: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare: non in sapientia verbi, ut non evocetur crux Christi* (1. Cor. 1. 17). Vide quam acriter profanam sapientiam accuset, quod non modo nihil ad pietatem conferre videatur, sed etiam impedimentum et obstaculum fiat. Ut enim præclara corpora, et formosi pulchrique vultus, si quod ornatus exterius aditamentum admittant, suæ pulchritudinis gloriam minuunt, quod fuci et pigmenta, et reliqua ejusmodi lenocinia et artificia formæ laudem divisam adstrahant: quod si nihil eis addideris, pulchritudinum eorum magis detegis, dum sola forma decertat, integra laude et commendatione perfruitur: ita fit in religione, et spirituali sponsa: si quid externum adjungas, sive divitias, sive potentiam, sive eruditionis vim, gloriam ejus perdis, nec sinis ut integra hæc ejus appareat, sed in multas partes ejus gloriam dividis: sin eam solum sinas simplicem nudamque certare, amotis omnibus rebus humanis, tunc maxime pulchritudo ejus omnis apparebit, tunc invicta virtus ejus elucebit, cum neque divitiis indigens, neque sapientia, neque potentia, neque nobilitate, neque aliis nullis rebus humanis, omnia superare poterit et subigere, dum per homines viles, abjectos, egenos, pauperes, idiotas, impiis oratoribus, philosophis, tyrannis, et universo terrarum orbe superior evadit.

Humana sapientia confunditur. — Propterea Paulus quoque dicebat: *Non veni per sublimitatem sermonis annuntians vobis testimonium Dei* (1. Cor. 2. 1): et, *Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes* (1. Cor. 1. 27). Non simpliciter dixit, *Quæ stulta sunt, sed, Quæ stulta sunt mundi*; neque omnino quod, *Quæ stulta sunt mundi*, sint etiam stulta apud Deum: sed multi ex illis qui videntur hic esse insipientes, apud Deum sunt omnibus aliis sapientiores: quemadmodum nimirum multi qui egestate hic premuntur, omnibus apud Deum sunt opulentiores. Quandoquidem Lazarus etiam ille cum omnium pauperissimus esset in mundo, ditissimus omnium erat in cælis (Luc. 16. 20. seq.). Stultitiam igitur mundi appellat eos, quibus lingua non est disertata, qui profana sapientia non sunt imbuti, qui eloquentia minime polent. Et hos *Elegit, inquit, Deus, ut sapientes confundat*. Quo vero pacto, quæso, per hos illi confundantur? Per ipsam rerum experientiam. Cum enim foris sedentem ac mendicantem viduam, ac arpentem corporis membris mutilatam de immortalitate animi interrogaveris, de resurrectione corporum, de providentia Dei, de retributione pro meritis, de ratione illic reddenda, de tremendo judicio, de repositis eis, qui recte se gesserint, bonis, de suppliciis quæ peccatoribus Deus comminatus est, de aliis omnibus: cumque illa valde accurate magna cum fiducia et securitate responderit; philosophus autem et qui plu-

, ἢ τὸ μηδὲν οικεῖον νομίζειν εἶναι Παῦλον τῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ πάντα ἀνατιθέναι τῷ θεῷ. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς τοὺς μαθηδασκε λέγων, *Ὅχι ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐξελέξαμην ὑμᾶς*. καὶ ὁ Ἀπόστολος τὸ αὐτὸ πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Ἐπιστολῆς αἰνίττεται λέγοντες *ὅτε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη*. ἴρ, φησὶν, οὐκ ἐγὼ πρῶτος ἐπέγνω, ἀλλ' ἀπεγνώσθη πρῶτος. Διώκοντα γὰρ αὐτὸν καὶ ἴντα τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Χριστὸς ἐκάλεσε, λέγων, *Σαῦλε, τί με διώκεις; Διὰ τοῦτο κλητὸν καλεῖ. Τίνας ἐνεκεν Κορινθίους οὕτως ἐπεν; Ἡ Κόρινθος αὕτη τῆς Ἀχαΐας μητροπόλις αἱ πνευματικοί; ἐκόμα χαρίσμαι*. καὶ μάλα τῆς γὰρ Παύλου γλώττης πρώτη ἀπήλαυσε, θάπερ ἀμπελος, ἀρίστου τινός· καὶ ἐπιμελοῦς ἴουσα γεωργοῦ, πολλοὺς μὲν κομᾶ τοῖς φύλλοις, δὲ τῷ καρπῷ βράθει διηνεκῶς· οὕτω δὴ καὶ ἡ κείνη, ὥσπερ τινὸς ἀρίστου γεωργοῦ, τῆς διδασκαλίας μετασχούσα πρώτη, καὶ ἐπὶ πορῦρῃσασα χρόνον τῆ τούτου σοφία, πᾶσιν ἐτεοῦς ἀγαθοῖς· οὐ πνευματικῶν δὲ αὕτη ἡ χαρὶν περιουσία μόνη ἦν, ἀλλὰ καὶ βιωτικῶν πλεονάτων πολλὴν εἶχε τὴν ἀφθονίαν. Καὶ γὰρ σοφία τῶν ἐξωθεν, καὶ πλοῦτῳ καὶ δυναστείᾳ τῶν ἐκράτει πόλεων. Καὶ ταῦτα αὕτην ἐφύσησε ἰς ἀπόνοιαν ἤρε, καὶ διὰ τῆς ἀπονοίας εἰς πολλὰ τε μέρη.

αὕτη γὰρ τῆς ὑπερηφανίας ἡ φύσις· τὸν τῆς διαβρῆγγυσι σύνδεσμον, καὶ τὸν πλησίον ζει, [136] καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον εἶναι ποιεῖ στημένον αὕτην. Καὶ καθάπερ τοῖχος φουσηθεὶς ἰ τὴν οἰκοδομήν, οὕτω δὴ καὶ ψυχὴ φουσηθεῖσα ἰς ἕτερον συναφείας οὐκ ἀνέχεται, ὃ δὴ καὶ ἄθος ἔπαθε τότε· καὶ πρὸς ἀλλήλους διεστα, καὶ εἰς πολλὰ μέρη τὴν Ἐκκλησίαν κατέτεαι μυρίους ἑαυτοῖς ἐτέρους ἐπέστησαν διδασκαῖαι κατὰ φρατρίας καὶ συμμορίας γενόμενοι αὐτο τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀξίωμα. Ἐκκλησιασῶμα, ὅταν σώματος ἀκολουθίαν πρὸς ἑαυτοῦς ἐγόμενοι διατηρῶσι.

εἰ δὲ ταῦτα ἀποδείξει ἡμῖν πάντα, ὅτι πρῶτοι τῆς διδασκαλίας Κορινθιοὶ τότε ἀπήλαυσαν, ἰρισμάτων ἦσαν πνευματικῶν πεπληρωμένοι, ἰ βιωτικοῖς πλεονεκτημασιν ἐκράτουν, ὅτι διὰ ἀπονοηθέντες ἀλλήλοις ἀπεβρῆγγυσαν, καὶ οἱ ἴστοι, οἱ δὲ κείνοις προσένεμον ἑαυτοῦς. Ὅτι πρῶτοι τῆς Παύλου διδασκαλίας ἀπήλαυσαν, ἰ πῶς αὐτὸ τοῦτο ὁ Παῦλος ἠνέξατο· Ἐάν ησὶ, πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἐχητε ἐν Χριστῷ ἰ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. Ἐρ γὰρ Χριστῷ ἰ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα· ὃ ἴησας πρῶτος εἰς φῶς ἀγειτὸ τεχθέν. Καὶ πά- ἰγῶ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισε· δεικνύς πρῶτος τὴν διδασκαλίαν κατεβάλλετο. Ὅτι δὲ μασιν ἐκόμων πνευματικοί, ἐκεῖθεν δῆλον· ἰρσῶ τῷ θεῷ μου ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ, ἰθεῖση ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἰτίσθητε ἐν αὐτῷ, ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἰσὲν ἰ χαρίσμαι. Καὶ μὴν ὅτι σοφίας μετεῖχον

τῆς ἐξωθεν, ἐξ ὧν πολλοὺς καὶ μακροὺς κατὰ τῆς σοφίας ἀποτελεῖ λόγους, δῆλον ἡμῖν ἐποίησεν. Οὐδαμῶ γὰρ αὐτὸ ταχέως ἐν ἑτέρῳ ποιήσας Ἐπιστολῆ, ἐνταῦθα καὶ πολλῇ κέρηται τῇ κατηγορίᾳ· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ ἐντεῦθεν ἡ φλεγμονὴ γέγονεν, ἐκεῖ καὶ τὴν τομὴν ἐπήγαγεν, οὕτω λέγων· *Ὁὐ γὰρ ἀπέστειλε με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κερυθῆ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*. Ὅρα πόση κατηγορία τῆς ἐξωθεν σοφίας, ὅτι μὴ μόνον μηδὲν φαίνεται συντελοῦσα πρὸς τὴν εὐσέθειαν, ἀλλὰ καὶ ἐμπόδισμα καὶ κώλυμα γίνεται. Καθάπερ γὰρ τὰ λαμπρὰ τῶν σωμάτων, καὶ τῶν ὄψεων εὐεῖδεις καὶ καλαί, ἂν μὲν τινα καλλωπισμοῦ προσθήκη ἐξωθεν λάβωσιν, εἰς τὴν τῆς οικείας εὐμορφίας βλάπτονται δόξαν, τῶν ὑπογραμμάτων καὶ τῶν ὑπογραφῶν καὶ τῆς ἄλλης ἐπιτεχνήσεως μεριζομένων πρὸς ἑαυτὰ· τὸν τοῦ κάλλους ἔπαινον· ἂν δὲ μηδὲν ἐπαγάγῃς αὐταῖς, μᾶλλον αὐτῶν ἐκφαίνεις τὴν εὐμορφίαν, γυμνῆς καθ' ἑαυτὴν τῆς ὥρας ἀγωνιζομένης, καὶ ὀλόκληρον καρπομένης τὸ θαῦμα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς εὐσεθείας καὶ τῆς νύμφης τῆς πνευματικῆς, ἂν μὲν τι τῶν ἐξωθεν ἐπιτεχνήσῃς αὐτῇ, ἡ πλοῦτον, ἡ δυναστείαν, ἡ λόγων ἰσχύν, ἐκένωσας τὴν δόξαν αὐτῆς, οὐκ ἀρείς ὀλόκληρον αὐτῆς φανῆναι τὸ θαῦμα, ἀλλ' εἰς πολλὰ καταμερίσας αὐτῆς τὴν δόξαν· ἂν δὲ ἀφῆς γυμνῆς καθ' ἑαυτὴν ἀγωνίζεσθαι, πάντα ἀποστήσας τὰ ἀνθρώπινα, τότε ἀκριδῶς αὐτῆς φανέται τὸ κάλλος ἅπαν, τότε ἐκλάμψει σαφῶς ἡ ἀμαχος ἰσχὺς, ὅταν μῆτε πλοῦτου, μῆτε σοφίας, μῆτε δυναστείας, μῆτε εὐγενείας, μῆτε ἀλλοῦ [137] τινός τῶν ἀνθρωπίνων δεηθεῖσα, πάντων ἐννηται κρατεῖν καὶ περιγίνεσθαι, δι' ἀνθρώπων εὐτέλων καὶ ταπεινῶν καὶ ἠπορημένων καὶ πενήτων καὶ ἰδιωτῶν, καὶ ἀσεβῶν βρῆτρων καὶ φιλοσόφων καὶ τυράννων, καὶ τῆς οἰκουμένης κρατοῦσα ἀπάσης.

Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὁὐκ ἦλθον καθ' ὑπεροχὴν λόγου, κηρύττων ἡμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ θεοῦ· καὶ, τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς*. Οὐχ ἀπλῶς εἶπε, τὰ μωρὰ, ἀλλὰ, *τὰ τοῦ κόσμου μωρὰ*· οὐ πάντως δὲ, ὅτι τὰ τοῦ κόσμου μωρὰ, καὶ παρὰ τῷ θεῷ μωρὰ· ἀλλὰ πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα δοκούντων εἶναι ἀνοήτων, παρὰ τῷ θεῷ πάντων εἰσὶ τῶν ἄλλων σοφώτεροι· ὥσπερ οὖν καὶ πολλοὶ τῶν ἐν πενίᾳ ζώντων ἐνταῦθα, πάντων εἰσὶν εὐπορώτεροι παρὰ τῷ θεῷ. Ἐπεὶ καὶ ὁ Λάζαρος ἐκεῖνος πάντων πτωχότερος ὢν ἐν τῷ κόσμῳ, πάντων ἦν εὐπορώτερος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μωρίαν τοῖνον τοῦ κόσμου καλεῖ τοὺς οὐκ ἔχοντας γλώτταν ἠκονημένην, τοὺς τῆς ἐξωθεν οὐ μετεσχηκότας σοφίας, τοὺς εὐγλωττίας ἀπεστερημένους. *Καὶ τούτους ἐξελέξατο, φησὶν, ὁ θεός, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς*. Καὶ πῶς, εἶπέ μοι, διὰ τούτων ἐκεῖνοι καταισχύνονται; Διὰ τῆς τῶν πραγμάτων πείρας. Ὅταν γὰρ τὴν χήραν τὴν ἐξω καθήμενην καὶ προσαιτούσαν, πολλάκις δὲ καὶ τὸ σῶμα ἀνάπτηρον οὖσαν ἐξετάσης περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, περὶ σωμάτων ἀναστάσεως, περὶ προνοίας θεοῦ, περὶ τῆς κατ' ἀξίαν ἀντιδόσεως, περὶ τῶν εὐθυνῶν τῶν ἐκεῖ, περὶ τοῦ φοβεροῦ δικαστηρίου, περὶ τῶν ἀποκειμένων τοῖς κατορθούσιν ἀγαθῶν, περὶ τῶν ἠπειλημένων τοῖς ἀμαρτάνουσι τιμωριῶν, περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων· εἶτα μετὰ ἀκριθείας ἀποκρίνεται καὶ πληροφορίας πολλῆς· ὃ δὲ φιλόσοφος καὶ μέγα ἐπὶ κόμῃ καὶ βακτηρίᾳ

acet nota marginalis Savilli conjicientis αὐτῇ. Edit.

φρονῶν, μετὰ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροῦς τῶν λόγων διαούλους, μετὰ τὰς πολλὰς καὶ ἀκαίρους ἀδολεσχίας, μηδὲ χᾶναι δύναται, μηδὲ διαραῖ στόμα περὶ τούτων ἔχει· τότε γνώση καλῶς, πῶς Ἐξελέξατο τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνη τοὺς σοφοὺς. Ἄπερ γὰρ ἐκεῖνοι δι' ἀπόνοιαν καὶ ὑπερηφανίαν οὐκ ἔδυνήθησαν εὐρεῖν, τῆς μὲν τοῦ Πνεύματος ἐαυτοὺς ἀποστήσαντες διδασκαλίας, τοῖς δὲ οἰκείοις λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπιβρίψαντες, ταῦτα οἱ πτωχοὶ καὶ ἀπεβρίμμενοι, καὶ τῆς ἐξωθεν ἀπεστερημένοι παιδείουσι, μετὰ ἀκριβείας ἔμαθον ἅπαντα, τῆς ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐξαρθήσαντες ἐαυτοὺς διδασκαλίας. Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον ἴσταται κατηγοριῶν τῆς ἐξωθεν σοφίας, ἀλλὰ καὶ ἕτερα τούτων πλείονα προστίθεται λέγων· Ἦ σοφία τοῦ κόσμου τοῦτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ· καὶ κεραιῶν τοῖς ἀκούουσι πάλιν μετὰ πάσης αὐτοῖς ἀτιμίας καὶ σφοδρότητος· ἔλεγεν· Εἰ γὰρ τις δοκεῖ, φησὶν, ἐν ἑμῖν σοφός εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρός γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός· καὶ πάλιν· Γέγραπται, Ἄπολω τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω· καὶ πάλιν, Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, οὗτοι εἰσι μύταισι.

5. Ἄλλ' ὅτι μὲν σοφίας μετέχοντες οἱ Κορίνθιοι, ὄγλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ μέγα ἐφρόνουσι καὶ ἐφυσῶντο, πάλιν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἐπιστολῆς ἐστὶ φανερόν. Κατηγορήσας γὰρ πού τοῦ πεπορευκότος, ἐπήγαγε λέγων· [158] Καὶ ὑμεῖς δὲ πεφυσιωμένοι ἐστέ. Ὅτι δὲ ἐκ τῆς ἀπονοίας πρὸς ἀλλήλους φησίζον, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐδήλωσε πάλιν εἰπὼν· Ὅπου γὰρ ἐν ἑμῖν ἔστι καὶ ζήλος καὶ διχόστασιαι, ἐνὶ σαρκίκοι ἐστε, καὶ κατὰ ἀνθρώπων περιπατεῖτε; Καὶ τίς ὁ τῆς ἐρίδος τρόπος; Εἰς πολλοὺς ἀρχοντας κατέτεμον ἐαυτοὺς, καὶ διὰ τοῦτο φησὶ· Λέγω ἐδὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ἑμὸν φησιν· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παῦλον, ἐγὼ δὲ Ἄπολλω, ἐγὼ δὲ Κηρᾷ. Ταῦτα ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ Παῦλον καὶ Κηρᾷ καὶ Ἀπολλῷ προσένεμον ἐαυτοὺς, ἀλλὰ τοῖς ὀνόμασι τούτοις ἀποκρύψαι βούλεται τοὺς τῆς στάσεως αἰτίους γεγεννημένους, ὥστε μὴ φανεροὺς καταστήσας, φιλονεικοτέρους ποιῆσαι, καὶ εἰς μείζονα ἀναισχυντίαν ἀγαγεῖν. Ὅτι γὰρ οὐ Παῦλον καὶ Πέτρον καὶ Ἀπολλῷ προσένεμον ἐαυτοὺς, ἀλλ' ἑτέροις τισὶ, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς ὄγλον. Ἐγκαλέσας γὰρ αὐτοὺς ἐπὶ τῇ διαστάσει ταύτῃ, πάλιν ἐπήγαγε λέγων· Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μεταεχημήμισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῷ δι' ὑμᾶς. ἵνα ἐν ἑμῖν μὴ ῥηθῆτε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ κίς ὑπὲρ τοῦ ἐνός μὴ φυσικῶσθε κατὰ τοῦ ἐκείνου. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἰδιωτῶν οὐκ ἔχοντες οἰκοθεν ἐπαίρεσιν, οὐδὲ τοὺς πλησίον δάκνουν, προστητάμενοι τινὰς ἐαυτῶν ἀρχοντας, τοῖς ἐκείνων πλεονεκτημασίαις εἰς τὴν καθ' ἑτέρων ὑπερηφανίαν ἐκέχρητο· καὶ τῶν διδασκόντων αὐτοὺς σοφία τῆς ἐτέρων αὐτοῖς ἀπονοίας ἐγένετο πρόφασις· ὅπερ ἐσχάτης ἐλοζομανίας ἦν, οἰκοθεν οὐκ ἔχοντας ἐναθρόνεσθαι, ταῖς ἐτέρων ὑπεροχαῖς ἀποκρηθῆσαι εἰς τὴν κατὰ τῶν ἀδελφῶν ὑπεροφίαν. Ἐπει οὖν καὶ εἰς ἀπόνοιαν ἤρθησαν καὶ διεστασίαζον, καὶ εἰς πολλὰ κατέτεμον μέρη ἐαυτοῦς, καὶ μέγα ἐφρόνουσι ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ὡς οἰκοθέν τε καὶ παρ' ἐαυτῶν εὐρόντες, ἀλλ' οὐκ ὡς ἀκοθεν δεξάμενοι καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος· τὰ τῆς ἀληθείας

δόγματα, βουλόμενος αὐτῶν καταστῆλαι· τὸ φῦγμα, εὐθέως ἀπὸ τῶν προοιμίων κλητῶν αὐτῶν ἐκάλεσε, μονουοχὶ λέγων· Εἰ ἐγὼ ὁ διδάσκαλος οὐδὲν οἰκοθεν εὔρον, οὔτε πρῶτερον αὐτὸς τῷ Θεῷ προσῆλθον, ἀλλὰ κληθεὶς τότε ὑπῆκουσα, πῶς ὑμεῖς οἱ μαθηταὶ καὶ παρ' ἐμοῦ τὰ δόγματα δεξάμενοι, δύνασθε μέγα φρονεῖν, ὡς αὐτοὶ τούτων εὐρέται γενόμενοι; ἀπὸ τοῦτο καὶ προΐων ἔλεγεν αὐτοῖς· Τίς γὰρ σε διακρίνει, εἰ δὲ ἔχεις ὁ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, εἰ καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβὼν;

Οὐδὲν οὖν ἄλλο ἐστὶ τὸ κλητῶς τοῦτο, ἀλλ' ἡ ταπεινοφροσύνης διδασκαλία, καὶ τύφου καθάρσις, καὶ πάσης ἀλαζονείας καταστολή· οὐδὲν γὰρ ἔστι, οὐδὲν οὕτως ὁ συγκρατεῖν καὶ συνέχειν ἡμᾶς δύνασθαι, ὡς ταπεινοφροσύνη, καὶ μετριάζειν, καὶ τὸ πρεσβεῖν καὶ μηδὲν μηδέποτε περὶ ἐαυτῶν μέγα φαντάζεσθαι. Ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς συνειδῶς, καὶ τῆς πνευματικῆς ἐκείνης διδασκαλίας ἀρχόμενος, ἐπὶ ταπεινοφροσύνης· πρῶτον τῆς παραινήσεως· κῆρτα, καὶ τὸ στόμα ἀνοίξας, τοῦτον πρῶτον εἰσηγεῖται τῷ νόμον, οὕτως εἰπὼν· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. Καθάπερ γὰρ τις οἰκίαν μεγάλην ἐλαμπρᾶν οἰκοδομεῖσθαι [159] μέλλων, ἀνάλογον καταβάλλεται τὸν θεμέλιον, ὥστε δυναθῆναι τὸ μετὰ ταῦτα ἐπιτιθέμενον ἐνεγκεῖν βάρος· οὕτω δὲ καὶ ὁ Χριστὸς, τὴν μεγάλην ἐκείνην οἰκοδομήν τῆς φιλοσοφίας ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐγείρων, ὡσπερ τινὰ θεμέλιον καὶ τρόπιον ἀσφαλῆ καὶ κρηπίδα βεβαίαν καὶ ἀκίνητον, τὴν τῆς ταπεινοφροσύνης προκαταβάλλεται παραινεῖσιν, εἰδῶς ὅτι ταύτης ἐββεβρωμένη; ἐν ταῖς διανοίαις τῶν ἀκούοντων, ἅπαντα ἄλλα τῆς ἀρετῆς· μέρη μετὰ ἀσφαλείας οἰκοδομεῖσθαι δύναται. Ὅπερ οὖν ταύτης ἀπουσία, κᾶν ἀπαζάν τις τὴν λοιπὴν ἀρετὴν κατορθώσῃ, εἰκὴ καὶ μάτην καὶ εἰς οὐδὲν δέον ἐστὶ παπονηκῶς, κατ' ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ τῆς ψήμου τὴν οἰκίαν οἰκοδομήσαντα, ὃς τὸν μὲν πόνον ὑπέμεινε, τοῦ δὲ κέρδους οὐκ ἀπέκωκε, ἐπειδὴ θεμέλιον οὐ κατέβαλεν ἀσφαλῆ· οὕτως ὁ χωρὶς ταπεινοφροσύνης ὁτιοῦν μετιῶν ἀγαθῶν, ἀπέμεινε ἅπαντα καὶ διέφθειρε. Ταπεινοφροσύνην δὲ, οὐ τὴν ἐν ῥήμασι λέγω, οὐδὲ τὴν ἐπὶ τῆς γλώττης, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ, τὴν ἀπὸ τῆς ψυχῆς, τὴν ἐν συνειδήσει, ἣν ὁ Θεὸς δύναται μόνος ὄρξιν. Ἀρκεῖ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, καὶ καθ' ἐαυτὸ πολλοὶ καὶ φησίζοντες, ἔδελωσαν· οὐδὲν γὰρ ἔχον ἀγαθόν, οὐδὲ ἀπὸ κατορθωμάτων φανῆναι δυνάμενος, εἰπὼν μόνον, Ζήσθητι μοι τῷ ἀμαρτωλῷ, κατῆλθεν ὑπὲρ τὸν θεμισαῖον δικαιοθεῖς· καίτοι γε οὐδὲ ταπεινοφροσύνης ἦσαν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, ἀλλ' εὐγνωμοσύνης μόνον. Ταπεινοφροσύνης μὲν γὰρ ἐστὶν ὅταν μεγάλα καὶ ἐαυτῷ συνειδῶς, μηδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φανίζηται· εὐγνωμοσύνη δὲ, ὅταν, ἀμαρτωλὸς ὢν, εἰπὸς τοῦτο ὁμολογῇ. Εἰ δὲ ὁ μηδὲν ἐαυτῷ φανίζων ἀγαθόν, ἐπειδὴ τοῦτο, ὅπερ ἦν, ὠμολόγησεν, οὐκ τὸν Θεὸν εἰς εὐνοίαν ἐπισπάσσει, πόσης ἀπαιτῶσονται· παρῆρσις οἱ πολλὰ μὲν ἔχοντες ἐαυτῶν κατορθώματα εἰπεῖν, πάντων δὲ ἐκείνων ἐπιλανθανόμενοι, καὶ εἰς τοὺς ἐσχάτους ἐαυτοὺς ἀριθμοῦντες;

rimum coma et baculo gloriatur, post multa longaque spatia sermonum, post importunam multamque garulitatem ne hiscere quidem potuerit, neque de istis verba facturus valuerit os diducere: tum probe intelliges, quo pacto *Deus elegerit stulta mundi, ut sapientes confunderet*. Nam quæ præ nimia superbia f. stuque reperire illi minime potuerunt, tum quod seipsos a disciplina Spiritus sejunxissent, tum quod omnia propriis cogitationibus commisissent, hæc mendici et abjecti ac profanæ eruditionis expertes omnia exacte didicerunt, cum a cælesti disciplina penderent. Neque vero contentus est horum tenus profanam sapientiam incusare, sed et alia plura subjungit, dicens: *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum* (1. Cor. 3. 19); et auditores rursus adhortans cum contemptu ac vehementia dicebat: *Si quis enim videtur, inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens* (Ib. v. 18); et rursus, *Scriptum est, Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum reprobo* (1. Cor. 1. 19); et rursus, *Dominus novit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt* (1. Cor. 3. 20).

6. Ac sapientia quidem præditos fuisse Corinthios ex his liquet; eos autem superbos fuisse atque animis inflatos ex eadem epistola manifestum est. Cum enim uspiam eum qui fornicatus erat, reprehendisset, adjecit dicens: *Et vos inflati estis* (1. Cor. 5. 2). Porro præ nimia arrogantia inter se illos contendisse ac jurgatos esse rursus indicavit, cum dixit: *Cum enim sit inter vos contentio, et zelus, et dissidia, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis* (1. Cor. 3. 3)? Quisnam autem fuit contentionis ille modus? In varios se rectores ac principes dividebant, atque idcirco dicit: *Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicit, Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ* (1. Cor. 1. 12). Hæc autem dicebat non quod Paulo et Cephæ et Apollo se attribuèrent, sed his nominibus obtegere voluit eos, qui seditionis auctores fuerant, ne si eos manifestaret, contentiosiores atque adeo impudentiores redderet. Non enim Paulo et Petro et Apollo seipsos illos attribuisse, sed aliis quibusdam, ex his quæ sequuntur liquet. Cum enim ipsos propter hoc dissidium castigasset, rursus adjunxit dicens: *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in vobis discatis, ne supra quam scriptum est sapiatis, ne unus adversus alterum inflatur pro alio* (1. Cor. 4. 6). Multi enim ex imperitis cum non possent ex domesticis meritis efferi, neque proximos insectari ac mordere, cum sibi quosdam principes ac rectores præfecissent, illorum meritis ac virtutibus ad fastum et insolentiam adversus alios utebantur, et ex eorum, a quibus edocti fuerant, sapientia occasionem arrogantiae adversus ceteros arripiebant: quod summi et insani gloriæ amoris fuit, cum ii qui propriis meritis gloriari non possent, aliorum excellentia ad insolentiam contemptumque fratrum abuterentur. Quoniam igitur et in superbiam elati erant, et inter se dissidebant, atque in varias partes seipsos dividerant, et propter doctrinam gloriabantur, tanquam propria illam industria sibi compa-

rasent, neque cœlitus ac divina ex gratia veritatis dogmata recepissent, volens eorum tumorem ac fastum reprimere, statim a principio seipsum *vocatum* appellavit, hoc propemodum dicens: Si ego magister nihil mea industria adveni, neque prior ipse ad Deum accessi, sed cum vocatus essem, tum demum dicto audiens fui, quomodo vos discipuli, quique a me dogmata accepistis, superbire potestis, perinde quasi adinventæ hæc a vobis fuissent? Quocirca prius etiam dicebat illis: *Quis enim te discernit? quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis* (1. Cor. 4. 7)?

Prima lex humilitatis. — Nihil igitur aliud est istud vocabulum *Vocatus*, nisi disciplina humilitatis et fastus depressio et omnis arrogantiae repressio: nihil enim est quod nos ita continere ac colibere possit, ut humilitas, et moderate agere, ac modestum esse, nihilque de se magnum animo fingere. Quod et Christus intelligens ac spiritualem illam doctrinam tradere incipiens, a cohortatione ad humilitatem illam inchoavit, atque os aperiens primum tulit hanc legem ita dicens: *Beati pauperes spiritu* (Matth. 5. 3). Nam quemadmodum is qui magnas et magnificas ædes fuerit edificaturus, conveniens jacit fundamentum, ut eam, quæ postea imponetur, molem ferre possit: ita nimirum etiam Christus, cum ingens illud ædificium philosophiæ in illorum animabus erigeret, tanquam fundamentum, et carinam et basim firmam et immobilem, cohortationem humilitatis ponit prius; cum probe noverit, postquam hæc in auditorum mentibus radices egerit, reliqua omnia virtutum genera ædificari tuto posse. Ut igitur si hæc defuerit, licet reliquas omnes virtutes quis opere ipso exhibeat, frustra et incassum ac sine ullo fructu labores suscepit, illi persimilis, qui domum suam super arenam construxit, qui laborem quidem exantlavit, quæstum autem nullum fecit, propterea quod firmum fundamentum minime jecit (Matth. 7. 26. 27): ita quisquis absque humilitate quidvis boni peragit, omnia perdit ac destruit. Humilitatem autem dico, non eam quæ in verbis, neque quæ in lingua, sed quæ in mente, in anima, in conscientia sita est, quam solus cernere Deus potest. Sufficit unum istud bonum, si vel solum sæpenuero appareat, ut propitium Deum reddat. Atque hoc publicanus ostendit: qui cum boni haberet nihil, neque recte factis insignis posset videri, cum solummodo dixisset, *Propitius esto mihi peccatori* (Luc. 18. 13), potius quam Pharisæus justificatus descendit, tametsi non humilitatis erant illa verba, sed modestiæ et æquitatis tantum. Siquidem humilitatis est, cum quis magnarum a se gestarum rerum conscius nihil de se magnificum animo fingit: modestia vero et æquitas, cum is, qui peccator est, istud ipsum fatetur. Quod si is, qui nihil a se boni gestum noverat, quoniam id quod erat confessus est, ita sibi Dei benevolentiam conciliavit: quantam apud eum fiduciam obtinebunt ii, qui cum multa sua possent commemorare præclara facinora, illorum omnium obliti sese in numerum rejecerint postremorum?

Quod utique Paulus quoque fecit : cum enim justorum omnium primus esset, primum se esse dicebat peccatorum (1. Tim. 1. 15); neque dicebat solum, sed et credebat, cum a præceptore didicisset, postquam omnia fecerimus, debere nos servos inutiles nos vocare (Luc. 17. 10). Istud est humilitas, istum imitemini qui recte factis insignes estis, publicanum vero vos qui peccatorum pleni estis : et constitemus quod sumus, percutiamus pectus, et menti nostræ persuadeamus, ut nihil magnum de se concipiat. Si enim ita fuerimus affecti, sufficit hoc nobis ad oblationem et sacrificium : sicut et David dicebat : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus ; cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (Psal. 50. 19). Non simpliciter dixit *humiliatum*, sed et *contritum*; quod enim est contritum, contractum est : neque enim potest, quantumvis cupiat, efferri. Ita nos quoque non humiliemus tantum animam nostram, sed conte-

ramus etiam et compungamus : conteritur autem, dum suorum perpetuo peccatorum recordatur. Si ita illam humiliaverimus, ne si velit quidem in superbiam erigi poterit, dum a conscientia tamquam freno quodam correpta, ne se erigat, reprimetur, et ad modestiam servandam in omnibus compellatur. In poterimus et apud Deum gratiam invenire : *Quam enim major es, inquit, tanto magis te ipsum humilia, et invenies gratiam apud Deum* (Eccli. 3. 20). Porro qui gratiam apud Deum invenerit, nihil sentiet molestiæ, sed et in hac vita poterit cum Dei gratia cuncta illa adversa facile pertransire, ac repositus in altera vita peccatoribus poenas effugere, præcedens ubique gratia Dei, et omnia illi propitia et placida reddente : quam utinam omnes obtinere possimus in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Nullam hæc concio præ se fert temporis notam, qua vel annus deprehendi vel internosci valeat Antiochiæne an Constantinopoli habitata fuerit. Cæterum omnes styli notæ hic Chrysostomum auctorem designant; ut mirum sit virum doctum et accuratum Hermantium eam in *vobis* suspicionem vocare non dubitavisse, quem ideo jure refellit Tillemontius, et styli proprietate permotus et Catalogi Augustani per-

IN DICTUM ILLUD APOSTOLI, NON SOLUM AUTEM, SED ET GLORIAMUR IN TRIBULATIONIBUS, SCIENTES QUOD TRIBULATIO PATIENTIAM OPERATUR (Rom. 5. 3), ET RELIQUA (a).

1. *Labores pro virtute subeundi.* — Laboriosum est quidem agricolæ boves jungere, vomerem trahere, sulcum ducere, semina spargere, hyemem ferre, frigus tolerare, fossam circumducere, ingruentem aquarum copiam a satis arcere, fluminum ripas altiores reddere, ac per medium agrum profundiores sulcos ducere : sed hæc operosa, quæque multo labore illum fatigant, levia fiunt ac facilia, dum spe concipit segetem vernantem agricola, falcem exacutam, ac repletam manipulis aream et fruges maturas, quæ multa cum lætitia domum deferuntur. Sic et gubernator sævis audacter se fluctibus committit, tempestatem et furens pelagus sæpe contemnit, ventos instabiles, marinas procellas, et longas peregrinationes ferre novit, cum sarcinas mercium secum reputat et negotiationis portus, et immensas opes inde comparandas intuetur. Nec aliter miles fert vulnera, jaculorum nubem excipit, famem tolerat, frigus, longas peregrinationes, et in acie subeunda pericula, dum tropæa, victorias, et coronas secum reputat, quæ inde pariuntur. Ad quid autem hæc commemoravimus, aut quid hæc exempla sibi volunt? Hinc nimirum occasionem arripere placuit vos ad audiendum

(a) Collata cum Mss. Regio 2313, et Colbertino 49.

cohortandi, atque ad labores pro virtute subeundos incitandi. Nam si propter spem futurorum, idque ut eorum aliquis ea bona consequi possit, quæ cum hac vita finiuntur, hæc illi sustinent, multo magis vos oportet in audiendo perseverare, ut spirituali doctrina imbuamini, ac pro vita æterna pugnam generose sudoresque tolerare. Nam illorum quidem incerta spes est ac temporaria, et sæpe dum sola expectatione lactantur, vitam finiunt, spe quidem se oblectantes, sed rebus ipsis necdum appropinquant, tametsi graves illas difficultates exantlarint. Exempli causa, post multos illos labores ac sudores agricola nonnumquam, dum falcem exacuit, et ad messem se comparat, vel immissa æruginè, vel locustarum multitudine, vel immodica pluvia incidente, vel alia quæpiam importata calamitate ex aeris intemperie, vacuis manibus domum revertitur, postquam labores quidem sustinuit, sed speratis frugibus excidit. Pari ratione gubernator dum mercium copia lætatur, expansis magna cum voluptate velis cum multa maria fuerit emensus, in ipso persæpe portus ingressu vel occurrente rupe vel ad saxum in mari latens aut ad scopulum aliquem allisa navi, ac inopinato ejusmodi casu percussus, cunctis mercibus amissis, post infinita illa

Καθάπερ ὄν και ὁ Παῦλος ἐπιτίθει· πρῶτος γάρ ἀπάντων ὢν τῶν δικαίων. πρῶτον ἐαυτὴν τῶν ἀμαρτωῶν ἔλεγεν εἶναι· οὐκ ἔλεγε δὲ μόνον, ἀλλὰ και ἐπέπειστο παρὰ τοῦ διδασκάλου μαθῶν, ὅτι μετὰ τὸ πάντα ποιῆσαι ἀχρεῖους δούλους ἑαυτοῦς χρὴ καλεῖν. Τοῦτό ἐστι ταπεινοφροσύνη, τοῦτον ζηλώσατε οἱ κατορθώματα ἔχοντες, τὸν δὲ τελῶν ὑμεῖς οἱ ἀμαρτημάτων γέμοντες, καὶ ἡ ὁμολογῶμεν ὡσπερ ἐσμέν, και τὸ στήθος πλήττωμεν, και τὴν διάνοιαν πειθίωμεν μὴδὲν μέγα περὶ ἑαυτῶν φαντάζεσθαι. Ἄν γὰρ οὕτως ὦμεν διακείμενοι, ἀρκεῖ τοῦτο ἡμῖν εἰς προσφορὰν και θυσίαν· καθάπερ και ὁ Δαυὶδ ἔλεγε· *Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην και τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει*. Οὐχ ἀπλῶς εἶπε *τεταπεινωμένην*, ἀλλὰ και *συντετριμμένην*· τὸ γὰρ συντετριμμένον, και διακεκλασμένον· οὐδὲ γὰρ, ἐὰν βούληται, ἐπαρθῆναι δύναται. Οὕτω δὲ και ἡμεῖς μὴ ταπεινώσωμεν μόνον τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, ἀλλὰ και συντρίβωμεν και

κατανύξωμεν· συντρίβεται δὲ οἰκείων ἁμαρτημάτων μεμνημένη συνεχῶς. Ἄν οὕτως αὐτὴν ταπεινώσωμεν, οὐδὲ βουλομένη πρὸς τύφον ἀναστῆναι δυνασεται, ὡσπερ τινὸς χαλίνου τοῦ [140] συνειδότης ἐπιλαμβάνομένου διεγειρομένης αὐτῆς, και καταστέλλοντος και πείθοντος μετριάξειν ἐν ἅπασιν. Οὕτω δυνασόμεθα παρὰ τῷ Θεῷ και χάριν εὐρεῖν· *Ὅσῳ γὰρ μέγας εἶ, φησί, τοσούτῳ ταπεινὸν σεαυτὸν, και ἐναντίον Κυρίου εὐρήσεις χάριν*. Ὁ δὲ παρὰ τῷ Θεῷ χάριν εὐρῶν οὐδενὸς αἰσθησεται χαλεπῶ, ἀλλὰ και ἐναντία δυνασεται μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐκείνα ἅπαντα μετ' εὐκολίας διαδραμεῖν τὰ δεινὰ. και τὰς ἐκεῖ κειμένας τοῖς ἀμαρτάνουσι διαφυγεῖν τιμωρίας, τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πανταχοῦ προηγούμενης, και πάντα ἐξευμενιζούσης αὐτῇ· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύειν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ και μετ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE GLORIA IN TRIBULATIONIBUS.

antiqui in notis supra editi testimonio ; in quo Catalogo sincera Chrysostomi opera accurate recensentur, et hæc ibidem quartadecima locatur.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæli.

Εἰς τὸ ἀποστολικὸν βιβλίον τὸ λέγει, « Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ και καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, κίθιτες ὅτι ἡ θλίψις ἐπομοιρῆν κατεργάζεται, » και τὰ ἐξῆς.

α'. Ἐπίπνον μὲν γητόνον τὸ ζεῦξαι βόας, και ἀροτρον ἔλκυσαι, και ἀύλακα ἀνατεμεῖν, και σπέρματα καταβαλεῖν, και ἀνασχέσθαι χειμῶνος, και κρυμὸν ἐνεργεῖν, και περιελάσαι τάφρον, και πλεονεξίαν ὑδάτων ἐπιούσαν τοῖς σπέρμασιν ἀποκρούσασθαι, και ὄχθας ποταμῶν ὑψηλοτέρας ἐργάσασθαι, και διὰ μέσης τῆς ἀρούρας βαθυτέρας ἀύλακας ἀνατεμεῖν· ἀλλὰ τὰ ἐπίπνονα ταῦτα, και μόχθον ἔχοντα, κούφα γίνεται και ὄχθια, ὅταν ταῖς ἐλπίσιν ὁ γεωργὸς ἰδῆ κομῶντα τὰ λήϊα, και τὴν δρεπάνην ἠκονημένην, και τὴν ἄλωαν τῶν δραγμάτων ἐμπεπλησμένην, και τὸν κερπὸν ὄριμον μετὰ πολλῆς τῆς εὐφροσύνης οἰκαθε εἰσκομιζόμενον. Οὕτω και κυβερνήτης ἀγροῖον κυμάτων κατατολμᾷ, και χειμῶνος, και μαινομένης θαλάττης, πολλάκις καταφρονεῖ, και πνευμάτων ἀστάτων, και διαποντίους κλύδωνας και μακρὰς οἶδας φέρειν ἀποδημίας, ὅταν τὰ φορτία ἀναλογίζηται, και τοὺς τῆς ἐμπορίας λιμένας, και τὸν ἐκ τούτων ἄπειρον κλοῦτον τικτόμενον ἰδῆ. Οὕτω και στρατιώτης τραύματα φέρει, και νέφη βελῶν ἀποδέχεται, και λιμὸν ὑποφέρει, και κρυμὸν, και τὰς μακρὰς ἀποδημίας, και τοὺς ἐπὶ τῆς παρατάξεως [141] κινδύνους, ἐντεῦθεν τὰ τρόπαια και τὰς νίκας, και τοὺς στεφάνους ἀναλογιζόμενος. Ἄλλὰ τίνος ἐνεκεν τούτων ἐμνήσθη; ἢ τί μοι βούλεται ταῦτα τὰ παραδείγματα; Παράκλησιν ὅμιν ἐντεῦθεν πρὸς τὴν ἀχράσιν εἰσαγαγεῖν βούλομαι, και παραμυθίαν πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἰδρωτάς. Εἰ γὰρ τῶν εἰρη-

μένων ἑκάστος τὸ ἐπίπνον κούφον ἔγεται διὰ τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα, και ταῦτα, εἰ και τις αὐτῶν ἐπιτυχεῖν δυνασθῆναι, τῷ παρόντι συγκαταλυόμενα βίω, πολλῶ μᾶλλον ὁμᾶς τὴν ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ἀχράσιν ἀνέχεσθαι χρὴ, και τὴν ὑπὲρ τῆς ἀκωνίου ζωῆς παράταξιν τε και τοὺς ἰδρωτάς γενναίως φέρειν. Τὸς μὲν γὰρ ἀθλητὰς τὰ τῆς προσκαίρου ἐλπίδος ἐστί, και ἐν προσδοκίᾳ μόνῃ τῶν χρηστῶν πολλάκις γινόμενοι, τὸν βίον οὕτω κατέλυσαν, ἐντροφήσαντες μὲν ταῖς ἐλπίσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων αὐτῶν οὐκ ἐγγίοντες, και δὴ διὰ ταῦτα τὰ χαλεπώτερα ὑπομείναντες. Οἷόν τι λέγω· Μετὰ τοὺς πολλοὺς ἐκείνους πολλάκις πόνοους τε και ἰδρωτάς ὁ γητόνος ἐνίστε ἐν αὐτῷ τῷ τὴν δρεπάνην ἀκονᾶν, και πρὸς τὸν ἀμῆτον παρασκευάζεσθαι, ἐρυσίθης κατενεχθείσης, ἢ πλήθους ἀκρίδων, ἢ πέρας τοῦ μέτρου τῆς ἐπομορίας γενομένης. ἢ ἐτέρας τινὸς πληγῆς ἐπενεχθείσης ἐκ τῆς τῶν ἀέρων ἀνωμαλίας, ἀπῆλθε κεναῖς οἰκαθε χερσὶ, τὴν μὲν πόνον ἅπαντα ὑπομείνας, τοῦ δὲ καρποῦ τῆς ἐλπίδος ἐκπεσῶν. Και ὁ κυβερνήτης δὲ ὁμοίως χαίρων τῷ πλήθει τῶν φορτίων, και μετὰ πολλῆς τῆς ἠδονῆς τὰ ἰστία πετάσας, και περάσας πολὺ πέλταος, ἐν αὐτῷ πολλάκις τῷ στόματι τοῦ λιμένου, ἢ σπυλάδος ἐμπεσοῦσης, ἢ ὑφάλῳ και σκοπέλῳ τινὶ προσαρτάξας, ἢ ἄλλῃ τινὶ τοιαύτῃ ἀδοκίῳ περιστάσει πληγῆς, πάντα τὸν φόρον ἀπώλεσε, και μόλις τὸ ἑαυτοῦ σῶμα γυμνὸν διέσωσε μετὰ τοὺς μυρίους κινδύνους

ἐκείνους. Οὕτω καὶ ὁ στρατιώτης· μυριοὺς πολλάκις παραταξάμενος πολέμοις, καὶ ἀποκρουσάμενος τοὺς ἐναντίους, καὶ τῶν ἐχθρῶν περιγεγνόμενος, καὶ ἐν αὐτῇ ὥν τῇ προσδοκίᾳ τῆς νίκης, τὴν ζωὴν μεταλλάξας ἀπῆλθεν, οὐδενὸς ὄλωσ' ἐκ τῶν μόθων καὶ τῶν κινδύνων ἀπολαύσας χρηστοῦ. Τὰ δὲ ἡμέτερα οὐ τοιαῦτα· τάς τε γὰρ ἐλπίδας αἰωνίους ἔχει ἀκινήτους τε καὶ βεβαίας, καὶ οὐ τῷ προσκαίρῳ τούτῳ συγκαταλυομένης βίῃ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκίρρατον καὶ μακαρίαν ἐκείνην καὶ διακωνίζουσαν ζωὴν, καὶ οὐ μόνον ἀνωμαλίᾳ ἀέρων καὶ ἀδοκήτων πραγμάτων περιστάσει οὐκ ἐπιβουλεύομένης, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῷ τῷ θανάτῳ διαλυομένης. Ἀπὸ τῶν ἐλπίδων δὲ αὐτῶν ἴδοι τις ἂν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς τυχοῦσι λάμποντα αὐτῶν τὸν καρπὸν, καὶ πολλὴν καὶ μεγάλην οὖσαν τὴν ἀμοιβήν. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος ἐβόα, λέγων· *Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι.* Παρακαλῶ μὴ παραδράμωμεν τὸ εἰρημένον ἀπλῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ, οὐκ οἶδα πῶς, πάλιν ἡμᾶς ὁ λόγος εἰς τὸν τοῦ καλοῦ κυβερνήτου Παύλου λιμένα εἰσφάγειν, ἐντρύφωμεν τῇ λέξει, βραχεία μὲν οὖσα, πολλὴ δὲ ἡμᾶς παιδεύουσα φιλοσοφίᾳ. Τί ποτ' οὖν ἔστιν ἄρα τὸ εἰρημένον, καὶ τί τοῦτο εἰπὼν ἠνέξατο ἡμῖν, λέγων, *Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι;* Μικρὸν, εἰ δοκεῖ, ἀνωτέρω τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ἀγάγωμεν, καὶ πολλὴν ἐψόμεθα τὴν [142] σαφήνειαν, καὶ τὴν τῶν νοημάτων δύναμιν ἐκείθην τικτομένην ἡμῖν. Ἄλλὰ μηδένα τὸ σῶμα καταμαλακίζετω· ἀλλ' ἀντὶ δρόσου γενέσθω ἡ τῆς πνευματικῆς ἀκροάσεως ἐπιθυμία. Καὶ γὰρ περὶ θλίψεως ἡμῖν ὁ λόγος καὶ ἐπιθυμίας ἀγαθῶν αἰωνίων, καὶ ὑπομονῆς, καὶ τῆς ἐκ τούτων γινομένης ἀμοιβῆς τοῖς οὐκ ἀναπεπτωκόσι. Τί ποτ' οὖν ἔστι τὸ, *Οὐ μόνον;* Ὁ γὰρ τοῦτο εἰρηκῶς*, εἰπεῖν ἡμῖν πολλά καὶ ἕτερα δείκνυσσι προὔπηργμένα ἀγαθὰ· καὶ μετ' ἐκείνων καὶ τοῦτο προστίθῃσι, τὸ ἀπὸ τῆς θλίψεως· εἶδ' καὶ ἔλεγεν ὁ αὐτός· *Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν.* Ὅποτε δὲ σαφέστερον γενέσθαι· τὸ εἰρημένον, βραχείαν ὥραν ἀνάσχεσθε, μακροτέραν ἡμῶν ποιουμένην τὴν διδασκαλίαν τῷ λόγῳ.

Ἐπειδὴ γὰρ κατηγγέθη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τὸ θεῖον κήρυγμα, καὶ περιήρσαν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης σπείροντες τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, καὶ πρόβριζον ἀνασπώντες τὴν πλάνην, καὶ τοὺς πατέρας τῶν ἀσεδῶν καταλύοντες νόμους, καὶ παρανομίαν ἄπασαν ἐλάυνοντες, καὶ τὴν γῆν ἐκκαθαίροντες, καὶ εἰδῶλων μὲν καὶ ναῶν καὶ βωμῶν καὶ πανηγύρεων τῶν ἐκείθην καὶ τελετῶν καλεῖοντες ἀποπηδῶν, ἐπιγινώσκειν δὲ τὸν τῶν ὄλων ἕνα καὶ μόνον θεόν, καὶ τὰς μελλούσας ἀναμένειν ἐλπίδας, καὶ περὶ Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διελέγοντο, καὶ περὶ ἀναστάσεως ἐφιλοσόφουν, καὶ περὶ βασιλείας οὐρανῶν διελέγοντο· διὰ ταῦτα πόλεμος ἀνήσθη χαλεπός, καὶ πολέμων ἀπάντων ὁ τυραννικώτατος, καὶ πάντα θορύβου καὶ παραχῆς καὶ στάσεως ἔγεμε, καὶ πόλεις ἄπασαι, καὶ δῆμος ἅπας, καὶ οἰκία, καὶ οἰκουμένη καὶ ἀοίκητος, ἄτε δὴ τῶν παλαιῶν ἐθῶν διασαλευομένων, καὶ τῆς ἐπὶ τοσοῦτον κατασχούσης προλήψεως διασειομένης, καινῶν δὲ εἰσαγομένων δογμάτων, καὶ ὧν μηδεὶς μηδέποτε ἤκουσε· πρὸς ταῦτα βασι-

λεῖς ἤγγραινον, καὶ ἄρχοντες ἐδυσχέρανον, καὶ ἰδιώται ἐταράττοντο, καὶ ἄγοραὶ ἐθορυβοῦντο, καὶ δικαστήρια ἐχαλέπαινε, καὶ ξίφη ἐγυμνοῦτο, καὶ ὄπλα παρεσκευάζετο, καὶ νόμοι ἤγανάκτου. Ἐπίθην τιμωρίαι καὶ κολάσεις καὶ ἀπειλαὶ καὶ πάντα συνεκινεῖτο τὰ ἐν ἀνθρώποις εἶναι δοκοῦντα θανάτῳ. Ὁ περὶ θαλάττης μαινομένης καὶ χαλεπῆς ναυῆτα ἐβουούσης, οὐδὲν ἄμεινον τὰ τῆς οἰκουμένης δείκται, πατὴρὸς παῖδα διὰ τὴν εὐσεβείαν τότε ἀποκινῶντος, καὶ νόμφης πρὸς πενθερὰν σχιζομένης, καὶ ἀδελφῶν διαιρουμένων, καὶ δεσποτῶν κατὰ τῶν ἐκεῖνων ἀγανακτούντων, καὶ τῆς φύσεως σχεδὸν ἐπὶ ἑαυτὴν στασιαζούσης, καὶ οὐκ ἐμφυλίου μόνον, ἀλλὰ καὶ συγγενικοῦ διὰ πάσης οἰκίας διυθέντος πάμπαν. Ὁ γὰρ λόγος μαχαίρας δίκην εἰσῶν, καὶ τὸ πᾶσι ἀπὸ τοῦ ὑγιαίνοντος τέμνον, πολλὴν ἐποίησε πανταχοῦ τὴν στάσιν εἶναι, καὶ τὴν φιλονεικίαν, καὶ καταχθόνην μυρίας αἰρασθαι κατὰ τῶν πιστευόντων παρεσκευάσεν ἐπαχθείας καὶ μάχας. Ἐκείθην δὲ μὲν εἰς δεσποτήρια ἀπήγοντο, οἱ δὲ εἰς δικαστήρια, οἱ δὲ τὴν ἐπὶ θάνατον φέρουσαν ὁδόν· καὶ τῶν αἰ οὐσίαι ἐδημεύοντο, οἱ δὲ καὶ τῆς πατρίδος ἐπὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς τοῖσιν ἐξέτιπτον, καὶ πανταχοῦθεν νιφάδων πυκνότερα περιεστῆκει τὰ κακῶς ἐνδοθεν μάχαι, ἐξωθεν φόβοι, παρὰ τῶν φθῶν, καὶ τῶν ἀλλοτρίων, παρ' αὐτῶν τῶν τῇ φύσει συνεικνυμένων ἀλλήλοις [143].

β'. Ταῦτ' οὖν ὄρων ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ τῆς οἰκουμένης παιδοτρίτης, ὁ τῶν οὐρανίων δογμάτων διδασκαλος, ἐπειδὴ τὰ μὲν θεῖα ἐν χερσὶν ἦν καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πραττόμενα, τὰ δὲ χρῆστα ἐν ἐλπίσει μόνον καὶ ἐπαγγελίαις, βασιλεία οὐρανῶν, λέγω, καὶ ἀνάστασις, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἡξίς τῶν πάντων νοῦν καὶ λόγον ὑπερβαίνοντων· κέρμησι δὲ καὶ τῆρα καὶ ξίφῃ καὶ τιμωρίαι καὶ παντοδαπὰ κολάσεις καὶ θάνατοι οὐκ ἐν ἐλπίσιν, ἀλλ' ἐν κείρῃ· οἱ δὲ πρὸς ταῦτα ἀγωνίζεσθαι μέλλοντες, ἀρτίως ἀπὸ θανάτου καὶ εἰδῶλων καὶ τρυφῆς καὶ ἀκολασίας καὶ μέθης εἰσπικηθέντες ἦσαν τῇ πίστει, οὐδὲν ὑψηλὸν περὶ τῆς βίβου ζωῆς· τῶς μεμελετηκότας ἔνοεον, ἀλλὰ τῶν παρόντων ἀντεχόμενοι μάλλον· καὶ εἰκόσ τούτων πάλαις μικροψυχίῃν καὶ ἐκλύεσθαι, καὶ ἀναπίπτειν κατ' ἐκστην πολιτορχουμένους ἡμέραν· ὄρα τί ποιεῖ ὁ τῶν ἀποβρόχτων κοινῶν, καὶ πρόσθετε τῇ Παύλου σοφίᾳ. Συνεχῶς περὶ τῶν μελλόντων αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ τὰ βραβεῖα ὑπ' ἑσῆν ἄγει, καὶ δείκνυσσι τοὺς στεφάνους, ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ παραμυθούμενος ταῖς τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐλπίσι. Καὶ τί φησι; *Δοιζόμενος γάρ, δεῖ οὐκ ἀξία τὰ παθήματα τοῦ νῦν κεισθὸς πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι ἐκ ἡμᾶς.* Τί γὰρ μοι λέγεις, φησὶ, τραύματα καὶ βουμῶν καὶ δημῶν καὶ τιμωρίας καὶ λιμοῦ καὶ θυμασεῖς καὶ πέναν καὶ δεσμὰ καὶ ἀλύσεις; πᾶσι δὲ βούλει τίθει τὰ δοκοῦντα ἐν ἀνθρώποις θανάτῳ, καὶ οὐδὲν ἀξίον λέγεις τῶν ἐπίθλων ἐκείνων καὶ τῶν στεφάνων καὶ τῶν ἀμοιβῶν. Τὰ μὲν γὰρ τῷ παρόντι συγκαταλύεται βίῃ, τὰ δὲ ἐν τῷ ἀπειρῷ αἰῶνι τίθῃ· οὐκ ἔχει· καὶ τὰ μὲν παροδεύει πρόσκαιρα ὄντα, τὰ δὲ παραμένει διηνεκῶς ἀγγράφα συνυπάρχοντα. Ὅπερ καὶ ἀλλαγῶ τοῦτο αὐτὸ ἀνιττόμενος εἶπε·

* Duo Mss. εὐρηκῶς, Editio εἰρηκῶς.

pericula vix salvo corpore nudus evadit. Sic et miles postquam innumeris sæpe pugnavit in præliis, adversarios repulit, hostesque devicit, dum in ipsa victoriæ expectatione versatur, nullis penitus commodis ex laboribus periculisque reportatis e vita discedit. At ejusmodi non sunt res nostræ : spes enim æternæ, immotas, et firmas habent, quæque cum hac vita minime terminantur, sed ad immortalem beatamque vitam illam ac perpetuo duraturam spectant, et non modo nullis ex aeris intemperie vel inopinato rerum eventibus patent incursum, sed nec ab ipsa morte possunt deleri. Quin etiam dum sola spe fovemur, ejus in quovis etiam e vulgo fructus elucet, et quanta illi merces debeatur. Propterea beatus etiam Paulus clamabat dicens : *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus* (Rom. 5. 3). Ne, quæso, leviter prætereamus, quæ dicta sunt : sed quando, nescio quo casu, sermo nos rursus ad præclari gubernatoris Pauli portum appulit, in hujus dicti consideratione libenter immoremur, brevis quidem illius, sed a quo multa philosophia erudimur. Quid tandem est ergo quod dicit, et quid his nobis indicat verbis, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*? Paulo alius, si placet, doctrinæ sermonem ordiamur, et multam inde nobis perspicuitatem videbimus ac viam sententiarum emergere. Sed neminem corpus in mollitiem ac pigritiam resolvat : quin potius tamquam rore quodam spiritualis doctrinæ cupiditate recreetur. Etenim de tribulatione verba facimus, de cupiditate honorum æternorum, de patientia, deque mercede, quam illi obtinent, qui minime supini sunt ac desidiosi. Quid igitur sibi vult illud, *Non solum*? Qui enim his verbis utitur, de multis aliis bonis se loquentum esse indicat, quæ præcesserint, et cum illis istud adjicere, quod ex tribulatione nascitur : quam ob causam et ipse dicebat, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*. Ut autem dilucidiora fiant hæc verba, nos ad brevem horam sustinete, dum prælixiori sermone doctrinam exponimus.

Adversarii fidei Christianæ quum multi; persecutiones variæ initio prædicationis. Inducitur Paulus de futuris disserens. Cur ingeniosus creatura. — Cum enim promulgata fuisset ab apostolis prædicationis doctrina, et omnes orbis terrarum plagas religionis sermonem illi serentes obirent, errorem radicibus extirparent, patrias impiorum leges rescinderent, iniquitatem omnem exterminarent, terram expurgarent, atque ab idolis quidem, a fanis, altaribus, feriis ac ceremoniis inde nascentibus resilire juberent; unum autem, et solum universorum Deum agnoscere, spes futuras expectare; deque Patre, Filio, ac Spiritu sancto disserent; de resurrectione philosopharentur, ac de regno cælorum verba facerent : idcirco bellum exarsit grave, omniumque sævisimum, omnia tumultu, perturbatione, ac seditione redundabant, urbes omnes, populi ac domus omnes, omnis regio sive inculta esset, sive deserta : quod nimirum antiquæ consuetudines labefactarentur, et quæ tandem obtinuerat, anticipata opinio convelleretur, cum nova

dogmata inveberentur, quæ nemo umquam audiverat : adversus ista sæviebant reges, indignabantur magistratus, privati tumultuabantur, fora perturbabantur, tribunalia concitabantur, stringebantur enses, arma parabantur, et leges succensebant. Inde supplicia, pœnæ, minæque, ac cuncta commovebantur, quæ inter homines gravia censentur. Quemadmodum cum iratum est mare, atque infesta naufragia parturit, nihilo meliori erat in statu orbis terrarum, cum religionis causa tum filium pater abdicaret; a socru nurus dissideret, fratres dividerentur, domini in famulos indignarentur, natura quemadmodum in seipsam seditione commota insurgeret, nec civile tantum, sed gentile quoddam bellum domos omnes pervaderet. Verbum enim gladii in morem penetrans, et quod morbidum erat a sano resicans, magnam ubique seditionem et contentionem excitabat, et efflicibat, ut innumere undique adversus fideles inimicitia pugnæque insurgerent. Hinc fiebat, ut in carcerem alii detruderentur, alii ad judicia raperentur, et ad viam quæ tendit ad mortem : atque horum quidem bona publicabantur, illi vero et patria, et vita ipsa persæpe privabantur, et omni ex parte crebrius quam nix decidat, malis obsidebantur : intus pugnæ, foris timores, ab amicis, ab alienis, ab ipsis qui naturæ necessitudine conjuncti erant.

2. Hæc igitur cum cerneret beatus Paulus, ille terrarum orbis præceptor, et cælestium dogmatum doctor, cum res quidem adversæ in manibus essent, et ante oculos versarentur, res autem prosperæ in spectantem et promissione, regnum, inquam, cælorum, et resurrectio, ac bonorum illorum adeptio, quæ cogitationem omnem ac sermonem excedunt : fornaces autem, sartagine, gladii; supplicia, tormentorum et mortium genera omnia non spe, sed experientia perciperentur : qui vero adversus hæc omnia certaturi erant, non ita pridem ab altaribus, ab idolis, a deliciis, a luxuria et ebrietate ad fidem traducti fuissent, neque dum ad sublime quidquam de vita æterna versandum animo assuefacti, sed rebus præsentibus potius inhærentes : et verisimile esset fore, ut multi eorum fatiscerent, conciderent animis, ac deficerent, cum singulis diebus obsiderentur : vide quid ille faciat, qui arcanorum particeps cælestium fuerat, et sapientiam Pauli considera. De futuris assidue disserit apud illos, ponit ob oculos præmia, coronas ostendit, incitat eos, et spe bonorum æternorum consolatur. Quid autem dicit? *Existimamus enim quod non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18). Quid enim mihi vulnera, inquit, objicis, altaria, carnifices, supplicia, famem, proscriptiones, paupertatem, vincula et compedes? quæcumque volueris proponere, quæ ab hominibus gravia censentur; nihil tamen præmiis illis, coronis, ac retributionibus dignum commemoras. Nam ista quidem una cum hac vita finiuntur, illa vero in infinito illo ævo finem non habent : hæc temporaria cum sint, prætereunt : illa cum sint immortalia, perpetuo permanent. Quod ipsum et alio loco subindicans dicebat :

Id quod in præsenti est momentaneum et leve tribulatio- nis (2. Cor. 4. 17) : sic quantitate qualitatem immi- nuit, et acerbiteratem mitigat temporis brevitate. Quo- niam enim gravia natura sua erant et molesta, que tum illis accid. bant, brevitate molestiam minuit di- cens : Id nim quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non con- templantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt : quæ autem non videntur, æterna sunt (2. Cor. 4. 17. 18). Et rursus ut ad cognoscendam bonorum illius vitæ magnitudi- nem illos provehat, creaturam ipsam ob præsentia mala dolentem et congentem introducit, ac futura tamquam valde jucunda vehementer optantem, dum sic ait : *Etenim creatura congemiscit, et simul parturit usque adhuc (Rom. 8. 22).* Qua de causa gemit? qua de causa parturit? Dum illa nimirum futura bona præstolatur, et in melius mutationem desiderat. *Nam et ipsa, inquit, creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei (Ib. v. 21)* Cum vero audis eam gemere ac parturire, noli ratione præditam illam ar- bitrari, sed idioma Scripturæ intellige. Cum enim vult Deus hominibus magnum aliquid ac jucundum per prophetas annuntiare, ipsas etiam res inanimatas lin- git miraculorum, quæ fiunt, et agnitudinem percipere, non quod sensu præditam esse creaturam dicamus, sed ut per ea quæ hominibus quadrant, magnitudo miraculorum exprimi possit. Hoc nimirum et nos di- cere solemus, cum inopinatum quid acciderit [ipsam urbem esse contristatam, solum ipsum moestius esse redditum] (a), et cum de sævis ac terribilibus sermo sit hominibus ac serena mente præditis, ita quis pe- runque loquitur : Ipsa fundamenta concussit, ipsi lapides eum timuerunt : non quod hunc lapides vera timerent, sed ut summam cordis ejus feritatem et furorem possint exprimere. Hac etiam de causa mirabilis propheta David ea, quæ Judæis venerant, bona commemorans, eamque voluptatem, qua perfusi erant, cum Ægypto liberati sunt, dicebat : *In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus. Mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum. Montes exsultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium, a facie Domini (Psal. 115. 1-4).* Hoc vero nul- lus evenisse unquam audivit Nam mare quidem et Jordanis retrorsum Dei jussu conversa sunt : montes autem et colles non exsultaverunt, sed, ut ante dixi, cum summam voluptatem vellet exprimere, ac relaxa- tionem ex Ægyptiaca vexatione quæ illis contigerat, res etiam inanimatas exsultare dicebat, ac tripudiare propter ea bona, quæ illis obvenerant : quemadmo- dum cum triste quidpiam nuntiare voluerit, quod nos- tra nobis peccata pepererint, ait, *Lugebit vinum, lugebit et vitis (Hesai. 24. 7)* : et alibi, *Vix Sion lagent (Thren. 1. 4)* : sed et lacrymari res sensu destitutas ait, *Muri filiarum Sion deducte lacrymas (Thren. 2. 18)* :

(a) quæ uncinis clauduntur decem in Editis, sed ha- bentur in MSS. et a Frontone Duceo lecta sunt.

imo et terram ipsam et Judæam lugere dicit atque ebriam esse tristitia, non quod hæc elementa id sen- tiant, sed, ut ante dixi, prophetarum unusquisque, dum indicare vult ingentem bonorum magnitudinem, quæ Deus largitur, et suppliciorum, quæ propter scelera nostra nobis infliguntur, ita loquitur : quæ ob causam beatus etiam Paulus creaturam ingem- scentem ac dolentem introducit, ut Dei donorum ex- primere possit magnitudinem, quæ nos post hæc vi- tam excipient.

3. *Magnitudo rerum quas adepti sumus.* — Verum hæc omnia sunt in spe, dicit quispiam : pusillitania autem ac miser homo, non ita pridem ab idololatria li- beratus, neque dum sciens de rebus futuris philoso- phari, non admodum his sermonibus corrigitur, sed in præsentem tempore consolationem aliquam optat in- venire. Idcirco nimirum et sapiens hic magister, cui- que nota sunt omnia, non modo ex bonis futuris con- solatur, sed ex præsentibus etiam commodis cohorta- tur. Ac primum quidem ea, quæ jam orbi terrarum obvenerant, bona commemorat, quæ non in spe et exspe- ctatione sita erant, sed quibus re ipsa fruebat- ur : quæ futurorum, et eorum quæ sperantur ma- xima est et evidentissima demonstratio : cumque bene longum de fide sermonem texuisset, atque patriarchæ Abrahami mentionem fecisset, qui licet reluctante na- tura speravit tamen se patrem futurum, expectavit et credidit, quapropter et tandem fuit : inde data occasione cohortatur, ut nunquam ad ratiocinationem infirmitatem delabamur, sed animos nostros magni- tudine fidei erigamus, attollamus, et alta capiamus deinde rerum, quas adepti jam sumus, *explicit dignitatem.* Quenam illa porro est? Quod nimirum Filium suum, inquit, unigenitum, genuinum, dilectissimum, hunc Deus pro nobis sceleratis servis dedit, et innumeris peccatis gravatos, non a peccatis solum liberavit, sed et justos effecit, nihil grave imperans aut laboriosum aut mo- lestum, sed fidem a nobis tantum requirens justos reddidit, sanctos effecit, in Dei filios adoptavit, heredes regni instituit, Unigeniti coheredes renuntiavit, resurrectionem promisit, corporum incorruptioem, conditionem et sortem eandem cum angelis, quæ ra- tionem omnem ac mentem exsuperat, habitationem in caelis, conversationem cum ipso, ac Spiritus sancti gratiam jam inde nobis effudit, a diaboli nos posse- sione liberavit, nos a demonum servitute vindica- vit, peccatum destruxit, maledictionem sustulit, inferorum portas confregit, paradysum aperuit, non an- gelum, non archangelum, sed ipsum Unigenitum pro salute nostra misit, sicut per prophetam inquit, *Non legatus, neque angelus, sed ipse Dominus salvos nos fecit (Hesai. 63. 9).* Hæc nonne sexcentis splendidiora sunt coronis? quod sanctificati sumus? quod iustificati? quod per fidem? quod unigenito Dei Filio pro nobis descendente? quod Patre Filium suum dilectissimum propter nos tradente? quod Spiritum sanctum accepimus? quod cum omni facilitate? quod copiosa gra- tia donoque potiti sumus? His itaque dictis et cum

Τὸ γὰρ παραυτίκι ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως· τῆ πο-
σότητι τὴν ποιότητα ὑποτενόμενος, καὶ τῶ χρόνῳ
τὸ φορτικὸν παραμυθούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τῆ φύσει
βαρῆ καὶ φορτικὰ ἦν τὰ τότε συμβαίνοντα, τῷ προσ-
καίρῳ τὸ φορτικὸν αὐτῶν ὑποτέμνεται, λέγων·
Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν
καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος ἐό-
ξης κατεργάζεται ἡμῶν, μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ
βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Τὰ γὰρ βλε-
πόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια.
Καὶ πάλιν ἀνάγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ μεγέ-
θους τῶν τότε ἀγαθῶν, αὐτὴν εἰσάγει τὴν κτίσιν
ὀδυνωμένην καὶ συστενάζουσαν ἐπὶ τοῖς παροῦσι
μοχθηροῖς, καὶ σφόδρα ἐπιθυμοῦσαν τὰ μέλλοντα, ὡς
πάνυ ὄντα χρηστὰ, λέγων οὕτω· Καὶ γὰρ ἡ κτίσις
συστενάζει καὶ στυγνάζει ἄχρι τοῦ νῦν. Τίνος
ἔσκεν στενάξει; τίνος ἔσκεν ὀδύνη; Τὰ μέλλοντα
ἐκεῖνα προσδοκῶσα ἀγαθὰ καὶ ἐπιθυμοῦσα τὴν ἐπὶ
τὸ βέλτιον μεταβολήν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ, φησὶν, ἡ
κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς
φθορῆς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν
τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ὅταν δὲ ἀκούσης, ὅτι στενάξει
καὶ ὀδύνη, μὴ λογικῆς εἶναι νόμιζε, ἀλλὰ μάνθανε
τῆς Γραφῆς τὸ εἶδος. Ὅταν γὰρ βούληται ὁ Θεὸς
[144] μέγα καὶ χρηστὸν ἀναγγεῖλαι τοῖς ἀνθρώποις διὰ
τῶν προφητῶν, καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα αἰσθάνεσθαι ποιεῖ
τῶν γινόμενων θαυμάτων τὸ μέγεθος· οὐκ ἐπειδὴ αἰ-
σθάνεσθαι τὴν κτίσιν φάμεν, ἀλλ' ἵνα τῶν θαυμάτων
τὸ μέγεθος παραστήσῃ δυνάμει ἐκ τῶν συμβαινόντων
τοῖς ἀνθρώποις. Τοῦτο δὴ καὶ ἡμῖν ἔθος λέγειν, ὅταν
τὴν ἀδοκίαν τῶν συμβῆ, [ὅτι αὐτὴ ἡ πόλις ἐστύγνασεν,
αὐτὸ τὸ ἔδαφος σκυθρωπὸν ἐγένετο·] καὶ ἐπὶ τῶν
φοσερῶν δὲ ἀνθρώπων καὶ θηριῶν θυμὸν ἐχόντων
τοῦτο αὐτὸ εἰποι τις ἄν· ὅτι αὐτὰ τὰ θεμέλια διέσει-
σεν, αὐτοὶ οἱ λίθοι αὐτῶν ἐτρόμαξαν· οὐκ ἐπειδὴ ὄν-
τως οἱ λίθοι τοῦτον ἐτρόμαξαν, ἀλλ' ἵνα τὴν ὑπερ-
βολὴν τῆς θηριώδους καρδίας αὐτοῦ καὶ τὸν θυμὸν
παραστήσῃ δυνάμει. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ θαυμά-
σιος προφήτης Δαυὶδ ἀπαγγέλλων τὰ ἀγαθὰ τὰ τοῖς
Ἰουδαίοις συμβάντα, καὶ τὴν ἡδονὴν τὴν ἐκ τῆς
ἐλευθερίας Αἰγύπτου ἐγγινομένην αὐτοῖς, ἔλεγεν·
Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ ἐκ
λαοῦ βυρβάρου, ἐξηγήθη Ἰουδαία ἀγασμα αὐτοῦ,
Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ· ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ
ἔσπυρεν, ὁ Ἰορδάνης ἐκτρέφη εἰς τὸ ἐπίσω· τὴ
δὴ ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρ-
νία προβάτων, ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Καὶ τοῦτο
οὐδαμῶ γινόμενον ἤκουσέ τις. Ἡ μὲν γὰρ θάλασσα,
καὶ ὁ Ἰορδάνης ἀνεστράφη εἰς τὰ ὀπίσω προστάγματι
τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ οὐκ ἐσκίρτησαν·
ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡδονῆς
παραστήσῃ βουλόμενος, καὶ τὴν ἄνεσιν τὴν ἐκ τῆς
αὐτῶν Αἰγυπτίων κακώσεως ὑπεργμένην αὐτοῖς, καὶ
αὐτὰ τὰ ἄψυχα κριετῆν ἔλεγε καὶ πηρῶν ἐπὶ τοῖς
συμβεθεγκόσιον αὐτοῖς χρηστοῖς· ὡς ὅταν τι καὶ λυ-
πηρὸν ἀπαγγεῖλαι βούληται ἐξ ἡμετέρας ἀμαρτίας
τις κτόμενος, φησὶν· Πενθήσει οἶνος, πενήσει καὶ
ἡμιπελος· καὶ ἀλλοχοῦ· Ὅδοι Σιών πενήσουσιν·
ἀλλὰ καὶ δακρύειν τὰ ἀναίσθητα λέγει· Τεῖχος γὰρ
θυγατὲρ Σιών, κατὰ νύκτι δάκρυα, φησὶ· καὶ αὐ-
τὴν δὲ τὴν γῆν, καὶ Ἰουδαίαν πενήσειν λέγει· καὶ με-
θύσει τῆ λυπηρῆ οὐχ ὡς τῶν στυγνῶν αἰσθηνομένων
τοῦτων, ἀλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ἕκαστος τῶν προφη-

τῶν τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐκ Θεοῦ χορηγουμένων·
ἡμῖν ἀγαθῶν, καὶ τῶν τιμωρῶν τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας
κακίας ἐπαγομένων ἡμῖν παραστήσῃ θέλων· διὸ δὴ
καὶ ὁ μακάριος Παῦλος καὶ αὐτὸς τὴν κτίσιν εἰσ-
άγει στενάζουσαν καὶ ὀδυνωμένην, ἵνα τὸ μέγεθος
τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ τῶν μετὰ ταῦτα διαδεχομένων
ἡμῶν παραστήσῃ δυνάμει.

Υ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα, φησὶν, ἐν ἐλπίσιν· ὁ δὲ μι-
κρόψυχος καὶ ταλαίπωρος ἄνθρωπος, καὶ νῦν τῆς
εἰδωλολατρίας ἀπαλλαγείς, καὶ οὐκ εἰδὸς περὶ τῶν
μελλόντων φιλοσοφεῖν, οὐ σφόδρα τοῦτοις διορθοῦται
τοῖς λόγοις, ἀλλὰ ζητεῖ καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ
εὑρεσθαι τινα παραμυθία. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς
οὗτος διδάσκαλος, καὶ πάντα εἰδὸς, οὐκ ἀπὸ τῶν
μελλόντων μόνον παραμυθίζεται· ἢ ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ
ἀπὸ τῶν παρόντων ἀλείφει χρηστῶν. Καὶ πρώτον μὲν
τὰ ὑπεργόμενα προλέγει τῆ οἰκουμένη ἀγαθὰ, τὰ οὐκ
[145] ἐν ἐλπίσιν καὶ προσδοκίᾳ, ἀλλ' ἐν παύρῳ καὶ ἀπο-
λαύσει γενόμενα (ἄπερ καὶ τῶν μελλόντων καὶ ἐλπι-
σόμενων μεγίστη καὶ σαφέστατη ἀπόδειξις ἐστὶ), καὶ
πολὺν περὶ πίστεως κατατείνας τὸν λόγον, καὶ τοῦ
πατριάρχου Ἀβραάμ μνημονεύσας (καὶ τῆς φύσεως
ἀπαγορευούσης τοῦ πατέρα αὐτὸν ἔσεσθαι, ἤλπισε καὶ
προσεδόκησε, καὶ ἐπέστη ἔσεσθαι, διὸ καὶ ἐγένετο),
κακίσθην ἀνάγων εἰς τὸ μὴ δεῖν ποτε εἰς τὴν τῶν λο-
γισμῶν καταπίπτειν ἀσθένειαν, ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς
πίστεως ὀρθοῦσθαι καὶ διανίστασθαι καὶ ὑψηλὰ φρο-
νεῖν· μετὰ ταῦτα λέγει καὶ τῶν ὑπεργόμενων τὸ μέ-
γεθος. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶν; Ὅτι τὸν Ἰὼν, φησὶ, τὸν
μονογενῆ, τὸν γνήσιον, τὸν ἀγαπητὸν, τοῦτον ὁ Θεὸς
ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀγνωμόνων ἔδωκεν οἰκετῶν, καὶ τοὺς
μυρίους βεβηρημένους ἀμαρτήμασι, καὶ τοσοῦτοις
φορτικοῖς πιεζομένους πηρμελιμάτων, οὐχὶ τῶν
ἀμαρτημάτων ἀπήλλαξε μόνον, ἀλλὰ καὶ δικαίους
εἰργάσατο, οὐδὲν φορτικόν, οὐδὲ ἐπίπονον ἐπιτάξας,
οὐδὲ ἐπαχθές, ἀλλὰ πίστιν ζητήσας παρ' ἡμῶν μόνον,
καὶ δικαίους ἐποίησε καὶ βασιλείας κληρονόμους ἀπ-
έδειξε, καὶ τοῦ Μονογενοῦς συγκαληρονόμους ἀπειργά-
σατο, καὶ ἀνάστασιν ἐπηγγείλατο, καὶ ἀφθαρσίαν σω-
μάτων, καὶ λῆξιν μετὰ ἀγγέλων, πάντα λόγον καὶ
νοῦν ὑπερβαίνουσαν, καὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς διατριβήν,
καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ ὁμιλίαν καὶ ἀγίου Πνεύματος
ἐντεῦθεν ἤδη χάριν ἐξέχεε, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου κατ-
οχῆς ἡμῶν ἀπήλλαξε, καὶ τῶν δαιμόνων ἡμῶν ἐρρύ-
σατο, καὶ τὴν ἀμαρτίαν κατέλυσε, καὶ τὴν κατόραν
ἠφάνισε, καὶ ἄδου πύλας συνέκλασε, καὶ τὸν παράδει-
σον ἠνέωξεν, οὐκ ἀγγελῶν, οὐκ ἀρχάγγελῶν, ἀλλ' αὐτὸν
ἀπέστειλε τὸν Μονογενῆ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμε-
τέρας, ὡς φησὶ διὰ τοῦ προφήτου· Οὐ πρέσβυς, οὐδὲ
ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. Ταῦτα
οὐ μύριον στεφάνων λαμπρότερα; ὅτι ἠγιασθημεθα;
ὅτι ἐδικαιώθημεν; ὅτι διὰ πίστεως; ὅτι τοῦ μονογε-
νοῦ; Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ ἐξ οὐρανῶν κατελθόντος ὑπὲρ
ἡμῶν; ὅτι τοῦ Πατρὸς τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ δεδωκί-
τος δι' ἡμᾶς; ὅτι Πνεῦμα ἅγιον ἐδεξάμεθα; ὅτι μετ'
εὐκολίας ἀπάσης; ὅτι χάριτος ἀπάτου καὶ δωρεῆς
ἀπαλαύσαμεν; Ταῦτα τοῖνον εἰπὼν, καὶ διὰ μικρῶν

Colbertinus τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡδονῆς παραστήσῃ βου-
λόμενος, καὶ τὴν ἄνεσιν τὴν ἐκ τῶν Αἰγυπτίων... τὴν
ὑπερβολὴν τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ χορ.
b Sic Morel., Savil. ex conij. in marg., et unus cod. Sa-
vil. in textu et alius πρόσθετα.

ρήμάτων πάντα δηλώσας, πάλιν εἰς τὴν ἐλπίδα τὸν λόγον κατέλυθεν. Εἰπὼν γάρ, *δικαιώθητε οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχουσιν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ τὴν προσαιγιῶν ἔσχήκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ἣ ἔστίκαμεν, ἐπίγαγε*. Καὶ *καυχώμεθα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*. Ἐπεὶ οὖν εἶπα τὰ μὲν γεγενημένα, τὰ δὲ μέλλοντα· τὸ μὲν γὰρ δικαιωθῆναι, καὶ τὸ τὸν Ἰῶν ὑπὲρ ἡμῶν σφαγῆναι, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ προσαχθῆναι, καὶ τὸ χάριτος ἀπολαῦσαι, καὶ δωρεὰς, καὶ τὸ ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι, καὶ τὸ εἰρήνην ἔχειν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ ἀγίου Πνεύματος μετασχεῖν, ταῦτα γεγενημένων ἐστὶ· τὰ δὲ μέλλοντα ἦν, ἡ δόξα ἐκείνη ἢ ἀπὸβήτης· ὃ καὶ αὐτὸ ἐπήγαγε, λέγων· *Ἐν ἣ ἔστίκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπὶ ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*. ἢ [146] δὲ ἐλπίς, ὡσπερ εἶπὼν εἰπῶν, οὐ σφόδρα ἰκανὴ τὴν μικρόψυχον ὀρθώσει καὶ ἀναστήσει ἀκροατὴν· ὅρα τί ποιεῖ πάλιν, καὶ θέασαι τὴν εὐνοίαν Παύλου, καὶ τὴν φιλόσοφον γνώμην. Ἀπὸ γὰρ αὐτῶν τῶν δοκούντων λυπεῖν καὶ θορυβεῖν καὶ ταραττεῖν τὸν ἀκροατὴν. ἀπ' αὐτῶν τούτων ἀναπλῆκει τῆς παρακλήσεως καὶ τοῦ καυχήματος τοὺς στεφάνους. Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα πάντα κατέλεξε, λοιπὸν ἐπάγει λέγων· Οὐ μόνον ταῦτα λέγω, ἅπερ εἶπον, φησὶν, οἷον τὸ, *ὅτι ἡγιάσθημεν, ὅτι ἐδικαιώθημεν, ὅτι διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι χάριτος ἀπληρώσαμεν, ὅτι εἰρήνης, ὅτι δωρεὰς, ὅτι ἀμαρτημάτων ἀφέσεως, ὅτι Πνεύματος ἀγίου κοινωνίας, ὅτι μετ' εὐκολίας ἀπάσης, ὅτι καὶ χωρὶς μάχων, καὶ χωρὶς ἰδριώτων, ὅτι πίστει μόνῃ, ὅτι τὸν Ἰῶν ἔπειψε τὸν μονογενῆ, ὅτι τὸ μὲν ἔδωκε, τὸ δὲ ἐπηγγελάτο, ὄξαν ἄβήτητον, ἀφθοασίαν, σωμάτων ἀνάστασιν, λῆξιν ἀγγελικῆν, τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγὴν, τὴν ἐν οὐρανοῖς διατριβὴν*· ταῦτα γὰρ ἅπαντα παρίστηεν ἐν τῷ εἰπεῖν, *Καὶ καυχώμεσθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*.

Οὐ τοίνυν ταῦτα λέγει μόνον τὰ γενόμενα καὶ τὰ ἐσόμενα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ δοκούντα εἶναι ἐν ἀνθρώποις· λυπηρὰ, τὰ δικαστήρια λέγω, τὰς ἀπαγωγὰς, τοὺς θανάτους, τὰς ἀπειλὰς, τοὺς λιμούς, τὰς βασάνους, τὰ τήγανα, τὰς καμίνας, τὴν λεηλασίαν, τοὺς πολέμους, τὰς πολιορκίας, τὰς μάχας, τὰς στάσεις, τὰς φιλονεικίας, καὶ ταῦτα τίθησιν ἐν τάξει δωρεὰς καὶ κατορθωμάτων. Οὐ γὰρ ἐπ' ἐκείνοις μόνους τοὺς εἰρημένους χαίρειν δεῖ καὶ γεγηθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις καυχᾶσθαι χρὴ, ὡς δὲ τὸ λέγει· *Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὁμῶν, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκὶ μου*. Εἶδες ψυχὴν εὐτόνον, καὶ γνώμην ὑψηλὴν, καὶ φρόνημα ἀπερίτρεπτον, οὐκ ἐπὶ τοῖς στεφάνοις καλλωπιζόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγωνίσμασιν ἐνηθύνον· οὐκ ἐπὶ ταῖς ἀμοιβαῖς χαίροντα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς παλαίσμασιν ἐναθρυνόμενον; οὐκ ἐπὶ ταῖς ἀντιδόσεσιν εὐφραίνον· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ παγκρατίῳ καυχώμενον; Μὴ γὰρ μοι λέγε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μηδὲ τοὺς στεφάνους ἐκείνους τοὺς ἀκηράτους, μηδὲ τὰ βραβεῖα, ἀλλ' αὐτὰ τὰ παρόντα, τὰ θλίψιν ἔχοντα καὶ μάχων καὶ ταλαιπωρίαν πολλήν· ταῦτα εἰς μέσον ἄγε, καὶ δυνήσομαι δεῖξαι, ὅτι ἐπὶ τούτοις καυχᾶσθαι δεῖ μᾶλλον μετίζωνος. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν ἀγώνων τὰ μὲν πα-

λαίσματα τὸν πόνον ἔχει, ὃ δὲ στέφανος τὴν ἔδωκεν· Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν στεφάνων αὐτὰ τὰ παλαίσματα πολλὴ φέρει τὸ καύχημα. Καὶ ἴνα μάθητε ὅτι ταῦτα τούτων ἔχει τὸν τρόπον, ἀναλογισασθε ἕκαστον τῶν ἁγίων τῶν ἐφ' ἐκάστης γενεᾶς, ὡς φησὶν· *Ἰπόδοιγμα λάβετε, ἀδελφοί, τῆς κακοπυθῆσας καὶ τῆς ὑπομονῆς, τοὺς προσήτας, οἱ ἐλάλησαν τὸν λόγον ἐν ἐνόματι Κυρίου*. Ἀλλὰ γὰρ καὶ οὗτος ὁ νῦν ἡμῖν τὸν ἀγῶνα τούτου προτείνει, καὶ τὸ παρὴν πνευματικὸν θέατρον συγκροτῆσας, Παῦλον λέγω, μετὰ τὸ τὰς μυρίας αὐτὸν ἐκείνας ἐκείνου τῶν ἁγίων καταλέξει ταλαιπωρίας, ἃς μηδὲ βέβαιον νῦν κατὰ λόγον διεξίνααι, ἐπάγει λέγων· *Περὶ ἧλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἔστι ἀξίος ὁ κόσμος* [147], καὶ ἐπὶ τούτοις πᾶσιν ἀγαλλόμενοι. Τοῦτο δὲ αὐτὸ ἴδοι τις ἂν, ὅτε μετὰ τὴν φυλακὴν καὶ τὰς λοιδορίας μαστιχθέντες ἀππλαιῖοντο, τί φησὶν· *Οἱ μὲν οὖν ἐκοροδοῦντο χαίροντες ἐπὶ προσώπου τοῦ συνδριου, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ἐνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι*.

Ὁ. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ ἡμῶν ταῦτα γέγονε· καὶ εἰ βούλοιτό τις, ἐνθυμηθῆτω ὃ λέγω, ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν οἷα συνέβαινε. Εἰσθεῖ παρθένος ἀπαλὴ καὶ ἀκαιοργαμῶς, κηροῦ μαλακώτερον ἔχουσα σῶμα· εἶσα τῷ ξύλῳ προσηλωθεῖσα πάντοθεν, διωρῶνται τὰς πλευρὰς καταξομένη, καὶ καταβρέβειτο τῷ αἵματι, καὶ καθάπερ νομφενομένη μᾶλλον καὶ ἐν κατὰ καθημένη. οὕτω μετ' εὐνοίας· ἔφερε τὰ γινόμενα διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀγῶσι στεφανουμένη. Ἐνόησον ἡλικὸν ἦν ἰδεῖν τύραννον μετὰ στρατοπέδων καὶ ξιφῶν ἠκονημένων καὶ ὀπίων τοσοῦτων ἀπὸ μιᾶς κόρης νικώμενον. Ὁρᾷς ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ θλίψις καύχησιν ἔχει μεγίστην; Καὶ μαρτυρεῖτε τοῖς λεγομένοις ὑμεῖς. Οὕτω γὰρ τῶν μαρτύρων ἀπολαβόντων τὰς ἀμοιβὰς, οὐδὲ τὰ βραβεῖα καὶ τοὺς στεφάνους, ἀλλ' εἰς κόνην διαλυθέντων καὶ τέτρων, μετὰ πάσης προθυμίας συντρέχοντες εἰς τὰς ἐκείνων τιμὰς, καὶ θέατρον συγκροτοῦμεν πνευματικὸν, καὶ ἀνακηρύττομεν τούτους, καὶ στεφανοῦμεν αὐτοὺς διὰ τὰ τραύματα καὶ τὸ αἷμα, διὰ τὰς βασάνους καὶ τὰς πληγὰς, διὰ τὰς θλίψεις ἐκείνας καὶ τὰς στενωχωρίας· οὕτω καὶ αὐταὶ αἱ θλίψεις καύχημα ἔχουσι καὶ πρὸ τῆς ἀμοιβῆς. Ἐνόησον ἡλικὸς ἦν ὁ Παῦλος τότε τὰ δεσμοτήρια οἰκῶν, καὶ εἰς δικαστήρια ἐπαγόμενος, πῶς περιβλεπτος, πῶς λαμπρὸς, καὶ περιφανὴς παρὰ πᾶσιν ἐφαίνετο, μάλιστα δὲ παρ' ὧν ἐπολεμεῖτο, καὶ ἐπεθουλεύετο. Καὶ τί λέγω, ἀνθρώποις περιβλεπτος, ὅπου γε καὶ τοῖς δαίμοσι τότε μᾶλλον ἦν φοδερὸς, ὅτε ἐμαστιζέτο; Ὅτε δὲ ἰδεσμεῖται, ὅτε ἐναυθαί, τότε τὰ μέγιστα εἰργάζετο σημεῖα, τότε μετίζων; περιγένετο τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Εἰδὼς οὖν καλῶς τὸ ἀπὸ τῶν θλίψεων τούτων προσηγόμενον τῇ ψυχῇ κέρδος, ἔλεγεν· *Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι*· εἶτα ἐπάγει· *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὑβρεσιν, ἐν ἀνιγκαις, ἐν διωγμοῖς,*

^a Col. b. κακοπυθῆσας καὶ τῆς μακροθυμίας.

^b Mss. δέρμασιν ἐν ἔρμαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὁποιῶς τῆς γῆς, διωκόμενοι, ὑστερούμενοι ὧν οὐκ ἦν.

^c Mss μετ' εὐκολίας, Editti μετ' εὐνοίας.

In verbis omnia declarasset, rursus commemoravit: spei sermonem finivit. Cum enim dixisset, *Ju- sti igitur ex fide pacem habemus ad Deum per Do- m nostrum Jesum Christum, per quem et habuimus num per fidem in gratiam, in qua stamus*, adjecit, *loriamur in spe gloriæ Dei (Rom. 5. 1. 2)*. Postquam dixit partim quæ jam evenerant, partim quæ even- erant: nam quod justificati quidem sumus, quod pro nobis et immolatus est Filius, et quod per eum eum ad Patrem obtinuimus, quod gratiam et do- adepti sumus, quod a peccatis liberati sumus, quod cum pacem habemus, et Spiritus sancti participes us, hæc ex iis sunt quæ jam evenerunt: quæ vero eventura, gloria nimirum est illa ineffabilis, quod n etiam adjecit dicens: *In qua stamus, et gloria- in spe gloriæ Dei (Rom. 5. 2)*: porro spes, ut dixi, ad pusillanimitatem auditorem erigendum et andum non admodum est idonea: vide quid rur- faciat, et constantiam Pauli considera ac philo- icam mentem. Ex illis enim ipsis, quæ tristitiam eturbationem afferre videbantur, et auditorem ire, ex his consolationis et gloriationis coronas xit. His enim omnibus enumeratis deinceps ad- dicens: Non solum hæc aio, quæ nunc dixi, nimirum sanctificati sumus, quod justificati, per Unigenitum, quod gratia potiti sumus, quod quod dono, quod remissione peccatorum, quod unicatione Spiritus sancti, quod omni cum fate, quod absque labore, absque sudore, quod fide, quod Filium misit unigenitum, quod unum m largitus est, alterum vero promisit, ineffabi- gloriam, immortalitatem, resurrectionem corpo- , conditionem et sortem angelicam, consuetudi- cum Christo, habitationem in caelis: hæc enim in verbis illis complexus est, *Gloriamur in spe glo- Dei (Rom. 5. 2)*.

et afflictiones sunt lætitiarum occasiones. — Non hæc r solum dicit, quæ contigerunt, et quæ sunt fu- : sed ea quoque ipsa, quæ inter homines molesta batur, tribunalia nimirum, carceres, mortes, s, famem, tormenta, sartagine, fornaces, depre- monem, bella, oppugnationes, pugnas, seditiones, ationes, hæc quoque refert in numerum dono- ac recte factorum. Non enim ob illa solum, quæ i sunt, lætandum est atque gaudendum, sed in etiam gloriandum, ut cum ait, *Nunc gaudeo in ionibus meis pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt onum Christi in carne mea (Col. 1. 24)*. Vides ani- i fortem, mentem sublimem, spiritum invictum, non ob coronas tantum gloriatur, sed et certa- ibus ipsis oblectatur? non solum ob præmia gau- sed in luctis etiam exsultat? non modo propter ibationes lætatur, sed et ipso pancratio gloriatur? nihi enim regnum caelorum commemorat, neque as illas immarcescibiles, nec præmia, sed res ipsas eutes, in quibus multa inest afflictio, labor, et mo- a plurima: hæc profer in medium, et ostendere po- propter ista multo amplius esse gloriandum. Nam ofanis quidem agonibus laborem habent certamina,

coronæ autem, voluptatem: hic vero non ita; sed ante coronas ipsa certamina multam occasionem afferunt gloriandi. Atque ut hæc ita se habere intelligatis, unum- quemque sanctorum per singulas generationes consi- derate, ut inquit ille, *Exemplum accipite, fratres, labo- ris et patientiæ, prophetas, qui loquuti sunt verbum in nomine Domini (Jac. 5. 10)*. Quinetiam hic ipse qui nobis hoc certamen proposuit, et hoc spirituale thea- trum convocavit, Paulus, inquam, postquam innume- ras singulorum sanctorum afflictiones recensuit, quæ neque nunc persequi numerando facile fuerit, adju- git dicens: *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis egrætes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mandus¹ (Hebr. 11. 37. 38)*, et tamen propter hæc omnia lætabantur. Hoc vero cernere quivis potest, quando post carcerem, et probra cæsi verberibus eji- cebantur: quid ait? *Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu consilii, quoniam digni habitus sunt pro no- mine Jesu contumeliam pati (Act. 5. 41)*.

4. Martyrum egregia certamina. Paulus dæmonibus terribilis in afflictionibus.— Verum enim vero hæc nos- tra etiam sætate contigerunt; ac si velit, cogitet quivis ea quæ dico, quæ tempore persecutionum accide- rint. Ingrediebatur virgo tenera et innupta, cetera qua- vis mollius habens corpus, tum affixa equuleo dera- sis lateribus perfodiebatur, et sanguine tota perfusa erat; at perisde quasi sponsa esset potius, et in tha- lamo sederet, ita libenter ea quæ fiebant ob regnum caelorum perferbat, in ipsis certaminibus coronam percipiens. Cogita quale spectaculum esset tyrannum cernere cum suis exercitibus, cum acuminatis eni- bus, cum tot armis, quæ ab una puella vincebantur. Vides ipsam etiam afflictionem cum maxima gloria- tione esse conjunctam? Vos vero nobis testes eorum estis quæ diximus. Cum enim nondum mercedes ne- que præmia receperint martyres, nec coronas, sed in pulverem ac cinerem abierint, summo stulto ad eorum honores concurrimus, ac theatrum spirituale convocamus, victores eos retantiamus, et coronamus propter vulnera, sanguinem, tormenta, plagas, affli- ctiones illas et angustias: sic fit ut et ipsæ afflictiones gloriationem suam habeant vel ante retributionem. Cogita quantus vir esset tum temporis Paulus, cum carceres habitaret, et ad tribunalia traheretur, quam conspicuus, quam celebris et illustris apud omnes appareret, præcipue vero apud eos, a quibus oppu- gnabatur et insidiis appetebatur. Sed quid ego con- spicuum hominibus eum fuisse dico, quando vel ipsis dæmonibus tum magis fuit formidabilis, cum virgis caderetur? Cum vero esset in vinculis, cum naufragia pateretur, tum maxima edebat miracula, tum magis adversarias potestates superabat. Cum igitur probe nosset, quantum ex his afflictionibus anime lucrum obveniret, dicebat: *Cum infirmor, tunc po- tens sum*: deinde addit: *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in per-*

¹ Mss. post, *caprinis*, addunt, *in solitudinibus errantes, et montibus, et cavernis, et antiis terræ, pulsi, egrætes, quibus dignus non erat mandus.*

acquationibus, in angustiis, ac intēbitet in me virtus Christi (2. Cor. 12. 10. 9). Idcirco etiam cum ad quosdam scriberet Corinthi degentes, et in eos inveheretur, qui de se magnifice sentiebant, alios vero damnabant, epistolæ formam exprimens nobis, coactus est suorum recte factorum imaginem depingere, idque non ex signis, non ex miraculis, non ex honore, non ex deliciis, sed ex carceribus, ex judiciis, ex fame, ex frigore, ex bellis, ex insidiis, ejusmodi verbis eos alloquens: *Ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ego*, et indicans illud *Plus*, et in quo emineret, inquit, *In laboribus amplius, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter* (2. Cor. 11. 23), et quæ sequuntur: *Si gloriari oportet, in iis quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor* (2. Cor. 11. 30).

Gloria voluptatem affert. Præmium justorum in hæc vita. — Vides eum in his multo amplius gloriari, quam ob splendidas coronas sibi placere, atque idcirco dicere, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus?* Quid est autem illud, *Non solum?* Non solum, inquit, non animum despondemus afflicti, ærumnis oppressi, sed tamquam majorem ad honorem gloriamque provecti, gloriamur potius ob ea, quæ nobis contingunt, incommoda. Deinde quoniam maximam oriri gloriam, laudem et jactationem ex tribulationibus dixit, gloriam vero certum est voluptatem afferre: ubi enim voluptas est, omnino est etiam gloria: ubi vero talis gloria, ibi omnino est etiam voluptas: postquam igitur affligi splendidum quid et illustre esse demonstravit, et gloriationis occasionem afferre, alium ejus effectum maximum narrat fructumque summum ac stupendum. Quis ille porro sit videamus. *Scientes igitur, inquit, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit* (Rom. 5. 3 - 5). Quid est, *Scientes quod tribulatio patientiam (a) operatur?* Hunc maximum fructum habet, quod hominem afflictum robustiorem reddit. Nam quemadmodum arbores, quæ in umbrosis ac ventorum expertibus locis aluntur, cum externa specie prospere germinant, molles fiunt atque fungosæ, et facile quovis incursu læduntur; quæ vero in excelsis montium verticibus sitæ sunt, a multis magnisque ventis agitantur, intemperiem aeris assidue ferunt, gravissima tempestate pulsantur, et multa nive feriuntur, ferro quovis robustiores evadunt: pari ratione corpora, quæ multie

ac variis in deliciis educantur, quæ mollibus vesumentis ornantur, quæ continuis balneis et unguentis utuntur, ac diversi generis alimentis præter usum necessarium delicate fruuntur, rorsus ad sudores laboresque pro religione subundos inutilia redduntur, maximoque supplicio sunt obnoxia: sic nimirum et animæ, quæ miseriarum expertem vitam ducant, quæ deliciis affluunt, quæ libenter presentibus rebus sunt deditæ, ac vitam doloris expertem præferunt afflictionibus pro regno cælorum more sanctorum omnium subeundis, cera quavis molliores et imbecilliores effectæ, igni pabulum exponuntur æterno; quæ vero periculis, laboribus et ærumnis afflictionis Dei causa tolerandæ sunt expositæ, atque in ipsis contritæ, ferro ipso vel adamante solidiores fiunt ac generosiores, et ex eo quod assidue vexentur, incerpugnabiles adversariis redduntur, et invictum quendam patientiæ ac fortitudinis habitum acquirunt. Et quemadmodum ii, qui cum primum navim conscendunt, nauseant et capitis vertigine laborant turbati ac fastidio correpti: qui vero multa longaque maria sæd emensi, qui millies se fluctibus audacter commiserunt, et crebra sunt passi naufragia, peregrinationem ejusmodi confidenter aggrediuntur: sic nimirum et anima, quæ multas sustinuit tentationes, et magnas pertulit afflictiones, laboribus deinceps assuefacta, et sibi comparato habitu patientiæ, non amplius est meticulosa, nec terroribus obnoxia, nec ingruentibus malis turbatur: sed assidua rerum quæ accidunt exercitatione, ac frequenti casuum meditatione roborata, quæcumque insurgunt incommoda fert scilicet. Hoc itaque peritus ille cælestis conversationis architectus indicans dicebat: *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*: quoniam ante regni coronarumque cælestium adeptionem maximum hinc præmium reportamus, dum per assiduas afflictiones tolerantius anima nostra redditur, et ratio fortior evadit. Hæc igitur omnia cum nobis explorata sint, dilectissimi, generose quæcumque accidunt adversa toleremus, quod, cum ita Deo visum fuerit, ad utilitatem nostram id fiat, neque spem abjiciamus, nec animis concidamus, afflictionum impressione prostrati, sed fortiter stantes pro collatis in nos beneficiis perpetuo gratias Deo agamus, ut et presentibus fruamur bonis et futura dona consequamur, gratia, misericordia, et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria et imperium, simulque sancto ac vivifico Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Reg. totum refert Pauli locum.

ἐν παθήμασιν, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμέ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τινὰς ἐν Κορίνθῳ διατρίβοντας, καὶ πρὸς τούτους ἀποτεινόμενος μεγαλοφρονούντας ἐφ' ἑαυτοῖς, τῶν δὲ λοιπῶν καταψήφισμένους. τὸν χαρακτήρα τῆς Ἐπιστολῆς ἀπογράφων, ἀνάγκη ἔσχεν ἐντεῦθεν τῶν καθ' ἑαυτὸν κατορθωμάτων συνθεῖναι ἡμῖν τὴν εἰκόνα, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῶν σημείων, οὐκ ἀπὸ τῶν θαυμάτων, οὐκ ἀπὸ τῆς τιμῆς, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀνέσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῶν δεσμωντηρίων, καὶ τῶν δικαστηρίων, καὶ τοῦ λιμοῦ, καὶ τοῦ ψύχους, καὶ τῶν πολέμων, καὶ τῶν ἐπιβουλῶν, οὕτω λέγων αὐτοῖς· *Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι· κρημαζονῶν λιπῶ, ὑπὲρ ἐγὼ καὶ δεικνύς τῆ, Ἰάκρ, καὶ τὴν ὑπεροχὴν, φησίν· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβυλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλαῖς, καὶ τὰ ἕξτις· Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσμαι.*

Ὁρᾷς αὐτὸν ἐν τούτοις μᾶλλον [148] μειζόνως καυχώμενον, ἢ ἐπὶ λαμπροῖς στεφάνοις ἐγκαλλωπιζόμενον, καὶ διὰ τοῦτο λέγοντα· *Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι; Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Οὐ μόνον; Οὐ μόνον, φησίν, οὐκ ἐκκακοῦμεν θλιβόμενοι καὶ ταλαιπωροῦντες, ἀλλ' ὡς ἐπὶ μείζονι προκόπτοντες τιμῆ καὶ δόξῃ, καυχώμεθα μᾶλλον ἐπὶ ταῖς συμβαίνουσι θλιβεραῖς. Εἶτα, ἐπειδὴ δόξαν ἔφησεν εἶναι μεγίστην καὶ καύχημα ἀπὸ τῶν θλίψεων καὶ καλλωπισμῶν· ἡ δὲ δόξα εὐδελον ὅτι καὶ ἦδον ἔχει· ὅπου γὰρ ἦδον ἡ, πάντως ὅτι καὶ δόξα, ὅπου δὲ δόξα τοιαύτη, πάντως καὶ ἦδον ἡ· ἐπειδὴ τοίνυν ἔδειξε λαμπρὸν καὶ περιφανὲς τὸ θλίβεσθαι καὶ ποιοῦν καλλωπιζέσθαι, λέγει ἔτερον αὐτοῦ κατόρθωμα μέγιστον, καὶ καρπὸν μέγιστον τινὰ καὶ παράδοξον. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν, ἰδωμεν. Εἰδότες οὖν, φησίν, ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργεῖται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει. Τί ἐστίν· Εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργεῖται; Τοῦτο μέγιστον ἔχει τὸν καρπὸν, ἰσχυρότερον ποιεῖ τὸν θλιβόμενον τοῦτο. Καθάπερ γὰρ τῶν δένδρων τὰ μὲν σκιαροφύομενα καὶ ἐν ἀπηνέμοις ἐσττικῶτα χωρίοις, εὐθαλοῦντα τῇ ἰδίᾳ, μαλακώτερα γίνονται καὶ χαῦνα, πᾶσι ἀνέμων προσβολῇ τεχνῶς βλαπτόμενα· τὰ δὲ ἐν κορυφαῖς ὀρέων ὑψηλοτέρους ἐστῶτα, καὶ πολλοῖς καὶ μεγάλοις ῥιπιζόμενα τοῖς ἀνέμοις, καὶ ἀνωμαλίαν ἀέρων συνεχῆ φέροντα, καὶ χαλεπωτάτῃ ζάλῃ κλονούμενα, καὶ χίνοι πολλῇ βαλλόμενα, σιδήρου παντὸς ἰσχυρότερα μᾶλλον καθέστικε· καὶ σῶματα δὲ ὁμοίως τὰ πολλὰ καὶ ποικίλας ἡδοναῖς συστρεφόμενα, καὶ μαλακοῖς ἱματίοις κοσμούμενα, καὶ συνεχῆσι λουτροῖς καὶ μύροις κρημαζόμενα, καὶ πολυειδέσι τροφαῖς ὑπὲρ*

τὴν χρεῖαν τρυφῶντα, παντάπασιν ἄχρηστα πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἰδρωτάς καὶ πόνους καθίστανται, κολάσεως ὄντα μεγίστης ὑπεύθυνα· οὕτω δὲ καὶ ψυχαί, αἱ μὲν τὸν ἀταλαίπωρον βίον μετιούσαι, καὶ ἀνέσεως γέμουσαι, καὶ τὸ ἡδέως διακεισθαι πρὸς τὰ παρόντα, καὶ τὸν ἀνάληπτον τοῦ διὰ τὴν βασιλείαν θλίβεσθαι κατὰ τοὺς ἁγίους ἄπαντας προτιμῶσαι βίον, κτηροῦ παντὸς μαλακώταται μᾶλλον καὶ ἀσθενέστεραι καθιστάμεναι, αἰωνίου πυρὸς κατὰθρονα πρόκεινται· αἱ δὲ κινδύνοις καὶ πόνοις καὶ ταλαιπωρίαῖς τῆς διὰ τὸν Θεὸν θλίψεως ἐπιδοδόμεναι, καὶ ἐν αὐταῖς συστρεφόμεναι, αὐτοῦ τοῦ σιδήρου ἢ τοῦ ἀδάμαντος στεβρότεραι καὶ γενναιώτεραι μᾶλλον εἰσιν ἐκ τοῦ συνεχῶς πάσχειν κακῶς, τοῖς ἐπιούσιν ἀείρωτοι καθιστάμεναι, καὶ ἔξιν τινὰ προσλαβοῦσαι ὑπομονῆς καὶ ἀνδρείας ἀκαταμάχτητον. Καὶ καθάπερ οἱ μὲν πρῶτον νηὶς ἐπιβάντες ναυτιῶσι τε καὶ λιγιγίωσι, ταραττόμενοι καὶ θοροθούμενοι ἀγρία καὶ σκοτοδιὰ κατεχόμενοι· οἱ δὲ πολλὰ καὶ μακρὰ διαβάντες πελάγη, καὶ μυρίων κυμάτων κατατομήσαντες, καὶ ναυαγίων συνεχῶν ἀνασχομένοι, μετὰ τοῦ θαρβεῖν ἄπτονται τῆς τοιαύτης ἀποδημίας· οὕτω δὲ καὶ ἡ ψυχὴ πολλοὺς ὑπομείνασα πειρασμούς, καὶ μεγάλαις θλίψεσι ἀνασχομένη, ἐν μελέτῃ λοιπῶν πόνων καὶ ἔξει καρτερίας [149] καθίσταται, οὐκ ὑπάργουσα ψοροδεής, οὐδὲ εὐπτότης, οὐδὲ ταραττομένη τοῖς προσπίπτουσι λυπηροῖς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συνεχῶς γυμνασίας τῶν συμβαινόντων, καὶ τῆς πυκνῆς μελέτης τῶν γινομένων, μετὰ πολλῆς τῆς εὐκλείας ἄπαντα φέρουσα τὰ ἐπίοντα δεινά. Τοῦτο τοίνυν ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων τῆς οὐρανόου πολιτείας ἔηλεν, ἔλεγεν· *Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι*· ὅτι πρὸ τῆς βασιλείας καὶ τῶν οὐρανόων στεφάνων μέγιστον ἐντεῦθεν καρπούμεθα τὸν μισθόν, ἀπὸ τοῦ συνεχῶς θλίβεσθαι καρτερικωτέρας τῆς ψυχῆς ἡμῶν γινομένης, καὶ τῶν λογισμῶν ἰσχυροτέρων κατασκευαζομένων. Ταῦτ' οὖν ἄπαντα εἰδότες, ἀγαπῆτοί, φέρωμεν γενναίως τὰ προσπίπτοντα λυπηρὰ, διὰ τε τὴν τῷ Θεῷ δοκοῦν, καὶ ἐπὶ τῷ ἡμετέρῳ συμφέροντι, καὶ μὴ ἀλύωμεν, μήτε ἀναπίπτωμεν τῇ τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγῇ, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀνδρείας ἀπάσης ἰστάμενοι, εὐχαριστῶμεν τῷ Θεῷ διηλεκτῶς ὑπὲρ πασῶν τῶν εἰς ἡμᾶς τελουμένων εὐεργεσιῶν, ἵνα καὶ τῶν παρόντων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, καὶ τῶν μελλουσῶν ἐπιτύχωμεν δωρῶν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Montf. conjicit ἀποστολῆς. Vide hujus tomi Praefationem, col. 11.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Hujus homiliæ exordium prorsus simile est proœmio Concionis in debitorem decem millium talentorum : In utroque enim auditoribus gratulatur Chrysostomus, quod post diuturnum morbum, sui amantem cœtum, et abs se pari animi affecta redamatum, sibi quasi ex longinqua peregrinatione reduci iterum convenire et alloqui liceat. Inde vero arguunt viri quidam docti, cum illa prior Homilia de decem millium talentorum debitore Antiochiæ procul dubio habita fuerit anno 387, hanc verisimiliter Constantinopoli dictam fuisse. Non enim, inquirunt, eodem exordio usus esset in una eademque urbe ; sed cum Antiochiæ ægrotudine levatus, hoc exorsus esset modo, postea quoque Constantinopoli, post restauratam iterum valetudinem, idem proœmium apud auditores, quorum nullus sic unquam exorsum audierat,

[150] *Εἰς τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν τὴν λέγουσαν, ἰ Οἰδαμεν ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, ἰ καὶ περὶ ὁπομοῆς, καὶ ὅσον τῶν θλίψεων τὸ κέρδος.*

α'. Ὡς δὲ μακροῦ τοῦ χρόνου πρὸς ὑμᾶς παραγενόμενος, οὕτω διάκειται σήμερον. Εἰ γὰρ καὶ οἴκοι καθειργμένοι ἐτύχωνον διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀρρώστιαν, ἀλλ' ὡς μακρὰν ποῦ ἀπικισμένος τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, οὕτω διεκείμην. Ὁ γὰρ φιλεῖν εἰδῶς ἀκριδῶς, ὅτι μὴ ἐξῆ τῷ φιλούμενῳ συγγίνεσθαι, καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν οἰκῆ, τῶν ἐν ἄλλοτρῆς διατριβόντων οὐδὲν ἑλαττον διακείσεται. Καὶ τοῦτο ἴσασιν ὅσοι φιλεῖν ἴσασιν. Σύγγνωτε τοίνυν ἡμῖν, παρακαλῶ· οὐ γὰρ ἀπὸ βῆθυμίας ἡμῖν ὁ χωρισμὸς οὕτως γέγονεν, ἀλλ' ἀσθενείας σώματος ἦν ἡ σιγή. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι χαίρετε νῦν πάντες ὑμεῖς· ὅτι ἀπεθέμεθα τὴν ἀρρώστιαν· ἐγὼ δὲ χαίρω, οὐχ ὅτι τὴν ἀρρώστιαν μόνον ἀπεθέμην, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ ποθοῦμενα ὑμῶν πρόσωπα πάλιν ὄραν δύναμαι, καὶ ἐντροφῶν ὑμῶν τῇ κατὰ Θεὸν ἀγάπῃ. Καὶ καθάπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀρρώστιας, φιλίας καὶ ποτήρια καὶ ψυχρὰ νάματα ἐπιζητοῦσιν· οὕτως ἐμὸ πάθος· εὐφροσύνης, ἡδυτέρα καθέστηκεν ἡ συνουσία ἡ ὑμετέρα, καὶ τοῦτό μοι καὶ ὑγιείας ὑπόθεσις, καὶ εὐφροσύνης ἀφορμή. Φέρε οὖν, ἐπειδὴ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἀλλήλους ἀπελάθομεν, ἀποδώμεν ὑμῖν τὸ χρέος τῆς ἀγάπης, εἰ γε ἔστιν ἀποδοθῆναι τοῦτό ποτε. Τοῦτο γὰρ μόνον τὸ ὄφλημα τέλος οὐκ ἐπίσταται· ἀλλ' ὅσω ἀποδίδεται, τοσοῦτω τὸ ὄφλημα ἐπιτείνεται· καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοὺς μηδὲν ὀφείλοντας ἐπαινοῦμεν, οὕτως ἐνταῦθα τοὺς πολλὰ ὀφείλοντας μακαρίζομεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος Παῦλος γράφων ἔλεγε· *Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, ἀλλ' ἢ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους*, βουλόμενος ἡμᾶς τοῦτο τὸ χρέος καὶ ἀεὶ ἀποδίδόναι, καὶ ἀεὶ ὀφείλειν, καὶ μηδέποτε τὴν ὀφειλὴν ταύτην καταλιεῖν, μέχρις ἂν τὴν παρούσαν ζωὴν καταλύσωμεν. Ὅσπερ οὖν τὰ χρήματα ὀφείλειν, βαρὺ καὶ ἐπαχθές, οὕτω τὴν ὀφειλὴν ταύτην μὴ ἀεὶ ὀφείλειν, κατηγορίας ἀξίον. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, ἄκουε τῆς σοφίας τοῦ θαυμαστοῦ τοῦτου διδασκάλου, ὅπως τὴν παραινέσιν εἰσήγαγε. *Πρότερον γὰρ εἰπὼν· Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε*· τότε ἐπήγαγεν· *Εἰ μὴ ἐφ' ἀγαπᾶν ἀλλήλους*· βουλόμενος πᾶσαν ἡμῶν τὴν ὀφειλὴν ἐνταῦθα κενούσθαι, καὶ τοῦτο τὸ χρέος θέλων ἀδιάλυτον μένειν διηνεκῶς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ· μάλιστα

τὸ συγκροτοῦν καὶ εὐσφίγγον τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν. Ἐπεὶ οὖν ἐγνωμεν ὅσον τῆς ὀφειλῆς ταύτης τὸ κέρδος, καὶ ὅτι ἐν τῷ ἀποδίδεσθαι μᾶλλον ἀβίβηται, φέρε, καὶ ἡμεῖς τὴν ὀφειλὴν, ἣν ὀφείλομεν ὑμῖν, οὐκ ἀπὸ βῆθυμίας οὐδὲ ἀπὸ ἀγνωμοσύνης τινός, ἀλλ' ἐπὶ τῆς συμβάσεως ἀρρώστιας, σήμερον, καθ' ὅσον οἶόν τε, [151] ἐκτίσαι σπουδάζωμεν, μικρὰ τινα διαλεχθέντες πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὑπόθεσιν τῆς διαλέξεως ποιησάμενοι αὐτὸν τοῦτον τὸν θαυμαστὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον· καὶ ἅπερ σήμερον γράφων *Τομαίοις διελέγετο, ταῦτα εἰς μέσον ἀγαγόντας ἀναπολήσωμεν, καὶ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὴν ἰστίαν τὴν πνευματικὴν παραθῶμεν ὑμῶν ἐπ' ἀγάπῃ*. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ ἀναγνωσθέντα, ἀναγκαῖον εἶπαι, ἐν ὑπομνησθέντες τῶν εἰρημέων, μετὰ πλείωνος τῆς ἐπιλοίας δέξασθε τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα. *Οἰδαμεν, φησὶν, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*. Τί βούλεται αὐτὸ τοῦτο τὸ πρόειμιον; Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ φθίγγεται ἡ μακαρία αὕτη ψυχὴ, ἀλλὰ κατὰλληλα ἀεὶ τοῖς ὑποκειμένοις πάθεσι προσάγει τὰ φάρμακα τὰ πνευματικά.

Τί οὖν ἐστὶν ὁ φησὶν; Ἐπειδὴ πολλοὶ πανταχῶθεν οἱ πειρασμοὶ περιεστοιχίζοντο τοὺς τότε τῇ πίστι προσιόντας, καὶ ἐπάλληλα ἦν τὰ παρὰ τοῦ ἔχθρου μηχανήματα, καὶ συνεχεῖς αἱ ἐπιβολαὶ, καὶ ὅσα ἴδμενοι οἱ τῷ κηρύγματι πολεμοῦντες, τοὺς μὲν εἰς δεσμωτήρια ἐμβάλλοντες, τοὺς δὲ εἰς ἀπαγωγάς, τοὺς δὲ εἰς μυρία ἕτερα βάραθρα καθέλοντες· διὰ τοῦτο καθάπερ στρατηγὸς ἄριστος, ὁρῶν μετὰ πολλοῦ θυμοῦ πνέοντα τὸν ἀντίπαλον, περιῶν τοὺς οἰκείους πανταχῶθεν διεγείρει, νευροὶ, ἀλείφει, θαρσαλευτέρους καθίστησι, προθυμοτέρους ποιεῖ πρὸς τὰς χεῖρας· ἀντῆραι κατὰ τοῦ πολέμου, καὶ μὴ δεδουκῆναι τὰς ἐκείνου καταδρομάς, ἀλλὰ στεβρῶ τῷ φρονήματι ἐξ ἐναντίας ἰσταμένους καὶ αὐτὴν αὐτοῦ συγκόπτειν, εἰ οἶόν τε, τὴν ὄψιν, καὶ μὴ κατακλήττεσθαι τὴν πρὸς αὐτὸν ἀντίστασιν τὴν αὐτὸν δὲ τρέπον καὶ ὁ μακάριος οὗτός, ἡ οὐρανομήκης ψυχὴ, διεγείρει βουλόμενος τῶν πιστῶν τὰ φρονήματα, καὶ κάτω κείμενον, ὡς εἰπεῖν, αὐτῶν τὸν λογισμὸν ἀνορθῶσαι ἐπιεγόμενος, οὕτως ἤρξαστο λέγων· *Οἰδαμεν*

SCIMUS AUTEM QUONIAM DILIGENTIBUS DEUM OMNIA, ETC.

usurpaverit. Id non prorsus absimile vero videtur; sed cum Chrysostomus Antiochiæ frequenter adversa valetudine laboraverit, ut ex multis ejus homiliis arguitur, et alioquin eadem in urbe Antiochiæ non modo proœmia, sed etiam conciones integras, retractatas, et parumper mutatas, intercurrente quodam annorum spatio, repetere solitus sit, ut jam sæpe vidimus: nihil officit quominus, quod anno 387 Antiochiæ proœmium dixerat, aliquot postea elapsis annis, morbo aliquo (nam frequenter agrotabat) levatus, idem ipsum eadem in urbe repeteret. Potuit igitur Antiochiæ, potuit et Constantinopoli hauc homiliam habere: in utraque autem urbe habuerit, non ita facile est augurari.

Interpretatio Latina est Frontonis Duœci.

IN DICTUM ILLUD APOSTOLI, SCIMUS AUTEM, QUONIAM DILIGENTIBUS DEUM OMNIA COOPERANTUR IN BONUM (Rom. 8. 28), ET DE PATIENTIA, ET QUANTUM LUCRUM EX TRIBULATIONIBUS ORIA-
TUR (a).

1. *Chrysostomi amor erga suos auditores. Caritatis debitum nunquam solvitur.* — Quasi longo veniam ad vos intervallo, sic affectum hodierno die me sentio. Quamquam enim domo conclusus propter corporis infirmitatem manebam: tamen perinde quasi alicubi procal a vestra caritate translatus degerem, sic animo afficiebar. Qui enim sincere diligere novit, cum in congressum venire non datur ejus quem diligit, quamvis eandem urbem incolat, non aliter afficitur ac si in aliena regione versaretur. Hoc norant qui vere diligunt. Ignoscite igitur nobis, quæso: non enim ex negligentia nostra separatio ista ortum habuit, sed silentii causam infirmitas corporis attulit. Ac vos quidem gaudere nunc omnes scio, quod ægritudinem deposuerimus: ego vero gaudeo non modo quod ægritudinem deposuerim, sed quod optatos vultus vestros rursus intueri possim, et caritate vestra secundum Deum oblectari. Et quemadmodum plurimi homines, cum et morbo fuerint recreati, phialas et pocula, gelidosque latices quaerunt: ita mihi lætitia quavis jucundior existit congressus vester, et hoc mihi sanitatis materia fuit, et occasio gaudii. Age igitur, quamloquidem Dei beneficio nos invicem recuperavimus, caritatis vobis debitum persolvamus, siquidem ullo tempore possit illud persolvi. Hoc enim solum debitum finem nescit; sed quanto magis dissolvitur, tanto magis debitum augetur: et quemadmodum in re pecuniaria laudamus eos qui nihil debent, ita hic eos, qui multa debent, beatos prædicamus. Idcirco magister orbis terrarum Paulus scribens dicebat: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (Rom. 13. 8), quod nimirum velit nos hoc debitum et semper solvere, et semper debere, nec unquam hoc æs alienum solvere, donec vitam presentem absolverimus. Ut igitur pecunias debere grave ac molestum est, ita debitum hoc non semper debere crimini est obnoxium. Atque ut hoc ita esse cognoscas, audi mirabilis istius doctoris sapientiam, quo prelo cohortationem induxerit. Cum enim ait dixisset, *Nemini quidquam debeatis*, tum adjuvit,

Nisi ut invicem diligatis, quasi hoc velit, ut omne hic debitum dispungamus, et hoc æs alienum perpetuum ac nunquam dissolubile perseveret. Hoc enim est præcipue quod vitam nostram continet, et constringit. Quando igitur, quanta ex hoc debito manet utilitas, scimus, et dum persolvitur, magis illud auget, age, nos quoque debitum, quod non ex inertia quæpiam, vel improbitate ac fraude aliqua, sed ex eventu morbi contraximus, hodie, quantum in nobis situm erit, reddere studeamus, et paucis vestram caritatem alloquentes argumentum sermonis ab hoc ipso orbis terrarum doctore ducamus: et quæ ad Romanos hodie scribens dicebat, hæc in medium adducta expendamus, ac longo intervallo spiritualem caritati vestræ mensam instruamus. Quæ vero lecta sint, operæ præmium fuerit indicare, ut de iis quæ dicta sunt admoniti, facilius quæ a nobis dicentur, percipere valeatis. *Scimus*, inquit, *quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (Rom. 8. 28). Quid sibi vult hoc exordium? Nihil enim temere aut frustra loquitur beata hæc anima, sed convenientia semper objectis ægritudinibus spiritualia medicamenta solet adhibere.

Persecutiones Christiani patientur. — Quid igitur est hoc quod ait? Quandoquidem multa nudique tentationes eius circumsidebant, qui tum accedebant ad fidem, et frequentes ab hoste machinæ admovebantur, et continuæ tendebantur insidiæ, neque prædicationis evangelii adversarii quiescebant, sed alios in carcerem conjiciebant, alios in exilium mittebant (b), alios in alia præcipitia trahebant: propterea quemadmodum optimus imperator, cum hostem videt acrem iracundiam spirantem, circumiens suos excitat undique, corroborat, instruit, audaciores reddit, alacriores efficit, ut manus contra adversarium attollant, nec illius incursions reformident, sed animo forti se illi opponant, ipsum ejus vultum, si possint, vulnerent, nec illi resistere pertimescant: non aliter beatus iste, hæc anima ad cælum usque sublimis, fidelium volens animos excitare, et hunc jaculentem, ut ita dicam, illum cogitationem erigere studens, ita dicere occæpit: *Scimus autem quoniam diligentibus*

(a) Collat. cum Ms. Regio 1974.

(b) Huic locum secundis caris retractavit Montf. Vide hujus tomi Præfat., col. 14.

Deum omnia cooperantur in bonum (Rom. 8. 28). Vides prudentiam apostolicam? Non dixit, Scio, sed, *Scimus*, ut ipsos ad assensum præbendum orationi pelliceret, quod diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum. Animadvertite, quam accurate loquatur apostolus. Non dixit, Qui Deum diligunt, evitant mala, liberantur a tentationibus; sed, *Scimus*, inquit, hoc est, persuasum nobis est, certiores facti sumus, ipsa rerum experientia elocti demonstrationes accepimus: *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*.

2. *Verborum Apostoli quanta vis. Macedones ingrati in apostolos. Cur ejectus demon fuerit.* — Quantam huic brevi dictioni vim inesse arbitramini? *Omnia*, inquit, *cooperantur in bonum*. Noli enim mihi hujus vitæ commoda commemorare, neque jucunditatem tantum aut securitatem animo volvas, sed etiam contraria, carceres, tribulationes, insidias, quotidianis incursus, ac tum dictionis vim accurate cognosces. Ac ne forte ad longe petenda exempla caritatem vestram alducam, paucula quædam, si lubet, ex iis quæ beato isti acciderunt, in medium proferamus, et vim istius verbi cognoscetis. Nam cum regiones omnes circumiens, pietatis verbum spargens, spinas evellens, veritatem in singulorum animis plantare contendens, ad urbem quamdam appulisset Macedoniæ, quemadmodum beatus Lucas, is qui librum Actuum composuit, nobis enarravit, ancillam quamdam, quæ malignum habebat spiritum, neque tacere poterat, sed circuibat, et ubique illos dæmonis opera patefacere volebat, multa cum auctoritate, solo verbo ac jussu tamquam verberonem quemdam abigens, illam a pravo dæmone liberasset: cum illius urbis incolas oportuisset tamquam benefactores suos ac salutis suæ vindices deinceps apostolos intueri, atque omni eos officiorum genere prosequentes, tantum beneficium remunerari, illi plane contraria rependunt. Atque audi quo pacto illos remunerentur. *Videntes*, inquit, *domini ejus, quia exivit spes quæstus eorum, apprehendentes Paulam et Silam perduxerunt in forum ad principes, et offerentes eos magistratibus, cum multas eis plagas imposuissent, miserunt eos in carcerem, precipientes custodi, ut diligenter eos custodiret* (Act. 16. 19-23). Videtis animam illius urbis incolarum improbitatem? videtis apostolorum patientiam ac tolerantiam? Expectate paulisper, et Dei videbitis benignitatem. Cum enim sapiens sit ac solers, non in principio nec in exordiis mala tollit, sed cum incrementum acceperint adversariorum molimina, et rebus ipsis athletarum probata patientia fuerit, et intuerit, tum subsidium suum præbet: ne dicere possit ullus, illos idcirco sponte periculis se obijcere, quod se nihil molestum passuros esse confidant. Hanc nimirum ob causam quosdam etiam ineffabili quadam sapientia in malis derelinquit, quosdam eripit, ut ex omnibus discas summam ejus benignitatem, ipsumque majora illis præmia præparantem, mala frequenter augeri permittere. Ita hoc etiam loco fecit. Post tantum miraculum ac beneficium, quod in-

prudente illo dæmone ejecto contulerant, virgis illos credi permisit, et in carcerem mitti. Hinc enim maxime Dei virtus etiam elucebat. Quapropter et beatus hic dicebat: *Libentissime gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi*; et rursus, *Cum infirmor, tunc potens sum* (2. Cor. 12. 9. 10), infirmitatem continuas tentationes appellans. Sed quæret fortasse quispiam hoc loco, cujus rei gratia dæmonem expulerint nihil ipsis contradicentem, sed potius illos patefacientem; spatio quippe multorum dierum clamabat dicens: *Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant nobis viam salutis* (Act. 16. 17). Ne mireris, carissime: nam et hoc prudentiæ fuit apostolicæ ac beneficii Spiritus sancti. Licet enim contrarium illis diceret nihil, ne tamen inde fidem sibi dæmon aliquam conciliaret, et in aliis simpliciores subdoleret et attrahere, propterea cum illi os obturasset, ejecit, neque sivit ea proloqui, quæ dignitatem et captam ejus excedebant. Hoc autem præstitit, ut dæmoni sui vestigiis insisteret: nam ad illum etiam accedentes dicebant: *Scimus te quis sis, sanctus Dei* (Luc. 4. 34), et tamen hæc dicentes eos eiciebat. Id vero fiebat in accusationem impudentium Judæorum, quod illi quidem miracula quotidie cernentes et immo mera prodigia fieri, non crederent: dæmones autem agnoscerent, eumque Dei Filium faterentur.

3. *Pauli et Silæ fervor et liberatio. Vis hymnorum quanta sit; cur hæc media nocte fierent.* — Sed ad seriem instituti sermonis redeamus. Ut igitur discatis, quo pacto diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum, totam vobis *historiam operæ* prælium fuerit recitari, ut inde cognoscatis quo pacto post verbera, post carcerem, omnia Dei gratia in bonum mutavit. Sed videamus, qua ratione beatus id Lucas indicet dicens: *Cum autem tale præceptum accepisset carceris custos, misit eos in interiorum carcerem, et pedes eorum atrox ligno* (Act. 16. 24). Animadvertite quo pacto augeantur mala, ut apostolorum etiam patientia fiat illustrior, et immanens Dei virtus omnibus manifesta reddatur. Audi vero quid sequatur: addit enim, *Media autem nocte Paulus et Silas orantes laudabant Deum* (Ib. v. 25). Vide animum excitatum, vide vigilem mentem: ne temere prætereamus quæ dicta sunt, dilectissimi. Non enim sine causa tempus ipsum designavit dicens, *Media autem nocte*, sed quod vellet ostendere, id gestum esse eo tempore, quo cæteris omnibus dulcis advenit somnus, et palpebras consopit, et quo ii, præcipue qui multis doloribus ac molestiis sunt obsessi, somno corripi solent: tum igitur, inquit, cum undique somni vis dominaretur et vigeret, tunc illi *Orantes Deum laudabant*, et hoc suæ in illum caritatis maximum indicium edebant. Nam quemadmodum nos quoties doloribus corporis divexamur, propinquoque congressum requirimus, ut intentionem doloris illorum alloquio mitigemus: sic etiam hi sancti amore in Dominum inflammati, ac sacros hymnos offerentes ne sensum quidem illarum molestiarum capiebant, sed toti in orationem incumbebant, et mirabilem il-

ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Ὁρᾷ τὴν σύνεσιν τὴν ἀποστολικήν· Οὐκ εἶπεν, Οἶδα, ἀλλ', *Οἶδαμεν*, καὶ αὐτοὺς εἰς συγκατάθεσιν ἐφέλομενος τῶν λεγομένων, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Σκόπει ἀκριβείαν ῥημάτων ἀποστολικῶν. Οὐκ εἶπεν, Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν διαφεύγουσι τὰ δεινὰ, ἐλευθεροῦνται τῶν πειρασμῶν· ἀλλ', *Οἶδαμεν*, φησὶ, τουτίστι, πεπίσμεθα, πεπληρορημέθα, δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πίρας· τὰ ἀποδείξεις ἠεῖλαμεν· *Οἶδαμεν* ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν.

β'. Πόσῃ οἴεσθε δύναμιν ἔχειν τὴν βραχείαν ταύτην λέξιν· *Πάντα*, φησὶ, *συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*· μὴ γὰρ μοι τὰ χρηστὰ ἐνταῦθα εἶπης, μηδὲ τὴν ἀνεῖν καὶ τὴν ἄδειαν μόνον λογίστη, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία, τὰ δεσμοκτήρια, τὰς θλίψεις, τὰς ἐπιθουλὰς, τὰς καθήμερινὰς ἐφόδους, καὶ τότε ὄψει μετὰ ἀκριβείας τοῦ ῥήματος τὴν δύναμιν. Καὶ ἵνα μὴ μακρὰν περὶ ἀγάπης τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην, εἰ βούλοσθε, μικρὰ τινα τῶν μακαρίων τούτων συμβάντων εἰς μέσον ἀγάγωμεν, καὶ ὄψεσθε τοῦ ῥήματος τὴν ἰσχύον. Ἐπεὶ δὲ γὰρ περιῶν πανταχοῦ, σπείρων τὸν τῆς [152] εὐσεβείας λόγον, τὰς ἀκάνθας ἀνασπῶν, καὶ τὴν ἀληθειαν ἐν τῇ ἐκάστου ψυχῇ καταφυτεύειν ἐπειγόμενος, γενόμενος κατὰ τινα πόλιν τῆς Μακεδονίας, καθὼς ὁ μακάριος Λουκᾶς, ὁ τὸ τῶν Πράξεων βιβλίον συνήεις, ἡμῖν διηγήσατο, παιδίσκην τινὰ πνεῦμα πονηρὸν ἔχουσαν, καὶ σιγᾶν οὐκ ἀνεχομένην, ἀλλὰ παρούσαν καὶ πανταχοῦ καταδύλους αὐτοῦς διὰ τοῦ δαίμονος ποιεῖν βουλομένην, μετὰ πολλῆς τῆς ἐξουσίας, λόγῳ καὶ ἐπιτάγματι, καθάπερ τινὰ μαστιγίαν ἀπελάσας, ἡλευθέρωσεν ἐκείνην τοῦ πονηροῦ δαίμονος· δεόν τοὺς τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκοῦντας, ὡς εὐεργέτας λοιπὸν καὶ σωτήρας βλέπειν τοὺς ἀποστόλους, καὶ παντὶ θαρραλίως τρόπῳ περὶ αὐτοὺς χρησαμένους ἀμειψασθαι τῆς τοσαύτης εὐεργεσίας, οἱ δὲ τοῖς ἐναντίοις ἀμειβόμενοι. Καὶ ἄκουε τίσιν αὐτοῖς ἀμειβόμενοι. *Ἰδόντες*, φησὶν, *οἱ κύριοι αὐτῆς, ὅτι ἐξήλθεσαν ἡ ἑλπίς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλυθῆμενοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν, εἰλκευσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ προσήγαγον αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς, καὶ πολλὰς ἐπιθέτες ἐκείνοις πληγὰς, ἔβαλον εἰς βυλακὴν, παραγγείλαντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς τηρεῖν αὐτούς.* Εἶδετε πονηρίας ὑπερβολὴν τῶν τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκούντων· εἶδετε τῶν ἀποστόλων ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν· Μικρὸν ἀναμείνατε, καὶ ὄψεσθε καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Σοφὸς γὰρ ὢν καὶ εὐμήχανος, οὐκ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προοιμίῳ λύει τὰ δεινὰ, ἀλλ' ὅταν αὐξήθῃ πάντα τὰ παρὰ τῶν ἐναντίων, καὶ διεχθῆ διὰ τῶν πραγμάτων τῶν αὐτοῦ ἀλλοτῶν ἢ ὑπομονῆ, τότε καὶ τὴν οὐρανὴν ῥοπήν ἐπιδείκνυται· ἵνα μηδεὶς ἔχη λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐπιπηδῶσι τοῖς κινδύνοις, διὰ τὸ θαρρῆν ὅτι οὐδὲν ἀπὸδὲς πείζονται. Διὰ τοῦτο τινὰς μὲν καὶ ἐναφίρει τοῖς δεινοῖς, ἀπορρήτῳ τινὶ σοφίᾳ χρώμενος, τινὰς δὲ καὶ ἐξαρπάζει, ἵνα διὰ πάντων μάθῃς αὐτοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν, καὶ ὅτι μείζους αὐτοῖς τὰς ἀμοιβάς ταμιεύόμενος, συγχωρεῖ πολλάκις ἐπιτείνεσθαι τὰ δεινὰ. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Μετὰ γὰρ τὴν τοσαύτην θαυματουργίαν καὶ τὴν εὐεργεσίαν,

^a Reg. κείρας πολλάκις τὰ ἀποδ.

ἦν ἐπεδείξαντο ἀπελάσαντες τὸν ἀναίσχυντον ἐκείνον δαίμονα, συνεχώρησε καὶ μαστιγῆθαι καὶ εἰς δεσμοκτήριον ἐμβληθῆναι. Ἐντεῦθεν γὰρ μάλιστα διεδείκνυτο καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις. Διὰ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ἔλεγεν· *Ἡδίστα οὖν καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμοὶ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.* Καὶ πάλιν· *Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατὸς εἰμι,* ἀσθένειαν τοὺς πειρασμούς λέγων τοὺς ἐπαλλήλους. Ἄλλ' ἴσως ἂν τις διαπορήσειεν ἐνταῦθα, τίνας ἐνεκεν ἀπίπλασαν τὸν δαίμονα οὐδὲν ἐναντίον αὐτοῖς λέγοντα, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ καταδήλους αὐτοὺς ποιοῦντα· ἐπὶ πολλὰς γὰρ ἡμέρας ἔββα λέγων, ὅτι· *Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ἕψιστου εἰσίν, οἵτινες κατὰ γὰρ ἄλλοις ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας. Μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητέ· καὶ τοῦτο γὰρ τῆς συνέσεως ἦν τῆς ἀποστολικῆς καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν αὐτοῖς ἐναντίον ἔλεγεν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐντεῦθεν ἀξιοπίστος γενόμενος ὁ δαίμων, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὑποσύρειν δύνηται τοὺς ἀφελεστέρους, διὰ τοῦτο ἐπιστομίας αὐτὸν ἀπῆλασαν, οὐ συγχωρήσας αὐτῷ τὰ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν φθάγεσθαι. Τοῦτο δὲ ἵπποιε, ἀκολουθῶν τῷ οἰκίῳ Δεσπότη· ἐπεὶ καὶ ἐκαίνω προσόντες [153] ἔλεγον, *Οἶδαμεν σε τίς εἶ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁμοῦ ταῦτα λέγοντας αὐτοὺς ἀπῆλυνεν.* Ἐγένετο δὲ τοῦτο εἰς κατηγορίαν τῶν ἀναίσχυντων Ἰουδαίων, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν καθ' ἐκάστην ἡμέραν θαύματα ὀρῶντες καὶ μυρία παράδοξα γινόμενα, κτίσθουν, εἰ δὲ δαίμονες ἐπεγίνωσκον, καὶ ἴδον αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογῶν.*

γ'. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐπανέλθωμεν τοῦ λόγου. Ἴνα τοίνυν μάθητε ὅπως τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, ἀναγκαῖον πᾶσαν ὑμῖν ἀναγνώσασθαι ταύτην τὴν ἱστορίαν, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν γνῶτε, ὅπως μετὰ τὰς πληγὰς, μετὰ τὸ δεσμοκτήριον, εἰς ἀγχιὸν ἅπαντα αὐτοῖς μετέβαλεν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς τοῦτο δείκνυσιν ὁ μακάριος Λουκᾶς λέγων· *Παραγγείλιον δὲ τοιαύτην εἰληφώς ὁ δεσμοφύλαξ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν βυλακὴν, καὶ τοὺς κέδους αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον.* Σκόπει πῶς ἐπιτείνεται τὰ δεινὰ, ἵνα καὶ ἡ ὑπομονὴ τῶν ἀποστόλων λαμπροτέρα γένηται, καὶ ἡ ἀφαιτος τοῦ Θεοῦ δύναμις κατάδηλος ἅπασιν καταστή. Ἄκουε δὲ καὶ τὸ ἐξῆς· *Ἐπάγει γὰρ, Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι ἔμνονον τὸν Θεόν.* Ὅρα ψυχὴν ἐπιτρωμένην, ὅρα διάνοιαν νήφουσαν· μὴ ἀπλῶς παραδράμμωμεν, ἀγαπητοί, τὸ εἰρημένον. Οὐ γὰρ εἰκὴ καὶ τὸν καιρὸν ἡμῖν ἐπεσημήνατο, εἰπὼν, *Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον, ἀλλὰ βουλόμενος δείξει, ὅτι, ὅτε τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἡδὺς ὁ ὕπνος ἐφίπταται^b καὶ κοιμῆται τὰ βλέφαρα, μάλιστα δὲ τοὺς ἐν ὁδῶναις πολλὰς καθεστῶτας εἰκὴ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκαίνον τοῦ ὕπνου καθέλκεσθαι, τότε τοίνυν, φησὶν, ὅτε παντοθεν περιεγένετο ἡ τοῦ ὕπνου τυραννὶς, τότε ἐκαίνω Προσευχόμενοι ἔμνονον τὸν Θεόν, τῆς περὶ αὐτὸν ἀγάπης μέγιστον εἶγμα τοῦτο ποιοῦμενοι. Καθάπερ γὰρ ἡμεῖς ὑπὸ ἀληγμάτων σωματικῶν ἐσολογούμενοι, τὴν τῶν γηραίων συνουσίαν ἐπιζητοῦμεν, ἵνα ἐκ τῆς πρὸς ἐκαίνους διαλέξεως τὴν ἐπίστασιν τῆς ὁδοῦνης παραυθησώμεθα· οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι τῷ πόθῳ τῷ περὶ τὸν Δεσπότην πυροῦμενοι, καὶ τοὺς ἱερούς ὕπνους ἀναφέροντες, οὐδὲ ἀσθησὶν ἐλάμβανον τῶν ὁδῶν*

^b Reg. ἐπίπταται.

ἐκείνων, ἀλλ' ὅλοι τῆς ἱκετηρίας ἰγίνοντο, καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ὑμνωδίαν ἀνέφερον. καὶ λοιπὸν ἐκκλησία ἐγένετο τὸ δεσμοκτήριον, καὶ ὁ τόπος ἅπας ἠγιάζετο διὰ τῆς ὑμνωδίας τῶν ἁγίων ἐκείνων. Καὶ ἦν ἰδεῖν θαυμαστά καὶ παράδοξα πράγματα, ἀνθρώπους τῷ ξύλῳ προσδεδεμένους, καὶ οὐδὲν ἐμποδιζομένους πρὸς τὴν ὑμνωδίαν. Τὸν γὰρ νήφοντα, καὶ ἄγρηγορῶτα, καὶ ζέοντα πόθον ἔχοντα περὶ τὸν Θεόν, οὐδὲν κωλύσαι δύνησεται· ποτε τῆς πρὸς τὸν Δεσπότην συνουσίας· Θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐγγίζω ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ Θεὸς πόρρωθεν· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρειμι. Ἐνθα γὰρ ἂν ἡ διάνοια νήφουσα, περροῦται ὁ λογισμὸς καὶ ἀπαλλάττεται, ὡς εἰπεῖν, τοῦ συνδίσμου τοῦ σώματος, καὶ πρὸς τὸν ποθοῦμενον ἀνίπταται, καὶ τῆς γῆς ὑπεροβῆ. καὶ τῶν ὀρωμένων ἀνωτέρω γενόμενος, πρὸς ἐκεῖνον ἐπιέγεται· ἡ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων τούτων γέγνηται. Ὅρα γὰρ τὴν παραχρῆμα τῶν ὕμνων ἐνέργειαν, καὶ ὅπως καὶ ἐν δεσμοκτήριῳ γενόμενοι καὶ τῷ ξύλῳ προσδεδεμένοι, καὶ μετὰ γοήτων καὶ δεσμιῶν ἠ συναναμιγνέμετες, [154] οὐ μόνον οὐδὲν παρεδιδόθησαν, ἀλλὰ καὶ ταύτῃ μᾶλλον ἐξέλαμψαν, καὶ τῷ φωτὶ τῆς οικείας ἀρετῆς καθύψασαν ἅπαντας τοὺς τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντας. Ἡ γὰρ φωνὴ τῶν ἱερῶν ὕμνων ἐκείνων εἰς τὴν ἐκάστου τῶν δεσμοτῶν εἰσιτοῦσα ψυχὴν, μετέπλαττεν αὐτήν, ὡς εἰπεῖν, καὶ μετεβρόθυμιζεν. Ἄφνω γὰρ, φησὶ, σεισμός ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμοκτηρίου, ἀνεψῆθησαν τε παραχρῆμα αἱ θύραι ἅπασαι, καὶ πάντων τὰ δεσμὰ ἀνέστη. Εἶδες τῶν ὕμνων τῶν εἰς τὸν Θεὸν τὴν δύναμιν; Οὐ μόνον αὐτοὶ παρακλήσεως ἀπέλαυσαν οἱ τοὺς ὕμνους ἀναφέροντες, ἀλλὰ καὶ πάντων τὰ δεσμὰ λυθῆναι παρεσκευάσαν· ἵνα δειχθῇ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅπως τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ πληγαί, καὶ δεσμοκτήριον, καὶ ξύλον, καὶ μετὰ τῶν θημιῶν διαγωγὴ, καὶ ὅμως ταῦτα ἀγαθῶν ὑπόθεσις γέγνηται καὶ εὐδοκίμησις ἀφορμὴ, οὐκ αὐτοὺς μόνον, οὐδὲ τοῖς οἰκοῦσι τὸ δεσμοκτήριον δεσμοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ δεσμοφύλακι. Ἐξυμνος γὰρ, φησὶ, γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδοὺν εἰς θύρας ἀνεψυγμένης τῆς φυλακῆς, σπασάμενος μάχαιραν, ἐμᾶλλον ἐαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίσας ἐκπεφευγέναι τοὺς δεσμοῖς. Ὅρα μοι ἐνταῦθα τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν πάντα λόγον ὑπερβαίνουσαν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν κατὰ τὸ μεσοῦν κτιον ἅπαντα ταῦτα γίνεται; Οὐδενὸς ἑτέρου χάριν, ἀλλ' ἵνα ἀθόρυβον καὶ ἐν ἡσυχίᾳ τὸ πρᾶγμα οἰκονομηθῇ, καὶ τὴν σωτηρίαν πραγματεύσωνται τοῦ δεσμοφύλακος. Τοῦ γὰρ σεισμοῦ γενομένου καὶ τῶν θυρῶν ἀνοικθεισῶν, τὰ δεσμὰ ἀνέθη πάντων τῶν αὐτόθι, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐκπηδῆσαι συνεχωρήθη. Σκόπει μοι· καὶ ἄλλην ἐνταῦθα Θεοῦ σοφίαν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα γέγοναν, ὁ σεισμός, λέγω, καὶ ἡ τῶν θυρῶν ἀνοικτις, ἵνα μάθωσι διὰ τῶν ἔργων ἅπαντες, τίνες ἦσαν οἱ τότε τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντες, καὶ ὅτι οὐχ οἱ τυχεῖντες εἰσὶν ἄνθρωποι· οὐδενὶ δὲ ἐξέλθειν ἐγένετο, ἵνα μὴ κινδύνων ἀφορμὴ γένηται τοῦτο τῷ δεσμοφύλακι. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀλήθες, ἀκουσον πῶς, ὅτε μόνον ὑπόπτευσεν τοῦτο γεγενῆσθαι ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἐνόμισέ τινας ἐκπεφευγέναι, καὶ τῆς

^a Reg. θημιῶν.

ζωῆς αὐτῆς κατεφρόνησε. *Σπασάμενος γὰρ, φησὶ, μάχαιραν, ἐμᾶλλον ἐαυτὸν ἀναιρεῖν.* Ἄλλ' ὁ πανταχοῦ νήφων καὶ ἄγρηγορῶν, ὁ μακάριος Παῦλος, τῇ οικείᾳ φωνῇ ἐξήρασε τῆς φάρυγγος τοῦ θηριῶ τὸ ἄρνιον. *Ἐφώγησε γὰρ φωνῇ μετ' αὐτοῦ, λέγων, Μηδὲν κρέξῃς σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γὰρ ὄσμεν ἐνθάδε.* Ἡ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴ! οὐκ ἐφρόνησε μέγα ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις, οὐ κατεξανέστη τῷ δεσμοφύλακι. οὐδὲν ὑπέρογκον φθέγγασθαι κατέβηξε· ἀλλὰ μετὰ τῶν δεσμοτῶν, μετὰ τῶν θημιῶν, μετὰ τῶν κακούργων ἐαυτὸν κατηρέθησε, λέγων· *Ἄπαντες ὄσμεν ἐνθάδε.* Εἶδες αὐτὸν πολλῇ τῇ ταπεινοφροσύνῃ χρώμενον, καὶ οὐδὲν πλέον ἐαυτῷ νόμοντα τῶν αὐτόθι κακούργων; Ὅρα καὶ τὸν δεσμοφύλακα λοιπὸν, οὐχ ὡς ἐνὶ τῶν ἄλλων προσόντα. *Θαρήσας γὰρ καὶ αἰτήσας χάριτα, εἰσεπήδησε, καὶ ἐντρομος ὑπάρχων, προσέειπε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλλῳ, καὶ προσεγώνησεν αὐτοὺς ἔξω, ἔφη· Κύριοι, τί [155] με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ;* Εἶπε πῶς τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν; εἶδετε τοῦ διαβόλου τὴν μηχανήν, ὅπως ἐελύθη; ὅπως ἄκυρα αὐτοῦ γέγονε τὰ μηχανήματα; Ἐπειδὴ γὰρ ἀπέλασαν τὸν δαίμονα, παρεσκίασαν εἰς τὸ δεσμοκτήριον αὐτοὺς ἐμβληθῆναι, νομίζοντες ἐμποδίζεῖν τὸν δρόμον τοῦ κτηνίου καὶ τοῦτο. Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ τὸ δεσμοκτήριον ἐμπορίας αὐτοῖς ὑπέθεσις γέγνηται πνευματικῆς.

δ. Ὅρα καὶ ἡμεῖς, ἀννήφωμεν, οὐ μόνον ἐν ἀνείπειντες, ἀλλὰ καὶ ἐν θλίψεσι, καρδαίνειν δυνάμεθα, καὶ τότε μᾶλλον, ἢ ἐν ἀνείπει. Ἡ γὰρ ἀνεῖσι; ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, βρθυμοτέρους ἐργάζεται· ἡ δὲ θλίψις νήφειν παρασκευάζουσα, ἀξιοῦσθαι ποιεῖ καὶ τῆς ἀνωθεν βοήθης, καὶ μάλιστα, ὅταν διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἐπίθετα τὴν ὑπομονὴν ἐπιδεικνύμεθα καὶ τὴν καρτερίαν ἐν πάσις ταῖς ἐπαγομέναις θλίψεσι. Μὴ τοῖσιν ἀλγῶμεν, ἐπειδὴν θλιβώμεθα, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρωμεν· τοῦτο γὰρ ἡμῶν ἡ τῆς εὐδοκίμησις ὑπόθεσις. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος εἶπεν, *Οἶδαμεν δὲ ὅτι τῆς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν.* Ἄλλ' ἴδοιμεν τὴν ζήσαν ψυχὴν τῶν ἁγίων τούτων. Ἐπεὶ οὖν ἤκουσαν τοῦ δεσμοφύλακος λέγοντος, *Τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ;* ἄρα ὑπερέβητο; ἄρα ἀνεβάλλοντο; ἄρα ἠμέλησαν πρὸς τὴν κατήχησιν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ τί πρὸς αὐτὸν ἐκείνοι; *Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ σωθήσῃ σὺ, καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου.* Ὅρα κηδεμονίαν ἀποστολικήν. Οὐκ ἀρκοῦνται τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ, ἀλλὰ ἐκεῖνον βούλονται καὶ τοὺς προσήκοντας αὐτῷ πάντα σαγγνεῦσαι εἰς τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, καιρίαν δίδόντες τῷ διαβόλῳ τὴν πληγὴν *καὶ ἐδακτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες καὶ ἀγρηῖμα, καὶ ἠγαλιάσατο παντικὴ πεπιστευκῶς τῷ Θεῷ.*

Ἐντεῦθεν παιδεύομεθα μηδέποτε ἐν τοῖς πνευματικοῖς μηδὲ τὸ τυχεῖν ἀναβάλλεσθαι, ἀλλὰ πάντοτε καιρὸν ἐπιτήθειον ἠγεῖσθαι τὸν παραπίπτοντα. Εἰ γὰρ νυκτὸς οὐσης οἱ ἅγιοι οὕτω ὑπερέβησαν εἰς ἠνέσχοντο, ποῖαν ἔξομεν ἀπολογίαν ἡμεῖς, ἐν ἔβρω καιρῷ παρατρέχοντες πνευματικῶν κέρδος; Εἶδες ἐκκλησίαν τὸ δεσμοκτήριον γινόμενον; εἶδες τὸ καταγύγιον τῶν θημιῶν, εὐκτήριον οἶκον ἐξαίφνης ἀποδειχθέντα, καὶ τὴν μυσταγωγίαν ἐκεῖ τελομένην;

lum hymnorum cantum offerebant, ac deinceps carcer ecclesia fiebat, et illorum sanctorum cantu totus ille locus sanctificabatur. Ac videre erat res miras et inusitatas, homines ligno alligatos, neque tamen quominus hymnos canerent quidquam impediri. Vigilem enim et attentum, et ardentem in Deum amore correptum nihil unquam poterit a colloquio cum Domino prohibere: *Deus enim, inquit, appropinquans ego sum, et non Deus longe (Jerem. 23. 23)*; et alibi rursus, *Adhuc loquente te dicam, Ecce adsum (Isai. 58. 9)*. Ubi siquidem vigilans animus fuerit, excitatur ratio, et propemodum corporis vinculis liberatur, et evolat ad eum quem diligit, terram despicit, et quæ sunt oculis subjecta exsuperans ad illum festinat: quod utique sanctis etiam istis contigit. Vide namque celerem et efficacem hymnorum vim, et quo pacto cum in carcere versarentur, et alligati ligno essent, atque impostoribus et captivis admixti, non modo nihil passi sint detrimenti, sed et hæc ratione splendiores evaserint, et omnes, qui carcerem incolebant, virtutis suæ radiis illustrarint. Quippe illa sacrorum vox hymnorum cum in animam uniuscujusque captivorum penetrasset, transmutavit illam propemodum, ac reformavit. *Subito enim, inquit, terræ motus factus est magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris, et statim aperta sunt omnia ostia, et universorum vincula soluta sunt (Act. 16. 26)*. Vides, hymnorum, qui Deo canuntur, virtutem? Non illi modo, qui obtulerunt hymnos, solatium perceperunt, sed etiam effecerunt, ut omnium vincula solverentur: ut factis ipsis innotesceret, quo pacto *Deum diligentibus omnia cooperantur in bonum*. Ecce namque verbera, carcer, compedes, et cum carnificibus conversatio, et tamen hæc omnia bonorum materia fuerunt et occasio gloriæ, non ipsis tantum nec illis qui carcerem incolebant captivis, sed et ipsi custodi carceris. *Expergefactus enim, inquit, custos carceris, et videns januas apertas carceris, evaginato gladio volebat se interficere, æstimans fugisse vinclos (Ib. v. 27)*. Tu mihi hoc loco Dei benignitatem considera, quam nulla exprimere potest oratio. Cur enim media nocte sunt hæc omnia? Nullam aliam ob causam, nisi ut provideatur, ut sine turbis et tranquille res succedat, et saluti custodis carceris consulatur. Cum enim terræ motus accidisset, et reseratæ fores essent, omnium qui erant ibi soluta sunt vincula, nec ulli permissum est, ut inde discederet. Aliam quoque Dei sapientiam hic contemplare. Nam alia quidem evenerunt, terræ motus, inquam, et reseratio januarum, ut rebus ipsis omnes intelligerent quales illi essent, qui tunc carcerem habitabant, neque vulgares homines esse: porro nemini contigit ut exiret, ne quod inde periculum custodi carceris crearetur. Atque ut hoc verum esse intelligas, audi quo pacto, cum id accidisse suspicaretur custos carceris, et auferuisse quosdam putaret, etiam vitam suam contempserit. *Evaginato enim, inquit, gladio, volebat se interficere: sed qui vigil ubique atque expergefactus erat, beatus Paulus, ex helluæ faucibus sua voce agnum*

eripuit. *Clamavit enim voce magna dicens, Nihil tibi mali feceris; universi enim hic sumus (Act. 16. 28)*. O incredibilem humilitatem! Non elatus est in superbiam ob ea quæ acciderant, non in custodem carceris insurrexit, nullum arrogans dictum illi excidit, sed cum vinculis, cum lictoribus, cum maleficis se ipsum numerabat, dicens: *Universi hic sumus*. Vides insignis cum humilitatis exemplum edere, nec sibi plus quam maleficis cæteris, qui illic erant, tribuere? Vide jam quo pacto carceris etiam custos non tamquam ad unum ex aliis ad illum accedat: confidentior enim factus, *Petitoque lumine introgressus est, et tremefactus procidit Paulo et Silæ, et producens eos foras ait: Domini, quid me oportet facere, ut salvus sim (Ib. v. 29. 30)*? Videtis quo pacto *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*? Videtis diaboli machina quo pacto fuerit dissoluta? quo pacto in nihilum machinationes ejus reciderint? Nam cum demonem eiecissent, ut in carcerem conjicerentur effecit, ratus se hoc pacto prædicationis cursui obicem oppositurum. Sed ecce carcer etiam quæstus illis materiam spiritualis objecit.

4. *Afflictio diligentes reddit et attentos*. — Ergo possumus nos quoque, si sapimus ac vigiles sumus, non modo cum res secundæ sunt, sed et cum affligimur, lucrum acquirere, ac tum etiam magis, quam cum secundis rebus fruimur. Inertiores enim plerumque nos reddunt secundæ res: afflictiones autem dum vigiles nos reddunt, auxilium nobis cæleste conciliant, ac tum præcipue, cum propter spem in Deum patientiam, et in omnibus, quæ inferuntur, afflictionibus tolerantiam exhibemus. Ne igitur doleamus, si quando tribuemur, sed potius gaudeamus: id enim nobis in occasione gloriæ vertit. Propterea Paulus etiam dicebat, *Scimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*. Sed ardentem sanctorum istorum animum videamus. Cum igitur custodem carceris dicentem audissent: *Quid me oportet facere, ut salvus sim (Ib. v. 30)*? num distulerunt? num cunctati sunt? num catechismo illum imbuere neglexerunt? Nullo modo: sed quid ad eum? *Crede in Dominum Jesum Christum, et salvus eris tu, et tota domus tua (Ib. v. 31)*. Vide sollicitudinem apostolicam. Illius salute contenti non sunt, et omnes ejus domesticis in causa religionis acquirere Deo voluit, et letalem diabolo plagam infligere. *Et baptizatus est ipse, et domus ejus continuo, et latatus est cum omni domo sua credens Deo (Ib. v. 33. 34)*.

Numquam differendum in spiritualibus. Cur tentationes permittat Deus. — Hinc docemur, in spiritualibus ne tantillum quidem unquam differre, sed idoneum censere quodvis tempus, quod occurrerit. Si enim multa nocte volebant hi sancti differre, quæ nobis venia dari poterit, si alio tempore spirituale lucrum onittamus? Vides carcerem in ecclesiam esse conversum? vides lictorum diversorium repente domum orationis esse factum, et illic sacram initia-

tionem celebratam? Tanta res est vigilem esse, nec unquam spiritualia lucra negligere, sed idoneum quodvis tempus ad ejusmodi quæstum arbitrari. Rite itaque beatus hic dixit scribens, *Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*. Hanc sententiam, quæso, nos omnes menti nostræ insculptam habentes nunquam indignemur, si quando in casus aliquos adversus incurrerimus, dum in hac vita versamur, aut in calamitates, aut in corporis ægri tudines, aut in res alias molestas, sed multam exhibentes moderationem animi ac philosophiam, cuivis tentationi resistamus, cum nobis exploratum sit omni ex parte nos posse lucrum reportare, si vigiles et attentî fuerimus, atque ex tentationibus potius quam ex rebus secundis: nec unquam animo emicidamus, cogitantes quantum sit patientiæ lucrum, sed nec illis simus infirmi, qui tentationibus nos divexant. Licet enim illi etiam, ut consilium suum expleant, id agant: communis tamen Dominus hoc permittit, quod nos velit hac ratione spirituales hunc quæstum facere, ac patientiæ mercedem obti-

nere. Si ergo quæ inferantur mala cum gratiarum actione perferre possimus, non exiguam delictorum nostrorum partem delibimus. Si enim thesaurum hunc, et orbis terrarum doctorem quotidie periculis objici cum videret Dominus, permittebat, non quod athletam suum despiceret, sed quod longius illis virtuti stadium sterneret, ut splendidiore illi coronas redderet: quid nos dicemus qui peccatis scatenus innumeris; et idcirco frequenter tentationibus conflictamur, ut cum eorum causa poenas dederimus, saltem aliquam misericordiæ partem exiguam impetremus, et in illo die tremendo bonis illis ineffabilibus perfruamur? Hæc autem cum animis nostris reputantes, adversus omnia constanter patienterque resistamus, ut et tolerantiae mercedem a benigno Domino recipiamus, et peccatorum nostrorum multitudinem imminuere possimus, et æterna bona consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque Spiritui sancto gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæculi sæculorum. Amen.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Licet de anno, quo hanc Chrysostomus pronuntiavit homiliam, nihil habeamus, ex iis, quæ num. 1 hujusce concionis dicuntur de imperatoria Curia, deque militari satellitio Imperatoris, ea Constantino- poli habita fuisse deprehenditur; et quidem, ut num. 2 narratur, æstate magnum in frequentia populi æstum pariente; quam obtendebant causam Constantinopolitani, cum quereretur Chrysostomus ecclesiam non frequentari, multosque a concionibus abesse suis: quos egregie retundit Chrysostomus: Si

ADVERSUS EOS,

QUI AD COLLECTAM NON OCCURRERUNT, ET IN DICTUM ILLUD APOSTOLI, SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM (*Rom. 12, 20*), ET DE INIMICITARUM MEMORIA.

1. *Pauca* auditorum queritur Chrysostomus; *applausus auditorum respuit. Proverbium, Gutta cavat lapidem*. — Nihil, ut videtur, nobis profuit, quod sermonem longum nuper habuerimus, ut vestrum ad collectas veniendi studium excitaremus: rursus enim nobis filiis suis ecclesia destituta est. Quo fit ut rursus etiam gravis ac molestus videri cogar, sive dum presentes castigo, sivo dum absentes reprehendo: illos quidem, quod pigritiam non excusserint, vos vero quod salutem fratrum non curetis. Gravis ac molestus videri cogor, non mea vel mearum possessionum, sed vestra salutisque vestræ causa, qua mihi nihil est antiquius. Ægre ferat qui volet, importunum et impudentem appellet;

ego vero semper hac de causa molestiam exhibere non desinam, nihil enim hac impudentia mihi fructuosius esse potest. Fortasse namque, fortasse, si minus alterius rei, saltem hujus vos pudebit, ut ne semper eandem ob causam molestia vobis exhibetur, et curam fratres vestros juvandi suscipietis. Quid enim mihi laudes præstant, cum vos in virtute facere progressus non videam? Quod vero mihi damnum oritur ex silentio auditorum, cum vestram angere conspiciam pietatem? Laus quippe dicentis est, non applausus, sed auditorum in pietate zelus ac studium; non tumultus excitatus, quo tempore sermo auditur, sed studium ac diligentia, quæ omni tempore exhibetur. Applausus ex ore simul egreditur,

Τοιοῦτόν ἐστι τὸ νῆφειν, καὶ μηδέποτε παρατρέχειν ἐκ πνευματικῶν κέρδη, ἀλλὰ πάντα καιρὸν ἐπιτήδειον ποιεῖσθαι πρὸς τὴν τοιαύτην ἐμπορίαν. Καλῶς ἄρα ἔλεγεν ὁ μακάριος οὗτος γράφων, "Ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν". Ταύτην τὴν βῆσιν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς ἐγκεκοιμημένην ἔχοντες τῇ διανοίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ, μηδέποτε ἀσχάλλωμεν, ἐπειδὴν λυπηροὶς τισι κατὰ τὸν βίον τοῦτον περιπέσωμεν, ἢ περιστάσειν, ἢ ἀβρωστίαις σωματικαῖς, ἢ ἑτέροις τισὶ λυπηροῖς πράγμασιν· ἀλλὰ πολλῇ κεκρημένοι τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀντέχωμεν πρὸς πάντα πειρασμὸν, εἰδότες ὅτι, ἂν νῆφωμεν, πανταχόθεν κερδαίνειν δυνάμεθα, καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἢ ἀπὸ τῶν ἀνέσεων· καὶ μηδέποτε ἀλύωμεν, ἐννοοῦντες ὅσον τῆς ὑπομονῆς τὸ κέρδος, ἀλλὰ μηδὲ ἀπειθῶς ἔχωμεν πρὸς τοὺς ἐπάγοντας ἡμῖν τοὺς [156] πειρασμούς. Εἰ γὰρ χάκεινοι τὸν οἰκεῖον σκοπὸν πληροῦντες τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ὁ κοινὸς Δεσπότης συγχωρεῖ, βουλόμενος ἡμᾶς καὶ διὰ τούτων ἐμπορεύσασθαι τὴν πνευματικὴν ἐμπορίαν, καὶ τῆς ὑπομονῆς λαβεῖν τὸν μισθόν. Ἐὰν οὖν δυνηθῶμεν εὐχα-

ρίστως ἐνεγκεῖν τὰ ἐπαγόμενα, οὐ μικρὸν μέρος τῶν πεπλημμελημένων ἡμῖν διαλύσομεν. Εἰ γὰρ τὸν θησαυρὸν τοῦτον καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον, καθ' ἑκάστην ἡμέραν κινδύνοις περιπίπτοντα ὄρων ὁ Δεσπότης ἠνείχετο, οὐ περιορῶν τὸν οἰκεῖον ἀθλήτην, ἀλλὰ τὰ σκάμματα αὐτῷ μακρότερα κατασκευάζων, ἵνα τοὺς στεφάνους αὐτῷ λαμπροτέρους ἀπεργάσεται, τί ἀνεῖποιμεν ἡμεῖς, οἱ μυρίων γέμοντες ἁμαρτημάτων, καὶ διὰ ταῦτα πολλάκις τοῖς πειρασμοῖς περιπίπτοντες, ἵνα τὴν ὑπὲρ τούτων δίκην ἐνταῦθα δόντες, μικρὰς γοῦν φιλανθρωπίας ἀξιοθῶμεν, ἐπὶ τῆς φουερᾶς ἐκείνης ἡμέρας τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες; Τοῦτο δὲ λογιζόμενοι παρ' ἑαυτοῖς, πρὸς ἅπαντα γενναίως ἀντέχωμεν, ἵνα καὶ τῆς ὑπομονῆς τὸν μισθὸν δεξιόμεθα ἀπὸ τοῦ φιλανθρώπου Δεσπότη, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἡμῖν ἡμαρτημάτων ὑποτεμέσθαι δυνηθῶμεν, καὶ τῶν αἰώνων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM.

calor in causa est, inquit, cur adeo frequentatis forum, ubi æstus, strepitus, turba populi tanta, nulla re solares radios cohibente: cum contra ecclesia, ubi ille concionabatur, perampia. alta. tabulis strata lapideis, æstum non modice temperaret. Hinc de inimicorum dilectione, deque beneficiis in illos conferendis præclare pro more loquitur.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæli.

[157] ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ

Μὴ ἀπαντήσαντες εἰς τὴν σύναξιν, καὶ εἰς τὴν ἀποστολικὴν βῆσιν τὴν λέγουσαν, « Ἐὰν κείνη ὁ ἐχθρὸς σου ψώμιζε αὐτόν, » καὶ περὶ τοῦ μνησικακεῖν.

α'. Οὐδὲν, ὡς ἔοικεν, ὠφελήσαμεν, μακρὸν λόγον πρῶτον πρὸς ὑμᾶς ἀποτείναντες ὑπὲρ τῆς περὶ τὰς συνάξεις σπουδῆς· πάλιν γὰρ ἡμῖν ἔρημος ἡ ἐκκλησία τῶν τέκνων. Διὸ καὶ πάλιν ἀναγκάζομαι ἐπαχθῆς φανῆναι καὶ βαρὺς, ἐπιτιμῶν τοῖς παροῦσιν, ἐγκαλῶν τοῖς ἀπολείψειν· ἐκείνοις μὲν, ὅτι τὴν βιβλιοθήκην οὐκ ἀπέθεντο, ἡμῖν δὲ, ὅτι τῆς τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἀνελάθεσθε σωτηρίας. Ἀναγκάζομαι βαρὺς φανῆναι καὶ ἐπαχθῆς, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἐμῶν κτημάτων, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας, ἧς οὐδὲν ἐμοὶ προτιμότερον. Ὁ βουλόμενος βαρυνέσθω, καὶ φορτικὸν καὶ ἀνασχυντὸν καλεῖται· ἐγὼ δὲ οὐ πύσομαι συνεχῶς ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἐνοχλῶν· τῆς γὰρ ἀναίσχυντίας ταύτης οὐδὲν ἕμεινον

ἐμοί. Ἴσως γὰρ, ἴσως, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, τοῦτο γοῦν ἐρυθριάσαντες, τὸ μὴ συνεχῶς ὀχλεῖσθαι περὶ τῶν αὐτῶν, ἀντιλήψασθέ ποτε τῆς κτηδεμονίας τῶν ἀδελφῶν τῶν ὑμετέρων. Τί γὰρ μοι τῶν ἐκαίνων ὄφελος, ὅταν ὑμᾶς μὴ θεάσωμαι προκόπτοντας κατ' ἀρετὴν; τί δὲ μοι βλάβος ἐκ τῆς σιγῆς τῶν ἀκουόντων, ὅταν ἀύχομένη ὑμῶν ἴδω τὴν εὐλάβειαν; Ἐπαινος γὰρ τοῦ λέγοντος οὐχ ὁ κρῆτος, ἀλλ' ὁ περὶ τῆς εὐσέβειας ζῆλος τῶν ἀκουόντων· οὐχ ὁ θόρυβος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀκροάσεως, ἀλλ' ἡ σπουδὴ ἢ διαπαντός τοῦ χρίνου. Ὁ κρῆτος ἐξηλθεν ὁμοῦ τε τοῦ στόματος, καὶ εἰς ἀέρα διαχυθεὶς ἀπώλετο· τὸ δὲ βελτίονα γενέσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀγῆρω καὶ ἀθάνατον φέρει τὸν μισθὸν καὶ τῷ λέγοντι καὶ τοῖς πειθο-

μένοις. Ὁ τῆς βοῆς ὑμῶν ἔπαινος ἐνταῦθα τὸν λέγοντα ποιεῖ λαμπρὸν, ἢ δὲ τῆς ψυχῆς ὑμῶν εὐλάβεια πολλὴν ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ δίδωσι παρρησίαν τῷ διδάξαντι. Ὡστε, εἴ τις τῶν λεγόντων ἐρῆ, μὴ τῶν κρότων, ἀλλὰ τῆς ὠφελείας τῶν ἀκουόντων ἐράτω. Οὐκ ἔστι τὸ τυχὸν κακὸν ἀδελφῶν ἀμελεῖν, ἀλλ' ἐσχάτη κόλασις, καὶ ἀπαραίτητος τιμωρία· καὶ τοῦτο ὁ τὸ τάλαντον καταχύσας ἐδήλωσεν. Οὐδὲν γοῦν ὑπὲρ τῆς οικείας ἐνεκαλεῖτο ζωῆς· οὐδὲ γὰρ ἐγένετο κακὸς· περὶ τὴν καταθήκην· ὀλόκληρον γὰρ αὐτὴν ἀπέδωκεν· ἀλλ' ὅμως ἐγένετο κακὸς καὶ περὶ τὴν ἐργασίαν τῆς παρακαταθήκης. Οὐ γὰρ ἐδιπλασίασε τὸ πιστευθῆναι διὰ καὶ ἐκολάζετο. Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἡμεῖς σπουδαῖοι ὦμεν καὶ συγκροτημένοι, καὶ πολλὴν ἐπιθυμίαν ἔχωμεν περὶ τὴν ἀκράσιν τῶν θείων Γραφῶν, οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν. Διπλασιάσαι γὰρ χρὴ τὴν παρακαταθήκην, διπλῆ δὲ γίνεται, ὅταν μετὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, καὶ τῆς ἐτέρων ἀντιλαμβανώμεθα προνοίας. Ἐπεὶ κακείνος εἶπεν, Ἴδε ἔχεις τὸ σὸν ὄσων· ἀλλ' οὐκ ἤρκεισιν αὐτῷ τοῦτο πρὸς ἀπολογία. Ἐδει [158] γὰρ, φησὶ, *κατευθαλεῖν ἐπὶ τοὺς τραπέζας τὸ καταβληθῆναι*. Καὶ μοι σκόπει, πῶς κοῦφα τοῦ Δεσπότης τὰ ἐπιτάγματα. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ τοὺς δαυεῖζοντας χρήματα δεσποτικὰ καὶ τῆς ἀπαιτήσεως ὑπευθύνους ποιοῦσι. Σὺ κατέβαλες, σὺ, φησὶν, ἀπαίτησον· ἐμοὶ λόγος οὐδεὶς πρὸς τὸν δεξάμενον. Ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καταβαλεῖν κελεύει μόνον, οὐκέτι δὲ καὶ τῆς ἀπαιτήσεως ἡμᾶς ὑπευθύνους ποιεῖ. Τοῦ συμβουλευσαί γὰρ, οὐ τοῦ πείσαι κύριος ὁ λέγων ἐστὶ. Διὰ τὴν καταβολῆς ὑπεύθυνόν σε ποιῶ μόνον, φησὶ, τῆς δὲ ἀπαιτήσεως οὐκέτι. Τί τοῦτο κουρρότερον; Ἄλλ' ὅμως σκληρὸν ἐκάλεε τὸν οὕτως ἡμερον καὶ φιλόνηρον δεσπότην ὁ δοῦλος. Τοιαῦται γὰρ τῶν ἀγνωμόνων καὶ βρῦμων οικετῶν αἱ συνήθειαι· τῶν οικειῶν ἀμαρτημάτων εἰς τοὺς δεσπότης αἰ μετατιθέασιν τὰς αἰτίας. Διὰ τοῦτο στρεβλοῦμενος καὶ δεσμούμενος ἐκείνος εἰς τὸ σκότος ἐξήγετο τὸ ἐξοιτερον. Ὅπερ ἵνα μὴ ἡμεῖς πάθωμεν, καταβάλλωμεν τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τοὺς ἀδελφούς, καὶ πείθονται, καὶ μὴ πειθονται. Πειθόμενοι μὲν γὰρ, καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἡμᾶς ὠφελήσουσι· μὴ πειθόμενοι δὲ, αὐτοῖς μὲν ἀπαραίτητον ἐπισπῶνται κόλασιν, ἡμᾶς δὲ οὐδὲ τὸ τυχὸν παραβλάψαι δύναιεν· ἂν. Τὸ γὰρ ἡμέτερον ἐποίησαμεν, συμβουλευσάντες· εἰ δὲ μὴ πείθοιτο, οὐδὲν ἡμῖν ἐκ τούτου γένοιτ' ἂν βλάβος. Ἐγκλημα γὰρ, οὐ τὸ μὴ πείσαι, ἀλλὰ τὸ μὴ συμβουλευσαί· μετὰ δὲ τὴν παραινέσιν καὶ τὴν συμβουλήν, τὴν διηνεκῆ καὶ τὴν συνεχῆ, οὐκέτι πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους· ἔσται ὁ λόγος τῷ Θεῷ. Ἐβουλόμην γοῦν εἰδέναι σαφῶς, ὅτι παραινούντες αὐτοὺς διατελεῖτε, καὶ εἰ διαπαντὶς μένουσιν ἐπὶ τῆς βραθυμίας ἐκείνοι, καὶ οὐκ ἂν ὑμῖν οὐδέποτε ἠνόχησαν· νῦν δέδοικα, μὴ ποτε ἐκ τῆς ὑμετέρας ὑπεροφίας καὶ ἀμελείας μένωσιν ἀδιόρθωτοι. Καὶ γὰρ ἀμήχανον ἀνθρωπῶν συνεχῶς ἀπολαύοντα παραινέσεως καὶ διδασκαλίας, μὴ γενέσθαι βελτίω καὶ σπουδαιότερον. Καὶ δημῶδες μὲν ἐστὶν ἡ παροιμία, ἦν ἐρσὶν μέλλω· πλήν ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο συνίστησι. Πέτρων γὰρ κοιλία-

νει, φησὶ, βανὶς ὑδάτων ἐνδελχοῦσα. Καίτοι τί μεγαλύτερον ὕδατος; τί δὲ πέτρας σκληρότερον; Ἄλλ' ὅμως ἡ ἐνδελχεία τὴν φύσιν ἐνίκησεν. Εἰ δὲ φύσιν ἐνδελχεία νικᾷ, πολλῶν μάλλον προαιρέτως δύναι· ἂν περιγενέσθαι. Οὐκ ἔστι παίγνια ὁ Χριστιανισμὸς, ἀγαπητοί, οὐδὲ πρᾶγμα πάρεργον. Συνεχῶς ταῦτα λέγομεν, καὶ οὐδὲν πλέον ποιοῦμεν.

β'. Πῶς οἴεσθέ με ὀδυνοῦσθαι, ἀναμνησκόμενον ὅτι ἐν μὲν ταῖς πανηγύρσι πελάγη θαλάττης μακρὰ μμεῖται τῶν συνάξεων τὰ πλήθη, νῦν δὲ οὐδὲ τὸ παλοστον τοῦ πλήθους ἐκείνου μέρος ἐνταῦθα συλλέγεται; Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ διανοχούοντες ἡμᾶς ἐν ταῖς ἑορταῖς; Ἐκείνους ἐπιζητῶ, καὶ δι' ἐκείνους ὀδύρομαι, ἐνωῶν ὅσον πλήθος ἀπόλλυται τῶν σωζομένων, ὅσην ἀδελφῶν ὑπομένω ζημίαν, πῶς εἰς ἄλλους τὰ τῆς σωτηρίας περισταται, καὶ τὸ πλέον τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας μέρος νεκρῶ καὶ ἀκινήτῳ προσέσσει σώματι. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, φησὶ; Πρὸς ὑμᾶς μὲν ὄν μάλιστα τοὺς μὴ θεραπεύοντας, τοὺς μὴ [159] παραινούντας καὶ συμβουλευόντας, πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐπιτιθέοντας ἀνάγκην, καὶ μετὰ βίας ἔλκοντας, καὶ τῆς πολλῆς ἀπάγοντας βραθυμίας. Ὅτι γὰρ οὐχ ἑαυτῶ χρησιμον εἶναι χρὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς, ἐδήλωσεν ὁ Χριστὸς, ἅλας ἡμᾶς καὶ ζύμην καλέσας καὶ φῶς· ταῦτα δὲ ἐτέροις ἐστὶ χρῆσιμα καὶ λυσिताῖα. Καὶ γὰρ ὁ λύχνος οὐχ ἑαυτῷ φαίνει, ἀλλὰ τοῖς ἐν φωτὸς ἀπολάυσης μόνος, ἀλλ' ἵνα ἐκείνον τὸν πεπλανημένον ἐπαναγάγῃ. Τί γὰρ ὄφελος λύχνου, ὅταν μὴ φαίνη τῷ ἐν τῷ σκότει καθημένῳ; τί δὲ ὄφελος Χριστιανοῦ, ὅταν μηδένα κερδάνη μηδὲ πρὸς ἀρετὴν ἐπαναγάγῃ; Πάλιν τὸ ἅλας οὐχ ἑαυτὸ ἐπισφίγγει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ σεσηπῶτα τῶν σωμάτων συστῆλει, καὶ οὐκ ἀφίησι διαρρῦνέντα ἀπολέσθαι. Οὕτω δὲ καὶ σὺ, ἐπειδὴ ἅλας σε κατεσκεύασεν ὁ Θεὸς πνευματικόν, τὰ σεσηπῶτα μέλη, τουτέστι, τοὺς βραθύμους ἀδελφῶν καὶ βαναύσους ἐπίσφιγξον καὶ σύστειλον, καὶ τῆς βραθυμίας, ὡσπερ τινὸς σηπεδόνος, ἀπαλλάξας, ἐνωσον τῷ λοιπῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο σε καὶ ζύμην ἐκάλεσε· καὶ γὰρ καὶ ἡ ζύμη οὐχ ἑαυτὴν ζυμοῖ, ἀλλὰ τὸ λοιπὸν φύραμα τὸ πολὺ καὶ ἄφατον ἢ μικρὰ καὶ βραχεῖα. Οὕτω δὲ καὶ ὑμεῖς· εἰ καὶ ὀλίγοι ἐστέ κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ δυνατοὶ τῇ πίστει καὶ τῇ κατὰ Θεὸν γίνεσθε σπουδῇ. Ὅσπερ οὖν ἡ ζύμη οὐκ ἀσθενεῖ διὰ τὴν βραχύτητα, ἀλλὰ περιγίνεται διὰ τὴν ἐγκειμένην αὐτῇ θερμότητα καὶ τὴν τῆς ποιότητος δύναμιν· οὕτω δὲ καὶ ὑμεῖς δυνήσεσθε πολλῶν πλείους πρὸς τὴν αὐτὴν ὑμῖν ἐπαναγαγεῖν σπουδῆν, ἂν θέλητε. Εἰ δὲ τὸ θέρος προβάλλοιτο· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀκούω λεγόντων, ὅτι Σφοδρὸν τὸ πνίγος νῦν, τὸ καῦμα ἀφόρη-

et in aërem diffusus interit; quod autem meliores fiant auditores, incorruptam et immortalem cum dicenti, tum obtemperantibus mercedem affert. Clamor vestri commendatio illustriorem oratorem hic reddit: at anima: vestrae pietas multam apud tribunal Christi doctori fiduciam acquirit. Itaque si quis eos qui sermonem habent, diligat, non applausus, sed utilitatem diligat auditorum. Non mediocre malum est fratrum curam non gerere, sed extremum supplicium est; et inevitabilis poena: quod ipsum is qui talentum defoderat indicavit. Sane nihil ei vitio vertebatur, quod in vita peccasset, neque male quidquam in depositi custodia commiserat: integrum enim illud restituit: sed tamen in depositi negotiatione male se gesserat. Non enim id quod creditum fuerat duplicarat; quam ob causam etiam poenam dabat. Unde manifestum evadit, licet studiosi simus et instructi, licet ad sacram audiendam Scripturam multa cupiditate exardescamus, id tamen ad nostram salutem non sufficere. Duplicandum namque depositum est: porro duplum fit, quando cum salute nostra curam aliorum quoque suscipimus. Nam et ipse dixit, *Ecce salvum habes, quod tuum est*; sed hoc ad excusationem illi satis non fuit. *Oportuit enim, inquit, te committere numulariis quod tibi commissum est (Matth. 25. 27).* At tu mihi, quam levia sint Domini mandata, considera. Homines enim eos, qui pecunias heriles dant foenori, etiam repetitioni reddunt obnoxios. Tu commisisti, tu, inquit, repete: nullum mihi cum eo qui recepit, negotium est. Deus vero non ita, acd committere jubet tantum, at non item repetitioni nos reddit obnoxios. Quippe in potestate oratoris est, ut consulat, non ut persuadeat. Quapropter ad committendum solum te obligo, non item ad repetendum. Quid hoc levius est? At tamen durum appellabat tam mitem ac benignum dominum servus. Ea quippe improborum et incertum est consuetudo servorum: peccatorum suorum culpam semper in dominos suos rejiciunt. Idecirco cruciatus et compedibus vinculus ille in tenebras exteriores ejiciebatur. Quod ne nobis etiam accidat, doctrinam fratribus committamus, sive persuadeantur, sive non persuadeantur. Si enim persuasi fuerint, et de seipsis et de nobis bene merebuntur: si non fuerint persuasi, supplicium sibi accersent inevitabile, nobis autem ne tantillum quidem nocere poterunt. Quod enim nostri muneris fuit, praestitimus, cum consilium dederimus: quod si persuasi non fuerint, nihil inde possumus capere detrimenti. Siquidem crimen est, non si minime persuaseris, sed si minime consilium dederis: ubi vero cohortatione, consilioque continuo frequentique perfuncti fuerimus, non jam a nobis, sed ab illis rationem Deus exiget. Vellem equidem evidenter nosse vos illos assidue cohortando perseverare, et num in eadem semper illi negligentia persistant, nec umquam vobis molestiam exhiberem: jam vero timeo ne inertiae incuriaeque vestrae vitio maneat incorrecti. Neque enim licet potest, ut qui cohortatione

doctrinaque frequenter fruatur, melior studiosiorque non fiat. Ac vulgare quidem est illud proverbium; quod dicturus sum; verumtamen hoc ipsum testatur. Stillula enim, inquit, mollis aequae saxum assiduo cavat ictu. Tametsi quid aqua mollius? quid saxo durius? attamen assiduitas naturam vincit. Quod si naturam vincit assiduitas, multo magis voluntatem poterit superare. Non ludus est Christianismus, dilecti, nec res supervacanea. Continue ista dicimus, et nihil proficimus.

2. Quantum mihi censetis dolorem iniri, cum recordor festis quidem diebus vobis aequora collectiarum turbas imitari, jam vero ne quotamvis quidem partem hic illius multitudinis congregari? Ubi nunc sunt, qui nobis in solemnitatibus molestiam exhibent? Illos requiro, et illorum causa lugeo, dum mihi venit in mentem, quanta pereat eorum multitudo, qui salvi erant, quantum faciam fratrum jacturam, quam exiguum in numerum redigantur, qui salutem adipiscuntur, ut major pars corporis Ecclesiae mortuo et immobili corpori assimiletur.

Non volis nobis nati sumus. Exemplo sanctorum iudaeos non metuendi. Ecclesiae structura.—Quid illud ad nos attinet, dicit aliquis? Ad vos quidem certo maxime attinet, qui non eos curatis, non adhortamini, non consilio juvatis, ad vos qui necessitatem non imponitis neque vi pertrahitis, et ad illa summa negligentia revocatis. Non enim tantum nobis prodesse nos debere, sed et multis, ostendit Christus, cum salem nos, ac fermentum, et lucem vocavit. Haec enim aliis utilia sunt et commoda. Nam lucerna non sibi lucet, at illis qui sedent in tenebris: et tu lucerna es, non ut lumine solus fruaris, sed ut illum errantem reducas (*Matth. 5. 13. 14*). Quid namque prodest lucerna, quando in tenebris sedenti non lucet? quae porro utilitas Christiani, quando neminem lucratur, nec ad virtutem reducit? Rursus non seipsum adstringit sal tantum; sed et corpora quae corrumpuntur cohibet, neque disfluere ac perire permittit. Sic tu quoque; quandoquidem spirituales te salem Deus effecit, membra corrupta, hoc est desideras fratres, et qui mechanicas exercent artes, adstringe et colliga, desidiaque tanquam ulcere quopiam putrido liberatum cum reliquo Ecclesiae corpore copulato. Propterea te fermentum appellavit: si quidem fermentum etiam non seipsum fermentat, sed reliquam massam ingentem licet et immensam, ipsum parvum cum sit et breve (*Id. 13. 33*). Sic nimirum vobis quoque, quamquam numero pauci estis, multi tamen ac potentes estote ac studio erga cultum Dei. Ut igitur fermentum propter exiguitatem imbecille non est, sed propter insitum a natura calorem ac virtutem qualitatis exsuperat: sic vos nimirum multo plures poteritis ad eundem fervorem ac studium reducere, si velitis. Quod si aetatem obtendant: siquidem hoc quoque illos audio dicentes, Vehemens nunc aestus est, atque intolerandi calores; non possumus coarctari et in tanta turba

comprimi, undique sudore diffluentes, æstu gravati et in angustias redacti: pudet me illorum, mihi credite; sunt enim muliebres isti pretextus, vel potius ne illis quidem ad obtinendam veniam excusationes istæ sufficerent, quibus molliora sunt corpora et imbecillior natura. Quamquam autem ejusmodi defensionem responsione diluere turpe videtur, necessarium est tamen. Si enim illi has obtendere excusationes non erubescunt, multo magis nos pudere non debet hæc refellere. Quid ergo hæc ob'endentibus opponemus? Trium puerorum illis memoriam volo refricare, qui cum in fornace ac meditis flammis versarentur, cum undique se cernerent ignibus obsideri, qui in os, in oculos, in anhellum ipsum incurrerent, sacrum illum et mysticum hymnum cum creaturis Deo canere non cessarunt, sed alacris, quam si in prato versati fuissent, tum in medio rogo stantes communi Domino universorum laudes offerebant (*Dan. 3*): et cum tribus his pueris leonum in Babylone, Danielis et lacus (*Id. 6. 24*); neque vero tantum hujus, sed et alterius lacus, ac propheta, lutique, quo ad collum usque suffocabatur Jeremias, ut recordentur, illos obsecro (*Jerem. 38. 6*). Et ex lacubus istis ascendens, in carcerem intrudere istos volo, qui calores obtundunt, Paulumque monstrare ac Silam compedibus illic præpeditos, vestigiis verberum plenos, quibus totum corpus vulneribus plagarumque fuerat multitudine laceratum, media nocte Deum laudantes et sacras illas vigillas celebrantes. An non enim absurdum est sanetos quidem illos, cum in fornace, et igne, et luto, et belluis, et luto, carcere, et compedibus, et plagis, et ergastulis, et intolerandis versarentur malis, nihil unquam horum culpare, sed multa cum animi contentione et ardore perpetuo precibus et hymnis sacris operam dare; nos qui non ullam exigam, non magnam ex illis quæ enumeratæ sunt passionibus toleravimus, ob æstum et calorem molleum ac sudorem, nostræ ipsorum salutis curam deponere, ac relictis collectis foris vagari, nosque ecclibus depravandos immiscere, in quibus nihil non vitiosum est et corruptum? Tantus sacrorum eloquiorum est ros, et æstum objicis? *Aqua, quam ego dabo ei*, ait Christus, *fiet in eo fons aquæ salientis in vitum æternam* (*Joan. 4. 14*): et rursus, *Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* (*Id. 7. 38*). An tu, quæso, cum intus fontes habeas et flumina spiritualia, sensilem calorem times? at in foro, quæso, ubi tantus est strepitus, tot angustie, ac multus æstus, qui sit ut calores et solis ardorem non obtendas? Non enim, opinor, id dicere potes illic frigidior licere aeris natura frui, hic vero totum nobis collectum calorem sentire; quin potius contrarium penitus, hic quidem ubi cruenta lapideis solum constratum est, et ob reliquam nullis sacre fabricam (siquidem in immensum assurgit altitudinem), levior et frigidior est aer: at illic multus undique sol irradiat, multe angustie, fumus, pulvis, et alia plura, quæ majorem

istis molestiam exhibent. Ex quo intelligitur inertie et mollitiei animi, qui Spiritus sancti flamma ut destitutus, has ineptas excusationes esse tribuendas.

3. Hæc non tam ad illos a me dicta diriguntur, quam ad vos, qui non illos pertrahitis, qui non ab inertia revocatis, et ad salutarem hanc mensam adducitis. Ac servi quidem cum commune ministerium obituri sunt, advocati sacros conservos: vos vero, a quibus hoc spirituale exsequium exhibendum est, conservos sinitis vestros hoc quaestui privati. Quid, si nolint ipsi, dicet aliquis? Effice assidue instando, ut velint; si enim urgentes nos viderint, omnino velent. At enim pretextus hæc sunt et fictæ excusationes. Quam multi namque hic sunt patres, qui secum stantes non habent filios? Num etiam liberos huc pertrahere non poterat? Ex quo apparet ceteros quoque non ob inertiam tantum suam, sed et ob vestram incuriam foris manere. At licet non prius, nunc saltem excitamini, et cum membro suo quisque in ecclesiam ingrediatur, et pater filium, et genitorem filius, et viri uxores, et viros uxores, et servum herus, et frater fratrem, et amicus amicum excitet, et ad hunc conventum frequentandum instiget: imo vero non amicos tantum, sed inimicos etiam ad communem hunc honorum thesaurum invitemus. Si curam viderit tuam inimicus, odium plane deponet.

Judæorum diligentia circa sabbatum. Secularis bene succedunt, si Deus colatur. — Die illi: *Non verendarius, nec erubescis Judæos, qui tanta cum diligentia sabbatum custodiunt, atque ab ipsa jam vespera ab omni opere abstinere? Quod si die Parasceves solem vident ad occasum vergentem, et pacta rescindunt, et emptiones interrumpunt. Quod si quis cum ante vesperam emisset, vespere veniens pretium afferat, non sustinent accipere, nec pecuniam admittunt. Quid dico pretium rerum venalium, et pacta? quamvis thesaurum accipere liceret, lecrum illud malent amittere, quam legem violare.* Ergone Judæi, tametsi legem intempestive custodiant, ita sunt accurate diligentes, et ita studiose sunt observationis, quæ nihil eis prodest, imo etiam nocet: tu qui jam umbra superior es, cui solem justitiæ videre concessum est, qui jam ad celorum municipatum pertines, ne eandem quidem cum iis, qui vitio intempestive adherent, sollicitudinem ac studium exhibes, tu cui veritas ipsa est credita; sed ad modicam diei partem huc vocatus, ne eam quidem sacrorum eloquiorum auditioni dignaris impendere? quam tandem veniam, quæso, mereri quæas? quam vero poteris legitimam et justam excusationem afferre? Non potest fieri, plane non potest, ut qui tam negligens sit ac piger, unquam venia dignus habeatur, licet milles sæcularium negotiorum occupationes obtendat. Nescis, si huc veniens Deum adoraveris, et conventus istius particeps fueris, ea quæ præ manibus sunt negotia facilia tibi et expedita reddi? Sæcularibus curis premeris? Earum igitur causa

τον, οὐκ ἰσχύομεν στενοχωρεῖσθαι καὶ θλιβεσθαι ἐν τῷ πλῆθει. Ἰδρωτί πάντοθεν περιβρέθεμενοι καὶ ἀχθόμενοι τῇ θέρμῃ καὶ τῇ στενοχωρίᾳ· αἰσχύνομαι μὲν ὑπὲρ αὐτῶν, πιστεῦσατε· γυναικῶδεις γὰρ αἱ σκῆψεις, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείναις πρὸς συγγνώμην ἀρκούσαι αἱ προφάσεις, αἷς μαλακώτερα τὰ σώματα, καὶ ἀσθενεστέρα ἡ φύσις. Πλὴν εἰ καὶ αἰσχρὸν τὸ ἀποκρίνασθαι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀπολογία, ἀλλ' ἀναγκαῖον ὅμως. Εἰ γὰρ ἐκείνοι τοιαῦτα προφασίζονται, καὶ οὐκ ἐρυθρίωσι, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς οὐκ αἰσχύνεσθαι χρὴ πρὸς ταῦτα ἀντιλέγοντας. Τί οὖν εἰποῖμι τοῖς ταῦτα προβαλλομένοις; Ἰὼν τριῶν παιδῶν ἀναμνησάμενος αὐτοὺς βούλομαι τῶν ἐν τῇ καμίνῳ καὶ ἐν τῇ φλογί, οἱ πανταχόθεν αὐτοῖς περιτρέχον τὸ πῦρ ὀρώντες, καὶ τῷ στόματι καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ αὐτῇ περιεχυμένον τῇ ἀναπνοῇ, οὐκ ἐπαύσαντο τὸν ἱερὸν καὶ μυστικὸν ἐκείνον ὕμνον ἄδοντες τῷ Θεῷ μετὰ τῆς κτίσεως, ἀλλὰ τῶν ἐν λειμῶν διατριβόντων, ἐν μέσῃ τότε ἐστῶτες τῇ πυρᾷ, προθυμότερον τὴν εὐφημίαν τῷ κοινῷ τῶν ὅλων ἀνέπεμπον Δεσπότη· καὶ μετὰ τῶν τριῶν παιδῶν τούτων, τῶν λεόντων αὐτοῖς τῶν ἐν Βαβυλῶνι, καὶ τοῦ Δανιὴλ καὶ τοῦ Λάκκου· οὐχὶ δὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον Λάκκου καὶ προφήτου, καὶ βορβόρου μέχρι τραχήλου τὸν Ἱερεμίαν ἀποπνιγόντος ἀναμνησθῆναι πάλιν αὐτοὺς ἀξιώ. Καὶ ἀπὸ τῶν Λάκκων [160] ἀναβάς, εἰσαγαγεῖν εἰς τὸ δεσμωτήριον βούλομαι τούτους τοὺς τὸ καῦμα προβαλλομένους, καὶ δεῖξαι τὸν Παῦλον ἐκεῖ καὶ τὸν Σίλαν τῷ ξύλῳ προσδεδεμένους, μωλώπων γέμοντα; καὶ τραυμάτων, τῷ πλῆθει τῶν πληγῶν ἅπαν καταξανθέντας τὸ σῶμα, ἐν μέσῃ τῇ νυκτὶ τὸν Θεὸν ὑμνοῦντας, καὶ τὴν ἱερὰν ἐκείνην παννυχίαν ἐπιτελοῦντας. Πῶς γὰρ οὐκ ἄπονον τοὺς μὲν ἄγιους ἐκείνους, ἐν καμίνῳ, καὶ πυρὶ, καὶ Λάκκῳ, καὶ θηρίοις, καὶ βορβόρῳ, καὶ δεσμωτηρίῳ, καὶ ξύλῳ, καὶ πληγαῖς, καὶ φυλακαῖς, καὶ τοῖς ἀφορήτοις ὄντας δεινοῖς, μηδὲν τούτων αἰτιάσθαι πώποτε, ἀλλὰ μετὰ πολλοῦ τοῦ τόνου καὶ προθυμῆς ζεοῦση εὐχαῖς καὶ ὕμνοις ἱεροῖς ἐνδιατριβεῖν διηνεκῶς, ἡμᾶς δὲ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα τῶν ἀπειρηθμημένων ὑπομείναντας παθῶν, διὰ καῦμα, καὶ θέρμην βραχέειαν καὶ ἰδρωτά, τῆς οἰκείας αὐτῶν ἀμελεῖν σωτηρίας, καὶ τὰς συνάξεις ἀφέντας ἔξω πλανᾶσθαι, συλλόγοις προσφθειρομένους οὐδὲν ἔχουσιν ὑγιές; Τοσαύτη δρόσος τῶν θείων λογίων, καὶ καῦμα προβάλλῃ; Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, φησὶν ὁ Χριστὸς, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ πάλιν, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσσοῦσιν ὕδατος ζωῆς. Πηγὰς ἔχων, εἰπέ μοι, καὶ ποταμοὺς πνευματικούς, καῦμα δέδοικας αἰσθητόν; ἐπὶ δὲ τῆς ἀγορᾶς, εἰπέ μοι, ἐνθα τοσοῦτος θόρυβος καὶ στενοχωρία καὶ πολὺς ὁ καύσων, πῶς οὐ προβάλλῃ πνίγος καὶ θέρμην; Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο ἔχεις ἂν εἰπεῖν, ὅτι ἐκεῖ μὲν ψυχροτέρας τῆς τοῦ ἀέρος φύσεως ἔστιν ἀπολαβεῖν, ἐνταῦθα δὲ ἅπαν ἡμῖν συνήκται τὸ πνίγος, ἀλλὰ πᾶν τούτων ἄντιον, ἐνταῦθα μὲν καὶ ἀπὸ τῆς ὑποκειμένης πλακῆς, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης τοῦ οἴκου κατασκευῆς (καὶ γὰρ εἰς ὕψος ἀνέστηκεν ἄφαιτον) κουφότερος καὶ ψυχρότερος ὁ ἀήρ· ἐκεῖ δὲ πολὺς μὲν ἥλιος πανταχοῦ, πολλὰ δὲ ἡ στενοχωρία καὶ καπνὸς καὶ κόνις, καὶ ἕτερα πολλῶν πλείονα τούτων ἐπιτείνοντα τὴν ἀηθίαν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι βραθυ-

μίας καὶ ψυχῆς ἀναπεπτωκυίας καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος φλογὸς ἀπεστερημένης αὐταὶ αἱ προφάσεις αἱ ἀλογοί.

γ. Ταῦτα οὐχὶ πρὸς ἐκείνους τοσοῦτον ἀποτεινόμενος λέγω νῦν, ὅσον πρὸς ὑμᾶς τοὺς οὐκ ἐπισπωμένους, τοὺς οὐκ ἀνιστῶντας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς βραθυμίας, καὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν ταύτην ἔλκοντας τράπεζαν. Καὶ οἰκέται μὲν κοινήν μέλλοντες ἐκπληροῦν διακονίαν. τοὺς αὐτῶν συνδούλους καλοῦσιν· ὑμεῖς δὲ ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ταύτην μέλλοντες ἀπαντᾶν ὑπηρεσίαν, περιορᾶτε τοὺς ὁμοδούλους τοῦ κέρδους ἀποστερουμένους. Τί οὖν, εἰ μὴ βούλοιντο, φησὶ; Ποίησον αὐτοὺς βουληθῆναι τῇ συνεχεῖ προσεδρεῖξ· ἂν γὰρ ἴδωσιν ἐπικειμένους ἡμᾶς, πάντως βουλήσονται. Ἄλλὰ γὰρ σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις. Πόσοι γοῦν ἐνταῦθα πατέρες εἰσὶ καὶ τοὺς υἱοὺς οὐκ ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν ἐστῶτας; μὴ καὶ τῶν τέκνων ἐπισπάσασθαι σοὶ δύσκολον ἦν; Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν βραθυμίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν ὑμετέραν ὑπεροψίαν ἔξω μένουσιν. Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν διανόητες, καὶ μετὰ τοῦ μέλους ἕκαστος εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσιέτω, καὶ πατήρ υἱόν, καὶ υἱὸς τὸν γεγεννηκότα, καὶ γυναῖκας ἀνδρες, καὶ ἀνδρας γυναῖκες, καὶ δεσπότης δούλον, καὶ ἀδελφὸς [161] ἀδελφόν, καὶ φίλος φίλον διεγειρόντων καὶ παρορμίωντων πρὸς τὴν ἐνταῦθα σύνοδον· μᾶλλον δὲ μὴ τοὺς φίλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς καλῶμεν ἐπὶ τὸν κοινὸν τοῦτον τῶν ἀγαθῶν θησαυρόν. Ἄν ἴθι σου τὴν πρόνοιαν ὃ ἐχθρὸς, καταλύσει τὴν ἀπέχθειαν πάντως.

Εἰπὲ πρὸς αὐτόν· Οὐκ αἰσχύνῃ Ἰουδαίους, οὐδὲ ἐρυθρίῃς, οἱ μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας τὸ σάββατον φυλάττουσι, καὶ ἀπὸ τῆς ἐσπέρας αὐτῆς πάσης ἐργασίας ἀφίστανται; Κἂν ἴδωσι τὸν ἥλιον πρὸς δυσμὰς ἐπειγόμενον ἐν τῇ τῆς παρασκευῆς ἡμέρᾳ, καὶ συμβόλαια διακόπτουσι, καὶ πράξεις διατέμνουσι· κἂν πριάμενός τις παρ' αὐτῶν πρὸ τῆς ἐσπέρας, ἐν ἐσπέρᾳ τὴν τιμὴν ἔλθῃ κομίζων, οὐκ ἀνέχονται λαθεῖν, οὐδὲ ὑποδέξασθαι τὸ ἀργύριον. Καὶ τί λέγω τιμὴν ὠνίων καὶ συμβόλαια; κἂν θησαυρὸν ἐξῆν λαθεῖν, ἔλθωσι· ἂν ἀπολέσει τὸ κέρδος, ἡ καταπατήσασιν τὸν νόμον. Εἶτα Ἰουδαῖοι μὲν, καὶ ταῦτα ἀκαίρως τηροῦντες τὸν νόμον οὕτως εἰσὶν ἀκριβεῖς, καὶ φυλακῆς ἀντέχοντες οὐδὲν αὐτοὺς ὠφελούσης, ἀλλὰ καὶ καταθλαπτούσης· σὺ δὲ, ὃ τῆς σκιάς ἀνώτερος, ὃ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἴδεις καταξωθεῖς, ὃ πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν πολιτείαν τελῶν, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνους ἐπιδείκνυσαι σπουδὴν τοῖς τῇ κακίᾳ προσεδρεύουσιν ἀκαίρως, ὃ τὴν ἀλήθειαν ἐγχειρισθεῖς, ἀλλὰ μικρὸν μέρος ἡμέρας ἐνταῦθα καλούμενος, οὐδὲ τοῦτο ὑπομένεις ἀναλῶσαι πρὸς τὴν τῶν θείων ἀκράσιν λογίων; καὶ ποίας ἂν τύχοις συγγνώμης, εἰπέ μοι; τίνα δὲ ἐξεῖς ἀπολογία εἰπεῖν εὐλογον καὶ δικαίαν; Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι τὸν οὕτως ἀμελεῖ καὶ ῥάθυμον συγγνώμης τυχεῖν ποτε. κἂν μυριάκις ἀνάγκας προβάλλῃται πραγμάτων βιωτικῶν. Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐὰν ἐλθῶν προσκυνήσῃς τὸν Θεόν, καὶ μετάσχῃς τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς, μᾶλλον σοὶ τὰ ἐν χερσίν εὐμαρίζεται πράγματα; Πρωτικὰς ἔχεις φροντίδας; Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ἐνταῦθα ἀπάντησον, ἵνα τὴν εὐνοίαν

ἐπισπασάμενος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς, οὕτω μετ' ἀσφαλείας ἐξέλθης· ἵνα ἔχῃς αὐτὸν σύμμαχον, ἵνα ἀκαταγώνιστος γένη τοῖς δαίμοσιν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν βοηθούμενος χειρὸς. Ἄν ἀπολαύσης εὐχῶν πατρικῶν, ἂν μετάσχῃς κοινῆς εὐχῆς, ἂν ἀκούσῃς θείων λόγων, ἂν ἐπισπάσῃ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν, ἂν τούτοις τοῖς ὄπλοις φραζάμενος οὕτως ἐξέλθῃς, οὐδὲ αὐτὸς ὁ διάβολος ἀντιβλέψαι δυνήσεται σοι λοιπὸν, μήτι γε ἄνθρωποι πονηροὶ, σπουδάζοντες ἐπηρεάζειν καὶ συκοφαντεῖν. Ἄν δὲ ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἔλθῃς, γυμνὸς τῶν ὄπλων τούτων εὐρεθεῖς, εὐχείρωτος ἔσῃ τοῖς ἐπιηρεάζουσιν ἅπανσι. Διὰ τοῦτο πολλὰ καὶ ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ ἐν τοῖς ἰδίῳ πράγμασι παρὰ γνώμην ἡμῖν ἅπαντ' ἔτι, ὅτι οὐ περὶ τὰ πνευματικὰ πρῶτον ἐσπουδάκαμεν, καὶ τότε περὶ τὰ βιωτικὰ, ἀλλ' ἀντεστρέψαμεν τὴν τάξιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ τῶν πραγμάτων ἀκολουθία καὶ εὐθύτης ἀνέστραπται, καὶ πολλῆς ἡμῖν ἅπαντα γέμει ταραχῆς. Πῶς οἴσθε με ὀδυνοῦσθαι καὶ ἀλγεῖν, ὅταν ἐνοήσω, ὅτι πανηγύρεως μὲν καὶ ἑορτῆς ἐπιστάσης, κἂν μηθεὶς ὁ καλῶν ἢ, πᾶσα ἡ πόλις συντρέχει· [162] πανηγύρεως δὲ καὶ ἑορτῆς ἀπελθούσης, κἂν ἅπασαν τὴν ἡμέραν διατελέσωμεν διαρρήγνυντες ἑαυτοὺς καὶ κολούντες ὑμᾶς, οὐθεὶς ὁ προσέχων ἐστί; Ταῦτα γὰρ πολλάκις ἐν διανοίᾳ στρέφω, χαλεπῶς ἀνεστένασα, καὶ πρὸς ἑμαυτὸν εἶπον· Τί δεῖ παραινέσεως, ἢ συμβουλῆς, συνηθεῖα ἀπλῶς ἅπαντα ποιοῦντων ὑμῶν, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας προθυματέρων γινόμενων τῆς ἡμετέρας; Ὅταν γὰρ ἐν ἑορταῖς μὲν μηδὲν δεήσῃτε τῆς παρ' ἡμῶν παρακλήσεως, ἀπειλοῦσιν δὲ ἐκείνων μηδὲν ἀφελῆσθε παρὰ τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας, οὐχὶ περιττὸν ἡμῶν ἀποφαίνετε τὸν λόγον, τὸ γε εἰς ὑμᾶς ἔχον;

δ. Τάχα ἀλόγοις πολλοὶ τῶν ταῦτα ἀκούοντων. Ἄλλ' οὐχ οὕτως οἱ βριθμοὶντες Ἰσασιν· εἰ γὰρ, ἂν ἀπέθεντο τὴν ὀλιγωρίαν, ὡς ἡμεῖς οἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ ὑμέτερα μεριμνῶντες. Τί τοσοῦτον κερδαίνεις ἐκ τῶν ἐξωθεν πραγμάτων, ἅσον ζημιόεις ἑαυτὸν; Οὐκ ἔστιν ἐξ ἐτέρας συνάξεως ἢ συνόδου τοσοῦτον κέρδος λαβόντας ἀπειθεῖν, ἅσον ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς· κἂν δικαστήριον λέγῃς, κἂν βουλευτήριον, κἂν αὐτὰ τὰ βασίλεια. Οὐ γὰρ οἰκονομίαν τῶν ἐθνῶν καὶ πόλεων, οὐδὲ στρατοπέδων ἐπιστάσιαν τοῖς ἐνταῦθα εἰσιούσιν ἐγχειρίζομεν, ἀλλ' ἐτέραν ἀρχὴν καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας σεμνοτέραν· μᾶλλον δὲ οὐχ ἡμεῖς ἐγχειρίζομεν, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις.

Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἀρχὴ ἢ τῆς βασιλείας σεμνοτέρα, ἢν οἱ ἐνταῦθα εἰσιόντες λαμβάνουσι; Παιδεύονται τῶν ἀτόπων κρατεῖν, βασιλεύειν ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἄρχειν ὀργῆς, ἀποτάσσειν φθόνον, δουλοῦσθαι κενοδοξίαν. Οὐκ ἔστιν οὕτω βασιλεὺς σεμνός, ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος τοῦ βασιλικοῦ, καὶ διδάγμα περιειμένος, ὡς ἄνθρωπος τὸν ὄρθον ἐν ἑαυτῷ λογισμὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ἀρχῆς τῶν δουλοπρεπῶν παθῶν

* Qui nos præcesserunt Parislenses Operum Chrysostomi editores hunc locum sic resingendum conjiciunt: Ἄλλ' οὐχ οὕτως οἱ βριθμοὶντες Ἰσασιν (ἢ γὰρ ἂν ἀπέθεντο τὴν ὀλιγωρίαν), ὡς κ. τ. λ. Εἰπ.τ.

ἀναβιδάσας, καὶ τῇ κατ' ἐκείνων δεσποτείᾳ, καθάπερ τιμὴ διαδήματι λαμπρῷ, τὴν κεφαλὴν ἀναδύσας. Τί γὰρ ὄφελος ἀλουργίδος, εἰπέ μοι, καὶ χρυσοῦν ἱματίων καὶ διαλίθου στεφάνου, ὅταν ἡ ψυχὴ τῶν παθῶν αἰχμάλωτος ἢ; τί κέρδος ἐκ τῆς ἐξωθεν ἐλευθερίας, ὅταν κυριώτερον ἐν ἡμῖν δουλαγωγῆται αἰσχροῦς καὶ ἐλευειῶς; Ὅσπερ γὰρ πυρετοῦ πρὸς τὸ βάθος καταδυομένου, καὶ τὰ ἔξωθεν ἅπαντα καταφλέγοντος, οὐδὲν ὄφελος ἐκ τῆς ἀνωθεν ἐπιφανείας τοῦ σώματος, ἂν μηδὲν πάσῃ τοιοῦτον· οὕτως, τῆς ψυχῆς ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν παθῶν παρασυρομένης, οὐδὲ ὄφελος τῆς ἐξωθεν ἀρχῆς, οὐδὲ τῆς καθέδρας τῆς βασιλικῆς, ὅταν ὁ νοῦς μετὰ πολλῆς τυραννίδος ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας ὑπὸ τῶν παθῶν καταστρέφεται, καὶ ὑποκύπτῃ καὶ τρέμῃ τὰς ἐπαναστάσεις αὐτῶν. Ὅσπερ ἵνα μὴ γένηται, προφητῆται καὶ ἀπόστολοι πάντοτε συντρέχουσι, καταστέλλοντες ἡμῶν τὰ πάθη, καὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἀλογίας τὴν θηριωδίαν πᾶσαν ἐκβάλλοντες, καὶ τὴν πολλῇ τῆς βασιλείας σεμνοτέραν ἀρχὴν ἡμῖν ἐγχειρίζοντες. Διὰ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι οἱ ταύτης ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες τῆς ἐπιμελείας περὶ τὰ καίρια λαμβάνουσι τὴν πληγὴν, ζημίαν ὑπομένοντες, ὅσην οὐδαμῶθεν ἀλλοθεν· ἐπειδὴ καὶ κέρδη κερδαίνουσι ἐνταῦθα ἐρχόμενοι, [165] ὅσα οὐδαμῶθεν ἐτέρωθεν κερδᾶνα δύνανται· ἂν ὡσπερ οὖν καὶ ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Οὐκ ὀφθήσῃ ἐνώπιον Κυρίου κενός, ὁ νόμος ἔλεγε· τουτέστι, χωρὶς θυσίαν μὴ εἰσέλθῃς. Εἰ δὲ χωρὶς θυσίαν οὐ δεῖ εἰσιεῖν εἰς οἶκον Θεοῦ, πολλῶ μᾶλλον εἰς συνάξεις μετὰ ἀδελφῶν χεῖ· βελτίων γὰρ ἐκεῖνης αὐτῆ ἢ θυσίᾳ καὶ ἡ προσφορὰ, ὅταν ψυχὴν μετὰ σαυτῶ λαθῶν εἰσέλθῃς. Οὐχ ὄρατε τὰς περιστεράς τὰς μεμελετηκίας, πῶς ἐξιοῦσαι θηρεύουσιν ἐτέρας; Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν. Ποῖα γὰρ ἔσται σκῆψις, ὅταν τῶν ἀλόγων τὸ ὀμόφυλον ζῶον δυναμένων θηρεύειν, ἡμεῖς οἱ λόγι τιμηθέντες καὶ σοφίᾳ τοσαύτῃ, τῆς τοιαύτης ἄγρας ὑπερορῶμεν; Παρήνεσα τῇ προτέρᾳ διαλέξει λέγων· Ἐκαστος ὑμῶν εἰς τὰς οἰκίας ἀπαντήσατε τῶν πλησίον, ἀναμείνατε ἐξελλθόντας, κατὰσχεται, καὶ ἐπαναγάγετε πρὸς τὴν κοινὴν μητέρα· καὶ τοὺς θεατρομανοῦντας μιμησάσθε, οἱ μετὰ πάσης σπουδῆς ἀλλήλοις συνταξάμενοι, οὕτως ὑπὸ τὴν ἑω πρὸς τὴν παράνομον ἀναμένουσι θεῖαν ἐκείνην. Ἄλλ' οὐδὲν πλέον ἡμῖν γέγονεν ἀπὸ τῆς παραινέσεως ἐκεῖνης. Διὰ τοῦτο πάλιν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ἕως ἂν πείσω. Οὐδὲν ὠφελεῖ ἀκρόασις, ἐὰν μὴ πράξις αὐτῇ παρῇ. Βαρυτέραν οὖν ἡμῖν ποιεῖ τὴν τιμωρίαν, ὅταν συνεχῶς τῶν αὐτῶν ἀκούοντες, μηδὲν τῶν λεγομένων ποιῶμεν. Καὶ ὅτι βαρυτέρα ἡ κόλασις ἐστίν, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτιῶν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασις οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἀμαρτίας*· καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ, *Οὐ γὰρ οἱ ἀκροῦνται τοῦ νόμου δικαιωθήσονται*. Καὶ πρὸς τοὺς μὲν ἀκούοντάς φησι ταῦτα· βουλόμενος δὲ καὶ τὸν λέγοντα παιδεύσαι, ὅτι οὐδὲ ἐκεῖν κέρδος ἔσται τι πλέον ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ὅταν μὴ πολιτεῖαν ἔχῃ τῇ διδασκαλίᾳ συνεζευγμένην, καὶ συμβαίνοντα τῷ λόγῳ τὸν βίον, ἀκουσον πῶς καὶ ὁ Ἀπόστολος πρὸς αὐτὸν ἀποτείνεται, καὶ ὁ

huc ventita, ut cum tibi Dei benevolentiam conciliaveris, quod hic versatus fueris, ita cum securitate discedas; ut illum habeas adiutorem; ut cælestis manus auxilio septus dæmonibus fias invictus. Si paternis precibus fruaris, si communis orationis particeps fias, si eloquia sacra audiveris, si Dei tibi auxilium comparaveris, si his armis communitus egressus fueris, ne diabolus quidem ipse contra te deinceps oculos audebit attollere, nedum homines improbi, quibus studio esse solet, ut contumeliis cæteros et calumniis persequantur. Quod si ex ædibus in forum egressus ejusmodi nudatus armis offendaris, omnium qui te contumeliis infestabunt facile vincendus patebis incursibus. Idcirco et in privatis et in publicis nostris negotiis nequaquam ex animi sententia nobis multa succedunt, quod spiritalia non prius studiose accuraverimus, ac deinde secularia, sed ordinem inverterimus. Idcirco negotiorum quoque series ac rectus ordo invertitur, et omnia plane turbantur. Quantum mihi dolorem ac molestiam inuri putatis, cum cogito veniente quidem festo ac solemnitate, licet nullus sit qui vocet, totam concurrere civitatem: ubi vero festum solemnitasque transierit, toto licet die perseveremus nos disrumpentes et vos advocantes, nullum tamen esse qui attendat? Hæc enim sæpenumero cum mente versarem, graviter ingemui, et hæc apud me verba faciebam: Quid cohortatione vel consilio est opus, cum vos consuetudine tantum cuncta faciatis, nec ullius nostræ doctrinæ opera promptiores reddamini? Cum enim festis quidem diebus nostra cohortatione nihil indigeatis, postquam autem illi præterierint, nullam ex doctrina utilitatem percipiatis, nonne quantum quidem in vobis situm est, inutilem ac supervacaneam orationem nostram redditis?

4. Forte multi, qui hæc audiunt, dolent. Sed negligentes ita non sentiunt: alioquin incuriam suam deponerent, ut nos qui quotidie de rebus vestris solliciti sumus. Quod tantum ex negotiis sæcularibus lucrum colligis, quantum tibi damnum accersis? Fieri noquit, ut ex alio congressu conventive tantum lucrum reportes, quantum ex eo quod hic verseris: sive judiciale forum commemoras, sive curiam, sive ipsam Regiam. Non enim gentium urbiumque regimen, neque ducatum exercituum his qui huc ingrediuntur committimus, sed alium principatum augustiorem ipso regno: vel potius non committimus nos, sed Spiritus gratia.

De quibus rebus instruantur qui concioni intersunt.— Quisnam igitur est regia potestate augustior principatus, quem adpiscuntur qui huc ingrediuntur? Docentur absurdis passionibus imperare, pravas libidines regere, iram moderari, invidiam subigere, inanem gloriam in servitutem redigere. Non perinde veneratione dignus est Imperator in regio considens solio et diademate redimitus, atque homo, qui rationem in solium dominatus servilium passionum subvehit, et imperio, quod in illas exercet, tamquam splendido quodam revinctum caput habet diademate.

Quid enim, quæso, prodest purpura, aureæ vestes, et corona gemmata, quando passionum captiva fuerit anima? quod ex ista externa libertate lucrum obvenit, quando id quod in nobis potissimum est, turpi ac miserabili subjacet servituti? Nam quemadmodum cum febris ad interiora penetrat, et viscera omnia incendit, nihil nobis prodest, si superior corporis superficies nihil tale patiatur: ita dum nobis anima interioribus distrahitur passionibus, nihil externus principatus juvat, ne ipsum quidem regium solium, cum animus violento impetu a passionibus de throno regio devolvatur et ultro se submittat, earumque rebelles insultus pertimescat? Quod ne fiat, undique prophetæ concurrunt et apostoli, passiones nostras reprimunt, omnem appetitus rationis expertis feritatem a nobis amandant, et multo augustiorem regno principatum nobis committunt. Hac de causa dicebam eos, qui hac sollicitudine se privant, letale sibi vulnus infligere, ac tantum capere detrimentum, quantum ulla alia ex parte capere nequeunt: quandoquidem et qui huc ingressi fuerint, ejusmodi questum faciunt, qualem aliunde facere nullo modo possent: quod et ipsa sermonis series demonstravit. *Non apparebis in conspectu Domini vacuus* (Exod. 23. 15), aiebat lex: hoc est, absque sacrificiis non introcas. Quod si absque sacrificiis in domum Dei non est ingredendum, multo magis ad collectas cum fratribus non est intrandum: quippe sacrificium istud illo melius est, et oblatio, cum animum tecum accipiens ingressus fueris. Non videtis columbas, quæ instructæ fuerunt, quo pacto reliquas egressæ pelliciant et venentur? Hoc nos quoque faciamus. Quænam enim tandem excusatio reliqua crit, cum rationis expertes animantes alias ejusdem generis venari possint, nos autem ratione tantaque sapientia exornati talem capturam negligamus? Superiori concione vos in hæc verba cohortatus sum, unusquisque vestrum ad proximi domum pergite, exeuntes præstolamini, prehendite, atque ad communem matrem adducite: illosque qui in spectacula theatrorum insaniant imitamini, qui summo studio quasi composito inter se agmine, cum prima luce ad nefarium illud spectaculum contuendum exspectant. At nihil illa nostra cohortatione promovimus. Idcirco rursus dico, neque dicere desinam, donec persuasero. Nihil prodest auscultatio, nisi illam actio comitetur. Imo vero graviorem nobis pœnam accersit, cum eadem frequenter audientes, nihil eorum præstamus, quæ dicuntur. Et vero majus supplicium imminere, audi quo pacto Christus indicet: *Si non venissem, et loquutus fuissetis eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo* (Joan. 15. 22); et apostolus pariter: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur* (Rom. 2. 13). Atque ad auditores quidem ista dicuntur: volens autem concionatorem ipsum docere ne ipsi quidem ullam ex doctrina, quam communicat, utilitatem esse obventuram, si conversationem cum doctrina non habeat copulatam, et vitam conve-

nientem orationi, audi quo pacto apostolus et propheta in illum invehantur. Nam hic quidem sic ait: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum, tu vero odisti disciplinam (Psal. 49. 16. 17)?* Apostolus autem cum in eosdem istos rursus invehitur, qui ob doctrinam magnifice de se sentiunt, ita loquitur: *Confidit teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium. Qui ergo alium doces, teipsum non doces (Rom. 2. 19-21)?*

Lectioni Scripturæ addantur bona opera. — Quando igitur neque mihi qui dico, prodesse potest, quod verba faciam, neque vobis audientibus, quod audiat, nisi dictis obtemperetur, sed et magis condemnat: ne sola auditione tenuis studium exhibeamus, sed operibus etiam ea quæ dicuntur observemus. Bonum quidem est assiduam sacrorum eloquiorum auditioni operam dare; sed et hoc bonum inutile redditur, si conjunctam utilitatem non habeat, quæ ex obedientia nascitur. Ne igitur hic frustra conveniat, omni studio, quod a vobis precibus sæpe contendit, neque contendere desinam, fratres nolis adducite, cohortamini errantes, consilium date non verbo tantum, sed etiam opere. Major est ista doctrina quæ moribus, quæ conversatione profertur. Eisi nihil dicas, si tantum exas e collecta, et externa specie, aspectu, voce, incessu, et tota reliqua modesta corporis compositione lucrum, quod hinc egressus tecum retulisti, ostendas hominibus, qui collectæ non interfuerunt, ad cohortationem et consilium id sufficit. Sic enim egredi nos hinc oportet, quasi ex sacris adytis, quasi de cælo delapsos, modestiores redditos, philosophantes, moderate ac temperate cuncta facientes ac dicentes: et uxor maritum a collecta recedentem videns, et filium pater, et patrem filius, et dominum servus, et amicum amicus, et inimicum inimicus, omnes utilitatis sensum capiant, quam ex hoc conventu reportavimus: capient autem, si mitiores, si patientiores, si religiosiores vos factos animadvertant. Cogita quibus mysteriis interesse tibi datum sit, qui initiatus es, cum quibus mysterium illum tantum offeras, cum quibus ter sanctum hymnum pronunties. Doce profanos, te cum Seraphini choræc agitas, te ad cælestem populum pertinere, te in chorum angelorum adscriptum esse, te cum Domino colloquutum esse, te cum Christo esse congressum. Si nos ita composuerimus, nihil oratione opus erit erga illos, qui non interfuerunt, sed ex profectu nostro jacturam suam animadvertent, et confestim accurrent, ut iisdem commodis perfruantur. Cum enim animæ vestræ pulchritudinem ex ipsis sensibus viderint relucens, licet omnium sint stupidissimi, ad cupiditatem eximii vestri decoris exardescunt. Si enim forma corporis excitat intuentes, multo magis animæ pulchritudo spectatorem potest commovere, atque ad similem zelum hortari. Interiorem igitur hominem nostrum exornemus, et eorum quæ hic dicta fuerint foris recordemur: illic

enim ut maxime memores simus tempus exigit; et quemadmodum athleta, quæ in palestra didicerit, eorum in certaminibus specimen edit: sic nos etiam quæ hic audimus, in externis negotiis oportet ostendere.

5. Memor igitur eorum esto quæ hic dicuntur, ut cum egressus fueris, et te diabolus vel per iram, vel per inanem gloriam, vel per aliam aliquam passionem invaserit, ejus doctrinæ memor, qua hic inbutus es, facile possis mali laqueos et nexu evadere. Nonne videtis in stadiis pædotribas ac pæstræ magistros, qui cum post mille certamina vacationem deinceps a luctis beneficio ætatis acceperint, extra stadium non longe ab ipso pulvere sedentes iis qui sunt iatus ac decertant clamando suggerere, ut manum prehendant, ut crus attrahant, ut dorsum invadant, et alia multa ejusmodi monentes, si hoc vel illud feceris, adversarium facile in terram extendes: hæc ratione discipulis maximopere prodesse? Tu quoque pædotribam tuum beatum Paulum intueri, qui post coronam innumeras, extra stadium nunc considens, hoc est, ex hac vita egressus certantibus nobis clamando suggerit, et per epistolas suas vociferatur, cum correptos ab ira viderit, ab injuriarum memoria, atque a passionibus oppressos, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum (Rom. 12. 20)*. Et quemadmodum dicit pæstræ magister, si hoc vel illud feceris, adversarium superabis, ita subjicit hic quoque: *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus*. Verum dum legem percurro, quæstio nobis occurrit, quæ ex ipsa nasci videtur, et multis adversus Paulum reprehensionis ansam suppeditat, quam hodierno die statui vobis in medium afferre. Quid ergo tandem est, quod mentes eorum terret, qui diligenter omnia nolunt exequere? Cum ab ira revocaret Paulus, inquit, et ut mansueti essent, ac modesti erga proximos, suaderet, illos amplius exasperavit et iracundia inflammavit. Quod enim dixit, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sedit, potum da illi*, præclarum mandatum est, et philosophiæ plenum, ac tum agenti, tum patienti perutile: quod vero deinde sequitur, multam habet difficultatem, minimeque videtur cum ejus, qui priora dixit, sententia convenire. Quidnam vero illud est? Quod dicat, *Hoc autem faciens, carbones ignis congeres super caput ejus*. Ilis enim verbis et eum qui agit et eum qui patitur afficit injuria, cum istius caput exurat, et ignis carbones imponat. Quod enim tantum bonum obveniat, ex eo quod cibetur et potetur, quantum malum ex accumulatione carbonum? Itaque illum qui beneficio afficitur, inquit, hoc pacto afficit injuria, cum in majus supplicium illum conjiciat; cum vero qui beneficium contulit, alio rursus modo lædit. Quid enim referre lucri potest ex eo, quod de inimicis bene mereatur, cum illud spe supplicii faciat? Nam qui idcirco cibat vel potat inimicum, ut in caput ejus carbones congerat, non benignus et clemens, sed crudelis est et immitis qui per exiguum beneficium supplicium immensum inferat. Quid enim asperius fieri potest eo, qui propterea nutriat, ut in caput ejus qui

Προφήτης. Ὁ μὲν γὰρ φησι· *Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός, Ἴνα τί σὺ ἐκδικήγῃ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου, σὺ δὲ ἐμίσησας παιδεῖαν;* Ὁ δὲ Ἀπόστολος πρὸς αὐτοὺς τοὺς πάλιν ἀποτεινόμενος, τοὺς ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ μέγα φρονούντας, οὕτω πως φησί· *Ἠέποιθας σεαυτὸν ἐδήγῃν εἶναι τυφλῶν, ὥς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον ἠπλίων· ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;* Ἐπεὶ οὖν οὔτε ἐμὲ τὸν λέγοντα τὸ λέγειν, οὔτε ὑμᾶς τοὺς ἀκούοντας τὸ ἀκούειν ἀνευ τοῦ πείθεσθαι τοῖς λεγομένοις ὠφελεῖσαι δύναται· ἂν, ἀλλὰ καὶ καταδικάζει πλέον, μὴ μέχρι τῆς ἀκροάσεως τὴν σπουδὴν ἐπιδειξώμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἔργων φυλάττωμεν τὰ λεγόμενα. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ διηλεκτικῶς ἐνδιατρίβειν θείων ἀκροάσει λογίων· ἀλλὰ τὸ καλὸν τοῦτο ἄχρηστον γίνεται, ὅταν τὴν ἐκ τῆς ὑπακοῆς ὠφέλειαν μὴ ἔξη συνευζυγμένην. Ἴνα οὖν μὴ μάτην ἐνταῦθα συλλέγῃσθε, μετὰ πάσης σπουδῆς, ὃ πολλὰ καὶ ὕμων ἐδείχθη, καὶ δεόμενος οὐ παύσομαι, τοὺς ἀδελφούς ἡμῖν ἐπισπάσασθε, τοὺς πλανωμένους παραινέσατε, συμβουλεύσατε [164] μὴ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Μερίζων αὐτὴ τὴ διδασκαλίαν ἢ διὰ τῶν τρόπων, ἢ διὰ τῆς πολιτείας. Κἀν μὴδὲν εἴπησ, ἐξέλιθης δὲ ἀπὸ συνάξεως, διὰ τοῦ σχήματος, καὶ τοῦ βλέμματός, καὶ τῆς φωνῆς, καὶ τῆς βαδίσσεως, καὶ τῆς ἀλλῆς ἀπάτης καταστολῆς ἐμφαίνων τοῖς ἀπολειφθεῖσιν ἀνθρώποις τὸ κέρδος, ὅπερ ἐντεῦθεν ἐξήλθεσ λαθῶν, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραίνεσιν καὶ συμβουλίῃν. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς ἐντεῦθεν ἐξίναει δεῖ, ὥσπερ ἐξ ἱερῶν ἀδύτων, ὥσπερ ἐξ αὐτῶν καταβάνας τῶν οὐρανῶν, γενομένους κατεσταλμένους, φιλοσοφούντας, ῥυθμῷ πάντα καὶ ποιῶντας καὶ λέγοντας· καὶ γυνὴ τὸν ἀνδρα ὄρωσα ἀπὸ συνάξεως ἀναχωροῦντα, καὶ τὸν υἱὸν πατῆρ, καὶ τὸν πατέρα ὁ παῖς, καὶ τὸν δεσπότην ὁ δοῦλος, καὶ τὸν φίλον ὁ φίλος, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὁ ἐχθρὸς, λαμβανέτωσαν ἅπαντες αἰσθησιν τῆς ἐνταῦθα γενομένης ἡμῖν ὠφελείας· λήψονται δὲ, ἂν πραοτέρων, ἂν φιλοσοφωτέρων, ἂν εὐλαδαιτέρων ὕμων γεγεννημένων αἰσθάνωνται. Ἐννόησον οἷας ἀπολαύσεις μυσταγωγίας εἰς μεμνημένος σὺ, μετὰ τίνων ἀναπέμεις τὸ μυστικὸν μέλος· ἐκεῖνο, μετὰ τίνων βοᾷς τὸ, Τρισάγιος. Δίδαξον τοὺς ἔξωθεν, εἰ μετὰ τῶν σεραφίμ ἐχθρεύσας, ὅτι εἰς τὸν δῆμον τὸν ἄνω τελεῖς, ὅτι εἰς τὸν χορὸν ἐνεργάφης τὸν τῶν ἀγγέλων, ὅτι τῷ Δεσπότη διελέχθης, ὅτι τῷ Χριστῷ συνεγένου. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς ῥυθμίζωμεν, οὐδὲν ἐξελθόντες δεησόμεθα λόγῳ πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ὠφελείας, τῆς οἰκείας αἰσθήσουσιν ζημίας, καὶ δραμοῦνται ταγέως, ὥστε τῶν αὐτῶν ἀπολαῦσαι. Τὸ γὰρ κάλλος ὕμων τῆς ψυχῆς διὰ τῶν αἰσθήσεων αὐτῶν ἀπολάμπων ὀρώντες, κἀν ἀπάντων ὡσι νωθρότεροι, εἰς ἔρωτα τῆς εὐπρεπείας ἐμπεσοῦνται τῆς ὑμετέρας. Εἰ γὰρ σώματος κάλλος ἀναπτέρῳ τοὺς ὀρώντας, ἰαλλῶ μᾶλλον εὐμορφία ψυχῆς διεγείρει δύναται· ἂν ἐδὼν θεατῆν, καὶ πρὸς τὸν ἴσον παρακαλέσει ζῆλον. Καλλωπίσωμεν τοῖνον ἡμῶν τὸν ἔσω ἀνθρωπον, καὶ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἔξω μνημονεύωμεν· ἐκεῖ γὰρ αὐτῶν μάλιστα τῆς μνήμης ὁ καιρὸς· καὶ καθάπερ

ἀθλήτης, ἅπερ ἂν ἐπὶ τῆς παλαιστρας μανθάνῃ, ταῦτα ἐπὶ τῶν ἀγῶνων ἐπιδεικνύται· οὕτω δὴ καὶ ἡμᾶς, ἅπερ ἂν ἐνταῦθα ἀκούωμεν, ταῦτα ἐπὶ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων ἐπιδεικνύσθαι χρή.

ε'. Μνημόνευσον τοῖνον τῶν ἐνταῦθα λεγομένων, ἴν', ὅτε ἐξέλθης, καὶ ἐπιλάβηται σου ὁ διάβολος, ἢ δι' ὀργῆς, ἢ διὰ κενοδοξίας, ἢ δι' ἄλλου τινὸς πάθους, ἀναμνησθεὶς τῆς ἐνταῦθα διδασκαλίας, δυνηθῆς βλάβως ἀποδύσασθαι τὰ ἄμματα τοῦ πονηροῦ. Οὐχ ὀρᾷς ἐν τοῖς σκάμμασι τοὺς παιδοτρίβας, οἱ μετὰ μυρίους ἀθλοῦς ἀτέλειαν λοιπὸν τῶν παλαισμάτων ἀπὸ τῆς ἡλικίας λαθόντες, ἔξω τῶν σαμμάτων καθήμενοι παρὰ τὴν κόνιν αὐτὴν, τοῖς ἔνδον οὔσι καὶ παλαίουσιν ὑποφωνοῦσιν, ὥστε χεῖρα κατασεῖν, ὥστε σκέλος ἐλκύσαι, ὥστε λαβεῖν μετὰ τὰ νῦτα, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα λέγοντες, ὅτι ἂν τὸ καὶ τὸ ποιήσης, ἐκτενεῖς βράδιος τὸν ἀνταγωνιστῆν, τὰ μέγιστα συντελοῦσι τοῖς μαθηταῖς; Καὶ σὺ τὸν παιδοτρίβην τὸν σὸν ὄρα, τὸν μακάριον Παῦλον, ὃς μετὰ μυρίους στεφάνους ἔξω τοῦ σκάμματος [165] καθήμενος νῦν, τῆς παρουσίας λέγω ζωῆς, τοῖς παλαίουσιν ἡμῖν ὑποφωνεῖ, καὶ βοᾷ διὰ τῶν Ἐπιστολῶν, ὅταν ἴδῃ κατασχεθέντας ὑπὸ ὀργῆς καὶ ὑπὸ μνησικακίας, καὶ ἀποπνιγομένους ὑπὸ τοῦ πάθους, Ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν. Καὶ καθάπερ ὁ παιδοτρίβης λέγει, ὅτι ἂν τὸ καὶ τὸ ποιήσης, περιέση τοῦ ἀνταγωνιστοῦ, οὕτω καὶ οὕτως προστίθῃσι· *Τοῦτο γὰρ ποίω, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.* Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τούτου τοῦ ἀναγνώσκου με τὸν νόμον, ἐπῆλθε τὸ δοκοῦν φύεσθαι ζήτημα ἐξ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶς παρέχειν κατὰ τοῦ Παύλου λαθῆν, ὅπερ προθεῖναι ἂ τῆμερον εἰς μέσον ὕμιν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ ὑφομοῦν ταῖς διανοαῖς τῶν μὴ μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα ἐξετάζειν βουλομένων; Ἀπάγων ὀργῆς ὁ Παῦλος, φησὶ, καὶ πειθῶν ἐπεικεῖς εἶναι καὶ μετρίους τοῖς πέλαις, μᾶλλον αὐτοὺς ἐξεθηρίωσε, καὶ πρὸς θυμὸν ἐπῆρε. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν, ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν, καλὸν ἐπίταγμα καὶ φιλοσοφίας γέμον, καὶ τῷ ποιοῦντι καὶ τῷ πάσχοντι χρησίμου· τὸ δὲ ἐντεῦθεν λοιπὸν πολλὴν ἔχει τὴν ἀπορίαν, καὶ δοκεῖ μὴ συμβαίνειν τῇ γνώμῃ τοῦ τὰ πρότερα εἰρηκότος. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ λέγειν, ὅτι *Ποίω τούτο, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.* Διὰ γὰρ τούτων τῶν βημάτων καὶ τὸν ποιοῦντα καὶ τὸν πάσχοντα ἡδίκησε· τοῦ μὲν τὴν κεφαλὴν ἀνάψας, καὶ πυρὸς ἀνθρακας ἐπιθείς. Τί γὰρ τοσοῦτον ἀπὸ τοῦ ψώμιζεσθαι καὶ ποτίζεσθαι γένοιτ' ἂν ἀγαθόν, ὅσον κακὸν ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθράκων σωρείας; Τὸν μὲν οὖν εὐ πάσχοντα, φησὶν, οὕτως ἡδίκησεν, εἰς μείζονα ἐμβάλων τιμωρίαν, τὸν δὲ εὐ ποιοῦντα πάλιν ἐτέρως κατέδραψε. Τί γὰρ καὶ οὕτως τῆς ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν εὐεργεσίας κερδᾶναι δύναται, ὅταν ἐλπίδι τῆς τιμωρίας αὐτὸ ποιῇ; Ὁ γὰρ διὰ τοῦτο τρέφων καὶ ποτίζων τὸν ἐχθρὸν, ἵνα ἀνθρακας σωρεύσῃ πυρὸς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, οὐχὶ φιλόανθρωπος καὶ χρηστὸς, ἀλλ' ὠμὸς; καὶ ἀπηνῆς γένοιτ' ἂν, διὰ μικρᾶς εὐεργεσίας ἐμβάλων κλάσιν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο χαλεπώτερον τοῦ διὰ τοῦτο τρέφοντος, ἵνα σωρεύσῃ πυρὸς ἀνθρακας ἐπὶ τὴν τοῦ

* Forte προθεῖναι βούλομαι.

ερεφομένου κεφαλῆν; Ἡ μὲν οὖν ἀντίθεσις αὐτῆ· δεῖ δὲ λοιπὸν τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν, ἵνα δι' αὐτῶν τούτων τῶν δοκούντων ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν τοῦ νόμου γραμμάτων ἰσῆς ἀκριβῶς τοῦ νομοθέτου τὴν σοφίαν ἄψαν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ λύσις;

Συνεῖδε τοῦτο καλῶς ὁ μέγας καὶ γενναῖος ἀνὴρ ἐκείνος, ὅτι βαρὺ καὶ χαλεπὸν πρᾶγμα, ἐχθρῶ καταλλαγήναι ταχέως· βαρὺ δὲ καὶ χαλεπὸν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν βραθυμίαν τὴν ἡμετέραν. Αὐτὸς δὲ οὐχὶ καταλλαγήναι μόνον ἐκέλευσεν, ἀλλὰ καὶ θρέψαι, ὃ πολὺ τοῦ προτέρου βαρύτερον ἦν. Εἰ γὰρ βλέποντες μόνον τοὺς λελυπηκότας τινὲς ἐκυθριοῦνται, πῶς ἂν εἴλοντο θρέψαι πεινῶντας; Καὶ τί λέγω, βλέποντες; Ἄν μνησθῆ τις αὐτῶν, καὶ τὴν προστηγορίαν εἰς μέσον ἐνέγκῃ μόνον, ἀνανεοῖ τὴν πληγὴν τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ μείζω ποιεῖ τὴν φλεγμονήν. Ἐαυτὸν οὖν ἄπαντα συνιδὼν ὁ Παῦλος, καὶ βουλόμενος τὸ δυσκατόρθωτον τοῦτο καὶ χαλεπὸν εὐκολοῦν ποιῆσαι καὶ ῥάδιον, καὶ πείσσει τὸν μηδὲ ἰδεῖν ἀνεχόμενον τὸν ἐχθρὸν εἰς εὐεργεσίαν [166] τὴν ἐκείνου γενέσθαι^α, τοὺς ἀνθρακας ἔθηκε τοῦ πυρὸς, ἵν' ἐλπιδὶ τῆς τιμωρίας προτραπέις, ἐπιδράμῃ τῇ τοῦ λελυπηκότος εὐεργεσίᾳ. Καὶ καθάπερ ὁ ἄλιεὺς πάντοθεν τὸν ἄγκιστρον περιστέλλων τῷ δελείῳ, προστίθει τοῖς ἰχθύσιν, ἵνα προσδραμῶν τῇ συνήθει τροφῇ, δι' ἐκείνης ἀλῶ καὶ κατασχεθῆ ῥαδίως· οὕτω δὲ καὶ ὁ Παῦλος, βουλόμενος εἰς τὴν εὐεργεσίαν ἐμβιδάσαι τοῦ ἡδικοηκότος τὸν ἡδικοημένον, οὐ γυμνὸν προστίθει τὸ τῆς φιλοσοφίας ἄγκιστρον, ἀλλ' ὥσπερ τινὶ δελείῳ, τοῖς ἀνθρακι τοῦ πυρὸς περιστείλας, καλεῖ μὲν τὸν ἐπηρεασθέντα τῇ τῆς κολάσεως ἐλπίδι πρὸς τὴν εὐεργεσίαν τοῦ λελυπηκότος· ἐλθόντα δὲ αὐτὸν κατέχει λοιπὸν καὶ οὐκ ἀφήσιν ἀποπηδῆσαι, αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς φύσεως προσηλούσης αὐτὸν τῷ ἐχθρῷ· καὶ μονονοῦχὶ λέγει πρὸς αὐτόν· Οὐ βούλει δι' εὐλάβειαν τρέφειν τὸν ἡδικοηκότα; διὰ γοῦν τὴν ἐλπίδα τῆς κολάσεως θρέψον. Οἷδε γὰρ, ὅτι ἐκνέφεται τῆς εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας, ἀρχὴ λοιπὸν αὐτῷ καὶ ὁδὸς γίνεται τῆς καταλλαγῆς. Οὐδεὶς γὰρ, οὐδεὶς ἐν ψωμιζόμενον ὑπ' αὐτοῦ καὶ ποτιζόμενον διηλεκτικῶς ἀνάσχοιτο ἔχειν ἐχθρὸν, εἰ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐλπίδι τιμωρίας τοῦτο ποιεῖ. Ὁ γὰρ χρόνος προῶν χαλᾷ καὶ τῆς ὀργῆς τὸν τόνον. Ὡσπερ οὖν ὁ ἄλιεὺς, εἰ γυμνὸν τὸ θήρατρον προσέθηκεν, οὐκ ἂν ἐπισπάσατο τὸν ἰχθύν, νυκτὶ δὲ περιστείλας αὐτὸ, λανθανόντως ἐνήσει τῷ στόματι τοῦ προσιδόντος ζώου τὸ ἄγκιστρον· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος, εἰ μὴ προέτεινε τὴν προσδοκίαν τῆς κολάσεως, οὐκ ἂν ἐπεισε τοὺς ἡδικοημένους ἀψασθαι τῆς τῶν λελυπηκότων εὐεργεσίας. Βουλόμενος οὖν ἀποπηδῶντας αὐτούς, καὶ δυσχεραίνοντας, καὶ νερκῶντας καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν ἐχθρῶν ἔψιν, πείσσει τὰ μέγιστα αὐτοὺς εὐεργετεῖν, τοὺς ἀνθρακας ἔθηκε τοῦ πυρὸς, οὐχ ἵνα ἐκείνους ἐμβάλλῃ εἰς ἀπαραίτητον κλάσιν, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἡδικοημένους πείσας ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῆς κολάσεως εὐεργετεῖν τοὺς ἐχθροὺς, τῷ χρόνῳ λοιπὸν πείση καὶ πᾶσαν αὐτοῖς ἀφελῆναι τὴν ὀργήν.

ς. Καὶ τὸν μὲν ἡδικοημένον οὕτω παρεμυθήσατο· ἕρα δὲ καὶ τὸν ἡδικοηκότα πῶς συνάπτει τῷ παρωργι-

^α Savil in marg. conj. γενέσθαι πρόθυμον.

σμένῳ πάλιν. Πρῶτον μὲν τῷ τῆς εὐεργεσίας τρόπῳ· οὐδεὶς γὰρ ἐστὶν οὕτως ἄθλιος καὶ ἀναίσθητος, ὅς πυτιζόμενος, καὶ ψωμιζόμενος, μὴ γενέσθαι βούλοιοτο δοῦλος καὶ φίλος τῷ ταῦτα αὐτῷ ἐργαζομένῳ· δευτερον δὲ τῷ φόβῳ τῆς τιμωρίας. Δοκεῖ μὲν γὰρ πρὸς τὸν ψωμιζόμενον ἀποταίνεσθαι, λέγων· Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· μάλιστα δὲ τοῦ λελυπηκότος καθάπτεται, ἵνα τῷ φόβῳ τῆς κολάσεως ταύτης μὴ μὲν διαπαντὸς ἐχθρὸς ᾖν, ἀλλ' εἰδῶς, ὅτι τὰ μέγιστα αὐτὸν καταβάλλει δύναται· ἂν τὸ ψωμιζέσθαι καὶ ποτιζέσθαι, εἰ μένοι διηλεκτικῶς ἐπὶ τῆς ἀπεχθείας, καταλύσῃ τὴν ὀργήν. Οὕτω γὰρ τοὺς ἀνθρακας τοῦ πυρὸς σβείσαι δυνήσεται. Ὡστε καὶ ἡ κολάσις καὶ ἡ τιμωρία κειμένη τὸν τε ἡδικοημένον ἐπισπάται εἰς εὐεργεσίαν τοῦ λελυπηκότος, τὸν τε παροξύναντα φοβεῖ καὶ διανύσσει, καὶ πρὸς καταλλαγὴν ὠθεῖ τοῦ τρέφοντος καὶ [167] ποτιζόντος. Διπλῶ τοίνυν ἀμφοτέρους συνέδειξεν δεσμῷ πρὸς ἀλλήλους, καὶ τῷ τῆς εὐεργεσίας, καὶ τῷ τῆς τιμωρίας. Τὸ γὰρ δυσχερὲς, ἄρχειν καὶ εἰσοδὸν εὐρεῖν τῇ καταλλαγῇ· ταύτης δὲ ἀνοιγέσις οὐκ ὀφείποτε τρόπον, τὰ μετὰ ταῦτα πάντα ῥάδια ἔσται καὶ εὐκόλα. Κἂν γὰρ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐλπίδι κολάσεως τρέφῃ τὸν ἐχθρὸν ὁ λελυπημένος, ἀλλ' αὐτῷ τῷ τρέφειν γινόμενος φίλος, ἐκβαλεῖν τὴν ἐπιθυμίαν δυνήσεται τῆς τιμωρίας. Φίλος γὰρ γενόμενος, οὐκέτι ἂν τοιαύτη θρέψει προσδοκίαν τὸν καταλλαγέντα αὐτῷ. Πάλιν ὁ παροξύνων, ἰδὼν τὸν ἡδικοημένον τρέφειν αὐτὸν καὶ ποτιζέειν προαρούμενος, διὰ γε τοῦτο αὐτὸ, καὶ τὸν φόβον τῆς ἀποκειμένης αὐτῷ κολάσεως, πᾶσαν ἐκβάλλει τὴν ἀπέχθειαν, κἂν μυριάκις σιδηροῦς ἦ, καὶ ἀπηνῆς, καὶ ἀδάμας, τὴν τε φιλοπροσόνην τοῦ τρέφοντος δυσωποῦμενος, καὶ τὴν ἀποκειμένην αὐτῷ κολάσιν δεδοικῶς, εἰ μένοι μετὰ τὴν τροφὴν ἐχθρὸς ᾖν.

Διὰ τοι τοῦτο οὐδὲ ἐναυῦθα ἔστη τῆς παραινέσεως, ἀλλ' ὅτε ἐκένωσεν ἐκατέρου τὴν ὀργήν, τότε καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν διορθοῦται λέγων, *Μὴ νικᾷ ὑπὸ τοῦ κακοῦ*. Ἄν γὰρ μὲνης, φησὶ, μνησικακῶν καὶ ἀμυνόμενος, δοκεῖς μὲν τὸν ἐχθρὸν νικᾶν, νικᾶσαι δὲ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, τουτέστιν, ὑπὸ τῆς ὀργῆς· ὥστε, εἰ βούλει νικῆσαι, καταλλάγηθι, καὶ μὴ ἐπεξέλθῃς. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ λαμπρὰ νίκη, ὅταν ἐν τῷ ἀγαθῷ, τουτέστι, τῇ ἀνεξικακίᾳ νικήσῃς τὸ κακὸν, τὴν ὀργὴν καὶ τὴν μνησικακίαν ἐκβαλῶν. Ἀλλὰ τούτων ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἂν ἠνέσχετο τῶν βημάτων ὁ ἡδικοημένος καὶ φλεγμαίνων. Διὰ τοῦτο, ὅτε αὐτοῦ τὸν θυμὸν ἐκόρσε, τότε καὶ ἐπὶ τὴν ἀρίστην αὐτὸν ἤγαγε τῆς καταλλαγῆς αἰτίαν, καὶ οὐκ ἀφήκεν ἐναπομείναι τῇ πονηρᾷ τῆς τιμωρίας ἐλπίδι. Εἶδες νομοθέτου σοφίαν; Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν οὐκ ἀνεχομένων ἄλλως ἑαυτοὺς συνάπτεσθαι, τοῦτον εἰσῆγαγε τὸν νόμον, ἄκουσον πῶς ὁ Χριστὸς τὸ αὐτὸ τοῦτο νομοθετῶν, οὐ τὸ αὐτὸ τέθεικεν ἐπαθλον· ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι Ἄραπῦτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, ὅπερ ἐστὶ τρέφειν καὶ ποτιζέειν, οὐκ ἐπήγαγεν, ὅτι Τοῦτο γὰρ ποιοῦντες ἀνθρακα; πυρὸς σωρεύετε ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, ἀλλὰ τί; Ὡτως γένησθε δμοιοὶ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ

nutritur, congerat carbones ignis? Hæc igitur est obiectio: jam vero solutio est addenda, ut ex iis ipsis, quæ verba legis videntur carpere, omnem legislatoris sapientiam accurate cognoscas. Quænam igitur est solutio?

Cum inimicis reconciliari grave et difficile. — Noverrat hoc probe magnus ac generosus ille vir, rem gravem ac molestam esse celeriter cum inimico reconciliari: gravem ac molestam non ex sua natura, sed ob nostram ignaviam. At ipse non reconciliari tantum jussit, sed etiam alere, quod priori multo gravius fuit. Si enim conspectis tantum illis, qui se molestia affecerint, esserantur nonnulli, quo pacto adducerentur, ut alerent esurientes? Quid dico, conspectis? Si quis mentionem illorum fecerit, et solum eorum nomen in medium protulerit, mentis nobis vulnus renovat, et inflammationem auget. Hæc igitur omnia cum intelligeret Paulus, et hoc emendatum difficile et arduum vellet facile reddere et expeditum, et illi persuadere, qui ne intueri quidem inimicum dignatur, ut ad bene de illo merendum se promptum ostenderet, carbones ignis posuit, ut supplicii spe commotus ad beneficium in illum conferendum accurrat, a quo damno fuisset affectus. Et sicut piscator hamum illecebra contegit undique, tumque piscibus objicit, ut ad consuetum cibum occurrentes, illo facile capiantur ac detineantur: sic nimirum et Paulus, cum affectum injuria vellet ad beneficium conferendum incitare in illum qui injuriam intulerat, non nudum philosophicæ objicit hamum, sed tamquam illecebra quadam carbonibus ignis obiectum, et contumeliam passum spe supplicii ad beneficium in eum conferendum, qui læsit, invitat: mox autem ut venerit, deinde retinet, neque resilire sinit, cum ab ipsa rei natura cum inimico jungatur, atque his prope modum verbis illum affatur: Non vis pietatis causa cibare illum qui te læsit? saltem ob spem ultionis ciba. Scit enim fore, ut si beneficium in illum conferre aggrediatur, jam tum initium fiat, ac via sternatur reconciliationis. Nemo enim, nemo umquam poterit a se nutritum hominem ac potatum infestum habere, licet initio spe ultionis id fecerit. Temporis enim progressu iræ contentio remittitur. Ut igitur piscator, si nudum hamum objiceret, piscem nequaquam alliceret; jam vero postquam illum obtexit, clam in os animalis accedentis hamum immittit: sic etiam Paulus, nisi pœnæ expectationem objecisset, affectis injuria non persuasisset, ut ad bene merendum de illis a quibus læsi fuissent, animum appellerent. Quod igitur illos refugientes, ægre ferentes, et vel etiam inimicos intueri detrectantes flectere vellet, atque ad illos maximis beneficiis cumulandos incitare, carbonum ignis fecit mentionem, non ut in supplicium inevitabile illos conjiceret, sed ut cum illis qui fuerant injuria læsi, persuasisset expectando supplicium bene mereri de inimicis, tandem progressu temporis etiam persuaderet illis, ut iram omnem deponerent.

6. Atque illum quidem qui passus injuriam fuerat, sic mitigavit; vide autem quo pacto illum etiam qui

injuriam intulerat, cum læso reconciliet. Primum quidem ipso genere beneficii: nullus enim tam miser et stupidus est, qui potatus ac cibo refectus, nolit ejus fieri servus et amicus, a quo in illum ista collata sunt: deinde vero supplicii metu. Nam videtur quidem insectari eum qui cibatur, dum ait: *Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus: sed cum qui læsit perstringit maxime, ut hujus pœnæ timore percussus perpetuas inimicitias minime foveat, sed intelligens fore, ut maximo afficiatur detrimento, quod cibatus ac potatus fuerit, si semper inimicitias exerceat, iram deponat.* Sic namque poterit ignis carbones exstinguere. Itaque pœna et supplicium propositum tum eum qui affectus est injuria ad beneficium conferendum invitat in eum qui læsit, tum eum qui irritavit terret et excitat, atque ad reconciliationem cum eo qui cibo refecit ac potavit, impellit. Duplici ergo vinculo ambos inter se copulavit, altero beneficii, altero supplicii. Difficile quippe est incipere, atque aditum invenire reconciliationi: ubi vero aperta hæc quoquo modo fuerit, quæ sequuntur facilia cuncta erunt et expedita. Quamvis enim initio spe supplicii qui læsus est aliat inimicum, tamen dum alit, amicus evadet, et pœnæ cupiditatem poterit ex animo pelleret. Cum enim amicus redditus fuerit, non jam tali cum expectatione poterit secum reconciliationem nutrire. Rursus is qui offendit cum viderit eum qui affectus fuerat injuria, ipsum alere ac potare dignari, saltem ob hoc ipsum, et ob metum parati supplicii odium omne deponet, quantumvis ferreus, inhumanus et adamas fuerit, quod et humanitatem revercatur ejus a quo nutritur, et quod sibi paratum supplicium reformidet, si post alimenta percepta inimicus esse non desinat.

Vincendus inimicus quomodo. David in veteri lege inimico benefecit. — Idcirco neque huc usque tantum cohortationem provexit, sed postquam utriusque iram mitigavit, deinceps animi sententiam corrigit dicens: *Noli vinci a malo (Rom. 12. 21).* Si enim acceptæ injuriæ memoriam conservaveris, et ulcisci volueris, vincere quidem inimicum videris, sed a malo vinceris, hoc est, ab ira. Itaque si vincere cupis, reconciliare, nec ulciscere. Hæc enim est præclara victoria, quando in bono, hoc est, patientia malum vincis, abjecta prorsus iracundia et injuriarum memoria. Verum hæc verba non tulisset a principio, qui læsus fuerat, et ira tumebat. Propterea cum primum ejus furorem exsaturavit, tum ad optimam illum reconciliationis causam traduxit, neque prava supplicii spe detineri permisit. Vides sapientiam legislatoris? Atque ut intelligas propter infirmitatem eorum, qui aliter inter se non poterant copulari, legem hanc ab illo fuisse invectam, audi quo pacto Christus hoc ipsum præcipiens, non hoc ipsum præmium proposuerit; sed cum dixisset: *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos (Matth. 5. 44)*, hoc est, cibate ac potate, non adjecerit: Hoc enim facientes carbones ignis congeratis super capita illorum; sed quid? *Ut similes fiatís Patri vestro, qui in cælis est.* Merito. Pœ-

trium enim, Jacobum et Joannem ac reliquum apostolorum cœtum alloquebatur : propterea præmium illud proposuit. Quod si dicas hac quoque ratione grave esse præceptum, majorem tu quidem nobis suppeditas defensionem pro Paulo, te vero prorsus omni venia privas. Quid ita? Quod nimirum hoc quod esse grave videtur, in Veteri Testamento tibi ostendam esse perfectum, quo tempore nondum tantæ philosophiæ specimen editum fuerat. Propterea namque Paulus etiam non suis verbis legem introduxit, sed iisdem ipsis verbis usus est, quibus ille, qui a principio ipsam a se latam inexit, ut nullus veniæ locus relinqueretur iis, qui non illam observassent. Illud enim, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi*, non Pauli primum est dictum, sed Salomonis (*Prov. 25. 21. 22*). Propterea verba posuit, ut auditori persuaderet, turpissimum esse veterem legem, et quam antiqui frequenter adimpleverunt, quæ nunc ad tantam evecta esse philosophiam, gravem et molestam putari. Et quis illam ex antiquis adimplevit, dicet aliquis? Multi sane alii, sed David præsertim majorem in modum. Non enim cibavit inimicum, neque potum dedit ei tantum, sed etiam periclitantem sæpius a morte liberavit, et cum posset ipsum occidere, semel et bis et sæpius pepercit. Ac Saül quidem sic eum oderat et aversabatur post innumera beneficia, post tropæa præclara, et partem adversus Goliath populo salutem, ut ne nominis quidem ipsius mentionem fieri sustineret, sed ipsum a patre designaret. Cum enim solemnitas advenisset, quoniam cum dolos texuisset aliquos et graves insidias in eum struxisset, illum venisse non videbat, *Ubi est*, inquit, *filius Jesse* (*1 Reg. 20. 27*)? Illum quidem a patre designabat, simul quidem non sustinens ejus nominis præ odio nimio meminisse, simul vero existimans ignobilitate patris posse justis claritatem obscurari, quæ opinio misera plane fuit et infelix; præsertim cum nihil hoc deberet nocere Davidi, quamvis aliquod parenti crimen objici posset. Rerum enim a se gestarum rationem reddere debet unusquisque, atque ex illis vel laudem, vel vituperium meretur. Jam vero cum nullum scelus posset objicere, generis ignobilitate in medium protulit: et hac ratione speravit se posse claritatem ejus obscurare, quod extremæ fuit dementiæ. Quod enim crimen est ex vilibus et humilibus ortum esse parentibus? At ille tantam philosophiam non callebat. Saül igitur eum Jesse filium vocabat; David autem cum illum intus in spelunca dormientem offendisset, non eum filium Cis, sed dignitatis nomine vocavit: *Non enim injiciam manum meam*, inquit, *in christum Domini* (*1. Reg. 26. 11*). Sic ab ira mundus erat et ab injuriarum omni memoria: christum Domini vocat eum, a quo tot affectus erat injuriis, qui sanguinem ejus sitiabat, et post innumera beneficia multoties illum aggressus est interimere. Non enim spectabat, quid ille pati commeruisset; sed spectabat, quid ipsum facere vel dicere conveniret, qui supremus limes est philosophiæ. Quodnam illud tandem? tamquam in carcere tenens inimicum duplici vinculum

compede vel triplici potius, et angustiis loci, et auxiliatorum inopia, et somni necessitate, non exigit ab illo pœnas nec supplicium? Nequaquam, inquit. Non enim quid ille pati mereatur nunc considero, sed quid fecisse me decuerat. Non respiciebat cædis facilitatem, sed convenientis sibi philosophiæ sanctitatem respiciebat. Tametsi quid eorum quæ tunc aderant non idoneum erat ad illum ad cædem impellendum? Quod viactus ei traditus erat inimicus? Scitis enim hoc nimirum, nos ad ea exsequenda promptius advolare, quæ facilitatis plena sunt, et prosperi spe successus efficit, ut ad rem agendam majori cupiditate exardescamus, quod et in illo tum accidit.

Cur Saïlo pepercerit David. Davidis quanta virtus.— Numquid tum exercitus dux consulebat et incitabat? numquid præteritarum rerum memoria? Sed nihil ad cædem illum impulit; imo ipsa cædis facilitas avocavit: veniebat enim illi in mentem idcirco Deum illum tradidisse, ut majorem illi philosophiæ materiam et occasionem præberet. Ac vos quidem illum fortasse miramini, quod nullius ex præteritis malis recordatus sit: ego vero propter aliud multo majus ipsum obstupesco. Quid illud rei est? Quod nec futurorum quidem metus eum ad inimicum necandum impulit. Quippe qui probe noverat eum semel ex ipsius manibus elapsum, rursus illi structuram insidias: sed maluit adversarium liberum dimittere ac periculum subire, quam, ut salutis suæ securitati consuleret, hostem necare. Quid cum magno illo generosoque animo conferri possit, qui, cum oculum effodi lex pro oculo jubeat, et dentem pro dente, ac par pari referri (*Deut. 19. 21*), non modo id non fecit, sed et multo majorem philosophiam præ se tulit? Quamquam si tum Saulem necasset, sic quoque illi philosophiæ laus illæsa mansisset, non modo quod ultus esset, cum nec ipse prior percussisset, verum etiam quod dictum illud, *Oculum pro oculo*, longe majori modestia vicisset. Non enim pro una cæde unam rependisset, sed pro multis mortibus, quas ille intulerat, dum non semel, non bis, sed multoties ipsum occidere conatus erat, una illatarum mortem fuisset: imo vero non idcirco tantum, sed etiam quod metu futuri adactus ad ultionem progredieretur, hoc quoque præter ea, quæ dicta sunt, integram illi tolerantiam coronam acquirit. Qui enim propter ea quæ acciderant, in eum iratus esset ac pœnas exegisset, tolerantiam laudem consequi minime posset: eum vero qui præterita multa eaque gravia prætermittens metu imminentium periculorum salutis suæ prospicere, atque idcirco ad ultionem progredi cogere, nemo posset modestiam coronam privare.

7. Verumtamen David ne hoc quidem fecit; sed novum quoddam et insolitum philosophiæ genus adinvenit, et neque memoria præteritorum, neque futurorum metus, neque ducis exercitus cohortatio, nec solitudo loci, non facilitas cædis, non aliud quidquam ad homicidium illum impulit: sed tamquam alicui de se bene merito, cuique magna beneficia tulisset accepta, sic inimico homini, a quo fuerat affectus inju-

ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἰκότως· Πέτρῳ γάρ, Ἰακώβῳ καὶ Ἰωάννῃ διελέγετο, καὶ τῷ λοιπῷ τῶν ἀποστόλων χορῶν· διὰ τοῦτο αὐτὸ τέθεικεν ἑπαθλον. Εἰ δὲ λέγεις, ἔτι καὶ οὕτω φορτικὸν τὸ ἐπιτάγμα, μειζόνως μὲν ὑπὲρ Παύλου πάλιν ἡμῖν ἀπολογία, στυγρὴν δὲ πάσης συγγνώμης ἀποστερεῖς. Τί δήποτε; Ὅτι τοῦτο τὸ δοκοῦν εἶναι φορτικόν, ἐν τῇ Παλαιᾷ σοὶ δεικνυμι κατορθούμενον, ὅτε οὕτω τοσαύτης φιλοσοφίας ἐπίδειξις ἦν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐχὶ οἰκείως ῥήμασι τὸν νόμον εἰσήγαγεν, ἀλλ' αὐταῖς χρῆσάμενος ταῖς ῥήσεσιν, αἷς ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὸν εἰσαγαγῶν ββηκεν, ἵνα μηδεμίαν συγγνώμην καταλείπη τοῖς μὴ τηροῦσιν αὐτόν. Τῆ γάρ, *Ἐὰν κρινῶ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν, ἐὰν διψῶ, πότιζε αὐτόν, οὐχὶ Παύλου ἐστὶ πρῶτον ῥῆμα, ἀλλὰ τοῦ Σολομώντος.* Διὰ τοῦτο τὰ ῥήματα τέθεικεν, ἵνα πείσῃ τὸν ἀκροατὴν, ὅτι τῶν ἀσχηστῶν ἐστὶ, παλαιὸν νόμον, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατορθωθέντα πολλάκις, νῦν εἰς τοσαύτην ἐπιδοθέντα [168] φιλοσοφίαν φορτικὸν εἶναι νομίζειν καὶ ἐπαχθῆ. Καὶ τίς αὐτὸν τῶν ἀρχαίων κατιώρθωσε, φησὶ; Πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι, μάλιστα δὲ ὁ Δαυὶδ μετὰ πλείονος τῆς περιουσίας. Οὐ μὲν ἐψώμισε τὸν ἐχθρὸν, οὐδὲ ἐπότισε μόνον, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύοντα πολλάκις ἐξήρπασε τοῦ θανάτου, καὶ γενόμενος κύριος αὐτοῦ τῆς σφαγῆς, ἐφέισατο καὶ ἄπαξ, καὶ δις, καὶ πολλάκις. Καὶ ὁ μὲν Σαοὺλ οὕτως αὐτὸν ἐμίσει καὶ ἀπεστρέφετο μετὰ τὰς μυριάς εὐεργεσίας, μετὰ τὰ λαμπρὰ τρόπαια, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Γολιάθ σωτηρίαν, ὡς μηδὲ τῆς προσηγορίας ἀνασχέσθαι τῆς ἐκείνου μνησθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτὸν καλεῖν. Ἐορτῆς γάρ τις ἐπιστάτης, ἐπειδὴ δόλον αὐτῷ πλέξαστινᾶ, καὶ χυλεπὴν ἐπιβουλήν ῥάβασε, οὐκ εἶδε παραγινόμενον. *Ποῦ ἐστὶ, φησὶν, ὁ υἱὸς Ἰεσοῦ;* Ἐκάλει μὲν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ὁμοῦ μὲν διὰ τὴν ἐχθρὰν οὐχ ὑπομένων ἀναμνησθῆναι τῆς προσηγορίας, ὁμοῦ δὲ νομίζων ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς δυσγενείας τῆ τοῦ δικαίου λυμαινέσθαι περιφανείας, ἀθλίως καὶ ταλαιπώρως νομίζων· μάλιστα μὲν γάρ, εἰ καὶ κατηγορεῖν εἶχε τοῦ πατρὸς, οὐδὲν τοῦτο κατέβλαπτε τὸν Δαυὶδ. Τῶν γάρ αὐτῷ πεπραγμένων ὑπεύθυνός ἐστιν ἕκαστος, καὶ ἀπὸ τούτων ἐπαινεῖσθαι καὶ κατηγορεῖσθαι δύναται. Νυνὶ δὲ πονηρίαν οὐδεμίαν ἔχων εἰπεῖν, τὴν τοῦ γένους δυσγένειαν εἰς μέσον ἔφερε, ταύτην προσδοκῶν ἐπισκοπεῖν αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἐσχάτης ἀνοίας ἦν. Ποῖον γάρ ἐγκλημα τὸ ἐξ εὐτελῶν εἶναι καὶ ταπεινῶν; Ἄλλ' οὐκ ἴδρι ταῦτα ἐκεῖνος φιλοσοφεῖν. Ὁ μὲν οὖν Σαοὺλ υἱὸν Ἰεσοῦ ἐκάλει· ὁ δὲ Δαυὶδ εὐρών αὐτὸν ἔνδον ἐν τῷ σπηλαίῳ καθεῦδοντα, οὐκ ἐκάλει αὐτὸν υἱὸν Κεῖς, ἀλλὰ τῷ τῆς τιμῆς ὀνόματι· *Οὐ γὰρ μὴ ἐπαράγω τὴν χεῖρά μου,* φησὶν, *ἐπὶ χριστὸν Κυρίου.* Οὕτω καθαρὸς ἦν ὀργῆς καὶ μνησικακίας ἀπάσης· χριστὸν Κυρίου καλεῖ τὸν τοσαῦτα ἠδικηκότα, τὸν τοῦ αἵματος αὐτοῦ διψῶντα, τὸν μετὰ μυριάς εὐεργεσίας πολλάκις αὐτὸν ἐπιχειρήσαντα ἀνελεῖν. Οὐ γὰρ ἐσκόπει τί παθεῖν ἐκεῖνος ἄξιός ἦν, ἀλλ' ἐσκόπει τί καὶ ποιῆσαι καὶ εἰπεῖν αὐτῷ πρέπον ἦν, ὅπερ μέγιστος ὄρος φιλοσοφίας ἐστὶ. Τί τοῦτο; ὡς περ ἐν δεσμοτηρίῳ λαβῶν τὸν ἐχθρὸν, διπλῶ κατεχόμενον δεσμῷ, μᾶλλον δὲ τριπλῶ, καὶ τῇ τοῦ τόπου στενοχωρίᾳ, καὶ τῇ τῶν

βοηθησάντων ἐρημία, καὶ τῇ τοῦ ὕπνου ἀνάγκῃ, οὐκ ἀπαιτεῖς δίκην οὐδὲ τιμωρίαν αὐτόν; Οὐχί, φησὶν· οὐ γὰρ τί παθεῖν δίκαιος ὁτός ἐστιν, ὁρῶ νῦν, ἀλλὰ τί ποιῆσαι ἐμοὶ προσῆκεν. Οὐκ εἶδε πρὸς τὴν εὐκολίαν τῆς σφαγῆς, ἀλλ' εἶδε πρὸς τὴν ἀκρίθειαν τῆς αὐτῷ πρεπούσης φιλοσοφίας. Καίτοι τί τῶν τότε οὐκ ἦν ἱκανὸν διαναστῆσαι αὐτὸν πρὸς τὴν σφαγὴν; Τὸ δεδεμένον αὐτῷ παραδοθῆναι τὸν ἐχθρὸν; Ἰστε γὰρ δήπου τοῦτο, ὡς μειζόνως ἐπιτρέχομεν τοῖς εὐκολίας γέμοσι πράγμασι, καὶ ἡ τοῦ κατορθῶσαι ἐλπίς μείζονα τῆς πράξεως ἡμῖν ἐπιθυμίαν ἐντιθῆσιν, ὡς περ καὶ ἐπ' ἐκείνῳ τότε ἦν.

Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς τότε συμβουλευόμενος καὶ διεγείρων; ἀλλ' ἡ μνήμη τῶν παρελθόντων; Ἄλλ' οὐδὲν αὐτὸν ἐκίνησε πρὸς τὸν φόνον· αὐτὸ [169] μὲν οὖν αὐτὸν τὸ τῆς σφαγῆς· εὐκολον ἀπέστρεψεν· ἐνενόησε γάρ, ὅτι διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτὸν ὁ Θεός, ἵνα αὐτῷ πλείονα φιλοσοφίας ὑπόθεσιν παράσχη καὶ ἀφορμὴν. Ὑμεῖς μὲν οὖν αὐτὸν ἴσιος θαυμάζετε, ὅτι οὐδενὸς ἐμνήσθη τῶν παρελθόντων κακῶν· ἐγὼ δὲ δι' ἕτερον πολλῶ μίζον αὐτόν ἐκπλήττομαι. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι οὐδὲ ὁ φόβος αὐτὸν τῶν μελλόντων ὠθησε πρὸς τὸ διαχειρίσασθαι τὸν ἐχθρὸν. Ἥδει γὰρ σαφῶς, ὅτι διαφυγῶν αὐτοῦ τὰς χεῖρας, πάλιν κατ' αὐτοῦ στήσεται· ἀλλ' εἴλετο μᾶλλον αὐτὸς κινδυνεύειν ἀπολύσας τὸν ἠδικηκότα, ἢ τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀτραλείας προνοῶν διαχειρίσασθαι τὸν πολέμιον. Τί γένοιτ' ἂν οὖν ἴσον τῆς μεγάλης καὶ γενναίας ἐκείνης ψυχῆς, ὅς, τοῦ νόμου κελεύοντος ἐξορῦττειν ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ τοῖς ἴσοις ἀμύνεσθαι, οὐ μόνον τοῦτο οὐκ εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ πολλῶ πλείονα φιλοσοφίαν ἐπεδείξατο; Καίτοι γὰρ εἰ ἀνηρήκαί τότε τὸν Σαοὺλ, καὶ οὕτως αὐτῷ φιλοσοφίας ἐγκώμιον ἀκέραιον ἔμενεν ἂν· οὐ μόνον ὅτι ἡμίνατο, οὐκ αὐτὸς ἀρχῶν χειρῶν ἀδίκων, ἀλλ' ὅτι καὶ, *Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ,* μετὰ πολλῆς ἐνίκᾳ τῆς ἐπιεικειας. Οὐ γὰρ ἀντὶ μιᾶς σφαγῆς μίαν ἐπῆρεν, ἀλλ' ἀντὶ πολλῶν θανάτων, ὧν ἐκεῖνος ἐπήγαγεν, οὐκ ἄπαξ, οὐ δις, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὸν ἐπιχειρήσας ἀνελεῖν, ἵνα ἔμελλεν ἐπαγαγεῖν θάνατον· μᾶλλον δὲ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ δεδοικῶτα τὸ μέλλον οὕτως ἐπὶ τὴν ἄμνησαν ἔρχεσθαι, καὶ τοῦτο μετὰ τῶν εἰρημνῶν ὀλόκληρον αὐτῷ τὸν τῆς ἀνεξικακίας διεγείρει στέφανον. Ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ τῶν γεγενημένων εἰς αὐτὸν ὀργιζόμενος καὶ τιμωρίαν ἀπαιτῶν, οὐκ ἂν δύναίτο τῶν τῆς ἀνεξικακίας ἐπιτυχεῖν ἐγκωμίων· τὸν δὲ τὰ μὲν παρελθόντα πάντα πολλὰ ὄντα καὶ χυλεπᾶ ἀφέντα, ὑπὲρ δὲ τοῦ μέλλοντος δεδοικῶτα καὶ προκατασκευάζοντα ἀσφάλειαν ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαζόμενον ἐπὶ τὴν ἄμνησαν ἀνέρχεσθαι, οὐδεὶς ἂν τῶν τῆς ἐπιεικειας ἀποστερήσειε στεφάνων.

ζ' Ἄλλ' ὁμοῦ ὁ Δαυὶδ οὐδὲ τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ καινῶν τινα καὶ παράδοξον εὐσεβῆς φιλοσοφίας τρόπον καὶ οὔτε ἡ μνήμη τῶν παρελθόντων, οὐχ ὁ φόβος τῶν μελλόντων, οὐχ ἡ προτροπὴ τοῦ στρατηγοῦ, οὐχ ἡ ἐρημία τοῦ τόπου, οὐ τὸ τῆς σφαγῆς εὐκολον, οὐκ ἄλλο οὐδὲν διήγειρεν αὐτὸν πρὸς τὸν φόνον· ἀλλ' ὡς περ εὐεργέτου τινὸς, καὶ μεγάλα αὐτὸν πεπονηκότος ἀγαθὰ,

* Particula ἂν e Savilio recepit, paulo infra ἀντὶ πολλῶν, pro eo quod legebatur ὅτι πολ., ex ejusdem conjectura rescribentes. Εἰσι.

οὕτω τοῦ ἐχθροῦ καὶ λελυπηκότος ἐφέλατο. Ποίαν οὖν ἔξομεν ἡμεῖς συγγνώμην, ἀμαρτημάτων παρελθόντων μνημονεύοντες, καὶ τοὺς λελυπηκότας ἀμυνόμενοι, ὅταν ὁ ἀνάγιος ἐκεῖνος, τοσαῦτα μὲν πεπονθώς, πλείονα δὲ καὶ χαλεπώτερα προσδοκῶν αὐτῷ συμβῆσθαι κακὰ ἀπὸ τῆς τοῦ ἐχθροῦ σωτηρίας, φαίνεται φειδόμενος οὕτως, ὡς ἐλέσθαι κινδυνεῦσαι μᾶλλον αὐτὸς, καὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου ζῆν, ἢ τὸν μέλλοντα μυρία πράγματα αὐτῷ περιέχειν ἀποσφάξει διακαίως;

Τὴν μὲν οὖν φιλοσοφίαν ἐκ τούτων ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐσφαξε, τοσαύτης οὐσης ἀνάγκης, ἀλλ' οὐδὲ ῥήμα βλάσφημον εἰς αὐτὸν ἐξήνεγκε, καὶ ταῦτα μὴ μέλλοντος αὐτοῦ ἀκούσασθαι τοῦ ὑβριζομένου. Καίτοι γε ἡμεῖς καὶ φίλους λέγομεν πολλάκις [170] κακῶς ἀπόντας. ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ τὸν ἐχθρὸν καὶ τοσαῦτα ἡδικηκότα. Τὴν μὲν οὖν φιλοσοφίαν ἐκ τούτων ἔστιν ἰδεῖν· τὴν δὲ φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν ἄλλην κηδεμονίαν, ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα ἐποίησε. Τὸ γὰρ κράσπεδον κόψας τοῦ ἱματίου, καὶ τὸν φακὸν τοῦ ὕδατος ὑπερόμενος, ἀπελθὼν πόρρωθεν, καὶ στάς ἐβόησε, καὶ τῷ διασωθέντι ταῦτα ὑπέδειξε, οὐχὶ πρὸς ἐπίδειξιν καὶ φιλοτιμίαν τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν πείσσει βουλόμενος, ὅτι εἰκὴ καὶ μάτην αὐτὸν ὑπόπτειεν ὡς ἐχθρὸν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν πρὸς φίλων ἐπιστάσασθαι σπεύδων. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως αὐτὸν πείσας, καὶ δυνάμενος διαχειρίσασθαι, πάλιν εἰλετο μᾶλλον ἐκτεσεῖν τῆς πατρίδος καὶ ἐν ἄλλοτρίᾳ διατρέβειν, καὶ καθ' ἐκάστην ταλαιπωρούμενος ἡμέραν, τὴν ἀναγκαίαν αὐτῷ πορίζειν τροφήν, ἢ μένων οἴκοι λυπεῖν τὸν ἐπίβουλον. Τί γένοιτ' ἂν ἡμερώτερον τῆς ἐκεῖνου ψυχῆς; Ὄντως δικαίως ἔλεγε, *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πόσης τῆς πραότητος αὐτοῦ*. Τοῦτον καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, καὶ μῆτε λέγωμεν, μῆτε ποιῶμεν κακῶς τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλὰ καὶ εὐεργετώμεν κατὰ δύναμιν· ἡμεῖς γὰρ ἑαυτοὺς εὖ ποιήσομεν μᾶλλον, ἢ ἐκεῖνους. *Ἄν γὰρ ἀφῆτε, φησὶ, τοῖς ἐχθροῖς ὑμῶν, ἀφθεθήσεται ὑμῖν*. Ἄφες δουρικὰ ἀμαρτήματα, ἵνα λάβῃς συγχώρησιν δεσποτικὴν ἀμαρτημάτων· εἰ δὲ μεγάλᾳ ἔδικησεν, ὅσῳ περ ἂν μείζονα ἀφῆς, τοσοῦτῳ μείζονα λήψῃ τὴν συγχώρησιν. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐδιδάχθημεν λέγειν, *Ἄφες ἡμῖν, καθὼς ἀφίεμεν*, ἵνα μάθωμεν, ὅτι τὸ μέτρον τῆς ἀφέσεως παρ' ἡμῶν πρῶτον λαμβάνει τὴν ἀρχήν. Ὡστε, ὅσῳ περ ἂν χαλεπώτερα ὁ ἐχθρὸς ἐργάσῃται κακὰ, τοσοῦτῳ μείζονως εὐεργετεῖ. Σπεύδωμεν τοίνυν καὶ ἐπειγώμεθα καταλλάττεσθαι πρὸς τοὺς λελυπηκότας, ἂν τε δικαίως, ἂν τε ἀδίκως ὀργίζωνται. Ἄν μὲν γὰρ ἐνταῦθα καταλλαγῆς, ἀπληγάς τῆς ἐκεῖ κρίσεως· ἐὰν δὲ, μεταξὺ μενοῦσης τῆς ἐχθρας, θάνατος ἐπιστάς ἀπαγάγῃ τὴν ἀπέχθειαν μεσολαβήσας, ἐκεῖ λοιπὸν εἰσαχθῆναι τὴν δίκην ἀνάγκη. Καθάπερ οὖν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθετοῦντες,

ἂν μὲν ἔξω φιλικώτερον διαλύτῳνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ ζημίας καὶ φόβου καὶ κινδύνων πολλῶν ἑαυτοὺς ἀπαλλάττουσι, κατὰ γνώμην ἐκατέρους τοῦ τέλους τῆς δίκης ἐκβαίνοντες· ἂν δὲ τῷ δικαστῇ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέψωσι, καὶ χρημάτων ζημία καὶ τιμωρία πολλάκις, καὶ τὸ τὴν ἐχθραν μένειν ἀκίνητον αὐτοῖς περιέσται· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, ἂν μὲν κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν διαλυσώμεθα, πάσης ἑαυτοὺς κολάσεως ἀπαλλάξομεν· ἂν δὲ ἐχθροὶ μένοντες εἰς τὸ δικαστήριον ἀπέλθωμεν ἐκεῖνο τὸ φοβερόν, τὴν ἐσχάτην δώσομεν δίκην ἐπὶ τῇ ψήφῳ τοῦ δικαστοῦ πάντας ἐκείνου, καὶ ἀμφοτέροι τιμωρίαν ὑποστησώμεθα ἀπαραίτητον, ὁ μὲν ἀδίκως ὀργιζόμενος, διὰ τοῦτο ὅτι ἀδίκως, ὁ δὲ δικαίως, διὰ τοῦτο ὅτι δικαίως ἐμνησιχάκησε. Ἐὰν γὰρ ἀδίκως ὤμειν τι πεπονθότες κακῶς, συγχώρησιν δεῖ προσνέμεν τοῖς ἡδικηκόσι. Καὶ σκόπει πῶς τοὺς ἀδίκως λυπήσαντας ὠθεῖ καὶ κατεπίγει πρὸς τὴν καταλλαγὴν τῶν ἡδικημένων. *Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, φησὶν, ἐμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, κἀκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ὕπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι* [171] *τῷ ἀδελφῷ σου*. Οὐκ εἶπε, *Συνάγαγε*, προσένεγκε τὴν θυσίαν, ἀλλὰ, *Διαλλάγηθι*, καὶ τότε προσένεγκε. Ἄφες αὐτὴν κείσθαι, φησὶν, ἵνα ἡ ἀνάγκη τῆς προσφορᾶς καὶ ἄκοντα καταναγκάσῃ πρὸς τὴν καταλλαγὴν ἐλθεῖν τὸν δικαίως ὀργιζόμενον. Ὅρα πῶς πρότρεπει πάλιν πρὸς τὸν παροξύναντα ἐλθεῖν, εἰπὼν, *Ἄφετε τοῖς ὀφειλέταις ὑμῶν, ὅπως καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ἀφήσῃ ὑμῶν τὰ παραπτώματα*. Οὐ γὰρ μικρὸν τέθεικε μισθὸν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ὑπερβαίνοντα τὸ τοῦ κατορθώματος μέγεθος. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐνοοῦντες, καὶ τὴν ἀμοιβὴν τὴν ἐπὶ τούτῳ γινωμένην λογιζόμενοι, καὶ ὡς οὐ πολλοῦ καμάτου καὶ σπουδῆς ἔστιν ἀμαρτήματα ἀπαλεῖψαι, συγχωρῶμεν τοῖς ἡμῖν ἡδικηκόσιν. Ὁ γὰρ διὰ νηστείας, καὶ ὕδατων, καὶ εὐχῶν, καὶ σάκκου, καὶ σποδοῦ, καὶ μυριάς ἐξομολογήσεως· μόλις ἕτεροι κατορθοῦσι, τὸ τὰ ἀμαρτήματα ἐξαλείψειν λέγω τὰ ἑαυτῶν, τοῦτο ἔξιστιν ἡμῖν βιθίως ποιεῖν χωρὶς σάκκου καὶ σποδοῦ καὶ νηστείας, ἂν μόνον ἀπὸ τῆς διανοίας ἐξαλείψωμεν τὴν ὀργὴν, καὶ μετὰ εὐκρινείας ἀφῶμεν τοῖς ἡδικηκόσιν ἡμῶν. Ὁ δὲ τῆς εἰρήνης καὶ ἀγάπης Θεὸς πάντα θυμὸν καὶ πικρίαν καὶ ὀργὴν τῆς ψυχῆς· ἐξορίσας τῆς ἡμετέρας, καταξιώσας κατὰ τὴν τῶν μελῶν ἀκλόουθίαν μετὰ ἀκριβείας συνδεδεμένους ἀλλήλοις, ὁμοθυμαδὸν, ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ ψυχῇ, διηνεκῶς ἀναπέμπειν τοὺς ὀφειλομένους εὐχαριστηρίους ὑμῶνος αὐτῷ, ὅτι αὐτῷ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

riis, pepercit. Quamnam igitur veniam merebimur nos, qui præteritorum delictorum memores sumus et eos ulciscimur, qui nos læserint, cum innocens ille tot mala passus, quique plura et graviora sibi, si hostem servaret, exspectabat eventura, sic pepercisse videatur, ut periculum ipse subire maluerit, atque in metu ac tremore vivere, quam eum quem sibi innumeras moliturum insidias sciebat, jure occidere?

Davidis patientiam exaggerat. — Ejus itaque philosophiam ex his cernere licet, quod non modo tanta imminente necessitate non interemerit, sed neque maledictum in eum verbum ullum protulerit, licet is quem læsurus fuisset, minime audiisset. Atqui nos etiam amicos sæpenumero absentes conviciis incessimus; at ille ne inimicum quidem, a quo tot fuerat affectus injuriis. Ac philosophiam quidem ex his licet cognoscere: benignitatem autem ac reliquam sollicitudinem ex iis, quæ postea præstitit. Quod enim fibriam vestis absiderit, quod aquæ scyphum subtraxerit, quod longe scedens et stans clamavit (1. Reg. 24. 5. et 26. 13. sqq.), atque a se servato incolumi hæc significavit, non ad ostentationem et ambitionem id fecit, verum ut operibus ipsis ei persuaderet, se immerito ac sine causa tamquam hostem illi fuisse suspectum, et hac ratione studuit illum ad amicitiam provocare. Verumtamen cum ne sic quidem illum flectere potuisset, atque e medio posset tollere, rursus patria carere maluit, et peregre vivere, atque in malis quotidie versari, dum necessarium sibi victum compararet, quam domi manendo insidiatorem suum lædere. Quid illius anima lenius reperiri possit? Merito sane dicebat, *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus* (Psal. 131. 1). Hunc imitemur nos quoque, ac neque dicamus, neque faciamus inimicis quidquam mali, sed et pro viribus de illis bene mereamur: siquidem de nobis ipsis potius, quam de illis læne merebimur. *Si enim, inquit, dimiseritis inimicis vestris, dimittetur vobis* (Matth. 6. 14): dimitte servilia peccata, ut veniam herilem obtineas peccatorum: quod si magnam intulerit injuriam, quanto majora dimiseris, tanto majorem veniam obtinebis. Propterea namque dicere edocti sumus, *Dimitte nobis, sicut nos dimittimus* (Ibid. v. 12), ut discamus remissionis modum initium a nobis accipere. Itaque, quanto graviora mala intulerit inimicus, tanto majoribus afficit beneficiis. Properemus igitur, et cum iis qui nos læserint, reconciliari festinemus, sive jure, sive injuria sint irati. Si enim hic fueris reconciliatus, illie a judicio liberaberis: sin autem interim, dum inimicitie perseverant, mors interveniens odium e

medio tollat, illic deinceps judicium constitutum necesse est. Ut igitur homines multi qui inter se controversantur, si quidem extra forum amice litem inter se componant, damno, metu, periculisque multis se liberant, dum ex animi sententia litis eis terminatio succedit: quod si judici negotium suum permittant, nihil aliud inde præter pecuniæ jacturam et pœnam persæpe, atque immortalium inimicitiarum continuationem reportabunt: ita hic quoque, si dum in hac vita versamur, lites componamus, omni nos supplicio liberabimus: sin autem in odio perseverantes, ad tremendum illud judicium abeamus, illius judicis calculo damnati, extremo plane supplicio plectemur, et utrique pœnas inevitabiles sustinebimus, unus quidem injuste iratus, propterea quod injuste, alter autem juste iratus, quod juste memoriam injuriæ conservavit. Licet enim injuste quidpiam mali passi fuerimus, veniam dari par est iis, a quibus injuria læsi fuimus. Ac vide quo pacto eos, qui præter jus fasque molestiam intulerunt, impellat et urgeat ad reconciliationem cum illis quos læserint. *Si offeras munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te: vade, prius reconciliare fratri tuo* (Matth. 5. 23. 24). Non dixit, Collige, sacrificium offer, sed, *Reconciliare*, ac deinde offer. Sine ibi jaceat, inquit, ut oblationis necessitas etiam invitum reconciliari cogat eum, qui juste fuerit iratus. Vide quo pacto rursus hortetur ut ad eum qui nos offendit, veniamus, dicens: *Dimittite debitoribus vestris, ut et Pater vester dimittat delicta vestra* (Marc. 11. 25). Non enim exiguum mercedem proposuit, sed eam etiam quæ boni operis magnitudinem longe excederet. Hæc igitur omnia nobis ob oculos ponentes, ac remunerationem hac de causa nobis propositam mente versantes, quamque non magni sit laboris aut studii peccata delere, his a quibus læsi fuimus, veniam demus. Quod enim alii jejuniis, lacrimis, precibus, sacco, cinere, ac millies repetita confessione vix perficiunt, ut niuirum sua peccata deleant, hoc nobis sine sacco et cinere ac jejuniis facile licet præstare, si modo ex animo iram deleamus, eisque qui nos injuria læserint, sincere dimittamus. Deus autem pacis et caritatis omnem furorem, et acerbitatem, et iram ex anima nostra exterminans nobis largiatur, ut juxta membrorum ordinem inter nos nexuque firmiter copulati, unanimiter, uno ore unaque anima, perpetuo gratiarum actionis hymnos ipsi debitos offeramus, quoniam ipsi gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD DUAS HOMILIAS IN ILLUD,

Ex hisce duabus homiliis vix quidquam eruere possumus, unde quo habitæ tempore fuerint expiscemur, hoc unum sat probabili conjectura fulti dicimus, nimirum verisimile esse illas Antiochiæ habitas fuisse. Etenim illum in sacerdotali adhuc ordine fuisse argui videtur ex iis quæ de sacerdotibus istius, in qua degebat, urbis aliquot in locis ait; maxime vero in secunda homilia, num. 5, ubi auctores carpens, quod quidam eorum in sacerdotes probra et convicia jacerent, alii vero hæc audientes maledicos illos non compescerent, talia fatur: *Quid illis fuerit beatus, quid autem nobis miseris? Quandoquidem illi sanguinem et animam pro præceptoribus profundeabant, nos autem neque verbum pro communibus patrious, ὑπὲρ τῶν κοινῶν πατέρων, emittere audeamus, sed cum audiamus eis maledici et conviciis eos dehonestari et a suis et ab alienis, maledicos neque compescimus, neque reprehendimus, neque prohibemus.* Hæc certe non videntur esse dicta Chrysostomi jam episcopi Constantinopolitani: neque enim ille jam episcopus sacerdotes illos, qui conviciis impetebantur, communes patres appellasset; veri autem similis est eum, cum seniores Ecclesiæ Antiochenæ sacerdotes probris oneratos cerneret, eodem patrum loco ha-

IN ILLUD,

SALUTATE PRISCILLAM ET AQUILAM (Rom. 16. 3), ET QUÆ SEQUUNTUR, SERMO I.

1. *In Scriptura nihil superfluum. Unde hæreses natae sunt.* — Multos arbitror ex vobis mirari lectionis apostolicæ locum istum, vel potius minus necessariam ac supervacaneam ducere partem istam epistolæ, quod salutationes tantum frequentes habeat ac sibi invicem succedentes. Quam ob causam et ipse hodierno die cursum orationis alio flectens, ab illo digressus argumento ad hoc divertere sum paratus, ut in sacris Scripturis nihil supervacaneum esse intelligatis et non necessarium, sive unum iota sit, sive apex unus, imo etiam simplex salutio magnum nobis pelagus aperit sententiarum. Quid dico, simplex salutio? Sæpe vel literæ unius accessio integrum agmen sententiarum invexit. Atque hoc in nomine Abrahamæ videre licet. An non entia absurdum est eum quidem, qui epistolam acceperit ab amico, non corpus tantum epistolæ legere, sed etiam in line positam salutationem, atque inde maxime scriptoris affectum conjicere, cum vero scribat Paulus, vel potius non Paulus, sed Spiritus gratia dicet epistolam ad integram civitatem ac tantum populum, et per illos orbi terrarum universo, supervacaneum aliquid eorum, quæ in ea sunt, arbitrari eaque perfunctorio percurrere, neque cogitare hanc ob causam omnia susque deque verti? Hoc enim est, hoc plane, quod magnam negligentiam nobis ac torporem ingenerat, quod non omnes Scripturas legamus, sed ea quæ censemus dilucidiora scilicet legamus, cæterorum nullam rationem habeamus. Hoc etiam hæreses introduxit, quod totum corpus nolimus perlegere, quodque superfluum aliquid esse minusque necessarium arbitremur. Propterea nos in alia quidem omnia studium omne conferimus, non in superflua tantum, sed et

in ea quæ inutilia sunt et noxia: Scripturarum autem peritia negligitur ac despicitur. Atque illi quidem qui certaminis equorum spectacula ad stuporem usque mirantur, et nomen, et gregem, et genus, et patriam, et educationem equorum diligentissime possunt referre, atque annos vitæ, cursusque vehementiam, et quis cum quo si fuerit copulatus, victoriam reportabit, et quis equus ex his vel illis emissus carceribus, et a quo si agitatore regatur, vivet in cursu, et adversarium antecedit. Illi etiam qui saltationibus vacant, nihilo minorem quam isti, sed et majorem erga illos qui in theatris indecore se gerunt, insaniam præ se ferunt, mimos dico et saltatriculas, dum et genus ipsarum et patriam et educationem et alia cuncta commemorant: nos autem si interrogemur, quot et quæ Pauli sint epistolæ, ne numerum quidem scimus exprimere. Quod si sint nonnulli qui numerum noverint, quænam tamen urbes epistolæ acceperint, si interrogentur, quid sit respondendum ignorant. Atque homo quidem eunuchus et barbarus innumeris curis negotiisque distractus innumeris, ita libris affixus erat, ut ne itineris quidem tempore interquiesceret, sed in curru sedens diligentem lectioni Scripturæ operam daret (*Act. 8. 27. seqq.*): nos autem qui ne minima quidem parte illius occupationum urgemur, vel ipsis nominibus epistolarum terremur, idque cum singulis diebus dominicis hæc conveniamus, et sacris lectionibus audiendis vacemus. Verum enim vero ne in solam reprehensionem sermonem impendamus, age salutationem ipsam, quæ supervacanea videtur esse atque importuna, in medium adducamus. Si enim explicetur, et utilitas ostendatur, quam parit iis qui diligenter attendent, et

SALUTATE PRISCILLAM ET AQUILAM.

buisse, sicque appellasse. In hisce porro duabus homiliis id demonstrare nititur Chrysostomus, quod et alibi frequenter, nimirum inscriptiones, nomina propria, salutationes, aliasque quantumvis minimas Scripturæ sacræ particulas, non supervacaneas, sed diligenter excutiendas esse: cum vero inscriptiones et nomina commemorat initio secundæ dicens, Ἄρα ἐμάθετε καὶ ἐπιγραφάς, καὶ ὀνόματα, καὶ ψιλὰς περιεργάζεσθαι προσήσεις, Num didicistis et inscriptiones, et nomina, et simplices salutationes diligenter in Scripturis excutienda; cum, inquam, inscriptiones, et nomina, id est, nomina propria commemorat, subindicare prorsus videtur quatuor Homilias, quas de inscriptione Actuum deque aliis Scripturæ sacræ inscriptionibus, necnon quatuor alias quas de nominibus, ac de nominum mutatione Antiochiæ haberat. Unde etiam eruitur hasce duas homilias Antiochiæ habitas fuisse: nam, ut liquet, eundem ille populum, qui memoratas audierat homilias, alloquitur.

Prioris homiliæ interpretatio Latina est Frontonis Ducæi, posterioris vero Sigismundi Gelenii, quam multis in locis castigavimus.

[172] ΕΙΣ ΤΟ

Ἐπιστάσαθε Πρισκίλλαν καὶ Ἀκύλαν, καὶ τὰ ἐξῆς, λόγος α'.

α'. Πολλοὺς ὁμῶν οἶμαι θαυμάζειν ἐπὶ τὴν περικοκῆν τῆς ἀποστολικῆς ἀναγνώσεως ταύτης, μᾶλλον δὲ πάρεργον ἡγεῖσθαι καὶ περιττὸν τοῦτο τῆς ἐπιστολῆς τὸ μέρος, διὰ τὸ προσήσεις ἔχειν μόνον συνεχεῖς καὶ ἐπαλλήλους. Διὸ δὴ καὶ αὐτὸς ἐτέρωσε τήμερον ὤρμημένος, ἀποστὰς ἐκείνης τῆς ὑποθέσεως, εἰς ταύτην καθεῖναι παρασκευάζομαι, ἵνα μάθῃτε, ὅτι τῶν θείων Γραφῶν οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν πάρεργόν ἐστι, κἄν ἰῶτα ἓν, κἄν μία κεφαλαία ᾖ, ἀλλὰ καὶ ψιλὴ πρόσρησις πολὺ πέλαιος ἡμῖν ἀνοίγει νοημάτων. Καὶ τί λέγω, ψιλὴ πρόσρησις; Πολλάκις καὶ ἐνδὲς στοιχείου προσθήκη ὀλόκληρον νοημάτων εἰσῆγαγε δύναμιν. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀβραάμ προσηγορίας ἔστιν ἰδεῖν. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον παρὰ φίλου μὲν ἐπιστολὴν δεχόμενον, μὴ τὸ σῶμα τῆς ἐπιστολῆς ἀναγινώσκων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν κάτω κειμένην πρόσρησιν, κἀκεῖθεν μάλιστα στοχάζεσθαι τὴν τοῦ γεγραφότος διὰθεσιν, Παύλου δὲ γράφοντος, μᾶλλον δὲ οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὴν ἐπιστολὴν ὑπαγορευούσης ὀλοκλήρῳ πόλει καὶ δῆμῳ τοσοῦτω, καὶ δι' ἐκείνων τῆς οἰκουμένης πάσης, νομίζειν περιττὸν τι εἶναι τῶν ἐγκειμένων, καὶ παρατρέχειν ἀπλῶς, καὶ μὴ ἐνοεῖν, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ ἄνω κάτω πεποίηκε; Τοῦτο γάρ ἐστι, τοῦτο, ὃ πολλῆς βραθυμίας ἡμᾶς ἐνέπλησε, τὸ μὴ πάσης ἐπιεῖναι τὰς Γραφάς, ἀλλ' ἂν νομίζομεν εἶναι σαφέστερα, ταῦτα ἐκλεγμένους, τῶν ἄλλων μηδένα κοιτῆσαι λόγον. Τοῦτο καὶ τὰς αἰρέσεις εἰσῆγαγε, τὸ μὴ βούλεσθαι ἅπαν ἐπιεῖναι τὸ σῶμα, τὸ νομίζειν εἶναι τι περιττὸν καὶ πάρεργον. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἄλλα ἅπαντα ἡμῖν διεσποῦδασθαι, οὐχὶ τὰ περιττὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνόνητα καὶ βλαβερά· τῶν Γραφῶν δὲ ἡ ἐμπειρία ἡμέληται καὶ παρῶπται· καὶ οἱ μὲν πρὸς τὴν θεω-

ρίαν τῆς τῶν Ἰσραὴλ ἀμίλλης ἐπιτορμένοι, καὶ ὀνόματα, καὶ ἀγγέλιον, καὶ γένος, καὶ πατρίδα, καὶ ἀνατροφὴν τῶν Ἰσραὴλ ἔχουσιν εἰπεῖν μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης, καὶ ἔτη ζωῆς, καὶ ἐνεργείας δρόμων, καὶ τίς τίνι συνταττόμενος τὴν νίκην ἀρκάσεται, καὶ ποῖος Ἰσραὴλ ἐκ ποίας ἀφειδῆς βαλθῆτος, καὶ τίνα ἔχων ἡνίοχον, περιέσται τοῦ δρόμου, καὶ τὸν ἀντίτεχον παραδραμεῖται. Καὶ οἱ περὶ τὴν ὀρχήστραν δὲ ἐσχολακότες, οὐκ ἐλάττω τούτων, ἀλλὰ καὶ πλείω μανίαν [173] περὶ τοὺς ἐν τοῖς θεάτροις ἀσχημονούοντας ἐπιδείκνυνται, μίμους λέγω καὶ ὀρχηστρίας, καὶ γένος αὐτῶν, καὶ πατρίδα, καὶ ἀνατροφὴν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα καταλέγοντες· ἡμεῖς δὲ ἐρωτώμενοι, ὀπόσαι, καὶ τίνες εἰσὶν αἱ Παύλου ἐπιστολαί, οὐδὲ τὸν ἀριθμὸν ἴσμεν εἰπεῖν. Εἰ δὲ τινες καὶ εἰεν τὸν ἀριθμὸν ἐπιστάμενοι, ἀλλὰ τὰς πόλεις, αἱ τὰς ἐπιστολάς ἐδέξαντο, ταῦτα ἐρωτώμενοι διαπαροῦσι πρὸς τὴν ἐρώτησιν. Καὶ ἄνθρωπος μὲν ἐνούχος καὶ βάρβαρος, μυρίαίς φροντίσιν ὑπὸ μυρίων ἐλκόμενος πραγμάτων, οὕτω πρυσέκειτο βιβλίοις, ὥς μὴδὲ κατὰ τὴν καιρὸν τῆς ὁδοπορίας ἡσυχάζειν, ἀλλ' ἐπ' ὀχλήματος καθήμενος, ἐγκεῖσθαι μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας τῆ τῶν θείων Γραφῶν ἀναγνώσει· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν μέρος τῆς ἀσχολίας ἔχοντες τῆς ἐκείνου, καὶ πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιστολῶν ξενιζόμεθα, καὶ ταῦτα καθ' ἑκάστην κυριακὴν ἐνταῦθα συλλεγόμενοι, καὶ θείας ἀπολαύοντες ἀκροάσεως. Ἀλλὰ γὰρ ἵνα μὴ μόνον εἰς ἐπιτίμησιν τῶν λόγων ἀναλώσωμεν, φέρε, τὴν πρόσρησιν αὐτὴν τὴν δοκούσαν εἶναι περιττὴν καὶ παρενοχλεῖν, εἰς μέσον ἀγάγωμεν. Ἀναπτυσσομένης γὰρ αὐτῆς καὶ δεικνυμένου τοῦ κέρδους ὅσον παρέχει τοῖς προσέχουσιν αὐτῇ μετὰ ἀκριβείας, ὅτε μείζων ἔσται κατηγορία τοῖς ἀμελοῦσι τοσοῦτων θη-

σαυρῶν, καὶ τὸν πνευματικὸν ἀπὸ τῶν χειρῶν βί-
πτοις πλοῦτον. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ πρόσρησις; Ἀσπά-
ζεσθε, φησὶ, *Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνερ-
γούς μου ἐν Κυρίῳ*. Ἄρα οὐ δοκεῖ ψιλή τις εἶναι
πρόσρησις, καὶ μηδὲν μέγα, μηδὲ γενναῖον ἡμῖν ἐνδει-
κνυσθαι; Φέρε οὖν, εἰς αὐτὴν μόνην ἅπασαν τὴν διάλε-
ξιν ἀναλώσωμεν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀρκέσομεν σήμερον τὰ
ἔγκειμενα ἅπαντα τοῖς ὀλίγοις τούτοις ῥήμασιν ἀνιμψ-
σασθαι σπουδάσαντες ὑμῖν νοήματα, ἀλλὰ ἀνάγκη καὶ
εἰς ἑτέραν ὑμῖν ἡμέραν ταμιευθῆναι τὴν τῶν θεωρη-
μάτων περιουσίαν, τῶν τικτομένων ἀπὸ τῆς ὀλίγης
ταύτης προσρήσεως. Οὐδὲ γὰρ ἅπασαν αὐτὴν ἐπελ-
θεῖν παρασκευάζομαι, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς καὶ ἀρχὴν
καὶ προοίμιον μόνον· *Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ
Ἀκύλαν*.

β'. Πρῶτόν ἐστιν ἐκπλαγῆναι τοῦ Παύλου τὴν ἀρε-
τὴν, ὅτι τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐγκεχειρισμένος, καὶ
γῆν καὶ θάλατταν, καὶ τὰς ὕψ' ἡλίψ πόλεις ἀπάσας,
καὶ βαρβάρους, καὶ Ἑλληνας, καὶ δῆμους τοσοῦτους
ἐν ἑαυτῷ περιφέρων, ἐνὸς ἀνδρὸς καὶ μιᾶς γυναικὸς
τοσαύτην ἐποίητο φροντίδα· καὶ δεῦτερον τοῦτο θαυ-
μάσαι, πῶς ἄγρυπνὸν τε καὶ μεμεριμνημένην εἶχε
ψυχὴν, οὐχὶ κοινῇ πάντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ με-
μνημένος ἐκάστου τῶν δοκίμων καὶ γενναίων. Νῦν μὲν
γὰρ οὐδὲν θαυμαστὸν τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν προεστῶ-
τας τοῦτο ποιεῖν, τῷ καὶ τοὺς θορούθους κατεστάθαι
ἐκείνους, καὶ μιᾶς πόλεως ἀναδεέχθαι πρόνοιαν μόνον·
τότε δὲ οὐ τὸ τῶν κινδύνων μέγεθος μόνον, ἀλλὰ
καὶ τὸ τῆς ὁδοῦ διάστημα, καὶ τὸ τῶν φροντίδων πλη-
θος, καὶ τὰ ἐπάλληλα κύματα, καὶ τὸ μὴ συνεχῶς
ἅπασιν ἐπιχωριάζειν αἶε, καὶ πολλά ἕτερα πλεονα-
τούτων, ἱκανὰ τῆς μνήμης ἐκβαλεῖν καὶ τοὺς σφόδρα
ἐπιτηδείους. Ἄλλ' οὐκ ἐξέβαλε τούτους. Πῶς οὖν οὐκ
ἐξεβλήθησαν; Διὰ τὴν τοῦ Παύλου μεγαλοφυλίαν, καὶ
τὴν θερμὴν αὐτοῦ καὶ γνησίαν ἀγάπην. Οὕτω γὰρ
αὐτοὺς εἶχεν ἐν διανοίᾳ, ὡς καὶ ἐν ἐπιστολαῖς αὐ-
τῶν μεμνησθαι [174] πολλάκις. Ἄλλ' ἴδωμεν τίνας
καὶ ὅποιοι ἦσαν οὗτοι, οἱ τὸν Παῦλον οὕτω χειρωσά-
μενοι, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον ἐπισπασάμενοι πόθον.
Ἄρα ὕπατοί τινες καὶ στρατηγοὶ ἦσαν, καὶ ὕπαρχοι,
ἢ ἄλληντινὰ περιφάνειαν κεκτημένοι, ἢ πλοῦτον πολλὸν
περιβεβλημένοι, καὶ τῶν τὴν πόλιν ἀγόντων; Οὐδὲν
τούτων ἐστὶν εἰπεῖν, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν, πτωχοὶ
καὶ πένητες, καὶ ἐκ τῆς τῶν χειρῶν ἐργασίας ζῶν-
τες. Ἦσαν γὰρ, φησὶ, σκηνοποιοὶ τῇ τέχνῃ· καὶ οὐκ
ἤσχυνετο ὁ Παῦλος, οὐδὲ δνειδος εἶναι ἐνόμιζε βασι-
λικωτάτῃ πόλει καὶ δῆμῳ μέγα φρονοῦντι, κελεύων
τούς χειροτέχνους ἐκείνους ἀσπάζεσθαι, οὐδὲ καθυθρι-
ζειν αὐτοὺς ἡγεῖτο τῇ πρὸς ἐκείνους φιλίᾳ· οὕτως
ἦν ἅπαντας πεπαιδευκός· τότε φιλοσοφεῖν. Καίτοι
γε ἡμεῖς πολλάκις συγγενεῖς ἔχοντες πενεστέρους
ὀλίγῳ, τῆς πρὸς αὐτοὺς οἰκειότητος ἀλλοτριούμεθα,
καὶ δνειδος εἶναι νομίζομεν, εἰ φωραθεῖν ποτε
ἐκείνοις προσήκοντες· ὁ δὲ Παῦλος οὐχ οὕτως, ἀλλὰ
καὶ ἐγκαλλωπίζεται τῷ πράγματι, καὶ οὐ τοῖς τότε
μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι δῆλον ἐποίη-
σεν, ὅτι εἰς τοὺς πρώτους αὐτῷ τὴν φιλίαν ἐτέλουν

ἐκείνοι οἱ σκηνοποιοὶ. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, Καὶ τί
γὰρ μέγα καὶ θαυμαστὸν, καὶ αὐτὸν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς
ὄντα τέχνης, μὴ ἐπαισχύνεσθαι τοῖς ὁμοτέχνους; Τί
λέγεις; Τοῦτο γὰρ αὐτὸ μέγιστόν ἐστι καὶ θαυμα-
στόν. Οὐ γὰρ οὕτως οἱ προγόνων ἔχοντες εἰπεῖν πε-
ριφάνειαν ἐπαισχύνονται τοῖς καταδεεστέροις, ὡς
οἱ γενόμενοι ποτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐτελείας, εἴτα
ἀθρόον εἰς λαμπρότητα τινα καὶ περιφάνειαν ἀνα-
βάντες. Ὅτι δὲ Παύλου λαμπρότερον οὐδὲν ἦν, οὐδὲ
περιφανέστερον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων ἐπι-
σημότερος ἦν, παντὶ που δῆλον ἐστίν. Ὁ γὰρ δαίμο-
σιν ἐπιτάττων, καὶ νεκροὺς ἐγεῖρων, καὶ ἐξ ἐπιτά-
γματος καὶ πηρώσει, καὶ θεραπεύσει τοὺς πεπληρωμέ-
νους δυνάμενος, οὗ τὰ ἱμάτια καὶ αἱ σκιά αἴπαν νο-
σημάτων εἶδος ἔλυον, εὐδὴλον ὅτι οὐδὲ ἄνθρωπος λοι-
πὸν εἶναι ἐνομίζετο, ἀλλ' ἀγγελός τις ἐξ οὐρανοῦ κα-
ταβάς. Ἄλλ' ὁμως τοσαύτης ἀπολαύων δόξης, καὶ
πανταχοῦ θαυμαζόμενος, καὶ ὅπουπερ ἀγ φανείη
πάντας ἐπιστρέφων, οὐκ ἐπησχύνετο τὸν σκηνοποιὸν,
οὐδὲ ἐλαττοῦσθαι ἐνόμιζε τοὺς ἐν τοσοῦτοις ἀξιώμασιν
ὄντας. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ Ῥωμαίων
πολλοὺς εἶναι περιφανεῖς, οὓς ἠνάγκαζε τοὺς πτω-
χοὺς ἐκείνους ἀσπάσασθαι. Ἥδει γὰρ, ἤδει σαφῶς,
ὅτι εὐγένειαν οὐ πλοῦτου περιφάνεια, οὐδὲ χρημά-
των περιουσία, ἀλλὰ τρόπων ἐπιεικεία ποιεῖν εἰώθεν·
ὡς οἱ γε ταύτης μὲν ἀπεστερημένοι, ἀπὸ δὲ τῆς τῶν
γεγεννηκότων αὐτοὺς δόξης μεγαλοφρονοῦντες, ὄνομα-
τι μόνον εὐγενείας ψιλῶ, ἀλλ' οὐχὶ πράγματι καλλωπι-
ζονται· μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα φωραῖται πολλάκις. εἰ
τις ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου προγόνου τῶν εὐγενῶν ἀναδαίη
τούτων. Τὸν γὰρ περιφανῆ καὶ λαμπρὸν, καὶ πατέρα
ἔχοντα ἐπίσημον εἰπεῖν καὶ πάππον, ἂν μετὰ ἀκρι-
θείας ἐξετάσης, πολλάκις εὐρήσεις ἐπίπακπον εὐτελεῖ
τινα καὶ ἀνώνυμον ἐσχηκότα· καθάπερ τῶν εὐτελέων
εἶναι δοκούντων ἂν [175] τὸ γένος ἄπαν ἀναβαίνον-
τες κατὰ μικρὸν διερευνησώμεθα, ὑπάρχους καὶ
στρατηγούς εὐρήσομεν αὐτῶν πολλάκις τοὺς ἀνωτέρω
προγόνους, καὶ εἰς ἱπποφοροὺς καὶ συσφοροὺς εὐ-
ροι τις ἂν γεγεννημένους. Ἄπερ οὖν ἅπαντα Παῦλος
εἰδὼς, τούτων μὲν οὐ πολλὴν ἐποίητο λόγον, ψυχῆς
δὲ εὐγένειαν ἐζήτηε, καὶ τοὺς ἄλλους ταύτην θαυμά-
ζειν ἐπαίδευσεν. Οὐ μικρὸν οὖν τοῦτο τέως ἐνετύθεν
καρπούμεθα, τὸ μηδενὶ τῶν εὐτελεστέρων ἐπαισχί-
νεσθαι, τὸ ψυχῆς ἀρετὴν ἐπιζητεῖν, τὸ πάντα τὰ
ἔξωθεν ἡμῖν περιεκείμενα περιττά εἶναι νομίζειν καὶ
ἀνόνητα.

γ'. Ἔστι καὶ ἕτερον οὐκ ἐλαττον τοῦτου καρπώσα-
σθαι κέρδος ἐνετύθεν, καὶ ὁ μάλιστα συνέχει ἡμῶν
τὴν ζωὴν κατορθωθέν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Τὸ μὴ κατη-
γορεῖν τοῦ γάμου, μηδὲ νομίζειν ἐμπόδισμα εἶναι καὶ
κώλυμα τῆς εἰς ἀρετὴν φερούσης ὁδοῦ, τὸ γυναικῶ
ἔχειν, καὶ παῖδας τρέφειν, καὶ οἰκίας προστασθαι,
καὶ τέχνην μεταχειρίζειν. Ἴδου καὶ ἐνταῦθα ἀνὴρ ἦν
καὶ γυνή, καὶ ἐργαστηρίων προεστήκασαν, καὶ τέχ-
νην μετεχειρίζοντο, καὶ τῶν ἐν μοναστηρίοις ζώντων
ἀκριθεστέραν ἐπεδείξαντο πολλῶ τὴν φιλοσοφίαν.
Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀφ' ὧν προσεῖπεν αὐτοὺς ὁ Παῦ-
λος, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀφ' ὧν προσεῖπεν, ἀλλὰ καὶ

tum majus eorum crimen apparebit et culpa, qui tantos contemnunt thesauros, et spirituales e manibus opes abiciunt. Quenam igitur est salutatio? *Salutate*, inquit, *Priscillam et Aquilam adjutores meos in Domino* (Rom. 16. 3). Nonne videtur nuda quædam esse salutatio, neque quidquam magnum aut eximium nobis indicare? Age igitur in eam solam totam hanc sermocinationem impendamus: imo vero ne hodie quidem poterimus vobis involutas exiguis istis vocibus explicare sententias, sed in alterum diem reservare vobis necesse est contemplationum copiam, quæ ex hujus exiguæ salutationis consideratione nascetur. Neque enim totam illam enarrare statui, sed partem ejus et initium atque exordium tantum: *Salutate Priscillam et Aquilam*.

2. *Quæ in hac salutatione sunt considerata. Opifices et pauperes salutatur Paulus.*—Primo quidem Pauli virtutem admiremur oportet, quod cum illi totius orbis terrarum esset cura commissa, et terram, mare, cunctasque civitates quæ sub cælo sunt, et barbaros et Græcos, et tot populos secum circumferret, adeo de viro uno deque una muliere sollicitus esset; secundo hoc item mirandum, quam vigilantem ac sollicitum esset animo præditus, qui non omnium simul tantum, sed et privatim singulorum ex probis et eximiiis recordaretur. Jam enim præsules Ecclesiarum id agere nihil sane mirum, cum et tumultus illi sedati sint, et unius civitatis tantum curam susceperint: tum vero non periculorum tantum inagnitudo, sed et itineris intercapedo, et multitudo curarum, et continui fluctus, quodque non semper apud omnes assidue moraretur, atque alia plura poterant etiam valde caros e memoria excutere. Verumtamen hos non excusserunt. Quo tandem pacto non excussi sunt? Ob Pauli magnanimitatem ac fervidam sinceramque ipsius caritatem. Sic enim menti ejus inhærebant, ut et in literis crebram eorum fecerit mentionem. Sed videamus quinam illi qualesque tandem essent, qui Paulum adeo sibi manciparant, et ad amorem suum pellexerant. Num fortasse consules aliqui vel magistri militum erant et præfecti, vel in aliqua illustri dignitate constituti, vel opibus circumfluentes, quique civitatem regerent? Nihil tale potest afferri, sed plane contrarium, pauperes et egeni, quique opere manuum victum quærerent. Erant enim, inquit, scenofactorie artis (Act. 18. 3): neque Paulum pudebat, neque augustissimæ civitati populoque magnifice de se sentienti probro esse ducebat, si opifices illos salutari juberet, neque ignominiam illis conflare ex sua in illos amicitia putabat: sic omnes tum temporis erudierat, ut de se modeste moderateque sentirent. Atqui nos sæpe si propinquos paulo tenuioris fortunæ habeamus, ab illorum familiaritate abhorremus, nobisque probro ducimus, si quando illorum propinqui deprehendamus; Paulus vero non ita, sed eare quoque gloriatur, nec hominibus tantum illius ætatis, sed etiam omnibus posteris curavit ut innotesceret, inter ipsius amicos illos tabernaculorum opifices primos fuisse. Neque mihi quisquam dicat,

Quid vero magnum mirumve, si ipsum, qui eandem artem facitaret, ejusdem opificii consortium non puderet? Quid ais? Hoc enim ipsum plurimi faciendum est et admiratione dignum. Non enim eos qui claritatem possunt commemorare majorum atque pudet inferiorum, atque illos qui in eadem olim vulgi face jacuerint, et ad illustrem ac nobilem subito fuerint dignitatem evecti. Porro nihil fuisse illustrius Paulo vel nobilius, sed ipsis eum regibus fuisse clariorem, cuius, sat scio, manifestum est. Nam qui dæmonibus imperabat, qui mortuos suscitabat, qui solo jussu excæcare poterat et cæcos sanare, cujus vestes morborum genus omne depellebant, haud dubium, quin non jam homo, sed angelus de cælo delapsus censeatur.

Nobilitas unde nascatur. Non est vituperandum matrimonium.—Verumtamen licet in existimatione tanta esset, et ubique admirationi, et in quascumque se oras conferret, omnes ad se converteret, tabernaculorum opificem non erubescerat, nec honorem eorum imminui censebat, qui in dignitatibus tantis erant ac magistratibus constituti. Verisimile namque est multos in Ecclesia fuisse Romanorum illustres, quos cogebat pauperes illos salutare. Noverat quippe, noverat probe non opum splendorem, neque pecuniarum affluentiam, sed morum modestiam parere nobilitatem solere: itaque illi qui hac privati sunt, sed majorum claritate superbiunt, nomine potius nobilitatis nudo, non re ipsa gloriantur: imo ipsum nomen plerumque subtrahitur, si quis ad antiquiores nobilium istorum majores ascenderit. Nam eum qui clarus et illustris est, ac nobilem commemorare patrem et avum potest, si accuratius examines, vilem quempiam et obscurum proavum habuisse sæpe comperies: quemadmodum et eorum qui tenues esse videntur, si totum genus paulatim sursum versus ascendendo pervestigemus, præfectos et magistrum militum sæpe habuisse majores inveniemus, qui tandem in equites et subulcos conversi fuerint. Quæ cum explorata Paulo essent omnia, non magnam horum rationem habebat, sed animæ nobilitatem quærebat, ac cæteros, ut hanc plurimi facerent, instruebat. Hinc igitur non mediocre interim fructum percipimus, ut vilioris fortunæ hominum nos minime pudeat, ut animæ virtutem disquiramus, ut externa omnia quibus ditamur superflua et inutilia censeamus.

3. Aliud quoque lucrum possumus hoc nihilominus hinc decerpere, quod si rite peractum a nobis fuerit, vitam maxime nostram tuetur. Quodnam illud tandem est? Ut ne conjugium vituperemus, neque nobis obstaculum et impedimentum esse arbitremur in via, quæ ad virtutem deducit, uxorem habere, filios educare, domui præesse, artem facitare. Ecce hic quoque vir erat et mulier, et officinis præerant, et artem facitabant, et perfectiorem multo probitatem morum exhibebant, quam qui in monasteriis degunt. Unde id constat? Ex iis verbis quibus ens Paulus alloquitur, vel potius non ex iis quibus eos

est alloquutus, sed etiam ex iis, quibus eos postea testimoniis commendavit. Cum enim dixisset: *Salutate Priscillam et Aquilam*, illorum etiam dignitatem adjecit. Quam vero tandem? Non dixit divites et illustres et nobiles; sed quid? *Adjutores meos in Domino*. Nihil autem cum hoc conferri potest, quod ad virtutis commendationem attinet: nec tantum ex hoc, sed et ex eo quod apud ipsos manserit non unum et duos et tres dies, sed duos annos integros, virtutem illorum spectare possumus. Nam quemadmodum sæculares magistratus apud viles et abjectos homines non dignantur divertere, sed magnificas illustrium quorundam virorum domos quærunt, ne dignitatis sæ magnitudo eorum a quibus excipiuntur vilitate lædatur: ita quoque faciebant apostoli; non apud obvios quosvis hospitabantur, sed ut illi magnificentiam ædium, sic animæ virtutem isti requirebant, et diligenter quæsitis sibi familiaribus, apud eos divertebant. Nam et a Christo lata lex erat quæ hoc jubebat. *In quancumque enim, inquit, civitatem aut domum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, et ibi manete* (Luc. 9. 4). Igitur Paulo digni erant isti: quod si Paulo, angelis erant digni. Ego vero domunculam illam et cælum et Ecclesiam audacter appellarim. Ubi enim Paulus erat, ibi etiam Christus erat: *An experimentum, inquit, quæritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 3)? Ubi autem Christus erat, illuc etiam frequenter angeli ventitabant.

Sanctorum non oratio tantum, sed et vita docet. — Porro qui seipsos antea Pauli cultu ac ministerio dignos præbuerant, cogita quales evaserant, dum annis duobus cum illo degerent, et habitum ejus, et incessum et aspectum, et vestium modum, et ingressus, et egressus, et alia cuncta observarent. Siquidem in sanctis non verba tantum, neque doctrina et cohortationes, sed et reliqua omnis vitæ conversatio ad eos in philosophia sufficit erudiendos, qui fuerint attentiores. Veniat tibi in mentem quale esset Paulum cernere, et prandium sumentem, et reprehendentem et cohortantem et orantem, et lacrymas fundentem, exeuntem et introeuntem. Si enim, cum quatuordecim tantum nobis restent epistolæ, quoquoversum per orbem terrarum illas circumferimus: qui fontem habebant epistolarum, qui linguam orbis terrarum, qui lumen Ecclesiarum, qui fidei fundamentum, qui columnam et firmamentum veritatis, quales non evadere possent, dum cum hoc angelo viverent? Nam si vestes ejus dæmonibus erant formidabiles, tantamque vim obtinebant, habitationem cum illo quantam non Spiritus gratiam conciliare potuisse credendum est (Act. 19. 12)? Cum enim Pauli cubile cernerent, cum stragulum, cum calceamenta, nonne hoc illis sufficiens fuit ac perpetuum ad compunctionem incitamentum? Si enim dæmones ipsius vestimenta perhorrescebant, multo magis fideles, et qui cum ipso degebant, cum ea cernerent, compungebantur. Est etiam illud operæ pretium scrutari, quam ob causam, cum eos salutaret, Priscillam marito anteposuerit. Non enim dixit, Salutate Aquilam et Priscillam,

sed Priscillam et Aquilam. Nec sine causa id fecit, sed quod majori eam sciret, quam virum, præditam fuisse pietate. Atque hoc non esse conjecturam, quod a me dictum est, ex Actis licet cognoscere. Siquidem Apollo, virum eloquentem et in Scripturis potentem, quique Joannis tantum baptisma sciebat, hæc cum assumpsisset, exposuit illi viam Dei, et perfectum magistrum reddidit (Act. 18. 24. 25). Non enim illis, quæ apostolorum ætate vivebant, mulieribus erant curæ quæ nunc sunt istis, ut splendidis vestibus amician- tur, et pigmentis ac fucis faciem suam condecorent, quæ viros suos vexant ac premunt, coguntque vestem pretiosiori vicinæ veste sibi coemere, mulos albos, et fræna deaurata, obsequium eunuchorum, magnum ancillarum gregem et reliquam omnem pompam ridiculam: sed his omnibus amandatis, et excusso mundano fastu unum illud solum quærebant, ut consortes fierent apostolorum, et ejusdem cum illis prædæ participes. Quo fit ut non hæc solum talis esset, verum etiam omnes reliquæ. Nam et de Perside quædam dicit, *Quæ multum laboravit erga nos* (Rom. 16. 12), et Mariam ac Tryphænam ob ejusmodi labores laudat, quod cum apostolis laborarent, et ad eadem subeunda certamina se accingerent. Sed qui fit, ut ad Timotheum scribens dicat, *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum* (1. Tim. 2. 12)? Quando pius est vir, et eandem religionem profitetur, et ejusdem particeps est sapientiæ: quando autem infidelis est et errat, ipsam docendi auctoritate non privat. Certe cum ad Corinthios scriberet, ait: *Et si qua mulier habet virum infidelem, non dimittat illum. Unde enim scis, mulier, si virum salvum facies* (1. Cor. 7. 13. 16)? Quo vero pacto fieri potest, ut mulier fidelis virum infidelem salvum faciat? Instruens nimirum illum et docens atque ad fidem addocens, sicut et ista Priscilla Apollo. Alioquin, cum dicit, *Mulieri docere non permitto*, de institutione quæ fit e suggestu loquitur, de sermone qui habetur ad populum, et ut sacerdotibus ex officio incumbit: privatim autem cohortari et consilium dare non prohibuit. Neque enim, si hoc prohibitum fuisset, hanc quæ id præstiterat collaudasset.

4. Audiant viri, audiant et ista mulieres: illæ quidem, ut eam imitentur, quæ sexus ejusdem est, et naturæ cognatione conjuncta: hi vero, ne muliere imbecilliores appareant. Quam enim excusationem habebimus, quam veniam impetrabimus, si cum tantum animi studium, tantamque philosophiam mulieres exhibuerint, nos semper mundi affixi negotiis hæreamus? Hæc discant et magistratus et privati, et sacerdotes, et qui in ordine laicorum versantur, ut illi quidem divites tanti non faciunt, neque illustres domos persequantur, sed virtutem cum paupertate disquirant, neque pauperiorum fratrum illos pudeat, æque tabernaculorum opificem, et coriarium, et purpuræ institutorem, et ærarium omittentes, eos qui magistratus gerunt colant: qui vero privati sunt, ne se impediri putent, quo minus sanctos excipiant, sed memores viduæ, quæ Heliam suscepit, cum illi farinæ pugillus

ἀφ' ὧν μετὰ ταῦτα ἑμαρτύρησεν. Εἰπὼν γάρ, Ἄσπασασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν, προσέθηκεν αὐτῶν καὶ τὸ ἀξίωμα. Ποῖον δὴ τοῦτο; Οὐκ εἶπε τοὺς πλουσίους, τοὺς περιφανεῖς, τοὺς εὐπάτριδας· ἀλλὰ τί; *Τοὺς συνεργούς μου ἐν Κυρίῳ*. Τοῦτου δὲ οὐδὲν ἴσον εἰς ἀρετῆς γένοιτ' ἂν λόγον· καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν παρ' αὐτοῖς ἔμεινεν, οὐχὶ ἡμέραν μίαν, δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ἐνιαυτούς ὀλοκλήρους δύο, τὴν αὐτῶν ἔσθιν ἀρετὴν ἰδεῖν. Ὡς περ γὰρ οἱ τῶν ἔξωθεν ἀρχοντες οὐκ ἂν ἔλοιτο παρ' εὐτελέσι καὶ ταπεινοῖς καταχθῆναί ποτε, ἀλλ' ἐπιζητοῦσι λαμπρὰς οἰκίας ἐπισήμων ἀνδρῶν τινων, ὥστε μὴ τὴν τῶν ὑποδεχομένων αὐτοὺς εὐτέλειαν τῷ μεγέθει τῆς ἀξίας λυμῆνασθαι· οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐποιοῦν· οὐ πρὸς τυχόντας κατήγοντο, ἀλλ' ὡς περ ἐκεῖνοι οἰκίας λαμπρότητα, οὕτω τῆς ψυχῆς ἀρετὴν ἐπεζήτησαν οὗτοι, καὶ μετὰ ἀκριβεῖας διερευνώμενοι τοὺς ἐπιτηδεύοντες αὐτοῖς, πρὸς ἐκεῖνους κατήγοντο. Καὶ γὰρ καὶ νόμος παρὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κελεύειν ἔχειτο. *Εἰς ἣν γὰρ πόλιν, φησὶν, ἢ οἰκίαν εἰσέλθητε, ἐρωτήσατε τίς ἐν αὐτῇ ἀξίος ἐστί, καὶ ἐκεῖ μείνατε*. Ὡς τε ἄξιοι Παύλου ἦσαν οὗτοι· εἰ δὲ ἄξιοι Παύλου, τῶν ἀγγέλων ἦσαν ἄξιοι. Ἐγὼ τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο, καὶ οὐρανὸν καὶ Ἐκκλησίαν θαρρῶν ἂν προσεῖποιμι. Ὅπου γὰρ Παῦλος ἦν, ἐκεῖ καὶ ὁ Χριστὸς ἦν. *Εἰ δοκιμὴν ἐπιζητεῖτε, φησὶ, τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ*; Ὅπου δὲ Χριστὸς ἦν, ἐκεῖ καὶ ἄγγελοι συνεχῶς ἐφοίτων.

Οἱ δὲ καὶ πρὸ τούτου παρασχόντες ἑαυτοὺς ἀξίους τῆς τοῦ Παύλου θεραπείας, ἐνόησαν τίνες γέγοντο, ἔτεσι δύο συνοικοῦντες αὐτῷ, καὶ σχῆμα, καὶ βάδισμα, καὶ βλέμμα, καὶ τρόπον στολῆς, καὶ εἰσόδους καὶ ἐξόδους, καὶ τὰλλα πάντα παρατηροῦντες. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἁγίων οὐχὶ τὰ ῥήματα ταῦτα μόνον, οὐδὲ αἱ διδασκαλῆαι καὶ αἱ παραινέσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ βίου πᾶσα ἀναστροφή ἀρχοῦσα γένοιτ' ἂν τοῖς [176] προσέχουσι διδασκαλίᾳ φιλοσοφίας. Ἐνόησαν ἤλικον ἦν ἰδεῖν Παῦλον, καὶ δειπνοποιούμενον, καὶ ἐπιτιμῶντα, καὶ παρακαλοῦντα, καὶ εὐχόμενον, καὶ δακρύοντα, ἐξιώντα καὶ εἰσιόντα. Εἰ γὰρ δεκατέσσαρας ἐπιστολάς ἔχοντες μόνον, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης αὐτάς περιφέροντες, οἱ τὴν πηγὴν τῶν ἐπιστολῶν ἔχοντες, οἱ τὴν γλῶτταν τῆς οἰκουμένης, οἱ τὸ φῶς τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, οἱ τὸν στῦλον καὶ τὸ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας, τίνες οὐκ ἂν ἐγένοντο ἀγγέλω τοιούτῳ συζῶντες; Εἰ γὰρ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ δαίμοσιν ἦν φοερά, καὶ τοσαύτην εἶχον ἰσχύν, ἢ συνοίκησις αὐτοῦ πόσην οὐκ ἂν ἐπεσπάσατο Πνεύματος χάριν; Τὸ γὰρ τὴν κλίνην ὄρβην τὴν Παύλου, τὸ γὰρ τὴν στρωμνήν, τὸ γὰρ τὰ ὑποδήματα, οὐκ ἂν ἤρκεσαν αὐτοῖς εἰς ὑπόθεσιν κατανύξιος διηγενοῦς; Εἰ γὰρ οἱ δαίμονες ὀρῶντες αὐτοῦ τὰ ἱμάτια ἐφριττον, πολλῷ μᾶλλον οἱ πιστοὶ καὶ συζησαντες αὐτῷ κατενύσσοντο βλέποντες αὐτά. Ἄξιον δὲ κάκεῖνο ἐξετάσαι, τίνας ἐνεκεν, προσαγορεύων, τὴν Πρίσκιλλαν προτέθεικε τοῦ ἀνδρός. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄσπασασθε Ἀκύλαν καὶ Πρίσκιλλαν, ἀλλὰ, Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀπλῶς ἐποίησεν, ἀλλ' ἐμοὶ δοκεῖ πλείονα αὐτῇ συνειδέναι τοῦ ἀνδρός εὐλάβειαν. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, ἔξεστι καὶ ἀπὸ τῶν

Πράξεων τοῦτο μαθεῖν. Τὸν γὰρ Ἀπολλῶ, ἄδραλόγιον ὄντα καὶ δυνατὸν ἐν ταῖς Γραφαῖς, καὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου μόνον εἰδὼτα, αὐτὴ λαβοῦσα κατήχησε τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκαλον ἀπρητισμένον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ αἱ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γυναικες ταῦτα ἐμερίμων, ἄπερ αἱ νῦν, ὅπως λαμπρὰ ἱμάτια περιβάλοιντο, καὶ ἐπιτρέμμασι καὶ ὑπογραφαῖς τὴν ὄψιν τὴν ἑαυτῶν καλλωπίσασιν, καὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς ἑαυτῶν ἐνάγχουσαι, τῆς γείτονος καὶ τῆς ὁμοτίμου πολυτελεστέραν ἀναγκάζουσαι πρῆσθαι στολὴν, καὶ λευκοὺς ἡμιόνους, καὶ χρυσοπέστους χαλινούς, καὶ θεραπείαν εὐνούχων, καὶ πολὺν θεραπαινίδων ἔσμον, καὶ τὴν ἄλλην ἄπασαν τὴν καταγέλαστον φαντασίαν· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀποσεισάμεναι, καὶ τὸν κοσμητικὸν ἀποδαλοῦσαι τύπον, ἐν μόνον ἐζήτησαν, ὅπως κοινωνοὶ γένωνται τῶν ἀποστόλων, καὶ τῆς θήρας αὐτῶν μετέσχοιεν τῆς αὐτῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ αὐτὴ μόνη τοιαύτη, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ πᾶσαι. Καὶ γὰρ περὶ Περσίδος τινὸς φησιν, *Ἦτας πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς, καὶ Μαρίαν καὶ Τρύφαναν ἀπὸ τούτων θαυμάζει τῶν πόνων, ὅτι ἐκοπίων μετὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας ἀπεδύσαντο*. Καὶ πῶς Τιμοθέῳ γράφων φησὶ, *Γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν τοῦ ἀνδρός*; Ὅταν καὶ ὁ ἀνὴρ εὐλαθῆς ἦ, καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν κεκτημένος, καὶ τῆς αὐτῆς σοφίας μετέχων· ὅταν δὲ ἀπιστος ἦ καὶ πεπλανημένος, οὐκ ἀποστρεφῆ τὴν αὐθεντίαν τῆς διδασκαλίας αὐτῆν. Κορινθίους γοῦν ἐπιστέλλων λέγει· *Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἀπίστον, μὴ ἀφιέτω αὐτόν. Τί γὰρ ὁδὸς, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις*; Πῶς δὲ ἂν ἔσωσεν ἡ πιστὴ γυνὴ τὸν ἄνδρα τὸν ἀπίστον; Κατηχούσα δηλονότι καὶ διδάσκουσα [177] καὶ ἐνάγουσα πρὸς τὴν πίστιν, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὴ Ἀπολλῶ ἢ Πρίσκιλλα. Ἄλλως δὲ, ὅταν λέγῃ, *Γυναικὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω*, περὶ τῆς ἐν τῷ βήματι διδασκαλίας λέγει, περὶ τῆς ἐν κοινῷ διαλέξεως, καὶ τῆς κατὰ τὸν ἱερωσύνης λόγον· ἰδίᾳ δὲ παραινεῖν καὶ συμβουλεύειν οὐκ ἐκώλυσεν. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ κεκωλυμένος ἦν, ταύτην ἐπῆνεσε τοῦτα ποιοῦσαν.

Ὅ· Ἀκουέτωσαν ἄνδρες, ἀκουέτωσαν ταῦτα καὶ γυναῖκες· ἐκεῖνα μὲν, ἵνα τὴν ὁμόφυλον καὶ συγγενῆ μιμήσωνται· οὗτοι δὲ, ἵνα μὴ γυναικὸς ἀσθενέστεροι φαίνωνται. Τίνα γὰρ ἔξομεν ἀπολογία, τίνα συγγνώμην, ὅταν γυναικῶν τοσαύτην προθυμίαν ἐπιδεικνυμένων καὶ τοσαύτην φιλοσοφίαν, ἡμεῖς τοῖς τοῦ κόσμου πράγμασιν ὦμεν συνδεδεμένοι διηνεκῶς; Ταῦτα καὶ ἀρχοντες μανθανέτωσαν, καὶ ἀρχόμενοι, καὶ ἱερεῖς, καὶ οἱ τῶν λαϊκῶν τὴν τάξιν ἔχοντες, ἵνα ἐκεῖνοι μὲν μὴ τοὺς πλουτοῦντας θαυμάζωσι, μηδὲ τὰς περιφανεῖς διώκωσι οἰκίας, ἀλλ' ἀρετὴν μετὰ πενίας ζητῶσι, καὶ τοῖς πτωχετέροις τῶν ἀδελφῶν μὴ ἐπαισχύνωνται, μηδὲ τὸν σκηνοποιὸν, καὶ τὸν βυρσοδέψην, καὶ τὸν πορφυροπώλην, καὶ τὸν χαλκοῦσιον παρατρέχοντες, τοὺς ἐν δυναστείαις θεραπεύουσιν· οἱ δὲ ἀρχόμενοι, ἵνα μὴ νομίζωσι εἶναι κώλυμα πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐκινούσας

τὴν χήραν, ἣ τὸν Ἕλληνα ὑπεδέξατο, δράκα ἀλεύρου μόνον ἔχουσα, καὶ τούτους, οἱ τὸν Παῦλον διετίαν ἐξέτισαν, τὰς οἰκίας διανοίγων τοῖς δεομένοις, καὶ πάντα τοῖς ξένοις ὡς κοινὰ κεκτημένοι. Μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴπης, ὅτι οἰκέτας οὐκ ἔχεις διακονουμένους. Κἄν γὰρ μυρίουσ ἔχῃς, ὁ Θεὸς σε κελεύει διὰ σαυτοῦ τῆς φιλοξενίας τὸν καρπὸν τρυγᾶν. Διὰ τοῦτο Παῦλος χήρᾳ γυναικὶ διαλεγόμενος, καὶ κελεύων αὐτὴν ξενοδοχεῖν, οὐ δι' ἐτέρων, ἀλλὰ δι' ἐαυτῆς τοῦτο ἐπέταττεν. Εἰπὼν γὰρ, *Εἰ ξενοδοχοῦσεν, ἐπήγαγεν, Εἰ ἀγίων πόδας ἐνύψεν*. Οὐκ εἶπεν, εἰ χρήματα ἐδαπάνησεν, οὐδὲ, εἰ τῆς οἰκέταις ἐκέλευσε τοῦτο ποιῆσαι. ἀλλ', εἰ δι' ἐαυτῆς τοῦτο εἰργάσατο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀβραάμ τριακοσίουσ ὀκτώ καὶ δέκα οἰκογενεῖς ἔχων, αὐτὸς ἐπὶ τὴν ἀγέλην ἔτρεχε, καὶ τὸν μόσχον ἐβάσταζε, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα διηκόνει, καὶ τὴν γυναῖκα κοινωὸν ἐποιεῖ τῶν τῆς φιλοξενίας καρπῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἐν φάτῃ τίκεται, καὶ ἐν οἰκίᾳ τικτόμενος τρέφεται, καὶ αὐξηθεὶς οὐκ εἶχε ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει, ἵνα σε παιδεύῃ διὰ πάντων μὴ πρὸς τὰ λαμπρὰ τοῦ βίου τοῦτου κεχηνῆναι πράγματα, ἀλλ' εὐτελείας εἶναι ἐραστὴν πνιταχοῦ, καὶ πτωχείαν διώκειν, καὶ περιουσίαν φεύγειν, καὶ ἔσθθην καλλωπίζεσθαι. Πᾶσα γὰρ ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, φησὶν, ἔσθθην. Ἐὰν ἔχῃς προαίρεσιν φιλόξενον, ἅπασαν τῆς φιλοξενίας ἔχεις τὴν θήκην, κἂν ὄβολον ἢς κεκτημένος μόνον· ἂν δὲ μισάνθρωπος ἢς καὶ μισόξενος, κἂν τὰ πάντα ἢς περιβεβλημένος πράγματα, ἔστενοχώρηται σοι τοῖς ξένοις ἢ οἰκίᾳ. Οὐκ εἶχεν αὐτὴ κλίνας ἀργυροδέτους, ἀλλ' εἶχε σωφροσύνην πολλήν· οὐκ εἶχε στρωμνήν, ἀλλὰ προαίρεσιν ἐκέκτητο προσηγῆ καὶ φιλόξενον· οὐκ εἶχε κίονας ἀπαστράπτοντας, ἀλλ' εἶχε ψυχῆς [178] κάλλος ἀπολάμπον· οὐκ εἶχε τοίχους μαρμάρους περιβεβλημένους, οὐδὲ ἔδραφος ψηφίσι διηθισμένον, ἀλλ' ἦν αὐτὴ ναὸς τοῦ Πνεύματος. Ταῦτα ἐπήνεσεν ὁ Παῦλος, τούτων ἠράσθη· διὰ ταῦτα ἔτη δύο μέινας ἐπὶ τῆς οἰκίας οὐκ ἀνανίστατο· διὰ ταῦτα αὐτῶν μέμνηται διηνεκῶς, καὶ ἐγκώμιον αὐτοῖς συντίθησι μέγα καὶ θαυμαστὸν, οὐχ ἵνα αὐτοῦσ λαμπροτέρους ἐργάσθαι, ἀλλ' ἵνα τοῦσ λοιποῦσ εἰς τὴν αὐτὸν ἀγάγῃ ζῆλον, καὶ πείσῃ μακαρίζειν, οὐχὶ τοῦσ πλουτοῦντας, οὐδὲ τοῦσ ἐν ἀρχαῖς δυνατοῦσ, ἀλλὰ τοῦσ φιλοξένους, τοῦσ ἐλεήμονας, τοῦσ φιλανθρώπους, τοῦσ πολλὴν περὶ τοῦσ ἀγίους σωφροσύνην ἐπιδεικνυμένους.

ε'. Ταῦτα δὴ καὶ ἡμεῖσ ἀπὸ τῆς προσήσεως ταύτης μαθόντες, διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιδειξώμεθα· καὶ μῆτε τοῦσ πλουτοῦντας ἀπλῶς μακαρίζωμεν, μῆτε τοῦσ πτωχοῦσ ἐξευτελιώμεν, μῆδὲ ἐπαισχυνώμεθα τέχνας, μῆδὲ δνειδος εἶναι νομιζώμεν ἐργασίαν, ἀλλὰ ἀργίαν, καὶ τὸ μὴ ἔχων τι ποιεῖν. Εἰ γὰρ δνειδος ἦν τὸ ἐργάζεσθαι, οὐκ ἂν αὐτὸ μετήλαθεν ὁ Παῦλος. οὐκ ἂν ἐπ' αὐτῷ μείζον ἐφρόνησεν, οὕτω λέγων· *Ἐὰν γὰρ εὐαγγελιζώμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα. Τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός;* Ἴνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Εἰ δὲ τέχνη δνειδος ἦν, οὐκ ἂν τοῦσ μὴ ἐργαζομένους ἐκέλευσε μῆδὲ ἐσθθίαι. Ἀμαρτία γὰρ μόνον ἔστιν δνειδος· ταύτην δὲ ἀργία τίκεται εἰσθθθ, καὶ οὐ μίαν

καὶ δύο καὶ τρεῖσ μόνον, ἀλλὰ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν πονηρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ τισ σοφὸς δεικνύς, ὅτι πᾶσαν τὴν κακίαν ἐδίδαξεν ἡ ἀργία, καὶ περὶ οἰκετῶν διαλεγόμενός φησιν· *Ἐμβαλε αὐτὸν εἰς ἔργον, ἵνα μὴ ἀργῇ*. Ὅπερ γὰρ ἔστιν ὁ χαλινὸς τῷ ἵππῳ, τοῦσ τὸ ἔργον τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ. Εἰ καλὸν ἦν ἡ ἀργία, πάντα ἂν ἀσπαρτα καὶ ἀνήροτα ἡ γῆ ἀνεβλάστανεν· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐργάζεται. Πρῶτην μὲν οὖν ἐκέλευσεν ἀνήροτα πάντα ἐκβαλεῖν ὁ Θεός· νυνὶ δὲ οὐκ ἐποίησεν οὕτως, ἀλλὰ καὶ ζευξαί βόας, καὶ ἄροτρον ἐλκύσαι, καὶ ἀλακα ἀνατεμεῖν, καὶ σπέρματα καταβάλλειν, καὶ ἐτέροις πολλοῖς τρόποις θεραπεύσαι καὶ ἀμπελον καὶ δένδρα καὶ σπέρματα τοῖς ἀνθρώποις ἐνομοθέτησεν, ἵν' ἡ τῆς ἐργασίας ἀσχολία πάσης ἀπάγῃ πονηρίας τὴν τῶν ἐργαζόμενων διάνοισιν. Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὖν, ἵνα τὴν δύναμιν ἐπιδείξῃται τὴν ἑαυτοῦ, χωρὶς τῶν πόνων τῶν ἡμετέρων ἅπαντα ἀναδοθῆναι παρεσκεύασε· *Βλαστησάτω γὰρ ἡ γῆ βοτάνην χόρτου*, φησί· καὶ πάντα ἐκόμα εὐθέως· μετὰ δὲ ταῦτα οὐχ οὕτως· ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων αὐτὰ πόνων ἐκπρεσθαί ἐκέλευσεν ἐκ τῆς γῆς, ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τὸ χρῆσιμον ἡμῖν καὶ λυσιτελεῖ τὸν πόνον εἰσθήγαγε. Καὶ δοκεῖ μὲν εἶναι κόλασις καὶ τιμωρία τὸ ἀκοῦσαι, *Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄροτρον σου*· τὸ δὲ ἀληθές, νοθεσθῆ τῆς ἔστι καὶ σωφρονισμός, καὶ τῶν τραυμάτων τῶν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας γενομένων φάρμακον. Διὰ ταῦτα καὶ Παῦλος εἰργάζετο διηνεκῶς, οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ· καὶ τοῦτο βοᾷ λέγων· *Νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενος, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβυρῆσαι τίνα ὑμῶν*. Καὶ οὐχ ἀπλῶς τέρψας ἔνεκεν καὶ ψυχαγωγίας τὸ ἔργον μετῆι, καθάπερ πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐπεδείκνυτο [179] περὶ αὐτὸ πόνον, ὡς καὶ ἐτέροις δυνηθῆναι ἐπικουρῆσαι. *Ταῖς γὰρ χρεῖαις μου*, φησὶ, *καὶ τοῖς οἴσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί.* Ἀνθρώποις δαίμοσιν ἐπιτάττων, τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ὢν, τοῦσ τὴν γῆν οἰκοῦντας ἅπαντας ἐπιτραπέις, καὶ τὰς ὑπ' ἡλίῳ κειμένας Ἐκκλησίας ἀπάσας, καὶ δήμουσ καὶ ἔθνησ καὶ πόλεισ μετὰ πολλῆς θεραπευτῶν ἐπιμελείας, νύκτα καὶ ἡμέραν εἰργάζετο, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνει τῶν πόνων ἐκείνων. Ἡμεῖσ δὲ, οὐδὲ τὸ μυριστὸν τῆς ἐκείνου φροντίδος μετιόντες, μάλλον δὲ οὐδὲ εἰς νοῦν λαβεῖν δυνάμενοι, διατελοῦμεν ἐν ἀργίᾳ ζῶντες διηνεκῶς. Καὶ ποῖαν ἔξομεν ἀπολογίαν, ἢ τίνα συγγνώμην, εἰπέ μοι; Ἐντεῦθεν ἅπαντα εἰς τὸν βίον εἰσενήνεκται τὰ κακὰ, ὅτι πολλοὶ μεγίστην ἀξίαν εἶναι νομίζουσι, τὸ μὴ τὰς ἑαυτῶν μεταχειρίζειν τέχνας, καὶ ἐσχάτην κατηγορίαν, τὸ φανῆναι τι τοιοῦτον εἰδόμεν. Καὶ Παῦλος μὲν οὐκ ἠσχύνετο ὁμοῦ καὶ σμίλην μεταχειρίζων, καὶ δέρματα βράπτων, καὶ τοῖς ἐν ἀξιώματι διαλεγόμενος, ἀλλὰ καὶ ἐνεκαλλωπίζετο τῷ πράγματι, μυρίων πρὸς αὐτὸν λαμπρῶν καὶ ἐπισήμων ἀφικνουμένων ἀνθρώπων. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπσχύνετο ταῦτα ποιῶν, ἀλλὰ καὶ καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ ταῖς ἐπιστολαῖς ἐξεπόμευσεν ἑαυτοῦ τὸ ἐπιτήδευμα Ὅπερ οὖν ἐξ ἀρχῆς ἔμαθε, καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸ μετεχειρίζε, καὶ τότε μετὰ τὸ εἰς οὐρανὸν τρίτον ἀρπαγῆναι, μετὰ τὸ εἰς παράδεισον ἀπενεχθῆναι, μετὰ τὸ κοινωῆσαι βήματων ἀπυρ-

solum suppeteret (3. Reg. 17. 10. sq.), et istorum qui Paulum ad duos annos hospitem aluerunt, domos egenis aperiant, et omnia hospitibus communia esse velint, quæ possident. Noli enim hoc mihi dicere, famulos tibi nullos esse, qui inserviant. Licet enim haberes innumeros, præcipit Deus, ut per te ipse hospitalitatis fructum decerpas. Propterea Paulus cum mulierem viduam alloqueretur, eamque hospitalem esse juberet, non per alias, sed per seipsam ut id ageret imperavit. Cum enim dixisset, *Si hospitio recepit*, adjecit, *Si sanctorum pedes lavit* (1. Tim. 5. 10). Non dixit, *Si pecunias expendit*, neque, *Si famulis*, ut id agerent, imperavit, sed, *Si per se ipsam hoc præstitit*. Propterea et Abraham, cui trecenti et octodecim erant vernaculi, ad gregem ipse perrexit, et vitulum gestavit, et alia cuncta ministeria obiit, atque uxorem in consortium fructuum hospitalitatis adscivit. Propterea quoque Dominus noster Jesus Christus et in præsepio nascitur, et in domo natus educatur, neque adultus habuit ubi caput suum reclinaret, ut his omnibus te doceret, ut res istius vitæ splendor ad stuporem ne mireris, sed vilioris conditionis amator ubique sis, ac paupertatis studiosus, opum abundantiam evites, et intus ornari cures. *Omnis quippe gloria filiae regis ab intus* (Psal. 44. 14), inquit Scriptura. Si proposito animi tui hospitalitatis amans sis, omnem hospitalitatis thecam habes, licet obolum tantum possideas: sin autem inhumanus sis, et hospites oderis, licet innumeris rebus circumfluas, nimis angusta est pro peregrinis domus tua. Non habebat ista lectos argenteo ornatos, sed summam habebat castitatem: non habebat stragulum, sed animi proposito erat mansuetus et hospitalis: non columnas habebat fulgentes, sed animæ pulchritudinem habebat emicantem: non marmore convestitos habebat parietes, non gemmis distinctum pavementum, sed ipsa Spiritus erat templum. Hæc laudavit Paulus, hæc adamavit; propter hæc cum in ædibus ad duos annos commoratus esset, inde non recessit: propterea neminit semper ipsorum, eorumque laudationem eximiam illis contexit et mirificam, non ut clariores illos reddat, sed ut cæteros ad eumdem zelum accendat, eisque persuadeat, ut beatos prædicent, non eos qui divites sunt, neque qui gerunt magistratus, sed qui hospitales et misericordes sunt, et benigni, quique multam erga sanctos exhibent comitatem.

5. *Epilogus sermonis et cohortatio moralis ad opus manuum. Non debet nos pudere laboris et officii.* — Hæc igitur cum nos quoque ex hac salutatione didicerimus, operibus ipsis specimen eorum edamus, neque divites temere beatos prædicemus, neque pauperes vilipendamus, neque nos pudeat artium, nec officium probrum esse ducamus, sed otium, et nulli occupationi vacare. Si enim probrum esset operari, non exercuisset artem ejusmodi Paulus, neque ea de causa magis gloriatus esset, ita dicens: *Si enim evangelizavero, non est mihi gloria. Quæ est ergo merces mea? Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium Christi* (1. Cor. 9. 16. 18). Quod si probrum

esset ars, nequaquam eos qui non operarentur, etiam manducare vetuisset (2. Thess. 3. 10). Solum enim peccatum est probrum: at illud ex otio nasci solet, nec unum aut duo vel tria tantum, sed omnis simul improbitas. Propterea sapiens etiam quidam ostendens omnem malitiam ducisse otium, et verba faciens de servis ait: *Mitte illum in operationem, ne vacet* (Eccli. 35. 28). Quod enim est frænum equo, id est opus naturæ nostræ. Si bonum quid esset otium, omnia sine semente et agricultura terra produceret: atqui nihil tale præstat. Olim igitur terram inaratam ferre cuncta præcepit Deus: jam vero non ita fecit, sed et boves jungere, et vomerem trahere, et sulcum ducere, et semen jacere, atque aliis multis modis colere et vitem et arbores et semina hominibus imperavit, ut operationis occupatio mentem eorum, qui se operibus exercerent, ab omni improbitate revocaret. Principio quidem, ut potentiam suam ostenderet, effecit ut omnia sine nostris laboribus provenirent: *Germinet enim terra herbam fæni* (Gen. 1. 11), inquit, et statim cuncta vernabant; postea vero non ita; sed et nostrorum laborum opera jussit illa e terra produci, ut discas ob utilitatem et commodum nostrum laborem esse inductum. Ac videtur quidem pœna et supplicium esse cum audis: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* (Gen. 3. 19): re autem vera quædam est admonitio et castigatio, et vulnere, quæ peccatum infligit, medela. Quam ob causam et Paulus operabatur perpetuo, non interdiu tantum, sed etiam ipsa nocte: quod et ipse clamans testatur: *Nocte enim et die operantes, ne quem vestrum gravavimus* (1. Thess. 2. 9). Neque vero temere delectationis, aut recreandi animi causa opus tractabat, sicut multi fratres, sed tanto se labore exercebat, ut et cæteris subsidio esse posset. *Ad ea enim quæ mihi opus erant, et iis qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ* (Act. 20. 34). Homo qui demonibus imperabat, qui doctor erat orbis terrarum, cui omnium, qui terram incolunt, fuerat cura commissa, qui cunctas sub sole positas Ecclesias, et populos et nationes, et urbes summa sollicitudine curabat, nocte et die operabatur, ac ne tantillum quidem ab illis laboribus respirabat. Nos vero, quibus ne millesima quidem illius curarum pars incumbit, vel potius qui ne mente quidem eas capere possumus, in otio perpetuo vitam ducimus. Qua vero digni excusatione, vel qua tandem venia censebimur? Inde cuncta in genus humanum mala dimanarunt, quod multi in eo maximum decus esse positum arbitrentur, ut suas artes minime tractent, et summo sibi crimini ducant, si earum peritiam præ se ferant. Ac Paulum quidem non pudet simul et scalprum manu tractare, pelles consuere, et viros alloqui in dignitate constitutos, sed et re illa gloriabatur, cum ad eum viri clari et illustres venissent. Neque tantum hæc illum agere non pudebat, sed etiam in epistolis suis tamquam in æreo cippo, quam profiteretur artem, divulgabat. Quod igitur ab initio didicerat, illud et postea tractabat, idque postquam fuerat tertium raptus in caelum, postquam translatus fuerat in paradysum, postquam

illi Deus arcana verba communicaverat : nos vero , qui ne calceamentorum quidem ejus pretio æstinandi sumus , nobis ea probro ducimus , quibus se ille jactabat , et singulis quidem diebus dum delinquimus , non convertimur , neque probum esse ceisemus ; ex justis autem laboribus vivere tamquam turpe ac ridiculum evitamus. Quæ tandem igitur , quæso , nobis salutis spes reliqua erit ? Quem enim pudet , oportet peccati pudere , ac Deum offendisse , atque aliquid eorum quæ agenda non sunt agere , sed artibus et opificiis gloriari. Sic enim fiet , ut et pravas cogitationes operum occupationibus ex mente facile depellamus , et egenis subsidio simus , et aliorum januis molesti non simus , et Christi legem adimpleamus , qui dixit : *Beatius est dare , quam accipere* (Act. 20. 35). Propterea namque nobis datæ sunt manus , ut nos ipsos juvemus , et iis qui corpore mutilati sunt , ex rebus nostris , quæ necessaria sunt , omnia pro nostra facultate suppeditemus : quod si quis in otio perseveret , sit licet sanus , iis qui febris laborant , est miserior : siquidem illi propter ægritudinem corporis veniam merentur , et facile qui misereatur ipsorum invenient : hi vero qui bonam corporis habitudinem probro afficiunt , merito ab omnibus odio habentur , ut qui et Dei leges violent , et mentem infirmorum lædant , et suam animam deteriorem efficiant. Neque enim hoc solum est mali , quod cum

suo sibi labore victam querere deberent , alienis ædibus sint importuni , sed quod ipsi omnibus rebus evadant. Nihil enim est , nihil plane in rebus humanis , quod non otio perdat. Nam et aqua si sit corrumpitur ; si vero currat , cum ubique vagetur , suam virtutem conservat : et ferrum quidem si in otio maneat , mollius ac deterius fit , et rubiginè committitur ; quod autem ad opificia transfertur , multo utilius fit , et elegantius , nihiloque minus quam argutum quodvis effulget. Ac terram quidem otiosam cernimus nihil fructuosum producere , sed mala graminum et spinas , et tribulos , et infragiferas arbores : cum vero quæ multo labore colitur , sativis frugibus abundare. Singulæ denique res , ut uno verbo dicam , ab otio corrumpuntur , a propria vero operatione utiliores redduntur. Hæc igitur omnia cum sciamus , et quantum ab otio incommodum afferatur , quantum ab opere lucrum invehatur , illud fugiamus , hoc sectemur , ut et vitam præsentem honeste traducamus , et egenis de nostris facultatibus subsidio simus , et animam nostram meliorem reddentes æterna bonæ consequamur : quæ nos omnes utinam assequi contempimus , gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi , cum quo Patri , simulque Spiritui sancto gloria , et imperium , nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

IN LOCUM PAULI,

SALUTE PRISCILLAM ET AQUILAM (Rom. 16. 3), ET DE COLENDIS DEI SACERDOTIBUS, SERMO 2 (a).

~~~~~

1. *Sollicitudo Pauli quanta. Priscilla et Aquila præ omnibus beati.* — Nonne docti estis , nihil in sacris literis inter supervacanea habendum ? Nonne didicistis et inscriptiones , et nomina , et merasque salutationes diligenter in Scripturis excutienda ? Ego sane studiosus arbitror ne laturos quidem , ut verbulum aliquod in sacris Libris contemptum prætereat , etiamsi tantum nomina recensentur , vel tempus numeretur , vel nuda sit quorundam saluatio. Attamen ut adhuc certior hæc monitio fiat : age , hodie ad ea quæ nuper in salutatione Priscillæ et Aquilæ relicta sunt , accedamus : tametsi non parum nobis profuerit illud proœmium. Docuit enim nos , quantum bonum sit opus , et quantum malum , otium , et qualis anima Pauli , quam vigil , quam sollicita , quæ non tantum civitalium et populorum , et gentium , sed et singulorum fidelium magnam curam gereret : ostenditque quomodo hospitalitas nec inopia præpediatur , et quod virtute ac pia voluntate ubique opus sit , non divitiis et facultatibus , et quod clarissimi omnium sunt qui Dei timorem habent , etiamsi in extremam sint paupertatem delapsi. Unde Priscilla et Aquila tentoriorum opifices , pauperum agentes vitam , præ regibus omnibus beati

prædicantur : et cum alii dignitatibus et potentia inflati , silentio prætereantur , tentoriorum ille opifex una cum uxore toto orbe decantantur (Act. 18). Quod si tanta eorum in præsentem vita est gloria , cogita quantis illo die dignabuntur retributionibus et coronis , qui ante illum diem non parvam voluptatem , utilitatem , et gloriam acceperunt , quibus tantum temporis consuetudo cum Paulo fuit (1. Cor. 16. 19). Enimvero quod prius dicebam et nunc dico , nec dicere desinam , non solum doctrina , et admonitio , et consilium , sed et ipse sanctorum aspectus , etque vestium amicus , et calceorum modus , multum habet utilitatis ac voluptatis. Etenim inde non exigua vitæ nostræ commoditas accedit , cum discimus , quatenus hi necessariis usi fuerint. Non enim solum utendi modum non sunt transgressi , sed aliquando ne quidem necessariis fruebantur : quin et in fame , et in siti et nuditate versati sunt. Et Paulus quidem imperabat discipulis , dicens : *Habentes autem alimenta et tegumenta , his contenti erimus* (1. Tim. 6. 8) ; et de seipso dicit : *Usque in hanc horam et esurimus , et sitimus , et nud sumus , et colaphis cœdimur* (1. Cor. 4. 11). Operæ pretium hic fuerit in medium aliquid afferre , quod ante dicebam , et in sermonem incidit , de quo frequens est quæstio. Et quidnam hoc ? Dicebam mu-

(a) Collatus cum Vaticano uno et cum Colahiano 245.

ἰ τῷ Θεῷ· ἡμεῖς δὲ, οὐδὲ τῶν ὑποδημάτων ὄντες τῶν ἐκείνου, αἰσχυνόμεθα τοῦτοις, ἐφ' οἷς ἐνεθρόνυτο· καὶ καθ' ἑκάστην μὲν ἡμέραν μελοῦντες, οὐδὲ ἐπιστρεφόμεθα, οὐδὲ θνεῖδος νομίζομεν· τὸ δὲ ἐκ δικαίων πόνων ζῆν, ὡς ὅν καὶ καταγέλαστον φεύγομεν. Τίνα οὖν ἐξολπίδα σωτηρίας, εἰπέ μοι; Τὸν γὰρ αἰσχυνόμεμαρτίαν αἰσχύνεσθαι δεῖ, καὶ τὸ τῷ Θεῷ προσκι, καὶ τὸ ποιῆσαι τι τῶν οὐ δεόντων, ἐπὶ δὲ ἐς καὶ ἐργασίας καὶ ἐναθρύνεσθαι. Οὕτω γὰρ ονηρὴν ἔνοιαν τῆ τῆς ἐργασίας ἀσχολίᾳ τῆς ἀς ἐκβαλοῦμεν βραβίως, καὶ τοῖς δεομένοις ἐπισομεν, καὶ τὰς ἐτέρων οὐκ ἐνοχλήσομεν θύρας, ὅν νόμον τοῦ Χριστοῦ πληρώσομεν τὸν εἰπόντα· ἱρὸν ἔστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Διὰ οὔτο χείρας ἔχομεν, ἵνα αὐτοῖς βοηθῶμεν, καὶ γὰ σώματα πετηρωμένοις ἐκ τῶν ἡμετέρων ρωμεν τὰ κατὰ δύναμιν ἅπαντα· ὡς ἂν τις διατελῆ, κἂν ὑγιαίνῃ, τῶν περὶ τὸν τόνον ἐστὶν τερως· οἱ μὲν γὰρ παρὰ τῆς ἀσθενείας ἔχουσι κόμην, καὶ τύχουεν ἂν ἔλεου· οὔτοι δὲ καταιντες τὴν τοῦ σώματος εὐεξίαν, εἰκότως ἂν παρὰ ὀν μισοῦνται, ὡς καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ παραβαίς νόμους, καὶ τῆ τραπέζῃ τῶν ἀσθενούντων νόμοις, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν αὐτῶν φαυλοτέκοιοῦντες. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἵον οἰκοθεν καὶ παρ' αὐτῶν τρέφεσθαι, τὰς

ἐτέρων ἐνοχλοῦσιν οἰκίας, ἀλλ' ὅτι καὶ πάντων αὐτοὶ γίνονται χεῖρους. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶ τῶν πάντων οὐδὲν, ὃ μὴ διὰ τῆς ἀργίας ἀπόλλυται. Καὶ [180] γὰρ ὕδωρ, τὸ μὲν ἐστηκὸς σῆπεται, τὸ δὲ τρέχον καὶ πανταχοῦ πλανώμενον τὴν ἀρετὴν διασώζει τὴν αὐτοῦ· καὶ σίδηρος, ὃ μὲν ἐν ἀργίᾳ κείμενος, ἀπαλώτερός τε καὶ φαυλότερος, ἢ πολλῶν δαπανώμενος, γίνεται· ὃ δὲ ἐν ἐργασίαις ὢν, πολὺ χρησιμώτερος καὶ εὐπρεπέστερος, ἀργύρου παντὸς οὐδὲν ἔλαττον ἀποστῆλθων. Καὶ γῆν μὲν τὴν ἀργούσαν ἴδοι τις ἂν οὐδὲν ὕγιες ἐκφέρουσαν, ἀλλὰ πονηρὰς βοτάνας καὶ ἀκάνθας καὶ τριβόλους καὶ ἀκαρπα δένδρα, τὴν δὲ ἐργασίας ἀπολαύουσαν, καρποῖς ἡμέροις κομῶσαν. Καὶ ἕκαστον δὲ τῶν ὄντων, ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς, ὑπὸ μὲν τῆς ἀργίας φθείρεται, ὑπὸ δὲ τῆς οἰκίας ἐργασίας χρησιμώτερον γίνεται. Ταῦτα οὖν εἰδότες ἅπαντα, καὶ πόσον μὲν ἀπὸ τῆς ἀργίας τὸ βλάβος, πόσον δὲ ἀπὸ τῆς ἐργασίας τὸ κέρδος, τὴν μὲν φεύγωμεν, τὴν δὲ διώκωμεν, ἵνα καὶ τὸν παρόντα βίον εὐσχημόνως ζήσωμεν, καὶ δεομένοις ἐκ τῶν ἐνότων ἐπικουρήσωμεν, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν αὐτῶν ἀμείλῃω κατασκευάσαντες τύχωμεν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν· ὢν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς Ἀκύλαν καὶ Πρίσκιλλαν

Καὶ εἰς τὸ μὴ κακῶς λέγειν τοὺς ἱερῆς τοῦ Θεοῦ. Λόγος β'.

* Ἄρα ἐπαιδεύθητε μὴδὲν εἶναι νομίζειν πάρεργον ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κειμένων; ἄρα ἐμάθετε καὶ ἀφὰς καὶ ὀνόματα καὶ ψιλὰς περιεργάζεσθαι προσκι, τὰς ἐν τοῖς θεοῖς Λογίοις γεγραμμένας; Ἐγὼ γὰρ οὐδένα οἶμαι λοιπὸν τῶν φιλοπόνων τὸν ἀνεξό, παραδραμεῖν τι τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς κειμένων πων, κἂν ὀνομάτων ἢ κατὰλογος, κἂν χρόνων ἰδς, κἂν ψιλῇ πρὸς τινὰς πρόσρησις. Πλὴν ἵνα λειστέρα αὕτη ἢ διόρθωσις γένηται, φέρε καὶ τῆν τὰ λειπόμενα τῆς προσηγορίας τῆς πρὸς Πρίσκικαὶ Ἀκύλαν ἐπέλθωμεν· καίτοι γε οὐ μικρὰ τὸ ἱμιον αὐτῆς ἡμᾶς ὠφέλησε. Καὶ γὰρ ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὅν μὲν ἀγαθόν, ἔργον, πόσον δὲ κακόν, ἀργία, καὶ Παύλου ψυχῇ, πῶς ἀγρυπνος καὶ μεμεριμνημένη, ἀτὰ πόλις καὶ δήμουσι καὶ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕνα τον τῶν πιστῶν πολλὴν ποιουμένη τὴν πρόνοιαν. ἔξε πῶς οὐδὲν εἰς φιλοξενίαν ἢ πενία γίνεται κῶι, καὶ ὅτι οὐ πλούτου καὶ χρημάτων, ἀλλὰ ἀρετῆς ἰαχοῦ χρεία καὶ προαιρέσεως εὐλάθειαν ἐχούσης, ὅτι πάντων εἰσι λαμπρότεροι οἱ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβοντες, κἂν εἰς πενίαν ἐσχάτην κατενεχθῶσι. Τὴν Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν, σκηνοποιούς ὄντας καὶ στέχνας, καὶ ἐν πτωχείᾳ ζῶντας, τῶν βασιλείων ὀων μᾶλλον ἐμακαρίζομεν νῦν· καὶ οἱ μὲν ἐν ἀξιώκι καὶ θνασταλείαις σεσίγηται, ὃ δὲ σκηνοποιὸς μετὰ

τῆς γυναικὸς ἔδονται πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Εἰ δὲ ἐνταῦθα τοσαύτης ἀπολαύουσι δόξης, ἐνόησον ὅσον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀξιοθῆσονται τῶν ἀντιδόσεων καὶ τῶν [181] στεφάνων· καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐκείνης, οὐ μικρὰν καὶ ἠδονὴν καὶ ὠφέλειαν καὶ δόξαν ἐκαρπώσαντο ὃ νῦν, Παῦλον τοσοῦτον συζήσαντες χρόνον. Καὶ γὰρ, ὅπερ ἐμπροσθεν ἔλεγον, τοῦτο καὶ νῦν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι οὐχ ἢ διδασκαλία μόνον, οὐδὲ ἢ παραίνεσις καὶ συμβουλή, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἢ ἔψις τῶν ἀγίων πολλὴν εἶχεν ἠδονὴν καὶ ὠφέλειαν, καὶ αὐτὸς δὲ τῶν ἱματίων ὃ στολισμὸς, καὶ αὐτὸς τῶν ὑποδημάτων ὃ τρόπος. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν πολλὴ τις εἰς τὸν ἡμέτερον εἰσηνήκεται βίον ὠφέλεια, τὸ μαθεῖν μέχρι ποῦ τοῖς ἀναγκαίοις ἐχρῶντο. Οὐδὲ γὰρ μόνον τὸ μέτρον οὐχ ὑπερέβαινον τῆς χρείας, ἀλλ' ἐστὶν ὅπου οὔτε τῆς χρείας αὐτῆς ἀπέλαυον ἀπάσης· ἀλλὰ καὶ ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ καὶ γυμνότητι διετέλεσαν. Καὶ τοῖς μὲν μαθηταῖς ἐπιτάττων ὃ Παῦλος ἔλεγεν· Ἐχορτες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τοῦτοις ἀρκεσθῆσόμεθι· περὶ δὲ αὐτοῦ φαίνεται λέγων, ὅτι Ἄχρι τῆς ἄρεϊ ὥρας καὶ κεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμναστούμεν, καὶ κωλαφιζόμεθα. Ἀλλὰ γὰρ ἂ μεταξὺ ἔλεγον, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσῆλθεν, ἀναγκαῖον εἰς μέσον παραθεῖναι ὃ πολλὴν ἔχοντα τὴν ζήτησιν. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ἐλεγον, ὅτι καὶ

^d Duo mss. καρπώσανται

^e Duo mss. προθεῖναι. Paulo post lidem καὶ ὃ τῶν ὑποδημάτων τρόπο; τῶν ἀποστολικῶν παρχει πολλὴν ἡμῖν τὴν ὠφέλειαν.

Vatic. et Coislin. ἐγγεγραμμένας. Editi γεγραμμένας. Uterque codex ὀπόσον bis.

Vatic. ἐν πενίᾳ ζῶντας.

ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἱματίων στολισμὸς παρέχει πολλὴν ἡμῖν τὴν ὠφέλειαν· μεταξύ δὲ με ταῦτα λέγοντα εἰσήλθεν ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ, ὃν ἔθηκεν αὐτοῖς, οὕτω λέγων· *Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ βράδρον εἰς τὴν ὁδόν*^a· φαίνεται δὲ Πέτρος σανδάλια ἔχων. Ὅτε γοῦν ὁ ἄγγελος καθεύδοντα αὐτὸν ἐξύπνισε, καὶ ἐξήγαγε τοῦ δεσμοτηρίου, φησὶν· *Ὑποδήσαι τὰ σανδάλιά σου, καὶ περιβαλεῖ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι*. Καὶ Παῦλος δὲ Τιμοθέῳ γράφων λέγει· *Τὸν φελόνην, ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, φέρε ἐρχόμενος, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας*. Τί λέγεις; ὁ Χριστὸς οὐδὲ ὑποδήματα ἐκέλευσεν ἔχειν, καὶ σὺ φελόνην ἔχεις, καὶ ἕτερος σανδάλια πάλιν; Καὶ εἰ μὲν τῶν εὐτελειῶν τινες ἦσαν, καὶ τῶν οὐ πάντοτε τῷ Δασκάλῳ πειθομένων, οὐκ ἦν ζήτημα τὸ λεγόμενον· ἐπειδὴ δὲ οἱ καὶ τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν ἐπιιδόντες, καὶ κορυφαῖοι καὶ πρῶτοι τῶν μαθητῶν εἰσιν οὗτοι, καὶ πάντα ἐπισθόντο τῷ Χριστῷ, ὁ δὲ Παῦλος οὐ μόνον τὰ ἐπιτηττόμενα ἐποίει, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰ σκάμματα ἐπέπηδα^b, κάκεινου κελεύοντος ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου λέγειν, οὗτος ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἔζη, πλέον τι τῶν ἐπιτεταγμένων ποιήσας, ἄξιον ὄντως ζητῆσαι, τίνος ἕνεκεν, πάντα αὐτῷ πειθόμενοι, ἐνταῦθα δοκοῦσι παραβαίνειν αὐτοῦ τὸν νόμον. Ἄλλ' οὐ παραβαίνουσιν^c. Οὐδὲ γὰρ εἰς τοῦτο χρήσιμος ἡμῖν οὗτος ἔσται μόνον ὁ λόγος, εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἐκείνων ζήτησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμφράξαι στόματα. Καὶ γὰρ πολλοὶ χηρῶν οἰκίας ἀνατρέποντες, ὄρφανούς γυμνοῦντες, τὰ πάντων περιβαλλόμενοι, λύκων οὐδὲν ἄμεινον διακείμενοι, ἐκ τῶν ἄλλοτρίων ζῶντες πόνων, ὀρῶντες πολλὰς τινὰς τῶν πιστῶν δι' ἀβύσστιαν σώματος πλειόνα περιθεβλημένους ἱμάτια, [182] τὸν νόμον εὐθέως ἡμῖν τοῦ Χριστοῦ προβάλλονταί, καὶ ταῦτα λέγουσι τὰ ῥήματα· Οὐκ ἐκέλευσεν ὑμῖν ὁ Χριστὸς μὴ ἔχειν δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα; πῶς οὖν ὑμεῖς παραβαίνετε τὸν νόμον τὸν περὶ τούτων κείμενον; Εἴτα δαψιλῆς γελᾶσαντες καὶ ἀνακαγχάσαντες, καὶ καταισχύναντες τὸν ἀδάφρον, ἀποπιθῶσι· Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα γένηται, φέρε καὶ τὴν ἐκείνων ἀναισχυνητῆν ἐπιστομίσωμεν. Ἐξῆν μὲν οὖν τοῦτο πρὸς αὐτοὺς μόνον εἰπόντας ἀπαλλαγῆναι. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι εἰ μὲν ἀξίπιστὸν τινα νομίζεις εἶναι τὸν Χριστὸν, εἰκότως ταῦτα προβάλλῃ, καὶ ζητεῖς πρὸς ἡμᾶς· εἰ δὲ ἀπιστεῖς αὐτῷ, τίνος ἕνεκεν προβάλλῃ τὰς νομοθεσίας; Ἄλλ' ὅταν μὲν ἡμῶν κατηγορεῖν ἐθέλῃς, ἀξίπιστος νομοθέτης ὁ Χριστὸς εἶναι σοι δοκεῖ; ὅταν δὲ αὐτὸν προσκυνεῖν δέῃ καὶ θαυμάζειν, οὐδεὶς οὐκέτι σοι λόγος τοῦ κοινῆς οἰκουμένης Δεσπότης.

β'. Πλὴν ἄλλ' ἵνα μὴ δι' ἀπορίαν ἀπολογίας τοῦτο λέγειν ἡμᾶς νομίζωσιν, ἐπ' αὐτὴν ἴωμεν λοιπὸν τῶν ζητουμένων τὴν λύσιν. Τίς οὖν ἡ λύσις ἔσται; Ἐὰν ἴδωμεν, τίσι, καὶ πότε, καὶ διὰ τί ταῦτα ἐπέταττεν ὁ Χριστὸς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ λεγόμενα ἐξετάζειν χρὴ, ἀλλὰ καὶ πρόσωπον, καὶ καιρὸν, καὶ αἰτίαν, καὶ πάντα ταῦτα μετὰ ἀκριβείας δεῖ ἐρευνᾶσθαι. Εὐρήσομεν γὰρ ἀκριβῶς σκοποῦντες, ὅτι οὐ πᾶσι ταῦτα ἐπετέτακτο, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις μόνοις, καὶ ἐκεῖνοις δὲ οὐ μέχρι παντός, ἀλλὰ μέχρι τινὸς διορισμένου καιροῦ.

^a Post ὁδὸν Morel. αἴρετε, quæ vox deest in Vatic. et Colsin., et superflua erat.

^b Mss. ἐπεπήδησε.

^c Mss. νόμον· οὐ γὰρ δὴ παραβαίνουσιν.

Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημέλων· καίετας γὰρ τοὺς διώδεκα μαθητὰς, εἶπεν αὐτοῖς· *Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθῃτε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλῆτα οἴκου Ἰσραὴλ· ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπρούς καθαίρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε· δωρεὰν ἐλάβετε· δωρεὰν δότε· μὴ κτήσησθε γροσόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν*. Ὅρα Διδασκάλου σοφίαν, πῶς κοῦφον ἐποίησε τὸ ἐπιτάγμα. Πρῶτερον γὰρ εἰπὼν, Ἄσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπρούς καθαίρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν δαψιλῆ δούς αὐτοῖς, τότε ταῦτα ἐπέταξε, τῇ τῶν σημείων περιουσίᾳ βράβειαν καὶ κοῦφην ποιῶν τὴν πενίαν ἐκείνην. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον δῆλον, ὅτι αὐτοῖς μόνοις ταῦτα ἐπετέτακτο, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐτέρων πολλῶν. Καὶ γὰρ τὰς παρθένους ἐκείνας διὰ τοῦτο ἐκόλασεν, ἐπειδὴ ἔλαιον οὐκ εἶχον ἐν ταῖς λαμπάσιν αὐτῶν· καὶ ἐτέροις ἐγκαλεῖ, ὅτι πεινῶντα αὐτὸν εἶδον, καὶ οὐκ ἔθρεψαν, διψῶντα, καὶ οὐκ ἐπότισαν. Τῶν τῶν οὐκ ἔχοντα χαλκὸν, οὐδὲ ὑποδήματα, ἀλλ' ἐν ἱμάτιον μόνον, πῶς δυνατόν ἦν ἕτερον διαθρέψαι, πῶς γυμνῶν περιβαλεῖν, πῶς ἀσθενεῖν εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγαγεῖν; Χωρὶς δὲ τούτων, καὶ ἐτέρωθεν αὐτὸ τοῦτο δῆλον ἔσται καὶ καταφανές. Προσελθόντος γὰρ τινος καὶ εἰπόντος, *Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζῶν ἀιώνιον κληρονομίῳ;* ἐπειδὴ τὰ τοῦ νόμου κατέλαξεν ἅπαντα, ὁ δὲ περιεργαζόμενος, ἔλεγε· *Ταῦτα πάντα ἀφουλαξάμην ἐκ πότητός μου· τί ἔτι μοι ὑστερεῖ;* λέγει πρὸς αὐτόν· *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι*. Καίτοι εἰ νόμος καὶ [183] πρόσταγμα ἦν, τοῦτο πρῶτον ἐξαρχῆς εἶπειν εἶδει, καὶ νομοθετῆσαι, καὶ ἐν προστάγματος τάξει θεῖναι, ἀλλὰ μὴ ἐν συμβουλή καὶ παραινέσει αὐτὸ εἰσηγήσασθαι. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ, *Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον*, ἐπιτάττων λέγει· ὅταν δὲ λέγῃ, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι*, συμβουλεύων καὶ παραινῶν λέγει. Οὐκ ἔστι δὲ ταῦτον συμβουλεύειν καὶ νομοθετεῖν. Ὁ μὲν γὰρ νομοθετῶν, ἐκ παντὸς τρόπου βούλεται τὸ ἐπιταττόμενον γίνεσθαι^d· ὁ δὲ συμβουλεύων καὶ παραινῶν καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ ἀκούοντος ἐπιτρέπων τὴν αἵρεσιν τῶν λεγομένων, κύριον ποιεῖ τὸ δέξασθαι καὶ μὴ τὸν ἀκροατῆν. Διὰ δὲ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, Ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, ἵνα μὴ νόμον εἶναι νομίσῃς τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ πῶς; *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα*· ἵνα μάθῃς ὅτι ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκούοντων τὸ πρᾶγμα κεῖται.

Ὅτι μὲν οὖν τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα ἐπετέτακτο μόνοις, δῆλον ἐντεῦθεν· ἀλλ' οὐδέπω τὴν λύσιν εὐρήκαμεν. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοῖς τοῦτο νενομοθέτηται μόνος, τίνος ἕνεκεν ἐπιταγέσθαι μὴδὲ ὑποδήματα ἔχειν, μηδὲ διπλοῦν ἱμάτιον, εὐρίσκονται, ὁ μὲν σανδάλια κεκτημένος, ὁ δὲ καὶ φελόνην ἔχων; Τί οὖν ἂν εἴποιμεν πρὸς ταῦτα; Ὅτι οὐτε αὐτοὺς μέχρι παντός ἀφήκεν ὑπὸ ταῦτα εἶναι τῶν νόμων τὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐπὶ τὴν σωτηρίαν ἵνα μὲν μέλλων θάνατον, ἀπέλυσεν αὐτοὺς τῆς νομοθεσίας ταύτης. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Σωτῆρος ῥημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ἐπὶ τὸ πάθος ὁδεύειν, καλέσας αὐτοὺς φησὶν· *Ὅτε ἀπὸστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πῖρας, μὴ τινας ὑστερήσατε; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον· Οὐδενός. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ἀλλὰ ἵν' ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω, καὶ τῆ-*

^d Sic mss. Morel. vero καὶ ἐπιταττόμενον δέχασθαι.

dom apostolicarum vestium multum nobis conferre utilitatis : sed cum hoc dico, incidit mihi lex quam Christus posuit, dicens : *Non possidete aurum, neque argentum, neque æs in zonis vestris, neque calceos, neque virgam in via* (Math. 10. 9. 10) : manifestum autem est Petrum habuisse sandalia. Unde cum angelus eum dormientem excitaret, et e carcere educeret, ait : *Calcea te sandaliis tuis, et circumda tibi vestimentum tuum, et sequere me* (Act. 12. 8). Et Paulus Timotheo scribit : *Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, cum venies affer, et libros, præsertim membranas* (2. Tim. 4. 13). Quid dicis ? Christus jubet non habere calceos, tu autem penulam habes, et alius sandalia ? Quod si hi tenues quidam essent, magistro non per omnia obtemperantes, nulla erat hic facienda quæstio : sed cum ipsi præcipui sint, ac primates apostolorum, et animas suas impenderent, Christoque per omnia obedirent, et Paulus non solum imperata fecerit, sed et supra scammata saltaverit; cumque præciperet ex Evangelio vivendum, victum ipse manibus suis quæsiverit, plus, quam imperatum erat, faciens (1. Cor. 4. 12. Act. 20. 34), idcirco dignum est, ut quæramus, quare qui in omnibus Christo parebant, hic legem ejus videantur transgredi ? At non re ipsa transgrediuntur. Hic sermo non in hoc solum utilis erit, ut excusentur sancti illi, sed ut et gentilium obstruantur ora. Quandoquidem multi viduarum domos subvertentes, orphanos nudantes, ipsique omnibus alienis abundantes, et lupis nihilo meliores, ex alienisque laboribus viventes, cum vident interdum fidelium aliquos pluribus ob ægritudinem vestiri amiculis, continuo nobis legem Christi objiciunt, et dicunt : Nonne præcepit vobis Christus, ne habeatis duas tunicas, vel calceamenta (Luc. 9. 3) ? Quomodo ergo vos legem illam prævaricamini ? Et post hæc, cum abunde fratrem riserint, et subsamarint, et probris affecerint, discedunt. Igitur ne talia fiant, age et illorum obturemus impudentiam. Et possemus quidem ab eis facile liberari, si hoc unum eis diceremus. Quale hoc ? Si Christum ut fide dignum probas, merito hæc objicis, et a nobis quæris : sin ei non credis, quare legem ejus opponis ? At quando accusare nos vis, dignus tibi videtur fide legislator Christus : quando autem eum admirari oportet et adorare, nullius est apud te momenti totius orbis Dominus ?

2. *Solvitur quæstio, cur Christus jusserit non habere duas tunicas.* — Verum ne hæc inopia defensionis dicere nos putent, ad solutionem ejus, quod quærebatur, veniamus. Quænam ergo erit solutio ? Videndum est in hujusmodi, quibus, et quando, et quare ea Christus imperavit. Non enim obiter, et nude inquirenda sunt hæc : sed operæ pretium fuerit simul et personam, et tempus, et causam et omnia hæc diligenter perscrutari. His enim diligenter consideratis, inveniemus, quod ipsa non sint omnibus imperata, sed solis apostolis : et neque illis in omne, sed ad præscriptum et determinatum tempus. Et unde hoc manifestum ? Ex dictis ipsis : etenim, vocatis duo-

decim discipulis, dixit eis : *In riam Gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis. Ite potius ad oves domus Israel quæ perierunt : infirmos curate, leprosos mundate, dæmonia ejicite : gratis accepistis, gratis date : ne possideatis aurum vel argentum, vel æs in zonis vestris* (Math. 10. 6-9). Attende quanta magistri sapientia, quomodo leve hoc præceptum fecerit. Nam cum prius dixisset : *Infirmos curate, leprosos mundate, dæmones ejicite* (Ib. v. 8), magnamque eis gratiam liberaliter dedisset, tunc tandem hæc imperavit, nimirum paupertatem signorum potestate levem et facilem reddens. Neque ex his solum, sed ex multis aliis manifestum est, solis discipulis esse imperatum. Nam et virgines, quia oleum in lampadibus suis non habebant, punivit (Math. 25. 1-12) : et alios quoque arguit et increpat, quia esurientem ipsum viderunt, et non paverunt, et sitientem non potarunt (Ib. v. 41. sqq.). Porro is cui non est æs neque calceamentum, sed una tantum vestis, quomodo alium pascere, quomodo nudum vestire, quomodo hospitem in domum inducere poterit ? Sed ad hæc et aliunde clarum esse poterat. Nam accedente et dicente quodam : *Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo* (Math. 19. 16) ? cum recensita essent omnia, quæ in lege præcepta, et ille curiosius percontaretur, et diceret : *Hæc omnia servavi ab adolescentia mea, quid adhuc mihi deest ?* dicit ad ipsum, *Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me* (Ib. v. 20. 21). Hic si præcipere voluisset, oportebat hoc principio dicere, et legem in ordine præceptorum ponere, et non tamquam consilium et exhortationem narrare. Enimvero cum dicit, *Nolite possidere aurum, vel argentum* (Math. 10. 9), imperando dicit; cum vero dicit, *Si vis perfectus esse* (Math. 19. 21), consulendo et admonendo dicit. Non est autem idem, consulere, et legem ponere. Nam qui legem statuit, modis omnibus fieri vult quod præcipit : qui vero consulit et adhortatur, sententiæ et arbitrio auditoris permittit, ut ex dictis quod voluerit eligat, sicque faciendorum dominum auditorem relinquit. Propterea non simpliciter dixit, *Vade, vende quæ habes*, ne id legem esse putares : sed quomodo ? *Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes* (Math. 19. 21) : ut discas in arbitrio audientium res esse.

Non semper lege obstringi voluit Christus discipulos. — Apostolis solis ergo hæc fuisse præcepta palam est ; verum quæstio nondum soluta est. Nam si præcepta sunt hæc solis apostolis, cur jussi non habere calceos, vel geminas vestes, inventi sunt alius habere sandalia, alius vero penulam ? Quid igitur ad hæc dicemus ? Christus neque apostolos semper hujus legis necessitate obstringi voluit, sed eos absolvit ab hac lege, cum jam ad salutarem crucem iturus esset. Et unde hoc liquet ? Ex Salvatoris sermonibus. Nam passionem aggressurus, vocatis illis dixit, *Cum vos mitterem sine marsupio et pera, aliquidne deerat ? At hi respondentes dixerunt : Nihil. Ipse autem dicebat eis ; Sed nunc qui habet marsupium, tollat, et peram : et qui*

non habet, vendat vestem suam, et mercetur gladium (Luc. 22. 35. 36). Jam forte dicit aliquis, apostolos quidem his dictis a crimine absolutos : sed ultra quarritur, quare Christus contraria præceperit : nam interdum dicit, *Ne possideatis peram* (Matth. 10. 10) : interdum autem, *Qui habet marsupium, tollat, et peram* (Luc. 22. 36). Quare hoc fecit? Sane hæc admodum digne fecit sua sapientia, curaque, quam pro discipulis gerebat. Ab initio enim hoc imperavit, ut opere et experimento potentia suæ documentum acciperent, ac deinde cum fiducia per totum orbem terrarum peragrarent. Verum ubi jam potentiam ipsius agnoverunt, optavit ut et ipsi ex se virtutis specimen præberent, neque ipsos ad finem usque gestare voluit; sed ipsos sæpe exposuit permisitque suas ferre tentationes, ne scilicet perpetuo otiosi residerent : et quemadmodum qui artem natandi docent, principio suppositis manibus multa diligentia discipulos gestant; post unum autem et alterum et tertium diem subtracta dextera illis præcipiunt, ut seipsos juvent, et nonnunquam illos parumper mergi sinunt, ita ut et multum salsuginis sorbeant : ita sane et cum discipulis suis Christus faciebat. Nam initio nihil eos pati sinebat, vel parvum vel magnum, sed ubique aderat muniens, et circumvallans eos, faciensque ut omnia ubertim eis affluerent : cum vero tempus esset, ut virilitatem suam ipsi declararent, subtraxit modicum gratiæ, præcipiens eis, ut etiam per seipsos multa perlicerent. Atque hanc ob causam, cum non habebant calceos, vel zonam, vel baculum, vel æs, nihil eis deerat : dicit enim, *Num aliquid vobis deficit? Et respondentes dixerunt: Nihil* (Ibid. v. 35). Quo tempore autem permisit eis, ut marsupium haberent et peram et calceos, inveniebantur et esurientes, et sitientes, et nudi incedentes. Unde liquidum, quod passim eos periclitari et affligi sineret : nempe, ut mercedem aliquam haberent. Sic videlicet aves pullos suos foventes tandiu in nido sedent, donec illorum plumæ increscant; quas dum increvisse viderint, illoque aerem secare posse, eos primum circa nidum volitare docent, postea paulo longius : initio eos sequuntur et supportant, dein admiculo suo totos destituunt. Ita faciebat et Christus. In Palæstina enim, quasi in nido nutricabat discipulos; et postquam eos volare docuit præsens, et gestans, tandem dimisit eos, ut volarent in totum orbem, dato eis mandato, ut sese identidem juvarent. Et quod hoc verum sit, quodque ideo eos omnibus nudatos, et una tantum veste amictos miserit, et absque calceis ambulare jussert, ut suam virtutem et potentiam cognoscerent, clare sciemus, si illud dictum audiamus. Non enim simpliciter dixit eis, *Tollite marsupium et peram; sed priorum memoriam refricando sic dicebat, Cum mitterem vos sine marsupio et pera, aliquidne deerat?* hoc est, nonne omnia ubertim vobis affluebant, multaue largitate fruebamini? Sed nunc volo vos per vos ipsos certare, et paupertatem experiri; et eapropter lege priori obstructos nolo, sed permitto, ut et marsupium et peram

habeatis, ut ne quasi per inanina instrumenta per vos operari existimer; sed et vos vestram philosophiam exhibere oportet.

3. Quod si adhuc dicitis : An non major visa fuisset gratia, si semper ita versati essent? Verum non ita probati fuissent : si enim nullam vel afflictionem, vel inopiam, vel persecutionem, vel angustiam experti essent, mansissent ignavi et pigri : nunc autem, non solum gratiam Christi relucere, sed et subditorum probationem exhiberi volebat, ne postea quidam dicere possent, eos nihil a seipsis attulisse, sed facta esse omnia auxilio Dei. Poterat enim Deus eos usque ad finem in ea abundantia custodire : sed noluit ob varias, necessariasque causas, quas sæpe caritati vestræ diximus. Una quidem hæc est quam diximus : alia autem hæc non minor, ut modestiæ assuefierent : tertia vero, ut ne major illis quam hominibus debetur, honor exhiberetur. Itaque propter hæc, et his multo plura, cum permissurus esset eis multa inexpectata accidere, noluit priorem legem tam arctam mauere, sed ejus philosophiæ serentatem omnino relaxavit, ut et ita non esset eis gravis et intolerabilis vita, si sæpe dereliquerentur, et simul duram illam legem servare cogerentur. Quoniam autem oportebat obscure propositum clarius docere, idcirco postquam dixit, *Qui habet marsupium, tollat, et peram* : subjicit, *Et qui non habet, vendat vestem suam, et eruat gladium* (Luc. 22. 36). Quidnam hoc? Armatur discipulos qui dicit : *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, verte ei et alteram* (Matth. 5. 39, et Luc. 6. 29). Qui præcepit, ut benedicamus iis, qui nos conviciis lacessunt, seram ledentes, oremus pro persequentibus, nunc armatur? armaturque uno tantum gladio? Et quomodo hæc rationi consona sunt? Nam si omnino armis opus erat, non solo gladio, sed et scuto, et galea, et cruralibus armare oportebat. Et profecto, si humano more hæc dispensare et agere voluisset, apud vos ridiculum non erat hoc præceptum? Quandoquidem licet sexcenta id genus arma possedissent adversus tot insidias et impetus populorum, tyrannorum, civitatum, gentium, quomodo iis potentiores fuissent undecim? Num potuissent audire vocem hinnientium equorum? annon vel ad solum exercitus aspectum conterriti essent viri non nisi in stagnis et fluminibus et lembis versati? Quare ergo hoc dicit? Judæorum insidias indicare volebat, illosque ipsum comprehensuros esse : idque manifeste dicere nolebat, sed per ænigmata, ne iterum conturbarentur. Itaque sicut cum audis Christum dicentem : *Quod audistis in aurem, prædicate super tecta : et quod audistis in tenebris, dicite in luce* (Matth. 10. 27, et Luc. 12. 3) ; non intelligis, quasi præcipiat relictis foris et triviis eos super tecta debere prædicare; neque enim id fecerunt discipuli : sed cum dicit, *Super tecta*, et *In luce*, fiduciam et libertatem publice prædicandi insinuat; cum vero dicit, *In aurem* et *In tenebris*, significat, ut ubique terrarum narrent, quod in parva mundi parte, et in uno Palæstinæ loco audierant. Neque enim in tenebris et in

ὡς ὁ μὴ ἔχων, πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, ἵνα ῥάσῃ μάχαιραν. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν, ὅτι ἡ ἀποστόλους διὰ τῶν εἰρημικῶν ἀπήλλαξας τῶν ἰσχυρῶν τὸ δὲ ζητούμενόν ἐστιν εἰπεῖν, τίνας ἐνενοήσατο ὁ Χριστὸς ἐνομοθέτησε, ποτὲ μὲν λέγων, *σησθε πῆραν*, ποτὲ δὲ λέγων, *Ὁ ἔχων βατράκιον, ἀράτω, καὶ πῆραν*. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο; Ἀξίως τῆς αὐτοῦ σοφίας καὶ προνοίας τῆς ὡς μαθητῶν. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ταῦτα ἔλεγε, ἵνα ἔργῳ καὶ πείρᾳ τὴν ἀπόδειξιν τῆς αὐτοῦ οὐκ ἀποδείξῃ, καὶ λαβόντες θαρρῆσῃσι λοιπὸν εἰς οὐμὴν ἐξελεῖν ἄσπασαν. Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν ἔγνωσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ἐβούλετο καὶ αὐτοὺς τὴν αὐτῶν ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι, καὶ μὴ μέχρι τούτου διαβαστάζεσθαι, ἀλλ' ἐνδιδόναι πολλαχοῦ χωρεῖν, καὶ πειρασμούς αὐτοὺς ὑπομένειν, ἵνα τέλος ἀργοὶ μὴ γίνωνται. Καὶ καθάπερ οἱ νήχισταί τε, καὶ παρὰ μὲν τὰς ἀρχὰς τὰς αὐτῶν ὑποτιθεῖρας μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας τοὺς μαθητὰς αὐτῶν διαβαστάζουσι, μετὰ δὲ πρῶτην καὶ δεύτερην ἡμέραν πολλαχοῦ τὴν δεξιὰν αὐτῶν ἰσχυρῶν ἐκείνοις, κελεύουσιν ἑαυτοὺς βοηθεῖν, καὶ μικρὸν βαπτίζεσθαι ἐπιτρέπουσι, καὶ πολλὰν ἀρετὴν εἰσφέρειν τὴν ἄλμην· οὕτω δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ τῶν μαθητῶν. Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προομιῶσι οὖν, οὐ μέγα αὐτοὺς ἀφῆκε παθεῖν, ἀλλὰ πανταχοῦ τειχίζων αὐτοὺς, περιφράττων, πάντα [184] ἰσχυρίας αὐτοὺς ἐπιβρίθειν παρασκευάζων· ἐπειδὴ καὶ τὴν ἀνδρείαν αὐτοὺς ἐπιδείξασθαι τὴν αὐτῶν, ἵνα ὄλιγον τὴν χάριν, ἐγκλεισάμενος αὐτοῖς αἰ δι' ἑαυτῶν ἀνύειν. Διὰ τοιούτου, ὅτε μὲν οὐκ τοσήματα, οὐδὲ ζώνην, οὐδὲ βέβρον, οὐδὲ χαλιδεὴν ὑστερήθησαν· *Μὴ τινας γὰρ, φησὶν, σπετε; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον· Οὐδενός.*

Ὁ δὲ αὐτοὺς ἐκέλευσε καὶ βαλάντιον ἔχειν, καὶ ὑποδήματα, εὐρίσκονται καὶ πεινῶντες καὶ ἰσχυροὶ καὶ γυμνητεῖοντες. Ὅθεν ἤλθον, ὅτι πολλαχοῦ οὐκ ἀποκρινόμενοι αὐτοὺς καὶ στενοχωρεῖσθαι τὴν αὐτῶν ἔχουσιν. Οὕτω καὶ οἱ ἰσχυροὶ τὴν αὐτῶν αὐτοὺς τοῖς ἀποστόλοις καὶ γὰρ ἐκείνοι, ἕως πτερὰ ἀπαλὰ ἔχουσιν, ἐπὶ τῆς καλιᾶς καθήμενοι· ἐπειδὴ δὲ ἴδωσι πτεροφυήσαντας, καὶ ἰσχυροὺς τὴν ἀέρα τέρμιν, πρῶτον μὲν περὶ αὐτὴν ἰσχυρῶν παρασκευάζουσιν, ἔπειτα δὲ καὶ ἑρῶ περιάγουσι, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐπόμενοι ἐβαστάζουσαι, μετὰ δὲ ταῦτα αὐτοὺς ἑαυτοῖς βοηθεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, καθάπερ καὶ τῇ Παλαιστίνῃ τρέφων τοὺς μαθητὰς· ἐπειδὴ σθαι ἐδίδαξε παρὶν καὶ διαβαστάζων αὐτοὺς, φῆκεν εἰς τὴν οἰκουμένην πῆλαι, κελεύσας καὶ πολλαχοῦ βοηθεῖν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἵνα τὴν δύναμιν αὐτοῦ μάθωσι, πάντων αὐτοὺς ἰσχυρῶν, καὶ μονοχίτωνας ἀπέστειλε, καὶ χωρὶς ὑπομνήτων ἐκέλευσε βαδίζειν, αὐτῆς οὖν τῆς ῥήσεως ἰσχυρῶν σαφῶς εἰσόμεθα. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν ἀβάρητε βαλάντιον καὶ πῆραν, ἀλλ' ἀνεμνησεν αὐτῶν προτέρων, οὕτως εἰπὼν· *Ὅτε ἀπεστειλάτε ἑρῶ βαλάντιον καὶ πῆραν, μὴ τινας ὑστερήσονται.* Οὐ πάντα μετὰ ἀφθονίας ὑμῖν ἐπέβριθαι πολλῆς ἀπελαύσατε θαψιλείας; ἀλλὰ νῦν βούλομαι καὶ δι' ἑαυτῶν ἀγωνίζεσθαι· βούλομαι ὑμῶς ἐν ἰσχυρῶν πείρᾳ λαβεῖν· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἰσχυρῶν οὐκ ἀγωνίαν τοῦ προτέρου νόμου, ἀλλ' ἐπιτρέπων ἰσχυρῶν ἔχειν καὶ πῆραν, ἵνα μὴ, καθάπερ δι'

ἀφῶν ὀργάνων, ἐνεργεῖν τὰ καθ' ὑμᾶς νομίζωμαι, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τὴν οἰκείαν ἐχητε ἐπιδείκνυσθαι φιλοσοφίαν.

γ'. Καὶ τί, φησὶν, οὐκ ἂν μείζων ἐφάνη ἡ χάρις, εἰ διαπαντός οὕτως ἐτέλεσαν ὄντες; Ἄλλ' αὐτοὶ οὐκ ἐγένοντο οὕτω δόκιμοι· εἰ γὰρ μηδεμιᾶς ἔλαβον θλίψεως πείραν, μὴ πενίας, μὴ διωγμοῦ, μὴ στενοχωρίας. Ἐμείναν ἂν ἀργοὶ καὶ νωθεῖς· νῦν δὲ οὐκ ἔχοντες τὴν χάριν διαλάμψαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ὑπακούοντων δοκιμὴν ἠθέλησεν ἐπιδειχθῆναι, ἵνα μὴ μετὰ ταῦτα τινες ἔχουσι λέγειν, ὅτι οὐδὲν παρ' ἑαυτῶν εἰσήμενον ἐκείνοι, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς ἐγένετο. Ἡδύνατο μὲν γὰρ αὐτοὺς ὁ Θεὸς μέχρι τέλους ἐν ἀφθονίᾳ καταστήσει τσαύτη, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησε διὰ πολλὰς καὶ ἀναγκαίας προφάσεις, ἃς πολλάκις πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἰρήκαμεν· ἓμιαν μὲν δὴ ταύτην, ἕτεραν δὲ οὐκ ἐλάττωνα ταύτης, ἵνα καὶ μετριάξῃσι εἰδῶσι· τρίτην δὲ, ἵνα μὴ μείζονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον [185] λάθωσι δόξαν. Διὰ δὲ ταῦτα, καὶ πολλῶν πλείονα τούτων, ἀφῆκε αὐτοὺς πολλοὺς τῶν ἀδοκῆτων περιπίπτειν, οὐκ ἠβουλήθη ὑπὸ τὴν ἀκριβείαν τῆς νομοθεσίας τῆς προτέρας ἀφῆναι, ἀλλ' ἐχάλασε καὶ ἀπῆκε τῆς φιλοσοφίας τὸν τόνον ἐκείνης, ὥστε μὴ βρῶν τινα καὶ ἀφόρητον αὐτοῖς γενέσθαι τὸν βίον, πολλαχοῦ ἐγκαταλιμπανομένοις, καὶ τὸν ἀκριβῆ νόμον ἐκείνων ἀναγκαζομένοις τηρεῖν. Ἐπειδὴ δὲ χρῆ καὶ τὸ προκειμενον ἀσαφές ὄν ποιῆσαι καταφανές, ἀναγκαῖον καὶ τοῦτο εἶπε. Εἰπὼν γὰρ, *Ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω, καὶ πῆραν*, ἐπήγαγε· *Καὶ ὁ μὴ ἔχων, πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μάχαιραν*. Τί ποτε τοῦτό ἐστι; καθοπλίζει τοὺς μαθητὰς ὁ λέγων, *Ἐάν τις σε βασιλεὺς εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἀλλήν*; ὁ κελεύων εὐλογεῖν τοὺς λοιδορουμένους, ἀνεχεσθαι τῶν ἐπηρεαζόντων, εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν διωκόντων, εἶτα καθοπλίζει, καὶ διὰ μάχαιρας μόνης; Καὶ ποῖον ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον; Εἰ γὰρ ὅπως ἔδει καθοπλίσαι, οὐ μάχαιρας ἔδει κτήσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀσπίδα καὶ κρᾶνος καὶ κνημίδα. Ὅπως δὲ, εἰ γε ἀνθρωπίνως τὰ τοιαῦτα ἐμμελλεν οἰκονομεῖν, πόσοις οὐκ ἦν τὸ ἐπιτήρημα γέλωτος; Εἰ γὰρ μυρία τοιαῦτα ὄπλα ἐκτίσαντο πρὸς τσαύτην ἐφοδὸν καὶ ἐπιβουλήν δῆμων, τυράννων, πόλεων, ἐθνῶν, τίνες ἐμμελλον οἱ ἐνδεκα φανεῖσθαι; Φωνῆς γὰρ ἀκούσαι χρημετίζοντος ἵσπου δυνατὸν ἦν αὐτοῖς; πρὸς δὲ τὴν ὄψιν μόνην οὐκ ἂν κατεπλάγησαν τῶν στρατοπέδων, ἐν λίμναις καὶ ποταμοῖς καὶ ἀκατίοις τραφέντες μικροῖς; Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο λέγει; Τὴν ἐφοδὸν τῶν Ἰουδαίων ἐνδείξασθαι βουλόμενος, καὶ ὅτι μέλλουσιν αὐτὸν συλλαμβάνειν. Καὶ τοῦτο φανερῶς μὲν οὐκ ἠθέλησεν εἰπεῖν, δι' αἰνιγμάτων δὲ, ὥστε μὴ ὀρθῶς σθαι πάλιν αὐτοὺς. Ὅσπερ οὖν ὅταν ἀκούσης αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι *Ὁ ἠκούσατε εἰς τὸ οὖς, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωματίων, καὶ ὁ ἠκούσατε ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἰπατε ἐν τῷ φωτί*, οὐ τοῦτο ὑποπτεύεις, ὅτι κελεύει τοὺς στενοχωρῶν καὶ τὴν ἀγορὰν ἀφέντας ἐπὶ τῶν δωματίων κηρύττειν· οὐδὲ γὰρ φαίνονται τοῦτο ποιήσαντες οἱ μαθηταί· ἀλλὰ τὸ, *Ἐπὶ τῶν δωματίων*, καὶ τὸ, *Ἐν τῷ φωτί*, τὸ μετὰ παύσεως αἰνιττεται· τὸ δὲ, *Εἰς τὸ οὖς*, καὶ τὸ, *Ἐν τῇ σκοτίᾳ*, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Ὅσπερ ἐν μικρῷ μέρει τῆς οἰκουμένης, καὶ ἐν ἐνὶ χωρίῳ τῆς Παλαιστίνης ἠκούσατε, τοῦτο πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξ-

^a Duo Mss. φιλοσοφίαν. Εἶτα οὐκ ἂν μείζων.

^b Ἐπιδειχθῆναι deest in duobus Mss.

^c Hic in Morel. et Savil. post εἰρήκαμεν, καὶ νῦν δὲ εἰποιμεν, quæ desunt in utroque ms. et superflua videntur. In sequentibus levissima sunt lectiosum discrimina.

ηγήσατε. Οὐ γὰρ ᾄη ἐν σκοτίᾳ. οὐδὲ εἰς τὸ οὐδὲ διελέγετο αὐτοί; ἀλλ' ἐφ' ὑψηλῶν τῶν ὀρέων, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς πολλάκις. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὑποληπτέον. Ὡς περ οὖν ἐκεί δώματα ἀκούοντες, ἐτέρως ἐνόησαμεν, οὕτως καὶ ἐνταῦθα μαχαίρας ἀκούοντες, μὴ τοῦτο νομίζωμεν, ὅτι ἐπέταξε μαχαίρας κεκτῆσθαι, ἀλλ' ὅτι διὰ τῶν μαχαίρων τὴν ἐνεστώσαν αἰνίττεται ἐπιβουλήν, καὶ ὅτι μέλλει πάτχειν παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἅπερ ἔπαθε. Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς ὄγλον. Εἰπόντων γάρ, Ἄγοράσει μάχαιραν, ἐπήγαγε· Δεῖ γὰρ τὰ γεγραμμένα περὶ ἐμοῦ τελεσθῆναι, ὅτι ἐν τοῖς ἀνέμοις ἐλογίσθη. Εἰπόντων δὲ ἐκείνων, ὅτι Εἰσὶν ὧδε δύο μάχαιραι, καὶ τὸ λεχθὲν μὴ συνιέντων, φησὶν, Ἰκανὸς ἔστι. Καίτοι γε οὐκ ἦν ἰκανὸν· εἰ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνῃ βοθηεῖα κεκτῆσθαι αὐτοὺς ἐβούλετο, οὐ μόνον δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' οὐδὲ ἑκατὸν ἦσαν ἰκαναὶ μάχαιραι· εἰ δὲ οὐκ ἐβούλετο ἀνθρωπίνῃ βοθηεῖα αὐτοὺς κεκτῆσθαι, καὶ αἱ δύο περιτταί. Ἄλλ' ὁμῶς [186] οὐκ ἐξεκάλυψε τὸ αἰνίγμα· καὶ γὰρ πολλαχοῦ φαίνεται τοῦτο ποιῶν ἐπειδὴν μὴ νοήσωσι τὸ λεχθὲν, παρατρέχει καὶ ἀφίρει, τῆ τῶν πραγμάτων ἐκδόσει τῶν μετὰ ταῦτα τὴν κατανοήσιν τῶν εἰρημένων ἐπιτρέπων λοιπόν· ὅπερ οὖν καὶ ἀλαχοῦ ἐποίησε. Καὶ γὰρ περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ διαλεγόμενος, οὕτω ποῖς ἔλεγε· *Λύσατε τὴν τῶν τούτων, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτὸν*. Καὶ ὁμῶς οὐκ ᾔδεισαν οἱ μαθηταὶ τὸ λεγόμενον· καὶ ὅτι οὐκ ᾔδεισαν, ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπεσημάνετο, λέγων· *Ὅτε δὲ ἀνέστη ὁ Ἰησοῦς, τότε ἐπίστευσεν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ τῇ Γραφῇ*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· *Οὐδὲ γὰρ ᾔδεισαν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστήναι*.

δ. Ἄλλὰ τὸ μὲν ζήτημα ἰκανὴν ἔχει τὴν λύσιν· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸ λειπόμενον τῆς προσρήσεως ἄμερο; τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Τί ποτ' οὖν ἔστι τὸ λεγόμενον, καὶ πόθεν εἰς ταῦτα ἐξέβημεν; Ἐμακαρίζομεν τὴν Πρίσκιλλαν καὶ τὸν Ἀκύλαν, ὅτι συνώκουν τῷ Παύλῳ, ὅτι καὶ τὴν τρέπον τῆς στολῆς, καὶ τὸν τρόπον τῶν ὑποδημάτων, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα μετὰ ἀκρίβειας αὐτοῦ κατεμάθανον. Ἐντεῦθεν τὸ ζήτημα ἡμῖν ἐτέθη τοῦτο. Ἐζητούμεν γὰρ, τίνας ἐνεκεν, τοῦ Χριστοῦ ἀπαγορευόντος μηδὲν ὄλιγος ἔχειν, εἰ μὴ μόνον ἱμάτιον, ἐφαίνοντο καὶ ὑποδήματα καὶ φελόνην ἔχοντες. Εἶτα ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι οὐ παραβαίνοντες τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τηροῦντες τούτους ἔχρωντο. Ταῦτα δὲ ἐλέγομεν, οὐκ εἰς περιουσίαν χρημάτων ὅμας ἀλείφοντες, οὐδὲ παρακαλοῦντες πλειῶν τῆς χρείας κεκτῆσθαι, ἀλλ' ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἀπίστους ἀντιλέγειν τοὺς διαχλευάζοντας τὰ ἡμέτερα. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς λύσας τὸν πρότερον νόμον, οὐκ ἴσχυε οὐδὲ ἀνδράποδα, οὐδὲ κλίνας, οὐδὲ ἀργυρώματα, οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν ἐκέλευεν ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ἀνάγκης ἀπηλλάχθαι τῶν πρότερον εἰρημένων. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ οὕτω παρῆγει λέγων· *Ἐχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθῆσθε*. Τὸ γὰρ περιττὸν τῆς χρείας εἰς τοὺς δεομένους ἀναλίσκεσθαι δεῖ· καθάπερ οὖν καὶ οὗτοι ἐποίουν, Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας. Διόπερ αὐτοὺς ἐπαινεῖ καὶ θαυμάζει, καὶ μέγιστον αὐτῶν συντίθησιν ἐγκώμιον. Εἰπόντων γάρ, *Ἀσπάσαθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργοῦς μου ἐν Κυρίῳ*, καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι τῆς τοιαύτης ἀγάπης. Ποῖαν δὲ ταύτην; *Ὅτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου, φησὶ, τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν*. Οὐκοῦν διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἀγαπᾷ καὶ φιλεῖ, ἴσως εἴποι τις^β; Μάλιστα μὲν οὖν· εἰ καὶ τοῦτο μόνον ἦν, ἀρκούν ἐγκώμιον ἦν. Ὁ γὰρ τὸν στρατηγὸν σώσας, τοὺς στρατιώτας διέσωσεν ἄν· ὁ τὸν ἱατρὸν ἀπαλλάξας τῶν κινδύνων, τοὺς κάμνοντας εἰς ὑγίαν ἐπανήγαγεν· ὁ τὸν κυβερνήτην ἐξαρπάσας τοῦ κλύδωνος, τὸ πλοῖον ὄλον

τῶν κυμάτων ἀπήλλαξεν· οὕτω καὶ οἱ τὸν διδάσκαλον τῆς οἰκουμένης διασώσαντες, καὶ τὸ αἷμα τὸ ἑαυτῶν ἐκχέαντες ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας, κοινὸν τῆς οἰκουμένης ἦσαν εὐεργεταί, ἐν τῇ περὶ τὸν διδάσκαλον προνοίᾳ τοὺς μαθητὰς ἅπαντας διασώσαντες. Ἴνα ἂ μάθῃς, ὅτι οὐ περὶ τὸν διδάσκαλον ἦσαν τοιοῦτοι μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἀδελφῶν τὴν αὐτὴν ἐπεδείκνυτο πρόνοιαν, ἀκούσον τῶν ἐξῆς. Εἰπόντων γάρ, *Ὅτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν*, ἐπήγαγε λέγων· *Ὅτις οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν*. [187] Τί λέγει; σκηνοποιούς, πτωχοῖς χειροτέχναις, οὐδὲν πλέον τῆς ἀναγκαίας ἔχουσι τροφῆς, πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν εὐχαριστοῦσι; καὶ τί τοσοῦτον οἱ δύο οὗτοι Ἐκκλησίας τοσαύτας ὠφελῆσαι ἴσχυσαν; ποῖαν χρημάτων εἶχον περιουσίαν; ποῖον δυναστείας μέγεθος; τίνα παρὰ ἀργῶν παρρησίαν; Χρημάτων μὲν περιουσίαν καὶ δυναστείαν παρὰ τοῖς κρατοῦσιν οὐκ ἐκέκτηντο· ὁ δὲ τούτων ἀπόντων μεῖζον ἦν, προθυμίαν γενναίαν καὶ ψυχὴν πρὸς κινδύνους παρατεταγμένην μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας εἶχον. Διὰ τοῦτο πολλῶν εὐεργεταί ἐγένοντο καὶ σωτήρες. Οὐ γὰρ οὕτως οἱ πλουτοῦντες καὶ φοροδεεῖς ὡς οἱ πτωχοὶ σὺζῶντες καὶ μεγαλόψυχοι τὰς Ἐκκλησίας ὠφελῆσαι δύνανται^γ. Καὶ μηδὲς παραδόξον εἶναι νομιζέτω τὸ ἐλεγόμενον· ἀληθὲς γὰρ ἔστι, καὶ ἀπ' αὐτῶν δείκνυται τῶν πραγμάτων. Ὁ μὲν γὰρ πλοῦσιος πολλὰς ἔχει τοῦ παραθλάπτεσθαι τὰς λαβὰς, δέδοικεν ὑπὲρ οἰκίας, ὑπὲρ οἰκετῶν, ὑπὲρ ἀγρῶν, ὑπὲρ χρημάτων, μὴ τις αὐτῶν τι τούτων ἀφέληται. Καὶ τὸ πολλῶν εἶναι κύριον, πολλῶν εἶναι δούλον ποιεῖ. Ὁ μόνον πένης, εὐζωνός τις ὢν καὶ πάσας ταύτας ἀποθήμενος τὰς λαβὰς, ἴσως ἐπὶ πῦρ πνέων, καὶ ψυχὴν ἔχει γενναίαν, καὶ πάντων ἐναντιστάμενος βράδιως ἅπαντα πράττει τὰ δυνάμενα τὰς Ἐκκλησίας ὠφελῆν, κἂν ἐλέγξει δέη, κἂν ἐπιτιμῆσαι, κἂν μυρίας διὰ τὸν Χριστὸν ἀναδέξασθαι ἐπαχθεῖαι· καὶ ἐπειδὴ ἅπαξ τῆς ζωῆς ὑπερέβη τῆς παρούσης, πάντα βράδιως καὶ μετὰ πολλῆς ποιῆς εὐκαλείας. Τί γὰρ καὶ δέδοικεν, εἰπέ μοι; Μὴ τις αὐτῶν τὰ χρήματα ἀφέληται; Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο εἰπεῖν. Ἄλλὰ μὴ τῆς πατρίδος ἐκπέση; Ἄλλὰ πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανῶν πόλις αὐτῷ ἔστιν*. Ἄλλὰ μὴ τῆς τρυφῆς αὐτὸν τις περικόψῃ καὶ τῆς δορυφορίας; Ἄλλὰ καὶ τούτοις ἅπασιν χεῖρην εἰπὼν, ἐν οὐρανῷ πολιτεύεται, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐπιέγεται ζωὴν. Κἂν αὐτὴν ἐπιδοῦναι δέη τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ αἷμα εἰσενεγκεῖν, οὐ παραιτηθεῖται. Ἐντεῦθεν ὁ τοιοῦτος καὶ τυράννων, καὶ βασιλέων, καὶ δέμων, καὶ πάντων ἐστὶ δυνατώτερός τε καὶ εὐπορώτερος. Καὶ ἴσως μάθῃς ὅτι οὐ κολακεία τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ἀληθὲς, εἰ μὴδὲν κεκτῆμένοι, οὗτοι μάλιστα πάντων ἐλευθερωταί μὲν δύνανται^δ ἄν, πόσοι πλοῦσιοι κατὰ τὸν καιρὸν ἦσαν Ἡρώδου; πόσοι δυνάσται; τίς παρῆλθεν εἰς μέσον; τίς ἐπετίμησε τῷ τυράννῳ; τίς ἦμυεν ἀδικουμένους τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις; Τῶν μὲν εὐπόρων οὐδεὶς· εἰ δὲ πένης καὶ πτωχοῦ, ὁ μὴ κλίην, μήτε τράπεζαν, μήτε στέγην ἔχων, ὁ τῆς ἐρήμου πολιτῆς Ἰωάννης, οὗτος μόνος καὶ πρῶτος μετὰ παρρησίας ἀπάσης τὸν τυράννον ἤλεγε, καὶ τοὺς μοιχαλίους ἐξεκάλυπτε γάμους, καὶ παρόντων ἀπάντων καὶ ἀκούοντων, τὴν καταδικάζουσαν αὐτὸν ἐξέφερε ψῆφον. Καὶ πρὸ τούτου δὲ πάλιν ὁ μέγας Ἥλιος, τῆς μηλωτῆς μηδὲν κεκτῆμένος πλέον, τὸν ἀσεβῆ καὶ παράνομον

* Sic Coislin. recte In Morel. πρόην ῥήσεως, perperam.

β Forte legendum ἴσως εἴποι τις ἄν.

γ Savil. in marg. ἀλλὰ μὲν εἶναι νομιζέται τὴν ἀνω.

aurem eis loquebatur, sed sæpe in altis montibus, et in synagogis. Ita et hic intellige. Nam sicut ibi audientes tecta, alio modo intelleximus, ita et hic cum gladios audimus, ne putemus eum jussisse haberi gladios, sed per gladios insinuasse imminere insidias, et passurum se a Judæis quæ et passus est. Atque hoc ex sequentibus manifestum est. Nam ut dixit emendum gladium, mox adjecit: *Quia oportet adimpleri ea quæ de me sunt scripta (Luc. 22. 37), Quod cum iniquis reputatus sum (Isai. 53. 12)*. Discipulis autem dicentibus, *Hic sunt duo gladii*, et non intelligentibus id quod dictum fuerat, ait, *Satis est (Luc. 22. 38)*. Tametsi non satis erat: neque enim sufficissent vel duo, vel tres, vel centum, si humano auxilio eos uti voluisset; quod si noluit eos humano præsidio uti, sunt utique et hi duo superflui. Proinde hic ænigma non exposuit; id quod sæpe facere reprehenditur, ut quoties dicta minus intelligunt discipuli, eventui rerum dictorum intelligentiam explanandam relinquens, prætereat. Ita et alibi facit. De resurrectione enim disserens, sic dicebat: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19)*: et non intelligebant discipuli quid diceret, sicut et evangelista testatur, dicens: *Quando autem resurrexit Jesus, crediderunt verbo ejus, et Scripturæ (Ib. v. 22)*. Et iterum alibi: *Nondum enim sciebant, quod oportebat ipsum e mortuis resurgere (Joan. 20. 9)*.

4. Sed quæstio satis soluta est. Nos nunc ad reliquam salutationis partem sermonem flectamus. Quidnam ergo est, quod dictum est, et unde istuc digressi sumus? Priscillam et Aquilam beatos diximus, quod cum Paulo habitarent, diligenter addiscentes morem habitus et calceamentorum, atque omnia quæ agebat. Hinc nobis enata est quæstio: cujus gratia Christo prohibente aliquid præter unam vestem haberi, visum sunt hi habere sandalia et penulam? Et sermone demonstratum est, apostolos his utendo legem non transgressos esse, sed diligenter observasse. Hæc autem dicebamus, non ut vos ad coacervandas divitiis exhortaremur, et provocaremus ut plus quam necessitas postulat, possideatis, sed in promptu sint quæ infidelibus nostra ridentibus respondeatis. Etenim Christus superiorem legem solvens, non jussit nos habere domos, servos, lectos, vasa argentea, vel quidpiam horum: sed nos a prius dictorum necessitate liberos esse voluit. Unde et Paulus sic admonerat, dicens: *Habentes victum et tegumenta, his contenti sumus (1. Tim. 6. 8)*. Tribuendum enim egentibus, si quid usui nostro superest: id quod Priscilla et Aquila perquam studiose faciebant. Et ideo eos laudat et admiratur apostolus, insigne illorum præconium apponens. Nam ut dixit, *Salutate Priscillam et Aquilam cooperarios meos in Domino (Rom. 16. 3)*, etiam causam ponit tantæ caritatis. Qualem? *Qui pro mea, ait, anima cervicem suam supposuere (Ibid. v. 4)*. Igitur, dicit fortasse aliquis, hæc de causa eos diligis et amas? Maxime: quia et si id unum egissent, vel hinc laude digni erant. Qui enim ducem exercitus salvum fecit, et milites fecit salvos: qui medicum libe-

ravit periculis, et liberantes morbis ad sanitatem reduxit: qui gubernatorem fluctibus eripuit, navem totam ex undis liberavit: sic utique qui magistrum orbis salvarunt, et pro illius salute sanguinem suum effuderunt, orbis quoque totius fuerunt benefactores, utpote qui sua erga præceptorem providentia discipulos omnes servaverint. Ut autem discas, eos non solum erga magistrum tales fuisse, sed et fratribus eandem curam impendisse, audi sequentia. Nam cum dixisset, *Pro anima mea cervicem supposuerunt*, adjecit: *Quibus non ego solus gratias ago, sed et omnes Ecclesiæ gentium*. Quid ais? Tentoriorum opificibus, pauperibus, artificibus, quibus nihil præter victum necessarium suppetebat, omnes Ecclesiæ gentium gratias agunt? Et quid tantum duo illi prodesse potuerunt tot Ecclesiis? qua opum abundantia, qua potentia magnitudine, quo apud principes favore claruerunt? Opum quidem abundantia, et potentia, et gratia apud imperantes nihil valuerunt, sed erat eis, qui omnibus major est, animus ad pericula admodum promptus. Hinc est quod de multis bene meruerunt, multosque servarunt. Neque enim Ecclesiis tam prodesse valent divites illi fastosi, ut pauperes magnanimi. Nemo dictum hoc miretur: verum enim est, quod dicimus, idque rebus ipsis comprobatur: nam multæ sunt divitis molestiæ et pericula. Timet pro domo, pro famulis, pro agris, pro opibus, ne quis aliquid ex iis auferat. Et qui multorum est dominus, idem multorum servus esse cogitur. Pauper autem his expeditus, et curis omnibus carens, leo est, ignem spirat, generoso et forti est animo, de omnibus sese expedit, facile omnia agit, quæ prodesse possunt Ecclesiis, sive opus sit ut arguantur aliqui, sive ut increpentur, sive sexcenta propter Christum opera subeunda sint: ac quoniam semel vitam despexit præsentem, magna facilitate conficit omnia. Quid enim timeret, dic, obsecro? Num ne opes ejus auferantur? Hoc nemo dicere poterit. Num ne pellatur e patria? Sed universus orbis terrarum ei civitas est¹? Num ne quis imminuat ei delicias et satellitium? Sed his omnibus valere jussis in caelo habitat, et ad futuram festinat vitam. Non deprecabitur item, si anima ipsa tradenda sit, et effundendus sanguis. Hinc est, quod talis etiam et tyrannis, et regibus, et populis, et omnibus potentior est ac ditior. Et ut discas, quod vere hæc, et non adulanter sint dicta, et quod qui nihil possident, hi omnium liberrimi sint ad loquendum: quot divites erant tempore Herodis, quot potentes? et quis in medium prorupit? quis tyrannum increpavit? quis contemptas leges Dei ultus est? Divitum quidem nullus, sed pauper ille et inops, qui neque lectum, neque mensam, neque tectum habebat: ille, inquam, solitudinis iniquilinus Joannes, ille solus et primus omni libertate tyrannum arguit, et adulterinas nuptias detexit, et præsentibus omnibus ac audientibus pronuntiata sententia eum condemnavit. Et ante hunc magnus quoque

¹ saviil. in margine sic habet, sed unam patriam reputat quæ sursum est.

Heliás, qui nihil præter meloten possidebat, impium et prævaricatorem illum Achab solus viriliter corripuit. Nihil enim loquendi libertatem, et in rerum discrimine fiduciam ita præbet, nihil homines adeo munitos et fortes efficit, ut nihil poss dere, et nullis sæcularibus circumvolvi negotiis. Atque adeo, si quis virtutem nullam possidere cupit, paupertatem amplectetur, præsentem vitam despiciat, nihil esse putet mortem. Illic non solum plus quam divites et principes, sed et plus quam reges ipsi Ecclesiis prodesse poterit. Nam regnantes illi et abundantes quæcumque faciunt, id opibus faciunt: hic autem magna plerumque operatur per pericula et mortem ipsam. Quanto autem auro omni pretiosior est sanguis, tanto paupertas quam abundantia melior.

5. Tales quidam erant illi Pauli hospites Priscilla et Aquila, qui opum carebant abundantia, et omnibus divitiis locupletiozem animum possidebant, mortem expectantes quotidie, in cæde et sanguine viventes, atque perpetuo martyrium patientes. Ideo res nostræ illis temporibus florebat, quia sic discipuli magistris, et magistri discipulis colligati erant. Nam Paulus hoc non solum de his, sed et de multis aliis testatur. Nam Hebræis, et Thessalonicensibus, et Galatis scribens, asserit omnes multis tentationibus afflictos, et indicat in epistolis suis ipsos pelli, patria excidere, substantias perdere, et ad sanguinem usque periclitari: tota eorum vita in gravibus certaminibus erat, et ipsis mutilari membris pro præceptoribus non detrectabant. Unde Galatis scribens, dicit: *Testor enim, quod, si possibile fuisset, oculos vestros effossos mihi dedissetis* (Galat. 4. 15). Et Epaphram qui Colossis erat, eadem de re laudat his verbis: *Ægrotavit usque ad mortem, et Deus ejus misertus est: non solum autem ejus, sed et mei, ne tristitiam super tristitiam haberem* (Philipp. 2. 27). Ubi clare demonstrat se jure habiturum fuisse dolorem de morte discipuli. Cujus virtutem alicui omnibus iterum detegit dicens, *Accessit usque ad mortem, neglecta anima sua, ut impleret, quod in vobis erga me deerat ministerium* (Philipp. 2. 30). Quod illis fuerit beatius, quid autem nobis miserius? quandoquidem illi sanguinem et animam pro præceptoribus profundeabant, nos autem neque verbum pro communibus patribus emittere audemus, sed cum audiamus eis maledici, et conviciis eos dehonestari, et a suis, et ab alienis, maledicentes neque compescimus, neque reprehendimus, neque prohibemus.

Quantum sit peccatum Ecclesie rectoribus maledicere. — Utinam ne ipsi primi maledicorum simus. Sane non tanta ab infidelibus convicia et probra, quanta in principes ab iis, qui nobis juncti religione et fideles videntur, proferri videmus. Ultra hic quæremus, unde tanta ignavia, et unde hic pietatis contemptus evenit, quod sic hostiliter erga patres nostros simus affecti? Nihil profecto est quod Ecclesiam Dei ita destituere et dissolvere, nihil quod ita facile pessumdare possit, ut quando discipuli magistris, et patribus filii, et principibus subditi, non magno studio cohærent.

Si quis fratrum cuiquam maledicit, a sacrarum Scripturarum lectione excluditur. *Ut quid enim assumis, ait Deus, testamentum meum per os tuum* (Psal. 49. 16)? et causa posita dicit: *Sedens contra fratrem tuum loquebaris* (Ibid. v. 20). Patrem vero spirituales accensans, te dignum reputas, qui ad divina vestibula accedas? Quomodo hoc congruet? Nam si maledicentes patri vel matri morte moriuntur secundum legem (Exod. 21. 17), quali judicio dignus erit, qui maledicere audet ei, qui parentibus illis magis necessarius est, et melior? Annon timet, ne aperiat se terra, et ipsum absorbeat, vel fulmen superne decidens maledicam illam linguam comburat? Non audisti, quid passa sit Moysis soror, principi maledicens? quomodo facta sit immunda, incidit in lepram, summam sustinuerit ignominiam, fratre Deum orante, veniam non obtinuerit; tametsi illa ipsa esset, quæ sanctum illum exposuerat, et pro ejus educatione id effecerat, ut ejus mater in nutricem assumeretur, et ne puellas in barbarico sinu enutriretur; deinde vero feminarum exercitus dux fuit sicut Moses virorum; omnesque cum illo tulit ærumnas, vere soror Moysis existens: veruntamen cum maledixit, nihil ei profuerunt hæc omnia ad effugiendam iram Dei: sed nec Moses, qui tantum populum, post ingentem illam impietatem, precibus expiaverat, pro sorore supplicans et veniam petens, placare Deum potuit, sed ab eo valde illa increpatur: quo discamus et nos, quantum malum sit principibus maledicere, et de aliorum judicare vita. Etenim in die illo non solum de iis quæ nos peccavimus, sed et de iis, ob quæ in alios sententiam talimus, omnino judicabit nos Deus. Et quod sæpe natura leve peccatum est, hoc grave et non ignoscibile fit, dum peccatus de alio judicat. Forte non satis claret quod diximus, igitur clarius dicemus. Peccavit aliquis, et alium idem committentem peccatum condemnavit: is in die illo valde amaro non tam pœnam læt, quam peccati natura exposcit, sed majorem quam duplicem, et triplicem: non enim quod ipse peccaverit, sed quod in alium similiter lapsum tam gravem calculum tulerit, supplicium illi destinabit Deus. Et hoc verum esse, ex iis quæ jam facta sunt et contigerunt, clarius, ut promisi, demonstrabo. Nam Phariseus, quamvis ipse nihil peccaverat, sed et juste vixerat, et multa de se bona prædicare poterat: quia tamen publicanum raptorem, avarum, et iniquissimum condemnavit, tantas dedit pœnas, ut ad supplicium majus, quam publicano debebatur, reservatus sit (Luc. 18. 10 - 14). Quod si is, qui nihil peccavit, et peccantem alium, qui manifestus erat omnibus, levi verbo condemnavit, tantum sibi attraxit supplicium: qui multum quotidie peccamus, aliorumque vitam condemnamus, etiam aliis ignotorum, cogita quantum sustinebimus pœnam, quomodo omni venia excidemus. *In quo enim judicio judicatis, inquit, et vos judicabimini* (Matth. 7. 2).

6. Propter hæc utique et supplico, precor, et exhortor, ut ab hac mala consuetudine desistatis. Nihil enim nocebimus sacerdotibus, quibus maledicimus,

ὁ ἐκείνων μόνος ἠλεγξε μετὰ πολλῆς ἀνδρείας. γὰρ οὕτως ἐλευθεροστομεῖν παρασκευάζει, καὶ ἔν ἐν ἅπασι πείθει τοὺς δεινοῖς, καὶ ἀναλώτους ἔχει καὶ ἰσχυροῦς, ὡς τὸ μὴδὲν κεκτῆσθαι, μηδὲ ἴλην τινα πρᾶγματων ἔχειν. Ὡστὲ εἰ τις βούλοιο κεκτῆσθαι δύναμιν, ἀσπασάσθω πένιν, κατα- τω τῆς παρουσίας ζωῆς, μηδὲν εἶναι νομιζέτω. Οὗτος οὐχὶ τῶν εὐπόρων μόνον, οὐδὲ τῶν ἰσχυρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλευόντων πλεονα- κηκτοῦ ὠφελῆσαι [185] δυνήσεται. Οἱ μὲν γὰρ ὕστεροι καὶ οἱ εὐποροί, ὅσα ἂν ποιήσωσιν, ἀπὸ τῶν ποιοῦσιν· ὁ δὲ τοιοῦτος πολλάκις καὶ ἀπὸ τῶν καὶ ἀπὸ θανάτων πολλὰ καὶ μέγала συντέ- *Ἔσθω δὲ χρυσίου παντὸς τιμιώτερον αἷμα, το- βελτίων ἐκείνης αὐτῆ ἡ εἰσφορά.* οἱ οὗτοι τινες ἦσαν καὶ οὗτοι οἱ Παύλου ξηνοδόχοι, σκίλλα καὶ ὁ Ἀκύλας, οἱ χρημάτων μὲν περιου- ρικ εἶχον, πλούτου δὲ παντὸς εὐπορωτέραν ἐξέ- γνῶμην, καθ' ἐκάστην ἀποθανεῖσθαι προσδο- ῖ ἡμέραν, καὶ ἐν σφαγαῖς καὶ αἵμασι ζῶντες, καὶ ντὸς μαρτυροῦντες τοῦ χρόνου. Διὰ τοῦτο ἦνθει- ῖτρα κατὰ τοῦς καιροῦς ἐκείνου, ὅτι οὕτω μὲν ἦται τοῖς διδασκάλοις, οὕτω δὲ οἱ διδάσκαλοι συν- ῖο τοῖς μαθηταῖς. Οὐ γὰρ δὴ περὶ τούτων μόνον ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐτέρων πολλῶν. Καὶ θραίοις καὶ Θεσσαλονικεῦσι γράφων καὶ Γαλάταις, ῖ ἅπασι μαρτυρεῖ πειρασμῶν ἐπαγωγὴν, καὶ δεῖ- ῖ ὧν ἐπέστελλεν, ὅτι καὶ ἠλαύνοντο καὶ τῆς πα- ῖξίπιπτον, καὶ τὰς οὐσίας ἀπώλλουσαν, καὶ μέχρις τοῦ αἵματος ἐκινδύνευον καὶ ἅπασ ἐναγωνίως αὐτοῖς ῖν, καὶ αὐτὰ δὲ ἀκρωτηριασθῆναι τὰ μέλη οὐκ ἂν ῖν διδασκάλων παρετήσαντο. Τοῖς γοῦν Γαλάταις ῖλων ἔλεγε· *Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι, εἰ δυνα- ῖς ὀφθαλμοῦς ὑμῶν ἐξορύξιντες ἂν ἐδώκατέ- ῖαι τὸν Ἐπαφρᾶν δὲ τὸν ἐν Κολοσσαῖς ἐπὶ τοῖς αὐ- ῖοδέχεται πάλιν, εἰπὼν, ὅτι Ἡσθῆνησ παραπλή- ῖανάτου, καὶ ἠλέησεν αὐτὸν ὁ Θεός, οὐκ αὐτὸν ῖον, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ, ἵνα μὴ λύπη ἐπὶ λύπῃ σχῶ.* δὲ εἶπε δεικνύς, ὅτι δικαίως ἐμελλεν ἀλγεῖν ἐπὶ ῖυτῆ τοῦ μαθητοῦ. Καὶ τὴν ἀρετὴν δὲ αὐτοῦ πάλιν ῖπτε πᾶσιν, οὕτως λέγων, ὅτι· *Ἡγγισε μέχρι- ῖον παρανομώτατος ἐπὶ ψυχῇ, ἵνα ἀναπλη- ῖτὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρὸς με λειτουργίας.* οἱ ῖ ἂν ἐκείνων μακαριώτερον, εἰ δὲ ἡμῶν ἀθλιώ- ῖ; εἰ γε ἐκείνοι μὲν καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὴν ψυχὴν τῶν διδασκάλων προέοντο, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ βῆμα πολλὰκις προσέσθαι τολμῶμεν ὑπὲρ τῶν κοινῶν ῖν, ἀλλὰ ἀκούοντες αὐτοῦς βλασφημουμένους, ῖμένους κακῶς καὶ παρὰ τῶν οικείων καὶ παρὰ κλοτρῶν, οὐκ ἐπιστομίζομεν τοὺς λέγοντας, οὐ μὲν, οὐκ ἐλέγχομεν.

ῖ μὲν οὖν αὐτοῖ τῆς κακῆς ἡρχομεν ταύ- ῖνι δὲ οὐ τοσαῦτα παρὰ τῶν ἀπίστων σκώμ- ῖκαὶ μεθ' ἡμῶν τετάχθαι γινόμενα εἰς τοὺς ἄρχον- ῖοι τις ἂν. Ἔτι οὖν ζητήσομεν πῶθεν βραθυμία το- ῖκαὶ εὐλαβεία ὑπεροψία γέγονεν, ὅταν οὕτως ὤμεν ῖς πρὸς τοὺς πατέρας διακειμένοι τοὺς ἡμετέ- ῖο ῖ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν, ὃ καταλύσαι καὶ ῖραι Ἐκκλησίαν δύναται ῖ ἂν, μᾶλλον δὲ οὐκ ἔστιν γενέσθαι τοῦτο ἀλλαγῶθεν βραδύως, ἀλλ' ἡ ὅταν οἱ ῖαὶ τοῖς διδασκάλοις, καὶ τοῖς πατράσιν οἱ παῖδες, ῖς ἄρχουσιν οἱ ἀρχόμενοι μὴ μετὰ πολλῆς ὡσι- ῖμένοι τῆς ἀκριβείας. Εἴτα ἂν μὲν τὸν ἀδελφόν τις

εἶπε κακῶς, καὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν θείων ἀπειργεταὶ Γραφῶν. *Ἴνα τί γὰρ ἀνυπακούεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου;* φησὶν ὁ Θεός· εἴτα τὴν αἰτίαν τι- ῖεις, ἐπήγαγε· *Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου καταλάλις.* [189] Τὸν πνευματικὸν δὲ πατέρα κα- ῖτηγορῶν, ἄξιον εἶναι νομίζεις αὐτὸν ἐπιθῆναι τῶν ἱερῶν προθύρων; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον; Εἰ γὰρ οἱ κακολο- ῖοῦντες πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτῶσι, ποίας ῖξιος ἔσται δίκης ὁ τὸν πολλῶ τῶν γονέων ἐκείνων ἀναγκαιότερον ὄντα καὶ βελτίῳ τολμῶν λέγειν κακῶς; Καὶ οὐ δέδοικε, μήποτε διαστᾶσα ἡ γῆ παντελῶς αὐτὸν ἀφανίσῃ, ἢ σκηπτὸς ἄνωθεν κατενεχθεῖς καταφλέξῃ τὴν κατήγορον γλῶτταν; Οὐκ ἦκουσας τί πέπονθεν ἡ Μωϋ- ῖσῶς ἀδελφῆ κατειποῦσα τοῦ ἄρχοντος; πῶς ἀκάθαρτος γέγονε, καὶ εἰς λέπραν ἐνέπεσε, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπέμει- ῖεν ἀτιμίαν, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ παρακαλοῦντος καὶ τῷ Θεῷ προσπίπτοντος, οὐδεμίαν ἔτυχε συγγνώμης, ἀλλὰ καὶ ἐκθεμένη τὸν ἅγιον ἐκείνον, καὶ πρὸς τὴν ἀνατρο- ῖφην αὐτοῦ συντελέσασα, καὶ ὅπως ἡ μήτηρ γένδιον τροφοῦ, καὶ μὴ ἐν βαρβαρικῇ χειρὶ τραφῆ τὸ παιδίον ἐξαρχῆς συμπράξασα, καὶ μετὰ ταῦτα στρατηγήσασα τοῦ γυναικείου γένους, καθάπερ Μωϋσῆς τοῦ τῶν ἄν- ῖδρῶν, καὶ πάντα συνδιενεγκοῦσα τὰ δεινὰ, καὶ ἀδελφῆ Μωϋσῶς οὖσα, οὐδὲν ὅμως ἀπὸ τούτων ἀπάντων ἐκέρ- ῖδανεν εἰς τὸ διαφυγεῖν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ κα- ῖτηγορίᾳ; ἀλλ' ὁ Μωϋσῆς, ὁ τοσοῦτον λαὸν ἐξαιτησάμε- ῖος μετὰ τὴν ἄφατον ἀσέβειαν ἐκείνην, οὗτος ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς προσπίπτων καὶ συγγνώμην αἰτῶν, οὐκ ἰσχυ- ῖσαν ὤλω ποιῆσαι τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ ἐπετιμᾶτο σφο- ῖδρῶς· ἵνα μάθωμεν ἡμεῖς ὅσον κακὸν ἔστι, τὸ τοὺς ἄρ- ῖχοντας λέγειν κακῶς, καὶ τοὺς ἐτέρων κρίνειν βίους. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, οὐκ ἄφ' ὧν ἀμαρτάνο- ῖμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ἐτέροις ἐψηφισάμεθα, κρι- ῖνεῖ πάντως ἡμῖν ὁ Θεός· καὶ πολλάκις δὲ τῆ φύσει κοῖ- ῖον ἔστιν ἀμαρτήματα, τοῦτο χαλεπὸν καὶ ἀτυγχεύστον γίγνεται τῆ τοῦ ἀμαρτάνοντος περὶ ἐτέρου κρίσει. Τάχι ῖσαφές τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν αὐτὸ σαφές ποιῆσαι πει- ῖράσομαι. Ἡμαρτέ τις· ἕτερον ἀμαρτάνοντα τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν κατεδίκασε σφοδρῶς. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐ- ῖτοσαύτην ἐπισπᾶται κόλασιν, ὅσην ἡ φύσις τῆς ἀμαρ- ῖτίας ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ διπλάσια πολλῶ καὶ τριπλα- ῖσιον· οὐ γὰρ ἀφ' ὧν αὐτὸς ἠμαρτεν, ἀλλ' ἀφ' ὧν ἕτε- ῖρον ἀμαρτάνοντα τὰ αὐτὰ χαλεπῶς ἐκόλασε, ψηφίζεται αὐτῷ τὴν τιμωρίαν ὁ Θεός. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, ἀπὸ τῶν γεγενημένων καὶ ἐκδάντων, μειζόνως, ὅπερ ῖπεσχόμην ὑμῖν, αὐτὸ ποιήσω καταφανές. Ὁ Φαρι- ῖσαῖος, καίτοι γε αὐτὸς οὐδὲν ἀμαρτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν δι- ῖκαισύνῃ ζήσας, καὶ πολλὰ ἔχων κατορθώματα εἰπεῖν, ἐπειδὴ τὸν τελῶνν, τὸν ἄρπαγα καὶ πλεονέκτην καὶ παρανομώτατον κατεδίκασε, τοσαύτην ἔδωκε δίκην, ὡς ἐκείνου μείζον· τηρεῖσθαι κολάσει. Εἰ δὲ ὁ μηδὲν μὲν ἀμαρτῶν αὐτὸς, ἀμαρτάνοντα δὲ ἕτερον καὶ περιφανῆ πᾶσιν ἐπὶ παρανομίαις ὄντα, θῆματι ψιλῶ καταδικάσας τοσαύτην ἐπεσπᾶσαστο κόλασιν, οἱ πολλὰ μὲν καθ' ἐκά- ῖστην ἡμέραν ἀμαρτάνοντες, ἐτέρων δὲ βίους καταδικά- ῖζοντες, οὐδὲ ἐμφανεῖς ὄντας τινὲ, οὐδὲ δῆλους, ἐνόησον ὅσην ὑποστησάμεθα κόλασιν, πῶς ἐκπεσούμεθα πάσης συγγνώμης. Ἐν ᾧ γὰρ κρίματι, φησὶ, κρίνετε, καὶ ῖμεῖς κριθήσεσθε.

ς'. Διὰ δὴ ταῦτα ἀντιβολῶ, καὶ πυραίνῳ, καὶ δέομαι, ταύτης ἀποστῆναι τῆς πονηρᾶς συνηθείας. Τοῦς μὲν [190] γὰρ ἱερέας κακῶς ἀκούοντας οὐδὲν παραβλέψομεν,

ec, et de ἡμῶν ἀθλιώτερον, desunt in Morel. Sed habent Cuislin. et a Gelenio lecta sunt.

οὐ μόνον ἂν ψευδῆ τὰ λεγόμενα ἦ, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ· ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος τὸν τελώνην οὐδὲν κατέβλαψεν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησε, καίτοι γε ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ λέγων· ἡμεῖς δὲ ἑαυτοὺς τοῖς ἐσχάτοις περιβαλοῦμεν κακοῖς· ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος καθ' ἑαυτοῦ τὸ ξίφος ὤθησε, καὶ καιρίαν πληγὴν λαβὼν ἀπήλθεν. Ἴνα οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ πάθωμεν, κρατῶμεν ἀκολάστου γλώττης. Εἰ γὰρ τὸν τελώνην εἰπὼν κακῶς, οὐ διεψύχεν ἑκείνος, οἱ τοὺς πατέρας ἡμῶν κακῶς λέγοντες, ποίαν ἔξομεν ἀπολογίαν; εἰ τὸν ἀδελφὸν βλασφημήσασα Μαρία ἄπαξ, τσοσάτην ἔδωκε δίκην, ποίας σωτηρίας ἡμῖν ἔλπις, ὅταν μυριάς καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοὺς ἄρχοντας πλύνωμεν λοιδορίαις; Μὴ γὰρ μοι τοῦτο λεγέτω τις, ὅτι ἑκείνος Μωϋσῆς ἦν· δυνήσομαι γὰρ εἰπεῖν καὶ ἐγὼ, ὅτι κακείνη Μιχρία ἦν. Ἄλλω; δὲ, ἴνα καὶ τοῦτο αὐτὸ μάθη; σαφῶς, ὅτι εἰ καὶ ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος ὣσιν οἱ ἱερεῖς, οὐδὲ αὐτῷ σοὶ θέμις τὸν ἐκείνων βίον κρίνειν, ἄκουσον τί φησι περὶ τὸν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαϊκῶν ὁ Χριστὸς· Ἐπὶ τῆς Μωϋσῆως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν, ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Καὶ τί γένοιτο· ἂν χεῖρον ἐκείνων^a, ὧν ὁ ζῆλος ἐφθειρε τοὺς μαθητευομένους; Ἄλλ' ὁμως οὐδὲ οὕτω κατεβίβασεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀξίας, οὐδὲ εὐκαταφρονήτους ἐποίησεν εἶναι τοῖς ἀρχομένοις· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ ταύτης ἐπιλάβοιτο τῆς ἐξουσίας οἱ ἀρχόμενοι, ὀφθήσονται πάντας ἀποχειροτονοῦντες, καὶ ἐκ τοῦ βῆματος καταβιβάζοντες. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων ὑβρίσας, καὶ εἰπὼν, *Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοίχε κεκοιμημένε· καὶ σὺ κἀθὼ κρίνων με;* ἐπειδὴ τινῶν ἦκουσεν ἐπιστομιζόντων αὐτὸν, καὶ λεγόντων, *Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς;* δεῖξαι βουλόμενος, ὅσην ἀπονέμειν δεῖ τοῖς ἀρχουσι τὴν αἰδῶ καὶ τὴν τιμὴν, τί φησιν; *Οὐκ ἤδειν ὅτι ἀρχιερεὺς τοῦ Θεοῦ ἦν.* Διὰ τοῦτο καὶ Δαυὶδ παρανομοῦντα λαβὼν τὴν Σαοὺλ, καὶ φόνου πνέοντα, καὶ μυριάς θντα κολάσεως ἄξιον, οὐ μόνον αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἐφέλατο, ἀλλ' οὕτε βῆμα φορετικὸν εἰς αὐτὸν ἐκβαλεῖν ὑπέμεινε· καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι λέγων, *ὅτι Χριστὸς Κυρίου ἐστίν.* Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας ἔστιν ἰδεῖν, πῶς πῶρῳ που τὰ τῶν ἱερέων διορθοῦν τὸν ἀρχόμενον ἐστρέφεται χρῆ. Τῆς γὰρ κιβωτοῦ ποτε ἀναγομένης, ἐπειδὴ τινες τῶν ἀρχομένων περιτρεπομένην καὶ καταπίπτειν μέλλουσαν ἰδόντες ἀνώρθωσαν, ἐν αὐτῷ τῷ χωρίῳ δίκην ἔδοσαν, ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληγέντες καὶ νεκροὶ μέναντες. Καίτοι γε οὐδὲν ἄποπον ἐποίησαν· οὐδὲ γὰρ ἀνέτρεπον τὴν κιβωτὸν, ἀλλ' ἀνατρέπεσθαι μέλλουσαν καὶ καταπίπτειν ἀνώρθωσαν. Ἄλλ' ἴνα ἐκ πολλῆς περιουσίας μάθησιν τὸν ἱερέων τὸ ἀξίωμα, καὶ πῶς οὐ θέμις τὸν ὑποτεταγμένον καὶ ἐν τάξει λαϊκῶν θντα τοιαῦτα ἐπανορθοῦν, ἀπέκτεινεν αὐτοὺς ἐν μέσῳ τῷ πλήθει, τοὺς ἄλλους πάντας ἐκ πολλῆς φοβῶν τῆς ὑπερβολῆς, καὶ πείθων μηδέποτε τοῖς τῆς ἱερωσύνης προσίεναι ἀδύοις. Εἰ γὰρ δὴ μέλλοισιν ἕκαστοι· ἐπὶ προφάσει τοῦ τὰ κακῶς γινόμενα διορθοῦν εἰς τὸ τῆς ἱερωσύνης εἰσάγειν ἑαυτοὺς ἀξίωμα, οὕτε [191] πρόφασιν ἐπιλείψει διορθώσεως ποτε, οὔτε ἄρχοντα, οὔτε ἀρχόμενον διαγνώσμεθα, ἀναμειγμένων πάντων ἀλλήλοις. Καὶ μὴ μέ τις νομίση τῶν ἱερέων κατεγνωκῶτα ταῦτα λέγειν (διὰ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, πολλὴν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἴστε, τὴν ἐπιείκειαν ἐν ἅπασιν ἐπιδείκνυνται, καὶ

^a Sic Coislin, melius; quam Morel. τί δὲ γένοιτο· ἂν τοῦ βίου χεῖρον.

οὐδεμίαν οὐδὲν ποτε παρεσχίκασι λαβῆν), ἀλλ' ἴνα ὑμεῖς μάθητε, ὅτι εἰ καὶ μοιθηροῦς εἴχετε πατέρας καὶ φορτικούς διδασκάλους, οὐδὲ οὕτως ἀκίνδυνον ὑμῖν ἦν, οὐδὲ ἀσφαλὲς βλασφημεῖν αὐτοὺς καὶ λοιδορεῖσθαι. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν γονέων σοφὸς τις φησι, *Κἂν ἀκολίπη σύρεσιν, συγγνώμην ἔχει· τί γὰρ αὐτοῖς ἀποδώσεις, καθὼς αὐτοῖ σοι; πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν τοῦτον φυλάττεσθαι χρῆ τὸν νόμον, καὶ τὸν ἑκάστου βίον ἑαυτὸν ἕκαστον περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν, ἴνα μὴ ἀκούσωμεν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, Ἵποκριτὰ, τί βλέπετε αὐτὸν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὄφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σὺ ὄφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς δοκόν;* Καὶ γὰρ ὑποκριτῶν ἔργον, τὸ δημοσίᾳ μὲν καὶ πάντων ὁρώντων τὰς χεῖρας φιλεῖν τῶν ἱερέων, καὶ γονάτων ἄπτεσθαι, καὶ παρακαλεῖν ὑπὲρ αὐτῶν εὐχεσθαι, καὶ δεομένους βαπτίσματος ἐπὶ τὰς ἐκείνων τρέχειν θύρας, οἴκοι δὲ καὶ ἐν ἀγοραῖς τῶς ποσοῦτων ἀγαθῶν αἰτίους ἡμῖν καὶ διακόνους μυριάς πλύνειν ὀνειδίσειν, ἢ ἐτέρων ὀνειδιζόντων ἀνέχεσθαι. Εἰ μὴ γὰρ ἀληθῶς κακὸς ὁ πατήρ, πῶς αὐτὸν ἀξιόπιστον εἶναι νομίζεις διάκονον τῆς τῶν φρικτῶν ἐκείνων μυσταγωγίας; Εἰ δὲ ἀξιόπιστος ἐκείνων εἶναι σοὶ δοκεῖ διάκονος, τίς ἔνεκεν ἀνέχη κακῶς ἐτέρων λεγόντων αὐτὸν, καὶ οὐκ ἐπιστομίζεις, οὐδὲ ἀγανακτεῖς, οὐδὲ δυσχεραίνεις, ἴνα παρὰ τοῦ Θεοῦ πολὺν τὸν μισθὸν ἀπολάβῃς, καὶ παρ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατηγορούντων τὸν ἔπαινον; Κἂν γὰρ μυριάκις ὡσὶν ὑβρίσται, πάντως ἐπαινεσονται καὶ ἀποδέξονται τῆς περὶ τοὺς πατέρας κηδεμονίας· ὥσπερ, ἂν μὴ τοῦτο ποιῶμεν, ἅπαντες ἡμῶν καταγνώσονται, καὶ αὐτοὶ οἱ κακῶς λέγοντες. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκεῖ τὴν ἐσχάτην δώσομεν δίκην. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τὰς Ἐκκλησίας λυμαίνεται, ὡς τοῦτο τὸ νόημα· καὶ καθάπερ σῶμα μὴ μετὰ ἀκριβείας συνδεσμένον τῆ τῶν νευρῶν περιβολῇ, πολλὰς τίκτει τὰς ἀρρώστιας, καὶ ἀθίωτον ποιεῖ τὸν βίον οὕτω καὶ Ἐκκλησία, μὴ σφοδρῶ καὶ ἀβραγεῖ τῆ τῆς ἀγίας ἄλσει περιβεβλημένη, μυρίους τίκτει πολέμους, καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ αἰσθεῖ, καὶ πολλῶν πειρασμῶν γίνεται ὑπόθεσις. Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα συμβαίη, μηδὲ τὸν Θεὸν παροξύνωμεν, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐπαυξήσωμεν κακὰ, καὶ τὴν κόλασιν ἀπαραίτητον παρασκευάσωμεν, καὶ πολλὰς ἀηδίας πληρῶμεν τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, ἢ πρὸς εὐφημίαν τὴν γλώτταν μεταθέντες, τὸν ἑαυτῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν περιεργαζόμεθα βίον, καὶ τὴν ἐτέρων ζωὴν τῷ τὰ ἀπόρρητα μετὰ ἀκριβείας εἰδοῖται κρίνειν ἐπιτρέψαντες, αὐτοὶ τὰ ἑαυτῶν ἀμαρτήματα κρίνωμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ τῆς γενεῆς; δυνεσόμεθα διαφυγεῖν τῶν ἄσπερ γὰρ οἱ τὰ ἀλλότρια πολυπραγμονοῦντες κακὰ τῶν οἰκείων οὐδένα ποιοῦνται λόγον· [192] οὕτως εἰ ἐδοικότες εἰς τὸν ἐτέρων παρακύψαι βίον, πολλὴν ἐαυτοῖς τῶν πεπλημμελημένων ποιήσονται τὴν φροντίδα· οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν ἀναλογιζόμενοι κακὰ, καὶ ταῦτα καθ' ἑκάστην κρίνοντες τὴν ἡμέραν, καὶ δίκας ἑαυτοῦς ἀπαιτοῦντες, ἡμέρον ἔξουσι τότε τὸν δικαστὴν. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα ὑπὸ Κυρίου.* Ἴν' οὖν διαφυγῶμεν τὴν ψῆφον ἐκείνην, πάντα τὰ ἄλλα ἀφέντες, περιεργαζόμεθα τὴν ἑαυτῶν ζωὴν, καὶ κολάζωμεν τὸν λογισμὸν τὸν ἀμαρτάνειν ἀναπειθόντα, καὶ κατανύττωμεν τὸ συνεῖδος, καὶ λόγον ἑαυτοῦ ἀπαιτῶμεν τῶν πεπραγμένων ἡμῖν. Οὕτω γὰρ δυνεσόμεθα κούφον τῶν ἀμαρτημάτων ποιήσαντες τὸ φορτίον, συγγνώμης ἀπολαῦσαι πολλῆς, καὶ τὸν παρόντα βίον μεθ' ἡδονῆς διάγειν, καὶ τῶν με-

^b Haec, quae in Mor. manca erant, in Coisl. sic restituntur.

sive eminentia, sive vera sint quæ de eis dicimus: quoniam et Pharisæus publicano nihil nocuit, sed et ipsi profuit, licet vera de eo diceret. Cæterum nobis ipsi mala extrema ipsi accersimus, sicut et Pharisæus in seipsum gladium impulit, et letali accepta plaga abiit. Ut igitur ne et nos idem patiamur, impetremus indomitæ linguæ. Nam si is, qui publicano maledixit, pœnam non effugit, nos qui patribus nostris maledicimus, qua nos apologia tuebimur? si Maria, quod fratri semel maledixerit, tantam dedit pœnam (*Num. 12. 10*): cujus nobis salutis spes, cum nos quotidie principes infinitis conviciis afficimus? Ne mihi hoc quis dixerit, ille Moses erat: potero enim et ego dicere, illa Maria erat. Cæterum, ut et alia ratione hoc manifeste cognoscas, quod nec si criminum rei sint sacerdotes, de illorum tibi vita iudicare fas sit, audi quid dicat de principibus Judæorum Christus: *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisæi: omnia igitur quæcumque dixerint vobis, ut faciatis, facite: juxta opera autem eorum ne faciatis* (*Matth. 23. 2. 5*). Jam, quid illis pejus fuerit, quorum zelus futuris discipulis noxius erat? Attamen neque sic eos deposuit a dignitate, neque subditis despiciabiles fecit: idque jure merito. Nam si semel hanc potestatem arripuerint subditi, statim magistratu privatos principes de dignitate deturbari videbimus. Eapropter Paulus cum principem sacerdotum Judæorum contumelia affecisset, ac dixisset: *Percutiet te Deus, peries dealbate: et tu iudicans me sedes* (*Act. 23. 3*)? postquam autem quosdam audivit se increpantes, et dicentes: *Pontificem Dei conviciis incessis* (*Ib. v. 4*)? monstrare volens, quantum oportet sacerdotibus Dei exhibere honorem et reverentiam, quid dicit? *Nesciebam quod pontifex Dei esset* (*Ib. v. 5*). Propterea et David, cum Saulem apprehendisset prævaricatorem, et spirantem homicidium, multisque pœnis dignum: non solum ejus vitæ pepercit, sed neque ut verbum asperum in eum jaceretur, sustinuit, causamque ponens dicit: *Christus Domini est* (*1. Reg. 24. 7*). Neque hinc solum, sed et aliunde videre licet copiose, quomodo subditum procul a sacerdotum correptione abesse oportet. Nam cum aliquando arca reduceretur, et subditorum aliqui ad lapsum declinantem videntes erigerent, eo ipso in loco pœnam dederunt, et a Domino percussi, mortui manserunt, tametsi nihil agerent absurdum (*2. Reg. 6. 7*). Non enim subvertebant, sed lapsuram erigebant. Et ut ex abundantia sacerdotum dignitatem discas, et quomodo non sit fas subditum, et in ordine laicorum existentem talia corrigere: illos in media multitudine occidit, cæteros omnes hoc prodigio admodum terrens, et persuadens eis, ne ad adyta sacerdotii accedant. Si enim singuli obtentu male acta corrigendi in sacerdotii dignitatem se inferant, numquam deerit corrigendi occasio, et confusis inter se omnibus, inter principem et subditum non discernemus. Nemo hæc me dicere opinetur, quasi ad sacerdotes accusandos (per Dei namque gratiam in omnibus, ut et vos scitis, magnam exhibent probitatem, et nemini umquam criminandi an-

sam dederunt), sed ut discatis, etiamsi improbos haberetis patres, et molestos magistros, neque sic eis maledicere vobis securum et absque gravi periculo fore. Nam si de corporalibus parentibus sapiens quidam dicit: *Si sensu deficiat, veniam da* (*Ecclesi. 3. 15*): quid enim illis dabis, quale ipsi tibi? multo magis in spiritualibus hæc lex observanda: ac cuiuscujusque officium est, ut suam ipsius vitam diligenter consideret, et excutiat, ne videlicet audiamus in die illo: *Hypocrita, quid vides festucam in oculo fratris tui, in tuo autem oculo trabem non consideras* (*Matth. 7. 3*)? Etenim hypocritarum opus est, publice quidem et omnibus videntibus osculari manus sacerdotum, genua tangere, supplicare, ut pro se orent, et baptismo indigentes ad illorum januas currere: domi autem et in foro tantorum bonorum nobis auctores et ministros multis afficere probris, vel conviciatoribus consentire. Quod si vere malus est pater, quomodo fide dignum putas tam terribilium sacramentorum ministrum? Si autem fide dignus tibi minister esse videtur, quare fers alios ei maledicentes, et non obturas eorum ora, neque stomacharis, neque ægre fers, ut et nullam accipias a Deo mercedem, et laudam ab ipsis maledicis? Nam licet sexcenta convicia proferant, omnino tamen te laudabunt et amplexabuntur ob egregiam in patres curam: contra vero si hoc non faciamus, omnes nos condemnabunt, etiam illi ipsi qui maledicunt. Ad hæc accedit illud multo gravius, quod extremam illic dabimus pœnam. Quia nihil perinde sic Ecclesiam labefactat atque morbus ille: et sicut corpus nervorum debita habitudine carens multas gignit ægritudines, et vitam facit molestam: ita Ecclesia non circumdata forti illa et infracta caritatis catena, plurima parturit bella, iram Dei auget, et multarum tentationum est occasio. Ne igitur hæc contingant, neve Deum exacerbemus, ne nostra augeamus mala, et pœnam certam indeclinabilemque comparemus, vitamque hanc multis molestiis replæamus: nostram ad bene loquendum linguam transferentes, nostram ipsorum vitam singulis diebus diligenter scrutemur; aliorum autem vitam ejus, qui etiam incognita accurate novit, iudicio relinquentes, ipsi nostra peccata damnemus. Ita nobis gehennæ ignem licebit effugere. Nam sicut ii, qui in alienis curiosius explorandis malis occupati sunt, suorum peccatorum nullam habent rationem: ita qui ab aliena vita discutienda abhorrent, magnam suorum delictorum habebunt sollicitudinem: et qui sua considerant mala, illaque quotidie discutunt, a seipsis exposcentes pœnas, interim tunc habituri sunt iudicem. Id quod Paulus declarans dicebat: *Nam si nos ipsos iudicaremus, non utique iudicaremur a Domino* (*1. Cor. 11. 31*). Ut autem illam sententiam effugiamus, relictis omnibus aliis, magno studio vitam nostram examinemus, corrigamus cogitationes ad peccandum inducentes, conscientiam ad compunctionem flectamus, actorum nostrorum rationem repetamus. Sic enim poterimus facile peccatorum exonerari sarcina, multa venia frui, præsentemque simul vitam cum voluptate transmittere, et assequi

bona futura : gratia et misericordia Domini nostri Spiritui sancto sit gloria, in sæcula sæculorum.
Iesu Christi; per quem et cum quo Patri simul et Amen.

MONITUM

Hæc tres homilias, quarum prior in illud, *Propter fornicationes*, etc., altera de Libello repudii, tertia, *Quales ducendæ sint uxores*, eodem tempore consequenter habitas fuisse conspicuum est. Secundam enim paucis post primam diebus pronuntiatam fuisse clare dicitur initio : *Περὶ γάμου πρόην, De nuptiis nuper*, id est, paucis ante diebus; ubi locum ipsum Pauli, *Propter fornicationes*, etc., quem in priori explanandum susceperat, ad verbum repetit. Tertiam pari modo paucis post secundam diebus secutam esse indicat Chrysostomus, cum sub initium dicit, *se nuper, πρόην*, de libello repudii locutum esse. In prima agitur præcipue de nuptiis, quo pacto scilicet contrahendæ sint: deque vitandis saltationibus, tripudiis, obscænis cantibus solitis hymenæorum, quæ omnia sponsæ castitati noxia esse possunt. Invehitur postea Chrysostomus in eos, qui etiam post initum matrimonium scorta adire non cessant: ac nonnullorum opinionem evellit qui putabant adulterum non esse conjugatum, qui cum libera scortaretur. In secunda de libello repudii tractatur, et contra hodiernorum Græcorum sententiam et usum statuitur, non licere mulierem ducere, etiam pro causa adulterii repudiatam. Tertiz argumentum prodit ipse titulus, *Quales ducendæ sint uxores*: nam per totam concionem agitur de sponsæ futuræ moribus explorandis et ad-discendis, antequam conjugium ineatur.

DE VERBIS ILLIS APOSTOLI,

PROPTER FORNICATIONES AUTEM UNUSQUISQUE SUAM UXOREM HABEAT (1. Cor. 7. 2) (a).

1. Ad mellis fontes etiam hodie statui vos deducere, mellis quod fastidium numquam parit. Ejusmodi namque Pauli verborum est natura; et vero quicumque sua corda laticibus ex his fontibus haustis replent, per Spiritum sanctum loquuntur: imo vero mellis virtutem¹ etiam omnem exsuperat sacrorum eloquiorum voluptas. Atque hoc ut indicaret propheta dicebat: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo (Psal. 118. 103)*. Neque vero melle dulcior tantum, sed et auro ac lapillo quovis pretiosior, et argento purior est voluptas eloquiorum sacrorum. *Eloquia quippe Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum (Psal. 11. 7)*. Propterea quoque dicebat et sapiens quidam: *Comedere mel multum non bonum: honorare autem oportet*

sermones gloriosos (Prov. 25. 27). Nam ex illo quidem morbus, quo caremus, sæpe gignitur; horum autem opera et corporis ægritudinem, qua tenemur, deponere possumus: et mel quidem in concoctione corrumpitur, sacra vero eloquia cum fuerint concocta, tum jucundiora sunt et utiliora cum illis, qui ea possident, tum aliis multis. Ac mensa quidem sensibus subjecta dum affatim quispiam fruitur, si deinde illic saturatus ructet, injucundus fit ei qui illum convivio exceptit: si vero spirituali doctrina expletus eructet, multum suavem odorem diffundit in proximum. David quidem certe cum his dapibus se frequenter expleret, dicebat: *Eructavit cor meum verbum bonum (Psal. 44. 2)*. Nam et malum verbum possumus eructare. Et quemadmodum in hac sensili mensa pro conditione cibariorum qualitatem eorum, quæ eructantur, cernimus apparere: sic nimirum et in virtute verborum, qualibus pascuntur, talia plerique homines

¹ Unus, voluptatem.

(a) Collata cum Codicibus Colbertinis 970 [nunc Reg. 748], et 1050.

λόγων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ

τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

AD TRES HOMILIAS SEQUENTES.

In tertiæ titulo Editionis Morellianæ legitur Græce atque Latine, *Laus Maximi, et quales ducentes suas uxores*. Sic vero legit etiam Sigismundus Gelenius interpres. In Editione vero Savilii, et in duobus quibus usi sumus Mss. illud, ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον, desideratur. Nec tamen existimo illud additamentum esse spernendum: non enim divinando hic titulus appositus fuisse videtur; sed qui titulum apposuit, rei gnarus ita scripserit, vel fortasse Chrysostomus ipse sic initio titulum concinnaverit. Putat Hermantius hunc esse Maximum illum episcopum Seleuciæ in Isauria, qui in præcedenti conventu loco Chrysostomi concionem habuerat: id autem non absimile vero est. Ex eis porro quæ sub initium dicit, 'Ὁ γὰρ μετ' ἐμοῦ ζυγὸν ἔλκων, *Meus enim in trahendo jugo compar, nuper proscisso sulco, ubere lingua, inspersit etiam semina*, ex iis, inquam, argui videtur tunc Chrysostomum fuisse episcopum Constantinopolitanum. Nam illo Constantinopoli sedente, alii diversarum civitatum episcopi in hac regia urbe identidem ipso annuente concionabantur, quod non semel fecit etiam Severianus Gabalorum episcopus, ut in Vita Chrysostomi pluribus narrabitur.

Primæ homiliæ interpretatio Latina est Froutonis Ducæi; secundæ incerti cujusdam, tertiæ Sigismundi Gelenii. Duas postremas multis in locis emendavimus.

[195] Εἰς τὸ ἀποστολικὸν πῆλον

Διὰ δὲ τὰς πορείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω.

α'. Πρὸς τὰς τοῦ μέλιτος πηγὰς καὶ τήμερον ὑμᾶς χειρὶ ζωγῆσαι βούλομαι, μέλιτος οὐδέποτε κόρον ἔχοντος. Τοιαύτη γὰρ τῶν Παύλου βημάτων ἡ φύσις, καὶ πάντες δὲ, ὅσοι πληροῦσι τὰς ἑαυτῶν καρδίας ἐκ τῶν πηγῶν τούτων, διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου φθέγγονται· μᾶλλον δὲ καὶ μέλιτος ἀρετὴν^α ἀποκρύπτει πᾶσαν ἢ τῶν θείων ἡδονῆ λογίων. Καὶ τοῦτο θηλῶν ὁ Προφήτης ἔλεγεν, Ὡς γλυκεῖα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι^β τῷ στόματί μου. Θὺ μέλιτος δὲ ἐστὶν ἡδίων μόνον, ἀλλὰ καὶ χρυσοῦ καὶ λίθου παντὸς τιμωτέρα καὶ ἀργυρίου παντὸς καθαρωτέρα ἢ ἡδονῆ τῶν θείων λογίων. Τὰ λόγια γὰρ Κυρίου, φησὶ, λόγια ἀγνὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῆ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλάσιως. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς ἔλεγεν ε'. Ἐσθίειν μέλι πο.ιὺ

οὐ καλόν, τιμῶν δὲ χρῆ λόγους ἐνδόξους. Ἐξ ἐκεῖνου μὲν γὰρ καὶ νόσος οὐκ οὔσα τίκτεται πολλάκις, ἀπὸ δὲ τούτων καὶ τὴν οὔσαν ἀρρώστιαν ἀποθέσθαι δυνάμεθα· καὶ τὸ μὲν μέλι κατὰ πέψιν διαφθίρεται, τὰ δὲ λόγια τὰ θεία, ὅταν πεφθῇ, τότε καὶ ἡδὺ γίνεται καὶ χρησιμώτερα, αὐτοῖς τε τοῖς ἔχουσι, καὶ ἑτέροις πολλοῖς. Καὶ τραπέζης μὲν τις αἰσθητῆς μετὰ δαψιλείας ἀπολαύων, εἴτα ἐκείθεν ἐρευγόμενος, ἀηθῆς τῷ κοινωνοῦντι γίνεται· ἀπὸ διδασκαλίας δὲ τις ἐρευξάμενος πνευματικῆς, πολλῆς τῆς εὐωδίας μεταδίδωσι τῷ πλησίον. Ὁ γοῦν Δαυὶδ τοιαύτης συνεχῶς ἀπολαύων ἐστιάσεως ἔλεγεν, Ἐξηρσύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. Ἔστι γὰρ καὶ πονηρὸν λόγον ἐρεύξασθαι. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τραπέζης κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἐδεσμάτων καὶ ἡ τῆς ἐρυγῆς ποιότης ἐκδίδεται· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν βημάτων δυνάμει, οἷάπερ ἂν σιτῶνται, τοιαῦτα

^α Unus μέλιτος ἡδονῆν.

^β Adlit. cod. 748 καὶ κηρίον.

^ε Duo Mss. καὶ τις παραινῶν ἔλεγεν.

καὶ ἐρεῦνται πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. Οἷον ἐὰν εἰς
 θεάτρον ἀναβῆς καὶ πορνικῶν ἀτραπίων ἀκούσης,
 τοιαῦτα καὶ ἐρεῦξῃ πάντως εἰς τὸν πλησίον ῥήματα·
 ἂν δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔλθῃς, μετάστῃς ἀκουσμά-
 των πνευματικῶν, τοιαύτας ἔξεις καὶ τὰς ἐρυγὰς.
 Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Προφήτης ἔλεγεν, *Ἐξηρεύξαιτο ἡ
 καρδία μου λόγον ἀγαθόν*, τῆς τραπέζης, ἧς ἀεὶ
 μετείχε, τὴν βρῦσιν ἡμῖν ἠνδοεικνύμενος. Τούτῳ
 καὶ ὁ Παῦλος πειθόμενος, παρήκει λέγων· *Πᾶς λό-
 γος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέ-
 σθω, ἀλλ' εἰ τις ἀγαθός*. Καὶ τίς ἐστὶν ὁ σαπρὸς,
 φησὶν; Ἐὰν μάθῃς τὸν ἀγαθόν, τότε εἴη καὶ τὸν
 σαπρὸν· πρὸς γὰρ τὴν ἀντιδιαστολὴν ἐκείνου τοῦ-
 τον τέθεικε. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ ἀγαθός, οὐδὲν δεήσει
 παρ' ἐμοῦ μαθεῖν· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν αὐτοῦ τὴν φύσιν
 ἠρμήνευσεν. Εἰπὼν γὰρ, *Εἰ τις ἀγαθός*, ἐπήγαγε,
Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας, δεικνύς ὅτι οὗτός
 ἐστὶν ἀγαθός ὁ τὸν πλησίον οἰκοδομῶν. Ὡσπερ οὖν ὁ
 οἰκοδομῶν, ἀγαθός, οὕτως ὁ καθαιρῶν, σαπρὸς καὶ
 [19] φαῦλος.

Καὶ σὺ τοίνυν, ἀγαπητέ, εἰ μὲν ἔχεις τι τοιοῦτον
 εἰπεῖν, ὃ δύναται βελτίω ποιῆσαι τὸν ἀκούοντα, μὴ
 κωλύσης λόγον ἐν καιρῷ σωτηρίας· εἰ δὲ μηδὲν τοι-
 οῦτον ἔχεις, ἀλλὰ πονηρὰ καὶ διεφθαρμένα ῥήματα,
 σίγησον, μὴ κατηγορήσης τοῦ πλησίον. Οὗτος γὰρ ὁ
 λόγος σαπρὸς ἐστίν, οὐκ οἰκοδομῶν τὸν ἀκούοντα,
 ἀλλὰ καὶ καταστρέφων. Ἄν τε γὰρ ἀρετῆς ἐπιμε-
 λῆται, πρὸς ἀπόνοιαν ἀφραταί· πολλὰκις· ἂν τε ἡμε-
 λημένος ᾖ, βραθυμότερος γίνεται. Ἄν αἰσχρὸν μέλλῃς
 φθέγγεσθαι ῥήμα καὶ γέλωτος γέμον, σίγησον. Καὶ
 γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος σαπρὸς ἐστὶ, τὸν τε λέγοντα τὸν
 τε ἀκούοντα ἀσπλγαστέρους ποιῶν, καὶ τὰς ἐν ἐκάστῳ
 πονηρὰς ἐπιθυμίας ἀνάπτων. Ὡσπερ οὖν τῷ πυρὶ τὰ
 ξύλα τροφή γίνεται καὶ ὕλη, οὕτω τοῖς πονηροῖς βου-
 λεύμασι τὰ ῥήματα. Διὰ τοῦτο οὐ γρη῏ πάντα, ἄπερ
 ἂν ἔχωμεν ἐν διανοίᾳ, φθέγγεσθαι πάντως· ἀλλὰ
 σπουδάζειν μὲν καὶ τῆς διανοίας αὐτῆς ἐξοριζέειν ἐπὶ
 πονηρὰς ἐπιθυμίας καὶ πᾶσαν αἰσχρὰν ἔννοιαν. Εἰ
 δὲ ποτε λαθόντες παραδεξόμεθα ρυπαροὺς λογισμοὺς,
 μηδέποτε διὰ τῆς γλώττης αὐτοὺς ἐκφέρωμεν, ἀλλ'
 ἀποπνίγωμεν αὐτοὺς διὰ τῆς σιγῆς. Καὶ γὰρ καὶ θη-
 ρία καὶ ἔρπετὰ εἰς λάκκον ἐπιπίπτοντα, ἂν μὲν εὖρη-
 τινὰ διέξοδον ἀνωθεν, ἀναθάνατα ἀγριώτερα γίνεται·
 ἂν δὲ μένη κάτω διηνεκῶς συγκεκλεισμένα, πάντοθεν
 ἐπόλλυται βραδίως καὶ ἀφανίζεται· οὕτω δὴ καὶ τὰ
 πονηρὰ ἐνθυμήματα, ἂν μὲν εὖρη τινὰ διὰ τοῦ στό-
 ματος ἡμῶν καὶ τῶν ῥημάτων ἐξοδον, ἀνάπτει τὴν
 ἔνδον φλόγα· ἂν δὲ ἀποκλείσῃς αὐτὰ διὰ τῆς σιγῆς,
 ἀσθενέστερα γίνεται, καὶ καθάπερ λιμῶν τυχόμενα
 τῇ σιωπῇ, ταχέως ἐναποθνήσκαι τῇ διανοίᾳ. Ὡστε
 κἂν ἐπιθυμῆσης τινὰ αἰσχρὰν ἐπιθυμίαν, μὴ φθέγγῃ
 δὲ ῥήμα αἰσχρὸν, κατέσβεσας καὶ τὴν ἐπιθυμίαν. Οὐκ
 ἔχεις διάνοιαν καθάραν; Κἂν στόμα ἔχῃ καθάρων,
 καὶ μὴ κενώσης ἕξω τὸν βόρβορον, ἵνα μὴ καὶ ἕτερον
 καὶ σαυτὸν καταδάψῃς. Οὐ γὰρ τοῖς λέγουσι μόνον,
 ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκούουσιν αἰσχρὰ φθεγγομένων ἐτέρων
 πολλὴ προσγίνεται κηλίς. Διὰ τοῦτο παραινω καὶ

* Duo mss. τὴν βρῦσιν ἡμῖν.

συμβουλεύω, μὴ μόνον τοῦ λέγειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ
 καὶ λεγόντων ἐτέρων τοῦ ἀκούειν ἀπέχεσθαι, καὶ τῷ
 θεῷ προσηλωσθαι νόμῳ διηνεκῶς. Τὸν γὰρ τοιοῦτον
 καὶ ὁ Προφήτης μακαρίζει, λέγων· *Μακάριος ἀνὴρ,
 ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὀδῷ
 ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδρῳ λοιμῶν
 οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἦ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέ-
 λημι αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει
 ἡμέρας καὶ νυκτός*.

β. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἔξωθεν συλλόγοις, εἰ καὶ τι λε-
 χθεῖ ποτὲ χρηστὸν, ἀλλ' ἐν πολλοῖς τοῖς φαύλοις μό-
 λισ ἐν ὑγείᾳ οἱ πολλοὶ φθέγγονται· ἐπὶ δὲ τῶν θείων
 Γραφῶν τὸναντίον ἄπαν· πονηρὸν μὲν οὐδένα οὐδέ-
 ποτε ἀκούση λόγον, πάντας δὲ σωτηρίας καὶ πολλῆς
 γέμοντας φιλοσοφίας· οἷα δὴ καὶ τὰ σήμερον ἡμῖν
 ἀναγνωσθέντα. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; *Περὶ δὲ ὧν ἐγρά-
 ψατέ μοι, φησι, καὶ τῶν ἀνθρώπων γυναικὸς μὴ ἀπει-
 σθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ
 γυναικᾶ ἐχέτω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα*. Περὶ
 γάμων ὁ Παῦλος νομοθετεῖ, καὶ οὐκ αἰσχύνεται, οὐδὲ
 ἐρυθριᾷ· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης [195]
 αὐτοῦ γάμον ἐτίμησε, καὶ οὐκ ἐπησχύνθη, ἀλλὰ καὶ
 τῇ παρουσίᾳ καὶ τῷ δώρῳ τὸ πρᾶγμα ἐκόσμησε (καὶ
 γὰρ καὶ δῶρα τῷ γάμῳ μείζονα ἀπάντων εἰσήνεγκε,
 τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν εἰς οἶνον μεταβαλὼν), πῶς ὁ
 δοῦλος ἠρυθρίασεν ἂν περὶ γάμου νομοθετῶν; Οὐ
 γὰρ πονηρὸν ὁ γάμος πρᾶγμα, ἀλλὰ πονηρὸν ἡ μοι-
 χεῖα, πονηρὸν ἡ πορνεία· γάμος δὲ πορνείας ἀναιρε-
 τικὸν φάρμακον. Μὴ τοίνυν αὐτὸν ἀτιμάζωμεν ταί;
 διαβολικαῖς πομπαῖς· ἀλλ', ὅπερ ἐποίησαν οἱ ἐν Κανᾷ
 τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ νῦν γυναῖκας λαμβάνοντες
 ποιείτωσαν, τὸν Χριστὸν ἐχέτωσαν μέσον. Καὶ πῶς
 δυνατὸν τοῦτο γενέσθαι, φησὶ; Δι' αὐτῶν τῶν ἱερῶν·
 Ὁ δεχόμενος γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται. Ἄν
 τοίνυν τὸν διάβολον ἀπελάσῃς, ἂν τὰ πορνικὰ ἔσο-
 ματα, καὶ τὰ κεκλασμένα μέλη, καὶ τὰς ἀπάτους
 χορείας, καὶ τὰ αἰσχρὰ ῥήματα, καὶ τὴν διαβολικὴν
 πομπήν, καὶ τὸν θόρυβον, καὶ τὸν κεχυμένον γέλωτα
 καὶ τὴν λοιπὴν ἐξελάσῃς ἀσχημοσύνην, εἰσαγάγῃς δὲ
 τοὺς ἀγίους Χριστοῦ δούλους, καὶ ὁ Χριστὸς δι' αὐτῶν
 παρέσται πάντως μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελ-
 φῶν· Ὅς γὰρ ἂν ποιῆσῃ, φησὶ, τὸ θέλημα τοῦ
 Πατρὸς μου, οὗτός μου ἀδελφός καὶ ἀδελφὴ καὶ
 μήτηρ ἐστὶ. Καὶ οἶδα ὅτι βαρὺς τισὶν εἶναι δοκῶ
 καὶ φορτικὸς, ταῦτα παραινῶν καὶ παλαιῶν ἔθους ἐκ-
 κόπτων. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν μοι τούτου μέλει· οὐ γὰρ
 τῆς χάριτος τῆς παρ' ὑμῶν, ἀλλὰ τῆς ὠφελείας δίο-
 μαι τῆς ὑμετέρας· οὐ τῶν κρότων καὶ τῶν ἐπαίνων,
 ἀλλὰ τοῦ κέρδους καὶ τῆς φιλοσοφίας. Μὴ μοι λεγέτω
 τίς, ὅτι ἔθος ἐστίν· ὅπου ἀμαρτία τολμᾶται, ἔθος
 μὴ μνησθῆς· ἀλλ', εἰ μὲν πονηρὰ τὰ γινόμενα, κἂν
 παλαιὸν ἔθος ᾖ, κατάλυσον· ἂν δὲ μὴ πονηρὰ, κἂν
 συνήθεια μὴ ᾖ, εἰσάγαγε καὶ καταφύτευσον. Ὅτι ὁ
 οὐ παλαιὸν ἔθος ἦν τὸ τοιαῦτα ἀσχημονεῖν, ἀλλὰ και-
 νοτομία τίς ἐστὶ τὰ γινόμενα, ἀναμνήσθητι πῶς ἔγρη-
 νεν ὁ Ἰσαὰκ τὴν Ρεβέκκαν. πῶς ὁ Ἰακώβ τὴν Ρα-
 χὴλ. Καὶ γὰρ τῶν γάμων αὐτῶν μὲμνηται ἡ Γραφή,
 καὶ πῶς εἰς τὰς οἰκίας τῶν νυμφίων ἤχθησαν αὐταί·
 αἱ νύμφαι λέγει, καὶ οὐδενὸς τοιοῦτου μὲμνηται·
 ἀλλὰ συμπόσιον μὲν καὶ δεῖπνον ἐποίησαντο τοῦ συν-
 ἦθους φαιδρότερον, καὶ τοὺς προσήκοντας ἐκάλεσαν

1 Duo mss. μεταβαλὼν, εἰκότως. Οὐδὲ ὁ δοῦλος ἐρυθριᾷ πε-
 ρὶ τούτων νομοθετῶν.

etiam eructant. Exempli causa, si in theatrum ascenderis, et meretricias cantilenas audiveris, talia plane verba in proximum etiam eructabis : quod si ad ecclesiam veniens spiritualis particeps fueris lectionis, ejusmodi erunt etiam quæ eructabis. Propterea quoque dicebat propheta, *Eructavit cor meum verbum bonum, ut mensæ dapes, qua fructabatur semper nobis ostenderet.* Hoc etiam incitatus, nos corabatatur his verbis utens Paulus : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus (Eph. 4. 29).* Et quis est malus, dicet aliquis? Si bonum didiceris, tum etiam malum scies, nam ad distinctionem illius hunc posuit. Quis ergo bonus sit, non erit opus ut ex me discas : ipse quippe nobis ejus naturam declaravit. Cum enim dixisset, *Si quis bonus,* adjecit, *Ad ædificationem Ecclesiæ (Ib. d.),* bonum eum esse ostendens, qui ædificat proximum. Ut igitur is qui ædificat, bonus est : ita qui destruit, malus et pravus est.

Lingua quomodo coercenda. — Et tu igitur, dilectissime, si quidem tale quid proferre possis, quod meliorem reddere possit auditorem, ne retineas verbum in tempore salutis : quod si nihil tale suppetat, sed prava tantum et corrupta verba, tace, ne proximum accuses. Hic enim malus est sermo, nec ædificat audientem, sed subvertit. Sive enim illi curæ sit virtus, in superbiam sæpius effertur : sive sit ignavus, negligentior evadit. Si turpe prolaturus sis verbum ac ridiculum, tace. Nam et hic malus est sermo, quo et is qui dicit, et is qui audit lasciviores redduntur, et in unoquoque pravæ libidinis inflammanur. Ut igitur ignis alimentum ligna sunt et sarmenta, ita pravæ cogitationes verbis aluntur. Idcirco non omnia quæ mente versantur, omnino eloqui nos oportet : sed ex ipsa mente pravæ cupiditates omnemque fœdam cogitationem eliminare studendum est. Quod si quando nobis nec opinantibus turpes irrepserint ratiocinationes, numquam eas lingua efferamus, sed silentio suffocemus. Nam et belluæ ac serpentes si quando in fossam inciderint, et exitum quandam sursum invenerint, ascendentes, ferociores evadunt ; quod si deorsum conclusæ perpetuo manserint, omni modo perduntur facile atque exterminantur : sic nimirum et pravæ cogitationes, si quidem aliquem per os nostrum exitum nanciscantur, interiorem flammam accendunt : sin autem eas per silentium concluseris, imbecilliores fiunt, et tamquam fame confectæ per silentium, celeriter in mente moriuntur. Itaque si quæ cogitatio turpis invadat, neque turpe verbum eloquaris, etiam cupiditatem exstingues. Non est tibi mens munda? Saltem mundum sit os, neque lutum foras ejicias, ne et alium et te ipsum offendas. Non enim illi tantum qui dicunt, sed etiam illi qui audiunt, multas contrahunt sordes, dum alii turpia loquuntur. Propterea cohortari et consulere non desino, ut non solum ab ejusmodi verbis efferendis, sed etiam, dum ab aliis efferuntur, audiendis abstinemus, et divinæ legi semper addicti simus. Qui enim ejusmodi fuerit, beatus a propheta prædicatur : *Beatus vir, qui non*

abit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit : sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psal. 1. 1. 2).

2. Atque in profanis quidem conventibus, etsi aliquid fortasse boni aliquando dicitur, vix tamen inter multa prava unum quidpiam probum plerique loquuntur : dum autem sacræ leguntur Scripturæ, plane contrarium evenit : nullum sermonem pravum audies, omnes salutis ac philosophiæ modestiæque plenos, cujusmodi sunt quæ hodierno die sunt lecta. Quænam illa porro? *De quibus autem scripsistis mihi, inquit, bonum est homini mulierem non tangere : propter fornicationes autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum (1. Cor. 7. 1. 2).* De nuptiis leges sancit Paulus, neque eum pudet, nec erubescit; ac merito sane. Si enim nuptiis honorem detulit Dominus ejus, nec illarum eum puduit, sed et præsentia sua rem exornavit, et munere : siquidem munera contulit omnium maxima, cum aquæ naturam mutavit in vinum : qui potuisset pudere servum leges de nuptiis ferre? Non enim res mala sunt nuptiæ, sed mala res adulterium ; mala res fornicatio : nuptiæ vero præsens sunt adversus fornicationem remedium.

Nuptiæ quomodo celebrandæ. Invehitur in lascivas pompas nuptiarum. — Ne igitur diabolicis eas pompis dehonestemus : sed quod factum est a civibus Canæ Galilææ, fiat et ab iis qui nunc ducunt uxores, Christum habeant in medio sedentem. Quo vero pacto id fieri potest, inquit? Per ipsos sacerdotes. *Qui enim, inquit, recipit vos, me recipit (Matth. 10. 40).* Si ergo diabolus abegeris, si meretricias cantilenas, et molles cantus, immodestas choreas, verba turpia, diabolicam pompam, tumultum, risum effusum, et reliquam turpitudinem amandaris, sanctos autem Christi servos introduxeris, Christus per ipsos plano aderit cum matre sua et fratribus. *Quicumque enim fecerit, inquit, voluntatem Patris mei, ipse meus frater, et soror et mater est (Matth. 12. 50).* Scio equidem gravem quibusdam et molestum videri me, dum ad hæc vos hortor, et antiquam reseco consuetudinem. Nihil tamen istud curo ; neque enim tam gratia vestra, quam utilitate indigeo, non applausibus et laudibus, sed lucro et philosophia. Neque mihi quisquam dicat, consuetudo est : ubi peccatum committitur, noli consuetudinis mentionem facere ; sed si quidem mala sint quæ geruntur, licet antiqua sit consuetudo, tolle illam : si mala non sint, licet consuetudo non sit, introduce illam et invehe. Cæterum antiquam non fuisse consuetudinem, ut tam turpes res fierent, sed invectam quamdam fuisse novitatem, cognosces, si recorderis, quo pacto duxerit uxorem Rebeccam Isaac, quo pacto Jacob Rachelem. Nam et nuptiarum meminit illarum Scriptura, et quo pacto fuerint in ædes sponsorum hæ sponsæ deductæ narrat, neque tale quidquam commemorat ; sed convivium quidem et prandium solito lautius instruxerunt, et propinquos ad nuptias invitarunt : tibiæ vero ac fistulæ, cyruba-

la, et temulentæ saltationes, ac reliqua omnis hujus temporis turpitudine procul aberat. At nostræ ætatis homines et hymnos in Venerem saltando canunt, et adulteria multa, et nuptiarum violationes, et illegitimos amores, illicitosque coitus¹, et alia plurima plena impietatis et ignominie cantica illo d'is canunt, et post ebrietatem ac tantam turpitudinem cum verbis obscœnis publice sponsam deducunt. Quo igitur pacto castitatem ab illa exigis, quæso, cum jam a primo die ad tantam impudentiam illam erudias, et in ejus conspectu ea fieri ac dici cures, quæ neque fas sit a probis mancipiis audiri? Tam diuturno tempore laboravit pater, dum virginem cum matre servaret, ut neque diceret, neque dicentem alium quoddam tale verbum audiret, et concavia, et gynæcea, et custodes, et januas, et vectes, et vesperinos progressus, et ut nemini, ne propinquorum quidem ulli se spectandam offerret, et alia multa, et his plura diligenter accurabat, et tu veniens cuncta illa uno die effudisti, ac per inhonestam illam pompam effecisti, ut impudens fieret, et verba depravata in sponsæ animam infudisti? Nonne inde quæ sequuntur mala proveniunt? non inde adulteria et zelotypiæ? nonne inde filiorum orbitates, viduitates, et immaturi parentum obitus? Cum enim dæmones cantibus illis invites, cum per obscœna verba cupiditatem illorum expleas, cum mimos et effeminatos in ædes introducas et totum theatrum, cum meretricibus domum compleas, et efficias, ut totus illic dæmonum cœtus lasciviat, quid sani, quæso, deinceps potes expectare? Qua vero de causa et sacerdotes introducis, cum postero die talia sis perpetraturus? Vis magnificentiam fructuosam ostentare? Voca pauperum choros. Sed vercundaris et erubescis? Et quid hac absurditate pejus, cum in ædes diabolum pelliciens, nihil turpe te agere censeas, cum vero Christum inducturus sis, erubescas? Ut enim introeuntibus pauperibus advenit Christus, ita cum molles ac mimi choreas illic ducunt, lascivit in medio illorum diabolus. Atque ex illis quidem expensis nullum lucrum, sed et multum oritur damnum: ex his autem sumptibus multam cito mercedem reportabis. Atqui nullus eorum qui in urbe sunt, hoc præstitit? Tu vero incipe, et præclaræ istius consuetudinis auctor esse contende, ut eam tibi posterius acceptam ferant. Quod si æmuletur aliquis, et imitetur hanc consuetudinem, ad eos qui interrogabunt, dicere poterunt nepotes, ac nepotum filii, illum talem hanc optimam legem primum invexisse. Si enim exterius in certaminibus, dum convivia instruuntur, qui inutilia ista munera publica majorem ad magnificentiam provexerint, a vulgo celebrantur: multo magis in hoc publico munere spirituali laudabunt omnes, et gratiam habebunt ei, qui principium istud præclarum introduxerit, eique laudem liberalitatis hoc et utilitatem acquirat. Nam si et hoc ab aliis peractum fuerit, tibi qui primus semina jecisti fructuum illorum, mercedem proferet: hoc et te cito parentem efficiet, hoc

¹ Hæc, *illicitosque coitus* (καὶ μίτικας ἀθέτους), desunt in Editiis, sed habentur in duobus Mss.

et liberis auxilio erit, efficietque ut sponsus cum sponsa consenescat. Ut enim peccantibus frequenter Deus comminatur dicens: *Erunt filii vestri pupilli, et uxora vestræ viduæ* (Exod. 22. 24): sic illis qui in omnibus ipsi obediunt et senectutem beatam et omnia cum ea se daturum bona pollicetur.

3. Et vero Paulum possumus hoc dicentem audire, sæpe immaturas mortes a multitudine peccatorum allatas esse. *Ideo enim, inquit, inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi* (1 Cor. 11. 30). Pauperes autem, si nutriantur, nihil evenire tale permittere, sed quamvis inopinatum quid incidat, remedium illos adhibere præsentissimum, ex ea puella cognosce quæ in Joppe morabatur. Nam et hanc mortuum jacentem circumstantes pauperes qui ab ea nutriebantur, et plorantes excitantur, et ad vitam revocantur (Act. 9. 36 et sq.). Tanto viduarum et pauperum oratio risu et chorea omni est utilior. Hic uno die durat delectatio, illic perennis est quæstus. Cogita quantum illud sit tot benedictionibus onustam sponsam sponsi domum introire. Quibus coronis splendidiore non sunt ista? quibus non divitiis utiliora? cum contra hic mos hodiernus extremæ sit dementiae. Quamvis enim nec pœna, nec supplicium, iis qui tam inhoneste se gerunt, immiueret, cogita quantum supplicium sit, tantis maledictis proscindi, populo spectante, cunctis audientibus, ab hominibus ebriis et mente depravatis. Nam pauperes quidem, ubi quid acceperint, benedicunt, infinita bona precantur: illi vero post ebrietatem, post voracitatem, omnes diceriorum sordes in eorum capita effundunt, qui matrimonium contrahunt, et diabolicum certamen inter se quoddam instituunt: et quasi essent inimici qui conveniunt, sic illorum propinqui certant inter se uter plura de illis qui conjugio copulantur, fanda et nefanda probra effutiet; et adversarios imitantur: atque hæc illorum inter se contentio efficit; ut cum sponsa sponsus summo pudore suffundatur.

Dæmonum impulsu sunt illa omnia. Mimos et saltatores arceat a nuptiis. — An igitur aliam, quæso, demonstrationem requiremus, ut hæc omnia ab illis fieri dicique dæmonum impulsu constet? Quis ergo deinceps ambiget, quin hæc omnia fiant ab illis ac dicantur, dæmonibus animas eorum impellentibus? Nemo plane: siquidem ejusmodi sunt diaboli remunerationes, cavillationes, ebrietates, et animæ delirium. Quod si quis eo, quod horum loco pauperes introducuntur, onine deterreatur, et calamitatis hoc indicium esse dicat, is hoc etiam discat, non pauperes ac viduas ali, sed molles ac meretrices, omnis molestiæ atque innumerorum casuum malorum indicium et portentum. Sæpe namque meretrix jam ab illo ipso die ex amicis sponsum captivum abripiens discessit, amorem erga sponsam exstinxit, benevolentiam subdole avertit, dilectionem, antequam accenderetur, dissolvit, et adulterii semen injectit. Hæc pertimescere patres oportuit, etsi nihil aliud casset, ac mimos et saltatores nuptiarum ingressu prohibere. Sunt enim instituta nuptiæ, non ut lasciviamus, nec ut scœ-

εἰς τοὺς γάμους· αὐλοὶ δὲ, σύριγγες, καὶ κύμβαλα, καὶ τὰ οἰκώδη ἄσπιρτήματα, καὶ ἡ λοιπὴ ἡ νῦν ἀσημοσύνη πᾶσα ἐκποδὸν ἦν. Οἱ δὲ ἐφ' ἡμῶν καὶ ὕμνους εἰς τὴν Ἀφροδίτην ᾄδουσι χορεύοντες, καὶ μοιχείας πολλὰς, καὶ γάμων διαφθορὰς, καὶ ἔρωτας παρανόμους, καὶ μίξεις ἀθέσμων, καὶ πολλὰ ἕτερα ἀσεβείας καὶ αἰσχύνης γέμοντα ἄσματα κατ' ἐκείνην ᾄδουσι τὴν ἡμέραν, καὶ μετὰ μέθην καὶ τοσαύτην ἀσημοσύνην δι' αἰσχυρῶν ῥημάτων δημοσίᾳ τὴν νύμφην πομπεύουσι. Πῶς οὖν αὐτὴν ἀπαιτεῖς σωφροσύνην, εἰπέ μοι, εἰς τοσαύτην ἀναίθειαν ἐκ πρώτης αὐτὴν παιδοτριβῶν τῆς ἡμέρας, καὶ παρασκευάζων ἐπ' ὕψιν αὐτῆς καὶ γίνεσθαι καὶ λέγεσθαι ταῦτα, ἃ μηδὲ σπουδαίοις ἀνδραπόδοις ἀκούσαι θέμις; Τοσοῦτον χρόνον ἐπόνεσεν ὁ πατήρ μετὰ τῆς μητρὸς φυλάττων τὴν παρθένον, ὥστε μήτε εἰπεῖν, μήτε ἑτέρου ἀκούσαι λέγοντός τι τῶν τοιούτων ῥημάτων, καὶ θαλάμους, καὶ γυναικωνίτιδας, καὶ [196] φύλακας, καὶ ὕρας, καὶ μοχλοὺς, καὶ τὸς ἐν ἐσπέρᾳ προδόους, καὶ τὸ μηδὲν φαίνεσθαι μηδὲ τῶν ἐπιτηδείων, καὶ πολλὰ ἕτερα πλεονα τούτων πραγματευόμενος, καὶ σὺ πάντα ἐκεῖνα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐξέχεας ἡμέρᾳ, ἀναίσχυντον αὐτὴν παρασκευάζων γενέσθαι διὰ τῆς ἀτίμου πομπῆς ἐκείνης, καὶ διεφθαρμένα ῥήματα εἰς τὴν ψυχὴν εἰσάγων τῆς νύμφης; Οὐκ ἐντεῦθεν τὰ μετὰ ταῦτα κακὰ; οὐκ ἐντεῦθεν μοιχεύει καὶ ζηλοτυπία; οὐκ ἐντεῦθεν ἀπαιδεῖαι καὶ χηρεῖαι καὶ ὀρφανὶαι ἄωροι; Ὅταν γὰρ τοὺς δαίμονας καλῆς διὰ τῶν ἄσμάτων, ὅταν τὴν ἐκείνων ἐπιθυμίαν πληροῖς διὰ τῶν αἰσχυρῶν ῥημάτων, ὅταν μίμους καὶ μαλακοὺς εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάγῃς καὶ τὸ θέατρον ἄπαν, ὅταν πορνῶν ἐμπλήσῃς τὴν οἰκίαν, καὶ τῶν δαιμόνων ὀλόκληρον παρασκευάσῃς ἐκεῖ χωμαῖσαι τὸν χορὸν, τί προσδοκᾷς λοιπὸν ὑγίης, εἰπέ μοι; Τίνοι δὲ ἐνεκεν καὶ ἱερέας εἰσάγει, μέλλων τῆ ὑστεραῖα τοιαῦτα τελεῖν; Βούλει φιλοτιμίαν ἐπιδείξασθαι κέρδος ἔχουσαν; Κάλεισιν χοροὺς πενήτων. Ἄλλ' αἰσχύνῃ πάντως, καὶ ἐρυθριᾷ; Καὶ τί ταύτης τῆς ἀλογίας χεῖρον, ὅταν τὸν μὲν διάβολον ἔλκων εἰς τὴν οἰκίαν, μηδὲν νομίζῃς αἰσχρὸν ποιεῖν, τὸν δὲ Χριστὸν μέλλων εἰσάγειν, ἐρυθριᾷ; Ὅσπερ γὰρ πενήτων εἰσόντων ὁ Χριστὸς παραγίνεται, οὕτω μαλακῶν καὶ μίμων ἐκεῖ χορευόντων ὁ διάβολος ἐν τῷ μέσῳ χωμάζει. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς δαπάνης ἐκείνης κέρδος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ πολλὴ γένοιτ' ἂν ἡ βλάβη· ἀπὸ δὲ τούτων τῶν ἀναλωμάτων πολὺν τινα λήψῃ τὸν μισθὸν ταγέως. Ἀλλὰ οὐδεὶς ἐπὶ τῆς πόλεως τοῦτο εἰργάσατο; Ἀλλὰ σὺ κατάρχεις σπουδασσον καὶ ἀρχηγὸς γενέσθαι τῆς καλῆς ταύτης συνηθείας, ἵνα καὶ οἱ μετὰ ταῦτα εἰς σὲ ἀναφέρωσι. Κἂν ζηλώσῃ τις, κἂν μιμησθῆται τοῦτο τὸ ἔθος, πρὸς τοὺς ἐξετάζοντας ἔξουσι λέγειν οἱ ἔγγονοι καὶ οἱ ἐξ ἔγγόνων, ὅτι Ὁ δεῖνα τὴν καλὸν τοῦτον νόμον πρώτος εἰσήγαγεν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγώνων, ἐν τοῖς συμποσίοις, οἱ πρὸς τὴ φιλοτιμότερον τὰς ἀνομήτους παύτας λειτουργίας ἐξάγοντες, παρὰ πολλῶν ἄδονται πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς λειτουργίας τῆς πνευματικῆς ἅπαντες ἐπαινεύονται, καὶ χάριν ὁμολογῆσουσι τῷ πρώτῳ τὴν θαυμαστὴν ταύτην ἀρχὴν εἰσαγαγόντι, καὶ ἔσται τὸ αὐτὸ καὶ φιλοτιμία καὶ κέρδος. Καὶ γὰρ ὅφ' ἐτέρων τοῦτο κατορθούμενον, σοί, τῷ πρώτῳ φευσαμένῳ, τῶν καρπῶν ἐκείνων ὀσει τὴν ἀμοιβὴν· τοῦτό σε καὶ πατέρα ποιήσει ταχέως, τοῦτο καὶ τῶν τικτομένων προστίσεται, καὶ τὸν νυμφίον τῆ νύμφῃ

* Sic Veneti et Morcl. Montf. vitiose οὐκώδη. Savil. et cod. 748 ὠκώδη. Edit.

συγκαταγηράσαι παρασκευάσει. Ὅσπερ γὰρ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἀπειλεῖ συνεχῶς ὁ Θεὸς, λέγων, ὅτι Ἔσονται οἱ υἱοὶ ὁμῶν ὄρφανοί, καὶ αἱ γυναῖκες ὁμῶν χηραί· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἄπασιν αὐτῷ πειθεμένοις καὶ γῆρας λιπαρὸν καὶ πάντα μετὰ τούτων δώσειν ὑπισχνεῖται τὰ ἀγαθὰ.

γ'. Καὶ Παύλου δὲ ἔστιν ἀκούσαι τοῦτο λέγοντος, ὅτι θανάτους ἀύρους πολλάκις ἀμαρτημάτων ἐποίησε πληθεὺς. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐν ὁμῶν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοί, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Ὅτι δὲ πένητες τρεφόμενοι οὐδὲν τοιοῦτον ἀφίδει συμπεσεῖν, ἀλλὰ, κἂν γένηται τι τῶν ἀδοκῆτων, ταχίστην ἐπέχουσιν [197] αὐτοῦ τὴν διόρθωσιν, ἀπὸ τῆς κόρης μάθουσε τῆς ἐν Ἰόππῃ. Καὶ γὰρ ταύτην ποτὲ νεκρὰν κειμένην περιστάντες οἱ τρεφόμενοι πένητες καὶ δακρύσαντες ἀνέστησαν, καὶ πρὸς ζωὴν ἐπανήγαγον. Τοσοῦτον εὐχὴ χηρῶν καὶ πενήτων γέλωτος πάντως καὶ χορείας ἐστὶ χρησιμωτέρα. Ἐνταῦθα πρὸς μίαν ἡμέραν ἡ τέρψις, ἐκεῖ διγνεκὲς τὸ κέρδος. Ἐννόησον ἥλικον ἐστὶ τοσαύτας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εὐλογίας λαβοῦσαν τὴν νύμφην, εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάγειν τοῦ νυμφίου. Πόσων στεφάνων ταῦτα σεμνότερα; πόσου χρησιμωτέρα πλούτου; ὡς τὰ γε νῦν γινόμενα ἐσχάτης παραπληξίας καὶ παραφροσύνης ἐστίν. Εἰ γὰρ μηδὲ κόλασις, μηδὲ τιμωρία τις ἐκεῖτο τοῖς τὰ τοιαῦτα ἀσημονοῦσιν, ἐννόησον ὅσης ἐστὶ τιμωρίας, ἀνέγεσθαι τοσαύταις πλυνομένους λοιδορίαις, δημοσίαις, πάντων ἀκουόντων, ὑπὸ ἀνθρώπων μεθύντων καὶ διεφθαρμένων τὸν νοῦν. Οἱ μὲν γὰρ πένητες λαμβάνοντες εὐλογοῦσι, μυρία συνεύχονται τὰ ἀγαθὰ· ἐκεῖνοι δὲ μετὰ τὴν μέθην, μετὰ τὴν ἀδηφάγαν, πάντα βόρβορον σωμαμάτων κατὰ τῆς τῶν γαμοῦντων κατὰχουσι κεφαλῆς, ἀμιλλὰν τινα διαδοκίχην πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες· καὶ καθάπερ ἐχθρῶν ὄντων τῶν συνόντων, οὕτως οἱ προσήκοντες αὐτοῖς φιλοτιμούνται πρὸς ἀλλήλους, ἐν τῷ ῥητῇ καὶ ἀρρήτῃ λέγειν ὄνειδῃ περὶ τῶν γημάτων, μιμῆσαι τοὺς ἀντιτεταγμένους· καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους τούτων φιλοεικία μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης τὸν νυμφίον μετὰ τῆς νύμφης κατασιχύνεσθαι παρασκευάζει.

Ἄρ' οὖν ἕτεραν ζητήσομεν ἀπόδειξιν, εἰπέ μοι, τῶν δαιμόνων κινούντων τὰς ἐκείνων ψυχὰς ταῦτα καὶ γίνεσθαι καὶ λέγεσθαι παρ' αὐτῶν; Τίς οὖν ἀμφισβητήσει λοιπὸν, ὅτι δαιμόνων κινούντων τὰς ἐκείνων ψυχὰς καὶ λέγεται ταῦτα πάντα καὶ γίνεται παρ' ἐκείνων; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς· καὶ γὰρ τοιαῦτα τοῦ διαβόλου αἱ ἀντιδόσεις, λοιδορίαι, καὶ μέθαι, καὶ παραφροσύνη ψυχῆς. Εἰ δὲ τις οἰωνίζοιτο τὸ πένητας ἀντὶ τούτων εἰσάγεσθαι, καὶ συμφορᾶς λέγειν εἶναι σύμβολα ταῦτα, μαθέτω καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ τὸ πένητας τρέφεσθαι καὶ χήρας, ἀλλὰ τὸ μαλακοὺς καὶ πόρνας, τοῦτο ἀπάσης ἀηδίας καὶ μυρίων ἐστὶ σύμβολον κακῶν. Πολλάκις γὰρ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡμέρας ἐκ τῶν φίλων τὸν νυμφίον αἰχμάλωτον λαβοῦσα ἀπῆλθεν ἡ πόρνη, καὶ τὸν ἔρωτα τὸν πρὸς τὴν νύμφην ἔσβεσε, καὶ τὴν εὐνοίαν ὑπέστυρε, καὶ τὴν ἀγάπην, πρὶν ἐξαφθῆναι, κατέλυσε, καὶ μοιχείας ἐγκατέβαλε σπέρματα. Ταῦτα δεοκίεναί τοὺς πατέρας ἐχρῆν, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, καὶ κωλύειν τῶν μίμων καὶ τῶν ὀρχουμένων τὰς εἰς τοὺς γάμους παρουσίας. Γάμος γὰρ, οὐκ ἵνα ἐκείναι;

μεν εἰσενήνκεται, οὐδ' ἵνα πορνεύωμεν, ἀλλ' ἵνα σωφρονώμεν. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Παύλου λέγοντος· *Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχεται.* Δύο γὰρ ταῦτά ἐστι, δι' ἅπερ εἰσενήνκεται γάμος. Ἴνα τε σωφρονώμεν, καὶ ἵνα πατέρες γινώμεθα· τῶν δὲ δύο τούτων προηγουμένη ἡ τῆς σωφροσύνης ἐστὶ πρόφασις. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσῆλθεν ἐπιθυμία, εἰσῆλθε καὶ γάμος τὴν ἀμετρίαν ἐκκόπτων, καὶ πείθων μὴ χρῆσθαι γυναικί. Τὰς γὰρ παιδοποιίας οὐχ ὁ γάμος ποιεῖ πάντως, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ τὸ λέγον, [198] *Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*· καὶ μαρτυροῦσιν ὅσοι γάμῳ μὲν ἐχρήσαντο, πατέρες δὲ οὐκ ἐγένοντο. Ὡστε προηγουμένη αὕτη ἡ αἰτία, ἡ τῆς σωφροσύνης, καὶ μάλιστα νῦν, ὅτε ἡ οἰκουμένη πᾶσα τοῦ γένους ἡμῶν ἐμπέπλησται. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ποθεινὸν τὸ τῶν παιδῶν ἦν, διὰ τὸ μνημόσυνον καὶ λείψανα καταλιμπάνειν ἕκαστον τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἀναστάσεως οὐδέπω ἔσαν ἐλπίδες, ἀλλ' ὁ θάνατος ἐκράτει, καὶ μετὰ τὴν ἔντευθεν ζωὴν ἀπόλλυσθαι ἐνόμιζον οἱ τελευτῶντες, ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὴν ἐκ τῶν παιδῶν παραμυθίαν, ὥστε τῶν ἀπελθόντων εἰκόνας ἐμψύχους μένειν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν διατηρεῖσθαι, καὶ τοῖς μέλλουσι τελευτᾶν, καὶ τοῖς ἐπιτιθεῖσι τοῖς ἐκείνων μεγίστην εἶναι παράκλησιν τὰ ἐκείνων ἔκγονα. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα ποθεινὰ τὰ τέκνα ἦν, ἄκουσον τί πρὸς τὸν Ἰὼβ ἀποδύρεται μετὰ τὰς πολλὰς πληγὰς ἡ γυνή. *Ἰδοῦ, φησὶν, ἀπώλετο τὸ μνημόσυνόν σου ἀπὸ τῆς γῆς, οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ θυγατέρες σου. Καὶ πάλιν ὁ Σαούλ πρὸς τὸν Δαυὶδ· Ὁμοσόν μοι, ἵνα μὴ ἀφαιρήσῃς τὸ σπέρμα μου, καὶ τὸ ὄνομα μου μετ' ἐμέ.* Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν ἡ ἀνάστασις ἐπὶ θύραις, καὶ θανάτου λόγος οὐδεὶς, ἀλλὰ πρὸς ἑτέραν ζωὴν ὀδεύομεν βελτίω τῆς οὗτης, περιττὴ ἡ περὶ ταῦτα σπουδή. Εἰ γὰρ παιδῶν ἐπιθυμεῖς, πολλῶν βελτίους καὶ χρησιμωτέρους θύνησθαι κτήσασθαι νῦν, ὅτε πνευματικαὶ τινες ὠδῖνες εἰσῆχθησαν, καὶ βελτίων τόκος, καὶ γηροκόμοι χρησιμώτεροι. Ὡστε μία τίς ἐστὶ γάμος πρόφασις, τὸ μὴ πορνεύειν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ φάρμακον εἰσενήνκεται τοῦτο. Εἰ δὲ μέλλοις καὶ μετὰ γάμον κεχρῆσθαι πορνείαις, περίττωός ἦλθες ἐπὶ τὸν γάμον, καὶ εἰκὴ καὶ μάτην· μᾶλλον δὲ οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βλάβῃ. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον οὐκ ἔχοντα γυναῖκα πορνεύειν, καὶ μετὰ γάμον πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν. Οὐδὲ γὰρ πορνεία τὸ τοιοῦτο λοιπὸν ἐστίν, ἀλλὰ μοιχεία. Εἰ γὰρ καὶ παράδοξόν ἐστι τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἀληθές.

δ'. Οὐκ ἀγνοοῦμεν γάρ ὅτι πολλοὶ μοιχείαν νομίζουσιν, ὅταν τις ὑπανδρὸν φθειρῇ γυναῖκα μόνον· ἐγὼ δὲ κἂν δημοσίᾳ πόρνῃ, κἂν θεραπεινίδι, κἂν ἄλλῃ τινὶ γυναικὶ ἄνδρα οὐκ ἔχουσα πρόσχη κακίως καὶ ἀκολάστως, ἔχων γυναῖκα, μοιχείαν τὸ τοιοῦτον εἶναι φημι. Οὐ γὰρ οὐ μόνον ἀπὸ τῶν ὑβριζομένων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ὑβριζόντων τὸ τῆς μοιχείας συνίσταται ἔγκλημα. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἐξωθεν νόμους εἴπῃς νῦν, οἱ τὰς μὲν γυναῖκας μοιχευόμενας· εἰς δικαστήριον ἔλκουσι

καὶ εὐθύναις ἀπαιτοῦσιν, ἄνδρας καὶ γυναῖκας ἔχοντας καὶ θεραπεινίδι προφθειρομένους οὐκ ἀπαιτοῦσιν εὐθύναις· ἀλλ' ἐγὼ σοι τὴν τοῦ Θεοῦ νόμον ἀναγκάσωμαι, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀγανακτοῦντα, καὶ μοιχείαν εἶναι τὸ πρᾶγμα λέγοντα. Εἰπὼν γὰρ, *Καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχεται*, ἐπήγαγε· *Τῇ γυναικὶ ὁ ἄνθρωπος ὀφειλομένην εὐροίαν ἀποδιδότω.* Τί ποτε δηλοῦν βουλόμενος τοῦτο εἶπεν; [199] Ἄρα ἵνα τὰς προσδόους αὐτῇ τῶν χρημάτων διατηρήσῃ; ἵνα τὴν προίκα σώαν; ἵνα ἱμάτια παράσῃ πολυτελεῖ; ἵνα τράπεζαν διαψιλεστέραν, ἵνα ἐξόδους λαμπράς; ἵνα οἰκετῶν θεραπειῶν πολλὰν; Πί λέγεις; ποῖον εὐνοίας εἶδος ζητεῖς; καὶ γὰρ ταῦτα πάντα εὐνοίας ἐστίν. Οὐδὲν τι τοιοῦτο λέγω, φησὶν, ἀλλὰ τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν σεμνότητα. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρὸς οὐκέτι τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ τῆς γυναικὸς. Τηρείτω τοῖνον αὐτῇ τὸ κτήμα σῶον, καὶ μὴ μειώτω, μηδὲ παραφθειρέτω· καὶ γὰρ τῶν οἰκετῶν ἐκεῖνος εὐνοίας λέγεται, ὅς ἂν τὰ δεσποτικὰ δεξάμενος χρήματα, μηδὲν ἐξ αὐτῶν διαφθείρῃ. Ἐπειδὴ τοῖνον τῆς γυναικὸς ἐστὶ κτήμα τὸ τοῦ ἀνδρὸς σῶμα, εὐνοίας ἔστω περὶ τὴν παρακαταθήκην ὁ ἄνθρωπος. Ὅτι γὰρ τοῦτο φησιν, εἰπὼν, *Τῇ εὐροίαν ἀποδιδότω*, ἐπήγαγεν· *Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὁμοίως καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή.* Ὅταν τοῖνον ἰδῆς πόρνην δελεάζουσαν, ἐπιβουλεύουσαν, ἐρώων τὸ σῶμα, εἰπὲ πρὸς αὐτήν· Οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ σῶμα, τῆς γυναικὸς ἐστὶ τῆς ἐμῆς· οὐ τολμῶ καταχρῆσασθαι, οὔτε ἐτέρῳ τοῦτο ἐνδοῦναι γυναικί. Τοῦτο καὶ γυνὴ ποιεῖτω. Πολλὴ γὰρ ἐνταῦθα ἡ ἰσοτιμία· καίτοι γε ἐν τοῖς ἄλλοις πολλὴν δίδωσιν ὑπεροχὴν ὁ Παῦλος, οὕτω λέγων· *Πλὴν καὶ ὁμοίως οἱ καθ' ἑνα, ἵνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπᾷ ὡς ἑαυτόν· ἡ δὲ γυνή, ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα*· καὶ, *Κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἄνθρωπος*, καὶ, *Ὅφειλε ἡ γυνὴ ὑποτάσσεσθαι τῷ ἀνδρὶ.* Καὶ πάλιν ἐν τῇ Παλαιᾷ, *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστρόφη σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει.* Πῶς οὖν ἐνταῦθα ἴσῃν ἀντίδοσιν δουλείας καὶ δεσποτείας εἰσῆγαγε; Τὸ γὰρ εἶπειν, *Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὁμοίως καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή*, ἰσότῃς τινα πολλὰν ἐστὶν εἰσαγνοτος. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνος δεσπότης ἐστὶ τοῦ σώματος αὐτῆς, οὕτω καὶ αὕτη δεσποῖνα τοῦ ἐκείνου σώματος. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοσαύτην ἰσοτιμίαν εἰσῆγαγεν; Ὅτι ἐνταῦθα ἀναγκαῖα ἡ ὑπεροχή· ἐνθα δὲ σωφροσύνης καιρὸς καὶ σεμνότητος, οὐδὲν ἔχει πλέον τῆς γυναικὸς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁμοίως ἐκείνη κολάζεται, τοὺς τοῦ γάμου παραφθειράς νόμους· καὶ μάλιστα εἰκότως. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν ἡ γυνὴ πρὸς σέ, καὶ πατέρα καὶ μητέρα ἐγκατέλιπε καὶ τὸν οἶκον ἅπαντα, ἵνα καθυβρίζηται, ἵνα θεραπεινίδιον εὐτελεῖς ἐπιστάτης αὐτῇ, ἵνα μυρίους ποιῆς πολέμους, συνέμπορον ἔλαβες, καὶ κοιωνὸν τοῦ βίου, καὶ ἐλευθέραν, καὶ ὁμοτίμον. Πῶς γὰρ οὐκ ἀπογον τὴν προίκα αὐτῆς ὑποδεχόμενον, πᾶσαν ἐπιδικνύσθαι εὐνοίαν, καὶ μηδὲν αὐτῆς ἐλαττοῦν· ὁ δὲ τῆς προικὸς ἐστὶν ἀπάτης τιμιώτερον, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν σεμνότητα

^a Duo mss. πολλὰς καὶ ἀπάτους πηγὰς.

sed ut casti simus. Audi sane Paulum dicentem *propter fornicationes autem unusquisque suam habeat, et unaquaque suum virum habeat* (1. Cor. 7. 2). Illæ enim duo sunt, quorum causa nuptiæ stitutæ, ut caste vivamus et ut patres fiamus, autem duorum antecedens castitatis est occasio: nam ingressa est libido, conjugium: ingressum est, ut immoderatum usum resisteret et persuaderet, ut una muliere contenti esse non enim omnino conjugium efficit, ut liberos amamus, sed illud Dei verbum, quod dicit: *Crete multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28). sunt quicumque conjugio sunt usi, sed liberos non genuerunt. Itaque antecedens est hæc causa: ut castitatem, atque hoc præcipue tempore, cum genere non totus orbis terrarum repletus est. Nam a quo quidem expectanda res erat habere liberos, umentum ac reliquias vitæ suæ quisque relin-

Quoniam enim resurrectionis spes nondum erat, mors dominabatur, seque post hanc vitam censebant, qui moriebantur, solatium istud ex ratione liberorum largitus est Deus, ut animatarum imagines remaneret, genusque nostrum conservaretur, et mortem obituris eorumque propinquissimam consolationem id pareret, quod posteritatem superstitis. Atque ut intelligas idcirco expectandos fuisse, audi, quo pacto apud Job iteratur ac lamentetur post multas plagas uxor: inquit, *memoriale tuum perit de terra, et filii filiarum tuarum* (Job 13. 17). Et rursus ad Davidem *Jura mihi in Domino, quia non exterminabis seminem, et nomen meum post me* (1. Reg. 21. 22). nam autem in foribus est resurrectio, neque jam ulla ratio habetur, sed ad aliam pergimus hæc multo meliorem, supervacaneum studium smodi. Si enim liberorum desiderio teneris, meliores atque utiliores acquirere poteris, cum spiritualis quædam pariendi ratio introest, meliorque partus, et utiliores senectutis. Itaque una quædam est occasio conjugii, ut mortemur et idcirco remedium hoc inventum est. si post conjugium scortationibus te inquinatum, supervacaneæ, frustra et incassum ad conjugium venisti: imo vero non frustra et incassum tandem etiam cum damno. Non enim par ratio est, si uxorem non habens scortetur, et si quis matrimonio contracto rursus idipsum agat. Neque enim illud scortatio est, sed adulterium. Quamvis mirum et insolens sit quod diximus, est tamen

Adulterium etiam cum libera committitur. — Non minus plurimos adulterium arbitrari tantum, quis marito junctam mulierem corrumpit: ego sive cum vulgari scorto, sive cum ancilla, sive etiam quæpiam muliere non maritata, illegitimoque congressu jungatur, cum uxorem habeat, adulterium hoc esse contendit. Non enim ex eorum qui contumeliam patiuntur, sed ex eorum, qui contumeliam inferunt, conditione hoc cri-

men adulterii metimur. Noli enim mihi leges externas objicere, quæ mulieres quidem adulterium committentes in judicium pertrahunt, et pœnas ab eis repetunt: a viris vero ancillas vitiantibus non item: at ego legem tibi Dei recitabo, quæ pari ratione in mulierem et in virum excandescit, et rem adulterium appellat. Cum enim dixisset, *Et unaquaque suum virum habeat*, adjecit: *Uxori vir debitam benevolentiam reddat* (1. Cor. 7. 3). Quid tandem innuere volens hoc dixit? num ut ei pecuniæ reditus conservaret? ut dotem illasam? ut vestes sumptuosas suppeditaret? ut lautiores mensas? ut splendidos sumptus? ut multum servorum obsequium? Quid ais? quodnam benevolentiam genus exigit? nam et hæc omnia sunt benevolentiam. Nihil tale commemoro, inquit, sed castitatem ac pudicitiam. Viri corpus non amplius est viri, sed uxoris. Suam igitur possessionem illasam illi servet, neque imminuat, nec corrumpat; siquidem inter famulos ille benevolus dicitur, qui herilibus acceptis pecuniis, nihil ex ipsis interverterit. Quando igitur uxoris possessio est viri corpus, benevolam vir erga depositum suum se præbeat. Ut enim scias hoc cum innuere, cum ait, *Benevolentiam reddat*, adjecit: *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir: similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (Ibid. v. 4). Cum ergo meretricem allicientem videris, insidiantem, corpus adamantem, dic illi: Non est meum corpus, uxoris est meæ: illo abuti non audeo, neque alteri mulieri id exponere. Hoc et faciat mulier. Magna quippe hic est honoris æqualitas: amens multam in cæteris tribuit excellentiam et juris prærogativam Paulus ita dicens: *Veruntamen et vos singuli, ut unusquisque suam uxorem ita diligat, ut seipsum: uxor autem ut timeat virum suum* (Ephes. 5. 35): et, *Caput mulieris est vir: et, Debet mulier viro esse subiecta* (Ibid. v. 23. 22). Et rursus in Veteri Testamento: *Ad virum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (Gen. 3. 16). Quomodo igitur hoc loco æqualem remunerationem servitutis et dominatus induxit? Cum enim dixerit, *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir: similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (1. Cor. 7. 4), magnam æqualitatem constituit. Et quemadmodum ille corporis ejus est dominus, sic et ista corporis illius est domina. Cur igitur tantam æqualitatem honoris introduxit? Quod nimirum hic necessaria sit eminentia: ubi vero castitatis tempus est et pudicitiam, nihil amplius habet vir, quam mulier, sed pari ratione cum illa plectitur, si leges conjugii violaverit, ac merito sane. Non enim ad te mulier idcirco venit, et patrem et matrem totamque domum dereliquit, ut a te contumeliis afficeretur, et vilem ancillulam ipsi superinduceres, ut innumeris pugnas excitates: comitem et sociam vitæ, liberam et honore parem accepisti. Annon enim absurdum est, ut cum dotem acceperis, omnem exhibeas benevolentiam, nihilque ex illa imminuas: quod autem quavis dote pretiosius est, castitatem et pudicitiam, tuumque corpus, quod illius est possessio, corrumpas et polluas? Si dotem imminueris, soceru

rationem reddes : si castitatem imminueris , Deus a te poenas exiget , qui nuptias introduxit , et uxorem tibi tradidit. Atque hoc verum esse colliges ex iis , quæ de adulteris ait Paulus : *Qui enim spernit , non hominem spernit , sed Deum , qui dedit Spiritum suum sanctum in vobis* (1. *Thess.* 4. 8). Vides quam multis verbis ostensum ex Scriptura sit adulterium esse , non solum si marito junctam mulierem , sed etiam si quamvis meretricem corrumpat is qui sit junctus uxori ? Nam quemadmodum adulterio pollui mulierem dicimus , sive cum servo , sive cum alio quocumque peccet : sic etiam virum adulterium committere dicimus , sive cum ancillula , sive cum quocumque vulgari scorto uxorem habens libidinem expleat. Ne igitur salutem nostram negligamus , neve nostram animam per hoc peccatum diabolo exponamus. Hinc enim innumera familiarum oriuntur eversiones , et bella innumera : hinc fit , ut caritas dilabatur , et benevolentia subtrahatur. Nam ut fieri nequit , ut homo castus uxorem negligat umquam ac despiciat : sic neque fieri potest , ut homo intemperans et lascivus uxorem suam diligat , sit licet omnium formosissima. Nam ex castitate caritas oritur , ex caritate bona innumera. Fac igitur lapideas mulieres reliquas arbitris , cum intelligas , si lascivis oculis alienam mulierem intuearis sive publicam sive junctam viro , te adulterorum crimini obnoxium esse factum. Hæc tibi ipsi quotidie verba occine : quod si alterius uxoris in te sentias cupiditatem exardescere , ac deinde minus idcirco tibi tuam uxorem placere , ingressus conclave , librum hunc evolve , Paulumque adhibens interventorem , ac tibi hæc verba frequenter occinens flammam exstingue.

Nihil turpius viro scortante. — Sic fiet ut et gratior tibi rursus futura sit uxor , cum nulla cupiditas tuam erga illam benevolentiam labefactet : neque tantum gratior erit uxor , sed tu quoque honestior ac venustior esse videberis. Nihil enim est , nihil plane turpius homine , qui contracto matrimonio scortatur. Non enim coram socero tantum , et amicis , et obviis , sed etiam coram servis ipsis erubescit. Neque solum est hoc malum , sed etiam , quod ipsius domus aspectus injucundior erit , quam carceris cujusvis , cum amicam ante oculos positam habeat , ac meretricis semper imaginem mente verset ?

5. Vis tu probe intelligere , quantum sit hoc malum ? Cogita qualem ducant vitam , qui suas uxores suspectas habent , quo pacto injucunda illis sint escæ , injucundi potus. Venenis mensa videtur scatere , et tanquam exitium domum fugiunt malis innumeris redundantem. Non illis somnus , non nox est placida , non amicorum congressus , non ipsi radii solares : sed ab ipso lumine se offendi putant , non tum solum cum adulterio pollui uxorem viderint , sed etiam cum in qualemcumque suspicionem illius culpæ venerint. Idem accidere et uxori puta , cum a quolibet id audiverit , vel etiam fuerit suspicata , te mulieri meretrici teipsum addixisse. Hæc apud te cogitans non adulteria tantum fuge , sed etiam suspiciones : quod

si immerito suspicetur , placa illam et verbis flecte. Non enim odio vel fastu impulsus , sed præ nimia tui cura id facit , quodque de sua possessione valde timeat. Possessio quippe ipsius est , ut ante dixi , corpus tuum , et possessio rerum omnium pretiosissima. Noli ergo in re maxima illam lædere , neque letale illi vulnus infligas. Quamvis enim illam contemas , Deum tamen debes timere ejusmodi criminum vindicem , et qui talibus delictis intolerabile supplicium comminatur. Eorum enim , qui talia perpetrare sint ausi , inquit , *Vermis non morietur , et ignis non extinguetur* (*Marc.* 9. 45). Quod si non admodum pungat te futura , terreant te saltem presentia. Multi quidem certe illorum , qui meretricibus adhærent , in hæc etiam vita mali male perierunt , curiosis meretricum insidiis oppressi. Dum enim illæ contendunt a legitima uxore ac matrimonio juncta illum alienare , suoque amore penitus illum devinctum tenere , præstigiis et incantationibus utuntur , amatoria parant veneficia , et multas fascinationum fallacias texunt : sic deinde cum illum in gravem morbum conjecerint , dira læ correptum , longa tabe consumptum et innumeris obrutum malis , hujus lucis usura privant. Si forte gehennam non reformidas , mi homo , præstigiis illorum reformida. Cum enim per luxuriam istam divino præsidio te privaveris , et cælesti auxilio spoliaveris , tum audacter invadens te meretrix , suosque demones advocans laminis et amuletis adhibitis , suisque strictis insidiis facillime salutem tuam expugnat , teque probris obnoxium ac rideundum omnibus , qui civitatem incolunt , propinat , ut nec illi calamitatis unquam tuæ miseratione moveantur. *Quis enim miserabitur , inquit , incantatori a serpente percusso , et omnibus qui appropinquant bestiis* (*Eccli.* 12. 13) ? Prætereo jacturam pecuniarum , et quotidianas suspiciones , fastum , arrogantiam , contumelias , quibus stultos vexant meretrices , quæ multo sunt acerbiora , quam si milles fuerit mors oppetenda. Atque uxorem quidem sepe numero , ne si verbum quidem molestum dixerit , ferre potes , ac meretricem etiam alapis te cadentem adoras. Non te pudet , nec erubescis , nec optas ut tibi delibescat terra ? Qui poteris ad ecclesiam venire , atque in cælum manus extendere ? quo tandem ore Deum invocabis , quo meretricem osculatus es ? Non tu , quæso , times , nec perhorrescis , ne quando tuum caput impudens de cælo delapsum fulmen exurat ? Quamvis uxorem tuam , quam afflicis injuria , celes , ac insomnem illum oculum nunquam celabis : quando quidem adultero illi , qui dicebat , *Tenebræ circumdant me , et parietes , quid vereor* (*Eccli.* 23. 26) ? contradixit sapiens ille sic dicens : *Oculi Domini millies lucidiores sunt sole , inspicientes opera hominum* (*Ib.* v. 28). Propter hæc omnia nimirum dicebat Paulus : *Unusquisque suam uxorem habeat , et unaquæque virum suum habeat : uxori vir debitam benevolentiam reddat ; similiter et uxor viro* (1. *Cor.* 7. 2. 3). *Mel distillat a labiis mulieris meretricis , quæ ad tempus impinguat fauces tuas : postea vero eam amarorem felle invenies , et acutum magis gladio ancipiti* (*Prov.* 5. 3. 4). Venenum ha-

σῶμα τὸ ἐαυτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἐκείνης κτῆμα, ἴσθαι καὶ μιαινεῖν; Ἄν τὴν προικὰ μειώ- κηδεσθῆ διδῶς λόγον ἂν τὴν σωφροσύνην μειώ- ρθειῶ τὰς εὐθύνας ὑφέξεις, τῷ τὸν γάμον εἰσ- τι, καὶ τὴν γυναῖκα ἐγχειρίσαντι. Καὶ ὅτι τοῦ- ν ἀληθές, ἀκουσον τί φησιν ὁ Παῦλος περὶ ἰκευόντων· Ὁ γὰρ ἀθετῶν, οὐκ ἀνθρωπον ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν δόντα τὸ Πνεῦμα [200] τὸ ἄγιον εἰς ὑμᾶς. Ὁρᾷς δι' ὅτων ὁ λόγος ἵεν ὅτι μοιχεία ἐστὶν, οὐ μόνον τὸ ὑπανδρον εἰ διαφθείρειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἠντιναοῦν πόρνην, γυναῖκα; Ὡσπερ γὰρ μοιχεύεσθαι γυναῖκα ν, καὶ εἰς οἰκέτην, καὶ εἰς ὄντιναοῦν ἀμαρτή, ἔχουσαν· οὕτω καὶ ἄνδρα μοιχεύειν ἂν εἰποι- ν εἰς θεραπεινίδα, καὶ εἰς ἠντιναοῦν δημιόδη εἰ ἀσελαίγη, γυναῖκα ἔχων αὐτός. Μὴ τοίνυν ἰεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, μηδὲ τῷ διαβόλῳ ἰωμεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἀμαρτίας ταῦ- αὶ γὰρ ἐνευθεν αἱ μυρία τῶν οἰκῶν ἀνατρο- μυριοί πόλεμοι· ἐνευθεν τὰ τῆς ἀγάπης εἰ, καὶ τὰ τῆς εὐνοίας ὑποσῦρεται. Ὡσπερ γὰρ ἰον σάφονα ἀνθρωπον ὑπεριδεῖν γυναικὸς καὶ ἰονῆσαι ποτε· οὕτως ἀμήχανον ἀνθρωπον ἀσελ- ἀκόλαστον φιλεῖν τὴν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ, ἀντων εὐμορφότερα ἦ. Ἄπὸ γὰρ σωφροσύνης τίκτεται, ἀπὸ δὲ ἀγάπης τὰ μυρία ἀγαθά· τοίνυν νόμιζε τὰς λοιπὰς γυναῖκας, εἰδὼς ὅτι ἰμον, καὶ ἀκόλαστοις Ἰθῆς ὀφθαλμοῖς ἐτέραν ε, καὶ δημοσίαν, καὶ ὑπανδρον, τοῖς τῶν μοι- κλήμασιν ὑπεύθυνος γέγονας. Ταῦτα σεαυτῷ ἰαστην ἔπαθε τὰ ῥήματα· καὶ Ἰθῆς ἐπιθυμίαν ἰναικὸς ἐγερομένην ἐν σεῖ, εἶτα ἐκ τούτου γυναῖκα ἀτήθ φαινομένην, εἰσελθε εἰς τὸν ν, καὶ τὸ βιβλίον ἀναπτύξας τοῦτο, καὶ λαβῶν μεσίτην, καὶ συνεῶς ἐπάδων ταῦτα τὰ ῥή- ατατάσθεσον τὴν φλόγα.

οὕτω καὶ ἡ γυνὴ πάλιν ἔσται σοι ποθεινότερα, ἰς ἐπιθυμίαν τὴν πρὸς αὐτὴν εὐνοίαν ὑποσῦ- οὐχ ἡ γυνὴ δὲ ἔσται ποθεινότερα μόνον, ἀλλὰ σεμνότερος πολλῶ καὶ ἐλευθεριώτερος δόξεις ἰὺ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶν οὐδὲν αἰσχροτέρον ἂν- ἰ μετὰ γάμον πορνεύοντος. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἰεμόνα καὶ τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἀπαντῶντας, ἰ ἀυτοὺς ἐρυθριᾶ τοὺς οἰκέτας. Καὶ οὐ τοῦτο εἰ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὴν οἰκίαν αὐτὴν δεσ- οῦ παντὸς ἀηδεστέραν ὄψεται, πρὸς τὴν ἐρωμέ- ἰπων, καὶ τὴν πόρνην διηνεκῶς φανταζόμενος· οὐλεῖ μαθεῖν ἀκριθῶς ὅσον ἐστὶ τὸ δεινόν; Ἐν- οἶον οἱ τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν ὑποπτεύοντες ἰον, πῶς ἀηδῆ τὰ σιτία, ἀηδῆ ποτά. Δηλητη- ἡ τράπεζα δοκεῖ γέμειν φαρμάκων· καὶ ὡσπερ ἰ, μυρίων γέμουσαν κακῶν, οὕτω φεύγουσι τὴν Οὐχ ὑπὸν αὐτοῖς ἐστὶν, οὐκ ὑπὲρ προσήκης, ἰσσία φίλων, οὐκ αὐτὰ αἰ τοῦ ἡλίου ἀκτίνες· αἰ παρ' αὐτοῦ τοῦ φωτὸς ἐνοχλεῖσθαι νομίζου- χ ὅταν ἴδωσι μοιχευομένην τὴν γυναῖκα μόνον, ἂν ἀπλῶς ὑποπτεύωσι. Ταῦτα νόμιζε καὶ τὴν ε πάσχειν, ὅταν ἀκούσῃ παρ' ὄτουοῦν, ἡ καὶ

ὑποπτεύσῃ, ὅτι πόρνη γυναικὶ σαυτὸν ἐξέδωκας. Ταῦ- τα λογιζόμενος, μὴ τὰς μοιχείας φεύγε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑποφίας· καὶ ἀδικίως ὑποπτεύσῃ, θεράπευ- στον καὶ πείσον. Οὐ γὰρ ἐξ ἔχθρας ἢ ἀπονοίας, ἀλλ' ἀπὸ κηδεμονίας τοῦτο ποιεῖ, καὶ τοῦ σφόδρα [201] δεδοικέναι περὶ τοῦ κτήματος τοῦ ἰδίου. Κτῆμα γὰρ αὐτῆς ἐστὶν, ὡσπερ ἐφθην εἰπὼν, τὸ σῶμα τὸ σὸν, καὶ κτῆμα τῶν ὄντων ἀπάντων τιμιώτερον. Μὴ τοί- νυν αὐτὴν περὶ τὰ μέγιστα ἀδικήσης, μηδὲ καιρίαν δῶς τὴν πληγὴν. Εἰ γὰρ ἐκείνης καταφρονήσεις, ἀλλὰ τὸν Θεὸν φοβήθητι, τὸν ἐκδικῶν τῶν τοιοῦτων, τὸν ἀφορήτους κολάσεις τοῖς τοιοῦτοῖς ἀπειλήσαντα ἀμαρτήμασι. Τῶν γὰρ τοιαῦτα τολμῶντων, φησὶν, Ὁ σκώληξ οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθή- σται. Εἰ δὲ οὐ σφόδρα σε δάκνει τὰ μέλλοντα, τὰ γοῦν παρόντα σε φοβεῖται. Πολλοὶ γοῦν τῶν πόρναις προτεχόντων καὶ ἐνταῦθα κακοὶ κακῶς ἀπώλοντο, περιεργίας ὑπομείναντες ὑπὸ τῶν πορνευομένων γυ- ναικῶν. Φιλονεικούσαι γὰρ ἐκείναι τῆς μὲν συνοικου- σης αὐτῷ καὶ κατεγγυθηθείσης ἀποστήσαι γυναικὸς, τῷ δὲ αὐτῶν ἔρωτι προσῆσαι τέλος, μαγγανείας ἐκίνησαν, καὶ φίλτρα κατεσκεύασαν, καὶ πολλὰς γοη- τείας ἐβράσαν· εἶτα οὕτως εἰς ἀβρῶστίαν αὐτὸν ἐμ- θαλοῦσαι χαλεπὴν, καὶ φθορὰ παραδοῦσαι, καὶ τη- κεδόνι μακρᾶ, καὶ μυρίοις περιβαλοῦσαι κακοῖς, ἀπ- ἡνεγκαν τῆς παρουσίας ζωῆς. Εἰ μὴ φοβῆ τὴν γέενναν, ἀνθρωπε, τὰς γοητείας αὐτῶν φοβήθητι. Ὅταν γὰρ σαυτὸν διὰ τῆς ἀσελγείας ταύτης ἐρημον ποιήσης τῆς τοῦ Θεοῦ συμμαχίας, καὶ γυνώσῃς σαυτὸν τῆς ἀνωθεν βοήθειας, λαθοῦσά σε μετὰ ἀδείας ἢ πόρνη, καὶ τοὺς αὐτῆς καλέσασα δαίμονας, καὶ τὰ πέταλα βράσασα, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐργασασμένη, μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας περιγίνεται σου τῆς σωτηρίας, δνειδὸς σε καὶ γέλωτα τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἀπάντων καταστήσασα, ὥστε μηδὲ ἐλεεῖσθαι κακῶν πάσχοντα. Τίς γὰρ ἐλεήσει, φησὶν, ἐπαιδοὺν ὀφειδῆκτον ὡ, καὶ πάντα τοὺς προσάγοντας θηρίοις; Παρήμι τὴν τῶν χρημάτων ζημίαν, τὰς καθημερινὰς ὑποφίας, τὸν τύπον, τὴν ἀπονοίαν, τὴν ὕβριν τὴν παρὰ τῶν πορνῶν γινομένην εἰς τοὺς ἀνοήτους, δ θανάτων μυ- ρίων ἐστὶ πικρότερα. Καὶ τὴν μὲν γυναῖκα πολλὰκις οὐδὲ βαρῦ ῥῆμα εἰποῦσαν οὐκ ἤνεγκας, τὴν δὲ πόρ- νην καὶ ραπίζουσαν προσκυνεῖ. Καὶ οὐκ αἰσχύνῃ, οὐδὲ ἐρυθριᾶς, οὐδὲ εὐχῆ διαστήναι σοι τὴν γῆν; Πῶς δυνήσῃ εἰς ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνειν; ποῖω στόματι καλέσαι τὸν Θεόν, ὃ τὴν πόρνην ἐφίλησας; Καὶ οὐ δέδοικας, οὐδὲ φρίτεις, εἰπέ μοι, μὴ ποτε σχηπτὸς ἀνωθεν ἐνεχθείς καταφλέξῃ τὴν ἀναίσχυντόν σου κεφαλὴν; Καὶ γὰρ τὴν γυναῖκα λάθης τὴν ἡδικημένην, ἀλλὰ τὸν ἀκού- μητον ὀφθαλμὸν οὐ λήσῃ ποτέ· ἐπεὶ καὶ τῷ μοιχῷ ἐκείνῳ τῷ λέγοντι, Σκότος κύκλω μου καὶ τοῖχοι, εἰ εὐλαβοῦμαι; ἀντεφθέγγατο ὁ σοφὸς ἐκεῖνος, οὕτω λέγων· Ὅτι ὀφθαλμοὶ Κυρίου μυριοπλασίως ἡλίου φωτεινότεροι, βλέποντες εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώ- πων. Διὰ τοῦτο δὴ πάντα ὁ Παῦλος; ἔλεγεν· Ἐκα- στος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἐκδοτὴ τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω· τῇ γυναῖκα ὁ ἄνθρωπος ὀφει- λομένην εὐνοίαν ἀποδιδότω, ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Μέλι ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἢ πρὸς καιρὸν λιπαίνει σὸν φάρυγγα, ὕστερον [202] μέντοι πικρότερον χολῆς εὐρήσεις,

Mss. In editis vero πῶς ἀηδῆ τὰ ποτά, δηλητ.

ἢ Mss. unus ἐχιδοῆκτον.

καὶ ἠκοημένοι μὴ λλορ μαχαίρας διστόμου. Ἴδν
 ἔχει τῆς πόρνης τὸ φίλημα. Ἐν λαυθάνοντα καὶ ἐγ-
 κεκρυμμένοι. Τί τοίνυν διώκεις ἦδονην κατάρνωσιν
 ἔχουσαν, βλεθρον τίκτουςαν, πληγὴν ἐπάγουσαν ἀναί-
 τον, ἐξὸν εὐφραίνεισθαι καὶ μηδὲν πάσχειν δεινόν; Ἐπὶ
 γὰρ τῆς ἐλευθέρας γυναικὸς ὄμου καὶ ἦδονῆ καὶ
 ἀσφάλεια καὶ ἀνεσις καὶ τιμὴ καὶ κόσμος καὶ συνει-
 δὸς ἀγαθόν· ἐκεῖ δὲ πολλὴ μὲν ἡ πικρία, πολλὴ δὲ ἡ
 βλάβη, διηνεκὴς δὲ ἡ κατηγορία. Κἂν γὰρ μηδεὶς ἀν-
 θρώπων ἴδῃ, τὸ συνειδὸς οὐδέποτε παύσεται σου κατη-
 γοροῦν· ἀλλ' ὅπου περ ἂν ἀπέλθῃς, ἔψεται κατηγο-
 ρῶν καὶ μεγάλα καταβῶν, ὁ κατήγορος οὗτος. Ὡστε
 εἴ τις ἦδονῆν διώκει, οὗτος μάλιστα φευγέτω τὴν
 πρὸς τὰς πόρνas ὁμιλίαν. Οὐδὲν γὰρ ἐκείνης τῆς
 συνηθείας πικρότερον, οὐδὲν τῆς συνοουσίας ἀηδέστε-
 ρον, οὐδὲν τῶν τρόπων μιμνρύτερον. *Ἐλαφος φιλλας,*
καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι· ἡ πηγὴ
τοῦ ὕδατός σου σοὶ ἔστω πηγὴ. Πηγὴν ὕδατος
 ἔχων καθαρὰν, τί τρέχεις ἐπὶ λάκκον βορβόρου γέ-
 μοντα, γέννης ἕζοντα, καὶ κολάσεως ἀφάτου; ποίαν
 ἔξεις ἀπολογίαν; τίνα συγγνώμην; Εἰ γὰρ οἱ πρὸ τοῦ
 γάμου πορνεία προσέχοντες κολάζονται καὶ δίκην
 δίδουσι, καθάπερ εἰκείνος ὁ τὰ βυπαρὰ ἐνδεδυμένος
 ἰμάτια, πολλῶ μᾶλλον οἱ μετὰ τὸν γάμον. Διπλοῦν

γὰρ ἐνταῦθα καὶ τριπλοῦν τὸ ἐγκλημα γίνεται, ὅτι π
 παραμυθίας ἀπολαύοντες, ἀπασκίρτεσαν εἰς τὴν ἀσελ-
 γειαν ἐκείνην, καὶ ὅτι τὸ πρᾶγμα οὐχὶ πορνεία μόν-
 ον, ἀλλὰ καὶ μοιχεία λογίζεται, ὁ πάτης ἀμαρτίας
 ἐστὶ χαλεπώτερον. Ταῦτ' οὖν καὶ ἑαυτοῖς καὶ τῆς
 γυναιξίν ἐπάδοντες οὕτω διατελώμεν· οὐδ' οὐ καὶ αἰ-
 τὸς εἰς ταῦτα καταλύσω τὰ ῥήματα· *Διὰ δὲ τῆς*
πορνείας ἔκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, καὶ
ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχεται· τῇ γυναικὶ ὁ ἀπὸ
τῆν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀποδιδότω, ὁμοίως καὶ
ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος
οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ὁμοίως καὶ ὁ σῶμα
τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή.
 Μετὰ ἀκριβείας ταῦτα φυλάξαντες τὰ ῥήματα, καὶ
 ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν ἑσπέρᾳ,
 καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ἐπὶ τῆς εὐνῆς, καὶ πα-
 ταχοῦ καὶ αὐτοὶ μελετῶμεν, καὶ τὰς γυναῖκας πα-
 δεύωμεν, καὶ πρὸς ἡμᾶς λέγειν, καὶ παρ' ἡμῶν
 ἀκούειν, ἵνα σιγρῶνως τὸν παρόντα ζήσαντες βίῃ,
 καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, χάρις
 καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι
 ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[203] ΕΙΣ ΤΟ

*Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ, ἐλευθέρα ἐστὶν ὧ θέλει
 γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριώτερα δὲ ἐστὶν, ἐὰν οὕτω μείνῃ.*

α'. Περὶ γάμου πρώην ἡμῖν ὁ μακάριος Παῦλος ἐνο-
 μοθέτει, καὶ τῶν τοῦ γάμου δικαιωμάτων, Κορινθίους
 οὕτω γράφων καὶ λέγων· *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι,*
καλὸν ἀνθρώπων γυναικὸς μὴ ἀπειθεῖσθαι· διὰ δὲ τὰς
πορνείας ἔκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, καὶ
ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχεται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς
 τὴν διάλεξιν ἄπασαν εἰς ταῦτα τὰ ῥήματα ἀναλώτα-
 μεν. Οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ σήμερον περὶ τῆς αὐτῆς
 ὑμῖν ὑποθέσεως διαλεχθῆναι πάλιν, ἐπειδὴ καὶ σή-
 μερον περὶ τῶν αὐτῶν ὁ αὐτὸς διαλέγεται Παῦλος.
 Καὶ γὰρ ἠκούσατε αὐτοῦ βοῶντος καὶ λέγοντος· *Γυνὴ*
δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς·
ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ὧ
θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριώτερα
δὲ ἐστὶν, ἐὰν οὕτω μείνῃ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην·
δοκῶ δὲ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. Ἐψόμεθα^α τοί-
 νυν αὐτῷ καὶ σήμερον, καὶ περὶ ταύτης διαλεξόμεθα
 τῆς ὑποθέσεως· ἀκολουθοῦντες γὰρ Παύλῳ, δι' αὐ-
 τοῦ πάντως τῷ Χριστῷ ἐψόμεθα, ἐπειδὴ καὶ οὗτος
 οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐκείνῳ ἀκολουθῶν, πάντα ἔγραψε.
 Καὶ γὰρ οὐ τὸ τυχὴν πρᾶγμα γάμος εὐ διακείμενος,
 ὡσπερ οὖν μυρίων συμφωρῶν ὑπόθεσις γίνεται τοῖς
 οὐκ εἰς δέον αὐτῷ χρωμένοις. Ὡσπερ γὰρ βοηθὸς
 ἐστὶν ἡ γυνὴ, οὕτω πολλὰκις καὶ ἐπίβουλος γίνεται.
 Ὡσπερ οὖν λιμὴν ἐστὶν ὁ γάμος, οὕτω καὶ ναυάγιον,
 οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην
 τῶν κακῶς αὐτῷ χρησαμένων. Ἰ) μὲν γὰρ κατὰ τοὺς
 προσήκοντας αὐτὸν ἐπιτελιῶν, νόμους, τῶν ἀπὸ τῆς^β
 ἀγορᾶς καὶ πάντων τῶν πανταχοῦ κακῶν παραμυ-

θίαν τινὰ καὶ ἀπαλλαγὴν εὐρίσκει τὴν οἰκίαν, καὶ
 τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα· ὁ δὲ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὸ
 πρᾶγμα μεταχειριζόμενος, κἂν πολλῆς ἐπὶ τῆς ἀγο-
 ρᾶς ἀπολαύσῃ γαλήνης, σκοπέλου καὶ σπιλιάδας εἰσ-
 ελθῶν εἰς τὴν οἰκίαν ὄψεται. Ἐπεὶ οὖν οὐ περὶ τῶν
 τυχόντων ἡμῖν ὁ κίνδυνος, ἀναγκαῖον μετὰ ἀκριβείας
 τοῖς λεγομένοις προσέχειν, καὶ τὸν μέλλοντα γυναῖκα
 ἀγεσθαι, μετὰ τῶν τοῦ Παύλου νόμων, μᾶλλον δὲ
 μετὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ νόμων τοῦτο ποιεῖν. Οἶδα μὲν
 οὖν ὅτι πολλοὶς εἶναι δοκεῖ αἰώνη καὶ παραδόξῳ τὸ
 λεγόμενον· πλην οὐ διὰ τοῦτο αἰγίστοιμαί, ἀλλὰ κρῖ-
 τον τὸν νόμον ὑμῖν ἀναγνοῦς, οὕτω τὴν δοκοῦσαν ἀνι-
 νομίαν λύσαι πειράσομαι. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ νόμος, ἢ
 ὁ Παῦλος ἡμῖν εἶρηκε; *Γυνὴ, φησὶ, δέδεται νόμῳ.*
 Οὐκοῦν οὐ δεῖ ἀποσχίζεσθαι ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς εἰδὲ
 ἔτερον ἐπιστάγειν νυμφίον, οὐδὲ δευτέρως ὁμιεῖν
 γάμοις. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ ἀκριβείας καὶ αὐτῆ τῶν
 λέξεων τῇ φύσει κέρχεται. Οὐ γὰρ εἶπε, *Συνουκίω*
τῷ ἀνδρὶ, ἐφ' ὅσον [204] χρόνον ζῆ· ἀλλὰ τῆς
δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς
ὥστε κἂν βιβλίον ἀποστασίους δῶ, καὶ τὴν οἰκίαν ἀπῆ,
κἂν πρὸς ἄλλον ἀπέλθῃ, τῷ νόμῳ δέδεται, καὶ μοιχε-
λὶς ἐστὶν ἡ τοιαύτη.

Ἐὰν τοίνυν ὁ ἀνὴρ ἐκβαλεῖν βούληται τὴν γυναῖκα,
 ἢ ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα ἀφεῖναι, ταύτης ἀναμνηστέ-
 σθω τῆς ῥήσεως, καὶ τὸν Παῦλον νομιζέτω παρῆναι
 καὶ καταδιώκειν αὐτὴν βοῶντα καὶ λέγοντα, *Γυνὴ*
δέδεται νόμῳ. Καθάρτη γὰρ οἱ δραπετευόντες οἰκί-
 αι. κἂν τὴν οἰκίαν ἀφῶσι τὴν δεσποτικὴν, τὴν ἄλυσιν
 ἔχουσιν ἐπισυρομένην· οὕτω καὶ γυναῖκες, κἂν τοὺς
 ἄνδρας ἀφῶσι, τὸν νόμον ἔχουσι καταδικάζοντα ἀντὶ

^α Duo mss. ἐψόμεθα.

^β lixem mss. τῶν ἐπὶ τῆς.

het osculum meretricis, venenum latens et absconditum. Cur igitur damnandam persequeris voluptatem, quæ exitium parit, quæ plagam infert immedicabilem, cum oblectari possis, et nullum malum incurrere? Cum libera et honesta muliere simul voluptas est et securitas, et delectatio et honor, et ornatus et bona conscientia: illic autem acerbitas multa, damnum multum, accusatio perpetua. Quamvis enim nullus hominum viderit, numquam tamen accusare te desinet conscientia: sed quocumque perrexeris, te sequetur accusans, et magna voce te persequens accusator iste. Itaque si quis voluptatem sectetur, is congressum cum meretricibus fugiat maxime. Nihil enim illa consuetudine injucundius, nihil illo congressu molestius, nihil moribus illarum scelestius. *Cervus amicitiae, et pullus gratiarum tuarum confabuletur tecum: fons aquæ tuæ sit tibi fons* (Prov. 5. 19. et 15). Cum sit tibi fons purus, cur ad lacum luto pleno curris, gehennam olentem et supplicium ineffabile? qua excusatione, qua venia dignus poteris videri? Si enim qui ante contractum matrimonium scortantur, poenas sustinent, et supplicio plectuntur, sicut ille qui sordidis

erat vestimentis indutus, multo magis qui matrimonio contracto. Duplex enim inde ac triplex crimen oritur, tum quia cum deliciis fruenter, ad lasciviam illam prosilierunt, tum quia non modo scortatio res illa, sed etiam adulterium censetur, quod peccato quovis est gravius. Hæc igitur et nobis et mulieribus inculcare non desinamus: quam etiam ob causam his verbis orationem concludam: *Propter fornicationem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat. Uxori vir debitam benevolentiam reddat; uxor similiter viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (1. Cor. 7. 2-4). Hæc verba studiose memoria tenentes, et in foro, et in ædibus, et interdium, et vesperi, et ad mensam, et in lecto, et ubique locorum, cum ipsi ea meditemur, tum mulieres nobis dicere atque a nobis audire doceamus, ut cum hanc vitam caste traduxerimus, cælorum etiam regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri, una cum Spiritu sancto gloria, in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUM LOCUM,

MULIER ALLIGATA EST LEGI QUANTO TEMPORE VIXERIT VIR EJUS: SI AUTEM DORMIERIT, LIBERA EST CUI VOLUERIT NUBERE, TANTUM IN DOMINO. BEATIOR AUTEM EST SI SIC MANSERIT (1. Cor. 7. 39. 40) (a).

1. Nuper nobis beatus Paulus de conjugio, conjugique juribus legem tulit, Corinthiis sic scribens ac dicens: *De quibus autem scripsistis mihi, Bonum esse homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem, suam quisque uxorem habeat, et suam quæque virum habeat* (1. Cor. 7. 1. 2). Eapropter et nos totum sermonem in hoc insumpsimus. Itaque necesse est hodie de eodem argumento iterum vobiscum disserere, quandoquidem de eodem etiam ipse Paulus hodie dissevit. Audivistis enim illum clamantem, ac dicentem: *Mulier alligata est legi quanto tempore vixerit vir illius: si autem obdormierit vir illius, libera est cui voluerit nubere, tantum in Domino: beatior autem est si sic manserit, secundum meum consilium: opinor autem quod et ego Spiritum Dei habeam.* (Ibid. v. 39. 40). Sequamur igitur illum et hodie, et de hac colloquamur materia: sequentes enim Paulum, per eum et Christum ipsum sequemur, eo quod ille non semetipsum, sed Christum per omnia sequens scripsit. Enimvero non est vulgaris res, conjugium bene constitutum: sicut etiam iis qui illo, non ut oportet, utuntur, innumerorum malorum fit materia. Nam sicut mulier adjutrix est, ita sæpe et insidiatrix. Et sicut portus est conjugium, ita et sæpe naufragium parit: non natura sua, sed animo eorum, qui illo male utuntur. Etenim qui secundum congruas leges illud observat, domum et uxorem suam, ut malorum omnium quæ vel in foro, vel ali-

(a) Collata cum Mss. Colbertinis 970 et 1030.

cubi obvenerint, consolatricem ac liberatricem reperit; qui autem temere et vulgariter hanc rem aggreditur, etiamsi multa in foro et alibi tranquillitate fruatur, ingressus domum, scopulos et petras videbit. Itaque quoniam non de rebus vulgaribus nobis est periculum, operæ pretium fuerit cum diligentia dictis attendere, et uxorem ducturum, juxta Pauli, imo juxta Christi leges agere. Sane scimus, quod multis novum et inexpectatum videbitur quod dicimus: at propterea non silebo, sed primum legem vobis legam, et dein legem, quæ contraria videtur, solvere tentabo. Igitur quænam est lex illa, quam nobis Paulus posuit? *Mulier, inquit, alligata est legi.* Oportet igitur ut minime separetur, vivente viro, neque alium superinducat maritum, neque secundas nuptias adeat. Et vide quanta cum diligentia verborum usus sit proprietate. Non enim dixit, *Cohabitet viro quoad vixerit; sed, Mulier alligata est legi quanto tempore vixerit vir illius*: atque adeo etiamsi libellum repudii det, etiamsi domum relinquat, etiamsi ad alium abeat, legi adstricta adulteraque est.

Non licet repudiatam ducere. Leges externæ divinæ legi cedunt. — Quando igitur vir ejicere vult uxorem, et uxor relinquere virum, hujus inemor sit dicti, et Paulum putet esse præsentem, et persequi se clamando et dicendo: *Mulier adstricta est legi.* Nam quemadmodum servi fugitivi, etiamsi domum herilem relinquunt, catenam secum trahunt: ita et mulieres etiamsi viros relinquunt, legem habent pro catena,

se persequentem et adulterii accusantem, accusantem etiam eum, qui duxerit, ac dicentem: Adhuc superest maritus, et facinus hoc adulterium est. *Mulier enim adstricta est legi, quoad vixerit maritus illius. Et omnis qui dimissam duxerit, mœchatur (Matth. 5. 32).* Quando igitur licebit illi secundas nuptias contrahere? Quando? Tunc ubi a catena liberata fuerit, quando vir morietur. Hoc igitur declarans non addidit, Quod si mortuus fuerit vir illius, libera est cui voluerit nubere: sed, *Si autem dormierit vir illius, quasi consolans viduam, et persuadens manere apud priorem, et non adungere secundum maritum. Non mortuus est, inquit, vir tuus, sed obdormivit. Quis dormientem non præstolatur? Propterea dixit, Si autem dormierit, libera est cui voluerit nubere.* Non dixit, Nubat, ut ne videatur vim facere et cogere: neque prohibuit volentem secundas nuptias contrahere: neque nolentem adhortatus est, sed legem legit, dicens: *Liberam autem illam post viri mortem esse factam dicens, ostendit, servam eam antea adhuc vivente marito fuisse; quæ autem serva est, ac subdita legi, etiamsi millies libellum repudii accipiat, adulterii ligabitur lege. Nam servis quidem licet mutare dominos viventes, uxori autem non licebit viros commutare, vivente suo: nam id adulterium esset. Ne nihi leges ab exteris conditas legas, præcipientes dari libellum repudii, et divelli. Neque enim juxta illas judicaturus est te Deus in die illa, sed secundum eas, quas ipse statuit. Etiam externæ leges non simpliciter, nec absolute hoc posuerunt: nam et ipsæ puniunt factum, et hinc liquet, eas peccatum valde ægre tulisse. Unde eam, quæ auctor fuerit repudii, nudam et spoliatam facultatibus ejiciunt, et eum a quo data fuerit dissolutionis occasio, etiam facultatum jactura puniunt, et sane hoc facientes, factum illud non commendabant.*

2. Quid igitur? Et Moses, aiunt, hoc fecit: et ille propter eandem ipsam causam. Tu vero audi Christum dicentem, *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum (Matth. 5. 20).* Audi illum rursus dicentem: *Qui dimiserit uxorem suam, excepta causa adulterii, facit illam adulteram fieri: et qui dimissam in uxorem duxerit, adulter fit (Matth. 5. 32).* Propter hoc venit unigenitus Filius Dei, propter hoc servi formam assumpsit, propter hoc sanguinem effudit pretiosum, mortem destruxit, peccatum exstinxit, largiorem Spiritus gratiam dedit, ut ad majus te sapientiæ studium induceret. Alias etiam Moses non ita simpliciter legem hanc tulit, sed cum cogeret sese attemperare eorum quibus legem dabat, infirmitati. Nam quoniam ad cædes prompti erant, et domos cognato replebant sanguine, et neque suis, neque alienis parcebant, ne intus occiderent uxores, quæ ingratae erant, præcepit foras mittendas, quo gravius malum, nempe homicidiorum facilitas tolleretur. Sane quod homicidæ fuerint, audi prophetas dicentes: *Ædificantes Sion in sanguine, et Jerusalem in injustiis (Mich. 3. 10);* et iterum: *Sanguinem sanguini*

miscunt (Osee 4. 2); et iterum: *Manus vestrae sanguine vlenæ (Isai 1. 15).* Et quod non solum contra alienos, sed etiam contra suos sævierint, ita manifestans propheta dicebat: *Immolaverunt filios suos et filias suas dæmoniis (Psal. 105. 37).* Qui autem non parcebant liberis, utique nec uxoribus pepercissent. Ut ne itaque hoc accideret, illud permisit.

Inseparabile matrimonium ab initio. — Quapropter et Christus Judæis rogantibus, et dicentibus: *Quomodo igitur Moses permisit dare libellum repudii (Matth. 19. 7)?* ostendens quod non contrariam sæ legem ferens ita scripserit, dixit: *Moses juxta duritiam cordis vestri loquutus est, ab initio autem non erat sic (Ibid. v. 8);* sed *qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit illos (Ib. v. 4).* Si hoc bonum fuisset, inquit, non unum virum et unam mulierem fecisset, sed uno Adam condito duas fecisset mulieres, si quidem voluisset unam quidem ejici, alteram vero induci; nunc vero ipso formationis modo legem induxit, quam ego nunc scribo. Et quænam est illa? Hæc utique, Eam sibi quisque uxorem servet semper, quam initio sortitus est. Hæc lex antiquior, quam illa de libello repudii, et tanto, quanto Adam ipso Mose. Et idcirco nunc nihil novum sector, neque peregrina affero decreta, sed Mose antiquiora et priora. Operæ autem pretium fuerit et Mosis legem illam, quam de hac re posuit, audire: *Si quis, inquit, acceperit uxorem, et habitaverit cum illa; et erit, si non invenerit gratiam coram illo, quam invenit in illa turpitudinis rem, scribet illi libellum repudii, et dabit in manus ejus (Deut. 24. 1).* Vide, non dixit, Scribito et dato, sed quid? *Scribet illi libellum repudii, et dabit in manus ejus.* Magnum autem inter hoc et illud discrimen: nam dicere, Scribat libellum repudii, et det in manus ejus, jubentis ac imperantis est; dicere autem, *Scribet libellum repudii, et dabit in manus ejus,* annuntiantis factum, et non propriam legem introducentis est. Igitur, *Si quis, ait, ejiciat uxorem, et dimittat illam ex domo sua: et cum abierit, si fuerit alteri viro, et odio illam habuerit etiam vir posterior, et scripserit illi libellum repudii, et dederit in manus ejus et emittat illam ex domo sua: si mortuus fuerit illius vir, qui accepit sibi illam uxorem, non poterit rir prius, qui dimiserat illam, reducere, et accipere eam sibi in uxorem (Ib. v. 2-4).* Deinde monstrans se non habere factum, neque conjugium esse putare, sed infirmitati eorum sese attemperare, postquam dixit: *Non poterit vir prior accipere illam sibi in uxorem,* addidit, *Postquam polluta est (Ib. v. 4):* declarans per hujus verbi modum, quod secundæ nuptiæ, vivente priore viro, pollutio magis sint quam conjugium: propter hoc non dixit, *Postquam illam in uxorem duxerit. Vides quam consona cum Christo loquatur? Deinde et causam apposuit, Quod abominatio sit coram Deo (Ib. v. 4).* Et Moses quidem sic: propheta autem Malachias multo manifestius, quam Moses, hoc demonstrat; imo potius non Malachias, sed Deus per Malachiam, his verbis, *Numquid dignum respicere ad sacrificium vestrum? vel recipere acceptabile de manibus vestris (Ma-*

ἀλύσεως, κατηγοροῦντα μοιχείαν, κατηγοροῦντα τῶν λαμβανόντων, καὶ λέγοντα· Περὶ ἐστὶν ὁ ἀνὴρ ἐστὶ, καὶ μοιχεία τὸ γινόμενόν ἐστι· *Γυνὴ γὰρ δίδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. Καὶ πᾶς ὁ ἀπολελυμένην γαμῶν μοιχᾶται.* Καὶ τότε, φησὶν, ἐξέσται αὐτῇ δευτέροις ὁμιλῆσαι γάμοις; Πότε; Ὅταν τῆς ἀλύσεως ἀπαλλαγῆ, ὅταν ὁ ἀνὴρ τελευτήσῃ. Τοῦτο γοῦν δηλῶν, οὐ προσέθηκεν, ὅτι· Ἐὰν τελευτήσῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ἢ θέλει γαμηθῆναι, ἀλλ', *Ἐὰν κοιμηθῆ, μονοουχὶ παραμυθούμενος τῆν ἐν χηρείᾳ, καὶ πείθων μένειν ἐπὶ τῷ προτέρῳ, καὶ μὴ δεῦτερον εἰσαγαγεῖν νυμφίον.* Οὐκ ἐτελεύτησέ σου ὁ ἀνὴρ, ἀλλὰ καθεύδει. Τίς καθεύδοντα οὐκ ἀναμένει; διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἐὰν δὲ κοιμηθῆ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἢ θέλει γαμηθῆναι· οὐκ εἶπε, Γαμείσθω, ἵνα μὴ δόξη βιάζεσθαι καὶ ἀναγκάζειν· οὔτε ἐκόλυσε βουλομένην ὁμιλεῖν δευτέρῳ γάμῳ, οὔτε μὴ θέλουσαν προετρέψατο, ἀλλὰ τὸν νόμον ἀνέγνω εἰπών, Ἐλευθέρα ἐστὶν ἢ θέλει γαμηθῆναι.* Ἐλευθέραν δὲ αὐτὴν μετὰ τὴν τοῦ ἀνδρός τελευτήν γεγενῆσθαι λέγων, ἔδειξεν ὅτι πρὸς τοῦτο δούλη ἦν, ζῶντος ἐκείνου· δούλη δὲ οὐσα καὶ ὑποκειμένη τῷ νόμῳ, κὰν μυριάκις βιβλίον ἀποστασίου λάβῃ, τῷ τῆς μοιχείας ἀλίσκεται νόμῳ. Οἰκίταις μὲν γὰρ ἐξεστὶ δεσπότης ἀμείβειν ζῶντας· γυναικὶ δὲ οὐκ ἐξεστὶν ἀνδρὰς ἀμείβειν, ζῶντος τοῦ ἀνδρός· ἐπεὶ τὸ πρῶτον μοιχεία ἐστὶ. Μὴ γὰρ μοι τοὺς παρὰ τοὺς ἐξωθεν κειμένους νόμους ἀναγῶς, τοὺς κελεύοντας διδόναι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἀφίστασθαι. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς σοὶ μέλλει κρίνειν τοὺς νόμους ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀλλὰ καθ' ὅς αὐτὸς ἔθηκε. Καὶ οἱ τῶν ἐξωθεν δὲ νόμοι οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ προηγουμένως τοῦτο θεδικασιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ κολάζουσι τὸ πρῶτον· ὥστε καὶ αὐτόθεν δείκνυται, ὅτι ἀηδῶς πρὸς ταύτην ἔχουσι τὴν ἀμαρτίαν. Τὴν γοῦν αἰτίαν τοῦ ἀποστασίου γινόμενῃν γυνήν καὶ ἐρημον χρημάτων ἐκβάλλουσι, καὶ ὅθεν ἂν γένηται τῆς διαλύσεως ἢ πρόφασις, καὶ τῇ ζημίᾳ τῆς οὐσίας τοῦτον κολάζουσιν· οὐκ ἂν οὖν τοῦτο ποιήσαντες ἐπήνουν τὸ γινόμενον.

β'. Τί οὖν καὶ Μωϋσῆς; Τοῦτο ἔπραττε κἀκεῖνος διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Σὺ δὲ ἀκουε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι· *Ἐὰν μὴ περισσέυῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλέον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Ἄκουε αὐτοῦ πάλιν λέγοντος, Ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτός λόγου κορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι, καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμῶν μοιχᾶται. [205] διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο δούλου μορφῆν ἔλαβε, διὰ τοῦτο τὸ αἷμα ἐξέχεε τὸ τιμιον, τὸν θάνατον κατέλυσε, τὴν ἀμαρτίαν ἔσθεσε, θαυμάσιον τὴν τοῦ Πνεύματος ἔδωκε χάριν, ἵνα πρὸς· μετὰ σε ἀγάγῃ φιλοσοφίαν. Ἄλλως δὲ, οὐδὲ ὁ Μωϋσῆς προηγουμένως τοῦτο ἐνομοθέτησεν, ἀλλ' ἀναγκάζομενος συγκαταβῆναι τῇ τῶν νομοθετουμένων ἀσθενείᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς φόνους ἦσαν ἔτοιμοι, καὶ συγγενικῶν αἱμάτων τὰς οἰκίας ἐπλήρουσαν, καὶ οὕτως τῶν οἰκείων, οὔτε τῶν ἀλλοτρίων ἐφείδοντο· ἵνα μὴ κατασφάττωσι τὰς γυναῖκας ἔνδοι, ἅς ἂν ἀηδῶς ἔχουσιν, ἐκέλευσαν ἐκβαλεῖν, μείζον ἀναιρῶν κακὸν τὴν περὶ τὰς σφαγὰς εὐκόλιαν. Ὅτι γὰρ μαιφῶνοι τινὲς ἦσαν, ἀκουε αὐτῶν τῶν προφητῶν λεγόντων· *Οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἵματι, καὶ Ἱερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις· καὶ πάλιν, Αἱματα ἐφ' αἱματα μίσγουσιν·*

καὶ πάλιν, *Αἱ χεῖρες ἰμῶν αἵματος πλήρεις.* Ὅτι δὲ οὐ κατὰ τῶν ἀλλοτρίων μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν οἰκείων ἐμαίνοντο, καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Προφήτης ἔλεγε· *Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις.* Οἱ δὲ παίδων αὐτῶν μὴ φρεσάμενοι, οὐκ ἂν ἐφείσαντο γυναικῶν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, τοῦτο ἐπέτρεψε. διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις ἔρωτῶσι καὶ λέγουσι, Πῶς Μωϋσῆς ἐπέτρεψε δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου; δεικνύς ὅτι οὐκ ἀντινομοθετῶν αὐτῷ ταῦτα ἔγραφεν, οὕτω πῶς φησὶ· *Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν εἶπεν, ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως· ἀλλ' ὁ ποιήσας ἐξ ἀρχῆς ἄρβρον καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.* Εἰ καλὸν τοῦτο ἦν, φησὶν, οὐκ ἂν ἕνα ἀνδρὰ ἐποίησε καὶ μίαν γυναῖκα, ἀλλὰ ἕνα ποιήσας τὸν Ἀδάμ, δύο ἂν ἐποίησε τὰς γυναῖκας, εἴ γὰρ ἐθούλετο τὴν μὲν ἐκβαλεῖν, τὴν δὲ εἰσαγαγεῖν· νῦν δὲ διὰ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας τὸν νόμον εἰσήγαγεν, ὃν ἐγὼ γράφω νῦν. Ποῖον δὴ τοῦτον; Τὸ τὴν κληρωθείσαν ἐξ ἀρχῆς γυναῖκα, ταύτην ἔχειν διαπαντός· οὗτος ἐκείνου παλαιότερος ὁ νόμος, καὶ τοσοῦτον, ὅσον ὁ Ἀδάμ τοῦ Μωϋσέως. Ὅστε οὐ καινοτομῶ νῦν ἐγὼ, οὐδὲ ξένα ἐπιεσφέρω δόγματα, ἀλλὰ τοῦ Μωϋσέως πρεσβύτερα καὶ ἀρχαιότερα. Ἄξιον δὲ καὶ αὐτὸν τὸν νόμον ἀκούσαι Μωϋσέως, ὃν περὶ τοῦτο ἔθηκεν. *Ἐὰν τις γυναῖκα λάβῃ, φησὶ, καὶ συνοικήσῃ αὐτῇ, καὶ ἔσται, ἐὰν μὴ εὐρη χάριν ἐναντίον αὐτοῦ, ὅτι εὗρεν ἐν αὐτῇ ἀσχημοσύνης πρᾶγμα, γράψει αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει αὐτῇ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς.* Ὅρα· οὐκ εἶπε, Γραψάτω, καὶ δότω· ἀλλὰ τί; Γράψει αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει αὐτῇ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς. Ποιῶν δὲ τοῦτο κἀκεῖνος τὸ μέσον· τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Γραψάτω, καὶ δότω, κελεύοντος καὶ ἐπιτάττοντος· τὸ δὲ εἰπεῖν, Γράψει βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς, τὸ γεγεννημένον ἀπαγγέλλοντος, οὐκ οἴχοθεν τὸν νόμον εἰσάγοντος. *Ἐὰν οὖν τις, φησὶν, ἐκβάλῃ τὴν γυναῖκα, καὶ ἀποστείλῃ αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καὶ ἀπελθούσα γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, καὶ μισήσῃ αὐτὴν καὶ ὁ ἀνὴρ ὁ ἔσχυτος, καὶ γράψῃ αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσῃ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς, καὶ ἐξαποστείλῃ αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἢ ἀποθῆναι ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὅς [206] ἔλαβεν αὐτὴν ἑαυτῷ· γυναῖκα, οὐ δυναθήσεται ὁ ἀνὴρ ὁ πρότερον ἐξαποστείλας αὐτὴν ἐπαναστρέψαι καὶ λαβεῖν αὐτὴν ἑαυτῷ γυναῖκα.* Εἶτα ἐνδεικνύμενος, ὅτι οὐκ ἐπαίνει τὸ γεγεννημένον, οὐδὲ γάμον εἶναι νομίζει, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συγκαταβαίνει, εἰπών, *Οὐ δυναθήσεται ὁ ἀνὴρ ὁ πρότερος λαβεῖν αὐτὴν ἑαυτῷ γυναῖκα, ἐπήγαγε, Μετὰ τὸ μισθῆναι αὐτὴν, ἐμφανῶς διὰ τοῦ τρόπου τῆς λέξεως, ὅτι ὁ δευτέρος γάμος, ζῶντος τοῦ προτέρου ἀνδρός γενόμενος, μίσημα μᾶλλον ἐστὶν, ἢ γάμος. διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Μετὰ τὸ γαμηθῆναι αὐτὴν. Ὅρα ὅτι συνωδᾷ τῷ Χριστῷ φθέγγεται; Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκεν, Ὅτι βδέλυγμά ἐστὶν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Καὶ Μωϋσῆς μὲν οὕτως· ὁ δὲ προφήτης Μαλαχίας σαφέστερον πολλῶ τοῦ Μωϋσέως αὐτὸ τοῦτο ἐνδεικνύται, μᾶλλον δὲ οὐ Μαλαχίας, ἀλλ' ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Μαλαχίου, λέγων οὕτως· *Εἰ ἀξίον ἐπιβλέψαι εἰς θυσίαν ὑμῶν; ἢ λαβεῖν δεκτὴν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;* εἶτα εἰπόντος, *Τίτος ἔρεκεν, φησὶ, γυναῖκα ἐκ**

ναβητέος σου εγκατέλειπες; καὶ δεικνύς ἡλικὸν ἐστὶ κακὸν, καὶ ἀποστερῶν πάσης συγγνώμης τὸν τοῦτο ποιήσαντα, διὰ τῶν ἐξῆς τὴν κατηγορίαν ἀβ-
ξει, ἐπάγων οὕτω καὶ λέγων· *Καὶ αὕτη κοινωρὸς σου, καὶ γυνὴ διαθήκης σου, καὶ εγκατάλειμμα πνεύματός σου, καὶ οὐκ ἄλλος ἐποίησεν.* Ὅρα πόσα τίθησι δικαιώματα· πρῶτον τὸ τῆς ἡλικίας, *Γυνὴ νεότητέος σου*· εἶτα τὸ ἀναγκαῖον, *Καὶ αὕτη κοινωρὸς σου*· εἶτα τὸν τῆς δημιουργίας τρόπον, *Ἐγκατάλειμμα πνεύματός σου.*

γ'. Πρὸς τοῦτοις ἅπασι, ὃ πάντων τούτων μείζον ἦν, τὸ τοῦ ποιήσαντος ἀξίωμα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Οὐκ ἄλλος ἐποίησεν.* Οὐκ ἔχεις, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι σὲ μὲν ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἐκείνην δὲ οὐχ ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἄλλος τις ἐκείνου καταδεέστερος· ἀλλ' εἰς καὶ ὁ αὐ-
τὸς ἀμφοτέρους εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν· ὥστε εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, τοῦτο γοῦν αἰδεσθεὶς, φύλαττε τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην. Εἰ γὰρ δούλους πολλάκις τοῖς πρὸς ἀλλήλους στασιάζουσιν ἢ ὑπόθεσις τοῦτο γεγε-
νηται, τὸ δεῖν λέγω τοὺς ἀμφοτέρους ἐνὶ καὶ τῶ αὐτῷ δουλεῦσαι δεσπότη, πολλῶ μᾶλλον ἐφ' ἡμῶν τοῦτο γίνεσθαι χρῆ, ὅταν καὶ δημιουργὸν καὶ δεσπό-
την τὸν αὐτὸν ἔχωμεν οἱ ἀμφοτέροι. Εἶδες πῶς καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀρχῇ καὶ προοίμια λοιπὸν ἐλάμβανε τῆς κανῆς φιλοσοφίας τὰ προστάγματα; Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν ἐνετράφησαν τῷ νόμῳ χρόνον, καὶ πρὸς τὰ τελειώτερα παραγγέλματα ὀδεύειν ὤφειλον, καὶ πρὸς τὸ τέλος λοιπὸν ἀπήντα αὐτοῖς τὰ τῆς πολιτείας, μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ λοιπὸν ἐπὶ ταύτην ἀγει τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῖς ὁ προφήτης. Πειθώμεθα τοίνυν τῷ καλῷ τούτῳ νόμῳ, καὶ πάσης αἰσχύνης ἑαυτοὺς ἀπαλλάξωμεν καὶ μήτε τὰς ἑαυτῶν ἐκβάλω-
μεν, μήτε τὰς ὑπὸ ἐτέρων ἐκδηθείσας δεχώμεθα. Ποῶν γὰρ θῆει προσώπων τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς; ποιοῖς ὀφθαλμοῖς τοὺς φίλους τοὺς ἐκείνου, τοὺς οἰκέ-
τας; [207] Εἰ γὰρ τελευτήσαντος τοῦ συνοικοῦντος, τὴν γυναῖκα τίς τὴν ἐκείνου λαβὼν, εἶτα τὴν εἰκόνα μόνην ἀνακειμένην ἰδὼν, ἔπαθε τι καὶ ἐδυσχέρανεν, ὡς ζῶντα τὸν ἄνδρα ὀρῶν τῆς αὐτῷ συνοικουσίας, ποῖον βιώσεται βίον; πῶς οἰκάδε εἰσελεύσεται; μετὰ ποῖας γνώμης, μετὰ ποῖων ὀφθαλμῶν δέχεται τὴν ἐκείνου γυναῖκα τὴν αὐτοῦ;

Μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνου, οὔτε αὐτοῦ δικαίως ἂν τις τὴν τοιαύτην προσεῖποι· ἢ γὰρ μοιχαλὶς οὐδενὸς ἐστὶ γυνή. Καὶ γὰρ τὰς πρὸς ἐκείνον συνθήκας ἐπά-
τησε, καὶ πρὸς σὲ μετὰ τῶν προσηκόντων νόμων οὐκ ἔλαβε. Πόσης οὐκ ἂν εἴη παρανοίας, πρᾶγμα τοσοῦτων γέμον κακῶν εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγαγεῖν; Μὴ γὰρ σπάνις ἐστὶ γυναικῶν; Τίνος ἔνεκεν, πολλῶν οὐσῶν, ἃς μετὰ τῶν προσηκόντων νόμων καὶ μετὰ καθαροῦ συνειδότητος λαμβάνειν ἐξεστίν, ἐπὶ τὰς κεκωλυμένας τρέχοντες, τὰς οἰκίας ἀνατρέποντες, καὶ πολέμους ἐμφυλίους εἰσαγόντες, καὶ πανταχόθεν ἔχθραν ἑαυ-
τοῖς παρασκευάζοντες, μυρίων κατηγορῶν ἀνοίγοντες στόματα, καὶ τὴν ζωὴν τὴν ἑαυτῶν καταισχύοντες, καὶ, τὸ πάντων χαλεπώτατον, ἀπαρτίητον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως συνάγοντες ἑαυτοῖς κόλασιν; Τί γὰρ ἐροῦμεν τότε τῷ μέλλοντι κρίνειν ἡμᾶς, ὅταν τὸν νόμον παρενεγκῶν εἰς μέσον καὶ ἀναγνοῦς εἴποι· Ἐκέλευσα ἀπολελυμένην γυναῖκα μὴ λαμβάνειν, εἰ-
πὼν ὅτι μοιχεία τὸ πρᾶγμα ἐστὶ. Πῶς οὖν ἐτόλμη-

• Duo mss. ὡμῶν, εἰ λαβεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὡμῶν, καὶ εἰπόντος... ἔγκαταλίπης· εἶτα δεικνύς.
• Duo mss. δούλους... στασιάζοντας.

σας ἐπὶ κεκωλυμένον γάμον ἔλθειν; Τί ἐροῦμεν, καὶ τί ἀποκρινοῦμεθα; Οὐ γὰρ δεῖ τοὺς παρὰ τῶν ἔξωθεν κειμένους νόμους ἐκεῖ προβαλέσθαι, ἀλλ' ἀνάγκη σιγῶντας καὶ δεδεμένους εἰς τὸ τῆς γενένης ἀπάγε-
σθαι πῦρ μετὰ τῶν μοιχῶν καὶ τῶν τοὺς ἀλλοτρίους ἀδικησάντων γάμους· ὅτε γὰρ ἀπαλύσας χωρὶς αἰτίας, τῆς ἐπὶ πορνείᾳ, ὃ τε ἐκβεβλημένην γαμῶν, τοῦ ἄν-
δρος ζῶντος, ὁμοίως μετὰ τῆς ἐκδηθείσης κολάζον-
ται. Διὸ παρακαλῶ, καὶ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μήτε ἄνδρας ἐκβάλλειν γυναῖκας, μήτε γυναῖκας ἄνδρας ἀφίεναι, ἀλλ' ἀκούειν τοῦ Παύλου λέγοντος· *Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἄνθρωπος αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῆ ὁ ἄνθρωπος, ἐλευθέρα ἐστὶν ὃ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ.*

Ποῖαν γὰρ ἔχοιεν συγγνώμην οἱ, τοῦ Παύλου καὶ δευτέρου ἐπιτρέποντος γάμον μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ συνοικοῦντος, καὶ τοσαύτην παρέχοντος ἄδειαν, πρὸ τῆς τελευτῆς τολμῶντας τοῦτο ποιεῖν; τίνας ἂν τύχοιεν ἀπολογίας, ἢ οὗτοι οἱ ζῶντων τῶν ἀνδρῶν τὰς γυναῖκας λαμβάνοντες, ἢ ἐκεῖνοι οἱ πρὸς τὰς πανθί-
μους ἀπερχόμενοι πόρνας; Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνο μοι-
χεία; ἕτερον εἶδος, τὸν γυναῖκα ἔχοντα ἔνδον, πόρνας γυναιξιν ὀμιλεῖν. Ὡσπερ γὰρ ἡ τὸν ἄνδρα ἔχουσα γυνή, κἂν οἰκέτῃ κἂν ἐλευθέρῳ τινὶ γυναῖκα μὴ ἔχοντι ἑα-
τὴν ἐκδῶ, τοῖς τῆς μοιχείας ἀλίσκεται νόμοις· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος, κἂν εἰς πάνδημον πόρνην, κἂν εἰς ἑτέραν γυ-
ναῖκα ἄνδρα οὐκ ἔχουσαν ἀμάρτιον, γυναῖκα ἔχων, μοι-
χεία τὸ πρᾶγμα νενομίσταί. Φεύγωμεν τοίνυν καὶ τοῦτον τὸν τρόπον τῆς μοιχείας. Τί γὰρ ἔξομεν εἰπεῖν, τί δὲ προβαλέσθαι τοιαῦτα τολμῶντες; ποῖαν εὐπρόσω-
πον παρεξόμεθα πρόσφασιν; Τὴν τῆς φύσεως ἐπιθυ-
μίαν; Ἄλλ' ἐπέστηκεν ἡ κληρωθεῖσα γυνή, τῆς ἀπολογίας ἡμᾶς ταύτης ἀποστεροῦσα. Διὰ τοῦτο γά-
μος εἰσενήκεται, ἵνα μὴ πορνείᾳ μᾶλλον δὲ [208] οὐχ ἡ γυνὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῆς αὐτῆς ἡμῖν μετασχόντες φύσεως ταύτης ἡμᾶς ἀποστεροῦσι τῆς συγγνώμης. Ὅταν γὰρ ὁ σύνδουλός σου, τὸ αὐτὸ σῶμα ἔχων, τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν κεκτημένος, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀνάγκης ὠθούμενος, μηδεμίαν ἑτέραν ἰδῆ γυναῖκα, ἀλλὰ μόνην τὴν αὐτοῦ στέργων μόνην, ποῖαν ἔξεις ἀπολογίαν σὺ τὴν ἐπιθυμίαν προβαλλόμενος; Καὶ τί λέγω τοὺς ἔχοντας γυναῖκας; Ἐνόη-
σόν μοι τοὺς διαπαντὸς ἐν παρθενίᾳ ζῶντας, καὶ μὴ ὄλως ὁμιλήσαντας γάμῳ, καὶ πολλὴν ἐπιδειξά-
μενους σωφροσύνην. Ὅταν οὖν ἄλλαι χωρὶς γάμου σωφρονῶσι, ποῖας σὺ τεύξῃ συγγνώμης μετὰ γάμου πορνείων; Ταῦτα καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἀκού-
τωσαν, καὶ χῆραι, καὶ γεγαμηκυῖαι· ἢ πᾶσι γὰρ ὁ Παῦλος διαλέγεται, καὶ ὁ νόμος οὕτως ὁ λέγων· *Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἄνθρωπος αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῆ, ἐλευθέρα ἐστὶν ὃ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ.* Καὶ ταῖς ἐχούσαις ἄνδρας, καὶ ταῖς οὐκ ἐχούσαις, καὶ ταῖς χηρεύουσαις, καὶ ταῖς δευτέρου εἰσαγούσαις νυμφίον, καὶ πάσης ἀπλῆς ὁ λόγος οὕτως χρήσιμος. Ἡ μὲν γὰρ ἔχουσα ἄνδρα οὐχ αἰρήσεται, ζῶντος ἐκείνου, ἔσεσθαι ἑτέρου ἢ, ἀκούσασα ὅτι ζῶντος αὐτοῦ δέδεται· ἢ δὲ ἀποβαλοῦσα πάλιν, ἂν μὲν βουληθῆ δευτέροις ὁμιλεῖν γάμοις, οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχε, τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ μετὰ τῶν κειμένων παρὰ τοῦ Παύλου νόμων, εἰπόν-
τος, *Ἐλευθέρα ἐστὶν ὃ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ,* τουτέστι, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ σεμνότη-
τος. Ἄν δ' ἄρα ἔλθῃ παρὰ τὸν ἀπελθόντα τὰς συνθήκας φυλάξαι, ἀκούσεται τοὺς ἀποκειμένους αὐτῇ στεφάνους, καὶ μείζονα λήψεται προθυμίαν. *Μακαριώτερα γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἐὰν οὕτω μείρη.*

• Duo mss. γεγαμημένα.

• Hæc erat Savillii conjectura, quam scripturæ vulgatæ tēp̄ prætulimus. Edit.

luch. 2. 13)? et cum hæc dixisset, *Quare dereliquisti, ait, uxorem adolescentiæ tuæ (Ibid. v. 14)?* postea ut ostendat quantum sit malum, et quam indignus sit omni venia is qui hoc ferit, in sequentibus accusationem auget, sic dicens: *Et ista socia tua, et uxor pacti tui, et reliquæ spiritus tui, et non alius fecit (Id.).* Vide quanta apponit jura; primum ætatem, dicens: *Uxor adolescentiæ tuæ;* deinde societatem vitæ, dicens: *Et ista socia tua;* postea modum formationis, dicens: *Reliquæ spiritus tui.* [Non enim de terra formata est sicut Adam, sed deformati e terra latere, et hoc est quod dicit, *ἔγκαταλιεµμα, Et reliquæ spiritus tui (a).*]

3. Ad hæc omnia, quod omnibus illis majus fuerit, accedit conditoris dignitas. Hoc enim significat illud, *Non alius fecit.* Non potes, inquit, dicere, quod te quidem Deus fecit, illam vero non Deus, sed alius quidam illo inferior; sed unus et idem utrosque ut essent produxit: et ita quamvis nihil aliud, hoc saltem reveritus, caritatem erga illam custodi. Nam si sæpe hoc servis litigantibus mutæ dilectionis causa fuit, quia ambo uni et eidem domino serviunt: multo magis nobis hoc fieri convenit, quando eundem et conditorem, et opificem utrique habemus. Vidisti quomodo etiam in Veteri initia et proœmia fere acceperint novæ philosophiæ præcepta? Nam ubi multo tempore in lege versati essent, et ad perfectiora mandata transire deberent, jamque properaret ad finem ipsorum politia, opportuno tempore ad ejusmodi sapientiam illos propheta inducit. Pareamus igitur huic bonæ legi, et nos ab omni confusione liberemus, neque nostras ejiciamus, neque ab aliis ejectas recipiamus. Nam qua facie virum uxoris aspicias? quibus oculis amicos illius et famulos? Nam si is qui mortui conjugis, cujus uxorem accepit, imaginem recumbentem viderit, afficitur aliquo modo, et graviter fert, ac si viventem maritum videat ejus quæ sibi cohabitavit, qualem vitamaget? quo pacto ingredietur domum? quo animo, quibus oculis videbit illius uxorem suam?

Adultera nullius est uxor. — Imo neque illius, neque suam juste quis talem appellet: adultera enim nullius est uxor. Fefellit pacta quæ cum illo habuit, et ad te cum honestis legibus non venit. Quantæ igitur dementiæ fuerit, rem tot malis plenam in donum inducere? Num est feminarum penuria? Quare, cum multæ sint, quas licet pura conscientia et permittentibus legibus ducere, ad prohibitas currentes, domos subvertimus, bella civilia excitamus, ac undique inimicitias nobis conciliantes, innumeris accusatoribus ora aperientes, nostram vitam dedecoramus, et quod omnium gravissimum est, inevitabile supplicium in die judicii nobis accumulamus? Quid enim dicemus ei qui de nobis judicaturus est, quando legem in medium illatam legerit dicens: *Jussi repudiatam uxorem non ducere, dicens id adulterium esse (Matth. 5. 32).* Quomodo igitur ausus es ad prohibitas nu-

(a) Hæc quæ uncinis clauduntur in Græco non existant, nec in Lat., sed interpretes anonymus in exemplari suo legerat.

ptias accedere? Quid dicemus, quid respondebimus? Numquam enim illic fas externas leges prætexere, sed necessarium est tacentes et ligatos in gehennæ ignem immitti cum adulteris et alienum torum injuria afficientibus; nam et qui dimiserit ab-que causa stupri, et qui ejectam vivente viro duxerit, cum ejecta illa punientur. Propter quod oro, obsecro et supplico, ne vigi mulieres ejiciant, neque mulieres viros relinquant, sed audiant Paulum dicentem: *Mulier adstricta est legi, quanto tempore vixerit vir ejus. Si autem dormierit vir, libera erit cui volet nubere, tantum in Domino (1. Cor. 7. 39).*

Genus est adulterii conjugatum cum scortis misceri. In Domino nubere quid sit. — Qualem enim habebunt veniam, qui Paulo etiam secundas permittente nuptias post mortem conjugis, et tantam concedente copiam, ante mortem audent talia facere? Quam assequantur defensionem, vel illi qui viventibus viris uxores accipiunt, vel hi qui ad publica scorta accedunt? Etenim et illud adulterii aliud genus, habere domi uxorem, et foris scortis jungi. Nam quemadmodum mulier habens virum, etiamsi famulo vel libero cupiam uxorem non habenti se exponat, adulterii legibus implicatur: sic et vir licet ad vulgare scortum, vel ad mulierem aliam, quamvis non habentem virum, ipse uxorem habens accesserit, adulterii reus censebitur. Fugiamus igitur et hunc adulterii modum. Quid enim poterimus dicere, quid item prætexere, qui talia audent? quam honestam excusationem adhibebimus? Naturæ concupiscentiam? Sed adest quidem uxor, quæ nobis obtigit, hac nos excusatione privans. Idcirco nuptiæ invecæ sunt, ut ne scorteris; imo non uxor sola, sed et multi alii, qui eandem, quam nos, habent naturam, hac nos privant venia. Quando enim conservus tuus, idem habens corpus, eandemque concupiscentiam, eadem necessitate exstimulatus, nullam aliam videt mulierem, sed manet sua sola contentus, qualem tu habebis excusationem, concupiscentiam prætexens? Et quid dico habentes uxores? Cogita mihi eos, qui semper in virginitate vixerunt, et contemptis nuptiis magnam præse tulerunt continentiam. Cum igitur alii absque nuptiis continentis sint, quam tu assequeris veniam post nuptias scortans? Hæc et viri et mulieres audiant, et viduæ et nuptæ: omnibus enim Paulus loquitur, et lex illa dicens: *Mulier adstricta est legi quanto tempore vixerit vir illius: si autem dormierit, libera est cui vult nubere, tantum in Domino.* Et habentibus viros, et non habentibus, et viduis, et secundo nubentibus marito, et omnibus simpliciter sermo ille utilis est. Nam quæ habet virum, non volet vivente illo quærere alium, audiens se vivente illo adstrictam esse; quæ vero est libera, siquidem voluerit secundo nubere, non simpliciter neque temere hoc facit, sed cum legibus, quæ sunt a Paulo positæ. Dicit enim: *Libera est cui vult nubere, tantum in Domino (1. Cor. 7. 39):* hoc est, cum continentia et honestate. Sin voluerit cum defuncto servare fœdera, audiet repositas sibi coronas, majoremque alacritatem capiet. *Beatior enim est, inquit, si sic manserit (Ibid. v. 40).*

4. *Pauli sapientia. Vidua beator etiam in presenti sæculo. Fornicatio quam turpis.* — Vides quo pacto omnibus sermo ille utilis, et se ad illarum infirmitatem demittit, et istas suis laudibus non defraudat? Etenim quod de nuptiis et virginitate fecit, hoc et de prioribus et secundis nuptiis. Quemadmodum enim illic non exclusit nuptias, ut ne gravet infirmiores, neque necessitatem imposuit, ut ne volentes in virginitate degere, propositis coronis spoliaret: sed demonstravit quidem bonas esse nuptias, declaravit autem meliorem esse virginitatem; ita et hic quoque alios gradus ponit nobis, majorem scilicet et sublimiorem altero alterum, nempe viduitatem: alterum vero inferiorem, nempe secundas nuptias: et fortiores quidem ac transilire nolentes ad certamen præparat, et infirmiores cadere non permittit. Dicens enim: *Beator enim est si sic manserit* (1. Cor. 7. 40), ut ne putes humanam esse legem, audiens, *Juxta meum consilium*, subdit: *Opinor autem quod et ego Spiritum Dei habeam*. Non igitur humanum consilium est vel præceptum, sed gratiæ Spiritus sententia ac divina lex. Idcirco ne putemus esse Pauli qui hæc dicit, sed Spiritus sancti, qui hanc nobis legem condidit. Quod vero dicit, *Opinor*, non quasi nesciens dicit, sed modeste agens et seipsum humilians. Quod autem beator sit; dixit quidem, sed non adjecit, quomodo beator, sufficienti demonstratione data; nempe hanc se a Spiritu asserere sententiam. Quod si voles etiam rationibus exquirere, magnam demonstrationum copiam invenies: et videbis beatorum esse viduam, non solum in futuro sæculo, sed etiam in præsentem vita. Et istud ipsum maxime noverat Paulus, id quod de virginibus insinuavit. Admovent enim et consulens eligendam esse virginitatem, sic dicebat: *Opinor quod bonum sit homini sic esse propter instantem necessitatem* (Ibid. v. 26); et iterum: *Etiam si nupserit virgo, non peccavit* (Ibid. v. 36): virginem hic dicens non eam quæ renuntiavit, sed eam duntaxat quæ nondum conjugium experta est, et non faciam obnoxiam perpetuæ virginitatis promissione. *Tribulationem autem in carne habebunt qui tales sint: ego autem vobis parco* (Ibid. v. 28). Uno enim et brevi hoc verbo reliquit cordato auditori, ut omnia colligat et expendat, dolores partus, educationes puerorum, curam, infirmitates, mortes intempestivas, inimicitias, contentiones, innumeris servire sententiis, alienis malis obnoxiam fieri, innumeras tristitias in una sua anima recipere. Ab omnibus illis malis liberatur, quæ continentiam amplectatur, et cum liberatione a tot injucundis, etiam in futura vita magnam repositam habet mercedem. Hæc igitur omnia scientes, studeamus quidem primis nuptiis esse contenti. Si autem et ad secundas adspiramus, fiat hoc decenti modo et habitu et secundum divinas leges. Propter hoc enim dixit: *Liberu est cui vult nubere*: et subdidit, *Tantum in Domino* (Ibid. v. 39): simul et licentiam dans, et licentiam confirmans, et potestatem concedens, et potestati illi undique leges ac terminos ponens: videlicet ne pollutos et corruptos viros in domum introducat mulier, et stuprum sectantes, sed cum honestate.

et modestia, ac pietate, ut omnia in gloriam Dei cedant. Quoniam enim sæpius multæ mulieres prioribus viris defunctis, adulterio prius commisso alios introduxerunt, et alias pessimas vias excogitarunt: propter hoc adjecit, *Tantum in Domino*, ut nihil horum secundæ nuptiæ habeant: sic enim a criminibus liberæ esse poterunt. Optimum enim omnium foret exspectare defunctum, et servare leges cum illo initas continentiamque eligere, et manere cum relictis pueris, majorem Dei benevolentiam sic conciliando. Et si qua secundo nubere marito volet, cum modestia ac honestate, et decentissimis legibus hoc faciat; nam et hoc permittitur: fornicatio autem sola et adulterium prohibentur. Hanc igitur fugiamus et conjuges et cælibes, ne dedecoremus vitam nostram, ne vitam agamus ridiculam, neque polluamus corpus, neque malam conscientiam in mentem inducamus. Quomodo enim post consuetudinem cum scortis in ecclesiam venire poteris? quomodo manus, quibus scortum contrectasti, in cælum extendere audebis? quomodo linguam movere, et ore illo invocare, quo scortum osculatus es? quibus oculis intueberis amicos honestiores? Et quid dico amicos? Etiam si nullus conscius sit, tu te ipsum cogere maxime omnium rubore ac confusione perfundere, et maxime omnium corpus proprium abominari. Nam si hoc non esset, quare ad balneum post peccatum illud curris? Nonne quis omni luto immundiorum te ipsum esse censes? Quam igitur majorem immunditiæ tuæ probationem quæris, vel quam Deum exspectas sententiam daturum, quando tu ipse, qui deliquisti, talem de factis tuis sententiam tenes?

Balneum animæ quale. — Igitur quod impurose esse censent, valde laudo et approbo; quod autem non rectum purificandi modum habeant, improbo, et propterea reprehendo. Nam si corporalis macula esset, jure balnearum purificationibus corpus ipsum ablueres, animam autem cum coinquinaris et impuram feceris, talem quære purificationem, quæ illius maculam abluere poterit. Quod autem est illius maculæ balneum? Calidi lacrymarum fontes, gemitus e profundo cordis ascendentes, compunctio perpetua, preces continuæ, eleemosynæ, et eleemosynæ largæ, non ultra hæc opera attentare, condemnare quod factum est. In peccati natura abluitur, ita expurgatur animæ macula; atque adeo si hæc non fecerimus, etiam si in omnes fluminum fontes descenderimus, neque parvam illius peccati partem deperire poterimus. Ino quod melius, ne attentemus hoc abominabile peccatum. Si quis autem aliquando supplantatus fuerit, hæc subijciat remedia, prius promittens non ultra se in hæc prolapsurum. Certe si peccantes condemnaverimus quidem ea, quæ jam fecimus, iterum autem eadem attentemus, nulla erit purificationis utilitas. Qui enim abluitur, et eodem luto iterum inquinatur, et qui demolitur iterum quod ædificavit, et qui ædificat iterum, ut destruat, nihil aliud inde lucri facit, quam quod frustra laborat et ærumnosus est. Igitur et nos ne in vanum et frustra vitam insumamus, priora peccata expurgemus, et quod reliquum est vitæ in continentia

δ. Ὁρξῆς πῶς ἅπασιν ὁ λόγος χρῆσιμος, τῆ τε ἐκείνων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων, καὶ ταύτας οὐκ ἀποστειρῶν τῶν οἰκειῶν ἐπαίνων; Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ γάμου καὶ ἐπὶ τῆς παρθενίας ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ προτέρου γάμου καὶ τοῦ δευτέρου. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ οὐκ ἀπέκλεισε τὸν γάμον, ἵνα μὴ βαρῆση τοὺς ἀσθενεστέρους, οὔτε ἀνάγκην ἐπέθηκεν, ἵνα μὴ τοὺς βουλομένους παρθενεύειν ἀποστέρησιν τῶν κειμένων στεφάνων, ἀλλ' ἔδειξε μὲν ὅτι καλῶς ὁ γάμος, ἐδήλωσε δὲ ὅτι κρείττων ἢ παρθενία· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἡμῖν ἐτέρους τίθησι βαθμούς, δεικνύς ὅτι μείζων μὲν καὶ ὑψηλότερον τὸ τῆς χηρείας, δευτέρον δὲ καὶ κατώτερον τὸ τῶν δευτέρων γάμων, τοὺς τε ἰσχυροτέρους καὶ μὴ μεταπηδᾶν βουλομένους ἀλείφω, καὶ τοὺς ἀσθενεστέρους οὐκ ἀφίεις πεσεῖν. Εἰπὼν γὰρ, *Μακαριωτέρα δὲ ἐστίν, ἐὰν οὕτω μείνη*, ἵνα μὴ νομίσης ἀνθρώπινον εἶναι τὸν νόμον, ἀκούων, *Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην*, ἐπήγαγε· *Δοκῶ δὲ καλῶ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν*. Οὐκ ἔχεις τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι ἀνθρωπίνῃ ἐστὶν ἡ γνώμη, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἢ ἀπόφασιν, καὶ θεοῦ ὁ νόμος. Μὴ τοίνυν Παύλου νομιζόμενος εἶναι ταῦτα λέγοντος, ἀλλὰ τοῦ Παρακλήτου ταῦτα νομοθετοῦντος ἡμῖν. Εἰ δὲ λέγει, *Δοκῶ*, οὐχ ὡς οὐκ ἔχων λέγει, ἀλλὰ μετριάζων καὶ συστέλλων ἑαυτὸν. Ὅτι μὲν οὖν [209] μακαριωτέρα ἐστίν, εἶπε· πῶς δὲ μακαριωτέρα, οὐκ ἔτι προσέθηκεν, ἀρκοῦσαν ἀποδείξειν δούς τὸ παρὰ τοῦ Πνεύματος κομίζειν τὴν ἀπόφασιν. Εἰ δὲ βούλει καὶ λογισμοῖς; ἐξετάσαι, πολλὴν ἀποδείξεων εὐπορίαν ἐνταῦθα εὐρήσεις· καὶ ὄψει τὴν χθραν μακαριωτέραν οὖσαν, οὐ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον. Καὶ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα οἶδεν ὁ Παῦλος, ὃ καὶ περὶ τῶν παρθένων ἠνίζετο λέγων. Παραινῶν γὰρ καὶ συμβουλευῶν παρθενίαν αἰρεῖσθαι, οὕτω πῶς ἔλεγε· *Νομιζῶ ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην*· καὶ πάλιν, *Καὶ ἐὰν γῆμη ἢ παρθένος, οὐχ ἡμῶτε*· παρθέnon ἐνταῦθα λέγων, οὐ τὴν ἀποταξαμένην, ἀλλὰ τὴν ἀπειρόγαμον μόνον, καὶ μὴ γενομένην ὑπεύθυνον τῇ τῆς διηνεκοῦς παρθενίας ὑποσέσει. *Θλίψιν δὲ εἴ σοι ἐξουσίαν οἱ τσιούτοι*· ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι. Ἐν γὰρ καὶ ψιλῷ ῥήματι τοῦτω κατέλιπε τῷ συνειδότι τῶν ἀκροατῶν ἅπαντα ἀναλέξασθαι, τὰς ὠδίνας, τὰς παιδοτροφίας, τὴν φροντίδα, τὰς ἀβρωστίας, τοὺς θανάτους τοὺς ἄωρους, τὰς ἀπεχθείας, τὰς φιλονεικίας, τὸ γνῶμαις μυρίαῖς δουλεύειν, τὸ τῶν ἀλλοτρῶν κακῶν ὑπεύθυνον εἶναι, τὸ μυρίας ἀναδέχεσθαι λύπας μίαν ἔχουσαν ψυχὴν. Ἀπάντων δὲ τούτων ἀπαλλάττεται τῶν κακῶν ἢ τὴν ἐγκράτειαν ἐλομένη, καὶ μετὰ τῆς τῶν ἀνιαρῶν ἀπαλλαγῆς κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν πολὺν ἔχει κείμενον τὸν μισθόν. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα εἰδότες, σπουδάζωμεν τοὺς προτέρους ἀρκεῖσθαι γάμοις. Ἄν δὲ καὶ ἐπὶ δευτέρους παρασκευαζόμεθα εἰσερχεσθαι, μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου καὶ σχήματος, μετὰ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, *Ἐλευθέρα ἐστίν ἡ θέλει γαμηθῆναι*· καὶ ἐπήγαγε, *Μόνον ἐν Κυρίῳ*, ὁμοῦ καὶ ἄδειαν διδοὺς, καὶ τειγίχων τὴν ἄδειαν, καὶ ἐξουσίαν παρέχων, καὶ τῇ ἐξουσίᾳ πάλιν ταύτῃ ὄρους καὶ νόμους τιθεὶς πανταχόθεν· οἶον, ἵνα μὴ μιαιρὸς καὶ διεφθαρμένους ἄνδρας εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγάγῃ ἢ γυνῆ, ἢ τοὺς ἀπὸ τῆς σκηπῆς, ἢ τοὺς πορνείας προσέχοντας· ἀλλὰ μετὰ σεμνότητος, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ εὐλαθείας, ἵνα πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ γένηται.

Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰι πολλαῖς γυναῖκες, τῶν πρώτων τελετησάντων ἀνδρῶν, μοιχευθεῖσαι πρότερον, οὕτω τοὺς ὑτέρους εἰσήγαγον, καὶ τρόπους ἐτέρους μιαιρὸς ἐπενόησαν, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε, *Μόνον ἐν Κυρίῳ*· ἵνα μὴδὲν τούτων ὁ δευτέρος ἔχη γάμος· οὕτω γὰρ δυνήσεται ἐγκλημάτων ἀπηλλάχθαι. Πάντων μὲν γὰρ βέλτιον ἀναμένειν τὸν τετελευτηκότα, καὶ τὰς πρὸς ἐκείνον συνθήκας διατηρεῖν, καὶ ἐγκράτειαν αἰρεῖσθαι, καὶ τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐπιμένειν παιδοῖς, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ πλεονα τὴν εὐνοίαν ἐπισπάσασθαι. Ἄν δ' ἄρα τις βουληθῇ δευτέρον ἐπεισογαγεῖν νυμφίον, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ σεμνότητος, μετὰ τῶν προσηκόντων νόμων· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐφέεται, πορνεία δὲ κεκώλυται μόνον καὶ μοιχεία. Ταύτην τοίνυν φεύγωμεν, καὶ οἱ γυναῖκες ἔχοντες, καὶ οἱ μὴ ἔχοντες· καὶ μὴ καταισχύνωμεν ἡμῶν τὸν βίον, μηδὲ καταγέλαστον ζῶμεν ζῶν, μηδὲ μολύνωμεν τὸ σῶμα, μηδὲ πονηρὸν συνειδὸς εἰς τὴν διανοίαν εἰσαγάγωμεν. Πῶς γὰρ εἰς ἐκκλησίαν ἔλθειν δυνήσῃ μετὰ τὴν πρὸς [210] τὰς πόρναις ὁμιλίαν; πῶς τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνειν, αἷς τὴν πόρνην περιελάμβανες; πῶς κινήσαι γλώτταν, καὶ τῷ στόματι καλέσαι τούτω, ἢ τὴν πόρνην ἐφίλησα; ποιοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψει τῶν φίλων τοὺς σεμνοτέρους; Καὶ τί λέγω τοὺς φίλους; Κἂν γὰρ μηδεὶς ὁ συνειδὸς ἦ, σὺ σαυτὸν ἀναγκασθήσῃ πρὸ πάντων ἐρυθριᾶν καὶ αἰσχύνεσθαι, καὶ πάντων μᾶλλον τὸ ἑαυτοῦ βδελύττεσθαι σῶμα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, τίνας ἐνεκεν ἐπὶ βαλανεῖον μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τρέχεις ἐκείνην; οὐκ ἐπειδὴ βορβόρου παντός ἀκαθαρτότερον ἑαυτὸν εἶναι νομίζεις; Ποίαν ἑτέραν ζητεῖς μείζονα ἀποδείξειν τῆς τῶν γεγεννημένων ἀκαθαρσίας, ἢ τίνα τὸν Θεὸν προσδοκᾷς ψῆφον οἶσειν, ὅταν ὁ πεπλημμελήκως σὺ τοιαύτην περὶ τῶν γεγεννημένων γνώμην ἔχης;

Ὅτι μὲν οὖν ἀκαθάρτους ἑαυτοὺς εἶναι νομίζουσι, σφόδρα ἐπαινῶ καὶ ἀποδέχομαι· ὅτι δὲ οὐκ ἐπὶ τὸν προσηκόντα τῶν καθαρῶν ἔρχονται τρόπον, ἐγκαλῶ διὰ τοῦτο καὶ μέφομαι. Εἰ μὲν γὰρ σωματικὸς ὁ ῥύπος ἦν, εἰκότως τοῖς τῶν βαλανείων καθαρμοῖς ἑαυτὸν ἀπέσμηχε· τὴν δὲ ψυχὴν καταρρυπάντας καὶ ποιήσας ἀκάθαρτον, τοιοῦτον ζητεῖ καθάρσιν, ὃ τὴν ἐκείνης κηλὶδα ἀποσμηχῆσαι δυνήσεται. Ποῖον δὲ ἐστὶ τῆς τοιαύτης ἁμαρτίας τὸ βαλανεῖον; Θερμαὶ δακρῶν πηγάς, στεναγμοὶ κάτωθεν ἀπὸ καρδίας ἀνιόντες, κατάνυξις διηνεκῆς, εὐχαὶ ἐκτενεῖς, ἐλεημοσύναι, καὶ ἐλεημοσύναι δαψιλῆς, τὸ καταγνώσαι τῶν γεγεννημένων, τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρήσαι πράγμασιν· οὕτως ἁμαρτίας ἀποσμηχεται φύσις, οὕτως ἐκκαθαίρεται τῆς ψυχῆς ὁ ῥύπος· ὥστε ἐὰν μὴ τοιαῦτα ποιῶμεν, κἂν ἀπάσας τῶν ποταμῶν διέλθωμεν τὰς πηγὰς, οὐδὲ μικρὸν τῆς ἁμαρτίας ταύτης ὑφέλθαι δυνησόμεθα μέρος. Τὸ μὲν οὖν ἀμεινον, μηκέτι πείραν λαβεῖν τῆς μισαρᾶς ταύτης ἁμαρτίας. Εἰ δ' ἄρα τις ὑπεσκελίσθη ποτὲ, ταῦτα ἐπιτιθέτω τὰ φάρμακα, πρότερον ὑποσχόμενος μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν. Ὡς ἐὰν ἁμαρτάνοντες καταγινώσκωμεν τῶν ἡδὴ γεγεννημένων, πάλιν δὲ τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρῶμεν, οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ἔσται τῶν καθαρῶν. Ὁ γὰρ ἀπολούμενος, καὶ τῷ αὐτῷ πάλιν ἐγκυλινδούμενος βορβόρου, καὶ ὁ καθαρῶν πάλιν διεφθαρμένος, καὶ οἰκοδομῶν πάλιν, ἵνα καθέλῃ, οὐδὲν κερδαίνει πλέον, ἢ τὸ περιττὰ ποιῆσθαι καὶ τάλαιπωρεῖν. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ἵνα μὴ μάτην μηδὲ εἰκῆ τὴν ζωὴν ἀναλώσωμεν, τὰ πρότερα ἁμαρτήματα ἐκκαθάρωμεν, καὶ τὴν ἐπιλοιπον ἅπαντα βίον ἐν σωφροσύνῃ καὶ κοσμιότητι

καὶ τῆ λοιπῇ διαγάγωμεν ἀρετῇ· ἵνα καὶ τὸν Θεὸν ἔχοντες ἕλωμεν, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν

Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[211] ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΜΑΞΙΜΟΝ

Καὶ περὶ τοῦ ποίας δεῖ ἀγεσθαι γυναικάς.

α'. Ὅτι μὲν ἀπελείφθην ὑμῶν τῆ παρελθούσῃ συνάξει, ἤλγησα· ὅτι δὲ πλουσιωτέρας ἀπελαύσατε τραπέζης, ἤσθην. Ὁ γὰρ μετ' ἐμοῦ τὸν ζυγὸν ἔλκων, τὴν τε αὐλακα πρῶν ἡμῖν ἀνέτεμε, καὶ τὰ σπέρματα κατέβαλε δαψιλεῖ γλώττῃ, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ἐγεώργησε τὰς ὑμετέρας ψυχὰς. Εἶδετε γλώτταν ἐκκεκαθαρμένην, ἠκούσατε λόγον ἀποτετορευμένον, ἀπελαύσατε ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον, εἶδετε πηγὴν ποταμῶν ἀρμύσαν χρυσοῦ καθαροῦ. Λέγεται τις ποταμὸς χρυσοῦ ψήγματα φέρειν τοῖς παροικοῦσιν αὐτὸν ἀνθρώποις, οὐ τῆς φύσεως τῶν ὁδάτων τὸ χρυσοῦν τικτούσης, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ ποταμοῦ τὰς πηγὰς ἐν μεταλλικοῖς ὄρεσι διέρχεσθαι συνέθη, δι' ἐκείνων τῶν ὄρεων ὁ ποταμὸς βέων καὶ τὴν χρυσοῦν παρασύρων γῆν, θησαυρὸς τοῖς παροικοῦσι γίνεται, ἐσχεδιασμένον παρέχων τὸν πλοῦτον. Τοῦτον καὶ ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐμιμήσατο πρῶν τὸν ποταμὸν, ὡς περὶ διὰ μεταλλικῶν ὄρεων, τῶν Γραφῶν βέων, καὶ τὰ χρυσοῦ παντὸς τιμιώτερα νοήματα ταῖς ὑμετέραις κομίζων ψυχαῖς. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πτωχότερα τὰ ἡμέτερα ὑμῖν φαίνεται σήμερον. Ὁ γὰρ πενιχρὰς ἀπολαύων τραπέζης διηνεκῶς, ἀν εὐπορωτέρας μεταξὺ που τινὸς ἐπιτύχη, εἶτα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πάλιν ἐπανέβη, μᾶλλον αὐτῆς κατόψεται τὴν πενίαν. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ὀκνηρότερον ἀποδύσομαι. Ἴστε γὰρ, Παῦλον μαθητευθέντες, καὶ χορτάζεσθαι καὶ παίνῃν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑπερεῖσθαι, καὶ τοὺς πλουσίους θαυμάζειν, καὶ τοὺς πένητας μὴ διαπτύειν. Καὶ καθάπερ οἱ φίλοινοι καὶ οἱ φιλοπόται ἀσπάζονται μὲν τὸν ἀμείνω οἶνον, οὐ μὴν δὲ τοῦ καταδεεστέρου καταφρονουσίν· οὕτω δὴ καὶ ὑμεῖς περὶ τὴν τῶν θείων λογίων ἀκρόασιν μεμνηότες, ἀποδέχεσθε μὲν τοὺς σοφωτέρους τῶν διδασκάλων, καὶ τοῖς εὐτελεστέροις δὲ οὐ τὴν τυχοῦσαν παρέχετε σπουδὴν καὶ προθυμίαν. Οἱ μὲν γὰρ χαῖνοι καὶ διαλελυμένοι, καὶ πρὸς τὴν πολυτελεστέραν ναυτιῶσι τράπεζαν· οἱ δὲ διεγρηγμένοι καὶ νήφοντες, καὶ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, καὶ πρὸς τὴν πενεστέραν μετὰ πολλῆς τρέχουσι προθυμίας. Καὶ ὅτι οὐ κολακεία τὰ ῥήματα, ἀπὸ τῆς πρῶν ὑμῖν διαλέξεως γενομένης τοῦτο εἰδείξατε μάλιστα. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς περὶ γάμων λόγους ἐποιούμεθα πρὸς ὑμᾶς, δεικνύντες ὅτι μοιχεία τις ἀπηρτισμένη τὸ ἐκβάλλειν γυναῖκα, ἢ ἐκβεβλημένης λαμβάνειν, ζώντων ἐτι τῶν προτέρων ἀνδρῶν, καὶ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον ἀναγινώσκοντες τὸν λέγοντα, ὅτι Ὁ ἀπολυμένην γαμήσις μοιχᾶται, καὶ ὁ ἀπολύων γυναῖκα, παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι, πολλοὺς εἶδον κάτω κύπτοντας, τὸ πρόσωπον τύπτοντας, καὶ οὐδὲ ἀνανεῦσαι δυναμένους· τότε δὴ καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψας εἶπον· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὅτι οὐκ εἰς νεκρὰ ἀκοῆς ἐνηχοῦμεν, ἀλλ' ἐπιλαμβάνεται τῆς διανοίας τῶν ἀκούοντων τὰ [212] λεγόμενα μετὰ πολλῆς τῆς σφο-

δρότητος. Ἄμεινον μὲν γὰρ μηδ' ὅλως ἀμαρτεῖν· ὁ μικρὸν δὲ εἰς σωτηρίας λόγον, κατοδυνηθῆναι, καὶ καταγύναι τὸν ἀμαρτάνοντα τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, καὶ μαστιῆσαι τὸ συνειδὸς μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας· ἢ γὰρ τοιαύτη κατάγνωσις δικαιοσύνης ἐστὶ μέρος, καὶ ὅλως ἐπὶ τὸ μηκέτι ἀμαρτάνειν ἄγουσα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος λυπήσας τοὺς ἡμαρτηκότας ἔχαιρεν, οὐχ ὅτι ἐλύπησεν, ἀλλ' ὅτι τῆ λύπῃ διώρθωσεν. Ἐχάρην γὰρ, φησὶν, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· ἢ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργεῖται. Εἴτε γὰρ ὑπὲρ τῶν οἰκείων, εἴτε ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων τότε ἀμαρτημάτων ἤλγησατε, μυρίαν εἴητε ἐπαίων ἄξιοι. Ὅτε γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων ἀλγήσει τις, ἀποστολικά ἀποδεικνύται σπλάγχνα, καὶ τὸν ἄγιον ἐκείνον μιμεῖται τὸν λέγοντα· Τίς ἀσθερεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκιανδάλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Ὅτε δὲ ὑπὲρ τῶν οἰκείων δηγῆθῃ, τὴν τε ἐπὶ τοῖς ἤδη τολμηθεῖσι κόλασιν ἔσθεσε, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἑαυτὸν ἀσφαλέτερον διὰ τῆς λύπης ταύτης ἐποίησε. Διὰ ταῦτα καὶ γὰρ κύπτοντας ὄρων, καὶ στενάζοντας, καὶ τὸ πρόσωπον τύπτοντας, ἔχαιρον τὸν ἀπὸ τῆς λύπης ταύτης ἐνοῶν καρπὸν. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον περὶ τῆς αὐτῆς ὑμῖν ὑποθέσεως διαλέξομαι ὥστε τοὺς βουλομένους εἰς γάμον ἔλθειν, πολλὴν ὑπὲρ τοῦ πράγματος τοῦτου ποιῆσθαι πρόνοιαν. Εἰ γὰρ οἰκίας ὠνεῖσθαι μέλλοντες καὶ οἰκέτας, περιεργαζόμεθα καὶ πολυπραγμονοῦμεν τοὺς τε πωλοῦντας, τοὺς τε ἐμπροσθεν κτησαμένους, αὐτῶν τῶν πωλουμένων τῶν μὲν τὴν κατασκευὴν, τῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἔξιν, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς προαίρεσιν· πολλῶ μᾶλλον γυναικάς μέλλοντας ἀγεσθαι, πρόνοιαν τοσαύτην καὶ πολλῶ πλείονα ἐπιδεικνύσθαι χρῆ. Οἰκίαν μὲν γὰρ φαύλην οὖσαν ἀποδοῦναι πάλιν ἔξεστι, καὶ οἰκέτην σκαῖον φανεῖντα ἀποδοῦναι τῷ πεπρακῶτι πάλιν ἀφίεται· γυναικὰ δὲ λαμβάνοντα ἀποδοῦναι πάλιν τοῖς ἐκδεδωκόσιν οὐκ ἐνι, ἀλλὰ ἀνάγκη πᾶσα διὰ τέλους ἐνδὸν ἔχειν, ἢ πονηρὰν οὖσαν ἐκβάλλοντα, μοιχεῖν ἀλίσκεσθαι κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους. Ὅταν οὖν μέλλης λαμβάνειν γυναῖκα, μὴ τοὺς ἔξωθεν ἀναγίνωσκε νόμους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνων, τοὺς περ' ἡμῖν κειμένους· κατὰ γὰρ τούτους, οὐ κατ' ἐκείνους σοι μέλλει κρῖνειν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ Θεός· ἀκείνοι μὲν παροφθέντες, εἰς χρήματα τὴν ζημίαν πολλακίς ἤνεγκαν, οὗτοι δὲ τοῦτο παθόντες τῆ ψυχῆ τὰς ἀπαραιτήτους ἐπάγουσι τιμωρίας καὶ τὴν πῦρ ἐκεῖνο τὸ ἀσθεστον.

β'. Σὺ δὲ ὅταν μέλλης ἀγεσθαι γυναῖκα, πρὸς μὲν τοὺς ἔξω νομικοὺς μετὰ πολλῆς τρέχεις τῆς σπουδῆς, καὶ παρακαθήμενος αὐτοῖς, μετὰ πάσης ἀκριβείας ἐξετάζεις, τί μὲν ἐσθαι, ἐὰν ἄπαις τελευτήσῃ ἢ γυνὴ, τί δὲ ἐὰν ἔχουσα παῖδα, τί δὲ ἐὰν δύο καὶ τρεῖς, καὶ πῶς μὲν ἔχουσα πατέρα, πῶς δὲ οὐκ ἔχουσα τοὺς ἑαυ-

et honestate cæterisque virtutibus agamus, ut et Deum misericordem habentes regnum cælorum asse-

quamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

LAUS MAXIMI,

ET QUALES DUCENDÆ SINT UXORES (a).

1. *Maximus Chrysostomi collega laudatur.* — Quod quidem proximæ collectæ interesse mihi non contigerit, dolui: quod vero ipsi tum magis opiparam mensam nacti sitis, gavisus sum. Meus enim in trahendo jugo compar, nuper proscisso sulco ubere lingua inspersit etiam semina, omnique diligentia vestras excoluit animas. Vidistis linguæ puritatem, audistis bene tornatam orationem, datum est vobis aqua frui saliente in vitam æternam: vidistis fontem scatentem fluvii aurum purum deferentibus. Ferunt quemdam fluvium auri ramenta inferre accolis. non quod ejus aqua naturam auriferam habeat, sed quia fontes ejus oriuntur in montibus metallicis: per eos labens fluvius arenasque trahens aureas, accolentibus thesauros affert, ultro oblatiis divitiis. Hujus fluminis in morem nuper hic magister labendo per Scripturas tamquam montes metallicos, quovis auro pretiosiores sententias intulit vestris animis. Quapropter scio fore ut apparatus noster hodie vobis videatur exillior. Qui enim paupere mensa continue fruitur, si quando forte fortuna in copiosorem incidit, mox ad propriam reversus tantò magis sentit ejus inopiam. Attamen nihilo segnius orationem aggrediar. Nostis enim a Paulo docti et saturari, et esurire, et abundare, et egere, mirari divites, nec tamen pauperes contemnere (*Philipp. 4. 12*). Et quemadmodum vini amantes et potatores delectantur quidem generoso, sed deterius non fastidiunt: sic vos quoque qui deperitis divina eloquia, magistros doctiores suscipitis, ita tamen ut non vulgare studium impendatis etiam mediocribus. Qui enim luxu diffluunt, vel ad sumptuosam mensam nauseabundi discumbunt: contra sobrii qui esuriunt ac sitiunt justitiam, vel ad pauperem mensam magna alacritate accurrunt. Quod autem hæc non loquar ad gratiam, proximo, quem nuper ad vos habui (b), sermone satis apparuit. Cum enim multa verba faceremus de conjugio, docentes merum esse adulterium dimittere uxores, aut dimissas vivo etiamnum priore marito ducere, allegavimusque legem ab ipso Christo latam, ubi diserte legitur, *Qui dimissam ducit, committit adulterium, et qui præter stupri causam dimittit uxorem, facit eam adulteram* (*Matth. 5. 32*), animadverti multos demisso capite cedere sibi faciem, ac ne vultum quidem posse attollere: ad quod spectaculum sublatis in cælum oculis, Benedictus, dixi, Deus, quod non mortuis inclamemus auribus, sed no-

stra verba vehementer tangant auditorum animos.

Justificationis pars peccatum damnare. Mature de nuptiis deliberandum. — Satius quidem esset omnino a peccando abstinere, non parvum tamen ad salutem momentum est, agnitus peccatum damnare, et castigare diligenter conscientiam, utpote cum hoc ipsum justificationis pars sit, et imposterum a peccando arceat. Hinc est quod etiam Paulus eos, qui peccaverant, contristatos videus gaudebat, non ob eorum tristitiam, sed quod per hanc occasionem correcti essent. *Gaudeo, inquit, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad penitentiam: nam qui secundum Deum est dolor, is penitentiam ad salutem non dubiam parit* (*2. Cor. 7. 9. 10*). Ergo sive propriis, sive alienis peccatis tunc indoluistis, ingenti laude estis dignissimi. Nam et qui pro alienis dolet, apostolica præ se fert viscera, et beatum illum imitatur, dicentem, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (*2. Cor. 11. 29*)? Et qui propriis mordetur, debitam sceleribus suis poenam exstinxit, et per hunc dolorem in futurum se cautiorem reddidit. Hac de causa ego quoque cum viderem vos demisso capite, gementesque et tundentes faciem, gavisus sum cogitantes quantum sit fructus ejus tristitiæ. Quo fit ut et hodie idem argumentum tractare libeat, ut quibus cordi sunt nuptiæ, mature de hoc negotio deliberent. Si enim domum empturi aut mancipia, curiose consideramus tum venditores, tum priores dominos, ipsorum quoque venalium tam corporis habitudinem, quam indolem animi: quanto magis dispiciendum est de futura conjuge? Domum enim, si vitiosa sit, licet denue vendere, sicut et servum nequam compertum venditori restituere: uxorem vero semel acceptam non item fas est a quibus acceperis reddere: sed necesse est in perpetuum eam domi habere, nisi malis ea ut improba ejecta reus adulterii juxta legem divinam fieri. Quando igitur uxorem ducturus es, non solum civile jus, verum etiam ecclesiasticum legito: nam secundum hoc, non illud, extrema die judicandus a Deo es: et illo contempto sumpnum pecuniis tantum multaberis, hoc autem calcato in animæ supplicium incidet et ignem inexstinguibilem.

2. Tu vero uxorem ducturus externi juris peritoti diligenter consulis, et illos frequentans sollicitè disquiris, quid futurum sit, si ea decedat nullis relictis liberis, quid si filium relinquat, quid item si duo treve fuerint superstites, tum quomodo vivo patre suo defunctove rebus suis usura sit, quantum ex ejus patrimonio marito, quantum fratribus mulieris obvenire

(a) Collata cum Mss. Colbert. 970 et 1030, in quibus deest illud, *Laus Maximi*, perinde atque in Edit. Savil.: attamen genulorum existimo. vido in Monito. Admodum pauca hic occurrunt lectionum discrimina.

(b) supra, Honil. de libello repudi.

debeat : quando item universa uxoris bona retinenda sint, ita ut nihil ex eis alii concedendum sit, quando contra cedendum omnibus : aliaque similia percontaris curiosius, modis omnibus circumspiciens ne quid ex uxoris bonis ad agnatos ipsius redeat, quamvis, ut jam dixi, si quid præter opinionem acciderit, damnum te sequatur tantum pecuniarum ; attamen nihil horum contemnis. An non absurdum videtur, cum tantam rationem habeamus pecuniæ, animæ periculum et reddendam in illa die rationem contemnere, cum hic potissimum cura adhibenda sit ?

Paulus matrimonii leges præscribit. Uxores quomodo diligendæ. -- Ideo uxores ducturis suadeo ut beatum Paulum adeant, et leges apud eum de conjugio scriptas perlegant, cognitioque prius quod ille censet faciendum, si uxor contingat malitiosa aut vino dedita, si maledica aut fatua similive obnoxia vitio, tum demum de nuptiis cogitent. Si enim videris eum tibi permittere in uno quovis tali vitio deprehensam expellere domo, et aliam pro illa introducere, ut extra periculum constitutus bono esto animo. Quod si hoc non sinat, sed jubeat quodcumque præter impudicitiam vitium habentem diligere, obfirma animum, quasi laturus quamlibet ejus nequitiam. Sin hoc grave videtur et intolerabile, omnem curam adhibe ut commodam, æquis moribus præditam, et obsequentem uxorem ducas, certus quod, si malam duxeris, alterutrum necessario sequitur, ut aut feras perpetuam molestiam, aut si hoc nolis, ejecta illa reus fias adulterii. *Qui enim ejicit uxorem, inquit, absque causa fornicationis, facit eam adulteram : et qui sic dimissam ducit, committit adulterium (Matth. 5. 32).* Hæc si ante nuptias recte dispexerimus, et leges has cognoverimus, dabimus operam ut ab initio aptam et moribus nostris convenientem ducamus : quo facto non hoc tantum lucrabimur, quod eam nunquam ejiciemus, sed magno etiam affectu eam diligemus, quemadmodum Paulus præcipit. Cum enim dixisset : *Viri uxores diligant (Ephes. 5. 25)* : non hic constitit, sed modum etiam amoris præfluivit. [At quem tandem ? *Viri diligite uxores.* Dic quomodo ? quem mihi diligendi modum præscribis ? (a)] *Sicut et Christus dilexit Ecclesiam.* Et quomodo, quæso, Christus dilexit ? *Ita ut semetipsum pro ea traderet.* Itaque etiamsi mori pro uxore oporteat, nequaquam tergiversaberis. Nam si Dominus servam ita dilexit, ut semet pro ea traderet, multo magis conservam oportet sic diligi. Sed videamus, ne forte pulchritudo sponsæ aut præclara indoles sponsum attraxerit. Ne hoc quidem dicere possumus. Quod enim deformis ac impura fuerit, audi quæ deinceps sequantur. Nam eum dixisset, *Tradidit seipsum pro ea*, mox subjunxit, *Ut sanctificaret eam purificatam lavacro aquæ (Ibid. v. 26).* Cum autem dicit *purificatam*, ostendit impuram ante fuisse et contaminatam, idque non vulgari impuritate, sed longe maxima, ut quæ nidore ac fumo cruoreque cum aliis huiusmodi genus innumeris sordebat maculis. Attamen non

(a) Hæc, quæ unguis clauduntur, in Græco non exstant, sed Interpres legit.

aversatus est ejus deformitatem, sed transformavi in meliorem faciem renissis peccatis pristinis. Hunc et tu imitare. Etsi plurimum in te uxor peccaverit, totum ei remitte et condona : si male moratam nactus fueris, refringe eam ad bonitatem ac mansuetudinem, sicut et Christus Ecclesiam. Non solum enim immunditiam ejus abstersit, sed senium quoque abrasit exuto veteri homine, qui totus constabat e vitio. Quod etiam Paulus subindicat his verbis, *Ut exhiberet eam sibi ipsi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam (Ephes. 5. 27)* : non enim pulchram solum reddidit, sed et juvenem, non juxta naturam corporis, sed juxta voluntatis habitudinem. Nec hoc solum admiratione dignum est, quod nactus deformem, mala facie præditam, turpem ac vetulam, non aversatus est talem : sed quod morti seipsum obiciens refluxit eam in pulchritudinem incredibilem : sed quod etiam post hæc sæpe sordidatam animadvertens et maculatam, nec ejicit eam e thalamo, nec abruptit nexus conjugii ; sed mavult eam curare, et remediis corrigere. Quam multi enim, quæso, post acceptam fidem in peccata relapsi sunt ? nec tamen eos ob hoc fastidit : qualis fuit ille qui apud Corinthios stuprum commiserat, cum esset membrum Ecclesie ; nihilominus non exciuit id membrum, sed sanitati reddidit. Quin et Galatarum Ecclesia universa resiliit, et in Judaismum lapsa est, attamen ne illam quidem repulit, sed curam Pauli opera ad pristinam reduxit consuetudinem. Quemadmodum et in nostris corporibus si morbus acciderit, non membrum abscindimus, sed morbum pellimus : sic et cum uxore agendum est. Si quod insit ei vitium, ne ipsam ejicias, sed vitium abigito. Atqui uxor quidem emendari potest, membrum autem mutilum curare sæpe est impossibile ; et tamen quantum sciamus id incurabile, ne sic quidem rescindimus : sed cum alius loripes, alius ex crure laborans claudicet, alius manum aridam et emortuam circumferat, alius oculum lumine orbum, nemo tamen eorum oculum aut manum, aut crus pedemque vult amittere : et quamvis sint inutilia, cæterisque membris dedecus afferant, tamen innato quodam affectu ut partem ejusdem corporis ea prosequimur. An non igitur absurdum fuerit, ubi nulla speratur utilitas aut correctio, tantam adhibere sollicitudinem : ubi vero bona spes superest et facilis mutatio, nullam medicinam facere ? Nam innata vitia nullis cedunt remediis, voluntas autem depravata potest corrigi.

3. Quod si tuam uxorem post adhibita multa remedia neget curabilem, ut quæ obstinate mores suos retineat, ne tum quidem ableganda est : neque enim membrum incurabile recidimus. Est autem et hæc pars tui corporis : dictum est enim : *Erant duo in carne una (Gen. 2. 24).* Et membrum quidem curasse nullum operæ pretium fuerit, si ex infirmitate insanabile maneat ; contra uxoris vitio si medearis, licet insanabile maneat, magnum tibi propositum est præmium, si eam docueris et institueris. Quantumvis enim frustra sit omnis disciplina et institutio, tolerantia tamen tua mercede divinitus promissa non

τῆς χρήσεται πράγμασι, καὶ τί μὲν εἰς τοὺς ἀδελφούς ἤξει τοῦ κλήρου, τί δὲ εἰς τὸν συνοικούντα, καὶ πότε κύριος ἔσται τοῦ παντὸς, μὴδὲν ἀφεῖναι τὸν ἐκείνης παρασπασσάθαι μέρος, καὶ πότε τοῦ παντὸς ἐκπεσεῖται· καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα πολυπραγμονεῖς παρ' ἐκείνων καὶ ζητεῖς, πάντα περιῶν καὶ περισκοπῶν, ὅπως ἐκ μηδενὸς γένηται τρόπον τι τῶν γυναικῶν πραγμάτων εἰς τινα τῶν ἐκείνη προσηκόντων [213] ἔλθεῖν· καίτοι, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, εἰ καὶ τι συμβαίῃ τῶν ἀδοκίμων, ἐν χρήμασι ἔσται τὰ τῆς ζημίας, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀνέγγι τούτων οὐδὲν παριδεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἄστοπον, χρημάτων μὲν ἡμῖν ἀπύλλωσθαι μελλόντων, τσοσάτην σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι, ὑπὲρ δὲ ψυχῆς ὄντος ἡμῖν τοῦ κινδύνου καὶ τῶν εὐθυνῶν τῶν ἐκεῖ, μηδὲνα ποιεῖσθαι λόγον, δέον πρὸ τῶν ἄλλων πάντων ταῦτα ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν;

Διὸ παραινῶ καὶ συμβουλεύω τοὺς μέλλοντας ἀγεσθαι γυναικας, πρὸς τὸν μακάριον Παῦλον ἀπαντᾶν, καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ κειμένους περὶ γάμων ἀναγινώσκειν νόμους, καὶ μαθόντας πρότερον, τί κελεύει ποιεῖν, ὅταν πονηρὰ καὶ ὑπόουλος, καὶ μέθης ἐλάττω, καὶ λοῖδορος, καὶ ἀνοίας γέμουσα, καὶ ἴτιον ἄλλο τοιοῦτον ἐλάττωμα ἔχουσα τύχη γυνή, οὕτω διαλέγεσθαι περὶ γάμου. Ἄν μὲν γὰρ ἴδῃς ὅτι σοι δίδωσιν ἐξουσίαν ἐν τούτων εὐρόντα τῶν ἐλαττωμάτων ἐκβάλλειν μὲν ἐκείνην, εἰσάγειν δὲ ἕτεραν, ὡς παντὸς ἀπύλλωσθαι καὶ ἐπιεικῆ καὶ πειθῆνιον γυναικα λαβεῖν, εἰδὼς ὅτι δυοῖν ἀνάγκη θάτερον, ἢ πονηρὰν λαβόντα γυναικα φέρειν αὐτῆς τὴν ἐπάθθειαν, ἢ τοῦτο μὴ βουλόμενον, ἐκβαλόντα μοιχείᾳ ἀλλοσεσθαι. Ὁ γὰρ ἐκβάλλων γυναικα, φησὶ, παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι· καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμῶν μοιχάται. Ἄν ταῦτα παρ' τοῦ γάμου καλῶς ὤμεν διεσκεμμένοι καὶ τοὺς νόμους τούτους εἰδότες, πολλὴν ποιησόμεθα σπουδὴν, ὥστε ἐξ ἀρχῆς εὐρυθμόν τινα καὶ συμβαινουσάν τοῖς ἡμετέροις τρόποις γυναικα λαβεῖν· τοιαύτην δὲ λαβόντες οὐ τοῦτο καρπωσόμεθα μόνον, ὅτι οὐδέποτε αὐτὴν ἐκβαλοῦμεν, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἀγαπήσομεν τῆς σφοδρότητος, καὶ μεθ' ὅσης ὁ Παῦλος ἐκέλευσεν. Εἰπὼν γὰρ, *Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναικας, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ μέτρον ἡμῖν ἔδωκεν ἀγάπης, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν*. Καὶ πῶς ἠγάπησεν ὁ Χριστὸς; εἰπέ μοι. Ὅτι παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς. Ὅστε κἂν ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῶν γυναικῶν δέη, μὴ παραιτήσῃ. Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης τὴν δούλῃν οὕτως ἠγάπησεν, ὡς καὶ ἑαυτὸν ἐπιδοῦναι ὑπὲρ αὐτῆς, πολλῶν μᾶλλον σὲ τὴν ὁμόδουλον οὕτως ἀγαπᾶν χρή. Ἄλλ' ἴδωμεν μὴ ποτε τὴ κἀλλος τῆς νύμφης ἐπεσπασατο τὸν νυμφίον, καὶ ἢ ἀρετῆ τῆς ψυχῆς. Οὐκ ἔστι τοῦτο εἰπεῖν. Ὅτι γὰρ δυσσεδῆς ἦν καὶ ἀκάθαρτος, ἄκουσον τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γὰρ, *Παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς, ἐπήγαγεν, Ἴνα ἀγιάσῃ αὐτὴν καθαρῆς ἡμῶν λουτρῶ τοῦ ὕδατος*. Εἰπὼν δὲ, *Καθαρῆς αὐτὴν*, ἔδειξεν ἀκάθαρτον ὄνσαν ἔμπροσθεν καὶ ἑναγῆ, καὶ οὐχ ὡς ἔτυχε, ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην ἀκαθάρσιαν· κίεστη γὰρ καὶ κακῆ καὶ

λύθριον καὶ αἵμασι, καὶ μυρίαις ἑτέροις τοιαύταις κατεβρυστοῦτο κηλίειν. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐβδελύξατο τὴν ἀμορφίαν, ἀλλὰ μετέβαλε [214] τὴν ἀηθίαν, μετέπιασε, μετεβρόθυμισεν, ἀφῆκε τὰ ἡμαρτημένα. Τούτων καὶ σὺ μίμησαι. Κἂν μυρία ἀμάρτη ἢ συνοικουσα εἰς σὲ ἡμαρτήματα, πάντα ἄφες καὶ συγχώρησον· κἂν λάβῃς; οὐστροπον, μεταβρόθυμισον ἐπεικείῃ καὶ πραότητι, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐ γὰρ τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς μόνον ἀπέσμηξεν, ἀλλὰ καὶ τὸ γῆρας ἀπέξυσε, τὸν παλαιὸν ἀποδύσας ἄνθρωπον, τὸν ἐκ τῶν ἡμαρτημάτων συγχείμενον. Καὶ τοῦτο αὐτὸς αἰνιττόμενος πάλιν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἴνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἑνδοξον τῆς Ἐκκλησίας, μὴ ἔχουσαν σπῆλον ἢ ρυτίδα*· οὐ γὰρ καλὴν μόνον ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ νέαν, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς προαιρέσεως ἔξιν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ θαυμαστὸν, ὅτι λαβὼν ἀμορφον καὶ δυσσεδῆ καὶ αἰσχρὸν καὶ γεγρακυῖαν, οὕτε ἐβδελύξατο τὴν ἀμορφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς θάνατον ἑαυτὸν παριδῶκε, καὶ μετεβρόθυμισεν αὐτὴν εἰς κάλλος ἀμήχανον· ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ τοῦτο πολλάκις βυπουμένην, κηλιδουμένην ὀρών, οὐκ ἐκθάλλει, οὐδ' ἀποβρόθηνσιν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ μένει θεραπεύων καὶ διορ σόμενος. Πόσοι γὰρ, εἰπέ μοι, μετὰ τὸ πιστεῦσαι ἡμαρτον; ἀλλ' ὅμως αὐτοὺς οὐκ ἐβδελύξατο· οἶον, ὁ παρὰ Κορινθίους πεπορευκὼς μέλος τῆς Ἐκκλησίας; ἦν· ἀλλ' οὐκ ἐξέκοψε τὸ μέλος, ἀλλὰ διώρθωσεν. Ἡ Γαλατῶν Ἐκκλησία ἅπασα ἀπεσχίρησε, καὶ πρὸς ἰουδαϊσμὸν κατέπεσεν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἐκείνην ἐβέβαλεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Παύλου θεραπεύσας αὐτὴν, ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανήγαγε συγγένειαν. Ὅσπερ οὖν ἐν τοῖς σώμασι τοῖς ἡμετέροις, ἐπειδὴν γένηται νόσημα, οὐ τὸ μέλος ἐκκόπτομεν, ἀλλὰ τὸ νόσημα ἀπελαύνομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς ποιῶμεν. Ἐὰν γένηται τις ἐν αὐτῇ πονηρία, μὴ τὴν γυναικα ἐκβάλῃς, ἀλλὰ τὴν κακίαν ἀπέλασον. Καίτοι γυναικα μὲν διορθωσασθαι δυνατόν, μέλος δὲ πολλάκις πεπτωμένον θεραπεῦσαι οὐκ ἐνι· ἀλλ' ὅμως εἰδότες αὐτοῦ τὴν πῆρωσιν οὕσαν ἀνίατον, οὐδὲ οὕτως ἐκκόπτομεν· ἀλλὰ καὶ πόδα διεστραμμένον ἔχοντες πολλοὶ πολλὰκις, καὶ σκέλος χωλόν, καὶ χεῖρα ξηρὰν καὶ νενεκρωμένην, καὶ ὀφθαλμὸν ἐσθεσμένον, οὕτε τὸν ὀφθαλμὸν ἐξορύττουσιν, οὕτε τὸ σκέλος ἐκκόπτουσιν, οὕτε τὴν χεῖρα ἀποτέμνουσιν, ἀλλ' ὀρώντες οὕτε κέρδος ἐγγινόμενον ἐξ αὐτῶν τι τῷ σώματι, καὶ πολλὴν τοῖς λοιποῖς μέλεσιν αἰσχύνῃν, μένουσιν αὐτὰ ἔχοντες διὰ τὴν πρὸς τὰ λοιπὰ συμπάθειαν. Πῶς οὖν οὐκ ἄστοπον, ἔνθα μὲν ἀνίατος ἢ διορθωσις, καὶ κέρδος οὐδὲν, τσοσάτην ποιεῖσθαι πρόνοιαν· ἔνθα δὲ χρῆσται ἐλπίδες, καὶ πολλὴ ἢ μεταβολή, ἀπαγορεύειν τὴν θεραπείαν; Τὰ μὲν γὰρ τῇ φύσει πηρωθέντα ἀδύνατον ἀνακτῆσασθαι· πάλιν, τὴν δὲ προαίρεσιν διεστραμμένην δυνατόν μεταβρόθυμιασι.

γ'. Εἰ δὲ καὶ αὐτὴν λέγοις ἀνίατα νοσεῖν, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας τυχοῦσαν τῷ οἰκείῳ κερῆσθαι τρόπον, οὐδὲ οὕτως αὐτὴν ἐκβλητέον· οὕτε γὰρ τὸ μέλος ἀνίατα νοσοῦν ἐκκόπτεται. Μέλος δὲ καὶ αὐτὴ σὺν· *Ἐσοται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν*. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ μέλους, οὐδὲν ἔσται κέρδος ἡμῖν τῆς θεραπείας, ἐπειδὴν ὑπὸ τῆς ἀβρωστίας ἀδιόρθωτον φθάσῃ γενέσθαι· [215] ἐπὶ δὲ τῆς γυναικὸς, κἂν ἀνίατα μὲν νοσοῦσα, πολὺς ἡμῖν ὁ μισθὸς ἀποκείσεται διδάσκουσι, παιδαγωγούσι. Κἂν μὴδὲν ἐκείνη παρὰ τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας κερδαίῃ, τῆς γοῦν ὁμοιοτήτος πολλὴν παρὰ τοῦ

θεοῦ ληψόμεθα τὸν μισθὸν, ὅτι διὰ τὸν ἐκείνου φόβον τοσαύτην ὑπομονὴν ἐπεδειξάμεθα, καὶ τὴν κακίαν αὐτῆς· πρῶτος ἠνέγκαμεν, καὶ τὸ μέλος ἡμῶν ἐκρατήσαμεν. Μέλος γὰρ ἡμῶν ἀναγκαῖον ἡ γυνή· καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν μάλιστα δεῖ φιλεῖν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο διδάσκων πάλιν ὁ Παῦλος· ἔλεγεν· *Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα*. Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Καθάπερ γὰρ ἡ Εὐαγγελιστὴν, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ γέγονεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ*. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἡ Εὐαγγελιστὴν ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τοῦ Ἀδάμ γέγονεν, ἅπαντες ἴσμεν, καὶ σαφῶς ἡ Γραφή τοῦτο εἴρηκεν, ὅτι ἐπέβαλεν ἑκστασιν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἠκοδόμησε τὴν γυναῖκα· ὅτι δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ συνέστη, πόθεν ἔχει τις ἀν' ἀποδείξει; Καὶ τοῦτο ἡ Γραφή δείκνυσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Χριστὸς εἰς τὴν σταυρὸν ἀνῆλθέη, καὶ προσηλώθη, καὶ ἀπέθανε, *Προσελθὼν εἰς τῶν στρατιωτῶν ἔνυξεν αὐτοῦ τὴν πλευρὰν, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ*· καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὕδατος ἡ Ἐκκλησία ἅπασα συνέστηκε. Καὶ μαρτυρεῖ αὐτὸς λέγων, ὅτι *Ἐάν μή τις ἀναγεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. Τὸ δὲ αἷμα, πνεῦμα λέγει. Καὶ γεννώμεθα μὲν διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ βαπτίσματος, τρεφόμεθα δὲ διὰ τοῦ αἵματος. Ὅρα; πῶς ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐσμὲν, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ αἵματος ἐκείνου καὶ τοῦ ὕδατος τιτρώμενοι καὶ τρεφόμενοι; Καὶ καθάπερ, τοῦ Ἀδάμ καθεύδοντος, ἡ γυνὴ κατεσκευάζετο, οὕτω, τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος, ἡ Ἐκκλησία διεπλάττετο ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον χρὴ φιλεῖν τὴν γυναῖκα, ὅτι μέλος ἡμῶν ἐστίν, καὶ ἐξ ἡμῶν ἔσχε τὴν τῆς δημιουργίας ἀρχήν· ἀλλ' ὅτι καὶ νόμον ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦτου τέθεικεν ὁ Θεός, οὕτω λέγων· *Ἄντι τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν*. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοῦτον ἡμεῖς ὁ Παῦλος ἀνέγνω τὸν νόμον, ἵνα πανταχόθεν ἡμᾶς πρὸς τὸν ἔρωτα συναλλάσῃ τοῦτον. Καὶ σκόπει σοφίαν ἀποστολικήν· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῶν θείων νόμων, οὔτε ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων μόνον, εἰς τὴν ἀγάπην ἡμᾶς; ἐνάγει τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τούτων καὶ ἀπ' ἐκείνων ἐναλλάξας ἀμφοτέρω ταῦτα τίθησιν· ἵνα ὁ μὲν ὑψηλότερος καὶ φιλοσοφώτερος ἀπὸ τῶν ἀνωθεν, ὁ δὲ ἀσθενής ἀπὸ τῶν κάτωθεν καὶ τῶν τῆς φύσεως εἰς φίλτρον ἐνάγηται. Διὰ τοῦτο ἀρχόμενος μὲν ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ κατορθωμάτων, τὴν παραινέσιν εἰσάγει οὕτω λέγων· *Ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν*· εἶτα πάλιν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων· *Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ [216] ἑαυτῶν σώματα*· εἶτα πάλιν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· ὅτι μέλη ἐσμὲν ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ· εἶτα πάλιν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων· *Ἄντι τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν*

γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ τὸν νόμον ἀναγκοῦς τοῦτον φησὶ· *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν*. Πῶς μέγα ἐστίν; εἰπέ μοι. Ὅτι τὸν ἅπαντα θαλαμμομένη ἡ κόρη χρόνον, μηδέποτε τὸν νυμφίον ἐωρακυῖα, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας οὕτω ποθεῖ καὶ στέργει ὡς σῶμα οἰκεῖον· πάλιν ὁ ἀνήρ, ἦν οὐδέποτε εἶδεν, ἦς οὐδέποτε τῆς ἐν λόγῳ ἐκοινώνησε συνοουσίας, ταύτην κακείνος ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἁπάντων προτίθησι, καὶ τῶν φίλων, καὶ τῶν οἰκεῖων, καὶ τῶν γεννησαμένων αὐτῶν. Οἱ γονεῖς πάλιν, ἂν μὲν ἐξ ἐτέρας ὑποθέσεως ἀφαιρηθῶσι χρήματα, δάκνουνται, ἀλογοῦσιν, εἰς δικαστήριον τοὺς ἀφελόμενους ἔλκουσιν· ἀνθρώπων δὲ πολλὰ καὶ μηδέποτε ὀφθέντι, μηδὲ γνωρισθέντι, καὶ τὴν θυγατέρα τὴν ἑαυτῶν καὶ προῖκα χρημάτων πολλῶν ἐχειρίζουσι. Καὶ χαίρουσι τοῦτο ποιοῦντες, καὶ οὐχ ἠγοῦνται ζημίαν εἶναι τὸ γινόμενον· ἀλλ' ὀρῶντες τὴν θυγατέρα ἀπαγομένην, οὐ συνηθείας μέμνηται, οὐκ ἀλογοῦσιν, οὐ δάκνουνται, ἴσμεν καὶ εὐχαριστοῦσι, καὶ εὐχῆς ἔργον εἶναι νομίζουσι τὸ καὶ τὴν θυγατέρα εἶδεν τῆς οἰκίας; ἐξαγομένην, καὶ πολλὰ μετ' ἐκείνης χρήματα. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἐνοήσας ὁ Παῦλος, ὅτι τοὺς γονεῖς ἀφέντες ἀμφοτέροι ἀλλήλοις συνδουλοῦνται, καὶ χρόνον τοσοῦτον συνηθείας ἡ τότε συντυχία τυραννικωτέρα γίνεται, καὶ συνιδῶν, ὅτι οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὁ Θεὸς τοὺς ἔρωτας τούτους ἐγκατέσπειρε, καὶ τοὺς ἐκδιδόντας καὶ τοὺς ἐκδιδομένους μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιεῖν παρεσκεύασε, φησὶν· *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν*. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν παιδῶν, τὸ παιδίον τεχθὲν ἀπὸ τῆς βύβως εὐθείας ἐπίσταται τοὺς γονεῖς; οὐ φεγγόμενον· οὕτω δὲ καὶ νυμφίος καὶ νύμφη, οὐδενὸς συνάγοντος, οὐδενὸς κραινοῦντος καὶ συμβουλεύοντος, ἀπὸ τῆς βύβως ἀλλήλοις συμπλέκονται. Εἶτα ἰδὼν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο ἐγένετο, καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας· μάλιστα, ἐξεπλάγη καὶ ἐθαύμασε. Πῶς οὖν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦτο ἐγένετο; Καθάπερ ὁ νυμφίος τὸν πατέρα ἀφείλετο πρὸς τὴν νύμφην ἐρχεται, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὸν πατρικὸν ὀρόνον ἀφείλετο πρὸς τὴν νύμφην ἦλθεν· οὐχ ἡμᾶς ἀνω ἐκάλεσεν, ἀλλ' αὐτὸς πρὸς ἡμᾶς παρεγένετο. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς ὅτι ἀφήκε, μὴ μεταστάσει νοήσης. ἀλλὰ συγκατάδοσιν· καὶ γὰρ καὶ μεθ' ἡμῶν ὦν, μετὰ τοῦ Πατρὸς ἦν. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν*. Μέγα μὲν ἐστὶ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων γινόμενον· ὅταν δὲ ἴω εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὸ συμβαῖνον, τότε ἐκπλήττωμαι, τότε θαυμάζω. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν*, ἐπηγάγετο· *Ἐγὼ δὲ λέγω, εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν*. Εἰδὼς τοίνυν ἠλίκοι μυστήριον ἐστὶν ὁ γάμος, καὶ ἠλίκοι πράγματος τύπος, μὴ ἀπλῶς, μηδὲ ὡς ἔτυχε περὶ τούτου βουλεύου, μηδὲ χρημάτων ἐπιπορίαν ζητεῖ μέλλων ἀγεσθαι νύμφην. Οὐ γὰρ κληρίαιον, ἀλλὰ βίου κοινωνίαν εἶναι τὸν γάμον δεῖ νομίζειν.

[217] δ'. Καὶ γὰρ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων, Ὁ δεῖνα εἰπορώτερος γέγονεν ἀπὸ τοῦ γάμου, πένης ὦν· ἐπειδὴ γυναῖκα εὐπορον ἔλαβε, πλουτεῖ καὶ τρυφᾷ νῦν. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; ἀπὸ γυναικὸς κερδαίνειν ἐπιθυμεῖς, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ, οὐδὲ ἐρυθριᾷς; οὐδὲ εἰς τὴν γῆν καταδύῃ τοιούτους κερδῶν ἐπιζητῶν τρόπους; καὶ ποῦ ταῦτα ἀνδρὸς τὰ ῥήματα; Γυναικὸς ἐν ἐστὶ μόνον, τὰ συλλεγόμενα διαφυλάττειν, τὰς προσόδους διατηρεῖν, τῆς οἰκίας ἐπιμελεῖσθαι· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὴν ἔδωκεν ὁ Θεός, ἵνα ἐν τούτοις ἡμεῖς βοήθῃ μετὰ τῶν ἄλλων ἁπάντων. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν βίον τὸν

frustrabitur, quod propter Dei timorem tantum molestiarum sustinueris, et morosam feminam æquo animo tuleris, et membrum tuum constanter pertuleris. Est enim uxor membrum nostrum necessarium; et hoc potissimum nomine debetur ei benevolentia. Quod et Paulus his verbis præcipit: *Sic debent viri suas uxores diligere sicut propria corpora. Nemo enim unquam suam carnem odio habuit, sed nutrit et fovet illam, sicut et Christus Ecclesiam, quoniam membra sumus ejusdem corporis, ex carne ejus et ossibus ejus* (Ep. 5. 28-30).

Ecclesia cum Eva collata. — [Magnum hic subindicavit mysterium, dicens, *Ex carnibus ejus et ossibus ejus* (a).] Sicut enim Eva, inquit, ex latere Adami prodiit, ita et nos e Christi latere. Hoc enim est, *Ex carne ejus et ossibus ejus* (Gen. 2. 21). Sed Evam quidem e latere Adami prognatam scimus omnes, et diserte hoc in Scriptura legitur, quod immiserit in eum soporem, et exempta una e costis ejus ædificaverit mulierem: quod autem Ecclesia e Christi latere orta sit, undenam discere possumus? Hoc quoque Scriptura indicat. Postquam enim Christus in crucem sublatus et affixus exspiravit, *Accedens unus militum pupugit latus illius, et exiit inde sanguis et aqua* (Joan. 19. 34): et ex illa aqua et sanguine tota constat Ecclesia. Testis est ipse dicens: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum cælorum* (Joan. 3. 5): sanguinem autem appellat spiritum. Et nascimur quidem per aquam baptismatis, alimur autem per sanguinem. Vides quomodo simus ex carne ejus, et ex ossibus ejus, dum ex sanguine illo et aqua tum nascimur, tum alimur? Et quemadmodum Adamo dormiente mulier est condita, sic Christo mortuo facta est Ecclesia ex ejus latere. N. c. ob hæc tantum amanda est uxor, quod membrum nostrum est, et ex nobis originem habuit, sed quia legem etiam super hoc Deus statuit, sic dicens, *Propterea relinquet homo patrem suum et matrem, et adheret uxori suæ, et erunt duo in carne una* (Gen. 2. 24). Nam ideo nobis hanc legem Paulus legit, ut modis omnibus nos ad hunc amorem compelleret. Hic mihi considera sapientiam apostolicam: non enim solis divinis aut solis humanis legibus nos inducit ad amandas conjuges, sed mixtim utrisque: ut sublimes quidem viri ac philosophici magis moveantur cælestibus, infirmos autem et humiles naturale amoris incitamentum magis moveat. Ideo primum a Christi beneficiis doctrinam hanc incipit sic dicens, *Diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam* (Ephes. 5. 25); deinde rursus idem agit humanis rationibus: *Sic debent viri suas uxores diligere, ut una ipsorum corpora* (Ephes. 5. 28), deinde rursus ad Christum revertitur: *Quoniam membra sumus ex corpore ejus, et ex carne ejus, et ex ejus ossibus* (Ib. v. 30); ac rursus ad humanas rationes redit, *Propterea relinquet homo patrem suum et matrem, et adheret uxori suæ* (Ib. v. 31); lectaque hac lege: *Mysterium, inquit, hoc magnum est* (Ibid. v. 32).

(a) hæc, quæ uncinis clauduntur, non sunt in Græco, sed hæc legit Interpres.

Parentibus præferenda uxor. — Quomodo magnum est, dic mihi? Quod virgo asservata omni tempore, sponsum numquam ante visum, mox a prima die sic desiderat, et amat tamquam corpus proprium: rursus vir quam numquam vidit, numquam alloquutus est, mox a prima die præfert cæteris omnibus, et amicis et familiaribus, denique ipsis parentibus. Parentes item, si per aliam causam auferatur eis pecunia, dolenter ferunt, et in jus trahunt eum qui abstulit: homini autem sæpe numquam ante viso et ignoto etiam dotem una cum filia luculentam in manus dant. Idque libenter faciunt, neque se damno affici existimant; sed videntes abduci filiam non meminerunt consuetudinis, non dolent, non anguntur, sed gratias agunt insuper, et rem optabilem putant filiam e domo cum multa abduci pecunia. Hæc igitur omnia Paulus considerans, quod parentibus relictis ambo sibi mutuis jungantur nexibus, novumque consortium majorem antiqua consuetudine vim accipiat: animadvertensque non esse hoc humanum negotium, sed divinitus amoris tales inseri, ut nuptæ pari et tradentium et accipientium cum lætitia clocentur atque assumantur, *Mysterium, inquit, hoc magnum est.* Et sicut recens natus infantulus ad aspectu statim parentes agnoscit, priusquam sciat voces edere: ita sane et sponsus ac sponsa, nemine sequestro, nemine hortatore, primo statim aspectu conciliantur invicem. Id cum in Christo etiam animadvertisset, et præsertim in Ecclesia, non sine stupore quodam admiratus est. Quomodo igitur in Christo et Ecclesia idem contigit? Sicut sponsus relicto patre ad sponsam properat, ita et Christus relicto paterno solio, venit ad sponsam: non nos evocavit ad supera, sed ipse ultro ad nos advenit. Cum autem adventum audis, non migrationem, sed attemperationem intellige: nam etiam cum nobiscum esset, cum Patre erat. Quapropter inquit: *Mysterium hoc est magnum.* Magnum sane etiam apud homines; sed cum video in Christum quoque et Ecclesiam idem competere, tum certe miraculo rei reddor attonitus. Quamobrem cum dixisset, *Mysterium hoc magnum est*, subjecti mox: *Ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. 5. 32). Itaque cum scias quantum sit in conjugio mysterium, et quanti figura negotii, non temere de hoc delibera, neque ducturus sponsam, pecuniarum accessionem respice. Non enim negotiatio, sed vitæ societas conjugium existimandum est.

4. *Mulier creata ut auxilietur viro.* — Multos enim audivi dicentes, Ille opulentior post nuptias factus est, cum fuisset pauper antea; nunc ducta uxore divite et ipse agit in deliciis. Quid ais, bone vir? ex uxore lucrari cupis, et non erubescis? non præ pudore sub terram te abdis talium lucrorum appetens? hæccine sunt verba viri? Mulieris unum est officium, ut parta custodiat, ut conservet redditus, et curet rem domesticam: nam idcirco eam Deus dedit, ut hac in re et in cæteris nobis sit auxilio. Quoniam enim vita hæc nostra e duobus constat, e rebus privatis et pu-

llicis, suam utrique partem Deus attribuit, femineo quidem generi curam rei domesticæ, viris autem negotia publica, ferensia, judicia senatoria, militaria, cætera denique omnia. Non potest mulier hastam torquere aut jaculari spiculum; sed colum potest sumere, et telam texere, et cætera negotia domestica obire egregie. Non potest in senatu sententiam dicere; sed potest de re familiari ferre sententiam, et sæpe melius quam maritus prospexit rebus domesticis. Non potest administrare publica; sed pulchre potest educare liberos, quæ quidem præcipua est possessio: potest ancillarum malefacta deprehendere, et in officio continere familiam, alias securitates exhibere marito illumque liberare sollicitudine, dum ipsa domi curat penum, lanificium, culinam, decorem vestium, cæteraque neque decora maribus, neque facilia, si sibi illa usurpare voluerint. Est enim et hoc divinæ providentiæ, quod is qui in majoribus negotiis est utilis, in minoribus reperitur deterior, ut necessaria sit mulierum opera. Si enim in utrisque vir præcelleret, facile contemneretur genus femineum: contra si in præstantioribus major esset usus mulierum, plene essent insolentia. Quamobrem non commisit uni utraque, ne alterius generis deterior fieret conditio ut supervacanei: nec tamen ex æquo distribuit officia, ne inter æquatos honore oriretur de principatu contentio, uxoris non dignantibus viris prærogativa credere: sed quo et concordie et decoro prospiceret, ita ordine suas cuique sexufunctiones distribuit, ut utilior ac magis necessaria pars viro obtingeret, minor autem et inferior femineæ; et ille quidem propter præcipuum sui usum fieret honorabilis, hæc vero propter viliora ministeria contra conjugem non insurgeret.

Sola virtus et morum probitas in uxore quaerenda. Uxor divitis incommoda.—Hæc igitur omnes cum sciamus, unum tantum quaeramus, nempe virtutem animi, et morum egregiam indolem, ut pace fruamur, et oblectemur concordia perpetuaque benevolentia. Qui enim divitem duxit uxorem, dominam magis sibi quaesivit, quam conjugem. Cum enim et absque hoc mulieres ingenio superbo sint honorisque cupido, si opes quoque accesserint, quomodo erunt maritis tolerabiles? Qui autem æqualem duxit, aut opibus sibi impari, iis adjutricem duxit et sociam, et omnia bona suis induxit ædibus. Ipsa enim paupertatis necessitas ei persuadet, ut maritum colat modis omnibus, cedens illi et obsequens per omnia: sicque contentio, rixæ, insolentiæ, contumeliarum materia tollitur: pacis autem, concordie, dilectionis consensusque accedit vinculum. Pax igitur et jucunda consuetudo quaerenda est, non pecunia. In hoc factum est conjugium, non ut rixis plena sit domus et bellis, non ut lites adsint et contentio, non ut mutuis laboremus dissidiis, et sic vivamus ut vitæ tædeat: sed ut fruamur adjutorio, et portum habeamus, refugium atque solatium, quo levius feramus incommoda, utque jucundis uxoris recreemur colloquiis. Quot divites ductis opulentis uxoribus, re aucta exciderunt a volu-

ptate concordie, ne mensa quidem vacante a quotidianis pugnis et contentionibus? quot pauperes ductis etiam pauperioribus vivunt in pace, et admodum læti solem hunc aspiciunt; divites contra omnibus affluentibus deliciis, propter uxores vitam exosam habent, et mortem votis expetunt? adeo nulla est pecuniarum utilitas, nisi in bonam animam inciderint. Et quid opus est de pace loqui et concordia, quando ditioem duxisse nonnunquam ad pecunias parandas fuit obstaculum? Fit enim interdum ut qui totam substantiam in accessione dotis uxoriæ contribuit, paulo post ob immaturum conjugis obitum totam dotem numerare cogatur affinibus: et quemadmodum naufragi enatant nudo corpore, ita et hic post tot contentiones, rixas, lites et injurias agre tueatur libertatem corporis. Et sicut insatiabiles negotiatores repleta navi innumeris sarcinis, et congestis pluribus quam perferri possint oneribus, merso navigio perdunt omnia: ita et qui prægraves opibus sequuntur nuptias, dum majorem per conjugium adipisci se putant substantiam, amittunt et eam, quæ prius ipsis fuerat: sicut enim illic unius fluctus impetu navis opprimitur: sic et hic immatura mors conjugis superveniens cum uxore etiam rem omnem eripit.

5. Hæc igitur omnia cogitantes non pecunias spectemus, sed probitatem, honestatem, et prudentiam. Mulier enim cordata, probata, modesta, sit licet pauper, paupertatem commodius feret quam divitias: sicut contra morosa, contentiosa, et intemperans, etiamsi ingentes thesauros in ædibus inveiat, quavis procella citius eos dissipat, maritumque et paupertate et innumeris involvit calamitatibus. Non igitur divitias quaeramus, sed quæ præsentibus facultates dispenset commode.

Cur institutum fuerit conjugium. Exemplum Abrahami filio suo uxorem quaerentis.—Ante omnia dicitur quaenam fuerit causa conjugii, et quamobrem in communem vitam introductum sit, nec quidquam requiramus amplius. Quæ igitur fuit causa conjugii, et cur illud datum est divinitus? Audi Paulum dicentem, *Ad vitandus autem scortationes quisque suam uxorem habeat* (1. Cor. 7. 2). Non dixit, Ut evitetur paupertas, et parentur divitiæ: sed quid? Ut scortationem evitemus, ut moderemur concupiscentiam, ut vivamus sobrie, ut Deo placeamus contenti uxore propria: hoc nobis offert conjugium, hic ejus fructus, hæc inde lucrum est. Cave igitur omisissis potioribus secteris quæ minoris sunt pretii: mens enim sobria longe præstat divitiis. Hoc enim unum in conjugio spectandum est maxime, ut peccatum effugiamus, ut immunes simus a scortationibus: in hoc quaerendæ sunt nuptiæ, ut ad vitam pudice degendam nos adjuvent: quod ita demum futurum est, si talis sponsa contigerit, quæ ad pietatem, ad temperantiam et probitatem nos magnam redigat. Corporis enim pulchritudo nisi conjunctam habeat virtutem animi, poterit quidem maritum usque ad decem aut viginti, triginta dies capere, sed eandem vim non obtinebit ulterius, quod incentivum illud amoris vaneat detecta ma-

ἡμέτερον οὐο ταῦτα συγκροτεῖν εἴθε, τὰ πολιτικὰ καὶ ἰδιωτικὰ πράγματα, διελὼν ἀμφοτέρω ταῦτα ὁ Θεός, ταύτη μὲν τὴν τῆς οἰκίας προστασίαν ἀπένειμε, τοῖς δὲ ἀνδράσι τὰ τῆς πώλεως ἅπαντα πράγματα, τὰ τε ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, δικαστήρια, βουλευτήρια, στρατηγίας, τὰ ἄλλα πάντα. Οὐ δύναται ἀκοντίζαι δῆρον, οὐδὲ ἀφείναι βέλος ἢ γυνή· ἀλλ' ἡλακάντη δύναται λαθεῖν, καὶ ἰσὸν ὑφᾶναι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν διαθεῖναι καλῶς. Οὐ δύναται γνώμην εἰσηγήσασθαι ἐν βουλευτηρίῳ· ἀλλὰ δύναται γνώμην εἰσηγήσασθαι ἐν οἰκίᾳ, καὶ πολλάκις ἅπερ συνείδεν ὁ ἀνὴρ τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν, βέλτιον αὕτη συνείδεν. (Ὁ) δύναται τὰ δημόσια διαθεῖναι καλῶς· ἀλλὰ δύναται παιδία διαθρῖψαι καλῶς, τὸ κεφάλαιον τῶν κτημάτων· δύναται θεραπευτικῶν κακουργίας συνείδεν, καὶ σωφροσύνης ἐπιμεληθῆναι τῶν διακονουμένων, τὴν ἄλλην ἅπαντα τῷ συνοικούντι παρέχειν ἄδειαν, καὶ πάσης αὐτὸν τοιαύτης ἀπαλλάξει φροντίδος ἐν οἴκῳ, ταμείων, ἐργουργίας, ἀρίστου παρασκευῆς, ἱλατιῶν εὐσχημοσύνης, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπιμελουμένην, ἅπερ ἀνδρὶ οὐτε εὐπρεπές, οὐτε εὐκόλον μεταχειρίσασθαι ποτε, κἂν μυρία φιλονεικῆ. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοτιμίας καὶ σοφίας ἔργον, τὸν ἐν τοῖς; μείζονσι χρήσιμον, ἐν τοῖς ἐλάττωσι καταδέεστερον καὶ ἀχρηστον εἶναι, ἵνα ἀναγκαῖα γένηται τῆς γυναικὸς ἢ χρεῖα. Εἰ γὰρ ἐν ἀμφοτέροις ἐποίησε τὸν ἀνδρα ἐπιτηδεῖον εἶναι, εὐκαταφρόνητον ἂν τὸ τῶν γυναικῶν ἐγένετο γένος· πάλιν, εἰ τὸ μείζον καὶ χρησιμώτερον ἐπέτερεψε τῇ γυναικί, πολλῆς ἂν ἐπέπλησε τὰς γυναῖκας τῆς ἀπονοίας. Διὰ τοῦτο οὐτε ἀμφοτέρω ἐνὶ ἔδωκεν, ἵνα μὴ τὸ ἕτερον ἐλαττωθῆ γένος, καὶ περιττὸν εἶναι δοκῆ· οὐτε ἐξίσης ἀμφοτέρω ἑκατέρῳ διένειμεν, ἵνα μὴ πάλιν ἐκ τῆς ἰστικίας μάχη τις γένηται καὶ φιλονεικία, τῆς αὐτῆς προσδρίας τοῖς ἀνδράσι φιλονεικουσῶν ἀξιοῦσθαι τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τῆς εἰρήνης προνοῶν, καὶ τὴν πρέπουσαν ἐκάστῳ τάξει διατηρῶν, εἰς οὐο ταῦτα διελὼν ἡμῶν τὴν ζῶην, τὸ μὲν ἀναγκαῖότερον καὶ χρησιμώτερον τῷ ἀνδρὶ, τὸ δὲ ἐλαττον καὶ καταδέεστερον εἰδῶκε τῇ γυναικί· ἐν' ὃ μὲν διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρεῖας περισπούδαστος ἡμῖν ἦ, ἡ δὲ διὰ τὸ καταδέεστερον τῆς διακονίας; μὴ κατεξανιστάται τοῦ συνοικούντος.

Ταῦτ' οὖν ἅπαντες εἰδότες, ἐν μόνον ζητῶμεν, ψυχῆς ἀρετὴν καὶ εὐγένειαν τρόπων, ἵνα εἰρήνης ἀπολαύωμεν, ἵνα ἐντρυφῶμεν ἐν ὁμοιοῖα καὶ ἀγάπῃ διηνεκεῖ· Ὁ μὲν γὰρ εὐπορον λαβὼν γυναῖκα, δέσποιναν μᾶλλον ἔλαβεν ἢ γυναῖκα. Εἰ γὰρ, καὶ γωρὶς τοῦτου, φρονήματός εἰσιν αἱ γυναῖκες ἐμπεπλησμέναί, καὶ πρὸς δόξης ἔρωτα εὐέμπυτοι, ἂν καὶ ταύτην προσλάβωσι τὴν προσθήκην, πῶς ἔσονται [218] φορηταί τοῖς συνοικούντι αὐταῖς; Ὁ δὲ ὁμότιμον ἢ πενεστέρων λαβὼν γυναῖκα, βοηθὸν καὶ σύμμαχον ἔλαβε, καὶ πάντα εἰς τὴν οἰκίαν εἰσῆγαγε τὰ ἀγαθὰ. Ἡ γὰρ τῆς πενίας ἀνάγκη θεραπεύειν αὐτὴν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ἀναπέθει τὸν ἀνδρα, καὶ πάντα εἴκειν καὶ πειθεσθαι, καὶ ἔριδος μὲν, καὶ μάχης, καὶ ἀπονοίας, καὶ ὕβρεως πᾶσαν ἀναιρεῖ πρόψαιον εἰρήνης δὲ, καὶ ὁμοιοίας, καὶ ἀγάπης, καὶ συμφωνίας γίνεσθαι σύνδομος. Μὴ τοῖνον τοῦτο ζητῶμεν ὅπως χρήματα ἔχωμεν, ἀλλ' ὅπως εἰρήνην, ὅπως ἡδονῆς ἀπολαύωμεν· διὰ τοῦτο γάμος, οὐχ ἵνα πολέμου καὶ μάχης τὰς οἰκίας ἐμπιπλώμεν, οὐχ ἵνα ἔφρῃς καὶ φιλονεικίας ἔχωμεν, οὐχ ἵνα πρὸς ἀλλήλους ἐπαστασιάζωμεν, καὶ ἀβίωτον τὸν βλον ποιῶμεν, ἀλλὰ ἵνα βοηθείας ἀπολαύωμεν, καὶ λιμένα ἔχωμεν καὶ

καταφυγὴν, καὶ παραμυθίαν τῶν ἐπιχειμένων κικῶν. ἵνα μεθ' ἡδονῆς τῇ γυναικί διαλεγοῖμεθα. Πόσοι πλουτοῦντες, γυναῖκας λαβόντες εὐπόρους, τὴν οὐσίαν αὐξήσαντες, τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ὁμόνοιαν κατέλευσαν, καθημερινὰς μάχας ἐπὶ τῆς τραπέζης ποιούμενοι, φιλονεικίας ἔχοντες; πόσοι πένητες πενεστέρως λαβόντες, εἰρήνης ἀπολαύουσι, καὶ μετ' εὐφροσύνης πολλῆς τὸν ἥλιον τοῦτον βλέπουσιν οἱ δὲ εὐποροί, πανταχόθεν αὐτοῖς περικειμένης τρυφῆς. διὰ τὰς γυναῖκας ἠδύξαντο πολλάκις ἀποθανεῖν, καὶ τῆς παρούσης ἀπαλλαγῆναι ζωῆς; οὕτως οὐδὲν χρημάτων ὄφελος, ὅταν ψυχῆς μὴ ἐπιτυγχάνωμεν ἀγαθῆς. Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ εἰρήνης καὶ ὁμοιοίας; Καὶ γὰρ εἰς αὐτὴν τῶν χρημάτων τὴν κτήσιν πολλάκις τὸ πλουσιωτέραν λαθεῖν ἡμᾶς παρέδραψεν. Ὅταν γὰρ εἰς τὸν τῆς προικὸς λόγον ἅπαντα τὴν περιουσίαν ἐπιδοῦς, εἶτα ἀώρου συμβάντος θανάτου, καταθαλεῖν παρὰ τῶν κτεστων ἀναγκάζεται τὴν προῖκα ἅπαντα· καθάπερ οἱ ναυάγιον ὑπομένοντες ἐπὶ τῆς θαλάσσης τὸ σῶμα διασώζουσι μόνον, οὕτω δὴ καὶ οὗτος, μετὰ πολλὰς φιλονεικίας, καὶ μάχας, καὶ ὕβρεις, καὶ δικαστήρια, μόλις τὸ σῶμα ἐλεύθερον ἔχων ἐξέρχεται. Καὶ καθάπερ οἱ τῶν ἐμπόρων ἀπληστοί, μυρίων τὴν ναῦν πλῆσαντες φορτίων, καὶ πλέον τῆς δυνάμεως τὸν δγκον ἐπιθέτες, κατέδυσαν τὸ σκάφος, καὶ πάντα ἀπώλεσαν· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι τοὺς ὑπερόγκους ἀγόμενοι γάμους, μείζονα πολλάκις ὄξαντες περιβαλεσθαι οὐσίαν διὰ τῆς γυναικὸς, καὶ τῆς οὐσίας ἐξέπεσον· καὶ ὡς περὶ ἐκείνου χυμῶτος ἐμβολὴ βραχεία ἐμπεσοῦσα βαπτίζει τὸ σκάφος, οὕτω καὶ ἐν ταῦθα θάνατος ἀωρος προσπεσὼν μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ πάντα τὰ ὄντα αὐτοῦ ἀφείλετο.

ε'. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐνοοῦντες, μὴ χρήματα περὶσκοπῶμεν, ἀλλὰ τρόπων ἐπιείκειαν, καὶ σεμνότητα καὶ σωφροσύνην. Γυνὴ γὰρ σώφρων, καὶ ἐπιεικὴς καὶ μετρία, κἂν πένης ἦ, τὴν πενίαν πλοῦτου βέλτιον διαθεῖται δυνήσεται· ὡς περὶ ἡ διεφθαρμένη, καὶ ἀκόλατος, καὶ φιλερὶς, κἂν μυρίους εὐρῆ θησαυροὺς ἔνδον κειμένους, ἀνέμου παντὸς τάχιον αὐτοὺς ἐκφυσθῆσασα, καὶ συμφοραῖς μυρίαῖς μετὰ τῆς πενίας περιβάλλει τὸν ἀνδρα. Μὴ τοῖνον πλοῦτον ζητῶμεν, ἀλλὰ τὴν χρησομένην καλῶς τοῖς οὐσι.

Πρότερον μάθε, τίς ἡ τοῦ γάμου αἰτία, καὶ τίνος ἔνεκεν εἰς τὸν βλον εἰσενήνεκται τὸν [219] ἡμέτερον, καὶ μηδὲν πλέον ἀπαίτει. Τίς οὖν ἡ τοῦ γάμου πρόφασις, καὶ τίνος ἔνεκεν ἔδωκεν αὐτὸν ὁ Θεός; Ἄκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω· οὐκ εἶπε, Διὰ δὲ τὴν τῆς πενίας ἀπαλλαγῆν, ἢ διὰ τὴν τῆς εὐπορίας κτήσιν· ἀλλὰ τί; Ἴνα πορνείας φύγωμεν, ἵνα τὴν ἐπιθυμίαν καταστελλωμεν, ἵνα σωφροσύνη τυζήσωμεν, ἵνα εὐαρεστήσωμεν Θεῷ, τῇ οἰκείᾳ ἀρκούμενοι γαμετῆ. Τοῦτο τοῦ γάμου τὸ δῶρον, οὗτος ὁ καρπὸς, τοῦτο τὸ κέρδος. Μὴ τοῖνον τὰ μείζονα ἀφελῆς, τὰ ἐλάττωνα ζῆτε· πολὺ γὰρ σωφροσύνης ἐλάττων ὁ πλοῦτος. Δι' ἐν γὰρ τοῦτο μόνον χρὴ λαμβάνειν γυναῖκα, ἵνα τὴν ἀμαρτίαν φύγωμεν, ἵνα πορνείας ἀπάτης ἀπαλλαγῶμεν· πρὸς τοῦτο χρὴ τὸν γάμον καθίστασθαι πάντα, ἵνα εἰς σωφροσύνην ἡμῖν συμπράττῃ· ἔσται δὲ τοῦτο, ἔαν τοιαύτας ἀγώμεθα νυμφας, αἱ πολλὴν μὲν εὐλάβειαν, πολλὴν δὲ σωφροσύνην, πολλὴν δὲ ἐπιείκειαν ἡμῖν εἰσαγαγεῖν δύνανται. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ σώματος εὐμορφία, ὅταν μὴ συνευγμένην ἔχη τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν, καὶ εἴκοσι καὶ τριάκοντα ἡμέρας δυνήσεται τὸν ἀνδρα ἐλεῖν, περαιτέρω δὲ οὐ προθήσεται, ἀλλὰ δειξάσα τὴν κακίαν, ἅπαν καταλύσει τὸ φίλτρον· αἱ δὲ τῷ κάλλει

εἴς ψυχῆς καταλάμπουσαι, ὅσπερ ἂν ὁ χρόνος προῆ, καὶ πείραν τῆς οικείας εὐγενείας παρέχωσι, τοσοῦται· μάλιστα θερμότερον τοῖς οικείοις ἀνδράσι ποιοῦσι τὸν ἔρωτα, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐξάπτουσιν ἀγάπην. Τοῦτου δὲ ἦντος, καὶ φιλίας μεταξὺ κειμένης θερμῆς καὶ γυναικείας, ἅπαν ἐλαύνεται πορνείας εἶδος, καὶ οὐδὲ ἔννοιά τις ἀκολασίας τῷ φιλοῦντι τὴν ἐαυτοῦ γυναῖκα ποτε ἐμπεσεῖται, ἀλλὰ μένει διηνεκῶς τὴν ἐαυτοῦ στέργων καὶ διὰ τῆς σωφροσύνης τὸν θεὸν ἐπισπώμενος εἰς τὴν τῆς οικίας ἀπάτης εὐνοιάν τε καὶ προστασίαν. Οὕτως ἐλάμβανον οἱ γενοῖναι τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν γυναῖκας, ψυχῆς εὐγένειαν ἐπιζητοῦντες, καὶ οὐκ εὐπορίαν χρημάτων. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, παραδείγματος ἕνεκεν, ἐνδὲ ἐπιμνησθήσομαι γάμου· *Καὶ Ἀβραάμ προσβύτερος ἦν καὶ προβεβηκώς ἡμερῶν, φησὶ, καὶ εἶπε τῷ πῶδι αὐτοῦ τῷ προσβυτέρῳ τῆς οικίας αὐτοῦ, τῷ ἀρχοντι τῶν αὐτοῦ πάντων· Θέες τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τῶν μηρῶν μου, καὶ ἐξορκίω σε Κύριον τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, Ἰνα μὴ λάβῃς γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων, μεθ' ὧν ἐγὼ οἰκῶ μετ' αὐτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν μου οὐ ἐγεννήθην, πορεύσῃ, καὶ εἰς τὴν συλήν μου, καὶ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου ἐκείθεν.* Εἶδες τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, πόσῃ ὑπὲρ γάμου πρόνοιαν ἐποίησατο; Οὐ γὰρ δὴ μαστρωποὺς καλέσας γυναῖκας, καθάπερ οἱ νῦν, οὐδὲ προμνηστρίδας, οὐδὲ γραῖδια μυθεύοντα, ἀλλὰ τὸν οἰκέτην τὸν ἐαυτοῦ, τούτῳ τὸ πρᾶγμα ἐνεχείρισεν· ὃ καὶ αὐτὸ τῆς εὐλαβείας τοῦ πατριάρχου μέγιστόν ἐστι σημεῖον, ὅτι τοιοῦτον κατεσκεύασε τὸν οἰκέτην, ὡς καὶ τοιοῦτου πράγματος νομίσαι ἀξιώσιμον εἶναι διάκονον. Εἶτα γυναῖκα ζητεῖ, οὐκ εὐπορον, οὐδὲ εὐμορφον, ἀλλ' εὐγενῆ τοῖς τρόποις, καὶ διὰ τοῦτο τοσαύτην ὁδὸν ἀποδημίας προπέμπει. Ὅρα δὲ καὶ τοῦ οἰκέτου τὴν εὐγνωμοσύνην· οὐδὲ γὰρ εἶπε, Τί ποτε τοῦτό ἐστιν; ἔθνη τοσαῦτα πλησίον [220] ἡμῶν, εὐπόρων ἀνδρῶν θυγατέρες τοσαῦται, ἐπιστήμων καὶ περιφανῶν· σὺ δὲ εἰς μακρὰν οὕτω πέμπεις γῆν, πρὸς ἀνθρώπους ἀγνώτας· τίμι διαλέξομαι; τίς με εἴσεται; τί δὲ, ἂν ἄλλον μοι βράψουσιν, ἂν ἀπάτην ἐργάσωνται; οὐδὲν γὰρ οὕτως εὐεπιχείρητον, ὡς ξένος. Οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἀλλὰ ταῦτα ἅπαντα παριδῶν, ὃ μάλιστα ἐστὶν ὑπιδέσθαι, τοῦτο ὑπέιδετο, ἀπὸ μὲν τοῦ μηδὲν ἐκείνῳ ἀντειπεῖν τὴν ὑπακοὴν ἐπιδεικνύμενος, ἀπὸ δὲ τοῦ μόνον ἐκεῖνο ἐρέσθαι, ὃ μάλιστα πάντων ζητῆσαι ἔδει, τὴν σύνοσιν τὴν αὐτοῦ καὶ πρόνοιαν δηλῶν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τοῦτο; καὶ τί τὸν δεσπότην ἤρετο τὸν ἐαυτοῦ; *Ἐὰν δὲ μὴ βουληθῆ, φησὶν, ἡ γυνὴ πορευθῆναι μετ' ἐμοῦ, ἀποστρέψω τὸν υἱόν σου εἰς τὴν γῆν, ὅθεν ἐξῆλθες;* Εἶτα ὁ Ἀβραάμ· *Μὴ ἀποστρέψῃς τὸν υἱόν μου ἐκεῖ. Κύριος ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὃς ἐλαβέ με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐκ τῆς γῆς, ἧς ἐγεννήθην, ὃς ἐλάλησέ μοι καὶ ὤμοσέ μοι λέγων· Σοὶ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματι σου, αὐτὸς ἀποστελεῖ τὸν ἀγγελον αὐτοῦ ἔμπροσθέν σου, καὶ κατευοδώσει τὴν ὁδόν σου.* Ὅρα πῶς πῶστιν ἀνδρός; Οὐ παρεκάλεσε φίλους, ἢ συγγενεῖς, οὐκ ἄλλον οὐδένα, ἀλλὰ τὸν θεὸν ἔδωκεν αὐτῷ μεσίτην καὶ συνοδοιπόρον. Εἶτα βουλόμενος παραθαρσύναι τὸν οἰκέτην, οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Κύριος ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ προστίθισιν, Ὅς ἐλαβέ με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου. Ἀναμνήσθητι, φησὶ, πῶς τοσαύτην ἤλθομεν

* Duo mss. ἀποστρέψεις.

ἀποδημίαν, πῶς τὴν οἰκίαν ἀφέντες ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας πλείονος ἀπελαύσαμεν εὐημερίας, πῶς τὰ ἀδύνατα γέγονε δυνατά. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον βουλόμενος δηλώσαι ἔλεγεν, Ὅς ἐλαβέ με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀφειλέτην ἔχει τὸν θεόν. Χρεώστης, φησὶν, ἡμῖν ἐστὶν· αὐτὸς εἶπε, Σοὶ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματι σου. Ὅστε εἰ καὶ ἡμεῖς ἀνάξιοι, διὰ γούνην τὴν ὑπόσχεσιν αὐτὸς τὴν ἐαυτοῦ, καὶ ἵνα αὐτὴν εἰς τέλος ἀγάγῃ, συμπαρέσται, καὶ ἐξευμαριεῖ τὰ προκειμένα ἅπαντα, καὶ τέλος ἐπιθήσει τοῦτο οὐπερ εὐχόμεθα. Ταῦτα εἰπὼν ἐπεμφε τὸν παῖδα.

Εἶτα ἐλθὼν ἐκεῖνος εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, οὐ προσῆλθέ τινη τῶν πόλιν οἰκούντων, οὐ διελέχθη ἀνθρώποις, οὐκ ἐκάλεσε γυναῖκας· ἀλλ' ὄρα πῶς καὶ ἐκεῖνος πιστὸς ὢν, τὸν μεσίτην, ὃν ἔλαβεν, αὐτὸν κατεῖχεν, αὐτῷ διελέγετο μόνῳ, καὶ στὰς τῷ ζῆτο, φησὶ, *Καὶ εἶπε, Κύριε ὁ θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, εὐδόκωσον ἐναντίον μου σήμερον*· καὶ οὐκ εἶπε, Κύριε ὁ θεός μου, ἀλλὰ τί; *Κύριε ὁ θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ.* Εἰ καὶ ἐγὼ εὐτεῖης καὶ ἀπερβριμμένος, φησὶν, ἀλλὰ τὸν δεσπότην προβάλλομαι τὸν ἐμὸν· οὐ γὰρ ἐμαυτῷ, ἀλλ' ἐκείνῳ διακονῶν ἦκα· ἐκεῖνος τοίνυν αἰδεσθεῖς τὴν ἀρετὴν, συγκατάπραξόν μοι τὸ προκειμένον ἅπαν.

ζ'. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης ὅτι ὡς χρέος ἀπαιτεῖ, ἀκουσον καὶ τῶν ἐξῆς· *Καὶποίησον ἔλκος μετὰ τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ.* Κἂν μυρία ὤμεν, φησὶ, κατωρθωκότες, ἀξιοῦμεν χάριτι σωθῆναι, καὶ ἀπὸ φιλοανθρωπίας τοῦτο λαβεῖν, οὐκ ἐξ ὀφειλῆς τινας καὶ χρέους. Τί τοίνυν βούλει· *Ἰδοὺ ἔστηκα, φησὶν, ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος· αἱ δὲ θυγατέρες τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν [221] ἐκπορεύονταὶ ἀντιλήσασιν ὕδωρ· καὶ ἔσται ἡ παρθένος, ἣ ἂν ἐγὼ εἰπω, Ἐπίκλινόν μοι τὴν ὕδριαν σου, ἵνα πῶ, καὶ εἰπῃ, Πῆ καὶ σὺ, καὶ τίς καμήλους σου ποτιῶ, ἕως ἂν παύσωνται πᾶσαι πῖνοιαι, ταύτην ἠτοίμασας τῷ παιδί σου Ἰσαὰκ, καὶ ἐν τούτῳ γνώσομαι ὅτι ἐποίησας ἔλκος τῷ κυρίῳ μου Ἀβραάμ* Ὅρα σοφίαν οἰκέτου, οἷον τίθησι σημεῖον. Οὐκ εἶπεν, Ἐάν τινα ἴδω ἐπὶ ἡμίονων φερομένην, ἐπὶ ὀχήματος ὄχουμένην, εὐνούχων δὲ ἐσμὸν ἐπισυρομένην, πολλὴν ἔχουσαν ἑραπειάν, εὐμορφον καὶ ἀπολάμπουσαν κατὰ τὴν τοῦ σώματος ὥραν, ταύτην ἠτοίμασας τῷ παιδί σου· ἀλλὰ τί; Ἢ ἂν ἐγὼ εἰπω· *Ἐπίκλινόν μοι τὴν ὕδριαν σου, ἵνα πῶ.* Τί ποιεῖς, ἀνθρώπε; οὕτως εὐτελεῖ γυναῖκα τῷ δεσπότη σου ζητεῖς, ὑδροφοροῦσαν, καὶ σοὶ διαλεχθῆναι δυναμένην; Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ ἐπεμφέ με χρημάτων εὐπορίαν, οὐδὲ γένους λαμπρότητα, ἀλλὰ ψυχῆς εὐγένειαν ἐπιζητήσοντα. Πολλὰ πολλάκις τῶν ὑδροφοροῦσῶν τούτων ὀλόκληρον ἔχουσιν ἀρετὴν, ἀλλὰ δὲ ἐν οἴκοις λαμπροῖς καθήμεναι, πάντων εἰσὶ χείρους καὶ φαυλόθεροι. Εἶτα καὶ πόθεν τοῦτο, ὅτι ἐνάρετός ἐστιν ἡ γυνή; Ἀπὸ τοῦ σημεῖου, φησὶν, οὐ εἶπε. Καὶ ποῖον τοῦτο τὸ σημεῖον ἀρετῆς; Μέγιστον καὶ ἀναμφισβήτητον. Φιλοξενίας γὰρ τοῦτο μέγα σημεῖον ἐστίν, ὥστε πᾶσαν παρασχεῖν ἀπόδειξιν. Ὅ τοίνυν λέγει τοιοῦτόν ἐστιν, εἰ καὶ μὴ ταῦτα φθέγγεται τὰ βήματα· Ἐκείνην ζητῶ τὴν παρθένον, ἢτι· οὕτω φιλόξενός ἐστιν, ὡς πᾶσαν παρασχεῖν ἐν οἷς ἂν δύνηται θεραπεῖαν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς τοῦτο ἐξῆτει· ἀλλ' ἐπέιδῃ τοιαύτης οικίας ἦν, ἐν ἣ μάλιστα τὰ τῆς φιλοξενίας ἦνθει κατορθώματα, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἐζήτησεν, ὁμότροπον τοῖς ἐαυτοῦ δεσπότησι λαβεῖν. Εἰς οἰκίαν αὐτὴν μέλομεν, φησὶν εἰσαγαγεῖν, ξένος

litia ; at quæ animi pollent pulchritudine , quo magis temporis processu generositatem suam approbant , tanto acriori flamma urunt maritorum pectora. Hoc pacto ubi fervida et germana inascitur benevolentia , omne stupri genus exsulat , et sic amanti uxorem ne in mentem quidem venit voluptas nisi legitima , immanenti amoribus propriis , et per pulchritudinem captanti favorem cælestis numinis , cujus auspiciis et benevolentia inter conjuges sit perpetua , et ejus ope administraretur res domestica. Sic uxores sibi quærebant prisci illi virtute nobiles , præclaram animi indolem in eis spectantes , non pecuniarum copiam , quod ita esse ut dixi uno exemplo indicabitur. *Abrahamus jam senior provecctæque ætatis dixit servo majori domus suæ , qui præerat ejus omnibus facultatibus , Pone manum tuam subter femur meum , ut adjurem te per Dominum Deum cæli et terræ , ut non accipias uxorem filio meo Isaac de filiabus Chananæorum , inter quos habitas , sed ad terram meam ubi natus sum , et ad cognitionem meam proficiscaris , et inde uxorem filio meo capias (Gen. 24. 1-4).* Viden' justi hujus virtutem , quanta cura nuptiis prospexerit? Non enim adhibuit perducitrices mulierculas , ut nunc sit , neque pronubas aut anus garrulas , sed famulo suo commisit hoc negotium : quod ipsum magnum pietatis patriarchæ argumentum est , quod tam bene instituit famulum , ut dignus fieret , cui crederetur tale ministerium. Deinde mulierem quarit non formosam aut divitem , sed generosis moribus præditam : et hac de causa hominem jubet tam longinquam peregrinationem suscipere. Nunc contemplantur et famuli mentem egregiam : non enim dixit : Quid hoc rei est ? tot sunt propinquæ gentes , tot in eis filia nobilium et illustrium , simulque præditum ; et tu me mittis in terram tam longe dissitam , ad ignotos homines : quem illic compellabo ? quis me agnoscet ? quid si insidias mihi struant ? quid si conentur decipere ? nihil enim hospite magis injuriis expositum. Nihil tale dixit : sed missis talibus cogitationibus , quod maxime suspectum esse poterat , suspicatus est , sine contradictione obediens , necessaria tamen interrogatione declarans suam prudentiam. Quid igitur est quod interrogavit dominum ? *Si noluerit , inquit , mulier venire mecum , nunquid reducere debeo filium tuum ad regionem ex qua egressus es (Gen. 24. 5) ?* Respondit Abrahamus : *Cave nequando reducas filium meum illic. Dominus Deus cæli et terræ , qui tulit me de domo patris mei , et de terra nativitatis meæ , qui loquutus est mihi et juravit , dicens , Tibi dabo terram hanc et semini tuo , ipse mittet angelum suum coram te , qui iter tuum prosperum faciet (Ib. 8. 6. 7).* Viden' viri fidem ? Non advocavit amicos , aut cognatos , non alium quemquam , sed Deum adjunxit ei sequestrum et comitem : et quo magis animum adderet famulo , non simpliciter dixit : *Dominus Deus cæli et terræ :* sed subjunxit , *Qui sumpsit me de domo patris mei.* Recordare , inquit , quomodo tantam peregrinationem suscepimus , quomodo relicto solo patrio majorem apud externos felicitatem invenimus : quomodo quæ impossibilia videbantur , facta

sunt possibilia. Nec hoc solum in mentem ei revocans dixit , *Qui sumpsit me de domo patris mei* , sed etiam quod debitorem Deum habeat. Obligavit se nobis , inquit ; ipse pollicitus est terram hanc mihi se daturum et meo semini. Quapropter etiamsi nos indigni simus , certe ne promissio fiat irrita , nobis aderit , et cuncta quæ destinavimus reddet facilia , et ad effectum , qualem optamus , perducet. Illis dictis misit famulum.

Famuli Abrahamæ laudatio. Hospitalitas bonorum causa. — Ille ubi pervenit illuc , non adiit ullum ex civibus , non alloquutus est homines , non compellavit mulieres : sed vide quam bona fide , quem acceperat sequestrum , retinuit , præter eum appellavit neminem ; et stans oravit , *Et ait , Domine Deus domini mei Abrahami , sis mihi hodie præsens ac propitijs (Gen. 24. 12) :* nec dixit , *Domine Deus meus :* sed quid ? *Domine Deus domini mei Abrahami.* Etiamsi ego abjectus sim , inquit , et humilis , certe herum meum pro me allego : non enim mihi , sed illi ministraturus huc veni : illius igitur virtutis respectu conatus meos adjuva.

6. Deinde ne putes cum tamquam debitum repetere , audi quæ sequuntur : *Et fac misericordiam cum domino meo Abraham (Gen. 24. 12).* Etiamsi plurima exstarent , inquit , nostra merita , rogamus tamen ut tua nos serves gratia , totum ut beneficium acceptum ferentes , non ut debitum. Et quid tibi postulas ? *Ecce ego sto , inquit , prope fontem aquæ , et filia habitatorum civitatis egredientur ad hauriendam aquam. Igitur puella cui dixero : Præbe hydriam tuam ut bibam , et illa responderit , Bibe , quin et camelis tuis dabo potum : ipsa est quam præparasti servo tuo Isaac , et per hoc cognoscam , quod feceris misericordiam cum hero meo Abraham (Gen. 24. 13. 14).* Vide sapientiam famuli , quale signum ponat. Non dixit , Si quam videro mulis carpentove inveli , eunuchorumque agmen post se trahere , et numerosum famulitium , puellam ætate ac forma florida , eam præparasti tuo famulo ; sed quid ? *Cui dixero : Præbe hydriam tuam , ut bibam.* Quid agis , bone vir ? Adeone vili hero tuo quæris conjugem , aqum missam , et quæ te alloqui potest ? Etiam , inquit : missus enim sum non pecuniosam aut nobilem , sed moribus ingenis præditam quætere. Multæ sepe ex istis quæ aqum mittuntur , in solidum virtutem possident : alia contra in magnificis desidentes ædibus , ignavissimæ sunt et deterrimæ. Et qui scis hanc esse virtute præditam ? E signo , inquit , quod dixi. Et quale hoc virtutis signum est ? Indubitatum et maximum. Est enim hospitalitatis signum certissimum. Sic igitur , etsi non eisdem verbis , loquitur : Illam quæro virginem , quæ tam hospitalis est , ut nullum , quantum potest , recuset ministerium. Idque non temere quærit , sed quia in eis fuerat educatus ædibus , in quibus maxime colebatur hospitalitas : ante omnia mores quærit herorum suorum moribus consimiles , ducturus sponsam in ædes patentes hospitibus. Sic ergo cogitabat : ne qua rixa oriatur inter ipsam et conjugem , dum maritus sua benigne communicat , in hoc a patre

non degener, et hospites ulro invitans; hæc contra præ nimia parcimonia id vetat, et non sustinet, ut sit in plerisque domibus; jam nunc experiri volo quam hospitalis sit: quandoquidem hospitalitati omnem nostram felicitatem debemus. Per hanc sponsum ipsum herus consequutus est, per hanc pater factus est, vitulum inactavit, et accepit filiolum, farinam fermentavit, et quanta stellarum est, tantam multitudinem nepotum ei Deus est pollicitus. Quando igitur hinc omnia bona influxerunt in nostram familiam, hanc virtutem requiro ante omnia. Non hoc enim consideremus, quod homo aquam postulaverit, sed quod admodum hospitalis sit animi, non solum dare quod petitur, sed ulro offerre amplius. *Et accidit*, inquit, *ut priusquam is finem loquendi faceret, prodiret Rebecca ex oppido* (Gen. 24. 15). Prophetarum illud hic impletum est: *Adhuc loquente te dicam, Ecce adsum* (Hes. 58. 9). Tales sunt honorum preces: ante finem earum sentiunt annuisse Deum propitium. Ergo tu quoque uxorem ducturus non confugas ad homines, aut ad mulieres quæstum facientes ex alienis infortuniis, et nihil aliud quærentes quam ut ipsæ operæ mercedem capiant: sed ad Deum confugito. Non gravabitur esse tuus pronubus. Ipsius est promissio: *Quarite regnum cælorum, et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. 6. 33). Ne dicas, quomodo Deum videre possum? qui possum habere cum eo colloquium, et interrogare cominus? Infidelis hæc verba sunt animæ. Potest enim Deus et absque voce quidquid vult e vestigio conficere: quod hic quoque factum est. Nam et iste nec vocem ullam audivit, nec visionem vidit, sed ad fontem stans ac precatus, confestim voti compos factus est. *Accidit*, inquit, *ut priusquam finem loquendi faceret, Rebecca prodiret gestans aqualem in humeris, filia Bathuelis e Melcha progeniti, virgo valde formosa, virgo et viro incognita* (Gen. 24. 15. 16). Quid mihi narras pulchritudinem corporis? Ut discas insignem ejus pudicitiam, ut discas animi pulchritudinem. Espicienda namque res est ipsa pudicitia, sed magis etiam si conjuncta sit cum egregia specie. Hinc est quod de Joseph nobis narraturus ejusque temperantia, præfatus est de illius eximia pulchritudine corporis, dicens formosum fuisse, aspectuque gratum et in ipso flore pulchritudinis, atque ita demum subjunxit de juvenis temperantia, docens quod formæ decore non sit usus ad lasciviam (Gen. 39. 6). Haudquaquam enim pulchritudo scortationis causa semper est, sicut nec deformitas continentia. Multæ enim illustres insigni specie corporis illustriores factæ sunt per pudicitiam: aliæ facie turpes turpiorem animam stupris sordidaverunt innumeris. Utrobique causa est propositum animi, non natura corporis.

7. *Cur bis appellet virginem Rebecca.* — Nec temere eam bis appellat virginem. Cum enim jam dixisset, *Virgo erat*, subjunxit: *Virgo erat, et viro incognita*. Quoniam enim multe virgines corpus incorruptum servantes, animam habent plenam intemperantia, lucisque turbam amatorum attrahunt, et inescantes

oculos juvenum in insidias eos trahunt, atque ad barathra pelliciunt, ostendens Moses quod hæc non talis, sed tam animo quam corpore virgo fuerit, dixit, *Virgo erat, et viro incognita*. Tametsi multas habeat occasiones, per quas a viris cognosceretur: primum corporis pulchritudinem; deinde modum ministerii, quo perfungi est solita. Si enim in thalamo desedisset perpetuo, sicut nostri temporis virgines, nec forum adiisset, nec exisset paternam domum, nulla esset laus, si diceretur viro incognita. Cum autem videas eam forum petere, quotidieque cogi aqutum ire semel, his aut sæpius, atque ita manere viro incognitam, ea vero laus est non minima. Cum enim nonnumquam accidat, ut raro forum petens virgo, nec formosa, et comitata ancillis aliquot, amittat morum puritatem in ejusmodi evagationibus: hæc quæ quotidie sola prodit e paternis ædibus, idque non in forum tantum, sed aqutum ad fontem, quo et alios multos convenire est necesse, an non magna admiratione digna est? quippe cuius probitati neque crebri e domo exitus, neque egregia vultus forma, neque frequentis juvenum occurus, neque aliud quidquam, detrimentum ullum afferat, dum tam animo quam corpore servat pudicitiam diligentius, quam quæ numquam e gynæceo se proferunt, plane talis qualem Paulus requirit dicens, *Ut sit sancta corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34)? *Cum igitur ad fontem descendisset, jamque repleta hydria reverteretur, occurrens ei servus ait: Præbe mihi pauxillum potus de tua hydria. Quæ respondit, Bibi, domine; celeriterque deposuit hydriam super ulnam suam, et præbuit ei donec desineret bibere. Moxque ait, Etiam camelis tuis hauriam, donec omnes bibant. Festinansque effusa aqua in alveum unde potum eumerent, occurrit ad puteum, ut hauriret aquam camelis omnibus* (Gen. 24. 16-20).

Hospitalitas et modestia Rebeckæ. Non ex sumptu estimanda hospitalitas. — Magna hospitalitas feminae, magna modestia, ut ex ipsius tam dictis quam factis est conspicuum. Viden? quomodo nec modestia hospitalitas obfuit, nec hospitalitati modestia? Quod enim non prior occurrit, nec appellavit virum, hoc fuit modestiæ: rursus quod ad postulata non renuit, neque negavit se facturam, hoc magnæ hospitalitatis ac humanitatis fuit officium. Ut enim impudenter fecisset, si prior occurrisset, et ulro appellasset hominem: ita inhumanum erat et barbarum, si rogantis verba repulisset. Nunc vero neutrum fecit: nec modestiæ studio hospitalitati defuit, nec hospitalitatis cura laudem verecundiæ sibi minuit, sed utramque virtutem integram obtinuit, declarando suam modestiam, dum rogari exspectat; miram vero hospitalitatem, dum rogata sine mora obsequitur. Etenim summæ hospitalitatis fuit, non modo quæ postulavit dedisse, sed etiam plusquam ille petiit exhibuisse. Nec refert quod aqua erat quæ offerebatur: tum enim hanc solam habuit. Hospitales autem non ex sumptu censendi sunt, sed ex facultatibus; quando Deus eum etiam laudat, qui dedit frigidæ poculum, et eam, quæ duos æreos minutos obtulit, ait contu-

ἀνεπιγμένην· ἵνα μὴ πόλεμος ἦ καὶ μάχη, τοῦ ἀνδρὸς προτεμένου τὰ δὲντα, καὶ τὸν πατέρα μιμουμένου, * καὶ τοὺς ξένους ὑποδεχομένου· ταύτης δὲ σμικρολογουμένης τε καὶ μὴ ἀνεχούσης, καὶ κωλυοίσης, ὃ πολλάκις ἐν πολλαῖς οἰκίαις εἰσθε γίνεσθαι· ἐντεῦθεν ἦδη βούλομαι μαθεῖν φιλόξενός ἐστι· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ἡμῖν ἅπαντα γέγονε τὰ ἀγαθὰ. Οὕτω τὸν νυμφίον ἐκτέησατο ὁ δεσπότης ὁ ἐμὸς· οὕτω πατήρ ἐγένετο, μόχον ἔθυσσε, καὶ παιδίον ἔλαβεν, ἄλευρα ἔφυρε, καὶ κατὰ τὸ πλήθος τῶν ἄστρον τοὺς ἐχθόνους αὐτῷ ὑπέσχετο δώσειν ὁ Θεός. Ἐπει οὖν ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ τῇ οἰκίᾳ ἅπαντα γέγονε τὰ ἀγαθὰ, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιζητήω. Μὴ γὰρ τοῦτο ἴδωμεν, ὅτι ὕδωρ ἐπέζητησεν, ἀλλ' ἐκεῖνο σκοπήσωμεν, ὅτι σφόδρα φιλόξενου ψυχῆς, μὴ μόνον δοῦναι τὸ αἰτηθὲν, ἀλλὰ καὶ πλεον ὧν ἦτησε παρασχέιν. Καὶ ἐγένετο, φησί, *πρὸ τοῦ συντελέσθαι αὐτὸν λαλοῦντα, ἰδοὺ Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο, καὶ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο ἐπληροῦτο· Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ, Ἰδοὺ πάρειμι.* Τοιαῦται τῶν γενναίων ἀνδρῶν αἱ εὐχαί· πρὸ τοῦ τέλους παῖθουσι τὸν Θεὸν ἐπινεύσαι τοῖς λεγομένοις. Καὶ σὺ τοῖσιν, ἐπειδὴν μέλλης γυναῖκα ἀγεσθαι, μὴ πρὸς ἀνθρώπους καταφύγῃς, μηδὲ πρὸς γυναῖκας ἐμπορευομένας τὰς ἄλλοτριὰς συμφοράς, καὶ ζητούσας ἐν μόνον, [222] ὅπως αὐταὶ μισθὸν λάβωσιν· ἀλλὰ κατάφυγε ἐπὶ τὸν Θεόν. Οὐκ ἐπαισχύνεται σου γενέσθαι νυμφαγωγός. Αὐτὸς ὑπέσχετο καὶ εἶπε· *Ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.* Καὶ μὴ λέγε, Πῶς δύναμαι τὸν Θεὸν ἰδεῖν; μὴ γὰρ ἀφείναι μοι φωνὴν ἔχει, καὶ διαλεχθῆναι φανερώς, ἵνα προσελθὼν ἐρωτήσω; Ἀπίστου ταῦτα ψυχῆς. Καὶ γὰρ ὀξέως καὶ χωρὶς φωνῆς πάντα, ὅσα ἂν θέλῃ, δύναται κατασκευάζειν ὁ Θεός· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τούτου γέγονεν. Οὐδὲ γὰρ φωνὴν ἤκουσεν, οὐδὲ ἔβην τινὰ εἶδεν· ἀλλ' ἐπὶ πηγῇ ἐστῶς ἠύξατο, καὶ ταχέως ἐπέτυχεν. Ἐγένετο γὰρ κρῖν ἢ συντελέσαι λαλοῦντα αὐτὸν, φησί, *Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο ἢ τεχθεῖσα Βυθούηλ τῷ νύμφῳ Μελαχᾶς, ἔχουσα τὴν ὕδριαν ἐπὶ τῶν ὤμων· ἢ δὲ παρθένος ἦν καλὴ ἐπὶ ὄψεϊ σφόδρα, παρθένος ἦν, ἀνήρ οὐκ ἔγνω αὐτήν.* Τί μοι λέγεις τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος; ἵνα μάθῃς τὴν ὑπερβολὴν τῆς σωφροσύνης, ἵνα μάθῃς τὸ κάλλος τὸ ἐν τῇ ψυχῇ. Θαυμαστὸν μὲν γὰρ τὸ σωφρονεῖν· πολλῷ δὲ θαυμαστότερον, ὅταν μετ' εὐμορφίας τοῦτο γίνηται. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ μέλλων ἡμῖν διηγέσθαι καὶ τῆς ἐκεῖνου σωφροσύνης, πρότερον τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος τέθεικεν, εἰπὼν· Καλὸς ἦν τῷ εἶδει, καὶ ὠραίος τῇ ὄψει σφόδρα· καὶ τότε τὴν σωφροσύνην αὐτοῦ διηγῆσατο δεικνύς, ὅτι τὸ κάλλος αὐτὸν εἰς ἀσέλγειαν οὐ προήγαγεν. Οὕτε γὰρ τὸ κάλλος πορνεύειας αἰτίον, οὕτε ἡ ἀμορφία σωφροσύνης πάντως. Πολλὰ γὰρ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σώματος λάμψασαι, μειζόνως κατὰ τὴν σωφροσύνην ἐλαμψάν· ἄλλαι πάλιν αἰσχροὶ καὶ δυσειδεῖς οὔσαι, αἰσχροτέρας κατὰ τὴν ψυχὴν ἐγένοντο, μυρίαὶς ρυπαρωθεῖσαι πορνεύειαι. Οὐ γὰρ ἡ φύσις τοῦ σώματος, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῆς ψυχῆς καὶ τούτου κάκεινου αἰτία.

ζ'. Οὐκ ἀπλῶς δὲ δεύτερον αὐτὴν παρθένον εἶπεν. Εἰπὼν γὰρ, *Παρθένος ἦν*, ἐπήγαγε· *Παρθένος ἦν, ἀνήρ οὐκ ἔγνω αὐτήν.* Ἐπειδὴ γὰρ πολλαὶ παρθένων τὸ σῶμα ἀδιάφορον τηροῦσαι, τὴν ψυχὴν πολλῆς ἀκαλασίας πληροῦσι, καλλωπιζόμεναι, μυρίαὶς

πανταχόθεν ἐπισπώμεναι ἐραστὰς, καὶ τοὺς τῶν νέων ὀφθαλμοὺς ἀναπερούσιν, ἐνέδρας τιθεῖσαι καὶ βάραιθρα, δεικνύς ὁ Μωϋσῆς ὅτι οὐκ αὐτὴ τοιαύτη, ἀλλ' ἐκατέρωθεν ἦν παρθένος, ἀπὸ τε σώματος, ἀπὸ τε ψυχῆς, φησί, *Παρθένος ἦν, ἀνήρ οὐκ ἔγνω αὐτήν.* Καίτοι γε πολλάς εἶχεν ἀφορμὰς τοῦ γνωρισθῆναι ἀνδράσι· πρῶτον μὲν, τὸ κάλλος τοῦ σώματος· δεύτερον δὲ, ὁ τῆς διακονίας τρόπος. Εἰ μὲν γὰρ ἐν θαλάμῳ διηγεῖτο ἐκάθητο, καθάπερ αἱ νῦν παρθέναι, καὶ μηδέποτε εἰς ἀγορὰν ἐνάβαλεν, μηδὲ ἐξῆει τὴν οἰκίαν τὴν πατρῶν, οὐδὲν τοσοῦτον ἦν εἰς ἐγκώμιον λέγεσθαι περὶ αὐτῆς, ὅτι ἀνήρ οὐκ ἔγνω αὐτήν. Ὅταν δὲ ἴδῃ αὐτὴν εἰς ἀγορὰν ἐξιοῦσαν, κατ' ἐκαστὴν ἡμέραν ὑδροφορεῖν ἀναγκαζομένην, καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις, εἶτα μηδὲν γινώριμον οὔσαν ἀνδρὶ, τότε μάλιστα αὐτῆς δυνήση κατιδεῖν τὸ ἐγκώμιον. Εἰ γὰρ ὀλιγάκις εἰς ἀγορὰν παραβάλλουσα παρθένος, καὶ δυσειδῆς οὔσα καὶ ἀμορφος, πολλῶν ἐπομένων θεραπευνίδων, ἀπὸ τῶν ἐξέδων τούτων διεφάρθη τὸ ἦθος πολλάκις· ἢ καθ' ἐκαστὴν ἡμέραν ἐκ τῆς πατρῶς οἰκίας ἐξιοῦσα μόνη, καὶ οὐκ εἰς ἀγορὰν ἀπλῶς, [223] ἀλλ' εἰς τὴν πηγὴν ἀπαντῶσα καὶ ὑδροουμένη, ἐνθα πολλοὺς καὶ ἑτέρους συνέναι ἀνάγκη, πῶς οὐκ ἂν εἴη μυρίων ἀξία θαυμάτων, οὔτε ἀπὸ τῶν ἐξέδων τῶν συνεχῶν, οὔτε ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἔβην εὐμορφίας, οὔτε ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν παραγινομένων, οὔτε ἄλλοθεν οὐδαμῶθεν διαφθαρεῖσα τὸ ἦθος, ἀλλὰ τὸ σῶμα αἱ τὴν ψυχὴν ἀδιάφορος μέινασα, καὶ τὴν σωφροσύνην τῶν ἐν γυναικωνίτιδι καθημένων ἀκριδέστερον διατηρήσασα, καὶ τοιαύτη φανεῖσα, οἶαν ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ λέγων, *Ἴνα ἡ ἀγία σώματι καὶ πνεύματι; Καταβάσα τοῖσιν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἐπλήρωσε τὴν ὕδριαν τοῦ ὕδατος, καὶ ἀρέθη· καὶ ἔδραμεν ὁ καιὶς εἰς συνάντησιν αὐτῆς, καὶ εἶπε· Πότισόν με μικρὸν ἐκ τῆς ὕδριος σου.* Ἡ δὲ εἶπε· Πίε, κύριε· καὶ ἔσπευσσε, καὶ καθεῖλε τὴν ὕδριαν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτῆς, καὶ ἐπότισεν αὐτὸν ἕως ἐπαύσατο πίνω· καὶ εἶπε· Καὶ ταῖς καμήλοις σου ὕδρευσομαί, ἕως ἂν πῶσαι πίωσι. Καὶ ἔσπευσσε καὶ ἐξεκένωσε τὴν ὕδριαν εἰς τὸ κοινοτήριον, καὶ ἔδραμεν ἐπὶ τὸ φρέαρ ἀντλησάσαι καὶ ὑδρευσασθαι πάσαις ταῖς καμήλοις.

Πολλὴ μὲν τῆς γυναικὸς ἡ φιλοξενία, πολλὴ δὲ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἀμφοτέρα ταῦτα καὶ ἀφ' ὧν ἐποίησε, καὶ ἀφ' ὧν εἶπε, μάλιστα εἶσι καταμαθεῖν. Εἶδες πῶς οὔτε ἡ σωφροσύνη τὴν φιλοξενίαν ἐλυμήνατο, οὔτε ἡ φιλοξενία τὴν σωφροσύνην διέφθειρε; Τὸ μὲν γὰρ μὴ προτέραν ἐπιδραμεῖν, μηδὲ προσειπεῖν τὸν ἄνδρα, σωφροσύνης ἦν· τὸ δὲ αἰτηθεῖσαν μὴ ἀνανεῦσαι, μηδὲ ἀρνήσασθαι, φιλοξενίας καὶ φιλανθρωπίας πολλῆς. Ὅσπερ γὰρ εἰ πρότερα προσέδραμε, καὶ μηδὲν εἰπόντι διελέχθη, ἱταμότητος ἦν καὶ ἀνασχυντίας· οὕτως, εἰ παρακαλέσαντα διεκρούσατο, ὠμότητος ἦν καὶ ἀπανθρωπίας. Νῦν δὲ οὐδέτερον τούτων ἐποίησεν· οὔτε διὰ τὴν σωφροσύνην τὴν φιλοξενίαν ἐλυμήνατο, οὐδ' αὖ πάλιν διὰ τὴν φιλοξενίαν τὸ τῆς σωφροσύνης ἐγκώμιον ὑπετέμετο, ἀλλ' ὀλόκληρον ἐκατέρωθεν ἐπαδείξατο τὴν ἀρετὴν, τῷ μὲν ἀναμείναι τὴν αἰτίαν τὴν σωφροσύνην ἐπιδεικνυμένην, τῷ δὲ παρασχέιν μετὰ τὴν αἰτίαν τὴν φιλοξενίαν τὴν ἀφατον. Καὶ γὰρ ἀφάτου φιλοξενίας ἦν, τὸ μὴ μόνον ὅπερ ἦτησε δοῦναι, ἀλλὰ καὶ πλεον τι παρασχέιν τῶν αἰτηθέντων. Εἰ δὲ ὕδωρ ἦν τὸ διδόμενον, τοῦτο κυρία ἦν τότε. Τοὺς δὲ φιλοξένους οὐκ ἀπὸ τῆς πολυτελείας τῶν διδομένων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δυναμειῶς, ἧς παρέχουσι, κρῖναι εὐώσασα.

* Sic loci verborum ordo, ex Morelli editioe restitutus, turbatus existabat apud Montf. Edit.

σιν· ἐπει καὶ τὸν ποτήριον δόντα ψυχροῦ ὁ Θεὸς ἐπήνεσε, καὶ τὴν δύο λεπτά καταβαλοῦσαν πάντων πλέον καταβεβληκέναι ἐφη, ἐπειδὴ πάντα, ἅπερ εἶχε, τότε κατέβαλεν. Οὕτω καὶ αὕτη τοῦτοις τὸν γενναῖον ἐκαίον ἐξένισεν, ὡν οὐδὲν εἶχε πλέον αὐτῷ παρασχεῖν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ πρόσκειται τὸ, Ἔσπευσε, καὶ ἔδραμε, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα μάθῃς τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς ἐποίει τὸ πρᾶγμα, οὐκ ἄκουσα, οὐδὲ ἀναγκαζομένη, οὐδὲ δυσχεραίνουσα, οὐδὲ ἀναγκαστοῦσα. Καὶ ὅτι οὐ μικρόν τοῦτό ἐστι, πολλάκις παρίοντα τινὰ στήναι μικρόν ἠτήσαμεν δῖδα κατέγοντα, ἵνα θύωμεν, ἢ ὕδωρ βαστάζοντα, ὥστε ἀποπιεῖν, καὶ οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' ἐδυσχέρανεν· ἐκείνη δὲ οὐ μόνον ἀπέκλινεν αὐτῷ τὴν ὕδριαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς καμῆλοις πάσαις ὑδρεύσατο, πόνον τοσοῦτον ἀνασχόμενη, καὶ [224] τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος λειτουργίαν εἰς τὴν φιλοξενίαν εἰσενεγκοῦσα μετὰ πολλῆς προσηνείας· οὐ γὰρ τὸ ποιῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ προθύμως, δείκνυσιν αὐτῆς τὴν ἀρετὴν· κύριον καλεῖ ἄνθρωπον ἀγνώστα καὶ τότε φανέντα πρῶτον. Καὶ καθάπερ ὁ κηδεστής αὐτῆς Ἀβραάμ οὐκ ἠρώτα τοὺς παρίοντας, Τίνες τέ ἐστε, καὶ πόθεν; καὶ ποῦ πορεύεσθε; καὶ πόθεν ἦκατε; ἀλλ' ἀπλῶς τὴν φιλοξενίαν ἐκαρποῦτο· οὕτω καὶ αὕτη οὐκ εἶπε, Τίς εἶ, καὶ πόθεν, καὶ τίνας ἔνεκεν παραγέγονας; ἀλλὰ καρπωσαμένη τὴν εὐπορίαν τῆς φιλοξενίας, τὰ περιττὰ πάντα ἀφήκε. Καὶ γὰρ οἱ μαργαρίτας ὠνούμενοι, καὶ χρυσίον λαμβάνοντες, ἐν τούτῳ ζητοῦσι μόνον, ὅπως κερδαίνωεν ἀπὸ τῶν ἐχόντων τὰ χρήματα. οὐχ ὅπως αὐτοὺς περιεργάσονται· καὶ αὕτη τοῦτο μόνον ζητεῖ, ὅπως δέξηται τὸν τῆς φιλοξενίας καρπὸν, ὅπως λάβοι τὸν μισθὸν ἀπηρητισμένον. Ἥθει τοῦτο σαφῶς, ὅτι ὁ ξένος μάλιστα πάντων αἰσχύνεται· διὰ τοῦτο δεῖται πολλῆς τῆς φιλοφροσύνης, καὶ ἀπεριεργάστου τῆς σωφροσύνης· ἂν τοίνυν μέλλωμεν αὐτὸν περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμανεῖν, ὀκνεῖ καὶ ἀναδύεται, καὶ ἀηδῶς προσέρχεται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ αὕτη τοῦτο ἐποίησεν ἐπὶ τούτου, οὐδὲ ἐπὶ τῶν ξένων ὁ κηδεστής ὁ αὐτῆς, ἵνα μὴ τὴν θήραν ἀποσοβήσῃ· ἀλλ' ἐθεράπευε τοὺς παρίοντας μόνον, καὶ καρπούμενος δι' αὐτῶν ὕπερ ἐβούλετο, οὕτως αὐτοὺς ἐξέπαμπε.

Ἡ· Διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλους ποτὲ ὑπεδέξατο· ὡς εἶ γὰρ περιεργάζετο, ἠλατκώθη ἂν αὐτῷ ὁ ἐπικείμενος μισθός. Καὶ γὰρ θαυμάζομεν αὐτὸν, οὐχ ὅτι ἀγγέλους ὑπεδέξατο, ἀλλ' ὅτι ἀγνωστῶν ὑπεδέξατο. Εἰ μὲν γὰρ εἰδὸς ἐθεράπευσε, οὐδὲν θαυμαστὸν ἐποίει, τῆς ἀξίας τῶν ὑποδεχθέντων καὶ τὸν σφόδρα λίθινον καὶ ἀπηγῆ καταναγκαζοῦσης φιλάνθρωπον γενέσθαι καὶ ἡμερόν· τὴ δὲ θαυμαστὸν τοῦτο ἦν, ὅτι ὁδίτας τινὰς αὐτοὺς εἶναι νομίζων, τοσαύτην ἐπ' αὐτοὺς ἐπεδείξατο τὴν θεραπείαν. Τοσαύτη καὶ αὕτη ἦν· οὐκ οἶδεν τίς ἦν, οὐδὲ ἐπὶ τί παρῆγετο, οὐδὲ ὅτι αὐτὴν μνηστευσόμενος ἦλθεν, ἀλλὰ ξένον τινὰ καὶ ὀδοιπρὸν ἐνόμισε. Διὰ τοῦτο μείζων αὐτῇ ὁ μισθὸς τῆς φιλοξενίας ἐγίνετο, ὅτι τὸν οὐδαμῶθεν ὄντα γινώσκον μετὰ τοσαύτης ὑπεδέξατο εὐνοίας, ὁμοῦ καὶ τὴν σωφροσύνην διατηροῦσα. Οὐδὲ γὰρ ἀναισχύτως, οὐδὲ ἰταμῶς, οὐτε ἀναγκάζουσα, οὐτε ὀργιζομένη, ἀλλὰ μετὰ τῆς προσηκούσης σεμνότητος τοῦτο ἐποίει. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἠνέξατο ὁ Μωϋσῆς λέγων· Ὁ δὲ ἄνθρωπος κατεμάρανθαι αὐτήν, καὶ παρεσιώπα τοῦ γυνῶναι, εἰ ἐνώθησεν Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Τί ἐστι, Κατεμάρ-

θαιεν αὐτήν; Καὶ σχῆμα, καὶ βάδισμα, καὶ βλίμμυ, καὶ βῆμα, καὶ πάντα ἀκριβῶς ἐξήταξεν, ἀπὸ τῶν τοῦ σώματος κινήματων τὴν ἔξιν τῆς ψυχῆς καταμανθάνων. Καὶ οὐδὲ τοῦτοις ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ δευτέραν προσάγει πείραν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπότισεν αὐτὸν, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλ' εἶπεν αὐτῇ, Τίνας θυγάτηρ εἶ, ἀνάγγειλόν μοι, καὶ εἰ ἐστὶ κυρὰ τῷ πατρὶ σου τόπος τοῦ καταλύσαι; Τί οὖν ἐκείνη; Ἀνεξικάκως καὶ πρᾶως καὶ τὸν πατέρα εἶπε, καὶ οὐκ ἔγνανάκτησε, λέγουσα· Σὺ δέ τις εἶ ὁ πολυπραγμανῶν, καὶ ζητῶν, καὶ τὴν οἰκίαν περιεργάζομενος; ἀλλὰ τί; θυγάτηρ Βαβυθλῆ εἰμι ἐγὼ υἱοῦ Μεληχὰς, ὃν ἔτεκεν τῷ Ναχώρ· καὶ ἄχυρα καὶ [225] χορτάσματα πολλὰ παρ' ἡμῶν, καὶ τόπος τοῦ καταλύσαι. Ὡσπερ ἐπὶ τοῦ ὕδατος, πλέον ὡν ἤητησεν ἔδωκεν· ὁ μὲν γὰρ πιεῖν ἤητησε μόνον, ἡ δὲ καὶ τὰς καμῆλους ὑπέσχετο ποτίειν, καὶ ἐπότισεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα· αὐτὸς τόπον ἤητησε μόνον, ἡ δὲ καὶ ἄχυρα καὶ χορτάσματα καὶ ἄλλα πολλά, διὰ τούτων πάντων αὐτὸν ἐκκαλομένη, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν ἔκρουσε, ἵνα τὸν τῆς φιλοξενίας καρπὸς αὐτῆς μισθόν. Ταῦτα δὲ μὴ παρέργως μὴδὲ ἀπλῶς ἀκούωμεν, ἀλλ' ἡμῆς αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ἐννοοῦντες, καὶ τοῦτοις παραβάλλοντες, οὕτως εἰσόμεθα τὴν ἀρετὴν τῆς γυναικός. Πολλάκις γοῦν γνωρίμους τινὰς καὶ ἐπιτηδείους ὑποδεχόμενοι δυσχεραίνομεν, κἂν μίαν ἢ δευτέραν ἡμέραν ἐνδιατρίψωσι, βαρυνόμεθα· αὕτη δὲ τὸν ἀγνώστα καὶ ξένον μετὰ πολλῆς εἰς τὴν οἰκίαν εἰσελθῆς τῆς προθυμίας, καὶ ταῦτα οὐκ αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ καμῆλοις τοσαύταις μέλλουσα παρέξειν τὴν θεραπείαν. Ἐπειδὴ δὲ εἰσῆλθε, σκόπει ἐντεῦθεν μέλλον αὐτοῦ τὴν σύνεσιν. Ὡς γὰρ παρέθηκε φαγεῖν αὐτῷ ἄρτους, φησὶν· Οὐ μὴ φάγω, ἕως ὅτου λαλήσω ἐπὶ ῥήματά μου.

Ἐἶδες πῶς ἦν ἐργηγορὸς καὶ νήφων; Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν ἐπέτρεψαν, ἴδωμεν πῶς αὐτοῖς διαλέγεται. Ἄρα ταῦτα εἶπε πρὸς αὐτοὺς τὰ ῥήματα, ὅτι δεσπότην ἔχει περιφανῆ καὶ λαμπρὸν, παρὰ πάντων τιμώμενον, πολλῆς παρὰ τῶν ἐγχωρίων προεδρίας ἀπολαύοντα; καίτοι γε εἴπερ ἐβούλετο ταῦτα εἶπεν, οὐκ ἂν ἠπόρησε· καὶ γὰρ ἐν τάξει βασιλέως αὐτὸν οἱ ἐπὶ χῶριοι ἐτίμων. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων αὐτὸν βοήθη· ἐκόσμησεν οὕτω λέγων· Παις Ἀβραάμ ἐγὼ εἰμι· Κύριος ἐλόγησε τὸν κύριόν μου σφιδρα, καὶ ἐνώθη, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ πρόβατα, καὶ μόσχους, καὶ χρυσίον, καὶ ἀργύριον. Τὸν πλοῦτον εἶπεν, οὐχ ἵνα εὐπορον δεῖξῃ ὄντα, ἀλλ' ἵνα φιλόθεον οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ κεκτηῖσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ παρὰ Θεοῦ ταῦτα αὐτὸν εἰληφῆναι ἐγκωμιάσαι βούλεται· εἶτα περὶ τοῦ νυμφίου διαλεγόμενος· Καὶ ἔτεκε Σάρρα, ἡ γυνὴ τοῦ κυρίου μου, υἱὸν ἔτεκε τῷ κυρίῳ μου μετὰ τὸ γηρᾶσαι αὐτόν. Ἐνταῦθά μοι καὶ τὸν τρόπον τῶν ὠδίνων ἠνέξατο, δείκνυς ὅτι καὶ ὁ τόπος ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γέγονε προνοίας τῆς πρὸς ἐκείνον, οὐ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν. Καὶ σὺ τοίνυν ἂν τε νυμφίον, ἂν τε νύμφην ἐπιζητήσῃς, ταῦτα πρὸ τῶν ἄλλων ζητεῖ, εἰ θεοφιλής ἐστίν, εἰ πολλῆς ἀνωθεν ἀπολαύει τῆς εὐνοίας. Ἄν γὰρ ἐκεῖνα ἦ, καὶ τὰ ἄλλα ἔπεται· τούτων δὲ οὐκ ὄντων, κἂν μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας αὐτοῖς ὑπάρχη τὰ βιωτικὰ, κέρδος οὐδὲν. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι, Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐδεμίαν τῶν ἐπιχωρίων ἔλαβε γυναικῶν; Ὄρκισέ με, φησὶ, λέγων· Οὐ

lisse plus omnibus, quia totum quod habuit coniecerat (*Matth.* 10. 42; *Luc.* 21. 2-4). Sic et ista his bonum illum virum excepit xeniis, quæ sola tum ad manum aderant. Nec temere additum est, quod festinans cucurrit, et similia, sed ut intelligas eam alacriter fecisse omnia, non ægre ac gravatim, nec iuvitam et coactæ similem. Et ne id parvum putes, sæpe aliquem prætereuntem rogavimus, ut paulisper gradum sisteret, summissaque sua face nostram accenderet, aut a bajulante aquam petimus ut modicum inde bibere liceret: nec id facere sustinuit, sed tulit graviter: hæc autem non modo summisit ei hydriam, sed camelis etiam omnibus aquam hausit affatim, labori non parcens, et suo corpore hospitalitati comiter subserviens: non enim factum hoc solum, verum etiam alacritas adjuncta virtutem puellæ indicat, quæ hominem ignotum et tum primum visum vocat dominum. Et sicut Abrahamus ipsius socer prætereuntes non interrogat, quinam sint et cujates, quove iter et unde faciant, sed simpliciter hospitalitati dat operam: ita et hæc non sciscitatur, quis es et unde? qua de causa venis? sed hospitalitatis opes congregans, non est curiosa cæterorum. Etenim gemmarii et nummularii hoc unum curant, ut lucrum capiant ex iis cum quibus negotiantur, parum solliciti quales tandem illi sint: sic hæc solum id quærit, ut hospitalitatis fructum capiat, utque solidam ejus mercedem percipiat. Bene sciebat hospitem maxime verecundum esse, ideoque magnam ei comitatem exhibendam esse et modestiam non curiosam: quod si de rebus ejus percontemur immodice, tergiversari eum et gravatim accedere. Quapropter neque hæc se ita gerit erga illum, neque ejus socer Abraham erga hospites, ne sic venationem suam absterreat: sed curatis prætereuntem corporibus et obsequutus suo animo, sic eos dimittit.

8. Hoc pacto etiam angelos aliquando excepit, circa quos si fuisset curiosior, non parum decessisset mercedi ejus debitæ (*Gen.* 18). Admiramur enim eum non quod exceperit angelos, sed quod nesciens esse angelos, exceperit. Nec enim mirandum si prudens ac sciens tractasset eos comiter, quorum dignitas quantumvis immane pectus ac saxum ad humanitatem benignitatemque posset cogere: sed hoc meretur admirationem, quod viatores vulgares ratus tantum honoris eis habuit. Talis erat hæc quoque: nesciebat hominem quisnam esset, aut curam venisset, neque quod conciliaturus esset ipsius nuptias, sed viatorem unum aliquem putabat et hospitem. Idcirco uberius ei hospitalitatis merces contingit, quod modis omnibus ignotum tanta prosequuta sit benevolentia; servata interim et modestia. Neque enim effrena temeritate, neque vim afferens aut stomachabunda hoc faciebat, sed cum decoro ita ut par erat. Hoc enim ipsum Moses subindicat his verbis: *Ille autem contemplantur eam tacitus, scire volens utrum prosperum iter suum fecisset Dominus* (*Gen.* 24. 21). Quid est, *Contemplantur eam*? Et habitum, et incessum, et aspectum, et verba, omnia denique diligenter examinabat,

ex corporis gestibus habitudinem animi colligens. Nec his contentus, alterum experimentum adhibet. Accepto enim ab ea potu non destitit, sed rogare pergit: *Cujus es filia, indica mihi: estne in domo patris tui locus quo possim divertere* (*Gen.* 24. 23)? Quid illa ad hæc? Patienter ac mansuete suum patrem indicat. Non dixit indignabunda: Tu vero quis es tam curiosus percontator etiam de nostris ædibus; sed quid? *Filia sum Bathuelis filii Melchæ, quem Nachori peperit. Palearum quoque et feni apud nos est copia, et locus ad divertendum* (*Ib.* v. 24. 25). Sicut ante aquam petenti plusquam posceret obtulit: nam cum ille potum sibi soli petiisset, etiam camelis se præbituram est pollicita, et utique præbuit: sic etiam hic requirenti tantummodo diversorium, insuper de paleis ac feno prospicit, deque aliis multis, alliciens eum his omnibus, et domum pertrahens, ut hospitalitatis fructum et mercedem capiat. Hæc autem non obiter, neque negligenter audiamus, sed nosmetipsos considerantes, ad hoc exemplum conferamus: sic enim intelligemus virtutem hujus feminæ. Sæpenumero notos aliquos et necessarios excipientes ægre ferimus, et gravamur, si unum aut alterum diem commorati fuerint; hæc autem ignotum et hospitem magna alacritate domum pertraxit, præsertim cum non ipsi soli, sed tot camelis etiam offerret curam et ministerium. Postquam autem introgressus est hospitium, jam magis considera servi prudentiam. Apposita enim mensa, inquit, *Non prius cibum capiam quam loquar verba mea* (*Gen.* 24. 33). Vide quam vigilans fuerit et sobrius?

Abrahami potentia. Cum quanta sapientia a famulo laudetur. Deo auspice quæ fiunt bene succedunt. — Deinde postquam permissum est ei dicere, videamus quomodo illos alloquitur. Num ista verba ad eos dixit: Herum se habere illustrem et splendidum, honoratum ab omnibus, virum magnæ auctoritatis apud cives regionis, in qua tum degeret? Tametsi poterat, si voluisset, hæc vere dicere: etenim tamquam res colebatur ab ejus nationis hominibus. Atamen nihil horum dixit, sed omissis istis, quæ apud homines sunt in pretio, a divino eum favore commendat his verbis: *Ego Abrahamæ servus. Dominus benedixit domino meo valde, exaltatusque est, et dedit ei oves et boves, argentum et aurum* (*Gen.* 24. 34. 35). Divitias ejus memorat, non ut opulentum, sed ut piuni esse ostendat, hoc nomine laudans quod a Deo hæc acceperit, non quod tantarum rerum sit dominus. Deinde loquitur de sponso: *Et peperit Sara, uxor domini mei, filium domino meo jam seni* (*Gen.* 24. 36). Hic et partus modum subindicat, docens quod et partus ei divina providentia concessus sit, non naturæ ordinæ. Ergo tu quoque sive sponsum, sive sponsam quæras, hoc inquire ante omnia, sitne amicus Deo, an multam sursum obtineat benevolentiam. Si enim hæc adsint, consequenter et alia: sin autem desint, etiamsi res familiaris abunde suppetat, nihil proderit. Deinde ne audiat ab eis, Cur igitur nullam indigenam in uxorem accipit? *Adjuravit me*, inquit, *dominus meus dicens,*

Non accipies uxorem filio meo ex filiabus Chanaanorum, sed ad domum patris mei proficietis, et de tribu mea accipies uxorem filio meo (Gen. 24. 57. 38). Sed ne totam historiam in medium afferentes molesti videamur, ad finem transeamus. Cum enim retulisset, quomodo ad fontem adstiterit, quid a puella petierit, quomodo illa plus quam petiitum esset dederit, quomodo Deus mediator fuerit, cumque omnia diligenter nuntiasset, sermonis finem fecit. His omnibus auditis illi non amplius dubitaverunt, neque neglexerunt rem, sed quasi divinitus instincti, sine mora ei promiserunt filiam. Respondentesque Laban et Batuel dixerunt: *Mandatum hoc egressum est a Deo: Ideo non possumus tuæ postulationi contradicere. En Rebecca, tolle eam et propera, et sit uxor domini tui, sicut loquutus est Dominus (Gen. 24. 50. 51).* Quis non obstupesceret? quis non admiraretur, quanta impedimenta brevi temporis momento sublata sint? Etenim vel quod hospes erat, vel quod servus, vel quod ignotus, vel quod longum esset itineris intervallum, vel quod nec socer, nec sponsus, neque alius ex eorum necessariis notus erat, horum unumquodque per se satis erat impedimenti, quominus hoc connubium succederet: attamen hæc universa facilia sunt reddita, et haud secus quam si notus esset, habitaretque prope, et totam ætatem cum eis versatus fuisset, commiserunt sponsam ejus fidei, hac de causa, quod auspice Deo res agebatur. Sicut enim si quid eo parum favente aggrediamur, etiamsi omnia sint plana et facilia, voragine et salebras et innumeras frustrationes obiter offendimus: sic eodem præsentem et adjuvante, licet omnia quæ habemus præ manibus, sint impeditisima, plana sunt et facilia. Nihil igitur vel faciamus, vel dicamus, nisi invocato Numine, ut res quas tractamus dirigat, ut ille fecit.

9. Nunc videamus, postquam eam accepit, quo pacto adornet nuptias. Num cymbala, fistulas, choreas, tympana, tibias secum traxit, reliquasque apparatus species? Nihil horum, sed illa sola assumpta abiit, deducente et comitante angelo, quem herus, dum famulum e domo dimitteret, una mitti a Deo supplex impetraverat. Atque ita ducebatur sponsa nullis tibiis et citbaris occinentibus, sed innumeris a Deo caput ornata benedictionibus, vice coronæ pretiosioris quovis diademate. Ducebatur autem non auratis amicta vestibus, sed ornata modestia, pietate, hospitalitate, cæterisque virtutibus omnibus. Ducebatur non in carpento camerato, aut apparatu aliquo simili, sed camelo insidens. Nam præter virtutes animi, etiam corpora virginum olim optima fuerunt habitudine. Non enim sic educabantur a matribus, ut sit hodie, crebra inter unguenta et balnea, fucum et pigmenta, in mollibus indumentis, aliisque corruptelarum modis innumeris, quibus flant plusquam decet molliculæ: sed modis omnibus dura erat earum educatio. Quamobrem et corporis nativa florebat pulchritudine, nullis adjunctæ externis lenociniis, et valetudine æque felici ac forma fruebantur, nulla infestante ægritudine, ablegataque omni mollitie. La-

bore enim et opera, quibus exercebantur, varia, languorem omnem pellebant, robur autem et sanitatem tuam eis conciliabant, reddebantque tanto magis maritis gratas et amabiles: sic enim non solum corpora, sed et animi in melius proficiebant. Vecta igitur camelo postquam ad destinatam regionem pervenit, sublatis procul oculis vidit Isaacum, moxque a camelo desiliit. Vides robur? vides bonam habitudinem? A camelo desiliit. Tantum illi virium una cum modestia supererat. Et ait ad servum: *Quis est ille homo qui progressus est in campum? Respondit servus: Ipse est dominus meus. Tum illa æstivo palliolo sumpto se obnupsit (Gen. 24. 65).* Observa omnia testari ejus modestiam, quam pudens erat ac reverenda. *Et accepit eam uxorem Isaac, dilexitque in tantum ut leniret dolorem, qui illi ex morte Sarre matris acciderat (Gen. 24. 67).* Hæc non temere dicuntur, quod dilexerit eam, quodque pro solamine luctus habuerit, sed ut discas, quibus rebus illa maritum in amorem sui pelleberit, quas domo secum attulerat. Quis enim talem non adamaret, tam modestam, tam honestam, tam hospitalem, humanam, et amabilem, fortem animo et validam corpore? Hæc dixi, ut non audiatis tantum, aut auditis applaudatis, sed ut etiam æmulemini. Et patres quidem providentiam patriarchæ imitamini, qua usus est in paranda uxore simplici, non pecunias quærens, non splendorem generis, non pulchritudinem corporis, non aliud quidquam præter generositatem animi.

Quomodo erudiendæ filia a matribus. — Vos autem matres, date operam ut ad hunc modum educetis vestras filias. Porro sponsi qui eas ducturi sunt, ducant cum honestate simili, exterminantes risum, choreas, turpiloquium, fistulas, tibias, diabolicum illum apparatus et reliqua hujusmodi, semperque invocantes Deum, ut mediator adsit actionum nostrarum omnium. Si enim res nostras hoc pacto disposerimus, nullum divortium erit, nulla adulterii suspicio, aut occasio zelotypiæ, non rixa, non contentio, sed multa fruemur pace, multaque concordia, a quibus non aberunt virtutes cæteræ. Sicut enim uxore a marito dissidente nihil sani est in ædibus, etiamsi alioquin res eorum secundo ferantur flatu: ita dum pax constabit et concordia, nihil erit insuave, etiamsi quotidie tempestates accidant plurimæ. Si hoc modo conciliabuntur nuptiæ, perfacile poterimus ad virtutem educare liberos. Ubi enim mater tam honesta fuerit, ac sobria, omnique virtute prædita, profecto maritum desiderio sui capiet ac devinciet; atque ita habebit eum alacrem adiutorem in curandis atque instituendis communibus liberis; simulque Deum ad prospiciendum eis attrahet: quo aspirante tam honestæ administrationi domesticæ, et exercente puerorum animos, omnia postilluc jucunda erunt et felicia, rebus tam bene compositis, et iis qui præsumunt sic affectis: poteritque unusquisque una cum sua domo, videlicet uxore, liberis ac famulis, et præsentem vitam secure peragere, et ad cælorum regnum pervenire: quæ nobis omnibus per

ἡγήνη τῷ υἱῷ μου γυναῖκα ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων, ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου πορεύσῃ, καὶ εἰς τὴν σουλὴν μου, καὶ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου. Ἄλλ' ἵνα μὴ πᾶσαν τὴν ἱστορίαν εἰς μέσον φέροντας παρενοχλεῖν δόξωμεν, ἐπὶ τὸ τέλος ἴωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, πῶς ἐπὶ τῆς πηγῆς ἔστη, πῶς ἤχησε τὴν κόρην, πῶς ἔδωκεν ἐκείνη πλέον τῆς αἰτήσεως, πῶς ὁ Θεὸς μεσίτης ἐγένετο, καὶ πάντα μετὰ ἀκριβείας ἀπαγγείλας, κατέλυσεν ἐν τούτοις [226] τὸν λόγον. Ταῦτα ἅπαντα ἀκούσαντες ἐκεῖνοι, οὐκέτι λοιπὸν ἀμφέβαλον, οὐδὲν ἠμέλησαν, ἀλλ' ὡσπερ τοῦ Θεοῦ τὴν ψυχὴν αὐτῶν εἰς τοῦτο κινήσαντος, εὐθέως αὐτῷ καθωμολόγησαν τὴν θυγατέρα. Καὶ ἀποκριθεὶς Λάβαν καὶ Βαθουὴλ εἶπον· Τὸ πρόσταγμα τοῦτο κυρὰ Θεοῦ ἐξήλθεν· οὐ δυνασόμεθα οὐδ' σοὶ ἀντιπεῖν κακόν· Ἰδοὺ ῥεθέκκα, λαβῶν ἀπότρεχε, καὶ ἔσται γυνὴ τῷ κυρίῳ σου, καθάπερ ἐλάλησε Κύριος. Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγείη; τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν, ὅσα καὶ ἡλίκα κωλύματα ἐν βραχεία καιροῦ ῥοπή ἀνηρείτο; Καὶ γὰρ τὸ ξένον εἶναι, καὶ οἰκέτην, καὶ ἀγνώστα, καὶ πολὺ τῆς ὁδοῦ τὸ διάστημα, καὶ τὸ μηδὲ τὸν κηδεστήν, μηδὲ τὸν νυμφίον, μήτε ἄλλον τινὰ τῶν ἐκείνη ἢ προσηκόντων γνωρίζεσθαι, καὶ καθ' ἑαυτὸ τούτων ἕκαστον ἱκανὸν ἦν κωλύσαι τὸν γάμον· ἀλλ' ὁμως οὐδὲν ἐκώλυσεν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐξηγυμάρizετο καὶ καθάπερ γνωρίμῳ καὶ πλησίον οἰκοῦντι, καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας συναναστραφέντι, οὕτως αὐτῷ θαρβρόντες ἐνεχειρίζον τὴν νύμφην· τὸ δὲ αἴτιον, ὁ Θεὸς ἦν ἐν μέσῳ. Ὡσπερ γὰρ ὅταν χωρὶς αὐτοῦ τι ποιῶμεν, κἂν ἅπαντα ἢ λεία καὶ βῆδια, βάραθρα καὶ κρημνοὺς καὶ μυρίας ἐν αὐτοῖς ἀποτυχίας εὐρίσκομεν· οὕτως ὅταν παρῆ καὶ συνεφάπτηται, κἂν ἀπάντιον ἀπορώτερα ἢ τὰ προκειμένα, ἅπαντα λεία καὶ βῆδια γίνονται. Μηδὲν οὖν μήτε ποιῶμεν, μήτε λέγωμεν, πρὶν ἢ τὸν Θεὸν καλέσαι καὶ παρακαλέσαι συνεφάπασθαι τῶν ἐν χερσὶν ἡμῶν ἀπάντων, καθάπερ οὖν καὶ οὗτος ἐποίησεν.

Θ'. Ἄλλ' ἴδωμεν, ἐπειδὴ αὐτὴν ἔλαβε, ποίῳ τρόπῳ τὸν γάμον ἐπέτελεσεν. Ἄρα κύμβαλα καὶ σύριγγας καὶ χοροὺς καὶ τύμπανα καὶ αὐλοὺς καὶ τὴν ἄλλην ἐπεσώματο φαντασίαν; Οὐδὲν τούτων, ἀλλὰ μόνην λαβῶν οὕτως ἀπήει, τὸν ἄγγελον ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ παραπέμποντα αὐτὴν καὶ συνοδοιποροῦντα, ὃν ὁ δεσπότης αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἰκέτευσεν αὐτῷ συναποσταλεῖαι ἐκ τῆς οἰκίας ἐξερχομένῳ. Καὶ ἤγετο λοιπὸν ἡ νύμφη αὐλῶν μὲν καὶ κιθάρας καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων οὐδενὸς ἀκουσασα, μυρίας δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τὰς εὐλογίας ἔχουσα, στέφανον διαδήματος παντὸς λαμπρότερον. Ἦγετο οὐ χρυσᾶ περιβεβλημένη ἱμάτια, ἀλλὰ σφικροσύνην καὶ εὐλάβειαν, καὶ φιλοξενίαν, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν. Ἦγετο οὐκ ἐπὶ ὀχλήματος καταστέγου, οὐδὲ ἐπὶ ἄλλης τινὸς φαντασίας τοιαύτης, ἀλλ' ἐπὶ τῆς καμήλου καθομένη. Μετὰ γὰρ τῆς ἀρετῆς τῆς ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τὰ σώματα ταῖς παρθένους τὸ παλαιὸν πολλῆς μετέχευε τῆς εὐεξίας. Οὐ γὰρ οὕτως αὐτὸς ἔτρεφον αἱ μητέρες, καθάπερ τὰς νῦν, βαλανεῖοις πυκνοῖς, μύρων ἀλοιφαῖς, ἐπιτρίμμασι σκιαγραφίας, μαλακοῖς ἱματίοις, ἐτέροις μυρίοις διαφθεύουσαι τρόποις, καὶ τοῦ δέοντος μαλακωτέρας ποιούσαι, ἀλλ' εἰς ἅπασαν αὐτὰς ἤγαγον ἐκεῖναι σκληραγωγίαν. Διὰ τοῦτο αὐταῖς καὶ τοῦ σώματος ἡ ὦρα σφόδρα ἦν εὐανθῆς καὶ γνησία, ἅτε φυσικὴ τις

* Savil. in marg. conjicit ἐκείνω.

οὔσα, ἀλλ' οὐ χειροποίητος, οὔτε ἐπιτετευδευμένη. Διὲ τοῦτο καὶ ὑγείας ἀπέλαυον καθαρὰς, καὶ κάλλος αὐταῖς ἀμήχανον ἦν, οὐδεμίαν ἀρρώστιας ἐνοχλοῦσης τῷ σώματι, ἀλλὰ πάσης βλακειᾶς ἐκβεβλημένης. Οἱ γὰρ πόνοι καὶ αἱ τλαιπωρίαι καὶ τὸ ἐν ἅπασιν αὐτοσυργεῖν βλακειᾶν μὲν ἀπήλαυε πᾶσαν, εὐρωστίαν [227] δὲ καὶ ὑγείαν μετὰ πολλῆς παρεῖχε τῆς ἀσφαλείας. Διὲ δὴ καὶ ποθεινότεραι τοῖς ἀνδράσιν ἦσαν, καὶ μᾶλλον ἐπέραστοι· οὐ γὰρ δὴ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦτοις βελτίω καὶ σωφρονεστέραν κατεργάσαντο. Καθημένη τοῖνον ἐπὶ τῆς καμήλου καὶ φθάσασα εἰς τὴν χώραν, πρὶν αὐτὴν ἐλθεῖν ἐγγύς, ἀναβλέψασα εἶδε τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸν Ἰσαάκ, καὶ κατεπήδησεν ἀπὸ τῆς καμήλου. Εἶδες ἰσχύ; εἶδες εὐεξίαν; Κατεπήδησεν ἀπὸ τῆς καμήλου. Οὕτως αὐταῖς ῥώμῃ πολλῇ μετὰ σωφροσύνης ἦν. Καὶ εἶπε τῷ παιδί· Τίς ἐστὶν ὁ ἀνθρωπος ἐκείνους ὁ πορευόμενος ἐν τῷ πεδίῳ; Εἶπε δὲ ὁ παῖς· Ὁ κύριός μου. Εἶτα λαβοῦσα τὸ θέριστον περιεβάλετο. Ὅρα πανταχοῦ τὴν σωφροσύνην αὐτῆς μαρτυροῦμένην, πῶς ἦν αἰσυντηρᾶ, πῶς ἦν αἰδέσιμος. Καὶ ἔλαβεν αὐτὴν ὁ Ἰσαάκ, καὶ ἐγένετο αὐτῷ εἰς γυναῖκα καὶ ἠγάπησεν αὐτὴν, καὶ παρεκλήθη περὶ Σάρρας τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ταῦτα εἰρηται, ὅτι ἠγάπησεν αὐτὴν, καὶ παρεκλήθη περὶ τῆς Σάρρας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα μάθης τοῦ φίλτρου καὶ τῆς ἀγάπης τὰς ὑποθέσεις, ἃς οἰκοθεν ἔχουσα ἦλθεν ἡ γυνὴ. Τίς γὰρ τὴν τοιαύτην οὐκ ἂν ἠγάπησε, τὴν οὕτω σώφρονα, τὴν οὕτω κοσμίαν, τὴν οὕτω φιλόξενον καὶ φιλόανθρωπον καὶ ἡμερον, τὴν ἀνδρείαν μὲν κατὰ τὴν ψυχὴν, βωμαλέαν δὲ κατὰ τὸ σῶμα; Ταῦτα εἶπον, οὐχ ἵνα ἀκούσητε, οὐδ' ἵνα ἀκούσαντες ἐπαινεσητε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσητε. Καὶ πατέρες μὲν, τὴν πρόνοιαν τοῦ πατριάρχου μιμήσθε, ἦν ἐποιεῖτο περὶ τοῦ λαθεῖν γυναῖκα ἄπλαστον, οὐ χρήματα ἐπιζητήσεως, οὐ γένους λαμπρότητα, οὐ σώματος κάλλος, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, ἀλλὰ ψυχῆς εὐγένειαν μόνον· μητέρες δὲ, οὕτω τὰς ἑαυτῶν ἀνατρέφετε θυγατέρας. Οἱ δὲ ἀγεσθαὶ αὐτὰς μέλλοντες νυμφῖοι, μετὰ τοσαύτης αὐτὰς ἄγετε κοσμιότητος, χορείας μὲν καὶ γέλωτας καὶ ῥήματα αἰσχρὰ, καὶ σύριγγας καὶ αὐλοὺς, καὶ τὴν διαβολικὴν φαντασίαν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ τοιαῦτα ἐξορίζοντες, τὸν Θεὸν δὲ αἰεὶ παρακαλοῦντες μεσίτην γενέσθαι τῶν πραττομένων ἀπάντων. Ἄν γὰρ οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοῦς οἰκονομήσωμεν, οὐκ ἀποστάσιον ἔσται ποτὲ, οὐ μοιχείας ὑπόψια, οὐ ζηλοτυπία; πρόφασις, οὐ μάχη καὶ ἔρις, ἀλλὰ πολλῆς μὲν ἀπολαυσόμεθα τῆς εἰρήνης, πολλῆς δὲ τῆς ὁμοιοῦς· ταύτης δὲ οὐσης, καὶ αἱ αἰλλαι πάντως ἔφονται ἀρεταί. Ὡσπερ γὰρ, γυναικὸς πρὸς ἀνδρα στασιαζούσης, οὐδὲν ὑγιὲς ἔσται ἐπὶ τῆς οἰκίας, κἂν ἅπαντα τὰ ἄλλα κατὰ ῥοῦν φέρηται πράγματα· οὕτως ὁμοιοσύνης καὶ εἰρηνευούσης, οὐδὲν ἔσται ἀηδὲς, κἂν μυρίοι χειμῶνες καθ' ἑκάστην τίκωνται τὴν ἡμέραν. Ἄν οὕτως οἱ γάμοι γένωνται, καὶ τὰ παιδία μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας εἰς ἀρετὴν ἀγαγεῖν δυνασόμεθα. Ὅταν γὰρ ἡ μήτηρ οὕτως ἢ κοσμία, καὶ σώφρων, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν κεκτημένη, πάντως καὶ τὸν ἀνδρα εἰλεῖν δυνασεται καὶ χειρώσασθαι τῷ περὶ αὐτὴν πόθῳ· ἐλοῦσα δὲ αὐτὸν, μετὰ πολλῆς ἔξει τῆς προθυμίας βοηθοῦντα πρὸς τὴν τῶν παίδων ἐπιμέλειαν, καὶ τὸν Θεὸν οὕτως ἐπισπάσεται πρὸς τὴν αὐτὴν ταύτην πρόνοιαν· ἐκεῖνου δὲ συνεφαπτομένου τῆς καλῆς ταύτης οἰκονομίας, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν παίδων ἀσκούντος, οὐδὲν ἀηδὲς ἔσται λοιπὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς οἰκίας εὐ διακείσεται, τῶν ἐρχόντων οὕτω [228] διακειμένων· καὶ μετὰ τῆς οἰκίας οὕτως ἕκαστος δυνασεται, τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς λέγω, καὶ παίδων καὶ οἰκετῶν, καὶ τὸν ἐνταῦθα μετὰ ἀδείας ἁπάσης διανύ-

σαι βίον, καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσέλθειν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ’

οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, καὶ κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

De anno quo hæc habita est concio nihil habemus : ætate solum pronuntiata, et die post Homiliam in sanctum Barlaam insequente ex Chrysostomi dictis eruitur. Sub initium namque ait : *Ita et ego hæc anni tempestatem maxime diligo ; non quia liberati sumus hieme, nec quod ætate perfruamur ; sed quia adsunt spirituales portus, qui nos frequenter excipiunt, festi nempe sanctorum martyrum dies.* Et paucis interpositis : *Horum omnium vos testes estis, qui in certaminibus beati Barlaam heri oblectati, et cum magna tranquillitate in ejus portum festinantes, sæcularium curarum sanguinem abluistis.* Antiochiæ vero

ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΡΗΤΟΝ*

Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον.

α'. Οἱ ναῦται τοῦτο μάλιστα φιλοῦσι τοῦ πελάγους τὸ μέρος, ὅπερ ἂν λιμέσι πυκνοὶ καὶ νήσοις διειλημμένοι ἦ. Τὸ μὲν γὰρ ἀλιμένον πέλαγος, κἂν γαλήνην ἔχη, πολὺν παρέχει τοῖς πλέουσι τὸν τρόμον· ἔνθα δὲ ἂν ὦσιν ὄρμοι, καὶ ἄκται, καὶ αἰγιαλοὶ πανταχόθεν ἐκτεταμένοι, μετὰ πολλῆς πλέουσι τῆς ἀσφαλείας. Κἂν γὰρ βραχὺ διεγερθεῖσαν τὴν θάλασσαν ἴδωσι, δι' ἄλιγου τὴν καταφυγὴν ἔχοντες, ταχίστην καὶ εὐκολον τῶν ἐπιχειμένων κακῶν ἀπαλλαγὴν εὐρασθαι δύναιντι· ἂν. Διὰ δὴ ταῦτα, οὐχ ὅταν πλησίον λιμένος ἐλαύνωσι μόνον, ἀλλὰ κἂν πόρρωθεν ὦσι, πολλὴν καὶ ἀπὸ τῆς ὄψεως τούτης παράκλησιν δέχονται. Οὐ γὰρ ὡς ἔτυχεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἀνακτιᾶσθαι πέφυκε καὶ ἔρως κορυφὴ φαινομένη πόρρωθεν, καὶ καπνὸς ἀναθρώσκων, καὶ προβάτων ποιμνία παρὰ τὴν ὑπώρειαν νεμόμενα. Ἐπειδὴν δὲ καὶ εἰς αὐτὸ τοῦ λιμένος τὸ στόμα ἔλθωσιν, ὀλόκληρον καρποῦνται τὴν εὐφροσύνην. [229] Τότε γὰρ καὶ κώπην ἀποτίθενται, καὶ τὰ σώματα ὑπὸ τῆς ἄλμης τεταριχευμένα ποτίμοις περικλύζουσιν ὕδασι, καὶ εἰς τὸν αἰγιαλὸν ἐξελθόντες, καὶ τῇ γῆ μίκρον ὀμιλήσαντες γυμνοῖς τοῖς σώμασι, πᾶσαν τὴν ἀπὸ τῆς ναυτιλίας ἀποτίθενται ταλαιπωρίαν. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖνοι τοῦτο μάλιστα τῆς θαλάσσης ἀσπάζονται τὸ μέρος διὰ τὰς πυκνάς ταύτας καὶ συνεχεῖς ἀναπαύσεις· οὕτω δὴ καὶ ἐγὼ ταύτην μάλιστα φιλῶ τὴν ὥραν, οὐκ ἐπειδὴ χειμῶνος ἀπὸ γμάθη, οὐδὲ ἐπειδὴ θέρους ἀπολαύομεν, ζεφύρου λιγυρὰ πνέοντος, ἀλλ' ἐπειδὴ τοὺς πνευματικούς λιμένας ἔχομεν συνεχῶς διαδεχομένους ἡμᾶς, τῶν ἁγίων μαρτύρων λέγω τὰς πανηγύρεις. Οὐ γὰρ οὕτως οἱ λιμένες πλωτῆρας, ὡς αἱ τῶν ἁγίων τούτων ἑορταὶ τοὺς πιστοὺς ἀνακτιᾶσθαι πεφύκασιν. Ἐκείνων μὲν γὰρ θαλαττίων κυμάτων ἐμβολῆς καὶ ἐρσσίας μακρὰς ἀπαλλάττουσι λιμένες· τοὺς δ' εἰς πανηγύριν μαρτύρων ἀπαντῶντας πνευμάτων πονηρῶν καὶ

ἀκαθάρτων, λογισμῶν ἀτόπων, πολλῆς τῆς ἐν ψυχῇ γινομένης ζῶης, ἢ τῶν ἁγίων μνήμη τούτων ἐξαρκάζειν εἴθε. Κἂν ἐκ τῶν πολιτικῶν, κἂν ἐκ τῶν οἰκιακῶν πραγμάτων ἀθυμίαν τινὰ ἐπισυρόμενος εἰέλθῃ, πᾶσαν αὐτὴν ἀποθέμενος, οὕτως ἔπεισι, καὶ βίον γίνεται καὶ κουφότερος, οὐχὶ κώπην ἀποτιθέμενος, οὐδὲ οἰάκων ἐξανιστάμενος, ἀλλὰ τὸ δυσόστακτον καὶ ποικίλον τῆς βιωτικῆς λύπης φορτίον διαλύων, καὶ πολλὴν τῇ ψυχῇ δεχόμενος τὴν εὐφροσύνην. Καὶ τούτων ἀπάντων μάρτυρες ὄμετε, οἱ τοῖς ἄθλοις τοῦ μακαρίου Βαρλαάμ χθὲς ἐντυφήσαντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας εἰς τὸν ἐκεῖνου σκιρτήσαντες λιμένας, καὶ τὴν ἄλμην τῶν βιωτικῶν φροντίδων ἀπολουσάμενοι, καὶ κούφοι οἰκάτε ἀπὸ τῶν ἐκεῖνου διηγημάτων ἀναχωρήσαντες. Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ἐτέρων μαρτύρων προσελαύνει πάλιν πανηγυρίς. Ἔως ἂν οὖν εἰς τὸν ἐκεῖνον λιμένα φθάσωμεν, φέρε δὴ μιμησώμεθα τοὺς πλωτῆρας· καὶ καθάπερ ἐκεῖνοι τὸ πέλαγος πλέοντες ἄδουσι, τῇ ᾠδῇ τὸν πόνον παραμυθούμενοι· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς, ἕως εἰς τὸν ἐκεῖνον φθάσωμεν λιμένα, λόγους τινὰς πνευματικούς πρὸς ἀλλήλους κινήσωμεν, τὸν μακάριον Παῦλον τῆς καλῆς ταύτης ὀμιλίας ἡγεμόνα ποιησάμενοι, καὶ ἦνπερ ἂν αὐτὸς κειλεύῃ, ταύτην ἐπόμενοι. Ποίαν οὖν ἐπεσθαι καλεύει; Τὴν διὰ τῆς ἐρήμου, καὶ τῶν ἐκεῖ συμδάντων θαυμάτων ὁδόν. Καὶ γὰρ ἡκούσατε σήμερον αὐτοῦ βοῶντος, καὶ λέγοντος· *Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα*

* Duo mss. λιμένα. Editi λιμῶνα. Priorem lectionem postulare series videtur.

† Duo mss. καὶ ἔπερ ἂν... ταύτη ἐπόμενοι.

gratiam, benignitatem, et misericordiam suam concedat Dominus noster Jesus Christus, cum quo Patri, simulque Spiritui vivifico et sancto gloria, imperium,

et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

NOLO VOS IGNORARE, FRATRES, QUOD, ETC.

habitam fuisse vel inde liquet, quod dicta sit post festum sancti Barlaami, Antiochiæ celebrari solitum, ut videas in Monito ad Homiliam in sanctum Barlaamum Tom. II. Chrysostomi scopus est demonstrare, res in veteri Lege actas futurarum rerum prædictionibus fidem facere: esseque illas rerum novi Testamenti typum et umbram. Marcionem, Manichæum et Paulum Samosatenum obiter perstringit, et postulatis in fine sanctorum precibus homiliam claudit.

Incerti interpretationem Latinam, utpote non accuratam, rejecimus, novamque paravimus.

IN APOSTOLICUM DICTUM,

NOLO VOS IGNORARE, FRATRES, QUOD PATRES NOSTRI OMNES SUB NUBE FUERUNT, ET OMNES PER MARE TRANSIERUNT (1. Cor. 10. 1) (a).

1. Nautæ eam maris partem libentius frequentant, quæ multis portibus insulisque instructa est. Pelagus enim portibus destitutum, etiam tranquillo tempore, multum incutit navigantibus tremorem: ubi autem portus et littora undecumque patent, cum magna securitate navigant. Etiam si enim mare aliquantum sævire videant, cum in proximo refugium habeant, prompte facileque possunt ab instantibus periculis liberari. Eapropter non modo cum prope portum sunt, sed etiam si procul sint, a solo portus aspectu magnam consolationem accipiunt. Non enim parum illos recreare solent montium cacumina procul visa, fumus exsiliens, et ovium greges ad litus pascentes. Verum ubi ad portus ingressum devenerunt, plena fruuntur lætitia. Tunc enim et remum deponunt, et corpora salsugine confecta potabilibus oblectant aquis, et ad litus egressi, in terraque nudis corporibus aliquantum versantes, nauticum omne tedium deponunt. Quemadmodum igitur illi eam maris partem libentius amplexantur, ob frequentes illas et assiduas recreationes: ita et ego hanc anni tempestatem maxime diligo, non quia liberati sumus hieme, nec quod æstate fruamur zephyro suaviter afflante, sed quia adsunt spirituales portus, qui nos frequenter excipiunt, festi nempe sanctorum martyrum dies. Non enim portus perinde nautas, atque dies festi sanctorum horum fideles recreare solent. Illos quippe a fluctuum impetu et diuturna remigatione portus liberant; hos autem ad martyrum solemnitatem ac-

(a) Collata cum Mss. Colbertinis 970 et 3038.

cedentes, a violenta per malignos impurosque spiritus, perque absurdas cogitationes in animo excitata tempestate, sanctorum memoria eripit. Sive quis ex publicis, sive ex privatis negotiis mœrore contracto huc ingrediatur, illo prorsus deposito revertitur, atque expeditior leviorque abit, nonposito remo, nec relictis gubernaculis, sed excussa illa onerosa varisque sæcularis tristiitiæ sarcina, multaque repletus animi lætitia. Horum omnium vos testes estis, qui in certaminibus beati Barlaam heri (a) oblectati, et cum magna tranquillitate in ejus portum festinantes, sæcularium curarum salsuginem abluistis, atque auditis de illo sermonibus, leves et expediti domum recessistis. At ecce alia martyrum accedit festivitas. Donec igitur ad illorum portum appellamus, age nautas initemur; et sicut illi navigantes in pelago cantant, cantu laborem sedantes: ita et nos donec ad illorum portum appellamus, spirituales quosdam inter nos conferamus sermones, beato Paulo hujus pulchri colloquii duce constituto, ut eum, qua jusserit ille via, sequamur. Quanam porro sequi via jubet? Per desertum et per miracula, quæ illic contigerunt. Etenim audistis illum hodie sic clamantem: *Nolo vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moysen baptizati sunt, et omnes eandem escam spirituales comederunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt. Bibebant enim de spiritali sequente petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus*

(a) Die præcedenti de Beato Barlaam fuerat conclusus.

eorum beneplacitum fuit Deo: prostrati enim sunt in deserto. Hæc autem figuræ nostri fuere, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupiverunt; neque idololatræ simus, sicut quidam illorum, sicut scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam illorum fornicati sunt, et ceciderunt uno die, viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam illorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuramus, sicut quidam illorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore (1 Cor. 10. 1-10; Exod. 32. 6). Videntur quidem hæc manifesta esse; sed diligenter advertentibus dubitationem afferunt non vulgarem. Etenim primo quæritur, cur veteres memoret historias; et qua consequentia, cum de iis disputasset, quæ idolis sunt immolata, in hanc incidit narrationem, ea afferens in medium, quæ in deserto contigerunt. Neque enim temere vel fortuito casu sanctus ille loquitur, sed cum magna consequentia, et accuratam semper servat dictionum consonantiam. Cur ergo et unde in hanc incidit historiam? Increpabat eos, qui temere et sine examine ad idola ingrediebantur, deque polluta mensa degustabant, atque idolothya contingebant: et cum ostendisset ipsos hinc duplici damno affici, cum et infirmis offendiculo essent, et ipsi demonum participes essent: et cum prædicta satis illorum animos coercuisset, docuissetque, oportere fidelem non sua tantum respicere, sed etiam ea, quæ aliorum multorum sunt, volens ipsis timorem addere, veteres historias commemorat. Quia enim illi altum sapiebant, utpote fideles, et ab errore liberati, atque scientiam assequuti, et ineffabilium mysteriorum participes effecti, ad regnumque caelorum vocati: declarare volens eorum nullam esse utilitatem, nisi adesset vita tantæ gratiæ consona, ex veteri historia ipsos erudit.

2. Cur Paulus de pœnis peccatorum loquens Veteris Testamenti verbis utatur potius quam Novi. Præterita gesta futurorum prædictionibus fidem faciunt. — At hoc ipsum multas complectitur quæstiones. Cur non ex verbis Christi in Evangelio positis cum ipsis disputet? cur non gehennam memoret, non tenebras exteriores, non venenatum vermem, non vincula perpetua, non ignem paratum diabolo et angelis ejus, non stridorem dentium, et alia inenarrabilia supplicia? Si enim terrere voluit, a gravioribus id faciendum oportuit, non autem ab iis, quæ in deserto contigerunt. Illi enim, etiam si plexi sint, at mitiore et temporanea pœna, atque una tantum die; hi autem immortalis ac graviori sunt supplicio plectendi. Cur ergo illos non ex hisce terruit, neque Christi dicta commemoravit? Poterat enim illis dicere, Nolo vos ignorare, fratres, quas leges Christus posuerit iis, qui cum fide habent, vitam tamen optimam non exhibent. Etenim eos etiam, qui miracula patrabant et prophetiæ dono fulgebant, exclusit a regno caelorum, dicens: Multi dicent mihi in die illa, Domine, Domine, nonne in nomine tuo demonia ejecimus, et in nomine tuo prophetavimus, et virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor

eis, Recedite a me, non novi vos, qui operamini iniquitatem (Matth. 7. 22. 23). Et virgines quoque non de fide et dogmatibus arguens, sed de perversa vita, et inhumanitate et crudelitate, exclusit e thalamo nuptiali (Matth. 25. 10-12); illum vero qui sordidis indutus erat vestibibus, ideo vincum ejecit (Matth. 22. 11 - 13): non quod dogmata recta non teneret, sed quod vitam sordidam et impuram egisset; illos item, quos abduci jussit in ignem paratum diabolo et angelis ejus (Matth. 25. 41), non propterea illo misit, quod a fide excidissent, sed quod nullius umquam miserti essent. Hæc omnia et similia commemorare poterat, ac dicere, Nolo vos ignorare, fratres, hos omnes baptismum esse consequutos et mysteriorum participes effectos, multam exhibuisse fidem, scientiam habuisse perfectam; sed quia vitam fidei consonam non instituerunt, a regno exclusos, et igni traditos fuisse. Cur ergo hæc non dixit, sed his missis omnibus, sic loquutus est: Nolo autem vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et ea commemorans, quæ ad Moysen spectabant, quæ ad gratiam pertinebant tacuit? Non temere nec sine causa sic agit; multa quippe sapientia plenus erat. Sed cur, et propter quid? Duabus hisce de causis; ut videlicet illos tangeret, simulque ostenderet, magnam esse cognationem Veteris inter et Novum Testamentum. Quoniam enim multi sunt, qui nec gehennam nec supplicium esse putant, sed autumant Deum simpliciter, ut metum et temperantiam induceret, hæc comminatum esse, vermem immortalem, ignem inextinguibilem; tenebras exteriores, sed non possunt præteritis fidem negare. Nam quæ facta sunt, quo pacto quis dicere possit non facta esse? his quippe quæ non visa, nec in opus educta sunt, multi non credunt; iis autem quæ facta sunt, et ad finem deducta, quantumvis perversus et improbus quis fuerit, ne quidem si velit, poterit fidem negare. Ab iis ergo, quæ in confesso apud omnes sunt, utpote facta, quorum etiam reliquiæ manent, vult eos de recto Dei judicio fieri certiores; ac si diceret: Si non putas esse gehennam, neque pœnam, neque supplicium, sed Deum frustra comminatum esse, præterita repetens, futuris etiam crede. Si enim is ipse est Deus, qui et præterita et præsentia dispensat; itaque ea quæ sub Veteri Lege, et ea quæ in statu gratiæ, sicut vera idem et ipse est, qua ratione illos quidem peccantes castigavit et pœnis subjecit, nos vero qui paria, imo multo graviora admisimus, inultos dimittet? Quæro igitur, annon Judæi fornicati sunt et plexi sunt? annon murmuraverunt, et supplicio sunt affecti? Id confiteri necesse est. Quomodo ergo qui illos affecti pœna, te paria ausum præteribit? Id sane non est rationi consonum. At hic non dedisti pœnas? Ideo maxime crede gehennam esse atque supplicium, quia hic non dedisti pœnas. Nisi enim posthac aliquod supplicium futurum esset, nequa-

¹ εαυτῶν. in margine hæc addit, illos quidem propter peccata plectere, nos vero quantumvis illorum quæ multo gratiora sunt reos non plectere.

πνευματικῶν ἔπιον. Ἐπιον γάρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός· κατεστρώθησαν γάρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κακίνοι ἐκεθόμεσαν· μηδὲ εἰδωλολάτραις γίνεσθαι, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡς περ γέγραπται· Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν, καὶ ἀνέστησαν τοῦ πλῖζειν. Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν [250] ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, εἰκοσιτρεῖς χιλιᾶδες. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπειράσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφρων ἀπώλοντο. Μηδὲ γογγύζωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. Καὶ δοκεῖ μὲν εἶναι σαφῆ τὰ λεγόμενα, παρέχει δὲ τινα διαπόρησιν οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῖς προσέχουσι. Καὶ γὰρ ἄξιον ζητῆσαι πρῶτον, τίνας ἔνεκεν τὰς παλαιὰς αὐτῶς ἐμνημόνευσεν ἡ ἱστορία, ἐκ ποίας ἀκολουθίας περὶ εἰδωλοθύτων διαλεγόμενος εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν διήγησιν, τὰ ἐπὶ τῆς ἐρήμου φέρων εἰς μέσον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ὁ μακάριος ἐκεῖνος φθέγγεται, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκολουθίας καὶ ἀκριβῆ διατηρῶν πανταχοῦ τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων τὴν συμφωνίαν. Τίνας οὖν ἔνεκεν, καὶ πόθεν εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν ἱστορίαν; Ἐπετίμα τοῖς ἀπλῶς καὶ ἀνεξετάστως εἰς τὰ εἰδωλα εἰσιτοῦσι, καὶ μιαιφάτοις ἀπογευομένοις τραπέζης, καὶ εἰδωλοθύτων ἀπτομένοις· καὶ δεῖξας, ὅτι διπλῆ ἀπὸ τοῦ πράγματος ὑπομένουσι βλάβην, τοὺς τε ἀσθενεῖς πλήττοντες, καὶ αὐτοὶ κοινῶν δαιμόνων γινόμενοι, καὶ καταστειλας αὐτῶν ἰκανῶς τὰ φρονήματα διὰ τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων, καὶ παιδεύσας, ὅτι· δεῖ τὸν πιστὸν μὴ τὸ ἑαυτοῦ βλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν πολλῶν, βουλόμενος αὐτοῖς ἐπιτείνει τὸν φόβον, παλαιῶν αὐτοῦς ἀναμνηστικῆς διηγημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι μέγα ἐφρόνου, ὡς πιστοί, καὶ πλάνης ἀπαλλαγέντες, καὶ γνώσεως καταξιωθέντες, καὶ τῶν ἀπορρήτων κοινωρήσαντες μυστηρίων, καὶ πρὸς βασιλείαν οὐρανῶν κληθέντες, δεῖξαι θέλων, ὅτι τοῦτον ὄφελος οὐδὲν, ἂν μὴ πολιτεία προσῆ συμφωνοῦσα τῇ τοσαύτῃ χάριτι, ἐκ παλαιᾶς αὐτοῦς παιδεύει ἱστορίας.

β'. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν πολλῆς γέμει ζητήσεως. Τίνας ἔνεκεν οὐκ ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ ρημάτων αὐτοῖς διαλέγεται τῶν ἐν Εὐαγγελίῳ κειμένων, οὐδὲ γέννησι αὐτοῦ ἀναμνηστικῆς, καὶ σκότους ἐξωτέρου, καὶ σκώληκος ἰοδόλου, καὶ δεσμῶν ἀθανάτων, καὶ πυρὸς τοῦ ἡτοιμασμένου τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, καὶ τοῦ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπορρήτων κολάσεων; Εἰ γὰρ φοβῆσαι ἐθεύλετο, ἀπὸ τῶν μειζόνων τοῦτο ποιῆσαι εἶδει, οὐκ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, εἰ καὶ ἐκολάσθησαν, ἀλλ' ἡμερώτερον καὶ προσκαίρως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ· οὗτοι δὲ ἀθάνατα μέλλουσι τιμωρεῖσθαι καὶ χαλεπώτερα. Τίνας οὖν ἔνεκεν ἐκεῖθεν αὐτοῦς ἐφόβησεν, οὐδὲ ἀνέμνησε τῶν τοῦ Χριστοῦ ρημάτων; Καὶ γὰρ ἡδύνατο λέγειν πρὸς αὐτούς· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, οἷος ὁ Χριστὸς ἐθῆκε νόμους περὶ τῶν πιστῶν μὲν ἐχόντων, βίον δὲ ἄριστον οὐκ ἐπιδεικνυμένων. Καὶ γὰρ θαύματα ποιήσαντας ἀνθρώπους, καὶ προφητεῖαν ἐπιδεικνυμένους ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, λέγων· Πολλοὶ ἐροῦσιν μοι ἐν ἐκείτῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σὺ κρίματι δαιμόνια ἐξέβάλλομεν, καὶ τῷ σὺ ὀνόματι

α Duo mss. τῆς παλαιᾶς αὐτοῦς ἀνέμνησεν.

προεζητεύσαμεν. καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; Καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Καὶ τὰς παρθέτους δὲ οὐκ ὑπὲρ πίστεως ἐγκαλῶν καὶ δογμάτων, ἀλλ' ὑπὲρ [231] βίου διεφθαρμένου καὶ ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος, ἀπέκλεισε τοῦ νυμφῶνος· καὶ τὸν τὰ βυπαρὰ ἐνδεδυμένον ἱμάτια, διὰ τοῦτο δεδεμένον ἐξέβαλεν, οὐκ ἐπειδὴ δόγματα οὐκ εἶχεν ὀρθὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ βίον βυπαρὸν καὶ ἀκάθαρτον· καὶ οὗς ἐκέλευσε εἰς τὸ πῦρ ἀπενεχθῆναι τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, οὐ διὰ τοῦτο ἐπεμψεν ἐκεῖ, ἐπειδὴ τῆς πίστεως ἦσαν ἐκπεπωκότες, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέποτε οὐδένα ἠλέησαν. Τοῦτων πάντων καὶ τῶν τοιοῦτων αὐτοῦς ἀναμνηστικῆς ἡδύνατο, καὶ εἰπεῖν· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οὗτοι πάντες καὶ βαπτίσματος ἔτυχον, καὶ μυστηρίων ἐκοινώνησαν, καὶ πίστιν πολλὴν ἐπεδείξαντο, καὶ γινῶσιν εἶχον ἀπρητισμένην· ἀλλ' ἐπειδὴ βίον οὐ παρέσχον τῇ πίστι συνάδοντα, τῆς βασιλείας ἐξέβληθησαν, καὶ τῷ πυρὶ παρεδόθησαν. Τίνας οὖν ἔνεκεν οὐ ταῦτα εἶπεν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀρεῖς, οὕτω πῶς φησιν· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ τῶν Μωϋσέως αὐτοῦς ἀναμνηστικῶν, τὰ ἐπὶ τῆς χάριτος τῆς σιγῆσας; Οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ ἀνευ λόγου τινὸς τοῦτο ποιεῖ· πολλῆς γὰρ σοφίας ἦν πεπληρωμένος. Ἀλλὰ τί δήποτε, καὶ διὰ τί; Δυσὸν ἔνεκα τούτων· ὁμοῦ τε αὐτῶν βουλόμενος καθάψασθαι μᾶλλον, καὶ δεῖξαι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρὸς τὴν Καινὴν πολλὴν οὖσαν τὴν συγγένειαν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν τῇ γέννησι διαπιστοῦσι, καὶ οὐδὲ εἶναι κόλασιν νομίζουσιν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἀπλῶς ἔνεκεν φόβου καὶ σωφρονισμοῦ ταῦτ' ἡπειληκῆναι, σκώληκα τὸν ἀτελεῦττον, τὸ πῦρ τὸ ἀσθεστον, τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τοῖς δὲ παρελθούσιν οὐκ ἔχουσιν ἀπιστήσασθαι. Τὰ γὰρ γεγεννημένα πῶς ἂν τις δύναιτο λέγειν μὴ γενέσθαι; Τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω φανεῖσιν, οὐδὲ εἰς ἔργον ἐξεληθούσιν εἰσι πολλοὶ οἱ διαπιστοῦντες, τοῖς δὲ γεγεννημένοις καὶ τέλος εἰληφόσι, κἂν μυριάκις τις ἀνεύθυνος ἦ καὶ ἀγνώμων, οὔτε, εἰ βουληθεῖ, δύνησται ποτε ἀπιστεῖν. Ἀπὸ τῶν σφόδρα ὁμολογημένων, καὶ τέλος ἐχόντων, καὶ ὧν πολλὰ μένει τὰ λείψανα, βούλεται αὐτοῦς πιστώσασθαι περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας, μονοουχὶ λέγων· Εἰ μὴ νομίζεις εἶναι γένναν, μηδὲ τιμωρίαν καὶ κόλασιν, ἀλλ' ἀπλῶς τὸν Θεὸν ἡπειληκῆναι, τὰ παρελθόντα ἀναλογισάμενος, καὶ τοῖς μέλλουσι πιστεῦε. Εἰ γὰρ ὁ αὐτός ἐστι Θεός, ὁ καὶ τὰ πρότερα καὶ τὰ νῦν οἰκονομῶν, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς χάριτος, ὡς περ οὖν καὶ ἔστιν ὁ αὐτός, ποῖον ἂν ἔχοι λόγον, ἐκεῖνος μὲν ἀμαρτάνοντας κολάσαι καὶ τιμωρήσασθαι, ἡμεῖς δὲ ταῦτα, καὶ πολλῶν χαλεπώτερα ἐκεῖνων πταίνοντας ἀτιμωρήτους ἀφείναι; Ἐρωτῶ τοίνυν· ἐπόρνευσαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐκολάσθησαν; ἐγόγγυσαν, καὶ ἐτιμωρήθησαν; Ἀνάγκη πᾶσα ὁμολογῆσαι. Πῶς οὖν ὁ τιμωρησάμενος ἐκεῖνους, σὲ τὰ αὐτὰ τολμῶντα παρόψεται; Οὐκ ἂν ἔχοι λόγον β. Ἀλλ' οὐκ ἔδωκας δίκην ἐνταῦθα; Διὰ τοῦτο μάλιστα πιστεῦε γένναν εἶναι καὶ κόλασιν, ἐπειδὴ δίκην ἐνταῦθα οὐκ ἔδωκας. Εἰ γὰρ μὴ ἐμελλέ τις ἀποκτεῖσθαι μετὰ ταῦτα τιμωρία, οὐκ ἂν τὰ αὐτὰ ο

β savil. in marg. addit ἐκεῖνους μὲν ἀμαρτάνοντας κολάσαι, ἡμεῖς δὲ ταῦτα, καίτοι πολλῶν αἰσχρότερα ἐργασαμένων οὐ κολάσαι.

γ Τὰ αὐτὰ. Sic recte end. unuss, cujus scripturam vulgatae totiauta, substituiimus. Edit.

τοῖς προτέροις τολμήσας, ἀτιμώρητος ἔμεινας. Καὶ σὺ τοίνυν ὅταν λάβῃς τινὰ χαῦνον, καὶ διαλελυμένον, καὶ πολλὴν ἀτέλειαν ἐπιδεικνύμενον, καὶ λέγῃ πρὸς σέ, ὅτι μῦθος ταῦτά ἐστιν, οὐκ ἔστι κόλασις, οὔτε γέεννα, ἀλλ' ἀπλῶς ὁ Θεὸς [252] ἠπέλιπαι φοβῆσαι βουλόμενος, λέγει πρὸς αὐτόν· Ἄνθρωπε, τοῖς μέλλουσιν ἀπιστεῖς, ἐπειδὴ μὴ φαίνεται, μηδὲ εἰς μέσον ἦλθε, μηδὲ ὑπὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς κεῖται τοῖς ἡμετέροις· μὴ ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις καὶ τέλος εὐλόγησι δυνατόν ἀπιστήσαι τινα; Ἐννόησάν μοι τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα. Ἐκείνη δὲ χώρα δι' οὐδεμίαν ἔτεραν ἁμαρτίαν τοσαύτην ἔδωκε δίκην, ἢ ὅτι παρανόμους εἰσῆγαγον μίξεις οἱ τὰς πόλεις οἰκήσαντες ἐκείνας, καὶ ἀθέτους; Ἐρωτας, καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμους ἐκ βάρθρων ἀνέτρεψαν. Πῶς οὖν ἂν ἔχοι λόγον, τὸν Θεὸν, τὸν αὐτὸν δυνάτα καὶ τότε καὶ νῦν, ἐκείνους μὲν ἁμαρτάνοντας κολάσαι χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης, σὲ δὲ τὸν μετ' ἐκείνους ἁμαρτόντα, τὸν πολλῶν μείζονος ὄντα τιμωρίας ἄξιον καὶ κολάσεως, ὅσω καὶ χάριτος ἀπῆλυσας, καὶ οὐδὲ ταῖς ἐκείνων ἰσοφρονίσσης ἁ τιμωρίας, ἀτιμώρητον ἀφείναι;

γ. Διὰ δὴ ταῦτα καὶ Παῦλος οὐδὲν περὶ γενένης τέως εἶπεν, ἐπειδὴ πολλοὶ τὰ μέλλοντά ἐστιν ἀπιστα, ἀπὸ τῶν ἤδη συμβάντων, καὶ ὧν ἱκανὴν εἶχον πίστιν, αὐτοὺς σωφρονίσαι βούλεται. Εἰ γὰρ καὶ φοβερώτερον τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ τοῖς ἀτελεστέροις τῶν ἀνθρώπων τὰ παρελθόντα πιστότερα, καὶ ταῦτα μᾶλλον αὐτοὺς ἐκείνων φοβεῖν εἴωθε. Διὰ ταῦτα ἐντεῦθεν αὐτοῖς διαλέγεται, οἷς οὐδὲ τὸν σφόδρα ἀναισχυντόντα ἀπιστήσαι δυνατόν ἦν· ἡμοῦ δὲ καὶ Μαρξίωσι καὶ Μάνεντι, καὶ πᾶσι τοῖς τὰ αὐτὰ ἐκείνοις νοσοῦσι καιρίαν δίδωσι τὴν πληγὴν. Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν ὁ αὐτός Θεὸς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς, ὁ καὶ ἐκεῖνα νοουησάσας, καὶ ταῦτα μέλλοντα διατυπῶν, περιττῶς μοι ταῦτα λέγεται, ὡ Παῦλε, καὶ φόβον οὐδένα τοῖς ἀκροαταῖς ἐντίθης. Δύναται γὰρ ὁ ἀκούων λέγειν, ὅτι εἰ ἕτερος ἐκείνός ἐστι Θεός, καὶ ἕτερος οὗτος, οὐ πάντως οὗτος κατὰ τὴν ἐκείνου κρίνει γνώμη, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς πείθεται νόμος. Τί γάρ, εἰ τῷ τῆς Παλαιᾶς Θεῷ πάντας ἔδοξε κολάσαι καὶ τιμωρήσασθαι, τί μορμολύτεις καὶ ἐκφοβεῖς; Ἐτερον ἔχω Δεσπότην τὸν μέλλοντά με κρίνειν. Ὅστε εἰ ἕτερος ἦν ὁ τῆς Παλαιᾶς, καὶ ἕτερος ὁ τῆς Καινῆς, τούναντιον, ὅπερ ἐβούλετο, ὁ Παῦλος ἐποίησεν· οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἐφόβησε τὸν ἀκούοντα, ἀλλὰ καὶ πάσης ἀγωνίας καὶ δέους ἀπῆλαξεν· ὅπερ οὐδὲ τῶν τυχόντων ἀνθρώπων καὶ σφόδρα ἀνοήτων τις ἔπαθεν ἂν, μή τι γε Παῦλος ὁ τοσαύτης γέμων σοφίας. Ὅθεν δῆλον, ὅτι εἰς καὶ ὁ αὐτός ἐστι Θεὸς ὁ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τῆς ἐρήμου καταστρώσας, καὶ ἡμῶν τοὺς ἁμαρτάνοντας κολάζειν μέλλων. Οὐ γὰρ εἰ μὴ εἰς ἦν (πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ ἐρῶ), ἀπὸ τῶν ἤδη γεγενημένων ὑπ' ἐκείνου, καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἡμᾶς ἐφόβει· ἐπειδὴ δὲ ὁ αὐτός ἐστιν, ἀναντίρρητον εἰσῆγαγεν αὐτοῖς τὴν περὶ τῆς τιμωρίας προσδοκίαν, δεικνύς ὅτι δεδοικέναι χρὴ καὶ φοβεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἂν ὁ τοὺς πατέρας ἡμῶν κολάσας ἁμαρτάνοντας, ἡμῶν φείσεται τὰ αὐτὰ πλημμελούντων. Ἄξιον δὲ ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἔλθειν τοῦ διηγήματος, καὶ ἐκίστην διερευνησάσθαι βῆσιν μετ' ἀκριθείας ἀπάσης. Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἄγνωστους, ἀδελφοί. Τοὺς μαθητὰς ἀδελφούς ἐκάλεσεν, οὐκ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀξίας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ προσαγορευῶν ὀνόματος. Ἦδει γὰρ, ἦδει σαφῶς, ὅτι ταύτης ἴσον οὐδὲν, καὶ τὸ μέγιστον [253] τῆς ἀξίας εἶδος, τὸ τῆς ἀγάπης εἶδος ἐστίν. Τοῦτο

δὲ πρῶτον καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν. Κἂν σφόδρα καταθεστέτεροι τινες ἡμῶν ὦσι ἢ, τοῖς τῆς θεραπείας αὐτοῦ καλῶμεν ὀνόμασι, μὴ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ δούλους, μὴ μόνον πλουσίους, ἀλλὰ καὶ πένητας, ἐπὶ καὶ Παῦλος οὐχὶ τοὺς πλουσίους τοὺς παρὰ Κορινθίοις, οὐδὲ τοὺς ἐλευθέρους καὶ περιφανείς, οὐδὲ τοὺς ἐπιστήμους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιώτας, καὶ οἰκέτας, καὶ πάντας ἀπλῶς ταύτην τετίμηκε τῇ προσηγορίᾳ. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ δούλος, οὐκ ἐλεύθερος, οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐ σοφῆς, οὐκ ἄσφορος, ἀλλὰ πᾶσα ἀξίας ἀνωμαλία βουιωτικῆς ἀνήρηται. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ Παῦλος τοὺς ὁμοδόλους οὕτως ἐκάλεσεν, ὅπου γε καὶ ὁ Δεσπότης αὐτοῦ τὴν ἡμετέραν οὕτω ἐκάλεσε φύσιν, οὕτω λέγων· Ἀπαγγεῖλῶ τὸ δρομὰ σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμῆσθε σε; Οὐ μόνον δὲ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ἀδελφούς, ἀλλὰ καὶ γενέσθαι ἀδελφὸς ἡμῶν ἠθέλησε, καὶ ἐγένετο τὴν σάρκα ὑπέδυσεν τὴν ἡμετέραν, καὶ τῆς φύσεως ἡμῶν κοινωνήσας τῆς αὐτῆς. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ θαυμάζων ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Οὐ γὰρ ἀγγέλω ἐπιλαμβάνεται ὁ Θεός, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται, ὅθεν ὤφριε κατὰ πάντων τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. Καὶ πάλιν· Ἐπεὶ οὖν καὶ τὰ παιδία κεκοινώρηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, παραπλησίως καὶ αὐτὸς μετέσχε τῶν αὐτῶν.

Πάντα δὲ ταῦτα ἀκούοντες, ἀλαζονείαν, καὶ τύφον, καὶ ἀπόνοιαν ἄπασαν τῆς ψυχῆς ἐξορίσωμεν τῆς ἡμετέρας, καὶ μετὰ πολλῆς τούτου κατορθώσωμεν τῆς σπουδῆς, τὸ θεραπευτικὸς ὀνόμασι καὶ τιμὴν ἔχουσι τοὺς πλησίον καλεῖν. Εἰ γὰρ καὶ μικρὸν καὶ ψιλὸν εἶναι δοκεῖ τὸ κατόρθωμα, ἀλλ' ὅμως μεγάλων ἀγαθῶν ἐστὶν αἴτιον· ὥσπερ οὖν τὸ ἐναντίον πολλὰς πολλάκις ἔχθρας καὶ ἔρεις καὶ φιλονεικίας ἐποίησεν. Οὐ ταύτην δὲ μόνον τὴν βῆσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξῆς μετὰ πολλῆς ἐξεταστοῦ τῆς ἀκριθείας· οὐδὲ γὰρ ταύτην ἀπλῶς τέθεικεν. Εἰπὼν γάρ· Οὐ θέλω ὑμᾶς ἄγνωστους, ἀδελφοί, ἐπήγαγεν· Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες· οὐκ εἶπεν, Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, οὐδὲ οἱ ἐξ Αἰγύπτου ἐξεληθόντες· ἀλλὰ τί; Οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες· ἡμοῦ καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐπιδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ, ὅτι οὐκ ἀπηξίωσε τὴν πρὸς ἐκείνους συγγένειαν, τοσοῦτον αὐτοὺς ἀναβεθεκῶς κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον, καὶ τῶν τὴν Παλαιὰν διαβαλλόντων ἐπιστομίζων τὴν ἀναισχυντον γλῶτταν. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ πρὸς ἐκείνην ἀπεχθῶς διέκειτο, ἀπὸ τῶν εὐφημωτέρων ὀνομάτων ἂν ἐμνήσθη, τῶν τότε γενομένων ἀπάντων διαβολῆν ἐχόντων. Πάντες. Οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς τέθεικε τὸ, Πάντες, οὐδὲ παρέργως, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς σοφίας. Οὐδὲ γὰρ ἀπαξ εἰπὼν εἰσηγήσεν, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρίς καὶ πολλάκις, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ παρέργως αὐτὰ προσέβριψεν. Εἰπὼν γάρ· Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, ἐπήγαγε· Καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διελλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. Ἦκουσας πάντες πολλὰκις τὸ, Πάντες, τέθεικεν; Οὐκ ἂν δὲ τοῦτο ἐποίησεν, εἰ μὴ μέγα τι καὶ θαυμαστόν μυστήριον αἰνίξασθαι ἠθέλεν. Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἐτίθει, ἤρκει ἅπασι εἰπόντα σιγῆσαι, [254] καὶ εἰπεῖν οὕτως· Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ διὰ τῆς θαλάσσης διελλθον, καὶ εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο, καὶ τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον.

ḅ Sic Cod. 748, et hæc erat conjectura Savillii. Legebat̄ur ὄντες. Enit.

* Edit. male σωφρονισθείς· e Cod. 748 correxitimus. Enit.

quam eandem quæ illi priores ausus, inultus mansisses. Tu ergo si quempiam deprehenderis mollem, dissolutum, multamque lasciviam exhibentem, qui dicat tibi, Hæc sunt fabulæ; non est supplicium, neque gehenna, sed Deus hæc frustra terrendi causa comminatus est, responde illi: Homo, non credis futuris, quia non apparent, neque in medio vel sub oculis sunt constituta: num potes fidem negare iis, quæ facta finensque sortita sunt? Cogita Sodomam et Gomorham. Regio illa nulla alia de causa tantas dedit pœnas, quam quod incolæ ejus illicitos coitus induxerunt, illegitimosque amores, ac naturæ leges radicibus subverterunt. Qua igitur ratione fieri possit ut Deus idem ipse nunc qui tunc erat, illos peccantes sine venia punierit, te vero qui post illos peccasti et majore dignus es ultione, quia gratiam sortitus es, neque illorum supplicio emendatus, inultum sinat?

3. *Probatur eundem esse Novi ac Veteris Testamenti Deum.* — Ideoque Paulus, nihil dum de gehenna loquutus, quia futura a multis non creduntur, ab iis quæ jam contigerant, et quibus illi fidem habebant, ipsos erudire vult. Etiam si enim futura terribiliora sint, popularibus tamen præterita sunt credibilia, et hæc plus quam illa terrore sunt ipsis. Idcirco ex iis argumentum mutuatur, quibus ne impudentiores quidem fidem negare possunt: simul autem et Marcioni et Manichæo et iis qui pari morbo laborabant, letalem infligit plagam. Si enim non est idem Veteris qui Novi Testamenti Deus, qui et illa monuit, et hanc formam traditurus erat, frustra mihi hoc dicis, o Paule, et nullum auditoribus timorem incutis. Nam potest is qui audit dicere: Si alius ille, alius hic Deus est: hic certe non secundum illius sententiam judicabit, neque iisdem obtemperabit legibus. Quid enim si Deus Veteris Legis visum est omnes punire, quas larvas profers, quid terrore? Alium habeo Dominum, qui me judicaturus est. Itaque si alius fuisset Veteris, alius Novæ Legis, Paulus contra, quam volebat, fecisset: non modo enim non terruisset auditorem, sed etiam ab omni angustia et metu liberasset, quod nemo quantivis pretii, etiam insipiens fecerit, nedum Paulus tanta plenus sapientia. Unde palam est eundem esse Deum, qui et Judæos in eremo prostravit, et de nobis eos ulturus est, qui peccaverint. Neque enim, nisi unus esset (id iterum dico), per ea quæ olim a se gesta sunt, de futuris etiam nos terreret; quia autem idem ipse est, supplicii expectationem, cui contradici nequit, ipsis induxit, ostendens metuendum formidandumque esse. Qui enim patres nostros peccantes ultus est, non utique nobis parcat paria peccantibus. Jam operæ pretium fuerit principium narrationis repetere, et dicta singula cum omni accurate examine. *Nolo autem vos ignorare, fratres.* Discipulos vocat fratres; non dignitatis, sed caritatis nomine ipsos compellans. Sciebat enim, apprime utique sciebat, huic appellationi æquale nihil esse, et maximam dignitatis speciem, speciem esse caritatis. Hoc autem prius et nos imitemur. Etiam si quidam nostrum valde inferiores sint, ipsos ministerii no-

mine compellemus, non solum liberos, sed etiam servos; non solum divites, sed etiam pauperes: quandoquidem et Paulus non solum Corinthiorum divites, liberos et conspicuos et nobiles, sed etiam privatos et domesticos, et omnes indiscriminatim hac appellatione honoravit. Nam in Christo Jesu neque servus neque liber, non barbarus, non Scythæ, non sapiens, neque insipiens (*Gal. 3. 28*), sed omnis sæcularis dignitatis inæqualitas sublata est. Ecquid mirum si Paulus conservos sic appellaverit, quando et Dominus ejus naturam nostram sic vocavit, his verbis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te (Psal. 21. 25)*? Neque tantum nos fratres vocavit, sed et ipse frater esse noster voluit, et vere fuit cum carnem nostram induit, et naturæ nostræ consors factus est. Quod ipsum admirans Paulus dicebat: *Non enim angelos apprehendit Deus, sed semen Abraham apprehendit; unde debuit per omnia fratribus assimilari (Hebr. 2. 16. 17)*. Et rursum: *Quoniam vero pueri participaverunt carni et sanguini, similiter et ipse participavit iisdem ipsis (Ibid. v. 14)*.

Proximi honeste compellandi. Transitus per mare Rubrum baptismi typus. — Hæc porro omnia audientes, arrogantiam, fastum et superbiam quamlibet ex animis nostris eliminemus: id summo studio curemus, ut obsequii et honoris nominibus proximos nostros compellemus. Licet enim hoc officium parvi momenti esse videatur, magna tamen parit bona: quemadmodum et oppositum multas inimicitias, lites et contentiones plerumque peperit. Neque hoc solummodo dictum, sed etiam illud quod sequitur, magna accurate executione excutiamus: neque enim illud sine causa posuit. Cum enim dixisset, *Nolo vos ignorare, fratres*; adjecit, *Quod patres nostri omnes: non dixit, quod Judæi, neque ii, qui ex Ægypto egressi fuerant; sed quid? Patres nostri omnes*; simul suam exhibens humilitatem, cum eorum cognationem non dedignatus est, etsi tantum superior virtute; et impudentem eorum linguam coercens, qui Veterem Legem criminantur. Neque enim si odisset illam, honorabilioribus illam nominibus commemorasset, cum illi omnes qui tunc vixerant criminationi essent obnoxii. *Omnes.* Neque illud temere posuit, *Omnes*, neque supervacane, sed magna cum sapientia. Neque cum semel dixisset, id postea tacuit; sed et bis et ter et sæpe pronuntiavit, ut ediscas illum non perfunctorie hoc protulisse. Cum dixisset enim, *Quod patres nostri omnes sub nube fuerunt*, adjecit, *Et omnes per mare Rubrum transierunt, et omnes in Moysem baptizati sunt, et omnes eandem escam spirituales comederunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt.* Audisti quomodo sæpe illud, *Omnes*, posuerit? Quod nequaquam fecisset, nisi magnum quid et mirabile mysterium subindicare voluisset. Si enim simpliciter posuisset, satis erat id semel dictum postea tacere, et sic dicere: *Quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et per mare transierunt, et in Moysem baptizati sunt, et eandem escam spirituales comederunt, et eundem potum spirituales biberunt.* Nunc autem non ita dixit,

sed ad singula gesta illud, *Omnes*, adjiciens, non parvam nobis sententiæ suæ januam aperuit, ut ejus sapientiam consideremus. Cur ergo hanc vocem frequenter repetit? Ut ostendat magnam esse Legis Veteris cum Nova cognationem, et illa fuisse horum figuram, et futurorum umbram. Atque primum hinc consonantiam ostendit. Volebat enim demonstrare quod, quemadmodum in Ecclesia non est discrimen inter servum et liberum, neque inter peregrinum et civem, senem et juvenem, sapientem et insipientem, privatum et principem, mulierem et virum, sed omnis ætas et dignitas, atque uterque sexus similiter in eandem illam aquarum piscinam descendunt, ac sive rex sive mendicus eadem expiatione fruuntur: id quod est maximum nostræ nobilitatis argumentum, quod simili modo mendicum ac purpura vestitum ad mysteria admittamus, atque in mysteriorum ratione nihil hic plus illo habeat: sic et in Veteri Lege illud, *Omnes*, frequenter posuit. Neque enim dicere potes, Moysen per aridam, Judæos vero per mare transivisse; neque opulentos per hanc viam, pauperes per aliam, neque mulieres sub aere, viros sub nube; sed omnes per mare, sub nube omnes, et in Moysen omnes. Quoniam enim transitus ille futuri baptismatis typus erat, hoc primum per figuram exprimi oportuit, nempe omnes eorundem consortes fuisse, quemadmodum et hic omnes eadem æqualiter participant. Et quomodo potest, inquires, illud præsentium esse typus? Si prius didiceris quid sit typus, quid veritas, tunc tibi hujusce rei rationem reddam.

4. *Discrimen inter umbram et veritatem.* — Quid igitur est umbra, et quid veritas? Age, sermonem ad imagines transferamus, quas pictores delineant. Vidisti sæpe imperatoriam imaginem cæruleo tinctam colore; deinde vero pictorem albas lineas ducentem, et Imperatorem depingentem, et solium imperatorium, et equos adstantes, et satellites et victos hostes atque subactos. Attamen cum vides hæc delineata et adumbrata, neque totum scis, neque totum ignoras: sed hominem pingi et equum obscure cognoscis; qualis vero sit imperator et quilibet hostis, non ita perspicue cognoscis, donec accedens colorum veritas visum certiorum faciat. Sicut igitur in illa imagine non exigis totum ante colorum veritatem; sed si obscuram quandam rei cognitionem percipias, satis absolutam delineationem esse arbitraris: sic et de Veteri et de Novo Testamento sentias: neque omnimodam in typo veritatis accuratorem a me requiras; tumque potero te docere, quo pacto quandam affinitatem habuerit Vetus cum Novo, et ille transitus cum baptismo nostro. Illic aqua et hic aqua: hic piscina, illic pelagus: hic omnes in aquam ingrediuntur, illic item omnes: secundum hoc affinitas. Vis demum discere colorum veritatem? Illic ab Ægypto per mare liberabantur, hic ab idololatria: illic Pharaon demergebatur, hic diabolus: illic Ægyptii præfocabantur, hic vetus homo peccatis onustus defoditur. Et vide cognationem figuræ cum veritate, ac veritatis præ typo excellentiam. Neque enim omnino

alienum oportet esse typum a veritate, alioquin enim typus non esset: neque rursus par est exæquare typum veritati; alioquin typus ipsa veritas esset: sed in suo modo maneat oportet, neque omnia habeat, quæ veritas habet, neque a toto excidat. Si enim totum haberet, ipsa veritas esset; si a toto excideret, non posset esse typus; sed oportet ut partem habeat, partem veritati reservet. Ne igitur in Veteri totum a me requiras: sed si qua parva et obscura acciperis ænigmata, tecum bene actum esse puta. Ubi itaque est cognatio typi cum veritate? In eo quod illic omnes, hic item omnes: illic per aquam, hic etiam per aquam: illi a servitute liberati sunt, et nos item a servitute liberati, sed non ab eadem: nam illi a servitute Ægyptiorum, nos a servitute dæmonum: illi a servitute Barbarorum, nos a servitute peccati. Ad libertatem reducti sunt illi, et nos etiam, sed non ad eandem, sed ad multo splendidiorum nos. Quod si majora suis nostra et excellentiora, ne stupeas. Hoc enim maxime veritatis est, quod sit typo longe excellentior, neque tamen illi adversaria sit, et cum illo pugnet. Quid autem est, *Omnes in Moysen baptizati sunt*? Forte obscurum¹ est quod dicitur; sed clarius efficere conabor. Mare tunc erat diffusum ante oculos eorum et jubebantur transire per extraneam quandam et admirabilem viam. Nemo umquam sic transierat. Cunctabantur et recusabant, atque ægre ferebant. Transivit Moyses primus, et ut omnes facile sequerentur effecit. Hoc sibi vult illud, *In Moysen baptizati sunt*; cum illi credidissent, tunc in aquas illo duce ipsique fidentes ingredi ausi sunt. Hoc et in Christo accidit: cum enim nos reduxisset ab errore, et ab idolorum cultu liberasset, et in regnum nos manu duceret, ipse primus viam aperuit, primus in celos ascendit. Quemadmodum igitur illi Moysi fidentes, iter suscipere sunt ausi, ita et nos Christo fidentes, hanc peregrinationem fidentes suscipimus. Quod autem id sibi velit illud *In Moysen baptizati sunt*, ex historia palam est. Non enim in nomen Moysis baptizati sunt. Si porro nos non modo Jesum duce ac principem habemus, sed etiam in nomen ejus baptizamur, licet illi non baptizentur in nomen Moysis, ne ideo turberis: dixi namque oportere ut veritas aliquam ingentem et ineffabilem excellentiam habet supra figuram.

Mensa et Mysteria sacra in Veteri Lege adumbrata; Paulus Samosatenus refellit. — Vidistin' in baptismo qui sit typus, quæ veritas? Age, ostendam tibi et mensam et mysteriorum participationem illic adumbratam fuisse, si non totum rursus a me petas, sed sic ea quæ gesta sunt examines, ut par est umbras et figuras. Nam cum dixisset de mari, de nube, deque Moysse, subjunxit: *Et omnes eandem escam spiritualem comederunt.* Quemadmodum tu, inquit, ex piscina aquarum ascendens, ad mensam curris: sic et illi ex mari ascendentes, ad mensam novam et mirabilem venerunt, de manna loquor. Ac rursus sicut

¹ In Editis legitur, *clarum* (σαφές); Savil. *obscurum* (ἀσαφές), in margine posuerat, et nos legimus e codice 748

Νῦν δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον τῶν γενομένων τὸ. Πάντες, τιθεὶς, θύραν ἡμῖν τῆς ἑαυτοῦ γνώμης παρήνοιξεν οὐ μικρὰν, ὥστε κατιδεῖν αὐτοῦ τὴν σοφίαν. Τίνος οὖν ἕνεκεν συνεχῶς τῆς λέξεως ταύτης μέμνηται; Βούλεται δεῖξαι πολλὴν οὖσαν τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν τὴν συγγένειαν, καὶ ὅτι ταῦτα τύπος ἐκείνων ἦν, καὶ σκιά τῶν μελλόντων. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τούτου τὴν συμφωνίαν δείκνυσσι. Βουλόμενος γὰρ δεῖξαι, ὅτι ὡσπερ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἔστι δούλου καὶ ἐλευθέρου διάκρισις, οὐδὲ ξένου καὶ πολίτου, οὐδὲ γέροντος καὶ νέου, οὐδὲ σοφοῦ καὶ ἀσοφοῦ, οὐδ' ἰδιώτου καὶ ἀρχοντος, οὐδὲ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς, ἀλλὰ πᾶσα ἡλικία, καὶ πᾶσα ἀξία, καὶ ἑκάτερα ἢ φύσις ὁμοίως εἰς τὴν κολυμβήθραν ἐκείνην ἐμβαίνουσι τῶν ὑδάτων, κἂν βασιλεὺς ἦ τις, κἂν πτωχός, τῶν αὐτῶν ἀπολαύουσι καθαρῶν· καὶ τοῦτό ἐστι μάλιστα τὸ μέγιστον τῆς παρ' ἡμῖν εὐγενείας τεκμήριον, ὅτι ὁμοίως καὶ τὸν προσαίτην^a, καὶ τὸν τὴν ἀλουργίδα ἔχοντα μυσταγωγούμεν, καὶ οὐδὲν πλέον οὗτος ἐκείνου κατὰ τὸν τῶν μυστηρίων ἔχει λόγον· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ συνεχῶς τὸ, Πάντες, τίθεικεν. Οὐδὲ γὰρ ἔχεις εἰπεῖν, ὅτι Μωϋσῆς μὲν διὰ ξηρᾶς Ἰουδαίῳ δὲ διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, οὐδ' ὅτι οἱ μὲν εὐποροὶ δι' ἑτέρας ὁδοῦ, οἱ δὲ πενίαι δὲ ἑτέρας, οὐδὲ ὅτι αἱ γυναῖκες μὲν ὑπὸ τὸν ἀέρα, ἄνδρες δὲ ὑπὸ τὴν νεφέλην, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς θαλάσσης πάντες, καὶ ὑπὸ τὴν νεφέλην πάντες, καὶ εἰς τὸν Μωϋσῆν πάντες. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ διάβασις ἐκείνη τοῦ μέλλοντος βαπτίσματος ἦν τύπος, ἔδει τοῦτο πρῶτον τῶν ὄλων διατυπωθῆναι, τὸ πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαύσαι, ὡσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα πάντες τῶν αὐτῶν ἔξις μετέχουσι. Καὶ πῶς δύναται, φησὶν, ἐκείνο τύπος εἶναι τῶν παρόντων; Ἄν μάθης πρότερον, τί μὲν ἔστι τύπος, τί δὲ ἀλήθεια, τότε σοὶ καὶ τούτου παρέξομαι τὰς εὐθύνas.

δ. Τί ποτ' οὖν ἐστι σκιά, τί δὲ ἀλήθεια; Φέρε, τὸν λόγον ἐπὶ τὰς εἰκόνας ἀγάγωμεν, ὅς οἱ ζωγράφοι γράφουσι. Εἶδες πολλάκις εἰκόνα βασιλικὴν κυανῶν κατακεχρωσμένην χρώματι, ἔτα τὸν ζωγράφον λευκὰς περιάγοντα γραμμὰς, καὶ ποιούντα βασιλέα, καὶ θρόνον βασιλικὸν, καὶ ἵππους παρεστῶτας, καὶ δορυφόρους, καὶ πολεμίους δεδεμένους καὶ ὑποκειμένους. Ἄλλ' ὅμως ὁρῶν ταῦτα σκιαγραφούμενα, οὐτε οἶδας τὸ πᾶν, οὐτε ἀγνοεῖς τὸ πᾶν, ἀλλ' ὅτι μὲν ἄνθρωπος γράφεται καὶ ἵππος, ἀμυδρῶς ἐπίστασαι· ποίος δὲ ἐστὶν ὁ βασιλεὺς, καὶ ποίος ὁ πολέμιος, οὐ σφόδρα ἀκριβῶς οἶδας, ἕως ἂν ἐλθοῦσα τῶν χρωμάτων ἡ ἀλήθεια τρανώσῃ τὴν εἶπν καὶ σαφεστέραν ποιήσῃ. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἐκείνης οὐκ ἀπαιτεῖς τὸ πᾶν πρὸ τῆς τῶν χρωμάτων ἀληθείας, ἀλλὰ κἂν ἀμυδρὰν τινα λάθῃς γνῶσιν τῶν γινομένων, ἰκανῶς τὴν σκιαγραφίαν ἀπηρτίσθαι νομίζεις· οὕτω μοι καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ ἐπὶ τῆς Καινῆς λογίζου, καὶ μὴ με πᾶσαν ἀπαιτήσῃς τῆς ἀληθείας τὴν ἀκριβείαν ἐπὶ τοῦ τύπου· καὶ δυνασόμεθά σε διδάξει, πῶς εἶχε τινα συγγένειαν ἡ Παλαιὰ πρὸς τὴν Καινὴν, καὶ ἡ διάβασις ἐκείνη [235] πρὸς τὸ ἡμέτερον βάπτισμα. Κάκει ὕδωρ, κἀνταῦθα ὕδωρ· κολυμβήθρα ἐνταῦθα, καὶ ἐκεῖ πέλαγος· πάντες ἐνταῦθα εἰς τὰ ὕδατα ἐμβαίνουσι, κάκει πάντες· κατὰ τοῦτο ἡ συγγένεια. Λοιπὸν βούλει μαθεῖν τῶν χρωμάτων τὴν ἀλήθειαν; Ἐκεῖ μὲν Αἰγύπτου διὰ τῆς θαλάσσης ἀπηλλάττοντο, ἐνταῦθα

δὲ εἰδωλολατρείας· κάκει μὲν ὁ Φαραὼ κατεποντίζετο, ἐνταῦθα δὲ ὁ διάβολος· ἐκεῖ Αἰγύπτιοι ἀπεπνίγοντο, ἐνταῦθα δὲ ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος τῶν ἀμαρτημάτων κατωρύττεται. Καὶ ἴδε συγγένειαν τύπου πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ἀληθείας ὑπεροχὴν πρὸς τύπον. Οὕτε γὰρ ἀπηλοτριῶσαι πάντῃ χρῆ τὸν τύπον τῆς ἀληθείας, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη τύπος· οὕτε πάλιν ἐξισάζειν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐπεὶ πάλιν καὶ αὐτὸς ἀλήθεια ἔσται· ἀλλὰ δεῖ μένειν ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς συμμετρίας, καὶ μήτε τὸ πᾶν ἔχειν τῆς ἀληθείας, μήτε τοῦ παντός ἐκπεπτωκέαι. Ἄν μὲν γὰρ τὸ πᾶν ἔχη, ἀλήθεια πάλιν ἐστὶ καὶ αὐτός· ἂν δὲ τοῦ παντός ἐκπέσῃ, τύπος εἶναι λοιπὸν οὐ δύναται· ἀλλὰ δεῖ τὸ μὲν ἔχειν, τὸ δὲ τῇ ἀληθείᾳ τηρεῖν. Μὴ τοίνυν τὸ πᾶν με ἀπαιτήσῃς ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, ἀλλ' εἰ κἂν μικρὰ τινα καὶ ἀμυδρὰ λάθῃς αἰνίγματα, ἀγαπητὸν εἶναι νόμιζε τοῦτο. Ποῦ οὖν ἐστὶν ἡ συγγένεια τοῦ τύπου πρὸς τὴν ἀλήθειαν; Ὅτι πάντες ἐκεῖ, καὶ ἐνταῦθα πάντες· ὅτι δι' ὕδατος ἐκεῖ, καὶ ἐνταῦθα δι' ὕδατος· ὅτι δουλείας ἀπηλλάγησαν ἐκεῖνοι, καὶ ἡμεῖς δουλείας, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς· ἀλλ' οἱ μὲν τῆς Αἰγυπτίων, ἡμεῖς δὲ τῆς τῶν δαιμόνων· ἐκεῖνοι τῆς τῶν βαρβάρων, ἡμεῖς τῆς κατὰ τὴν ἀμαρτίαν. Πρὸς ἐλευθερίαν ἀνήλθον ἐκεῖνοι, καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν αὐτήν, ἀλλὰ πρὸς πολλῶν λαμπροτέρην ἡμεῖς. Εἰ δὲ μείζω τὰ ἡμέτερα καὶ ὑπερέχοντα ἐκείνων, μὴ θορυβοῦ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἀληθείας, τὸ πολλὴν ἔχειν πρὸς τὸν τύπον τὴν ὑπεροχὴν, οὐκ ἐναντίωσιν, οὐδὲ μάχην. Τί δὲ ἐστὶ, Πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο; Καὶ τάχα ἀσαφὲς τὸ λεγόμενον· οὐκοῦν σαφέστερον αὐτὸ ποιῆσαι πειράσομαι. Θάλασσα ἦν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κεχυμένη τῶν ἐκείνων τότε, καὶ ἐκελεύοντο διαβαίνειν ξένην τινα καὶ παράδοξον ὁδὸν, ἣν οὐδεὶς οὐδέποτε ἀνθρώπων διέβη. Ὄκνον καὶ ἀνεδύοντο. καὶ ἐδυσχεραίνον. Διέβη πρῶτος Μωϋσῆς, καὶ πᾶσι μετ' εὐκολίας ἔδωκεν ἀκολουθῆσαι λοιπόν. Τοῦτό ἐστιν· Εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο· ἐκεῖνοι πιστεύσαντες, οὕτως ἐθάβρησαν ἐπιθῆναι τῶν ὑδάτων, ἡγεμόνα τῆς ὁδοπορίας λαθόντες. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν· ἐξαγαγὼν γὰρ ἡμᾶς τῆς πλάνης, καὶ τῆς εἰδωλολατρείας ἀπαλλάξας, καὶ πρὸς τὴν βασιλείαν χειραγωγῶν, αὐτὸς πρῶτος ταύτης ἡμῖν ἤρξε τῆς ὁδοῦ, πρῶτος εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναβάς. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖνοι Μωϋσῆ θαρρήσαντες κατετάλησαν τῆς ὁδοπορίας, οὕτως ἡμεῖς Χριστῷ θαρρήσαντες κατατολμῶμεν τῆς ἀποδημίας ταύτης. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ· Εἰς Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο, δῆλον ἐκ τῆς ἱστορίας. Οὐ γὰρ εἰς τὸ ὄνομα Μωϋσέως ἐβαπτίσαντο. Εἰ δὲ ἡμεῖς οὐ μόνον ἀρχηγὸν τὸν Ἰησοῦν ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ βαπτιζόμεθα, ἐκείνων μὲ βαπτισθέντων εἰς τὸ ὄνομα Μωϋσέως, μηδὲ ἐνταῦθα ταρτάτου· εἶπον γὰρ, ὅτι δεῖ τὴν ἀλήθειαν ἔχειν τινα ὑπεροχὴν πολλὴν καὶ ἄφατον.

[236] Εἶδες ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος τίς μὲν ὁ τύπος, τίς δὲ ἡ ἀλήθεια; Φέρε, σοὶ δεῖξω καὶ τὴν τράπεζαν καὶ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν ἐκεῖ σκιαγραφουμένην, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἀπαιτῆς με πάλιν, ἀλλ' οὕτως ἐξετάσῃς τὰ γενόμενα, ὡς εἰκὸς ἐν σκιαγραφίᾳ καὶ τοῖσις ἰδεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης καὶ τοῦ Μωϋσέως, ἐπήγαγε πάλιν· Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἔφαγον. Ὡσπερ σὺ, φησὶν, ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας τῶν ὑδάτων ἀναβαίνων, ἐπὶ τὴν τράπεζαν τρέχεις, οὕτως κάκεινοι ἀπὸ τῆς θαλάττης ἀναβάντες, ἐπὶ τράπεζαν

^a Unus ms. τὸν προσαίτη.

ἦλθον καινήν καὶ παράδοξον, τὸ μάννα λέγω. Καὶ πάλιν ὡσπερ σὺ παράδοξον ἔχεις πότον, τὸ αἶμα τὸ σωτήριον, οὕτω κάκεινοι παράδοξον ἔσχον τοῦ πόματος τὴν φύσιν, οὐ πηγὰς εὐρόντες, οὐδὲ ποταμούς βέοντας, ἀλλ' ἀπὸ πέτρας σκληρᾶς καὶ ἀνύδρου πολλὴν δεζόμενοι ναμάτων δαψίλειαν. Διὰ τοῦτο αὐτὸ καὶ πνευματικὸν ἐκάλεσαν, οὐκ ἐπειδὴ τῆ φύσει τοιοῦτον ἦν, ἀλλὰ ἐπειδὴ τῷ τρόπῳ τῆς χορηγίας τοιοῦτον ἐγένετο. Οὐ γὰρ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν αὐτοῖς ἐδίδοτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ στρατηγούντος αὐτῶν Θεοῦ. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ διορθούμενος ἔλεγεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε· Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον, ὕδωρ δὲ ἦν τὸ πινόμενον, βωλόμενος δεῖξει, ὅτι διὰ τοῦτο Πνευματικὸν εἶπεν, οὐ διὰ τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ διὰ τὸν τῆς χορηγίας τρόπον, ἐπήγαγεν· Ἐπίον γὰρ ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Οὐχὶ ἡ φύσις τοῦ λίθου, φησὶν, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ ἐνεργοῦντος Θεοῦ τὰς πηγὰς ἐκείνας ἤφειε.

ε'. Ἐνταῦθα καὶ τὴν Παύλου τοῦ Σαμοσατεύως ἀρεσίν ἀνέσκαψε πρὸ βήζον. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς ἦν ὁ πάντα ἐνεργῶν ἐκεῖνα, πῶς αὐτὸν ἐκ τότε εἶναι λέγουσιν, ἐξ οὗ Μαρία αὐτὸν ἔτεκεν; Ὅταν γὰρ πρὸ μὲν τῆς Μαρίας τὰ κατὰ τὴν ἔρημον φαίνεται συμβάντα, ἐκεῖνα δὲ πάντα ὁ Χριστὸς ἦν πεποιθῶς κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, ἀνάγκη καὶ πρὸ τοῦ τόκου τούτου, καὶ πρὸ τῶν ὠδίνων αὐτὸν εἶναι τούτων· οὐ γὰρ δεῖ ποῦ ὁ μὴ ὦν ἐνεργεῖν ἔμελλεν οὕτω θαυμαστά καὶ παράδοξα πράγματα. Ὅσπερ δὲ εἰπὼν, ὅτι πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, τὴν εὐγένειαν τῆς Ἐκκλησίας ἐδήλωσεν ἀνωθεν προδιατυπωμένην· οὕτως εἰπὼν, τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἠνίκατο. Καθάρπερ γὰρ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐχ ἑτέρου μὲν σώματος ὁ πλούσιος, ἑτέρου δὲ ὁ πέννης, οὐδὲ ἑτέρου μὲν οὗτος αἵματος, ἑτέρου δὲ ἐκεῖνος· οὕτω καὶ τότε, οὐχ ἕτερον μὲν ὁ πλούσιος ἐλάμβανε μάννα, ἕτερον δὲ ὁ πέννης· οὐδὲ ἑτέρας μὲν ἐκεῖνος μετέσχε πηγῆς, ἑτέρας δὲ οὗτος καταδεεστέρας· ἀλλὰ ὡσπερ νῦν ἡ αὐτὴ τράπεζα, τὸ αὐτὸ ποτήριον, ἡ αὐτὴ τροφή ἅπασι πρόκειται τοῖς ἐνταῦθα εἰσοῦσιν· οὕτω καὶ τότε τὸ αὐτὸ μάννα, ἡ αὐτὴ πηγὴ ἅπασι προῦκειτο. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ἐπεχειρήσαν ποτέ τινας κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον πλέον συλλέξαι τοῦ δέοντος, καὶ οὐδὲν ἀπώναντο τῆς πλεονεξίας. Ἄλλ' εἷς μὲν τὴν ἰσότητά ἐτίμων, ἔμενε τὸ μάννα μάννα ὄν· ἐπειδὴ δὲ πλεονεχεῖν ἐπεθύμησαν, ἡ πλεονεξία τὸ μάννα σκώληκα ἐποίησε· καίτοι γε οὐ μετὰ τῆς τῶν ἄλλων [237] ζημίας τοῦτο ἐποίησαν· οὐ γὰρ δὴ ἐκ τῆς τοῦ πλησίον ἀρπάζοντες τροφῆς, οὕτως αὐτοὶ πλέον συνέλεγον, ἀλλ' ὁμοῦς ἐπειδὴ τοῦ πλείονος ἐπεθύμησαν, κατεγνώσθησαν. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν τὸν πλησίον ἠδίκουν, ἀλλ' ἑαυτοὺς τὰ μέγιστα κατέβλαπτον, πρὸς πλεονεξίαν τῷ τρόπῳ τῆς συλλογῆς ταύτης συνεθιζόμενοι. Ὅστε ὁμοῦ τὸ αὐτὸ καὶ τροφή ἦν καὶ θεογνωστία διδασκαλία· οὐκ καὶ τὰ σώματα ἔτρεφε, καὶ τὴν ψυχὴν ἐπαίδευεν· οὐκ ἔτρεφε δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πόνον ἀπήλλαττεν. Οὐ γὰρ εἶδε ζεῦσαι βούς, οὔτε ἄροτρον ἐλκύσαι, οὐδὲ ἀνατεμεῖν αὐλακας, οὐδὲ ἐνιαυτὸν ἀναμείναι, ἀλλ' ἐσχεδιασμένην εἶχον τὴν τράπεζαν, πρόσφατον καὶ νεαρὰν καὶ ἐφήμερον καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο παράγγελμα διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦς ἐπαίδευε, τὸ μὴ μεριμνᾶν εἰς τὴν αἰρίαν· οὐδὲ γὰρ ὄφελος ἀπὸ τῆς μερίμνης ταύτης ἐγένετο. Εἰ γὰρ τις πλέον συνέλεξε, διεφθείρετο καὶ ἀπώλλυτο, καὶ πλεονεξίας ἔλεγχος τὸ γινόμενον μόνον ἦν. Εἶτα ἵνα μὴ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν εἶναι νομίζωσιν ἐκαίνοι τὸν ὄμβρον, ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου οὐδὲν τοιοῦτον

ἐγένετο, τοῦ Θεοῦ ταῦτα ἀμφοτέρω αὐτοῦς ἑτάσσοντος, ὅτι ἐν ταῖς προτεταῖς ἡμέραις αὐτοῦς ἐνήργει ἐν θαυμαστῶν τοῦτον καὶ παράδοξον ἕτερον, καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην διὰ τοῦτο ἐπέειχεν, ἵνα καὶ ἄλλοι παιδεύωνται τοῦ σαββάτου τὴν ἡμέραν ἀργεῖν. Οὐκ ἐπὶ τῆς τροφῆς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, καὶ ἐπὶ τῶν ὑποδημάτων, καὶ ἐπὶ τῶν ὀδύων ἀπάντων, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἦν ἰδεῖν τὰ τῶν ἀποστόλων παραγγέλματα ἐκτελούμενα. Οὐδὲ γὰρ οἰκίαν εἶχον, οὐ τράπεζαν, οὐ κλίνην, οὐχ ἱμάτια δεύτερον, οὐχ ὑποδήματα, τοῦ Θεοῦ οὕτως οἰκονομήσαντος. Ὅρα πόση τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν συγγένεια. Ὅσπερ γὰρ τοὺς ἀποστόλους ἐσχημάτισεν ὁ Χριστὸς ὕστερον τῶν ἀναγκαίων ἔνεκεν, οὕτως καὶ κάκεινοὶς ὁ τῆς πολιτείας ἐβρυθμίζετο ἡ τῆς ζωῆς καὶ ἡ κτίσις ἅπαντα πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν ἐκεῖνων κατεσκευάζετο. Καὶ τίνος ἔνεκεν ταῦτα ἐγένετο, φησὶ; Ἐμελλεν αὐτοῦς εἶναι συγκαλεῖν τῆς οἰκουμένης τόπον, καὶ κελεύειν ἐκεῖ διηνεκῶς αὐτὸν θεραπεῖαι, καὶ μήτε ναὸν, μήτε βωμὸν ἀλλαχοῦ ποῦ τῆς οἰκουμένης ἰδρῦσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀναθήματα καὶ θυσίας ἐπιφέρειν, καὶ ἑορτὰς ἐπιτελεῖν, καὶ τὸν νόμον ἀναγνώσκειν, καὶ πάντα τὰ ἄλλα τὰ τῆς ἀγιαστικῆς ἐπιτηδεύουσης ἐκείνης. Ἴν' οὖν μὴ τῷ διωρισμένῳ τῆς θεραπείας τρόπῳ καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ συγκαταστήσθαι ἐκεῖ νομίζουσι, καὶ μερικὸν αὐτὸν εἶναι θεῶν, προλαβὼν τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐπὶ τῆς ἀλλοτριᾶς ἐπίδειξεν, ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἐνθα ὠδεις ἦν ὁ θεραπεύων, ἐνθα οὐδεις ἦν ὁ προσκυπῶν· καὶ πρὸς τὰ ἐναντία ἡ κτίσις ὑπηρετεῖτο, δι' ἣν ἐποίησε, τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ δημιουργίαν καὶ τοὺς ἀγνωμονοῦντας αὐτῷ λογίζεσθαι πειθούσα. Καὶ γὰρ ἡ θάλασσα τοὺς μὲν ἀπέπνιγε, τοὺς δὲ δίοωσε· καὶ ὁ ἀήρ νῦν μὲν κατέφερε χάλαζαν, καὶ τοὺς βαρβάρους ἀπώλλυε, νῦν δὲ κατέφερε μάννα, καὶ τοὺς Ἰουδαίους διέτρεφε. Πάλιν ἡ γῆ νῦν μὲν σκώληκα ἐπικόλλασε τῶν πολεμίων, νῦν δὲ ὄρτυγομήτραν [238] ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν οἰκείων ἐξέτρεψε. Κάκεινοὶς μὲν ἐν ἡμέρᾳ σκότος, τοῦτοίς δὲ ἐν νυκτὶ φῶς ἐγένετο. Καὶ Αἰγύπτιοι μὲν τὸν Νεῖλον ἔχοντας παραβρόντα, ἔψυε καὶ αὐχμῶ διεφθείροντο· οὗτοι δὲ ἐν ἐρήμῳ ξηρᾷ καὶ αὐχμῶδὲι στρατοπεδεύοντες, πολλῆς ἐπὶ λαοῦ ὕδατων δαψίλειαν· καὶ τοὺς μὲν βάρβαρον κατηγωνίζοντο, τοὺτους δὲ οὐδὲ οἱ γίγαντες ἐκαίχευον.

ς'. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν τούτων ὁμοῦ ἀνέμνησεν ὁ μακάριος Παῦλος; Διὰ τὴν αἰτίαν, ἦν ἐξ ἀρχῆς εἶπω ὑμῖν, ἵνα μάθητε ὅτι οὔτε βάπτισμα, οὔτε ἀμαρτημάτων ἄφεσις, οὐ γνῶσις, οὐ μυστηρίων κοινωνία, οὐ τράπεζα ἱερὰ, οὐχ ἡ ἀπόλαυσις τοῦ σώματος, οὐχ ἡ κοινωνία τοῦ αἵματος, οὐκ ἄλλο τούτων οὐδὲν ἰσχυρῶς ὠφελῆσαι δυνήσεται, ἐὰν μὴ βίον ὀρθόν, καὶ θαυμαστὸν, καὶ πάσης ἀμαρτίας ἀπηλλαγμένον ἔχωμεν. Ὅτι γὰρ διὰ τοῦτο τούτων ἀνέμνησε, καταλέξας τὸν τύπον τοῦ βαπτίσματος, τὸν διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης, τὸν τύπον τῶν μυστηρίων, τὸν διὰ τοῦ μάννα καὶ τῆς πέτρας προδιέγραφεν ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ εἰπὼν, ὅτι Πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον, ἐπήγαγε λέγων· Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. Μετὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα θαύματα, φησὶν, οὐκ ἠγάπησεν αὐτοῦς ὁ Θεός. Ἄλλ' ἡτί; Κατεστρώθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τίνος οὖν ἕνεκα ταῦτα λέγεις ἡμῖν, ὦ Παῦλε; Ταῦτα δὲ τύπος ἡμῶν ἐγενήθησαν εἰς τὸ μὴ γενέσθαι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κάκεινοὶ ἐπεθύμησαν, μηδὲ εἰδω-

α Ἄλλ' κάκεινοίς... ἐβρυθμίζετο. Ἄλλ' κάκεινοίς... ἐβρυθμίζετο. Priorem lectionem secutus est interpres vetus.

β Duo mss. ἀπώλλυεν. Editt ἀπώλλυ.

tu mirabilem potum habes, sanguinem Salvatoris : sic et illi mirabilem habuere potus naturam ; non invenerunt fontes, non fluvios, sed ex petra dura et iuquosa magnam fluentorum copiam acceperunt. Ideo potum illum, spiritualem vocavit ; non quod natura talis esset, sed quod ex modo, quo suppeditabatur, talis fieret. Neque enim secundum naturæ rationem ipsis dabatur, sed secundum Dei, ipsos ducentis, operationem. Quod ille ad rectum sensum deducens dicebat. Cum enim dixisset, *Et omnes eundem potum spirituales biberunt*, aqua autem erat quæ bibebatur, ut ostenderet se ideo *Spiritualem* dixisse, non ob naturam aquæ, sed ob modum, quo suppeditabatur, adjecit : *Bibebant enim de spirituali consequente eos petra : petra autem erat Christus*. Non, inquit, natura lapidis, sed operantis Dei virtus fontes illos emittebat.

5. Et hic Pauli Samosatani hæresim radicitus evelit. Si enim Christus illa omnia operabatur, quomodo ipsum hinc cœpisse dicunt, cum Maria ipsum genuit ? Cum enim ea quæ in deserto gesta sunt, ante Mariam facta sint, et Christus secundum Pauli vocem illa omnia fecerit, necesse est illum et ante partum et ante parturitionem fuisse : neque enim qui non existisset, tam mirabilia atque incredibilia opera patrasset. Sicut autem cum dixit, omnes per mare transivisse, Ecclesiæ nobilitatem diu autem typis expressam declaravit : sic cum dixit, omnes eandem escam spirituales comedissee, id ipsum iterum subindicavit. Quemadmodum enim in Ecclesia non aliud corpus dives, aliud pauper, nec alium sanguinem hic, alium ille accipit : sic et illo tempore non aliud dives manna accepit, aliud pauper ; nec alterius ille fontis, alterius hic et indignioris particeps fuit : sed sicut nunc eadem ipsa mensa, id ipsum poculum, idem cibus omnibus huc ingredientibus offertur : ita et tunc id ipsum manna, idem fons omnibus proponebatur. Quodque stupendum admirandumque est, tentavere quidam illo tempore plus, quam opus erat, colligere, nihilque profuit illis avaritia. Verum donec aequalitatem servabant, manna manebat manna ; ubi vero plus accipere studebant, avaritia manna in vermes mutabat : quavis hoc non cum detrimento aliorum faciebant : non enim proximi escam rapiendo plus colligebant, attamen quia plus concupiscebant, damnati sunt. Licet enim proximum non læderent, sibi tamen maximum damnum afferebant, cum hoc colligendi modo avaritiæ assuescerent. Itaque id ipsum simul et esca erat et Dei cognitionis doctrina : simul corpora nutrebat, et erudiebat animum ; neque nutrebat tantum, sed etiam a labore eximebat. Neque enim opus erat jungere boves, aratrum trahere, vel terram sulcare, vel per annum expectare ; sed subito appositam hærebant mensam, recentem, novam et quotidianam : rebusque ipsis discebant evangelicum illud præceptum, non debere quempiam sollicitum esse in crastinum (*Matth. 6. 34*) : nulla quippe utilitas ex hac sollicitudine consequeretur. Quod enim plus quispiam colligebat, corrumpebatur et peribat, atque argumentum avaritiæ solum manebat. Deinde

ne putarent imbrem illum ex naturæ consuetudine manare, in die sabbati nihil hujusmodi fiebat, Deo hæc utraque ipsos docente ; quod scilicet ipse præteritis diebus hanc mirabilem pluviam operatus esset, et quod illo die pluviam ideo cohiberet, ut vel inviti discerent illo die feriari. Neque ex cibo tantum, sed etiam ex vestimentis et calceamentis et ex aliis omnibus, videre erat tradita apostolis mandata reipsa completa. Neque enim domum habebant, non mensam, non lectum, non vestem mutatorium, neque calceos, Deo sic dispensante. Vide quanta sit Veteris Testamenti cum Novo affinitas. Quemadmodum enim Christus apostolos demum ad ea quæ necessaria erant informavit, sic et illis vitæ modus adaptatus est, et omnis creatura ad ministerium eorum præparata erat. Et cur, inquires, hæc facta sunt ? Ipsos in unum orbis locum conclusurus erat, et mandaturus eis ut sibi perpetuo illic ministrarent, ac neque templum vel altare alibi per orbem construerent ; sed oblationes et sacrificia sua illuc afferrent, festa celebrarent, legerent legem, et omnes alios sanctificationis illius ritus perficerent. Ne igitur ex definito ministerii ritu providentiam suam illic concludi putarent, seque Deum particularem illius loci crederent, prius virtutem suam in aliena terra exhibuit, in Ægypto, in deserto, ubi nemo qui se coleret, nemo erat qui se adoraret : et contrariis rebus creatura serviebat, operibus suis vel incredulis suadens, ut creationem ab initio ab illo factam agnoscerent. Etenim mare alios suffocavit, alios servavit ; aer nunc grandinem, quo barbaros perderet, nunc manna, ut Judæos aleret, emittebat. Rursum terra, nunc sciniphes ad ulciscendos hostes, nunc coturnicem ad salutem suorum efferebat. Illis interdum tenebræ, his noctu lux aderat. Ægyptii interfluentem habentes Nilum, siti et siccitate peribant ; hi autem in deserto arido et sicco castra metantes, multa fruebantur aquarum copia : et illos quidem ranæ oppugnabant, hos autem ne gigantes quidem capere poterant.

6. Sed cur hæc nobis commemorat beatus Paulus ? Ob eam causam, quam initio vobis dixi : ut discas neque baptismum, neque peccatorum remissionem, non scientiam, non mysteriorum participationem, non mensam sacram, non corporis fruitionem, non sanguinis participationem, nec aliud quidpiam prodesse vobis, nisi vitam rectam, mirabilem, et omni peccato liberam ducamus. Quod enim hæc ideo commemoraverit ostendit, cum postquam recensuerat formam baptismi per mare et per nubem, mysteriorumque typum per manna et per petram in Veteri Lege præfiguratum descripserat, ac dixerat, *Omnes eandem escam spirituales comederunt, et eundem potum spirituales biberunt* ; adjecit dicens : *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*. Post tot tantaque miracula, inquit, non dilexit eos Deus. Sed quid ? *Prostrati sunt in deserto*. Cur itaque hæc nobis, Paule, narras ? *Hæc autem in figura facta sunt nobis, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupiscent* : neque idololatræ efficiamur, sicut quidam ex

ipsis; quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Vide Pauli prudentiam. Dixit peccatum, dixit causam peccati, dixit pœnam propter peccatum inflictam: his nos erudiens, ut ne illos imitemur. Causa peccati fuit gula: Sedit populus manducare et bibere. Peccatum, ipse lusus. Deinde pœna, Prostrati sunt in deserto. Iterum vero, Ne fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt. Hic causam fornicationis non posuit, sed pœnam. Quam vero illam? Ceciderunt una die viginti tria millia. Cur autem occasionem non dixit, ex qua fornicatio orta est? Studiosis reliquit, ut historiam adirent, et radicem mali discerent. Hic est medicinæ modus, dicere nempe unde nascantur morbi, et remedia adhibere vulneribus. Propterea dicit: Hæc autem omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem ad correptionem nostram. Itaque qui fecit illa, et improbos ultus est, is ipse nunc nos admonet, non verbis tantum, sed rebus ipsis; qui maximus est admonitionis modus. Vidistin' quomodo iis qui in gratia sunt, eum, qui in Veteri hoc fecerat, magistrum instituerit, ostendens eumdem ipsum esse qui et illa fecerat, et hæc per ipsum loquebatur? Nam si alienus fuisset, nequaquam illa horum figuram, nec ad correptionem nostram ea scripta fuisse dixisset, neque magistrum nobis instituisset, quem non putasset esse Deum: neque ab iis, quæ tunc facta fuerant, nos terrisset, quasi in illius manus deventuros. Nunc autem ostendens nos in illius manus iterum delapsuros esse, atque utrumque populum, illum nempe

et hodiernum, illius gubernari legibus, omnia illa commemoravit, ac dixit, *Ad nostram correptionem scripta sunt.* Hæc igitur cum sciamus, et præteritis et futuris credamus. Si vero quipiam sint, qui futuris non credant, a præteritis eos ad virtutis studium deducamus, illa narrantes quæ Sodomitis acciderant, quæ in diluvio item, quæ in Ægypto commemorantes; ut aliorum pœnis ad meliorem frugem reduci, vitamque agentes optimam, doctrinam demum de gehenna et de resurrectione admittant. Quandoquidem et nunc qui iudicium non credunt, nonnisi a corrupta vita et prava conscientia sic affecti sunt. Itaque si peccata eluamus, et metu præteritorum nos erodimus, etiam doctrinam de futuris admittere sædemus. Quemadmodum enim prava dogmata vitam impuram inducere solent, sic et corrupta vita prava dogmata plerumque peperit. Quod ne contingat et nobis ipsis, et aliis, hæc vociferantes verba et rectam fidem servemus, et vitæ institutum optimum exhibeamus, quandoquidem a nobis ex omni parte demonstratum est, sine proba vita nullam fore rectorum dogmatum utilitatem. Fiat autem precibus sanctorum, et præsulum omnium, ut et recta dogmata, quæ a majoribus olim accepimus, pura servemus; et vitam ipsis congruentem adjiciamus, ut promissa bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et sæpè, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Id unum circa præsentem concionem expiscari possumus, dictam nempe fuisse postquam in præcedenti homilia Jerosolymam calamitates suas ita παθητικῶς deplorantem induxerat Chrysostomus, at hujusmodi acroamate commoti omnes qui aderant, mox in fletus et gemitus erupturi essent, nisi sedanti lectus causa sermonem alio transtulisset orator. De anno autem vel tempestate, itemque Antiochiense in Constantinopoli hanc habuerit homiliam, ne conjectando quidem dici potest. Hæc vero præcipue hic demonstranda suscipit: vocem δεῖ seu oportet hic non præcipientis aut consulentis esse, sed futuræ prænuntiantis, quemadmodum et in aliis non paucis Scripturæ locis observatur; itemque hæreses, quas

IN DICTUM ILLUD APOSTOLI,

OPORTET ET HÆRESIS ESSE IN VOBIS, UT QUI PROBATI SUNT, MANIFESTI FIANT (1. Cor. 11. 19).

1. Satis nuper hoc spirituale theatrum incaluit, cum Jerosolymam oratione vobis inducerem et plorantem, et proprias calamitates annuntiantem. Vidi

enim oculos vestros lacrymarum flumina parturire: vidi ex affectu vestro singulorum animos gemitibus oppletos atque turbatos. Ideo statim atque id animad-

λοιδώρας γίνεσθαι, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡσπερ γέγραπται· Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν καίριον. Ὅρα τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Εἶπε τὴν ἀμαρτίαν, εἶπε τὴν αἰτίαν τῆς ἀμαρτίας, εἶπε τὴν κόλασιν τὴν ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ, διὰ πάντων ἡμᾶς παιδεύων φεύγειν τὴν ἐκείνων μίμησιν. Αἰτία τῆς ἀμαρτίας ἡ ἀδηφαγία· Ἐκάθισε γὰρ ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν. Ἡ ἀμαρτία, αὐτὸ τὸ παίριον. Εἶτα ἡ τιμωρία, ὅτι Κατεστρώθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Πάλιν, Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν. Ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν τῆς πορνείας οὐκ εἶθηκεν, ἀλλὰ τὴν τιμωρίαν. Ποίαν δὲ ταύτην; Ἐπισσον ἐν μῇ ἡμέρᾳ εικοσιτριεὶς χιλιάδες. Τίνος δὲ ἕνεκα τὴν πρόφασιν οὐκ εἶπεν, ἀφ' ἧς ἡ πορνεία γέγονε; Τοῖς φιλοπόνοις διδοῦς ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἐλθεῖν, καὶ μαθεῖν τοῦ κακοῦ τὴν ῥίζαν. Οὗτος γὰρ ἰατρίας τρόπος, τὸ λέγειν ἐξ ὧν τίκτεται· τὰ νοσήματα, καὶ φάρμακα ἐπιτιθέσθαι τοῖς τραύμασι. Διὰ τοῦτο φησι· Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἃ ἐκείνοις, ἐγγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν. Ὅστε ὁ ποιήσας ἐκεῖνα, καὶ κολάσας τοὺς ἀγνωμονήσαντας, οὗτος ἡμᾶς νοουθετεῖ νῦν, οὐ διὰ ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅπερ μέγιστός ἐστι νοουθεσίας τρόπος. Εἶδες πῶς τοῖς ἐν τῇ χάριτι τὸν ἐν τῇ Παλαιᾷ ταῦτα ποιήσαντα διδάσκαλον ἐπέστησε, δεικνύς ὅτι εἰς ἐστὶ καὶ ὁ αὐτός, ὁ καὶ ἐκεῖνα ποιήσας, καὶ ταῦτα δι' αὐτοῦ φθηγόμενος; Εἰ γὰρ ἀλλότριος ἦν, οὐκ ἐκεῖνα τούτων τύπος ἐκάλειεν, οὐκ ἂν εἰς νοουθεσίαν ἡμῶν αὐτὰ γεγράφθαι εἶπεν, οὐκ ἂν διδάσκαλον ἡμῖν ἐπέστησεν, ὃν οὐκ ἐνόμιζεν εἶναι Θεόν, οὐκ ἂν ἀπὸ τῶν ὑπ' ἐκείνου γενομένων τότε ἡμᾶς ἐφόβησεν, ὡς [239] εἰς τὰς ἐκείνου πάλιν μέλλοντας ἐμπίπτειν χεῖρας. Νῦν δὲ δεικνύς, ὅτι εἰς τὰς ἐκείνου μέλλομεν ἐμπίπτειν πάλιν χεῖρας, καὶ ἐκάτε-

* Alii πάντα τύποι συνέβαινον. In aliis τύποι deest.

ρος ὁ λαὸς, κακείνος καὶ οὗτος, τοῖς ἐκείνου διοικουμένοις νόμοις, ἀνέμνησε πάντων ἐκείνων, καὶ εἶπεν, ὅτι Πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν ἐγγράφη. Ταῦτα οὖν εἶδότες, τοῖς τε παρελθούσι, τοῖς τε μέλλουσι πιστεύομεν. Ἄν δὲ τινες ὣσιν οἱ τοῖς μέλλουσιν οὐ πιστεύοντες, ἀπὸ τῶν παρελθόντων αὐτοὺς ἐνάγωμεν εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν τὰ κατὰ τοὺς Σοδομίτας διηγούμενοι, τὰ κατὰ τὸν κατακλυσμὸν λέγοντες, τὰ κατὰ ὁ τὴν Αἴγυπτον ἀναμνησκόντες, ἵνα ταῖς ἐτέρων σωφρονισθέντες κολάσει, καὶ βίον ἀριστον ἐπιδειξάμενοι, καὶ τὸν περὶ τῆς γενένης καὶ τῆς ἀναστάσεως δέξωνται λόγον. Ἐπει καὶ νῦν ὅσοι τῇ κρίσει διαπιστούσιν, οὐδαμῶθεν ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἀπὸ βίου διεφθαρμένου καὶ πονηροῦ συνειδότες τοῦτο πάσχουσιν. Ὅστε ἐὰν ἐκκαθάρωμεν ἑαυτῶν τὰς ἀμαρτίας, καὶ τῷ φόβῳ τῶν παρελθόντων παιδεύσωμεν, καὶ περὶ τῶν μελλόντων πείσομεν δέξασθαι λόγον. Ὅσπερ γὰρ δόγματα πονηρὰ βίον ἀκάθαρτον εἰσάγειν εἴωθεν, οὕτω καὶ διεφθαρμένος βίος πονηρίαν δογμάτων πολλάκις ἔτεκεν. Ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ταῦτα κατεπάλλοντες τὰ ῥήματα, τὴν τε ὀρθὴν πίστιν διαμένωμεν ἔχοντες, καὶ πολιτείαν ἀρίστην ἐπιδειξώμεθα, ἐπειδὴ πανταχόθεν ἡμῖν ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι ταύτης χωρὶς οὐδὲν ὄφελος ἡμῖν ὀρθῶν δογμάτων. Γένοιτο δὲ εὐχαῖς τῶν ἁγίων, καὶ τῶν προέδρων ἀπάντων, τὴν τε ὀρθότητα τῶν δογμάτων, ἣν ἠνωθεν καὶ ἐκ προγόνων παρελάβομεν, ἀκέραιον διατηρῆσαι, καὶ βίον αὐτῇ συμβαίνοντα προσθεῖναι, ἵνα τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἔμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ἃ Alii τῶν κατὰ.

OPORTET HÆRESES ESSE IN VOBIS, ETC.

hoc loco Paulus commemorat, non dissidia circa fidem et dogmata indicare; sed Scissuras illas, quæ in communi ac Dominica mensa divites sese a pauperibus sequestrabant, ut seorsim cibum sumerent, in quos ideo invehitur Apostolus. Demum postquam Chrysostomus prisce Ecclesie mirabilem in mensa communi ritum graphice descripsit, et ad pauperum suscipiendam curam hortatus est, orationem claudit.

Incerti interpretationem Latinam, utpote non accuratam, rejecimus, novamque adornavimus.

[240] ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΡΗΤΟΝ

Τὸ λέγον· « Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι ἐν ὑμῖν, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται. »

α'. Ἰκανῶς πρῶν ἡμῖν διεθεράμην τὸ πνευματικὸν τοῦτο θέατρον, ὅτε τὴν Ἱερουσαλήμ εἰσῆγαγον ὑμῖν τῷ λόγῳ θρηνοῦσαν, καὶ τὰς οικίας ἐξαγγέλλουσαν

συμφοράς. Καὶ γὰρ εἶδον ὑμῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τότε ὠδίνοντας πηγὰς ἀφιέναι δακρύων· εἶδον, ἐξ ὧν ἐπασχον, τὴν ἐκἄστου διάνοιαν ὀλοφωρῶν γέμουσαν καὶ

συγκεχυμένῃν. Διὸ καὶ ταχέως αἰσθόμενος συνέσπειλα τὴν τραγωδίαν, ἤρασα ἐκ τοῦ μέσου τὸν λόγον, ὥστε τὸν θρήνον ἐκείνον τῆς ἐκάστου καρδίας ἐκρήγνυσθαι μέλλοντα προκατασχέιν. Ψυχὴ γὰρ πένθει κατασχεθεῖσα, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἀκούσαι τι δύναται ἂν ὑγίης. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐκείνων ὑμᾶς ἀνέμνησα νῦν; Ὅτι καὶ τὰ σήμερον ρηθῆσθαι μέλλοντα συγγενῶν τότε εἰρημένων ἐστίν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνα τὴν ἐν τῷ βίῳ βῆθυσίαν ἡμῶν ἀνέστειλε, καὶ τὴν ὀλιγωρίαν τὴν περὶ τὰ πρακτέα διώρθου, οὕτω δὴ τὰ ρηθῆσόμενα νῦν περὶ τὴν τῶν δογμάτων ἀκριθεῖ παρατήρησιν ἀσφαλεστέροις ἡμᾶς ἐργάσασθαι δύναται ἂν· ὥστε ἐξ ἀπάντων ἀτηρητισμένους εἶναι, εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας φθάνοντας κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Τότε τὸ σῶμα ὑμῖν ἐθεραπεύσαμεν, νῦν τὴν κεφαλὴν λατρεύομεν· τότε διὰ τῶν Ἱερεμίου λόγων, νῦν διὰ τῶν τοῦ Παύλου ῥημάτων.

Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ Παύλου ῥήματα, ἃ σήμερον ἡμῖν ἐξεργάσασθαι πρόκειται; Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι, φησὶν, ἐν ὑμῖν, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. Οὐ μικρὸν τὸ ζητούμενον. Εἰ γὰρ συμβουλευῶν τοῦτό φησιν ὁ Παῦλος, καὶ δεῖ αἰρέσεις εἶναι, ἀναίτιοι οἱ τὰς αἰρέσεις εἰσάγοντες. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐστίν· οὐ γὰρ συμβουλευόντος τὸ ῥημά ἐστίν, ἀλλὰ τὸ μέλλον προλέγοντος. Ὅσπερ γὰρ λατρός, ὁρῶν τὸν κάμνοντα ἀδηφαγία καὶ μέθη προσέχοντα καὶ ἑτέροις κεκωλυμένοις, φησὶν ὅτι τὴν ἀταξίαν ταύτην δεῖ πυρετὸν τεκεῖν, οὐχὶ νομοθετῶν, οὐδὲ συμβουλευῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν παρόντων τὸ μέλλον μετὰ σκέψεως προλέγων· καὶ γεωργὸς πάλιν, ἡ κυβερνήτης ὁρῶν νεφῶν συνδρομὰς καὶ βροντὰς καταρρήγνυμηνος μετὰ ἀστραπῶν, φησὶν ὅτι δεῖ τὰ νέφη ταῦτα τεκεῖν ὑετὸν καὶ δμηθρον σφοδρὸν, οὐδὲ οὕτως παραινῶν, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον προαναφώνων· οὕτω καὶ Παῦλος τὸ, Δεῖ, τέθεικε. Πολλάκις γοῦν καὶ ἡμεῖς ὁρῶντες ἀνθρώπους ἀλλήλους συρρήγνυμένους καὶ χαλεπαῖς ἑαυτοὺς πλύνοντας λοιδορίαις, λέγομεν, Δεῖ συμπληγάδας γενέσθαι τούτους καὶ φυλακίζεσθαι, οὐ συμβουλευόντες οὐδὲ ἡμεῖς, οὐδὲ παραινοῦντες ἐκεῖνοις, (πῶς γὰρ;) ἀλλ' ἀπὸ τοῦ παρόντος τὸ μέλλον στοχαζόμενοι. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Παῦλος οὐχὶ συμβουλευῶν ταῦτά φησιν, ὅτι Δεῖ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἀλλὰ προαναφώνων καὶ προφητεῶν τὸ μέλλον ἐσεσθαι Ὅτι γὰρ οὐ συμβουλευεῖ αἰρέσεις; εἶναι, αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων, ὅτι Κἄν ἄγγελος ὑμᾶς εὐαγγελίζηται [241] παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὴν περιτομὴν, ἐπειδὴ παρὰ καιρὸν παρελαμβάνετο, καὶ ἐθόλου τὸ καθαρὸν τοῦ κηρύγματος, ἐκβάλλον καὶ λέγων, Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. Πῶς οὖν, φησὶ, καὶ αἰτίαν προσέθηκεν εἰπὼν, Ἴνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται; Τὸ, Ἴνα, πολλαχοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς οὐκ ἐστὶν αἰτιολογία, ἀλλὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως. Οἶον, ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ τὸν τυφλὸν ἀναδέψαι ἐποίησε· κάκεινος μὲν αὐτὸν προσεκύνησεν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, τούτου θεραπευθέντος, πάντα ἐποίησαν, ὥστε συσκιάσαι τὸ θαῦμα, καὶ τὸν Χριστὸν ἠλαυνον. Τίτε τοίνυν φησὶν· Εἰς κρίμα ἐγὼ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Ἄρα οὖν διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα ἐκεῖνοι τυφλοὶ γένωνται; Οὐ διὰ τοῦτο ἦλθε, τοῦτο δὲ ἐξέβη, καὶ τὴν ἐκδοῖαν ἐν σχήματι αἰτιολογίας τέθεικε. Πάλιν, νόμος ἐδόθη, ἵνα

κωλύσῃ τὴν τῶν ἀμαρτημάτων φορὰν, ἵνα ἐπιεικῆστερους ποιῆσῃ τοὺς δεχομένους. Ἄλλ' οὐναντιὸν ἐξέβη παρὰ τὴν βῆθυσίαν ἐκείνων· ἠδύσησαν γὰρ τὰ ἀμαρτήματα· καὶ φησὶν ὁ Παῦλος, Νόμος δὲ παρεῖσθαι, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· καὶ μὴ οὐ διὰ τοῦτο ἐπεισθῆλθεν, ἀλλ' ἵνα ἐλαττώσῃ τὸ παράπτωμα. Τοῦτο δὲ ἐξέβη παρὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν δεξαμένων αὐτόν. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, τὸ, Ἴνα, οὐχὶ αἰτιολογίας ἐστίν, ἀλλὰ ἐκβάσεως. Ὅτι γὰρ ἄλλο τίς ἐστὶν αἰτία τῶν αἰρέσεων, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἐγένοντο αἰρέσεις, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται, ἀλλ' ἐτέρωθεν ἔλαβον τὰς προφάσεις, ἀκούσον τοῦ Χριστοῦ δῆλον τοῦτο ποιοῦντος ἡμῖν· Ὁμοιωθή, φησὶ, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπειροῦντι κελὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ κηθεύειν τοὺς ἀνθρώπους, ἦλθεν ἐχθρὸς ἀνθρώπου, καὶ ἐσπείρε τὰ ζιζάνια. Ὅρα, ὅτι διὰ τοῦτο αἰρέσεις, ἐπειδὴ ἐκαθεδύθησαν οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ ἐβλήθησαν; ἐπειδὴ οὐ προσέσχον μετὰ ἀκριβείας τὰς λεγομένους; Ἴν' οὖν μὴ λέγῃ τις, Τίνος ἕνεκεν συνεχώρησεν ὁ Χριστὸς; φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι Οὐδὲν ἐβλάπτει ἡ συγχώρησις αὐτῆ· ἐὰν ἦς δόκιμος, φαιρῶτερος; ἔση μᾶλλον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον, μηδὲν ὑπεσκέλιζοντος, μηδὲ ἀπατῶντος, ἐπὶ τῆς ὀρθῆς στήκας πίστεως, καὶ μυρίων προσρηγνυμένων κυμάτων, ἀπιστον καὶ ἀπερίτρεπτον μέναι. Καθάπερ οὖν τὰ δένδρα αἱ τῶν ἀνέμων προσβολαὶ πάντοθεν ριπίζουσαι ἰσχυρότερα ποιοῦσιν, ἀν' ἡ καλῶς ἐβρίζωμένα καὶ μετὰ ἀκριβείας· οὕτω δὴ καὶ τὰς ψυχὰς τὰς κηρυγίας ἐν τῷ θεμελίῳ τῆς ὀρθῆς πίστεως, ὅσαι ἀν προσβάλλωσιν αἰρέσεις, οὐ περιτρέπουσιν, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροτέρας ποιοῦσι. Τί οὖν πρὸς τοὺς ἀσθενῶντας, φησὶ, καὶ περιτρεπομένους καὶ ὑποσκιαζόμενους βλάβως; Οὐδὲ ἐκεῖνοι παρὰ τὴν τῆς αἰρέσεως προσβολὴν, ἀλλὰ παρὰ τὴν οικείαν ἀσθένειαν τοῦτο πύσχουσιν. Ἀσθένειαν δὲ οὐ φυσικὴν λέγω, ἀλλὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως, τὴν καὶ ἐκλήρημάτων ἀξίαν καὶ ὑπὸ κόλασιν καὶ τιμωρίαν κειμένην, ἣν καὶ ἡμεῖς κύμα διορθώσασι. Διὸ κατορθοῦντες τε ἐπαινοῦμεθα, καὶ εἰ κατορθοῦντες κολαζόμεθα.

β'. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοὺς νήφοντας οὐδὲν δύνανται παραδύψαι, καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο ἀποδείξει περιπέμμαι. Τί τοῦ διαδόλου γένοιτ' ἂν πονηρότερον, [242] τί δὲ μιαιώτερον; Ἄλλ' ὅμως οὗτος ὁ πονηρὸς καὶ κακούργος καὶ πολλὴν ἔχων ἰσχύν, μετὰ πάντων αὐτοῦ τῶν μηχανημάτων προσδάλων τῷ Ἰωδ, καὶ πύσαν αὐτοῦ τὴν βελοθήκην εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τὸ σῶμα τοῦ δικαίου κενώσας, οὐ μόνον αὐτὸν οὐ περιέτρεψεν, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον ἐποίησε. Καὶ οὗτος μὲν οὐδὲ παρὰ τοῦ διαδόλου τότε ἐδύπτετο· ὁ δὲ Ἰουδαῖος, ἐπειδὴ ἡμελημένος καὶ ῥάθυμος ἦν, οὐδὲν παρὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ συνουσίας ἐκέρδανεν, ἀλλ' ἔμεινεν ὡς προδότης μετὰ τὰς πολλὰς παραινέσεις· ἐκεῖνας καὶ συμβουλὰς· τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι μὴ βουλόμενον τίνα οὐκ ἀναγκάζει, οὐδὲ βιάζεται ὁ θεός· ὥστερ οὖν οὐδὲ ἐκεῖνον. Οὕτως ἐὰν νήφωμεν καὶ ἡμεῖς, οὐδὲ ὁ διάβολος ἡμᾶς βλάψαι δύναται· ἂν δὲ μὴ νήφωμεν, ἀλλὰ βῆθυσίωμεν, οὐδὲ παρὰ τῶν ὠφελούτων κερδανούμεν

• Bihl. ὑμῖν.

verti, tragœdiam illam sedavi, sermonem de medio transtuli, fletumque illum ex singulorum cordibus erupturum coercui. Anima quippe lucta occupata, nihil sanum vel dicere vel audire valet. At cur hoc nunc vobis in memoriam revocavi? Quia ea, quæ sum hodie dicturus, illis quæ tunc loquutus sum admodum sunt affinia. Quemadmodum enim illa vitæ desidiam in nobis reprimebant, segnitieque in agendo nostram corrigeant: sic ea quæ nunc dicturi sumus circa diligentem dogmatum observationem, securiores nos reddere poterunt, ita ut undequaque perfecti futuri simus, *In virum perfectum, in mensuram ætatis* (Ephes. 4. 13) pervenientes secundum divinum apostolum. Tunc corpus vestrum curavimus, nunc capiti medicinam afferimus; tunc Jeremiæ verbis, nunc Pauli sermonibus.

Vox, Oportet, prædicationis sæpe vim habet.— Quænam sunt illa Pauli verba, quæ nunc nobis explananda proponuntur? *Oportet*, inquit, *et hæreses esse in vobis, ut et qui probati sunt, manifesti fiant in vobis* (1. Cor. 11. 19). Non minimum est quod quaeritur. Nam si consulentis more Paulus loquitur, et vere oportet hæreses esse, inculpati sunt hæresiarchæ. Atqui non ita est, non ita res se habet: non enim consulentis, sed futura prædicentis hoc dictum est. Quemadmodum enim medicus cum videt ægrum crapulæ et vino aliisque prohibitis deditum, tali intemperantia, inquit, febrim gigni oportet, non legem ponens, non consulens, sed ex præsentibus futura coniectans ac prædicens, ita loquitur; similiterque agricola aut gubernator videns concursum nubium et tonitrua cum fulguribus erumpentia, dicit, Oportet hæc nubes pluviam parere, et imbrem vehementissimum, non cohortando hæc dicit, sed quod futurum est prænuntiat: sic et Paulus illa voce, *Oportet*, usus est. Et nos sæpenumero cum videmus homines acriter disceptantes, ac sese mutuo gravibus contumeliis afficientes, dicimus, Oportet hosce homines in aliquam pugnam erumpere, et custodiendi sunt; non cohortantes, neque consulentes ita loquimur (qui enim id fieri possit?) sed ex præsentibus coniectantes. Ita et Paulus non consulens ita loquitur, *Oportet hæreses in vobis esse*, sed prædicens et prophetice prænuntians id quod futurum est. Quod enim non consulat hæreses esse, ipse declarat dicens: *Etiamsi angelus vobis evangelizat præter id, quod accepistis, anathema sit* (Gal. 1. 8). Ipse est qui circumcisionem, quia intempestive observabatur, et prædicationis puritatem labefactabat, rejecit ac dixit: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Id. 5. 2). Quomodo igitur, inquires, causam adjecit, dicens: *Ut qui probati sunt, manifesti fiant*? Illa vox, *Ut*, in Scripturis plerumque non causam significat, sed rerum eventum. Exempli causa, venit Christus, et cæco visum reddidit: ille vero ipsum adoravit (Joan. 9): Judæi contra, hoc in sanitatem restituto, nihil non agebant ut miraculum obscurarent; atque Christum expellebant. Tunc igitur ait ille: *In judicium ego veni in mundum hunc, ut qui non vident, vi-*

deant, et qui vident, cæci fiant (Joan. 9. 39). Ergone ea de causa venit, ut illi cæci fierent? Non certe ideo venit: sed illud accidit, et eventum rei ille cæu causam extulit. Rursum, lex data est ut peccatorum cursum coerceret, ut moderatores efficeret eos, qui ipsam acciperent. Sed ob illorum ignaviam contrarium accidit: peccata enim auxerunt; dicitque Paulus: *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum* (Rom. 5. 20); cum tamen non ideo subintraverit, sed ut minueret delictum. Illud autem evenit propter improbitatem eorum, qui illam acceperunt. Sic et hoc loco, *Ut*, non causam indicat, sed eventum. Quod enim alia sit hæresium causa, quodque non ideo hæreses fuerint, ut qui probati essent, manifesti fierent, sed aliunde occasiones acceperint, audi Christum nobis declarantem. *Simile factum est*, inquit, *regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo; et dum dormirent homines, venit inimicus homo, et seminavit zizania* (Matth. 13. 24. 25). Vident ideo hæreses fuisse, quod dormirent homines, quoniam segnes erant? quoniam dictis non diligenter attendebant? Ne itaque quispiam dixerit, Cur hoc permisit Christus? dicit Paulus: Hæc permissio nihil te lædit: si probatus fueris, clarior apparebis. Non enim par res est, nemine supplantare, nemine decipere conante, in recta stare fide, atque innumeris erumpentibus procellis, inconcussum et immobilem manere. Quemadmodum enim arbores ventorum undique irruentium impetu firmiores redduntur, si quidem recte et accurate radicem posuerint: sic et animas in fundamento rectæ fidei fixas quælibet irrumpentes hæreses non subvertunt, sed fortiores reddunt. Quid igitur dicamus de infirmis, qui facile corruunt et supplantantur? Ne illi quidem per hæreseos impetum, sed per propriam infirmitatem hoc patiuntur. Infirmitatem vero non naturalem dico, sed eam, quæ est ex proposito voluntatis, quæ digna reprehensione, pœna atque supplicio, quam emendare penes nos est. Quapropter cum emendamus, laudamus; cum non emendamus, eastigamus.

2. *Vigilanti nihil damni insert diabolus. Vox, Ut, aliquando eventum, non causam significat. Eleemosynæ modus.*— Atque ut discas eis, qui vigilant, nihil nocere posse, aliunde etiam id demonstrare satagam. Quid diabolo malignius, quid sceleratius? Attamen hic malignus sceleratusque, qui multa vi pollet, cum omnibus machinis suis Job adortus, totaque pharetra sua in domum et in corpus justi viri evacuata, non modo ipsum non subvertit, sed et clariorrem fecit. Et ille quidem a diabolo nocenti nihil accepit; Judas vero, quoniam negligens segnisque erat, nihil ex Christi consortio lucratus est, sed post tot illas adhortationes atque consilia proditor mansit. Causa autem est, quia neminem invitum cogit vol vi adducit Deus, ut nec illum coegit. Eodem modo si nos vigilemus, nihil nocenti nobis afferre poterit diabolus; sin non vigilemus, sed segniter agamus, ne quidem ab iis, quæ prodesse possent, lucri quid-

piam accipiemus ; sed detrimentum nobis erit extremum : tantum malum est segnities. Judæis ergo non modo nihil profuit Christi adventus , sed etiam nocuit : non Christus illis in causa fuit , sed sua ipsorum segnities et improbitas. Id vero Christum ipsum audi dicentem : *Nisi venissem , inquit , et loquutus fuisset eis , peccatum non haberent : nunc autem excusationem non habent de peccato suo (Joan. 15. 22)*. Vident adventum ejus et venia ipsos privasse , et omnem defensionis modum abstulisse ? Tantum est malum non attendere sibi , neque sua , ut par est , curare. Hoc et in corporibus videre est : eum enim qui oculis laborat , ipse sol caligine offundere solet , sanum vero ne tenebræ quidem lædere possunt. Non sine causa diutius hunc sermonem produco : sed quia multi , cum segnitiem suam culpate , ac improbitatem stuporemque suum corrigere deberent , hac missa cura circumveniunt frigidam excusationem quærentes atque dicentes : Nisi diabolus esset , non periremus ; nisi lex esset , non peccaremus ; nisi hæreses essent , non supplantaremur. Hæc sunt obtentus et prætextus , mi homo : vigilantem enim nihil nocet umquam , sicut dormienti , pigritantem et salutem suam prodegit , nihil prodest. Idipsum enim et Paulus subindicans dicebat : *Ut qui probati sunt , manifesti fiant in vobis (1. Cor. 11. 19)* : hoc est , ne turbemini , neque anxii estote ; nihil vobis nocere possunt hæreses. Quod itaque etiamsi de hæresibus sermo sit , prædicta quæstio non sic habeat , hinc palam est. Prophetia namque est , non consilium ; prædictio , non admonitio : et illa vox , *Ut* , eventum , non causam , significat. Quod autem non de dogmatibus jam illi sermo sit , sed de pauperibus et divitibus , de cibo , et de abstinentia a cibo , de opulentorum lascivia et crapula , et de pauperum contemptu , qui penes ipsos erat , ferte paulisper id superius narrantem : neque enim alio modo id vobis palam esse potest. Quoniam enim apostoli cœperant verbum pietatis seminare , accesserunt statim tria millia , et rursus quinque millia , et illorum omnium erat cor unum , et anima una. Concordiæ autem causa , et caritatis eorum vinculum , quod tot animas in unum congregabat , pecuniarum contemptus erat. *Nullus enim , inquit , quidpiam sibi proprium esse dicebat , sed erant illis omnia communia (Act. 4. 32)*. Quia enim radix malorum sublata fuerat , avaritia nempe , omnia adveniant bona : ac deinde mutuo cohærebant , a nulla re divulsi. Illud enim *meum* et *tuum* , frigidum illud verbum , innumera bella in orbem inducens , ex sancta illa Ecclesia eliminatum erat , et in terra perinde habitabant , atque angeli in cælo. Non divitibus pauperes invidabant , cum nulli essent divites ; nec pauperes a divitibus contemnebantur , cum pauperes non essent , sed omnia essent communia. Ac nemo quidpiam ex iis quæ habebat , suum esse dicebat ; neque enim ut hodie , sic tunc se res habebant. Nunc enim sua habentes , erogant pauperibus : tunc vero non sic ; sed a propriarum pecuniarum dominio absistentes , et in medio eas deponentes atque com-

miscentes , ne quidem internosci poterant qui nuper divites fuerant ; ita ut si quis ex pecuniarum despectu fastus oriri posset , ille etiam funditus tolleretur , quandoquidem omnia æqualia erant , omnesque pecuniæ commixtæ fuerant. Neque inde solum , sed etiam ex modo deponendi pecunias , illorum pietatem videre erat. *Quotquot enim agros aut domos possidebant , illas vendentes pretium afferebant , et ponebant ad pedes apostolorum (Act. 4. 34)*. Non dixit , In manus injiciebant , sed *Ad pedes eorum ponebant* , pudorem , reverentiam , timorem , quo erga apostolos affliciebantur , his declarantes : non enim dare magis , quam accipere se putabant. Et hoc maxime est pecunias despiciere , hoc vere Christum nutrire , si non cum arrogantia et fastu hoc facias ; si ita largiaris , si ita præbeas , ac si magis in te , quam in accipientem , beneficium conferas. Si enim non sic affectus sis , ne dederis ; nisi te putes magis accipere , quam dare , no præbueris. Idipsum et aliis rursus testificatus est Paulus his verbis : *Notam autem facio vobis , fratres , gratiam Dei , quæ data est in Ecclesiis Macedoniae , quoniam altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum : quia secundum virtutem testimonium illis reddo , et supra virtutem voluntarii fuerunt , cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam et communicationem ministerii , quod in sanctos impleverunt (2. Cor. 8. 1 - 4)*. Vident quod ideo plus illos admiretur , quod gratiam scientes et obsecrantes et hortantes , sic pecuniarum copiam exhibuerunt ?

3. Ideo Abrahamum miramur , non tantum quod vitulum mactaverit , non quod farinam miscuerit , sed quod cum multa voluptate et humilitate hospites exceperit , accurrens , ministrans , dominos vocans , thesaurum innumerorum bonorum se reperisse putans , si quando transeuntem hospitem videret. Sic enim duplex est eleemosyna , cum damus , et cum alacritate damus. *Hilarem enim , inquit , datorem diligat Deus (2. Cor. 9. 7)*. Quandoquidem si cum arrogantia , fastu et vana gloria innumera effuderis talenta , omnia perdidisti ; quemadmodum ille Pharisæus , qui bonorum suorum decimam dabat , quia altum sapiebat et superbia tumebat , omnibus amissis , discessit e templo (*Luc. 18. 10-14*). Apostolorum vero tempore non sic se res habebat , sed gaudentes , exsultantes , magno sibi esse lucro putantes , sic pecunias afferebant ; et bene secum actum esse existimabant , si eas apostoli dignarentur accipere. At quemadmodum quidam ad supremos magistratus vocati , et in præcipuis imperii urbibus semper habitaturi , substantia tota in pecuniam conversa , sic solent eo se transferre : sic tunc faciebant homines illi , ad cælum vocati , ad supernam metropolim et cælestem regnum. Quia enim sciebant illam esse vere patriam suam , substantiam suam in pecunias convertentes , eas per apostolicas manus eo præmittebant. Etenim extrema est insipientiæ quidpiam ex rebus nostris hic relinquere , cum nos post tantillum temporis hinc emigraturi simus : quod enim relinquitur , in damnum

ποτε, ἀλλὰ καὶ ζημίαν ὑποστησόμεθα τὴν ἐσχάτην. τοσοῦτόν ἐστι βῆθυμία κακόν. Οἱ γοῦν Ἰουδαῖοι οὐ μόνον οὐκ ὠφελήθησαν, τοῦ Χριστοῦ παραγενομένου, ἀλλὰ καὶ ἐβλάδθησαν· ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκειαν αὐτῶν βῆθυμίαν καὶ ἀγνωμοσύνην. Καὶ τοῦτο ἀκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Εἰ μὴ ἤλθοι, φησί, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν.* Ὅρξ, ὅτι ἡ παρουσία αὐτοῦ καὶ συγγνώμης αὐτοῦ· ἀπεστέρησε, καὶ τὴν ἀπολογίαν αὐτῶν ἐξέκοψε; Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν μὴ συγκροτεῖν ἑαυτὸν, μηδὲ τὰ καθ' ἑαυτὸν οἰκονομεῖν ὡς χρῆ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ σωμάτων συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν· τὸν μὲν γὰρ νοσοῦντα τὰς βφεις καὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος σκοτεῖζειν εἶωθε, τῷ δὲ ὑγιῇ οὐδὲ τὸ σκότος παραβλάψαι δύναται. Καὶ τοῦτον οὐκ ἀπλῶς μηχανῶν τὸν λόγον· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τὰς ἑαυτῶν ἀφέντες βῆθυμίας αἰτιῶσθαι, καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν καὶ τὴν ἀναίσθησιαν διορθοῦν, τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσι, περιέρχονται δὲ ζητοῦντες ἑαυτοῖς ψυχρὰς ἀπολογίας, καὶ λέγοντες· *Εἰ μὴ ὁ διάβολος ἦν, οὐκ ἂν ἀπωλόμεθα· εἰ μὴ νόμος ἦν, οὐκ ἂν ἡμάρτομεν· εἰ μὴ αἰρέσεις ἦσαν, οὐκ ἂν ὑπεκακίσθημεν.* Σκῆψεις ταῦτα καὶ προφάσεις, ἀνθρωπε· τὸν γὰρ νήφοντα οὐδὲν βλάπτει ποτε, ὡς περὶ οὐ τὸν καθεύδοντα καὶ βῆθυμοῦντα καὶ τὴν ἑαυτοῦ προδιδόντα σωτηρίαν οὐδὲν ὠφελεῖ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος αἰνιτιζόμενος ἔλεγεν, *Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένηνται ἐν ὑμῖν*· τούτεστι, μὴ θορυβεῖσθε, μηδὲ ἀλύετε· οὐδὲν ὡμὰς αἰ αἰρέσεις παραβλάψαι δύναται. Ὅτι μὲν οὖν, εἰ καὶ περὶ αἰρέσεων ἦν ὁ λόγος, οὐδὲ οὕτως ἔχει ζήτημα τὸ εἰρημύμενον, ἐκ τούτων δῆλον. Προφητεία γὰρ ἐστίν, οὐ συμβουλή· *πρόρρησις, οὐ παραίνεσις*· καὶ τὸ, *Ἴνα, ἐκβάσεως, οὐκ αἰτιολογίας.* Ὅτι δὲ οὐδὲ περὶ δογμάτων ἐστίν ὁ λόγος αὐτῷ νῦν, ἀλλὰ περὶ πνήτων καὶ πλουσίων, περὶ τοῦ φαγεῖν καὶ μὴ φαγεῖν, περὶ τῆς τῶν εὐπόρων ἀσωτίας καὶ λαιμαργίας, περὶ τῆς τῶν πνήτων ἐγκαταλείψεως τῆς παρ' αὐτῶν γενομένης, ἀνάσχεσθε μικρὸν ἔνωθεν διηγουμένου· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως ὑμῖν γένοιτο σαφὲς τὸ λεγόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἤρξαντο σπεῖρειν τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας οἱ ἀπόστολοι, προσῆλθον εὐθέως τρισχιλιοι, καὶ πάλιν πεντακισχιλιοι, καὶ πάντων αὐτῶν ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. Τὸ δὲ τῆς ὁμοιοῦς αἰτιον, καὶ συνδήσαν αὐτῶν τὴν ἀγάπην, καὶ τοσαύτας ψυχὰς εἰς [243] ἐν συναγαγόν, ἡ τῶν χρημάτων ὑπεροφία ἦν. *Οὐδεὶς γὰρ τι τῶν ὑπαρχόντων, φησίν, ἴδιον ἔλεγεν εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτῶν ἅπαντα κοινά.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀνηρέθη ἡ ρίζα τῶν κακῶν, τὴν φιλαργυρίαν λέγω, πάντα ἐπεισῆλθε τὰ ἀγαθὰ, καὶ λοιπὸν συνεσφίγγοντο πρὸς ἀλλήλους, οὐδενὸς ὄντος τοῦ διαιροῦντος αὐτούς. Τὸ γὰρ *ἐμὸν, καὶ τὸ σὸν, τῷ τὸ ψυχρὸν ῥῆμα καὶ μυρίους πολέμους εἰς τὴν οἰκουμένην εἰσαγαγόν, ἐκ τῆς ἀγίας ἐκείνης Ἐκκλησίας ἐξώριστο, καὶ τὴν γῆν ἔκρου, καθάπερ οἱ ἀγγελοι τὸν οὐρανόν, καὶ οὕτως ἐφθόνην οἱ πένητες τοῖς πλουτοῦσιν· οὐδὲ γὰρ ἦσαν πλούσιοι· οὐτε ὑπερεῶρων οἱ πλούσιοι τῶν πνήτων· οὐδὲ γὰρ ἦσαν πένητες· ἀλλὰ πάντα ἦν κοινά.* Καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων ἴδιον ἔλεγεν εἶναι· οὐ γὰρ, καθάπερ νῦν γίνεται, οὕτως καὶ τότε συνέβαινε. Νῦν μὲν γὰρ ἔχοντες τὰ ἑαυτῶν, διδῶσι τοῖς δεομένοις· τότε δὲ οὐδὲ τοῦτο ἦν, ἀλλ' ἀποστάντες τῆς δεσποτείας τῶν οἰκειῶν χρημάτων, καὶ εἰς μέσον αὐτὰ καταθέντες καὶ ἀνα-

μίξαντες, οὐδὲ δῆλοι λοιπὸν ἦσαν οἱ πρῶην ὄντες εὐποροὶ· ὥστε καὶ εἰ τις ἐκ τῆς ὑπεροφίας τῶν χρημάτων ἐγένετο τύφος, καὶ οὗτος ἀνήρητο παντάπασι, πάντων ὄντων ἐν ἰσότητι μῆδ, καὶ τῶν χρημάτων ἀναμιχθέντων ἀπάντων. Οὐκ ἐκ τούτου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς καταβολῆς ἐστίν αὐτῶν ἴδειν τὴν εὐλάβειαν. Ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς, καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. Οὐκ εἶπεν, ὅτι εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐνέβαλλον, ἀλλὰ, *Παρὰ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐτίθεισαν, τὴν αἰδῶ καὶ τὴν εὐλάβειαν καὶ τὸν φόβον, ὃν περὶ τοὺς ἀποστόλους εἶχον, διὰ τούτου δεικνύντες· οὐ γὰρ δίδοναι μᾶλλον, ἢ λαμβάνειν ἐνόμιζον.* Καὶ τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστίν ὑπεριδεῖν χρημάτων· τοῦτο θρέψαι γνησίως ἐστὶ Χριστὸν, ὅταν μὴ μετὰ ἀπονοίας καὶ τύφου τοῦτο ποιῆς, ὅταν ὡς σαυτὴν μᾶλλον, ἢ τὸν λαμβάνοντα εὐεργετῶν, οὕτω παρέχης. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω διάκεισαι, μηδὲ ὄψ· εἰ μὴ νομίζεις λαμβάνειν μᾶλλον ἢ δίδοναι, μὴ παράσχης. Τοῦτο καὶ ἑτέροις λοιπὸν ὁ Παῦλος ἐμαρτύρησεν, οὕτω λέγων· *Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας, ὅτι ἡ κατὰ βάθος πτωχεύει αὐτῶν ἐπερῖσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν, ὅτι κατὰ δύναμιν, μαρτυροῦν, καὶ ὑπὲρ δύναμιν, αὐθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακορίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους ἐπλήρωσαν.* Ὅρξ πῶς αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ μᾶλλον θαυμάζει, ὅτι χάριν εἰδότες, καὶ δεόμενοι, καὶ παρακαλοῦντες, οὕτω τὴν ἐπὶ τῶν χρημάτων θαψίλειαν ἐπεδεικνύοντο;

γ'. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Ἀβραάμ θαυμάζομεν, οὐκ ὅτι μόσχον ἔθυσε μόνον, οὐδὲ ὅτι ἀλευρα ἐφύρασεν, ἀλλ' ὅτι μετὰ πολλῆς ἡδονῆς καὶ ταπεινοφροσύνης τοὺς ξένους ὑπεδέχετο, προστρέχων, θεραπεύων, κυρίως καλῶν, θησαυρὸν μυρίων ἀγαθῶν εὐρηκέναι νομίζων, εἰ ποτε ἴδοι παριόντα ξένον. Οὕτω γὰρ διπλῆ ἐλεημοσύνη γίνεται, ὅταν καὶ δίδωμεν, καὶ δίδόντες μετὰ προθυμίας παρέχωμεν. Ἰλαρὸν γὰρ ὄστην, φησίν [244], ἀγαπᾷ ὁ Θεός. Ἐπεὶ κἂν μυρία καταβάλης τάλαντα μετὰ ἀπονοίας καὶ τύφου καὶ κενῆ δοξίας, τὰ πάντα ἀπώλεσας· καθάπερ ἐκεῖνος ὁ Φαρισαῖος, ὃς ἀποδεκατῶν αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα, ἐπειδὴ καὶ μέγα ἐφρόνει καὶ ἐφυσᾶτο, πάντα ἀπολέσας, οὕτω κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Οὐκ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων δὲ οὕτως· ἀλλὰ χαίροντες, ἀγαλλόμενοι, κερδαίνειν τὰ μέγιστα νομίζοντες, οὕτως ἔφερον τὰ χρήματα, καὶ ἀγαπητὴν εἶναι ἐνόμιζον, εἰ καταξιώσειεν οἱ ἀπόστολοι δέξασθαι. Καὶ καθάπερ πρὸς τὰς μεγάλας τινὲς ἀρχὰς καλούμενοι, καὶ τὰς βασιλικωτέρας τῶν πόλεων μελλόντες οἰκεῖν, διαπαντὸς τὴν οὐσίαν αὐτῶν πᾶσαν ἐξαργυρίσαντες, οὕτω μελίστανται· οὕτω δὲ καὶ οἱ ἀνόρθωτοι τότε ἐποιοῦν ἐκεῖνοι, πρὸς τὸν οὐρανὸν κληθέντες, εἰς τὴν ἀνω μητρόπολιν καὶ τὴν ἐκεῖ βασιλείαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤδεσαν, ὅτι ἐκείνη ὄντως αὐτῶν ἐστίν ἡ πατρίς, ἐξαργυρίσαντες τὴν ἑαυτῶν οὐσίαν, διὰ τῶν ἀποστολικῶν αὐτῶν χειρῶν ἐκεῖ προέπειπον. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας ἐστίν ἀφείναι τι τῶν ἡμετέρων ἐναπομεῖναι ἐναυῦθα, ἡμῶν μικρὸν ὕστερον μελλόντων ἐνταῦθεν ἀποδημεῖν· καὶ γὰρ ὅπερ ἀπλειοφθῆ, ζημία

γίνεται. Πάντα τοίνυν ἐκεῖ προπεμπέσθω, ἔνθα καὶ ἡμεῖς διαπαντὸς διατρέθειν μέλλομεν λοιπόν. Ταῦτα γὰρ καὶ αὐτοὶ λογισάμενοι, πᾶσαν ἀπεδύσαντο τὴν οὐσίαν, καὶ διπλοῦν ἐγένετο τὸ κατόρθωμα· καὶ γὰρ τοῖς δεομένοις τὴν πενίαν διώρθουν, καὶ πλείω καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν αὐτῶν οὐσίαν ἐποίησαν, εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ἑαυτῶν μετατιθέντες θησαυροὺς.

Ἐκ τούτου τοίνυν τοῦ νόμου καὶ τοῦ ἔθους ἐγένετό τις συνήθεια θαυμαστὴ τότε ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· συνιδόντες γὰρ οἱ πιστοὶ πάντες μετὰ τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρόασιν, μετὰ τὰς εὐχὰς, μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν, τῆς συνάξεως λυθείσης, οὐκ ἀνεχώρουν εὐθέως οἰκαδε, ἀλλ' οἱ πλοῦστοι καὶ εὐπορώτεροι φέροντες οἰκοθεν τροφὰς καὶ ἐδέσματα, τοὺς πένητας ἐκάλουν, καὶ κοινὰς ἐποιούσαντο τραπέζας, κοινὰς ἐστίασεις, κοινὰ συμπόσια ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ· ὥστε καὶ ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς κατὰ τὴν τράπεζαν, καὶ ἀπὸ τῆς εὐλαβείας τῆς ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ πανταχόθεν τὴν ἀγάπην αὐτοῖς ἐπισφιγέσθαι, καὶ πολλὴν μὲν τὴν ἰδούνην, πολλὴν δὲ αὐτοῖς γίνεσθαι τὴν ὠφέλειαν. Οἱ τε γὰρ πένητες παραμυθίας ἀπέλαυον οὐ τῆς τυχοῦσης, καὶ οἱ πλουτοῦντες πολλὴν εὖνοιαν καὶ παρὰ τῶν τρεφομένων, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, δι' ἃν ταῦτα ἐποίησαν, καρπωσάμενοι πολλὴν τὴν χάριν, οὕτως ἀπήεσαν οἰκαδε. Καὶ μυρία ἐκ τοῦ πράγματος τούτου ἐγένετο τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὸ πάντων κεφάλαιον, ἡ φιλία θερμότερα ἦν καθ' ἑκάστην σύναξιν, μετὰ τοσαύτης φιλοφροσύνης ἀλλήλοις συνηνωμένων αὐτῶν εὐεργετούντων τε αὐτῶν καὶ εὐεργετουμένων. Τοῦτο τοίνυν τὸ ἔθος Κορινθιοί, τοῦ χρόνου προϊόντος, διεφθειρον, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐστιώμενοι οἱ εὐπορώτεροι τοὺς πένητας παρεῶρων, καὶ οὐκ ἀνέμενον ὑπεριζήοντας πολλὰκις, καὶ ὑπὸ βιωτικῶν χρεῶν, ὅσα τὰ τῶν πνήτων, κατεχομένων καὶ βραδύνοντας. Ἐκ δὲ τούτου συνέβαινε παραγενομένους αὐτοὺς ὑστερον μετὰ ἀισχύνης ἀναχωρεῖν, τῆς τραπέζης ἀναρθεθείσης, φθονόντων τούτων, κάκεινων ὑστεριζόντων. Ὁρῶν τοίνυν ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ πράγματος τούτου πολλὰ κακὰ, τὰ μὲν γινόμενα, τὰ δὲ μέλλοντα (καὶ γὰρ καταφρόνησις τῶν [245] πνήτων τοῖς πλουτοῖς ἐγένετο καὶ ὑπεροψία πλείων, καὶ τοῖς πνήτησι ἀθυμία καὶ ἀπέχθεια πρὸς τοὺς πλουτοῦντας, καὶ ὅσα ἄλλα εἰκὸς ἦν ἀπὸ τούτων τεχθῆναι τῶν κακῶν), διορθοῦται τὴν πονηρὰν ταύτην καὶ πικρὰν συνήθειαν. Καὶ ὄρα μεθ' ὄσης συνέσεως καὶ ἐπεικειας εἰς τὴν διορθωσιν ἐνέβαλεν. Ἀρχόμενος γὰρ οὕτω φησί· *Τούτο δὲ παραμυθῶν οὐκ ἐπαυῶ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε. Τί δὲ ἔστιν, οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον; Οἱ πρόγονοι, φησὶν, οἱ ἄμετεροι καὶ οἱ πατέρες καὶ τὰς ἑαυτῶν οὐσίας ἐπώλουν καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις, καὶ κοινὰ πάντα εἶχον, καὶ πολλὴν πρὸς ἀλλήλους τὴν ἀγάπην· ὑμεῖς δὲ ὀφελόντες ἐκαίνο; ζηλοῦν, οὐ μόνον οὐδὲν ἐποίησατε τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ὅπερ εἶχετε μόνον, καὶ τοῦτο ἀπωλέσατε, τὰ συμπόσια τὰ κατὰ σύναξιν γινόμενα· διὰ τοῦτο φησὶν, Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν καὶ τῶν κτημάτων ἀπάντων τοῖς πνήτησι παρεχώρησαν· ὑμεῖς δὲ τραπέζης αὐτοῖς μεγαδιδόντες, καὶ ταύτης ἀπεστερήσατε. Πρώτων μὲν γὰρ, *συνερχομένων ὑμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, καὶ μέρος τι πιστεύω.**

8. Ὅρα πῶς πάλιν συνετῶς ποιεῖται τὴν διορθωσιν. Οὐκ εἶπεν, οὔτε Ἀπιστῶ, οὔτε Πιστεύω· ἀλλὰ μέσον ἀφῆκε τὸ βῆμα, ὅτι *Μέρος τι καὶ πιστεύω*· οὐ πι-

στεύω τέλειον, ἀλλ' οὐδὲ ἀπιστῶ τέλειον· τοῦ δὲ ἡ τοῦτο, ἡ ἐκεῖνο συμθεῖναι παντελῶς ὑμεῖς κύριοι. Ἄν μὲν γὰρ διορθώσητε, οὐ πιστεύω· ἂν δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν μείνητε, πιστεύω. Οὔτε οὖν κατηγόρησε, καὶ κατηγόρησεν. Οὐ κατηγόρησεν ἀπηρτισμένως, ἵνα αὐτοῖς ἐλπίδα δῶ διορθώσεως καὶ προθεσμίαν μετανοίας· οὐκ ἀφῆκεν ἀνεγκλήτους, ἵνα μὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μείνωσι βῆθυμίας. Οὕτω τέλειον ἐπίστευσα, φησί· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ εἰπεῖν, *Μέρος τι πιστεύω*. Τοῦτο δὲ ἔλεγε προτρέπων μεταβαλέσθαι καὶ διορθώσασθαι καὶ ἀπαγαγεῖν αὐτὸν τοῦ κλῆν ἐκ μέρους πιστεύσει τι κατ' αὐτὸν τοιοῦτον. *Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις εἶναι, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φαῖνοι γένωνται ἐν ὑμῖν.* Εἶπα οὖν τὰς αἰρέσεις. Ἐνταῦθα προσέχετε, ὅτι οὐ περὶ δογμάτων ἔστι τὸ, *Δεῖ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι*· ἀλλὰ περὶ τῆς διχονοίας τῆς κατὰ τὰς τραπέζας. Εἶπον γὰρ, *Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι*, ἐπήγαγε καὶ τὸν τρόπον τῶν αἰρέσεων· *Συνερχομένων γὰρ ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.* Τί ἔστι, *Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν;* Δεσποτικὸν δεῖπνον, φησὶν, οὐκ ἔστι φαγεῖν· ἐκεῖνο λέγων τὸ δεῖπνον, ὃ τῇ ἐσχάτῃ νυκτὶ παρέδωκεν ὁ Χριστὸς, ὅτι οἱ μαθηταὶ μετ' αὐτοῦ πάντες ἦσαν. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ τῷ δεῖπνῳ καὶ Δεσπότης καὶ δοῦλοι πάντες ἑμῶν κατέκειντο· ὑμεῖς δὲ σύνδουλοι ὄντες ἀλλήλους διεστήσατε καὶ ἀπεσχίσατε. Κάκεινος μὲν οὐδὲ τὸν προδότην ἀπήλασε· καὶ γὰρ ὁ Ἰούδας μετ' αὐτῶν ἦν τότε· σὺ δὲ τὸν ἀδελφὸν διακρούη. Διὰ τοῦτο φησὶν, *οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, κυριακὸν δεῖπνον καλῶν, τὸ μεθ' ὁμονοίας, τὸ κοινῇ πάντων συγκεκλημένων.* Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει φαγεῖν· καὶ ὅς μὲν κεινῶν, ὅς δὲ μεθύει. [246] Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ ἐσθίει, ἀλλὰ τῷ τῆς μέθης ὀνόματι μάλλον αὐτῶν καθήγατο. Κάκει καὶ ἐνταῦθα ἀμετρία, φησὶ. Σὺ μὲν ὑπὸ τῆς ἀδηφαγίας διαβρῆγνυσαι, ἐκεῖνος δὲ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ τήκεται· σὺ καὶ τῶν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν μετέχεις, ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ τῶν ἀναγκαίων ἀπέλαυσε. Δικλοῦν τὸ δεῖν, τῆς ἰσότητος διαφθαρείσης, τοῦτο αἰρέσει καλεῖ· ἐπειδὴ φιλονεικῶς πρὸς ἀλλήλους διεκίνησεν καὶ διεστασίαζον, καὶ ὅς μὲν ἐπεινα, ὅς δὲ ἐμέθυε. Καὶ καλῶς εἶπε, *Συνερχομένων ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τίνος γὰρ ἔνεκεν συνέρχεσθε; φησὶ· τί βούλεται ἡ σύνοδος; τίνος ἔνεκεν ἡ συλλογὴ κοινῇ, ὅταν ἡ τράπεζα μὴ γίνεται κοινῇ; Δεσποτικὰ ἔστι τὰ χρήματα, ἅπερ ἐλάβομεν· κοινὰ προκείμενα τοίνυν τοῖς συνδούλοις τοῖς ἡμετέροις. Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε ἐκ τὸ ἐσθίειν, καὶ πίνεσιν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, φησὶ, καὶ καταισχύετε τοὺς μὴ ἔχοντας; Σὺ μὲν νομίζεις, φησὶ, τὸν ἀδελφὸν ἰσφρῆζειν μόνον, κοινωνεῖ δὲ καὶ ὁ τόπος τῆς ὑβρεως.* Ἐκκλησίας γὰρ ὀλοκλήρου καταφρονεῖς. Ἐκκλησία γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται, ὅτι κοινῇ πάντας ὑποδέχεται. Τί τοίνυν τῆς οἰκίας σου τὴν εὐτέλειαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσάγεις; Εἰ γὰρ καταφρονεῖς τοῦ ἀδελφοῦ, αἰδέσθητι τὸν τόπον· καὶ γὰρ ἡ ἐκκλησία ὑβρίζεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀποστερεῖτε τοὺς μὴ ἔχοντας, ἢ, οὐκ ἐλεεῖτε τοὺς μὴ ἔχοντας, ἀλλὰ τί; *Καταισχύετε τοὺς μὴ ἔχοντας.* Ἐντερεπτικώτατα τὴν ἀσωτίαν αὐτῶν ἐτραγώδησεν. Οὐ γὰρ οὕτω μέλει τῷ πνήτῳ, φησὶν, ὑπὲρ τῆς τροφῆς, ὡς ὑπὲρ τῆς ὑβρεως. Ὅρα πῶς καὶ ὑπὲρ τούτου σεμνῶς ἀπελογήσατο, κάκεινων σφοδρότερον καθήγατο. *Τί ὑμῶν εἶπω; ἐπαυῶ ὑμᾶς; Ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαυῶ. Πι τοῦτο; Μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀτοπίας ὑφειμένη ἡ*

cedit. Omnia igitur illo præmittantur, ubi et nos deinceps semper versaturi sumus. Hæc secum reputantes ipsi, omnem substantiam deponebant; duplexque officium præstabatur: nam et egenorum paupertatem sublevabant, et ampliorem securioremque sibi substantiam parabant; in cælo thesauros suos deponentes.

Priscæ mos Ecclesiæ circa mensam communem.— Ab hac lege et consuetudine mos quidam mirabilis in Ecclesia tunc inductus est: coacti namque simul fideles omnes post auditam doctrinam, post orationes, post mysteriorum participationem, soluta synaxi, non statim domum concedebant: sed divites et opulentiores, alimenta et ferula e domibus suis afferentes, pauperes advocabant; communique simul mensa fruebantur, communibus epulis atque conviviis in ipsa ecclesia; ita ut et a consortio mensæ, et a loci reverentia, undeque caritas constringeretur, cum multa voluptate simul atque utilitate. Pauperes enim consolatione non parva, divites vero benevolentia fruebantur, tum eorum quos pascebant, tum Dei, cujus causa hoc faciebant: sicque magnam assequuti gratiam, domum secedebant. Innumera hinc sequebantur bona: quodque caput bonorum est, per singulas synaxes amor magis magisque accendebatur, cum et ii qui beneficia conferebant, et ii qui accipiebant, tanta cum benevolentia contubernales essent. Hunc morem Corinthii processu temporis labefactarunt, cum opulentiores seorsim cibum sumentes, egenos despicerent, nec exspectarent tardius accedentes, et necessitatibus vitæ detentos, ut pauperes solent, atque moras trahentes. Unde contingebat eos, deum advenientes, cum pudore jam sublata mensa recedere; illis præoccupantibus, his vero tardantibus. Videns itaque Paulus inde multa suboriri mala, tum quæ jam acciderant, tum quæ futura erant (nam a divitibus pauperes contemnebantur, ac superbe tractabantur, hincque pauperibus moeror odiumque in divites, aliisque succedebant mala ex hujusmodi rebus oriri solita), hanc pravam acerbamque consuetudinem corrigi. Et vide cum quanta prudentia et moderatione correctionem aggrediatur. Incipiens enim sic ait: *Hoc autem præcipiens, non laudo, quod non in melius, sed in deterius convenitis* (1. Cor. 11. 17). Quid sibi vult illud, *Non in melius?* Majores, inquit et patres vestri substantias suas vendebant et prædia et possessiones, atque omnia habebant communia, multamque mutuo caritatem: vos autem, quos par esset illos imitari, non modo nihil simile fecistis, sed etiam id, quod solum habebatis amisistis; nempe convivia in collectis fieri solita. Ideoque ait: *Non in melius, sed in deterius convenitis.* Et illi quidem possessiones omnes in usum pauperum concedebant: vos vero mensa etiam illis concessa privatis. *Primum enim convenientibus vobis in ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, et ex parte credo* (1. Cor. 11. 18).

4. Vide quomodo rursus prudenter correctionem adhibeat. Non dixit, Credo, vel, Non credo, sed medio verbo usus est, *Ex parte credo*; non omnino cre-

do, nec omnino fidem nego; ut vero hoc vel illud, in vestra penitus potestate est. Si respiscatis, non credo; sin ita perseveretis, credo. Itaque non accusavit, et accusavit. Non accusavit penitus, ut emendationis spem et inducias ad poenitentiam daret: non crimine liberos dimisit, ne in eadem segnitie manerent. Nondum omnino credidi, inquit; id ipsum enim est dicere, *Ex parte credo.* Id vero dicebat cohortans ut sese emendarent ac corrigerent, ipsumque abducerent, ne rem hujusmodi vel ex parte crederet. *Oportet enim hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis* (1. Cor. 11. 19). Dic igitur quænam hæreses? Illic animum adhibete: quoniam non de dogmatibus dicitur illud, *Oportet hæreses in vobis esse*: sed de dissensione circa mensam. Cum enim dixisset, *Oportet autem et hæreses esse*, modum hæreseon adjunxit: *Convenientibus enim vobis in unum, non est dominicam cænam manducare* (1b. v. 20). Quid est, *Dominicam cænam manducare*? Dominicam cænam, inquit, non est manducare: illam vocans cænam, quam ultima nocte tradidit Christus, quando discipuli cum illo omnes erant. In illa quippe cæna et Dominus et servi omnes simul recumbant: vos vero, qui conservi estis, inter vos tamen dissidetis ac dividimini. Ille nec proditorei expulit: nam et Judas cum illis tunc erat: tu vero fratrem depellis. Ideo dicit: *Non est dominicam cænam manducare, dominicam cænam vocans eam, quæ concordissime omnibus convocatis sumitur. Unusquisque enim suam cænam sumit ad manducandum, et alius quidem esurit, alius autem ebrius est* (1b. v. 21). Non dixit, *Alius esurit, alius comedit*; sed ebrietatis nomine magis illos taugit. Et hic et illic, ait, nullus est modus. Tu te crapula dirumpis, dum ille fame contabescit; tu plura, quam opus sit, sumis, ille vero ne quidem necessariis fruitur. Duplex hoc corruptiæ æqualitatis malum hæreses vocat, quia contentioso invicem agebant et dissidebant, et alio esuriens, alius inebriabatur. Ac bene dixit, *Convenientibus vobis in unum.* Cur convenitis? inquit; quid sibi vult ille conventus? ad quid ille communis cœtus, quando mensa non est communis? Dominicæ sunt facultates, quas accepimus, proindeque communes conservis nostris proponantur. *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis*, inquit, *et confunditis eos qui non habent* (Ibid. v. 22)? Tu quidem putas, inquit, fratrem tantum te contumelia afficere, redundat autem contumelia etiam in locum. Ecclesiam quippe totam contemnis. Ecclesia enim ideo dicitur, quia communiter omnes accipit. Cur ergo domus tuæ vilitatem in ecclesiam inducis? Si enim contemnis fratrem, reverere locum: etenim Ecclesia contumelia afficitur. Neque dixit, *Eos privatis, qui non habent*; aut, *Non miseramini eorum qui non habent.* Sed quid? *Confunditis eos qui non habent.* Vehementissimo tangendi modo eorum luxum repræsentat. Non tam curat pauper, inquit, cibum, quam contumeliam. Vide quam honeste hoc excuset, et quam vehementer illos tangat. *Quid dicam vobis? laudo vos? In hoc non laudo* (1. Cor. 11.

22). Quid hoc est? Post demonstratam absurditatem lenior sequitur increpatio, et jure quidem merito, ne impudentiores evaderent. Priusquam enim rem absurdam esse demonstraret, perfectam sententiam extulit dicens, *Hoc autem præcipiens non laudo* (1. Cor. 11. 17) Postquam autem accurate demonstravit illos esse complurium criminum reos, leniore utitur criminatione, in jam dictorum apparatu et demonstratione accusationis vehementiam positam relinquens. Deinde in mysticam mensam sermonem transfert, ut eis plus timoris inluceret. *Ego enim, inquit, accepi a Domino, quod et tradidi vobis* (Ib. v. 23). Qualis hæc consequentia? De communi prandio loqueris, et horrenda mysteria commemoras? Etiam, inquit. Si enim tremenda illa mensa omnibus communis proponitur, et diviti et pauperi, neque illa fruitur uberius dives, et parcius pauper, sed unus honor, et unus accessus; ac donec omnes communicaverint, et participes fuerint hujus spiritualis et sacræ mensæ, quæ proposita sunt non retrahuntur, sed stant sacerdotes omnes, vel omnium pauperrimum et vilissimum exspectantes: multo magis in hac sensili mensa id agendum. Ideo illam dominicam cœnam memoravi. *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Hoc est corpus meum, quod pro multis frangitur, in remissionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem postquam cœnavit, dicens: Illic calix novum testamentum est in meo sanguine* (Ibid. v. 23 - 25).

5. Deinde multa loquutus circa eos, qui indigne mysteria participant, ubi illos vehementer tetigit et coarguit, docuitque eos, qui sanguinem et corpus Christi temere ac perfunctorie accipiunt, eandem subituros esse pœnam, quam ii qui Christum occiderunt; rursus ad propositum argumentum sermonem refert, dicens: *Itaque fratres, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate. Si quis autem esurit, domi manducet, ut non in iudicium convenialis* (1. Cor. 11. 33, 34). Vide quomodo latenter etiam voracitatem eorum damnet. Non dixit, Si esuritis, sed, *Si quis esurit*, ut quisque metu et pudore ductus, ne reus hoc in negotio videatur, sese emendare præoccupet. Atque a metu supplicii sermonem concludit dicens: *Ut non in*

iudicium conveniatis, id est, in condemnationem et in opprobrium. Non est enim cibus, inquit, neque mensa, quæ cum pudore fratris, cum despectu ecclesiæ, et cum tanta voracitate vel intemperantia conjuncta est. Hæc non sunt lætitia, sed supplicium et pœna. Magnam enim vobis attrahitis ultionem dum fratres contumelia afficitis, ecclesiam contemnitis, sanctumque illum locum propriam domum facitis, quando cibum seorsum sumitis. His et vos auditis, fratres, obturate ora eorum, qui apostolico dicto doctrinæque temere utuntur; corripite eos, qui in suum aliorumque damnum Scripturis utuntur. Nostis enim de quam re hoc dicat: *Oportet autem et hæreses esse in vobis*, nempe de dissidio circa mensam oboriri solido, quandoquidem *Alius quidem esurit, alius vero ebrius est* (1. Cor. 11. 21).

Adhortatio ad pauperum curam. — Ac cum recta fide vitæ rationem cum dogmatibus congruentem exhibeamus, multam erga pauperes benevolentiam, multam egenorum curam suscipiamus; negotiationem spiritualem exerceamus, nihil plus inquiramus, quam necessitas postulet. Hæ sunt divitiæ, hæc negotiatio, hic thesaurus indeficiens, si omnia nostra in cælum transferamus, et circa depositi custodiam metu soluti fidamus. Duplex namque ex eleemosyna nobis lucrum accedet: quod scilicet non ultra timeamus circa depositas pecunias, ne fures aut murorum effossores, aut nequissimi servi ipsas pessumdent: et quod sic depositæ non temere defossæ sine fructu jaceant; sed quemadmodum radix in pingui solo plantata annuos tempestivosque fructus profert, sic et argentum in pauperum manibus insitum, non annuos solum, sed etiam quotidianos spirituales nobis referat fructus, fiduciam erga Deum, peccatorum veniam, cum angelis propinquitatem, conscientiam bonam, lætitiâ spiritualis exultationis, spem pudore vacuum, mirabilia bona, quæ præparavit Deus timentibus se, iisque qui ferventi ardentique animo requirunt misericordiam adventus ejus. Quam nos omnes, hac vita secundum placitum ejus transacta, assequi contingat, nec non æternum eorum qui salutem consequuntur, gaudium, gratia et miserationibus veri Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium cum Patre ejusque sanctissimo Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Soannes Chrysostomus, qui non semel ex tempore concionatus est, hanc habuit homiliam occasione mendicorum et egenorum, quos hiemis tempore jacentes, cum per forum et angiportus ad ecclesiam pergeret, repererat. Hunc ad concionandum apparatus, dum iter faceret, adornavit: et hanc elegantem concionem de eleemosyna *αὐτοσχεδιαστῆς* orator pronuntiavit. Eam porro Antiochiæ habitam fuisse indicat, non modo cum ait, se per forum et angiportus, *διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν στενωπῶν*, ecclesiam petiisse: neque enim cum episcopus Constantinopolitanus erat, tam procul ecclesia degebat; sed etiam et

κατηγορία, καὶ μάλα εἰκότως, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γίνωνται. Πρὶν ἢ μὲν γὰρ ἀποδείξει τὸ πρᾶγμα ἀποπον, ἀπηρτισμένην ἐξηγήσατο τὴν ἀπόφασιν, εἰπὼν· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαίνω* ὅτε δὲ ἀπέδειξεν ἀκριβῶς πολλῶν ὄντας ἐγκλημάτων ἀξίους, ὑφειμένην κέχρηται τῇ διαβολῇ, τῇ τῶν εἰρημένων κατασκευῇ καὶ ἀποδείξει τὸ σφοδρότερον τῆς κατηγορίας ἀφείλετο ἐναποκείσθαι. Ἐἶτα ἐπὶ τὴν μυστικὴν τράπεζαν ἐξάγει τὸν λόγον, μειζρόνως αὐτοὺς φοβῆσαι βουλόμενος. Ἐγὼ γάρ, φησὶ, *παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, δ καὶ παρέδωκα ὑμῖν*. Ποία ἀκολουθία αὕτη; Περὶ ἀρίστου διαλέγῃ κοινῶς, καὶ μυστηρίων φρικτῶν μύμησαι; Ναι, φησὶν. Εἰ γὰρ τὰ πνευματικὰ ἐκεῖνα, εἰ γὰρ ἢ τράπεζα ἢ φρικώδης κοινὴ πᾶσι πρόκειται, καὶ πλουσίῳ καὶ πένντῃ, καὶ οὐχὶ σαφιλέστερον ἀπολαύει ταύτης ὁ πλούσιος, οὐδὲ ἑλαττον ὁ πέννης, ἀλλὰ μία τιμὴ, καὶ πρόσδοδος μία· καὶ ἕως ἂν πάντες μετασχῶσι καὶ κοινωνήσωσι τῆς πνευματικῆς καὶ ἱερᾶς ταύτης τραπέζης, οὐ συστέλλεται τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἐστῆ, καὶ οἱ ἱερεῖς ἅπαντες, καὶ τὸν πάντων πενέστερον καὶ εὐτελέστερον ἀναμένοντες· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τοῦτο χρῆ ποιεῖν. Διὰ τοῦτο ἐμνήσθη ἐκείνου τοῦ κυριακοῦ δείπνου. Ἐγὼ γάρ *παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, δ καὶ παρέδωκα ὑμῖν*, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε· *Τοῦτό μου ἔστι τὸ [247] σῶμα τὸ ὑπὲρ πολλῶν κλύμενον εἰς ἄφρονιν ἁμαρτιῶν*. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι, λέγων· *Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἔστιν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι*.

ε'. Ἐἶτα πολλὰ διαλεχθεὶς περὶ τῶν ἀναξίως κοινωνούντων τοῖς μυστηρίοις, καὶ σφόδρα αὐτῶν καθαψάμενος καὶ διελέγξας, διδάξας δὲ ὅτι τοῖς τὸν Χριστὸν ἀποκτείναντες τὴν αὐτὴν ὑποστήσονται τιμωρίαν οἱ τὸ αἷμα αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε λαμβάνοντες, πάλιν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν τὸν λόγον ἐξήγαγεν, εἰπὼν· *Ὅστε, ἀδελφοί, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε*. Εἰ δὲ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. Ὅρα πῶς λαμβανόντως καὶ λαιμαργίαν αὐτῶν κατέγνω, καὶ οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ πεινάτε, ἀλλ', *Εἰ δὲ τις πεινᾷ*, ἵνα ἕκαστος αἰσχυνόμενος αὐτὸς ὑπεύθυνος φανῆται τοῖς ἐγκλήμασι, προλαβὼν διορθώσεται. Καὶ εἰς κολάσεως δὲ φόβον τὸν λόγον κατέκλεισεν,

εἰπὼν· *Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε*, τοῦτέστιν, εἰς κατάκριμα καὶ εἰς ὀνειδισμόν. Οὐ γὰρ ἐστὶ τροφή, φησὶν, οὐδὲ τράπεζα ἢ μετὰ αἰσχύνης τοῦ ἀδελφοῦ, ἢ μετὰ καταφρονήσεως τῆς ἐκκλησίας, ἢ μετὰ λαιμαργίας ἢ ἀσωτίας γινομένη. Οὐκ ἔστιν εὐφροσύνη ταῦτα, ἀλλὰ κόλασις καὶ τιμωρία. Μεγάλην γὰρ ἐπισπᾶσθε καθ' ἑαυτῶν δίκην τοὺς ἀδελφοὺς ὑβρίζοντες, τῆς ἐκκλησίας καταφρονούντες, οἰκίαν ἰδιωτικὴν τὸν ἅγιον τόπον ποιοῦντες διὰ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐσθίειν. Ταῦτα καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες, ἀγαπητοί, ἐπιστομίζετε τοὺς ἀπλῶς τῇ ἀποστολικῇ κερημένους ῥῆσι καὶ διδασκαλίᾳ· διορθοῦτε τοὺς ἐπὶ βλάβῃ τῇ ἑαυτῶν καὶ τῇ ἐτέρων ταῖς Γραφαῖς κερημένους. Ἐγνῶτε γὰρ περὶ τίνος φησὶ τὸ, *Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι ἐν ὑμῖν*, περὶ τῆς διχοστασίας τῆς ἐν ταῖς τραπέζαις γινομένης, ἐπειδὴ Ὁ μὲν πεινᾷ, ὁ δὲ μεθύει.

Καὶ μετὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας συμβαίνουσαν τοῖς δόγμασιν ἐπιδειξόμεθα, πολλὴν περὶ τοὺς πέννητας φιλοφροσύνην, πολλὴν ὑπὲρ τῶν δεομένων ποιούμενοι πρόνοιαν· ἐμπορίαν πνευματικὴν ἐμπορευσόμεθα, μηδὲν πλέον τῆς χρείας ἐπιζητῶμεν. Τοῦτο πλούτος, τοῦτο ἐμπορία, τοῦτο θησαυρὸς ἀνελλιπής, τὸ πάντα τὰ ὄντα εἰς τὸν οὐρανὸν μετατιθέσθαι, καὶ θαρβεῖν λοιπὸν ὑπὲρ τῆς φυλακῆς τῶν ἀποκειμένων. Διπλοῦν γὰρ ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἔσται τὸ κέρδος, ὅτι τε οὐκέτι δεδοίκαμεν ὑπὲρ τῶν κατακληθέντων χρημάτων, μήποτε λησται καὶ τοιχωρύχοι καὶ οἰκετῶν κακουργία αὐτὰ λυμῆνται, καὶ ὅτι κείμενα οὐκ ἀπλῶς κατορώρυκται ἄκαρπα· ἀλλ' ὡς περὶ ῥίζα ἐν λιπαρῷ φυτευθεῖσα χωρίῳ, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὠρίμους φέρει τοὺς καρπούς, οὕτω καὶ ἀργύριον ἐν ταῖς τῶν πενήτων χερσὶ φυτευθὲν, οὐ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕκαστην ἡμέραν πνευματικὸς ἡμῖν φέρει τοὺς καρπούς, πᾶρῆσιαν πρὸς τὸν Θεόν, ἁμαρτημάτων συγχώρησιν, ἀγγέλων ἐγγύτητα, συνειδὸς ἀγαθῶν, εὐφροσύνην πνευματικῆς ἀγαλλιᾶσεως, ἐλπίδα ἀκαταίσχυτον, τὰ θαυμαζόμενα ἀγαθὰ, ἅπερ [248] ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς ἐν θερμῇ καὶ ζεοῦσῃ ψυχῇ ἐκχρῆτοῦσι τὸ ἔλεος τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς τὸν παρόντα βίον εὐαρέστως διανύσαντας ἐπιτυχεῖν, τῆς αἰωνίου τῶν σωζομένων χαρᾶς, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ αὐτοῦ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE ELEEMOSYNA.

longe clarius, num. 6, ubi dicit: *Olim namque cum fames totum orbem invasura esset, hujus civitatis (id est Antiochiæ, ut videas Act. 11, 30) incolæ Jerosolymitanis, iisdem ipsis de quibus jam sermo habetur, per Barnabam et Saulum pecunias miserunt*. De anno autem habitæ concionis nihil dicendum suppetit.

Interpretationem Latinam incerti cujusdam utpote non accuratam rejecimus, novamque paravimus.

ΠΕΡΙ ΕΛΕΗΜΟΣΥΝΗΣ

Ἐκφωρηθεὶς ἐν τῷ παριέναι αὐτὸν χειμῶνος ὥρα, καὶ ἰδεῖν τοὺς πένητας καὶ πτωχοὺς ἀνεπιμελή-
τους ἐβρίμμένους κατὰ τὴν ἀγορὰν.

α'. Πρὸς εἰς τινὰ δικαίαν καὶ λυσιτελῆ καὶ πρέπου-
σαν ὑμῖν ἀνέστην ποιησόμενος τῆμερον πρὸς ὑμᾶς·
ἑτέρου μὲν οὐδενός, τῶν δὲ τὴν πόλιν οἰκούντων ἡμῖν
πτωχῶν ἐπὶ ταύτην με χειροτονησάντων, οὐ βήμασι
καὶ ψηφίσμασι καὶ κοινῆς γνώμῃ βουλῆς, ἀλλὰ διὰ
τῶν ὁσαμάτων τῶν ἕλειων καὶ πικροτάτων. Παριῶν
γὰρ διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν στενωπῶν, καὶ πρὸς τὴν
ὑμετέραν σύνοδον σπεύδων, εἶτα ὄρων ἐν μέσοις
ἀμφόδοις ἐβρίμμένους πολλοὺς, καὶ τοὺς μὲν τὰς χεῖρας
ἐκκεκομμένους, τοὺς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, τοὺς δὲ ἐλκῶν
καὶ τραυμάτων ἀνιάτων γέμοντας, καὶ ταῦτα μάλιστα
προβάλλοντας τῶν μερῶν, ἃ συγκαλύπτειν ἀναγκαῖον
ἦν διὰ τὴν ἐναποκειμένην αὐτοῖς σπηπέδονα, ἐσχάτης
ἐνόμισα ἀπανθρωπίας εἶναι, τὸ μὴ περὶ τούτων δια-
λεχθῆναι πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ μάλιστα
μετὰ τῶν εἰρημένων καὶ τοῦ καιροῦ πρὸς τοῦτο συν-
ωθούστος ἡμᾶς. Ἄει μὲν γὰρ ἀναγκαῖον τοὺς περὶ τῆς
ἐλεημοσύνης ποιεῖσθαι λόγους, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς πολ-
λὴς ταύτης παρὰ τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς δεόμεθα δε-
σπότου· μάλιστα δὲ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, ὅτε πολὺς
ὁ κρυμῆς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ θέρει πολλὴν παρὰ τῆς
ῥαγῆς ἔχουσι παραμυθίαν οἱ πένητες· καὶ [249] γὰρ
καὶ γυμνοὺς βαδίσειν ἀκίνδυνον, ἀντὶ περιβολῆς τῆς
ἀκτίνοσ ἀρκούσης αὐτοῖς, ἐπ' ἐδάφους ἀπλῶς καθέυ-
δειν καὶ αἰθρίους διανυκτερεύειν ἀσφαλές· καὶ οὐτε
ὑποδημάτων αὐτοῖς χρεῖα τοσαύτη, οὐτε οἰνοποιίας,
οὐτε δαψιλεστέρως τροφῆς, ἀλλ' ἀρκούνται μὲν ταῖς
τῶν ὑδάτων πηγαῖς, ἀρκούνται δὲ οἱ μὲν τῶν λαγάνων
τοῖς φαυλοτέροις, οἱ δὲ σπερμάτων ξηρῶν ὀλιγότητι,
τῆς ῥαγῆς τοῦ ἔτους ἔσχεδιασμένην αὐτοῖς παρεχούσης
τὴν τράπεζαν. Καὶ ταύτης δὲ οὐκ ἐλάττωνα ἔχουσι
ἑτέραν παραμυθίαν, τὴν τῆς ἐργασίας εὐκολίαν· οἱ
γὰρ τὰς οἰκίας οἰκοδομοῦμενοι, καὶ οἱ τὴν γῆν σκά-
πτοντες, καὶ οἱ τὴν θάλασσαν πλέοντες, τῆς τούτων
μάλιστα δέοντα συνεργίας. Καὶ ὅπερ τοῖς πλουτοῦσιν
ἀγροὶ καὶ οἰκίαι καὶ λοιπαὶ πρόσοδοι, τοῦτο τούτοις
τὸ σῶμα ἔστι καὶ πᾶσα ἀπὸ τῶν χειρῶν ἡ πρόσοδος,
ἑτέρωθεν δὲ οὐδαμόθεν. Διὰ τοῦτο θέρους μὲν ἀπο-
λαύουσι τινος παραμυθίας· ἐν δὲ τῇ τοῦ χειμῶνος ὥρᾳ
πολὺς αὐτοῖς πάντοθεν ὁ πόλεμος, καὶ διπλῆ ἡ πο-
λιορκία, τοῦ λιμοῦ κατεσθίνοντος· ἔνδον τὰ σπλάγχνα,
τοῦ κρυμοῦ πηγνύοντος τὴν σάρκα ἔξωθεν, καὶ νεκρὰν
ἐργαζομένου. Διὸ καὶ πλείονος μὲν αὐτοῖς τροφῆς
δεῖ, ἰσχυροτέρως δὲ τῆς περιβολῆς, καὶ στέγης, καὶ
σιτάδος, καὶ ὑποδημάτων, καὶ πολλῶν ἑτέρων. Καὶ
τὸ δὴ πάντων χαλεπώτερον, οὐδὲ ἐργασίας τίς ἐστιν
αὐτοῖς εὐπορία· οὐ γὰρ ἐπιτρέπει τοῦ ἔτους ἡ ὥρα.
Ἐπεὶ οὖν καὶ πλείων αὐτοῖς ἢ τῶν ἀναγκαίων χρεῖα,
καὶ τὸ ἐργάζεσθαι μετὰ τούτου παρήρηται, οὐδενός
τοὺς ἀθλίους μισθουμένου. οὐδὲ καλοῦντος εἰς διακο-
νίαν, φέρε, τὰς τῶν ἐλεημόνων ἀντεισάγωμεν χεῖρας
ἀντὶ τῶν μισθουμένων, τὸν ἀληθῶς προστάτην καὶ
κηδεμόνα τῶν ἐν πενίᾳ ζώντων Παῦλον συνεργὸν
πρὸς τὴν πρὸς εἰς ταύτην λαθόντες. Καὶ γὰρ πολ-

λὴν τοῦ πράγματος ποιεῖται τὴν πρόνοιαν οὗτος, καὶ
δοσὴν οὐδεὶς ἕτερος. Διὰ τοῦτο τοὺς μαθητὰς πρὸς
τὸν Πέτρον διελόμενος, τὴν τῶν πενήτων οὐ διελετο
προστασίαν· ἀλλ' εἶπών, ὅτι *Δεξιὰς ἔδωκαν ἔμοι καὶ
Βαρνάβα κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ
εἰς τὴν περιτομὴν, ἐπήγαγε, Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα
μνημονεύωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο κοῖ-
νῶσαι.* Καὶ γὰρ πανταχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν τὸν περιτώ-
των εἰσφέρει λόγον, καὶ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν οὐδεμίαν
ἐπιστολὴν ταύτης ἐκτὸς οὖσαν τῆς παραινήσεως. Ὡς
γὰρ, οἶδεν ὅση τοῦ πράγματος ἡ ἰσχὺς· διὰ τοῦτο
καθὰπερ οἰκοδομῆ θυμαστικὴν ὁροφὴν ἐπιτιθεῖς ταῖς
λοιπαῖς παραινήσεσι καὶ συμβουλαῖς, τὴν περιτώ-
των εἰσάγει διδασκαλίαν. Ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα πε-
ποίηκε διαλεχθεὶς περὶ ἀναστάσεως, καὶ τὰ ἕλλα
διορθώσας ἅπαντα, εἰς τὸν περὶ τῆς ἐλεημοσύνης
κατέλυσε λόγον, οὕτως εἰπών· *Περὶ δὲ τῆς λογίας
τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλη-
σιαῖς τῆς Γαλιλαίας, ὅτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε
κατὰ μίαν συββάτων ἕκαστος ὁμῶν.* Σκόπει σὺν-
εσιν ἀποστολικὴν, πῶς εὐκαιρῶς ταύτης ἤψατο τῆς
παραινήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνέμνησε τοῦ μέλλοντος
δικαστηρίου, καὶ τοῦ βήματος ἐκείνου τοῦ φοβεροῦ,
καὶ τῆς δόξης, ἧς ἀμφιένυσθαι ἔμελλον οἱ καταρω-
κότες, καὶ τῆς ἀθανάτου διατριβῆς· τότε λοιπὸν εἰς
τὸν περὶ τούτων ἐμβάλλει λόγον, ἵνα ταῖς χρησταῖς
ἐλπίσιν ἀναπνεύσας καὶ ῥῶν γενόμενος ὁ ἀκροατής,
μετὰ πλείονος αὐτὸν καταδέξῃται τῆς προθυμίας,
ἐνακμάζοντα τὸν φόβον [250] ἔχων τῆς κρίσεως, καὶ
γαυριωμένην τὴν ψυχὴν ταῖς τῶν ἀποκειμένων ἀγ-
θῶν προσδοκίαις. Ὁ γὰρ περὶ ἀναστάσεως δυνάμενος
φιλοσοφεῖν, καὶ μεταστῆσας ἑαυτὸν ὄλον πρὸς τὴν
ἐκεῖ ζῶην, οὐδὲν ἠγῆσεται τὰ παρόντα εἶναι, ὡς
πλοῦτον, οὐκ εὐπορίαν, οὐ χρυσιον, οὐκ ἀργυρον, οὐκ
ἱματίων περιβολὴν, οὐ τρυφὴν, οὐ τραπέζας πολυ-
λεῖς, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέ· ὃ δὲ ταῦτα μὴδὲ
εἶναι νομίζων, εὐκολώτερον τῆς τῶν πενήτων ἀν-
ἔξεταί προστασίας. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ Παῦλος καίως
προπαρὰσκευάσας αὐτῶν τὴν διάνοιαν τῇ περὶ τῆς
ἀναστάσεως φιλοσοφίᾳ, τότε εἰσήγαγε τὴν παραινήσιν.

Καὶ οὐκ εἶπε. Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς πτω-
χοὺς, οὐδὲ, τῆς εἰς τοὺς πένητας, ἀλλὰ, *τῆς εἰς τοὺς
ἀγίους·* παιδεύων τοὺς ἀκούοντας καὶ τοὺς ἐν πενίᾳ
θαυμάζειν, ὅταν εὐσεβεῖς ὡσι, καὶ τοὺς ἐν πλούτῳ
διαπτύειν, ὅταν ἀρετῆς καταφρονῶσιν. Οἶδε γοῦν καὶ
βασιλεῖα βέβηλον καλεῖν καὶ παράνομον, ὅταν ἐχθρὸς
ἦ τῷ Θεῷ, καὶ πτωχοὺς ἀγίους, ὅταν ἐπιεικεῖς ὡσι
καὶ μέτριοι. Τὸν γοῦν Νέρωνα μυστήριον τῆς ἀνο-
μίας καλεῖ, λέγων· *Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργ-
εῖται τῆς ἀνομίας·* τοῦτους δὲ καὶ οὐδὲ τῆς ἀνεγ-
καίας εὐποροῦντας τροφῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπατεῖν τρε-
φόμενος, ἀγίους ὠνόμασεν. Ἄμα δὲ κάκιστον λαν-
θανόντως ἐδίδασκε μὴ μέγα φρονεῖν, μὴδὲ ἐπαίρασθαι
τῇ τῆς ἐντολῆς δόσει, ὡς εὐτελεῖσι τισὶ καὶ εὐκατα-

DE ELEEMOSYNA SERMO

HABITUS CUM HIEMIS TEMPORE PERTRANSIISSET, ET PAUPERES MENDICOSQUE NEGLECTOS VIDISSET
IN FORO JACENTES.

1. *Homiliæ hujus habendæ occasio.* — Legationem quamdam justam, utilem vobisque congruentem apud vos obiturus accessi hodie; non ab alio quopiam orator constitutus, quam a pauperibus, qui vestram hanc civitatem incolunt; non verbis, non calculis, non senatusconsulto missus, sed miserabilibus acerbissimisque spectaculis. Nam cum ad cœtum vestrum properans per forum et angiportus transirem, videremque multos mediis in biviviis jacentes, alios exsectis manibus, alios effossis oculis, alios ulceribus vulneribusque insanabilibus plenos, illasque potissimum partes exhibentes, quas propter saniem contegere opus erat: extremæ inhumanitatis esse duxi, si apud caritatem vestram de his non verba facerem, cum maxime præter ea, quæ dicta sunt, me tempus etiam ad eam rem compelleret. Nam semper quidem convenit de eleemosyna sermonem habere, quandoquidem et nos multa Domini qui nos condidit misericordia egemus; sed hac tempestate maxime, tanto urgente frigore. Æstate namque temporis commoditas magnum affert pauperibus solatium: nam vel nudi sine periculo ambulare possunt, cum solares radii vestimenti loco sint, cum tuto possint in nudo pavimento cubare, et sub dio noctes transigere; neque adeo calceamentis indigent, non vini potu, non lautiore cibo: nam satis sunt ipsis fontes aquarum; his viliora olera, illis pauca aridaque legumina sufficient, anni tempestate apparatu facilem ipsis instruente mensam. Aliudque nec minus commodum tunc ipsis adest; operandi nempe facultas: nam qui domos extruunt, qui terram fodiunt, qui in mari navigant, horum maxime ministerio opus habent. Quod enim divitibus sunt agri, domus cæterique proventus, id ipsum est illis corpus, et qui manibus parari potest reditus: aliunde nihil adest. Quapropter æstate quidem quidpiam offertur solatii; hiberno autem tempore magnum illis undique bellum, duplex obsidio, fame intus viscera rodente, frigoreque extrinsecus carnem congelante, et quasi mortuam reddente. Idcirco largiore cibo, densiore vestitu opus habent, insuperque tecto, strato, calceamentis multisque aliis. Quodque illis acerbius est, ne operandi quidem facultatem habent: neque enim id anni tempestas patitur. Quandoquidem igitur pluribus indigent iisque necessariis rebus, neque operandi facultas adest, nemine miseros conducente, nemine ad opus vocante, age, conducentium vice, misericordium hominum manus porrigamus: atque ad hanc legationem Paulum egenorum vere patronum et curatorem in collegam assumamus. Etenim magnam ille hujusce rei, et quantam nemo

alius, sollicitudinem habet. Unde divisus cum Petro discipulis, pauperum curam non divisit: sed cum dixisset, *Dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis, ut nos in Gentes, ipsi in circumcisionem (Gal. 2. 9)*, adjecit, *Tantum ut pauperum memores essemus: quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere (Ibid. v. 10)*. Etenim ubique per epistolas suas his de rebus sermonem inducit, neque ullam ejus reperias epistolam hujusmodi admonitione vacuum. Sciebat enim, sciebat utique quanti momenti res sit: quamobrem ac si ædificio mirabile fastigium imponat, reliquis monitis et consiliis doctrinam hac de re adjicit. Quod etiam hoc loco fecit, cum de resurrectione loquutus, postquam cætera omnia disposuerat, in hunc de eleemosyna sermonem desinit his verbis: *De collectis autem, quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite: in una sabbatorum unusquisque vestrum (1. Cor. 16. 1. 2)*. Animadvertite prudentiam apostolicam, quam opportune hanc tractet admonitionem. Postquam enim futurum judicium et tribunal illud tremendum commemoraverat, nec non gloriam illam, qua amiciendi sunt illi, qui probe vixerint, atque vitam immortalem: tunc demum his de rebus sermonem infert, ut bona spe fultus atque expeditior factus auditor, majore ipsum alacritate susciperet, tum instante judicii timore motus, tum repositorum expectatione bonorum gestiens. Etenim qui de resurrectione philosophari potest, et ad futuram illam vitam se totum transfert, præsentia nihili faciet, divitias, facultates, aurum, argentum, sumptuosas vestes, delicias, lautam mensam, aut quidvis aliud simile: qui autem hæc nihil esse reputat, pauperum patrocinium facilius suscipiet. Ideoque Paulus, postquam eorum mentem per philosophiam illam de resurrectione pulchre præparaverat, tunc adhortationem illam intulit.

Pauper pius divite improbo præstantior. Paulus pauperes summopere curat. — Non dixit, De collecta vero in mendicos, vel, in pauperes; sed, *In sanctos*: auditores instituens ut egenos admirationi haberent, si quidem illi pii essent; divitesque respuerent, si virtutem illi despicerent. Solet enim etiam Imperatorem profanum et iniquum vocare, quando inimicus est Dei; et pauperes sanctos, cum probi modestique sunt. Neronem quippe mysterium iniquitatis vocat, dicens: *Mysterium enim nunc operatur iniquitatis (2. Thess. 2. 7)*; hos autem qui alimentis egabant, et emendicato pane alabantur, sanctos appellat. Interim vero subobscurè docet illos, ne efferantur animo, neve de hujusmodi mandato extollantur, ac si vilioribus et

despectioribus largiantur, sed certo sciant sibi que persuadeant, id sibi maximo esse honori, quod eorum arumnas participant.

2. Jam vero operæ pretium erit disquirere, quinam sint illi sancti: non enim hic tantum illorum meminit, sed etiam alibi cum dicit: *Nunc autem proficiscor in Jerusalem ministrare sanctis* (Rom. 15. 25). Et Lucas in Actis, cum magna fames immineret, hos ipsos sanctos ita commemorat: *Discipuli autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli mittere ad pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem* (Act. 11. 29). Et iterum, quod ante dicebam, ait, *Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere* (Gal. 2. 10). Postquam vero sic inter nos divisimus, ut mihi Gentes, Petro Judæi contingerent, communi sententia constituimus, inquit, ut divisio hæc ad pauperes non pertingeret. Nam cum prædicabant, ille Judæis, hic Gentibus prædicabat: cum vero pauperibus patrocinabantur, non ita res constituta erat, ut ille pauperibus Judæorum, hic vero pauperibus Gentium tantum curam impenderet: sed uterque erga pauperes Judæorum magnam gerebat curam. Quamobrem dicebat: *Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere*. Quinam ergo sunt illi, de quibus hic loquitur, necnon in epistola ad Romanos, et in epistola ad Galatas, pro quibus etiam Macedonas hortatur? Judæorum pauperes, qui Jerosolymis degebant. Et cur tantam eorum curam habet? Annon in singulis civitatibus pauperes et mendici erant? Cur ad illos mittit, et pro eis omnes rogat? Non sine causa sane, nec temere, neque ex personarum acceptione; sed utiliter et commode. Rem autem paulo altius repetere necesse est. Quoniam Judæorum res conciderant, et cum Jesum crucifigerent, vocem illam, *Non habemus regem nisi Cæsarem* (Joan. 19. 15), contra se ratam fecerant, ac demum Romanorum imperio subditi erant, neque sui juris, ut antea, erant; neque prorsus servi, ut jam sunt, sed in comilitonum ordine constituti, tributa Imperatoribus pendebant, et prætores ab eis accipiebant: plerumque etiam suis utebantur legibus, et eos qui apud se delinquerent, secundum patria placita plectebant. Quod autem tributa Romanis penderent palam hinc est, quod Jesum tentantes interrogarent, *Magister, licetne dare censum Cæsari, annon* (Matth. 22. 17)? at ipse jussis ostendere numisma dixit: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Ib. v. 21); Lucas vero dicit, et milites et tribunos habuisse templum (Luc. 22. 52). Quæ argumenta non levia sunt fuisse Judæos Romanis subditos: quod autem propriis uterentur legibus hinc palam est, quod Stephanum lapidarint nec ad tribunal ductum, Jacobum fratrem Domini interfecerint, Christum ipsum crucifixerint, etiamsi judex concederet, ut omni crimine liber abiret. Quapropter manus lavit dicens: *Innocens sum a sanguine hoc* (Matth. 27. 24). Et quia admodum instantes videbat, ipse quidem calculum non tulit, sed abscessit: illi vero propria tyrannide usi,

totum postea perfecerunt. Paulum etiam sæpe aggrediebantur.

Judæorum in Christianos immunitas. Die dominica præsertim eleemosyna eroganda. — Quia igitur suo tribunali utebantur, hinc contigit ut contribules, qui credebant, cæteris asperiora paterentur. In aliis certe civitatibus et tribunalia et leges et magistratus erant; sed non licebat gentilibus eos ex suis, qui deficerent, propria sententia vel interficere vel lapidibus obruere, aut aliquid ipsis mali inferre: aut si quis deprehendebatur tale quiddam præter judicium sententiam patrasse, is puniebatur; Judæis autem magna circa rem hanc potestas concedebatur. Quapropter graviora, quam cæteri omnes, patiebantur ii ex illis, qui credebant, ac si inter medios lupos intercepti essent, adstante, qui eriperet, nemine. Ita nempe Paulum sæpe flagellabant: audi quomodo id ipse declarat: *Quinquies quadragenas a Judæis una minus accepi: la virgis cæsus sum, semel lapidatus sum* (2. Cor. 11. 24. 25). Quod autem hæc non conjectura dicta sint, ipse Paulus ad Hebræos scribens declarat: *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinulistis passionum: et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socii taliter patientium effecti. Etenim rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem substantiam in cælis, et manentem* (Heb. 10. 32-34). Et cum Thessalonicenses adhortaretur, illos in medium adduxit: *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa: quia eadem passi estis vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi in Judæis* (1. Thess. 2. 14). Quia igitur graviora, quam omnes alii, patiebantur, et non modo sine misericordia cum illis agebatur, sed etiam omnia iis rapiabantur et auferebantur, et undique ipsi pellebantur, jure omnes ad eorum suscipiendum patrocinium excitat. Iterumque Corinthios illorum gratia hortatur his verbis: *De collecta autem in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite* (1. Cor. 16. 1).

3. Itaque quinam illi sancti sint, et cur eorum majorem curam gerat, jam satis demonstratum est: reliquum est ut quæramus etiam, cur Galatarum meminerit. Cur autem non dixit: *De collecta autem in sanctos hoc facite: una sabbatorum unusquisque vestrum apud se seponat thesaurizans; sed postquam dixisset, De collecta autem in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite? Cur hoc agit, nec unius duarumve, aut trium civitatum meminit, sed gentis integræ? Ut majus studium susciperent, aliorumque laudes majoris sibi æmulationis occasio essent. Deinde modum, quo præcepit, declarat: *Per unam sabbati, inquit, unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod sibi placuerit, ut non cum venero, tunc collectæ fiant* (1. Cor. 16. 2). Unam sabbatorum Dominicam vocavit. Et cur talem diem oblationi deputat? cur non dixit, secunda sabbatorum aut tertia sabbatorum, aut in ipsis sabbatis? Non temere profecto, nec sine causa; sed quod vellet a temporis opportunitate juvari, ut majus offerentibus studium accederet.*

φρονήτοις παρέχοντας, ἀλλ' εἰδέναι σαφῶς καὶ πείθειν ἑαυτοὺς, ὅτι τιμῆς ἀπολαύουσι μεγίστης, καταξιούμενοι κοινωνεῖν ταῖς ἐκείνων θλίψεσιν.

β'. Ἄξιον δὲ κάκεινο ἐξετάζειν, τίνες εἰσὶν οὗτοι οἱ ἅγιοι· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα αὐτῶν μνησθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν πάλιν οὕτω λέγων· *Νυνὶ δὲ πορευόμενοι εἰς Ἱερουσαλήμ διακομήσωμεν τοῖς ἁγίοις*. Καὶ Λουκᾶς δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι, λιμοῦ προσδοκωμένου μεγάλου, τούτων αὐτῶν μνησθῆναι τῶν ἁγίων φησὶ· *Τῶν δὲ μαθητῶν, καθὼς εὐπορεῖτό τις, ὄρισεν ἕκαστος πέμψαι πρὸς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων ἐν Ἱερουσαλήμ*. Καὶ πάλιν, ὃ καὶ ἐμπροσθεν ἐφθην εἰπὼν, *Μόνον τῶν πτωχῶν ἴνα μνημονεύωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι*. Ἐπειδὴ δὲ διειλόμεθα, ἐγὼ μὲν τοὺς Ἕλληνας, ὃ δὲ Πέτρος τοὺς Ἰουδαίους, κοινῇ γνώμῃ συνεθέμεθα, φησὶν, ὥστε ἐν τοῖς πτωχοῖς μὴ εἶναι τὴν διαίρεσιν ταύτην. Ὅτε μὲν γὰρ ἐκήρυττον, ὃ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις, ὃ δὲ τοῖς Ἕλλησιν ἐκήρυττον· ὅτε δὲ πενήτων προΐσταντο, οὐκέτι οὕτως, ὃ μὲν τῶν πενήτων τῶν Ἰουδαίων, ὃ δὲ τῶν πενήτων τῶν Ἑλλήνων μόνον· ἀλλὰ καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους πτωχεύοντων ἕκαστος πολλὴν ἐποιεῖτο πρόνοιαν. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Μόνον τῶν πτωχῶν ἴνα μνημονεύωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι*. Τίνες οὖν εἰσιν οὗτοι, περὶ ὧν ἐνταῦθα διαλέγεται, καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ, καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας, ὑπὲρ ὧν καὶ Μακεδόνας παρεκάλεσεν; Οἱ τῶν Ἰουδαίων πένητες, οἱ ἐν Ἱερουσολύμοις καθήμενοι. Καὶ τίνος οὖν ἕνεκεν τοσαύτην αὐτῶν ποιεῖται πρόνοιαν; μὴ γὰρ οὐχὶ καὶ καθ' ἑκάστην πόλιν ἦσαν πτωχοὶ καὶ πένητες; τί δήποτε οὖν πρὸς ἐκείνους πέμπει, καὶ πάντας ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλεῖ; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, οὐδὲ προσωπολήπιζ χρωμένους τινι, ἀλλὰ [251] χρησίμως καὶ συμφερόντως. Μικρὸν δὲ ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγεῖν ἀναγκαῖον. Ἐπειδὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων μετέπεσε πράγματα, καὶ τὸν Ἰησοῦν σταυρώσαντες, τὴν φωνὴν ἐκείνην καθ' ἑαυτῶν ἐκύρωσαν, λέγοντας, *Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα*, καὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐτέθησαν ἀρχὴν, οὕτε αυτόνομοι ἦσαν, καθάπερ καὶ πρότερον, οὕτε καθόλου δούλοι, καθάπερ καὶ νῦν· ἀλλ' ἐν τάξει συμμάχων ὄντες διετέλουν, φόρους μὲν τελοῦντες τοῖς βασιλεῦσιν ἑαυτῶν, καὶ τοὺς παρ' ἐκείνων ἀρχοντας δεχόμενοι· πολλαχοῦ δὲ τοῖς ἰδιοῖς κεχρημένοι νόμοις, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀμαρτάνοντας κατὰ τὴν πάτρια κολάζοντες νόμιμα. Καὶ ὅτι μὲν φόρους ἐτέλουν Ῥωμαίοις, δῆλον ἐξ ὧν πειράζοντες τὸν Ἰησοῦν, φησὶν, ἠρώτων, *Διδάσκαλε, ἔξοσσι δοῦναι κήρυσον Καίσαρι, ἢ οὐ;* ὅτε καὶ αὐτὸς δεῖξαι κελεύσας αὐτοῖς νόμισμα, εἶπεν, *Ἀπόδοτε, λέγων, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*. Ὁ Λουκᾶς δὲ καὶ ὅτι στρατηγούς καὶ χιλιάρχους εἶχε τὸ ἱερὸν, λέγει. Τὸ μὲν οὖν ὑποκείσθαι τοὺς Ἰουδαίους Ῥωμαίοις, οὐ μικρὰ ταῦτα δειγμάτων· ὅτι δὲ καὶ οἰκείοις ἐκέχρητο νόμοις, δῆλον ἐκείθεν· τὸν Στέφανον ἐλίθασαν, οὐκ εἰς δικαστήριον ἀγαγόντες· τὸν Ἰάκωβον ἀπέκτειναν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου τὸν Χριστὸν αὐτὸν ἐσταύρωσαν, καίτοι τοῦ δικαστοῦ συγχωρήσαντος καὶ ἀφέντος πάσης αὐτὸν κατηγορίας. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰς χεῖρας ἐνήψατο, λέγων· *Ἄθως εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τούτου*. Καὶ ἐπειδὴ σφόδρα ἐπικειμένους εἶδεν, αὐτὸς μὲν τὴν ψῆφον οὐκ ἐξήνεγκεν, ἀλλ' ἀπέστη· ἐκείνοι δὲ οἰκεία χρησάμενοι τυραννίδι τὸ πᾶν μετὰ ταῦτα ἐργάσαντο· καὶ Παῦλῳ δὲ πολλάκις ἐπέθεντο.

Ἐπεὶ οὖν τοῖς ἑαυτῶν ἐκέχρητο δικαστηρίοις, ἐκ τούτων συνέβαινε τοὺς ἐξ αὐτῶν πιστευόντας χαλεπώτερα τῶν ἄλλων ἀπάντων πάσχειν κακὰ. Ἐν μὲν οὖν ταῖς ἄλλαις πόλεσι καὶ δικαστήρια καὶ νόμοι καὶ ἀρχοντες ἦσαν, καὶ οὐκ ἐξῆν τοῖς Ἕλλησι τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀποπηδῶντας οἰκεία τυραννίδι ἢ σφάττειν ἢ λιθάζειν, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον διατιθέναι αὐτοὺς κακόν· ἀλλ' εἴ τις ἐάλω τοιοῦτόν τι τολμῶν παρὰ τὴν τῶν δικαζόντων ψῆφον, καὶ αὐτὸς ἐκολάζετο· παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ πολλῆς ταῦτα συγκεχώρητο τῆς ἐξουσίας. Διὰ δὴ τοῦτο πάντων δεινότερον ἔπασχον οἱ ἐξ ἐκείνων πιστευόντες, ὥστε ἐν μέσοις ἀπειλημένοι λύκοις, καὶ οὐδένα τὸν ἐξαιρούμενον ἔχοντες. Οὕτω γοῦν καὶ τὸν Παῦλον ἐμαστίζουσαν πολλάκις· καὶ ἄκουε αὐτοῦ τοῦτο δηλοῦντος καὶ λέγοντος· *Περί τῆς εἰσαράκοντα παρὰ μίαν ὑπὸ Ἰουδαίων ἔλαβον, τρεῖς ἐβραβύθισθη, ἅπαξ ἐλιθάσθη*. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, γράφων πρὸς Ἑβραίους ὁ Παῦλος φησὶν· *Ἀγαμνήθησθε τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀθλήσιν ὑπεμείνατε παθημάτων, τοῦτο μὲν ὀνειδισμοῖς καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοινωνοὶ τῶν οὕτω πασχόντων γενηθέντες. Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, γινώσκοντες κρείττονα ὑπαρξίν ἔχειν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν. Καὶ Θεσσαλονικεῖς δὲ παρακαλῶν, τούτους εἰς μέσον ἤγαγεν· Ὑμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ [252] Ἰουδαίᾳ, ὅτι καὶ ὑμεῖς τοιαῦτα ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ κάκεινοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἐπεὶ οὖν πάντων χαλεπώτερα ἔπασχον, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἠλεοῦντο, ἀλλὰ καὶ τὰ θνητὰ ἀφῆρουντο ἅπαντα, καὶ ἤγοντο καὶ ἐφέροντο, καὶ πάντοθεν ἠλαύνοντο, εἰκότως τοὺς πανταχόθεν ἐπὶ τὴν ἐκείνων ἀντίληψιν διεγείρει. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ὑπὲρ τούτων αὐτῶν παρακαλεῖ Κορινθίους, λέγων· *Περὶ δὲ τῆς λογίας εἰς τοὺς ἁγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε*.*

γ'. Τίνες μὲν οὖν εἰσιν οἱ ἅγιοι οὗτοι, καὶ τί δήποτε πλείονα ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖται πρόνοιαν, ἰκανῶς ἐπεδέδεικται· δεῖ δὲ λοιπὸν ζητῆσαι, τίνος ἕνεκεν Γαλιτῶν μνησθῆναι. Διὰ τί γὰρ μὴ εἶπε· *Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους τοῦτο ποιήσατε*· κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων· ἀλλ' εἰπὼν, *Περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε*; Τίνος οὖν ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ, καὶ οὐδὲ μίᾳ, οὐδὲ δύο, οὐδὲ τριῶν ἀναμνήσκει πόλεων, ἀλλὰ ἔθλους ὀλοκλήρου; Ἴνα πλείονα δέξωνται προθυμίαν, καὶ τὰ ἐτέρων ἐγκώμια αὐτοῖς ὑπόθεσις γένηται ζήλου. Εἶτα λέγει καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν διέταξε· *Κατὰ μίαν σαββάτων*, φησὶν, *ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων ὃ τι ἂν εὐδοῶται, ἴνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται*. Μίαν σαββάτων τὴν κυριακὴν ἐκάλεσε. Καὶ τίνος ἕνεκεν ταύτην ἐπέταξε τῇ εἰσφορᾷ τὴν ἡμέραν; διὰ τί μὴ εἶπε, τῇ δευτέρᾳ τῶν σαββάτων, τῇ τρίτῃ τῶν σαββάτων, ἢ αὐτοῖς τοῖς σάββασι; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκῆ· ἀλλὰ βουλόμενός τινα καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ λαβεῖν συμμαχίαν εἰς τὸ προθυμότερους ποιῆ

σαι τούς εισφέροντας. Οὐ μικρὸν δὲ ἐπιτηδεϊότης καιροῦ ἐν ἅπασι πράγμασι. Καὶ τί, φησίν, ὁ καιρὸς ἐπιτηδεῖον ἔχει πρὸς τὸ πείσαι διδόναι ἐλεημοσύνην; Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ πάσης ἐργασίας ἀφίστασθαι, τὸ φαιδρότεραν γίνεσθαι τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς ἀνέσεως, τὸ δὲ πάντων μείζον, τὸ μυρίων ἡμᾶς κατ' αὐτὴν ἀπολελευκέναι καλῶν. Ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ ἡμέρᾳ κατελύθη ὁ θάνατος, ἐσθέσθη ἡ κατάρρα, ἁμαρτία ἠφανίσθη, ἔδου πύλαι συνεκλάσθησαν, καὶ δέσμιος ὁ διάβολος γέγονε, καὶ ὁ χρόνιος ἀνηρήθη πόλεμος, καὶ καταλλαγὰ θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐγένοντο· καὶ πρὸς τὴν προτέραν, μᾶλλον δὲ πρὸς πολλῶν μείζονα ἐπανήλθεν εὐγένεια ἡμῶν τὸ γένος, καὶ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο καὶ παράδοξον ἐπέιδε θέαμα ἥλιος, ἀνθρωπὸν ἀθάνατον γεγεννημένον. Τούτων δὲ πάντων ἡμᾶς ἀναμνησαί βουλόμενος, καὶ τῶν τοιούτων, τὴν ἡμέραν εἰς μέσον ἤγαγε, μονονουχί συνήρορον αὐτὴν λαμβάνων, καὶ πρὸς ἕκαστον λέγων· Ἐννόησον πόσων καὶ ἡλικῶν ἀπέλαυσας ἀγαθῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἀνθρώπε· πόσων ἀπηλλάγησ κακῶν· τίς ὦν τὸ πρότερον, τίς ἐγένου μετὰ ταῦτα. Εἰ δὲ τὰς γενεθλίουσ ἡμῶν ἡμέρας, πολλοὶ δὲ τῶν οἰκετῶν κάκεινας, ἐν αἷς ἠλευθερώθησαν, μετὰ πολλῆς ἀγουσι τῆς τιμῆς, καὶ οἱ μὲν συμπόσια ποιοῦνται, οἱ δὲ ἐλεύθεροὶ καὶ ἔωρα δωροῦνται, πολλὰ τὸν καιρὸν τιμῶντες· πολλῶ [253] μᾶλλον ἡμᾶς χρῆ τιμᾶν τὴν ἡμέραν ταύτην, ἣν οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπάσης γενέθλιον προσεϊπῶν. Ἀπολωλότες γὰρ ἤμεν, καὶ εὐρέθημεν νεκροὶ, καὶ ἀνεξήσαμεν· ἐχθροὶ, καὶ κατηλιγάγημεν. Διὰ τοῦτο καὶ προσήκει αὐτὴν τιμᾶν τιμὴν πνευματικὴν, οὐχὶ συμπόσια ποιοῦντας, οὐδὲ οἶνον χορεύοντας, οὐδὲ μεθύοντας καὶ χορεύοντας, ἀλλὰ τοὺς πτωχότερους τῶν ἀδελφῶν ἐν πολλῇ καθιστάνας ἄφθονα. Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἐπαινῆτε, ἀλλ' ἵνα καὶ μιμησθε. Μὴ γὰρ δὴ μόνον πρὸς Κορινθίους ταῦτα εἰρησθαι νομίζετε, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμῶν ἕκαστον, καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἐσομένων ἀπάντων· καὶ ποιῶμεν αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅπερ Παῦλος ἐπέταξε· καὶ κατὰ κυριακὴν ἕκαστος ἀποτιθέσθω οἴκοι χρήματα δεσποτικά· καὶ νόμος ἔστω τὸ πρᾶγμα καὶ συνήθεια ἀκίνητος, καὶ οὐ δεησόμεθα παραινέσεως λοιπῶν, οὐδὲ συμβουλήσ· οὐ γὰρ οὕτω λόγος καὶ παραινέσις ἰσχύει τὰ τοιαῦτα κατορθοῦν, ὡς συνήθεια χρόνῳ βεβαιωθείσα. Ἄν τοῦτο κυρώσωμεν κατὰ κυριακὴν ἀποτιθέσθαι τι πρὸς τὴν τῶν πενήτων ἀντίληψιν, οὐδ' ἂν μυρία γένοιτο ἀνάγκαι, τὸν νόμον παραβησόμεθα τοῦτον.

Εἰπὼν δὲ, *Κατὰ μίαν σαββάτων*, ἐπήγαγεν, Ἐκαστος ἡμῶν. Οὐχὶ πλουσίοις λέγω, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ πένησιν· οὐκ ἐλεύθεροι, ἀλλὰ καὶ δούλοις· οὐκ ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναίξιν. Μηδεὶς ἔστω ταύτης ἀτελής τῆς λειτουργίας, μηδὲ ἄμοιρος τοῦ κέρδους, ἀλλ' ἕκαστος εἰσφέρειτω. Οὐδὲ γὰρ ἡ πενία κίλυμα γένουσι· ἂν τῆς τοιαύτης εἰσφορᾶς. Κἂν γὰρ μυριάκις ἦς πένης, οὐκ εἰ πνευστερος τῆς χήρας ἐκείνης, ἢ τὴν οὐσίαν πᾶσαν ἐκέκωσε. Κἂν μυριάκις ἦς πτωχός, οὐκ εἰ πτωχότερος τῆς Σιδωνίας γυναίκος, ἢ δράκα ἀλεύρου μόνον ἔχουσα, οὐδὲ οὕτως ἐστενοχωρεῖτο πρὸς τὴν τοῦ προφήτου δεξιῶσιν· ἀλλ' ὁρῶσα καὶ χορὸν περιεστῶτα παίδων, καὶ λιμὸν ἐπιχειμένον, καὶ οὐδὲν ἀποκείμενον ἔτερον, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τὸν προφήτην ἐδέχετο. Τίνος δὲ ἐνεκεν εἶπεν, *ὅτι Μαρ' ἐαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων*; Ἐπειδὴ ὁ

τιθεὶς ἴσως ἠσχύνετο καὶ ἠρυθρία ὀλίγον ἐν ἐπιδέξαι. Διὰ τοῦτο φησι, *Σὺ τήρει καὶ φύλαττα, καὶ ὅταν ταῖς κατὰ μέρος εἰσφοραῖς τὸ ὀλίγον πολὺ γένηται, τότε ἄγε εἰς μέσον. Καὶ οὐκ εἶπε, συλλέγων, ἀλλὰ, θησαυρίζων, ἵνα μάθῃς ὅτι ἡ δαπάνη αὐτῆ θησαυρός ἐστίν, ὅτι τὸ ἀνάλωμα τοῦτο πρόσδος γίνεται· θησαυρός θησαυροῦ παντὸς βελτίων. Οὗτος μὲν γὰρ ὁ αἰσθητὸς καὶ ἐπιβουλεύεται καὶ μειοῦται, καὶ τοὺς εὐρόντας πολλακίς ἀπώλεσεν· ὁ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούναντίον ἔπαι· ἀνάλωτος μένει καὶ ἀνεπιβουλεύτος, σωτηρία τοῖς κεκτιμένοις καὶ τοῖς μεταλαμβάνουσιν. Οὐ γὰρ δαπανᾶται χρόνῳ, οὐχ ἀλλοκεται φθόνῳ, ἀλλ' ἐστὶν ἀχειρώτους πάσης ταῖς τοιαύταις ἐπιβουλαῖς, καὶ μυρία κομίζει τοῖς λέγουσιν αὐτὸν ἀγαθὰ.*

δ'. Πειθώμεθα τοίνυν, καὶ ποιῶμεν οὕτω καὶ ἡμεῖς καὶ ἔστω καὶ ἱερὰ χρήματα μετὰ τῶν ἰδιωτικῶν ἐν ταῖς οἰκίαις ἀποκείμενα ταῖς ἡμετέραις. Ἰνα καὶ ἐν ἰδιωτικὰ διὰ τούτων φυλάττηται. Καθάπερ γὰρ ἐν ταμείοις βασιλικῶσ ἂν φανῆ τινος τῶν ἀρχομένων ἀποκείμενα χρήματα, κάκεινα διὰ ταῦτα πολλῆς ἀπώλει τῆς ἀσφαλείας· οὕτω δὴ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ [254] σῆ ἂν ἀποθῆ χρήματα πενήτων καὶ κατὰ κυριακὴν συλλέγησ, ταῦτα ἐκείνων ἔσται ἀσφάλεια. Οὕτω καὶ οἰκονόμος γενήσῃ τῶν παντοῦ χρημάτων ὑπὸ Παύλου χειροτονηθείς. Τί λέγω; Καὶ τὰ ἤδη συλλεγέντα πρὸς τὸ πλεῖον συλλέξαι πάλιν ὑπόθεσις οἱ γενήσεται καὶ ἀφορμὴ πλείων. Ἄν γὰρ ἀρχὴν ποιῆσ μόνον τῆς καλῆς ταύτης συνήθειας, αὐτὸς ὑπὸ σαυτοῦ δυνήσῃ διανύστασθαι πάλιν, οὐδενὸς γενομένου συμβόλου. Γενέσθω τοίνυν ἐκκλησία τῷ τρόπῳ τούτῳ ἢ ἐκάστου οἰκία, χρημάτων ἱερῶν ἔνδον ἀποκείμενων. Καὶ γὰρ τὰ γαστροφυλάκια τὰ ἐνταῦθα κείμενα τούτων ἔσται σύμβολον. Ὅπου πενήτων κείται χρήματα, ἄδατος τοῖς δαίμοσιν ὁ τόπος ἐστί· καὶ ὑπὲρ ἀσπίδα, καὶ δόρυ, καὶ ὄπλα, καὶ σώματος ἰσχύιν, καὶ στρατιῶν πλῆθος, τὰ πρὸς ἐλεημοσύνην συλλεγόμενα χρήματα τειχίζει τὰς οἰκίας. Εἰπὼν τοίνυν πότε, καὶ παρὰ τίνων, καὶ πῶς τὰ τοιαῦτα συλλέγεσθαι δεῖ χρήματα, τὴν ποσότητα λοιπὸν αὐτοῖς τοῖς εισφέρουσιν ἐπέτρεψεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἴσων καὶ τόσον εἰσέγετε, ἵνα μὴ βαρὺ τὸ ἐπίταγμα γένηται, πολλῶν κενῶν προβαλλομένων· ὥστε μὴ λέγειν τοὺς πένητας, Πί οὖν, ἂν μὴ δυνώμεθα; ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῶν εισφερόντων τὸ μέτρον τῆς εἰσφορᾶς ὄρισάτο. Ἐκαστος, φησὶν, ἡμῶν παρ' ἐαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων, ὁ πᾶν εὐδῶται. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅπερ ἂν δυνηθῆ, ἢ ὅπερ ἂν εὐρεθῆ, ἀλλ' Ὅπερ ἂν εὐδοθῆ· δικαῖνός ἐστι καὶ τὴν ἀνωθεν ῥοπήν καὶ εὐνοίαν ἔξει συναναλαμβάνομένην αὐτῷ. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ὁ Παῦλος ἐσκόπει, ὅπως εἰσενεχθεῖ τὰς πένησι χρήματα, ἀλλὰ καὶ ὅπως μετὰ προθυμίας πολλῆς. Ἐπεὶ καὶ ὁ θεὸς τὴν ἐλεημοσύνην διὰ τοῦτο ὤρισεν, οὐχ ἵνα τρέφονται μόνον οἱ δεόμενοι, ἀλλ' ἵνα καὶ οἱ παρέχοντες εὐεργετῶνται, καὶ διὰ τούτους μᾶλλον, ἢ δι' ἐκείνους. Εἰ γὰρ τὸ ἐκείνων ἐσκόπει μόνον, ὅπως δοθεῖ τὰ χρήματα μόνον ἐπέταττεν ἂν, οὐκ ἂν δὲ τὴν προθυμίαν τῶν διδόντων ἐζήτηε· νυνὶ δὲ ὁρᾶς ἄνω καὶ κάτω ὑπὲρ τούτου μάλιστα τὸν Ἀπόστολον διατασσόμενον, ὅπως χαίροντες, ὅπως ἰλαροὶ παρέχοιεν οἱ παρέχοντες. Καὶ ποτὲ μὲν φησι· *Μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἰλαρὸν γὰρ δόστην ἀγαπᾷ ὁ θεός· οὐκ ἀπλῶς δόστην, ἀλλὰ τὸν μεθ' ἡδονῆς τοῦτο ποιῶντα.* Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, Ὅ μεταδιδούς ἐν ἀκλόνητι, ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν ἐν ἰλαρότητι.

Neque enim parva res omnibus in negotiis temporis opportunitas. Et quid, dices, opportunitatis habet tempus, ut quis persuadeatur eleemosynam dare? Quod hac die ab omni opere cessetur, quod hilarior animus ex hac quiete reddatur, quodque omnium maximum est, quod illo die innumeris fruamur bonis. Hac quippe die soluta mors est, exstincta maledictio, deletum peccatum, portæ inferi contractæ, victos diabolus, diuturnum bellum diremptum, reconciliati Deo homines, nostrumque genus ad pristinam, imo potius ad longe majorem nobilitatem rediit: viditque sol admirandum illud spectaculum, hominem factum immortalem. Hæc omnia et talia volens ipse nobis in memoriam revocare, diem illum in medium attulit, ceu in advocatam illum assumens, ut singulis dicat: Cogita, homo, quot qualibusque bonis donatus sis hodie, quot quantisque malis ereptus: qualis cum prius esses, qualis postea factus sis. Quod si dies natales nostros recolimus, multi autem servi etiam eos, quibus libertate donati sunt, magno cum honore celebrant, ita ut alii convivia faciant, alii autem liberiores dona largiantur: multo magis nos hunc diem venerari par est, quem non erraverit, si quis totius humanæ naturæ diem natalem vocaverit. Perditi enim eramus, et inventi sumus; mortui, et reviximus; inimici, et reconciliati sumus. Quapropter eum honore spirituali colere par est, non conviviis, non vini potu, non ebrietate, non tripudiis, sed fratribus nostris pauperioribus ad rerum copiam adductis. Hæc dico non ut laudetis tantum, sed ut etiam imitemini. Ne putetis enim hæc ad Corinthios solum dicta fuisse, sed etiam ad nostrum singulos et ad universos, qui post futuri sunt. Id ipsum vero faciamus quod Paulus præcepit: et die dominico unusquisque nostrum domi opes dominicas reponat: sitque hoc lex et consuetudo immutabilis, neque admonitione deinceps vel consilio opus erit nobis: non enim tantum valet sermo et admonitio, quantum inveterata consuetudo. Si hoc statuamus, ut singulis dominicis aliquid in subsidium pauperum deponamus, ne quidem si sexcentæ urgeant necessitates, hanc legem transgrediemur.

Omnes eleemosynam pro viribus dare oportet; eleemosyna cum gaudio eroganda; eleemosynæ ritus. — Postquam vero dixit, *Per unam sabbati*, subdidit, *Unusquisque vestrum*. Non divites tantum alloquor, inquit, sed etiam pauperes; non liberos tantum, sed etiam servos; non viros modo, sed et mulieres: nullus sit ab hoc ministerio immunis, neque hoc lucro vacuus, sed unusquisque offerat: neque collationi huic obstet inopia. Quantumcumque enim pauper sis, non es pauperior vidua illa, quæ omnem substantiam suam exhausit (*Luc. 21. 2-4*). Quantumcumque pauper sis, non es pauperior muliere Sidonia, quæ licet pugillum farinæ tantum haberet, ne sic quidem ab excipiendo propheta cohibita est; sed licet circumstantes liberos videret, urgentemque famem, neque aliud quidquam haberet depositum, magna cum alacritate prophetam excepit (*3. Reg. 17. 10. seq.*). Qua vero de causa dixit, *Apud se reponat thesaurizans* (*1. Cor. 16. 2*)? Quia

fortasse cum modicum esset, id ostendere verebatur et erubescerat. Quapropter dixit, Tu serva et custodi, et cum oblationum frequentia quod parvum erat, multum effectum fuerit, tunc in medium producto. Neque dixit, colligens, sed *Thesaurizans*; ut discas, expensam illam esse thesaurum, quia sumptus ille thesaurus efficitur: thesaurus, inquam, omni thesauro melior. Nam hic, qui sub sensum cadit, thesaurus insidiis impetitur et imminuitur, sæpeque eos, qui ipsum invenerant, perdidit: thesaurus vero cælestis secus; imminui namque et insidiis impeti nequit, salus possidentibus et accipientibus. Non tempore consumitur, non perit invidia, sed talibus prorsus insidiis inaccessus, sexcenta colligentibus confert bona.

4. Obtemperemus igitur, et sic nos ipsi faciamus: sintque sacræ pecuniæ in domibus nostris cum privatis opibus repositæ, ut per eas privatæ illæ conserventur. Quemadmodum enim in regis ærariis, si subditi cujusdam pecuniæ intersint, privatæ regiarum causa in tuto collocantur: sic et si domi repositas habeas pauperum pecunias, quas die dominico colligas, illæ tuis securitatem parient. Ita dispensator eris pecuniarum tuarum a Paulo constitutus. Quid dico? Eæ quæ jam collectæ ad plures colligendas occasionem tibi ansamque præbebunt. Si enim bonæ huic consuetudini initium dederis, ipse teipsum excitare poteris sine ullo symbolo. Sit igitur hoc modo eujusque domus ecclesia, sacræ pecuniis intus repositis. Enimvero gazophylacia, quæ hic habentur, illarum symbolum sunt. Ubi pauperum pecuniæ jacent, inaccessus dæmonibus est locus: collectæ namque ad eleemosynam pecuniæ plus, quam scutum, hasta, et arma, omneque corporis robur, aut militum manus domos muniunt. Cum dixisset ergo, quando, a quibus et quomodo hujusmodi pecuniæ colligendæ sint, quantas illas esse oporteat offerentium arbitrio relinquit. Non enim dixit, Tantum et tantum offer, ne onerosam sit præceptum, multis paupertatem objicientibus; ne pauperes dicerent, Quid igitur si non possimus? sed facultati offerentium oblationis modum permisit: *Unusquisque*, inquit, *vestrum apud se reponat thesaurizans quod sibi placuerit* (*1. Cor. 16. 2*): non dixit, quod poterit, aut quod repertum fuerit; sed, *Quod sibi placuerit*, sive quod commodum fuerit, ostendens supernum nutum et benevolentiam ipsi adfuturam esse. Non enim id solum spectabat Paulus, ut pecuniæ pauperibus ministrarentur, sed ut id magna cum alacritate fieret. Etenim Deus non ob id tantum eleemosynam præcepit, ut alantur egeni, sed etiam ut dantibus beneficia accederent; propterque hos magis, quam propter illos. Nam si pauperum dumtaxat habuisset rationem, præcepisset tantum ut pecuniæ erogarentur, nequerogantium alacritatem requisivisset: at nunc vides apostolum omni sollicitudine præcipientem, ut læti hilaresque sint largitores. Et aliquando dicit, *Non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus* (*2. Cor. 9. 7*); non simpliciter datorem, sed eum qui libenter id agit. Et iterum alibi: *Qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hila-*

ritate (Rom. 12. 8). Hæc est enim eleemosyna, si ita dederis, ut gaudeas, et putes te magis accipere, quam dare. Ideoque modis omnibus conatur ut leve faciat præceptum, ac cum alacritate fiat oblatio. Et considera quot capitibus præcepti pondus auferre satagat. Primo jubet non unum, aut duos tresve offerre, sed universam civitatem. Collecta enim nihil aliud est, quam collatio et symbolum ab omnibus oblatum. Secundo accipiendum dignitati prospicit; non enim dixit, pauperes, sed *Sanctos*. Tertio exemplum affert aliorum, qui simile quiddam fecerant: *Sicut ordinavi, inquit, Ecclesiis Galatiæ*. Ad hæc diei opportunitatem adjicit: *Per unam sabbatorum*, ait, *unusquisque vestrum apud se seponat thesaurizans*. Quinto, non jubet omnem conferim inferri eleemosynam; sed sensim et paulatim. Non enim par est ratio omnia uno die inferri præcipere, aut in diuturnum tempus illa minutatim dividere: nam hoc modo impensa ne sentitur quidem. Sexto, non præscribit mensuram, sed offerentium arbitrio relinquit, et illud a Deo datum declarat: nam cum dicit, *Quod commodum fuerit*, hæc ambo indicat. Septimum quoque alium modum adjicit, dicens, *Ut non, cum venero, tunc collectæ fiant*. Simul enim eos excitat expectantes adventum suum, et consolatur, certum adventus sui diem significans. Neque his contentus octavum aliud adjicit. Quodnam illud? *Cum autem præsens fuero, inquit, quos probaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram. Quod si dignum fuerit ut et ego eam, mecum ibunt* (1. Cor. 16. 3. 4). Vide quam aliena a fastu et quam modesta sit beata et generosa illa anima, vide quam sollicita, quam amoris plena. Noluit enim, neque passus est ut ii, qui pecunias administraturi erant, arbitrato sui ipsius constituerentur, sed eorum electionem ipsis permisit, neque contumeliæ loco habuit, si Corinthiorum calculo atque sententia, non autem Pauli, constituerentur; contra vero absurdum fore censuit, si oblatio eorum esset, ministrorum autem electio sua. Ideoque id illis commisit, modestiam simul suam ostendens, atque omnem ansam umbramque adversæ suspicionis resecaans. Nam licet sole splendidior et ab omni mala suspicione alienus esset: ex abundantiam tamen curabat infirmioribus se attemperare, et falsas suspensiones effugere. Propterea dicit: *Cum autem præsens fuero, quos probaveritis, hos mittam perferre gratiam vestram*. Quid dicis? Tu non navigas, neque pecunias accipis, sed aliis rem committis? Ne igitur talia cogitantes segniores evaderent, vide quomodo et hoc iterum caveat. Non enim simpliciter dixit, Quos probaveritis, mittam, sed quid? *Per epistolas*. Etiamsi corpore non adfuturus sim, at literis meis præsens ero, eorumque ministerii particeps.

5. Num vel umbra Pauli, vel calceamentis ejus digni sumus, quando ille tanta apud omnes gloria fulgens omnium rejicit honores, nos autem stomachamur et ægre serimus, si non sententia et calculo nostro talium pecuniarum prompti creentur, contumeliamque nobis inferri putamus cum nobis inconsultis quiplam pecunias impendunt suas? Vide etiam qua

ratione sui ubique mentionem faciat, neque usquam obliviscatur: neque enim hic mandatum vocat illud, neque eleemosynam, sed *Gratiam*; ostendens sicut mortuos suscitare, dæmones pellere et leprosum mundare, sic et pauperes juvare gratiæ opus esse; imo potius hoc quam illud: atque etiam si gratia sit, studio tamen et alacritate opus nobis est ut eligamus et velinus, et nos gratia dignos reddamus. Hoc itaque ad consolationem attulit, quod literas suas cum illis mitteret; aliud vero majus adjecit, quod se pollicetur itineris socium fore: *Quod si dignum fuerit, inquit, ut ego eam, mecum ibunt* (1. Cor. 16. 3. 4). Hic animadvertas velim ejus prudentiam. Neque enim negavit se simul iturum, neque omnino pollicitus est; sed illud etiam dantium arbitrio permisit, eosque protectionis sue dominos fecit; indicans, si donum tantum foret, ut se incitare posset, iter se suscepturum esse. Nam cum dicit, *Si dignum fuerit*, id subindicantis est. Quod si protectionem illam omnino negasset, ipsos ignaviores segnioresque reddidisset; sin dubie promisisset, negligentiores fecisset. Ideo nec omnino negat, neque pollicetur; sed illud arbitrio Corinthiorum relinquit dicens, *Quod si dignum fuerit*. Audientes enim Paulum ipsum delatorum oblationem suam, majori studio et alacritate ad id rei ferebantur, quod sanctæ illæ manus dona tractaturæ essent, et hinc sacrificio preces illius accederent. Porro si Paulo tradituri dona Corinthii, id cum majore alacritate faciebant, tu Pauli Domino daturus (nam per pauperes ille suscipit), quam excusationem habiturus es? Neque enim, nisi magna fuisset oblatio multaque cura digna, ille cui totus orbis creditus, et cui curæ erant omnes sub sole Ecclesiæ, pollicitus esset se pecunias administraturum esse. Hæc igitur animo reputantes, sive largiendum sit, sive aliis largientibus ministrandum, ne segnes simus, neque mœsti, quod facultates nobis minuantur. Quomodo enim absurdum non fuerit, dum agricola semen jaciens, et bona effundens, non tristatur, nec dolet, neque id sumptus loco habet, sed lucrum potius et proventum esse putat, tamen spes sit incerta: te, qui non pro paribus, sed pro multo majoribus seminas, et qui in ipsas Christi manus argentum jacturus es, refugere, torpere, et inopiam prætereundere? Annon poterat Deus præcipere telluri, ut proferret aurum purum? Qui enim dixit, *Germinet terra herbam fœni* (Gen. 1. 11), moxque comantem exhibuit, poterat haud dubie præcipere ut fontes et fluvii aurum jugiter funderent. Verum id noluit, sed multos in paupertate dimisit tum ob ipsorum, tum ob tuam utilitatem. Nam ad virtutem opportunior est paupertas divitiis, et iis, qui in peccatis sunt, non parva consolatio oritur ab auxilio egenis præstito. Tantaque hujusce rei cura est Deo, ut cum advenisset carneque indutus cum hominibus conversaretur, non detrectaret, neque ignominia loco haberet, quod ipse quæ ad pauperes spectabant dispensaret. Etsi vero tot panes fecerat, et quæcumque vellet jussu perficiebat, licet posset sexcentos thesauros conferim ostendere, noluit tamen; sed marra-

λ τοῦτο ἐστὶν ἐλεημοσύνη, τὸ χαίροντα καὶ λαμβάνειν μᾶλλον ἢ δίδόναι, οὕτω παρέχειν. ο παντὶ τρόπῳ περιστάται εὐκόλον ποιῆσαι τὸ ἵ, ἵνα μετὰ προθυμίας ἢ εἰσφορὰ γένηται. εἰ πόσοις ἐπεχείρησε κεφαλαίως τὸ βαρὺ τοῦ ος ἐπιτεμνόμενος. Ἐνὶ μὲν καὶ πρώτῳ, τῷ μὴ : καὶ δύο ἢ τριῶν, ἀλλὰ παρὰ πάσης αὐτὸ εἰσενεχθῆναι τῆς πόλεως. Λογία γὰρ οὐδὲν τιν, ἀλλ' ἢ συλλογῆ καὶ ἔρανος παρὰ πάντων νος. Δευτέρῳ, τῷ τῶν λαμβανόντων ἀξιώ- γὰρ εἶπε, Πτωχοὺς, ἀλλ' Ἄγιους. Τρίτῳ, ἰερίματι τῶν ἤδη πεποικηκότων. Καθὼς διέ- ρ, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιλαίας. τοῖς, τῇ τῆς ἡμέρας εὐκαιρίῳ. Κατὰ μίαν , σαθβάτων ἕκαστος ἑμῶν πυρ' εαυτῷ τι- ταυρίζων. Πέμπτῳ, τῷ μὴ πᾶσαν ὑφ' ἐν εἰσενεχθῆναι τὴν ἐλεημοσύνην· ἀλλ' ἡμέρα [255] μικρὸν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσων ἐν ἡμέρῃ εἰν τὸ εἰσφέρειν, καὶ ἐν τοσοῦτῳ κατακερ- αὐτὸ χρόνῳ· τὸ γὰρ τοιοῦτον οὐδὲ αἰσθησὶν δαπάνης. Ἐκτῳ, τῷ μὴ μέτρον ὀρίσαι, ἀλλ' ἰ τῇ γνώμῃ τῶν εἰσφερόντων, καὶ δεῖξαι οὐ τοῦτο δίδόμενον· τῷ γὰρ εἶπεν, Ὅ τι ἂν ἰ, ἀμφοτέρα ταῦτα ἐδήλωσε. Προσέθηκε καὶ ἕτερον τρόπον εἰπὼν, Ἴνα μὴ, ὅταν ἔλωθ, αὶ γίνωνται. Ὅμοῦ τε γὰρ αὐτοὺς καὶ κατ- τροσοδοκῶντας αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, καὶ εἶται, προθεσμίαν αὐτοῖς πολλὴν παρέχων. τούτοις ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄρθον ἐν ἔτερον. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἐπειδὴν δὲ, ιραγέτωμαι, οὐς ἂν δοκιμάσητε δι' ἐπι- τούτους πέμψω ἀπενεργεῖν τὴν χάριν αὶ ἐὰν ἢ ἀξίον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, ἰ πορεύονται. Ὅρα τὸ ἄτυπον καὶ ἐπιει- μακρίας καὶ γενναίας ἐκείνης ψυχῆς, καὶ ονικὸν καὶ φιλόστοργον. Οὐ γὰρ ἠθέλησεν δὲ ἠγέσχετο τοὺς διακονησομένους τοῖς χρή- τοις χειροτονῆσαι ἐξ οικείας γνώμης· ἀλλ' ἦν αἴρεισιν τούτων ἐπέτρεψε, καὶ οὐκ ἐνόμι- εἶναι τὸ πρᾶγμα, εἰ τῇ Κορινθίων ψήφῳ ἠ, ἀλλὰ μὴ τῇ Παύλου μέλλοιεν οὕτω καθ- τούναντιον μὲν οὖν αὐτῷ ἄτοπον εἶναι τὴν μὲν εἰσφορὰν ἐκείνους εἶναι, τὴν δὲ αἴ- ν ὑπηρετησομένους αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἔτρεψεν, ὁμοῦ τε τὴν ἐπιείκειαν ἐπιδεικνύ- οῦ τε πᾶσαν λαθὴν ἀναίρων καὶ σκιὰν ὑπ- ἵπου. Εἰ γὰρ καὶ τοῦ ἡλίου λαμπρότερος ἦν, ἠς πονηρᾶς ὑποψίας ἀπῆλλαγμένος, ἀλλ' οὕτως ἐκ περιουσίας ἐσπούδαζε καὶ τῶν ἔρων φείδεσθαι, καὶ τὰς ψευδεῖς ὑπονοίας . Διὰ τοῦτο φησιν· Ἐπειδὴν παραγέτω- ἰν ἐὶν δοκιμάσητε, τούτους πέμψω ἀπε- ἦν χάριν ἑμῶν. Τί λέγετε; σὺ δὲ οὐ κλεῖς, τὰ χρήματα, ἀλλ' ἑτέροις τὸ πρᾶγμα ἐπι- ἴν' οὖν μὴ ταῦτα ἐννοοῦντες ῥαθυμότεροι , ὅρα πῶς καὶ τοῦτο πάλιν διώρθωσεν. Οὐ ν ἀπῶς, Οὐς ἐὰν δοκιμάσητε πέμψω, ἀλλὰ πιστολῶν. Κἂν μὴ τῷ σώματι παρῶ, ἀλλὰ μασσι παρέσομαι τοῖς ἑμοῖς, καὶ συναντι- τῆς διακονίας ἐκείνοις. α ἀξιοὶ τῆς σκιᾶς ἐσμεν τῆς τοῦ Παύλου, ἢ ἡμάτων ἐκείνου, ὅταν ἐκείνος μὲν τοσαύτην σι δόξαν ἔχων διακρούηται τὰς παρὰ πάντων μεῖς δὲ καὶ ἀγανακτῶμεν, καὶ δυσχεραίνω- μὴ τῇ ἡμετέρῃ γνώμῃ, μηδὲ τῇ κρίσει καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα διακονοῦμενοι χρήματα χει- αἰ; ὅταν ὕβριν εἶναι νομίζωμεν τὸ μὴ μεθ'

ἡμῶν καὶ τῆς ἡμετέρας γνώμης τοὺς τὰ αὐτῶν δαπα- νώντας τοῦτο ποιεῖν; Καὶ ὅρα πῶς ἑαυτοῦ πανταγοῦ μέμνηται, καὶ οὐδαμοῦ ἐπιλανθάνεται, οὐδὲ γὰρ ἐν- ταῦθα ἐντολὴν ἐκάλεσεν, οὐδὲ ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ, Χάριν· δεκνύς, ὅτι καθάπερ νεκροὺς γέγειρειν, καὶ δαίμονας ἐλαύνειν, καὶ λεπρούς καθαίρειν, χάριτος ἔργον ἐστίν· οὕτω καὶ πενίαν διορθῶν, καὶ τοῖς δεσ- μένοις χεῖρα ὀρέγειν, καὶ πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ἢ ἐκείνο· ἀλλ' εἰ καὶ χάρις ἐστὶ, καὶ τῆς ἡμετέρας δεῖ- ται [256] σπουδῆς καὶ προθυμίας, ἵνα ἐλώμεθα καὶ βουληθῶμεν, καὶ τῆς χάριτος ἀξίους ἑαυτοὺς παρα- σκευάσωμεν. Ἐνὶ μὲν οὖν τούτῳ παρεμυθήσατο, τῷ τὰ γράμματα αὐτοῦ πέμπειν μετ' ἐκείνων· ἑτέρῳ δὲ μερίζον τοῦ προτέρου πάλιν, τῷ καὶ αὐτὸν ὑποσχέ- σθαι τῆς ἀποδημίας ταύτης κοινωνήσιν αὐτοῖς. Ἐὰν γὰρ ἢ ἀξίον, φησὶ, τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἑμοῖ πορεύονται. Καὶ σκόπει κἀνταῦθα αὐτοῦ τὴν σύν- εσιν. Οὕτε γὰρ ἠρνήσατο συναπιεῖναι, οὕτε ὑπέσχετο καθάπαξ, ἀλλὰ πάλιν τῇ τῶν δίδόντων γνώμῃ τοῦτο ἐπέτρεψε, καὶ κυρίους αὐτοὺς ἐποίησε τῆς ἀποδημίας τῆς ἑαυτοῦ, ἐνδειξάμενος ὅτι εἰ δαψιλῆς εἶη τὸ δεδο- μένον καὶ τοσοῦτον ὡς καὶ αὐτὸν διαναστῆσαι, πάν- τως ἀφεται τῆς ἰδοῦ. Τὸ γὰρ εἶπεῖν, Ἐὰν ἢ ἀξίον, τοῦτο ἐστὶν αἰνιττομένου. Εἰ μὲν οὖν καθόλου τὴν ἀποδημίαν ταύτην ἠρνήσατο, ἀθυμότερους ἂν ἐποίησε καὶ ὀκνηροτέρους αὐτούς· πάλιν εἰ ἀμφιβόλως ὠμο- λόγησε καὶ ὑπέσχετο, ῥαθυμότερους ἂν εἰργάσατο. Διὰ δὲ τοῦτο οὕτε ἀπαγορεύει καθόλου, οὕτε ὑπ- ισχνεῖται· ἀλλ' ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῶν Κορινθίων τοῦτο ποιεῖ, εἰπὼν, Ἐὰν δὲ ἢ ἀξίον. Ἀκούοντες γὰρ ὅτι Παῦλος μέλλει τὴν προσφορὰν αὐτῶν ἀποφέρειν, πλείονι προθυμίᾳ καὶ σπουδῇ πρὸς τὸ πρᾶγμα ἐκέρχητο· ὥστε τὰς ἀγίας χεῖρας ἐκείνας διακονῆ- σασθαι τοῖς δίδομένοις, καὶ τὰς εὐχὰς τὰς ἐκείνου προστεθῆναι τῇ θυσίᾳ ταύτῃ. Εἰ δὲ Παῦλῳ διδά- ναι μέλλοντες οἱ Κορινθιοὶ ὥστε διακομίσαι, μετὰ πλείονος τοῦτο ἐποιοῦν τῆς προθυμίας· σὺ τῷ Παύ- λου μέλλων δίδόναι Δεσπότη (διὰ γὰρ τῶν πενήτων ἐκείνος λαμβάνει), ποίαν ἔξεις ἀπολογία ἀναβαλλό- μενος; Οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ μὴ μέγα ἦν τὸ πρᾶγμα καὶ πολλῆς ἀξίον σπουδῆς, ὁ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐγγει- ρισθεῖς, καὶ τὰς ὑφ' ἡλίῳ κειμένας μερινῶν Ἐκκλη- σίας, ὑπέσχετο τῇ τῶν χρημάτων οἰκονομίᾳ διακονῆ- σασθαι τούτων. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς λογιζόμενοι, ἂν τε δοῦναι δέη, ἂν τε παρέχουσιν ἑτέροις ὑπηρετεῖν, μὴ κατοκνῶμεν, μηδὲ ἀθυμῶμεν, ὡς τῆς οὐσίας ἡμῶν ἐλαττουμένης. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, τὸν μὲν γηπῶνον τὰ σπέρματα καταβάλλοντα, καὶ τὰ θνατα κενούοντα, μὴ δάκνεσθαι, μηδὲ ἀλγεῖν, μηδὲ ἀνάλωμα νομίζειν εἶναι τὸ γινόμενον, ἀλλὰ κέρδος καὶ πρόσσodon, καίτοι ἀδήλου τῆς ἐλπίδος οὐσης· σὲ δὲ οὐκ ἐπὶ τοιοῦτοις, ἀλλ' ἐπὶ πολλῷ μείζονι σπείροντα, καὶ αὐτῷ μέ- λοντα τὸ ἀργύριον ἐγχειρίζειν τῷ Χριστῷ, ἀνα- δύεσθαι, καὶ ναρκᾶν, καὶ πενίαν προβάλλεσθαι; Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο ὁ Θεὸς κελεύσαι τῇ γῆ χρυσίον ἀπηρτισμένον ἐκβαλεῖν; Ὁ γὰρ εἰπὼν, Βλαστη- σάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ δεῖξας αὐτὴν ἐξαίφνης κομῶσαν, ἠδύνατο κελεύσαι καὶ πηγὰς καὶ ποταμούς χρυσοῦ βεῦσαι πάντοθεν. Ἄλλ' οὐκ ἠθέ- λησεν, ἀλλ' ἀφῆκεν εἶναι πολλοὺς ἐν πτωχείᾳ, διὰ τε τὸ ἐκείνοις, διὰ τε τὸ σοὶ συμφέρον. Καὶ γὰρ πρὸς ἀρετὴν ἐπιτηδειώτερον πενία πλουτοῦ· καὶ τοῖς ἐν ἀμαρτήμασι καθεστηκόσιν οὐ μικρὰ παραμυθία γί- νεται ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς δεομένους βοήθειας, καὶ το- σαύτη τοῦ πράγματος σπουδῆ τῷ Θεῷ, ὅτι καὶ παραγενόμενος, καὶ σάρκα περιβαλλόμενος, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφείς, οὐ παρητήσατο, οὐδὲ αἰσχύνης ἀξίον εἶναι ἐνόμισεν οἰκονομεῖν αὐτὸς τὰ τῶν πενήτων. [257] Καίτοι γε τοσοῦτους ἐργασάμε- νος ἄρτους, καὶ πάντα ἐξ ἐπιτάγματος ποιῶν ἄπερ

ἤθελε, καὶ δυνάμενος δεῖξαι μυρίους ἀθρόον θησαυρούς, οὐκ ἐποίησε τοῦτο· ἀλλὰ γλωσσόκομον ἔχειν ἐκέλευσε τοῖς μαθηταῖς, καὶ τὰ βαλλόμενα βαστάζειν, καὶ τοῖς δεομένοις ἐκείθεν ἐπικουρεῖν. Ὅτε γοῦν τῷ Ἰούδα περὶ τῆς σφοδρίας αἰνιγματωδῶς διελέγετο, μὴ συνιέντες οἱ μαθηταὶ τὸ λεχθὲν, ἐνόμισαν, φησὶν, ὅτι εἶπεν αὐτῷ ἵνα τοῖς πτωχοῖς τι δῶ. Καὶ γὰρ τὸ γλωσσόκομον αὐτὸς, φησὶν, εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐδάστυζε. Πολὺς γὰρ τῷ Θεῷ λόγος ἐλέους, οὐ τοῦ παρ' αὐτοῦ μόνον εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοῦ παρ' ἡμῶν εἰς τοὺς συνδούλους ὀφειλόντος γίνεσθαι· καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ. καὶ ἐν τῇ Καινῇ μυρίους ὑπὲρ τούτου τίθισι νόμους, κελύων διὰ πάντων εἶναι φιλάνθρωπον, καὶ διὰ ῥημάτων, καὶ χρημάτων, καὶ πραγμάτων. Καὶ Μωϋσῆς ἄνω καὶ κάτω τοὺς περὶ τούτων διασπείρει λόγους ταῖς νομοθεσίαις ἀπάσαις· καὶ οἱ προσῆται ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦτο βοῶσιν, ὅτι Ἐλεσθ' θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· καὶ οἱ ἀπόστολοι πάντες συνωδᾷ τούτοις καὶ ποιοῦσι καὶ λέγουσι. Μὴ τοῖνον καταμελῶμεν τοῦ πράγματος· οὐ γὰρ τοὺς πένητας, ἀλλ' αὐτοὺς ἡμᾶς τὰ μέγιστα ὠφελοῦμεν, καὶ μελίζονα λαμβάνομεν ὧν παρέχομεν.

ς'. Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς λέγω νῦν, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ πολλαῖς πρὸς τοὺς δεομένους ἀκριβολογοῦνται, καὶ πατριδα ἐξετάζοντες, καὶ βίον, καὶ τρόπους, καὶ ἐπιτήδευμα, καὶ τὴν τοῦ σώματος εὐεξίαν, ἐγκλήματα ποιούμενοι, καὶ μυρίας ὑπὲρ ὑγιείας ἀπαιτοῦντες εὐθύνας. Διὰ τοι τοῦτο, καὶ πολλοὶ πηρώσεις ὑπεκρίναντο σώματος, ἵνα τὴν ὠμότητα τὴν ἡμετέραν καὶ τὴν ἀπανθρωπίαν τῷ τῆς συμφορᾶς ταύτης ἐπικάμψωσι δράματα. Καὶ τὸ μὲν, θέρους ὄντος, ταῦτα ἐγκαλεῖν, δεῖνόν ἐστιν, οὐχ οὕτως δεῖνόν ἐστι· τὸ δὲ ἐν κρυμῷ καὶ ψῦχει οὕτως ὠμὴν καὶ ἀπάνθρωπον γίνεσθαι δικαστήν, καὶ μηδεμίαν ἀπονεμῖν τοῖς ἀργοῦσι συγγνώμην, οὐκ ἂν ἔχοι τινὰ ὠμότητος ὑπερβολὴν; Τί οὖν ὁ Παῦλος, φησὶν, ἐνομοθέτει Θεσσαλονικεῦσι, λέγων· *Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω*; Ἴνα καὶ σὺ ταῦτα ἀκούσης, καὶ μὴ πρὸς ἐκεῖνον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς σαυτὴν διαλέγη τὰ τοῦ Παύλου ῥήματα. Οἱ γὰρ τοῦ Παύλου νόμοι οὐχὶ τοῖς πένησι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν κεῖνται. Εἶπω τι φορτικὸν καὶ ἐπαχθές· οἶδα μὲν ὅτι ὀργεῖσθε· πλὴν ἀλλ' ὁμως ἐρῶ· οὐδὲ γὰρ ὥστε πλῆξαι, ἀλλ' ὥστε διορθῶσαι τοῦτο λέγω. Τούτοις μὲν ἀργίαν ἐγκαλοῦμεν, πρᾶγμα καὶ συγγνώμης πολλαῖς ἄξιον· αὐτοὶ δὲ ἐργαζόμεθα τοιαῦτα πολλαῖς, ἃ πάσης ἀργίας ἐστὶ χαλεπώτερα. Ἄλλ' ἐγὼ πατρῶον ἔχω κληρὸν, φησὶν. Ἐπεὶ οὖν οὗτος πένης ἐστὶ, καὶ ἐκ πενήτων, καὶ οὐκ ἔσχε προγόνους εὐπόρους, ἀπόλλυσθαι δίκαιος, εἰπέ μοι; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα ἐλεεῖσθαι καὶ κατοικτεῖρεσθαι ἄξιος ἂν εἴη παρὰ τῶν ἐχόντων. Σὺ μὲν γὰρ πολλαῖς διημερεύων τὴν ἡμέραν ἐν θεάτροις, ἢ ἐν συνεδρίοις καὶ συλλόγοις οὐδὲν ἔχουσι κέρδος, καὶ μυρίους λέγων κακῶς, οὐδὲν ἡγῆ ποιεῖν δεῖνόν, οὐδὲ ἀργεῖν τὸν δὲ ἄθλιον τοῦτον καὶ ταλαίπωρον πᾶσαν ἀναλλασκοντα τὴν ἡμέραν ἐν ἱκετηρίαις, ἐν δάκρυσι, ἐν μυρίᾳ ταλαιπωρίᾳ, κρίνεαι, καὶ εἰς [258] δικαστήριον ἔλκει, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖς; Καὶ τοῦ ταῦτα γνώμης ἀνθρωπίνης, εἰπέ μοι; Ὅστε δταν λέγης, τί οὖν ἐροῦμεν τῷ Παύλῳ; μὴ τοῖς πένησιν, ἀλλὰ καὶ σαυτῷ διαλεγόμενος ταῦτα λέγε. Ἄλλως δὲ, μὴ τὴν ἀπειλὴν ἀναγίνωσκε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν συγγνώμην· ὁ γὰρ εἰπὼν, *Εἰ τις μὴ ἐργάζεται, μηδὲ ἐσθιέτω*, προσέθηκεν· *Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοί, μὴ ἐκκαθήσητε τὸ καλὸν ποιοῦντες*. Ἄλλὰ τίς αὐτῶν ἢ εὐπρόσωπος πρόφασις· Δραπέται τινὲς εἰσι, φησὶ, καὶ ξένοι,

καὶ μαστιγίαι, καὶ τὰς αὐτῶν ἀφέντες πατριδας, εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν συβρέουσι. Διὰ τοῦτο οὖν ἀγανακτεῖς, εἰπέ μοι, καὶ τὸν στέφανον τῆς πόλεως διατίλλεις, ὅτι κοινὸν λιμένα πάντες αὐτὴν εἶναι νομίζουσι, καὶ τῆς ἐνεγκούσης τὴν ἄλλοτριαν προτιθέας; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν ἀγάλλεσθαι ἔδει καὶ χαίρειν, ὅτι καθάπερ εἰς κοινὸν ἐμπόριον τὰς ὑμετέρας χεῖρας τρέχουσιν ἅπαντες, καὶ μητέρα κοινήν εἶναι ταύτην τὴν πόλιν νομίζουσι. Μὴ δὴ διαφθεῖρητε τὸ ἐγκώμιον, μηδὲ ἀκρωτηριάσητε τὸν ἔπαινον πάντων ὄντα αὐτῇ καὶ ἀρχαῖον. Καὶ γὰρ ποτε λιμοῦ μέλλοντος εἰς τὴν γῆν ἐμβαλεῖν ἤπασαν, οἱ τὴν πόλιν ταύτην οἰκοῦντες τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις καθημένοις, αὐτοῖς δὲ (ἢ δὴ) τούτοις, περὶ ὧν ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος ἄσπας κενήνεται, διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου χρήματα ἐπεμψαν οὐκ ὀλίγα. Τίνος οὖν ἂν εἴημεν ἡμεῖς συγγνώμης ἄξιον, ποίας καὶ ἀπολογίας, δταν εἰ μὲν πρόγονοι οἱ ἡμέτεροι καὶ τοὺς πόρρωθεν καθημένους φαίνονται διὰ τῶν οικειῶν τρέφοντες χρημάτων, καὶ αὐτοὶ πρὸς ἐκεῖνους τρέχοντες· ἡμεῖς δὲ καὶ τοὺς ἀλλαχόθεν πρὸς ἡμᾶς καταφεύγοντας ἀπεικονόμεν, καὶ ἀπαιτῶμεν εὐθύνας ἀκριβεῖς, καὶ τῆς εἰδοῦτες, ὅτι μυρίων ὑπεύθυνοι ἔσμεν κακῶν; Κἂν ὁ Θεὸς οὕτως ἀκριβῶς τὰ κατ' ἡμᾶς ἐξετάσῃ, ὥσπερ ἡμεῖς τὰ τῶν πενήτων, οὐδεμιὰς τευξόμεθα συγγνώμης, οὐδὲ ἐλέου τινός· *Ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνεται, φησὶ, καὶ ἡμεῖς κριθήσεσθε*. Γενοῦ τοῖνον φιλάνθρωπος καὶ ἡμερος τῷ συνδούλῳ, καὶ πολλὰ ἄρεα τῶν ἡμαρτημένων, καὶ ἐλέησον, ἵνα καὶ αὐτὸς τοιαύτης τύχης τῆς ψήφου. Τί πράγματα σαυτῷ πλέκει; τί περιεργάζῃ; Ἄρα εἰ προσέταξεν ὁ Θεὸς βίους ἐρευνᾶν, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖν, καὶ πολυπραγμονεῖν τρόπους, οὐκ ἂν ἐδυσχεραῖνον πολλοὶ; εἰς ἂν εἶπον πρὸς ἑαυτούς· Τί πτε τοῦτό ἐστι; δίσκολον ἡμῖν τὸ πρᾶγμα κατῆστον ὁ Θεός· μὴ γὰρ δύναμεθα τὴν ἐτέρων ζῶν ἐξετάζειν; μὴ γὰρ ἴσμεν τὰ ἡμαρτημένα τῷ δεῖνι; Οὐκ ἂν πολλοὶ πολλα ταῦτα εἶπον; Νῦν δὲ, ὅτε πάσης ἡμᾶς τοιαύτης πολυπραγμοσύνης ἀπήλλαξε, καὶ ὑπέσχετο δώσειν ἀπηρητισμένον τὸν μισθόν, κἂν πονηροί, κἂν χρηστοὶ οἱ λαβέοντες ὥσιν, ἑαυτοῖς πρᾶγματα ἐπισπώμεθα. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον, φησὶν, ὅτι χρηστοῖς, καὶ τοῖς μὴ τοιοῦτοις δόντες ληψόμεθα τὸν μισθόν; Ἄφ' ὧν αὐτὸς εἶπεν· *Ἐψχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιπρεαζόντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὡμῶν, τοῦ ἐν τοῖς σφρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτὸς ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῖς καὶ ἀγαθοῖς, καὶ βρῆχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους*. Ὅσπερ οὖν ὁ Δραπέτης σου, μυρίων αὐτὸν βλασφημούντων, μυρίων πορνεούτων, κλεπτόντων, ληστευόντων, τάφους ἀνορυπτόντων, μυρία ἐργαζομένων κακᾶ, [259] οὐκ ἀρίσταται τῆς εἰς ἅπαντας εὐεργεσίας, ἀλλὰ τοὺς κινήσας τὴν ἀκτίνα, κοινούς τοὺς ἡμυρους, καὶ τοὺς καρποῖς τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς προτίθισι, τὴν φιλάνθρωπίαν ἐπιδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ· οὕτω καὶ σὺ ποιῆσον, καὶ δταν ἐλέους καιρὸς ἦ καὶ φιλάνθρωπίας, διόρθου τὴν πεινίαν, λύε τὸν λιμὸν, ἀπάλλαττε τῆς θλίψεως, μηδὲν περαιτέρω περιεργάζου. Εἰ γὰρ δὴ μέλλομεν βίους ἐρευνᾶσθαι, οὐδέποτε οὐδένα ἀνθρώπων ἐλεήσομεν· ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀκαίρου ταύτης πολυπραγμοσύνης ἐμποδισθέντες, ἄκαρποι καὶ πάσης ἐρημίας βοηθείας διαμενοῦμεν, καὶ πολὺν ὑποστησόμεθα πόνον εἰκῆ καὶ μάτην. Διὸ δὴ παρακαλῶ τὴν ἄκαιρον ταύτην περιεργίαν ἐκβαλόντας, τοὺς δεομένους διδόναι πᾶσι, καὶ μετὰ πολλῆς τοῦτο ποιεῖν τῆς δαφιλίας, ἵνα καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην πολλοῦ τοῦ

pium habere discipulos jussit, et quæ iam mittebantur portare, atque inde egenis subministrare. Nam cum Judam ænigmatically de proditione alloqueretur, non intelligentes discipuli quod dicebatur, putabant, inquit, ipsum dixisse illi ut pauperibus aliquid daret: nam *Marsupium*, inquit, *ipse habebat, et quæ immittebantur portabat* (Joan. 12. 6). Magnam quippe Deus rationem habet de misericordia, non de sua tantum erga nos, sed de nostra etiam in conservos: quare de re multas et in Veteri et in Novo Testamento leges constituit, hominem jubens et verbis et pecuniis et operibus benignum esse. Hac de re passim Moyses in legibus sermonem inserit: hoc ex persona Dei prophetæ clamant, *Misericordiam volo, et non sacrificium* (Osee 6. 6): apostoli quoque iis consona et faciunt et dicunt (Matth. 9. 13). Ne itaque rem illam negligamus: non enim pauperibus tantum, sed nobis ipsis maxime prosumus, majoraque accipimus, quam præbemus.

6. *Non perquirenda egenorum vita ut eleemosyna erogetur.* — Hæc non sipe causa nunc dico, sed quia plerique egenos curiose interrogant, inquirent patriam, vitam, mores, artem, corporis valetudinem: accusationes intentant, et sexcentas de sanitate rationes repetunt. Ideoque multi corporis mutilationes simulant, ut fictæ calamitatis artificio crudelitatem immanitatemque nostram flectere valeant. Et æstate quidem taliter criminari, grave licet sit, non usque adeo tamen græve est: hyeme vero urgente frigore ita se inhumanum et ferum præstare judicem, veniamque nullam otiosis concedere, annon summæ crudelitatis fuerit? Cur itaque Paulus, dicit aliquis, Thesalonicensibus hanc legem ferebat: *Si quis non vult laborare, nec manducet* (2. Thes. 3. 10)? Ut et tu hæc audias, et non ipsum tantum, sed te quoque hisce Pauli verbis compelles. Pauli quippe leges non pauperibus tantum, sed etiam nobis positæ sunt. Dicam aliquid onerosum et molestum: scio fore ut vos succenseatis; attamen dicam: non enim ut offendam, sed ut emendem dico. Illis otium objicimus, rem sæpe venia dignam: nos autem ea perpetramus, quæ otio longe graviora sint. At ego, inquit, paternam hereditatem habeo. An ergo, dic mihi, quia ille pauper est et ex pauperibus ortus, nec opulentos majores habuit, dignus est qui pereat? Profecto ea ipsa de causa commiseratione et misericordia apud divites dignus fuerit. Tu quidem sæpe diem in theatris transigens, vel in consessibus, colloquiisque, ex quibus nihil accedit lucri, multis obloqueris, nihilque mali te facere nec otiosum esse putas: hunc vero miserum et ærumnosum, qui in precibus, lacrymis milleque ærumnis toto die versatur, damnas, ad tribunal trahis, de eoque rationes exposcis? Hæcine, quæso, humani sunt animi? Igitur quando dicis, Quid dicemus Paulo? tu ea ipsa tibi, non pauperibus dicitis. Alioquin vero, ne minas ejus tantum legas, sed et veniam quoque: nam qui dicit, *Si quis non laborat, nec manducet*, adjecit: *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes* (2. Thes. 3. 13). At quoniam illi specioso obtenta utantur? Fugitivi sunt, inquit, peregrini,

verberones, qui sua relicta patria in civitatem nostram confluunt. Ideone, quæso, stomacharis, et civitatis coronam vellicas, quia omnes eam communem esse portum existimant, et propria alienam præferunt? Imo vero hac de causa exsultare oportuit ac letari, quia ad manus vestras, quasi ad communis quoddam emporium, omnes accurrunt, et communem matrem hanc civitatem esse arbitrantur. Ne, quæso, tantum eorum labefactetis, neque antiquam hanc paternamque laudem decidatis. Olim namque cum cup fames totam orbem invasura esset, hujus civitatis incolæ Jerosolymitanis, iisdem ipsis, de quibus jam sermo habetur, per Barnabam et Paulum pecuniarum non paucas miserunt (Act. 11. 30). Qua igitur fuerimus venia, qua defensione digni, quando majores quidem nostri etiam procul positos suis pecuniis, etiam ad ipsos accurrentes, aluerunt: nos vero eos, qui aliunde ad nos confugiunt, pellimus, deque illis rationes expetimus, cum sciamus nos plurimorum malorum esse reos? Quod si Deus ita diligenter nos scrutaretur, ut nos causam pauperum, nullam veniam vel misericordiam consequeremur: *In quo enim iudicio*, inquit, *judicabitis, iudicabitini* (Matth. 7. 2). Est igitur benignus humanisque conservo: multaque peccata dimitte, ac misericordiam exerce, ut et ipse talem impetres sententiam. Quid tibi ipsi negotia facessis? quid curiose scrutaris? Si Deus præcepisset ut aliorum vitam scrutaremur, rationes exposceremus, moresque curiose disquireremus, annon multi id molles ferrent? annon intra se dicerent, Quid igitur hoc est? difficilem nobis rem Deus præscripsit: an possumus aliorum vitam examinare? num scimus quænam ille talis peccata admiserit? Annon multi similia plurima dicerent? Nunc vero, cum nos ab hujusmodi perquisitione liberavit, ac mercedem nobis perfectam se daturum pollicitus est, siye mali sive boni sint illi, qui accipiunt, nobis ipsis negotium facessimus. Et unde hoc liquet, inquit, quod siye bonis, siye malis dedimus, mercedem accepturi simus? Eo quod ipse dixerit: *Orate pro insectantibus, et calumniantibus vos, ut sitis similes Patris vestri, qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos* (Matth. 5. 44. 45). Quemadmodum ergo Dominus tuus, cum innumeri ipsum blaphemant, innumeri fornicentur, furentur, latrocinentur, sepulcra effodiant, infinita mala perpetrent, a suis erga omnes beneficiis non absistit; sed communes radios, communes umbras et fructus terræ profert, suam exhibens erga homines beneficentiam: sic et tu facito, et cum tempus misericordiae humanitatisque exhibendæ adfuerit, pauperes fore, famem sedam, ab ærumnis libera, nihil ulterius scrutare. Nam si vitam hominum curiose disquiramus, nullus unquam miseremur: sed hæc intempestiva curiositate præpediti, absque fructu, et omni adjumento destituti manebimus, multumque laboris frustra et incassum suscipiemus. Quapropter rogo, inopportunam hanc curiositatem abjicientes, egenis omnibus largiamur, idque abundanter faciamus, ut et ipsi illo die magnam a

Deo misericordiam et benignitatem consequamur ;
quam nos omnes obtinere contingat, gratia et beni-
gnitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri,

simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor,
nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD TRES HOMILIAS IN ILLUD APOSTOLI,

An Chrysostomi sint necne tres sequentes homiliæ ausus est quispiam dubitare, cum tamen ita sese prodatur Chrysostomi stylus, dicitio, tropus, ut si quis vel prioribus labris ejus conciones attigerit, eundem ipsum S. doctorem loquentem statim agnoscat. Dubitandi causæ viro alioquin docto et fæcundo hujusmodi fuere : quod nempe hic concionator hom. I, num. 3, Semipelagianis favere videatur, cum dicit, de initio fidei loquens : *Neque enim Deus, neque Spiritus gratia nostrum prævenit propositum : sed tametsi vocet, exspectat tamen ut sponte et propria voluntate accedamus, ac tum demum, cum accesserimus, nobis suum totum exhibet auxilium.* Verum tum ex præcedentibus subsequenterque hac in homilia Chrysostomi verbis, tum etiam ex aliis huic similibus per diversa ejus opera dispersis locis demonstrari potest, licet non pauca quæ supra dictis consonant, subinde apud Chrysostomum occurrant, eum tamen vere ad initium fidei gratiæ auxilium necessarium esse censuisse. Quia vero quæ ad gratiam spectant, nondum in controversiam vocata, necdum erant certis vocum limitibus circumscripta, ideo aliqua similia apud Chrysostomum, hæc obiter loquentem, occurrunt ; unde si quis hinc *voûeta* ; sententiam ferat, is plane in S. doctoris scriptis sese peregrinum esse comprobet. Verum alius ad hæc fusius pertractanda nobis est constitutus locus. Aliam dubitandi causam effert is ipse qui priorem protulit : Sub initium tertiæ homiliæ,

DE VERBIS APOSTOLI

HABENTES AUTEM EUNDEM SPIRITUM FIDEI, SICUT SCRIPTUM EST (2. Cor. 4. 13). ITEM DE HIS VERBIS, CREDIDI, PROPTER QUOD LOCUTUS SUM (Psal. 115. 10), ET DE ELEEMOSYNA (a).

1. Sapientissimi medici ubi vident ulcus egere ferro, admovent quidem sectionem, sed hoc faciunt non sine affectu, et commiseratione, verum et mœrent et gaudent non minus quam ipsi qui secantur : mœrent quidem propter dolorem quem secando inferunt ; gaudent autem propter sanitatem, quæ hoc modo comparatur. Idem et Paulus fecit, sapiens ille animarum medicus. Corinthios enim cum acriori objurgatione opus haberent increpans, lætatus est simul et tristatus : tristabatur quod dolorem inferret, lætabatur quod prodesset. Et utrumque hoc significans

(a) Collata cum codicibus Mss. Colb. 970 et 1030.

dicebat : *Quare etiamsi contristavi vos per priorem epistolam, non me pœnitet, tametsi pœnituerat* (2. Cor. 7. 8). Cur pœnituerat ? et cur non pœnitet ? Pœnituerat, quia acrius objurgavi ; non pœnitet, quia erratum correxi. Et ut scias hanc esse causam, audi quid sequatur : *Video namque quod epistola illa, tametsi ad tempus, contristavi vos : nunc gaudeo, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad pœnitentiam* (Ib. v. 9). Etiamsi ad tempus vos contristavi, molestia illa momentanea fuit, inquit : utilitas autem ejus perpetua. Permittite nunc mihi quoque his verbis apud dilectionem vestram uti : quare

ἐλλοῦς καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τύχω-
μεν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ
φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ’

οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἀμήν.

HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM, ETC.

inquit ille, hic scriptor dicit, a Pauli tempore quingentos elapsos annos esse, quæ longe recentiorum Chrysostomo auctorem arguant. Hanc vero nullam esse dubitandi rationem statim advertet, quisquis lectioni Chrysostomi assuetus, perpetuam ejus in annorum calculis negligentiam observaverit. Sic non semel ille annos quingentos enumerat a postrema templi Jerosolymitani destructione, quæ aliquot annis Pauli mortem subsecuta est. Sic et alibi passim ἀναχρονισμοί, in scriptore nempe temporum rationem parum curante,prehenduntur.

Antiochiæ habitas fuisse tres hasce conciones, arguunt ea, quæ de monachis habet, verticem montium occupantibus, asperamque vitæ rationem agentibus. Quos sane monachos in vicinis montibus degentes, in Antiochenis homiliis sæpe commemorat, secus vero in Constantinopolitanis. De anno autem ne conjectura quidem loqui possumus. In hisce porro homiliis de eroganda eleemosyna præcipue agitur: quod argumentum summe est a Chrysostomo frequentatum. In secundæ homiliæ priorè parte multa contra Manichæos effert, pluribusque demonstrat, Vetus Testamentum cum Novo consonare, atque unum et eundem esse utriusque legislatorem.

Interpretatio Latina est Sigismundi Gelenii, quam aliquot in locis castigavimus.

[260] ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΝ ΡΗΣΙΝ

Τὴν λέγουσαν, « Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον » καὶ εἰς τὸ,
« Ἐπίστευσα, διό ἐλάλησα, » καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Οἱ σφώτατοι τῶν λατρῶν ἐπειδὴν ἴδωσιν ἕλκος σιζήσου δεόμενον, ἐπάγουσι μὲν τὴν τομήν, ἐπάγουσι δὲ οὐκ ἀναλγήτως, οὐδὲ ἀσυμπαθῶς, ἀλλὰ καὶ ἀλγοῦσι καὶ χαίρουσιν αὐτῶν οὐχ ἥττον τῶν τενομένων· καὶ ἀλγοῦσι μὲν διὰ τὴν ἐκ τῆς πληγῆς γινομένην ὀδύνην, χαίρουσι δὲ διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς τικτομένην ὑγίειαν. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν ὁ σοφὸς τῶν ψυχῶν λατρός. Κορινθίοις γὰρ ποτε δεόμενοις ἐπιτιμήσεως σφοδρότερας ἐπιτιμήσας, καὶ ἦσθη καὶ ἐλυπήθη· ἐλυπήθη μὲν, ὅτι ὀδύνησεν, ἦσθη δὲ, ὅτι ὠφέλησεν. Καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα δηλών, ἔλεγεν· Ὅστε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ, οὐ

μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην. Διὰ τί μεταμέλου; διὰ τί δὲ πάλιν οὐ μεταμέλη; Μετεμελόμην, ἐπειδὴ σφοδρότερον ἐπληξα· οὐ μεταμέλομαι, ἐπειδὴ διώρθωσα. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· Βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκαίρη, εἰ καὶ πρὸς ὦραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς· τὴν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. Εἰ καὶ πρὸς ὦραν ἐλύπησα ὑμᾶς, τὸ λυπητήριον ἂν πρόσκαιρον, φησὶ, τὸ δὲ ὠφέλιμον διηνεκές. Δότε δὴ καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα, παρακαλῶ, πρὸς τὴν ἀγά-

α Ὑνὸς mss. habet τὸ λυπηρόν.

ἦν τὴν ἑμετέραν εἰπεῖν· ὥστε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐπὶ τῇ προτέρᾳ παραινέσει, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην· βλέπω γάρ, ὅτι ἡ παραινέσις ἐκείνη καὶ ἡ συμβουλή, εἰ καὶ πρὸς ὦραν ὑμᾶς ἐλύπησεν, ἀλλ' ἡμᾶς μείζονως ἠέφρανεν, Ὅχι ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς πόσῃν κατειργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν; Λαμπρότερος ἡμῖν σήμερον ὁ σύλλογος, φαιδρότερον τὸ θέατρον, πλείων τῶν ἀδελφῶν ὁ χῆρος. Αὕτη ἡ σπουδὴ τῆς λύπης ἐκείνης καρπὸς.

Διὰ τοῦτο, δὸν ὠδυνήθητι τότε, τοσοῦτον νῦν χαίρω; ὁρῶν τὴν ἀμπελὸν ἡμῖν τὴν πνευματικὴν τῷ καρπῷ βριθῆμένην. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐδεσμάτων τῶν αἰσθητῶν φέρεται τινὰ φιλοτιμίαν καὶ εὐφροσύνην τῷ κελουόντι τῶν δαιτυμόνων τὸ πλῆθος, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἐδεσμάτων τῶν πνευματικῶν τοῦτο γένοιτο· ἂν καίτοι ἦε ἐκεῖ τὸ πλῆθος τῶν κεκλημένων μᾶλλον ἀναλίσκει τὰ παρακείμενα, καὶ δαπάνην ἐργάζεται πλείω· Ἐξαυθα δὲ [261] τούναίτιον, οὐ μόνον οὐκ ἀναλίσκει τὸ πλῆθος τῶν κεκλημένων, ἀλλὰ καὶ πλεονάζει τὴν τράπεζαν· εἰ δὲ ἐκεῖ ἡ δαπάνη ἦδονη ἐργάζεται, πολλῷ μᾶλλον ἐναυθα πρόσδος· τοῦτο ἐργάζεται· καὶ γὰρ τοιαύτη τῶν πνευματικῶν ἡ φύσις, εἰς πολλοὺς διανεμομένη, μᾶλλον αὐξεται. Ἐπεὶ οὖν πλήρης ἡμῖν ἡ τράπεζα, προσδοκῶ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐνηχῆσαι ἡμῶν τῇ διανοίᾳ. Ὅταν γὰρ ἴδῃ πολλοὺς παρόντας, τότε δαφιλεστέραν ἡρατίζεται τὴν ἐστίασιν· οὐκ ἐπειδὴ τῶν ὀλίγων καταφρονεῖ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς τῶν πολλῶν ἐφίεται σωτηρίας. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Παῦλον παράτρηγοντὰ εἰς ἄλλας πόλεις, ἐν Κορίνθῳ μένειν ἐκέλευσε φανεῖς ὁ Χριστὸς, καὶ εἰπὼν· *Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς, διότι ἰδοὺ πόλις ἐστὶ μοι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ*. Εἰ γὰρ ὑπὲρ ἐνδὸς ἑροβάτου ὄρη καὶ νάπας καὶ τὴν ἀβατον ἔπεισι χώραν ὁ ποιμὴν, ὅταν πολλά ἑροβάτα μέλλῃ βραθυμίας καὶ πλάνης ἀπάγειν, πῶς οὐ πῶλλον ἐπιδείξεται σπουδὴν; "Ὅτι γὰρ οὐδὲ τῶν ὀλίγων καταφρονεῖ, ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· *Ὅχι ἐστὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα ἀπολήθῃται ἐν τῶν μικρῶν τούτων*. Οὕτε οὖν ἡ ὀλιγότης, φησὶν, ὅστις ἡ εὐτέλεια ὑπεριδεῖν αὐτὸν πείθει τῆς σωτηρίας ἡμῶν.

β'. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη μὲν αὐτῷ τῶν μικρῶν καὶ ἐλαχίστων ἡ πρόνοια, τοσαύτη δὲ τῶν πολλῶν, τὸ πᾶν ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν ῥοπήν ῥίψαντες, ἐπὶ τὴν Παύλου ῥηθῆν τὴν σήμερον ἀναγνωσθεῖσαν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Τίς δὲ ἡ ῥῆσις β; *Ὅτι δὲ ἂν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκηνώσῃ, φησὶ, καταλυθῆ*. Μᾶλλον δὲ ἀνωτέρω καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ νοήματος Πυμενί: Καθάπερ γὰρ τινες πηγὴν ἀνιχνεύοντες, εἴτα διάβροχον ἰδόντες χωρῖον, οὐκ ἐκεῖ διασκάπτουσι μόνον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς νοτίδος αὐτῆς καὶ τῆς φλεθὸς χειραγωγούμενοι ἐνδοτέρω χωροῦσιν, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν ῥίζαν καὶ τὴν ἄρχὴν τῶν νερμάτων ἔλθωσιν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Πηγὴν εὐρόντες πνευματικὴν ἐκ τῆς Παύλου σοφίας ἐμεύσαμεν, ὥσπερ ὑπὸ τινος φλεθὸς τῆς ῥηθῆσις χειραγωγούμενοι, πρὸς τὴν ῥίζαν αὐτὴν ἀναβῆμεν τοῦ νοήματος. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ ῥίζα; *Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διό*

ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Τί λέγεις; ἂν μὴ πιστεύσης, οὐ λαλεῖς, ἀλλὰ ἀφωνος ἔστηκας; *Ναί, φησὶν· οὐδὲ διαῖραι στόμα δύναμαι χωρὶς πίστεως, οὐδὲ κινήσαι γλῶτταν, οὐδὲ ἀνοῖξαι χεῖλη, ἀφωνος ὁ λογικὸς ἔστηκα χωρὶς τῆς ἐκεῖθεν διδασκαλίας*. Καθάπερ γὰρ, ῥίζης μὴ πεφυτευμένης, οὐκ ἂν βλαστῆσει καρπὸς· οὕτω, πίστεως μὴ προκατάβλημένης, οὐκ ἂν προέλθοι διδασκαλίας λόγος. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· *Καρδίᾳ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, ὑπόσταται δὲ ὁμολογῆται εἰς σωτηρίαν*.

Τί τοῦ δένδρου τούτου βέλτιον, ἢ ἴσον γένοιτο· ἂν, ὅταν μὴ οἱ κλάδοι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ῥίζα φέρῃ καρπὸν; ἢ μὲν δικαιοσύνην, οἱ δὲ σωτηρίαν; *Διὰ τοῦτο φησὶ· Πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν*. Καθάπερ γὰρ τὰ ὑπότρομα μέλη καὶ τῷ γῆραρ καρειμένα βακτηρία μετὰ ἀσφαλείας χειραγωγούσα οὐκ ἀφίησι ὀλισθῆσαι καὶ καταπεσεῖν, οὕτω δὲ καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν [262] σεσαλευμένην καὶ περιφερομένην ὑπὸ τῆς τῶν λογισμῶν ἀσθενείας, βακτηρίας ἀσφαλῆ στερον ἢ πίστις ἔλκουσα, καὶ τῇ τῆς οἰκείας ἰσχύος ἐπαναπαύουσα δυνάμει, στηρίζει μετὰ ἀκριβείας, καὶ οὐκ ἀφίησιν ὑποσκελισθῆναι ποτε, τὸ τῶν λογισμῶν ἀσθενὲς τῇ τῆς οἰκείας ἰσχύος περιουσίᾳ διορθουμένη, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ ἀπελαύνουσα ζῆρον, καὶ τὴν ψυχὴν, ὥσπερ ἐν ὀκνῷ σκοτεινῷ, τῷ θορόδῳ τῶν λογισμῶν καθημένην τῷ οἰκείῳ φωτὶ καταυγάζουσα. Διὰ τοῦτο αὐτῆς ἀπεστερημένοι, τῶν ἐν σκότει διατριβόντων οὐδὲν ἀμείνον διακείνται, ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνοι καὶ τόχως προσπταίουσιν, καὶ τοῖς ἀπαντῶσι προσρήγνυται, καὶ εἰς βάραθρα καὶ κρημνοὺς καταφέρονται, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῖς ὄρατος οὐδὲν, οὐκ ὄρατος τῷ χειραγωγούντῳ φωτὸς· οὕτω καὶ οἱ τῆς πίστεως ἀπεστερημένοι, καὶ ἀλλήλοισι προσεβράγγισαν, καὶ τοίχῃσι προσέπταίσαν, καὶ τέλος εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον φέροντες ἑαυτοὺς κατακρήμνισαν.

γ'. Καὶ μάρτυρες τῶν λόγων τούτων οἱ τὴν ἐξωθεν αὐχθύντες σοφίαν, οἱ μέγα ἐπὶ τῷ πύργῳ, καὶ τῷ τρίθῳ, καὶ τῇ βακτηρίᾳ φρονούντες. Μετὰ γὰρ μακροῦς καὶ πολλοὺς διαούλους λόγων, τοὺς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κειμένους λίθους οὐκ εἶδον· εἰ γὰρ ὡς ἱθους αὐτοὺς ἐώρων, οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐνόμισαν εἶπα θεοῦς. Καὶ ἀλλήλοισι ἐκ προσεβράγγισαν, καὶ εἰς αὐτῆς ἀσεβείας τὸν βαθύτατον κρημὸν κατηνέχθησαν, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἡ διὰ τὸ λογισμῶδες ἐκπρῆψαι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἅπαντα. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος δηλώνει λέγων· *Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογοῖσι αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδίᾳ· φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν*. Εἴτα λέγων τοῦ σκότους καὶ τῆς μωρίας τὴν ἀπέδειξεν, ἐπήγαγεν· *Ἡλλαξάν τὴν δόξαν τοῦ ἀσθάστου θεοῦ ἐν ὁμοιωμάτι εἰκότως οὐκ εἶδον, καὶ ἔρκετων*. Ἀλλὰ τοῦτο ἅπαν τὸ σκότος ἐπεισελοῦσα ἡ πίστις διεσκέδασεν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ ὁμοιωμένου αὐτῆν· καὶ καθάπερ πλοῖον ὑπὸ τῆς τῶν πνευμάτων ἐμβολῆς κλυδιονίζομενον καὶ ταῖς τῶν κυμάτων ἐπανοστήσει περιαντιλούμενον ἐξαρηθῆναι ἀγκυρα πάντοθεν ἴστησι, καὶ ἐν μέσῳ ριζοῖ τῷ πελάγει· οὕτω δὲ καὶ τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον ὅταν οἱ προσπίπτοντες ἐξωθεν λογισμοὶ κλυδιονίζωσιν, ἀγκύρας ἀσφαλέστερον ἐπιπέ-

^a Alli πρόποδο.

^b Τίς δὲ ἡ ῥῆσις; Hæc omittit cod. 748, nec legisse videtur Gelenius.

^c Mss ὑπὲρ τῆς. Editi ὑπὸ τῆς.

etiamsi contristavi vos per priorem admonitionem, non me poenitet, tametsi poenituerat: video enim admonitionem illam et consilium, tametsi ad tempus nos contristavit, mihi tamen magnam lætitiā attulisse, *Non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad poenitentiam.* Ecce enim hoc ipsum quod contristati estis secundum Deum, quantum in vobis excitavit alacritatis? Luculentior est hodie noster conventus, festivius nostrum theatrum, numerosior fratrum chorus. Hæc ipsa alacritas tristitiæ illius est fructus.

Dona spiritualia largitione crescunt. Corinthi commorari cur jussus Paulus. — Ideo quantum tunc indolui, tantum nunc gaudeo, videns spiritualem hanc nostram vineam fructibus refertam. Si enim in vulgaribus istis conviviis honorem quemdam et hilaritatem convivatori affert convivarum frequentia, quanto magis in spiritualibus his conviviis idem fieri convenit: quamvis illic invitorum multitudo magis absumat ea, quæ apponuntur, majorique sit sumptui: hic autem contra, nedum absumat mensas vocatorum multitudo, abundantiam quoque parit; quod si illic sumptus voluptatem affert, quanto magis hic idem faciet accessio et reditus? Hæc est enim spiritualium rerum natura, quo pluribus distribuuntur, hoc amplius crescunt. Quoniam igitur video refertam convivis mensam, exspecto etiam Spiritus gratiam menti nostræ insonaturam. Quando enim multos adesse videt, tunc copiosiores epulas apponere solet; non quod paucos fastidiat, sed quod multorum salutem desideret. Hæc de causa Paulum quoque prætercurrentem cæteras urbes, apud Corinthum commemorari Christus per visionem jussit, dicens: *Noli timere, sed loquere et ne taceas, quoniam populus est mihi multus in hac civitate (Act. 18. 9. 10).* Si enim propter unam oviculam montes et nemora et inaccessibleia loca pervagatus est pastor, qui fieri potest ut non longe majorem curam adhibeat, quoties multæ oves a socordia et errore sunt revocandæ? Quod enim ne paucas quidem contemnat, audi ipsum dicentem: *Non est voluntas Patris mei, ut pereat vel unus ex istis parvulis (Matth. 18. 14).* Neque paucitas, inquit, neque vilitas inducit eum, ut negligat salutem nostram.

2. Quando igitur tantam habet parvulorum ac paucorum curam, tantam etiam multorum, toti ab ejus favore pendentes, ad Pauli verba quæ hodie lecta sunt, sermonem flectamus. *Scimus, inquit, quod si terrenum nostrum domicilium hujus tabernaculi destructum fuerit (2. Cor. 5. 4).* Imo vero altius et ad ipsum exordium hujus sententiæ rodeamus. Quemadmodum enim qui fontem pervestigant, invento riguo loco non illic solum fodiunt, sed humorem eum, et venam sequentes interiorius scrutantur, donec ad caput ipsum et initium fluentorum perveniant, sic et nos faciamus. Posteaquam invenimus spirituales fontes e Paulina sapientia manantem, verba hæc tamquam venam quampiam sequendo ad caput ipsum sententiæ ascendamus. Quod est igitur illud fontis caput?

Habentes igitur eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi propter quod loquutus sum: et nos credimus, quapropter et loquimur (2. Cor. 4. 13; Psal. 115. 10). Quid ais? nisi credideris, non loqueris, sed mutus perstas? Etiam, inquit; neque diducere os possum sine fide, neque movere linguam, neque aperire labia, ratione præditus cum sim, mutus persto nisi fides loqui me doceat. Sicut enim planta absque radice fructum non profert, ita absque fidei fundamento non provenit sermo doctrinæ: quapropter et alibi inquit: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem (Rom. 10. 10).*

Fides cum baculo comparata; philosophus ridet profanos; fides cum ancora collata. — Quid huic arbori vel præferri vel conferri potest, cujus quidem non rami solum, sed radix quoque ipsa fert fructum, hæc justitiam, illi salutem? Ideo dicit: *Credimus, quapropter et loquimur.* Sicut enim membra tremula, et senectute languida, baculo tuto deducente, labi et cadere non permittuntur: sic etiam animam nostram infirmis ratiocinationibus circumactam ac jactatam fides quovis baculo tutius sustentans, suaque vi reficiens, summopere firmat, nec sinit subverti, infirmas cogitationes corrigens præstantia suæ virtutis, et caliginem illam dispellens, animamque velut in domicilio tenebroso inter tumultuantes cogitationes sedentem suo lumine illustrans. Hinc fit, ut qui illa carent, nihilo potiore sint conditione, quam qui in tenebris vitam degunt: sed sicut illi et ad parietes et in obvia quæque impingunt, et in foveas ac præcipitia prolabantur, nec ullum usum oculorum habent, ut quibus nihil præluceat: sic etiam quotquot fide carent, et inter se alii in alios incursant, et in ipsos parietes, et postremo in barathrum aliquod exitiale ultro se ipsi præcipitant.

3. Testes mihi sunt illi qui profanam sapientiam jactant, qui multum sibi promissa barba, tritoque pallio ac baculo placent. Post longas enim ac sæpe repetitas dissertationes, lapides præ oculis situs non vident: si enim ut lapides eos cernerent, nequaquam eos deos esse putarent. Quin ipsi quoque in alios alii feruntur, atque inter se colliduntur, ut in ipsum impietatis profundissimum præcipitium devolvantur, non aliam ob rem, quam quod ratiocinationibus suis omnia sua permittunt. Id vero Paulus significans dicit: *Evanuerunt in cogitationibus suis, et obtenebratum est insipiens cor eorum: cum se crederent esse sapientes, stulti facti sunt (Rom. 1. 21. 22).* Declarans deinde quam occæcati et stulti essent, addit hæc verba: *Mutaveruntque gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volatilium, et quadrupedum, et reptilium (Ibid. v. 23).* Sed has tenebras fides adventu suo in universum disculit in anima, quæ se hospitio dignata fuerit: et quemadmodum navem ventorum impetu jactatam, et fluctuum assultu inundatam, denissa ancora omnino stabilit, et vel in medio pelago radicat: ita etiam mentem nostram extraneis cogitationibus jactatam adventu suo fides tutius quam ancora ex imminente naufragio liberat, tamquam in tranquillum

portum, in conscientiæ certitudinem deducens. Quod et ipsum Paulus significans dicit: *Propterea dedit Deus apostolos ad consummationem sanctorum, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, ut ne amplius simus parvuli fluctuantes, et quoribus vento huc atque illuc jactati* (Ephes. 4. 11 - 14). Vides fidei facinus præclarum, quod ceu ancora quæpiam tutissima, a fluctuatione liberat: sicut idem rursus ad Hebræos scribit, hoc modo de fide loquens: *Quam velut ancoram tenemus animæ, tutam firmamque, et introeuntem usque ad ea quæ sunt intra velum* (Hebr. 6. 19). Ne enim audita ancora putes deorsum te trahendum, ostendit novum esse quoddam ancoræ genus, quæ non deprimat, sed sursum mentem elevet, ad cælum usque sublata, et intra velum ceu manu deductam: velum enim hoc loco cælum vocavit. Cur, aut quam ob causam? Quia sicut velum ab exteriori parte tabernaculi dirimebat sancta sanctorum, ita cælum istud tamquam velum medium inter creaturam objectum, ab exteriori tabernaculo, hoc est mundo hoc quem videmus, dirimit sancta sanctorum, videlicet ea quæ supra se sunt, quo præcursor pro nobis introgressus est Christus.

4. Quod autem dicit, sic intelligendum est: Illuc, inquit, animam nostram sublimem attollit fides, non sine ullis præsentibus malis deprimi, sed spe futurorum labores allevans. Qui enim futura spectat, cælestia sperans, et mentis oculos illo dirigens, ne sentit quidem præsentium malorum molestiam, quemadmodum neque Paulus sentiebat, et hujus philosophiæ causam docebat dicens: *Nam momentanea levitas afflictionis nostræ mire supra modum æternum pondus gloriæ parit nobis* (2. Cor. 4. 17). Quomodo et qua ratione? *Dum non spectamus ea quæ videntur, sed ea quæ non videntur* (Ib. v. 18), nimirum oculis fidei. Sicut enim corporis oculi nihil vident intelligibile, ita oculi fidei nihil vident sensibile. Sed de qua fide hic loquitur Paulus? nam fidei vocabulum duplicem habet significationem. Etenim fides dicitur, per quam prodigia tunc faciebant apostoli, de qua Christus dicebat: *Si habueritis fidem sicut granum sinapi, dicetis monti huic, Migra, et migrabit* (Matth. 17. 19). Et rursus cum discipuli non possent lunaticum liberare a dæmone, causamque sciscitarentur, hanc eis subindicavit, quod fides eos deficeret, dicens, *Propter incredulitatem vestram* (Ib.) Et Paulus de eadem dicebat: *Si habuero fidem ita ut montes transferam* (1. Cor. 13. 2). Et Petrus cum periclitaretur ne mergeretur pedibus per mare incedens, eandem increpationem audivit a Christo, *Modicæ fidei, quare dubitasti* (Matth. 14. 31)? Itaque fides dicitur qua miracula et prodigia patrantur: dicitur item fides quæ nos ad agnitionem Dei perducit, ob quam quisque nostrum fidelis est: sicut ad Romanos scribens dicit: *Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, quod fides vestra annuntietur in toto mundo* (Rom. 1. 8); ac rursus ad Thessalonicenses: *A vobis enim personavit sermo Domini, non solum in Macedonia et Achaia, verum etiam in omni loco fides*

vestra, quæ est in Deum, dimanavit (1. Thess. 1. 8).

Fidem cognitionis cur Spiritum fidei vocet; fides quare auxilio Spiritus indigeat. — Qualem igitur subindicat in hoc loco fidem? Dubio procul fidem cognitionis: id quod ex sequentibus patet. *Credimus, inquit, quapropter et loquimur. Quid credimus? Quod qui resuscitavit Christum, etiam nos resuscitabit per virtutem suam* (2. Cor. 4. 14). Sed quare eam vocat Spiritum fidei, et in donationum ordinem annumerat? Nam si donum est fides, et solius Spiritus donum, non nostrum meritum, neque increduli punientur, neque credentes laudem promerebuntur. Talis enim est donationum natura, non sunt coronæ, neque præmia. Donum enim non est accipientis meritum, sed largitoris liberalitatis gratificatio. Hanc ob rem etiam discipulos jussit non gaudere eo quod dæmonas eiecissent, et eos qui in nomine suo prophetaverant, et virtutes multas fecerant, expulsi e regno cælorum: quoniam ex suis meritis nullam habebant fiduciam, sed ob solas donationes salvi fieri volebant.

5. Si igitur etiam fides tale quiddam est, et nihil ex nostro contulimus, sed totum est gratiæ Spiritus, et ipsa ultro se in animas nostras ingessit, et nullam pro ea recepturi sumus mercedem, quomodo igitur dicit: *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10)? Quoniam et ejus qui credit, virtutis meritum est fides. Quo autem modo alibi id rursus subindicat dicens, *Ei res qui non operatur, sed credit in eum qui justificat impium, imputatur fides sua ad justitiam* (Ibid. 4. 5), si totum est gratiæ Spiritus? qui enim etiam patriarcham Abraham plurimis redimivit laudem coronis, eo quod contemptis rebus præsentibus, præter spem in spem credidit? Quam ob rem igitur Spiritum fidei vocat eam? Illud nimirum ostendere volens, quod initio credere, et parere vocanti, nostræ est bonæ mentis: at postquam jacta fuerint fidei fundamenta, jam opus est auxilio Spiritus, ut in nobis perpetuo maneat inconcussa et inexpugnabilis. Neque enim Deus, neque Spiritus gratia nostrum prævenit propositum: sed tametsi vocet, exspectat tamen, ut sponte et propria voluntate accedamus, ac tum demum cum accesserimus nobis suum totum exhibet auxilium. Quoniam enim diabolus, posteaquam ad fidem accessimus, continuo subrepat volens egregiam hanc radicem evellere, et zizania properans interserere, germinumque ac purum semen lædere, opus tum habemus auxilio Spiritus, ut quemadmodum strenuus agricola animæ nostræ insidens, multa cura et providentia novellam fidei plantam undequaque muniat. Ideo Thessalonicensibus quoque scribebat dicens: *Spiritum ne extinguatis* (1. Thess. 5. 19): ut ostendat, accedente Spiritus gratia, inexpugnabiles nos malo dæmoni atque omnibus ejus insidiis futuros esse. Nam si nemo potest dicere Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto, multo magis fidem tutam et radicatum non poterit habere nisi in Spiritu sancto.

6. Quomodo Spiritus sanctus in nobis retineatur. Virginitas sit juncta heuigenitati. — At quomodo potest

ελθούσα ἡ πίστις ἀπαλλάττει τοῦ ναυαγίου, ὡς περ ἐν γαλιηῷ λιμένι, τῆ τοῦ συνειδέτος πληροφορία τὸ σκάφος ὀρμίζουσα. Καὶ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν, ὅτι διὰ τοῦτο ἔδωκεν ἀποστόλους ὁ Θεὸς πρὸς καταρτισμὸν τῶν ἀγίων, μέχρι καταρτισμῶν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ἵνα μηκέτι ὤμεν γῆπιοι κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παρτὶ ἀνέμῳ. Ὁρᾷ τῆς πίστεως τὸ κατόρθωμα, ὅτι ὡς ἀγκυρά τις ἀσφαλῆς, οὕτως ἐκβάλλει τὴν ἅλιν· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς πάλιν Ἑβραίοις ἐπιστέλλει, οὕτως ἰδὲ λέγων περὶ τῆς πίστεως· Ἦν ὡς ἀγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ, καὶ βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος. [263] Ἴνα γὰρ ἀκούσας ἀγκυραν, μὴ νομίσης κάτω καθέλκεσθαι, δείκνυσιν, ὅτι καινὴ τις αὐτῆ τῆς ἀγκύρας ἡ φύσις, οὐ κάτω πιέζουσα, ἀλλ' ἄνω κουφίζουσα τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν μεθιστώσα, καὶ εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος χειραγωγούσα· καταπέτασμα γὰρ ἐνταῦθα τὸν οὐρανὸν ἐκάλεσε. Τίνος ἕνεκα, καὶ διὰ τί; Ὅτι καθάπερ τὸ καταπέτασμα ἀπὸ τῆς ἔξω σκηνῆς διείργε τὰ ἅγια τῶν ἀγίων, οὕτω δὴ καὶ ὁ οὐρανὸς οὗτος, ὡς περ καταπέτασμα, μέσος τῆς κτίσεως παρεμβεβλημένος ἀπὸ τῆς ἔξω σκηνῆς, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ κόσμου τούτου τοῦ βλεπομένου, διείργει τὰ ἅγια τῶν ἀγίων, τὰ ἄνω λέγων καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτῶν, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσήλθε Χριστός.

δ'. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐκεῖ μετεωρίζει τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, φησὶν, ἡ πίστις, οὐκ ἀφίεσα οὐδὲν τῶν παρόντων δεινῶν ταπεινωθῆναι, ἀνακουφίζουσα τοὺς πόνους τῆ τῶν μελλόντων ἐλπίδι. Ὁ γὰρ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀφορῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀναμένων ἐλπίδα, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἐκεῖ μετὰγων, οὐδὲ αισθάνεται τῆς ὀδύνης τῶν ἐν τῷ παρόντι δεινῶν, ὡς περ οὖν οὐδὲ Παῦλος ἤσθάνετο, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς φιλοσοφίας ἐδίδαξε, λέγων· Τὸ γὰρ παραντίκα ἐλαφρὸν τῆς ὀλίφως καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν ἀλώνιον βάρος δόξης ἡμῖν καταργάεται. Πῶς, καὶ τίνι τρόπῳ; Μὴ σκοπῶντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα διὰ τῶν τῆς πίστεως ὀφθαλμῶν. Ὡς περ γὰρ οἱ τοῦ σώματος οὐδὲν βλέπουσι νοητὸν, οὕτως οἱ τῆς πίστεως οὐδὲν βλέπουσι αισθητὸν. Ἀλλὰ ποίαν πίστιν ἐνταῦθα λέγει ὁ Παῦλος; τὴν γὰρ τῆς πίστεως ὄνομα διπλῆν ἔχει τὴν σημασίαν. Καὶ γὰρ πίστις λέγεται, καθ' ἣν τὰ σημεῖα ἐποίουν τότε οἱ ἀπόστολοι, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ἐὰν ἔχητε πίστιν, ὡς κόκκον σιτάσεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάθθι, καὶ μεταθίσεται. Καὶ πάλιν, ὅτε τὸν σεληνιαζόμενον οὐκ ἴσχυσαν ἀπαλλάξαι τοῦ δαίμονος οἱ μαθηταί, καὶ τὴν αἰτίαν ἐβούλοντο μαθεῖν, ταύτην αὐτοῖς ἠνίκατο τὴν Ἰλλειψιν τῆς πίστεως, λέγων· Διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ περὶ αὐτῆς ἔλεγεν· Ἐὰν ἔχω πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάσειν. Καὶ ὅτε δὲ καταποντίζεσθαι ἐμελλε περὶ τῆς βαθείας ἐπι τῆς θαλάσσης ὁ Πέτρος, αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐνεκάλεσεν ὁ Χριστὸς, εἰπὼν· Εἰς τὴν ἔδιστασας, ὀλιγόπιστε; Λέγεται τοίνυν πίστις ἡ τῶν σημείων καὶ τῶν θαυμάτων ποιητικῆ· λέγεται δὲ πίστις καὶ ἡ τῆς εἰς τὸν Θεὸν γνώσεως παρασκευαστικῆ, καθ' ἣν ἕκαστος ἡμῶν ἐστὶ πιστός· ὡς ὅταν λέγη ῥωμαίος· Ἐχάριστώ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔτι ἡ πίστις ὑμῶν ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ καταγγέλλεται· καὶ Θεσσαλονικεῖσι πάλιν· Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ,

ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, καὶ ἐν καρτὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξεληλύθε.

Ποίαν οὖν αἰνίσσεται ἐνταῦθα πίστιν; Εὐδελον, ὅτι τὴν τῆς γνώσεως· καὶ δηλοῖ τὰ ἐξῆς. Πιστεύομεν γὰρ, φησὶ, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Τί πιστεύομεν; Ὅτι ὁ ἔγειρας Ἰησοῦς, καὶ ἡμῖς ἐγερει διὰ τῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ διὰ τί Πνεῦμα πίστεως αὐτὴν καλεῖ, καὶ εἰς τὴν τῶν χαρισμάτων καταλέγει τάξιν; Εἰ γὰρ χάρισμα ἐστὶν ἡ πίστις, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος δωρεᾶς μόνον, ἀλλ' οὐχ ἡμέτερον κατόρθωμα, οὕτε οἱ ἀπιστοῦντες κολασθήσονται, οὕτε οἱ πιστεύοντες ἐπαινεθήσονται. [264] Τοιαύτη γὰρ τῶν χαρισμάτων ἡ φύσις, οὐκ ἔχει στεφάνους, οὕτε ἀμοιβάς. Οὐ γὰρ τῶν δεξαμένων τὸ δῶρόν ἐστι κατόρθωμα, ἀλλὰ τῆς τοῦ παρεσχηκότος φιλοφροσύνης χάρισμα. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐκέλευσε μὴ χαίρειν ἐπὶ τῷ δαίμονας ἐκβάλλειν, καὶ τοὺς ἐπὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ προφητεύσαντας καὶ δυνάμεις πολλὰς ποιήσαντας ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐπειδὴ ἀπὸ κατόρθωμάτων μὲν οικειῶν οὐδεμίαν εἶχον παρρησίαν, ἀπὸ δὲ χαρισμάτων ἐβούλοντο ὠφέεσθαι μόνον.

ε'. Εἰ τοίνυν καὶ ἡ πίστις τοιοῦτός ἐστι, καὶ οὐδὲν ἡμεῖς εἰσηνέγκαμεν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Πνεύματος ἐστὶ χάριτος, καὶ ἐκείνη ταῖς ἡμετέραις αὐτὴν ἐγκάθελε ψυχαῖς, καὶ οὐδένα ἀντὶ τούτων ληψόμεθα μισθόν, πῶς οὖν ἔλεγε, Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν; Ὅτι καὶ τῆς τοῦ πιστευούτου ἀρετῆς ἐστὶ κατόρθωμα ἡ πίστις. Πῶς δὲ ἀλλοῦ τοιοῦτο αὐτὸ πάλιν αἰνίττεται λέγων, Τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύουσι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην, εἰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὸ πᾶν ἐστὶ; πῶς δὲ καὶ τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ δι' αὐτῆς ἡμῖνοι ἀνέδωκεν ἔγκωμιον στεφάνους, ὅτι τὰ παρόντα πάντα παραδραμῶν, παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσε; Τίνος οὖν ἕνεκα Πνεῦμα πίστεως αὐτὴν καλεῖ; Ἐκεῖνο δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι τὸ μὲν παρὰ τὴν ἀρχὴν πιστεύουσι, τῆς ἡμετέρας εὐγνωμοσύνης ἐστὶ, καὶ τὸ ὑπακοῦσαι κληθέντας· μετὰ δὲ τὸ καταβληθῆναι τὴν πίστιν, τῆς τοῦ Πνεύματος δεόμεθα βοήθειας, ὥστε μένειν αὐτὴν διηνεκῶς ἀσίστον καὶ ἀπερίτρεπτον. Οὕτε γὰρ ὁ Θεός, οὕτε ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τὴν ἡμετέραν προφθάνει προαίρεσιν· ἀλλὰ καλεῖ μὲν, ἀναμένει δὲ ὥστε ἐκόντας καὶ βουληθέντας ὁκοθεῖν προσελθεῖν· εἴτα, ἐπειδὴν προσέλωμεν, τότε τὴν παρ' ἑαυτοῦ παρέχει συμμαχίαν ἄπασαν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ διάβολος μετὰ τὸ τῆς πίστεως προσελθεῖν ἡμᾶς, εὐθέως ἐπιεσέρχεται, τὴν καλὴν ταύτην ῥίζαν ἀνασπάσαι βουλόμενος, καὶ τὰ ζιζάνια σπεῖραι ἐπειγόμενος, καὶ τοῖς γησίσι καὶ καθαροῖς λυμήνασθαι σπέρμασι, δεόμεθα τῆς τοῦ Πνεύματος βοήθειας τότε, ἵνα, καθάπερ γεωργὸς φιλόπικρος^β, ἐγκαθεζόμενος ἡμῶν τῇ ψυχῇ, πολλῇ τῇ φειδοῖ καὶ προνοίᾳ τειχίξῃ πάντοθεν τὸ νεοπαγῆς τῆς πίστεως φυτόν. Διὰ τοῦτο Θεσσαλονικεῖσιν ἐπέστελλε λέγων, Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε, δηλῶν ὅτι τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐπεισελοῦσης, ἀκαταγώνιστοι τῷ πονηρῷ δαίμονι λοιπὸν καὶ ταῖς μεθοδεῖαις αὐτοῦ πάσαις ἐσόμεθα. Εἰ γὰρ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, πολλῷ μᾶλλον τὴν πίστιν ἀσφαλῆ καὶ ἐβρίζωμένῃν οὐ δυνήσεται κατασχεῖν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

ς'. Πῶς δὲ δυνησόμεθα τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπισπάσασθαι βοήθειαν, καὶ πείσαι μέναι παρ' ἑαυτοῖς;

^α Duo mss. δι' αὐτῆν.

^β Duo mss. φιλόπικρος.

Δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ πολιτείας ἀρίστης. Καθάπερ γὰρ τὸ λυχνιαῖον φῶς ἐλαίῳ κατέχεται, καὶ ἀναλωθέντος [265] τούτου κάκεινο συναλωθὲν ἀπεισιν· οὕτω δὴ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, παρόντων μὲν ἡμῖν ἔργων ἀγαθῶν, καὶ ἐλεημοσύνης πολλῆς ἐπιχειομένης τῇ ψυχῇ, μένει καθάπερ ἐλαίῳ κατεχόμενη ἢ φλόξ· ταύτης δὲ οὐκ οὕσης, ἀπεισι καὶ ἀναχωρεῖ· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν πέντε παρθένων ἐγένετο. Καὶ γὰρ ἐκείναι μετὰ τοὺς πολλοὺς πόνους καὶ τοὺς ἰδρώτας, ἐπειδὴ τὴν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας οὐκ εἶχον βοήθειαν, οὐκ ἴσχυσαν παρ' ἑαυτάς κατασχεῖν τὸ τοῦ Πνεύματος χάρισμα· διὸ καὶ τοῦ νυμφῶνος ἐξεβλήθησαν, καὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἤκουσαν φωνῆς, Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ὑμᾶς· ἢ καὶ τῆς γέννης ἦν χαλεπωτέρα· διὰ τοῦτο καὶ μωρὰς αὐτὰς ὠνόμασεν· εἰκότως· ὅτι τυραννικωτέρας ἐπιθυμίας περιγενομένηαι, ὑπὸ τῆς ἀσθενεστέρως ἐάλωσαν. Ὅρα γὰρ· φύσεως βίαν ἐνίκησαν, λυτῶσαν μανίαν ἐχαλίωσαν, τὴν ἐπιθυμίαν ἐστόρεσαν κύματα, ἐν γῆ διατρίβουσαι ἀγγελικὸν ἐπεδείξαντο βίον, σῶμα περικείμεναι πρὸς τὰς ἀσωμάτους ἡμιλλήθησαν δυνάμεις· καὶ μετὰ τοσοῦτον πόνον χρημάτων ἐπιθυμίας οὐκ ἐκράτησαν, ὅπως μωραὶ καὶ ἀνόητοι· διὰ τοῦτο καὶ οὐδὲ συγγώμης ἠξιώθησαν. Ἐρθυμίας γὰρ τὸ πτώμα γέγονε μόνον· αἱ γὰρ ἐν τσαύτῃ φλογὶ κάμινον ἐπιθυμίας δυνηθεῖσαι σβῆσαι, καὶ ὑπὲρ τὰ σκάμματα πηδήσασαι, καὶ πλείω τῶν προσταχθέντων ἐπιδειξάμεναι (οὐ γὰρ ἔστι νόμος ἢ παρθενία, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν ἀκούοντων ἐπιτέτραπται), εἶτα ὑπὸ χρημάτων ἠττηθεῖσαι, τίνας οὐκ ἂν εἴεν ἐλειονότεραι, δι' ὀλίγων ἀργυρίων τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς βίψασαι; Ταῦτα λέγω, οὐχὶ τὰς χεῖρας τῶν παρθένων ἐκλύων, οὐδὲ τὴν παρθενίαν σβῆσαι βουλόμενος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀνόητα δρῶμεν, ἵνα μὴ μετὰ μυρίους ἰδρώτας ἀστεφάνωτοι καὶ αἰσχύνῃς γέμουσαι ἐκ τῶν σαυμάτων ἀναχωρήσωσι. Καλὸν ἢ παρθενία καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν τὸ κατορθῶμα· ἀλλὰ τὸ καλὸν τοῦτο καὶ μέγα καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἂν μὴ φιλανθρωπίαν ἔχη συνευγεμένην, οὐδὲ ἐπιθαμίαν τῶν τοῦ νυμφῶνος προθύρων δυνήσεται. Καὶ σκόπει μοι τῆς φιλανθρωπίας τὴν ἰσχύν, καὶ τῆς ἐλεημοσύνης τὴν δύναμιν. Παρθενία μὲν χωρὶς ἐλεημοσύνης οὐκ ἴσχυεν οὐδὲ μέχρι τῶν προθύρων τοῦ νυμφῶνος ἀγαγεῖν· ἐλεημοσύνη δὲ χωρὶς παρθενίας, τοὺς ἑαυτῆς τροφίμους μετὰ πολλῶν ἐγκωμίων εἰς τὴν πρὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν ἠτοιμασμένην ἐχειραγώγησεν. Αὐταὶ μὲν γὰρ, ἐπειδὴ ἐλεημοσύνην οὐκ ἐπεδείξαντο δαφίλῃ, ἤκουσαν, Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ὑμᾶς· ἐκείνοι δὲ οἱ διψῶντα ποτίσαντες, καὶ πεινῶντα θρέψαντες τὸν Χριστὸν, καίτοι παρθενίαν μὴ προβαλλόμενοι, ἤκουσαν, Δεῦτε, οἱ ἐδλογημένοι τοῦ Πατρὸς ἡμῶν, κληρονομήσατε τὴν ἠτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ κατοβολῆς κόσμου. Καὶ μάλα εἰκότως· ὁ μὲν γὰρ παρθενεύων καὶ νηστεύων, ἑαυτῷ χρήσιμος· ὁ δὲ ἐλεύων, κοινός ἐστι τῶν ναυαγούντων λιμῆν, τὰς τῶν πλησίον διορθούμενος πενίας, καὶ τὰς ἐτέρων λύων ἀνάγκας. Τῶν δὲ κατορθωμάτων ἐκεῖνα μάλιστα εὐδοκίμειν εἴθωεν, ὅπερ ἂν πρὸς τὸ συμφέρον ἐτέροις γίνεται. *

[266] ζ'. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι αὐταὶ μᾶλλον τῷ Θεῷ περιστασάδοσαι τῶν ἄλλων αἱ ἐννολαί, περὶ μὲν νηστείας καὶ παρθενίας; διαλεγόμενος, βασιλείας οὐρα-

* Cdd. 748 γίνηται.

νῶν μέμνηται· περὶ δὲ ἐλεημοσύνης καὶ φιλανθρωπίας καὶ τοῦ ποιεῖν ἑαυτοὺς οἰκτῆρμονας νομοθετῶν, πολὺ μείζον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν τῆς οὐρανόθεν ἐπαθλον, Ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὁμοῦ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, λέγων. Ἐκείνοι γὰρ μάλιστα τῶν νόμων ὁμοίους ποιῶσι τοὺς ἀνθρώπους τῷ Θεῷ, ὡς ἀνθρώπους εἰκὸς γενέσθαι ὁμοίους τοῦ Θεοῦ, εἰ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ἐκβαίνοντες. Καὶ θηλῶν ἐπὶ τοῦτο ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ὅτι τὸν ἡλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρῆμα ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Οὕτω καὶ ὑμεῖς τὰς εἰς κατὰ δύναμιν εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον τῶν ἀδελφῶν ἀποκερημένοι, μιμήσασθε τὸν τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ κρητιθέοντα πᾶσιν ὁμοίως. Μέγα τὸ τῆς παρθενίας ἀξίωμα, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον συγκροτηθῆναι αὐτὸ βούλομαι. Παρθενίας γὰρ ἀξίωμα οὐκ ἀποσχέσθαι γάμων μόνον, ἀλλὰ τὸ φιλάνθρωπον εἶναι καὶ φιλόδελφον καὶ συμπαιθτικόν. Τί γὰρ ὄφελος παρθενία μετὰ ὠμότητος; τί δὲ κέρδος σωφροσύνης μετὰ ἀπανθρωπίας; Οὐκ ἐάλως σωμάτων ἐπιθυμίη, ἀλλ' ἐάλως χρημάτων ἐπιθυμίη· οὐκ ἐθαύμασας χρυσοῦ κίλλος· τὸν μάλιστα ἐνίκησας ἀνταγωνιστήν, ἀλλ' ὁ ἐλάττω καὶ ἀσθενέστερος ἐκράτησέ σου καὶ περιεγέγετο. Διὰ τοῦτο εἰσχροτέραν ἐποίησέ σου τὴν ἦτταν· διὰ τοῦτο εἰς συγγώμης ἔτυχες, τσαύτης μὲν περιγενομένη βίαι, καὶ πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν ἀποδουσαμένη, ὑπὸ δὲ φιλαργυρίας ἀλοῦσα, ἦν καὶ οἰκέται πολλὰκις καὶ βάρβαροι ἀπονητὶ νικῆσαι ἠδυνήθησαν.

ἦ. Ταῦτ' οὐν ἅπαντα εἰδότες, ἀγαπητοί, καὶ οἱ γέμας ὁμιλοῦντες, καὶ οἱ παρθενίαν ἀσκοῦντες, πολλὴν ἐπιδειξόμεθα περὶ τὴν ἐλεημοσύνην σπουδὴν, ἐπειδὴ μὴδὲ ἐτέρως ἐστὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιπνεχεῖν. Εἰ γὰρ παρθενία χωρὶς ἐλεημοσύνης οὐκ ἴσχυεν εἰς βασιλείαν εἰσαγαγεῖν, ποῖον ἔτερον κατορθῶμα τοῦτο ἴσχυσει, ἢ δυνήσεται ταύτης χωρὶς; Οὐκ ἔστι οὐδέν. Πᾶση τοίνυν ψυχῇ καὶ δυνάμει τὸ ἐλεῖν ἐγγέλωμεν ταῖς λαμπάσι, καὶ δαφίλῃς ἔστω καὶ ἐνηκεὶς τοῦτο, ἵνα φαῖδρον καὶ πλοῦσιον μείνη τὸ φῶς. Μὴ γὰρ δὴ τὸν πένητα ἴδῃς τὸν λαμβάνοντα, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν ἀποδιδόντα· μὴ τὸν δεχόμενον τὸ ἀργύριον, ἀλλὰ τὸν ὑπεύθυνον γινόμενον τῷ ὄφληματι. Διὰ γὰρ τοῦτο ἕτερος λαμβάνει, καὶ ἕτερος ἀποδίδωσιν, ἢ μὲν τοῦ δεχομένου πενία καὶ ἡ συμφορὰ πρὸς Θεὸν ἐπικλήμνη καὶ συμπάθειαν· ὁ δὲ τοῦ μέλλοντος ἀποδιδόναι πλοῦτος τὴν καταβολὴν ἐγγυόμενος, καὶ τῇ μετὰ πολλῆς προσθήκης ἔκτισιν ἱτοιμαμένην, θαρρήσει παρασκευασθῆναι περὶ τοῦ δανείου καὶ τοῦ τέλους, καὶ μετὰ πλείονος δαφιλίας ἐκκαλέσεται τὴν ἐλεημοσύνην. Τίς γὰρ, εἰπέ μοι, μέλλον ἐκατονταπλασίονα λαμβάνειν, καὶ θαρρῶν πάντως ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως, οὐχὶ τὰ πάντα προήσεται;

Μὴ τοίνυν φειδόμεθα χρημάτων, μᾶλλον δὲ φειδόμεθα τῶν χρημάτων· ὁ γὰρ φειδόμενος τῶν ὄψεων εἰς τὰς τῶν πνήτων χεῖρας αὐτὰ ἐναποτίθεται, εἰς τὸν ἀσυλον θησαυρὸν, καὶ ληστοῖς καὶ οἰκέταις καὶ συκοφάνταις κακούργοις καὶ πάσαις ἐφόδοις ἀνάκτιστος. [267] Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἀκούων ὀκνεῖς προσέσθαι τῶν ὄψεων, καὶ οὐτε τὸ ἐκατονταπλασίονα ἀπολαθεῖν, οὐτε ἡ τοῦ πνήτου συμφορὰ, οὐτε ἄλλο οὐδὲν ἐπικλήμνισε δυνήσεται, ἀναλόγισαι τὰ πεπλημμελημένα σοι· εἰσαλλθε εἰς τὸ συνειδὸς τῶν ἀμαρτημάτων, πᾶσιν ἐξέτασόν σου τὴν ζωὴν· κατὰμαθὲ σου τὰ παραπτώματα

allicere auxilium Spiritus, etque persuadere ut nos manere velit? Per opera bona et optimam di rationem. Sicut enim lucernæ lumen oleo nitur, et consumpto eo ipsum quoque una consum- evanescit: ita etiam Spiritus gratia, dum habe- opera bona, et crebris eleemosynis animam us, manet non aliter quàm flamma oleo retenta: si non adsint; recedit a nobis et abit; quod etiam ne illis virginibus accidit. Etenim illæ post mul- ibores ac sudores, cum nullum haberent ex sua nitate præsidium, non potuerunt apud se reti- Spiritus gratiam: atque ideo sunt a thalamo sæ, vocemque illam terribilem audierunt: *Di- e, non novi vos (Math. 25. 12)*: quæ vel gehenna ravior; propter hoc etiam stultæ sunt appellatæ; et ito: quoniam cum inpotentiores cupiditates ent, a minus valida sunt victæ. Vide; quæso: æ violentiam superaverunt, ravidam insaniam verunt, cupidinum fluctus sedaverunt, in terra tes angelicam vitam vixerunt, corpore vestitæ poteras virtutes æmulatæ sunt, et post tantos es pecuniarum cupiditatem non superaverunt, e revera et insensatæ: quapropter ne venia qui- dignæ sunt habitæ. Lapsus enim earum socor- nit solius: quæ enim in tanta flamma fornacem rant cupidinum extinguere, et ultra septa tran- ant, et plura quam jussæ erant præstiterant i enim lex virginitatem præcipit: liberæ hoc tati auditorum relinquunt), post hæc omnia vi- unt a pecunia: quo quid esse miserabilius pos- si propter paululum argenti coronam e capite sian? Hæc dico, non quod manus virginum dis- im, neque quod virginitatem extinguere velim, e inutiliter currant, ne post plurimos sudores ia privatæ et pudore plenæ ex arena discedant.

res est virginitas, et majus quam pro naturæ is meritum: sed bona hæc res et magna et na- i superans, nisi benignitatem habeat adjunctam, i vestibulum quidem thalami ingredi poterit. e hic mihi considera benignitatis vim et eleemo- potentiam. Virginitas sine eleemosyna ne in ve- lum quidem thalami perducere potuit; eleemo- vero vel sine virginitate alumnos suos cum a laude in regnum ante conditum orbem præ- um manu deducit. Hæc siquidem quoniam largam osynam non exhibuerant, audierunt: *Abite, non os: illi verò qui sitientem potaverunt, et esu- em aluerunt Christum, tametsi virginitatem non rrent in medium, audierunt: Venite, benedicti s mei, possidete regnum paratum vobis a consti- tie mundi (Ibid. v. 34)*. Et merito: qui eni- nitatem servat, et jejuna, sibi ipsi utilis est: ero miseretur, communis est naufragorum portus, imorum paupertatem sublevans, et alienis neces- bus succurrens. Cæterum ex beneficiis quæcum- d aliorum utilitatem flunt, ea potissimum laudem ereri solent.

Quæ præcepta Deo curæ sint præ cæteris. Virgini- dignitas. — Et ut scias talia præcepta præ cæte-

ris Deo curæ esse, de jejuniis et virginitate disserens regni cælorum meminit: ubi vero de eleemosyna et liberalitate agit, et ut nos misericordes exhibeamus, præcipit, longe amplius quam regnum cælorum præ- nium proponit: *Ut fiat, inquit, similes Patris vestri, qui in cælis est (Math. 5. 45)*. Illæ enim potissimum leges hominem similem Deo reddunt, quatenus Deo similem fieri hominem licet, quæ ad publicam utili- tatem faciunt. Et hoc significans Christus dicit: *Quis solem tñum oriri facit super bonos ac malos; et pluit super justos ac injustos*. Ita vos quoque pro sua quis- que virili facultatibus vestris in communem fratrum utilitatem utendo, imitami eum qui bona sua pro- ponit ex æquo omnibus. Ingens est virginitatis digni- tas; ideoque illam admodum colli et celebrari cupio. Est enim dignitas virginitatis, non solum abstinere a nuptiis, verum etiam benignum esse, et fratrum amantem, et proum ad commiserationem: Quæ enim est utilitas virginitatis cum crudelitate? quid lucri ex temperantia cum inhumanitate conjuncta? Non es capta corporum concupiscentia, sed capta es cupidi- tate pecuniarum: non es admirata hominis faciem, sed admirata es auri pulchritudinem: majorem ad- versarium vicisti, sed minori et imbecilliori succu- buisti. Atque ideo turpius victa es; ideo ne venia quidem digna es, videlicet quæ tantam vim sustinui- sti, et adversus ipsam naturam pugnasti, ab avari- tia vero expugnata es, quam et mancipia sæpenu- mero, et barbari homines minimo negotio superare potuerunt.

8. Hæc igitur omnia scientes, dilecti, sive in con- jugio, sive in virginitate degentes, magna diligentia eleemosynam exerceamus, quandoquidem nulla alia ratione licet ad regnum cælorum pervenire. Nam si virginitas absque eleemosyna ad regnum non valuit perducere, quodnam aliud benefactum hoc efficere sine hac poterit? Profecto nullum. Toto igitur animo, totisque viribus oleum affundamus lampadibus idque largiter ac indesinenter, ut hilare ac largum lumen permaneat. Nec pauperem respiciās accipientem, sed Deum redditurum: non eum qui stipem accipit, sed eum qui se tibi debitorem obligat. Nam ideo alius ac- cipit, alius reddit; ut accipientis paupertas et calamitas ad misericordiam te flectant ac commiserationem: divitiæ vero Dei reddituri, fidejudentis etiam cum au- ctario solutionem futuram, majorem tibi de fructu et usura fiduciam indant, et ad largiorem eleemosy- nam provocent. Quis enim, rogo, centuplum receptu- rus, et de recipiendo securus, non omnia sua libens erogat?

Cohortatur ad eleemosynam imperandam. — Ne igitur parcamus pecuniæ, imo vero parcamus pecu- niæ: nam qui facultatibus suis parcat, in pauperum manus eas deponit, in thesaurum sacrosanctum, quod nec latrones, nec servi, nec syrophantæ malefici, nec ullæ mortalium insidiæ penetrare valeant. Quod si etiam his auditis piget te e bonis tuis nonnihil erogare, et neque centuplum recipiendum, neque pau- peris calamitas, neque aliud quidquam flectere te po-

test, reputa quam multa peccaveris, ingredi in conscientiam delictorum, excute omnem actam vitam, accurate errata tua cognosce, et sis licet hominum omnium inhumanissimus, certe pavore peccatorum omni tempore compulsus, et remissionem propter eleemosynam sperans, vel corpus tuum insuper impendes, nedum pecuniam. Si enim saucii, et morbos corporales depellere cupientes, nullis facultatibus parcimus, etiamsi indumentum ipsum dividendum sit, ut ab infirmitate illa liberemur: multo magis animæ infirmitatem et gravissima peccatorum vulnera curaturi per eleemosynam, cum summa alacritate eam exercebimus. Atqui quoties ægrotas, non statim numerata pecunia liberaris a morbo, sed sæpenumero et sectione opus est, et ustione, et amaris pharmacis, et fame, et frigore, et aliis gravioribus mandatis: hic autem non sic, sed satis est dare nummos in manus pauperum, et statim ablueris omnia peccata, sine ullo vel dolore vel labore. Medicus enim qui animam curat, non opus habet arte, non instrumentis artis, non ferro aut igne: sed solus nutus sufficit, ac mox omnia peccata ab anima auferuntur et evanescent.

9. *Monachorum dura vivendi ratio.* — Non vides monachos istos qui solitariam vitam amplectuntur, et in vertices montium secedunt, quam duram vivendi rationem perferant? Etenim cinerem sibi substernentes, et saccum induentes, et catenis ferreis totum corpus degravantes, et in casa seipsos concludentes assidue cum fame luctantur, in fletu vivunt et vigiliis intolerabilibus, ut partem aliquam peccatorum abluant: tibi vero licet sine omni illo duro victu expeditam hanc et facilem pietatis viam ingredi. Qualis enim, rogo, labor est, his quæ adsunt frui, et quod superest in egenos insumere? Nam etiamsi nulla merces esset proposita, etiamsi non tam ampla retributio præfinita esset, annon vel ipsa rei natura quantumvis inhumanis persuadere poterat, ut eo quod ipsis superest ad egenorum solamen uterentur? Nunc cum tantum coronarum, tantum retributionum, tanta peccatorum oblivio per eleemosynam paretur, quam, rogo, excusationem habebunt, qui pecuniæ parcunt, et animam suam in profundum peccatorum demergunt? Nam etiamsi nihil aliud te moveat et excitet ad condolendum et ad dandam eleemosynam, saltem reputa quam incertus sit vitæ finis, et cogita quod etiamsi pauperibus non des, morte tamen superveniente, velis nolis, tuas res aliis es cessurus. Ergo dispensato divitias tuas, et dum licet, humanus esto. Extremæ enim vesaniæ fuerit, ea quibus vel invitus aliis cessurus es, nolle indigentibus communicare ultro, idque cum tanta bona ex hac benignitate tibi sint provenitura. *Ut vestra*, inquit, *copia succurrat illorum inopie* (2. Cor. 8. 14). Quid est autem quod dicit? Majora accipis, quam das. Das sensibilia, accipis intelligibilia et spiritualia; das pecuniam, accipis remissionem peccatorum; liberas pauperem a fame, ille te liberat ab ira divina. Retributionis hoc genus est et negotiationis, quod majorem ac utiliore reditum habet quam sumptum. Nam sumptus pecuniarum est: redi-

tus vero non pecunias affert tantum, sed etiam remissionem peccatorum, simulque fiduciam erga Deum, et regnum cælorum, et bona illa quæ neque oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9). Annon igitur absurdum, quod negotiatores nulli rei parcant, idque cum non singularia quædam, sed paria fere paribus permutare soleant: nos vero, cum non corruptibilia et momentanea, sed incorruptibilia et sempiterna licet pro nostris corruptibilibus ac momentaneis commutare, eam eandem quam illi diligentiam adhibeamus?

Fides indiget auxilio Spiritus. Ex pravitate moritur incredulitas. — Non ita, fratres, non ita nostræ salutis male consulamus, sed moti exemplo virginum, et eorum qui ducuntur in ignem paratum diabolo et angelis ejus, eo quod non aluerint, neque potaverint Christum, retineamus sancti Spiritus ignem per largam benignitatem et profusas eleemosynas, ne circa fidem naufragium faciamus. Fides enim opus habet auxilio Spiritus ac perseverantia, ut inconcussa permaneat: auxilium autem Spiritus vitæ puritate moribusque probatis retineri apud nos solet. Quare si cupimus fidem radicatam habere, vivendi ratione pura nobis opus est, quæ Spiritum retineat, a quo totam fidei vim dependere constat. Impossibile enim est, impossibile profecto si vitam impuram habes in fide non vacillare.

10. Certe qui de fato nugantur, et salutari de resurrectione sermoni non credunt, ob malam conscientiam et mores depravatos in hoc incredulitatis barathrum seipsos præcipitant. Et quem admodum febre laborantes, dum volunt aestuationem depellere, sæpe in frigidam aquam sese projiciunt, et paulisper mitigato malo, graviores sibi ardorem accendant: ita qui mala conscientia preuntur, et consolationem aliquam quærent, nec tamen volunt per penitentiam peccata abluere, ad fati tyrannidem, et resurrectionis confugiunt abnegationem: atque hoc pacto dum se in hac vita frigidis rationibus paulisper consolantur, majorem gehennæ flammam sibi accendant: quandoquidem segniore hic facti, postquam de devenerint, videbunt pro suis quemque peccatis debita supplicia persolvere. Et ut hoc verum esse sciatis, fidei nempe robur mala opera vehementer impedire, audite quid Paulus dicat ad Timotheum scribens: *Ut milites*, inquit, *egregiam militiam, habens fidem ac bonam conscientiam* (bona autem conscientia ex vita et operibus bonis contingere solet): *quam quidam*, inquit, *repellentes, circa fidem naufragium fecerunt* (1. Tim. 4. 18. 19). Rursum alibi: *Rediit omnium malorum est avaritia, per cujus cupiditatem quidam a fide aberraverunt* (Ibid. 6. 10). Vides tum illos propterea naufragium fecisse, tum istos ob hoc ipsum aberravisse: quoniam illi bonam conscientiam repulerunt, isti vero avaritiæ adhæserunt? Quæ quidem omnia cogitantes, magnam curam habeamus vitæ quam optime instituendæ, ut duplex nobis merces contingat, una ex operum retributione, altera ex fidei robore. Sicut enim se habet ad coram, ita recta

μετὰ ἀκριβείας· κἀν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀπνεύστερος ἦς, πάντως ὑπὸ τοῦ φόβου τῶν ἡμαρτημένων σοι παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὠθούμενος, καὶ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἀφείδῃ σοι προσδοκῶν γενέσθαι τούτων, καὶ τὸ σῶμα ἐπιδώσεις αὐτοῦ, μήτι γε χρήματα. Εἰ γὰρ τραύματα ἔχοντες, καὶ νοσήματα σωματικὰ ἀποκρούσασθαι βουλόμενοι, οὐδενὸς τῶν ὄντων φειδόμεθα, κἀν αὐτὸ τὸ ἰμάτιον ἀποδοῦσθαι θεοί, ὥστε τῆς ἀβρωστίας ἀπαλλαγῆναι ἐκείνης· πολλῶ μᾶλλον τῆς ψυχῆς ἀβρωστίαν ἀποτίθεσθαι μέλλοντες καὶ τὰ χαλεπὰ τῶν ἡμαρτημάτων τραύματα διὰ τῆς ἐλεημοσύνης, μετὰ πάσης προθυμίας αὐτὴν ἐργασώμεθα. Καίτοι γε ἐπὶ μὲν τῶν νοσημάτων οὐκ ἔστιν εὐθείως καταβαλόντα ἀργύριον ἀπαλλαγῆναι τῆς νόσου, ἀλλὰ δεῖ καὶ τομῆς πολλάκις καὶ καύσεως καὶ πικρῶν φαρμάκων, καὶ λιμοῦ, καὶ ψύχους, καὶ ἐτέρων φορτικωτέρων ἐπιταγμάτων· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀρκεῖ καταβαλεῖν τὸ ἀργύριον εἰς τὰς τῶν πενήτων χεῖρας, καὶ πάντα εὐθέως ἀπολούσασθαι τὰ πληγμμελημένα χωρὶς οὐδύνης καὶ πόνου. Ὁ γὰρ τὴν ψυχὴν θεραπεύων ἰατρὸς, οὐ δεῖται μεθόδων καὶ ὀργάνων, καὶ σιδήρου καὶ πυρός· ἀλλ' ἀρκεῖ νεῦσαι μόνον, καὶ πάντα ἐκρεῖ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὰ πληγμμελημένα, καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν ἀφανίζεται.

θ'. Οὐχ ὄρεξ τούς μοναχοὺς τοὺς τὸν μονῆρ βίον ἐπιθυμοῦντας καὶ εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἀναχωροῦντας, ὅσην ὑπομένουσι σκληραγωγίαν; Καὶ γὰρ σποδὸν ὑποστρωνόμενοι, καὶ σάκκον περιβαλλόμενοι, καὶ κλοιά παντὶ τῷ σώματι περιτιθέντες, καὶ ἐν οἴκῳ καθείρξαντες ἑαυτούς, λιμῶ παλαίουσι διηνεκεῖ, θρηνοῖσι συζῶσι καὶ ἀγρυπνίαις ἀφορήτοις, ἵνα δυνηθῶσι μικρὸν γούν μέρος τῶν ἡμαρτημένων ἀποβρίψασθαι· σοὶ δὲ ἔξεστι χωρὶς τῆς σκληραγωγίας ἀπάσης ἐκείνης τὴν εὐκολον ταύτην καὶ ῥαδίαν εὐλάβειαν ἐπιδείξασθαι. Ποῖος γὰρ πόνος, εἰπέ μοι, τῶν ὄντων ἀπολαύοντας, τὰ περιττὰ τῆς χρείας εἰς τοὺς δεομένους ἀναλώσει; Εἰ γὰρ μὴ μισθὸς ἔκειτο, εἰ γὰρ μὴ ἀμοιβὴ τοσαύτη ὄριστο, αὐτὴ τοῦ πράγματος ἢ φύσις οὐχ ἱκανὴ καὶ τοὺς σφόδρα ἀνημέρους πείσει, τοῖς περιττεύουσιν εἰς παραμυθίαν τῶν δεομένων ἀποκρίσασθαι; Ὅταν δὲ καὶ τοσοῦτο στέφανοι, καὶ τοσαῦτα ἀμοιβαί, καὶ τοσαύτη ἡμαρτημάτων ἀμνηστία διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γίνηται, ποίαν ἔξουσιν ἀπολογίαν, εἰπέ μοι, οἱ χρημάτων φειδόμενοι καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν καταποντίζοντες τοῖς ἡμαρτήμασιν; Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν σε ἕτερον κινεῖ καὶ διανίστησι πρὸς συμπάθειαν καὶ πρὸς ἐλεημοσύνην, τῆς τελευτῆς τὴν ἀδηλίαν ἀναλόγησαι· καὶ ἐνθυμηθεῖς^α, ὅτι κἀν μὴ πένησι δῶς, ἐπελθόντος τοῦ θανάτου καὶ ἄκων ἐκστῆσι ἑτέροις αὐτῶν, κἀν οὕτω γενοῦ φίλάνθρωπος νῦν. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας ἂν εἴη. ὣν καὶ ἄκοντες ἐξίστασθαι μέλλομεν, ἑτέροις [268] τοῦτον μὴ μεταδοῦναι ἔχόντας τοῖς δεομένοις, καὶ ταῦτα μέλλοντας τοσαῦτα ἀπὸ τῆς φιλοφροσύνης ταύτης καρποῦσθαι καλά. *Τὸ ὅμων περισσεύμα*, φησὶ, *γενέσθω εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα*. Τί δὲ ἔστιν δ λέγει; Μείζονα λαμβάνεις, ἢ δίδως. Δίδως αἰσθητὰ, καὶ λαμβάνεις νοητὰ καὶ πνευματικὰ· δίδως ἀργύριον, καὶ λαμβάνεις ἡμαρτημάτων ἄφειδον· λύεις σὺ τῶν πένητι λιμὸν, ἐκείνος δὲ σοὶ λύει τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν. Ἀντιδόσις τίς ἐστι καὶ πραγματεία πολὺ τῆς δαπάνης μείζω καὶ χρησιμωτέραν τὴν πρόσδοτον ἔχουσα. Ἡ μὲν γὰρ δαπάνη ἐν χρήμασι γίνεται· ἢ πρόσδοτος δὲ οὐκ ἔτι ἐν χρήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ

^α Duo mss. ἐνθυμήθητι.

ἐν ἡμαρτημάτων ἀφείσει, καὶ παρβήσῃ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσει, ἢ μήτε ὀφθαλμῶς εἶδε, μήτε οὐς ἤκουσε, μήτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, τοὺς μὲν ἐμπόρους μηδενὸς φείδεσθαι τῶν ὄντων, καὶ ταῦτα οὐχ ἐτέρας τινὸς καινοτέρας, ἀλλ' ὁμοίως τῇ ἐνθήκῃ τῆς ἐμπορίας αὐτῶν μελλούσης ἔσεσθαι· ἡμᾶς δὲ διὰ φθορῶν καὶ ἐπικτήρων οὐχὶ φθορὰ καὶ ἐπικτήρα, ἀλλ' ἀφθορα καὶ ἀθάνατα καρποῦσθαι μέλλοντας ἀγαθὰ, μηδὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις φιλοτιμίαν περὶ τὰ ὄντα ἐπιδεικνυσθαι; Μὴ, ἀδελφοί, μὴ οὕτω κενῶς περὶ τῆς ἑαυτῶν βουλευόμεθα σωτηρίας· ἀλλὰ τὸ παραδείγμα τῶν παρθένων εἰδότες, καὶ τοὺς εἰς τὸ πῦρ ἀπαγομένους τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ἐπειδὴ μὴ ἐθρεψαν, μηδὲ ἐπότισαν τὸν Χριστὸν, κατέχωμεν τοῦ Πνεύματος τὸ πῦρ διὰ φιλάνθρωπιαν δαφίλου· καὶ ἐπιτεταμένους ἐλεημοσύνης, ἵνα μὴ περὶ τὴν πίστιν ναυαγήσωμεν. Ἡ μὲν γὰρ πίστις τῆς τοῦ Πνεύματος δεῖται βοήθειας καὶ τῆς παραμονῆς, ἵνα ἀσειστος μένη· ἢ δὲ τοῦ Πνεύματος βοήθεια διὰ βίου καθαροῦ καὶ πολιτείας ἀρίστης ἡμῖν εἰώθειν παραμένειν. Ὅποτε εἰ μέλλομεν ἐβρίζωμένην ἔχειν τὴν πίστιν, πολιτείας ἡμῖν δεῖ καθαρὰς τῆς τοῦ Πνεύματος πειθούσης μένειν καὶ συνεχεῖν ἐκείνης τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι βίον ἀκάθαρτον ἔχοντα, μὴ καὶ περὶ τὴν πίστιν σαλευέσθαι.

ι'. Οἱ γοῦν περὶ εἰμαρμένης ληροῦντες, καὶ τῷ σωτηριῶδι τῆς ἀναστάσεως διαπιστοῦντες λόγῳ, ἀπὸ συνειδότος πονηροῦ καὶ πράξεων διεφθαρμένους ἐπὶ τὸ βάραθρον τῆς ἀπιστίας ταύτης κατέπεσον. Καὶ καθάπερ οἱ πυρέττοντες βουλόμενοι τὸ πνίγιος ἀποτινάξασθαι, κατὰ ψυχρῶν ἑαυτοῦς πολλάκις ἐβρίψαν ὑδάτων, καὶ πρὸς βραχὺ παραμυθησάμενοι τὴν νόσον, χαλεπωτέραν ὑστερον ἀνῆψαν τὴν φλόγα· οὕτω δὴ καὶ οἱ πονηρῶ συνεχόμενοι συνειδότι, εἴτα παραμυθίαν ζητοῦντες εὐρεῖν καὶ μὴ βουλόμενοι μετανοεῖν τὰ ἡμαρτήματα ἀπονίστασθαι, τὴν τῆς εἰμαρμένης ἐπισηγάγον τυραννίδα, καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἀπιστίαν. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ἑαυτοὺς διὰ τῶν ψυχρῶν λογισμῶν πρὸς βραχὺ παραμυθησάμενοι, μείζονα γέννησι ἀνάψουσιν ἑαυτοῖς τὴν φλόγα, ὅταν γενόμενοι βρθυμότεροι, εἴτα ἀπελθόντες ἐκεῖ θεάσωνται τῶν ἑαυτοῖς πεπληγμμελημένων ἕκαστον αὐτὸν διδόντα εὐθύνας. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, καὶ πράξεις πονηραὶ τῇ τῆς πίστεως λυμαινόμεναι στερόβητοι, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος τῷ Τιμοθέῳ [269] γράφων· *Ἴνα στρατεύσῃ, φησὶ, τὴν καλὴν στρατείαν, ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν* (ἢ δὲ ἀγαθὴ συνείδησις ἀπὸ βίου καὶ πράξεων ὀρθῶν γένοιτ' ἂν)· *ἦν τινες ἀπωσάμενοι, περὶ τὴν πίστιν, φησὶν, ἐναυάγησαν*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· *Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία, ἧς τινες ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν τῆς πίστεως*. Εἶδες ὅτι κάκεινοι ἐναυάγησαν διὰ τοῦτο, καὶ οὗτοι διὰ τοῦτο ἀπεπλανήθησαν, ἐπειδὴ οἱ μὲν τὴν ἀγαθὴν συνείδησιν ἀπώσαντο, οὗτοι δὲ τῆς φιλαργυρίας ἐπελάθοντο; Ἄπερ ἅπαντα λογισάμενοι^β μετ' ἀκριβείας, ἐπιμελώμεθα πολιτείας ἀρίστης, ὥστε γενέσθαι διπλοῦν ἡμῖν τὸν μισθόν. Ἐνα μὲν, τὸν ἐκ τῆς τῶν ἔργων ἀμοιβῆς ἡτοιμασμένον, ἕτερον δὲ, τὸν ἐκ τῆς κατὰ πίστιν στερόβητος. Ὅπερ γὰρ ἔστιν ἡ τροφή τῷ σώματι, τοῦτο ἡ πολιτεία τῇ πίστει· καὶ καθάπερ ἢ τῆς σαρκὸς φύσις τῆς ἡμετέρας οὐκ ἂν διακρα-

^β Duo mss. λογίζομενοι.

τηθεῖα χωρὶς τροφῆς, οὕτως οὐδὲ ἡ πίστις χωρὶς ἔργων ἀγαθῶν· χωρὶς γὰρ ἔργων ἡ πίστις νεκρά. "὘ν ὑπάλλειπται λοιπὸν εἰπεῖν, τι ποτὲ ἐστὶ, τὸ αὐτὸ; Οὐ γὰρ εἶπαν ἀπλῶς, ἔχοντες ἐν Πνεύματι τῆς πίστεως, ἀλλὰ τί; "Ἐχοντες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως. Καὶ ἐβουλόμην μὲν ἐπιξελεῖν καὶ τοῦτο τῷ λόγῳ· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς ποταμούς ὄρω νοημάτων ἐκ τῆς ψιλῆς ταύτης ῥήσεως ἐξιόντας, δέθοικα μὴ τῷ πλήθει τῶν βηθήσεσθαι μελλόντων τὰ εἰρημένα ἐπικλύσας ἅπαντα, ἀχρηστον ὑμῖν ποιήσω τὴν διδασκαλίαν διὰ τῆς ἀμετρίας ὑμῖν λυμηνάμενος. Διόπερ ἐγκαύθη στήσας τὸν λόγον, παρακαλῶ καὶ δέχομαι τὰ τε εἰρημένα μετ' ἀκριβείας φυλάττειν, ὅσα περὶ πολιτείας,

καὶ πίστεως, καὶ παρθενίας, καὶ φιλανθρωπίας, καὶ ἐλεημοσύνης ἠκούσατε, καὶ ταῦτα κατέχοντας ἀσφαλῶς, πρὸς τὴν τῶν μελλόντων ἀκρόασιν ἀπαντήσα. Οὕτω γὰρ ἡμῖν στερόβη καὶ ἀστειστος ἔσται ἡ τῶν εἰρημένων οἰκοδομή, ὅταν, τῶν προτέρων καλῶς πεπηγόντων ἐν ταῖς ὑμετέραις διανοαῖς, τὰ δεύτερα ἐπεβάλλωμεν. Ὁ δὲ Θεὸς ὁ καὶ ἡμῖν ταῦτα εἰπεῖς δοῦς, καὶ ὑμῖν μετὰ προθυμίας ἀκούσατε, κατακλίσετε καὶ τὸν διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξασθαι καρπὸν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων Ἄμήν.

Εἰς τὴν ἀποστολικὴν ρῆσιν τὴν λέγουσαν, "Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γερραμμένον" ἢ καὶ πρὸς Μαριχίλους, καὶ πάντας τοὺς διαβάλλοντας τὴν Παλαιὰν καὶ δαιρῶντας αὐτὴν ἀπὸ τῆς Καινῆς, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Ἀποστολικῆς ὑμῖν ἐξηγήσεως χάριτος ὀφείλω πλαιῖον· ἀλλὰ τοῦτο τὸ χάριτος ὑμεῖς μὲν ἴσως ἐπιλέλησθε διὰ τὸν χρόνον, ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπιλέλησμαι διὰ τὸν περὶ ὑμᾶς πόθον. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· ἀγρυπνῶν τι χροῖμα, καὶ μεμεριμημένον ἐστὶ· καὶ οὐχὶ τοὺς φιλούμενους μόνον ἐπὶ τῆς διανοίας περιφέρουσιν οἱ φιλοῦντες, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἀν' αὐτοῖς ὑπόσχονται [270] δώσειν, τῶν μελλόντων ἀπολαμβάνειν ἀκριβέστερον τὴν μνήμην ἔχουσιν. Οὕτω καὶ μήτηρ φιλόστοργος τοῖς παισὶ τοῖς ἀσπυγῆς λείψανα τραπέζης διατηρῆσασα, κὼν ἐκεῖνοι τύχωνσιν ἐπιλαθόμενοι, αὕτη γὰρ οὐκ ἐπιλήσεται, ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς αὐτὰ διαφυλάξασα πάσης, εἰς μέσον φέρει καὶ διατρέφει πεινῶντας. Εἰ δὲ μητέρες οὕτω περὶ τὰ ἔκγονα φιλόστοργοι, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς περὶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην κλειῖνα σπουδῆ καὶ ἐπιμέλειαν ἐπιδείκνυσθαι χρῆ, βῶν τῶν τῆς φύσεως ὀδίνων αἰ τοῦ πνεύματός εἰσι δυνατώτεροι. Τίς οὖν ἡ τράπεζα ἦν, ἧς τὰ λείψανα βιετηρήσαμεν ὑμῖν; Ῥῆσις ἦν ἀποστολική, πολλὴν ἡμῖν τότε παρασχούσα τροφὴν πνευματικὴν, ἧς μέρος μὲν ἐνεθήκαμεν ὑμῖν τῆ διανοίᾳ, μέρος δὲ εἰς τὴν παρουσίαν ἡμέραν ἀνεβαλλόμεθα, ὥστε μὴ τῷ πλήθει τῶν λεγομένων κατακλιῶσαι τῆς μνήμης τῆς ὑμετέρας τὴν δύναμιν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ῥῆσις; "Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γερραμμένον"· Ἐπίστευσα, διὰ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὰ καὶ λαλοῦμεν. Περὶ ποίας μὲν οὖν πίστεως εἰρηται, πότερον τῆς τῶν σημείων ποιητικῆς, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησιν· "Ἐὰν ἔχετε πίστιν, ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε ἐπὶ ὄρει τούτῳ, Μετάθεθι, καὶ μεταθήσεται· ἢ τῆς τὴν γῶσιν ἐμποιοῦσης ἡμῖν, καθ' ἣν πάντες ἐσμὲν πιστοί· καὶ τίτος ἕνεκα Πνεύματος πίστεως εἰρηται, καὶ τί ποτὲ ἐστὶν ἡ πίστις αὕτη, καὶ πάντα δὴ ταῦτα κατὰ δύναμιν τότε πρὸς εἴην ὑμετέραν διελέχθημεν ἀγάπῃ, ὅτε καὶ τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης ἐκινήσαμεν λόγους. Ἐπειδὴ δὲ ἐλείπετο εἰπεῖν καὶ τίτος ἕνεκεν εἰρηται, Πνεῦμα πίστεως τὸ αὐτὸ, καὶ τὸ πλήθος τῶν τότε λεχθέντων οὐκ ἐπέτρπε· καὶ ταῦτη μετ' ἀκριβείας ἐπεξελεῖν τῆ ῥῆσις· τοῦτου χάριτι εἰς τὴν παρουσίαν ἡμέραν αὐτὴν ἐταμειώσαμεθα, καὶ νῦν τοῦτο ἀνέστημεν ἀποδώσοντες ἡμῖν τὸ χάριτος. Τίτος οὖν ἕνεκεν εἰρηται, τὸ αὐτὸ;

Πολλὴν συγγένειαν τῆς Καινῆς Διαθήκης πρὸς τὴν Παλαιὰν ἐπιδείξει βούλεται· διὰ τοῦτο καὶ προφητικῆς ἡμᾶς ἀνεμνησε ῥήσεως, εἰπὼν, "Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπαγαγόν, κατὰ τὸ γερραμμένον"· Ἐπίστευσα, διὰ ἐλάλησα. Τοῦτο δὲ ἔρω καὶ πρὸ πολλῶν χρόνων ὁ Δαυὶδ ἦν εἰρηκῶς, ὅτε ἡ Παῦλος παρήγαγε νῦν, δηλῶν ὅτι τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἡ αὕτη καὶ ἐν ἐκεῖνῳ τότε, καὶ νῦν ἐν ἡμῖν τῆν τῆς πίστεως ἐβρίζωσε δύναμιν· ὥσει εἰπε, τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, τὸ καὶ ἐν ἐκεῖνῳ λαλῆσαι, καὶ ἐν ἡμῖν ἐνήργησε.

β'. Πού γὼν εἰσὶν οἱ τὴν Παλαιὰν διαβάλλοντες, οἱ τὸ σῶμα τῆς Γραφῆς διασπῶντες, οἱ τῆ Καινῆ μὲν ἔλον, ἔτερον δὲ τῆ Παλαιᾶς θεὸν ἀπονέμοντες; Ἀκούσων Παύλου τὰ στόματα τὰ ἔθεα ἐμφρόντων, καὶ ἐπιστομίζοντος ἢ τὴν θεομάχον γλώτταν, καὶ ἐκ τῆς ῥήσεως ταύτης δεικνύοντος, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ ἐν τῆ Παλαιᾶ, καὶ ἐν τῆ Καινῆ. Καὶ γὰρ αἰτὰ τὰ ὀνόματα πολλὴν ἡμῖν τῶν Διαθηκῶν δεῖκνυσι τὴν συμφωνίαν. Ἡ γὰρ Καινὴ διὰ τὴν Παλαιὰν εἰρηται, καὶ ἡ Παλαιὰ διὰ τὴν Καινήν· καθάπερ οὖν καὶ Παῦλος φησιν, "Ἐν τῷ λέγειν Καινήν πεκαλάσω τὴν προτέραν. Εἰ δὲ μὴ τοῦ αὐτοῦ εἶεν δεσπῆται, οὔτε αὕτη Καινή, οὔτε ἐκεῖνη Παλαιὰ δύναται" ἀνέγεσθαι. Ὡστε αὕτη ἢ ἐν τοῖς ὀνόμασι διαφορῆται συγγένειαν ἔκατέρας ἐκδείκνυται, [271] καὶ ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἐναλλαγὴν ἐστὶ· καὶ γὰρ τὸ καινὸν τῷ παλαιῷ κατὰ τοῦτο ἀντιδιαστέλλεται μόνον· ἢ δὲ τῶν χρόνων ἐναλλαγὴ οὐδὲ διαφορὴν δεσποτίας οὐδὲ μείωσιν εἰσάγει. Καὶ τοῦτο πάλιν ὁ Χριστὸς ἐνήργηεν, εἰπὼν· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, Πῶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ὁμοῦς ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδοσῶντι, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θεσσαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ. Ὁρᾶς διάφορα μὲν τὰ κτήματα, μίαν δὲ τὴν δεσποτείαν; Ὡστε οὖν ἐκεῖνος δύναται ἐκβάλλειν καινὰ καὶ παλαιὰ εἰς ὧν οἰκοδοσῶντις, οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα δυνατὸν ἐνδὸς εἶναι Θεοῦ τὴν Καινήν καὶ τὴν Παλαιὰν· αὐτὸ γὰρ τοῦτο μάλιστα δεῖκνυσιν αὐτοῦ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν περιουσίαν, τὸ μὴ μόνον καινὰ κερτιθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς τὴν περιουσίαν ἐνδείκνυσθαι.

Ὡστε διαφορὰ μόνον ἐστὶν ὀνομάτων ἐν ταῖς Διαθη-

α Duo mes. τοῦ αὐτοῦ. Τῆ προτέρῃ διαλεχθεὶς εἰς τὴν ῥησιν... γερραμμένον, πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν εἶπε.

β Αἱ δὲ θεὰ ἐνδιαβάλλοντες, ἐμφρόντων, ἐκ. σπασμένων,

vita ad fidem; et sicut carnis nostræ natura sine alimento durare non potest, ita neque fides sine bonis operibus: *Fides enim sine operibus mortua est* (Jac. 2. 20). Unum superest dicendum: quid est, *Eumdem*? Non enim simpliciter dixit, *Habentes Spiritum fidei*: sed quid? *Habentes eundem Spiritum fidei*. Et volebam quidem enarrare hoc quoque: sed quoniam video multa sententiarum flumina ex nuda hac vocula prorumpentia, vereor ne multitudine eorum, quæ dicenda essent, inundem omnia, atque ita hæc doctrina nimia prolixitate detrimenti aliquid accipiat. Quapropter hic finem faciens loquendi, oro et obtestor, ut

et quæ audivistis, de honeste videndo, de fide, de virginitate, de benignitate, de eleemosyna, diligenter observetis: et hæc bene in memoria retinentes, ad ea quæ supersunt audienda præstetis. Sic enim nobis solidum erit ac inconcussum doctrinæ nostræ ædificium, si prioribus in mente vestra bene fundatis, ea quæ sequuntur superstruxerimus. Deus autem qui nobis dedit hæc dicere, et vobis cum alacritate audire, dignos nos faciat, ut et per opera fructum aliquem proferamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quoniam ipsi gloria in sæcula sæculorum, Amen.

DE EISDEM VERBIS APOSTOLI, HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM FIDEI, SICUT SCRIPTUM EST (2. Cor. 4. 13): ET ADVERSUS MANICHÆOS, ET OMNES QUI VETUS TESTAMENTUM CALUMNIANTUR, ET A NOVO SEPARARE CONANTUR, ET DE ELEEMOSYNA (a).

1. *Veri amatores promissorum memores.* — Apostolici vobis sermonis expositionem debeo jam diu: sed hoc debitum vobis fortassis estis oblitus ob temporis longitudinem, ego vero non sum oblitus ob meum erga vos affectum. Sic se habet caritas: vigilans est ac sollicita; nec ad amatos solum in animo circumforunt ii qui amant, sed quæ promiserunt magis inmeminerunt quam ipsi, qui promissa sunt recepturi. Eodem modo mater amantissima postquam mensæ reliquias pueris suis reposuit, etiam si illi forte obliviscantur, ipsa tamen meminit, easque diligenter asservatas depromit, et famelicis eis pascit. Quod si matres erga liberos tam indulgentes sunt, tanto majori cura et studio vestra caritas nobis est prosequenda, quanto major vis est spiritualis partus quam naturalis. Quænam igitur fuit illa mensa, cujus reliquias vobis servavimus? Verba erant apostoli, ex quibus tunc non parum nutrimenti spiritualis percepimus, cujus partem vestris mentibus indidimus, partem in hodiernum distulimus, ne multitudine sermonum memoriam vestram obrueramus. Quænam igitur sunt illa verba? *Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, propter quod loquutus sum: etiam nos credimus, quapropter et loquimur* (2. Cor. 4. 13). De qua igitur fide sit sermo, utrum de ea per quam patrantur prodigia, de qua Christus dicit, *Si habueritis fidem sicut granum sinapi, dicetis monti huic, Migra et migrabit* (Matth. 17. 19): an de ea, quæ cognitionem ihu nobis genuit, secundum quam omnes sumus fideles; tum qua de causa Spiritus fidei sit dictus, et quænam sit hæc fides; hæc omnia pro viribus apud vestram disseruimus caritatem, atque interim etiam de eleemosyna verba fecimus. Cum vero superasset disquendum, cur dictum sit, *Eumdem Spiritum fidei*, et præ multitudinæ eorum quæ jam dixeram, non liceret hæc verba diligenter enarrare: ideo in præsentem diem ea reposuimus, et nunc illud debitum vobis reddituri venimus. Cur igitur dixit, *Eumdem*? Ma-

gnam cognationem Novi Testamenti et Veteris vult ostendere: ideo prophetæ etiam verba nobis commemorat dicens: *Habentes autem eundem Spiritum*; et adjiciens: *Sicut scriptum est: Credidi propter quod loquutus sum* (Psal. 115. 10). Hoc autem jamdudum et ante multas ætates David dixerat, quod nunc Paulus adduxit, indicans eandem Spiritus gratiam, et tunc in illo, et nunc in nobis, fidei radices posuisse: ac si diceret, Idem est fidei Spiritus, qui in illo loquutus est, et in nobis operatus.

2. *Contra Manichæos.* — Ubi nunc sunt qui Vetus Testamentum criminantur, qui corpus Scripturæ dilacerant, qui alium Novo, alium Veteri Testamento Deum attribunt? Audiant Paulum impia ora obturantem, impugnatrices Dei linguas cohibentem, et hoc dicto ostendentem eundem esse Spiritum tam Novi quam Veteris Testamenti. Nam et ipsa nominæ magnam nobis Testamentorum consonantiam significant. Novum enim ad differentiam Veteris dicitur, et Vetus ad differentiam Novi, sicut et Paulus inquit: *Dicendo Novum, antiquavit illud prius* (Hebr. 8. 13). Nisi vero ejusdem essent Domini, neque hoc Novum, neque illud Vetus appellari posset. Itaque hoc ipsum nominum discrimen cognationem utriusque indicat: et differentia hæc non est in eorum essentia, sed in mutatione temporum: solo enim tempore novum a veteri distat. Cæterum temporum differentia nullam dominii mutationem affert, neque diminutionem: id quod et Christus indicavit dicens: *Propterea dico vobis: omnis scribe doctus in regno caelorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro sua nova et vetera* (Matth. 13. 52). Vides diversas quidem possessiones, idem vero dominium? Quemadmodum igitur illæ potest depromere nova et vetera, cum sit unus et idem patrifamilias: ita hic quoque nihil vetat ejusdem esse Dei tum Novum, tum Vetus Testamentum: hoc ipsum enim maxime indicat ejus divitias et abundantiam, quod non solum nova possideat, verum etiam in veteribus abundantiam præ se ferat.

Non contraria sunt duo Testamenta; Novum Veteris

(a) Duo Mss.: *Ejusdem*; pridie sermocinatus de his apostoli verbis, « *Habentes autem eundem..... scriptum est,* » iterum de eisdem verbis orationem aggreditur.

perfectus. — Itaque nomine tantum inter se differunt Testamenta, at non pugnant, neque sunt contraria. Vetus enim ex novo fit vetus; hoc autem non pugnae est neque contrarietatis, sed differentiae nominis tantummodo. Ego autem addo, quod etiamsi contrariae essent leges Veteris legibus Novi, asseverarem ne sic quidem alium Deum fuisse superinducendum. Si enim eodem tempore, eisdem hominibus, in eisdem rebus versantibus, eadem munia obeuntibus, contrarias leges statuisset, rationem fortassis aliquam habere potuisset commentum ipsorum: quod si aliis illae, aliis hae scriptae sunt, alio tempore illis, alio his, aliter se habentibus illis hominibus, aliter his, quid necesse est propter legum differentiam duos contrarios legislatores inducere? Equidem nullam necessitatem video: ipsi proferant, si habent quod dicant: sed nihil habere possunt. Namque et medicus saepenumero multa contraria facit, sed non contraria ratione, imo eadem et conveniente. Etenim urit et non urit, secat et non secat unum et idem corpus: nunc amara, nunc dulcia pharinacea ad bibendum offert: et facit quidem contraria, sed ratione simili atque eadem: unum enim finem spectat, nimirum aegri sanitatem. Annon igitur absurdum est medicum quidem non incusare, quod multa contraria faciat circa unius corporis naturam, Deum autem criminari quod diverso tempore, diversis hominibus, diversa mandata dederit?

3. Demonstratum est igitur non fuisse incusandum, etiamsi leges inter se fuissent contrariae: ut autem sciamus non esse contrarias, sed diversas tantum, age ipsas leges in medium producamus. *Audistis, inquit, quod dictum sit antiquis, Non occides.* Haec lex est vetus; videamus nunc novam: *Ego autem dico vobis, quicumque irascitur fratri suo temere, reus est gehennae ignis (Matth. 5. 21. 22).* Haecine sunt, obsecro, contraria mandata? Et quis hoc diceret mortalium, modo rationis compos? Si enim priore lege vetante occidere, posterior juberet, fortasse aliquis in his verbis legum pugnam esse diceret: nunc cum illa jubente non occidere, haec jubet ne irasci quidem, augetur prius mandatum, non affertur contrarium: illa enim fructum malitiae resecat, videlicet caedem: haec vero etiam radicem ipsam evellit, nimirum iracundiam: illa rivum tollit vitii, haec fontem ipsum exsiccat. Fons enim et radix caedis est furor et iracundia. Illa lex naturam nostram posteriori paratorem reddidit, haec superveniens quod desiderabatur supplevit. Quenam haec est contrarietas, dum una finem malorum, altera vero etiam principium extirpat? Illa manum puram facit a sanguine, haec mentem etiam servat a mala cogitatione. Haec autem consentientium sunt legum, non pugnantium, sicut veritatis inimici adstruere conantur, non animadvertentes, quod sic magno incuriae et segnitiae crimini Deum Novi Testamenti obijciunt: comperietur enim Deus (quae quidem blasphemia in caput illorum vertat, qui nobis hae loquendi necessitatem imponunt) intempestive res nostras dispensavisse.

Quae autem dico, sic vobis clariora faciam. Lactis alimento similis est Veteris Testamenti educatio, solide vero cibo Novi Testamenti philosophia: ac nemo ante lactis alimoniam solidum cibum adhibet. Quod quidem Novi Testamenti Deus fecit, si non idem est qui etiam Vetus prodidit: prius enim quam lacte nutriret, hoc est legis disciplina, ad solidum nos cibum adduxit. Non hujus autem solum, sed majoris etiam criminis eum reum faciunt, quandoquidem post quinque mille denum annos, aut plures, providentiam nostri generis suscepit. Si enim non idem erat, qui per prophetas et patriarchas et justos homines res nostras dispensabat, sed alter quispiam praeter haec, sero admodum et tarde videbitur nostri providentiam aggressus, quasi per anteactorum poenitentiam ad se reversus: quod quidem tantum abest a Deo, ut nec in unum quenuis vulgo hominem competat, tanto tempore tam multis perire permissis, in extremis demum saeculis ad paucorum quorundam providentiam ac curam accedere.

4. *Unus est utriusque Testamenti legislator. Pauli Samosatensis error.* — Videsne quantis blasphemis Deum faciant obnoxium isti, qui alium Novi Testamenti legislatorem dicunt, alium Veteris? Quae sane omnes evanescent, si unum utriusque Testamenti assentiamur esse Deum. Sic enim apparebit, cum ordine et bona ratione res nostras dispensare, tunc quidem per legem, nunc autem per gratiam: et non recens, neque nuper, sed jam inde ab initio et a prima usque die nostra omnia gubernare. Quo autem magis eorum ora obstruamus, age jam testimonium prophetarum, tum apostolorum adducamus, clamantium, unum esse utriusque Testamenti legislatorem. Procedat igitur in medium Jeremias in utero sanctificatus, et probet hoc manifeste, unum esse eundemque Deum tum Novi Testamenti, tum Veteris. Quid igitur hic dicit ex persona legislatoris clamans? *Testabor vobis testamentum novum, non sicut testamentum quod testatus sum patribus vestris (Jerem. 31. 31).* Itaque qui Novum Testamentum dedit, ille est Deus, qui olim Vetus etiam illud dederat. Haec sane Pauli quoque Samosatensis sectatoribus ora sunt oclusa, qui negant ante saecula fuisse Unigenitum Dei. Si enim ante Mariae partum, et antequam in carne se videndum praerberet, non erat, quomodo legem ferebat cum non esset? quomodo autem dicebat: *Testabor vobis testamentum novum, non sicut testamentum quod testatus sum patribus vestris?* quomodo enim testamentum dabat patribus eorum, cum nondum esset, ut illi quidem affirmant? Sed contra Judaeos quidem, eodemque morbo laborantes Paulianos, idoneum est quod opponatur prophetae hujus testimonium: ut autem etiam Manichaeorum ora cohibeamus, ex Novo Testamento adducamus testimonium, quandoquidem Vetus nihili pendunt: imo vero etiam Novum, cui quamvis honorem habere videri velint, non minorem tamen huic quam illi alteri injuriam inferunt: uno quidem modo, quod dum illud a Veteri excindunt, hujus quoque auctoritatem labefactant.

οὐ μάχη, οὐδὲ ἐναντιώσεις. Τὸ γὰρ παλαιὸν ἐκ κινήτου γίνεται παλαιόν· τοῦτο δὲ οὐ μάχη, οὐδὲ ὠσσεως, ἀλλὰ διαφορὰς ὀνόματος μόνης. Ἐγὼ δὲ ἰτην ὑπερβολὴν ποιῶμαι, ὅτι, εἰ καὶ ἐναντίοι οἱ νόμοι τῆς Παλαιᾶς τοῖς τῆς Καινῆς, σφόδρα ἰσχυρισάμεν, ὡς οὐδὲ οὕτως ἕτερον ἐπεισάγειν ἐχρήθη. Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, τοῖς ἀνθρώποις, περὶ τὰ αὐτὰ διατρίβουσιν, ἐν τοῖς οὖσι πράγμασιν, ἐναντίους ἐπέταττε νόμους, ἂν τινα αὐτοῖς λόγον ἴσως τὸ σόφισμα· εἰ δὲ ἴς μὲν ἐκείνοι, ἕτεροι δὲ ἐγράφησαν οὗτοι, καὶ ἕτεροι μὲν ἐκείνοις καιρῶ, ἐν ἑτέρῳ δὲ τούτοις, ἢ ἐκείνοις διαχειμένοις, καὶ ἑτέρως τούτοις, ἢ ἀνάγκη διὰ τὴν τῶν νόμων διαφορὰν ἐναντίους εἶν νομοθέτας δύο; Ἐγὼ μὲν οὐδεμίαν ὀρώ, εἰ δὲ λέγειν ἔχουσιν, εἰπάτωσαν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν. Ἄρ καὶ ἱατρὸς ἐναντία πολλὰ ποιεῖ πολλάκις· οὐκ ἀπὸ ἐναντίας τῆς γνώμης, ἀλλ' ἀπὸ μιᾶς συμφωνοῦ. Καὶ γὰρ καίει καὶ οὐ καίει, τέμνει ἢ τέμνει τὸ αὐτὸ σῶμα πολλάκις· καὶ νῦν μὲν τ, νῦν δὲ γλυκεία δίδωσι πίνειν φάρμακα· καὶ τὰ ἰνόμενα ἐναντία, ἢ γνώμη δὲ, ἀπ' ἧς ταῦτα γίνονται, συμφωνοῦ καὶ μία· πρὸς γὰρ ἐν τέλει βλέπει, οὐ κάμνοντος ὑγίαιεν. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον ἱατρῶν ἰατρικὴ ἐγκαλεῖν ἐναντία ποιῶντι πολλά καὶ περὶ τοῦ ἐνὸς φύσιν, τῷ Θεῷ δὲ μέμψιν ἐπάγειν, εἰ διαφορὰς καιροῦς διαφορὰς ἀνθρώποις διάφορα· τὰ προστάγματα;

Ὅτι μὲν οὖν, εἰ καὶ ἐναντίοι ἦσαν οἱ νόμοι, οὐδὲ ἐγκαλεῖν ἔδει, δῆλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἐναντίοι, ἀλλὰ διάφοροι μόνον, φέρε, τοὺς νόμους ἔπον προχειρισώμεθα. Ἠκούσατε, φησὶν, ὅτι ἡ τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φρονεῦσιν. Οὗτος παλαιὸς ἰατρὸς· Ἰωάννης τὸν τῆς Καινῆς· Ἐγὼ δὲ λέγω· Ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰπὴ, ἐνδύσθιν εἰς τὴν γέσην τοῦ πυρός. Ταῦτα ἐναντίοι μοι, τὰ προστάγματα; Καὶ τίς ἀνθρώπων, πωσοῦν διανοία; μετέγων, τοῦτο ἂν εἴποι; Εἰ μὲν τοῦ προτέρου κελύσαντος μὴ φρονεῖν, οὗτος οὐσεν, ἴσως ἂν τις ἀντινομίαν ἔφησεν εἶναι τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ ἐκείνου κελύσαντος μὴ φρονεῖν, ἐκέλευσε μὴ δὲ ὀργίζεσθαι, ἐπίτασις, οὐκ ἐναντίος ὁ πρότερος τοῦ δευτέρου ἢ νόμος ἐστίν· ὁ μὲν τὸν καρπὸν τῆς κακίας ἐξέτεμε, τὸν φόνον, οὐδὲ καὶ τὴν ρίζαν ἀνέσπασε, τὴν ὀργὴν· ἐκείνος ἰῦμα τῆς πονηρίας ἐξέκοψεν, οὗτος καὶ τὴν πηλὴν ἐξήρανε. Πηγὴ γὰρ καὶ ρίζα τοῦ φόνου καὶ ὀργῆ. Ἐκείνος τοῦτο ὁ προπαρεσκεύασεν ἰατρὸς τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, οὗτος ἔλθων τὸ λεῖπλῆρωσε. Ποία ἐναντιότης, ὅταν ὁ μὲν τὸ τέλος κακῶν, ὁ δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκκόπη; Ἐκείνος χεῖρα καθάραν ἐποίησεν αἵματος, οὗτος καὶ τὴν πηλὴν αὐτὴν ἀπήλλαξε τῶν πονηρῶν βουλευμάτων. ἰατρὸς δὲ συμψηφονοῦντων ἀλλήλοις νόμων, οὐχὶ μαχόμενος ἐστίν· ὅπερ ἄνω καὶ κάτω σπουδαίως κατατάσσιν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, μὴ συνορῶντες, καὶ τοῦτο μεγάλη ῥαθυμία; καὶ ὑπεροφίας αἰτία τῆς Καινῆς Θεὸν ὑποβάλλουσιν· εὐρεθήσεται γὰρ ἢ βλασφημία εἰς τὴν τῶν ταῦτα ἀναγκαζόντων

ἡμᾶς λέγειν περιτραπιῆ κεφαλῆν) ἀκαίρως τὰ κατ' ἡμᾶς οἰκονομήσας· τὸ δὲ πῶς, ἐγὼ λέγω. Γαλακτοτροφία προσοικεῖν ἢ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης παιδαγωγία, στερεὰ δὲ τροφή τῆς Καινῆς Διαθήκης ἢ φιλοσοφία· οὐδεὶς δὲ κρινῆ ἢ θρέψαι γάλακτι, πρὸς τὴν στερεάν ἄγει τροφήν. Ὅπερ ἔσται πεποικώς ὁ τῆς Καινῆς Θεὸς ἄνπερ μὴ αὐτὸς ἢ ὁ τὴν Παλαιάν δεδικώς· πρὸ γὰρ τοῦ θρέψαι γάλακτι καὶ τῆ διὰ τοῦ νόμου παιδαγωγία, ἐπὶ τὴν στερεάν ἡμᾶς ἤγαγε τροφήν. Οὐ τοῦτω δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρῳ μερίζοντι τούτου πάλιν αὐτὸν ὑποβάλλουσιν ἐγκλήματι, εἰ γε μετὰ πεντακισχίλια καὶ πλείονα ἔτη τοῦ γένους ἤκε προνοήσων τοῦ ἡμετέρου. Εἰ γὰρ μὴ αὐτὸς ἦν, ὁ διὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν πατριάρχων καὶ τῶν δικαίων ἀνθρώπων τὰ καθ' ἡμᾶς ἅπαντα οἰκονομῶν, ἀλλ' ἕτεροι τις παρὰ τοῦτον ὄψε ποτε καὶ βραδέως εὐρεθήσεται τῆς ἡμετέρας ἐπιλημμένους προνοίας, ὥστερ ἐκ τινος μετανοίας ἀνενηγών· ὅπερ οὐ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπου τοῦ τυχόντος ἀνάξιον ἂν εἴη, τοσοῦτους ἀφέντος ἀπολέσθαι ἐν τοσοῦτω χρόνῳ, ὄψε ποτε ἐν ἐσχάτῳ τῶν καιρῶν τῆς τῶν ὀλίγων ἐπιλαθέσθαι προνοίας.

Ἐ. Ὅρα; ὅσαις τὸν Θεὸν ὑποβάλλουσι βλασφημίαις ἐκείνοι, ἕτερον μὲν τῆς Καινῆς, ἕτερον δὲ τῆς Παλαιᾶς λέγοντες εἶναι νομοθέτην; Ἄπερ ἅπαντα λύεται, ἂν ἕνα ἑκατέρας τῆς Διαθήκης δόμεν εἶναι Θεόν. Εὐρεθήσεται γὰρ κατὰ λόγον τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομῶν, τότε μὲν διὰ τοῦ νόμου, νῦν δὲ διὰ τῆς χάριτος, καὶ οὐ προσφάτως, οὐδὲ νεωστὶ, ἀλλ' ἀνωθεν καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας τῆς ἡμετέρας ἐπιλημμένους προνοίας. Ἴνα δὲ μερίζωνας αὐτῶν τὰ στόματα ἀπορρόφωμεν, φέρε, καὶ αὐτὰς τὰς βήσεις παραγάγωμεν, καὶ προφήτας, καὶ ἀποστόλους βωόντας, ὅτι Καινῆς καὶ Παλαιᾶς εἰς ἕστιν ὁ νομοθέτης. Παρίτω τοῖνυν εἰς μέσον ὁ ἐκ κοιλίας ἀγιασθεὶς Ἰερεμίας, καὶ αὐτὸ τοῦτο δευκνῶτω σαφῶς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν [273] ἑκατέρας ὄντα τῆς Διαθήκης Θεόν. Τί οὖν οὗτος φησὶν, ἐκ προσώπου τοῦ νομοθέτου κηρύττων; Διαθήσομαι ἑμὶν διαθήκην καινήν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν. Ὅστε ὁ τὴν Καινὴν αὐτοῖς διαθέμενος, αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τὴν Παλαιάν θεὸς Θεός. Ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατεύως ἐπιστόμισεν ἰκανῶς, οἱ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν ἀναρῶσι τοῦ Μονογενοῦς. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ τόκου τῆς Μαρίας οὐκ ἦν, οὐδὲ ὑπῆρχε πρὶν ἢ φανῆναι ἐν σαρκί, πῶς ἐνομοθετεῖ ὁ μὴ ὢν; πῶς δὲ εἶπε, Διαθήσομαι ἑμὶν διαθήκην καινήν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν; πῶς διέθετο τοῖς πατράσιν αὐτῶν μὴ ὑπάρχων, μὴδὲ ὢν, κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον; Ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους μὲν καὶ τοὺς τὰ Ἰουδαίων νοσοῦντας Παυλιανούς ἰκανῶς στήναι ἢ τοῦ προφήτου μαρτυρία· ἵνα δὲ καὶ Μανιχαίους ἐπιστομίσωμεν, ἀπὸ τῆς Καινῆς τὴν μαρτυρίαν παραγάγωμεν, ἐπειθὲ τῆς Παλαιᾶς; οὐδεὶς αὐτοῖς; ἐστὶ λόγος, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τῆς Καινῆς· ἀλλὰ καὶ ταύτην, ἣν δοκοῦσι τιμᾶν, οὐκ ἤττον ἐκείνης καθυβρίζουσιν· ἐνὶ μὲν τρώπῳ, τῷ τῆς Παλαιᾶς ἐκκόψαι, καὶ τὸ ἐξίπιστον αὐτῆς λυμῆσθαι. Οὐ γὰρ μικρὰ τῶν ἐν αὐτῇ κειμένων τῆς ἀληθείας ἀποδείξεις, τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ

Ἦνε κοία ἀνάγκη. Vox quæa totum mutat sensum. Et autem Editorum lectioni, in quibus quæa deest. Savil. conij. ὁ δεύτερος τοῦ προτέρου. Fori. τοῦτω.

προφητειῶν ἢ προαναφώνησις ἦν, οὐς ἀποστραφέντες οὕτοι οὐκ αἰσθάνονται τῶν προφητῶν μᾶλλον τοὺς ἀποστόλους ἀτιμάσαντες. Ἐνὶ μὲν οὖν τρόπῳ τούτῳ τὴν Καινὴν καθυβρίζουσιν, ἐτέρῳ δὲ πάλιν δευτέρῳ, τῷ τὰ πλεῖστα αὐτῆς ἐκκόψαι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτῆ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ κειμένων ἡ θύναμις τοσαύτη εἶ, ὡς καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν λειψάνων εὐφώρατον αὐτῶν γενέσθαι ποιεῖ τὴν κακουργίαν· τὰ γὰρ ἀποκοπέντα μέλη κρᾶζει καὶ βοᾷ, τὴν πρὸς τὰ οικεῖα μέλη συμφωνίαν ἐπιζητοῦντα.

ε'. Ἡὼς οὖν ἀποδείξομεν, ὅτι Καινῆς καὶ Παλαιᾶς εἰς ἕσπερον νόμοθέτης; Ἄπο τούτων ὁ τῶν παρ' αὐτοῖς ὑπολειπόμενων ῥημάτων τῶν ἀποστολικῶν, ἃ δοκεῖ μὲν εἶναι τὸ νόμου κατηγορίαν, συνίστησι δὲ αὐτὸν μάλιστα, καὶ δεικνύει θεῖον ὄντα χρησμὸν καὶ ἀνωθεν ἦκοντα. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Ἡνεύματος ἐγένετο σοφίας, ὥστε τῇ προχείρῳ ῥήσει δελεασθέντας τοὺς τοῦ νόμου κατηγοροῦντας ἄκοντας καὶ ἀγνοοῦντας δέξασθαι τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ γεγραμμένην ἀπολογίαν· ἵνα, ἂν μὲν θελήσωσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἰδεῖν, ἔχωσι τὴν ῥῆσιν τὴν χειραγωγούσαν αὐτούς· ἂν δὲ ἐπιμένωσι τῇ ἀπιστίᾳ, μηδεμίαν συγγνώμης λοιπὸν τύχωσι, καὶ αὐτοῖς, οἷς δοκοῦσι πιστεύειν, ἀπιστοῦντας κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Ποῦ τοίνυν ἡ Καινὴ ἑαυτῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς ἕνα τὸν νομοθέτην εἶναι φησι; Παλαχοῦ μὲν καὶ ἀλλαχοῦ· ἡμεῖς δὲ ἐκείνην τέως σπουδάζομεν τὴν περικοπήν εἰς μέσον ἀγαγεῖν, τὴν καὶ παρὰ τοῖς Μανιχαίοις σωζομένην εἶναι καὶ νῦν. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Λέγεται μοι, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, φησὶ, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, ὅτι Ἄβραμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς [274] ἐλευθέρης; Ἰκούςαν οἱ αἰρετικοί, ὅτι ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ εὐθείως ἐπαπήδησαν· ἐνόμισαν γὰρ κατηγορίαν εἶναι τοῦ νόμου τὸ λεγόμενον καὶ ἐκκόψαντες αὐτὴν τῆς λοιπῆς ἀκολουθίας, ὡς συνηγοροῦσαν αὐτοῖς κατέχουσι. Φέρε οὖν ἀπ' αὐτοῦ δεξιόμενον ἕνα ὄντα τὸν νομοθέτην. Ἄβραμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης· ταῦτα δὲ ἐστὶ, φησὶν, ἀλληγορούμενα. Τί δὲ ἐστὶν, Ἀλληγορούμενα; Τύποι τῶν ἐν τῇ χάριτι γενομένων ἦσαν τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ γινόμενα. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ δύο γυναῖκες, οὕτως ἐνταῦθα δύο Διαθῆκαι. Πρῶτον μὲν ἐν τούτῳ δείκνυσσι τὴν συγγένειαν τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιάν, ὅταν ἐκεῖνα τούτων ἦ τύπος. Ὁ γὰρ τύπος τῆς ἀληθείας οὐκ ἐναντίον, ἀλλὰ συγγενές. Εἰ δὲ ἐναντίος ἦν ὁ Θεὸς τῆς Παλαιᾶς τῷ Θεῷ τῆς Καινῆς, οὐκ ἐμελλε διὰ τῶν γυναικῶν προδιατυπῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης τὴν ὑπεροχὴν. Εἰ δὲ καὶ ἐκεῖνος προδιτύπωνε, τὸν Παῦλον ἐχρῆν μὴ ἀποχρήσασθαι τῷ τύπῳ. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὅτι Ἰουδαϊκῇ συγκαταβαλὴν ἀσθενεῖσι, τοῦτο ἐποιεῖ, ἐχρῆν καὶ Ἑλληνιστῶν κηρύττοντα τύπους Ἑλληνικοῦ εἰσάγειν, καὶ ἱστορίας μνησθῆναι τῶν παρ' Ἑλλήσι γεγεννημένων πραγμάτων. Ἀλλὰ οὐκ ἐποίησε τοῦτο· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ταῦτα δὲ Θεοῦ χρησμοὶ καὶ νό-

μοι· διὸ καὶ πολλὴν συγγένειαν ἔχει τὰ παλαιὰ πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην.

ς'. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο δείκνυσσι, ὅτι καλλὴ ἢ συμφωνία τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιάν· δεύτερον δὲ οὐκ ἐλαττον τοῦτου, καὶ αὐτῇ τῇ ἱστορίᾳ. Ὅσπερ γὰρ τότε δύο γυναῖκες ἦσαν ἐνὸς ἀνδρός, οὕτως καὶ νῦν δύο Διαθῆκαι ἐνὸς νομοθέτου· ἐκεῖ, ἂν ἄλλος ἦ τῆς Καινῆς, καὶ ἄλλος τῆς Παλαιᾶς, περιττῶς τὴν ἱστορίαν εἰσήγαγεν. Οὐ γὰρ ἄλλος μὲν ἦν τῆς Σάφης ἀνὴρ, ἄλλος δὲ τῆς Ἄγαρ, οὐκ εἰς καὶ ὁ αὐτός. Ὅσπερ, ὅταν λέγῃ, Ἄφται γὰρ εἰσι δύο διαθήκαι, οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἀλλ' ἦ, ὅτι ἕνα ἔχουσι νομοθέτην, καθάπερ ἐκεῖναί ἐνα ἄνδρα τὸν Ἄβραμ. Ἄλλ' ἢ μὲν δούλη, φησὶν, ἡ δὲ ἐλευθέρη ἦν. Καὶ τί τῶν; τέως γὰρ ζητούμενον ἦν, εἰ εἰς ἐκατέρων νομοθέτης. Καταδεξάσθωσαν τοίνυν τοῦτο πρότερον, καὶ τίς πρὸς ἐκεῖνο αὐτοῖς ἀποκρινόμεθα. Ἄν γὰρ τοῖς καταναγκάζῃ αὐτοὺς δέξασθαι, καὶ πεισθῶσιν, ἕνα αὐτῶν τὸ δόγμα οἰχῆσται. Ὅταν γὰρ εὐρεθῇ τὸ εἶ τοῦ νομοθέτου καὶ ἡ Παλαιὰ οὖσα, καθάπερ οὖν καὶ ἐστὶ, πᾶσα λυταίη ἦν ἢ πρὸς ἐκαίνοιο ἐμφοσθήσῃσι. Ἰνα δὲ μὴδὲ τοῦτο ὑμᾶς θοροῦσῃ, πρόσημα ἀκρεβῶς τῇ ῥῆσει. Οὐ γὰρ εἶπε, Ἡὼς μὲν δούλη, μὴ δὲ ἐλευθέρη· ἀλλὰ, *Μία μὲν εἰς δουλείαν γενήσεται* οὐ πάντως δὲ ἡ εἰς δουλείαν γενήσεται, δούλη· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ εἰς δουλείαν τεχθῆναι, οὐ τῆς τεκνίας ἐγκλημα, ἀλλὰ τῶν τεχθέντων παιδίων. Ἐπιπῆ γὰρ τῆς ἐλευθερίας διὰ τὴν κακίαν ἑαυτοῦς ἀπεστέρησε, καὶ τῆς εὐγενείας ἐξέπεσον, ὡς δούλους αὐτοῦ; ἀνέμοντας ἐπαίδευσεν ὁ Θεὸς φόβῳ διηνεκεῖ, καὶ ἔσπε τιμωρίας καὶ ἀπειλαῖς. Πολλοὶ γοῦν καὶ νῦν πατέρες [275] τοῦς ἑαυτῶν υἱοῦς, οὐχ ὡς υἱοῦς ἐνάγουσι, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πρόποντος οἰκέτας φόβου· καὶ τὸ ἐγκλημα οὐχὶ τῶν πατέρων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν πᾶσι πατέρας παρασκευασάντων παιδίων, ὡς δούλους χρῆσθαι τοῖς ἐλευθέροις. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν λαὸν τότε ἐκαίνο μετὰ τοσούτου φόβου καὶ τιμωρίας· αὐτῆς ἐνήγε, μεθ' ὅσης εἰκὸς ἦν οἰκέτην ἀγνώμων· ἀλλ' οὐ κατηγορία τοῦ Θεοῦ τὸ γινόμενον, οὐδέ ἐγκλημα τοῦ νόμου, ἀλλὰ τῶν ἀφηνιαζόντων Ἰουδαίων, σφοδρότερον διεθέντων χαλινοῦ. Ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ Παλαιᾷ εὐρεθῆσονται πολλοὶ οὐχ οὕτως ἀχθέντες, οἷοι ὁ Ἄβελ, ὁ Νῶε, ὁ Ἄβραμ, ὁ Ἰσαὰκ, ὁ Ἰακώβ, ὁ Ἰωσήφ, ὁ Μωϋσῆς, ὁ Ἡλίας, ὁ Ἐλισσαῖος, οἱ ὅλοι πάντες, ὅσοι τὴν ἐν τῇ Καινῇ φιλοσοφίαν ἐζήλωσαν. Οὐ γὰρ φόβῳ καὶ κολάσει, οὐδὲ ἀπειλῇ καὶ τιμωρίᾳ, ἀλλ' ἀγάπῃ θεῆς καὶ φιλτρῷ ζέοντι τῷ περὶ Θεοῦ ἐτίνοντο τοιοῦτοι, οἷοι δὲ καὶ ἐγένοντο. Οὐ γὰρ ἐδεσθῆσαν προσταγμάτων, οὐδὲ ἐντολῶν καὶ νόμων, ὥστε ἀρετὴν ἐλέσθαι καὶ φεῦγειν κακίαν, ἀλλ' ὥσπερ ἐγγενεῖς παῖδες καὶ ἐλεύθεροι, τὴν οικεῖαν ἐπιγόντες ἀξίαν χωρὶς φόβου τινὸς καὶ κολάσεως; ἠτομολόγησαν πρὸς τὴν ἀρετὴν· οἱ δὲ λοιποὶ πάντες Ἰουδαῖοι, ἐπιπῆ πρὸς κακίαν ἀπέκλιναν, τὸν κατὰ τὸν νόμον δεδεδεῖσαν χαλινοῦ. Ὅτε γοῦν ἐποίησαν τὸν μέσχον, καὶ τὸ γλυπτὸν προσεκύνησαν, τότε ἤκαυσαν· Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἰς ἔστιν· ὅτι ἐφόνευσαν, καὶ τὰς γυναῖκας τῶν πλησίων διεφθειραν, τότε ἤκαυσαν

^a Τοσαύτη δεστ in mss.

^b Mss. ἀπ' αὐτῶν.

Non parum enim veritatem ejus illustrant Veteris Testamenti prophetarum præconia, quos isti aversando non intelligunt majore apostolos quam prophetas contumelia se afficere. Unam, inquam, Novo Testamento injuriam faciunt istam; alio vero modo iterum, quod bonam ex eo partem resecent. Attamen tanta est eorum, quæ in illo continentur, vis, ut vel ex ipsis reliquiis facile malefium istorum deprehendatur: resecta enim membra clamant, et pristinum cum suis membris consensum indesinenter requirunt.

5. *Probat unum esse legislatorem utriusque Testamenti ex apostolicis verbis, et ex eo quod Vetus Novum præfiguraverit.* — Quomodo igitur demonstrabimus Veteris et Novi Testamenti unum esse legislatorem? Ex ipsis apostolicis verbis, quæ apud ipsos etiam relicta sunt: quæ tametsi prima fronte videantur Vetus illud accusare, non mediocriter tamen id commendant, et divinis oraculis cælitus proditum esse indicant. Et hoc sancti Spiritus sapientia factum est, ut accusatores legis, allecti prima facie verborum, imprudentes et luviti adscriptam ejus defensionem receperint: ut si vellent ad verum respicere, haberent sermonem quem sequerentur: quod si in incredulitate permanerent, nullam sibi in posterum vitæ spem reliquam facerent: ut qui etiam illis quæ alias recipere videntur, fidem in suam ipsorum perniciem abrogarent. Ubi igitur Novum Testamentum suarum ac veterum legum eundem auctorem esse testatur? Et alibi quidem non uno loco: nos tamen data opera eam textus partem adducemus, quæ vel in Manichæorum codicibus hactenus mansit incolumis. Quænam hæc? *Dicite mihi, inquit, qui sub lege vultis esse, legem non audistis? quod Abraham duos filios habuit: unum ex ancilla, alterum e libera (Gal. 4. 21. 22)?* Audiverunt hæretici unum habuisse ex ancilla, et confestim accurrerunt: rati enim his verbis legis accusationem contineri, resectis consequentibus, illam accusationem retinent sibi patrocinantem. Age igitur ex hoc ipso loco ostendamus eundem esse legislatorem. *Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, alterum ex libera. Hæc autem sunt, inquit, per allegoriam dicta (Ib. v. 24).* Quid est, *Per allegoriam dicta?* Figure eorum, quæ sub gratia gorerentur, erant quæcumque sub Lege fiebant. Sicut enim illic duæ mulieres, ita hic duo Testamenta. Primum in hoc apparet cognatio Novi cum Veteri, quod illa horum figuræ erant. Figura enim veritati non contraria est, sed cognata. Quod si Veteris illius Deus Novi hujus Deo contrarius esset, haudquaquam per illas mulieres Novi præcellentiam præfigurasset. Quod si ille præfiguravit, par erat Paulum non abuti hac figura. Sin autem dicant, quod ad Judaicam infirmitatem se demittens hoc faciebat, oportebat eum etiam Græcis prædicantem figuras Græcorum adhibere, et rerum apud Græcos gestarum historias commemorare. Sed hoc nusquam fecit, et merito. Illa enim nihil cum veritate commune habebant, hæc autem Dei leges erant, et oracula: quapropter magna cognatio

veteribus illis cum Novo Testamento intercedit.

6. *Argumentum secundum ex eadem historia. Non pauci in Veteri Testamento amore ducti, non timore.* — Primum igitur argumentum hoc est, Vetus Testamentum modis omnibus cum Novo consonare: secundum autem illo non minus, ex ipsa historia sumitur. Quemadmodum enim tunc duæ mulieres erant unius viri: ita nunc duo Testamenta unius legislatoris; si enim alius esset Novi, alius Veteris, supervacaneum erat hanc historiam adducere. Neque enim alium habebat Sara virum, alium Agar; sed utraque unum et eundem. Itaque dicendo, *Hæc enim sunt duo Testamenta (Gal. 4. 24)*, nihil aliud dicit quam quod eundem habeant legislatorem, sicut illæ unum virum Abraham. Sed altera quidem erat serva, altera vero libera. Quid tum? hactenus enim quærebatur, an unus utriusque sit legislator. Recipient igitur prius hoc, ac tum demum ad illud alterum eis respondebimus. Si enim eos hoc ut admittant, ac nobis assentiantur, coegeris, universum illorum dogma corruet. Comperto enim etiam Veteris Testamenti eundem legislatorem esse, sicut revera est, finem habebit omnis illorum nobiscum controversia. Attamen ne vel hinc turbemini, advertamus diligenter hæc verba. Non enim dixit, *Una quidem serva, una vero libera: sed, Una quidem in servitutem gignens (Ibid.)*: nec statim serva est, quæ in servitutem gignit: et hoc ipsum ad servitutem natum esse non matris est crimen, sed parvulorum qui nascuntur. Quoniam enim sua malitia seipsos libertate privaverunt, et a jure ingenuitatis exciderunt, non secus quam ingratos servos tractavit eos Deus, terrore ac minis castigans. Quin et hodie multi patres liberos suos non ut filios, sed ut servos metu coercent: quæ culpa non parentum est, sed filiorum, qui causa fuerunt parentibus ut servilem in modum ab eis educerentur. Eundem ad modum etiam Deus ejus temporis populum terroribus ac pœnis erudiebat, non aliter quam nullius frangis servum; nec tamen hic Dei culpa fuit, aut legis, sed Judæorum respuentium frenum, et duriori freno opus habentium. Siquidem in ipso Veteri Testamento multos reperire licet, qui non ad eandem sint tracti disciplinam, ut Abel, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses, Elias, Eliseus, et omnes qui Novi Testamenti instituta sunt æmulati: non enim terrore ac pœnis, nec minis ac mulctis, sed amore Dei, et ferventi erga illum affectione tales erga Deum sunt redditi, quales fuerunt. Non enim opus habebant mandatis, neque præscriptis et legibus, ut virtutem sectarentur ac vitia fugerent: sed ut ingenui et liberali ingenio filii, agnoscentes suam conditionem, absque metu ullo aut castigatione in virtutis castra se contulerunt: reliquum vero vulgus Judæorum, quoniam ad malitiam defecerant, legis freno necessario coercendi fuerunt. Ideoque postquam vitulum slexerunt, et sculptile adoraverunt, tum demum audierunt, *Dominus Deus tuus Dominus unus est (Deut. 6. 4)*; posteaquam cædes patravertunt et uxores proximi stupraverunt, tunc

audiverunt. *Non occides, non mæchaberis*: et simili modo reliqua omnia.

7. Itaque non est vituperium legis quod puniat et mulcet, et servos velut improbos emendet ac castiget, sed præconium insigne, nec vulgaris laus, quod eos qui ad extremam malitiam prolapsi fuerant, poterit severitate sua liberare a vitiis, mollireque et obsequentes gratiæ facere, atque ad novam hanc philosophiam ceuviam quamdam sternere. Idem enim Spiritus tum in Veteri Testamento, tum in Novo dispensabat omnia, licet diverso modo. Propterea Paulus dicebat: *Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum.*

Morum probitas cum fidei sinceritate jungenda.—Nec solum propter hoc dixit, *Eundem spiritum*, sed et ob aliam non leviorē causam, quam volebam quidem tunc afferre; sed veritus ne pluribus gravati jam dictorum obliviscamini, in aliam diem vobis cum sermonem servabo, interim hortatus, ut præsentem totum in memoriam recondatis, atque diligenter retineatis, utque virtutes Christianas cum dogmatum puritate conjungatis: *Ut sic fiat integer homo Dei ad omne opus bonum præparatus* (2. Tim. 3. 17): quandoquidem nihil nobis profuerit recte sentire, si vita interim fuerit malis moribus vitata: quemadmodum contra nihil prodest vita incorrupta, nisi accedat fidei quoque sinceritas. Ut igitur integram utilitatem consequamur, utrinque nobis provideamus, fructus etiam generosos in aliis proferentes: et cum primis eleemosynam, de qua etiam nuper ad vos verba feci, magna cum largitate atque alacritate illam exercentes. *Qui enim parce seminat, aut Scriptura, parce et metet: et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet* (2. Cor. 9. 6). Quid est, *In benedictionibus*? Cum magna largitate. Ille quidem in rebus sæcularibus tam messis quam sementis eorundem est seminum: nam qui serit, triticum aut hordeum seminat, aut aliquid simile, et qui metit, id ipsum metit; at in eleemosyna non idem usu venit. Sed spargis argentum, et colligis fiduciam erga Deum: das pecuniam, et accipis remissionem peccatorum: præbes panem ac vestem, et pro his regnum cælorum tibi paratur, bonaque illa infinita, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9): et quod est omnium bonorum summa, similis efficacis Deo, quatenus id homini est possibile. Nam cum de eleemosyna et benignitate disseruisset Christus subiunxit: *Ut efficiamini similes Patri vestro cælesti, qui solem suum oriri jubet super malos ac bonos, et pluit super justos ac injustos* (Matth. 5. 45). Tu non potes oriri jubere solem, neque imbres immittere, neque beneficus esse in orbem terrarum tam longe lateque patentem: utere facultatibus tuis ad beneficentiam, et factus es similis ei qui solem suum oriri jubet, in quantum hominem Deo similem fieri licet.

8. *Eleemosyna etiam indignis datur.* *Segnes revocat ab otio Paulus, sed multum abest quin a benefacienda avertat.*—Animadvertite diligenter quæ dico: *Super bonos ac malos*, inquit. Ergo tu quoque quoties elec-

mosynam facis, ne vitam examines, neque morum rationem reposescas. Eleemosyna enim, hoc est miseratio, ideo dicitur, ut etiam indignis præbeamus: qui enim miseratur, non recte viventem, sed peccatorem miseratur: nam qui recte vivit, laude est dignus et corona; qui vero peccat, venia et misericordia. Quapropter hac quoque parte Deum imitabimur, si etiam malis benignitatem nostram non subducamus. Considera enim quam multi orbem terrarum habent blasphemæ, scelerati, præstigiatores, omnibus vitiis referti; at tamen hos quoque per singulos dies curat Deus, docens nos ut universos homines beneficentia complectamur. Nos vero omnia contrario modo facimus: non solum enim malos et improbos homines aversamur, verometiam cum sanis quispiam nos odit, aut propter probitatem, aut propter libertatem, forte etiam propter pigritiam (ut et hoc addam), in paupertate vivens, probra, contumelias, et innumera in eum jaculati dicteria, vacuis ipsum manibus remittimus, valetudinem exprobrantes, otium objicientes, pœnas repositentes. Hocine jussus es, o homo, objurgare tantum ac increpare egros? Miserari ac sublevare paupertatem eorum jussit Deus, non rationem repositere ac conviciari. Sed vis illius mores corrigere, et hominem inertem a segnitie sua revocatum ad opus aliquod applicare? Da prius, ac tum denum increpa, ut non crudelitatis suspectus fias, sed benignitatis laudem reportes. Eum enim qui nihil danti tantum opprobrat, aversatur pauper, et inique fert, ac ne aspiciere quidem sustinet; et merito. Putat enim non quod bene sibi velit, sed quod dare nolit. Objurgatorem eum esse; ita ut revera est. Qui vero posteaquam dedit objurgat, facit ut libenti animo objurgatio sua recipiatur: eo quod non propter inhumanitatem, sed propter benevolentiam increpationem adhibere videatur. Sic etiam Paulus fecit: cum enim dixisset: *Qui non vult operari, ne edat* (2. Thes. 3. 10), adjungit exhortationem dicens: *Vos autem bonum facientes ne deficiatis* (Ib. v. 13). Atqui hæc præcepta contraria esse videntur. Si enim otium non oportet cibum capere, quomodo jubes beatilibus facere? Sed non sunt contraria: absit. Ideo enim hoc dixi, inquit, *Qui non vult operari, ne edat*, non ut eos qui alioqui largituri erant, avertirem a dandi eleemosyna, sed ut in otio viventes a segnitie sua revocarem. Itaque cum dicit, *Ne edat*, illos exstimulat ad laborem, comminatione hæc terrores: cum vero dicit, *Bonum facientes ne deficiatis*, hos excitat ad beneficentiam, utili exhortatione impulsos. Ne enim quidam retraherent manus audito qua illi comminatione feriantur, ad beneficentiam his verbis illos provocat: *Bonum faciendo ne deficiatis*. Itaque etiamsi etiam des, bonum fecisti.

9. Hoc et in sequentibus manifestum fecit. Cum enim dixisset: *Si quis non audit sermones nostros per epistolam, hunc indicate, et ne conmiscamini illi* (2. Thes. 3. 14), atque hoc modo hominem eiecisset ex Ecclesia, rursus alio modo eum reconciliat, redicens in gratiam cum eis a quibus ejectus fuerat:

Οὐ φρεσύνεις, οὐ μοιχεύσεις, καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα ἑμοίως·

ζ'. Ὅστε οὐκ ἔγκλημα τοῦ νόμου τὸ κόλασιν ἐπάγειν καὶ τιμωρίαν, καὶ καθάπερ οἰκέτας ἀγνώμονας παιδεύειν καὶ σωφρονίζειν, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμιον μέγιστον, καὶ οὐχ ὁ τυχῶν ἔπαινος, ὅτι τοὺς πρὸς τοσαύτην κατενεχθέντας κακίαν ἠδυνήθη διὰ τῆς οἰκίας σφοδρότητος ἀπαλλάξει τῆς πονηρίας, μαλάξει τε καὶ ποιῆσαι καταπειθεὶς τῇ χάριτι^α, καὶ πρὸς τὴν τῆς Καινῆς δόξησιν φιλοσοφίαν. Τὸ γὰρ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ τὰ ἐν τῇ Καινῇ πάντα ἑκονόμεναι, εἰ καὶ διαφόρως. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγεν· Ἐρχοιτες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα.

Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἔλεγε, Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ δι' ἑτέραν αἰτίαν οὐκ ἐλάττονα τῆς εἰρημένης, ἣν ἐβουλόμην μὲν νῦν εἰπεῖν, δεδοκίως δὲ μὴ τὰ εἰρημένα ἐκδύσσετε, εἰς ἑτέραν ὑμῖν διέλεξιν ταύτην ταμιεύσομαι, τῶς ταύτης μεμνηθῆναι πάσης παρακαλῶσα ὑμᾶς, καὶ μετὰ ἀκριθείας φυλάττειν αὐτήν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς πολιτείας ἀρετῆν προστιθέναι, καὶ τῇ τῶν δογμάτων συνυφαίνειν αὐτὴν καθαρότητι· Ἴνα ἀριος ὁ ἄνθρωπος ἢ τοῦ Θεοῦ, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρισμένους· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν ἔσται ἡμῖν τῶν ὀρθῶν δογμάτων, ὅταν ὁ βίος διεσθαρμένος ἢ· ὡσπερ οὖν οὐδὲ πολιτείας ἀρίστης ὕψελος, πίστεως οὐκ οὕσης ὑπιοῦς. Ἴνα οὖν ἀπηρτισμένην ἔχωμεν τὴν ὠφέλειαν, ἐκατέρωθεν ἑαυτοὺς ἀσφαλίζόμεθα, ἐν τε τοῖς ἄλλοις ἅπασιν καρποῦς ἐπιδεικνύμενοι γενναίους, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων τὴν ἐλεημοσύνην, περὶ ἧς καὶ πρῶην [276] ὑμῖν διελέχθην, μετὰ πολλῆς μὲν τῆς προθυμίας, μετὰ πολλῆς δὲ αὐτὴν ἐπιτελοῦντες τῆς δαφιλίας. Ὁ γὰρ σπειρῶν φειδομένως, φησὶ, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπειρῶν ἐκ' εὐλογίας, ἐκ' εὐλογίας καὶ θερίσει. Τί ἔστιν, Ἐκ' εὐλογίας; Μετὰ πολλῆς τῆς ἀφθονίας. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων καὶ ὁ ἀμητὸς καὶ ὁ σπῆρος τῶν αὐτῶν ἐστὶ σπερμάτων· καὶ γὰρ ὁ σπειρῶν, πυρὸν ἢ κριθᾶς καταβάλλει, ἢ καὶ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, καὶ ὁ θερίζων τὸ αὐτὸ θερίζει πάλιν· ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ἑτέρως. Σὺ μὲν γὰρ καταβάλλεις ἀργύριον, συλλέγεις δὲ παρρησίαν τὴν πρὸς τὸν Θεόν· δίδως χρήματα, καὶ λαμβάνεις ἀμαρτημάτων λύσιν· παρέχεις ἄρτον καὶ ἱμάτιον, καὶ ἀντὶ τούτων σοὶ ἡ τῶν οὐρανῶν ὑπερεπίκειται βασιλεία, καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ, ἃ μῆτε ὀφθαλμὸς εἶδε, μῆτε οὖς ἤκουσε, μῆτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη· τὸ δὲ πάντων κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, ὁμοίως γίνῃ τῷ Θεῷ, κατὰ δύναμιν τὴν ἀνθρωπίνην. Περὶ γὰρ ἐλεημοσύνης καὶ φιλανθρωπίας διαλεχθεὶς ὁ Χριστὸς ἐπήγαγεν· Ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Οὐ δύνασαι ἀνατελεῖν ἥλιον, οὐδὲ βροχὸν ἀφείναι σὺ, οὐδὲ οἰκουμένην εὐεργετῆσαι τοσαύτην· τοῖς οὖσι χρήμασιν ἀπόχρησαι πρὸς τὴν φιλοφροσύνην, καὶ γέγονας ἕμοιος τῷ τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντι, ὡς ἄνθρωπον ὅμοιον Θεῷ γενέσθαι δυνατόν.

τ'. Προσέχετε μετὰ ἀκριθείας τοῖς εἰρημίνοις. Ἐπὶ

πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, φησὶ. Καὶ σὺ τοίνυν, δελεημοσύνην ποιεῖς, μὴ βίον ἐξετάσης, μηδὲ τρίτην εὐθύναν ἀπαιτεῖ. Ἐλεημοσύνη γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται, ἵνα καὶ τοῖς ἀναξίοις παρέχωμεν· ὁ γὰρ ἐλεύων, οὐ τὸν κατωρθωκότα, ἀλλὰ τὸν ἡμαρτηκότα ἐλεεῖ· ὁ μὲν γὰρ κατορθῶν, ἐπαινῶν ἀξίος καὶ στεφάνων ἐστίν· ὁ δὲ ἁμαρτάνων, ἐλεύω καὶ συγγνώμης. Ὅστε καὶ κατὰ τοῦτο μιμησόμεθα τὸν Θεόν, ἐὰν καὶ πονηροὺς παρέχωμεν. Ἐννόησον γὰρ ὅσοι τὴν οἰκουμένην οἰκοῦσι βλάσφημοι, μιᾶροί, γόητες, πᾶσις ἐμπειλησμένοι κακίαι· ἀλλὰ καὶ τοὺτους καθ' ἐκάστην τρέφει τὴν ἡμέραν ὁ Θεός, ἡμᾶς παιδεύων τὴν φιλοφροσύνην ἐπὶ πάντας ἐκτείνειν. Ἡμεῖς δὲ ἅπαν τούναντιον ποιοῦμεν· οὐ γὰρ πονηροὺς, οὐδὲ φαύλους ἀνθρώπους ἀποστρέφομεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑγιαίνωντας ἡμῖν προσέληθ' ἢ δι' ἐπιεικίαν, ἢ δι' ἐλευθερίαν, ἢ καὶ δι' ἀργίαν ἴσως (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τίθημι), πενίξ συζῶν, λοιδορίας, ὕβρεις, μυρία κατ' αὐτοῦ συνείροντες σκώματα, κεναῖς αὐτῶν ἀκπέμπτομεν χεροί, τὴν ὑγίαν ὀνειδίζοντες, τὴν ἀργίαν προσφέροντες. εὐθύναν ἀπαιτοῦντες. Μὴ γὰρ τοῦτο προσετάγης, ἄνθρωπε, ἐγκαλεῖν καὶ ἐπιτιμᾶν ἀπλῶς τοῖς δεομένοις; Ἐλεεῖν καὶ διορθοῦσθαι τὴν πέναν αὐτῶν ὁ Θεός ἐκέλευεν, οὐχὶ εὐθύναν ἀπαιτεῖν καὶ ὕβριζειν. Ἀλλὰ βούλει διορθῶσαι τὸν τρόπον, καὶ τῆς ἀργίας ἀπαγαγεῖν, καὶ εἰς ἔργον ἐμβαλεῖν τὴν ἀργούντα; Ἄς πρότερον, [277], καὶ τότε ἐπιτίμησον, ἵνα μὴ ὠμότητος ὑπόψιαν, ἐγκληθείς ἢ βαρύτητα, ἀλλὰ κηδεμονίας δόξαν λάβης. Τὴν μὲν γὰρ μὴ δόναται, ἀλλ' ἐγκαλοῦντα μόνον ἀποστρέφεται, καὶ ἀρτίζει, καὶ οὐδὲ ἰδεῖν ἀνάσχοι· ἂν ὁ πένης· καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ διὰ κηδεμονίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ βουλεσθαι δοῦναι νομίζει τὰ ἐγκλήματα γίνεσθαι· ὅπερ οὖν καὶ ἔστιν ἀληθές. Ὁ δὲ μετὰ τὸ δοῦναι ἐγκαλῶν, ἐπαρῶδες ποιεῖ τὴν παραινέσιν· οὐ γὰρ ἐξ ἀπανθρωπίας, ἀλλ' ἐκ κηδεμονίας ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν. Οὕτω καὶ Παῦλος; ἐποίησεν· εἰπὼν γὰρ, Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω, ἐπάγει λέγων· Ὑμεῖς δὲ τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακίσητε. Καίτοι δοκεῖ ταῦτα ἕναντία εἶναι τὰ προστάγματα. Εἰ γὰρ οὐ δεῖ τοὺς ἀργούντας ἐσθίειν, πῶς τούτοις κελεύεις τὸ καλὸν ποιεῖν; Ἄλλ' οὐκ ἔστιν ἕναντιον· μὴ γένοιτο. Ἀγὰρ τούτω, φησὶν, εἶπον, ὅτι Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω, οὐχ ἵνα τοὺς μέλλοντας διδόναι ἀπαγάγω τῆς ἐλεημοσύνης, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἐν ἀργίᾳ ζῶντας ἀπαγάγω τῆς ἀργίας. Τὸ μὲν οὖν εἰπεῖν, Μηδὲ ἐσθιέτω, ἐκείνους διανίστησι πρὸς ἐργασίαν, τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς· τὸ δὲ εἰπεῖν, Τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακίσητε, τοὺτους διεγείρει πρὸς ἐλεημοσύνην τῷ χρησίμῳ τῆς παραινέσεως. Ἴνα γὰρ μὴ, ἀκούσαντες τῆς κατ' ἐκείνων γεγεννημένης ἀπειλῆς, συστελῶσι τὰ χεῖρά; τινες, ἐκκαλεῖται πρὸς φιλοφροσύνην αὐτοὺς, λέγων· Τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακίσητε. Ὅστε καὶ ἀργοῦντι ἐν δόξῃ, καλὸν πεποίηκα.

θ'. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς δῆλον ἐποίησεν. Εἰπὼν γὰρ, Εἴ τις οὐκ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναναμύνησθε αὐτῷ· καὶ ἐκκόψατε αὐτόν. τῆς ἐπαρῆς αὐλῆς, πάλιν αὐτὸν ἐτέρφω συνάπτει τρόπον, τὰς τῶν ἐκτεμόντων διανοίας οἰκειῶν αὐτῷ καὶ συνάγων· ἐπὶ

^α Unus Mss. καταπειθεὶς προκατασκευάσαι τῇ χάρι. Cod. καταπειθεὶς κατασκευάσαι τῇ χάρι.

^β Mss. ἐγκληθείς. Cod. 748 ἵνα μὴ ὠμότητος ὑπόψιαν· ἐγκληθείς καὶ βαρύτητα, quae lectio non est spernenda

^γ Alibi ἐξῆς; κατασκευάσαι εἰπὼν.

ήγαγε γούν λέγων· *Μη* ως *έχθρόν*, φησίν, *ήγείσθε*, *άλλ'* ως *άδελφόν*. *Όσπερ* ούν είπων, *Εί* τεις ού *θέλει* *εργάζεσθαι*, *μηδέ* *έσθιέτω*, τοίς κυρίοις *έκέλευσε* πολλήν αὐτῶν ποιείσθαι πρόνοιαν *πάλιν*· οὕτω και *ένταῦθα* είπων, *Μη* *συναγαμύνησθε* αὐτῶ, οὐκ *άπέτησεν* αὐτοῦ τῆς *έπιμελείας* τοῦς *άκούοντας*, *άλλά* και *σφόδρα* αὐτοίς *άντιλαθέσθαι* *παρεκελεύσατο*, *προσθείς* και *είπων*, *Και* *μη* ως *έχθρόν* *ήγείσθε*, *άλλ'* ως *άδελφόν*. *Έχωρίσθης* αὐτοῦ τῆς *συνουσίας*, *άλλά* *μη* *χωρισθῆς* τῆς *κηδεμονίας*· *άπέκοψας* αὐτόν τῆς *συνόδου*, *μη* *άποκόψης* αὐτόν τῆς *άγάπης*. *Και* γάρ αὐτό τοῦτο *δέ* *άγάπην* *έκέλευσε* γίνεσθαι, *ίνα* τῷ *χωρισμῷ* *γενόμενος* *βελτίων*, *πρὸς* τὸ *λοιπόν* *έπανέλθῃ* *σῶμα*· *έπει* και *οί* *πατέρες* τῆς *οικίας* τῆς *εαυτῶν* *έκβάλλουσι* τοῦς *παῖδας*, οὐκ *ίνα* *έξω* *μένονσι* *διηνεκῶς*, *άλλ'* *ίνα* τῷ τῆς *οικίας* *έκπαισέν* *γενόμενοι* *σωφρονέστεροι*, *πρὸς* τὴν *οικίαν* *έπανέλθωσι* *πάλιν*. *Πρὸς* μὲν ούν τοῦς *άργίαν* *έγκαλοῦντας* *ικανά* τὰ *είρημένα*.

Έπειδή δέ και *έτερός* *έστι* πολλοίς *μεμελετημένος* *λόγος* *πρὸς* *άπολογία*, *άπανθρωπίας* και *ώμοότητος* *γέμων*, *άνάγκη* και τοῦτον *διεξελέγξει* *πάλιν*, οὐκ *ίνα* *άπολογίας* αὐτοῦς *άποστειρήσωμεν*, [278] *άλλ'* *ίνα* *πεισώμεν* τὴν οὐκ οὔσαν, οὐδὲ *ώφελοῦσαν* *άπολογία*ν *άποθέσθαι*, τὴν δέ οὔσαν και *προστήναι* *δυναμένην* *έπι* τοῦ *βήματος* τοῦ *Χριστοῦ*, ταύτην *διὰ* τῶν *εργῶν* *μελετᾶν* *διηνεκῶς*.

Τίς ούν *έστιν* ἡ *ψυχρά* και *άνόνητος* τῶν *πολλῶν* *άπολογία*; *Παιδοτροφία* οὐζῶ, φησίν, *οικίας* *προσταμαί*, *γυναίκα* *τρέφω*, *πολλάς* *έγω* *δαπάνης* *άνάγκας*· *ὅθεν* οὐκ *εύπορῶ* τοῦς *προσιόντας* *μοι* *έλεειν*. *Τί* *λέγεις*; *Παῖδια* *τρέφεις*, και *διὰ* τοῦτο τοῦς *προσιόντας* οὐκ *έλεεις*; *Δι'* αὐτά μὲν ούν ταῦτα τοῦς *δεομένους* *έλεειν* *δεί*, *διὰ* τὰ *παῖδια*, και τὴν αὐτῶν *προστασίαν*, *ίνα* *ἀπὸ* *ὀλίγων* *χρημάτων* *ἴλω* τὸν *δόντα* αὐτά *θεόν* *ποιήσης*, *ίνα* *καταλίπης* αὐτοίς *προστάτην* *έκεινον* και *μετὰ* τὸν *σὸν* *θάνατον*, *ίνα* *πολλῆν* αὐτοίς *άνωθεν* *εὐνοιαν* *έπισπάσῃ* *ἀπὸ* τῶν *έκεινῶν* *χρημάτων* τῷ *θεῷ* *δαπανῶν*. *Οὐχ* *ὀρθῶς*, *ὅτι* *πολλοί* *άνθρώπου*; *πλουτοῦντας* και *έν* *δυναστείας* *δντας*, οὐδαμῶθεν *σῦ* τοίς *προσθήκοντας*, *εἰς* τὰς *διαθήκας* *πολλάκις* *εἰσάγαγον* τὰς *εαυτῶν*, και *τοίς* *εαυτῶν* *παισὶ* *συγκληρονόμους* *έποίησαν*, *δι'* *άλλο* μὲν οὐδέν, *ίνα* δέ *άσφάλειαν* τοίς *εαυτῶν* *κῆσῶνται* *παισίν* *ἀπὸ* *ὀλίγων* *χρημάτων*; και ταῦτα, οὐκ *εἰδότες* πῶς *διακείσονται* *μετὰ* τὴν αὐτῶν *τελευτήν* *περὶ* τοῦς αὐτῶν *παῖδας* *οί* τοῦ *κλήρου* *γενόμενοι* *κοινωνοί*; *Σὺ* δέ *εἰδῶς* τὸ *φιλόνηρον* και *χρηστὸν* και *έπεικῆς* τοῦ *σοῦ* *Δεσπό*

του, οὐ *ποιήσεις* αὐτόν *κοινωνόν* τῆς *διαθήκης* τῆς *σῆς*; οὐ *ποιήσεις* αὐτόν *συγκληρονόμον* τῶν *παίδων* τῶν *σῶν*; και *ποῦ* ταῦτα *πατρός*, *εἰπέ* *μοι*, *παῖδας* *φιλοῦντος*; *Εἰ* γάρ *κῆρῃ* τῶν *τεχθέντων* *παίδων*, *κατάλειπε* *γραμματεῖον* αὐτοίς, *έν* *ᾧ* τῶν *θεῶν* *έχεις* *ύπεύθυνον*. *Τοῦτο* *μεγίστη* *κληρονομία*, τοῦτο *κόσμος*, τοῦτο *άσφάλεια*. *Εἰσάγαγε* αὐτόν *εἰς* τὴν *κληρονομίαν* τὴν *ένταῦθα*, *ίνα* *σε* *μετὰ* τῶν *παίδων* *εἰς* τὴν *κληρονομίαν* *άντεισαγάγῃ* τὴν *έκει*. *Οὗτος* *ὁ* *κληρονόμος*; *γενναῖος*, *φιλόνηρος*, *χρηστὸς*, *δυνατὸς*, *πλούσιος*· *ὡστε* *κατ'* οὐδέν *έστιν* *ύποπταῦσαι* τὴν *κοινωνίαν* αὐτοῦ. *Διὰ* τοῦτο και *σπῆρος*; ἡ *έλεημοσύνη* *καλεῖται*, *έπειδὴ* οὐκ *έστι* *δαπάνη* τὸ *πράγμα*, *άλλά* *πρόσδοος*· *σὺ* δέ, *ὅταν* μὲν *σπείρῃς* *δέη*, οὐ *προσέχεις*, *ὅτι* *κενοῖς* τὰ *ταμεία* τῶν *παλαιῶν* *γεννημάτων*, *άλλά* *προσέχεις* τῷ *μηδέπω* *παρόντι* τῶν *γεννημάτων* *ἀμητῶ* και ταῦτα, οὐκ *εἰδῶς*, *ὅτι* *πάντας* *έβήσεται*. *Και* γάρ και *έρουσίθη*, και *χάλασα*, και *ἀκρίς*, και *ἀέρων* *άνωμαλία*, και *πολλὰ* τῆς *έλιπίως* ἡμᾶς *άντικρούει* τῆς *μελλούσης*· *εἰς* δέ τὸν οὐρανὸν *μέλλων* *σπείρειν*, *ὅπου* *πᾶσα* μὲν *άνωμαλία* *ἀέρων* *έκδέβληται*, *πάσης* δέ *λύπης* και *έπιβουλῆς* *ἀνήρηται* *πρόφασις*, *ὄκνεῖς* και *ανάδύη*; *Και* *ποῖαν* *εὐρήσας* *συγγνώμην*, *ὅταν* *εἰς* μὲν τὴν *γῆν* *καταβάλλων* *θαφῆς*, και *μετὰ* *προθυμίας* τοῦτο *ποιῆς*, *εἰς* δέ τὴν *χεῖρα* τοῦ *θεοῦ* *μέλλων* *καταβάλλειν*, *ὄκνεῖς* και *ἀμελεῖς*; *Εἰ* γάρ ἡ *γῆ* τὰ *καταβληθέντα* *ἀποδίδωσιν*, *πολλῶ* *μᾶλλον* ἢ τοῦ *θεοῦ* *χείρ*, *ἀπερ* *ἂν* *δέξεται*, *μετὰ* *πάσης* *ἀποδώσει* *σοι* τῆς *περιουσίας*.

Γ'. Ταῦτ' ούν *εἰδότες*, *μη* τῇ *δαπάνῃ* *προσέχωμεν*, *ὅταν* *έλεημοσύνην* *ποιώμεν*, *άλλά* τῇ *προσόδῳ* και [279] *ταῖς* *μελλούσαις* *έλπίσι*, και τῷ *παρόντι* *δέ* *κέρει*· οὐ γάρ *βασιλείαν* οὐρανῶν *έλεημοσύνη* *προξενεῖ* *μόνον*, *άλλά* και τὴν *κατὰ* τὸν *παρόντα* *βίον* *άσφάλειαν* *τε* και *άφθονίαν*. *Τίς* ταῦτά *φησιν*; *Αὐτὸς* *ὁ* *ταῦτα* *δοῦναι* *κύριος*. *Ὁ* γάρ *τὰ* αὐτοῦ *πένησι*, *φησὶ*, *θεός*, *έκατονταπλασίονα* *λήψεται* *έν* τῷ *αἰῶνι*; *τούτω*, και *ζῶην* *αἰώνιον* *κληρονομήσει*. *Ὁρθῶς* *έν* *έκατέρῃ* τῇ *ζῳῇ* τὰς *ἀμοιβὰς* *διδόμενας* *μετὰ* *πολλῆς* τῆς *περιουσίας*; *Μη* τοίνυν *ὄκνώμεν*, *μηδέ* *ἀναβαλλώμεθα*, *άλλ'* *κισθ'* *έκάστην* *ἡμέραν* τὸν τῆς *έλεημοσύνης* *καρπὸν* *φέρωμεν*, *ίνα* και τὰ *παρόντα* ἡμῖν *πράγματα* *κατὰ* *βίου* *φέρηται*, και τῆς *μελλούσης* *έπιτύχωμεν* *ζῳῆς*· ἡς *γένοιτο* *πάντας* ἡμᾶς *μετασχεῖν*, *χάρῃ* και *φιλανθρωπίᾳ* τοῦ *Κυρίου* ἡμῶν *Ἰησοῦ* *Χριστοῦ*, *πρ'* οὐ τῷ *Πατρὶ*, *ἀμα* τῷ *ἀγίῳ* *Πνεύματι*, *δόξα*, *τιμῆ* *κράτος* *εἰς* τοῦς *αἰῶνας* τῶν *αἰῶνων*. *Ἄμην*.

* Unus ms. hic et mox γεννημάτων.

ΠΑΛΙΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΗΝ ΡΗΣΙΝ

· *Έχοντες* δέ τὸ *πύθ* *Πνεῦμα* τῆς *πίστεως*, *κατὰ* τὸ *γεγραμμένον*· *καὶ* *διὰ* *τί* *κοιτῆ* *πάντες* *ἀπολαμβάνουσι* τὰ *ἀγαθὰ*, και *περὶ* *έλεημοσύνης*.

α'. *Τῇ* *προτέρᾳ* *συνάξει* και *τῇ* *πρὸ* *έκείνης* *μῆαν* τοῦ *Αποστόλου* *ῤῆσιν* *ἀπολαθόντες*, *εἰς* τὴν *έξήγησιν* ταύτης *ἀπαντα* τὸν *λόγον* *ἀνηλώσαμεν*· και *τῆμερον* δέ *τῇ* αὐτῇ *καύτῃ* *πάλιν* *ένδιατρέψαι* *σπουδάζομεν*· *ποιοῦμεν* δέ τοῦτο *έπίτηδες* *πρὸς* *ώφελειαν* τῆς *ύμετέρας* *άγάπης*, οὐ *πρὸς* *έπίδειξιν* τὴν *ἡμετέραν*. *Οὐ* γάρ *ίνα* *γόνιμόν*· *τίνα* και *πολύουν* *έμαυτὸν* *ἀποεήνω*, *άλλ'* *ίνα* και τὴν *Παύλου* *σοφίαν* ὑμῖν *έκκα-*
· *Unus mss. γκώριμον.*

λ'έψω, και τὴν *ύμετέραν* *διεγείρω* *προθυμίαν*, οὕτω *μεταχειρίζω* τὸν *λόγον*. *Τὸ* *τε* γάρ *βάθος* τῆς *έκείνου* *συνέσεως* *φαίνεται* *μειζόνως*, *ὅταν* *έκ* *μῆδς* *ῤῆσεως* *τοσοῦτους* ἡμῖν *τίκτη* *ποταμούς* *νοημάτων*· *ὕμεις* *τε* *μαθόντες*, *ὅτι* και *ἀπὸ* *μῆδς* *λέξεως* *ἀποστολικῆς* *ἄφατον* *έστι* *καρπώσασθαι* *φιλοσοφίας* *πλοῦτον*, *ὡ* *παραδραμεῖσθε* τὰς *Έπιστολάς* *ἀπλῶς*, *άλλά* *προσέθησθε*, *ταῖς* *έλπίσι* ταύταις *τροφόμενοι*, τῶν *έγκαιμένων* *ῤῆσεων* *έκάστην* *μετὰ* *πολλῆς* *περιεργάζεσθαι*

quapropter hæc verba subdit, *Non ut inimicum existimate, sed ut fratrem* (2 *Thess.* 3. 15). Quemadmodum igitur cum dixisset, *Si quis non vult laborare, ne edat* (*Ib.* v. 10), illos certe, qui possunt, curam eorum habere iussit: ita etiam hic posteaquam dixit, *Ne commisceamini illi*, non alienavit ab ejus cura auditoris, sed jubet diligenter eum suscipere, dicens: *Non ut inimicum existimate, sed ut fratrem*. Reliquisti ejus consuetudinem, sed ne relinquant de eo sollicitudinem: exclusisti eum a conventu, ne excludas a caritate. Etenim hoc ipsum affectu caritatis mandavi, ut hac separatione factus melior, ad reliquum corpus reverteretur; quandoquidem etiam patres domo sua filios expellunt, non ut perpetuo foris maneant, sed ut quod domo exciderint, modestiores facti, domum postliminio revertantur. Atque hæc sufficiant ad illos, qui pigritiam aliis objicere solent.

Verum quoniam multi aliis utuntur verbis quibus se excusent, quæ plena crudelitatis ac inhumanitatis sunt, necesse est ut illa quoque redarguam, non ut excusationem eis adimam, sed quo persuadeam ut omnia vana et inutili, ad veram et apud Christi tribunal profuturam defensionem operibus ipsis se exercent.

Excusationes alias avarorum refellit; coheredes filiorum sunt pauperes; sementem cur eleemosynam vocet Scriptura. — Quæ est igitur illa vulgare hominum frigida ac inutilis defensio? Alendi sunt, inquit, liberi, rei familiaris gerenda est cura, uxorem alo, necessarios sumptus multos sustineo: quamobrem non suppetit, unde obvios sublevare possim. Quid ais? Filios alis, et ideo non est unde venientes ad te subleves? Imo propter hoc ipsum sublevandi sunt egeni, ut exigua pecunia Dominum qui eos tibi dedit, propitius, ut etiam post mortem tuam patronum illis relinquant, ut eis magnum favorem cælitus concilies, dum illa pecunia sumptus Deo gratos facies. Annon vides, a multis homines præpotentes ac opulentos, nihil alioqui ad suum genus atinentes, in testamento suo insertos fuisse, et liberis suis coheredes factos, nihil ob aliud quam ut securitatem filiis modica pecunia pararent? idque cum incertum esset quonam affectu post obitum ipsorum filios illos coheredes essent prosequuntur? Tu vero cum scias humanitatem,

bonitatem, et æquitatem tui Domini, expertem eam tui testamenti facies? non facies cum coheredem liberorum tuorum? Hoccine est amantissimi patris officium? Nam si proli tua curam geris, relique illis chartulam scriptam, in qua Deum debitorem habeas. Hæc maxima hereditas, hoc decus est, hæc securitas. Induc eum in terrenam hanc hereditatem, ut te tua cum tuis liberis in cælestem illam hereditatem inducat. Hic heres nobilis est, humanus, bonus, potens, dives; quare nihil est cur ejus societatem suspectam habeas. Ideo etiam sementis vocatur eleemosyna, quia res hæc non tam sumptus est, quam redditus: tu autem quando seminandum est, non magni facis quod evacues fructuum veterum promptuaria, sed ad messis futuræ fructum spectas, idque cum eventum nescias. Nam et rubigo, et calamitas, et locustæ, et aeris intemperies et multa nos a spe et expectatione dejiciunt: cum vero in cælum est semen jaciendum, ubi nulla aeris intemperies, nullus dolor, nullæ insidiæ, tergiversaris ac procrastinas? Et quam speras veniam, qui in terram seminando, confidenter et alacriter id facis; cum vero in manum Dei seminandum est, cessas et negligis? Nam si terra reddit quod sibi est creditum, multo magis Dei manus, quæcumque acciperit, magno cum fœnore est redditura.

10. Hæc igitur scientes non respiciamus sumptum, quando eleemosynam facimus, sed eum qui inde operatur proventum, imo etiam præsens lucrum: non solum enim regnum cælorum eleemosyna procurat, sed in præsentem etiam vitam securitatem affert et abundantiam. Quis hæc pollicetur? Ipse qui præstare potest Dominus. Dicit enim: Qui sua pauperibus largitur, centuplum accipiet in hoc sæculo, et vitæ æternæ hereditatem habebit (*Math.* 19. 29). Vides retributionem in utraque vita cum magno fœnore recipendam? Ne igitur cessemus, neque procrastinemus, sed per singulos dies eleemosynæ fructum percipiamus, ut et in præsentem sæculo rebus secundis fruamur, et futuram vitam consequamur: quæ nobis omnibus contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri una cum Spiritu sancto gloria, honor, imperium in sæcula sæculorum. Amen.

DE EISDEM VERBIS,

HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM FIDEI, SICUT SCRIPTUM EST (2. *Cor.* 4. 13). ET QUA DE CAUSA REBUS BONIS OMNES EX ÆQUO FRUANTUR, ET DE ELEEMOSYNA

4. Cum priore conventu, et qui illum præcesserat, unum apostoli dictum suscepimus exponendum, in ejus enarratione totum sermonem consumpsimus, et hodie quoque in eodem versari proposuimus: hoc autem data opera facimus, ad vestram utilitatem, non ad nostram ostentationem. Non enim ut secundum me et multiscium ostendam; sed ut tum Pauli sapientiam vobis speriam, tum vestram alacritatem excitem, ita eundem verso sermonem. Nam et illius intelligentiæ

profunditas magis elucebit, si ex uno dicto tanta nobis sententiarum fluentia proferat; et vos, cum didiceritis ex uno apostoli verbo ineffabiles sapientiæ divitiæ depromi posse, non oscitantes percurreritis ejus epistolas, sed hac spe inducti singulas earum sententias exquisita cura ac diligentia perscrutabimini. Si enim unum dictum triduo nobis disserendi materiam præbuit, quantum putatis thesaurus nobis profunderet una quæpiam pars diligenter tractata ac consi-

derata? Ne igitur desassemur priusquam totum quod sperest decerpserimus. Si enim metallorum auri fossores, licet quantumvis divitiarum inde exhaurerint, non prius tamen inde abstinent, quam totum aurum auferant: multo majorem nos alacritatem ac diligentiam in perscrutandis divinis eloquiis adhibere convenit. Nam et nos aurum effodimus, non sensibile, sed spirituale: non enim in metallis terræ, sed in Spiritu metallis operamur. Paulinæ enim epistolæ metalla sunt Spiritus et fontes: metalla quidem, quia quovis auro pretiosiores nobis præbent divitiis: fontes vero, quia nunquam deficiunt; sed quantumlibet exhaurias, tantumdem ac multo amplius rursus affluit. Et hoc evidenter declarare potest totum tempus quod præterit. Siquidem ex quo Paulus vixit, quingenti jam elapsi sunt anni, et totaque hoc tempore multum commentatores, tum doctores ac interpretes multis sæpe inde exhaurerunt, nec tamen repetitas inibi divitiis evacuare valuerunt. Non est enim sensibilis hic thesaurus, et idcirco non consumitur a multis effodientium manibus, sed augetur et multiplicatur. Et quid dico de illis qui ante nos fuerunt? Quam multi post nos dicturi sunt, ac rursus post illos alii, nec tamen deficient fontis in modum scatentes divitiæ, neque metallorum hoc genus exhaurietur? spiritualia enim sunt, et suapte natura nunquam omnino absumi possunt. Quod est igitur illud dictum apostolicum? *Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est. Credidi, quapropter loquutus sum.*

2. Nuper igitur quæsimus quam de causa dixerit, *Eundem Spiritum fidei*; et unam hactenus causam attulimus: erat autem hæc: ut ostenderet consonantiam Veteris ac Novi Testamenti. Cum enim invenitur idem fidei Spiritus et Davidis linguam movisse, dicentem, *Credidi, propter quod loquutus sum (Psal. 115. 10)*, et in Pauli anima operatus esse, satis apparet magnam esse prophetarum cum apostolis cognationem, atque ita necessario sequitur magnam esse Veteris et Novi Testamenti consonantiam. Sed ne iterum eadem repetentes molesti vobis simus, age et alteram causam proferamus, ob quam dixit, *Eundem*. Jam tum enim alteram hujus dicti causam promiseramus. Sed opus est ut excitemini: profundus enim est sensus quem caritati vestræ sum dicturus, et perspicaci animo opus habet, ingenioque peraculo: quæ propter obtestor ut summa attentione quæ dicenda sunt auscultetis. Vestrum est lucrum, noster vero labor; imo gratiæ Spiritus sancti donum, quo revelante secreta, neque qui dicit, neque qui audit defatigatur: revelationem enim magna facilitas sequitur. Attendamus igitur cum diligentia: licet enim majorem partem auribus persequamini, si vel minimum dormitaveritis, interrupto semel contextu totum ignorabitis. Et quemadmodum iis, qui viam ignorant, et ductore opus habent, diu licet illum sequuti, si per negligentiam vel paululum ex oculis eum amittant, nihil prodest hactenus sequutos esse, sed consistant ignari quam sit progrediendum: ita etiam qui divinitatem persequuntur animo, etiam si attente doctri-

nam ejus hausserint, si paulisper tantum occiderint audiant, tota serie amissa, non possunt amplius ad sententiarum finem pervenire. Ne igitur idem vobis accidat, omnibus quæ dicturi sumus pari tenore intendite, donec ad finem perveniamus.

3. *Cur dicat eundem esse Spiritum fidei. Imago ysequutionum.* — Dicturi igitur qua de causa hæc, *Habentes autem eundem Spiritum fidei*, volens ostendere eandem esse utriusque Testamenti fidem originem bonorum matrem, paulo altius sermonem repetamus. Sic enim nobis causa evidentius apparebit. Quam igitur est hæc causa? Magnum bellum circumscindit fideles dum hæc dicebantur; bellum, inquam, præ et absque ullis induciis. Nam et civitates integræ et populi undique in eos insurrexerant, et tyrannici insidiabantur, et reges contra eos bellum parabant: arma movebantur, gladii acuebantur, exercitus manabantur, et omnia genera poenarum ac suppliciorum excogitabantur: inde facultatum rapinæ et combustiones, et carceres ac mortes quotidianæ, tormento, vincula, ignis, ferrum, bestiæ, patibula, rotæ, latræ, præcipitia, et quidquid in perniciem fideliæ excogitari poterat: ac ne intra hos quidem fines bellum se continuit. Non solum enim ab inimicis excitabatur, sed ipsa etiam natura contra seipsam irritabatur. Et enim liberis insidiabantur patris, et filii exos matres habebant, et amici amicos aversabantur, et cognationes ac familias bellum hoc latenter sese innuabat, magnusque tumultus erat per universum orbem habitabilem. Et sicut navis undis insurgentibus, nubibus concurrentibus, elisis tonitribus, caligine undique scapham cingente, mari furente, bellis adventibus, piratis oppugnantibus, ipsis vectoribus inter se dissidentibus, haudquaquam evadere potest, nisi cælestis dextera, magna illa ac potens, discessu periculo et sedata tempestate, in tranquillitatem reducat navigantes; ita etiam tunc inter initia præditionis accidit. Non solum enim externa tempestate pulsabantur, sed intus etiam plerumque seditione laborabant. Quis hoc dicit? Paulus ipse sic scribit: *Foris pugnae, intus timores (2. Cor. 7. 5)*. Et quod hoc verum sit, quodque doctores pariter ac discipuli innumeris septi fuerint malis, et per omnes ex æquo bellum hoc fuerit grassatum, eundem Paulum iterum testem adduco. Vestræ autem partes sunt meminisse omnium horum quæ dico, ut cognitis periculis ac tentationibus, omnibusque adversitatibus, quæ ejus temporis fideles perferabant, tanto majores gratias agatis Deo, qui omnibus illis calamitatibus finem imposuit, et averruncato bello, tranquillissimam pacem nobis concessit: ut nemo vel socordiae poenam effugiat, vel ob vitam recte actam extollatur.

4. *Pace Ecclesiæ non abutendum.* — Neque enim perinde est, si undique impugnatus et innumeris adversitatibus obrutus generose subsistas, ac si in portu nunc sedens, et in summa securitate eundem animum præ te feras. Illorum enim conditio nihil melior erat, quam eorum qui turbato mari jactantur: nos vero securius agimus quam qui in portum devecti

σῆς σπουδῆς. Εἰ γὰρ μία λέξις τριῶν ἡμερῶν διέλεξιν ἡμῖν ἔτεκε, πόσον ἡμῖν ἀναδύσει θησαυρὸν ὀλόκληρος περιχοπὴ μετὰ ἀκριθείας θεωρουμένη; Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν, ἕως ἂν τὸ πᾶν ἀποτρυγήσωμεν. Εἰ γὰρ οἱ μέταλλα διορτύττοντες χρυσοῦ, ὅσον ἂν ἐκείθεν κενώσωσι πλοῦτον, οὐ πρότερον ἀφίστανται, ἕως ἂν τὸ πᾶν ἀνέλωνται χρυσοῦ· πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς μείζονι προθυμίᾳ κερησθῆναι δεῖ καὶ σπουδῇ περὶ τὴν τῶν θείων λογίων ἔρευναν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς χρυσοῦ διορτύττομεν, οὐκ αἰσθητὸν, ἀλλὰ πνευματικόν· οὐ γὰρ μέταλλα γῆς, ἀλλὰ μέταλλα τοῦ Πνεύματος ἐργαζόμεθα. Αἱ γὰρ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου τοῦ Πνεύματος εἰσι μέταλλα καὶ πηγαὶ· μέταλλα μὲν, ὅτι χρυσοῦ παντὸς τιμιώτερον ἡμῖν παρέχουσι πλοῦτον· πηγαὶ δὲ, ὅτι οὐδέποτε ἐπιλείπουσιν· ἀλλ' ὅσον ἂν κενώσῃς ἐκείθεν, τοσοῦτον καὶ πολλῶ πλέον ἐπιπρέει πάλιν. [280] Καὶ τοῦτο γένοιτ' ἂν ἀπόδειξις σαφῆς ὁ χρόνος ὁ παρελθὼν ἅπας. Ἐξ οὗ γοῦν Παῦλος ἐγένετο, πεντακόσια λοιπὸν ἔτη παρήλα· καὶ πούτον ἅπαντα τὸν χρόνον πολλοὶ μὲν συγγραφεῖς, πολλοὶ δὲ διδάσκαλοι καὶ ἐξηγηταὶ πολλὰ πολλαῖς ἐκείθεν ἐξήνελησαν, καὶ τὸν ἀποκαίμενον οὐκ ἐκένωσαν πλοῦτον. Οὐ γὰρ αἰσθητὸς ὁ θησαυρός· διὰ τοῦτο οὐκ ἀναλίσκεται τῇ τῶν ὀρυκτόντων πολυχειρίᾳ, ἀλλ' αὐξεται καὶ πλεονάζει. Καὶ τί λέγω τοὺς ἔμπροσθεν; Πόσοι μεθ' ἡμᾶς ἐρούσι καὶ μετ' ἐκείνους ἕτεροι πάλιν, καὶ οὐ παύσεται πηγάς τοῦ πλοῦτος, οὐδὲ ἐπιλείψει ταύτη τὰ μέταλλα; πνευματικὰ γὰρ ἔστι, καὶ οὐ πέφυκε δαπανᾶσθαι ποτε. Τίς οὖν ἔστιν ἡ βῆσις ἢ ἀποστολική, περὶ ἧς καὶ πρῶην πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην διελέχθημεν; *Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα.*

β'. Τότε μὲν οὖν ἐζητοῦμεν, τίνας ἔνεκεν εἴρηκε, *Πνεῦμα πίστεως τὸ αὐτὸ*· καὶ μίαν αἰτίαν τίνος εἰρήκαμεν· αὕτη δὲ ἦν, τὸ δεῖξαι σύμφωνον τῇ Καινῇ τῆς Παλαιᾶν οὖσαν. Ὅταν γὰρ φαίνεται τὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως τὸ αὐτὸ καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ κινήσαν γλώτταν τὴν λέγουσαν, *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα*, καὶ εἰς τὴν τοῦ Παύλου ψυχὴν ἐνεργοῦν, εὐδῆλον ὅτι πολλὴ συγγένεια προφητῶν καὶ ἀποστόλων, καὶ ἀνάγκη πολλὴν Παλαιᾶς καὶ Καινῆς εἶναι τὴν συμφωνίαν. Ἄλλ' ἵνα μὴ πάλιν τὰ αὐτὰ ἀνακινούντες ἐνοχλώμεν ὑμῖν, φέρε, καὶ τὴν ἑτέραν αἰτίαν εἴπωμεν, ἧ' ἠνεῖρηκε, *τὸ αὐτὸ*· καὶ γὰρ καὶ τότε ὑμῖν ὑπεσχόμεθα ἑτέραν αἰτίαν εἶναι τῆς βῆσεως ταύτης. Ἀλλὰ διαναστήτε· βαθὺ γὰρ τὸ νόημα τοῦτο ἔστιν, ὃ μέλλω λέγειν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ διορατικῆς δεόμενον διανοίας, καὶ ὀξευτάτης ψυχῆς· διὸ παρακαλῶ μετὰ ἀκριθείας παρακολουθεῖν τοῖς βῆθησασθαι μέλλουσιν. Εἰ γὰρ ἡμέτερος ὁ πόνος, ἀλλ' ὑμέτερον τὸ κέρδος, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἡμέτερος ὁ πόνος, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἡ δωρεά· ὅταν δὲ ἀποκαλύψῃ, οὔτε ὁ λέγων, οὔτε οἱ ἀκούοντες κάμνουσι· πολλὴ γὰρ τῆς ἀποκαλύψεως ἡ εὐκολία. Πρόσχωμεν τοίνυν μετὰ ἀκριθείας· κἂν γὰρ τοῖς πλείοσι παρακολουθήσητε, περὶ δὲ βραχὺ μέρος ἀπονυστάξῃτε, τὸ πᾶν ἀγνοήσατε τοῦ κάλλους, διακοπιεῖς τῆς ἀκολουθίας λοιπὸν. Καὶ καθάπερ οἱ τὰς ὁδοὺς ἀγνοοῦντες καὶ ἑτέραν δεόμενοι τῶν ὀδηγομένων, κἂν πολλὰ προέλθωσιν ἀκολουθοῦντες· αὐτοῖς, μικρὸν δὲ ἀπερβῆσθαι ἀπολείωσι τὸν ἡγούμενον, οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος ἔσται τῆς προτέρας ἀκολουθήσεως, ἀλλ' ἴστανται λοιπὸν, οὐκ εἰδότες ὅπου προέλθωσιν· οὕτω καὶ οἱ τῷ λέγοντι παρακολουθοῦν-

τες, ἂν παρὰ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν προσέχοντες μικρὸν ἀπερβῆσθαι, ἅπασαν τὴν ἀκολουθίαν ῥίψαντες, οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐπιστῆναι τῷ τέλει τῶν νοημάτων δυνήσονται. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο πάθητε, διὰ πάντων τῶν μελλόντων βῆθησασθαι τὴν ἴσῃν μὴ παρέχετε σπουδῇ, ἕως ἂν εἰς αὐτὸ τὸ τέλος ἐλθώμεν. γ'. Τίνας οὖν ἔνεκεν εἴρηκεν, *Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως*, καὶ σπουδάζει δεῖξαι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ πίστιν οὖσαν τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν, μικρὸν ἄνωθεν ἀναγκαῖον εἰπεῖν· οὕτω γὰρ ἔσται κατὰβηλος ἡμῖν ἡ αἰτία μᾶλλον. Τίς οὖν ἔστιν ἡ [281] αἰτία; Πολὺς πόλεμος περιεστήκει τοὺς πιστοὺς, ἦνίκα ταῦτα ἐλέγετο, πόλεμος χαλεπὸς καὶ ἀκήρυκτος. Καὶ γὰρ καὶ πόλεις αὐτοῖς ὀλόκληροι καὶ δῆμοι πάντοθεν ἐπανάσταντο, καὶ τύραννοι πάντες ἐπεβούλευον, καὶ βασιλεῖς παρεσκευάζοντο, καὶ ὄπλα ἐκινεῖτο, καὶ ξίφη ἤκονατο, καὶ στρατόπεδα ἡύτρεπιζετο, καὶ πᾶν εἶδος κολάσεως καὶ τιμωρίας ἐπενοεῖτο· ὄθεν ὑπαρχόντων ἀρπαγαὶ καὶ δημεύσεις, καὶ ἀπαγωγὰ καὶ θάνατοι καθημερινοὶ, καὶ στρεβλώσεις, καὶ δεσμητήρια, καὶ πῦρ, καὶ σίδερος, καὶ θηρία, καὶ ἐρῶν, καὶ τροχός, καὶ βάραθρα, καὶ κρημνοὶ, καὶ πάντα τὰ εἰς ἐπίνοιαν πρὸς τὸν τῶν πιστῶν δλεθρον ἐκινεῖτο· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ὁ πόλεμος εἰστήκει. Οὐδὲ γὰρ παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνεβρίπιζετο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτῆς ἡ φύσις ἐσχίζετο. Καὶ γὰρ παῖσιν ἐπολέμουν πατέρες, καὶ θυγατέρες ἐμίσουν τὰς κυησάσας, καὶ φίλοι φίλους ἀπεστρέφοντο, καὶ εἰς τὰς συγγενείας καὶ εἰς τὰς οικίας ὁ πόλεμος οὕτως ἔρπων εἰσῆει, καὶ θόρυβος ἦν τότε πολὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην. Καὶ καθάπερ πλοῖον, κυμάτων διανισταμένων, νεφῶν συβρῆγγυμένων, βροντῶν καταρῆγγυμένων, ζφῶν πάντοθεν κινουμένων τὸ σκάφος, τῆς θαλάσσης μαινομένης, θηρίων ἐπανισταμένων, πειρατῶν προσβαλλόντων, αὐτῶν τῶν ἔνδον στασιαζόντων, οὐκ ἂν διαφύγοι τὸν κίνδυνον, εἰ μὴ ἡ ἄνω χεὶρ, ἡ κραταιὰ καὶ μεγάλη, ἀποκρούσαιτο τὸν πόλεμον, καὶ λύσασα τὸν χειμῶνα καταστήσειεν ἐν γαλήνῃ τοὺς πλέοντας· οὕτω δὴ καὶ τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος γέγονεν. Οὐ γὰρ ἔξωθεν προσέβαλλεν ὁ χειμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔνδον πολλαῖς πρὸς ἀλλήλους ἐστασίαζον. Τίς τοῦτο φησιν; Ἀυτὸς ὁ Παῦλος γράφων, *Ἐξώθεν μάχαι, ἐσωθεν φόβοι*. Καὶ ὅτι ταῦτ' ἔστιν ἀληθῆ, καὶ διδασκάλους καὶ μαθητὰς μυρία περιεστοίχιστο κακὰ, καὶ πάντας ὁ πόλεμος ἐπενέμετο, αὐτοῦ πάλιν τοῦ Παύλου τὴν μαρτυρίαν παράγω. Ἵμεῖς δὲ μνημονεύετε τῶν λεγομένων ἀπάντων, ἵν' ὅταν μάθητε τοὺς κινδύνους, τοὺς πειρασμούς, τὰ μυρία κακὰ, ἅπερ οἱ τότε πιστεύοντες ὑπέμενον, μετίζοντες καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστήτε τῷ θεῷ, τῷ λύσαντι πάντα ἐκείνα τὰ δεινὰ, καὶ εἰρήνην εἰσαγαγόντι βαθεῖαν, καὶ τὸν πόλεμον ἀπελάσαντι, καὶ πολλὴν κατασκευάσαντι τὴν γαλήνην· ἵνα μηδεὶς μῆτε βραθυμῶν νομίζῃ διαφεύγειν τὴν κόλασιν, μῆτε κατορθῶν ἐπαίρηται νῦν.

δ'. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον πανταχόθεν πολεμούμενον καὶ μυριοῖς περιαντλούμενον κακοῖς θυνηθῆναι στήναι γενναίως, καὶ καθάπερ ἐν λιμένι καθήμενον νῦν καὶ πάσης ἀπολαύοντα ἀδείας τὴν αὐτὴν ἐπιδείξασθαι προθυμίαν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τῶν ἐν πάλαιε σαλευόντων τότε καὶ κλυδωνιζομένων οὐδὲν ἔμεινον διέκειντο· ἡμεῖς δὲ τῶν ἐν λιμένι καθημένων ἀδεέστερον

διάγομεν νῦν. Μὴ τοίνυν μήτε ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι μέγα φρονῶμεν, μήτε ἐπὶ τοῖς συμπίπτουσι πειρασμοῖς καταπίπτωμεν, μήτε εἰς βίθυμιαν τῆ τῆς εἰρήνης ἀδείξ ἀποχωρώμεθα· ἀλλὰ νήφωμεν αἰεὶ καὶ γρηγορώμεν. Ἔστι γὰρ καὶ ἡμῖν πάλη πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς φύσεως. Οὐκ ἐπανίστανται νῦν ἡμῖν ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐπανίστανται αἱ τῆς σαρκὸς ἡδοναί· οὐ [282] πολεμοῦσι τύραννοι καὶ βασιλεῖς, ἀλλὰ πολεμεῖ θυμὸς, κενοδοξίας ἔρωσ, φθόνος, βασκανία, καὶ τὰ μυρία τῆς ψυχῆς πάθη. Ἐπεὶ οὖν ἐκείνων τῶν πειρασμῶν ἀπηλλάγμεθα, τούτων περιγενώμεθα. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνέμνησα ὑμᾶς τῶν καιρῶν ἐκείνων τὰ προσοχθίσματα, ἵνα καὶ ὁ ἐν θλίψει νῦν ὢν, ἱκανῆν ἐκείθεν λαμβάνῃ παράκλησιν, καὶ ὁ πολλῆς ἀπολαύων ἀδείας, ἀντὶ τῆς ἀτεχνίας τῶν κινδύνων ἐκείνων πολλὴν εἰσάξῃ προθυμίαν εἰς τὴν τῶν ἀτόπων λογισμῶν μάχην. Εἰς γὰρ ἡμετέραν νοθεσίαν καὶ παράκλησιν καὶ ὑπομονὴν πάντα ἐκεῖνα ἐγράφετο· ἄπερ ἀναγκαῖον νῦν πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν, καὶ διδάξαι τὸ μέγεθος τῶν τότε τοὺς πιστοὺς περιεστηκότων δεινῶν, οὐχὶ τοὺς δ.δασκάλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητάς. Ἄκουσον γοῦν τί φησιν ὁ Παῦλος γράφων Ἑβραίοις· Ἄναμνηθήσκεθε τὰς προτέρας ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀθλήσιν ὑπεμείνατε καθήματα. Οὐδὲ γὰρ βραχὺς διεγένετο χρόνος, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς εὐθύς τοῖς προοιμίαις τῆς κατηχίσεως καὶ τῆς διδασκαλίας ἐπανεόστησαν αὐτοῖς πειρασμοί, καὶ βαπτισθέντες εὐθέως ἐκινδύνεον· τί πάσχοντες, ἄκουε· Τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς καὶ θλίψεσι θαστριζόμενοι. Πάντες γὰρ ἐνέπτυσον, ὑβρίζον, κατεγέμων, ἐχλεύαζον, μωροὺς ἐκάλουν, ἀνοήτους, ὅτι τῆς πατρῴας ἀποστάνας πολιτείας, καινὸν δόγμα κατεδέξαντο. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο πρὸς τὸ παρασαλεύσαι ψυχὴν, ἐὰν μὴ ἐβρίζωμένη κατὰ βάθους ἢ πίστεως ἦ. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτω δάκνει ψυχὴν, ὡς θνειδος· οὐδὲν οὕτω τῆκει ψυχὴν καὶ διάνοιαν, ὡς σκώμματα καὶ λοιδορία· πολλοὶ γὰρ πολλάκις ἄνδρες ὑπεσκελίσθησαν ὀνειδιζόμενοι. Ταῦτα δὲ λέγω νῦν, ἵνα ἐν παρῆρησίᾳ τὴν πίστιν ἔχωμεν. Εἰ γὰρ τότε, ὅτε πᾶσα αὐτοῖς ὀνειδιζεν οἰκουμένη, οὐχ ὑπεσκελίσθησαν, πολλῶ μᾶλλον νῦν ἐν παρῆρησίᾳ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας ἔχειν δεῖ, ὅτε πᾶσα ἡ οἰκουμένη πρὸς ἡμᾶς μετετάξατο. Ὅτι δὲ οὐ μέχρι κατηγορίας καὶ ὀνειδισμῶν καὶ λοιδορίας ἴσαντο ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρον οἱ ταῦτα πάσχοντες, ἄκουσον τῶν ἐξῆς. Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὁμῶν, φησὶ, μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε. Ὅρᾶς ὅτι καὶ αἱ οὐσαὶ αὐτῶν ἐδημεύοντο τὸ παλαιὸν, καὶ πᾶσιν εἰς ἀρπαγὴν προέκειντο τοῖς βουλομένοις ἐπηρεάζειν. Καὶ ταῦτα μὲν Ἑβραίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε.

ε'. Θεσσαλονικεῦσι δὲ ἕτερα τοιαῦτα μαρτυρεῖ πάλιν λέγων· Ὑμεῖς γὰρ μιμηταί, φησὶν, ἐγενήθητε τοῦ Κυρίου καὶ ἡμῶν, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ. Ὅρα καὶ τούτους θλιβομένους, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν θλίψει πολλῇ. Μετ' ἐπιτάσεως γὰρ ἦν ὁ πειρασμὸς, διηνεκῆς ὁ κίνδυνος, οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι παρέχων τοῖς ἀγωνιζομένοις τότε. Ἄλλ'

• Haec, γὰρ ἦν, desunt in duobus mss.

δμως καὶ ταῦτα πάσχοντες οὐκ ἐδυσχεραίνον, οἷα ἀπεδυσπέτου, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἔχαιρον. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἄπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Παύλου ῥημάτων· εἰπὼν γὰρ, Ἐν θλίψει πολλῇ, προσέθηκε, Μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἁγίου· δηλών ὅτι οἱ μὲν πειρασμοὶ τὴν θλίψιν ἐποίουν, ἡ δὲ τῶν πειρασμῶν ὑπόθεσις τὴν χαρὰν αὐτοῖς εἰκτεν. Ἦρκει γὰρ εἰς παραθυμίαν τὸ συνειδέναι ἑαυτοῖς, ὅτι ταῦτα διὰ τὸν Χριστὸν [283] ἔπασχον. Διότι οὐχ ὡς οὕτω θαυμάζω τοὺς τότε, ὅτι ἐθλίβοντο, ὡς θαυμάζω, ὅτι θλιβόμενοι διὰ τὸν Θεὸν ἔχαιρον. Τοῦτο γὰρ γενναίας καὶ φιλοθέου ψυχῆς, τὸ θλίβεσθαι καὶ κακῶς πάσχειν· τὸ δὲ γενναίως φέρειν τὸν πειρασμὸν, καὶ τῷ συγχεροῦντι τὰς θλίψεις εὐχαριστεῖν, τοῦτο μεγίστης ἀνδρείας, τοῦτο διεγρημένης ψυχῆς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀπηλλαγμένης ἀπάντων.

Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν δηλῶν, ὅσα ἔπασχον οἱ πιστεύοντες τότε κακὰ παρὰ τῶν ἐκείνων καὶ συγγενῶν (τοῦτο γὰρ ἦν τὸ χαλεπώτατον), οὕτως πῶς φησιν· Ὑμεῖς γὰρ μιμηταί ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν Ἑκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Κατὰ τί μιμηταί; Ὅτι καὶ ὤρεθ τὰ αὐτὰ ἐπάθετε ἀπὸ τῶν ἰδίων συμφορῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἰδοὺ καὶ πόλεμος, ἀλλὰ καὶ πόλεμος ἐμφύλιος, ὃ μείζω ποιῆ τὴν ὀδύνην. Εἰ γὰρ ἐχθρὸς ὤνειδισέ με, ὑπέστητε ἀν, φησὶ· σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσόφυξ, ἡγεμῶν μου καὶ γνωστὴ μου· ὅπερ τότε συνέβαινε συμβολικῶς. Διὸ καὶ πολλῆς ἐδέοντο τῆς παρακλήσεως. Ὅπερ οὖν καὶ Παῦλος συνορῶν, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῷ ταπτομένους βλέπων κάμνοντας καὶ ἰδρυνόμενους τῷ μεγέθει τῶν συμφορῶν καὶ ταῖς ἐπαλληλοῖς ἔδυνάμενους πληγαῖς, πολυτρόπως αὐτῶν διανίστησι τὰ φρονήματα, νῦν μὲν λέγων, Εἰπερ δίκαιον κατὰ Θεῶν ἀνταποδοῦναι τοῖς θλιβουσιν ὑμᾶς θλίψιν, καὶ ὁμῖν τοῖς θλιβομένοις ἀνδρῶν μεθ' ἡμῶν· νῦν δὲ λέγων, Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε καὶ πάλιν, Μὴ ἀποβάλητε τὴν παρῆρησίαν ὁμῶν· ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρεῖαν, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσητε τὴν ἐπαγγελίαν. Εἶτα πρὸς τὴν ὑπομονὴν ἀλείφον αὐτοὺς, ἐπεί· Ἔτι γὰρ μικρὸν ὄσον, ὄσον, ὃ ἐρχόμενος ἔξει, καὶ οὐ χρονεῖ. Καὶ καθάπερ παιδίον κλαυθμυρίζων, δυσχεραίνων, καὶ τὴν μητέρα ἐπιζητοῦν παρακαθήμενός τις παραμυθεῖται λέγων, ὅτι Ἔτι μικρὸν ἐπίμεινον, καὶ ἀπαντήσεται πάντως ἡ μήτηρ· οὕτω καὶ Παῦλος ὄρων δυσανασχετοῦντας, ἔδυρομένους, τὴν παρουσίαν ἐπιζητοῦντας τοῦ Χριστοῦ ποδὸς τότε πστεύοντες διὰ τὴν ἀφόρητον τῶν κακῶν ἐπαγωγῆν, παραμυθούμενος ἔλεγεν· Ἔτι μικρὸν ὄσον, ὄσον, ὃ ἐρχόμενος ἔξει, καὶ οὐ χρονεῖ.

ς'. Ὅτι μὲν οὖν οἱ μαθηταὶ ἐθλίβοντο, καὶ μυρία ἔπασχον δεινὰ, καὶ καθάπερ ἐν μέσοις ἐπειλημμένοι λύκοις ἄρνες, οὕτω πάντοθεν ἠλαύνοντο, δῆλον ἐκ τούτων· ἵνα δὲ μάθησιν ὅτι καὶ οἱ διδάσκαλοι οὐκ ἐλάττωναι τούτων, ἀλλὰ καὶ πολλῶ χαλεπώτερα τότε ὑπέμενον (ὄσπερ γὰρ μειζόνως ἐλύπου τοὺς ἐχθροὺς

• Alii διόπερ οὐχ.

incolames jam per otium se reficiunt. Quapropter neque propter bonam vivendi rationem extollamur, neque tentationibus cedemus, neque securitate Ecclesie nostram ad segnitiam abutamur: quin potius sobrii simus ac vigilemus. Nam nobis quoque est lucta adversus innatas concupiscentias. Non insurgunt contra nos homines, sed insurgunt carnales voluptates; non impugnant nos reges atque tyranni, sed impugnat ira, vanæ gloriæ cupido, invidia, æmulatio, atque id genus alii affectus innumeri. Quando igitur illas tentationes evasimus, ne ab his vincamur operam demus. Ideo enim vobis in memoriam revocavi illius temporis calamitates, ut nunc et qui affligitur, idoneam inde consequatur consolationem, et qui in securitate agit, utpole non exercitatus acre contra absurdas cogitationes certamen suscipiat. Propter nostram enim admonitionem et consolationem ac tolerantiam illa omnia sunt scripta: quæ quidem necesse habemus nunc apud vos eloqui, et docere quantis adversitatibus ejus temporis fideles obsessi fuerint non doctores solum, verumetiam discipuli. Audi igitur quid dicat Paulus ad Hebræos scribens: *Memores estote priorum dierum, in quibus illuminati multum certamen afflictionum sustinistis (Hebr. 10. 32)*. Non enim per breve tempus, sed mox ab ipso exordio prædicationis et doctrinæ insurrexerunt adversus eos tentationes, et mox a suscepto baptismo periculis erant obnoxii: at quomodo audi: *Opprobriis et tribulationibus spectaculum facti (Ib. v. 33)*. Omnes enim despuebant eos, contumelias affliciebant, deridebant, vituperabant, fatuos vocabant ac insensatos, quod deserta patria vivendi formula, nova placita suscepissent. Quæ quidem non parum valent ad commovendam animam, si fides profunde sit radicata. Nihil enim æque animam mordet, ac improprium; nihil æque tabefacit mentem, ac diceria et convicia: nam multi viri per convicia sunt sæpe subversi. Hæc autem loquor nunc, ut cum fiducia fidem teneamus. Si enim illi totius orbis convicio non sunt subversi, multo magis nostra ætate fides magna confidentia retinenda est, quando lotus orbis ad nostras partes accessit. Quod autem illi non intra calumnias tantum et opprobria conviciaque patientiam retinuerint, sed illa cum gaudio toleraverint, audi quæ sequuntur. *Nam et direptionem, inquit, facultatum vestrarum cum gaudio pertulistis (Ib. v. 34)*. Vides quod et bona eorum confiscebantur olim, et omnibus in prædam erant, qui eos lædere cuperent. Atque hæc quidem ad Hebræos scribit.

5. De Thessalonicensibus vero rursus aliud quiddam tale testatur: *Vos enim, inquit, imitatores facti estis Domini ac nostri, qui suscepistis sermonem hunc in tribulatione magna (1. Thess. 1. 6)*. Vide etiam hos affligi, neque id simpliciter, sed afflictione magna. Vehemens tentatio, continuum periculum nec minimam quidem respirandi facultatem concedebat eis, qui tunc temporis in certamine erant. Attamen cum hæc tolerarent, non inique ferebant, neque animum despondebant, imo

gaudebant etiam. Unde hoc apparet? Ex verbis ipsius Pauli. Ubi enim dixit: *In tribulatione magna*, addidit, *Cum gaudio Spiritus sancti (1. Thess. 1. 6)*, scilicet tentatio pariebat afflictionem, gaudebant tamen reputantes quare tentarentur. Idonea enim erat consolatio, quod conscii essent propter Christum se hæc pati, quapropter non tam demiror quod illo tempore affligerentur, quam quod affligi se propter Deum lætarentur. Hoc enim generosæ ac Deum amantis animæ officium est, nimirum afflictiones et adversitates ferre. Cæterum generose tolerare tentationem, atque insuper gratias agere ei, qui se tentari permittit, id demum summæ fortitudinis est, animæque vigilantis, et quæ omnibus humanis affectibus sit superior.

A familiaribus et propinquis vexati Christiani. — Nec hic tantum, sed et alibi docens quanta mala paterentur ejus temporis fideles a familiaribus ac propinquis (hoc enim erat gravissimum), in hunc modum loquitur: *Vos imitatores fuisistis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa. Qua in re imitatores? Quoniam et vos eadem oculis perpessi a propriis contribulibus, sicut et illi a Judæis (Ibid. 2. 14)*. Ecce bellum, sed bellum civile, quod majorem facit indignationem. *Si enim inimicus exprobrasset mihi, inquit, sustinuissem utique. Tu vero, homo anninias, dux meus et notus meus (Psalm. 54. 13. 14)*; id quod tum in figura contingebat. Quapropter multa opus habebant consolatione. Quod quidem Paulus cum videret, eosque qui ad suam curam pertinebant laborare ac sudare animadverteret, quod magnis calamitatibus gravarentur, et alias super alias plagas ægre sustinerent, vide quam variis modis animos eorum excitet, nunc quidem his verbis: *Si quidem justum est apud Deum retribuere tribulantibus vos tribulationem, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum (2. Thess. 1. 6. 7)*: nunc vero his: *Dominus prope est, nihil solliciti sitis (Philipp. 4. 5. 6)*. Ac rursum, *Nolite amittere confidentiam vestram: nam patientia opus habetis, ut Dei voluntatem facientes, reportetis promissionem (Hebr. 10. 35. 36)*. Deinde ad patientiam eos confirmans subinfert: *Adhuc enim modicum aliquantulum qui venturus est veniet, et non tardabit (Ibid. v. 37)*. Sicut puerulum plorantem, moleste ferentem, matremque suam requirentem, assidens aliquis sic consolatur: Paulisper adhuc expecta, et omnino tua mater aderit: ita etiam Paulus, videns ægre ferentes, conquerentes, adventum Christi requirentes ejus temporis fideles propter intolerabilem malorum vim, consolaturus illos dicit: *Adhuc modicum aliquantulum qui venturus est veniet, et non tardabit*.

6. Doctores ipsi gravius affecti. — Itaque quod discipuli affligerentur, et plurima mala paterentur, et sicut agni in medio luporum undique persecutionem sustinerent, per hæc satis apparet; ut autem sciat, etiam doctores non minora, imo vero multo graviora sustinuisse (nam quo magis

^a Vide hunc locum secundis curis retractatum in Præfat. lujus tomi, col. 14.

inimicos veritatis contristabant, eo magis et a pluribus infestabantur). hoc quoque ab eodem, qui superiora nos docuit, audiemus. Corinthiis enim scribens, sic loquitur: *Nemini dantes ullam occasionem, ut non vituperetur ministerium nostrum: sed in omnibus exhibentes nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in afflictionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis* (2. Cor. 6. 3-5). Vidistin' quot certamina enumeraverit, quam crebras tentationes? Rursum eisdem scribens, *Ministri Christi sunt, inquit, ut minus sapiens dico, plus ego* (2. Cor. 11. 23). Deinde volens nobis persuadere, multo præstantius esse propter Christum affligi quam prodigia facere, et probationem adferens apostolatus, ostendensque se præferendum esse aliis, non apostolis, sed pseudo-apostolis, non a miraculis per se editis argumentatur, sed a continuis periculis in quibus versabatur, in hunc modum scribens: *In laboribus copiosius, in verberibus supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter: a Judæis quinquies quadragenas una minus accepi, ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte ac die in profundo egi: in itineribus sæpe, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore et molestia, in vigiliis sæpe, in fame et siti, in frigore et nuditate, præter illa quæ extrinsecus sunt* (1b. ad v. 28). Ili sunt veri apostolatus characteres. Prodigia siquidem et alii sæpe fecerunt, nec eis fecisse profuit, sed post omnia illa audiverunt, *Recedite, non novi vos qui operamini iniquitatem* (Matth. 7. 23): nemo vero eorum qui eadem quæ Paulus commemorare possunt, vocem illam umquam est auditurus: verum cum magna fiducia cælum conscendet, bonisque cælestibus perfruetur universis.

7. Fortasse prolixior visus est vobis sermo noster: sed ne sitis solliciti; non sum oblitus promissionis, sed statim ad illam revertar. Hæc autem non temere longiori oratione prosequuti sumus, sed ut prolixiori verborum apparatu certius ac clarius doctrinam nostram approbaremus, simulque afflictorum animas consolaremur, ut quotquot in periculis versantur et tentationibus, idoneam nacti consolationem discedant, scientes quod socii Pauli per has afflictiones efficiantur, imo vero ipsius Christi angolorum Domini: qui autem afflictionum ejus particeps est in hoc sæculo, in illo particeps erit etiam gloriæ; ait enim: *Si quidem compatimur, ut et conglorificemur* (Rom. 8. 17); ac rursum: *Si sustinemus, ut simul etiam regnemus* (2. Tim. 2. 12). Omnino enim necesse est, ut fidelium genus afflictionibus prematur: *Omnes enim qui volunt pie in Christo vivere, persecutionem patientur* (2. Tim. 3. 12); ac rursum: *Fili, dum accedis ad servendum Domino, præpara animam tuam ad tentationem;*

recte fac, et persevera (Eccli. 2. 1). Bellæ promissiones, statim ab exordio in tentationes incidere? egregia vero exhortatio et insignis consolatio ejus servitutis, pericula confestim degustare? Plana egregia simul et admiranda, et maximum lucrum adferens. Quodnam illud? Audi quæ sequuntur: *Sicut enim in igne probatur aurum, sic homines accepti in fornace tentationis* (Eccli. 2. 5). Quod autem dicit sic accipe: sicut aurum igne examinatum purius redditur, pari modo etiam anima, quæ inter afflictiones versatur ac pericula, hilarior et splendidior per illa evadit, omnemque peccatorum maculam abstergit. Hinc est quod ad divitem illam dicebat Abraham: *Lasarus recepit mala sua: hic autem consolationem recipit* (Luc. 16. 25). Ac Paulus Corinthiis scribens dicit: *Propter hæc inter vos multi imbecilles et invalidi, et dormiunt multi. Etenim si nos ipsos dijudicaremus, non utique judicaremur: at cum judicamur a Domino corripimur, ne cum mundo damnemur* (1. Cor. 11. 30-32). Quin et fornicatorem illum hæc de causa tradidit in interitum carnis, ut spiritus salvus foret (1. Cor. 5. 5), ostendens præsentem tentationem salutem perficere, et periculis, qui cum gratiarum actione subeunt illa, animæ purgationem esse maximam. Itaque quod afflictiones pertulerint fideles, et innumeras calamitates tam discipuli quam doctores, ac ne minimum quidem respiraverint, variis omnium generum bellis undique circumdati, satis hic noster sermo declaravit, et plura etiam de hoc et sacris Literis studiosi colligere possunt.

8. Superest ut hæc ad propositum nostrum adducamus. Quid autem proposueramus dicere? Quæ de causa Paulus dixerit, *Habentes eundem Spiritum fidei*. Cur igitur dixit? Turbabat hoc discipulos, quod gravia quidem in re præsentem experiebantur, bona vero spe solum concipiebant, et illa quidem jam aderant, hæc longe distabant; illa jam contingebant, hæc adhuc sperabant. Quid mirum si initio prædicationis quibusdam hoc usu veniebat, quandoquidem nunc post tantum temporis spatium, post prædicationem toto orbe propagatam, post tot certa promissionum argumenta, idem multis adhuc usu venire solet?

In Veteri Testamento præmia hic accipiebantur.— Nec hoc solum illos perterrebat, sed et aliud quiddam, idque non minus. Quodnam hoc? Cogitabant apud se, in veteri Testamento non ad eum modum res hominum dispensatas fuisse, sed virtutis præmia confestim accepisse quicumque justam ac temperatam vivendi rationem prætulissent. Non enim post corporum resurrectionem, neque in futura vita, sed hic in præsentem vitam omnes eis promissiones implebantur. Ait enim: *Si dilexeris Dominum Deum tuum, bene tibi erit, et multiplicabit Deus armenta boum tuorum, et greges pecorum tuorum: non erit apud te infecundum, neque sterile: non erit apud te languor neque ægritudo* (Deut. 7. 13. 15). *Emittet Deus benedictionem in promptuario cellarum tuarum* (Deut. 28. 8. 12); *aperiet cælum, et*

τῆς ἀληθείας, τοσούτω καὶ παρὰ πλείονων ἐδάλ-
λοντο), καὶ ταῦτα παρὰ τοῦ τὰ πρότερα εἰρηκότος
ἀκούσωμεν. Κορινθίους γὰρ γράφων, οὕτως ἔλεγε·
*Μηδεμίαν ἐν μηδερὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα
μὴ μωμασθῇ ἡ διακονία ὑμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ
συνιστώμενοι ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπο-
μονῇ κολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στε-
ροχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκατα-
στασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις.*
Εἶδες πόσους θλόους ἠρέθμους, πόσας πειρασμῶν
νιβάδας; Πάλιν τοῖς αὐτοῖς [284] ἐπιστέλλων, *Διδ-
κασκοὶ Χριστοῦ εἰσι, φησί, παραφρονῶν λαλῶ,
ὑπὲρ ἐγώ. Εἶτα βουλόμενος ἡμεῖς πείσαι, ὅτι τοῦ
σημεῖα ποιεῖν πολλῶ λαμπρότερον τὸ διὰ τὸν Χρι-
στὸν θλίβεσθαι, καὶ ποιούμενος ἀπόδειξιν ἀποστολῆς,
καὶ δεικνύς ὅτι βελτίων αὐτῶν ἐστίν, οὐχὶ τῶν ἀπο-
στόλων λέγω, ἀλλὰ τῶν ψευδαποστόλων, οὐκ ἀπὸ
θχυμάτων καὶ σημείων, ἀλλ' ἀπὸ κινδύνων ἐπι-
λήλων ποιεῖται τὸν τῆς ὑπεροχῆς ἔλεγχον, οὕτως
λέγων· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς
ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν
θανάτοις κολλῶν· πενήτικις τρισαράκοντα παρὰ
μ' ἀν ὑπὸ Ἰουδαίων ἔλαβον, τρίς ἐβραδύσθην,
ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρίς ἐναυάγησα, ρυχθήμερον
ἐν τῷ βυθῷ πεποιήκα· ὁδοιπορίας κολλῶν,
κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λιμνῶν, κινδύ-
νοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν
πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θα-
λάσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλοισι· ἐν κόπῃ
καὶ μόθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις κολλῶν, ἐν λιμῇ καὶ
δίψει, ἐν ψύχει καὶ γυμνάσει, χωρὶς τῶν παρ-
εκτός. Οὗτοι τῆς ἀκριβοῦς ἀποστολῆς οἱ χαρακτῆρες.
Σημεῖα μὲν γὰρ καὶ ἕτεροι πολλοὶ πολλάκις ἐποίη-
σαν, καὶ οὐδὲν ἀπάναντο τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ μετὰ
πάντα ἐκείνα ἤκουσαν· Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ὑμῶν,
οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· τῶν δὲ ταῦτα δυνα-
μένων εἰπεῖν, ἅπερ ὁ Παῦλος ἀπειρηθήσατο νῦν,
οὐδεὶς ἐκείνης ἀκούσεται τῆς φωνῆς· ἀλλὰ μετὰ
πολλῆς τῆς παρρησίας τῶν οὐρανῶν ἐπιθήσεται
καὶ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγαθῶν ἀπαλαύσεται πάν-
των.*

ζ'. Τάχα μακρότερος ἡμῖν ὁ λόγος ἐγένετο· ἀλλὰ
μὴ δείσητε· οὐκ ἐπιελήσμεθα τῆς ὑποσχέσεως, ἀλλ'
αὐτίκα δὴ πρὸς αὐτὴν πάλιν ἐπανήξομεν. Καὶ ταῦτα
δὲ οὐ μάρτην ἐμηχύναμεν, ἀλλὰ διὰ πλείονος κατα-
σκευῆς ἀναμφισβήτητον καὶ σαφέστερον βουλόμενοι
ποιήσασθαι τὴν ἀπόδειξιν, ὁμοῦ δὲ τὰς θλιβομένας
παρακαλέσαι ψυχὰς, ἵν' ἕκαστος τῶν ἐν πειρασμοῖς
ὄντων καὶ κινδύνοις ἱκανῶν λαβῶν παραμυθίαν ἀπέλθῃ,
μαθῶν ὅτι Παύλου κοινωνῶς διὲ τῶν παθημάτων γί-
νεται, μᾶλλον δὲ τοῦ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης Χρι-
στοῦ· κοινωνῶν δὲ αὐτοῦ τῶν παθημάτων ἐνταῦθα
κοινωνῆσει τῆς δόξης ἐκεῖ· *Εἶπερ γὰρ, φησί, συμ-
πάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν· καὶ πάλιν· Εἰ
ὑπομένομεν, ἵνα καὶ συμβασιλεύσωμεν. Ἀνάγκη
γὰρ τὸν πιστὸν θλίβεσθαι πάντως. Πάντες γὰρ
οἱ θέλοντες ζῆν ἐν Χριστῷ, διωχθή-
σονται· καὶ πάλιν· Τέκνον, εἰ προσέρχῃ δου-
λεύειν Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πει-*

ρασμῶν, εὐθυνοῦ καὶ καρτέρησον. Καλὰ αἱ ἐπαγ-
γελλαι ἐκ προομιῶν εἰς πειρασμοὺς ἐμπσεῖν· με-
γάλη προτροπὴ καὶ παράκλησις ἐναργῆς τῆς δουλείας
κινδύνων εὐθέως ἀπογεύσασθαι. Μεγίστη οὖν καὶ
θαυμασία, καὶ κέρδος ἔχουσα μέγιστον. Ποῖον δὲ
τοῦτο; Ἄκουσον τῶν ἐξῆς· Ὅσπερ γὰρ ἐν πυρὶ
δοκιμάζεται χρυσός, οὕτως ἄνθρωποι δεκτοὶ ἐν
καμίνῳ ταπεινώσεως. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν·
Ὅσπερ τὸ χρυσίον τῷ πυρὶ βασανιζόμενον καθαρῶ-
τερον γίνεται, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, θλίψεσιν ὀμιλοῦσα
καὶ κινδύνοις, φαιδρότερα καὶ [285] λαμπρότερα
ἄνεσι, καὶ πᾶσαν ἁμαρτημάτων ἀποφθίφεται κη-
λίδα. Ὅθεν καὶ πρὸς τὸν πλείονον ἔλεγε ὁ Ἀβραάμ,
ὅτι *Λάζαρος ἀπέλαβε τὰ κακὰ, καὶ ἐνταῦθα πα-
ρακαλεῖται.* Καὶ Παῦλος Κορινθίους ἐπιστέλλων
ἔγραφε· *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ
ἀβρωστοὶ. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἄν
ἐκρινόμεθα· κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδεύο-
μεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.* Καὶ
τὴν πεπορευκέντα δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο παρέδωκεν εἰς
διεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ· δεικνύς
ὅτι σωτηρίαν ὁ παρῶν ἐργάζεται πειρασμῶν, καὶ οἱ
κινδύνοι τοῖς μετ' εὐχαριστίας αὐτοὺς φέρουσι, κα-
θάρσιον ψυχῆς εἰσι μέγιστον. Ὅτι μὲν οὖν ἐθλίβοντο
οἱ πιστοὶ, καὶ μυρία ἔπατρυν δεινὰ καὶ μαθηταὶ καὶ
διδάσκαλοι καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνεον, ποικίλοις τισὶ
καὶ παντοδαποῖς πάντοθεν περιετοιχισμένοι πολέ-
μοις, ἱκανῶς ὁ λόγος ἀπέδειξε, καὶ πλείω δὲ τῶν εἰρημέ-
νων τοῖς φιλοπόνοις ἔξεστιν ἀναλέξασθαι ἐκ τῶν θείων
Γραφῶν.

η'. Λοιπὸν δὲ ἐπὶ τῷ προκειμένῳ τὸν λόγον ἀγάγω-
μεν. Τί δὲ τὸ προκειμένον ἦν εἰπεῖν; Τίνος ἕνεκεν
εἶπε ὁ Παῦλος, Ἐχόντες Πνεῦμα πίστωσης τὸ αὐτό.
Τίνος οὖν ἕνεκεν εἶπε; Ἐθοροῦει τοῦτο τοὺς μαθη-
τάς, ὅτι τὰ μὲν δεινὰ ἐν πείρᾳ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν
ἐλπίσει· καὶ τὰ μὲν παρῆν, τὰ δὲ ἀφαισθήκει· καὶ
τὰ μὲν ἐγένετο, τὰ δὲ ἠλπίζετο. Καὶ τί θαυμαστὸν,
εἰ τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἐπασχόν τινες,
ἅπου γε καὶ νῦν μετὰ τοσούτου χρόνον, μετὰ τὸ
πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκταθῆναι τὸ κήρυγμα,
μετὰ τὸ λαβεῖν ἀποδείξεις τοσαύτας τῶν ὑποσχέσεων,
πολλοὶ οἱ τοῦτο πάσχοντές εἰσιν;

Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτοὺς διετάραττεν, ἀλλὰ καὶ
ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτου. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ἐνενόουν
πρὸς ἑαυτοὺς, ὅτι ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οὐχ οὕτω
τὰ πράγματα ὠκονομήθη, ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς τοὺς
θλόους καὶ τοὺς μισθοὺς εὐθέως ἀπελάμβανον οἱ μετ'
ἐπιεικείας καὶ σωφροσύνης προηρημένοι ζῆν. Οὐ γὰρ
μετὰ τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, οὐδὲ ἐν τῇ μελ-
λούσῃ ζωῇ, ἀλλ' ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὸν παρόντα
βίον πᾶσαι αὐτοῖς ἐπληροῦντο αἱ ὑποσχέσεις. Ἐὰν
γὰρ ἀγαπήσῃς, φησί, Κύριον τὸν Θεόν σου, εὐ-
σοι ἔσται, καὶ πληθυνεῖ ὁ Θεός τὰ βουκόλια τῶν
βοῶν σου, καὶ τὰ ποιμνία τῶν προβάτων σου·
οὐκ ἔσται ἐν σοὶ ἀγονορ, οὐδὲ στεῖρον· οὐκ ἔσται
ἐν σοὶ μαλακία, φησὶν, οὐδὲ νόσος. Ἐξαποστελεῖ
ὁ Θεός τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ εἰς τὰ ταμεία τῶν
ἀποθηκῶν σου· ἀνοίξει τὸν οὐρανόν, καὶ δώσει

σοι ὑετὸν πρῶμιον και ὄψμιον. Καταλήψεται ὁ ἀλοητός τὸν τρυγητὸν και ὁ τρυγητός τὸν σπύρον. Καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα αὐτοῖς ἐπηγγέλατο, ἅπερ ἅπαντα κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν αὐτοῖς ἀπεδίδοδο. Εἴ τις δέξυτερος, ἤδη προβλέπει τὴν λύσιν. Ἐπει οὖν σώματος ὑγεία, καὶ γῆς εὐκλῆρια, καὶ πολυπαιδία καὶ εὐπαιδία, καὶ λιπαρὸν γῆρας, καὶ ὠρῶν κρᾶσις ἀρίστη, καὶ εὐετηρία, καὶ θυμῶν εὐκαιρία, καὶ πολλὰ ποίμνια * καὶ βουκόλια, καὶ πάντα ἀπλῶς τὰ ἀγαθὰ κατὰ τὴν παρούσαν αὐτοῖς ἐπληροῦτο ζωὴν, [286] καὶ οὐδὲν ἐν ἐλπίσιν ἦν, οὐδὲ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν· ἀναλογιζόμενοι οὖν ταῦτα οἱ πιστοὶ, ὅτι τοῖς προγόνους τοῖς ἑαυτῶν παρὰ πόδας ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ ἀπήντα, αὐτοῖς δὲ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν τὰ ἐπαθλα καὶ οἱ στέφανοι πάντες εἰσὶ τεταμιευμένοι, καὶ ἐν πίστει τὰ τῶν ἐπαγγελιῶν, ἕκαμνον, ἐξελεύοντο, τὴν παρούσαν ζωὴν ἅπασαν διὰ πειρασμῶν ἔλακει ἀναγκαζόμενοι. Ταῦτα οὖν ἐνοῶν ὁ Παῦλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐπληρωμένων αὐτοῖς δεινῶν, καὶ ὅτι τοῦτοις μὲν τὸν μισθὸν τῶν πόνων μετὰ τὴν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἀποδημίαν ὁ Θεὸς ἐπηγγέλατο, τοὺς δὲ προγόνους αὐτῶν ἐντεῦθεν ἡμελίετο, καὶ συνορῶν πολλὴν ἐκ τῶν λογισμῶν τούτων ἀκηδῖαν ἐγγινομένην αὐτοῖς, βουλόμενος αὐτοὺς ἀναστήσαι καὶ διδάξαι, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων τῶν αὐτῶν οὕτω τὰ πρῶγματα ὠκονόμητο, καὶ ἐν πίστει πολλοὶ τὸν μισθὸν ἔλαβον, οὐκ ἐν τῇ πείρᾳ, ἀνέμνησεν αὐτοὺς τῆς προφητικῆς ῥήσεως, εἰπὼν· *Ἐχοντες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα·* μονονοχὶ λέγων, ὅτι καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ, ὁ θαυμαστός καὶ γενναῖος προφήτης ἐκεῖνος, πίστει τὴν ἀμοιβὴν ἐκομίσατο, οὐχὶ τῇ πείρᾳ· οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἶπεν, *Ἐπίστευσα, διὸ καὶ ἐλάλησα.* Ἡ γὰρ πίστις ἐλπίζομένων ἐστὶν ὑπόστασις πραγμάτων, οὐ βλεπομένων· ὁ δὲ βλέπει τις, οὐ πάντως καὶ ἐλπίζει. Εἰ τοίνυν ἐπίστευσε, τοῖς ἐλπίζομένοις ἐπίστευσε. Εἰ δὲ τοῖς ἐλπίζομένοις ἐπίστευσε, τὰ δὲ ἐλπίζόμενα οὐδέπω βλέπεται, οὕτω ἦν ἀπειληφῶς ταῦτα, εἰς ἅπερ ἐπίστευσε· διὰ τοῦτο φησιν, *Ἐχοντες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως,* τοῦτ' ἐστὶ, τὴν αὐτὴν πίστιν, τὴν ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἡμεῖς ἔχομεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχού φησι, περὶ τῶν τότε ἁγίων λέγων· *Περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασι, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχοῦμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος·* εἶτα διδάσκων, ὅτι τὰ δεινὰ μὲν ὑπέμειναν, τοὺς δὲ μισθοὺς οὐδέπω καὶ νῦν ἀπέλαβον, ἐπήγαγε λέγων· *Κατὰ τὴν πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι.* Καὶ πῶς εἶδον, εἰπέ μοι, τὰς μηδέπω παρούσας; Τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς, τοῖς ὑπερβαίνουσι τὸν οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐκεῖ κατασκοποῦσιν ἅπαντα.

θ'. Σὺ δὲ μοι σκόπει Θεοῦ σοφίαν, πῶς καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς τὰ βραβεῖα πόρρωθεν, καὶ οὐκ ἔδωκε μὲν εὐθείως, ἵνα μερίζον αὐτῶν ἐργάσθαι τὴν ὑπομονὴν· ἔδειξε δὲ πόρρωθεν, ἵνα ταῖς ἐλπίσι ταύταις τρεφόμενοι, μηδὲ ἀίσθησιν τῶν παρόντων λάδωσι πόνων.

* Alii et Cod. 748 πολυποίμνια. Savfl. in marg. πολυποίμνια, καὶ βουκόλια.

Ἄλλὰ τάχα τις τῶν δέξυτερον προσεχόντων ἑαυτῷ περιπετωκένει τὸν λόγον ἤγησεται. Εἰ γὰρ οὐδὲ οἱ πρότεροι, φησὶν, ἀπαλάμβανον παρὰ πόδας τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς ἀμοιβὰς, πῶς ἡμῖν μακρὸν ἀπέτεινας λόγον, ἀπαριθμούμενος ὠρῶν εὐκрасιαν, σώματος ὑγίαν, εὐπαιδίαν, πολυπαιδίαν, εὐετηρίαν, καρπῶν ἀφθονίαν, βουκόλια, ποίμνια, ἅπασαν τὴν βιωτικὴν εὐφρογίαν; [287] Τί οὖν ἂν εἰποιμεν πρὸς τοῦτο; Ὅτι ἐτέρως μὲν τὸ πλῆθος καὶ τὸν ἀσθενέστερον δῆμον, ἐτέρως δὲ τοὺς γενναίους καὶ τὴν ἐν τῇ Καινῇ φιλοσοφίᾳ ἤδη μετιόντας ἦγεν ὁ Θεὸς τότε. Τοῖς μὲν γὰρ πολλοῖς καὶ χαμαὶ ἐρπομένοις καὶ οὐδὲν μέγα δυναμένοις ἰδεῖν, οὐδὲ ἐκτείνειν τὴν τῆς ψυχῆς ἐλπίδα πρὸς τὴν τῶν μελλόντων ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν, ταῦτα τὰ παρόντα παρῆεν ἀγαθὰ, τὴν ἀσθένειαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν παραμυθούμενος, καὶ διὰ τούτων αὐτοὺς ὀδηγῶν ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν, καὶ εἰς τὴν τῶν καλῶν ἐπιθυμίαν ἐμβάλλων· τὸν δὲ Ἑλίαν καὶ τὸν Ἑλισαῖον, τὸν Ἰερειαν, τὸν Ἡσαῖαν, καὶ πάντας ὅς ἄπλῶς τοὺς προφήτας, καὶ ὅσοι τοῦ χοροῦ γεγένηται τῶν ἁγίων καὶ μεγάλων ἀνδρῶν, ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἐκάλει καὶ τὰ ἐκεῖ παρεσκευασμένα τοῖς εὐδοκιμηκόσιν ἀγαθὰ. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ ἀπλῶς πάντας ἀπρηθμήσατο, ἀλλὰ τοὺς ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασι, τοὺς ἐν χαμίνῳ, τοὺς ἐν δεσμητηρίᾳ, τοὺς ἀποτυμπαλοθέντας, τοὺς καταλευσθέντας, τοὺς ἐν λιμῷ, τοὺς ἐν πενίᾳ, τοὺς ἐν ἐρημίαις, τοὺς ἐν σπηλαιοῖς, τοὺς ἐν ταῖς ὄπαις τῆς γῆς, τοὺς τὰ μύρια παθόντας δεινά. Καὶ τότε εἶπε κατὰ πίστιν πάντας τετελευτηκέναι, καὶ μηδέπω κεκομίσθαι τὰς ἐπαγγελίας· οὐχὶ τὸ πλῆθος τὸ Ἰουδαϊκόν, ἀλλὰ τοὺς κατὰ τὸν Ἑλίαν ἡμῖν αἰνιττόμενος. Εἰ δὲ λέγοι τις· Αὐτοὶ δὲ οὗτοι τίνας ἔνεκεν οὐδέπω καὶ νῦν ἀπέλαβον τοὺς ὀφειλομένους αὐτοῖς στέφανους; μανθανέτω καὶ ταύτην παρὰ Παύλου τὴν αἰτίαν. Εἰπὼν γὰρ, *Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας,* ἐπήγαγε, *Ἰὺ Θεοῦ κρείττον' εἰ προβλεψάμενον περὶ ἡμῶν, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι.* Κοινὴ γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ πανήγυρις, ἐπειδὴ καὶ μελίων ἦδονῆ, ὅταν κοινῇ στεφανώμεθα πάντες. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσι γίνεται· ὁ παλαίσας, ὁ πυκτεύσας, ὁ παγκρατίας; ἐν διαφόροις μὲν καιροῖς τὸν ἀγῶνα ὑπομένουσιν· ἐν μιᾷ δὲ καιροῦ ῥοιτῇ πάντες ἀνακηρύττονται. Οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀρίστοις γίνεται. Ὅταν γὰρ τῶν δαιτυμῶνων οἱ μὲν φθάσωσι προαπαντήσαντες, οἱ δὲ ἔτι μελλῶσι, τιμῶντες τοὺς ἀπολειφθέντας οἱ ἐστιάτορες, τοὺς φθάσαντας ἤδη καὶ παραγενομένους κελεύουσιν ἀναμένειν τοὺς ὑστερήσαντας. Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ποιήκεν· ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἐκ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης κατὰ διαφόρους καιροὺς εὐδοκιμηκότας ἐπὶ κοινήν τε καὶ πνευματικὴν εὐχλίαν ἐκάλεσε, τοὺς ἤδη φθάσαντας καὶ προαπελθόντας κελεύει τοὺς μετὰ ταῦτα ἀπέναι μέλλοντας ἀναμένειν, ἵν' οὕτω κοινῇ παραγενομένων ἀπάντων, καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἡδονὴ μία ἅπασιν γένηται.

ι'. Ἐνόησον γὰρ ἡλίκον ἐστὶν εἰς τιμῆς λόγον, Παῦλον καὶ τοὺς κατ' ἐκεῖνον ἅπαντας, τὸν Ἀθράκην, καὶ τοὺς κατ' ἐκεῖνον, καὶ τοὺς πρὸ ἐκείνου πάλιν πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν ἀθλήσαντας καὶ νικῆσαντας καθῆσθαι νῦν τὴν ἡμετέραν ἀναμένοντας εὐδοκίμησιν. Ὅτι γὰρ οὐδέπω τὸν στέφανον Παῦλος ἀπεληφεν, οὐδὲ ἄλλος οὐδεὶς τῶν ἐξ ἀρχῆς εὐηρηστηκότων, ἀλλ' οὐδὲ ἀπολήφονται, ἕως ἂν ἅπαντες οἱ μέχρι τέλους στεφα-

dabit tibi pluviam matutinam et serotinam (Ibid. 11. 14). Excipiet area vindemiam, et vindemia sementem (Levit. 26. 4. 5). Aliaque multa simili modo eis promisit, quæ quidem omnia in præsentem vitam eis reddidit. Si quis est acutior, jam prævidet solutionem. Quandoquidem igitur corporis sanitas, agrorum felicitas, liberorum bonitas atque copia, fausta senectus, anni partium temperies optima, annonæ bonitas, imbrum opportunitas, armentorum et gregum abundantia, omnia denique bona illis in hac vita representabantur, nihilque post hanc vitam et in futurum sæculum sperandum proponebatur: hæc reputantes fideles, majoribus quidem suis omnia bona præ pedibus fuisse sita, sibi vero in futuram vitam præmia et coronas reposita esse, et ex fide ipsorum promissiones pendere: delassabantur ac deficiebant, ut quibus universa vita inter tentationes necessario esset exigenda. Hæc igitur considerans Paulus, et malorum quæ eis impendebant magnitudinem, et quod his quidem post obitum laborum mercedem Deus esset pollicitus, patribus autem præsentem retributionem præstitisset; perspicuensque magnam in illis segnitiem e talibus cogitationibus suboriri, et volens eos excitare ac docere, patrum quoque temporibus eandem fuisse rerum dispensationem, multosque fide mercedem percepisse, non re, propheticum illis dictum in memoriam revocat dicens: *Habentes eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum*: tantum non dicens quod magnus etiam ille David, egregius et admirandus propheta, fide retributionem percepit, non experimento: alioqui, nisi res ita se haberet, non dixisset (*Psal. 115. 10*): *Credidi, propter quod loquutus sum*. Fides enim ad ea quæ sperantur refertur, non ad ea quæ videntur: quod enim videt quis, plane non sperat (*Hebr. 11. 1*). Si igitur credidit, illis nimirum credidit quæ sperabat. Quod si eis quæ sperabat credidit, quæ vero sperantur, non videntur, consequitur eum non recepisse ea quæ crederat; propterea dicit, *Habentes eundem Spiritum fidei*: hoc est, eandem fidem, quæ fuit in Veteri Testamento, etiam nos habemus. Quapropter et alibi de ejus temporis sanctis ad hunc modum loquitur: *Circueverunt in montibus, in pellibus caprinis, egentes, afflicti, angustiati, quibus dignus non erat mundus (Hebr. 11. 37. 38)*: deinde docens eos calamitates quidem pertulisse, mercedem vero nondum recepisse, subdit verba hæc, *In fide mortui sunt omnes hi, nec promissiones vocaverunt, sed a longe tantum aspectas satutarunt (Ib. v. 39. etc. et 43)*. Et quomodo viderunt eas, quæ non, quæ nondum erant præsentibus? Fidei nimirum oculis, qui cælum penetrant, et quæ in eo sunt universa contemplantur.

9. Tu vero considera mihi Dei sapientiam, quomodo illis præmia et longinquo ostenderit, quæ ideo suis non statim dedit, quo major esset eorum patientia: ostendit autem et longinquo ideo ut, hæc spe relecti, ac sensum quidem præsentium laborum percipiant.

Aliter cum vulgo et aliter cum justis et sanctis se gessit Deus. — Sed forsitan aliquis ex his qui acrius at-

tendunt, inter se pugnantia nos dicere putabit. Dicit enim: Si neque priscis illis statim oblata sunt bona et præmia, quid ita longum habuisti sermonem, enumerando anni partium temperiem, corporis sanitatem, liberorum bonitatem ac copiam, annonæ facilitatem, fructuum abundantiam, armenta, greges, et omnem vivendi felicitatem? Quid igitur ad hoc est respondendum? Aliter cum vulgo et imbecilliore populo, aliter cum generosis hominibus, et eam, quæ est Novi Testamenti, philosophiam jam tum meditantibus, se gessisse Deum illo tempore. Multitudini enim quæ humi repebat, nec magnum aliquid videre poterat, neque spem suam ad futurorum honorum fruitionem extendere, præsentia bona exhibuit, imbecillitatem animæ eorum consolando, et per hoc ad virtutem exercendam ipsos deducendo, atque ad rerum honestarum desiderium; Eliam autem et Elisæum et Jeremiam et Hesaiam et in summa universos prophetas, et quotquot ad magnorum et sanctorum hominum chororum pertinebant, ad cæcos vocabat, ad eaque bona quæ electis sunt illic præparata. Quamobrem etiam Paulus non omnes simul enumeravit, sed amictos ovillis ac capriinis pellibus, in fornacem coniectos, vinculis constrictos, distentos, saxis lapidatos, fame et inopia laborantes, in solitudinibus, speluncis et cavernis terræ degentes, innumeraque mala sustinentes. At tum demum dixit omnes hos in spe mortuos, nec adhuc promissionem recepisse: subindicans nobis non vulgus Judaicum, sed homines ad Eliæ similitudinem accedentes. Quod si quis dicat: Hi autem ipsi quamobrem ne nunc quidem debitas sibi coronas perceperunt? causam hujus rei discat a Paulo. Cum enim dixisset: *Fide sunt mortui omnes hi non acceptis promissionibus*, subjunxit, *Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur (Hebr. 11. 43. 40)*. Communis enim est celebritas hæc, inquit, quandoquidem major etiam est voluptas, dum omnes eadem opera coronamur. Idem sit et in Olympiæ certaminibus: luctator, pugil, pancratista, diversis quidem temporibus certamen subeunt, sed uno temporis momento omnes a præcone victores pronuntiantur. Idem sit et in conviviiis. Quoties enim convivarum alii venerunt niarius, alii adhuc cunctantur, convivatores in honorem absentium jubent præsentibus paulisper manere, donec illi quoque veniant. Idem etiam Deus fecit: quoniam enim ex toto orbe diversis temporibus electos ad commune et spirituale convivium iavitavit, jubet eos qui priores iverunt, expectare eos qui posteriores sunt venturi, ut hoc pacto omnibus una presentibus, unus omnibus contingat honor et una voluptas.

10. Cogita enim quanta sit honoris accessio, Paulum et sui temporis homines, Abrahamum item atque ejus ætatis viros, ac rursus alios qui tot sæculis ante illum certaverunt et viceerunt, sedere nunc expectantes donec nos quoque probati simus. Quod enim Paulus nondum coronam receperit, neque eorum quisquam qui nunquam ab initio Deo placuerunt, imo ne recepturi quidem sint donec omnes qui coronandi sunt

convenerint, audi ipsum Paulum dicentem: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi justus iudex* (2. Tim. 4. 7. 8). Quando? *In illa die, non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum ejus.* Et rursus alibi indicans bona illa universis simul ad fruendum concedenda esse, Thessalonicensibus sic scribit: *Siquidem justum est apud Deum ut reddatur affligentibus vos afflictio, vobis autem qui affligimini relaxatio una nobiscum* (2. Thess. 1. 6. 7). Ac rursus: *Quoniam nos qui vivimus, qui relinquitur in adventum Domini, non prævenimus eos qui dormierunt* (1. Thess. 4. 14): per hæc omnia docens oportere nos simul omnes et in commune cælestis honoris possessionem ac fructum accipere. Hoc ipsum etiam illis qui nos præcesserunt magnam offert voluptatem, quod una cum propriis membris sint infatigabilibus illis bonis perfuturi. Etenim pater mensam habens splendidam ac opiparam, tum demum majore cum voluptate ea fruetur, quando liberi sunt ejus voluptatis ac hilaritatis participes. Sic etiam Paulus ejusque similes ita demum ampliorem sentient animi voluptatem, quando una cum propriis membris illa perfuerunt. Neque enim patribus tantus est erga liberos affectus, quantam illi sollicitudinem gerunt de eis qui eandem virtutis viam sunt ingressi. Ut igitur etiam nos in eorum qui tunc honorabuntur numero simus, demus operam ut sanctos illos assequamur. Et quomodo assequi poterimus, inquires? quis nobis viam, quæ ad illos ducit, indicabit? Ipse sanctorum illorum Dominus, qui non solum quomodo illos assequamur docet, verumetiam quomodo illorum omnium contubernales ac sodales fieri possimus: ait enim: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna sua tabernacula* (Luc. 16. 9). Recte dixit, *Æterna*. Nam in hoc sæculo etiamsi splendidam domum habeas, omnino vetustate est peritura: imo prius quam illa pereat, mors irruens eieciet te ex magnifico isto domicilio: non raro quidem vel ante obitum infausta negotia, calumniatorum impetus ac insidiæ faciunt, ut inde ejiciaris. Illic autem non est quod tale quidquam verearis: non corruptionem, non mortem, non ruinam, non damnum a calumniatoribus, non aliud quidquam; sed immobile et immortale est domicilium. Quapropter æternum illud appellavit. *Facite vobis amicos*, inquit, *de mammona iniquitatis.*

11. *Eleemosyna ex rapina data, non est eleemosyna. Eleemosynæ laudes. Cur pro foribus templorum pauperes; fontes ante oratoria.* — Vide quanta sit Domini benignitas, quanta bonitas ac æquitas; neque enim temere hoc adjunxit: sed quoniam plerique divites ex rapinis ac fraude divitiis sibi comparaverunt. Male, inquit, factum, nec oportebat te ita pecuniis colligere; verumtamen quandoquidem jam collegisti, desiste a rapina et fraude, et utere pecunia ad ea, quibus opus habes. Non jubeo te esse ex rapto misericordem, sed a fraude temperantem, divitiis ad benignitatem et eleemosynam uti. Nisi enim a rapina desistas,

ne eleemosyna quidem erit: sed etiam immensa pecunias des in manus egenorum, a fraude et rapina interim non abstinens, in homicidarum numero tibi computaberis. Quapropter oportet a fraude abstinere, ac tum demum in egenos misericordem esse. Hæc enim est eleemosynæ vis, de qua etiam in præcedenti apud vos disseruimus, ac nunc quoque dicemus. Sed nemo vestrum ita cogitet, hæc adnendi assiduitatem ad auditorum tendere contemnent. Nam et in certaminibus illi potissimum spectatoribus excitantur, qui ad metam propriam procedunt, et certiores victoriæ spem habere videntur. Ergo quia magna alacritate video vos de eleemosyna sermonem excipere, eo magis libet istam exhortationem continuare. Medici animarum nostrarum est pauperes, benefactores et protectores: neque enim tantum das, quantum accipis; das pecuniam, et accipis regnum caelorum; sublevas egestatem, et concilias tibi Dominum. Vides impari esse retributionem? Hæc sunt terrena, illa cælestia; hæc peritura, illa permanentia; hæc corrumpuntur, illa sunt extra corruptionis periculum. Hæc de causis majores nostri pro foribus ecclesiarum pauperes contulerunt, ut vel inhumanissimum et sequestratum quemque aspectus ipse egenorum ad eleemosynam excitet. Ubi enim stat chorus senum incurvorum, pamosorum, squalidorum, sordidiorum, baculi tenentium, atque his ægre se sustentantium, nunquam oculis orbatorum, totoque corpore mulctatorum, quis tam saxeus est, quis tam adamantinus, qui ad eorum grandævitatem, imbecillitatem, cæcitatem, egestatem, habitus vililitatem, totque aliis ad condolendum moventia, obdurare se et insensibilis queat permanere? Hæc de causis nostris stant, et ipso aspectu, magis quam ullis verbis possunt, ad beneficentiam provocant eos qui ingrediuntur. Quemadmodum enim solemne est ut fontes præsto sint ante oratoria, ut adoratori dum manus prius lotas inter precandum attollat: sic pauperes fontium vice ante fores collocaverunt majores nostri, ut quemadmodum manus abluerimus, sic prius per beneficentiam abstersa anima, tandem preces nostras offeramus.

12. Non enim tam apta est aqua ad abluendum corporis maculas, quam eleemosyna ad abluendum sordes animæ. Quemadmodum igitur non aedes illitis manibus ad precandum intrare, quamvis levius sit hoc crimen, ita nec absque eleemosyna ad precandum unquam accedat. Atqui non raro etiam cum parvas manus habeamus, non tendimus ad Deum nisi prius lotas: tantum valet consuetudo. Idipsum igitur in eleemosyna est faciendum; et licet nullius magni peccati nobis sinus conscius, tamen eleemosyna data conscientiam nostram abstergere oportet. Multa in foro tibi contraxisti mala: inimicus irritavit, iudex aliquid parum decorum facere compulsi, verba sæpe effutivisti non bona, ne amicum offenderes peccatum aliquod admisisti: alias non paucas maculas contraxisti, ut solent homines qui in foro versantur, juli-

λοι μὲλλοντες ἀφικῶνται, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Παύλου λέγοντος· *τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγῶμαι, τὸν θρόνον τετέλεκα, τὴν ἀσπίτιν τετήρηλοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέρας, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ δίκαιος κριτής. Πότε; ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ· οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ ταῖσι τοῖς ἠγαπημένοις τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.* πάλιν ἀλλαχού δεικνύς, ὅτι κοινῇ πᾶσιν ἢ τῶν ὧν ἀπόλαυσις δίδεται, Θεσσαλονικεῦσι γράφων· *Ἔπερ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀποδοῦναι τοῖς ἡμίως ἡμῶν θλίψιν, καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἡμῶν ἡμῶν.* Καὶ πάλιν· *Ὅτι ἡμεῖς οἱ ζωοὶ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας·* διὰ πάντοῦτον δηλών, ὅτι κοινῇ πάντας καὶ ὁμοῦ παραίτους τῶν οὐρανίων τιμῶν ἀπολαύειν χρή. Τοῦτο ἵς φθάσαι πολλὴν φέρει τὴν ἡδονήν, ὅταν μετὰ κλειῶν μελῶν τῶν ἀποθνήσκων ἐκείνων ἀπολαύειν ἀγαθῶν. Καὶ γὰρ πατὴρ τραπέζης μετέχων ῥᾶς καὶ πολυτελοῦς, τότε μετὰ πλειονος αὐτῆς ἰσσεταί τῆς εὐφροσύνης, ὅταν μετὰ τῶν αὐτοῦ ἡν μετέχη τῆς εὐχάρας καὶ εὐφροσύνης. Οὕτω ἰαῦλος καὶ οἱ κατ' ἐκείνον ἅπαντες μεζόνους σονται τῆς θυμηθίας, ὅταν μετὰ τῶν οικειῶν ἡντες ἀπολαύσωσιν αὐτῆς. Οὐ γὰρ τοσαύτην ἡς περὶ παιδας ἐπιδίδκωνται φιλοστοργίαν, ἐκείνοι περὶ τοὺς τὰ αὐτὰ κατωρθώκοντας αὐτοῖς ἡ κηδεμονίαν. Ἰν' οὖν καὶ ἡμεῖς τῶν τότε τιμῶν γενόμεθα, σπουδάζωμεν καταλαβεῖν τοὺς ῥ ἐκείνους. Καὶ πῶς δυνασόμεθα, φησί, αὐτοὺς ἀβεῖν; τίς ἡμῖν δαίξει τὴν ἐκεῖ φέρουσαν ὁδόν; ὁ τῶν ἁγίων ἐκείνων Δεσπότης, ὃς οὐχ ὅπως καταληψόμεθα μόνον διδάσκει, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἴποι καὶ σύσχηται γενόμεθα πᾶσιν αὐτοῖς· *τατε γὰρ ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαιμωγῶ τῆς ας, φησίν, Ἰν' ὅταν ἐκλίπητε, δέξωται ὑμᾶς ἡς αἰωνίους αὐτῶν σκηρᾶς.* Καλῶς εἶπεν, οὐς. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ κἂν λαμπρὰν ἔχῃς οἰάπολεῖται πάντως φθειρομένη τῷ χρόνῳ· μάλῃ καὶ πρὸ τῆς κατὰ τὸν χρόνον φθορᾶς, θάνατος ἡν ἐκδίδκει σε τῆς λαμπρᾶς ταύτης οἰκῆσεως· κἡς δὲ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου πραγμάτων τινῶν ἡλια καὶ συκοφαντῶν ἔφοδοι καὶ ἐπιβουλαί ἡν αὐτῆς παρεσκευάσαν. Ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τούτων ὑποπτεῦσαι, οὐ φθορὰν, οὐ θάνατον, οὐ κατάν, οὐ συκοφαντῶν ἐπιφρῆσαν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, ἡν ἡμεῖς καὶ ἀθανάτος ἐστιν ἡ οὐκῆσις. Διὰ τοῦτο οὐς αὐτὰς ἐκάλετε. *Ποιήσατε ὑμῖν φίλους, ἐκ τοῦ μαιμωγῶ τῆς ἀδικίας.*

Ὅρα πόση φιλανθρωπία τοῦ Δεσπότη, πόση ὁδότης καὶ ἐπιείκεια· οὐ γὰρ ἀπλῶς ταύτην τέθεικε ὁροσφῆκην· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς πλουσίους πλοῦνεῖλεκται ἐξ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας, Κακῶς φησὶ, καὶ οὐκ ἔχρησεν σε οὕτω συλλέξει τὰ χρή· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ συνέλεξας, στήθι τῆς ἀρπααί τῆς πλεονεξίας, καὶ χρήσαι εἰς θεόν τοῖς χρή. Οὐ λέγω, ἵνα ἀρπάζων ἔλθῃς, ἀλλ' ἵνα τῆς ἡξίας ἀποστῆς, πρὸς ἐλεημοσύνην [289] καὶ φιλωπῆσαν ἀποχρήσῃ τῷ πλούτῳ. Εἰ γὰρ τις μὴ παύτῆς ἀρπαγῆς, οὐδὲ ἐλεημοσύνην ἐργάσεται· κἡν ἀρπία καταβάλλῃ χρήματα εἰς τὰς τῶν δεον χεῖρας, τὰ ἐτέρων ἀρπάζων καὶ πλεονεκτῶν, ἡνδροφῆνοις ἐξίτης λελόγισται τῷ Θεῷ. Διὸ χρή ἡξίας ἀποστάντα πρότερον, οὕτω τοὺς δεομένους

ἔλαεῖν. Πολλὴ γὰρ τῆς ἐλεημοσύνης ἡ δύναμις, περὶ ἡς καὶ τῇ προτεραία συνάξει πρὸς ὑμᾶς διελέχθημεν, καὶ νῦν διαλέξομαι. Ἀλλὰ μηδεὶς τὴν συνέχειαν τῆς ὑπομνήσεως κατηγορίαν ἡγείσθω τῶν ἀκούστων. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἐκείνους τῶν δρομέων διεγείρουσιν οἱ θεαταί, οὐς ἂν ἴδωσιν ἐγγὺς τοῦ βραβείου γενομένους, καὶ πολλὰς τῆς νίκης ἐλπίδας ἔχοντας. Καὶ ἐγὼ τοῖνον, ἐπειδὴ μετὰ πολλῆς ἀεὶ προθυμίας ὄρω τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης δεχομένους λόγους ὑμᾶς, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς συνεχέστερον τὴν ὑπὲρ τούτων κινῶ παραίνεσιν. Ἰατροὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν εἰσιν οἱ πένητες, εὐεργεταὶ καὶ προστάται· οὐ γὰρ τοσοῦτον δίδως, ὅσον λαμβάνεις· δίδως ἀργύριον, καὶ λαμβάνεις βασιλειαν οὐρανῶν· λύεις πενίαν, καὶ καταλλάττεις σεσηπῶ τὸν Δεσπότην. Ὅρα ὅτι οὐκ ἴση ἡ ἀντίδοσις; Ταῦτα ἐπὶ γῆς, ἐκεῖνα ἐν οὐρανῷ· ταῦτα ἀπόλυται, ἐκεῖνα διαμένει· ταῦτα φθείρεται, ἐκεῖνα πάσης ἐστὶν ἀνώτερα ἀπολείας. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸ τῶν θυρῶν τῶν οἰκῶν τῶν εὐκτηρίων ἔστησαν τοὺς πένητας οἱ πατέρες οἱ ἡμέτεροι, ἵνα καὶ τὸν νωθρότατον καὶ ἀπανήρωπύτατον αὐτῆ τῶν πενήτων ἡ ὄψις πρὸς ὑπόμνησιν ἡγείρη τῆς ἐλεημοσύνης. Ὅταν γὰρ ἔστηκη χορδὴς γερόντων, συγκεκυφῶτων, βράχια περιβεβλημένων, ἀχχμῶντων, βυπῶντων, βακτηρίας ἔχόντων, μόλις στηρίζεσθαι δυναμένων, πολλάκις δὲ καὶ τοὺς ὄφθαλμοὺς ἐκκεκομμένους, καὶ τὸ σῶμα ὅλον ἀναπήρων, τίς οὕτω λίθινος, τίς οὕτως ἀδάμας, ὡς καὶ τῆς ἡλικίας, καὶ τῆς ἀσθενείας, καὶ τῆς πηρώσεως, καὶ τῆς πενίας, καὶ τῆς εὐτελοῦς στολής, καὶ πάντων ἀπλῶς πρὸς συμπάθειαν ἐπακλῶντων αὐτῶν, ἀντιστῆναι καὶ μείναι πρὸς ἅπαντα ταῦτα ἀνένδοτος; Διὰ ταῦτα πρὸ τῶν θυρῶν ἡμῶν ἔστηκασι παντὸς λόγου δυνατώτεροι, διὰ τῆς ὄψεως ἐπισπῶμενοι, πρὸς φιλανθρωπῆσαν τοὺς εἰσιόντας ἐκχαλούμενοι. Καθάπερ γὰρ κρήνας εἶναι ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν νενόμισται, ἵνα οἱ μέλλοντες εὐχεσθαι τῷ Θεῷ, πρότερον ἀπονιψάμενοι τὰς χεῖρας, οὕτως αὐτὰς εἰς εὐχὴν ἀνατείνωσιν· οὕτω καὶ τοὺς πένητας ἀντὶ τηγῶν καὶ κρηνῶν ἔστησαν οἱ πατέρες πρὸ τῶν θυρῶν, ἵν', ὡσπερ ὕδατι τὰς χεῖρας ἀπονίπτομεν, οὕτω φιλανθρωπῆσαν τὴν ψυχὴν ἀποσμηχοντες πρότερον, οὕτως εὐχόμεθα.

ιβ'. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὕδατος φύσις ἀπονίπτει κηλίδας σώματος, ὡς ἐλεημοσύνης δύναμις ἀποσμηχῆσι ῥύπον ψυχῆς. Ὅσπερ οὖν οὐ τολμᾶς ἀνίπτοις χερσὶν εἰσελθῶν εὐθεσθαι, καίτοι ἔλαττον τὸ ἐγκλήμα ἐκεῖνο, οὕτω μήτε χωρὶς ἐλεημοσύνης ἐπ' εὐχῆν ἔλθῃς ποτέ. Καίτοι καὶ καθαρὰς πολλάκις ἔχοντας τὰς χεῖρας, ἂν μὴ πρότερον αὐτὰς ἀποπλύνωμεν ὕδατι, οὐκ ἀνατείνωμεν εἰς εὐχὴν· τοσοῦτόν ἐστιν ἡ συνήθεια. Τοῦτο τοῖνον καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης ποιῶμεν· κἡν μηδὲν ἑαυτοῖς ὡμεν [290] συνειδότες μέγα ἀμάρτημα, ὅμως ἀποσμηχόμεν ἐδ συνειδὸς διὰ τῆς ἐλεημοσύνης. Πολλὰ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς ἐπεσπᾶσω δεινά· ἐχθρὸς παρῶξυνε, δικαστῆς ἡνάγκασέ τι ποιῆσαι τῶν οὐ προσκόντων πραγμάτων, βήματα πολλάκις ἐξέβαλες ἀτοπα, φίλος ἐδυσώπησεν ἐργάσασθαι τι τῶν ἀμαρτιῶν ἔχόντων, ἔτερα προσετρίψω πολλὰ, οἷα εἰκὸς ἀνθρώπον ὄντα προσετρίβεσθαι, ἐν ἀγορᾷ στρεφόμενον, δικαστηρίου προσεδρεύοντα, τὰ τῆς πόλεως πράττοντα πράγματα· ὑπὲρ τούτων ἀπάντων εἰσέρχη τὸν Θεὸν αἰτήσων συγγνώμην καὶ ἀπολογησόμενος. Κατάβαλε τοῖνον ἀργύριον εἰς τὰς τῶν πενήτων χεῖρας, καὶ ἀπόσμηχον τὰς κηλίδας ἐκείνας, ἵνα μετὰ παρήρησιας καλέσῃς

αἰτούμενος τὸν δυνάμενόν σοι ταῦτα ἀφείναι τὰ ἁμαρτήματα. Ἄν ἐν συνηθείᾳ καταστήσης σαυτὸν μηδέποτε χωρὶς ἐλεημοσύνης τῶν ἱερῶν τούτων προθύρων ἐπιβαίνειν, οὐδέποτε, οὔτε ἐκὼν, οὔτε ἄκων, ὑστερήσεις τῆς καλῆς ταύτης ἐργασίας, τοιοῦτον γὰρ ἡ συνήθεια. Καὶ ὡσπερ οὖν ἀεὶ, ὅ τι οὖν γένοιτο, χερσὶν ἀνίπτοις οὐχ ὑπομένεις εὐξασθαι, ἐπειδὴ κατέστης εἰς συνήθειαν ἀπαξ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης, ἂν τούτου σαυτῷ ἐπιθήσης τὸν νόμον, καὶ ἐκὼν καὶ ἄκων αὐτὸν καθ' ἑκάστην ἐκπληρώσεις ἡμέραν ὑπὸ τῆς συνηθείας ἐλκόμενος.

Πῦρ ἐστὶν ἡ εὐχή, μάλιστα ὅταν ἀπὸ νηφούσης καὶ διεγχευμένης ἀναπέμπηται ψυχῆς· ἀλλὰ τὸ πῦρ τοῦτο καὶ ἐλαίου δεῖται, ἵνα αὐτῶν ἀψήται τῶν οὐρανίων ἀψίδων· ἔλαιον δὲ τοῦ πυρὸς τούτου οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν, ἀλλ' ἡ ἐλεημοσύνη. Ἐπίχες τοίνυν τὸ ἔλαιον δαψιλῆς, ἵνα εὐφραυνόμενος ἐπὶ τῷ κατορθώματι, μετὰ παρόρησίας πλείονος καὶ προθυμίας μέζονος τὰς εὐχὰς σου ἐπιτελήῃς. Ὡσπερ γὰρ οἱ μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδότες ἀγαθόν, οὐδὲ εὐξασθαι μετὰ παρ-

ρήσιας δύνανται, οὕτως οἱ κατορθώσαντές τι, καὶ μετὰ τὴν δικαιοσύνην ἐκείνην ἐπὶ τὴν εὐχὴν ἐρχόμενοι, τῇ μνήμῃ τοῦ κατορθώματος εὐφραυνόμενοι, μετὰ πλείονος τῆς προθυμίας ποιοῦνται τὴν ἐκτεήριαν. Ἴν' οὖν καὶ κατὰ τοῦτο δυνατώτερα ἡμῖν ἡ εὐχή γένηται, γρηγορούσης ἡμῖν τῆς διανοίας ἐν ταῖς δεήσεσιν ἀπὸ τῆς τῶν κατορθωμάτων μνήμης, μετὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἐπὶ τὰς εὐχὰς ἐρχώμεθα, καὶ μημονεύωμεν μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα τὰ εἰρημένα· καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκείνην μοι τὴν εἰκόνα διατηρεῖτε διηνεκῶς, καθ' ἣν εἶπον τοὺς κήρυκας πρὸ τῶν θυρῶν ἐστάναι τῶν εὐκτηρίων οἴκων, ταῦτα ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀναπληροῦντες τὴν χρείαν, ἣν ἐπὶ τοῦ σώματος ἡ κρήνη. Ἄν γὰρ τοῦτο ὤμεν εἰνεκῶς μεμνημένοι, συνεχῶς ἀπονιπτόμενοι τὸν λογισμὸν, καθαρὰς μὲν δυνησόμεθα τὰς εὐχὰς ἐπιτελεῖν, πολλὴν δὲ ἐπισπάσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν παρρησίαν, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, γίριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Nullam vel loci vel temporis notam præ se fert hæc homilia. Sed a Pauli laudibus orsus Chrysostomus, ejus exemplo quemque docet abstinendum semper esse a propriis laudibus, quantum facultas ferat; et si quando, urgente casu, cogatur quispiam ea commemorare quæ in suum vertant honorem, id summa

[291] ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΡΗΤΟΝ,

Ὁφείλω ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ.

α'. Ἄπαντας μὲν φιλῶ τοὺς ἁγίους, μάλιστα δὲ τὸν μακάριον Παῦλον, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὴν σάλπιγγα τὴν οὐράνιον, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ εἶπον. καὶ ὃν περὶ αὐτὸν ἔρωτα ἔχω, εἰς μέσον ἐξήνεγκα, ἵνα καὶ ὑμᾶς κοινωνοὺς ποιήσω τοῦ φίλτρου. Οἱ μὲν γὰρ τὸν σωματικὸν ἔρωτα ἐρώντες εἰκότως αἰσχύνονται ὁμολογεῖν, ἅτε καὶ ἑαυτοὺς κατααἰσχύνοντες, καὶ τοὺς ἀκούοντας βλάπτοντες· οἱ δὲ τὸν πνευματικὸν, μηδέποτε ὁμολογοῦντες παυέσθωσαν· καὶ γὰρ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἀκούοντας ὠφελουσι διὰ τῆς καλῆς ταύτης ὁμολογίας. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὁ ἔρωσις ἔγκλημα, οὗτος δὲ ἐγκώμιον· ἐκεῖνος μὲν πάθος ψυχῆς διαβεβλημένος ἐστίν, οὗτος δὲ εὐφροσύνη ψυχῆς, καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ κόσμος ἄριστος· ἐκεῖνος εἰσάγει πόλεμον εἰς τὴν τῶν ἐρώτων διάνοιαν, οὗτος καὶ τὸν ὄντα πόλεμον ἐκβάλλει, καὶ ἐν εἰρήνῃ πολλῇ τοὺς ἐρώοντας καθίστησι. Κάκειθεν μὲν οὐδὲν ὄφελος γίνεται, ἀλλὰ καὶ πολλὴ ζημία χρημάτων καὶ δαπάνη τις ἀνόητος, καὶ ζωῆς ἀνατροπή, καὶ οἰκίων ὀλόκληροι διαφθοραί· ἐντεῦθεν δὲ πολὺς ὁ πλοῦτος τῶν κατορθωμάτων, πολλὴ ἡ περιουσία τῆς ἀρετῆς. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, οἱ μὲν σωματικῶν εὐμόρφων ἐρώνας, καὶ πρὸς τὰς λαμπρὰς τῶν

ὄψεων κεχρηστές, ἂν ὡσιν αἰσχροὶ καὶ δυσειδῆς· οὐδὲν ἐκ τῆς ἐκείνων ἐπιθυμίας εἰς ἀπαλλαγὴν τῆς οἰκείας κερδαίνουσιν ἀμορφίας, ἀλλὰ καὶ αἰσχρότητα κρίνονται καὶ εἰδεχθέστεροι· ἐπὶ δὲ τοῦ ἔρωτος τούτου τοῦναντίον ἅπαν. Ὁ γὰρ ψυχῆς ἁγίας ἔρων, καὶ εὐμόρφου, καὶ λαμπρῆς, καὶ περικαλλοῦς, κἀν αἰσχρὸς ἢ καὶ δυσειδῆς, κἀν ἀπάντων ἀνθρώπων αἰσχιστος, ἐμμένων τῷ ἔρωτι τῶν ἁγίων, ταχέως ἔσται τοιοῦτος, ὅσος ὁ ἐρώμενος. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἔργον, τὸ σῶμα μὲν ἀμορφον καὶ πεπηρωμένον μὴ δύνασθαι διορθῶν, ψυχὴν δὲ αἰσχρὰν καὶ δυσειδῆ δύνασθαι λαμπρὰν καὶ περικαλλῆ ποιεῖν. Ἀπὸ γὰρ τῆς εὐμορφίας τῆς ἐκείνου οὐδὲν ἂν γένοιτο κέρδος· ἀπὸ δὲ τοῦ κάλλους τοῦ ταύτης τοσαῦτα ἔξεστι καρπώσασθαι ἀγαθὰ, ὅσα [292] εἰκότως κεκτησθαι τὸν ἐραστὴν ἔχοντα τὸν Θεόν. Περὶ ταύτης τῆς εὐμορφίας καὶ ὁ Δαυὶδ ἐν ψαλμοῖς ᾄδων, Ἄκουσον, φησὶ, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλίνον τὸ ὄσος σου, καὶ ἐκίλιθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου· κάλλος ἐνταῦθα λέγεται τὸ κατὰ ψυχὴν, ὑπερὸς ἀρετῆς καὶ εὐλαβείας συνίσταται.

cum concessui intersunt, rem populi administrant : pro his omnibus accedis Deum exoraturus, et veniam petiturus. Ergo da pecuniam in manus pauperum, et absterge illas maculas, ut cum fiducia invocans rogans illum qui potest hæc tibi peccata remittere. Si te assueveris numquam sine eleemosyna sacra hæc vestibula intrare, nec sponte, invitus umquam ab hoc bono opere abstinebis : tantum valet consuetudo. Et sicut quomodocumque se res habeat, numquam sustipes illotis manibus precari, posteaquam semel consuetudinem hanc usurpasti, ita etiam in eleemosyna si hanc legem tibi præfixeris, volens nolens quotidie illam implebis, ipsa consuetudine ad hoc pertractus.

Precatio cum igne collata. — Ignis est precatio, præcipue cum a vigilante et sobria mente proficiscitur : sed ignis iste opus habet oleo, ut ad ipsa cæli convexa perveniat : cæterum oleum, quo ignis hic fovetur, non aliud est quam eleemosyna. Affunde igitur oleum hoc largiter, ut exhilaratus hoc tuo bono

opere, cum majore alacritate precationem tuam ab-solvas. Sicut enim qui nullius bonæ rei sibi sunt conscii, nulla cum fiducia precari possunt : ita qui bene aliquid egerunt, et post ista opera ad precandum se conferunt, læti recordatione bene gestorum, majore cum alacritate supplicationem suam offerunt. Ut igitur hæc quoque parte efficaciores sint preces nostræ, nimirum mente per beneficentiæ memoriam excitata, cum eleemosyna ad precandum accedamus, et diligenter omnia quæ dicta sunt in memoria retineamus, et ante omnia illam pauperum imaginem, qua eos dixi pro foribus oratorii consistere, idipsum in animæ usum præstantes, quod in corporis usum fons exhibet. Si enim horum memores continue mentem abluerimus, poterimus et puras preces ad Dominum allegare, multam apud Deum fiduciam obtinere, et cæleste regnum consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

UTINAM SUSTINERETIS MODICUM QUID INSIPIENTIÆ MEÆ.

cum moderatione præstandum esse. Idipsum vero confirmat exemplo Davidis et Samuelis : et nihil ve- obiter tangit, quo internosci valeat Antiochiæne an Constantinopoli hanc concionem habuerit.

Interpretationem incerti cujusdam, quæ minus bene concinnata erat, expunximus, novamque adornavimus.

IN HOC APOSTOLI DICTUM,

UTINAM SUSTINERETIS MODICUM QUID INSIPIENTIÆ MEÆ (2. Cor. 11. 1).

1. *Veri amoris ratio.* — Omnes equidem amatores, maxime vero beatum Paulum, vas electionis, tubam cælestem, Christi pronubum. Id vero dixi, necumque erga illum amorem in medium protuli, ut ejusdem vos participes efficerem. Nam qui corporum amore flagrant, id, et jure quidem, erubescunt profiteri, utpote qui sic et sibi pudorem, et cæteris damnatum inferant : qui vero spirituali ardent amore, id ceteri numquam cessent : etenim et sibi et auditoribus suis hæc pulchra confessione proderunt. Ille namque amor crimen est, hic vero laudis argumentum : ille ut morbus animæ male audit, hic animi lætitia est, exultatio, et ornatus optimus : ille bellum in amantium mentem inducit, hic si quod sit bellum eliminat, in magna pace constituit amatores. Et hinc nulla provenit utilitas, sed multa pecuniarum jactura, sumptus insani, vitæ subversio, domorum extrema pernicijs : hinc ingentes bonorum operum divitiæ, virtutis magna copia. Ad hæc vero formosorum corporum amatores, qui ad decoras facies iahant,

si turpes ipsi sint ac deformes, nihil ex earum cupidine ad deformitatem suam commutandam lucrantur ; sed ex comparatione turpiorum deformioresque esse videntur : contra vero accidit in hoc amore. Nam qui sanctam, formosam, splendidam et decoram diligit animam, etsi deformis ille sit, etsi omnium mortalium turpissimus, in sanctorum amore perseverans, cito talis erit, qualis is qui amatur. Id enim est diviniæ benignitatis opus, quod corpus deforme et mutilum nequeat emendari, anima vero turpis ac deformis splendida decoraque possit effici. Ex pulchritudine enim illius nihil lucri provenit, ex pulchritudine autem animæ tot possunt excerpti bona, quot par est obtinere eum, qui Deum amatorem habeat. De hac pulchritudine David in Psalmis canens ait : *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui : et concupiscet rex decorem tuum (Psal. 45. 11. 12) : decorem hic animæ dicit, qui virtute pietateque constituitur.*

2. Cum ergo tantum sit lucrum iis, qui cum sanctis

communione junguntur, amoris mei participes estote: hunc sanctum summo cum affectu diligamus. Nam si hic amor in animum ingrediatur nostrum, splendidamque flammam excitet: si quid spinosum, si quid saxosum vel asperum, vel stupidum in cogitationibus nostris offendat, tum id absumens, tum illud emolliens, animam nostram ceu pingue arvom divinae sementi aptum efficiet. Nec mihi dicas, Paulus nec adest nunc, nec oculis conspicitur nostris; quomodo possit amari is, quem non videmus? Nihil enim huic amori est impedimento: etenim et absentem amare, et non conspectum diligere possumus, cum maxime tot et talia quotidie virtutis illius monumenta videamus, nempe Ecclesias ubique terrarum stabilitas, impietatis eversionem, improbae vitae in melius mutationem, erroris expulsionem, dirutas aras, oclusa templa, daemonum silentium. Haec quippe omnia Pauli effeax lingua, divina inspirante gratia, destruxit, ac splendidam ubique pietatis flammam accendit. Cum tot tantisque gestis ejus, adsunt quoque sacrae illius epistolae, quae beatae ejus animae formam accurate nobis depingant. Ac si ergo cum ipso Paulo jam presente et nobiscum versante dissereremus, sic ejus scriptis studiose obtemperemus, intima et profunda explicemus, discamus quid illud sit quod hodie vociferabatur dicens: *Utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae; sed et supportate me: aemulor enim vos Dei aemulatione* (2. Cor. 11. 1. 2). Quid ais, Paule? Qui jubes discipulos in sapientia ambulare erga extraneos, qui dicis, *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere* (Coloss. 4. 5. 6); qui apprecaris omnibus, ut sapientia repleantur spirituali (Coloss. 1. 9), ipse dicis, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae?* Non satis erat tibi aliquod insipientiae verbum emisisse, sed et discipulis illud effers? nec modo effers discipulis, sed id omnibus post futuris hominibus per epistolam notum facis? Animadvertite quam non oporteat dicta temere praetercurrere, sed unum quodque accurate scrutari? Illud enim si simpliciter legatur, circum emittitur auditoribus: sin vero examinetur, magnam ostendit Pauli sapientiam, magnam prudentiam, ineffabilem curam.

3. A Pseudoapostolis accusatus Paulus se laudare cogitur. — Quid tandem illud est quod dicitur? Pseudoapostoli multi erant apud Corinthios qui ipsos corrumperent ac Paulum accusarent, ejus famam, qua apud discipulos suos valebat, subdole lacerantes, dicteris illum subsannantes, ut arrogantem insimulantes. Hos plerumque in epistola sua impetere deprehenditur: quemadmodum cum dicit, *Non sumus sicut ceteri, adulterantes verbum Dei* (2. Cor. 2. 17); ac rursus cum dicit, *Sine onere me vobis servavi* (1b. c. 11. 3): ac pollicitus se hanc legem semper immotam servaturum esse: *Est enim, inquit, veritas Christi in me: quoniam haec gloriatio mea non infringetur in regionibus Aethiopiae* (1b. v. 10); cum deinde causam subjunxit, sceleratos illos subindicat dicens: *Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. Quod autem facio et*

faciam: ut amputem occasionem eorum, qui voluit occasionem (2. Cor. 11. 12); et ante haec discipulos cohortatur, ne ipsum inducant in necessitatem suam ipsis potestatem exhibendi, ita dicens: *Rogo autem vos ne praesens audeam, per eam confidentiam qua existimor audere, in quosdam qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus* (2. Cor. 10. 2). Hi enim ipsi, de quibus haec ait, per ironiam ipsum incusantes haec dicebant: epistolas Pauli magnum praese ferre tumorem et verborum arrogantiam; ipsum vero nihil esse, vilem et abjectum. Posteaquam autem huic adveniret, aiebant, nullius pretii dignus videbitur: quod ipsum declarans dicebat: *Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas: quoniam quidem epistolae, inquit, graves sunt et fortes: praesentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis* (1b. v. 9. 10). Deinde Corinthios ipsos, qui persuasi fuerant, accusans ait, *Numquid peccatum feci, meipsum humilians, ut vos exaltemini* (2. Cor. 11. 7)? Et hoc crimen diluens ait iterum, *Quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales et praesentes in facto* (2. Cor. 10. 11). Quia igitur multi apud illos erant pseudoapostoli, quos et operarios dolosos nominat, sic dicit: *Nam ejusmodi pseudoapostoli operarii subdoli sunt, transfigurantes se: tu apostolos Christi. Et non mirum: ipse enim Satanas transfiguratur se in angelum lucis. Non est ergo magnum si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiae* (2. Cor. 11. 13-15). Cum igitur hi, innumeris excogitatis contra eum calumniis, discipulis nocerent, minus congruentem doctoris existimationem inducentes, cogitur ille demum in propriarum laudum commemorationem incidere: neque enim ultra silere tutum erat. Quia igitur sua nobis certamina enarraturus est, necnon eas, quas vidit, revelationes, laboresque quos subiit: ut ostendat omnibus se aegre et invitum id agere, ac licet id necessarium esse videat, insipientiam tamen id vocat, sic loquens, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae*. Rem stultam, inquit, aggressurus sum, ut meipsum laudem et celebrem; at non ego in causa sum, sed ii potius, qui me in hanc necessitatem impulerunt: quare rogo me sustineatis, illisque eam causam imputetis.

4. At vide mihi Pauli prudentiam: cum dixisset, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae, sed et supportate me: aemulor enim vos Dei aemulatione*, non statim ad laudum narrationem venit, sed interpretis verbis, sic infert: *Iterum dico, ne quis me putet insipientem esse: alioquin velut insipientem accipite me* (2. Cor. 11. 16). Neque tamen sic ad enarrationem venit, sed iterum subjungit ac dicit: *Quod loquor, non loquor secundum Dominum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriae* (1b. v. 17). Nec etiam post haec audet ingredi, sed rem differt ac dicit: *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor; libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes* (1b. v. 18. 19). Quin etiam postea refugit et cunctatur, ac quibusdam interjectis rursum infert: *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego* (1b. v. 21). Ac tunc demum, post tot praemissa excusa-

β'. Ἐπει οὖν τοσοῦτόν ἐστι τὸ κέρδος τοῖς κοινωνοῦσι τῶν ἁγίων, κοινωνήσατέ μοι τοῦ ἔρωτος, καὶ φιλήσωμεν τὸν ἅγιον τοῦτον μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς. Ἄν γὰρ οὗτος εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν ὁ ἔρωσις εἰσέλθῃ καὶ φλόγα ἀνάψῃ λαμπράν, καὶ ἀκανθῶδες, καὶ λιθῶδές τι καὶ σκληρὸν καὶ ἀναίσθητον ἐν τοῖς λογισμοῖς εὐρη τοῖς ὑμετέροις, τὸ μὲν ἀναλώσας, τὸ δὲ μαλάξας, βαθεῖάν τινα καὶ λιπαράν ἀρουραν τὴν ἡμετέραν ἐργάσεται ψυχὴν, καὶ πρὸς τὴν τῶν θείων σπερμάτων καταβολὴν ἐπιτηδεύει. Καὶ μὴ μοι λέγέτω τις, ὅτι Νῦν οὐ πάρεστιν, οὐδὲ ὁρᾶται τοῖς ἡμετέροις ὀφθαλμοῖς ὁ Παῦλος· καὶ πῶς δυνατὸν φιλεῖν τὸν μὴ βλέπόμενον; Οὐδὲν γὰρ τῷ ἔρωτι τούτῳ κώλυμα γίνεταί· ἔξεστι γὰρ καὶ ἀπελθόντα φιλεῖν, καὶ μὴ ὀρώμενον ἀγαπᾶν, καὶ μάλιστα ὅταν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τῆς ἀρετῆς ἐκείνου καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπομνήματα βλέπωμεν, τὰς πανταχοῦ τῆς γῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀσεβείας τὴν ἀνατροπὴν, τοῦ πονηροῦ βίου τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν, τῆς πλάνης τὴν ἀπαλλαγὴν, τοὺς ἀνατραπέοντας βιωμοὺς, τοὺς ἀποκλεισμένους ναοὺς, τὴν τῶν δαιμόνων σιγὴν. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς Παύλου γλώττης ἡ δύναμις ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐμπνεομένη κατέβαλε, καὶ λαμπράν πανταχοῦ τῆς εὐσεβείας ἀνήψα τὴν φλόγα. Ἐχομεν μετὰ τῶν κατορθωμάτων τούτων καὶ τὰς ἐπιστολάς ἐκείνου τὰς ἁγίας, αἱ τὸν χαρακτήρα τῆς μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς ἀκριβῶς ἡμῖν ὑπογράφουσιν. Ὡς οὖν αὐτῷ τῷ Παύλῳ διαλεγόμενοι παρόντι καὶ συγγινόμενῳ, οὕτω μετὰ προθυμίας πειθώμεθα τοῖς γεγραμμένοις, ἀναπτύξωμεν τὰ ἔνδον εἰρημένα, μάθωμεν τί ποτὲ ἐστὶν ὅπερ σήμερον ἐβόα λέγων· *Ὁφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου· ζηλω γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζηλω.* Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ὁ κελεύων τοὺς μαθηταῖς ἐν σοφίᾳ περιπατεῖν πρὸς τοὺς ἔξω, ὁ λέγων, *Ὁ λόγος ὑμῶν πάντως ἐν χάριτι, ἀλλὰ ἡρτυμένως, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐπὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι· ὁ πᾶσιν ἐπευχόμενος, ἵνα σοφίας πληρωθῶσι πνευματικῆς, αὐτὸς λέγεις, ὅτι *Εἶθε ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῆς ἀνοίας*; Οὐκ ἔρκει σοι τὸ φθέγγασθαι τὴν ἀφροσύνης ῥῆμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μαθητάς τοῦτο ἐκφέρεις; καὶ οὐκ εἰς τοὺς μαθητάς ἐκφέρεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα πᾶσι γινόμενοις ἀνθρώποις διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτο δῆλον ποιεῖς; Ὅρατε πῶς οὐχ ἀπλῶς δεῖ παρατρέχειν τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἕκαστον περισκοπεῖν ἀκριβῶς; Τοῦτο μὲν γὰρ ἀπλῶς μὲν ἀναγινωσκόμενον περισταταί· αἱ τοὶς ἀκροαταῖς, ἐρευνηθὲν δὲ πολλὴν δεῖκνυσι τοῦ Παύλου τὴν σοφίαν, μεγάλην τὴν σύνεσιν, ἄφατον τὴν κηδεμονίαν.*

γ'. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Ψευδαπόστολοι πολλοὶ ἦσαν παρὰ τοῖς Κορινθίοις, διαφθειρόντες αὐτοὺς, κατηγοροῦντες τοῦ Παύλου, ὑπορύττοντες αὐτοῦ τὴν δόξαν, ἦν παρὰ τοῖς μαθηταῖς εἶχεν, εἰς [295] εἰρωνεῖαν αὐτὸν σώσποντες, ὡς ἀλαζόνος κατηγοροῦντες. Πρὸς τοὺτους καὶ διατεινόμενος πολλαχοῦ τῆς ἐπιστολῆς φαίνεται. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ, *Οὐκ ἔσμεν ὡς περ οἱ λοιποὶ, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ*· καὶ πάλιν εἰπὼν, *Ἄδαρῃ ὑμῖν ἔμμαντόν ἐτίρησα*, καὶ ὑποσχόμενος διαπαντὸς τοῦτον ἀκλήρτον διατηρήσει τὸν νόμον (*Ἔστω γὰρ, φησὶν, ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καυχῆσίς μου αὕτη οὐ φραγίησεται ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας*), ἐν τῇ τῆς αἰτίας ἐπαγωγῇ ἠνέξατο τοὺς μετροῦς ἐκείνους οὕτως

^a Savil. conjicit προσίσταται.

εἰπὼν· *Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; Ὁ Θεὸς οἶδεν.* Ἄλλ' ὁ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελήτων ἀφορμῆν· καὶ ἀνωτέρω δὲ τοῦτων παρακαλεῖ τοὺς μαθητάς μὴ καταστῆσαι αὐτὸν εἰς ἀνάγκην τοῦ τὴν οἰκείαν ἐπιδειξάσαι δύναμιν αὐτοῖς, οὕτως λέγων· *Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρβῆσαι τῇ πεποιθίσει, ἢ λογίζομαι τολμήσαι ἐπὶ τινος τοὺς λογισμένους ἡμῶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.* Αὐτοὶ γὰρ οὗτοι, περὶ ὧν ταῦτά φησιν, εἰ; εἰρωνεῖαν αὐτὸν διαβάλλοντες, οὕτως ἔλεγον, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ Παύλου πολλὴν ἔχουσιν ὄγκον καὶ ῥημάτων ἀπόνοιαν, αὐτὸς δὲ οὐδαμινδὸς καὶ εὐτελής καὶ ἀπερρίμμενος. Ἐπειδὴν γοῦν ἐνταῦθα παραγένηται, οὐδενδὸς ἄξιος φαίνεται λόγου· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ πάλιν ἐμφαίνων ἔλεγεν, *Ἴνα δὲ μὴ δόξω ὡς ἄν ἐκποθεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν· ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραὶ, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος.* Εἶτα αὐτοῖς ἐγκαλῶν τοὺς Κορινθίους τοὺς ἀναπειθομένους, φησὶν· *Ἡ ἀμαρτία ἐποίησα ἔμμαντόν ταπεινῶν, ἵν' ὑμεῖς ὑψωθῆτε;* Καὶ ἀποδύμενος δὲ τὸ ἐγκλημα αὐτὸ ἐκεῖνο πάλιν λέγει· *Ὅτι οἱ οἱ ἔσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ.* Ἐπει οὖν πολλοὶ παρ' αὐτοῖς ἦσαν ψευδαπόστολοι, οὗς καὶ ἐργάτας θόλους καλεῖ, οὕτω λέγων· *Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματίζονται εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. Καὶ οὐ θαυμαστόν· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. Οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης.* Ἐπει οὖν οὗτοι μυρίας ἐδρόντες κατ' αὐτοῦ διαβολὰς, τοὺς μαθητάς ἔβλαπτον, οὐ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ πειθόντες αὐτοὺς ἔχειν δόξαν, ἀναγκάζεται λοιπὸν εἰς διήγησιν τῶν οἰκείων ἐγκωμίων ἐμπνεῖν· οὐδὲ γὰρ ἦν τὸ σιγᾶν λοιπὸν ἀσφαλές. Ἐπει οὖν μέλλει τοὺς οἰκείους θόλους ἡμῖν ἐξηγεῖσθαι, καὶ τὰς ἀποκαλύψεις, ἃς εἶδε, καὶ τοὺς μόχθους, οὗς ἐμόχθησε, βουλόμενος δεῖξαι πᾶσιν, ὅτι ἄκων καὶ βιαζόμενος τοῦτο ποιεῖ, καὶ ἀνάγκην οὖσαν ὄρων, ὅμως ἀφροσύνης αὐτὸ πρᾶγμα ἐκάλεσεν, οὕτως εἰπὼν· *Ὁφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ.* Μέλλω, φησὶ, πρᾶγμα ἀνόητον ποιεῖν, καὶ ἐγκωμιάζειν καὶ ἐπαίνειν· ἀλλ' οὐκ ἐγὼ τοῦτον αἰτίω, ἀλλ' οἱ εἰς τοιαύτην με ἀνάγκην ἐμβάλοντες· διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς ἀνασχέσθαι, κάκεινοις τὴν αἰτίαν λογίσασθαι.

δ'. Καλῶρα τὴν Παύλου σύνεσιν· εἰπὼν, *Ὁφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου· ζηλω γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζηλω,* οὐκ εὐθέως ἔλθεν ἐπὶ τὴν διήγησιν τῶν ἐγκωμίων, ἀλλὰ μετὰ ξὺ πάλιν ἐνθεῖς ῥήματα, οὕτω πῶς φησὶν· *Πάλιν λέγω, μὴ τίς με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μή γε, καθ' ὡς ἀφρονα δέξασθέ με.* Καὶ οὐδὲ οὕτως ἤψατο τῆς διηγῆσεως, ἀλλὰ πάλιν ἐπάγει καὶ λέγει· *Ὁ λαλῶ, οὐδ' ἂν λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχίσεως.* Καὶ οὐδὲ μετὰ ταῦτα τὰ ῥήματα ἐτόλμησε καθεῖναι, ἀλλὰ πάλιν ὀρμήσας ἀνακρούεται καὶ φησὶν· *Ἐπειδὴ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, καὶ γὰρ καυχίσομαι· ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι θνητοί.* Εἶτα πάλιν ἀναδύεται καὶ ὀκνεῖ, καὶ ἕτερά τινα εἰπὼν, πάλιν ἐπάγει· *Ἐρ' ὅ δ' ἄν τις τολμῇ ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ καὶ γὰρ. Καὶ τίτε μολίς*

μετά τοσαύτας προδιορθώσεις κατετόλμησε τῆς διηγήσεως τῶν ἐγκωμίων. Καὶ καθάπερ ἔμπροσθεν κρημνὸν ἀπότομον ὑπερβαίνειν μέλλων, ὄρμῃ μὲν ὡς ὑπερβάλλεσθαι μέλλων, τὸ δὲ βάθος ἰδῶν ναρκᾷ καὶ συστέλλεται, εἶτα τὸν ἐπιδάτην ὄρων σφοδρότερον ἀναγκάζοντα, πάλιν ἐπιχειρεῖ, καὶ τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχει, καὶ τὴν ἀνάγκην ἐνδεικνύμενος καὶ τὴν βίαν, ἵσταται ἐπὶ πολὺ χρεμετίζων ἐπὶ τοῦ χειλοῦς τῆς φάραγγος, ὅπως παραθαρρύνῃς ἑαυτὸν κατατολήσῃ· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος καθάπερ ἐπὶ κρημνὸν τινα μέλλων ἑαυτὸν ἀφιέναι, τῶν οικειῶν ἐγκωμίων τὴν διήγησιν, καὶ ἀπαξ καὶ δις καὶ τρις καὶ πολλαῖς ἀναδύεται οὕτω λέγων· *Ὁφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῆ ἀφροσύνη*· καὶ πάλιν, *Μή τις με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μή γάρ, κἄν ὡς ἀφρονα δέξασθέ με*· καὶ, *Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνη, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως*· καὶ πάλιν, *Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, κἀγὼ καυχῆσομαι· ἡδέως γάρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι δυνετες*· καὶ πάλιν, *Ἐγὼ δ' ἄν τις τολμῶ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ κἀγὼ*. Καὶ μυριάκις ἑαυτὸν ἀφρονα καλέσας καὶ ἀνόητον, τότε μόλις ἐτόλμησεν ἰδοὺ εἰς τοὺς ἐπαίνους τοὺς ἑαυτοῦ· *Ἑβραῖοι εἰσι; κἀγὼ· Ἰσραηλιταὶ εἰσι; κἀγὼ· σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγὼ· διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; κἀγὼ*. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐπελάβετο ἑαυτοῦ, ἀλλὰ πάλιν τίθησι τὴν προδιόρθωσιν, οὕτως ἐπάγων· *Παραφροσῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγῶ*. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστι, ἀλλὰ μετὰ τὸ διηγήσασθαι πάντα αὐτοῦ τὰ ἐγκώμια, λέγει· *Γέγοντα ἀφρων καυχώματος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε*. Ὡσαύτως ἔλεγεν, Ἐκείνων μοι λόγος οὐδεὶς ἦν, εἰ τὰ ὑμέτερα ἦν ἐβρώμενα, εἰ μὴ παρετρέπεσθε, μηδὲ ἐσαλεύεσθε. Καὶ γὰρ εἰ διαπαντός ἡμᾶς ἔλεγον ἐκείνοι κακῶς, οὐδεμία μοι βλάβη διὰ τῆς ἐκείνων ἐγένετο κακῆς ἡγορίας. Ἐπειδὴ δὲ εἶδον τὸ ποίμνιον διαφθειρόμενον, τοὺς μαθητὰς ἀποτηδώνοντας, καταφρόνησα φορτικῶς πράγματος καὶ ἐπαχθοῦς, καὶ ἠναγκάστην ἀφρων γενέσθαι, τὰ ἑαυτοῦ λέγων ἐγκώμια δι' ὁμᾶς καὶ τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν.

ε'. Τοιοῦτον γὰρ τῶν ἀγίων τὸ ἔθος· εἰ μὲν τι πράξειεν φαῦλον, ἐκπομπέουσιν αὐτὸ, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν θρηνοῦσι καὶ πᾶσι ποιοῦσι κατάδηλον· εἰ δὲ τι γενναῖον καὶ μέγα, ἀποκρύπτουσι καὶ λήθη παραπέμπουσι. Αὐτὸς γοῦν οὗτος ὁ ἅγιος τὰ μὲν ἀμαρτήματα [295] καὶ μηδενὸς βιαζομένου, συνεχῶς ἔστρεψε καὶ ἐξεπόμπευε, νῦν μὲν λέγων, *Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σώσαι, ὡν πρῶτός εἰμι ἐγὼ*· νῦν δὲ λέγων, *Χάριν ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ, διὲ πιστόν με ἠγήσατο, θέμενος εἰς διακονίαν τὸν πρότερον ἐνταβλάσφημον καὶ δυνάστην καὶ ὄβριστην· ἀλλ' ἡ λειψὴν, διὲ ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ*· καὶ πάλιν, *Ἐσχατοὶ δὲ πάντων ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι*· ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, δεὸς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διὲ ἐδῶξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν, *Ἐμοὶ τῷ ἐλάχιστοτέρῳ πάντων ἀγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη*. Ὁρᾷς πῶς οὐ τῶν ἀπιστέμενων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τῶν πιστῶν ἀπάντων ἔσχατον ἐκτὸν καλεῖ, *Ἐμοὶ τῷ ἐλάχιστοτέρῳ, εἰπὼν, πάντων τῶν ἀγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη*; Οὕτως οὐδὲ

τῆς σωτηρίας, δι' ἧς ἐσώθη, ἄξιός εἶναι φησὶν· εἰπὼν γὰρ ὅτι *Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σώσαι, ὡν πρῶτός εἰμι ἐγὼ*· ἀκουσον καὶ διὰ ποῖαν αἰτίαν τοῦτο λέγει· *Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλεήθη, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρῶτον ἐνδείξηται Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐκ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστιν· Ὁὐ διὰ τὴν ἀξίαν μετᾶθεσιν τοῦ βίου ἠλεήθη, μὴ τοῦτο νομίσης· ἀλλ' ἵνα μηδεὶς ἀπογνῶ τῶν ἐν κακίᾳ βεβωκότων, μηδὲ τῶν τῷ Χριστῷ πολεμησάντων, τὸν πάντων ἔσχατον, καὶ μεθ' οὗ οὐδεὶς ἦν ἕτερος οὕτω πολέμιος τῷ Χριστῷ, σωθέντα ὄρων. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς φησὶν, *Ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοὶ ἔστι τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομα μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων*· οὗτος δὲ οὐδὲν ὑπὸ τῶν ἐγκωμίων ἐκείνων φουστῆεις, μένει ταλανίζων ἑαυτὸν μετὰ τοσαύτην παρρησίαν, πρῶτον τῶν ἁμαρτωλῶν ἑαυτὸν καλῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἠλεήθη λέγων, ἵνα μηδεὶς τῶν πρὸς ἔσχατην ἐληλακῶτων κακίαν ἀπογνῶ τῆς οικείας σωτηρίας, πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν γενομένην φιλανθρωπίαν βλέπων.

ς'. Τὰ μὲν οὖν ἀμαρτήματα, καὶ μηδεμίαν οὐσίαν ἀνάγκης, ἐκπομπέει καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ πάσαις, στηλιτεύων καὶ δῆλα ποιῶν οὐχὶ τοῖς τότε μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα ἐσομένοις πᾶσι· τὰ δὲ ἐγκώμια, καὶ ἀνάγκην οὐσαν ὄρων, ὅμως ὀκνεῖ καὶ ἀναδύεται διηγήσασθαι. Καὶ τοῦτο δῆλον μὲν ἐξ ὧν μυριάκις ἀφροσύνην τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσε, δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου παντὸς, ὃν ἐσίγησε τὴν θαυμασίην καὶ θεῖαν ἀποκαλύψιν ἐκείνην· οὐ γὰρ δὴ τότε, οὐδὲ πρὸ δύο καὶ τριῶν καὶ δέκα ἐτῶν, ἀλλὰ πολλῶν πλειόνων ἦν αὐτὴν ἐωρακώς. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον αὐτὸν τίθησιν οὕτω λέγων· *Οἶδα ἄνθρωπον πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων ἀπαργέντα ἕως τρίτου οὐρανοῦ*· ἵνα σὺ μάθῃς, ὅτι οὐκ ἂν οὐδὲ τότε ἐφθέγγατο, εἰ μὴ πολλὴν εἶδεν ἀνάγκην ἐπιχειμένην. Εἰ γὰρ ἐβούλετο τοὺς οἰκιστοὺς ἐπίνομος διεξιέναι, εὐθέως ἂν αὐτὴν εἶπεν, ὅτε εἶδεν, ἢ τῷ πρῶτῳ καὶ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ ἔτει· νυνὶ δὲ τῆ δεκατέσσαρα ἐκατέρησε καὶ ἐσίγησε καὶ πρὸς οὐδὲν ἐξείπεν, ἀλλὰ πρὸς Κορινθίους μόνον. Καὶ πότε; Ὅτι τοὺς ψευδοπροσκόλους εἶδεν ἐπιφροεντάς, δεικνύς ὅτι οὐδ' ἂν [296] τότε ἐφθέγγατο, εἰ μὴ τοσαύτην ἔως διαφθορὰν ἐν τοῖς μαθηταῖς γενομένην. Ἀλλ' οὐκ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλὰ τὸναντίον ἅπαν ποιούμεν· τῶν μὲν ἀμαρτημάτων οὐδὲ μίαν μεμνήμεθα ἡμέραν, ἀλλὰ κἂν ἐτέρων μνησθέντων ἀκούσωμεν, ἀγανακτοῦμεν, δυσχεραίνουμεν, ὕβριν τὸ πρᾶγμα λογιζόμεθα, μυριάκις αὐτοὺς πλύνομεν λοιδορίαις· εἰ δὲ τι μικρὸν ἐργασώμεθα ἢ ἀγαθόν, τοῦτο συνεχῶς στρέφομεν, καὶ τοῖς μεμνημένοις αὐτὸ χάριν ἴσμεν, καὶ φίλους τοὺς τοιοῦτους εἶναι νομίζομεν· καίτοι γε ὁ Χριστὸς τὸ ἐναντίον ἐπέταξε, κατορθωμάτων μὲν ἐπιλαλήσθαι, ἀμαρτημάτων δὲ μεμνήσθαι. Καὶ τοῦτο δῆλον μὲν ἡμῖν ἐποίησε καὶ δι' ὧν τοῖς μαθηταῖς παρήγει λέγων· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, ὅτι Ἀχραῖοι δοῦλοὶ ἐσμεν*· καὶ διὰ τῆς τοῦ Φαρισαίου παραβολῆς, τὸν τελώνην αὐτοῦ προθεῖς· Ὡσπερ γὰρ τοῦτον ἡ μνήμη τῶν ἀμαρτημάτων ἐδικαίωσεν, οὕτως ἐκείνον ἡ μνήμη τῶν κατορθωμάτων ἀπόλεσε. Καὶ Ἰουδαίοις δὲ ὁ Θεὸς τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα παραινεῖ, λέγων

• Savil. ἐργασώμεθα. Leg. ἂν. ἔργασώμ.

liones, laudum commemorationem vix audet aggredi. Ac quemadmodum equus præcipitium et præruptum transilire parans, conatum intendit ut transeat, ut vero profunditatem intuetur, obstupescit contrahiturque, hinc ubi videt equiem acrius instare, rursus tentat, idipsumque quod antea, palitur, necessitatem vimque sibi illatam ostendens, stat diu hinniens ad oram prærupti, ut sibi animos faciens demum, transilire audeat: sic et beatus Paulus, tamquam in præcipitium quoddam sese mox demissurus, nempe in propriarum laudum commemorationem, semel, iterum et tertio, imo pluries retrocedit sic dicens, *Utinam sustinueritis modicum quid insipientiæ meæ*: et iterum, *Ne quis me pulet insipientem esse: alioquin velut insipientem accipite me*; et, *Quod loquor, non loquor secundum Dominum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ*; ac rursus, *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor; libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes*; iterumque, *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego*. Ac postquam sentientes se stultum et insipientem appellavit, vix tandem audet in proprias laudes descendere: *Hebraei sunt, et ego: Israelitæ sunt, et ego: semen Abraham sunt, et ego: ministri Christi sunt, et ego* (1b. v. 22. 23). At neque hic oblitus est sui, sed rursus correctionem apponit, sic addens, *Ut minus sapiens dico, plus ego* (Ibid.). Neque hic gradum sistit, sed postquam omnes laudes suas enarraverat, sic loquitur: *Factus sum insipiens gloriando, vos me coegistis* (2. Cor. 12. 11). Ac si diceret: Eos ego nihili ducebam, si res vestræ bene se haberent, nisi eversi fuissetis, nisi vacillassetis. Nam etsi semper illi me maledictis impetissent, nihil ex eorum maledictis mihi detrimenti accedebat. Quia vero gregem vidi pessumdari, discipulos resilientes, rem gravem et onerosam desepxi, et insipiens fieri coactus sum, dum laudes meas propter vos vestramque salutem decanto.

5. *Sancti peccata sua facile, laudes vero suas non nisi coacti enuntiant.* — Hic enim mos sanctorum est: si quid mali fecerint, illud evulgant, quotidie deplorant, omnibusque palam faciunt; si vero quid magni ac generosi, occultant et oblivioni tradunt. Illic itaque sanctus peccata, nemine cogente, frequenter versabat et evulgabat, modo dicens, *Christus Jesus venit in mundum, ut peccatores salvaret, quorum primus sum ego* (1. Tim. 1. 15): modo autem, *Gratias ago ei, qui me confortavit, Christo, quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio, qui primus blasphemus fui, et persecutor et contumeliosus: sed misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate* (1b. v. 12. 13); ac rursus, *Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est et mihi: ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei* (1. Cor. 15. 8. 9); ac rursus, *Mihi omnium sanctorum minimo data est hæc gratia* (Ephes. 3. 8). Viden' quomodo non apostolorum modo, sed etiam simpliciter fidelium omnium se minimum vocet? *Mihi minimo omnium sanctorum, inquit, data est gratia hæc.* Itaque neque

salute, quam consequutus est, se dignum esse dicit: cum enim dixerit, *Christus Jesus venit in mundum, ut peccatores salvaret, quorum primus ego sum* (1. Tim. 1. 15): audi qua de causa id dicat: *Sed ideo misericordiam consequutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam ad informationem eorum, qui credituri sunt illi, in vitam æternam* (1b. v. 16). Horum autem sensus est: Non ob condignam vitæ mutationem misericordiam consequutus sum: cave id existimes; sed ut nemo eorum, qui in nequitia vixerunt, etiamsi Christo bellum fecerit, desperaret, dum extremum omnium, quo nullus umquam infestior Christo fuit, salutem consequutum videret. Siquidem Christus dicit, *Quoniam vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus* (Act. 9. 15); hic vero tot laudibus non intumescens, post tantam fiduciam se miserum prædicare pergit, se primum peccatorum vocans, atque ideo misericordiam consequutum dicens, ut nemo vel eorum qui ad extremum nequitie devenerint, de propria salute desperaret, dum se sibi que collatum beneficium respiceret.

6. Peccata itaque sua, nulla coactus necessitate quotidie evulgat in omnibus epistolis suis; illaque traducit et declarat non illius temporis hominibus tantum, sed etiam omnibus post futuris; laudes vero, etiam instante necessitate, narrare cunctatur et refugit. Id sane vel ex eo palam est, quod id sexcenties insipientiam vocet; palam item est ex tanto tempore, que mirabilem illam et divinam revelationem tacuit: non enim tunc, vel ante duos trese aut decem annos, sed ante multo plures illam viderat. Quamobrem ipsum tempus assignat his verbis: *Scio hominem ante annos quatuordecim raptum ad tertium cælum* (2. Cor. 12. 2): ut tu disceres, ne tunc quidem ita loquutum fuisse, nisi magna urgente necessitate. Si namque voluisset laudes suas recensere, statim atque vidisset eam, declarasset, vel saltem primo, vel secundo aut tertio anno: at ille quatuordecim annis in silentio perseveravit, et nemini dixit, nisi Corinthiis tantum. Quando nam? Cum pseudoapostolos vidit insurgentes, declarans se ne tunc quidem dicturum fuisse, nisi tantam vidisset corruptionem discipulos invadere. At nos non item: sed prorsus contrarium facimus. Peccatorum ne uno quidem die recordamur; sed si quospiam ea commemorare audiamus, indignamur, ægre ferimus, contumeliam id esse putamus, innumeris illos maledictis incessimus; si quid autem boni præstemus, in ore frequenter versamus, id commemorantibus gratiam habemus, illosque nobis amicos existimamus: licet Christus contrarium præceperit, ut recte factorum quidem obliviscamur, peccatorum vero recordemur. Quod nobis declaravit dum sic discipulos cohortaretur: *Cum omnia feceritis, dicite, quoniam servi inuiles sumus* (Luc. 17. 10); et in parabola Pharisæi, cui publicanum præposuit. Quemadmodum enim hunc peccatorum commemoratio justificavit, sic et illum recte factorum memoria perdidit. Judæis quoque Deus eadem monita tradit, his

verbis : *Ego sum ipse, qui deleo peccata tua, et non recordabor; tu vero recordare (Isa. 43. 25).*

7. Illic mos erat apostolorum, hic prophetarum et justorum omnium. David enim peccati sui jugiter recordabatur, honorum operum nusquam nisi forte cogente necessitate (1. Reg. 17). Cum ergo barbaricum illud bellum Judæum vexabat, omniaque periculis plena erant; cum ille juvenis adhuc esset et belli imperitus, relictis ovibus in aciem descendit, cumque omnes exterritos, formidantes ac trementes cerneret, nihil humanum passus est, neque cæteros abjectos videns formidolosus fuit, sed fide omnia, quæ conspiciebantur transcendens, ad Regem cælorum respiciens, multam animo alacritatem concepit, et ad milites fratresque suos accessit, pollicens se ab instanti periculo ipsos liberaturum. Cum autem dictum irriderent fratres ejus (neque enim videbant Deum intus illum concitantem, neque noverant animum illum generosum, ad cælum usque pertingentem, magnaque fiducia plenum), illis relictis, alios adiit. Ubi autem illum adduxissent ad regem, quem timore emortuum reperit: primo is illius animum erigit, his verbis, *Ne concidat cor domini mei super ipso, quia servus tuus ibit et pugnabit cum hoc alienigena (1. Reg. 17. 32).* Cum autem ille non fidem haberet ac diceret, *Non poteris ire; tu puer es, ille autem vir bellator a juventute sua (Ib. v. 33),* in ancipiti constitutus David cogitur proprias efferre laudes. Quod enim id nollet, ex prioribus arguitur, quandoquidem nec fratribus suis de rebus a se fortiter gestis quidpiam dixerat, ut neque militibus, imo ne ipsi regi, donec vidit eum non credere, contendere et congressum suum contra adversarium impedire. Quid tunc faciendum restabat? an tacendæ laudes erant? At non sivisset egredi, et ab imminente periculo liberare. Ideo cum tacuisset, quando tacere oportebat, ubi vidit temporis rationem id postulare ut loqueretur, non ultra tacuit, sed sic eum alloquutus est: *Pascens eram servus tuus gregem patris mei, et cum veniret leo aut ursus, et acciperet ovem de grege, egrediebar post eum, et percutiebam eum, et extrahebam ab ore ejus, et apprehendebam guttur ejus, et occidebam eum: ac leonem et ursum percussit servus tuus: et erit alienigena hic et incircumcisus sicut unus ex eis (1. Reg. 17. 34-36).* Vides quomodo declaravit qua de causa ab se fortiter gesta commemoraverit? Tum scilicet rex assumpta fiducia, jussit abire. Abiit porro, pugnavit et vicit. At nisi laudes suas enarrasset, nequaquam rex illi monomachiam ejusmodi concessisset; si non credidisset, non sivisset eum in aciem descendere; si non sivisset, victoriam impeditisset: impedita autem victoria, neque Deus tunc glorificatus, neque civitas ab urgentibus malis liberata esset. Ne igitur tot absurda contingerent, neque tantæ dispensationis opus praepediretur, coactus est David proprias recensere victorias. Ut enim tacere sciunt, ubi nulla est loquendi necessitas, ita et loqui norunt, vi instante atque imminente.

8. Neque in hoc tantum, sed etiam in Samuele

idipsum contigisse quis videat. Etenim ille cum tot annis Judaico populo præfuisset, idque ad Dei placitum, nec quidpiam magni de se umquam loquutus fuisset, multa licet haberet dicenda, si voluisset, suam a primæva ætate educationem, in templo commemorationem, prophetiæ donum ab incunabulis, post hæc bella, victorias, quas non armis, sed ex benevolentia Dei aciem instruens reportavit: horum tamen nihil superiori tempore dixerat. At ubi principatum abdicaturus, alterique imperium traditurus erat, tunc coactus est proprias laudes recensere, idque admodum parce. Evocatoque universo populo, præsentis Saule, ita loquutus est: *Ecce audivi vocem vestram, et constitui vobis regem: et ego ecce conversatus sum in conspectu vestro a juventute mea, et usque ad diem hanc, et senui. Respondete contra me in conspectu Domini, et in conspectu christi ejus; cujus vestrum vitulum accepi? aut cujus asinum accepi? aut quem vestrum oppressi? aut cui vestrum vim feci? aut ex cujus vestrum manu accepi placationem aut calcem, et abscondi oculos meos in illo? Dicite contra me, et restituam vobis (1. Reg. 12. 1-5).* Ecqua necessitas hæc dicendi, inquires? Multa magnaque. Quoniam enim principem inducturus illis erat Saulem, ut in sui ipsius defensione doceret eum, quo pacto præresse oporteret, et curam gerere subditorum, ipsos subditos philosophiæ suæ testes adducit. Nec illud egit imperii sui tempore, ne quis diceret illos præ ipsius metu ac formidine quæ non erant testificatos esse; verum jam soluta sua administratione, cum in alium præfectura translata esset, nullumque accusanti periculum instaret, tunc cum illis disceptat. Quamquam si alius fuisset, Judæis infensus futurus erat, nec voluisset principem successorem suum æquum moderatumque esse, idque non solum ex injuriæ acceptæ memoria, sed ut et ipse majorem consequeretur laudem.

9. *Principes optant improbos habere successores.*— Illud enim morbi principum animis insidet, ut successores suos improbos sceleratosque esse peroptent. Nam si strenui generosique fuerint, illustriores se existimandos esse putant, si ii, qui imperium excipiunt, non sui similes sint: si autem perversi corruptique sint, successorum nequitiam apologiam sibi fore putant. Sed non talis erat beatus ille vir; optabat quippe votisque omnibus cupiebat; ut longe meliori imperio fruerentur: tanto scilicet amore tenebatur, usque adeo livoris expertus erat, et a vana gloria alienus. Siquidem unum tantum expetebat, rempe hominum salutem. Ideo in defensione sua principis officia depingebat. Quia enim, si regem compellasset ac dixisset, *Esto æquus, mansuetus, muneribus impervius, nemini vim inferas, neminem lædas, vel defraudes, grave illud molestumque fuisset audienti; si tacuisset item, illud erat populum prodere: defensionis specie utrique remedium adhibuit: illum quippe docuit quem oporteret esse regem, talisque doctrinæ molestiam effugit. Et quidem videtur ille pro suis tantum rebus disceptare, docetque interim illum quo*

Ἐγὼ εἰμι αὐτὸς ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας
 οὐτὸν τῶν ἀποστόλων τὸ ἦθος ἦν, τοιοῦτον τῶν
 ἄλλων καὶ τῶν δικαίων ἀπάντων. Ὁ γοῦν Δαυὶδ
 ἁμαρτίας τῆς ἑαυτοῦ συνεχῶς ἐμίμητο, τῶν
 θωματίων οὐδαμοῦ, πλὴν εἰ ποτε κατηγαγ-
 ὄτε γοῦν ὁ βαρβαρικὸς ἐκεῖνος πόλεμος τὴν
 κατέλαβε, καὶ πάντα κινδύνων ἦν μεστὰ,
 καὶ κατὰ πολέμων ἄπειρος, καταλιπὼν τὰ πρό-
 ῖ εἰς τὴν παρτάξιν ἐλθὼν, πάντας κα-
 τὰ βλέπων καὶ δεδοικότας καὶ τρέμοντας,
 ἀθὲν ἀνθρώπων, οὐδὲ ἐγένετο δειλότερος
 εἶσους τεταπεινωμένους ὄρων· ἀλλὰ τῇ πίστει
 ἐβλεπόμενα ὑπεβίβας, καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα
 ἀνῶν ἰδὼν, καὶ πολλῆς ἑαυτὸν ἐμπλήσας
 πρὸς, προσῆλθε τοῖς στρατιώταις καὶ τοῖς
 ἐπαγγελλόμενοις ἀπαλλάσσειν αὐτοὺς τοῦ
 οὐκ κινδύνου. Ὡς δὲ ἐγέλασαν τὸ εἰρημένον
 οὐ (οὐ γὰρ ἐύρων τὸν ἔνδον αὐτὸν ἀλείφοντα
 δὲ τὴν ψυχὴν τὴν γενναίαν ἐκείνην, καὶ οὐ-
 ρη, καὶ πολλῆς γέμουσαν φιλοσοφίας), κατα-
 εἰνους, πρὸς ἐτέρους ἀπῆλθεν. Ὡς δὲ πρὸς
 λέα αὐτὸν εἰτήγαγον, καὶ εὔρεν αὐτὸν ἀπο-
 τῷ δέει, πρῶτον αὐτοῦ διανίστησι τὸ φρό-
 ῖτω λέγων· *Μὴ συμπεσέτω ἡ καρδία τοῦ*
μου ἐπ' αὐτὸν, ὅτι ὁ θεὸς σου πορεύ-
ει πολεμήσει μετὰ τοῦ ἀλλοφύλου τούτου.
 δὲ ἐκεῖνος ἠπίσκει λέγων, *Οὐ θυρήση πο-*
υ· σὺ παιδάρριον εἶ, αὐτὸς δὲ ἀνὴρ πολε-
ἐκ νεότητος αὐτοῦ, ἐν ἀπορίᾳ ὧν λοιπὸν ὁ
ναγκάζεται τὰ οἰκία διηγεῖσθαι· ἐγκώμια.
 οὐκ ἐβούλετο, διὰ τῶν προτέρων ἔδειξεν,
 οὐ τοὺς ἀδελφοὺς εἰπὼν τι τῶν αὐτοῦ κατορ-
 ν, οὔτε πρὸς τοὺς στρατιώτας, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς
 ν βασιλέα, ἕως εἶδεν αὐτὸν ἀπιστοῦντα καὶ
 τα καὶ κωλύοντα τὴν ἐφοδὸν τὴν κατ' ἐκεί-
 γὰρ εἶδε πρᾶξι λοιπὸν· σιγήσαι τὰ ἐγκώ-
 ἄλλ' οὐκ ἂν ἐπέτρεψεν ἀπελθεῖν, οὐδὲ ἀπαλ-
 ῶν κατεχόντων κινδύνων. [297] Διὰ τοῦτο
 ἦν ἵκα εἶδε, ἐπειδὴ τὸν καιρὸν εἶδε κα-
 ῶντα εἰπεῖν, οὐκ ἔτι σιγᾶ, ἀλλὰ φησι πρὸς
Ποιμαίνων ἡμῶν ὁ θεὸς σου ἐν τῷ ποι-
ῶ πατρός μου, καὶ ὅταν ἤρῃσιν λέων ἡ ἀρ-
καὶ ἐλάμβανεν πρόβατον ἐκ τῆς ἀγέλης, ἐξηρ-
κατέπιθον αὐτόν, καὶ ἐπάτασεν αὐτόν,
σπῶν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐκράτουν
συνηγὸς αὐτοῦ, καὶ ἐθανάτουν αὐτόν· καὶ τὸν
καὶ τὴν ἀρκτον ἐτυπεν ὁ θεὸς σου· καὶ
ὁ ἀλλοφύλος οὗτος καὶ ἀπερίτμητος, ὡς
των. Ὁρᾶς πῶς ἐδήλωσε, τίνας ἔνεκεν εἶπε
 ῖα κατορθώματα; Τότε δὴ, τότε θαρρήσας ὁ
 εἰς λοιπὸν ἐκέλευσαν ἀπελθεῖν. Καὶ ἀπῆλθε,
 ρετάξατο, καὶ ἐνίκησεν. Εἰ δὲ μὴ ἐγκώμια
 οὐκ ἂν αὐτῷ τὴν μονομαχίαν ἐκείνην ἐπίστευ-
 σαιλεύς· μὴ πιστεύσας δὲ, οὐκ ἂν ἀφῆκεν αὐτὸν
 παρτάξιν ἀπελθεῖν· μὴ ἀφελὲς δὲ, διεκίλυ-
 τὸ κατορθώμα· τοῦ δὲ κατορθώματος κωλυ-
 οὔτε ὁ θεὸς ἂν ἐδοξάσθη τότε, οὔτε ἡ πόλις
 κειμένων ἀπὸ πλάγης κινδύνων. Ἴν' οὖν μὴ το-
 γένηται ἄποια, μηδὲ οικονομίας μέγεθος κω-
 σοσούτων, ἠναγκάσθη τοὺς οἰκείους θύλους εἰ-
 Δαυὶδ. Ὅσπερ γὰρ σιγᾶν ἴσασιν, οὐδεμίαν οὐ-
 ἰάγκης, οὕτω καὶ λέγειν ἐπίστανται, ἐπειδὴ
 ἰδῶσι βίαν ἐπιχειρήσαντα,
 καὶ ἐπὶ τούτου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμουὴλ

τὸ αὐτὸ τοῦτο γεγενημένον ἴδοι τις ἂν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ-
 νος ἔτη τσαυτά προστάς τοῦ δήμου τῶν Ἰουδαίων
 οὕτως, ὡς ὁ θεὸς ἤθελε, καὶ μηδὲν μηδέποτε μέγα
 περὶ ἑαυτοῦ φηγεῖσθαι, καίτοι πολλὰ ἔχων, εἴπερ
 ἐβούλετο, λέγειν, τὴν ἐκ πρώτης ηλικίας ἀνατροφὴν,
 τὴν ἐν τῷ ναῷ διατριβὴν, τὴν ἐκ σπαργάνων αὐτοῦ
 προσητείαν, τοὺς μετὰ ταῦτα πολέμους, τὰς νίκας αὐ-
 ἐνίκησεν, οὐκ ὅπλοις χριόμενος, ἀλλὰ μετὰ τῆς εὐ-
 νοίας τοῦ θεοῦ παρατατόμενος, ἐν τοῖς ἐμπροσθεν
 χρόνοις οὐδὲν τούτων εἶπεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλεν ἀφ-
 ἰστασθαι τῆς προστασίας, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγγειρίζειν
 ἐτέρῳ, τότε λοιπὸν ἠναγκάσθη τὰ ἐγκώμια αὐτοῦ
 διεξελθεῖν, καὶ ταῦτα ὑφαιμένως. Καὶ καλέσας τὸν
 δῆμον ἅπαντα, παρόντος καὶ τοῦ Σαούλ, οὕτω πῶς
 φησιν· *Ἰδοὺ ἤκουσα τῆς φωνῆς ὑμῶν, καὶ ἐβασί-*
λευσα ἐφ' ὑμᾶς βασιλέα· καὶ ἐγὼ ἰδοὺ ἀνέστραμ-
μαι ἐνώπιον ὑμῶν ἐκ νεότητός μου, καὶ ἕως τῆς
ἡμέρας ταύτης, καὶ γεγήρακα. Ἀποκρίθητε κατ'
ἐμοῦ ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καὶ ἐνώπιον χριστοῦ αὐ-
τοῦ· μίσχον τίνας ὑμῶν εἰλησᾶ; ἢ θυον τίνας
εἰλησᾶ; ἢ τίνα ὑμῶν καταδυναστεύσει; ἢ τίνα ἐξ-
επίσεια ὑμῶν; ἢ ἐκ χειρὸς τίνας ὑμῶν εἰλησᾶ ἐξ-
ίλασμα ἢ ὑπόδημα, καὶ ἀπέκρυσά τοὺς ὀφθαλμοὺς
μου ἐν αὐτῷ; Εἶπατε κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀποδώσω ὑμῖν.
 Καὶ ποῖα ἦν ἀνάγκη ταῦτα λέγειν, φησί; Πολλὴ καὶ
 μεγάλη. Ἐπειδὴ γὰρ ἄρχοντα ἐμελλεν εἰσάγειν αὐτοῖς
 τὸν Σαούλ, ἐν τῇ κατ' ἐαυτὸν ἀπολογία βουλό-
 μενος ἐκεῖνον, πῶς προέστασθαι δεῖ καὶ κήδεσθαι τῶν
 ἀρχομένων, αὐτοὺς τοὺς ὑπηκόους μάρτυρας αὐτοῦ
 τῆς φιλοσοφίας παράγει. Καὶ οὐ ποιεῖ τοῦτο ἐν τῷ
 καιρῷ τῆς ἀρχῆς, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι δεδοικότας
 αὐτὸν καὶ φοβούμενος, τὰ μὴ ὄντα ἐμαρτύρησαν·
 ἀλλ' ὅτε παρελύθη τὰ τῆς θημαγωγίας, καὶ εἰς ἕτερον
 μετέστη τὰ τῆς [298] προστασίας, καὶ κίνδυνος οὐ-
 δεῖς ἦν τῷ κατηγοροῦντι λοιπὸν, τότε δικάζεται πρὸς
 αὐτούς. Καίτοι γε εἰ ἕτερός τις ἦν, ἐμνησικαχῆται
 ἂν τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ οὐκ ἂν ἠθέλησε τὸν ἄρχοντα
 τὸν μετ' αὐτὸν ἐπεισιχῆ γενέσθαι καὶ μέτριον, οὐ διὰ
 μνησικαχίαν δὲ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπαυθῆται
 μειζύτως.

θ'. Καὶ γὰρ νόστιμα τοῦτο δεῖν τοῖς ἀρχουσιν ἔνεστι·
 τοὺς μετ' αὐτούς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐρχομένους εὐχονται
 φαύλους εἶναι καὶ πονηροὺς. Ἄν τε γὰρ γενναῖοι τύ-
 χουσιν ὄντες, λαμπροτέρους αὐτοὺς φανεῖσθαι νομί-
 ζουσι, τῶν διαδεξαμένων τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄντων τοιοῦ-
 των· ἂν τε σκαῖοι καὶ διεφθαρμένοι, ἀπολογίαν τῆς
 οἰκίας ἔσσεσθαι πονηρίας τοῦ μετὰ ταῦτα ἀρχοντος
 τὴν κακίαν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος οὗτος τοιοῦτος· ἀλλ'
 ἠβούλετο καὶ ἠύχετο καὶ ἐπεθύμη πολλῶν βελτιόνων
 αὐτοὺς ἀπολαῦσαι τῆς προστασίας· οὕτω φιλόστοργος
 ἦν, οὕτω φθόνου καθαρὸς, οὕτω κενοδοξίας ἀπληλα-
 γμένος. Καίτοι γε ἐν μόνον ἐξήτει, τῶν ἀνθρώπων
 τὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτοῖς ἐν
 τῇ καθ' ἑαυτὸν ἐρῆθιμιζεν ἀπολογία. Ἐπειδὴ γὰρ
 τὸ μὲν καλέσαι τὸν βασιλέα καὶ εἰπεῖν, Ἐπεισιχῆς ἔσο
 καὶ μέτριος καὶ ἀδωροδόκητος, καὶ μηδένα βιάζου,
 μηδὲ ἀδίξει, μηδὲ πλεονέκτει, φορτικὸν ἦν καὶ ἐπ-
 αχθὲς τῷ μέλλοντι ταῦτα ἀκούειν· τὸ δὲ σιγήσαι πάλιν
 προδοσία τοῦ δήμου ἐγένετο· ἐν ἀπολογίᾳ προσή-
 ματι ἀμφοτέρω ταῦτα κατὸρθωσθε, κἀκείνον ἐδίδαξεν
 ὁποῖον εἶναι χρὴ τὸν βασιλεύοντα, καὶ τὴν ἐκ τοῦ δι-
 δάσκου ἐπάχθειεν ἐφυγε. Καὶ δοκεῖ μὲν ὑπὲρ τῶν

κὴ ἐαυτὸν ἀγωνίζεσθαι· παιδεύει δὲ ἐκείνον, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ τῶν ἀρχομένων ἐπιμελεσθαι χρῆ. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης καθαρὸν ἐαυτὸν ἔδειξε λημμάτων. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Μὴ ἀγροῦς τίνος ὤμων ἔλαβον; μὴ χρυσίου; ἀλλ' ὁ πάντων εὐτελέστερον ἦν, Μὴ ὑπόδημι; φησίν. Εἶτα καὶ ἑτέραν ἑαυτοῦ πολλὴν ἡμῖν ἐδήλωσεν ἀρετὴν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀρχόντων, ὅταν μὲν κλέπτωσιν, ἐπιεικεῖς εἰσι καὶ μέτριοι καὶ προσηνεῖς οὐκ οἴκοθεν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ συνειδότος, ἐκ τῶν κλεμμάτων περιηρημένοι τὴν παρόρησιαν· οἱ δὲ ἀδωροδόχοι, φορτικοὶ καὶ ἐπαχθεῖς, οὐδὲ αὐτοὶ πάλιν οἴκοθεν, ἀλλ' ὑπὸ τίνος κενοδοξίας καὶ τοῦ καθαρῶν λημμάτων εἶναι· ἀμφοτέρωθεν δὲ οὐκ ἂν τις ἴδοι βραδίως συνελθόντα εἰς ἓνα· δεῖξαι βουλόμενος ὁ ἅγιος; οὗτος, ὅτι ἀμφοτέρων περιεγένετο, καὶ λημμάτων ἐκράτει καὶ ὀργῆς, εἰπὼν, Μὴ μόσχον τινὸς ὤμων εἴληξα; οὐκ εἰήγησεν, ἀλλ' ἐπήγαγεν, Ἡ κατεδυνάστευσά τινα ὤμων ἢ ἐξέπιασα; τοῦτ' ἔστιν, ἐξέθλιψα; Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐδεὶς ἂν ἔχοι τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἔλαβον μὲν, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔλαβον, φορτικὸς ἐγενόμην καὶ ἐπαχθὴς καὶ ὤμδος καὶ ἀγροῦς. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, Ἡ κατεδυνάστευσά τινα ὤμων; Τί οὖν ἐκείνοι; Οὐτε κατεδυνάστευσας ἡμῶς, οὐτε ἐξέπιασας, οὐδὲ εἴληξας ἐκ χειρὸς ἡμῶν οὐδέν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ τὸν βασιλεῖα αὐτὸν παιδεύων ταῦτα ἔλεγεν, ἐπήγαγε· Μάρτυς [299] Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἡμῖν αὐτὸ παραδελῶν καὶ δεικνύς, ὡς οὐκ ἦν ἡ μαρτυρία κεχαρισμένη, αὐτὸν ἐκάλεσε μάρτυρα τὸν τὰ ἀπόβρῃτα τῆς διανομίας εἰδῶτα, ἔπειρ' ἐστὶ καθαρὸς συνειδότος ἀπόδειξις. Οὐδεὶς γὰρ, οὐδεὶς, εἰ μὴ σφόδρα ἦν μεμνηνὸς καὶ ἐξεστηκὼς, τοῦ συνειδότος τοῦ ἑαυτοῦ καλέσειεν ἂν ποτε μάρτυρα τὸν Θεόν, εἰ μὴ σφόδρα ἑαυτῷ θαρροίη. Μαρτυρησάντων τοίνυν ἐκείνων ἐπὶ τοῖς εἰρημένους αὐτῷ, καὶ ἑτέραν ἑαυτοῦ δεῖκνυσιν αὐτὸς ἀρετὴν· καὶ τῶν παλαιῶν ἀναμνήσας ἀπάντων τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προστασίας, καὶ τῶν μετ' ἐκείνους πολέμων, ἀναμνησκει τῆς μάχης τῆς ἐπ' αὐτοῦ γενομένης καὶ τῆς νίκης τῆς παραδόξου· καὶ εἰπὼν πῶς πολλάκις διὰ τὰς οἰκείας ἀμαρτίας τοῖς πολεμίοις παραδοθέντων, ἐκάλεσεν

αὐτὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀπήλλαξεν αὐτοὺς τῶν πολεμίων, συνάπτων τοῖς παλαιοῖς τὰ νέα, ἐπάγει καὶ λέγει· Ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν Ἰεροδόαλ, τὸν Γεδεών, καὶ τὸν Βυρὰν, καὶ τὸν Ἰεφθὰς, καὶ τὸν Σαμουὴλ, καὶ ἐξείλετο ὑμῶς κύκλωσθαι ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν, καὶ κατοικεῖτε πεποιθότες.

Ἦ. Ὁρᾷς πῶς ἔθος τοῖς ἁγίοις μὴ τὰ ἑαυτῶν κατορθώματα λέγειν, εἰ μὴ ποτε καταναγκασθεῖεν; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τούτους βλέπων, καὶ παιδεύμενος ἀκριβῶς, ὅτι τὸ αὐτὸν τινα περὶ ἑαυτοῦ λέγειν ἐπαχθὲς καὶ φορτικόν, ἔλεγεν· Ὁραῖον ἀνίχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· οὐ μέγα, ἀλλὰ μικρὸν τι. Οὐδὲ γὰρ ἀνάγκη οὖσης μετὰ σαφλείας ἐκχεῖν ἑαυτὸν εἰς τὴν διήγησιν τῶν ἐγκωμίων παρεσκευάσται, ἀλλὰ διὰ βραχέων αὐτὰ παρατρέχει καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο δι' ἐκείνους καὶ τὴν ἐκείνων σωτηρίαν. Ὡσπερ γὰρ, οὐκ οὖσης ἀνάγκης λέγειν τὰ οἰκεία κατορθώματα, ἀνοίας ἐστὶν ἐσχάτης, οὕτως ἀνάγκη ἐπιχειμένης καὶ βίας ὠθοῦσης, πάλιν προδοσία ἐστὶ τὸ σιγᾶν τὰ αὐτῶν πεπραγμένα. Ἄλλ' ὁμοῦς ὁ Παῦλος καὶ ἀνάγκην οἶσαν ὀρών, ἀπώκνει, καὶ τὸ πρῆμα ἀφροσύνην ἐκάλει, ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν πολλὴν ἀσφάλειαν. Καὶ γὰρ εἶπεν, Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, προσέθηκεν, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Μὴ νομίσεις, φησί, καθόλου με τοῦτο λέγειν. Ὡστε διὰ τοῦτο αὐτῶν μάλιστα ἐπαινῶ καὶ θαυμάζω καὶ σοφώτατον καλεῶ, ὅτι πρᾶγμα ἀφροσύνης εἶναι ἐνόμισε τὸ ἑαυτὸν ἐγκωμιάζειν καὶ ἐπαινεῖν. Εἰ δὲ οὗτος ἀνάγκην οἶσαν ὀρών, ἀφροσύνην τοῦτο ἐκάλει, τίνος ἂν εἶεν συγγνώμης ἄξιοι, ποίας ἀπολογίας, οἱ μὴδὲ ἀνάγκης οὖσης; περὶ ἑαυτῶν λέγοντες μεγάλα, ἢ καὶ ἑτέρους λέγειν καταναγκάζοντες; Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ ἐπαινώμεν τὰ λεγόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ μιμησώμεθα καὶ ζηλώσωμεν, καὶ κατορθωμάτων ἐπιλανθανόμενοι, τῶν ἀμαρτημάτων ἀεὶ μνημονεύωμεν, ἵνα καὶ μετριάξωμεν δυνώμεθα, καὶ πρὸς τὰ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενα, τὸ βραβεῖον λάβωμεν τῆς ἀνω κλήσεως, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

modo quæ ratione subditorum curam gerere oporteat. Tu vero mihi perpende quomodo se diligenter omni munere purum esse demonstret. Non enim dixit, Num agros cuiuspiam vestrum abstuli? num aurum? sed quod omnium vilissimum erat, Num calceum, inquit? Deinde aliam eamque magnam virtutem suam patefecit. Quia enim multi principes, dum furantur, mansueti sunt et moderati, non suapte natura, sed cogente conscientia, quod scilicet illis admissum furtum fiduciam tollat: contra vero qui munera aversantur, molesti onerosique sunt, nec ipsi suapte natura, sed ex quadam vana gloria, et quod muneribus vacui sint: utraque autem mala in uno concurrere non facile videas: cum ostendere vellet vir ille sanctus, se et muneribus et ira superiorem fuisse, ubi dixisset, *Num vitulum cuiusdam vestrum accepi?* non tacuit, sed subjunxit, *Aut oppressi quempiam vestrum? aut depressi, id est, contrivi?* Hujus porro dicti sensus est: Nemo illud dicere possit, quod non acceperim quidem, sed quia non acceperam, ideo gravis, molestus, crudelis et immanis fuerim. Propterea dicebat: *Num oppressi quempiam vestrum* (1. Reg. 12. 3-4). Quid igitur illi? *Non oppressisti nos, neque vexasti, nec accepisti ex manu nostra quidpiam.* Et ut discas illum ut regem erudiret hæc dixisse, subjunxit: *Testis Dominus, et testis christus ejus* (1b. v. 5): hoc autem ostendens atque declarans, nempe testimonium non fuisse ad gratiam datum, ipsum advocavit testem, qui mentis arcana novit, quod est signum puræ conscientiæ. Nemo quippe, nemo, nisi mente captus ac furiosus sit, conscientiæ suæ testem advocaverit Deum, nisi ad modum sibi ipsi fidat. Cum itaque illi dicta ipsius suo testimonio confirmarent, aliam ipse virtutem suam predicat: ac commemoratis antiquis illis omnibus, qui in Ægypto fuerunt, necnon Dei patrocínio, bellisque quæ postea contigerunt, refert pugnam se duce commissam et victoriam inopinatam: ac cum dixisset quomodo sæpe ob peccata sua inimicis traditos, ipso precante, Deus ab hostibus liberaverit, veteribus recentia adjungens, sic infert: *Misit Deus Jerobaal, Gedeon (a), Barac, Jephthæ, et Samuelem, et eripuit*

(a) In hunc locum notat Savilius vocem, *Gedeon*, esse

vos in circuitu de manu inimicorum vestrorum, et habitatis confidenter (1. Reg. 12. 11).

10. *Sancti non nisi urgente necessitate laudes suas efferunt.* — Viden' quomodo in more sit sanctis non præclara sua gesta narrare nisi urgente necessitate? Ideo Paulus ad hos respiciens, et accurate institutus, molestum onerosumque esse, si quis de seipso aliquid proferret, dicebat, *Utinam sustineretis modicum, quid insipientiæ meæ; non magnum, sed modicum quid* (2. Cor. 11. 1). Neque enim cogente necessitate copiosam laudum suarum narrationem effundere paratus erat, sed paucis illas percurrit: et hoc ipsum propter eos eorumque salutem. Quemadmodum enim sine aliqua necessitate sua recensere præclara gesta extremæ dementiæ est; sic instante necessitate et vi compellente, proditio esset illa tacere quæ probe fecerit. Attamen Paulus etiam cum urgeret necessitas, cunctabatur, remque illam insipientiam vocabat, ut discas ejus prudentiam et sapientiam, magnamque cautionem. Nam cum dixisset, *Quod loquor, non loquor secundum Dominum*, adjecit, *In hac substantia gloriationis* (2. Cor. 11. 7). Ne putcs, inquit, me generatim hoc dicere. Itaque ideo maxime virum laudo, admiror et sapientissimum voco, quod rem insipientem esse putaret seipsum laudare et celebrare. Quod si ille, licet necessitatem instare videret, hoc stultitiam vocabat, qua venia, qua excusatione digni erunt ii, qui nulla necessitate de seipsis magna jactant, aut alios jactare cogunt? Hæc cum comperta habeamus, ne illa, quæ dicta sunt, laudemus tantum, sed etiam imitemur et æmulemur, et recte factorum obliti peccata semper commemoremus, ut et moderate agere possimus, et ad ea quæ ante nos sunt contendentes, bravium supernæ vocationis accipiamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, una cum sancto Spiritu, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

superfluum ortamque ex glossemate marginali ad *Jerobaal*. Et quidem idem erat *Jerobaal* et *Gedeon*. Itaque aut vox, *Gedeon*, aut virgula inter *Gedeon* et *Jerobaal* posita deletur necesse est: virgula autem deleta, duo nomina sumuntur conjunctim unum et eundem significantia.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD APOSTOLI,

Hanc homiliam habuisse Chrysostomum quo tempore cum Anomœis Antiochiæ concertabat, si non omnino certum, admodum saltem verisimile est. Id enim exordii verba suadent. *Cum nuper, inquit, Pharisei et publicani mentionem faceremus et duos currus ex virtute et ex vitio jungeremus, utrumque ostendimus, quantum sit in humilitate lucri, et quantum in arrogantia damni, etc.* Hæc porro confer cum his verbis Homiliæ quintæ contra Anomœos num. 6 et 7: *Ut autem discas, quantum bonum sit non alium sapere, duos finge currus, junge justitiam cum arrogantia, et peccatum cum humilitate: videbisque peccati currum justitiæ currum præcedere.... Ut porro videas hanc bigam illa velociorem esse, recordare Pharisei et publicani; junxit Phariseus justitiam et arrogantiam, etc.* His conspectis vix est quod dubitemus hanc homiliam paucis post concionem quintam contra Anomœos diebus pronuntiatam fuisse. Quinta vero homilia contra Anomœos eam præcessit, quæ in S. Philogonium dicta est quinque ante Natalem Domini diebus. Quamobrem si inter Homilias in Philogonium et in Natalem Domini nulla intercesserit, ut optime conjicit Tillemontius, hæc in dies Natalem Domini subsequentes, atque adeo in postremos anni 386 apposite conjicitur. Qua de re pluribus agetur in Vita Chrysostomi. Occasione autem hujus habendæ concionis

IN EOS

QUI MALE UTUNTUR HOC APOSTOLI DICTO, SIVE PER OCCASIONEM, SIVE PER VERITATEM, CHRISTUS ANNUNTIATUR (*Philipp. 1. 13*); ET DE HUMILITATE (*a*).

1. *In humilitate quantum boni, et in arrogantia quantum mali insit.* — Cum nuper Pharisei et publicani mentionem faceremus, ac duos currus ex virtute et ex vitio jungeremus, utrumque ostendimus, quantum sit in humilitate lucri, et quantum in arrogantia damni. Hæc quippe etiam cum justitia, et cum jejuniis, atque decimarum solutione conjuncta, defecit tamen: illa vero etiam cum peccato copulata, Phariseum prævertit, etsi improbum aurigam nacta. Quid enim pejus publicano? Attamen quia animam suam contrivit, et se peccatorem declaravit, ut revera erat, Phariseum superavit, qui jejunia et decimarum solutionem proferre poterat, eratque ab omni nequitia liber. Cur, et qua de causa? Quia etsi ab avaritia et a rapina esset alienus, omnium malorum matrem vanam gloriam et arrogantiam habuit in animo radicatam. Ideo Paulus hortatur et dicit: *Opus suum probet unusquisque, et sic in semetipso gloriam habebit, et non in altero (Gal. 6. 4).* Ille autem totius orbis accusator in medium prorupit, seque omnibus hominibus meliorem dixit. Atqui si denis, si quinis, si binis, imo si uni seipsum prætulisset, ne id quidem ferendum erat: jam vero non se tantum toti orbi anteposuit, sed etiam omnes accusavit. Ideo in cursu defecit. Et cujus navis, qui innumeros fluctus pertransiit, et tempestates multas effugit, ac deinde in ipso portus ostio in aliquem scopulum impigit, omnem in se repositum thesaurum amittit: ita et hic Phariseus post jejunii cæterarumque omnium virtutum labores, quia linguam non cohibuit, in ipso portu naufragium fecit. Ex precibus enim, unde lucrum erat sperandum, cum tanto abire damno, nihil aliud erat, quam in portu naufragium facere.

(a) Collata cum Mss. Colbertinis 970 et 3038, qui sic titulum efferunt: *Exordium, ante hanc homiliam de Phariseo scribentibus, nunc in eos verba facit qui male utuntur, etc.*

2. Hæc cum sciamus, dilecti, etiamsi in ipsum virtutis fastigium pervenerimus, nos omnium pestremos existimemus: cum didicerimus arrogantiam et ipso cælo posse eum, qui non sibi attendit, dejicere, et humilitatem eum, qui in peccatorum abyssum demersus sit, in altum reducere, si modeste agat. Hæc enim Phariseo publicanum præposuit; illa vero, nimirum arrogantia et superbia, ipsius diaboli incorporei vim superavit, humilitas autem et propriorum peccatorum agnitio latroem ante apostolos in paradysum induxit. Si autem ii, qui sua confitentur peccata, tantam sibi fiduciam conciliant: ii qui sibi bonorum multorum conscii animam tamen suam humiliant, quantas non coronas assequuntur? Quando enim peccatum cum humilitate jungatur, tam expedite currit, ut justitiam cum arrogantia junctam superat atque prævertat. Si ergo illam cum justitia junxeris, quo non perveniet? quot cælos non pertransiit? Stabit plane fiducia magna inter angelos ante ipsum Dei thronum. Contra si arrogantia cum justitia copulata, nequitie suæ mole ac pondere ejus fiduciam detrahere potuit: si cum peccato jungatur, in quam gehennam non præcipitabit eum, qui illa detentus sit?

Humilitas philosophiæ nostræ fundamentum. — Hæc dico non ut justitiam negligamus, sed ut fugiamus arrogantiam; non ut peccemus, sed ut modeste agamus. Philosophiæ quippe nostræ fundamentum est humilitas. Etsi innumera sursum ædifices, etsi elemosynam, preces, jejunium, omnesque virtutes congeras, nisi eam pro fundamento posueris, omnia frustra et incassum ædificasti, citoque corrudent, perinde atque ædificium illud super arenam constructum. Nullum quippe opus bonum non illa eget, nullum sine illa stare poterit. Sed etiamsi continentiam dixeris, etiamsi virginitatem, etiamsi pecuniarum contemptum, etiamsi quidvis aliud, omnia innum

SIVE PER OCCASIONEM, SIVE PER VERITATEM CHRISTUS, ETC.

ista fuit, ut ipse non semel, maxime autem num. 5 et 6 aperte significat. Cum quidam hæc Apostoli verba, *Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntiatur, et in hoc gaudeo*, que in cætu Ecclesie lecta fuerant, ita prave interpretarentur ut dicerent, dum Christus annuntiaretur, nihil interesse, an hæretica an vera dogmata essent : hoc erroris portentum depellit ille, pluribusque demonstrat non eam esse Pauli mentem ; sed ex vera rerum gestarum historia Pauli sententiam hanc esse confirmat : Cum quidam Pauli inimici eum vinculis constrictum cernerent, ut Neronem in eum magis exasperarent, ipsique perniciem molirentur, veram sanamque fidem ideo prædicabant, ut aucto discipulorum numero tyrannus ille in doctorem catenis onustum magis magisque sæviret, utpote ejus doctrinæ præconem exitium : hæc vero de causa, ait Chrysostomus, Paulus dicit, *Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntiatur, et in hoc gaudeo*. Multa præfert hæc homilia in principio de humilitate, et in fine de utilitate necessitateque precatationis.

Incerti interpretationem rejecimus, novamque paravimus.

[300] ΠΡΟΣ ἃ ΤΟΥΣ

Ὅτι εἰς δέον χρωμένους τῷ ἀποστολικῷ ρητῷ τῷ λέγοντι, « Εἴτε προσάσει, εἴτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται » καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης.

α' Τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου μνημονεύσαντες πρῶτον, καὶ ἄρματα δύο τῷ λόγῳ ζεύξαντες ἐξ ἀρετῆς καὶ κακίας, ἐκάτερον ἐδειξάμεν, ὅσον μὲν τῆς ταπεινοφροσύνης τὸ κέρδος, ὅσον δὲ τῆς ἀπονοίας τὸ βλάβος. Αὕτη μὲν γὰρ καὶ δικαιοσύνη συμβεβλημένη καὶ νηστείας καὶ δεκάταις, ὑπέστησεν· ἐκείνη δὲ καὶ μετὰ ἁμαρτίας ζευχθεῖσα προέλαβε τὸ τοῦ β Φαρισαίου ζεύγος, καίτοι καὶ τὸν ἡνίοχον ἔγουσα φαῦλον. Τί γὰρ τελώνου χεῖρον ; Ἄλλ' ὁμως ἐπειδὴ συνέτριψεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ ἁμαρτωλὸν ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, ὅπερ ἦν, ὑπερέβη τὸν Φαρισαῖον καὶ νηστείας [301] ἔχοντα εἰπεῖν καὶ δεκάτας, καὶ κακίας πάσης ἀπῆλλαγμένον. Τίνος ἕνεκεν, καὶ διὰ τί ; Ὅτι εἰ καὶ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς ἀπῆλλακτο, τὴν μητέρα τῶν κακῶν πάντων κενοδοξίαν τε καὶ ἀπόνοιαν εἶχεν ἐβρίζωμένη ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρακαλεῖ καὶ λέγει· *Ἐκαστος τὸ ἑαυτοῦ ἔργον δοκιμαζέτω, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον*. Ἐκαίνοσ δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης παρηλάθεν εἰς μέσον κατήγορος, καὶ πάντων τῶν ὄντων ἀνθρώπων ἑαυτὸν ἔφησεν εἶναι βελτίω. Καίτοι καὶ εἰ δέκα μόνον, καὶ εἰ πέντε, καὶ εἰ δύο, καὶ εἰ ἐνὸς ἑαυτὸν προὔθηκεν, οὐδὲ τοῦτο ἀνεκτὸν ἦν· νυνὶ δὲ οὐχὶ προὔθηκεν ἑαυτὸν μόνον τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ κατηγόρησεν ἀπάντων. Διὰ τοῦτο ὑπέστησεν κατὰ τὸν δρόμον. Καὶ καθάπερ ναῦς μυρία διαδραμοῦσα κύματα, καὶ πολλοὺς ἐκφυγοῦσα χειμῶνας, εἴτα ἐν αὐτῷ τῷ στόματι τοῦ λιμένος σκοπέλω τινὶ προσάρξασα πάντα τὸν ἐναποκαίμενον ἀπόλλυσι θησαυρόν· οὕτω δὴ καὶ ὁ Φαρισαῖος οὗτος, τοὺς πόρους τῆς νηστείας ὑπομείνας καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἀπάσης, ἐπειδὴ γλώττης οὐκ ἐκράτησεν, ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τὸ φορτικὸν ναυάγιον ὑπέμεινε. Τὸ γὰρ ἐξ εὐχῆς, ὅθεν κερδαίνειν ἔδει, τσαυτὰ βλαβέντα μᾶλλον ἀπελθεῖν, οὐδὲν ἕτερον ἔστιν, ἢ ἐν λιμένι ναυάγιον ὑπομείναι.

α Mss. Colbertini 170 et 3058 : Τοῦ αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ἐπιλήσεως εἰς Φαρισαῖον, νῦν πρὸς τοὺς οὐκ εἰς δέον, κ. τ. λ.
β Duo mss. προέλαβε καὶ προέδραμα τὸ τοῦ. Savil. in marg. καὶ παρέδραμα.

β'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, κἂν εἰς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν ἀνέλθωμεν, πάντων ἑαυτοὺς ἐσχάτους νομίζωμεν, μαθόντες ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν οὐρανῶν ἀπόνοια δύναται κατενεγκεῖν τὸν μὴ προσέχοντα, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀδύσσου τῶν ἁμαρτημάτων ἀνενεγκεῖν εἰς ὕψος ταπεινοφροσύνης τὸν μετριάσειν εἰδότα. Αὕτη γὰρ πρὸ τοῦ Φαρισαίου τὸν τελώνου ἔστησεν· ἐκείνη δὲ, ἡ ἀπόνοια λέγω, καὶ ἡ ὑπερηφανία, καὶ ἀσωμάτου περιεγένοτο δυνάμει τοῦ διεβόλου· ἡ δὲ ταπεινοφροσύνη καὶ τῶν οικειῶν ἁμαρτημάτων ἡ ἐπίγνωσις εἰς παράδεισον τὸν ληστήν εἰσήγαγε πρὸ τῶν ἀποστόλων. Εἰ δὲ οἱ τὰ οικεῖα ὁμολογούντες ἁμαρτήματα, τσαυτὴν ἑαυτοῖς προξενούσιν τὴν παρῆρσιαν, οἱ πολλὰ μὲν ἑαυτοῖς συνειδότες ἀγαθὰ, ταπεινοῦντες δὲ ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, πόσων οὐκ ἐπιτεύζονται στεφάνων ; Ὅταν γὰρ ἁμαρτία συμβεβλημένη ἢ τῇ ταπεινοφροσύνῃ, οὕτω τρέχει μετ' εὐκολίας, ὡς δικαιοσύνη μετ' ἀπονοίας οὖσαν ὑπερβῆναι καὶ προλαβεῖν. Ἄν τοίνυν μετὰ δικαιοσύνης αὐτὴν συνάψῃς, ποῦ οὐκ ἀφίξεται ; πόσους οὐ διαθήσεται οὐρανοὺς ; Παρ' αὐτὸν πάντως στήσεται τοῦ Θεοῦ τὸν θρόνον ἀνά μέσον τῶν ἀγγέλων μετὰ παρῆρσιος πολλῆς. Πάλιν εἰ μετὰ δικαιοσύνης ἡ ἀπόνοια ζευχθεῖσα, τῇ τῆς οικείας κακίας ὑπερβολῇ καὶ βαρῦτητι καθελκύσει τὴν ἐκείνης παρῆρσιαν ἰσχυρῶς, ἂν μετὰ ἁμαρτίας ἢ συμβεβλημένη, εἰς πόσῃ οὐ κατακρημνίσαι δυνήσεται τὸν ἔχοντα αὐτὴν γένναν ;

Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἀμελῶμεν δικαιοσύνης, ἀλλ' ἵνα φύγωμεν ἀπόνοιαν· οὐχ ἵνα ἁμαρτάνωμεν, ἀλλ' ἵνα μετριάζωμεν. Θεμέλιος γὰρ ἔστι τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας ἡ ταπεινοφροσύνη. Κἂν μυρία ἄνωθεν οἰκοδομήσῃς, κἂν ἐλεημοσύνην, κἂν εὐχὰς, κἂν νηστείας, κἂν πᾶσαν ἀρετὴν, ταύτης μὴ προκαταβληθείσης, πάντα εἰκῆ καὶ μάτην ἐποικοδομηθήσεται, καὶ καταπεσείται βρῆδως κατὰ τὴν οἰκοδομήν [302] ἐκείνην τὴν ἐπὶ τῆς ψάμμου θεθείσαν. Οὐδὲν γὰρ ἔστιν, οὐδὲν τῶν ἡμετέρων κατορθωμάτων, ὃ οὐ ταύτης δεῖται· οὐδὲν ἔστιν, ὃ χωρὶς ταύτης στήναι δυνήσεται. Ἀλλὰ κἂν σωφροσύνην εἴπῃς, κἂν παρθενίαν, κἂν χρημάτων ὑπερροφίαν, κἂν ὅτιοῦν, πάντα

ἀκάθαρτα καὶ ἰναγῆ καὶ βδελυρὰ ταπεινοφροσύνης ἀπούσης. Πανταχοῦ τοῖνον αὐτὴν παραλαβάνωμεν, ἐν ῥήμασιν, ἐν πράγμασιν, ἐν ἐνθυμήμασι, καὶ μετὰ ταύτης ταῦτα οἰκοδομώμεν.

γ'. Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ ταπεινοφροσύνης ἱκανῶς εἴρηται, οὐ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ κατορθώματος· οὐδεὶς γὰρ αὐτὴν κατ' ἀξίαν ὠμνήσῃαι δυνήσεται· ἀλλὰ πρὸς τὴν εὐνεσίαν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Εὖ γὰρ οἶδ' ὅτι καὶ ἀπὸ ἐλίγων τῶν εἰρημένων μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἐπισπάσασθε τῆς σπουδῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἀνάγκη καὶ τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν τὴν σήμερον ἀναγνωσθεῖσιν, πολλοῖς δοκοῦσαν παρέχειν ῥαθυμίας πρόφασιν, ποιῆσαι φανεράν καὶ δῆλην, ὥστε μὴ ψυχράν τινα ἀπολογία ἐντεῦθεν τινὰς ποριζομένους τῆς οὐκείας ἀμελεῖν σιωτήριας, φέρε, ἐπὶ ταύτην τὸν λόγον ἀγαγοῦμεν. Τίς οὐκ ἔστιν ἡ ῥῆσις; *Εἶτε προφάσει*, φησὶν, *εἶτε ἀληθῶς Χριστὸς καταγγέλλεται*. Τοῦτο πολλοὶ περιφύρουσιν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, οὐ τὰ πρότερα, οὐ τὰ μετὰ ταῦτα ἀναγινώσκοντες· ἀλλὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν λοιπῶν ἀποκόψαντες μελῶν ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τοῖς ῥαθυμοτέροις προβάλλονται. Ἐπιχειροῦντες γὰρ αὐτοὺς τῆς ὑγιῶς ἀπάγειν πίστειως, εἶτα ὀρώντες δεδοικότες καὶ τρέμοντες, ὡς οὐκ ἀκίνδυνον ὄν τοῦτο ποιεῖν, καὶ βουλόμενοι τὸν φόβον αὐτῶν ἐκλύσαι, τὴν ἀποστολικὴν ταύτην παραγοῦσιν ῥῆσιν, λέγοντες· Ὁ Παῦλος συνεχώρησε τοῦτο, εἰπὼν· *Εἶτε προφάσει, εἶτε ἀληθῶς Χριστὸς καταγγέλλεσθω*. Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ εἴρηκε, καταγγέλλεσθω, ἀλλὰ, *καταγγέλλεται*· πολὺ δὲ τὸ μέσον τοῦτου κάκεινον. Τὸ μὲν γὰρ εἶπειν, καταγγέλλεσθω, νομοθετοῦντός ἐστι· τὸ δὲ εἶπειν, καταγγέλλεται, τὸ συμβαίνειν ἀπαγγέλλοντος. Ὅτι δὲ οὐ νομοθετεῖ Παῦλος αἰρέσεις εἰναι, ἀλλὰ ἀπάγει πάντας τοὺς αὐτῷ προσέχοντα, ἀκούσον τί φησιν· *Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμὴ ἔστω, κἂν ἐγὼ, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανῶν*. Οὐκ ἂν δὲ ἀνεθεμάτισε καὶ ἑαυτὸν καὶ ἄγγελον, εἰ τὸ πρᾶγμα ἀκίνδυνον ἦδει. Καὶ ἄλιν, *Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω*, φησὶν· *ἡμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐντὶ ἀνδρὶ παρθέρον ἀγνήν*. Φοβοῦμαι δὲ μήποτε ὡς ὁ ὄφις *ἔδαν ἡπάτησεν ἐν τῇ παρουρίᾳ αὐτοῦ*, οὕτω *φθαρή τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀκλόστητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν*. Ἰδοὺ καὶ ἀπλότητα τέθεικε, καὶ συγγνώμην οὐκ ἔδωκεν. Εἰ γὰρ ἦν συγγνώμη, κίνδυνος οὐκ ἦν· εἰ δὲ κίνδυνος οὐκ ἦν, οὐκ ἂν ἐφοβήθη Παῦλος· καὶ οὐχ ὁ Χριστὸς δὲ τὰ ζιζάνια κἂν ἐκέλευσε ἀκατακῆναι, εἰ πρᾶγμα ἀδιάφορον ἦν καὶ τοῦτω, κάκεινω, καὶ ἐτέρῳ προσέχειν, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς.

δ'. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Μικρὸν ἀνωθεν ὑμῖν τὴν ἱστορίαν ἅπασαν διηγήσασθαι βούλομαι· δεῖ γὰρ εἰδέναι ἐν τίσιν ὁ Παῦλος ἦν, ἡνίκα ταῦτα ἐπέστελλεν. Ἐν τίσι τοῖνον ἦν τότε; Ἐν δεσμοτηρίῳ [303] καὶ ἀλύσει καὶ κινδύνῳ ἀφορήτοις. Πῶθεν τοῦτο ὦλον; Ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς. Ἀνωτέρω γὰρ τοῦτου φησὶ· *Γινώσκεις δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, ὅτι ἐγὼ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν, ὥστε τοὺς δεσμοὺς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὄλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν καὶ τοῖς πλείονας δὲ τῶν ἀδελφῶν πεπονηότας τοῖς δεσμοῖς μου περισσοτέρως τολμᾶν ἀπόδωκε τὸν λόγον λαλεῖν*. Νέρων δὲ ἦν αὐτὸν ἐμὸ βίβλῳ τότε τῷ δεσμοτηρίῳ. Καθάπερ γὰρ τις

^a Unus ms. 748 καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τὰ ζιζάνια οὐκ ἂν ἐκέλευσε.

ληστῆς τῆς οἰκίας ἐπέδωκε, καθευδόντων ἀπάντων, τὰ πάντα ὑφαιρούμενος, ἐπειδὴν ἴδῃ τινὰ λύχον ἄψαντα, καὶ τὸ φῶς σθένουσι, καὶ τὸν λύχνουχον ἀναρεῖ, ἵνα μετὰ ἀδείας αὐτῷ τὰ τῶν ἄλλων ὑφαιρέσθαι καὶ ἀρπάξαι ἐξῆ· οὕτω δὲ καὶ Νέρων ὁ Καῖσαρ τότε, ὡς περὶ τῆς ληστῆς καὶ τοιχωρῆος, καθευδόντων ἀπάντων βαθύν τινα καὶ ἀναίσθητον ὕπνον, τὰ πάντων ἀρπάξων, γάμους διορτυτιῶν, οἰκίας ἀνατρέπων, ἅπαν κακίας εἶδος ἐπιδεικνύμενος, ἐπειδὴ τὸν Παῦλον εἰς λύχον ἄψαντα κατὰ τὴν οἰκουμένην, τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον, καὶ ἐλέγχοντα αὐτοῦ τὴν πονηρίαν, ἐσπούδαζε καὶ τὸ κήρυγμα σβέσαι, καὶ τὸν διδάσκον ἀνελεῖν, ἵνα μετ' ἐξουσίας αὐτῷ πάντα τὰ ἐξῆ, καὶ δῆσας τὸν ἅγιον ἐκείνον ἐνέβαλεν εἰς δεσμοτήριον. Τότε τοῖνον ταῦτα ἔγραψεν ὁ μακάριος Παῦλος.

Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγείη; τίς οὐκ ἂν θαυμάσει; μᾶλλον δὲ τίς κατ' ἀξίαν ἐκπλαγείη καὶ θαυμάσειεν ἐν τὴν γενναίαν ἐκείνην καὶ οὐρανομήκη ψυχὴν, ὅτι ἐδεμένος ἐν Ῥώμῃ καὶ καθειργμένος, ἀπὸ τοσοῦτον διαστήματος Φιλιππησίου ἐπέστελλεν; Ἵστε γὰρ ἔστω τὸ μέσον Μακεδονίας καὶ Ῥώμης. Ἀλλ' οὔτε τῆς ὁδοῦ τὸ μήκος, οὔτε τοῦ χρόνου τὸ πλῆθος, οὔτε ὁ τῶν πραγμάτων ὄγκος, οὔτε ὁ κίνδυνος καὶ τὰ ἐπάλλῃσι δεινὰ, οὔτε ἄλλο οὐδὲν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν μνήμην ἐξέβαλε τῶν μαθητῶν, ἀλλ' εἶπεν αὐτοῖς ἅπαντας ἐν διανοίᾳ· καὶ οὐχ οὕτως αὐτῷ ταῖς ἀλύσεσιν αἱ χεῖρες ἐδέδεντο, ὡς τῷ πόθῳ τῶν μαθητῶν ἡ ψυχὴ συνεδέδοτο καὶ προσήλωτο· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ δηλῶν ἐν τῷ προομιμῆ τῆς ἐπιστολῆς *ἔλεγε· Διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὑμᾶς, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβακώσει τοῦ εὐαγγελίου*. Καὶ καθάπερ βασιλεὺς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάς ὑπὲρ τὴν ἔω καὶ καθίσας ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς, μυρία εὐθὺς δέχεται πανταχόθεν ἐπιστολάς· οὕτω δὲ καὶ κείνος, καθάπερ ἐν βασιλικαῖς αὐλαῖς τῷ δεσμοτηρίῳ καθήμενος, πολλῶν πλείω καὶ ἐδέχετο καὶ ἐκπεπυμένα τὰ γράμματα, τῶν πανταχόθεν ἐθνῶν ἐπὶ τὴν ἐκείνου σοφίαν ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτοῦς πραγμάτων ἀνεφρότων ἅπαντα· καὶ τοσοῦτον πλείονα πράγματα τοῦ βασιλεύοντος ψυκόμεναι, ὅσα καὶ μείζονα ἀρχὴν ἐκπέπυτευτο. Οὐ γὰρ δὴ τοὺς τὴν Ῥωμαίων οἰκουίντας γέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς βαρβάρους ἅπαντας, καὶ γῆν καὶ θάλατταν φέρων εἰς τὰς ἐκείνου χεῖρας ἐπέθηκεν ὁ Θεός. Καὶ τοῦτο δηλῶν Ῥωμαῖοις *ἔλεπν· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, ὅτι κολλῆς ἐλθεῖν προεθέμην πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθη ἐν τῷ δείρῳ. Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν*· *Ἐλπίσι τε καὶ βαρβάρους, σοφοὺς τε καὶ [304] ἀνοήτους ἐπέλετες εἰμί*. Καθ' ἐκάστην τοῖνον ἐφρόντιζε τὴν ἡμέραν, τοῦτο δὲ Κορινθίοις, τοῦτο δὲ Μακεδόσι, πῶς Φιλιππησίοις, πῶς Καπαδόχοις, πῶς Γαλάταις, πῶς Ἀθηναίοις, πῶς οἱ τὸν Πόντον οἰκοῦντες, πῶς ἅπαντες ἄνθρωποι. Ἀλλ' ὅμως τὴν γῆν ἅπασαν ἐγχευόμενος οὐχ ὑπὲρ ἐθνῶν ὀλοκλήρων ἐμερίμην μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐνὸς ἀνθρώπου· καὶ νῦν μὲν δὲ Ὀνήσιμον τὴν ἐπιστολὴν ἐπεμπε, νῦν δὲ διὰ τὸν κατὰ Κορινθίοις πεπορνευκότα. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐσκόπει, ὅτι εἰς τὴν ὁ ἀμαρτιῶν, καὶ δεόμενος προστασίας· ἀλλ' ἐπὶ ἀνθρωπος ἦν, ἀνθρωπος, τὸ τῷ Θεῷ τιμιώτατον ζῶον, καὶ δι' ὃν οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς ὁ Πατήρ ἐφείσατο.

^e Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπησ, ὅτι Δραπέτης ὁ δέικε, καὶ ληστῆς καὶ κλέπτης, καὶ μυρίων γέμων κακῶν,

^b Unus ms. ἐπεμπε συνεχῶς τὰ γρ. Cod. 748 συνεχῶς.

^c Duo mss. μὲν Ὀνησίμῳ τὴν.

da, execranda et abominanda absente humilitate sunt. Ubique igitur illam in verbis, in operibus, in cogitationibus assumamus, et cum illa hæc ædificemus.

3. Verum de humilitate hæc satis sunt, non pro dignitate rei; nemo quippe illam condigne celebrare possit; sed ad intelligentiam vestræ caritati dandam. Novi quippe vos ex paucis illis, quæ præfati sumus, illam multo studio suscepisse. Quia vero necesse est apostolicum dictum hoc sermone lectionis, quod multis videtur segnitiei occasionem præbere, planum facere, ut ne quidam inde frigida sumpta excusatione salutem suam negligant: age illo sermonem transferamus. Quodnam est dictum illud? *Sive per occasionem*, inquit, *sive per veritatem*, *Christus annuntietur* (*Philipp. 1. 18*). Hoc multi simpliciter et temere circumferunt, qui nec priora nec sequentia legerunt; sed resceta reliquorum membrorum serie, in animarum suarum perniciem hæc segnioribus proponunt. Nam dum tentant eos a sana fide abducere, deindeque vident eos formidolosos ac tremulos, quasi id non vacet periculo: ut timorem eorum solvant, hoc apostolicum proferunt dicentes, Paulus hoc concessit, inquit, *Sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur*. Sed hæc non ita se habent, non ita utique. Nam primo non dixit, annuntietur, sed, *Annuntietur*, quod multum differt ab illo. Etenim dicere, annuntietur, legem dantis est; *Annuntietur*, vero dicere, id quod contingit narrantis est. Quod vero Paulus non legem ferat ut sint hæreses, sed abducat omnes qui ipsi attenderent, audi quid dixerit: *Si quis vobis evangelizat præter id quod accepistis, anathema sit, etsi ego, etsi angelus de cælis* (*Gal. 1. 8. 9*). Non autem et se et angelum anathematizasset, si rem sine periculo esse scivisset. Ac rursum: *Æmulor enim vos Dei æmulatione: despondi enim vos uni viro virginem castam; timeo autem ne, sicut serpens Evam decepit astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo* (*Gen. 3. 4; 2 Cor. 11. 2. 3*). Ecce et simplicitatem posuit, et veniam non dedit. Nam si venia esset, certe periculum non erat; si periculum non erat, non utique timuisset Paulus; neque Christus zizania comburi jussisset, si res indifferens erat huic, illi vel alii attendere omnibusque simpliciter.

4. Quid sibi vult illud quod dictum est? Paulo altius vobis totam historiam repetam: sciendum quippe est quo in statu Paulus esset cum hæc scriberet. Quo in statu igitur erat? in carcere, et catenis, ingentibusque periculis. Undenam id liquet? Ex ea ipsa epistola: nam antea dixerat: *Scire autem vos volo, fratres, quod ea, quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt evangelii; ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in toto prætorio et cæteris omnibus; et plures e fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui* (*Philipp. 1. 12-14*). Nero erat, qui illum in carcerein conjecerat. Quemadmodum enim prædo quidam cunctis dormientibus domum ingressus, dum omnia abri-

pit, si quem videat lucernam accendere, lumen exstinguit, et illum interimit, ut omnia libere possit auferre et abripere: sic et tunc Nero Cæsar, ceu quidam prædo et compiler, dormientibus omnibus, profundoque somno obrutis, omnium bona abripiebat, nuptias invadebat, domos subvertebat, omne genus nequitiae exhibebat: cumque Paulum videret lucernam per totum orbem accendere, nempe doctrinæ verbum, ejusque nequitiam redarguere, prædicationem exstinguere et doctorem occidere conatus est, ut omnia cum potestate sibi facere liceret: vincumque sanctum illum coniecit in carcerem. Tunc igitur hæc beatus Paulus scripsit.

Sollicitudo Pauli erga discipulos; discipulorum erga magistrum amor. — Quis non stupeat? quis non admiretur? imo quis, ut par est, stupeat et admiretur generosum illum et ad cælos pertingentem animum, qui Romæ victus et incarceratus, ex tanto intervallo Philippensibus scriberet? Scitis quantum spatium sit Macedoniam inter et Romam. Sed neque itineris longitudo, neque diuturnitas temporis, neque rerum tumultus, neque pericula et frequentia mala, neque aliud quidpiam caritatem memoriamque discipulorum dejiciebat; sed omnes ille in mente servabat: neque ita catenis manus ligabantur, ut anima ejus amore discipulorum devincta affixaque erat: quod ipsum initio epistolæ declarabat: *Eo quod habeam vos in corde in vinculis meis, et in defensione et confirmatione evangelii* (*Philipp. 1. 7*). Et sicut rex mane in solium conscendens, in regalibus aulis sedens, innumeras statim undique recipit epistolas: sic et ille quemadmodum in regis aulis in carcere sedens, multo plures accipiebat atque mittebat epistolas, gentibus undique negotia sua omnia ad ejus sapientiam referentibus: tantoque plura ille negotia, quem ipse Imperator, gerebat, quanto majus sibi commissum imperium habebat. Neque enim Romanam tantum ditionem, sed etiam barbaros omnes, terram et mare in manus ejus tradiderat Deus. Idque Romanis declarans dicebat: *Nolo autem vos ignorare, fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc; ut ulique fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus: Græcis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum* (*Rom. 1. 13. 14*). Quotidie ergo sollicitus erat, quid Corinthii, quid Macedones agerent: quomodo Philippenses, quomodo Cappadoces, quomodo Galatæ, quomodo Athenienses, quomodo Pontum incolentes, quomodo omnes homines se haberent. Attamen, cum universus orbis ipsi concreditus esset, non tantum de gentibus omnibus erat sollicitus, sed etiam de uno quopiam homine: et nunc propter Onesimum epistolam mittebat, nunc propter eum, qui apud Corinthios fornicatus erat. Neque enim hoc considerabat, quod unus esset is qui peccaverat, et patrociniis egeret, sed quod homo esset: homo, inquam, pretiosissimum Deo animal, et propter quem Pater Filio suo non pepercit.

5. Ne mihi dixeris quod ille fugitivus, quod latro, quod fur, et innumeris onustus viliis; vel quod men-

dicus, abjectus, vilis et nullius pretii: sed cogita pro illo Christum mortuum esse, idque tibi satis est ad omnem suscipiendam curam. Cogita quem esse oporteat cum quem Christus sic honoraverit, ut neque sanguini suo pepercerit. Neque enim, si rex pro aliquo sese immolare vellet, aliud quæreremus argumentum, quod magnus ille esset, regique carissimus, ut ego quidem existimo: mors quippe satis esset ad declarandum ejus qui mortem susciperet erga illum affectum. Jam vero non homo, non angelus, non archangelus, sed ipse cælorum Dominus, ipse unigenitus Filius Dei carne indutus se ipsum tradidit pro nobis. Annon igitur omnia faciemus, omnia tentabimus, ut homines tanto affecti honore nostra fruantur cura et sollicitudine? Ecquam habebimus excusationem? quam veniam? Hoc ipsum Paulus indicans dicebat: *Ne cibo tuo illum perdas, propter quem Christus mortuus est* (Rom. 14. 15). Eos enim qui fratres spernunt et tamquam infirmos despiciunt ut pudefaciat, et ad proximi curam studiumque inducat, vice omnium mortem Domini posuit. Ex tanto igitur intervallo in carcere sedens Philippensibus scripsit. Talis quippe est caritas erga Deum; nullis rebus impeditur humanis, utpote quæ in cælis radicem habeat et remunerationem. Et quid dicit? *Scire vos volo, fratres* (Philipp. 1. 12). Vidistin' curam erga discipulos? vidistin' magistri sollicitudinem? Audi et affectum discipulorum erga magistrum, ut scias ideo illos fortes invictosque fuisse, quod mutuo amore devincti essent. Nam si *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma* (Prov. 18. 19), multo magis tot homines caritatis vinculis constricti, omnes depellant maligni dæmonis insidias. Certe quod Paulus devinctus esset discipulis, non opus est demonstrare vel dicere, quando etiam vinculis constrictus illorum sollicitudinem gerebat, et quotidie pro illis moriebatur, incensus amore.

6. Quod vero discipuli Paulo essent omni studio devincti, non viri solum, sed etiam mulieres, audi quid dicat de Phœbe: *Commendo vobis Phæbem sororem, quæ in ministerio est Ecclesiæ, quæ est in Cenchreis, ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis, et assistatis ei in quocumque negotio vestri indigerit, quæ adstitit multis, et mihi ipsi* (Rom. 16. 1. 2). Verum hic circa patrocinium tantum ipsius studio testimonium dedit: Priscilla vero et Aquila usque ad mortem Pauli gratia processerunt. De illis autem hæc modo scribit: *Sulant vos Aquila et Priscilla, qui pro animo mea cervicem suam supposuerunt* (Rom. 16. 5. 4) (a), ad mortem videlicet. De alio quoque sic ad illos scribit: *Usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleret id, quod ex vobis deerat erga me obsequium* (Philipp. 2. 30). Viden' quomodo magistrum diligere, quomodo prius, quam animæ suæ, ejus tranquillitati prospicerent? Quamobrem nemo tunc illos superabat. Hæc porro dico, non ut audiamus tantum, sed etiam ut imitemur: neque subditis tantum loquor, sed etiam magistratibus; ut discipuli

(a) Hæc differunt a textu epistolæ ad Romanos.

multam erga magistros curam exhibeant, utque magistri eundem quem Paulus erga subditos affectum habeant, nec solum presentes, sed etiam procul positos. Siquidem Paulus ac si in toto orbe cœnæ in domo habitaret, sic de omnium salute sollicitus erat, missisque vinculis suis, ærumnis, plagis, angustiis, considerabat et seiscitabatur quotidie, quomodo se haberent ea, quæ ad discipulos spectabant: sæpeque illa solum de causa mittebat, nunc Timotheum, nunc Tychicum: nam de hoc quidem ait: *Ut sciat quæ ad vos spectant, et consoletur corda vestra* (Ephes. 6. 23): de Timotheo autem: *Misi eum ad vos non amplius sustinens, ne forte tentaverit vos is qui tentat* (1. Thes. 3. 5). Alibi vero Titum, alibi alium. Quia enim ipse non detentus in loco illis adesse non poterat, qui viscera ejus erant, per discipulos suos ipsos conveniebat.

7. *Caritas inæqualitatem abjicit.* — Tunc ergo in vinculis cum esset, Philippensibus scripsit: *Scire autem vos volo, fratres* (Philipp. 1. 12); discipulos vocat fratres. Talis quippe caritas est: inæqualitatem omnem abjicit, præminentiam et dignitatem non novit; sed etiam si quis sit omnibus sublimior, ad omnium humillimum descendit, quod et Paulus faciebat. Sed audiamus quid illos scire velit: *Quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt evangelii* (Ibid.) Dic mihi, quomodo et qua ratione? Num a vinculis liberatus es? num catenam deposuisti, et cum libertate in urbe prædicas? num in Ecclesiam ingressus longos multosque texuisti sermones circa fidem, multosque adeptus discipulos abcessisti? num mortuos suscitasti, et admirationi fuisti? num leprosos mundasti, et omnes stupefacti sunt? num dæmones fugasti, et sublimis inde factus es? Nihil horum, inquit. Quomodo igitur profectus evangelii fuit? dic, quæso. *Ita ut, inquit, vincula mea manifesta in Christo fierent in toto prætorio, et in cæteris omnibus* (Ibid. v. 15). Quid dicis? Hicne profectus? hæc accessio? hoc augmentum prædicationis, quod omnes didicerint, te vinctum esse? Etiam, inquit. Audi igitur ea, quæ sequuntur, ut discas, vincula non modo impedimentum non fuisse, sed etiam argumentum majoris fiduciæ: *Ita ut plures e fratribus in Domino, confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum loqui* (Ibid. v. 14). Quid dicis, Paule? Vincula non anxietatem, sed fiduciam indidere? non timorem, sed amorem? Non habent hæc dicta consequentiam. Scio et ego. Non enim secundum humanarum rerum morem hæc contigerunt, inquit: sed supra naturam sunt illa, et divinæ gratiæ gesta. Ideo quod aliis anxietatem parit, id apud illum fiduciam præbebat. Etenim si quis capto constrictoque duce id evulget, totum exercitum in fugam conjicit: et si quis pastorem ex ovili abduxerit, abigendi gregis libertatem præbet. Verum non sic in Paulo, sed contrarium eveniebat. Nam dux alligabatur, et alacriores milites erant, majorique animo adversarios adoriebantur: pastor constrictus erat, et oves non consuebantur, nec dispergebantur.

8. *Ærumnæ et catenæ Pauli magnæ consolationi*

ἢ ὅτι πτωχὸς καὶ ἀπερρώμιμένος, καὶ εὐτελής, καὶ οὐδενὸς δίκου λόγου· ἀλλ' ἐνόησον ὅτι καὶ ὑπὲρ τούτου Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀρκεῖ σοι τοῦτο εἰς πίστεως πρόνοιας ὑπόθεσιν. Ἐνόησον ὁποῖόν τινα ἐκείνον εἶναι χρῆ, ὃν τοσούτου Χριστοῦ ἐτιμήσατο, ὡς μηδὲ τοῦ αἵματος φείσασθαι τοῦ ἑαυτοῦ. Οὐδὲ γὰρ, εἰ βασιλεὺς ὑπὲρ τινος εἴλετο καταθῆναι ἑαυτὸν, ἐζητήσαμεν ἂν ἑτέραν ἀπόδειξιν τοῦ μέγαν τινὰ εἶναι καὶ περισπούδαστον ἐκείνον τῷ βασιλεῖ, οὐκ ἔγωγε οἰμαι· ἥρκει γὰρ ἡ τελευταῖα δεῖξαι τοῦ τετελευτηκότος τὴν περὶ αὐτὸν ἀγάπην. Νυνὶ δὲ οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἀρχάγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῶν οὐρανῶν Δεσπότης, αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σάρκα περιβαλόμενος ἐπέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Οὐ πάντα οὖν ποιήσομεν καὶ πραγματευσόμεθα, ὥστε τοὺς οὕτω τιμηθέντας ἀνθρώπους πάσης ἀπολαῦσαι παρ' ἡμῶν πρόνοιας; Καὶ ποῖαν ἔξομεν ἀπολογία; τινὰ συγγνώμην; Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἐνδεικνύμενος ἔλεγε· *Μὴ τῷ βρώματι σου ἐκείνον ἀπόλλυε, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε*. Τοὺς γὰρ καταφρονούντας τῶν ἀδελφῶν, καὶ ὡς ἀσθενούντων ὑπερ-ορῶντας βουλόμενος· ἐντρέψαι καὶ εἰς σπουδὴν ἀγαγεῖν καὶ πεῖσαι κήδεσθαι τῶν πλησίων, ἀντὶ πάντων τῶν τοῦ Δεσπότης θάνατον θέθεικε. Καθ' ἡμέρας τῶν ἐν τῷ δεσμοῦ τῶν Φιλιππησίων ἐπέστελλεν ἐκ τοσούτου τοῦ διαστήματος.· Τοιαύτη γὰρ ἡ κατὰ θεὸν ἀγάπη· οὐδενὶ τῶν ἀνθρωπίνων διακόπτεται, ἀνωθεν ἔχουσα τὰς ρίζας ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τὰς ἀμοιβὰς ^α. Καὶ τί φησι; *Γινώσκεις δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί*. Εἶδες πρόνοιαν ὑπὲρ μαθητῶν; εἶδες διδασκάλου κηδεμονίαν; *Ἄκουσον καὶ φιλοστοργίαν μαθητῶν περὶ τὸν διδάσκαλον, ἵνα ἴδῃς* ^β ὅτι τοῦτο ἦν τὸ ποιοῦν ἰσχυροὺς ἐκείνους καὶ ἀκαταγωνιστοὺς, τὸ συνδεσθῆαι ἀλλήλοις. Εἰ γὰρ *Ἄδελφός ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὀχυρά*, πολλῶν μάλλον τοσοῦτοι συνδεσμένοι τοῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς, πᾶσαν ἂν ἀπεκρούσαντο τὴν τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐπιβουλὴν. *Ὅτι μὲν οὖν ὁ Παῦλος συνεδέδετο τοῖς μαθηταῖς, οὐδὲ ἀποδείξω εἰς τοῖς ἡμῖν, οὐδὲ λόγου, ὅπου γε καὶ δεδεμένος αὐτῶν ἔμεριμνα, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀπέθνησκε τῷ πόθῳ πυροῦμενος.*

[305] *Γ'*. *Ὅτι δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ τῷ Παύλῳ συνδεσμένοι μετὰ ἀκριβείας ἦσαν ἀπάσης, καὶ οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, ἄκουσον τί φησι περὶ τῆς Φοιβῆς· *Συνοίστημι δὲ ὑμῖν Φοιβὴν τὴν ἀδελφὴν, διακονοῦσαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς, ἵνα προσδέξησθε αὐτὴν ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἀγίων, καὶ παραστήτε αὐτῇ, ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν πράγματι χρῆσι, ἥτις προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ**. Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν μέχρι προστασίας ἐμαρτύρησεν αὐτῇ τὴν σπουδὴν· Πρίσκιλλα δὲ καὶ Ἀκύλας καὶ μέχρι θανάτου διὰ τὸν Παῦλον ἐχώρησαν, καὶ περὶ αὐτῶν δὲ οὕτω γράφει λέγων· *Ἀσπάζονται ὑμᾶς Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἐναντῶν ἐράγγηλον ὑπέστησαν*, εἰς θάνατον δηλονότι. Καὶ περὶ ἑτέρου πάλιν αὐτοῖς τοῦτοι; γράφων, φησὶν· *Ὅτι ἤγγισεν ἕως θανάτου, παραβουλεύσόμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα τὸ ὅμιον φάσμα ἀνακληρώσῃ τῆς πρός με λειτουργίας*. Εἶδες πῶς ἐφίλον τὸν διδάσκαλον; πῶς πρὸ τῆς ψυχῆς τῆς ἑαυτῶν τὴν ἀνεσιν ἐσχόπου τὴν ἐκείνου; Διὰ τοῦτο οὐδεὶς αὐτῶν περιεγένετο τότε. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν μόνον, ἀλλὰ ἵνα καὶ μι-

μώμεθα ^δ· καὶ οὐ πρὸς τοὺς ἀρχομένους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀρχοντας ἡμῖν ὁ λόγος ἀποτίθεται, ἵνα καὶ οἱ μαθηταὶ πολλὴν περὶ τοὺς διδασκάλους κηδεμονίαν ἐπιδεικνύονται, καὶ οἱ διδάσκαλοι τὴν αὐτῆν τῷ Παύλῳ φιλοστοργίαν περὶ τοὺς ὑποταττομένους ἔχωσιν, οὐχὶ τοὺς παρόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόρρωθεν ὄντας. Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος καθάπερ μίαν οἰκῶν οἰκίαν τὴν οἰκουμένην ^ε ἔσασαν, οὕτω τῆς πάντων ἐφρόντιζε σωτηρίας, καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα ἀφείλε δεσμὰ καὶ θλίψεις καὶ πληγὰς καὶ στενωχωρίας, ἐπεσκόπει καὶ ἐπυθάνετο καθ' ἑκάστην ἡμέραν, πῶς τὰ τῶν μαθητῶν ἔχοι· καὶ πολλάκις δι' αὐτὸ τοῦτο μόνον ἔπεμψε, νῦν μὲν Τιμόθεον, νῦν δὲ Τυχικόν· καὶ περὶ μὲν ἐκείνου φησὶν· *Ἴνα γινῶ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν*· περὶ δὲ Τιμοθέου· *Ἐπεμψα αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς μηκέτι στέγων, μήπως ἐκείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων*· καὶ Τίτον πάλιν ἀλλαγοῦ, καὶ ἄλλον ἐπέμψε. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς τῆ τῶν δεσμῶν ἀνάγκη πολλάκις ἐν ἐνὶ κατεχόμενος τόπω συγγενέσθαι τοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις οὐκ ἔδύνατο, διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῖς συνεγένετο.

Ζ'. Καὶ τότε τοῖνον ἐν δεσμοῖς ὧν γράφει τοῖς Φιλιππησίοις λέγων· *Γινώσκεις δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί*, τοὺς μαθητὰς ἀδελφοὺς καλῶν. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· πᾶσαν ἀνωμαλίαν ἐκβάλλει, καὶ ὑπερωχὴν καὶ ἀξίαν οὐκ οἶδεν, ἀλλὰ κἂν ἀπάντων ὑψηλότερος ἢ τις, πρὸς τὸν πάντων κάτεισι ταπεινότερον· ὅπερ καὶ Παῦλος ἐποίησε. Ἄλλ' ἀκούσωμεν τί βούλεται γινώσκεις αὐτοῦς· *Ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ*, φησὶ, *μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐβλήθη*. Εἰπέ μοι, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἄρα τῶν δεσμῶν ἀφέθη; ἄρα ἀπέθου τὴν ἄλυσιν, καὶ μετὰ ἀδείας κηρύττεις ἐν τῇ πόλει; ἄρα εἰς ἐκκλησίαν εἰσελθὼν, μακροὺς καὶ πολλοὺς κατέτεινας λόγους περὶ τῆς πίστεως, καὶ πολλοὺς λαθῶν μαθητὰς ἀπέθληες; ἄρα νεκροὺς ἤγειρας, καὶ ἐθαυμασιώθηες; ἄρα λεπροὺς ἐκάθωρας, καὶ ἐξοπλάγησαν [306] ἅπαντες; ἄρα δαίμονας ἀπέφλασας, καὶ ἀνωμόθηες; Οὐδὲν τούτων, φησὶ. Πῶς οὖν ἡ προκοπὴ γέγονε τοῦ Εὐαγγελίου; εἰπέ. *Ὅστε τοὺς δεσμούς μου, φησὶ, φανεροῦς ἐν Χριστῷ γενέσθαι· ἐν ὧν τῷ πριτωρῷ, καὶ τοῖς λοιποῖς αἴσι*. Τί λέγεις; τοῦτο ἄρα, τοῦτο ἡ προκοπὴ; τοῦτο ἡ ἐπίδοσις; τοῦτο ἡ αὐξήσις τοῦ κηρύγματος, ὅτι πάντες ἔμαθον ὅτι δέδεσαι; Ναί, φησὶν. Ἄκουσον γοῦν τῶν ἐξῆς, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ δεσμὰ οὐ μόνον οὐκ ἐγένετο κώλυμα, ἀλλὰ καὶ ὑπόθεσις πλείονος παρρησίας· *Ὅστε τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμῶν ἀφόδως τὸν λόγον λαλεῖν*. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; οὐκ ἀγωνίαν ἀνέβαλεν, ἀλλὰ θάρσος τὰ δεσμὰ; οὐ φόβον, ἀλλὰ πόθον; Οὐκ ἔχει τὰ λεγόμενα ἀκολουθίαν. Οἶδα καγὼ. Οὐδὲ γὰρ κατὰ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀκολουθίαν ταῦτα συνεβαίνα, φησὶν· ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ἦν τὰ γινόμενα, καὶ θείας χάριτος τὰ κατορθώματα. Διὰ τοῦτο δὲ τοῖς ἄλλοις ἀγωνίαν ἐποίησε, τοῦτο ἐπ' ἐκείνῳ ^ο θάρσος παρείχε. Καὶ γὰρ στρατηγὸν ἂν λαθῶν τις καὶ καθείρας ποιήσῃ φανερόν τοῦτο, εἰς φυγὴν ἐμβάλλει τὸ στρατόπεδον ἅπαν· καὶ ποιμένα δὲ ἐάν τις τῆς ποιμνῆς ἀπαγάγῃ, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας ἀπελαύνει τὰ πρόβατα. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ Παύλου οὕτως, ἀλλὰ τὸναντίον ἅπαν. Ὁ στρατηγὸς γὰρ ἐδέδετο, καὶ οἱ στρατιῶται προθυμότεροι ἐγένοντο, καὶ μετὰ πλείονος τῆς παρρησίας τοῖς ἐναντίοις ἐπεπῆδον· ὁ ποιμὴν καθείρατο, καὶ τὰ πρόβατα οὐκ ἀνηλοῦτο, οὐδὲ ἐσκορπίετο.

^ε Mss. ἐπ' ἐκείνων.

^α Mss. τὰς ἀμοιβὰς. Editi τὰς ἀφορμὰς.

^β E Cod. 748 εἰδῆς.

^γ Hæc non quadrant ad textum Epist. ad Romanos.

^δ Duo Mss. ἵνα καὶ διεγεγώμεθα.

ἦ· Τίς εἶδε, τίς ἤκουσεν ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων δεινοῖς πλείονα παράκλησιν λαμβάνοντας τοὺς μαθητάς; Πῶς οὐκ ἔδεισαν; πῶς οὐκ ἐφοβήθησαν; πῶς οὐκ εἶπον πρὸς τὸν Παῦλον, *Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτὸν*; ἀπάλλαξον σεαυτὸν τῶν πολυπλόκων δεινῶν, καὶ τότε ἡμῖν τὰ μυρία προξενήσεις ἀγαθὰ. Πῶς ταῦτα οὐκ εἶπον; Πῶς; ὅτι πεπαιδευμένοι ἦσαν παρὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, ὅτι ταῦτα οὐκ ἐξ ἀσθενείας ἐγένετο, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Χριστοῦ συγχωρήσεως, ἵνα μειζόνως ἢ ἀλήθεια διαλάμπη, διὰ δεσμών καὶ φυλακῶν καὶ θλίψεων καὶ στενοχωριῶν αὐξανόμενη καὶ πρὸς μείζον αἰρομένη μέγεθος. Οὕτως ἢ δύναμις τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Εἰ μὲν γὰρ ὑπεσκέλιζε τὸν Παῦλον τὰ δεσμὰ, καὶ θειλότερον ἐποίησεν, ἢ αὐτὸν, ἢ τοὺς ἐκείνῳ προσήκοντας ἔδει διαπορεῖν· εἰ δὲ μᾶλλον θαρβέειν παρεσκεύασε καὶ εἰς πλείονα δόξαν ἤγαγεν, ἐκπλήττεισθαι δεῖ καὶ θαυμάζειν. πῶς διὰ πράγματος ἀτιμίαν ἔχοντος δόξα τῷ μαθητῇ προσζέετο, διὰ πράγματος δεϊλιαν ἐμβάλλοντος θάρσος; καὶ παράκλησις πᾶσιν ἐκείνοις ἐγένετο. Τίς γὰρ αὐτὸν οὐκ ἐξεπλήττετο τότε, ὁρῶν ἄλλοισιν περικείμενον; Τότε δαίμονες ἐδραπέτευον μᾶλλον, ὅτε ἐώρων αὐτὸν ἐν δεσμοῦ τριῶν διατριβόντα. Οὐ γὰρ οὕτω βασιλικὴν κεφαλὴν λαμπρὰν τὸ διάδημα ποιεῖ, ὡς τὰς ἐκείνου χεῖρας ἢ ἄλλοις, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπανθοῦσαν αὐταῖς χάριν. Διὰ τοῦτο πολλὴ παράκλησις ἐγένετο τοῖς μαθηταῖς. Καὶ γὰρ ἐώρων τὸ μὲν σῶμα δεδεμένον, τὴν δὲ γλῶτταν οὐ δεδεμένην· [307] τὰς μὲν χεῖρας· ἐσφιγμένας, τὸν δὲ λόγον λελυμένον, καὶ τῆς ἀκείνης τῆς ἡλιακῆς ταχύτερον τὴν οἰκουμένην ἠπιτρέχοντα πᾶσαν. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς παράκλησις ἐγένετο διὰ τῶν ἔργων μαθάνουσιν, ὅτι οὐδὲν τῶν παρόντων δεινόν. Καὶ γὰρ ὅταν ὑπὸ θεοῦ πόθου καὶ ἔρωτος ἢ ψυχῇ βαφεῖσα τύχη γνησίως, πρὸς οὐδὲν ἐπιστρέφεται τῶν παρόντων· ἀλλ' ὡσπερ οἱ μαινόμενοι καὶ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ θηρίων καὶ πελάγιου καὶ πάντων κατατολμῶσιν, οὕτω καὶ οὗτοι μανίαν τινὰ καλλίστην καὶ πνευματικωτάτην μανίαντες, μανίαν ἀπὸ σωφροσύνης γινομένην, πάντων κατεγέλων τῶν ὁραμένων. Διὰ τοῦτο δεδεμένον ὁρῶντες τὸν διδασκαλόν, μᾶλλον ἐσπίρτων, μᾶλλον ἠγάλλοντο, διὰ τῶν ἔργων τοῖς ἐναντίοις δόντες ἀποδείξιν, ὅτι πάντοθεν εἰσιν ἀνάλωτοι καὶ ἀχειρωτοί.

θ. Τότε τοίνυν, ὅτε ἐν τούτοις τὰ πράγματα ἦν, τινὲς τῶν ἐχθρῶν τῶν Παύλου βουλόμενοι τὸν πόλεμον ἀναρρίπισαι χαλεπότερον, καὶ μείζονα τοῦ τυράννου ποιῆσαι τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπέχθειαν, προσεποιούντο καὶ αὐτοὶ κηρύττειν, καὶ ἐκήρυττον τὴν ὁρθὴν καὶ ὑγιῆ πίστιν ὑπὲρ τοῦ τοῦ δόγμα ἐπιδοῦναι μειζόνως· τοῦτο δὲ ἐποίουν, οὐχὶ τὴν πίστιν σπείραι βουλόμενοι, ἀλλ' ἵνα μαθῶν ὁ Νέρων, ὅτι τὸ κήρυγμα αὖξεται καὶ τὸ δόγμα ἐπιδοῦσιν, ταχύτερον τὸν Παῦλον ἐπὶ τὸ βάρβαρον ἀπαγάγῃ. Δύο τοίνυν ἦν διδασκαλεῖα, τῶν Παύλου μαθητῶν, καὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν τοῦ Παύλου· τῶν μὲν ἐξ ἀληθείας κηρυττόντων, τῶν δὲ ἀπὸ φιλονεικίας καὶ τῆς πρὸς τὸν Παῦλον ἀπεχθείας. Καὶ ταῦτα δηλῶν εἶλε· *Τινὲς μὲν διὰ φόβου καὶ ἔριον τὸν Χριστὸν κηρύττουσιν*, ἐκείνους ἐμφανῶν τοὺς ἐχθρούς· *Τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν*, περὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν τοῦτο λέγων. Εἶπε καὶ περὶ ἐκείνων, *Οἱ μὲν· ἐξ ἐριθείας*, οἱ ἐχθροί· οὐκ ἀγκῶς,

οὐκ ὑγιῶς, ἀλλ' *Οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου· εἰ δὲ ἐξ ἀγάπης*· πάλιν τοῦτο περὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν αὐτοῦ· *Εἰδότες ὅτι εἰς ἀκολογίαν τοῦ Εὐαγγελίου κείμεαι. Τί γάρ; Πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται*. Ὅστε μάρτην καὶ εἰς ἐπὶ τῶν αἰρέσεων τοῦτο τὸ βῆμα παραλαμβάσκονται. Οἱ γὰρ τότε κηρύττοντες οὐχὶ δόγμα διεσθαρμένον ἐκήρυττον, ἀλλὰ πίστιν ὑγιῆ καὶ ὁρθήν. Εἰ γὰρ δόγμα διεσθαρμένον ἐκήρυττον, καὶ ἕτερα παρὰ τὸν Παῦλον ἐδίδασκον, οὐκ ἐμελλεν αὐτοῖς προχωρεῖν, ὅπερ ἐβούλοντο. Τί δὲ ἐβούλοντο; Τῆς πίστεως αὐξηθείσης καὶ πολλῶν γενομένων τῶν Παύλου μαθητῶν, εἰς μείζονα πόλεμον τὸν Νέρωνα διεγείρει. Εἰ δὲ ἕτερα δόγματα ἐκήρυττον, οὐκ ἂν πολλοὺς ἐποίησαν τοὺς Παύλου μαθητάς· μὴ ποιοῦντες ἄ, οὐκ ἂν παρῴνουν τὸν τύραννον. Οὐ τοίνυν τοῦτο φησιν, ὅτι διεσθαρμένα δόγματα εἰσῆγον, ἀλλ' ὅτι αἰτία, ἀφ' ἧς ἐκήρυττον, αὕτη ἦν διεσθαρμένη. Ἐπὶ γὰρ ἔστι λαλεῖν τὴν πρόφασιν τοῦ κηρύγματος, καὶ ἕτερον αὐτὸ τὸ κήρυγμα μὴ εἶναι ὑγιές. Τὸ μὲν γὰρ κήρυγμα οὐ γίνεται ὑγιές, ὅταν τὰ δόγματα ἢ πλάνης γέμοντα· ἢ πρόφασιν δὲ οὐ γίνεται ὑγιῆ, ὅταν τὸ μὲν κήρυγμα ὑγιές ἦ, οἱ δὲ κηρύττοντες μὴ διὰ τὸν Θεὸν κηρύττουσιν, ἀλλ' ἢ πρὸς ἐχθρῶν, ἢ πρὸς χάριν ἐτέρων.

[308] ε'. Οὐ τοίνυν τοῦτο φησιν, ὅτι αἰρέσεις εἰσῆγον, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀπὸ προφάσεως ὁρθῆς, οὐδὲ δι' εὐλόγιον ἐκήρυττον, ὅπερ ἐκήρυττον. Οὐ γὰρ ἵνα τὸ Εὐαγγέλιον αὖξῃσιν, τοῦτο ἐποίουν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸ κωμμήσῃσιν, καὶ εἰς μείζονα αὐτὸν ἐμβάλωσι κίνδυνον διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἐγκαλεῖ. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ ἀκριθείας αὐτὸ τέθεικεν· *Οἰόμενοι θλίψιν*, φησιν, *ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου*. Οὐκ εἶπεν, *ἐπιφέροντες*, ἀλλ', *Οἰόμενοι ἐπιφέρειν*, τοῦτέστι, νομίζοντας· δεικνύς ὅτι εἰ καὶ ἐκείνοι νομίζουσιν, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς οὕτω διακρίεται, ἀλλὰ καὶ χεῖραι διὰ τὴν τοῦ κηρύγματος ἐπίδοσιν. Ἐπήγαγεν οὖν λέγων· *Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ χαίρω καὶ χαρήσομαι*· εἰ δὲ πλάνη τὰ δόγματα εἶχε, καὶ αἰρέσεις εἰσῆγον ἐκείνοι, οὐκ ἠδύνατο χαίρειν ὁ Παῦλος. Ἐπειδὴ δὲ ὑγιῆ καὶ ἀνόθευτον τὸ δόγμα, διὰ τοῦτο φησιν, *Χαίρω καὶ χαρήσομαι*. Τί γὰρ, εἰ αὐτοὺς ἀπολλύουσιν ἐκείνοι, ἐξ ἀκρίθειας τοῦτο ποιοῦντες; Ἀλλὰ τὰ ἐμὰ καὶ ἀκοντες ἀξίως. Εἶδες πόση τοῦ Παύλου ἡ δύναμις; πῶς οὐδενὶ τῷ τοῦ διαβόλου μηχανημάτων ἄλίσκεται; Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἄλίσκεται, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τούτοις αὐτὸν κηρύττει. Πολλὴ μὲν γὰρ οὖν καὶ ἡ τοῦ διαβόλου κωμῆγία, καὶ τῶν ἐκείνῳ διακονούντων ἡ πονηρία· ἢ προσχήματι γὰρ τοῦ τὰ αὐτὰ φρονεῖν, σέβει τὸ κήρυγμα ἐβούλοντο. Ἀλλ' *Ὁ δρασσόμενος τοῖς σοφοῦς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν*, οὐ συνεχόμενος τοῦτο γενέσθαι τότε. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ ἐμφανῶς ὁ Παῦλος εἶλε· *Τὸ δὲ ἐπιμείναι τὴν σαρκαὶ ἀσχημώτερον δι' ἡμᾶς*, καὶ τοῦτο κωμῶδῶς οἶδα, ὅτι μὲν καὶ συμπαρμενῶ πᾶσιν ὑμῖν. Ἐκείνοι μὲν γὰρ τῆς παρουσίας μεζωῆς ἐκβαλεῖν ἐπιθυμοῦσι, καὶ πάντα διὰ τοῦτο ὑπομένουσιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ἀφίησιν ἂ ὑμᾶς.

Ταῦτα τοίνυν μετὰ ἀκριθείας ἀπαντα μνημονοῦσι, ἵνα τοὺς ἀπίως καὶ ὡς ἔτυχε ταῖς Γραφαῖς κηρυχθένους καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν κλησίων, μετὰ πάσης σφίρας δύνῃσθε διορθοῦν. Δυνησόμεθα δὲ καὶ μεμνησθαι

* Αὐτῷ πολεμήσωσι, sic mss.

discipulis erant. — Quis vidit, quis audivit in magistrorum ærumnis plus solatii capere discipulos? Quomodo non timuerunt? Qui fieri potuit, ut Paulo non dicerent: *Medice, cura teipsum (Luc. 4. 23)*: erue te ipsum ab iis, quibus constringeris, malis, et tunc nobis innumera bona conciliabis. Cur hoc non dixerunt? Quam ob rem? Quoniam edocti erant a gratia Spiritus, hæc non ex infirmitate, sed ex permissione Christi fieri, ut veritas magis effulgeret, per vincula, per carceres et ærumnas, angustiasque aucta, et majorem in modum evecta. Sic virtus Christi in infirmitate perficitur (2. Cor. 12. 9). Si enim vincula Paulum supplantassent, et timidiorem reddidissent, sive illum, sive eos, qui ipsi hærebant, tunc formidandum erat; sin majorem fiduciam invididerunt, et ad amplio rem gloriam evexerunt, obstupescere ac mirari oportet, quomodo per rem ignominia plenam gloria discipulo conciliaretur; perque rem quæ metum inculcere debebat, fiducia et consolatio illis omnibus pareretur. Quis enim non tum obstupescere, virum cernens catena constrictum? Tunc maxime dæmones fugiebant, cum viderent eum in carcere degentem. Neque enim diadema regium caput perinde conspicuum facit, atque catenæ manus illius, non quidem sæpente natura, sed per gratiam in ipsis efflorescentem. Hinc magna consolatio discipulis. Videbant enim corpus vinctum, linguam vero minime ligatam; manus ligatas, sed verbum solutum, quod velocius quam solaris radius totum mundum percurreret. Eratque id illis consolationi, cum per opera edicerent, nullam rerum præsentium esse gravem. Anima quippe, cum amore desiderioque divino vere corripitur, ad nullam rerum præsentium sese convertit: sed quemadmodum furiosi et ignem et ferrum, et feras et mare et omnia adire nihil dubitant: sic et hi pulcherrimo quodam et spirituali furore correpti, furore, inquam, qui a temperantia proficiscitur, visibilia omnia deridebant. Quapropter cum magistrum cernerent vinctum, magis exsultabant et gaudebant, per ipsa opera adversarii declarantes, se undique invictos insuperabilesque esse.

9. Tunc igitur, cum res ita se haberent, quidam Pauli inimici, cum vellent acrius bellum movere, et tyrannum ad majorem adversus illum inimicitiam inflammare, se prædicare simulabant, et revera prædicabant rectam sanamque fidem, ut doctrina augetur: illud vero faciebant, non ut fides disseminaretur, sed ut hoc comperto Nero, quod nempe prædicatio cresceret, et doctrina invalesceret, citius Paulum in barathrum conjiceret. Duo itaque magistræ erant, Pauli nempe discipulorum, ejusdemque inimicorum, illis ex veritate, his ex contentione et odio Pauli prædicantibus. Hæc porro declarans dicebat ille: *Quidam propter invidiam et contentionem Christum prædicant (Philipp. 1. 15)*, proprios indicans adversarios; *Quidam propter bonam voluntatem (Ib.)*, de suis loquens discipulis. Deinde rursum de illis: *Alii quidem ex contentione, inimici nempe, non caste, non sincere, sed Existimantes se pressuram suscitare*

vinculis meis; alii vero ex caritate (Ib. v. 17, 16); rursus hoc dicit de discipulis suis: *Scientes quoniam in defensionem evangelii positus sum (Ib. v. 16)*. Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur (Ib. v. 18). Itaque frustra et incassum hoc dictum de hæresibus accipitur. Nam qui tunc prædicabant, non corruptam doctrinam annuntiabant, sed fidem sanam et rectam. Etenim si corruptam doctrinam prædicassent, et alia, quam Paulus docuissent, neququam illis accidisset id quod volebant. Quid autem volebant? Ut aucta fide, multisque additis Paulo discipulis, ad majus inferendum bellum Neroneum excitarent. Si autem alia dogmata prædicassent, non multos fecissent Pauli discipulos: si non fecissent, non exasperassent tyrannum. Non illud itaque dicit, quod corrupta dogmata inducerent: sed quod causa propter quam prædicabant, vitiosa esset. Aliud quippe est prædicationis causam dicere, et aliud dicere prædicationem non sanam esse. Tunc enim doctrina non est sana, cum dogmata errore plena sunt; occasio autem non est sana, cum doctrina quidem sana est, qui vero prædicant, non propter Deum prædicant, sed aut propter inimicitiam, vel ad aliorum gratiam.

10. Non itaque dicit eos hæreses induxisse, sed non recta occasione, nec pietatis causa id prædicasse quod prædicabant. Id quippe non ideo agebant, ut evangelium auferent, sed ut illud impugnarent, et in gravius periculum conjicerent: ideo illos incusat. Et vide quam accurate illud proferat: *Existimantes, inquit, se pressuram inferre vinculis meis (Philipp. 1. 17)*. Non dixit, inferentes; sed, *Existimantes se inferre*; id est, arbitantes: ostendens, etiam si illi sic arbitrantur, se tamen non ita affectum esse; imo gaudere de prædicationis incremento. Adiecit ergo dicens: *Sed et in hoc gaudeo, et gaudebo (Ib. v. 18)*. Si autem error fuisset in dogmatibus, et illi hæreses induxissent, non potuisset gaudere Paulus. Quia vero sanum et non adulteratum dogma erat, ideo dicit, *Gaudeo, et gaudebo*. Quid enim, si illi ex inimicitia id agentes, se in perniciem conjiciunt? At mea vel invitæ augebunt. Viden' quanta fuerit Pauli virtus? quomodo nullis diaboli machinis captus sit? Nec solum non captus est, sed etiam iisdem ipsum machinis cepit. Ingens profecto erat diaboli vafrities, et ministrorum ejus nequitia: nam se idem ipsum sentire simulantes, prædicationem extinguere volebant. Sed *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum (1 Cor. 3. 19)*, id fieri non permittebat. Id ipsum porro declarans Paulus dicebat: *Permanere autem in carne magis necessarium est propter vos; et hoc confidens scio quia manebo, et permanebo cum omnibus vobis (Philipp. 1. 24. 25)*. Illi siquidem ex præsentis vita ejicere me cupiunt, et ea de causa nihil non sustineat: Deus autem vestri causa id non permittet.

11. Ad prædicationem hortatur. *Persecutionis in prædicando quantum valeat. Deus per nos rogatus magis exaudit, quam si per alios rogemus.* — Horum itaque omnium diligenter recordamini; ut eos qui temere

et perfunctorie Scripturis utuntur in perniciem proximi, cum omni sapientia emendare valeatis. Poterimus autem et dictorum meminisse, et alios emendare, si ad orationes semper confugiamus, et Deum obsecremus, qui dat verbum sapientiæ, ut det auditus intelligentiam, atque accuratam et invictam spiritualis hujus depositi custodiam. Nam quæ non possumus sæpe proprio studio perficere, ea precum auxilio facile poterimus exsequi, de precibus loquor assiduus. Semper enim et sine intermissione precandum est, sive quis in ærumnis, sive in tranquillitate, sive in calamitatibus, sive in bonis versetur. Is qui in tranquillitate et bonis multis, ut hæc immota firmaque maneant, et nunquam excidant: qui in ærumnis et multis calamitatibus, ut benignam quamdam vicissitudinem videat, et in solatium tranquillitatis transferatur. In tranquillitate es? Roga igitur Deum, ut firma tibi maneant hæc tranquillitas. Tempestatem vides ingruentem? Deum obnixè precare, ut procellam avertat, et tranquillitatem ex tempestate faciat. Exauditus es? Gratias age quod exauditus sis. Non exauditus es? Persevera ut exaudiaris. Licet enim Deus donum aliquando differat, non ideo id facit quod odio habeat aut aversetur, sed ut procrastinando te diutius apud se detineat, quemadmodum patres prolis amantes, qui dona differendo segniores filios solerter cogunt assidue penes se stare. Non tibi apud Deum patronis est opus, neque multa circumcursatione, ut aduleris aliis; sed etiamsi desertus patronoque destitutus sis, tute Deum precatus postulatum assequeris. Non ita solet annuere aliis pro nobis orantibus, ut nobis ipsis precantibus, etiamsi innumeris simus malis onusti. Nam si homines, quos innumeris læsimus offensis, cum matutino tempore, meridie, vespere adinus ipsos indignabundos, conspectus frequentia et assiduitate tandem facile placamus, multo magis id apud Deum contingat.

12. Sed indignus es? Assiduitate dignus evadas. Quod enim indignus possit assiduitate dignus evadere, et quod per nos magis, quam per alios rogatus Deus annuat; quodque donum sæpe differat, non ut dubios animi reddat, et vacuis manibus remittat; sed ut majorum nobis honorum auctor sit: hæc, inquam, tria per parabolam hodie vobis lectam demonstrare satagam. Accessit ad Christum Chananaea rogans pro filia daemonium habente, vehementerque clamans, *Miserere mei, Domine, filia mea male a demonio vexatur* (Matth. 15. 22). En alienigena mulier et barbara, Judæorum reipublicæ extranea. Et quid aliud erat, quam canis, et indigna quæ optatum assequeretur? *Non est enim, inquit, bonum accipere panem filiorum, et dare catellis* (Ib. v. 26). Attamen assiduitate digna evasit. Neque enim tantum illam in filiorum nobilitatem evexit, quæ canis erat; sed etiam multis cum laudibus dimisit, dicens: *O mulier! magna est fides tua: fiat tibi sicut vis* (Ib. v. 28). Cum autem Christus dicat, *Magna est fides tua*, nullum aliud querat circa magnanimitatem hujusce mulieris argumentum. Vidistin' quomodo ex assiduitate digua

facta sit mulier, quæ indigna prius erat? Vis discere nos in precando per nosmetipsos plus perficere, quam per alios? Clamavit hæc, et accedentes discipuli dixerunt: *Dimitte illam, quia clamat post nos* (Ib. v. 23): et ad illos quidem respondit, *Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt, domus Israel* (Ib. v. 24): cum autem illa per seipsam accedit, et clamando perseveravit dicens, *Etiam, Domine, nam a catelli edunt de mensa dominorum suorum* (Ib. v. 27): tunc gratiam contulit, et dixit, *Fiat tibi sicut vis* (Ib. v. 28). Vidistin' quomodo, cum illi precarentur, repulit, cum autem illa munus clamando postulavit, annuit? Illis quippe dicit, *Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt, domus Israel*; huic vero, *Magna est fides tua: fiat tibi sicut vis*. Et quidem initio petitionis nihil respondit: ubi autem semel, iterum et tertio accessit, tunc gratiam contulit; ex sine docens nos, se munus distulisse, non ut illam repelleret, sed ut nobis omnibus patientiam mulieris exhiberet. Nam si ut illam repelleret distulisset, neque in sine postulatum dedisset; quia vero ut philosophiam ejus omnibus exhiberet exspectabat, ideo tacebat. Nam si statim a principio beneficium contulisset, mulieris virtutem fortitudinemque non nossemus. *Dimitte illam, inquit, quia clamat post nos*. Quid vero Christus? Vos auditis vocem, ego mentem video: scio quid dictura sit. Nolo thesaurum in mente ejus reconditum latere: sed exspecto et taceo, ut ipsum detectum in medium proferam, et omnibus manifestum faciam.

13. Hæc igitur omnia cum didicerimus, etiamsi in peccatis simus, et beneficiis indigni, ne desperemus, scientes nos ex animi assiduitate posse dignos postulatis evadere. Licet sine patrocinio ac deserti simus, ne animum despondeamus, quari magnum illud esse patrocinium, si quis magno cum studio per seipsum ad Deum accedat. Si munus conferre differat et procrastinet, ne concidamus, scientes illam procrastinationem curæ atque benignitatis esse argumentum. Si id persuasum habeamus, et cum animo dolente et fervido, atque excitata voluntate, tali scilicet, qualem habuit accedens Chananaea, et nos ipsum adierimus, etiamsi canes simus, etiamsi quidvis grave perpetraverimus, et nostra mala amolierimur, tantumque fiducia accipiemus, ut aliis quoque patrocinari valeamus: quemadmodum et Chananaea non solum ipsa fiduciam et multas laudes consequuta est, sed etiam filiam intolerabilibus molestiis eripere potuit. Nihil enim, nihil utique potentius est oratione ferventi atque sincera. Hæc et præsentia mala solvit, et a futuris illo tempore suppliciiis eripit. Ut itaque et præsentem vitam facilius transigamus, et illuc cum fiducia abeamus, multo studio et alacritate precibus vacemus. Sic enim poterimus et præsentia consequi bona, et optima spe frui: quæ nos omnes assequi contingat, gratia, benignitate et commiseratione Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

τῶν εἰρημένων, καὶ ἐτέρους διορθοῦν, ἀν εἰς εὐχὰς ἀεὶ καταφεύγωμεν, καὶ παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν τὸν διδόντα λόγον σοφίας, δοῦναι καὶ σύνοσιν ἀκροάσεως, καὶ φυλακὴν τῆς πνευματικῆς ταύτης παρακαταθήκης ἀκριβῆ καὶ ἀχειρωτον. Ἄ γὰρ οὐκ ἰσχύομεν πολ- λάκις ἐξ οἰκείας κατορθῶσαι σπουδῆς, ταῦτα δυνη- σόμεθα ἀνῶσαι εὐμαρῶς δι' εὐχῶν ^α, εὐχῶν δὲ λέγω τῶν διηγεκῶν. Ἄσὶ γὰρ καὶ ἀδίαλείπτως εὐχεσθαι χρῆ, καὶ τὸν ἐν θλίψει, καὶ τὸν ἐν ἀνέσει, καὶ τὸν ἐν δει- νοῖς, καὶ τὸν ἐν ἀγαθοῖς ὄντα· τὸν μὲν ἐν ἀνέσει καὶ πολλοὶς ἀγαθοῖς, ἵνα ^β ἀκίνητα καὶ ἀμετάβλητα ταῦτα μένη καὶ μηδέποτε μεταπέσῃ· τὸν δὲ ἐν θλίψει καὶ πολλοῖς τοῖς δεινοῖς, ἵνα τινα χρησθῆν αὐτῷ ἴδῃ γε- νομένην μεταβολὴν, καὶ εἰς γαλήνην παρηγορίας με- ταβληθῇ. Ἐν γαλήνῃ εἶ; Οὐκοῦν παρακάλει τὸν Θεὸν βεβαίαν σοὶ μένειν τὴν γαλήνην ταύτην. Χειμῶνα εἶδες ἐπαναστάντα; Παρακάλει ἐκτενῶς τὸν Θεὸν παρενέγ- και τὸ κλυδώνιον, καὶ γαλήνην ἀπὸ χειμῶνος ποιῆσαι. Ἠκούσθης; Ἐπὶ τοῦτῃ εὐχαρίστησον, ἐπεὶ δὴ ἠκού- σθης. Οὐκ ἠκούσθης; Παράμεινον, ἵνα ἀκουσθῆς. Κἂν [509] γὰρ ἀναβάλῃται ποτε τὴν δόσιν ὁ Θεός, οὐχ ἰμισῶν οὐδὲ ἀποστρεφόμενος, ἀλλὰ τῇ μελλήσει τῆς δόσεως διηγεκῶς σε παρ' ἑαυτῷ κατέχειν βουλόμενος, καθάπερ καὶ πατέρες φιλόστοργοι ποιοῦσι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τῶν βραθυμοτέρων παιδῶν τὴν διηνεκῆ προσ- ὀδρεῖαν τῇ τῆς δόσεως ἀναβολῇ σοφίζονται. Οὐ χρεῖα σοὶ μεσιτῶν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ πολλῆς τῆς περιδρο- μῆς; καὶ τοῦ κολακεῦσαι ἐτέρους· ἀλλὰ κἂν ἐρημος ᾗς, κἂν ἀπροστάτευτος, αὐτὸς διὰ σαυτοῦ παρακα- λέσας τὸν Θεὸν ἐπιτεύξῃ πάντως. Οὐχ οὕτω δι' ἐτέρων ὑπὲρ ἡμῶν παρακαλούμενος ἐπινεύειν εἴωθεν, ὡς δι' ἡμῶν αὐτῶν τῶν δεομένων, κἂν μυρίων ὤμεν γέμον- τες κακῶν. Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων κἂν μυρία προσ- κερουκότες ὤμεν, ὅταν καὶ ὑπὸ τὴν ἔω, καὶ μέσης ἡμέρας, καὶ ἐν ἑσπέρῃ φαινόμεθα τοῖς πρὸς ἡμᾶς λευλυπημένοις, τῆ συνεχεῖα καὶ τῇ διηνεκεῖ τῆς ὄψεως συντυχίᾳ καταλούμεν βράδιος· αὐτῶν τὴν ἔχθραν, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο γένοιτ' ἂν.

β'. Ἄλλ' ἀνάξιός εἶ; Γενοῦ τῇ προσεδρεῖαξίος. Ὅτι γὰρ καὶ τὸν ἀνάξιον δυνατὸν ἄξιον ἐκ τῆς προσεδρείας γενέσθαι, καὶ δι' ἡμῶν αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἐτέρων παρακαλούμενος ὁ Θεός ἐπινεύει, καὶ ὅτι τὴν δόσιν ἀναβάλλεται πολλάκις, οὐχ ἡμᾶς ἐξαπορήσαι βουλό- μενος, οὐδὲ κενεῖς ἐκπέμψαι χερσίν, ἀλλ' ἵνα μειζύ- νων ἡμῖν ἀγαθῶν αἴτιος γένηται· τὰ τρία ταῦτα διὰ τῆς παραβολῆς τῆς σήμερον ἀναγνωσθείσης ὑμῖν περ- ἀστομαί ποιῆσαι φανερά. Προσηλθε τῷ Χριστῷ ἢ Χαναναία ὑπὲρ θυγατρὸς δεομένην δαιμονιζομένης, καὶ βῶσσα μετὰ πολλῆς ἐκτενείας, φησὶν· Ἐλέησόν με, Κύριε, ἢ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. Ἰδοὺ ἀλλόφυλος ἢ γυνή, καὶ βάρβαρος, καὶ τῆς πολιτείας τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐκτός. Καὶ τί γὰρ ἕτερον ἢ κύων, καὶ ἀνάξιός τοῦ λαβεῖν τὴν αἰτήσιν; Οὐ γὰρ ἔστι, φησὶ, καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρίοις. Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ τῆς προσεδρείας γέγονεν ἄξια. Οὐ γὰρ μόνον εἰς τὴν τῶν παιδῶν αὐ- τῆν εὐγένειαν εἰσήγαγε, κύνα οὖσαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῶν τῶν ἐγκωμίων ἐξέπεμψεν, εἰπὼν· Ὁ γύναι, μεγάλη σου ἢ πίστις· γενηθήτω σοὶ ὡς θέλεις. Ὅταν δὲ ὁ Χριστὸς λέγῃ, Μεγάλη ἢ πίστις, μηδὲμίαν ἐτέραν ἀπέδειξεν ζῆται τῆς μεγαλοφυχίας τῆς κατὰ τὴν γυναῖκα. Εἶδες πῶς ἐπὶ τῆς προσεδρείας γέγονεν

ἀξία, ἀνάξια οὖσα ἢ γυνή; Βούλει μαθεῖν καὶ ὅτι δι' ἡμῶν αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἐτέρων παρακαλοῦντες αὐτὸν ἀνοῦμεν; Ἐκραξεν αὕτη, καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ λέγουσιν· Ἀπόλυσον αὐτήν, ὅτι κρᾶζει δπισθεν ἡμῶν· καὶ πρὸς μὲν ἐκείνους φησὶν, Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· ὅτε δὲ αὕτη δι' ἑαυτῆς προσῆλθε καὶ ἐπέμενε βῶσσα, καὶ λέγουσα· Ναί, Κύριε, καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν· τότε τὴν χάριν ἔδωκε, καὶ φησι· Γενηθήτω σοὶ ὡς θέλεις. Εἶδες πῶς, ὅτε μὲν ἐκεῖνοι παρεκά- λουν, διεκρούσατο· ὅτε δὲ αὕτη ἢ δεομένη τῆς δωρεᾶς ἐβόησεν, ἐπένευσεν; Ἐκεῖνοις μὲν γὰρ φησὶν, Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· ταύτη δὲ εἶπε, Μεγάλη σου ἢ πίστις· γενηθήτω σοὶ ὡς θέλεις. Πάλιν παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν καὶ ἐν προομιλίᾳ τῆς αἰτήσεως οὐδὲν ἀπ- εκρίνατο· ἐπειδὴ [510] δὲ καὶ ἀταξ καὶ δεύτερον καὶ τρίς προσῆλθε, τότε τὴν χάριν ἔδωκε, διὰ τοῦ τέλους ἡμᾶς πείθων, ὅτι τὴν δόσιν ἀνεβάλετο, οὐχ ἵνα αὐτὴν διακρούσῃται, ἀλλ' ἵνα πᾶσιν ἡμῖν δείξῃ τὴν ὑπομονὴν τῆς γυναικός. Εἰ γὰρ ἵνα αὐτὴν διακρούσῃται ἀν- εβάλετο, οὐδ' ἂν πρὸς τῷ τέλει ἔδωκεν· ἐπειδὴ δὲ ἀνέμενε δείξαι πᾶσιν αὐτῆς τὴν φιλοσοφίαν, διὰ τοῦτο εἶσα. Εἰ γὰρ εὐθέως ἔδωκε καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν, οὐκ ἂν ἐγνωμεν τὴν ἀνδρείαν τῆς γυναικός. Ἀπό- λυσον αὐτήν, φησὶν, ὅτι κρᾶζει δπισθεν ἡμῶν. Τί δὲ ὁ Χριστός; Ὑμεῖς φωνὴν ἀκούετε, ἐγὼ δὲ τὴν διάνοιαν ὀρῶ· οἶδα τί μέλλει λέγειν. Θυ βούλομαι τὸν ἐγκεκρυμμένον αὐτῆς τῇ διανοίᾳ θησαυρὸν ἀφεῖναι λαβεῖν, ἀλλ' ἀναμένω καὶ σιγῶ, ἵνα αὐτὴν ἐκκαλύψας εἰς τὸ μέσον καταθῶμαι, καὶ πᾶσι ποιήσω φανερόν.

γ'. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα μαθόντες, κἂν ἐν ἀμαρτημασιν ὤμεν, καὶ τοῦ λαβεῖν ἀνάξιοι, μὴ ἀπογινώσκωμεν, εἰδότες ὅτι τῇ προσεδρεῖα τῆς ψυχῆς διηγεκῶς γενέσθαι τῆς αἰτήσεως ἄξιοι. Κἂν ἀπροστάτευτοι καὶ ἐρημοὶ ὤμεν, μὴ ἀπαγορεύομεν, εἰδότες ὅτι μεγάλη προστασία, τὸ αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ προσελθεῖν τῷ Θεῷ μετὰ προθυμίας πολλῆς. Κἂν μέλλῃ καὶ ἀναβάλῃται πρὸς τὴν δόσιν, μὴ ἀναπέσωμεν, μαθόντες ὅτι ἢ μέλ- λησις καὶ ἀναβολὴ κηδεμονίας καὶ φιλανθρωπίας ἐστὶ τεκμήριον. Ἄν οὕτως ὤμεν πεπεκόντες ἑαυτοῦς, καὶ μετὰ ψυχῆς ὀδυνωμένης καὶ θερμῆς καὶ διεγερμένης προαιρέσεως, καὶ τοιαύτης οἴας ἢ Χαναναία προσῆλ- θεν, αὐτῷ προσώμεν καὶ ἡμεῖς, κἂν κύνες ὤμεν, κἂν ὀτιοῦν εἰργασμένοι δεινῶν, καὶ τὰ οἰκεία ἀποκρουσό- μεθα κακὰ, καὶ τσαύτην ληψόμεθα παβήρησιαν, ὡς καὶ ἐτέρων προστῆναι· δι τὸν τρόπον καὶ αὕτη ἢ Χα- ναναία οὐ μόνον αὕτη παβήρησιαν ἀπέλαυσε καὶ μυ- ρίων ἐγκωμίων, ἀλλὰ καὶ τὸ θυγάτριον τῶν ἀφορητῶν ἰσχυσεν ἐξαρπάσαι δεινῶν. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν εὐχῆς δυνατώτερον πεπυρωμένης καὶ γνησίας. Αὕτη καὶ τὰ παρόντα διαλύει δεινὰ, καὶ τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν και- ρὸν συμβαινόντων ἐξαρπάξει κολάσεων. Ἴν' οὖν καὶ τὸν παρόντα βίον μετ' εὐκολίας διανύσωμεν, κάκει μετὰ παβήρησιαν ἀπέλωμεν, πολλῇ σπουδῇ καὶ προ- θυμίᾳ ταύτην ἐπιτελέσωμεν διηγεκῶς. Οὕτω γὰρ δι- ηγεκῶς καὶ τῶν ἀποκειμένων τυχεῖν ἀγαθῶν, καὶ τῶν χρηστῶν ἀπολαύειν ἐλπιδῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία καὶ οἰκτιρ- μοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, καὶ ἄξιον εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^α Αἱ δὲ ἐντεῦθεν.

^β Μετὰ ἀγαθῶν οὐλοτυπηθέντα, ἵνα.

MONITUM

Hanc homiliam eodem anno eodemque ferme tempore habitam fuisse, quo Homilia in Kalendas, quæ primo anni die, et Homilia de Lazaro, quæ sequentibus ineuntis anni diebus pronuntiatae sunt, in ipso significatur concionis exordio, ubi dicitur, nuper in illud, *De dormientibus nolo vos ignorare*, et in resurrectionem oratum fuisse. Hæc porro de dormientibus concio, quinta est in serie Homiliarum de Lazaro, ut videas Tom. I, p. 762, supra. Eodem igitur anno, et quidem ineunte, hasce novem homilias, nempe in Kalendas, septem de Lazaro, et hanc De viduis Antiochiæ habuit Chrysostomus. Quis autem ille fuerit annus, nobis prorsus incertum videtur. In annum 387 hæc contulit vir doctissimus Tillemontius: sed levis de causa, ut videas in Monito ad Homiliam in Kalendas, T. I, p. 697. Hic vero novum contra

[311] ΕΙΣ ΤΟ

« *Χήρα καταλεγεσθω μη ἐλάττωρ ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυία* » καὶ περὶ *καίδων ἀνατροφῆς*, καὶ περὶ *ἐλεημοσύνης*.

α'. Εἰς καιρὸν ἢ τοῦ Πνεύματος ὤκονόμησε χάρις ταύτην τῆς ἀποστολικῆς ἐπιστολῆς ἀναγνωσθῆναι τὴν περικοπὴν, ἣν ἤκούσατε σήμερον· ἔχει γάρ τινα πρὸς τὰ πρῶν εἰρημμένα ἢ συγγένειαν καὶ ἀκολουθίαν πολλήν, εἰ καὶ μὴ ἐν τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς νοήμασι. Τὸ μὲν γὰρ πρῶν ἀναγνωσθὲν τοῦτο ἦν· *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί· καὶ πολλὰ περὶ ἀναστάσεως ἐλέχθη τότε, τὸ γενναίως τὰ τοιαῦτα φέρειν πάθη, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ λαμβάνοντι τοὺς προσήκοντας ἡμῖν Θεῷ. Σήμερον τὸ ἀναγνωσθὲν τοῦτό ἐστι· *Χήρα καταλεγεσθω μη ἐλάττωρ ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυία*. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ θανάτου χρεία γίνεται, καὶ τοῦτο μάλιστα ἐστὶ τὸ τὴν ὁδὸν ἐπιτεῖνον, καὶ διεγείρον τὸ πένθος, μεμνημένοι τῶν πρῶν εἰρημμένων, ἃ τοὺς πενθοῦντας παρακαλοῦντες εἰρήκαμεν, καὶ ταῦτα μετὰ πάσης ὑποδεξάμενοι τῆς σπουδῆς μετ' ἐκείνων εἰς τὰ ταμίαια τῆς διανοίας ἀπόθεσε. Τὸ γὰρ τῆς χρείας ὄνομα δοκεῖ μὲν εἶναι συμφορᾶς ὄνομα, οὐκ ἐστὶ δὲ, ἀλλ' ἀξίωμα, καὶ τιμὴ, καὶ δόξα μεγίστη· οὐκ θνείδος, ἀλλὰ στέφανος. Εἰ γὰρ καὶ ἄνδρα οὐκ ἔχει συνοικοῦντα ἢ χήρα, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν ἔχει συνοικοῦντα, τὸν πάντα ἀποκρούμενον τὰ ἐπίοντα δευῖα. Ἀρχεὶ γὰρ ἐν ταῖς ἐπιούσαις ἐπιρραῖαις τῆς χήρας, εἰσελεθεῖν καὶ γάνυ κλίνειν, καὶ στενάξαι πικρὸν, καὶ δάκρυα προχεῖν, καὶ πᾶσαν ἀποκρούσασθαι τῶν ἐπιρραζόντων τὴν ἐπιβουλὴν· τὰ γὰρ ὄπλα τῆς χήρας [312] τοιαῦτα, δάκρυα, καὶ στεναγμοί, καὶ εὐχαὶ διηνεχεῖς· διὰ τοῦτω οὐκ ἀνθρωπίνην ἐπιρραῖαν μόνον, ἀλλὰ*

α' Omnes pas. πρὸς τὰ πρῶν εἰρημνῶν. In Edittis πρώην ἵεσσι.

καὶ δαιμονικὰς ἐφόβους ἀποκρούσασθαι δύναται. Ἡ χήρα τῶν μὲν βιωτικῶν ἀπήλλακται πραγμάτων, πρὸς δὲ τὸν οὐρανὸν ὀδεύει λοιπὴν· καὶ ἦν περὶ τοῦ ἄνδρα ἐπεδείκνυτο σπουδὴν καὶ θεραπείαν, ταύτην εἰς τὰ πνευματικὰ πράγματα ἀναλώσαι δύνησται. Εἰ δὲ λέγοις, ὅτι τὸ παλαιὸν συμφορὰ ἦν τὸ πρᾶγμα, ἐκεῖνο ἂν εἶποιμι, ὅτι καὶ ὁ θάνατος κατάρρα ἦν· ἀλλ' ἔγεγονε τιμὴ καὶ ἀξίωμα τοῖς γενναίως αὐτὸν φέρουσιν ἐπίοντα. Οὕτω γοῦν οἱ μάρτυρες στεφανοῦνται· πῶ αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ χήρα πρὸς ἀξίωμα μέτεισι μέγα.

β'. Βούλει μαθεῖν ὅσον ἐστὶ χήρα; πῶς ἐστὶ τιμὴ τῷ Θεῷ, καὶ ἐπέραστος καὶ συνηγορος μεγίστη, καὶ τοὺς καταδικασθέντας, καὶ τοὺς ἀπεγνωσμένους, καὶ τοὺς παρῆρσιαν οὐκ ἔχοντας, καὶ τοὺς ἐκπεπαιεωμένους τῷ Θεῷ καὶ πάσης ἐστερημένους ἀπολογίας φανείσα ἐξαρπάζει καὶ καταλλάττει, καὶ οὐχὶ συγγνώμην αὐτοῖς κομίζει μόνον, οὐδὲ ἀπαλλαγὴν τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ πολλὴν τὴν παρῆρσιαν καὶ τὴν λαμπρότητα, καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καθαρωτέρου ἐργάζεται, πᾶν ἀπάντων ὡσεὶ κατερῶυπωμένοι μᾶλλον ἀνθρώπων; Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος πρὸς Ἰουδαίους· *Ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείητε, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπ' ὑμῶν ἀπὸ πλῆθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις*. Ἀλλ' ὅμως τοῦτοις τοῖς μιαινοῖς, τοῖς ἀνδροφόνοις, τοῖς ἀπαρῆρσιάστοις, τοῖς ἠτιμωμένοις ἐπαγγέλλεται καταλλάττεσθαι, εἰ βοηθήσειαν ἀδικουμένους χήρας. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, *Ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, καὶ οὐκ εἰσακούσομαι*, φησὶ· *Κρίνατε ὄψαν ὑμῶν, καὶ δικαιοῦσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν· καὶ ἐὰν ὦσιν ὑμῶν αἱ ἀμαρτίαι ὡς φοινικῶν, ὡς χιόνα λευκανῶ*. Εἶδες πόσῃν ἔχει δύναμιν ἡ

IN HOMILIAM DE VIDUIS.

illam sententiam serupulum injiciemus. Certum est Chrysostomum anno ineunte 387 non paucas habuisse conciones de *ὑποουσία* et contra Anomœos : nec minus certum solere Chrysostomum præteritarum concionum meminisse : an vero contingere potuit, ut vigente illa disceptatione contra Anomœos, in nulla harumce novem homiliarum, quæ sine dubio inter Homilias contra Anomœos intermixtæ fuerunt, si illo anno dictæ fuerint, de illa controversia unquam meminerit? Hac mihi nova suborta dubitandi causa, animi pendeo donec quid certius emergat.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducaei.

IN ILLUD,

VIDUA ELIGATUR NON MINUS SEXAGINTA ANNORUM (1. *Tim.* 5. 9) ; ET DE LIBERORUM EDUCATIONE, AC DE ELEEMOSYNA (a).

1. *Connexio dicendorum cum antea dictis. Arma viduarum quæ sint.* — Commodum divini Spiritus gratia disponente contigit, ut is vobis apostolicæ locutus epistolæ, quem hodierno die audivistis, legere- tur : habet enim cum iis quæ nuper diximus, cognationem et connexionem haud mediocrem, si minus in verbis, certe in sentiis. Hoc enim illud est, quod nuper legebatur, *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres* (1. *Thess.* 4. 12) : et de resurrectione multa tum a nobis sunt dicta, æquo animo ferenda esse mala ejusmodi, Deoque gratias agendas, qui propinquos nostros sibi assumeret. Hodie vero lectum est istud : *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum* (1. *Tim.* 5. 9). Quando igitur ex occasione mortis viduitas oritur, et hoc est, quod maxime dolorem auget, ac luctum excitat, memores eorum, quæ nuper a nobis dicta sunt ad eos qui lugent consolandos, eaque summo studio suscipientes, in vestræ mentis promptuariis illa recondite. Nam viduitas quidem calamitatis esse nomen videtur, sed tamen non est, verum dignitas, honor, et gloria maxima ; non opprobrium, sed corona. Licet enim maritum non habeat, cum quo habitet, vidua : tamen Christum habet cum quo habitet, a quo universa, quæ ingruant, mala propulsentur. Sufficit enim dum injuriis vexatur vidua, ut introeat, genu flectat, acerbe ingemiscat, lacrymas fundat, et omnes insidias eorum, a quibus vexatur, repellat. Ejusmodi enim arma sunt viduæ, lacrymæ, gemitus, ac preces assiduæ : per hæc non

(a) Collata cum Mss. Reg. 1975, et Colbertinis 970 et 1050.

humanas tantum injurias, sed daemonum etiam incursus poterit propulsare. Vidua a sæcularibus negotiis immunis est, ad caelum autem deinceps tendit : et quod erga virum studium et cultum exhibebat, eum in res spirituales potest impendere. Quod si dicas, olim rem istam calamitatem fuisse, tum illud subjectionem, mortem quoque maledictam fuisse : tamen in honorem ac dignitatem conversa est his qui patienter tulerint invadentem. Sic nimirum et martyres coronantur, eademque ratione vidua summam ad dignitatem evehitur.

2. Vis intelligere, quanta res sit vidua? quam sit apud Deum honore digna, et amore, utque summopere suo possit apud Deum patrocinio juvare, et cum primum apparuerit, jam damnatos, animum despondentes, hiscere non audentes, odiosos Deo, omni excusationis spe spoliatos liberare, ac reconciliare, neque veniam tantum impetrare et supplicio eximere, sed et multam fiduciam ac splendorem acquirere, et solis radiis puriores reddere, licet omnium sint mortalium sordidissimi? Audi Deum ipsum Judæos sic alloquentem : *Cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis : si multiplicaveritis orationem, non exaudiam vos : manus enim vestræ sanguine plene sunt* (Isai. 1. 15). Attamen his sceleratis homicidis, pudore suffusis, ignominia notatis se reconciliatum iri pollicetur, si affectis injuria viduis auxilium ferant. Postquam enim dixit, *Avertam oculos meos, et non exaudiam, inquit : Judicate pupillo, et justificare viduam, et ventile, et disputemus ; et si fuerint peccata vestra quasi phœniceum, sicut nivem dealbabo* (Ib. 1.

17. 18). Vides quantum habeat vidua potestatem? ubi suum ostendat auxilium, non apud magistratum vel regem, qui dominantur in terris, sed apud ipsum caelorum Regem? quantum possit iram sedare, ac Dominum illis, qui incurabili morbo infecti sunt, placare, intolerabili supplicio eripere, animam sordibus obrutam peccatorum ab ejusmodi labe purgare, atque ad summam puritatem perducere? Ne igitur mulierem viduam contemnamus, sed omnem in illam sollicitudinem exhibeamus. Patrona nostra est, quæ vere vidua.

Genera viduarum varia.— Sed operæ pretium fuerit ut attente consideremus, de qua tandem vidua hoc bene verba fiant. Nam et illæ viduæ dicuntur, quæ cum in summam inciderint egestatem et in matriculam relata fuerint, ex ecclesiasticis pecuniis aluntur, prout temporibus apostolorum fiebat. *Factum est enim, inquit, murmur inter Græcos, eo quod despicere-tur in ministerio quotidiano viduæ eorum (Act. 6. 1).* Neque vero solum istæ viduæ dicuntur, sed et illæ, quæ nulla inopia pressæ, sed facultatibus abundantantes, cum domui præsent, maritum tantum amiserunt. Videamus ergo, de quam vidua hoc loco verba faciat, dum ait, *Vidua eligatur non minor annis sexaginta*; an de ea quæ auxilio indigeat, et quam opus sit ex ecclesiasticis pecuniis alii, an de ea quæ minime indiga sit, et opibus circumfluat? Haud dubium quin de ista. Nam de illa quidem cum loquitur, quæ fame conficitur, non tempus assignat, non probitatem morum requirit: sed absolute, *Si quis fidelis, aut si qua fidelis, inquit, viduas habet, subministret illis, et non gravetur Ecclesia (1. Tim. 5. 16)*: non dixit, cum sexaginta annorum fuerit; non dixit, si hospitio recepit¹, si sanctorum pedes lavit (1. Ib. 5. 10): ac merito sane. Ubi enim remedium fuerit adhibendum inopiae, tempus non exspectat. Quid enim, si cum annorum sit quinquaginta, fame conficiatur? Quid si in juvenili ætate corpore sit mutilato? Num dormiet exspectans donec sexagesimus annus appetat? At hoc extremæ foret immanitatis. Quam ob causam cum sedanda fames fuerit, non anxie in tempora et animæ virtutes inquiri: cum vero non inopiæ succurrendum est, sed honor est pro dignitate deferendus, merito hanc de moribus inquisitionem instituit.

3. *Olim chori erant viduarum.*— Nam quemadmodum chori sunt virginum, sic et olim erant viduarum chori, neque passim licebat illis in numerum viduarum referri. Non igitur de illa sermo est, quæ prænitur egestate, atque auxilio indiget, sed de ista, quæ viduitatem elegit. Cur autem in hac etiam tempus requirit? Sciebat pyram quamdam esse juventutem, et pelagus plenum fluctuum, ac multis tempestatibus infestum. Postquam igitur ætatis beneficio fuerint immunitatem consequutæ, et tamquam ad portum ad senectutem appulerint, jamque fuerint illis extinctæ libidines, confidenter eas in cœtum

¹ Non dixit, si filios educavit, si hospitio recepit. Sic tres Mss.

istam adlegit. Quid igitur? nonne plurimæ, dièr aliquis, cum vel post annum vicesimum incepissent, ad finem usque cum laude vixerunt, jugum tulerunt, et apostolicæ vitæ specimen ediderunt! an igitur, quæso, illas prohibebimus, et cum viduitatem servare velint, secundis nuptiis jungi cogemus? hocine dignum est apostoli consilio? quid igitur hæc sibi volunt? Attendite diligenter, dilectissimi, significationem dictionis. Non enim dixit, Vidua fiat non minor sexaginta annis, sed, *Vidua eligatur*: et rursus non dixit, Viduæ juniores ne eligantur, sed, *Juniores viduas evita* (1. Tim. 5. 11): sic enim ait ad Timotheum scribens. Nam quoniam detractionibus et maledictis multi facile sunt obnoxii, et linguas adversus Ecclesiæ præsules exacatas habent, volens rectorem a criminationum periculis vindicare, has leges præscribit, et ait: Tu evita, tu ne eligas. Si velit ipsa ultro ac sua sponte hæc amplecti, faciat: tu quidem ne adhuc admittas, ne forte dicant, Ille talis juniorem coegit, quæ nubere volebat, et domui præesse: propterea lapsa est, et supplantata. Tu illam ne eligas, ut si forte lapsa fuerit, tu a criminationibus sis immunis: si non fuerit lapsa, majori cum securitate conveniati tempore illam eligas. Quod si dicat, *Volo juniores viduas nubere, filios procreare* (1. Tim. 5. 14), audi quas juniores appellet, eas quæ cum luxuriatæ fuerint adversus Christum, nubere volunt, verbosas, curiosas, circumeuntes domos, loquentes quæ non oportet, quæ conversæ sunt post satanam. Neque enim cum simpliciter dixisset, *Volo juniores nubere*, tacuit, sed et quales juniores dicit, et earum lapsus enuntiat. Quos tandem lapsus? *Cum luxuriatæ fuerint, inquit, adversus Christum, nubere volunt, et otiosæ discent, et curiosæ, circumeuntes domos, loquentes quæ non oportet, et conversæ sunt (Ibid. v. 11. 15. 15).* Post quem autem? *Post satanam.* Quando igitur, postquam viduitatem sunt amplexæ, et omnem hæc ignominiam sustinere voluerunt, rursus nubere volunt, satius est priusquam peccato detineantur, et inita cum Christo pacta violent, ad hoc venire: quod si qua talis non fuerit, necessitatem secundarum nuptiarum non imponit.

4. Porro id verum esse, inde constat. Si enim hoc quasi lege sanxisset omnibus mulieribus, ut nubent, et domui præessent, superflue illa requisivisset, & filios educavit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subvenit, si omne opus bonum sectata est (Ib. v. 10): superflue quoque illud dicit, *Quæ fuerit unius viri uxor* (Ib. v. 9). Si enim viduas omnes juniores nubere jubes, quomodo poterit aliqua unius viri uxor esse? Itaque illas ejus spectat oratio. Ita facit et dum loquitur de congressu conjugali. Cum enim dixisset, *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis jejuniis et orationi, et iterum revertamini in idipsum* (1. Cor. 7. 5): ne legem esse ac præceptum existimes, causam adjicit, deinde dicens: *Ne tentet vos satanas. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium, propter incontinentiam vestram* (Ib. v. 6. 5). Quemadmodum

χήρα; πού τὴν προστασίαν ἐπιδεικνυται τὴν ἐαυτῆς, οὐ παρὰ ἄρχοντι καὶ βασιλεῖ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ παρ' αὐτῆ τῆ τῶν οὐρανῶν βασιλεῖ; πόσῃ δύνатаι καταλύσει ὄργην, καταλλάξαι τὴν Δεσπότην τοῖς ἀνάτα νενοσηκόσιν, ἐξαρπάσαι τιμωρίας ἀφορήτου, ψυχὴν βαφείσκν τῶ τῶν ἁμαρτημάτων βύπιν τῆς κηλίδος ἐκπλῦναι ἐκείνης, καὶ πρὸς τὴν ἄκραν ἀγαγεῖν καθαρῶτητα; Μὴ τοίνυν καταφρονῶμεν χήρας γυναϊκῶς, ἀλλὰ πᾶσαν περὶ αὐτὴν ἐπιμέλειαν ἐπιδειξώμεν. Προστάτις ἡμῶν ἐστὶν ἡ δυνατὸς χήρα.

Ἄξιον δὲ ἐπιστάντας ἰδεῖν, περὶ ποίας ἐνταῦθα χήρας φησί. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖναι χῆραι λέγονται, αἱ εἰς εὐτέλειαν ἐσχάτην καταπέσοιαι, καὶ ἐγγεγραμμένοι, καὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τρεφόμεναι χηρμάτων, καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων. Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, *τογγυσμός μετὰ τῶν Ἑλληνιστῶν, οὗτι παρθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν*. Οὐχ αὐταὶ δὲ μόνον χῆραι λέγονται, ἀλλὰ κἀκεῖναι, αἱ μηδενὸς μὲν δεόμεναι, ἀλλ' εὐπορίας ἀπολαύουσαι, καὶ οἰκίαις προστώσαι, τὸν δὲ ἄνδρα ἀποβλοῦσαι μόνον. Ἴδωμεν οὖν περὶ ποίας χήρας ἐνταῦθα φησὶ λέγων *Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλάττων ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα* ἄρα [313] περὶ τῆς δεομένης βοηθείας καὶ χρεῖαν ἔχουσας ἐξ ἐκκλησιαστικῶν τρέφεσθαι χηρμάτων, ἢ περὶ τῆς ἀνευδουῶς καὶ ἐν εὐπορίᾳ ζώσης; Εὐδὴλον ὅτι περὶ ταύτης. Περὶ μὲν γὰρ ἐκείνης ὅταν λέγῃ, τῆς λιμῶ διαφθειρομένης, οὐ χρόνον τίθησιν, οὐκ ἀκριβείαν ἀπαιτεῖ τρόπων· ἀλλ' ἀπλῶς, *Εἰ τις πιστὸς ἢ πιστῆ*, φησὶ, *χήρας ἔχει, ἐπαρκεῖτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρυσθῶ ἢ Ἐκκλησία*. Οὐκ εἶπεν, Ὅταν ἐξήκοντα ἐτῶν γένηται· οὐκ εἶπεν, *Εἰ ἐξενδοχῆσεν* α, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψῃ· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐνθα μὲν γὰρ ἂν πενίαν διορθῶσαι δεοί, οὐκ ἀναμένει χρόνον. Τί γὰρ εἰ πενήτῃσιν ἐτῶν οὐσα λιμῶ διαφθειροῦτο; τί δὲ ἐὰν ἐν νεότητι τὸ σῶμα ἀνάπηρος οὐσα τύχοι; καθευδεῖται ἢ ἀναμένουσα τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος; Ἄλλ' ἀπανθρωπίας τοῦτο ἐσχάτης. Διὰ τοῦτο, ὅταν μὲν λιμὸν παραμυθθασαῖαι δεοί, οὐδὲν περὶ χρόνων καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀκριβολογεῖται· ὅταν δὲ μὴ ἦ διορθῶσασθαι πενίαν, ἀλλὰ τιμὴν κατ' ἀξίαν χαρίσασθαι, εἰκότως τοσαύτην ποιεῖται τρόπων ἐξέτασιν.

γ. Καθάπερ γὰρ εἰσι παρθένων χοροὶ, οὕτω καὶ χηρῶν τὸ παλαιὸν ἦσαν χοροὶ, καὶ οὐκ ἐξῆν αὐταῖς ἀπλῶς εἰς τὰς χήρας ἐγγράφασθαι. Οὐ περὶ ἐκείνης οὖν λέγει τῆς ἐν πενίᾳ ζώσης καὶ δεομένης βοηθείας, ἀλλὰ περὶ ταύτης τῆς ἐλομένης χηρείαν. Τίνος δὲ ἐνεκεν καὶ ἐπὶ ταύτης ἀπαιτεῖ χρόνον; Οἶδεν ὅτι πυρὰ τίς ἐστὶν ἡ νεότης, καὶ πέλταρος κυμάτων γέμον καὶ πολλὰς ἔχον ἐπαναστάσεις. Ἐπειδὴν οὖν μέλλουσιν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀτέλειαν ἔχειν, καὶ ὡσπερ ἐν λαιμῆν διατρίβουσι τῶ γῆρα, τῶν ἐπιθυμιῶν αὐταῖς σθεθεῖσιν, μετὰ ἀδειας αὐτὰς εἰς τὸν χορὸν εἰσάγει τοῦτον. Τί οὖν, οὐχὶ πολλὰι, φησὶ, καὶ μετὰ εἰκοστὸν ἔτος ἀρξάμεναι μέχρι τέλους διέλαμψαν, καὶ τὸν ζυγὸν ἤνεγκαν, καὶ ἀποστολικὸν ἐπεδείξαντο βίον;

α Οὐκ εἶπεν. Εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενδοχῆ. Sic tres mss.
β Cod. 748 recte καθευδεῖται.

κωλύσομεν οὖν ἐκεῖνας, εἰπέ μοι, καὶ βουλομένας ἐν χηρείᾳ ζῆν ἀναγκάσομεν δευτέρως ὀμιλῆσαι γάμοις; καὶ πού τοῦτο ἄξιον ἀποστολικῆς γνώμης; τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, ἀγαπητοί, αὐτῇ τῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Οὐ γὰρ εἶπε, *Χήρα γινέσθω μὴ ἐλάττων ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα*, ἀλλὰ, *Χήρα καταλεγέσθω*· καὶ πάλιν οὐκ εἶπε, *Χῆραι νεώτεραι μὴ καταλεγέσθωσαν*, ἀλλὰ, *Τῆς νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ*· πρὸς γὰρ τὸν Τιμόθεον ταῦτα διαλέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων εὐχέριωτοι περὶ κακῆς εἰσὶ, καὶ τὰς γλώττας κατὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας προσώτων ἠκονήκασιν, βουλόμενοι ἐξαρπάσαι τὸν ἄρχοντα τῶν ἐγκλημάτων, τοτούς τίθησι τοὺς νόμους, καὶ φησὶ· Σὺ παραιτοῦ, καὶ σὺ μὴ κατάλεγε. Ἄν αὐτὴ βούληται οἰκοθεῖν καὶ παρ' ἐαυτῆς αἰρεῖσθαι ταῦτα, ποιεῖτω· σὺ μέντοι μὴ καταδέξῃ μηδέπω, ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι Νεωτέραν οὐσαν, γήμασθαι βουλομένην, οἰκίας προστήναι, ὃ δεῖνα κατηνάγκασε· διὰ τοῦτο ἔπεσε, καὶ ὑπεσκελίσθη. Σὺ μὴ καταλέξῃς αὐτήν, ἵνα, κἂν πέση, τῶν ἐγκλημάτων ἧς ἀπηλλαγμένος· κἂν μὴ πέση, μετὰ πλείονος ἀσφαλείας τῷ προσήκοντι καιρῷ καταλέξῃς. Εἰ δὲ λέγει, *Βούλομαι νεωτέρας χήρας γαμεῖν, τεκνοροεῖν*, ἄκουσον ποίας φησὶ νεωτέρας, τὰς μετὰ τὸ [314] καταστρηνιάσαι τοῦ Χριστοῦ βουλομένας γαμεῖν, τὰς φυλάρους, τὰς περιέρρους, τὰς περιερχομένας τὰς οἰκίας, τὰς λαλοῦσας τὰ μὴ δέοντα, τὰς ἐκτραπέσας ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ. Οὐ γὰρ εἰπὼν ἀπλῶς, *Βούλομαι νεωτέρας γαμεῖν*, ἐσίγησεν, ἀλλὰ λέγει καὶ ποίας νεωτέρας, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἐπεισι. Ποῖα πτώματα; *Ὅταν καταστρηνιάσωσι*, φησὶ, *τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖσθαι θέλουσι, καὶ ἀργαὶ μινθάουσι, καὶ περίεργοι, περιερχόμεναι τὰς οἰκίας, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα, καὶ ἐξετράπηον*. Τίνος ὀπίσω; *Τοῦ Σατανᾶ*. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὴν χηρείαν ἐλέσθαι, καὶ ταύτην πᾶσαν ὑπομείναι τὴν ἀσχημοσύνην, βούλονται γαμῆσαι πάλιν, βέλτιον πρὶν ἔχασθαι, καὶ τὰς πρὸς τὸν Χριστὸν καταπατήσαι συνθήκας, ἐπὶ τοῦτο ἐλθεῖν· ὡς εἰ μὴ τις εἴη τοιαύτη, οὐκ ἐπιτίθησιν ἀνάγκην γάμου δευτέρου.

δ. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, δῆλον ἐκεῖθεν. Εἰ γὰρ ὡς νόμον τοῦτο θέθεικε πάσαις ταῖς γυναῖξιν τὸ γαμεῖν καὶ οἰκοδεσποτεῖν, περιττῶς ἐκεῖνα ἀπῆται, *Εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψεν, εἰ θλιβομένης ἐπήρκεσεν, εἰ παρτὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐκνηκολούθησε*· περιττῶς κἀκεῖνὸ φησὶ τὸ, *Ἐνὸς ἀνδρὸς γεγονυῖα*. Εἰ γὰρ πάσας τὰς νεωτέρας κελυεῖς γαμεῖσθαι, πῶς δυησεται τις ἐνὸς ἀνδρὸς εἶναι γυνή; Ὡστε πρὸς ἐκεῖνας ὁ λόγος αὐτῶ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς συνουσίας τῆς κατὰ τὸν γάμον ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε*· ἵνα μὴ νομίξῃς τὸ πρᾶγμα νόμον εἶναι, προστίθησι τὴν αἰτίαν ὑπερον λέγων· *Ἴνα μὴ περιράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συνηγνώμην, οὐκ ἐπιταγήν, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν*. Ὡστε οὖν οὐ πᾶσιν ἐκεῖ ταῦτα διαλέγεται, ἀλλὰ

γ Cod. 748 ἠκόνησαν.

τοῖς ἀκρατεστέροις τῶν ἀνδρῶπων καὶ εὐαλότοις· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ταῖς εὐχειρώτοις τῶν γυναικῶν, καὶ μὴ δυναμέναις ἐνεγκεῖν τὸν μετὰ ἀκριθείας βίον τῆς χηρείας, ταύταις παραινεῖ καὶ συμβουλεύει δεύτερον ἐπεισάγειν νυμφίον. Ἡ γὰρ χηρεία διπλοῦν τι πρᾶγμα ἐστὶ. Τί ποτὲ ἐστὶ διπλοῦν; Ἐργῶν ἐπίδειξις ἀγαθῶν, καὶ τιμῆς ὑπεροχὴ μεγίστης. Καθάπερ οὖν καὶ ἡ ἀρχὴ διπλοῦν τι πρᾶγμα ἐστίν· ἔχει γὰρ καὶ ἔργα καὶ ἀξίωμα· ἀξίωμα μὲν ἀρχῆς ἢ ἐξουσία, καὶ ἡ παρὰ τῶν πολλῶν θεραπεία, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ἄρχοντα· ἔργα δὲ ἀρχῆς, τὸ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις, πωλύειν τοὺς ἀδικούντας, προεστάναι τῶν πόλεων, διανυκτερεῖν ἐν ταῖς κοιναῖς τῶν πραγμάτων φροντίσι, καὶ μυρία ἕτερα· οὕτω καὶ ἡ χηρεία καὶ ἀξίωμα ἐστὶ καὶ ἔργον· ἀξίωμα ἐστίν, αὐτὸ τὸ χῆρα ^a εἶναι, μέγιστον δὲ, ὡς ἀπεδείξαμεν ἔμπροσθεν· ἔργον ἐστὶ, εὐ μὴ δεύτερον ἐπεισάγειν ἄνδρα, ἀλλ' ἀρκεσθῆναι τῷ προτέρῳ, τὸ τεκνοτροφῆσαι, τὸ ξενοδοχῆσαι, τὸ ἀγίων πόδας νίψαι, τὸ θλιβομένοις ἐπαρκεῖσθαι, τὸ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπακολουθῆσαι. Ὁ τοῖνον Παῦλος περὶ αὐτῶν διαλεγόμενος, τὰ μὲν ἔργα τῆς χήρας ἀφίησιν αὐτὴν πάντα ἐπιτελεῖν· εἰς δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς χήρας, καὶ τὸν χορδὸν, καὶ τὴν τάξιν οὐκ ἀφίησιν αὐτὴν εἰσελθεῖν, εἰς ἃν ἐξηκοστὴν ἔτος παρέλθῃ, μονοουχὶ λέγων· [515] Ποιεῖτω μὲν τὰ τῆς χήρας ἔργα, τῆς δὲ τιμῆς ἀξιούσθω τότε, ὅταν πάντα ἐπίδειξαμένη καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου λοιπὸν ἀσφάλειαν ἔχη, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν, καὶ τὴν ἐξωθεν μαρτυρίαν. Μηδεὶς γυναιξὶ μόνον τὸν λόγον τοῦτον ἐπιτέθειον εἶναι νομίζετω. Καὶ γὰρ καὶ ἀνδράσιν ἐστὶ χρήσιμος, ἵνα καὶ αὐτοὶ στέργωσι τὰς ἑαυτῶν καὶ ἀπελθούσας, καὶ μὴ λεαίνας συγκατοικίζωσι τοῖς παιδίοις, μητρικάς ἐπεισάγοντες, καὶ τὴν ἀσφάλειαν τὴν ἑαυτῶν ἅπασαν ἀνατρέποντες.

ε'. Ταῦτα δὲ λέγομεν οὐχὶ νομοθετοῦντες δεύτερον ἀποστρέφεσθαι γάμον, ἀλλὰ παραινούντες καὶ συμβουλεύοντες μετὰ σωφροσύνης ἀρκεῖσθαι τῷ προτέρῳ. Ἐτερόν ἐστιν παραινεῖν καὶ συμβουλεύειν, ἕτερον νομοθετεῖν. Ὁ μὲν γὰρ παραινῶν καὶ συμβουλεύων, κύριον ἀφίησι τὸν ἀκούοντα τῆς τῶν συμβουλευομένων αἰρέσεως εἶναι· ὁ δὲ νομοθετῶν, ταύτην παραινέται ^b τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν. Ἄλλ' ἢ Ἐκκλησία οὐ νομοθετεῖ ταῦτα, ἀλλὰ παραινεῖ μόνον· καὶ γὰρ καὶ δεύτερον ἐπέτρψε γάμον ὁ Παῦλος, οὕτως εἰπὼν· *Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ἢ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρη ἐστὶν ὑπὲρ θελῆι γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ· μακαριώτερον δὲ ἐστίν, ἐὰν οὕτω μένη.* Ὡσπερ οὖν καλὸν μὲν ὁ γάμος, κρείσσων δὲ ἡ παρθενία· οὕτω καλὸν μὲν καὶ ὁ δεύτερος γάμος, κρείσσων δὲ αὐτοῦ ὁ πρῶτος καὶ μόνος. Οὐ τοῖνον ἐκβάλλομεν δεύτερον γάμον, οὐδὲ νομοθετοῦμεν ταῦτα, ἀλλὰ παραινῶμεν, εἰ τις δύναται σωφρονεῖν, ἐπὶ τῷ προτέρῳ μένειν. Παραινῶμεν δὲ καὶ συμβουλεύομεν καὶ δι' αὐτὴν τῆς οἰκίας τὴν ἀσφάλειαν· μάχης γὰρ πολλάκις καὶ πολέμου καθημερινῶν ὁ δεύτερος γάμος ἀρχὴ καὶ πρόφασις γέγονε. Πολλάκις γοῦν ἀνὴρ ἐπὶ τραπέζης καθήμενος, τῆς προτέρας γυναικὸς ἀναμνησθεὶς ἐπὶ τῆς δευτέρας, ἐδάκρυεν ἡρέμα· ἢ δὲ εὐθέως ἠγρίανε, καὶ καθάπερ θηρίον ἐπεπῆδησε, τῆς φιλοστοργίας

^a Allii χήραν.

^b Cod. 748 παραιρεῖται, alius παραινέται.

αὐτὸν τῆς πρὸς ἐκεῖνην ἀπαιτούσα δίκην· καὶ ἐπιπέσει τὴν ἀπελθούσαν θελήσῃ, γίνεται πολέμου καὶ μάχης πρόφασις ἢ τῶν ἐγκωμίων ὑπόθεσις. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐχθροὺς ἀπελθόντας σπενδόμεθα, καὶ μετὰ τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς καταλόμπην ἔχθραν· ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν τὸναντίον ἄπαν. Ἦν γὰρ οὐκ εἶδεν, ἦς οὐκ ἤκουσε, παρ' ἧς οὐδὲν ἔπαθε δεινὸν, ταύτην μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται, καὶ οὐδὲ ὁ θάνατος τὸ μῖσος σθένυσι. Τίς εἶδε, τίς ἤκουσε ζηλοτυπούμενην κόριν, καὶ πολεμουμένην τέφραν;

ς'. Ἄλλ' οὐ μέχρι τούτου τὸ δεινόν· ἀλλὰ καὶ γίνονται παῖδες ἐκ τῆς δευτέρας, καὶ μὴ γίνονται, πόλεμος πάλιν καὶ μάχη. Μὴ γενομένων μὲν γὰρ ἄνδρα μειζόνως, καὶ διὰ τοῦτο, καθάπερ πολεμῶν καὶ τὰ μέγιστα ἡδικοχότας τοὺς τῆς προτέρας ἔρη, διὰ τῆς ἐκεῖνων ζωῆς τῆς οἰκίας ἀπαιδίας σαφειάν λαμβάνουσα αἰσθῆσιν. Ἄν δὲ γίνονται, πάλιν οὐκ ἔλαττον τὸ δεινόν. Ὁ μὲν γὰρ ἀνὴρ πολλάκις φιλοστόργως πρὸς τὴν ἀπελθούσαν διαχειόμενος ἐνέχεται τούτων, φίλων τε ἰμοῦ καὶ ἐλευθέρων τῆς ὀφειλίας [516] αὐτοῦ· ἐκεῖνη δὲ πανταχοῦ τοὺς αἰεὶ προτιμᾶσθαι βούλεται, καὶ οὐδὲ ἐν ἀδελφῶν τάξει, ἀλλ' ἐν οἰκετῶν ἀπερβριμμένων εἶναι βούλεται αὐτοῦ· ἄπερ ἅπαντα οἰκίαν ἀνατρέψαι δύναται· ἂν, καὶ τῷ γεγαμηκότι ποιῆσαι τὸν βίον ἀδίωτον. Διὰ ταῦτα παραινῶμεν, εἰ δυνατόν, σωφρονεῖν, στέργειν τῷ προτέρῳ γάμῳ, καὶ μήτε νυμφίους τὰς γυναῖκας, μήτε γυναῖκας τοὺς ἄνδρας ἐπεισάγειν, ὥστε μήτην οἰκίαν ἀνατρέπεσθαι πάσαν.

Τίνος δὲ ἔνεκεν περὶ χηρείας διαλεγόμενος, οὐκ ἤρξασθαι τῷ προτέρῳ μόνῳ, τῷ εἰπεῖν, Ἐνός ἀνδρὸς γυνή; Ἴνα μάθῃς, ὅτι χήραν ποιεῖ οὐ τὸ μὴ γαμῆσαι δεύτερον μόνον ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ κομᾶν ἐν ἐργῶ ἀγαθοῖς, ἐν ἐλεημοσύνῃ καὶ φιλανθρωπείᾳ, καὶ ταῖς τῶν ξένων θεραπαταῖς. Εἰ γὰρ τὰς παρθένους οὐδὲν ὠφέλησεν ἡ παρθενία (καίτοι πολλῶ μείζων χηρεία ἢ παρθενία), ἀλλ' ἀπῆλθον, σθεσθέντος αὐταῖς αὐτοῦ πυρὸς τῶν λαμπάδων, ἠτιμωμέναι, ἐπειδὴ τὸν ἐπὶ τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης οὐκ ἔσχον ἐπιδειξάσαι καρπὸν, πολλῶ μᾶλλον αἰ χῆραι. Ἐκείνη γοῦν ἀκούσας τῆς παραβολῆς ὁ Παῦλος, καὶ σθεσμένος ὑπὲρ τούτων, πολλὴν ὑπὲρ τοῦ ^c πράγματι ποιεῖται τὴν ἀκριβολογίαν, ἵνα μὴ τῇ μονογαμίᾳ θάρβοῦσαι τῆς λοιπῆς ἀρετῆς καταμελήσῃσι· διὰ τοῦτο φησιν, Ἐν ἔργοις κυλοῖς μαρτυρουμένη· ὡσπερ γὰρ καλὸν ἡ παρθενία, χωρὶς δὲ τῶν κατὰ ἀκαρπος γέγονε, καὶ τοῦ νυμφώνος ἀπέκλεισεν· οὕτω καλὸν ἡ χηρεία, χωρὶς δὲ τῆς λοιπῆς ἀρετῆς μάταιόν ἐστὶ καὶ περιττόν. Διὰ τοῦτο οὐ μέχρι τοῦ μὴ δεύτερον ἐπεισάγειν ἄνδρα τὴν παραινέσιν ἐστῆσαν ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλῶ πλείονα καὶ μείζονα ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς χήρας. Καὶ καθάπερ οἱ τοῖς στρατιώταις καταλέγοντας σώματος ζητούσιν εὐξίαν, οὕτω καὶ οὗτος εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ στρατόπεδον εἰσὶν καταλέγων, ψυχῆς εὐξίαν ἐξήτησε καὶ εὐνοίαν καὶ τὴν ἐν ἅπασιν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις σπουδὴν, οὕτω λέγων· *Εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρασεν.*

^c Allii πολλὴν ἐπὶ τοῦ.

r non omnibus illic ista loquitur, sed iis qui inter
ines incontinentiores sunt, et facile capi possunt:
tiam hoc loco mulieres expugnatae faciles, et quae
ita facile perferre possunt exactam in viduitate
di rationem, hortatur, et consulit, ut alterum
n introducant. Est enim res quaedam duplex vis.
s. Quid hoc est tandem duplex? Bonorum ope-
specimen, et honoris summi fastigium. Ut igitur
tiam res quaedam duplex magistratus: habet
et opera et dignitatem; dignitas quidem magi-
us est potestas, et cultus qui a vulgo exhibetur,
sum esse magistratum; opera vero magistratus
injuria affectis succurrere, inferentes injuriam
re-cere, urbibus praesesse, in communibus reipu-
curis excubando pernoctare, et reliqua innu-
: sic et viduitas et dignitas est et opus: maxima
est viduam esse, ut ante demonstravimus; sed
est secundum maritum sibi non adsciscere, sed
i esse contentam, filios educare, hospitio reci-
pedes sanctorum lavare, tribulationem patien-
subministrare, omne opus bonum sectari. Itaque
us de illis loquens opera quidem omnia viduae
illam perferre: ad dignitatem autem viduae, ac
m, et ordinem illam provehi non sinit, donec
sesimus annus praeterierit, quasi dicat: Opera qui-
viduae faciat, dignitatem vero tum obtineat, cum
manibus perfectis securitatem beneficio temporis
nita fuerit, et ex operibus demonstrationem ac
nonium externum. Nemo solis mulieribus arbi-
r orationem convenire. Nam et viris prodest, ut
si defunctis uxoribus suis contenti sint, neque
t cum liberis suis laenas habitare, dum novercas
ducunt, et suam omnem securitatem evertunt.

*Cohortatur ad monogamiam, nec damnat secun-
nuptias.* — Haec autem a nobis dicuntur, non ut
idas aversari nuptias praecipiamus; sed ut horte-
et consulamus, prioribus esse contentos. Aliud
dhortari, aliud praecipere. Nam qui adhortatur et
ulit, in arbitrio ac potestate relinquit auditoris,
sed consulatur eligat: qui vero praecipit, hanc
tatem ejusmodi non permittit. At Ecclesia ista
praecipit, sed hortatur solum: siquidem secundas
t nuptias permisit Paulus cum ita dixit: *Mulier
ita est legi, quanto tempore vir ejus vivit: quod si
ierit vir ejus, libera est, cui vult nubat, tantum in
ino. Reatior est autem si sic permanserit* (1. Cor.
l. 40). Ut igitur bonum est conjugium, sed melior
irginitas: ita bonum quidem est secundum con-
ium, sed melius est primum et solum. Non igitur
gium secundum rejicimus, neque haec praecipi-
t, sed cohortamur, ut si quis castitatem servare
it, sit priori contentus. Cohortamur autem et
ulimus ad stabilendam domus securitatem: saepe
que secundae nuptiae quotidianarum et pugnarum
ontentionum initium et occasionem attulerunt.
e multoties evenit, ut assidens mensae maritus
ris uxoris recordatus, leniter fleat: at illa con-
m exardescit, et tamquam fera insilit, et sui in
n amoris ab eo poenas exigit. Quod si voluerit

laudare defunctam, tum contentio et pugnae occasio
ex laudibus illius offertur. Ac defunctis quidem ini-
micis reconciliamur, eodemque sine vita illorum et
nostrum in illos odium terminatur: in uxoribus
autem contrarium penitus evenit. Quam enim non
vidit, quam non audivit, a qua nihil est mali passa,
hanc odio prosequitur et aversatur, ac ne mors qui-
dem odium exstinguit. Quis umquam vidit, quis au-
divit zelotypiam in pulverem, pugnam cum cinere
susceptam?

6. Sed non eousque tantum progreditur malum:
qui etiam sive ex secunda nati sint liberi, sive non
sint nati, pugna rursus et contentio exoritur. Nam si
nati non sint, majori merore conficitur, et hac de
causa natos ex priori tamquam hostes, et a quibus
maximis sit affecta injuriis, intuetur, dum ex illorum
vita sterilitatis suae sensum capit majorem. Si vero
nati sint, rursus nihilo minus malum est. Siquidem
maritus saepenumero bene affectus erga defunctam
hos amplectitur, et amore simul ac misericordia in
illos propter orbitatem commovetur: at illa suos ubi-
que praeferrere vult, ac nec fratrum illos haberi loco,
sed aljectorum famulorum: quae omnia domum pos-
sunt subvertere, ac vitam marito acerbam et infestam
reddere. Propterea ad servandam castitatem adhor-
tamur, si fieri possit, et ut priori conjugio contenti
sitis, et neque mariti uxores, neque uxores maritos
adsciscant, ne domum suam omnem susque deque
vertant.

Virginitas sine virtutibus aliis non prodest. — Cur
autem cum de viduitate dissereret, priori solo con-
tentus non fuit, cum dixit, *Unius viri uxor?* Ut in-
telligas id viduam non facere, si secundo marito solum
utcumque non nubat, sed si bonis operibus, elemo-
syna, benignitate, atque officiis erga peregrinos abun-
det. Nam si virginibus nihil profuit virginitas (*Matth.*
25) (tametsi multo major est viduitate virginitas),
sed cum in lampadibus illarum ignis esset extinctus,
ignominia affectae recesserunt, quoniam benignitatis
et elemosynae fructum exhibere minime valuerunt,
multo magis viduae. Certe cum illam parabolam au-
disset Paulus, et istarum causa timeret, exquisite ad-
modum rem examinat, ne forte propter unicum matri-
monium sibi confidentes reliquas virtutes negligerent.
Propterea dicit, *In operibus bonis testimonium habens*
(1. Tim. 5. 10). Ut enim bonum est virginitas, absque
caeteris autem infructuosa sit, et a conclavi sponsi
excludit: sic et viduitas bonum est, sed sine virtuti-
bus caeteris vana res est et superflua. Propterea Pau-
lus dum cohortatur, non eousque solum progreditur,
ut non esse superinducendum secundum maritum su-
sudeat, sed et alia plura et majora requirit a vidua. Et
quemadmodum ii, qui militum delectum habent, cor-
poris bonam habitudinem requirunt: ita hic, qui ad
exercitum Christi hanc deligit, bonam animae habitu-
dinem requisivit, et fortitudinem, et in omnibus bonis
operibus studium, ita dicens: *Si filios educavit, si ho-
spitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem
patientibus subministravit, si omne opus bonum sectata*

ea. Etenim unumquodque istorum nudum quidem esse nomen videtur, sed multam in seipso vitam continet.

7. *Viduae in educandis liberis laus.* — Ac si videtur, primum excusamus, quod ille primo loco posuit: *Si filios educavit.* Educationem enim innuit non hanc simplicem, quam vulgus censet, dum fame confectos liberos non negligimus: hoc enim ne ipsa quidem naturae necessitas umquam omitti permittet: quo fit ut neque mandatis hac de causa sit opus et legibus, ut suam prolem educant viduae; sed justitiae curam, educationem cum pietate hoc loco intelligit: quod alioquin ea, quae hoc pacto non educant, parricidae potius sint, quam matres. Hoc non ad mulieres tantum a me dictum est, sed etiam ad viros. Siquidem multi patres, ut bonus equus filio obveniret, et ut reses magnificae, et praedium magni pretii, cuncta faciunt atque moluntur: ut autem anima ejus bona fiat, et pium propositum, nullius pensi habent. Et hoc est quod totum mundum subvertit, quod nostros liberos non curemus, et possessionum opumque ipsorum curam geramus, sed ipsorum animam negligamus, et extremae demeritiae facinus admittamus. Nam possessiones quidem sint licet multae ac sumptuosae, si probus non sit ac studiosus, qui cum virtute possit eas administrare, omnes cum ipso peribunt et evanescent, ac summum possessori damnum inferent: sin autem generosa fuerit et sapiens anima, licet nihil intus sit in promptuariis reconditum, omnium bona tuto poterit retinere. Illud igitur spectandum est, non quo pacto argento et auro, et rebus ejusmodi locupletes eos reddamus, sed quo pacto pietate ac temperantia, virtutumque acquisitione ditissimi omnium fiant: quo pacto fiat, ut multis non indigeant, ut res saeculi hujus et novas cupiditates non tanti faciant. Et ingressus eorum et egressus diligenter et curiose considerandus est, quibuscum versentur, qui familiares illis sint, cum intelligamus, si haec a nobis neglecta fuerint, nullam nos a Deo veniam impetraturos. Nam si cum aliorum curam non gesserimus, poenae a nobis exiguntur (*Nemo enim quod suum est, quaerat*, inquit apostolus, *sed quod alterius*) (1. Cor. 10. 24), quanto magis si liberorum curam non gesserimus? Nonne ipsum in tuis aedibus ab initio collocavi, inquit? nonne te praecceptorem, praefectum et curatorem et judicem illi te praefeci? omnem in illum potestatem in manus tuas transtuli? Tenerum adhuc conformandum ac fingendum commisi: qua venia dignus eris si reluctantem illum neglexeris? Quid enim dicere poteris? Refrenatu difficilem et asperum illum esse? At haec ab initio praevideri oportuit, et quando freno cohiberi poterat, cum juvenis admodum esset, eum diligenter frenari, et officio suo fungi assuescere, informari, morbis ejus animae remedium adhiberi. Quando facillior erat agricolatio, tum resecaeri spinas oportuit, quando, cum tenera esset aetas, facilius evelebantur, neque passiones neglectae, et auctae, expugnatae difficiles evasissent. Idcirco dicit: *Curva a pueritia cervicem ejus* (Eccli. 7. 25), quando facillime potest corrigi,

Neque vero praecipit tantum, sed et ipse tecum operi aggreditur. Quo tandem pacto? *Qui maledixit patri vel matri*, inquit, *morte percat* (Exod. 21. 17). Vides quantum illis timorem incusserit? quantum formidinem objecerit? quam potenti imperio pollere te voluerit? Quam nos igitur excusationem obtendere poterimus, cum ipse quidem, si nos afficiamur injuria, ne vite quidem parcat ipsorum: nos autem, si ab illis Deo inferatur injuria, ne succensere quidem illis velimus? Ego nec occidere illum recuso, qui te afficit injuria: tu vero ne verbis quidem illum constare dignaris, inquit, a quo leges merae violantur. Nam haec venia digna? Vides affici contumelia Creatorem, nec indignaris, neque terres, nec reprehendis, praesertim cum intelligas hoc a Deo fuisse prohibitum, non quod ille quidpiam detrimenti patiatur, qui contumeliam accepit (neque enim Numen interitum et obnoxium), sed propter salutem ipsius? Qui certe inique se gerit in Deum et stolide, multo magis in patrem suum et in suam ipsius animam contumeliosus et insolens esse poterit.

8. Ne igitur contemnamus, cum sciamus fore, ut si erga Deum recte se gesserint, etiam in iis quae ad hanc vitam pertinent celebres sint et illustres. Quod enim vitam cum virtute modestiaeque traducit, cum omnes reverentur et colunt, sit licet omnium pauperissimus, sicut improbum ac depravatum aversantur et odio prosequuntur omnes, licet opibus multis circumfluat. Neque solum caeteris hominibus venerandus erit, sed tibi ejus parenti erit carior, cum praeter naturam nihilo minorem habeat occasionem amoris, ipsam virtutem: neque vero solum carior, sed et utilior erit tibi dum colet, dum inserviet, dum in senectute sustentabit. Ut enim qui sunt in Deum injuri et ingrati, etiam parentes aspernantur: ita qui sunt Conditores colunt, ingentem genitoribus suis honorem deferunt. Ut igitur et apud Deum et apud homines bene audias, tibi quoque vitam jucundam facias, ac futuris poenis libereris, omni ipsum studio colendum eos quidem qui liberorum curam non gesserint, tamen etsi caeteroquin modesti fuerint atque moderati, ob istud peccatum poenas gravissimas luituros, ex vobis constabit historia, quam narabo.

Heli pater nimis indulgens. — Sacerdos fuit quidem apud Judaeos caeteroquin modestus, ac lenis, Heli nomine. Huic igitur Heli duo fuerunt liberi, qui ad summum improbitatis fastigium pervenerat: illis autem non reprimebat ille, nec prohibebat: imo vero reprimebat ille quidem, atque prohibebat, sed non tanta cum diligentia et vehementia, quanta opus fuit (1. Reg. 2. 11). Cum enim flagris cardere debuisset, domo paterna ejicere, omnem correctionis modum adhibere, cohortabatur solum et consulebat ita dicens: *Ne, filii, ne ita faciatis: quoniam non bonum est, quam audio de vobis* (1. Reg. 2. 24). Quid nisi Deum injuria affecerunt, et filios appellas? Conditores ignorarunt, et tu propinquitatem illorum agnoscis? Propterea dicit, cum non admonuisse illos: admonitio enim est si non uterentur coram illis

ἐν τῇ ἐργῳ ἀγαθῷ ἐπικολούθησε. Τούτων γὰρ ἓν δοκεῖ μὲν εἶναι ῥῆμα ψιλόν, πολλὴν δὲ ἐν ἑαυτῷ συνέχει τὴν ζωὴν.

Καὶ εἰ δοκεῖ, πρῶτον, ἐξετάσωμεν ὃ πρῶτον αὐτὸς ἔειπεν. *Εἰ ἐτεκνοτρόφῃσιν*. Τροφὴν γὰρ ἐνταῦθα οὐ ταύτην τὴν ψιλὴν καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑμῖν, τὸ μὴ λιμῶ φθειρομένους περιτεθεῖν τοῖς ἑαυτῶν· τοῦτο γὰρ οὐδὲ αὐτὴ τῆς φύσεως ἡ ἀνάγκη ἐπαρμεληθῆναι ποτε· ὅθεν οὐδὲ προσταγμάτων πρὸς τούτου χρεῖα καὶ νόμων, ἵνα τὰ ἔκγονα ἴσιν αἱ χῆραι· ἀλλὰ τὴν τῆς δικαιοσύνης ἐπιμέτην ἀνατροφὴν τὴν μετ' εὐλαβείας ἐνταῦθα φησὶ αἱ γὰρ μὴ οὕτω τρέφουσαι, παιδοκτόνοι μάλιστα ἢ μητέρες. Τοῦτο οὐ πρὸς γυναῖκας μόνον ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνδρας. Καὶ γὰρ πολλοὶ πολλὰν ἑαυτῶν πατέρων, ὅπως μὲν ἵππος γένοιτο καλὸς τῶν καὶ ὅπως οἶκλα λαμπρὰ, καὶ ὅπως πολυτελεῖς πάντα ποιούσι καὶ πραγματεύονται· ὅπως δὲ ψυχὴ γένοιτο καλὴ καὶ προαίρεσις εὐσεβῆς, ἔχουσι λόγον. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ τὴν οἰκουμένην ἀνατρέπει πᾶσαν, ὅτι τῶν οἰκείων ἀμελείαν, καὶ τῶν μὲν κτημάτων αὐτῶν ἐπιμέλειαν, τῆς δὲ ψυχῆς αὐτῶν καταφρονουμένων, ἐσχάτοιας πράγμα ὑπομένοντες. Τὰ μὲν γὰρ κτήματα πολλὰ ἢ καὶ πολυτελεῖ, τοῦ δυναμένου μετ' αὐτῶν οἰκονομεῖν οὐκ ἔντος σπουδαίου, πάντα τὰ καὶ οἰκίῃσιν μετ' αὐτοῦ, καὶ βλάβη γίνεται ἐν ἐνέγκοις· τῶν κεκτημένων· ἀνδρῶν δὲ ἡ ψυχὴ γεννῆται καὶ φιλόσοφος, κἂν μηδὲν ἔνδον ἔχον ἢ, τὰ πάντων δυνήσεται μετὰ ἀδείας συκοφαντεῖν, οὐχ ὅπως αὐτοὺς πλουσίους ὑπὲρ καὶ χρυσίῳ καὶ τοῖς τοιοῦτοις ποιήσωμεν, ὡς ἐν εὐλαβείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ καὶ κτήσεται τῆς πάντων γένοιτο· ἂν εὐπορώτατοι· ὅπως μὴ δέονται, ὅπως μὴ περὶ τὰ βωπτικά καὶ τὰς ἐκτὸς ἐπιθυμίας ὡσιν ἐπιοτημένοι. Καὶ τὰς εἰσπραξιῶν, καὶ τὰς ἐξόδους μετ' ἀκριβείας περὶ εὐλαβείας, τὰς διατριβὰς, τὰς συνουσίας, ὅτι τοῦτον ἀμελοῦμένων, οὐδεμίαν ἔξομεν ἢ Θεῷ συγγνώμην. Εἰ γὰρ τῆς τῶν ἄλλων ἐξ ἀπαιτούμεθα τὰς εὐθύναις (*Ἐκαστος γὰρ ἑαυτοῦ ζητεῖτω*, φησὶν, ἀλλὰ τὸ τοῦ πληροῦς μᾶλλον τῆς τῶν παίδων; Οὐ κατ' ἐκείνους ἴσιν, αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς; ἐπέστησα δὲ σε αὐτῶν ἑαυτῶν καὶ προστάτην καὶ κηδεμόνα καὶ ἄρχοντα; ἡσυχίαν αὐτοῦ πᾶσαν φέρων εἰς τὰς σὰς ἐνέθηκα; Ἄπαλόν ὄντα διαπλάττειν ἐκέλευσα, καὶ εἰν· ποῖαν ἂν ἔχῃς συγγνώμην, εἰ περιβόεις ἐποσκρῆθησαντα; Τί γὰρ ἂν εἴποις; ὅτι δυσχερῆ καὶ τραχύς; Ἄλλ' ἐξ ἀρχῆς ἔδει ταῦτα ἴσιν, ὅτε εὐθύμιος ἦν, καὶ κομιδῆ νέος, χαλῆς ἀκριβείας, ἐθίζειν πρὸς τὰ δέοντα, ρυθμιολάζειν αὐτοῦ τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς. Ὅτε τέρα ἢ ἐργασία, τότε τὰς ἀκάνθας ἐκτέμνειν ἐ ἀπαλωτέρας οὐσίας τῆς ἡλικίας εὐκολώτερον ἴσιν, καὶ οὐκ ἂν ἀμελούμενα τὰ πάθη, καὶ μέγα, δυσκατέρπαστα γέγονε. Διὰ τοῦτό φησι, *ἢ ἐκ νεότητος τὸν τράχηλον αὐτοῦ, ὅτε τέρα γένοιτο*· ἂν ἡ παιδαγωγία. Οὐκ ἐπιτάττει

δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς συνεφέπεται σοὶ τοῦ ἔργου. Καὶ πῶς, καὶ τίνι τρόπῳ; Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, φησὶ, *θανάτῳ τελευτάτω*. Ὁρᾷ πόσον αὐτοῖς ἐπέστησε φόβον; πόσον ἐπετείχισεν ἀγωνίαν; πῶς δυνατὴν σου τὴν ἀρχὴν ἐποίησε; Τίνα οὖν ἀπολογίαν ἔχοιμεν ἂν εἴπειν, ὅταν αὐτὸς μὲν, ἐπειδὴν ἡμεῖς ὑβρίζομεθα, μηδὲ τῆς ζωῆς αὐτῶν φείδεται· ἡμεῖς δὲ, ὑβριζομένου τοῦ Θεοῦ παρ' αὐτῶν, μηδὲ ἀγανακτεῖν αὐτοῖς ὑπομένωμεν; Ἐγὼ, φησὶν, οὐδὲ ἀποκτεῖναι παραιτούμαι τὸν ὑβρίζοντά σε· σὺ δὲ οὐδὲ ῥήματι λυπεῖν ἀνέχη, φησὶ, τὸν τοῖς ἑμοῖς καταπατοῦντα νόμους. Καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Ὁρᾷ αὐτὸν ὑβρίζοντα εἰς τὸν πεποιηκότα, καὶ οὐ δυσχεραίνεις, εἰπέ μοι, οὐδὲ φοβείσαι καὶ ἐπιτιμᾷς, καὶ ταῦτα εἰδὼς, ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐκώλυεν, οὐκ ἐπειδὴ βλάβη [318] τις εἰς ὑβριζόμενον γίνεται (ἀνώλεθρον γὰρ τὸ Θεῖον), ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας; Ὁ γὰρ περὶ τὸν Θεὸν ἀγνώμων γενόμενος καὶ ἀνάισθητος, πολλῶ μᾶλλον εἰς τὸν γεγεννηκότα, καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐμπαροινῆσαι δυνήσεται.

ἢ. Μὴ τοῖνον ἀμελῶμεν, εἰδότες ὅτι τῶν κατὰ Θεὸν αὐτοῖς εὖ διακειμένων, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἔσονται εὐδόκιμοι καὶ λαμπροί. Τὸν γὰρ ἀρετῆ συζῶντα καὶ ἐπιεικῆ πάντες αἰδοῦνται καὶ τιμῶσι, κἂν ἀπάντων πενέστερος ἢ, ὥσπερ οὖν τὸν πονηρὸν καὶ διεστραμμένον ἀποστρέφουσι καὶ μισοῦσιν ἅπαντες, κἂν εὐπορίαν ἢ κεκτημένος πολλήν. Οὐ τοῖς ἄλλοις δὲ μόνον ἀνθρώποις ἔσται αἰδέσιμος, ἀλλὰ καὶ σοὶ τῶν γεγεννηκότων ποθεινότερος, πλην τῆς φύσεως οὐκ ἐλάττωνα ἑτέραν ὑπόθεσιν ἔχων πρὸς τὸ φιλεῖσθαι τὴν ἀρετὴν· οὐ ποθεινότερος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ χρησιμώτερος ἔσται σοὶ θεραπεύων, δουλεύων, γηροκομῶν. Ὅσπερ γὰρ οἱ περὶ τὸν Θεὸν ἀγνώμονες καὶ τῶν γεγεννηκότων καταφρονούσιν· οὕτως οἱ τὸν πεποιηκότα θεραπεύοντες, ἐν πολλῇ καὶ τοῖς γεγεννηκότας ἔχουσι τῇ τιμῇ. Ἴνα οὖν καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρὰ ἀνθρώποις εὐδοκίμη, καὶ σοὶ τὴν ζωὴν ἡδέϊαν ποιῇ, καὶ τῆς μελλούσης ἀπαλλάττη κολάσεως, πᾶσαν ἐπιδείκνυσο περὶ αὐτὸν τὴν σπουδὴν. Ὅτι γὰρ οἱ τῶν παίδων ἀμελοῦντες, κἂν ἄλλα ὡσιν ἐπιεικῆς καὶ μέτριοι, διὰ ταύτην τὴν ἁμαρτίαν τὴν ἐσχάτην ὑποστήσονται δίκην, ἱστορίαν σοὶ τινα διηγήσομαι παραπάνω.

Ἰερεὺς τις ἦν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπιεικῆς τὰ ἄλλα καὶ μέτριος. Ἦλεῖ τῶν ὀνόματι. Ἦν οὖν οὕτω; Ἦλεῖ δύο παῖδας ἔχων· εἰς ἔσχατον πονηρίας ἐληλακότας· οὐ κατεῖχε δὲ, οὐδὲ ἐκώλυε· μᾶλλον δὲ κατεῖχε μὲν καὶ ἐκώλυεν, οὐ μετὰ τῆς προσηκούσης δὲ ἀκριβείας καὶ σφοδρότητος. Δέον γὰρ μαστιγῶσαι, τῆς πατρῴας ἐκβαλεῖν οἰκίας, πάντα ἐπιδείξασθαι διορθώσεως τρόπον, παρῆνει καὶ συνεβούλευε μόνον, οὕτω λέγων· *Μὴ, τέκνα, μὴ ποιεῖτε οὕτως· ὅτι οὐκ ἀγαθὴ ἡ ἀκοή, ἢν ἐγὼ ἀκούω περὶ ὑμῶν*. Τί λέγει; τὸν δεσπότην ὑβρισαν, καὶ τέκνα καλεῖς; ἠγνόησαν τὸν πεποιηκότα, καὶ σὺ ἐπιγινώσκεις αὐτῶν τὴν συγγένειαν; Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι οὐκ ἐνοθεῖται αὐτούς· νοθεσία γὰρ ἐστίν, οὐκ ἂν ἀπλῶς συμβουλεύσωμεν, ἀλλ' ἂν σφοδρότερον καὶ τομῶ-

l. 719 μετὰ τοῦ καὶ βλ. ἔ. ἐνεργεῖν.

τερον και ὄσσην ἢ τοῦ τραύματος ἀπαιτεῖ σηπεδόν, τοσαύτην ἐπαγάγωμεν τὴν πληγὴν. Οὐ τοίνυν ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν, οὐδὲ τὸν παρεῖναι μόνον, ἀλλὰ και πολὺν ἐπιτειχίσαι δεῖ τὸν φόβον, ὥστε τὴν τῆς νεότητος περικόψαι βραθυμίαν. Ἐπεὶ οὖν παρήκει μὲν, οὐ παρήκει δὲ ὡς ἔδει, τοὺς πολεμίοις αὐτοὺς ἐξέδωκε, και μάχης γενομένης, ἔπεσον ἐπὶ τῆς παρατάξεως, και τὴν ἀγγελίαν οὐκ ἐνεγκῶν, πεσῶν συνετριβὴ και αὐτὸς και ἀπέθανεν. Ὅρξες οἱ δικαίως εἶπον, ὅτι και παιδοκτόνοι οἱ πατέρες εἰσίν, οἱ μὴ σφοδρῶς τοῖς αὐτῶν κεχρημένοι παισὶ βραθυμοῦσι, μηδὲ τὴν κατὰ θεὸν ἀπαιτοῦντες αὐτοὺς εὐλάβειαν; Οὕτω γοῦν ὁ Ἥλει παιδοκτόνος ἐγένετο. Εἰ γὰρ οἱ πολέμοιοι κατέσφαξαν αὐτοῦ τοὺς υἱοὺς, ἀλλὰ τῆς σφαγῆς οὗτος αἴτιος ἐγένετο, διὰ τῆς περὶ αὐτοὺς βραθυμίας ἀποστήσας [319] τοῦ θεοῦ τὴν βοήθειαν, και γυμνοὺς και ἐρήμους δειξας τοῖς βουλομένοις αὐτοὺς ἀνελεῖν. Οὐκ ἐκείνους δὲ μόνον, ἀλλὰ και ἐκείνους προσαπέλευσε.

Ὁ. Τούτου δὴ πολλοὶ και τῶν νῦν πατέρων πάσχουσιν· οὐ βουλόμενοι μαστιγῆσαι, οὐδὲ ἐπιτιμῆσαι βήμασιν, οὐδὲ λυπησάι τοὺς ἑαυτῶν υἱοὺς ἀτάκτως ζῶντας και παρανόμως, πολλὰκις εἶδον ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις ἀλόντας, εἰς δικαστήριον ἀραπαγέντας, ὑπὸ δημίων ἀποτμηθέντας. Ὅταν γὰρ σὺ μὴ παιδεύσης, ὅταν σὺ μὴ σωφρονίσσης, μιαινοῖς ἀνθρώποις και διεσθαρμένοις σαυτὸν ἀναμίξας, και κοινωήσας τῆς πονηρίας αὐτοῖς, ὑπὸ τοῖς κοινοῖς ἄγονται νόμοις και κολάζονται πάντων ὀρώντων· και μετὰ τῆς συμφορᾶς μείζων ἡ αἰσχὺν ἔχεται, δακτυλοδεικτούντων ἀπάντων τὸν πατέρα μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτήν, και ἄδατον αὐτῷ ποιούντων τὴν ὄγοράν. Ποίους γὰρ ὀφθαλμοῖς ἀντιβλέψαι δύνησεται τοῖς ἀπαντῶσιν αὐτῷ μετὰ τὴν τοιαύτην τοῦ παιδὸς ἀσχημοσύνην και συμφοράν; Διὸ δέομαι και ἀντιβολῶ πολλῶν τῶν οἰκείων παιδῶν ποιέσθαι τὴν πρόνοιαν, και πανταχοῦ τὴν σωτηρίαν ζητεῖν αὐτῶν τῆς ψυχῆς. Διδάσκαλος εἶ τῆς οἰκίας ἀπάσης, και τὴν γυναῖκα και τοὺς υἱοὺς σοι παραπέμπει συνεχῶς ὁ θεός. Και νῦν μὲν φησιν ὁ Παῦλος περὶ τῶν γυναϊκῶν· *Εἰ δὲ τι μαθηταῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἀνδρας ἐπερωτάωσαν*· νῦν δὲ περὶ τῶν παιδῶν, *Ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ και νοσησίᾳ κυρίου*. Νόμισον ἀγάλαμα χρυσᾶ ἔχειν ἐπὶ τῆς οἰκίας, τὰ παιδιά· καθ' ἑκάστην ἡμέραν αὐτὰ ρύμιζε και περισκόπει μετὰ ἀκριθείας, και παντὶ τρόπῳ τὴν ψυχὴν αὐτῶν κατακόσμη και διάπλαττε· μίμησαι τὸν μακάριον Ἰωβ, ὃς και ὑπὲρ τῶν κατὰ διάνοιαν αὐτοῖς πλημμελομένων δεδοικώς, προσέφερεν ὑπὲρ αὐτῶν θυσίας, και πολλὴν αὐτῶν ἐποιεῖτο τὴν πρόνοιαν. Μίμησαι τὸν Ἀβραάμ· και γὰρ ἐκεῖνος οὐκ ὑπὲρ χρημάτων και κτημάτων ἐσπούδαζεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν θείων νόμων, ὅπως αὐτῶν τὴν φυλακὴν τοῖς ἐκγόνοις μετὰ ἀκριθείας παρακαταθεῖτο. Και μαρτυρεῖ ταύτην αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ὁ θεός οὕτω λέγων· *Ἦδειν γάρ, ὅτι συντάξει Ἀβραάμ τοῖς παισὶν αὐτοῦ τὰ κρίματα και τὰ δικαιώματα*. Και ὁ Δαυὶδ δὲ, ἡνίκα ἐτελεύτα, ἀντὶ μεγάλης κληρονομίας καλέσας τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ, ταῦτα παρηγγύα και συνεχῶς ἔλεγεν· ὅτι· Εἰ βουληθείς, παιδίον, κατὰ τοὺς τοῦ θεοῦ νόμους ζῆν, οὐδὲν ἐμπεσεῖται τῶν ἀδοκῆτων, ἀλλὰ πάντα σοι κατὰ ῥοὴν ἔξει τὰ πράγματα, και πολλῆς ἀπολαύσης τῆς ἀσφαλείας· ἂν δὲ ἐκείνης ἐκπέσης τῆς βοηθείας οὐδὲν ὄφελός σοι τῆς βασιλείας και τῆς πολλῆς ταύτης δυνάμεως. Ταῦτα και τοιαῦτα ἔλεγεν, εἰ και μὴ τοῖς βήμασι τούτοις.

ι'. Ταῦτα και ἡμεῖς, και ζῶντες, και μετ' ἐλευθέρων, πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν διαλά και πείθωμεν αὐτοὺς, ὅτι μέγας πλοῦτος, και νομία ἀδιάπτωτος, και θησαυρὸς ἀνεπηρέα θεοῦ φόβος ἐστί· και σπουδάζωμεν μὴ χρεῖ τοῖς καταλιμπάνειν τὰ ἀπολλύμενα, ἀλλὰ τὴν μένουσαν και μὴ δαπαγωμένην. Εὐσε γὰρ οὐκ οὔσης και τὰ ὄντα ἀπόλλυται χρεῖ κινδύνων και τῆς ἐσχάτης αἰσχύνης· ταύτη οὔσης και τὰ οὐκ ὄντα προσγίνεταί. Ἐάν δ' [320] σὺ καλῶς τὸ παιδίον, οὕτω κάκεινος τὸ ἑαυτοῦ, και οὗτος τὸν υἱὸν· και καθάπερ σερ ἀκολουθία πολιτείας ἀρίστης μέχρι παντὸς ἢ παρὰ σοῦ λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν και τὴν ῥίζαν τῶν ἐγγόνων ἐπιμελείας σοι φέρουσα τοὺς· Εἰ μετὰ ἀκριθείας οἱ πατέρες τοὺς ἐκ αὐτῶν παῖδας, οὐ νόμων, οὐ δικαστηρίων ἔδει, οὐ και κολάσεων και τῶν δημοσίων φόνων^α. Δεκα φησι, *νόμος οὐ κείται*. Ἐπειδὴ δὲ κατα αὐτῶν, διὰ τοῦτο μείζουσιν αὐτοὺς περιβάλλοις, και ταῖς τῶν δημίων ἐκδίδομεν χερσὶ τὰ βάραθρα συνεχῶς ὠθοῦμεν· *Ὁ γὰρ περὶ τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ, καταδεσμεύσει τὰ τῆ αὐτοῦ, φησί. Τί ἐστὶν Ὁ περιψύχων*; Ὁ κολακεῦον, ὁ θεραπεύων ὑπὲρ τὸ μέτρον. Στος γὰρ οὗτος και ἐπιμελείας δεῖται και φόβον λέγω οὐκ ἵνα λίαν^β τραχεῖς ὦμεν τοῖς παισὶν μη εὐκαταφρόνητοι πρὸς αὐτοὺς φαινώμεν γὰρ γυνὴ τὸν ἀνδρα φοβεῖσθαι ὀφείλει, πολλῆ τὸ παιδίον τὸν πατέρα. Και μὴ μοι λέγε, ὅτι τον περιγενέσθαι τῆς νεότητος. Εἰ γὰρ χήραν ἀπαιτεῖ τὴν πρόνοιαν ταύτην ὁ Παῦλος, μᾶλλον τοὺς ἀνδρας· εἰ ἀδύνατον ἦν, οὐκ εἴξεν. Ἄλλ' ἡ πᾶσα πονηρία παρὰ τὴν ἡμετέραν βραθυμίαν, και τὸ μὴ ἐξ ἀρχῆς, μηδὲ ἐκ ἡλικίας εἰς εὐλάβειαν ἐνάγειν αὐτοὺς. Ἄλλ' εἰ τῆς ἐξωθεν μετ' ἀσχίον παιδεύσεις, και εἰς στέλσαιεν, σπουδάζομεν, και χρήματα καταθεῖ και φίλους ἀξιοῦμεν, και πολλὰς κερήματα περιδρομαῖς· ὅπως δὲ εὐδοκίμησαιεν παρὰ τῆ τῶν ἀγγέλων, οὐδένα ποιούμεθα λόγον. Και ματα μὲν συνεχῶς συγχωροῦμεν ἀναβαίνειν κλησίαν δὲ οὐκ ἀναγκάζομεν οὐδέποτε· εἰ ἀπασὴ ἡ δεύτερον παραγένηται τὸ παιδίον, εἰ εἰκὴ και μάτην και ψυχαγωγίας ἔνεκεν ἐνεπι γίνεται. Οὐκ ἔχρην δὲ οὕτως· ἀλλ' ὥσπερ εσκαλείον πέμποντες τῶν μαθημάτων ἀπαιτοῦ εὐθύνας, οὕτω και εἰς ἐκκλησίαν πέμποντες, δὲ ἄγοντες. Οὐ γὰρ ἐτέροις αὐτοὺς ἐπιτρέπει αὐτοὺς κατέχοντας ἐνταῦθα εἰσιέναι ἔχρην, ἐνταῦθα ἀκροάσεως και διδασκαλίας τὴν ἀπαιτεῖν ἔδει. Οὕτω γὰρ, οὕτω ῥάων ἐγίνετο εὐκολος ἡμῖν ἡ τῶν παιδῶν διόρθωσις· εἰ γὰρ τῆ οἰκίᾳ διαπαντὸς ἤκουον ὑμῶν διαλεγόμενα φιλοσοφίας, και συμβουλευόντων αὐτοῖς τὰ και τὰ ἐνταῦθα αὐτοῖς προσετίθετο μετ' ἐκείν ταχέως ἂν τῶν καλῶν τούτων σπερμάτων γῆμῖν ἐπεδείξαντο καρπὸν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων μὲν, ἀλλὰ πάρεργα ἡμῖν τὰ ἀναγκαῖα· κἂν παρ

^α Omnes mss. φόβων, editi φόνων.

^β Duo mss. λιμῶ.

sed vehementius et acrius, et si quantum vult requirit ulcus, tantam plagam infligamus. Non sufficit si solum dicamus, sed et multum incivimorem oportet, ut juventutis desidiam excutioniam igitur hortabatur ille quidem, sed non virtutem hortabatur, hostibus illos exposuit, et exorcilio ceciderunt in acie, cumque nuntium ferre osset, cadens et ipse contractus est et interiit. merito dictum a me fuisse, liberorum esse patris, qui negligentes liberos acriter non castigant, ab illis debitum Deo cultum exigunt? Sic noster Heli factus est parricida. Licet enim filios ejus occiderint, ille tamen auctor cordis fuit, quod reus illos negligentia Dei auxilium ab illis averset et nudos ac desertos iis, qui necare vellent, rit. Neque vero solum illos, sed et seipsum illos interemit.

Pater indulgens parricida est. — Idipsum nunc et plurimis patribus evenit: quia verberare non debent, nec verbis castigare, neque contristare liberum ordinatè atque inique viventes, sepe numero in similibus illos criminibus deprehensos, in judicium os, a carnificibus capite truncari viderunt. Cum tu eos non castiges, cum tu non corrigas, et atis ac perditis hominibus te ipsum admisceas, consortium nequitiae cum illis venias, ex comitibus legibus in eos agitur, et in omnium compuniuntur: ac major cum calamitate sit ignominia, dum patrem illum digito monstrant omnes filii obitum, et illi fori aditum intercludunt. Non enim oculis poterit occurrentes sibi post tantam famam et calamitatem filii contueri? Quocirca et obsecro multam liberorum curam geramus, que salutem illorum animae quaeramus. Magister doctor es universae domus tuae, tibi que uxori filios perpetuo docendos committit Deus. Et quidem ait Paulus de uxoris: *Si quid autem discere, domi viros suos interrogent* (1. Cor. 14). nunc vero de liberis, *Educate illos in disciplina reptione Domini* (Ephes. 6. 4). Statuas aureas in domo habere te existima liberos; singulis diebus forma, et diligenter considera, omnique ratione non animam exorna et institue: imitare beatum patrem qui timens ob ea quae ipsi mente peccassent, sacrificia pro ipsis offerebat, ac multum de illis erat sollicitus (Job 1. 5). Imitare Abraham: nam et illi ierarum et possessionum haud studiosus erat, vinarum legum, ut illarum observationem potius exacte commendaret. Quan ejus virtutem omnino suo declarat Deus in haec verba: *Scio enim, instituet Abraham filiis suis iudicia et justificationem* (Gen. 18. 19). David quoque, dum moreretur, a hereditatis loco vocato filio suo mandabat, ac inter dicebat: Si volueris, filii, ex legum Dei ripto vivere, nullum inopinatum malum te optat, sed omnia prospere tibi succedent, ac multum late poteris: sin autem ab illo auxilio excidas, tibi regnum et multa haec potentia proderit. Haec a dicebat, etsi non istis plane verbis.

10. *Quomodo pueri docendi; fructus bonae aut malae educationis liberorum; negligentia parentum.* Haec etiam nos et dum vivimus, et cum morituri sumus. liberis nostris dicamus, eis que persuadeamus magis esse divitias et stabilem hereditatem, thesaurumque nullis obnoxium damnis timorem Dei; ac studeamus illis non pecunias quae pereunt relinquere, sed pietatem quae permanet, nec umquam absumitur. Si enim pietas non adsit, pereunt pecuniae quae suppetunt, cum periculo et ignominia summa: ea vero si adsit, etiam ea quae non suppetunt, acquiruntur. Si tu filium tuum recte educaveris, ita suum filium ille, et alter suum; ac veluti catena quaedam et series optimae conversationis ad omnes usque perveniet, a te ducto initio et radice, unde tibi ob susceptam filiorum curam fructus nascentur. Si parentes liberos suos diligenter erudirent, non legibus, non iudiciis opus foret, non poenis ac suppliciis, et cordibus publicis: siquidem *Iusto*, inquit ille, *lex non est posita* (1. Tim. 1. 9). Quoniam autem illorum curam non gerimus, idcirco majoribus illos malis involvimus, et carnificum illos manibus dedimus, atque in barathra frequenter impellimus. *Qui enim refrigerat filium*, inquit, *colligabit vulnera ejus* (Eccli. 30. 7). Quid est *Qui refrigerat*? Qui miseretur, qui adulatur, qui blanditur ultra modum. Is enim severitate cura que indiget ac metu. Haec autem non eo dico, ut nimis asperi liberis simus, sed ne despiciatur ab illis habeamur. Si enim uxor virum suum metuere debet, multo magis filius patrem. Neque mihi dicas domari non posse juventutem. Nam si a muliere vidua curam ejusmodi requirit Paulus, multo magis a viris: si fieri id non posset, non imperasset. Verum omnis improbitas ex negligentia nostra oritur, et quod non a principio, neque a primae aetate ad pietatem ipsos informaverimus. Sed ut profanis quidem imbuantur disciplinis, et in castrorum numeros allegantur, operam damus, et pecunias numeramus, et amicos obsecramus, huc illic frequenter discurremus: ut autem apud angelorum Regem in existimatione sint, non admodum laboramus. Atque ad spectacula quidem frequenter ascendere sinimus, ad ecclesiam autem nunquam venire compellimus: sed si semel aut iterum puerulus huc adveniat, temere, frustra et incassum atque animi causa huc advenit. At non ita fieri oportuit: sed quemadmodum cum ad scholas mittimus, disciplinarum ab illis rationem exigimus, ita cum ad ecclesiam mittimus, vel potius ducimus. Non enim alios eos committere, a vobis ductos huc oportet intrare, et eorum quae hic audiverint, et quae didicerint, memoria reposita est. Sic enim fieret ut a nobis facile ac nullo negotio ad meliorem frugem liberi revocarentur. Nam si et domi perpetuo nos de philosophia loquentes audirent, et quod opus facto esset consulentes, et cum illis adjungerentur quae hoc loen dicuntur, et quamprimum istorum seminum uberem nobis fructum producerent. At nos nihil horum praestamus, sed ea quae nostra intersunt maxime, perfunctorie curamus: quod si de his cohortetur aliquis,

statim irridetur; atque hinc fit, ut omnia susque de- que vertantur, quosque parentes non castigant, leges externæ castigent.

11. An non te pudet, quæso, nec erubescis, cum filium tuum iudex punit, et temperantiorem reddit, quod ille correctione externa indigeat, qui tanto tempore in contubernio tuo vixit? non te abscondis et occultas? An vero tu omnino, dic, quæso, pater illius audes vocari, qui filium ita prodideris, neque necessario illum præsidio munieris, sed ab omni siveris improbitate vitari? Ac si quempiam quidem fugitivum videas puerulo alapas impingentem, indignaris, irasceris, et fera crudelius in faciem involas ejus, a quo percutitur: cum vero diabolum quotidie videas alapas illi impingere, dæmones ad peccata pellicere, dormis, neque indignaris, neque ex faucibus sævissimæ belluæ filium eripis? Rursus a dæmone si correptum videas, ad omnes sanctos curris, et eos qui cacumina montium incolunt interpellas, ut illum ejusmodi furore liberent: cum autem a peccato semper vexetur, quod dæmone quovis asperius est, nihil tamen te commovet?

Peccator dæmoniaco miserior. — At a dæmone quidem vexari, nihil grave est: neque enim ullo modo potest dæmonium in gehennam præcipitem agere; sed si attentis simus ac vigiles, ubi cum gratiarum actione contumelias ejusmodi tulerimus, etiam coronas nobis insignis et illustres illa tentatio comparabit; eum vero qui peccatis vivat addictus, impossibile est umquam salvum fieri, sed plane necesse est et hic ignominiosum esse, et defunctum rursus illic immortalis supplicio puniri. Verumtamen licet hæc sciamus, multum quidem studii in ea quæ sunt minora conferimus: at cum de majoribus agitur, volumus excitari: dumque correptum a dæmone cernimus, lugemus: dum autem peccantem cernimus, ne percipimus quidem, cum plangere oporteret ac deslere: vel potius non deslere solum, sed et colihere ac refrenare, consulere, cohortari, timorem incutere, reprehendere, omni medelæ genere morbum illum abigere, ac viduam istam imitari, de qua Paulus ait, *Si filios educavit* (1. Tim. 5. 10). Neque enim ad illam tantum, sed ad omnes quoque sermonem hunc dirigit, omnesque cohortatur, dicens, *Educate filios in correptione Domini* (Ephes. 6. 4). Nam primum hoc quidem est, et maximum bonum, quod utique primum a vidua exegit; deinde post istud ait: *Si hospitio recepit*. Quid, quæso, dicis? A muliere vidua requiris, ut hospitio recipiat? Non hoc sufficit, ut liberos nutriat? Nequaquam, inquit; sed hoc quoque adjiciatur necesse est, et dum domesticis præest, etiam alienorum curam gerat, ac peregrinis domum aperiat. Vita functus est maritus; omnem operam quam olim in illum, in peregrinos impende. Quid ergo, si pauperula sit, dicet aliquis? Non est ulla pauperior illa vidua, quæ modico illo farinæ, atque olei lecytho magnum prophetam Heliam excepit (3. Reg. 17). Nam illi erant liberi: sed neque rei familiaris egestas, nec violentia famis, neque mors im-

minens, neque liberorum cura, nec viduitas, nec aliud quidquam hospitali mulieri obstaculo fuit.

12. Sic ubique non facultatum mensura, sed animi affectusque mensura quaritur. Qui magnanimus est et mente dives, licet pecunia sit omnium pauperrimus, et hospitalitate, et eleemosyna, et omni reliquo genere liberalitatis omnes poterit superare: qui vero parcus est ac mente pauper, atque humi serpit, sit licet omnium locupletissimus, omnium pauperrimus est et egentissimus; idcirco talia cuncta detrectat et refugit. Et quemadmodum in paupere nullum potest paupertas ad eleemosynam impedimentum afferre, propter mentis opulentiam: sic nec divitem possunt opes jurare ad liberalitatem exercendam præ nimia mentis egestate. Nec longe erunt exempla petenda: siquidem vidua modico farinæ prophetam excepit: Achab regem, qui tot divitias possidebat, etiam aliena concupivit (3. Reg. c. 17. et c. 21). Ita non pecuniarum divitiæ, sed mentis divitiæ facilitatem nobis ad eleemosynam præbent: quandoquidem illa etiam vidua duobus obolis innumeros divites superavit, nec paupertas impedimentum objecit (Luc. 21. 2-4). Ivo hæc ipsa paupertas eleemosynam majorem effecit: quod utique Paulus his verbis expressit: *Altissima paupertas abundavit in divitiis simplicitatis eorum* (2. Cor. 8. 2). Non enim hoc considerandum est duos illam obolis erogasse, sed quod cum hos solos haberet, illis minime pepercerit, sed totam substantiam suam contulerit, laudare illam oportet ac mirari. Non igitur opibus, sed animi alacritate nobis est opus, quando excipiendi sunt hospites. Nam quemadmodum si hæc adsit, nihil nocere potest paupertas: sic si hæc absit, nihil proderit opulentia. Quid ais? Curam liberorum gerit vidua, et idcirco peregrinos fovere non potest? Imo vero hanc eandem ob causam facilius id præbere poterit, cum in consortium officiorum exhibendum filios poscit addiscere, qui simul juvent, et cum illa præclarum illud opus exsequantur. Itaque non impedimentum, sed auxilium hospitalitatis erit multibus liberorum, et multorum manus operi admotæ magnum afferent ministerio facilitatem. Noli enim mihi sumptuosam mensam commemorare: si peregrinum tecto exceperit, si quæ suppetebant apposuerit, si multam humanitatem et comitatem exhibuerit, mercedem omnem hospitalitatis promeruit. Nam si solus aque frigidæ calix regnum caelorum conciliat (Math. 10. 42), suo tecto excipere, mensæ participem addiscere, ac reficere, quantum, quæso, fructum pariet? Ac viduam accurate rem Paulus exponat. Non enim simpliciter hoc loco hospitalitatem exigit, sed eam quæ cum animi promptitudine, fervida mente, atque ardenti affectu exhibetur. Cum enim dixisset, *Si hospitio exceperit*, adjecit, *Si sanctorum pedes lavit*. Non illam cum fastu sedentem oportet obsequium erga peregrinum ancillis demandare, sed ipsam operi manum admove-re, fructumque sibi arripere, nec ulli præclarum illum thesaurum cedere. Sed qui fieri poterit istud, dicet aliquis? si enim sit nobilis et illustris, ac celebris, et claris orta majoribus, an ipsa peregrini peles

τις περὶ τούτων, γέλωσ εὐθέως· καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἄνω κάτω γεγένηται, καὶ οὐς οὐ παιδεύουσιν οἱ γονεῖς, οἱ ἔβωθεν παιδεύουσι νόμοι.

τα'. Οὐκ αἰσχύνῃ καὶ ἐρυθρῶν, εἰπέ μοι, ὅταν τὸν υἱὸν τὸν σὸν ὁ δίκαστής κολάσῃ καὶ σωφρονέστερον ποιήσῃ, καὶ τῆς ἔξωθεν ἐκείνος δέηται διορθώσεως, τοσοῦτον [321] ἐξ ἀρχῆς σοι συνοικήσας χρόνον; οὐκ ἔγκαλύπτῃ καὶ καταδύῃ; Τολμᾷς δὲ ὅλως, εἰπέ μοι, πατήρ ἔτι καλεῖσθαι, οὕτω προβοῦς τὸν υἱόν, καὶ τὴν ἀναγκαίαν οὐκ εἰσενεγκῶν αὐτῷ φορᾶν, ἀλλὰ περιιδῶν ὑπὸ πάσης διαφθάρετα κακίας; Κἂν μὲν δραπέτην τινὰ ἴδῃς = ραπίζοντα τὸ παιδίον, ἀγανακτεῖς καὶ ὀργίζῃ καὶ δυσχεραίνεις, θηρίου χαλεπώτερον ἐπιπηδήσας τῇ τοῦ τυπησαντος βίβη· τὸν δὲ διάβολον καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὀρών αὐτὸν ραπίζοντα, δαίμονας εἰς ἀμαρτήματα ἐνάγοντας, καθευθεῖς καὶ οὐκ ἀγανακτεῖς, οὐδὲ ἐξαρχάσεις τοῦ χαλεπωτάτου θηρίου τὸν υἱόν; Πάλιν ἂν μὲν ὑπὸ δαίμονος ἐνεργῆται, πρὸς πάντας τοὺς ἁγίους τρέχεις, καὶ τοὺς ἐν ταῖς κορυφαῖς τῶν ὀρέων ἐνοχλεῖς, ὥστε αὐτὸν τῆς μανίας ἀπαλλάξαι ἐκείνης· ἀμαρτίας δὲ, ἣ παντὸς δαίμονος ἔστι χαλεπωτέρα, συνεχῶς ἐνοχλοῦσης, οὐδὲν πλέον ποιεῖς;

Καὶ τὸ μὲν παρὰ δαίμονος ἐνοχλεῖσθαι χαλεπὸν οὐδὲν· οὐ γὰρ εἰς γένηναν ἐμβαλεῖν τὸ δαιμόνιον δύναται πάντως, ἀλλ' ἐκ νήφωμεν, καὶ στεφάνους ἡμῖν ὁ πειρασμὸς οὗτος οἶσει λαμπροὺς καὶ περιφανεῖς, ὅταν εὐχαριστῶς φέρωμεν τὰς τοιαύτας ἐπιρρεῖας· τὸν δὲ ἀμαρτία συζῶντα ἀμύχανον σωθῆναι ποτε, ἀλλ' ἀνάγκη πάντως καὶ ἐν ταῦτα ἐπινοείστον εἶναι, καὶ ἀπελθόντα ἐκεῖ ἀθάνατα πάλιν κολάζεσθαι. Ἄλλ' ὁμῶς ταῦτα εἰδότες, ὑπὲρ μὲν τῶν ἐλαττόνων πολλὴν ποιούμεθα σπουδὴν, ὑπὲρ δὲ τῶν μεζιζόντων οὐδὲ διαναστῆναι βουλόμεθα· καὶ δαιμονώοντα μὲν ὀρώντες θρηνοῦμεν, ἀμαρτάνοντα δὲ ὀρώντες οὐδὲ αἰσθανόμεθα· δέον τότε κατακόπτεσθαι καὶ ἑδύρεσθαι, μάλλον δὲ οὐκ ὀδύρ σθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ κατέχειν καὶ χαλινοῦν, συμβουλεύειν, παραινέειν, φοβεῖν, ἐπιτιμᾶν, παντὶ τρόπῳ θεραπείας τὴν ἀβήρωσιν ἀπελαύνειν ἐκείνην, καὶ τὴν χήραν μιμεῖσθαι ταύτην, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησὶν· *Εἰ ἐτεκνοτρόφησεν*. Οὐ γὰρ πρὸς ἐκείνην μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἅπαντας τοῦτον ἀποτείνει· τὸν λόγον, καὶ πᾶσι παραινέει λέγων, *Ἐκτρέφετε τὰ παιδία ἐν νοουθεσίᾳ Κυρίου*. Πρῶτον γὰρ τοῦτο καὶ μέγιστόν ἐστι τῶν ἀγαθῶν· ὅπερ οὖν καὶ παρὰ τῆς χήρας πρῶτον ἀπῆτησεν· εἶτα μετὰ τοῦτό φησιν, *Εἰ ἐξενδοχῆσεν*. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; χήραν γυναῖκα ξενοδοχίαν ἀπαιτεῖς; οὐ γὰρ ἀρκεῖ πρὸς θρέψαι παιδία; Οὐχί, φησὶν· ἀλλὰ δεῖ καὶ τοῦτο προσεῖναι, καὶ μετὰ τὴν τῶν οἰκείων προστασίαν, καὶ τῶν ἄλλοτριων ἔχειν πρόνοιαν χρῆ, καὶ τὴν οἰκίαν ἀνοῖξαι τοῖς ξένοις. Ἄπληθον ὁ ἀνὴρ· πᾶσαν τὴν περὶ ἐκείνου σπουδὴν περὶ τοὺς ξένους ἀνάλωσον. Τί οὖν, φησὶν, εἰ πέντης εἶη; Οὐκ ἔστιν ἐκείνης τῆς χήρας πανεστέρᾳ τῆς ἐν ἀλεύρω μικρῷ καὶ ἐλαίῳ καθάψ τὸν μέγαν προφήτην ὑποδεξαμένης τὸν Ἥλιαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ παιδία παρῆν· ἀλλ' οὔτε ἡ σπάνις τῶν ὄντων, οὔτε ἡ τοῦ λιμοῦ τυραννίς, οὔτε ὁ προσδοκώμενος θάνατος, οὐχ ἡ τῶν παιδίων φροντίς,

* Cod. 718 recte ἴδης. Edd. εἶδης.

οὐχ ἡ χηρεία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἐγένετο κώλυμα τῇ φιλοξενίᾳ.

ιβ'. Οὕτω πανταχοῦ οὐ μέτρα οὐσίας, ἀλλὰ μέτρα διανοίας ζητεῖται. Ὁ μεγαλόφυχος καὶ τῇ διανοίᾳ [322] πλούσιος, κἂν ἀπάντων ἀνθρώπων πενέστερος ἐν χρῆμασιν ἦ, πάντας ὑπερβῆναι δυνήσεται καὶ φιλοξενία καὶ ἐλεημοσύνη, καὶ τῇ λοιπῇ πάσῃ φιλοφροσύνη· ὁ μικρολόγος καὶ πτωχὸς τὴν διάνοιαν, καὶ χαμαὶ ἔρπων, κἂν ἀπάντων εὐπορώτερος ἦ, πάντων ἐστὶ πτωχότερος καὶ ἀπορώτερος· διὰ τοῦτο πρὸς τὰ τοιαῦτα ἅπαντα ὀκνεῖ καὶ ἀναδύεται. Καὶ ὡς περ οὐδὲν ἐπὶ τοῦ πέντητος ἡ πενία γένοιτ' ἂν κώλυμα πρὸς ἐλεημοσύνην διὰ τὸν τῆς διανοίας πλοῦτον· οὕτω οὐδὲν ἐπὶ τοῦ πλουτοῦντος ἡ εὐπορία συμπρῆξει ἐνυῆσεται πρὸς τὴν φιλοφροσύνην διὰ τὴν τῆς διανοίας πενίαν. Καὶ τὰ παραδείγματα ἐγγύθεν· ἡ μὲν γὰρ χήρα καὶ ἐν ἀλεύρῳ μικρῷ τὸν προφήτην ἐδέξατο· ὁ δὲ Ἀγαθὸς τοσοῦτον κεκτημένος πλοῦτον, καὶ τῶν ἄλλοτριων ἐπεθύμησεν. Οὕτως οὐκ ἔστι χρημάτων πλοῦτος, ἀλλὰ πλοῦτος διανοίας ὁ παρέχων ἡμῖν εὐκόλῃαν περὶ τὴν ἐλεημοσύνην· ἐπεὶ καὶ ἡ χήρα ἐκείνη διὰ δύο μόνον ὀβολῶν μυρίου πλουσίους ὑπερηκόντισε, καὶ οὐκ ἐγένετο κώλυμα ἡ πενία. Αὕτη μὲν οὖν ἡ πενία μείζονα τὴν ἐλεημοσύνην εἰργάσατο· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος φησὶν, *Ἡ κατὰ βάθους πτωχεῖαι ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Οὐ γὰρ τοῦτο χρῆ σκοπεῖν, ὅτι δύο κατέβαλεν ὀβολούς, ἀλλ' ὅτι μόνους ἔχουσα τοῦτους, οὐκ ἐφέλαστο, ἀλλ' ὀλόκληρον τὴν οὐσίαν εἰσήνεγκε, θαυμάζειν αὐτὴν χρῆ καὶ στεφανῶν. Οὐ τοίνυν περιουσίας, ἀλλὰ προθυμίας ἡμῖν δεῖ, ὅταν ὑποδεχόμεθα ξένους. Ὅσπερ γὰρ ταύτης παρουσίας οὐδὲν βλάβος γένοιτ' ἂν ἀπὸ πενίας, οὕτως ἀπούσης οὐδὲν ὄφελος γένοιτ' ἂν ἐξ εὐπορίας. Τί λέγεις; Παιδίον ἐπιμελεῖται ἡ χήρα καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἂν δύνατοθεραπεύειν ξένους; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο εὐκολώτερον τοῦτο ἐργάσεται, κοινωγούς ἔχουσα τῆς θεραπείας τοὺς υἱούς, συναρταλαμβανόμενους καὶ συναφαπτομένους αὐτῇ τῆς καλῆς ταύτης πραγματείας. Ὅστε οὐ κώλυμα, ἀλλὰ βοήθεια τῆς φιλοξενίας ἔσται τῶν παιδίων τὸ πλῆθος, καὶ ἡ πολυχειρία πολλὴν τῇ διακονίᾳ παρέξει τὴν εὐκόλιαν. Μὴ γὰρ μοι πολυτελῆ τράπεζαν εἴπησ· ἂν εἰς τὴν οἰκίαν δέξηται τὸν ξένον, ἂν τὰ ὄντα παραθῇ. ἂν πολλὴν ἐπιδείξῃ τὴν φιλοφροσύνην, ἀπῆρτισται τῆς ξενοδοχίας· ὁ καρπὸς ἅπας. Εἰ γὰρ ποτήριον ψυχροῦ μόνον βασιλείαν οὐρανῶν προξενεῖ, τὸ καὶ ὀμωρόφιον ποιῆσαι, καὶ τραπέζης κοινωνῶν, ἡ ἀναπαῦσαι, πόσον οἶσει τὸν καρπὸν, εἰπέ μοι; Σκόπει δὲ μοι Παύλου τὴν ἀκρίθειαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ξενοδοχίαν ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ τὴν μετὰ προθυμίας καὶ ζεούσης ψυχῆς καὶ διανοίας θερμῆς. Εἰπὼν γὰρ, *Εἰ ἐξενδοχῆσεν*, ἐπήγαγεν, *Εἰ ἀρίτων πόδας ἐνίψεν*. Οὐ θεραπευαίνισιν ἐπιτρέπειν χρῆ αὐτὴν μετὰ τύφου καθήμενῃν τοῦ ξένου τὴν θεραπείαν, ἀλλ' αὐτοῦργὸν γενέσθαι, καὶ τὸν καρπὸν ἀρπάξαι, καὶ μετὰ τὸν παραχωρεῖν τοῦ καλοῦ τούτου θησαυροῦ. Καὶ πᾶν τοῦτο γένοιτ' ἂν, φησὶν; εἰ γὰρ εὐγενὴς εἶη καὶ περιφανὴς καὶ λαμπρὰ καὶ ἐπίσημος ἐκ προτόνων, αὐτῇ τοῦ [323] ξένου νίψει τοὺς πόδας; καὶ πῶς ἡ

αἰσχρόν; Αἰσχρόν μὲν ὧν τὸ μὴ νίπτειν, ἀνθρώπε. Κἂν γὰρ μυριάκις αὐτῆς τὴν εὐγένειαν ἐπάρη; καὶ τὴν περιφάνειαν, καὶ τὴν λαμπρότητα, τῆς αὐτῆς μετέχει τῷ νιπτομένῳ φύσεως, καὶ σύνδουλός ἐστι τοῦ θεραπευομένου καὶ ὁμότιμος.

ιγ'. Ἐνόησον τίς τῶν μαθητιῶν τοὺς πόδας ἔνιψε, καὶ παῦσαι μοι περὶ εὐγενείας διαλεγόμενος. Ὁ κοινός τῆς οἰκουμένης Δεσπότης, ὁ τῶν ἀγγέλων βασιλεὺς καὶ ἔνιψε καὶ λέντιον περιεζώσατο, καὶ οὐχὶ τῶν μαθητῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ προδότου. Εἶδες πόσον τὸ μέσον τοῦ νιπτοῦτος καὶ τῶν νιπτομένων; Ἄλλ' ὅμως τὸ μέσον ἄπαν τοῦτο κατέβη, καὶ ὁ Δεσπότης τὸν δούλον ἔνιψεν, ἵνα ἡ δούλη τὸν σύνδουλον μὴ ἐπαισχύνηται. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ προδότου, ἵνα μὴ μέλλης λέγειν, ὅτι εὐτελής καὶ εὐκαταφρόνητος ὁ μέλλων ἀπολαύειν τῆς θεραπείας. Εἰ γὰρ καὶ εὐτελής καὶ εὐκαταφρόνητος, ἀλλ' οὕτω κατὰ τὸν Ἰούδαν ἐστίν, οὐδὲ τοιαῦτά σοι διέθηκεν, οἷα τὸν Δεσπότην ἐκείνους, μετὰ τὰς μυριάς εὐεργεσίας ἐπὶ προδοσίαν ἔλθῶν. Ἄλλ' ὅμως ἄπαντα ταῦτα προειδὼς ἔνιψεν^a, ἡμῖν νόμους τιθεὶς, ἵνα κἂν ἀπάντων ὦμεν ὑψηλότεροι, κἂν ἀπάντων λαμπρότεροι καὶ περιφανέστεροι, κἂν ἀπάντων χεῖρους οἱ μέλλοντες πρὸς ἡμᾶς κατάγεσθαι, μὴ διὰ τοῦτο αὐτῶν φεύγωμεν τὴν θεραπείαν, μηδὲ τὴν εὐτέλειαν ἐπαισχυνώμεθα. Σὺ δὲ, ὦ γύναι, ἐὰν μὲν τινα ἴδῃς ἐν τοῖς βιωτικοῖς σοι βοηθοῦντα πράγμασιν, ἢ ἐν δικαστηρίῳ συμπράττοντα, ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ τοιοῦτῳ, καὶ ἀπαντᾷς, καὶ μετὰ πολλῆς δέξῃ τῆς εὐνοίας, καὶ χεῖρας καταφυλαίς, καὶ ἀργύριον καταβάλλεις, καὶ τὰ τῶν θεραπευομένων ποιεῖς^b, ἂν δὲ τὸν Χριστὸν εἰσελθόντα ἴδῃς^b, ὀκνεῖς καὶ καταδύῃ πρὸς τὴν αὐτοῦ θεραπείαν; Εἰ μὴ ὡς τὸν Χριστὸν δέξῃ τὸν ξένον, μὴ δέξῃ^c· εἰ δὲ ὡς τὸν Χριστὸν δέξῃ, μὴ ἐπαισχυνθῆς τοῦ Χριστοῦ νίψαι τοὺς πόδας. Οὐχ ὀρᾷς πόσοι τῶν ἐπιβραζομένων εἰς ἀνδριάντων κατέφυγον πόδας; Καίτοι γε ἀναίσθητος ἡ ὕλη, καὶ ἄψυχο; ὁ χαλκός^c· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ βασιλέων εἰσὶν εἰκόνας, προσεδόκησάν τινα καρπώσασθαι παρὰ τῶν πόδων ἐκείνων ὠφέλειαν. Σὺ δὲ οὐκ ἀναίσθητος πόδας, οὐδὲ ἄψυχο ὕλην, ἀλλ' εἰκόνα ἔνδον ἔχουσαν τὸν βασιλεῖα θεωροῦσα πρὸς σὲ εἰσιῦσαν, οὐ προστρέχεις, εἰπέ μοι, καὶ τοὺς πόδας κατέχεις, καὶ παντὶ θεραπεύῃ τρόπῳ; Καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; πόστις δὲ οὐκ ἂν εἴη τοῦτο αἰσχύνῃς; Ἐνόησον τίνη κοινωνεῖς φουσαμένη, καὶ πρὸς ἀλαζονείαν ἐπαιρομένη, καὶ τοῦ ξένου τὴν θεραπείαν αἰσχυνόμενη. Τῷ διαβόλῳ δηλονότι· ἐκείνου γὰρ ἡ ὑπερηφανία νόσημα. Ἄν δὲ προσδράμῃς, ἐνόησον τίνα μιμηθῇ. Τὸν Δεσπότην τὸν σὸν, καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ποιεῖς ἔργον. Ποῖα τοῖνον αἰσχύνῃ, ἢ ποῖον θνεῖδος τῷ Δεσπότη κοινωεῖν, εἰπέ μοι; Αἰσχύνῃ μὲν σὸν τὰ ταῦτα ἐπαισχύνεσθαι, καὶ νομίζειν θνεῖδος εἶναι, ὅπερ ἐποίησεν ὁ Χριστός· μεγάλα δύνανται πόδας ἁγίων εἰς οἰκίαν εἰσιόντες· αὐτὸ τὸ ἔδαφος ἀγιάζουσι, θησαυρὸν μυρίων εἰσάγουσιν ἀγαθῶν, φύσιν πεπηρωμένην διορθοῦνται, λιμὸν λύουσι, πολλὴν εἰσάγουσι [324] τὴν εὐπορίαν. Οὕτω καὶ οἱ πόδες· τοῦ Ἠλίου εἰς τὴν οἰκίαν τῆς χήρας εἰ-

ελθόντες καινόν τινα καὶ παράδοξον εὐετηρίας ἐκείλειξαντο τρόπον. Ἄρουραν τὴν οἰκίαν τῆς χήρας ἐποίησε, καὶ τὴν ὕδριαν ἄλινα. Καινός τις τρόπος σπόρου καὶ ἀμητοῦ ἐγένετο τότε· ἔσπειρεν εἰς τὸ τοῦ δικαίου στόμα, καὶ τὰ καταβλήθητα μετὰ πολλῆς τῆς ἐφθονίας ἐκ τῆς ὕδριος ἀθέριζεν· ἔσπειρεν ἄλευρον, καὶ ἀθέριζεν ἄλευρον· οὐκ εἰδεθῆθαι βῶν, καὶ ζυγούς, καὶ ἀρότρον, καὶ ἀύλακος, οὐδὲ ὄρετον καὶ ἄερος καὶ δρεπάνης, οὐδὲ ἄλινας καὶ δραγμάτων, οὐδὲ ἀνέμων διακρινόντων ἀπὸ τοῦ καρποῦ τὰ ἄχυρα, οὐδὲ μύλης τριβούσης· ἀλλὰ ἐν μιᾷ καιροῦ βροπῇ τούτων ἀπάντων τὸ τέλος εὔρεν ἐπὶ τῆς ὕδριος· καὶ δύο πηγᾶς, τὴν μὲν ἄλευρου, τὴν δὲ ἐλαίου διηνεκῶς ἀνήκειν ἢ τοῦ προφήτου φωνῇ.

ιδ'. Τοιαῦτα τῶν ἁγίων τὰ δῶρα, καὶ δωψύλαιαν καὶ εὐκολίαν ἔχει πολλήν. Τὰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς ἐρεπόμενα δαπανᾶται, ἐκείναι δὲ αἱ πηγαὶ ἀντελούμενα καθημέραν οὐκ ἐκινώθησαν, ἀλλ' ἦν ἰσοστάσις πρὸς τὴν ἐκκένωσιν τῆς ἐπιβροχῆς ἢ μάχῃ. Τοιαῦτα χαρίζονται πόδες ἁγίων, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλείονα τούτων· καὶ εἰ μὴ μακρὸν ἐποιοῦν τὸν λόγον, πολλὰς ἂν ἀπηριθμησάμην τοιαύτας δωρεάς. Ἄλλ' ὥσπερ τιμώμενοι τοιαῦτα φέρουσι δῶρα, οὕτως ἀτιμαζόμενοι μεγάλῃν ἐπάγουσι κόλασιν καὶ πῦρ ἀπαραίτητον. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· *Εἰς ἣν ἂν πόλις ἢ οἰκία εἰσέλθῃτε, ἐρωτήσατε τίς δεξιὸς ἐστὶν ἐν αὐτῇ, καὶ κεῖ μείνατε, καὶ εἰσερχόμενοι λέγετε Εἰρήνη τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ.* Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς. Δαπανῶ τὰ χρήματα, ἀναλίσκω τὴν οὐσίαν, τράπεζαν παρατίθειμι τοῖς ξένοις, αὐτὸν πρότερον τὸν εἰσιόντα παρασκευάζεις σοι κομίσει ξένη καὶ δῶρα πᾶσαν ὑπερβαίνοντι περιουσίαν. Ποῖα δὴ ταῦτα; Τῆς εἰρήνης τὴν χαρῆν. Ταύτης γὰρ ἴσον οὐδὲν. Ὅρῃς μεθ' ὅσης εὐπρέπειας ὁ ἅγιος εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν; Τὸ ῥῆμα τοῦτο ψιλὸν μὲν ἐστὶ, μυρίων δὲ ἀγαθῶν ὑπέθεσις. Τί γὰρ ἀσφαλέστερον οἰκίας γένοιτ' ἂν εἰρήνης ἐπιλαουσύσης; Εἰρήνην δὲ ἐπέυχονται οἱ ἅγιοι τοῖς ὑποδεχομένοις, οὐ τὴν πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς. Πολλὰκις γοῦν πόλεμον ἴπ τοῖς λογισμοῖς ἔχομεν, καὶ μηδένος ἐνοχλοῦντος ππραττόμεθα, καὶ ἐπιθυμῖαι πονηραὶ συνεχῶς ἡμῶν ἐπανίστανται. Καὶ ταύτην οὖν καταστελλοῖ τὴν μάχην ἐκεῖνο τῶν ἁγίων τὸ ῥῆμα, καὶ πολλὴν ἔκτισιν ποιεῖ γαλήνην. Ὁμοῦ τε γὰρ ἐκεῖνος ἐφθόγγετα, καὶ πᾶσα ἐνθύμησις διαβολικὴ καὶ λογισμὸς ἀπὸς ἔδραπέτευσεν ἐκ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς· ὥστε μετὰ λαμβάνεις ἢ δίδως. *Κἂν μὲν δέξωμαι, φησὶ, ὁμᾶς, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ἐπ' αὐτοῦς· ἐὰν δὲ μὴ δέξωμαι, ἐκτινάξεται τὸν κοινοῦ τῶν ποδῶν ὁμῶν.* Ἄμην, λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἐστὶν ἢ Ἰσοδομων καὶ Γομόφρας ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ὅρῃς οὖν ἀτιμαζόμενοι πόδες ἁγίων πόσον ἐπάγουσι πῦρ; Διὰ τοῦτο κέλευε νίπτειν αὐτούς, ἵνα θεραπευόμενοι πολλὴν ἡμῖν προξενήσωσι παρὰ τῷ θεῷ τὴν παρρησίαν· ὁμοῦ δὲ καὶ ἐκεῖνο ἐκ ταύτης ἡμᾶς παιδεύει τῆς παραινέσεως, τὰ τῆς φιλοξενίας ἔργα [325] δι' αὐτῶν ἄπαντα ἐκτελεῖ. Μίμησαι τὸν Ἀβραάμ, γενοῦ θυγάτηρ ἐκείνου, ἢ τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ ἔχων οἰκογενεῖς, αὐτὸς μετὰ τῆς γυναικὸς διενείματα τῆς φιλοξενίας τῷ

^a Duo mss. ἔνιψεν.

^b Sic et supra ἴδῃς dedit cod. 748. Editum fuerat ἴδοις, Savil. in marg. εἴδῃς. Supra etiam εἴδῃ; legobitur. Edit.

lavabit? nonne hoc turpe fuerit? Turpe sane fuerit si non lavet, mi homo. Quantumvis enim nobilitatem ipsius in cælum efferas, et claritatem generis atque splendorem, ejusdem particeps est naturæ cum eo qui abluitur, et conserva illius est, et honore par illi cui defertur obsequium.

13. *Exemplum Christi pedes lavantis; bona ex susceptione peregrinorum manantia; exemplum viduæ.*—Cogita quis erat ille qui discipulorum pedes lavit, ac de nobilitate verba facere desine. Communis orbis terrarum Dominus, Rex angelorum et lavit, et linteo se præcinxit, nec discipulorum tantum, sed et proditoris ipsius (Joann. 13. 4. sqq.). Vides quantum inter eum qui lavabat, et eos qui lavabantur esset intervallum? Attamen toto hoc intervallo se demisit, et Dominus servum lavit, ut serva conservum non erubescat. Idcirco etiam proditoris, ne forte dicere posses vilem et abjectum esse illum, cui cultus esset ille atque obsequium deferendum. Licet enim et vilis sit et abjectus, nondum tamen Judæ similis est, nec in te talia perpetravit, qualia in Dominum ille, qui acceptis innumeris beneficiis ad prodicionem venit. Attamen his omnibus prævisis lavit, ac nobis legem constituit, ut licet sublimes omnibus simus, licet omnibus clariores et illustriores simus, licet omnibus inferiores sint qui apud nos diversaturi sunt, ne idcirco illis inservire recusemus, neque vilitatis nos pudeat. At tu, mulier, cui quempiam videris in sæcularibus tibi negotiis opem ferre, vel in judicio succurrere, vel in alia quapiam re simili, et occurris, et multa cum benevolentia suscipis, manus deoscularis, pecunias erogas, et ancillarum munera obis: Christum autem introcuntem si videas, pigritaris, et cultum ac ministerium illi exhibere detrectas? Si non ut Christum suscipis peregrinum, ne suscipias: sin autem ut Christum suscipis, lavare Christi pedes non erubescas. Nonne vides, quam multi eorum, qui injuriis afficiuntur, ad statuarum pedes confugiant? Tametsi materia ad sensu destituta, et æs animæ expertis: sed quoniam Imperatorum sunt illæ imagines, aliquam se a pedibus illis opem impetraturos confidunt. At tu quæ non sensu carentes pedes, neque materiam expertem animæ, sed imaginem intus apud se Regem gestantem domum tuam ingredi videas, non accurras, quæso, nec pedes amplecteris, atque omni ratione colis? Quis hoc facinus venia dignum judicet? quis non potius omni plectendum ignominie nota censeat? Cogita cui communices, dum inlaris et arroganter efferris, atque inservire peregrino erubescis. Haud dubium quin diablo: illius enim morbus est superbia. Sin autem accurras, cogita quem imiteris Dominum tuum, et opus Christi perficis. Quis ergo pudor, quæ ignominia, quæso, fieri Christi consortem? Imo vero pudor est, si istorum nos pudeat, et ignominiam id quod Christus fecerit, arbitremur. Multa possunt domum introeuntes sanctorum pedes: pavementum ipsum sanctificant, innumerorum thesaurum bonorum invehunt: mutilatam naturam instaurant, famem pellunt, multas opes inducunt. Ita

quoque pedes Helix viduæ domum ingressi novum quemdam et admirabilem ubertatis annonæ modum intulerunt (3. Reg. 17). Viduæ domum in agrum convertit, et hydriam in aream. Novum quoddam sementis ac messis genus tunc apparuit: in os justi semen jactabat, et quæ sata fuerant multa cum ubertate ex hydria metebat: seminabat farinam, et farinam metebat; non indiguit bobus, et jugo, et aratro, et sulco, nec pluvia et aere ac falce, nec areæ et manipulis, neque ventis, qui paleas a granis discernent, neque mola, quæ tereret: sed uno temporis momento in hydria finem omnium istorum invenit: ac duos fontes, unum farinæ, alterum olei vox prophætæ perennes effudit.

14. Talia sunt dona sanctorum, et ubertatem et facilitatem ingentem in se continent. Nam ea quidem, quæ decerpuntur e terra, consumuntur: at illi fontes hausti quotidie, non exhauriebantur, sed cum illis, qui evacuebant, pari successu scaturigo pugnabat. Talia sunt, quæ sanctorum pedes largiuntur, vel potius his multo plura: ac nisi fieret prolixior oratio, multa ejusmodi dona numerando percenserem. Sed quemadmodum ii qui honorem illis deferunt, talia dona consequuntur: ita qui despiciunt, magnum sibi supplicium et inevitabilem ignem accersunt. Unde id constat? Audi Christum ipsam dicentem discipulis: *In quacumque civitatem, aut domum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit, et ibi manete, et intrantes dicite, Pax huic domui (Matth. 10. 11. 12).* Ut enim non dicas, Pecunias expendo, facultates assumo, dum peregrinis mensam appono, efficit ut ille ipse, qui domum intrat, prior tibi dona hospitalia muneraque largiatur, quæ divitias omnes exsuperant. Quænam illa porro sunt? Pacis largitatem. Nihil enim est, quod cum illa conferri possit. Vides quanta cum opum affluentia sanctus domum introeat? Hoc verbum quidem nudum est, at infinitorum bonorum est occasio. Quid enim ea domo tutius reperiri possit, quæ pace fruatur? Porro illis a quibus excipiuntur, sancti pacem precantur, non cum invicem tantum, sed cum nobis ipsis. Sæpe namque fit, ut pugnam in nostris cogitationibus sentiamus, et nemine interpellante turbemur, atque in nos assidue pravæ cupiditates insurgant. Et hanc igitur pugnam verbum illud sanctorum sedat, ac multam intus tranquillitatem creat. Nam simul atque loquutus est ille, diabolica cuncta cogitatio, pravumque consilium ex animo nostro exsulat: itaque majora recipis quam largiaris. *Et si quidem vos, inquit, receperint, veniat pax super illos: si vero non receperint, excutite pulverem pedum vestrorum. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæ in die illa, quam illi civitati (Matth. 10. 13–15).* Vides quantum ignem despecti pedes sanctorum accumulæ et attrahant? Propterea jubet, ut eos lavemus, ut cum eos nostro ministerio curaverimus, multam nobis apud Deum concilient gratiam: simulque nos illud hæc admonitione docet, ut hospitalitatis opera per nos ipsi omnia exerceamus. Imitare Abrahamum, filia illius fias, qui trecentos decem et octo vernaculos cum haberet, ipse

cum uxore fructum hospitalitatis partitus est, et ipse quidem vitulam adferbat, illa vero farinam pinsebat. Hæc tu quoque æmulare : non enim solum pecunias erogare, sed etiam pauperibus ministrare multam mercedem obtinet. Propterea etiam apostoli septem illos in quibus Stephanus, ejusmodi ministerio præfecerunt (Act. 6). Tamet-i nihil illi de suo pauperibus erogabant, sed ab aliis data recte dispensabant : magis tamen retulere mercedem, quod a cæteris collata recte diligenterque dispensarent.

15. *Pauperibus inservicendum est.*— Esto tu quoque rerum tuarum bonus dispensator, ut duplicem fructum accipias, et quod eroges, et quod recte dispenses. Nec te pudeat manu tua pauperi inservire. Non erubescit Christus per pauperem manum extendere, atque accipere, tu vero manum extendere ac largiri pecuniam erubescis? Quis hoc extremæ clementiæ facinus esse non dicat? Unum solum est pudor et ignominia, nequitia nempe et crudelitas atque inhumanitas : comitas autem, eleemosyna, et humanitas, ac pauperibus ministrare clariores nos efficit. Quanto enim ditior es ac locupletior, tanto te magis omnes laudabunt, cum ad mendicos et viles te demiseris : neque solum homines, sed etiam angeli, et Dominus angelorum : nec laudabit solum, sed et duplici præmio remunerabitur. Non enim eleemosynæ tantum, sed humilitatis etiam multam tibi mercedem præparabit. Ne igitur in pauperes ministerii nos pudeat, neque peregrinorum lavare pedes recusemus : sanctificantur enim tali famulatu manus nostræ ; quod si post ministerium illud ad orationem illas extenderis, illis aspectis facilius exoratur Deus, et postulata concedit. Nam pecunias quidem erogare possunt plurimi : per se vero pauperibus inservire, et cum animi alacritate, et caritate, ac fraterno amore id agere, magno indiget animo, et philosophia prædito. Atque hoc illud est, quod omnium maxime Paulus requirit, cum eis, qui tribulatione, paupertate et incommodis premuntur, compati jubet, quasi in malis eisdem versetur : *Vinctis, inquit, tamquam simul vincti (Heb. 13. 3).* Quam ob causam non hic solum orationem terminavit, sed et aliud adjecit : *Si tribulationem patientibus ministravit, si omne opus bonum sectata est (1. Tim. 5. 10).* Quid est, *Si omne opus bonum sectata est?* Ita ut etiam in carcerem introiret, ac vinctos inviseret, et ægrotos visitaret, et recrearet afflictos, et mærentes consolaretur, et quocumque modo posset, cuncta suppeditaret, ac nihil omnino detractaret eorum, quæ ad salutem ac solatium nostrorum fratrum pertinerent. Quod si a muliere vidua tam multa requirat bona opera, qua nos excusatione censeri dignos æquum erit, qui cum viri simus, ea non agamus, quæ mulieribus Paulus agenda præscripsit? Sed fortasse dicet aliquis : Quo tandem pacto a muliere vidua tantam diligentiam requirit, cum vero de virginitate scriberet, nihil tale loquutus est? Ac majorem quidem his philosophiam ab ipsis exegit. Nam cum dicit : *Divisa est uxor et virgo : et, Quæ innupta est,*

sollicita est de iis, quæ sunt Domini, quomodo placet Domino ; et rursus : Hoc autem dico propter id quod honestum est, et quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi (1. Cor. 7. 34. 35) : nihil aliud per hæc significat, nisi virginem, quæ secularibus negotiis omnibus nuntium semel remiserit, totam animam consecrare Deo oportere, neque quidquam habere commune cum terra, nec aliquando his, aliquando illis vacare, sed cum in universum illis abrenuntarit, totum in res spirituales debere studium suum impendere. Sane quidem ipsa quoque decem virginum parabola nobis hoc ipsum declaravit (Matth. 25). Hanc nimirum ob causam conclavi sponsi exclusæ sunt, quod oleum non haberent : oleum vero nihil aliud est, quam misericordia et eleemosyna, benignitas, et sublevatio eorum qui patiuntur injuriam, et eorum qui dolore premuntur consolatio : quod cum illis deesset, abierunt illæ atque a thalamo excederunt.

16. *Ad eleemosynam adhortatio.*— Hæc igitur omnia cum scianus et uxores et viri, et virgines et matrimonio junctæ, et viduæ, multum ad eleemosynam studium conferamus, neque dicamus, Ille imprubus est, et indignus, qui beneficium accipiat ; ille vilis est, ille abjectus. Ne dignitatem spectes ejus, qui cultu et subsidio indiget, sed inopiam tantum. Quamvis enim vilis et abjectus sit, et despectus, ita tibi Christus mercedem imputat, ac si per eum ipse beneficium accepisset. Ne enim eorum, qui beneficiis afficiuntur, dignitatis rationem haberemus, audi quid dicat : *Esurientem me vidistis, et aluistis (Matth. 25. 35).* Deinde cum illi dicerent, *Quando te vidimus esurientem, et aluimus (Ib. v. 37) ?* adjecit dicens : *Quandiu fecistis uni ex his parvis, mihi fecistis (Ib. v. 40).* Itaque nullus relictus est prætextus. Siquidem ne dicere possemus, Ubi nunc Helix similem inveniemus? ubi similem Elisæo? item, Da mihi tales viros, et summa cum animi alacritate suscipiam illos, neque lavare pedes recusabo, et omni officiorum genere colam : ne hæc diceremus, quod multo majus est, ipse Helix et Elisæi et prophetarum omnium Dominus per pauperes ad nos se ingressurum promisit cum dixit : *Quandiu fecistis uni de his minimis, mihi fecistis.*

Quatuor ob causas Christi nomine dandum.— Sed quod dictum est, ne prætercas. Illud enim, *Esurientem me aluistis*, quatuor exhibet eleemosynæ necessitates : quod fide dignus sit is qui petit, quod Dominus sit is qui petit : quod urgeat inopia, dum fames premit : quod facile sit largiri, cum alimenta potest. et solum panem, non delicias petat : quod magna remuneratio exspectetur, cum pro exiguis istis promissum sit regnum. Inhumanus, crudelis, et immisericors es? Reverere, inquit, dignitatem ejus qui postulat. At respectu dignitatis non exoraris? Calamitate saltem flectere. Sed neque calamitatis ratio te ad misericordiam inflectit? Ob petitionis facilitatem concede. Neque dignitas, neque inopiæ necessitas, neque largitionis facilitas commovere te potest!

καρπὸν· καὶ ὁ μὲν δάμαλιν ἔφερον, ἡ δὲ ἐφύρασεν ἃ ἄλευρον. Τούτους καὶ σὺ ζήλωσον· οὐ γὰρ τὸ δοῦναι χρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ διακονῆσαι τοῖς δεομένοις πολὺν ἔχει τὸν μισθόν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι τοὺς ἑπτὰ ἐκείνους τοὺς περὶ Στέφανον ἐπέστησαν τῇ τοιαύτῃ διακονίᾳ. Καίτοι γε οὐδὲν οἰκόμεν ἐκείνοι παρεῖχον τοῖς πένησιν, ἀλλὰ τὰ παρ' ἐτέρων διδόμενα ὠκονόμου καλῶς· ἀλλ' ὅμως μέγαν ἀπηνέγκαντο τὸν μισθόν, ὅτι τὰ παρ' ἐτέρων διδόμενα καλῶς καὶ μετὰ ἀκριθείας ὠκονόμου ἀπάσης.

15. Γενοῦ τοίνυν καὶ σὺ τῶν σαυτοῦ καλῶς οἰκονόμος, ἵνα διπλοῦν λάβῃς τὸν καρπὸν, καὶ τοῦ δοῦναι, καὶ τοῦ καλῶς οἰκονομησαί. Μὴ ἐπαισχυνθῆς διὰ τῆς σαυτοῦ χειρὸς θεραπεύσαι τὸν πένητα. Ὁ Χριστὸς οὐκ ἐπαισχύνεται χεῖρα ἔκτειναι καὶ λαθεῖν διὰ τοῦ πένητος, καὶ σὺ χεῖρα ἔκτειναι καὶ δοῦναι ἀργύριον ἐπαισχυνῆ; Καὶ πῶς τοῦτο οὐκ ἐσχάτης ἀνοίας; Ἐν μόνον ἐστὶν αἰσχυνῆ, πονηρία καὶ ὠμότης καὶ ἀπανθρωπία· φιλοφροσύνη δὲ καὶ ἐλεημοσύνη καὶ φιλοφροσύνη καὶ τὸ διακονεῖσθαι τοῖς δεομένοις λαμπροτέρους ἡμᾶς ἐργάζεται. Ὅσον γὰρ ἂν ἦς πλοῦσία καὶ εὐπορος, τοσοῦτον ἐπαινεῖσθαι σε πάντες, ὅταν πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ εὐτελεῖς καταβαίης, οὐκ ἀνθρωποὶ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης· οὐκ ἐπαινεῖσθαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμείψεται διπλαῖς δωρεαῖς. Οὐ γὰρ τῆς ἐλεημοσύνης μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης πολλοὺς σοὶ παρασκευάσει τοὺς μισθοὺς. Μὴ τοίνυν ἐπαισχυνώμεθα ταῖς τῶν πενήτων θεραπείαις, μηδὲ παραιτώμεθα νίπτειν τῶν ξένων τοὺς πόδας· ἀγιάζονται γὰρ ἡμῶν αἱ χεῖρες διὰ τῆς τοιαύτης διακονίας· κἂν εἰς εὐχὴν αὐτὰς ἀνατείνῃς ἀπὸ τῆς θεραπείας ἐκείνης, ὅρων αὐτὰς ὁ θεὸς δυσωπεῖται μᾶλλον, καὶ τὴν αἴτησιν δίδωσι. Τὸ μὲν γὰρ χρήματα δοῦναι, πολλῶν ἂν εἴη· τὸ δὲ δι' ἑαυτῶν θεραπεύσαι τοὺς δεομένους καὶ μετὰ προθυμίας τοῦτο ποιῆσαι καὶ ἀγάπης καὶ φιλαδελφίας, πολλῆς καὶ μεγάλης δεῖται ψυχῆς καὶ φιλοσόφου. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ μάλιστα πάντων ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ, τοῖς ἐν θλίψει καὶ πενίᾳ καὶ περιστάσεσιν οὕτω κελεύων συναλεῖν, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντας δευνοῖς. *Τοῖς γὰρ δεσμίοις*, φησὶν, ὡς *συνδεδεμένοι*. Διόπερ οὐδὲ ἐνταῦθα τὸν λόγον ἔστησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπήγαγεν· *Εἰ θλιβομένοις ἐπήκουσον, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησον*. Τί ἐστίν· *Εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησον*; Ὅτι καὶ εἰς δεσμοτήριον εἰσιέναι, καὶ τοὺς δεδεμένους ἐπισκέπτεσθαι, καὶ ἀρρώστουοντας ἐπισκοπεῖν, καὶ θλιβομένους παραμυθεῖσθαι, καὶ ὀδυνομένους παρακαλεῖν, καὶ πάντα τρόπον τὰ κατὰ δύναμιν εἰσφέρειν ἕπαντα, καὶ μηδὲν ὄλων παραιτεῖσθαι τῶν εἰς σωτηρίαν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν ἀδελφῶν γινομένων τῶν ἡμετέρων. Εἰ δὲ χήραν γυναῖκα τοσαῦτα ἀπαιτεῖ κατορθώματα, τίνας ἂν εἴμεν ἀπολογίας [328] ἀξιοὶ οἱ ἄνδρες ἡμεῖς ταῦτα μὴ ποιοῦντες, ἃ γυναῖκας χήρας ποιεῖν ἐνομοθέτησεν ὁ Παῦλος; Ἄλλ' ἴσως ἂν εἴποι τις· Καὶ πῶς χήραν γυναῖκα τοσαύτην ἀπαιτεῖ ἀκριθείαν, ὅτι δὲ περὶ παρθενίας ἐπέσταλλεν, οὐδὲν διελέχθη τοιοῦτον; Πλείονα μὲν τούτων φιλοσοφίαν αὐτὰς ἀπῆτησεν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ· *Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος· καὶ· Ἡ ἀγαμος μεριμνᾷ*

τὴ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· καὶ πάλιν· Τοῦτο δὲ λέγω διὰ τὸ εὐσχημον καὶ εὐπρόσθερον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπᾶστος· οὐδὲν ἄλλο διὰ τούτων αἰνιττεται τῶν ῥημάτων ἀλλ' ἡ ὅτι τῶν βιωτικῶν ἀπάντων πραγμάτων καθάπαξ ἑαυτὴν ἀπορρήξασαν τὴν παρθένον ὀλόκληρον ἀναθεῖναι δεῖ τῷ θεῷ τῆς ψυχῆς καὶ μηδὲν πρὸς τὴν γῆν ἔχειν κοινόν, μηδὲ ποτὲ μὲν τούτοις, ποτὲ δὲ ἐκείνοις σχολάζειν, ἀλλὰ καθόλου τούτοις ἀποταξαμένην, ὄλην εἰς τὰ πνευματικὰ πράγματα ἀναλίσκειν τὴν σχολήν. Καὶ ἡ παραβολὴ δὲ τῶν δέκα παρθένων αὐτὸ τοῦτο ἐδήλωσεν ἡμῖν. Διὰ τοῦτο γοῦν ἀπεκλείσθησαν τοῦ νυμφῶνος, ὅτι ἔλαιον οὐκ εἶχον· ἔλαιον δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἀλλ' ἡ φιλοφροσύνη καὶ ἐλεημοσύνη καὶ φιλοφροσύνη καὶ προστασία τῶν ἀδικομένων καὶ παράκλησις τῶν ὀδυνομένων· ὅπερ οὐκ ἔχουσαι ἀπῆλθον ἐκείναι, καὶ τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον.

17. Ταῦτ' οὖν εἰδότες ἅπαντα, καὶ γυναῖκες, καὶ ἄνδρες, καὶ παρθένοι, καὶ γεγαμημένοι, καὶ χῆραι, πολλὴν τῆς ἐλεημοσύνης ποιῶμεθα σπουδὴν· καὶ μὴ λέγωμεν, ὅτι ὁ δεῖνα πονηρὸς καὶ οὐκ ἀξίος εὐπαθεῖν, ὁ δεῖνα εὐτελής, ὁ δεῖνα ἀπερβριμμένος. Μὴ πρὸς τὴν ἀξίαν Ἰησοῦ τοῦ δεομένου τῆς θεραπείας, ἀλλὰ πρὸς τὴν χρεῖαν μόνον. Κἂν γὰρ εὐτελής ἦ καὶ ἀπερβριμμένος, κἂν εὐκαταφρόνητος, ὁ Χριστὸς οὕτω σοὶ λογίζεται τὸν μισθόν, ὡς αὐτὸς εὐπαθὼν δι' ἐκείνου. Ἴνα γὰρ μὴ πρὸς τὴν ἀξίαν βλέπωμεν τῶν εὐεργετουμένων, ἀκουσον τί φησὶ· *Πεινώντά με εἰδετε, καὶ ἐθρήψατε*. Εἶτα ἐκείνων λεγόντων· *Πότε σε εἶδομεν πεινώντα, καὶ ἐθρήψαμεν*; ἐπήγαγε λέγων· *Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε*· ὥστε οὐδεμία ἡμῖν καταλείπεται πρόφασις. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωμεν, ὅτι Ποῦ νῦν κατὰ τὸν Ἠλίαν εὐρεῖν; ποῦ δὲ κατὰ τὸν Ἐλισσαῖον; καὶ, Δός μοι τοιοῦτους ἄνδρας, καὶ μετὰ πάσης αὐτοὺς ὑποδέξομαι τῆς προθυμίας, καὶ οὐ παραιτήσομαι νύχαι τοὺς πόδας καὶ παντὶ θεραπεύσαι τρόπον ἵνα μὴ ταῦτα λέγωμεν, ὃ πολλῶν μείζον ἐστίν, αὐτὸς ὁ τοῦ Ἠλίου καὶ τοῦ Ἐλισσαίου καὶ τῶν προφητῶν Δεσπότης ἀπάντων διὰ τῶν πενήτων ὑπέσχετο πρὸς ἡμᾶς εἰσιέναι, λέγων· *Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν ταύτων τῶν μικρῶν, ἐμοὶ ἐποιήσατε*.

Ἄλλὰ μὴ παραδράμῃς τὸ εἰρημένον. Τὸ γὰρ, *Πεινώντά με εἰδετε καὶ ἐθρήψατε, τέσσαρας ἀνάγκας ἐφίστησιν ἐλεημοσύνης*· τὸ ἀξιοπίστον τοῦ αἰτούντος, ὅτι Δεσπότης ἐστὶν ὁ αἰτῶν· τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας, ὅτι πεινᾷ· τὸ εὐκόλον τῆς δόσεως, ὅτι τραφῆναι ζητεῖ καὶ ἄρτον αἰτεῖ μόνον, οὐχὶ τροφήν· τὸ μέγεθος τῆς δωρεᾶς, ὅτι βασιλείαν ἀντὶ τούτων τῶν μικρῶν ἐπαγγέλλεται. Ἀπάνθρωπος εἶ καὶ ὠμὸς καὶ ἀνηλεής; Αἰδέσθητι, φησὶ, τὸ ἀξίωμα τοῦ αἰτούντος. Ἄλλ' οὐ δυσωπεῖ σε τὸ ἀξίωμα; Πρὸς τὴν συμφορὰν ἐπικάμθητι. Ἄλλ' οὕτε τὰ τῆς συμφορᾶς εἰς Δεῖόν σε [327] ἐπικάμπτει; Διὰ τὸ τῆς αἰτήσεως εὐκόλον δός. Οὕτε τὸ ἀξίωμα, οὕτε τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας, οὕτε τὸ εὐκόλον τῆς δόσεως δύναται σε πείσαι; Οὐκ οὖν διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν παράσχε:

* Duo mss. ἔφυρον.

h. Hæc est conjectura Savillii, quam confirmat Colletius. Edebatur δυσωπεῖσαι. Edit.

τῶν δεομένων. Ὁρᾷς τέσσαρας αἰτίας δυναμένας καὶ τὸν λίθον αὐτὸν, καὶ τὸν μικρολόγον, καὶ τὸν τετυφωμένον, καὶ τὸν ἀνηλεῆ, καὶ τὸν κωθρότατον ἀπάντων ἀνθρώπων διαναστήσαι; Τίς οὖν ἔσται συγγνώμη τοῖς μετὰ τοσαύτην παραίνεσιν καὶ συμβουλήν τῶν δεομένων ὑπερορῶσιν; Εἶπω δὴ καὶ ἕτερον πρὸς τοῦτοις· ἀκουέτωσαν οἱ μεμυημένοι. Αὐτὸς, ὅταν δέῃ σε θρῆψαι, οὐδὲ τῆς σαρκὸς φείδεται τῆς ἑαυτοῦ· ὅταν δέῃ σε ποτίσαι, οὐδὲ τοῦ αἵματος φείδεται, οὐδὲ φθονεῖ· σὺ δὲ οὐδὲ ἄρτου μεταδίδω, οὐδὲ ποτηρίου; Καὶ ποίαν ἔξεις συγγνώμην τοιαῦτα λαμβάνων; Καὶ οὕτω τίμια, καὶ τῶν εὐτελῶν φειδόμενος; Ὅρα μὴ πολλάκις φειδόμενος τῶ Χριστῷ δοῦναι ἐπὶ κέρδει, διὲς ἐπὶ βλάβῃ τῶ διαβόλῳ. Ὅταν γὰρ πένησι μὴ δῶμεν, συκοφάνταις διδάμεν· κλέπται πολλάκις, ἢ καὶ οἰκέται κακοῦργοι λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν, ἢ καὶ ἕτεροι πραγμάτων περιστάσεις. Καὶ ταῦτα δὲ ὅταν διαφύγωμεν ἅπαντα, θάνατος ἐπιελθὼν γυμνὸν ἀπήγαγεν. Ἰν' οὖν μὴ ταῦτα γίνηται, προλαβόντες δῶμεν αἰτοῦντι τῷ Χριστῷ, καὶ εἰς τὸν ἄστυλον ἀποθώμεθα θησαυρὸν, ἵνα καὶ ὑπὲρ τῆς φυλακῆς καὶ ὑπὲρ τῆς προσόδου θαρρῶμεν. Οὐ γὰρ διατηρεῖ μόνον, ἀπερ ἔλαβε, μετὰ ἀκρυβείας· ἀλλὰ μετὰ πλείονος

αὐτὰ ἀποδίδωσι σοι τῆς προσθήκης πάλιν. Μὴ τοίνυν νομίζωμεν ἡμῖν ἐλαττοῦσθαι τὴν οὐσίαν, ὅταν ἐλεημοσύνην παρέχωμεν. Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται, ἀλλ' αὐξάνεται· οὐ δαπανᾷται, ἀλλὰ πλεονάζει, καὶ πραγματεία τίς ἐστι καὶ σπῆρος τὸ γινόμενον· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρων τούτων κερδαλέωτερον καὶ ἀσφαλέστερον. Ἢ μὲν γὰρ ἐμπορία καὶ πνεύμασι καὶ κύμασι θαλάσσης ὑπόκειται καὶ ναυαγίους πολλοὺς, καὶ τὰ σπέρματα καὶ αὐχμοὶς καὶ ἐπομβρίαις καὶ ἐτέραις αἴρων ἀνωμαλίαις· τὰ δὲ εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Χριστοῦ καταβαλλόμενα χρήματα ἀνώτερα πάσης ἐστὶν ἐπιβουλῆς. Οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ λαβόντος τὰ δοθέντα ἅπασι· ἀλλὰ μένει πολὺν ἡμῖν καὶ ἄριστον ἐργαζόμενα τὸν καρπὸν, καὶ τὸν ἀμνητον ἐν καιρῷ φέροντα πλοῦσιον. Ὁ σκείρων γὰρ φειδομένως, φησὶ, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σκείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει. Σπαίρωμεν τοίνυν μετὰ δαψιλείας, ἵνα καὶ οὕτω θερίσωμεν, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσωμεν· ἥς γένοίτε πάντες ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Nihil de tempore vel de anno hujus habitæ concionis dicendum succurrit : nihil signi suppetit, quo eam vel Antiochiæ vel Constantinopoli dictam internoscamus. Hoc unum certo et ακινδύνως dicere possumus, esse illam genuinam et Chrysnstomo dignissimam. Hic propositum cernimus argumentum a S. do-

[328] ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΛΙΑΝ

Καὶ εἰς τὴν χήραν, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Ἐν ταῖς ἡμέραις αἷς ἐνηστεύομεν ἅπαντες, τοὺς περὶ τῆς ἐλεημοσύνης πολλάκις ἐλόμενος κινήσαι λόγους, ἐξεκρούομην, τῆς ἐσπέρας καταλαμβάνουσης καὶ τοῦ λόγου διακοπούσης ἡμῖν τὸν δρόμον. Τοῦτο δὲ ἐγένετο, τοῦ Θεοῦ τάχα συμφερόντως οἰκονομοῦντος, καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν ἡμέραν τὴν περὶ τούτων ὑπεριθέντος παραίνεσιν· ἵνα μὴ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν διηρημένων ἡμῶν, οὕτως ἢ τῆς ἐλεημοσύνης παρατίθη τράπεζα σήμερον· οὐκ ἐπειδὴ μέγα τι καὶ γενναῖον ἡμεῖς ἔχομεν εἰπεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ μεγάλη καὶ γενναία τῆς ἐλεημοσύνης ἡ δύναμις. Πολλὴ γὰρ τοῦ πράγματος ἡ κέρρη πρὸς τὸν Θεόν· καὶ καθάπερ τις βασιλεύουσα τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας, οὕτω μετὰ ἀδείας πολλῆς τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐπιβαίνειν εἴθε· καὶ αἱ τὰς πύλας τῶν οὐρανῶν ἐγκρανεῖσθαι δυνάμεις, ἂν μὲν ἴδωσι τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιβαίνουσαν, μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς καὶ ταῖς ἑλλίαις δι' αὐτὴν τὰς πύλας ἐκείνας ἀνοίγουσιν ἀρεταίς· ἂν δὲ χωρὶς τῆς ἐλεημοσύνης ἴδωσι παραγενομένας, ἀποκλείουσι τὰς θύρας αὐταῖς. Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν

παρθένων δῆλον ἐκείνων, αἱ διὰ τοῦτο τῆς ἱερᾶς παστάδος ἀπεκλείσθησαν, ἐπειδὴ διηνεκέες ἑλαῖον ἐν ταῖς λαμπάσιν οὐκ εἶχον. Καὶ σκόπει μοι τὴν εὐφορὰν. Ἐλεημοσύνη μὲν χωρὶς παρθενίας τοὺς αὐτῆς τροφίμους εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσῆγαγε· παρθενία δὲ χωρὶς ἐλεημοσύνης οὐκ ἴσχυσεν. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη τοῦ πράγματος ἡ δύναμις, μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ τοὺς περὶ αὐτῆς δεχόμεθα λόγους. Γένοίτο δ' ἂν ἀρίστη καὶ σύντομος τοῦ πράγματος ἢ παραίνεσις, εἰ πρὸς τὴν χήραν ἡμᾶς ἀπαγάγοιμεν τὴν ἐν Σαρφεοῖς τῆς Σιδῶνος. Τῶν γὰρ λόγοις συμβουλευόντων οἱ διὰ τῶν ἔργων παιδεύοντες ἀξιοπιστότεροι διδάσκαλοι γίνονται· διὸ καὶ ἡ χήρα ἀρίστη τοῦ πράγματος τούτου γένοίτο· ἂν ἡμῖν διδάσκαλος. Ἡμεῖς μὲν γὰρ λόγῳ παραινόμεν· ἐκείνη δὲ διὰ τῶν ἔργων ἡμᾶς παιδεῦσαι δυνήσεται, τὴν ὁμότροπον ἔχουσα μεθ' αὐτῆς συνεζευγμένη. Δύο γὰρ εἰσιν αὐτὰ εἰ χῆραι· μία μὲν ἐν τῇ Καινῇ, ἡ τὰ δύο λεπτά καταβαλοῦσα, μία δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἡ τὸν προφήτην ὑποβίβασθαι καταξωθεῖσα· καὶ ἀμφοτέραι[329] πρὸς τὴν αὐ-

Saltem igitur ob eorum honorum, quæ promissa sunt, magnitudinem egeno præbe. Vides quatuor causas, quæ possent vel lapidem ipsum, et avarum, et excæcatum, et immisericordem hominem, et omnium stupidissimum excitare? Quam igitur veniam sperare poterunt, qui post tantam cohortationem et consilium egenos despicient? Dicam et aliud præterea quiddam: audiant qui mysteriis sunt initiati. Cum ali te opus fuerit, ne carni quidem suæ parcat ipse: cum tibi potum dari opus fuerit, ne sanguini quidem suo parcat, nec illum invidet: tu vero ne panem quidem impertis, nec calicem? Quam tandem veniam obtinebis, qui tot bonis tam pretiosis acceptis, tam vilibus parcas? Vide ne frequenter cum Christo largiri ad lucrum recusaveris, ad damnum diabolo largiaris. Cum enim pauperibus non demus, impostoribus damus: fures plerumque vel malefiei famuli abripientes abeunt, vel etiam aliquis alius rerum casus aufert. Et vero postquam hæc evitaverimus omnia, mors interveniens dudum abducat. Ne igitur isthæc eveniant, prius Christo potenti largiamur, et in thesauro nullis prædonibus obnoxio reponamus, ut et de custodia et de proventu confidamus. Non

enim solum quæ accepit, diligenter asservat, sed et majori tibi rursus cum accessione restituit. Ne igitur imminui nobis facultates arbitremur, cum elemosynam erogamus. Non enim minuantur, sed augentur; non absumuntur, sed multiplicantur, et negotiatio quædam res ista et sementis est: vel potius utroque istorum quæstuosius quiddam et totius. Nam mercatura quidem ventis ac fluctibus multisque naufragiis est obnoxia, itemque semina siccitatibus aeris, imbribus, cæterisque injuriis et inæqualitatibus aeris: quæ vero in manus Christi conferuntur pecuniæ, ab insidiis omnibus sunt immunes. Nemo rapere potest de manu ejus, cum acceperit ea quæ semel ei sunt tradita: sed manent multumque nobis et immensum fructum pariunt, et uberem in tempore incessem proferunt. *Qui enim parce seminat, inquit, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus etiam metet* (2. Cor. 9. 6). Copiose itaque seminemus, ut ita quoque metamus, et vita fruamur æterna: quam nos omnes utinam consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN HELIAM ET VIDUAM.

ctore summopere frequentatum, de elemosyna scilicet et de hospitalitate, quas ille semper inter præcipua Christianæ vitæ officia habuit.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN HELIAM,

ET IN VIDUAM, ET DE ELEEMOSYNA.

1. *Elemosynæ dignitas; duæ viduæ duo testamenta expriment.*—Diebus illis, quibus jejunabamus omnes, cum sæpenumero sermonem instituere de elemosyna statuissem, superveniente vespera sum impeditus, quæ nobis cursum orationis interruptit. Hoc vero ferebat Deo fortasse in nostram utilitatem ita disponente, atque in hunc diem cohortationem de his rebus differente: ne dum vos in Ecclesia divisi eratis, elemosynæ mensa vobis apponeretur: non quod hodie magnum aliquid et insigne dicendum habeamus, sed quod magna sit et eximia virtus elemosynæ. Multam quippe fiduciam apud Deum res ista conciliat, et tamquam regina quædam religionem nostram regens multa cum securitate caelestes ingredi sedes consuevit, et illæ, quibus cælorum januæ commissæ sunt, potestates, si quidem intrantem viderint elemosynam, multo cum honore reliquis etiam virtutibus propter ipsam fores illas aperiant: sia autem absque elemosyna venire viderint, fores

illis occludunt. Atque hoc ex virginibus illis patet, quæ propterea sacro illo thalamo fuerunt exclusæ, quod oleum in lampadibus suis perpetuo non haberent (*Math. 25*). Ne mihi discrimen considera. Elemosyna quidem absque virginitate suos alumnos introduxit in cælum: at virginitas absque elemosyna minime potuit. Quando igitur tanta rei hujus est virtus, omni studio institutos de ea sermones excipiamus. Enimvero compendiosa fuerit admodum ad hanc rem cohortatio, si vos ad viduam Sarephthis Sidonis habitantem abducamus. Nam qui operibus ipsis instraunt, multo digniores fide magistri fiunt, quam qui verbis solis consilium dant: quocirca vidua quoque nobis rei hujus optima erit magistra. Si quidem nos verbis quidem adhortamur: at illa vos operibus docere poterit, cum eisdem præditam moribus, sociam habeat sibi copulatam. Duæ quippe sunt hæ viduæ, una in Novo Testamento, quæ duo minuta misit (*Luc. 21*), altera in Veteri, quæ pro-

phetam suscipere meruit (3. Reg. 17) : atque ambæ ad eandem philosophiæ virtutem pervenerunt, eandemque comitatem exhibuerunt, et suorum recte factorum similitudine Testamentorum nobis affinitatem expresserunt. Nam quemadmodum sublimes quidam scopuli, circumdati portibus, quos appellari Pharos mos est, in quibus tota nocte inextinctus ignis lucet, errantes in mari splendore luminis ad portus securitatis deducunt : sic istæ tamquam portibus comitate circumdatæ, magnanimitatis suæ lumine profundissima in nocte : non enim potior est conditio vitæ nostræ quam noctis, sicut et Paulus dicit : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* (Rom. 13. 12) ; eos igitur qui profundissima in nocte in avaritiæ mari oberant, et jamjam submergendi sunt, ad suam invitant securitatem, et humanitatis semper ardentem habentes ignem, inextinctum eleemosynæ lumen conservant.

2. Sed de illa quidem alio loco ; hodierno die aptul vos de ista Veteris Testamenti agenus. Omnino enim dum hæc laudabitur, illius quoque præconiorum corona nectetur : nam quarum paria sunt recte facta, earum quoque laudatrix oratio communis est. Orta est igitur hujus tempore fames gravissima, non quod defessa tellus fruges negaret, sed quod hominum peccata Dei donum averterent. Orta est igitur fames gravissima, et omnium acerbissima ; atque illam famem Helias magnus invexit, et tamquam terribilem famulum quemdam vocavit, ut conservos injuria Dominum afflicientes castigaret : imo vero Judæorum illam advocare peccata ; prophetæ autem illam os intulit, *Vivit enim, inquit, Dominus Deus, si erit pluvia nisi per os meum* (3. Reg. 17. 1).

Descriptio sterilitatis et siccitatis aeris. — Intolerandum igitur erat malum : neque enim tantum sterilem reddidit terræ uterum terribilis illa vox prophetæ, sed et ipsa fluminum fluentia cohibuit, omnesque tum exarescebant torrentes. Et quemadmodum cum vehemens et ardens febris corporis naturam invasit, non superficiem tantum arefacit, sed et interiora permeans ipsam ossium naturam exurit : ita quæ tum vigeat siccitas aeris, non solam terræ faciem incendebat, sed ad ipsa ejus viscera penetrans omnem inferiorem humorem exhauriebat. Quid ergo Deus ad prophetam ? *Surge, inquit, et vade in Sarephtha Sidoniæ : ibi mandabo mulieri viduæ, ut nutriat te* (3. Reg. 17. 9). Quid hoc sibi vult ? In sua patria nullam comitatem expertus est, et ad alienam regionem illum mittit, atque ad mulierem viduam ? Nam si opulenta esset, si ditissima, si regis uxor ipsius, si multis terræ frugibus repleta haberet promptuaria, nonne voluntatem ejus vehementius quam terram ipsam metus famis sterilem redderet ? Ne igitur hæc propheta diceret, aut animo versaret, idcirco prius cum per corvos aluit (3. Reg. 17. 6), ut per ea quæ gerebantur, ista propemodum illi diceret : si effeci, ut rationis expertus natura hospitio te reciperet, multo magis ratione præditæ, ut hoc faciat, persuadebitur.

3. Propterea vidua post corvos. Videre erat prophetam mulierculæ factum obnoxium, animam illam ad cælos usque sublimem ac divinam, generosum et excelsum Heliam velut erronem quemdam ac mendicum ad viduæ januam venire, atque illud os, quod cælum clauserat, mendicorum voces effundere : Da mihi panem, da mihi aquam ; ut tu discas, nihil æque benevolum et humanum esse ac viduæ domum, et tabernaculum egestatis plenum, ac divitiarum expertum, et malorum quæ ex divitiis oriuntur. Locus enim erat a tumultibus liber, omnisque philosophiæ plenus, et portu quovis tranquillior. Talla maxime requirunt domicilia sanctorum animæ.

Deus quomodo punit Sodomitarum nefaria scelera ; quomodo Deus in puniendo eos se gessit. — Pergebat igitur ad viduam propheta, quæ Judæos, quibus perosi erant peregrini, exemplo erat suo redargutura : pergebat ad viduam, omnesque docebat, merito Judæos pœnam illam sustinere. Nam cum in aliquos pœnam illaturus est Deus, non quoquo modo supplicium immittit, neque sui judicii contentus est calculo, sed et apud homines excusat se rebus ipsis ac tuetur, perinde quasi communi quodam in judicio suspicionibus vulgi expositus disceptaret. Et quemadmodum qui judicium exercent, cum ad moris supplicium quempiam sunt abducturi, in sublimi præsidentes tribunali, ac vela contrahi jubentes : totam civitatem circum sese stare curantes, ita velut in publico theatro judicant, et in oculis omnium atque auribus interrogationes adhibent reo, et acta, et commentarios scelerum ab illo perpetratorum legi præcipiunt, et efficiunt ut reus ipse suorum factorum fiat accusator, ac tum demum sententiam ferunt : ita quoque Deus tamquam in excelso quodam tribunali prædicationis Scripturæ præsidens, universum orbem terrarum præcipiens circumstare, spectantibus omnibus et audientibus, quæstionem instituit peccatorum, non commentarios et acta legi præcipiens, neque tabulas in medium adducens, sed ipsa reorum peccata nobis ob oculos contemplanda proponens.

4. Sane cum infesta fulmina in Sodomitas erat immissurus, et populos urbesque terribilis illius flammæ opera de medio regionis sublaturus, com novum et insolitum illum imbrem dejiciebat, multo priori terribiliorem, quem primum et solum sol unquam aspexit : antequam ejusmodi pœnam inferret, eorum improbitatem, qui puniendi erant, nobis indicavit, non tabulis ut dixi lectis, sed adductis in medium ipsis eorum peccatis (Gen. 19). Propterea nimirum angelos misit, non tantum ut Lot educerent, sed ut illorum iniquitatem ostenderent ; quod etiam evenit. Cum enim eos Lot excepisset, hospitis domum obsederunt omnes, et in orbem circumsteterunt. Hujus autem obsidionis copiarum dux erat infundus amor, et iniqui cupiditas coitus, qui et ætatis et naturæ limites excedebat. Neque enim juvenes solum circumsteterunt, sed etiam seniores : et neque canities rabiem sedavit, neque furorem sen-

τὴν ἔρθασαν τῆς φιλοσοφίας ἀρετὴν, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπεδείξαντο φιλοφροσύνην, τῆ τῶν κατορθωμάτων ὁμοιότητι τὴν συγγένειαν ἡμῶν τῶν Διαθηκῶν ἐνδεικνύμενοι. Καθάπερ γὰρ σκόπελοι τινες ὕψηλοι περιβεβλημένοι λιμένας, οὓς δὴ φάρους καλεῖν εἰώθασιν, διὰ πάσης τῆς νυκτὸς ἀσβεστον ἔχοντες πῦρ, τοὺς πεπλανημένους κατὰ τὸ πέλαγος τῆ λαμπηδῶνι τοῦ φωτὸς πρὸς τὴν τοῦ λιμένος χειραγωγούσιν ἀσφάλειαν· οὕτω καὶ αὐταὶ καθάπερ τινὰς λιμένας τὴν φιλοφροσύνην περιβεβλημένοι, τῷ φωτὶ τῆς οικείας μεγαλοψυχίας τοὺς ἐν τῇ βαθυτάτῃ νυκτὶ· νυκτὸς γὰρ οὐδὲν ἀμεινον ἡμῶν ἢ ζωὴ διάκειται, καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι *Ἡ νύξ ἀποκόψεν, ἢ δὲ ἡμέρα ἤγγικε*· τοὺς οὖν ἐν τῇ βαθυτάτῃ νυκτὶ κατὰ τὸ πέλαγος τῆς φιλαργυρίας πλανωμένους, καὶ γίνεσθαι μάλλοντας ὑποδρυχίους, πρὸς τὴν παρ' αὐτῶν καλοῦσιν ἀσφάλειαν, τὸ τῆς φιλανθρωπίας διαπαντὸς καύμενον ἔχουσαι πῦρ, καὶ διασώζουσαι τὸ τῆς ἐλετημοσύνης ἀσβεστον φῶς.

β'. Ἀλλὰ περὶ ἐκείνης μὲν ἐν ἐτέρῳ καιρῷ· τήμερον δὲ περὶ τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ πρὸς ὑμᾶς ἐροῦμεν. Πάντως γὰρ καὶ ταύτης ἐπαινουμένην, ἐκείνης τῶν ἐγκωμίων οἱ στέφανοι πλέκονται· ὧν γὰρ τὰ κατορθώματα ἴσα, καὶ οἱ λόγοι τῶν ἐγκωμίων κοινοί. Ἐγένετο τοίνυν κατὰ τοὺς ταύτης χρόνους λιμὸς χαλεπός· οὐχὶ ἡ γῆ δὲ καμουῖσα παρητήσατο τὴν φορὰν, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων τὰ ἀμαρτήματα τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεὰν ἀπεκρούσαντο. Ἐγένετο τοίνυν λιμὸς χαλεπός, καὶ λιμῶν ἀπάντων πικρότατος· καὶ τοῦτον ἤγαγε τὸν λιμὸν ὁ μέγας Ἥλιος, καθάπερ τινὰ φοβερὸν οἰκίτην καλέσας, ὥστε τοὺς συνδούλους τὸν Δεσπότην ὑθρίζοντας σωφρονίσαι· μάλλον δὲ ἐκάλεσεν αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων τὰ ἀμαρτήματα· ἐκόμισε δὲ αὐτὸν τοῦ προφήτου τὸ στόμα, *Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός, εἰ ἔσται ὁστος, εἰ μὴ διὰ στόματός μου*.

Ἦν τοίνυν ἀφόρητον κακόν· οὐδὲ γὰρ τὴν γαστέρα τῆς γῆς ἀγονοῦν ἐποίησε μόνον ἢ φοβερά τοῦ προφήτου φωνή, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῶν ποταμῶν τὰ βεῖθρα ἀνέστειλε, καὶ οἱ χεῖμαρροι τότε ἐξηραίνοντο πάντες. Καὶ καθάπερ πυρετὸς ἀλόγως καὶ διακαῆς εἰς σώματος φύσιν ἐμπεσών, οὐχὶ τὴν ἐπιφάνειαν ξηραίνει μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸ χωρήσας τὸ βάθος, αὐτὴν τῶν ὀστέων καταφύγει τὴν φύσιν· οὕτω καὶ ὁ τότε γενόμενος ἀχμὸς, οὐχὶ τὴν ὕψιν τῆς γῆς κατέκαυσε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς λαγόννας ἐλθὼν, πᾶσαν κάτωθεν ἀνέσπασε τὴν νοτίδα. Τί οὖν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν προφήτην; *Ἀνάστηθι, φησὶ, καὶ πορεύθητι εἰς Σαρραβθὰ τῆς Σιδῶνος· ἐκεῖ ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διωθρέψαι σε*. Τί τοῦτο; ἐπὶ τῆς οικείας οὐδεμιᾶς ἀπέλαυσε φιλοφροσύνης, καὶ εἰς τὴν ἄλλοτριαν αὐτὸν πέμπτει, καὶ πρὸς γυναῖκα χήραν; Εἰ γὰρ εὐπορος ἦν, εἰ γὰρ πλουσιωτάτη, εἰ γὰρ αὐτοῦ τοῦ βασιλεύοντος γυνή, εἰ γὰρ ταμειᾶ πολλῶν εἶχεν ἐμπεπλησμένα γεννημάτων, ὡς ἂν αὐτῆς μάλλον τῆς γῆς τὴν προαίρεσιν ἀπεστείρωσεν ὁ τοῦ λιμοῦ φόβος; Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα ὁ προφήτης λέγῃ, μηδὲ διαλογίζεται, διὰ τοῦτο αὐτὸ, [330] πρότερον διὰ τῶν κοράκων ἔθρηψε, μονονοῦχὶ πρὸς αὐτὸν λέγων διὰ τῶν γενομένων, ὅτι *Εἰ τὴν ἄλογον φύσιν ξενοδοχῆσαι σε παρεσκευάσα, πολλῶν μάλλον ἢ λογικῆ πεισθήσεται τοῦτο ποιῆσαι*.

γ'. Διὰ τοῦτο μετὰ τοὺς κόρακας ἡ χήρα. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν προφήτην ὑπόδικον γενόμενον γυναικὸς, τὴν οὐρανομήκη καὶ θεῖαν ψυχὴν ἐκείνην, τὸν γενναῖον καὶ ὕψηλόν Ἥλιον, ὥσπερ ἀλήτην τινὰ καὶ προσάλτην πρὸς τὰς θύρας τῆς χήρας ἐρχόμενον, καὶ τὸ στόμα, ὃ τὸν οὐρανὸν ἐκλείσει, τὰς τῶν προσαιτούντων φθεγγόμενον φωνάς· *Δός μοι ἄρτον, δός μοι ὕδωρ*· Ἴνα σὺ μάθῃς ὅτι οὐδὲν οὕτως ἐπιτίθειον, ὡς γυναικὸς οἰκία χήρας, καὶ σκηνὴ πενίας· γέμουσα, καὶ πλοῦτου καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ πλοῦτου κακῶν ἀπηλλαγμένη. Καθαρὸν γὰρ θορύβων ἦν τὸ χωρίον, καὶ πάσης φιλοσοφίας μεστὸν, καὶ λιμένους παντὸς εὐδιώτερον. Τοιαῦτα δὴ μάλιστα ἐνδιατμήματα τῶν ἀγίων ἐπιζητούσιν αἱ ψυχαί.

Ἄπῃσι τοίνυν πρὸς τὴν χήραν ὁ προφήτης, τῆς Ἰουδαϊκῆς μισοξενίας ἐλεγχοῦν ἐσομένην· ἀπῆι πρὸς τὴν χήραν, διδάσκων ἅπαντας ὅτι δικαίως ἐκείνην τὴν χήραν ὑπομένουσιν Ἰουδαῖοι. Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ τινὰς κολάζειν ὁ Θεός, οὐχ ἄπλως ἐπάγει τὴν τιμωρίαν, οὐδὲ τῇ τῆς οικείας κρίσεως ἀρκεῖται ψήφῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν πραγμάτων ἀπολογεῖται, ὥσπερ ἐν κοινῷ δικαστηρίῳ κρινόμενος ταῖς τῶν πολλῶν ὑπονοίαις. Καὶ καθάπερ οἱ δικάζοντες, ὅταν μέλλωσι τινα τὴν ἐπὶ θάνατον ἀγειν ὄδον, ἐφ' ὕψηλόν τοῦ βήματος προκαθίσαντες, καὶ τὰ παραπετάσματα συνελκυσθῆναι κελεύσαντες, καὶ τὴν πόλιν αὐτοῖς περιστήσαντες ἄπασαν, οὕτω καθάπερ ἐν θεάτρῳ κοινῷ δικάζοντες πρὸς τὸν κατάδικον, ὑπὸ ταῖς ἀπάντων ὕψει καὶ ἀχοαῖς τὰς πεύσεις ποιούμενοι, καὶ τὰ ὑπομνήματα τῶν ἐκείνοις τετολημμένων ἀναγνωσθῆναι κελεύοντες, καὶ αὐτὸν τὸν ὑπεύθυνον τῶν αὐτῶν τετολημμένων γενέσθαι κατήγορον παρασκευάζοντες, τότε τὴν ψῆφον ἐπάγουσιν· οὕτω καὶ ὁ Θεός, καθάπερ ἐφ' ὕψηλόν τοῦ βήματος, τοῦ τῶν Γραφῶν κηρύγματος προκαθίσας, καὶ τὴν οἰκουμένην ἄπασαν περιστήσας, ὑπὸ ταῖς ἀπάντων ὕψει καὶ ἀχοαῖς ποιεῖται τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἐξέτασιν, οὐχ ὑπομνήματα ἀναγνωσθῆναι κελεύων, οὐδὲ γράμματα παράγων εἰς μέσον, ἀλλ' αὐτοῖς ἡμᾶς τοῖς τῶν καταδικῶν ἐπιστῶν ἀμαρτήμασιν.

δ. Ὅτε γοῦν τοὺς χαλεποὺς κερανοὺς κατὰ τῶν Σοδομιτῶν ἀφεῖναι ἤμελλε, καὶ δήμους καὶ πόλεις ἀναρπάξιν ἐκ μέσου τῆς χώρας διὰ τῆς φοβερᾶς φλογὸς ἐκείνης, ὅτε τὸν καινὸν καὶ παράδοξον ὕετον ἐπὶ τὴν γῆν ἠφείη, τοῦ προτέρου φρικωδέστερον ὄντα, ὃν πρῶτον καὶ μόνον ἤλιος ἐπέειδεν· ἐπεὶ τοιοῦτον πρὶν ἢ τὴν κόλασιν ταύτην ἐπαγαγεῖν, ἔδειξε τῶν μελλόντων κολάζεσθαι τὴν πονηρίαν ἡμῶν, οὐχὶ γράμματα ἀναγινώσκων, καθάπερ ἔφη, ἀλλ' αὐτὰ εἰς μέσον παραγαγὼν τὰ ἀμαρτήματα. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπεμψε τοὺς ἀγγέλους, οὐχ ἵνα τὸν Λὼτ ἐξαγάγωσι μόνον, ἀλλ' ἵνα σοὶ δεῖξωσι τὴν παρανομίαν ἐκείνων· ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς ὁ Λὼτ ὑπεδέξατο, τὴν οἰκίαν ἐπολιόρκουν τοῦ ξενοδόχου πάντες, περισταδὸς [331] κύκλιον. Ἐστρατήγη δὲ τῆς πολιορκίας ἔσποπος ἔρωσ, καὶ μίξεως ἐπιθυμία παρανόμου, καὶ ἡλικίας καὶ φύσεως ὄρους ὑπερβαίνουσα. Οὐδὲ γὰρ νεανίσκοι περιέστησαν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ πρεσβῦται· καὶ οὐδὲ ἡ πολιὰ τὴν λῦτταν κατέπαυσεν, οὐδὲ τὸ γῆρας

^a Savil. in m. rg. conj. ἐπέειδε τοιοῦτον· πρὶν.

την *μανίαν* ἐσθεσεν, ἀλλ' ἦν ἰδεῖν ἐν λιμένι ναυάγιον, ἐν γῆρᾳ παράνομον ἐπιθυμίαν. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστησαν τῆς παρανομίας, ἀλλὰ τοῦ Λῶτ ὑποσχόμενου τὰς ἑαυτοῦ παραδώσειν θυγατέρας, οὐδὲ οὕτως ἀφίσταντο, ἀλλ' ἐπέκειντο, λέγοντες μὴ πρότερον ἀποστήσεσθαι, ἕως ἂν τοὺς ἀνδρας λάβωσι· καὶ μεγάλα ἠπελοῦν δῶσειν κακὰ τῷ τὰς ἑαυτοῦ θυγατέρας ὑποσχόμενῳ δῶσειν διὰ τὴν εἰς τοὺς ξένους τιμὴν. Εἶδες πῶς πανταχόθεν εἶδειξεν τῶν Σοδομιτῶν τὴν κακίαν, καὶ τότε τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγεν; Ἴνα γὰρ μὴ μετὰ ταῦτα ὄρων καταζόμενος αὐτοὺς κατακλασθῆς διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, μὴδὲ μετ' ἐκείνων ἐγκαλῆς τῷ Θεῷ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ κατακρίνης ἐκείνους, προλαθὼν τῇ τῆς πονηρίας ἀποδείξει, πάντα προανήρπασεν αὐτῶν τὸν ἔλεον, τῆς πρὸς αὐτοὺς συμπαιδείας ἀπαγαγὼν ἡμᾶς. Ὁ δὲ καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ προφήτου πεποίηκεν. Ἴνα μὴ θεωρῶν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διαφθειρόμενος τοὺς Ἰουδαίους; ἀλγῆς, δείκνυσι σοὶ τὴν ἀπανθρώπιαν αὐτῶν καὶ τὴν ὠμότητα, καὶ τῆς φιλοξενίας τὴν σπάνιν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οὐχ ὑπεδέξαντο τὸν προφήτην, ἀλλὰ καὶ ἀποκτείνειν ἠπελοῦν καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν Θεοῦ βημάτων. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄναχώρησον, μόνον, ἀλλὰ καὶ, *Κρύβθη*. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ σοὶ πρὸς σωτηρίαν ἡ φυγή, ἀλλὰ δεῖ καὶ λαθεῖν μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας· δημὸς γὰρ ἐστὶν Ἰουδαϊκός, δημὸς αἱμάτων διψῶν προφητικῶν, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἐμμελετήσας σφαγαῖς· ἀπὸ τῶν προφητικῶν αἱμάτων δεῖ τὰς ἑαυτῶν ἦμαξαν δεξιὰς. Καὶ, ὅτε μὲν ἐκ τῆς Ἰουδαίας αὐτὸν ἐξέπεμψεν, Ἄπελθε καὶ κρύβθη, φησὶν· ὅτε δὲ πρὸς τὴν χῆραν ἀπέστειλεν, Ἐγὼ, φησὶν, *ἐντελοῦμαι αὐτῇ*. Ὁρᾷς πῶς ἐκεῖθεν μὲν φεύγοντα μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας τοῦτο ποιῆσαι προστάττει· ἐνταῦθα δὲ καταφεύγοντα μετὰ πολλῆς παρήρησίας καὶ τοῦ θάρρους ἀπεινά κελεύει;

ε'. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ τι καὶ ἕτερον ὠκονόμηται διὰ τῆς τοῦ προφήτου πρὸς τὴν χῆραν παρουσίας. Ἴνα γὰρ μὴ μετὰ ταῦτα ὄρωντές τινες τὸν Χριστὸν μετὰ τὰς πολλὰς καὶ ἀφάτους εὐργεσίας τὰς ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, μετὰ τοὺς μυρίους νεκρούς, οὐς ἀνέστησε, μετὰ τοὺς τυφλοὺς, οὐς ἀναβλέψαι ἐποίησε, μετὰ τοὺς λεπρούς, οὐς ἐκάθηρε, μετὰ τοὺς δαίμονας, οὐς ἀπήλασε, μετὰ τὴν θαυμαστὴν καὶ σωτήριον διδασκαλίαν, παρὰ μὲν τῶν εὐεργετηθέντων ἐλαυνόμενον, παρὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι τιμώμενον, οὐδὲν τοιοῦτον εἰδότες οὔτε ἀκηκοῦντες, θαυμάζωσι, διαπορῶσι, καὶ ἀπιστοῦν τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίζωσιν· ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου διὰ τῶν δούλων τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀγνωμοσύνην διδάσκει, καὶ τῶν ἐθνῶν φιλοφροσύνην ἡμᾶς παιδεύει. Οὕτω γοῦν τὸν Ἰωσήφ, οὐς παρεγένετο θρέψων ἐκείνος, καὶ ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν, ἄνθρωπος δὲ βάρβαρος εἰς μεγίστην ἤγαγε τιμὴν. Οὕτω τὸν [332] Μωσῆα ἀπῆλασαν οἱ εὐεργετηθέντες Ἰουδαῖοι, ὑπεδέξατο δὲ ἄνθρωπος βάρβαρος Ἰσθῶρ, καὶ πολλῆς αὐτὸν φιλοφροσύνης ἠξίωσεν. Οὕτω τὸν Δαυὶδ ἀπῆλασε μὲν ὁ Σαοὺλ μετὰ τὴν τοῦ Γολιάθ κεφαλὴν, μετὰ τοὺς μυρίους κινδύνους, οὐς καὶ αὐτῷ καὶ τῇ πόλει πολλάκις ἐπαγομένους ἔλυσεν· ὑπεδέξατο δὲ Ἀγχοῦς ὁ βαρβάρων βασιλεὺς, καὶ εἰς πολλὴν ἤγαγε τιμὴν.

Οὕτω καὶ νῦν τὸν Ἥλιον ἀπῆλασαν μὲν Ἰουδαῖοι, ὑπεδέξατο δὲ ἡ χῆρα. Ὅταν οὖν ἴδῃς τὸν Χριστὸν ἀπελαυνόμενον μὲν παρὰ αὐτῶν, ὑποδεχόμενον δὲ παρὰ τῶν ἐθνῶν, ἀνωθεν τοὺς τύπους καταμαθῶν, μὴ θαυμάσῃς ἐπὶ τῆς τοῦ πράγματος ἀληθείας. Ἦκουσας γοῦν καὶ σήμερον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, καὶ αὐτὸ τοῦτο αἰνιττομένου. Πρὸς γὰρ τοὺς Ἰουδαίους δυσχεραίνοντας διαλεγόμενος ἔλεγεν, ὅτι *Παύλοι χῆραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἥλιου, καὶ πρὸς σὺδελφίαν ἀπεστάλη Ἥλιος, εἰ μὴ πρὸς τὴν χῆραν τὴν ἐν Σαρεφθοῖς τῆς Σιδωνος*. Ἄλλ' ἴσως ἐκείνο ἂν τις διαπορῆσαι, τί δήποτε τὸν αὐτὸν ζῆλωσαντα ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης θλίβεσθαι καὶ στενοχωρεῖσθαι ἀφήκεν ὁ Θεός, νῦν μὲν εἰς τὸν χειμῶρον πέμπων, νῦν δὲ πρὸς τὴν χῆραν, νῦν δὲ εἰς ἄλλο χωρίον, καθάπερ τινὰ μετανάστην τόπους ἐκ τόπων ἀμείβειν παρασκευάζων. Ὅτι γὰρ ἐθλίβετο καὶ στενοχωρεῖτο, ἄκουσον καὶ τοῦ Παύλου λέγοντος, *Περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι*. Τίνος οὖν ἕνεκεν θλίβεσθαι αὐτὸν συνεχώρησεν; Εἰ μὲν γὰρ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτημάτων ταύτην ἀπῆται τοὺς Ἰουδαίους τὴν δικήν, εἰκότως ἂν τις ἐφησε τῇ στενοχωρίᾳ τῆς θλίψεως αὐτὸν λαμβάνειν πείραν, ὥστε γενέσθαι πρᾶστερον, καὶ καθυφθαῖναι τῆς ὠμότητος. Εἰ δὲ οὐχ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν γινόμενων αὐτοῖς μνησικακῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν ἀσεβῆτην ἀσεβείας καὶ ὑβρείως τηκόμενος, ταύτην ἐπήγαγεν αὐτοῖς τὴν συμφορὰν, τίνος ἕνεκεν καὶ αὐτὸς κινῶναι τῶν δεινῶν, καὶ οὐκ ἀπολαύει πολλῆς τῆς ἀνέσεως καὶ ἀδείας; Ὅτι εἰ τῶν ἄλλων κακουχούμενον καὶ τῷ λιμῷ διαφθειρομένον, αὐτὸς ἀνέσεως καὶ τραπεζῆς ἀπέλαυε πλουσίας, ἴσως ἂν τις ἐνόμισεν ὠμότητος εἶναι τὸ γαγενημένον. Θαυμαστὸν γὰρ οὐκ ἔδοκει, εὐθηνίας ἀπολαύοντα, τοῖς ἄλλοις ἐντροφῶν κακοῖς. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀφήκε κοινωῆσαι τῆς συμφορᾶς, καὶ πείραν λαβεῖν τῶν συμβάντων δεινῶν, καὶ μετασχεῖν τοῦ λιμοῦ, ἴνα μάθῃς ὅτι ὁ λιμὸς, ἀλλὰ θεὸς ἦν ζῆλος παρ' αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἂν εἴλετο στενοχωρούμενος οὕτω, καὶ ὑστερούμενος, καὶ θλιβόμενος, καὶ κακουχούμενος, μὴ λύσαι τὴν ἀπιστήν, εἰ μὴ ἀπὸ πολλοῦ τοῦ ζήλου τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀφήκε φωνήν. Διότι καὶ ἦδιον ἦν αὐτῷ στενοχωρεῖσθαι, καὶ σωφρονιζόμενος αὐτοὺς ὀρᾶν, ἢ τῆς ἀνάγκης ἀπαλλαγέντας τῆς ἐπικειμένης, πρὸς τὴν προτέραν ἀσέβειαν ἐπανελθόντας ἰδεῖν.

ζ'. Τοιαῦται γὰρ πανταχοῦ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί· ὑπὲρ τῆς ἑτέρων διορθώσεως τὴν ἑαυτῶν ἀσφάλειαν προδίδασιν. Ἴνα οὖν μὴ τις λέγῃ, ὅτι διὰ τὴν ὠμότητα ἐπέτεινε τὸν λιμὸν, ἀφήκεν αὐτὸν κοινωῆσαι τῷ λιμῷ, ἴνα μάθῃς τοῦ προφήτου τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ [333] χωρὶς τούτου δὲ, ἐπειθὲ εὐθέως ἡ τῶν θαυμάτων φύσις τοὺς τε θαυματουργοῦντας ἐκπείρει, τοὺς τε ὄρωντας θαύματα μείζονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως περὶ αὐτῶν πείθει ἐπινοεῖν· καὶ ταῦτα ἀμφοτέρωθεν διορθώσατο, τὴν τῆς φύσεως ἐναλλάξ ἀσθένειαν. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐκ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς βῆδιον μαθεῖν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐκπαίρει τὰ θαύματα, ἄκουσον τί φησι· *Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἴνα μὴ ὑπερβαίρωμαι, ἐδόθη μοι σόλοψ τῇ σαρκί, ἀγγελος Σατᾶν, ἴνα με κολαρίζῃ*. Ὅτι δὲ καὶ τοὺς ὄρωντας τὰ θαύματα καὶ τοὺς ἀπὸντας μείζονα πείθει περὶ τῶν θαυματουργούντων ἐπινοεῖν, καὶ τοῦτο ἐκεῖθεν δῆλον. Εἰπὼν γὰρ περὶ

ctus exstinxit, sed videre erat in portu naufragium, iniquam in senectute cupiditatem. At non huc usque tantum progressa est illorum improbitas, sed et cum filias suas traditurum se Lot polliceretur, ne sic quidem recesserunt, sed urgebant dicentes non se prius quam viros accepissent recessuros; seque gravissima illaturos mala minabantur ei, qui ut hospitibus honorem deferret, filias suas se promiserat traditurum. Vides ut omni ex parte Sodomitarum nequitiam demonstrarit, ac deinde pœnam illis intulerit? Ne enim postea cum eos affectos supplicio videris, propter calamitatis magnitudinem animo frangaris, neque cum illis Deum accuses, sed illos cum Deo condemnes, antea demonstrata illorum improbitate omnem erga illos misericordiæ occasionem præripuit, et nos ab omni commiseratione in illos avocavit. Quod et nunc erga prophetam præstitit. Ne fame confectos intuens Judæos doleres, immanitatem illorum et crudelitatem ostendit, et quam raro comiter peregrinos exciperent. Non enim solum prophetam non susceperunt, sed et se interfecturos minabantur: id quod ex Dei verbis colligitur. Non enim ait tantum, *Recede*, sed etiam, *Abcondere* (3. Reg. 17. 3). Non sufficit ad salutem fuga, sed et oportet ut te diligenter occultes: populus quippe Judaicus est, populus sanguinem sitiens prophetarum, et in sanctis necandis exercitatus: semper manus suas prophético sanguine cruentarunt. Et cum illum quidem emittebat ex Judæa, *Vade et abscondere*, inquit: cum autem ad viduam mittebat: *Ego*, inquit, *illi mandabo* (*Ibid.* v. 9). Vides, ut inde quidem fugientem jubeat illud cum multa cautione præstare; huc autem confugientem magna cum fiducia præcipiat et securitate discedere?

5. *Cur ab aliis ejectus, a vidua susceptus propheta; cur Heliam Deus affligi siverit.* — Neque solum hoc, sed et aliud per hunc prophetæ adventum ad viduam providit ac disposuit. Ne enim postea cum Christum nonnulli cernerent post multa et immensa beneficia in Judæam collata, post innumeros mortuos quos suscitaverat, post cæcos, quos visum restituerat, post leprosos, quos mundaverat, post dæmones, quos ejecerat, post admirabilem salutaremque doctrinam, ab illis, quos devinxerat beneficiis, esse vexatum, et a gentilibus honore affectum, qui nihil viderant, nec audiverant, mirarentur, dubitarent, et rem esse incredibilem existimarent: prius ac multo ante tempore per servos suos, et quam improbi fuerint Judæi nos docet, et quam comes et humani fuerint gentiles nos instruit. Sic nimirum et Joseph illi, quibus ipse cibaria ministraturus advenerat, etiam necare conati sunt: homo autem barbarus in summum illum honorem evexit. Non aliter Moysen, quem beneficio affecti expulere Judæi, homo barbarus Jothor excepit, et multam in eum comitatem et humanitatem exhibuit. Sic Davidem Saul post amputatum Goliath caput ejecit, post mille pericula quæ ab ejus civitatisque cervicibus sæpe depulerat: Anchus autem rex barbarorum excepit, et in magnum honorem evexit. Ita

nunc etiam Heliam expulere Judæi, sed vidua suscepit. Quando igitur Christum ab illis repulsum videris exceptum a gentibus, animadversis antea figuris, ne prodentem se rei veritatem mireris. Audisti ergo Christum hodie dicentem, et hoc ipsum subindicantem. Cum enim Judæos indignantes alloqueretur, dicebat, *Multæ viduæ erant in diebus Heliae, et ad nullam missus est Helias, nisi ad viduam, quæ erat in Sarephthis Sidonis* (Luc. 4. 25). Sed quæret fortasse quispiam, quam ob causam eum qui tantum pro Dei gloria zelum præ se tulerat, vexari Deus permiserit et affligi, cum eum ad torrentem nunc mitteret, nunc ad viduam, nunc alium in locum, tamquam exsulem quemdam volens locum ex loco mutare. Vexatum enim et afflictum fuisse audi quo pacto Paulus etiam testetur: *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egestes, angustiati, afflicti* (Heb. 11. 37). Cur igitur illum sivit affligi? Nam si quidem ob ea peccata quæ in ipsum admiserant, has a Judæis pœnas exegisset, merito dixisset eum vexatione ista periculum afflictionis fecisse, ut mitior fieret et nonnihil de crudelitate remitteret: si autem non quod malorum memor esset, quæ ab illis passus fuerat, sed quod propter eorum adversus Dominum improbitatem et insolentiam contabesceret, hanc illis calamitatem invehebat: qua de causa in consortium et ipse malorum vocatur, nec multis deliciis ac securitate perfruitur? Quia nimirum si dum alii calamitate premerentur, et fame perirent, ipse deliciis et opipara mensa frueretur, illud fortasse factum quispiam crudelitati tribuisset. Nihil enim mirum fuisset visum, hominem, cui affatim cuncta suppeterent, aliorum malis oblectari. Idcirco participem eum esse calamitatis permisit Deus, et experiri mala quæ accidebant, ac famem pati, ut discas non famem apud illum, sed zelum fuisse. Neque enim sic in angustias redactus, egestate pressus, vexatus, et afflictus adduci potuisset, ut minas rescinderet, nisi præ nimio zelo beatam illam vocem emisisset. Quocirca jucundius illi fuisset affligi, atque castigatos illos cernere, quam urgenti necessitate liberatos ad priorem reversionem impietatem videre.

6. Tales enim sunt ubique animæ sanctorum: ut cæteri respiscant, securitatem suam periculo exponunt. Ne quis diceret eum præ nimia crudelitate famem auxisse, participem eum fieri famis permisit, ut philosophiam prophetæ cognoscas. Præterea vero cum soleat plerumque miraculorum natura eos, qui miracula patrant, efferre, atque eorum spectatores in eam mentem impellere, ut aliquid in eis humana natura sublimius esse arbitrentur: his etiam duobus remedium adhibuit, et naturæ infirmitatem immutavit. Hæc autem ita se habere, facile fuerit ex Pauli vocibus intelligere. Nam miracula quidem efferre solere, audi quo pacto testetur: *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, ut me colaphizet* (2. Cor. 12. 7). Efficere porro miracula, ut qui ea cernunt, majorem concipiant opinionem de illis, a quibus eduntur, hoc

etiam inde constat. Cum enim suarum revelationum fecisset mentionem, addit; *Nam si voluero gloriari, non ero insipiens : veritatem enim dicam* (2. Cor. 12. 6). Cur non igitur gloriaris? *Parco autem, ne quis in me existimet, supra id quod videt me, aut aliquid audit ex me.* Ne igitur tale quidpiam prophetæ accideret (licet enim Helias esset, homo tamen erat), imminuit miraculo naturæ defectum. Propterea qui cælo imperavit, fami non imperavit: qui terræ partum cohibuit, ventris reprimere necessitatem non potuit, sed muliere vidua indiguit, ut divinam gratiam agnoscas, et humanam simul infirmitatem. Non ad hoc tantum factum illud profuit, sed ad aliud quidpiam nihilo minus isto. Quodnam illud tandem? Ut cum te quispiam ad prophetæ zelum fuerit adhortatus, non animum despondeas, nec desperes, quod hominem esse alterius naturæ arbitraris, ideoque tantam apud Deum fiduciam habuisse. Quod quidem innuit quispiam cum dixit: *Helias homo erat similis nobis passibilis* (Jac. 5. 17): quasi diceret: Ne impossibile arbitraris esse, ad idem cum illo philosophiæ fastigium pervenire: nam et ejusdem ille particeps fuit naturæ. Veruntamen admirabile ac divinum illud ejus propositum multo cæteris cum sublimiorem ostendit.

7. Sed jam tempus est, ut ad viduam redeamus. *Venit, inquit, in Sarephtha Sidonis, et invenit mulierem viduam colligentem ligna* (3. Reg. 17. 10). Digna domestica paupertate hactenus sunt vestibula. Quid igitur? num retro conversus est, cum talia vidisset hospitalitatis exordia? Nequaquam; quippe qui sententiam divinam audierat: sed clamavit post eam, et dixit: *Sume vero mihi aquam, et ivit, ut sumeret* (Ib. v. 11). Vere generosa et sapiens mulier, ac nisi paulo videatur audacius hoc dictum, ipsa etiam prophetæ magnanimitate digna: imo nullo pacto debet audax illud dictum videri: nisi enim digna fuisset, nequaquam habita digna fuisset, quæ sanctum illum exciperet. Quemadmodum et ad discipulos dixit Christus, *In quancumque civitatem aut castellum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, et ibi inane* (Math. 10. 11): ita Deus hic quoque quoniam præ omnibus dignam noverat hanc mulierem, quæ prophetam susciperet, propterea cæteris omnibus omissis illuc eum misit. At enim ex rebus ipsis nobilitatem ejus videamus. *Sume mihi, inquit, aquam in vase.* Magna sane mulieris humilitas. Quod enim responderit, quod in colloquium ejus venerit, quod illum corripiens totam civitatem ad puniendum sacrum illud caput non vocaverit, nonne stupore et admiratione dignum videtur? Siquidem merito famis adactam necessitate mulierculam eo usque fuisse iracundia commotam, ex hoc Judaico exemplo cognosce.

Elisæus duplex Helias.— Discipulus Helicæ Elisæus, duplex Helias (duplicem enim magistrum in discipulo licebat intueri), famem postea prophetavit; non ipse innisit sicut Helias, sed venturam prædixit. Quid ergo rex, qui temporibus illis regnabat? Indutus est sacco, inquit: siquidem humiliavit eum calamitas: sic tamen humiliatus cum lamentantem mulierem

audiisset propter ea quæ famis causa acciderant, tanta tum exarsit iracundia, ut confestim exclamavit ac dixerit: *Hæc faciat mihi Deus et hæc adjiciat, et stabit caput Elisæi filii Saphat super ipsum hodie* (4. Reg. 6. 31). Vidistin' regis iracundiam? Vide mulieris sapientiam: hæc enim invento eo qui non famem prædixerat, sed invexerat, cum prope civitatem esset, non indignata est, non excauduit, non cæteros ad supplicium sumendum vocavit, sed modestissime paruit.

8. Scitis autem quo pacto, si quando negotio quopiam simus occupati, ne familiares quidem sæpentero lubenter aspiciamus, sed et adversus eos indignemur: cum vero tanta etiam afflictio ingruerit, vel ipsum etiam lumen molestiam nobis videtur exhibere: id quod rursus ex Judaico patet exemplo. Sane quidem cum venisset Moyses, et innoctum Judæis annuntiasset bona, liberationem a tyrannide, libertatem, et in antiquam patriam reditum: *Videntes eum, inquit, non audierunt eum præ pusillanimitate, et operibus duris* (Exod. 6. 9). Illi tam fastum nuntium ferentem cum vidissent, aversati sunt: hæc venientem prophetam cum vidisset, non ut famem depelleret, sed ut illum gravaret, nihil ei tale accidit. Et illi quidem adeo difficiles ac morosi erant propter operum laborem: hæc autem non labore, sed fame vehementer afflicta (magnum quippe est inter laborem famemque discrimen), non modo virum non aversata est, sed etiam totam suam paupertatem exhaustit, ut eum susciperet, qui famem illis induxerat. *Et ivit ut sumeret aquam, inquit, et clamavit propheta, et dixit, Sume mihi jam etiam panem, et comedam* (3. Reg. 17. 11). Quid igitur mulier? Ne hoc quidem ægre fert, sed quid ait? *Vivit Dominus Deus tuus, si est mihi panis subcineritius, nisi quantum pugillus farinæ* (Ib. v. 12). Quam ob causam jurat? Panem petiit propheta, cæterum illa panem non habebat. Timuit ergo, ne forte dum illa coqueret, torreret, præpararet, deinde tardaret, more impatiens propheta discederet, et præda hospitalitatis aufereret. Propterea juramento illum præoccupavit dicens, non sibi farinam deesse, verum subcineritium panem sibi non esse, farinam esse. Neque juramento solum fidem facit, sed et ipsa rerum quæ sunt demonstratione. *Ecce enim, inquit, colligo duo ligna, et ingrediar, et faciam illa filiis meis, et comedemus, et moriemur.*

Nullam relinquit excusationem distibus vidua.— Audiant qui magnificas ædes construunt, et sumptuosa prædia mercantur, ac famulorum greges per forum traducunt: vel potius et locupletes et pauperes audiant omnes: nulli enim post viduam istam excusatio relinquetur. Tam multis illa impedimentis intricata erat, sed illa tamen interruptit et transcendit. Audi vero. Alienigena erat: unum est hoc impedimentum. Sidonia; secundum impedimentum. Non enim par est conditio, si alienigena sis quovis pacto, et si ex Sidone oriundus improbissima civitate:

τῶν ἀποκαλύψων τῶν αὐτοῦ, φησίν· *Ἐὰν γὰρ καὶ θελήσω κει·χίσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ*. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐ καυχᾶσαι; *Φείδομαι δὲ μὴ τις εἰς ἐμὲ λογισθῆται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούσῃ τι ἐξ ἐμοῦ*. Ἴνα οὖν μὴ καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου τοιοῦτόν τι συμβῆ (εἰ γὰρ καὶ Ἥλιος ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος ἦν), ἔγκατέμιξε θαύματι τὸ τῆς φύσεως ἐλάττωμα. Διὰ τοῦτο ὁ τῶν οὐρανῶν κρατήσας, τῆς πείνης οὐκ ἐκράτησεν· ὁ τὰς ὕδνας τῆς γῆς ἐπισχῶν, τῆς γαστρὸς τὴν ἀνάγκην ἐπισχεῖν οὐκ ἴσχυσεν, ἀλλὰ χήρας ἔδειτο γυναικὸς, ἵνα μάθῃς καὶ τὴν θείαν χάριν, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Οὐκ εἰς τοῦτο δὲ μόνον ὠφέλει τὸ συμβᾶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτου. Ποῖον δὴ τούτο; Ἴν' ὅταν σε παρακαλῆ τις πρὸς τὸν τοῦ προφήτου ζῆλον, μὴ καταπέσης, μηδὲ ἀπογῶνως νομίζων ἑτέρας εἶναι τὸν ἄνθρωπον φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο τοσαύτην πρὸς τὸν Θεὸν ἐσχέξαι τὴν παρῆρσίαν. Ὅπερ οὖν καὶ τις ἠνίκατο εἰπών· *Ἥλιος ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν ἦν ἄνθρωπος*· μονοουχὶ λέγων, μὴ νομίσης ἀδύνατον εἶναι πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ φθάσαι τῆς φιλοσοφίας τὴν κορυφὴν· καὶ γὰρ καὶ ἐκείνος τῆς αὐτῆς ἐκοινωνήσεν φύσεως. Ἄλλ' ὅμως ἡ θαυμαστὴ καὶ θεία προαίρεσις πολλῶν τῶν ἄλλων αὐτὸν ὑψηλότερον ἔδειξεν.

Ζ. Ἄλλὰ καιρὸς λοιπὸν πρὸς τὴν χήραν ἐπανελθεῖν. *Ἦλθε*, φησίν, *εἰς Συρεφθὰ τῆς Σιδῶνος, καὶ εὗρε γυναῖκα χήραν συλλέγουσαν ξύλα*. Ἄξια τῆς ἔνδον πενίας· τέως τὰ προπύλαια. Τί οὖν; ἀπετράπη τοιαῦτα τῆς φιλοξενίας ἰδὼν τὰ προίμια; Οὐδαμῶς· θείας γὰρ ἦν ἀκηκῶς ἀποφάσεως· ἀλλ' ἐδόθησεν ὁπίσω αὐτῆς, καὶ εἶπε, *Λάβε δὴ μοι ὕδωρ, καὶ ἐπορεύθη λαβεῖν*. Ὅντως γενναία καὶ φιλόσοφος ἡ γυνή, καὶ εἰ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν, καὶ αὐτῆς τοῦ προφήτου μεγαλοψυχίας ἀξία· μᾶλλον δὲ οὐ τολμηρὸν εἰπεῖν· εἰ γὰρ μὴ ἦν ἀξία, οὐκ ἂν ὑποδέξασθαι κατηξιώθη τὸν ἄγιον ἐκείνον. Καθάπερ ὁ Χριστὸς φησι πρὸς τοὺς μαθητὰς· *ὅτι εἰς ἦν δὲ ἂν πόλιν ἢ κώμην εἰσέλθητε, ἐρωτήσατε τίς ἄξιός ἐστιν αὐτῆ, κάκει μείνατε*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ Θεὸς, ἐπειδὴ μάλιστα πάντων ἀξίαν ἤδει τὴν γυναῖκα τοῦ δέξασθαι τὸν προφήτην, διὰ τοῦτο τὰς ἄλλας πάσας ἀφείλε, ἐκείσε αὐτὸν ἐπεμψε. Πλὴν ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἰδῶμεν αὐτῆς τὴν εὐγένειαν. *Λάβε δὴ μοι, φησίν, ὕδωρ εἰς ἄγγος*. Πολλὴ ἡ [334] φιλοφροσύνη τῆς γυναικὸς. Ὅτι γὰρ ἀπεκρίνατο, ὅτι λόγου μετέδωκεν, ὅτι μὴ κατασχούσα αὐτὸν τὴν πόλιν ἄπασαν ἐκάλεσε πρὸς τὴν τιμωρίαν τῆς βείας ἐκείνης κεφαλῆς, οὐκ ἄξιον ἐκπλήττεσθαι καὶ θαυμάζειν; Καὶ γὰρ ὅτι εἰκὸς ἦν τοῦ λιμοῦ τὴν ἀνάγκην πρὸς ταύτην ἐξαγαγεῖν τὴν ὀργὴν τὸ γύναιον, ἐξ Ἰουδαϊκοῦ παραδείγματος μάνθανε.

Ὁ Ἐλισσαῖος, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἥλιου, ὁ διπλοῦς Ἥλιος (ἐν γὰρ τῷ μαθητῇ διπλοῦν τὸν διδάσκαλον ἦν ἰδεῖν), προσηύτεσε μετὰ ταῦτα λιμὸν· οὐχὶ αὐτὸς ἐπήγαγε, καθάπερ Ἥλιος, ἀλλὰ μέλλοντα φῆξεν προεῖπε. Τί οὖν ὁ βασιλεὺς, ὁ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους βασιλεύων; Περιεθάλλετο σάκκον, φησὶ· καὶ γὰρ ἐταπεινώσεν αὐτὸν ἡ συμφορὰ· ἀλλ' ὅμως οὕτω ταπεινωθεὶς, ἀκούσας γυναικὸς ὀδυρομένης τινὸς ἐπὶ

συμβᾶσι διὰ τὸν λιμὸν, εἰς τοσαύτην ἐξηγέθη τότε ὀργὴν, ὡς ἀναβοῆσαι εὐθέως καὶ εἰπεῖν, *Τάδε ποιήσαι μοι ὁ Θεός, καὶ τάδε προσθεῖη, εἰ στήσεται ἡ κεφαλὴ Ἐλισσαίου υἱοῦ Σαφὰτ ἐκ' αὐτὸν σήμερον*. Εἶδες τοῦ βασιλέως τὴν ὀργὴν; Μάθε τῆς γυναικὸς τὴν φιλοσοφίαν· αὕτη γὰρ οὐχὶ τὸν προσιπτόντα λιμὸν, ἀλλὰ τὸν ἐπαγαγόντα εὐρούσα, καὶ τῆς πόλεως οὔσα ἐγγύς, οὐκ ἠγανάκτησεν, οὐκ ἠγρίανεν, οὐκ ἑτέρους πρὸς τιμωρίαν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ὑπήκουσε τῆς ἐπεικειας.

ἦ. Ἴστε δὲ ὅτι ἐπειδὴν περὶ τινα χρεῖαν ὤμεν ἡχολημένοι, οὐδὲ τοὺς ἐπιτηδείους πολλὰκις ὀρώμεν ἠδέως, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς δυσχεραίνομεν· ὅταν δὲ θλίψις τοσαύτη παρῆ, καὶ αὐτὸ τὸ φῶς ἐνοχλεῖν ἡμῖν δοκεῖ· καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ Ἰουδαϊκοῦ μαθεῖν ἔστι παραδείγματος. Ὅτε γοῦν ἦλθεν ὁ Μωϋσῆς τὰ μυρία τοῖς Ἰουδαίοις ἀπαγγέλλων ἀγαθὰ, τυραννίδος ἀπαλλαγὴν, ἐλευθερίαν, καὶ πρὸς τὴν παλαιὰν πατρίδα ἐπάνοδον· *Ἰδόντες αὐτὸν, φησίν, οὐκ ἤκουσαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας, καὶ τῶν ἔργων τῶν σκληρῶν*. Ἐκείνοι τὸν κομίζοντα εὐαγγέλια τοσαῦτα ἰδόντες ἐπεστράφησαν· αὕτη ἐξ ἰδοῦσα τὸν προφήτην ἐλθόντα, οὐχὶ ὥστε λῦσαι τὸν λιμὸν, ἀλλ' ὥστε καὶ αὕτη γενέσθαι βαρῦν, οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθε. Κάκεινοι μὲν οὕτως ἦσαν δυσχερεῖς διὰ τὸν τῶν ἔργων πόνον· αὕτη δὲ οὐχὶ πόνου, ἀλλὰ λιμοῦ σφοδρῶς ἐπεικειμένου (πολὺ δὲ πόνου καὶ λιμοῦ τὸ μέσον), οὐ μόνον οὐκ ἀπεστράφη τὸν ἄνδρα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν αὐτῆς τὴν πενίαν ἐκένωσεν, ὥστε ὑποδέξασθαι τὸν ἐπαγαγόντα αὐτοῖς τὸν λιμὸν. *Καὶ ἐπορεύθη, φησὶ, λαβεῖν ὕδωρ, καὶ ἐδόθησεν ὁ προφήτης καὶ εἶπε, Λάβε δὴ μοι καὶ ἄρτον, καὶ φάγομαι*. Τί οὖν ἡ γυνή; Οὐδὲ ἐνταῦθα δυσχεραίνει, ἀλλὰ τί φησι; *Ζῆ Κύριος ὁ Θεός σου, εἰ ἔστι μοι ἐγκρυφίας, ἀλλ' ἡ δύσον δρᾶξ ἀλεύρου*. Τίνος ἔνεκεν ἄρτους; Ἄρτον ἤτησεν ὁ προφήτης, αὕτη δὲ ἄρτον οὐκ εἶχεν. Ἐδίδεσκον οὖν μὴ ποτε πιπτούσης αὐτῆς, ὀπτώσης, καὶ παρασκευασώσης, εἶτα βραδυνούσης, οὐκ ἀναμείνας τὴν ἀναβολὴν ὁ προφήτης ἀποπηδήσῃ, καὶ φύγῃ τῆς φιλοξενίας τὸ θήραμα. Διὰ τοῦτο αὐτὸν ὄρκῳ προκατέλαβε λέγουσα, οὐχ ὅτι οὐκ ἔστι μοι ἄλευρον, ἀλλ' ὅτι Ἐγκρυφίας μὲν οὐκ ἔστιν, [335] ἄλευρον δὲ ἔστι. Καὶ οὐ διὰ τοῦ ὄρκου μόνον αὐτὸν πιστούσαι, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς ἀποδείξεως. *Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, δύο συλλέγω ξυλάρια, καὶ εἰσελεύσομαι, καὶ ποιήσω αὐτὰ τοῖς τέκνοις μου, καὶ φαργόμεθα, καὶ ἀποθανούμεθα*.

Ἀκουέτωσαν οἱ τὰς λαμπρὰς οἰκίας οἰκοδομοῦμενοι, καὶ τοὺς πολυτελεῖς ἄγγους ὠνούμενοι, καὶ οἰκετῶν ἀγέλας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέροντες· μᾶλλον δὲ καὶ εὐποροὶ καὶ πένητες ἀκουέτωσαν πάντες· οὐδενὶ γὰρ μετὰ τὴν χήραν ταύτην ἀπολογία ἔσται λοιπόν. Τοσαῦτα ἦν αὐτῇ τὰ κώλυμα, ἀλλ' ὅμως πάντα ἐκεῖνα ἐπέκλυσε καὶ ὑπερέβη. Ἄκουε δέ. Ἄλλοφυλος ἦν· ἐν τοῦτο τὸ κώλυμα. Σιδωνία· δεύτερον κώλυμα. Οὐδὲ γὰρ ἴσον ὀλλόφυλον εἶναι ἀπλῶς, καὶ Σιδώνιον τῆς πονηροτάτης πόλεως· ὡς γὰρ ἔρχατον κακίας

ὑπόδειγμα, τὴν πόλιν ἐκείνην ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παρήγαγεν ὁ Χριστός. Ἦν τοίγυν καὶ ἀλλόφυλος, καὶ Σιδωνία, καὶ γυνή, τὸ ἀσθενὲς γένος καὶ πάντοθεν δεόμενον τῆς ἀντιλήψεως. Προσην καὶ χηρεία, τέταρτον κώλυμα· πέμπτον, ἐκείνων ἀπάντων μείζον, παιδοτροφίας ἐπιμέλεια. Ἀκουέτωσαν αἱ χῆραι καὶ παῖδας τρέφουσαι, ὡς οὐκ ἦν ἱκανὴ ἡ σκῆψις αὐτῆ πρὸς τὸ μὴ ποιεῖν ἐλεημοσύνην, μηδὲ ὑποδέχεσθαι ξένους· καὶ θράξ ἀλεύρου ὑπελλεῖπτο μόνον, καὶ μετ' ἐκείνην θάνατος προσδοκᾶτο. Σὺ μὲν γὰρ κἂν ἅπαντα κενώσης τὰ χρήματα, κἂν γυμνώσης τῆς περιουσίας σου, δύνασαι πρὸς τὰς ἐτέρων θύρας ἀπελθεῖν καὶ τυχεῖν παραμυθίας· τότε δὲ οὐδὲ ἐπαιτεῖν δυνατὸν ἦν, οὕτως ἅπαντας τοὺς λιμένας ἔχωσεν ὁ λιμός. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐκώλυσεν. Εἶπω καὶ ἔβδομον κώλυμα, αὐτὸν τὸν μέλλοντα ἐπιξενιζέσθαι τῇ γυναικί. Οὐδὲ γὰρ οἰκτιροῦ, οὐδὲ γινώριμος ἦν, ἀλλὰ ξένος καὶ ἀλλότριος, καὶ κατ' αὐτὸν τῆς εὐσεβείας λόγον κεχωρισμένος αὐτῆς. Οὐ μόνον δὲ ξένος καὶ ἀλλότριος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὸν λιμὸν ἐπαγαγών.

Ὁ. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἀπέτρεψε τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἐδίδου τροφήν στόματι τῷ πᾶσαν αὐτῆς διαπανήσαντι τὴν τροφήν, καὶ τὸν αἴτιον τοῦ λιμοῦ τοῖς λειψάνοις ἔτρεφε τοῦ λιμοῦ. Διὰ σέ, φησὶν, ἡ ἅπασά μοι περιουσία εἰς τὴν δράκα περίστη ταύτην· ἀλλ' οὐδὲ τῆς δρακῶ· ταύτης φείδομαι διὰ σέ, ἀλλὰ καὶ ἐμαυτὴν καὶ τὰ παῖδια ἐπιδώσω θανάτῳ, ἵνα σὺ, φησὶν, ὁ τῆς στενωχωρίας αἴτιος μηδὲ μικρὰν τῆς στενωχωρίας αἰσθησὶν λάθῃς. Ποῖαν τις ὑπερβολὴν ἐπινοήσῃ φιλοξενίας ἐτέρων; Οὐκ ἔστιν οὐδεμίαν εὐρεῖν. Εἶδε ξένον, καὶ τῆς φύσεως εὐθέως ἐπελάθετο, καὶ τὰς ὠδύνας ἠγνόησε, καὶ πρὸς τὸν τῶν παίδων βλέπουσα χορὸν, οὐ κατεκλάσθη. Καὶ οἶδα μὲν ἀκούσας πολλάκις λεγόντων πολλῶν, ὅτι Ὁ δεῖνα πτωχὸν ἰδὼν, τὸν χιτωνίσκον, ὃν περιεβέβλητο μόνον, τοῦτον ἀποδυσάμενος, τὸν γυμνὸν περιέβαλεν, αὐτὸς δὲ παρ' ἐτέρου δανεισάμενος ἱμάτιον, οὕτως ἀπῆλθε· καὶ μέγα ἔδοξε τοῦτο εἶναι καὶ θαυμαστόν. Καὶ γὰρ δυνατὸς ἐστὶ μέγα· τὸ δὲ τῆς χήρας ταύτης πολὺ τοῦτου μείζον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἑαυτὸν γυμνώσας, καὶ τὸν γυμνὸν περιβαλὼν, ἔσχε παρ' ἐτέρου λαβεῖν ἱμάτιον· αὐτὴ δὲ τὴν δράκα [336] τοῦ ἀλεύρου προσιμένην, οὐκ ἔσχε δράκα ἐτέραν λαβεῖν· οὐδὲ μέχρι γυμνότητος ἦν ὁ κίνδυνος αὐτῆ, ἀλλὰ μετ' ἐκεῖνο θάνατος προσδοκᾶτο καὶ αὐτῆς καὶ τῶν παίδων. Ὅταν οὖν μήτε πενίας, μήτε παιδοτροφίας ἐπιμέλεια κωλύσῃ, μήτε λιμὸς χαλεπὸς, μήτε πτωχεία τσαυτή, μήτε θάνατος προσδοκώμενος, ποῖαν ἔξομεν ἀπολογίαν οἱ εὐποροὶ; ποῖαν οἱ πένητες; Ζῆ Κύριος ὁ θεὸς σου, εἰ ἔστι μοι ἐγκρυφίς, ἀλλ' ἢ ὅσον θράξ ἀλεύρου ἐν τῇ ὕδρῳ, καὶ ὀλίγον ἔλαιον ἐν τῷ καμψάκῃ· καὶ ἰδοὺ συλλέγω δύο ξυλάρια, καὶ εἰσελεύσομαι, καὶ ποιήσω αὐτὰ τοῖς τέκνοις μου, καὶ γαρύμεθα, καὶ ἀποθανούμεθα. Ταύτην ἕκαστος τῆν ἔλειψεν, μέλλον δὲ ἕκαστος ταύτην τὴν μακαρίαν φωνὴν καὶ τῶν οὐρανῶν ἀξίαν ἐν τοῖς τοίχοις τῆς οἰκίας ἐγγραφέτω τῆς ἑαυτοῦ, ἐν τῷ θαλάμῳ, ἐν ᾧ ἂν καθεύδωμεν, ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν ᾧ ἀριστοποιοῦμεθα. Ταύτην ἐπὶ τῆς οἰκίας, ταύ-

την ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ταύτην ἐν τοῖς συλλόγοις τῶν φίλων, ταύτην εἰς δικαστήριον ἀπιῶν, ταύτην εἰσῶν, ταύτην ἐξῶν ἕκαστος μελετάτω τὴν φωνήν· καὶ σφόδρα ἂν ἰσχυρισάμενη, ὅτι οὐδ' ἂν εἰ λίθινός τις εἶη, καὶ τιδηροῦς, καὶ ὀδάμας, ἀνέξεται προσελθόντα πένητα κεναῖς ἀποπέμψαι χερσίν, ἂν τὴν φωνὴν ἐγγράψῃ ταύτην, ἂν τὴν χήραν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχη.

Ἄλλ' ἴσως ἐκείνο ἐρεῖ τις· Ἄγε κάμολ προφήτην, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐνοίας ὑποδέξομαι. Ἰπόσχω τοῦτο, καὶ ἄγω σοι τὸν προφήτην. Καὶ τί λέγω τὸν προφήτην; Αὐτὸν ἄγω σοι τὸν τοῦ προφήτου Δεσπότην, τὸν κοινὸν ἡμῶν Θεὸν καὶ Κύριον τὸν Χριστόν. Αὐτὸς γὰρ φησὶν, ὅτι Πεινῶντά με εἶδετε, καὶ ἐθρέψατε. Εἰ δὲ ἀπιστοῦσὶ τινες τῇ φωνῇ, καὶ τῆς φιλοφροσύνης ἀμαλοῦσι, μαθήσονται τότε διὰ τῆς κολάσεως καὶ τῆς τιμωρίας τοῦτο. Ὅσπερ γὰρ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ παραμελήσαντες, οὕτω πρὸς ἀφῆρητον ἀπελεύσονται κόλασιν. Οὕτως οὖν οἱ τοῖς πτωχοῦς τρέφοντες καθάπερ αὐτὸν τὸν Χριστὸν θεραπεύσαντες, εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν εἰσάγονται βασιλείαν.

ι'. Τάχα πλείω τοῦ δέοντος τὰ εἰρημένα. Εἶπε μὲν οὖν πάσας τὰς ἡμέρας ἐνδιατρίβειν ἦν τοῖς περὶ τῆς ἐλεημοσύνης λόγοις. Εἰ δὲ ἀρκούντως ὑμῖν ἔστι ταῦτα δοκεῖ, φέρε αὐτὰ ἀνακεφαλαιωσώμεθα πάντα. Εἶπον τίνος ἔνεκεν ὁ προφήτης πρὸς τὴν χήραν ἀπεπέμπετο, ἵνα μὴ μακαρίστῃς ἢ πενίας, ἵνα μὴ θαυμάζῃς πλοῦτον, ἵνα μὴ τὸν εὐπορον ζηλωτὸν εἶναι νομίξῃς, ἵνα μὴ τὸν ἐν πτωχείᾳ ζῶντα ἄβλιον καὶ ἔλειπνόν, ἵνα μάθῃς τὴν Ἰουδαϊκὴν πονηρίαν. Ἔθεο γὰρ τῷ Θεῷ μέλλοντι κολάζειν, καὶ ἡμῖν ἀπολογεῖσθαι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν· ἵνα μὴ μετὰ ταῦτα ἰδὼν τὸν κοινὸν ἀπάντων Σωτῆρα παρὰ μὲν ἐκείνων ἐλαυνόμενον, παρὰ δὲ τῶν ἐθνῶν ὑποδεχόμενον, θαυμάζῃς καὶ διαπορῆς. ἄνωθεν αὐτῶν τὴν ἀγνωμοσύνην καταμαθὼν, καὶ ὡς ἔθος αὐτοῖς τοῖς εὐεργέταις ἐλαύνειν· ἵνα μὴ νομίσης ὀμότητος εἶναι τοῦ προφήτου τὴν εὐχὴν, καὶ τὴν τῆς τιμωρίας παράτασιν, ἀλλὰ ζήλου θεοῦ καὶ κηδεμονίας· ἵνα μάθῃς ὅτι ἐν τοῖς μεγίστοις κατορθώμασι καὶ σφρονισμοῦ ἡμῶν ἡ φύσις δεῖται· ἵνα μὴ παραπλούμενος εἰς τὸν αὐτὸν τοῦ προφήτου ζῆλον, ἀδύνατος εἶναι νομίσης τὴν μίμησιν. Εἶπον περὶ [337] τῆς χήρας, πῶς ἐν τοσούτῃ στενωχωρίᾳ οὔσα, τοῦ λιμοῦ καταναγκάζοντος, οὐδὲ βῆμα μικρὸν πρὸς τὸν προφήτην ἐξέβαλε, καίτοι γε εἰκόσ ἦν· καὶ εἶδε καὶ τοῦτο ἐκ τῶν Ἰουδαϊκῶν φρονημάτων· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθεν ἐκείνη, ἀλλὰ μετὰ πάσης αὐτὸν ἐδέξατο φιλοφροσύνης, καὶ τὴν πενίαν ἔπασεν εἰς τὴν ἐκείνου τιμὴν ἐκένωσε, καὶ Σιδωνία οὔσα καὶ ἀλλόφυλος, καὶ οὔτε τῶν προφητῶν φιλοσοφούντων περὶ ἐλεημοσύνης ἤκουσεν, οὔτε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, Πεινῶντά με εἶδετε, καὶ ἐθρέψατε. Τίς οὖν ἡμῖν ἔσται συγγνώμη, εἰ μετὰ τοιαύτας παραινέσεις, εἰ μετὰ τοιούτων ἐπάθλων ὑπόσχεσιν, εἰ μετὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μὴ φθάσαιμεν πρὸς τὸ αὐτῆ τῆς χήρας τῆς φιλοφροσύνης μέτρον; Ἐκείνη μὲν γὰρ καὶ Σιδωνία ἦν, καὶ ἀλλόφυλος, καὶ γυνὴ χήρα, καὶ παίδων ἐπαμελείτω πολλῶν, καὶ λιμὸν ἐπικίνδυνον ἔβρα καὶ θάνατον προσδοκώμενον, καὶ ἀνθρωπίνῳ ἀγνώτῳ ὑποδέχεσθαι ἐμελλε καὶ τὸν ἐπαγαγόντα τὸν λιμὸν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐφείσατο τῆς δρακῶς· ἡμεῖς

* F. ταλανίτης.

tanquam enim summæ improbitatis exemplum in Evangelii illam urbem in medium Christus adduxit (*Matth.* 11. 21. 22). Erat igitur et alienigena, et Sidonia, et mulier, sexus infirmus, et omni ex parte subsidio indigens. Accedebat viduitas quartum impedimentum: quintum illis omnibus majus, alendorum cura liberorum. Audiant viduæ, ac liberorum nutrices, non fuisse idoneam et legitimam illam excusationem, quominus impertiret eleemosynam, vel hospites exciperet: et pugillus farinæ reliquus erat tantum, ac post illum mors expectabatur. Nam tu quidem licet omnes pecunias profuderis, licet facultatibus teipsum spoliaveris, potes ad aliorum fores pergere, atque inde solatium obtinere: tum vero neque mendicare licebat, ita portus omnes fames obstruxerat. Nihil tamen horum prohibuit. Dicam et septimum impedimentum, ipsum nimirum, quem mulier hospitio fuit exceptura. Nam neque familiaris, neque notus erat, sed peregrinus et alienus, et ipso religionis ab illa septo separatus. Neque vero tantum peregrinus, et exterus, sed ille ipse erat, qui famem induxerat.

9. Nihil tamen horum feminam avertit, sed ori cibum porrigebat, quod omnes illi cibos absumpserat, et famis auctorem famis reliquiis nutrebat. Propter te, inquit, facultates omnes meæ ad hunc pugillum redactæ sunt: sed nec isti pugillo tua causa parcam, verum et me et liberos meos objiciam morti, ut tu, inquit, hujus auctor necessitatis ne minimam quidem necessitatis sensum capias. Cui potuit umquam majus hospitalitatis studium in mentem venire? Nullum plane licebit reperire. Vidit peregrinum, et naturæ confestim oblita est, dolores partus ignoravit, et oculis ad filiorum turbam conversis animo fracta non est. Ac me quidem scio frequenter audiisse multos qui dicerent: Ille cum pauperem conspexisset, tunicam, qua sola erat indutus, exuens nudum vestivit; ipse vero, cum mutuum ab altero vestem sumpsisset, deinde discessit: et hoc magnum quid et mirabile visum est. Siquidem vere magnum est: istud vero viduæ factum hujus multo illo majus. Nam ille quidem cum se nudasset, ac nudum operuisset, potuit ab altero vestem accipere: hæc vero cum farinæ pugillum prodegisset, alterum pugillum accipere minime potuit; neque nuditatis tantum illi periculum subeundum erat, sed postea mors ipsius ac liberorum erat expectanda. Cum igitur neque paupertate, neque alendorum cura filiorum, neque gravi fame, neque tanta egestate, neque mortis expectatione fuerit impedita, quæ nobis reliqua erit excusatio locupletibus, quæ pauperibus? *Vivit Dominus Deus tuus, si est mihi panis subcineritius, nisi quantum pugillus farinæ in hydria, et parum olei in lecytho: et ecce colligo duo ligna, et ingrediar, et faciam illa filiis meis, et comedemus, et moriemur.* Hanc unusquisque miserandam, vel potius unusquisque beatam illam vocem ac cælo dignam domus suæ parietibus inscribat, in cubiculo, in quo dorminus, in conclavi, in quo prandemus. Hanc in ædibus, hanc in foro, hanc in amicorum cœtibus,

hanc dum ad judicum tribunal pergit, hanc dum ingreditur, hanc dum egreditur vocem quisque meditetur: et constanter affirmo, quantumvis saxeus fuerit quis, et ferreus, et adamas, minime umquam adductum iri ut accedentem pauperem vacuis manibus a se dimittat, si vocem hanc inscripserit, si viduam ante oculos positam habuerit.

Non propheta solum excipiendi sunt. — Sed dicet fortasse quispiam: Adducito mihi prophetam, et eadem cum benevolentia illum suscipiam. Hoc mihi promitte, tum ego tibi prophetam adducam. Quid dico prophetam? Ipsum tibi propheta Dominum adducam, communem Deum ac Dominum nostrum Christum. Ipse enim dicit, *Esurientem me vidistis, et aluitis* (*Matth.* 25. 35). Quod si qui forte voci fidem derogant, et humanitatem non curant, cum supplicio pœnisque castigati hoc discent. Tamquam enim Christum ipsum non curassent, sic ad intolerandum supplicium abducentur. Sic igitur et qui pauperes aluerint, quasi Christum ipsum curarint, in regnum cælorum introducentur.

10. Fortasse plura dicta sunt, quam oportuit. Utinam autem dies omnes in sermones de eleemosyna liceret impendere! Quod si vobis hæc sufficere videntur, age summam omnia illa repetamus. Dixi qua de causa propheta ad viduam mitteretur, ne paupertatem despicias, ne divitias tanti facias, ne locupletem beatum arbitreris, ne infelicem ac miseratione dignum eum qui egestate premitur, ut Judaicam nequitiam cognoscas. Illic enim Dei mos est, cum supplicium est illaturus, ut rebus ipsis se purget: ne cum postea communem omnium Salvatorem rejectum ab illis videris, et a gentibus susceptum, mireris et dubites, cum multo ante ipsorum improbitatem cognoveris, eosque bene de se meritis vexare consuevisse: ne crudelitatis esse arbitreris orationem prophetae, atque productionem pœnæ, sed zeli divini ac sollicitudinis; ut discas in maximis recte factis etiam castigatione naturam nostram indigere: ne cum ad eundem cum propheta zelum te adhortamur, fieri non posse putes, ut illum imiteris. Dixi de vidua, quo pacto in tantas angustias redacta, fame cogente, ne verbum quidem asperum adversus prophetam emisit, tametsi rerum statui consentaneum erat, atque hoc ex superbia Judæorum ostendi: nihil tamen horum illi accidit, sed cum multa illum comitate atque humanitate suscepit, totanique suam egestatem in ejus honorem impendit, cum Sidonia esset et alienigena, neque prophetas de eleemosyna philosophantes audiisset, neque Christum dicentem, *Esurientem me vidistis, et aluitis.* Quanam igitur venia digni censebimur, si tot auditis cohortationibus, si post tantorum promissa præmiorum, si proposito regno cælorum, non ad eundem cum vidua comitatis et humanitatis gradum perveniamus? Nam illa quidem Sidonia fuit et alienigena, et mulier vidua, et multorum illi erat cura liberorum, periculosam famem videbat et mortem imminentem, et hominem ignotum erat exceptura quique famem invexerat, et ne sic quidem pugillo pepercit: at nos qui et propheta-

tia participes fuimus, et divinis excellenti dogmatibus, qui de rebus futuris possumus philosophari, neque famem videmus instantem, et qui multo plura, quam mulier possidemus, quamquam poterimus excusationem obtendere, qui facultatibus parcimus, et non tamen salutis prodigi sumus? Ut igitur gravia illa tormenta

vitemus, omnem misericordiam in egenos exhibeamus, ut et nos assequi bona futura mereamur gratis et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo gloria Patri, una cum Spiritu sancto in secula seculorum. Amen.

MONITUM

Hanc pulcherrimam concionem habuit Chrysostomus Antiochiæ, ut arguitur ex iis quæ sub initium dicuntur, nempe ad hunc martyrum locum populum ventitasse. Extra urbem nempe erat ecclesia, propter martyrum reliquias frequentata, quo pergebant populi pietatis gratia, et ubi conciones frequenter habebantur.

DE FUTURORUM DELICIIS,

ET PRESENTIUM VILITATE (a).

1. *Auditoribus de alacritate gratulatur; quæ vera sint insignia magistratus exponit.* — Vehemens æstus est, et molestus ardor; at tamen alacritatem vestram non debilitavit, nec audiendi cupiditatem repressit. Talis est auditor fervens et attentus; audiendi desiderio corroboratus omnia patienter ferre potest, ut cupiditatem hanc præclaram et spiritualem expleat, et nec a frigore, nec ab æstu, non a negotiorum turba, non a multitudine curarum, non ab aliis rebus ullis ejusmodi potest supplantari: quemadmodum et supinum ac desidem non acris bona temperies, non otium et securitas, non facilitas aut voluptas potest excitare, sed correptus somno quodam residet crimine ac vituperatione dignissimo. Vos autem tales non estis: sed iis qui nostram incolunt urbem multo meliores estis. Siquidem vos urbis caput ac vertex estis adeo erecti ac vigiles, et qui ea quæ dicuntur, perpetuo persequi studiose soletis. Hoc mihi theatrum regum anlæ est augustius. Nam illic quidem ea quæ tribuuntur, una cum hac vita finiuntur, et tumultus plena sunt ac turbis redundant: hic vero nihil tale; sed et securitas omnis, et honor a turbis immunis est, et magistratus qui nunquam finiuntur, nec ipsa morte interrumpuntur, sed tum temporis tutiores fiunt. Nolo enim mihi commemores eum qui sedeat in curru, supercilia attollat, multoque sit satellitio cinctus, neque eingulum et vocem præconis: nolo mihi magistratum inde designes: sed ab animi statu, si affectibus imperet, si vitia subigat, videlicet, si divitiarum cupiditati dominetur, si corporum inexplebilem amorein subegerit, si non invidia tabescat, si non inanis gloriæ perturbatione distrahatur, si egestatem non metuat et tremat, si non in deterius mutationem, si hoc timore non exanimetur. Talem mihi magistratum ostende: hoc enim est gerere magistratum. Quod si

(a) Collata cum Mas. Reg. 1974, et Colb. 3058.

hominibus quidem imperet, sed affectibus animi serviat, hunc ego dixerim plus quam omnes homines esse servituti obnoxium. Et quemadmodum qui febrem habeat visceribus ac venis intus inclusam, tamen si nihil tale species corporis externa præ se ferat, omnino febre maxime correptum asserent medici, licet ignorent imperiti: sic et ego illum cui serva sit anima et animi affectibus mancipata, licet nihil tale facies externa, sed contrarium præ se ferat, servituti obnoxium præ cæteris dixerim, utpote qui vitiorum febrem grassantem intus habeat, ac tyrannidem passionum ipsi animæ insidentem: magistratum autem gerere, et liberum esse ac regibus ipsis augustiorem, quamvis pannis indutus sit, quamvis in carcere habitet, quamvis catena sit circumdatus, eum qui hujus tyrannidis jugum excusserit, et neque pravis cupiditatibus teneatur, nec absurdo paupertatis et ignominie, neque eorum quæ in hac vita molesta videntur, timore correptus contremiscat.

2. Ejusmodi magistratus non pecunia venales præstant, neque invidorum patent incurisibus: hunc accusatoris lingua non novit, nec oculus invidorum, neque insidiatorum machinæ, sed tamquam in inviolabili quodam philosophiæ domicilio residens permanet semper invictus, neque tantum cæteris rerum adversarum casibus, sed nec ipsi morti cedit.

Martyrum potestas quanta; spirituales divitiæ distributione crescunt; cur caducas esse res vitæ hujus voluerit Deus; angelica est vita evangelica. — Ostendunt hoc martyres, quorum corpora quidem dissoluta sunt, et in pulverem cineremque redacta: magistratus autem ac principatus quotidie vivit, et operatur, dum demones abigit, et morbos in fugam convertit, dum integras urbes excitat, et populos in hunc locum deducit. Tanta magistratus et imperii istius est virtus, non vivorum tantum principum, sed etiam vita sua

ροφητείας μετεσχηκότες, καὶ θεϊκῶν ἀπο-
 διδαγμάτων, καὶ πολλὰ περὶ τῶν μελλόντων
 ἴν' ἔχοντες, καὶ οὐδὲ λιμὸν ὄρωντες ἐπικεί-
 ασι πολὺ πλείονα κεκτημένοι τῆς γυναικὸς,
 νησόμεθα ἀπολογίαν προβαλέσθαι φειδόμενοι
 ἴν', καὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἀφειδούντες;
 ἢ οὐκ τὰ χαλεπὰ ἐκείνη κολαστήρια ἐκφύ-

γωμεν, πᾶσαν εὐσπλαγχνίαν εἰς τοὺς πένθητας ἐπα-
 δεϊξώμεθα, ἵνα καὶ ἡμεῖς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν
 καταξιώθωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ δόξα τῷ Πατρὶ, σὺν
 τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE FUTURORUM DELICIS, ETC.

ut jam non semel vidimus. Æstate vero dictam homiliam declarat initio. Quo autem anno ne
 ra quidem assequi possumus.
 retatio Latina est Frontonis Ducæi.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΩΝ

Ἀποκλαύσεως, καὶ τῆς τῶν παρόντων εὐταλείας.

ὄρον τὸ καῦμα, καὶ βερεῖς ὁ αὐχμὸς· ἀλλὰ
 υμῖν οὐκ ἐξέλυσε, οὐδὲ τὸν πόθον τῆς
 ἡμέρας. Τοιοῦτον γὰρ ἀκροατῆς θερμὸς
 γερμένος· τῷ τῆς ἀκροάσεως ἔρωτι νευ-
 ρά, πάντα βεβήως ἂν ἐνέγκαι, ὥστε τὴν ἐπι-
 πλῆσαι ταύτην τὴν καλὴν καὶ πνευματι-
 σίαν καὶ οὔτε κρυμὸς, οὔτε αὐχμὸς, οὐκ πρα-
 γικός, οὐ φροντίζων πληθὸς, οὐκ ἄλλο τῶν
 ἰσοδὸν ὑποσκελίσαι· δύναιτ' ἂν· ὥσπερ οὐκ
 οὐ καὶ ἀναπεπτικώτα οὐκ ἀέρων εὐκрасαίαι,
 καὶ ἄδεια, οὐ βροστώνη καὶ ἀνεσις διεγεί-
 ῃ, ἀλλὰ μένει καθυδρῶν ὑπὸν τινὰ πολλῆς
 ἰσχύος ἄξιον. Ἀλλ' οὐκ ὑμεῖς τοιοῦτοι, ἀλλὰ
 ὡς τὴν πόλιν οἰκοῦντων ἡμῖν ἀμείνους. Καὶ
 ἐσθλῆσι τῆς πόλεως ὑμεῖς, οὕτω συντεταμέ-
 ῃφοντες, καὶ τοῖς λεγομένοις μετὰ ἀκριβείας
 ὑποδύοντες αἰεὶ. Τοῦτο ἡμῖν τὸ θέατρον τῶν
 ἰσοδῶν σεμνότερον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὰ διδόν-
 ται ἂν ἦ, τῷ παρόντι συγκαταλέγεται βίῃ, καὶ
 γέμει καὶ ταραχῆς ἐμπλήθηται· ἐνταῦθα
 οὐκ οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ ἀσφάλεια πᾶσα, καὶ τιμὴ
 ἀπὸ πηλαγμένη, καὶ ἀρχαὶ τέλος οὐκ ἔχουσαι,
 ἢ τῷ θανάτῳ διακοπόμεναι, ἀλλὰ τότε ἀσφα-
 γινόμεναι. Μὴ γὰρ μοι τὸν ἐπ' ὀχλήματος
 εὐθήμερον, καὶ τὰς ὀφρῦς ἀνασπῶντα, καὶ
 ἔχοντα δορυφόρους, μῆτε τὴν ζώνην καὶ τὴν
 ἰσχύος φωνήν· μὴ ἐνταῦθέν μοι τὸν ἀρχοντα
 ῃσιν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς καταστάσεως τῆς κατὰ
 ἡμῶν ἑαυτοῦ παθῶν ἀρχαί, εἰ τῶν νοσημά-
 τῃν γίνονται· ὅσον, εἰ χρημάτων ἐπιθυμίας κρα-
 τωμάτων ἀκέραιον ἔρωτα ὑπέταξεν, εἰ μὴ
 φθόνῳ, εἰ μὴ εὐρέται τῷ χαλεπῷ τῆς κινω-
 κείας, εἰ μὴ δέδοικα καὶ τρέμει πέναν, εἰ μὴ
 εὐδ' οὐκ ἀποκρίσασθαι μετὰ βολῆν, εἰ μὴ ἀποτέ-
 ῃ δέει τούτῳ. Τοιοῦτόν μοι δεῖξον τὸν ἀρ-
 σῶτο γὰρ ἀρχή. Ἐἰ δὲ κρατεῖ μὲν ἀνθρώπων,
 .σῶσθαι καὶ.

δουλεύει ἢ πάθεισι, πάντων ἀνθρώπων δουλικώτερον
 τὸν τοιοῦτον εἴποιμι ἂν ἔγωγε. Καὶ καθάπερ τὴν ἐν
 τῷ βάθει τὸν πυρετὸν ἔχοντα κατακλειόμενον, καὶ
 μηδὲν τοιοῦτον ἢ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος ἐνδείκνυ-
 ται, πάντως μάλιστα φαῖν ἂν πυρέττειν οἱ τῶν
 ἰατρῶν παῖδες, καὶ οἱ ἰδιῶται ἀγνοῶσιν· οὕτω δὲ
 καὶ τὸν ψυχὴν ἔχοντα δούλην, καὶ τῶν παθῶν
 αἰχμάλωτον ἢ, καὶ μὴ τι τοιοῦτον ἢ ἐξωθεν ἐπιδει-
 κνυται θῆσι, ἀλλὰ τῶναντίον, ἀπάντων δουλικώτερον
 φαῖν ἂν τὸν ἐν τῷ βάθει τὸν πυρετὸν τῶν κακῶν
 ἔχοντα, καὶ τὴν τυραννίδα τῶν παθῶν ἐν αὐτῇ ἰδρυ-
 μένην τῇ ψυχῇ· ἀρχοντα δὲ καὶ ἐλεύθερον, καὶ βα-
 σιλέων βασιλικώτερον, καὶ βάρκτα περιβεβλημένος ἦ,
 καὶ δεσποτῆριον οἰκῆ, καὶ ἄλλοισιν περιεῖρηται, τὸν
 ταύτην ἀποδυσάμενον τὴν τυραννίδα, καὶ οὔτε ταῖς
 πονηραῖς ἐπιθυμίαις καταχόμενον, οὔτε ἄλογον δόξας
 πενίας καὶ ἀτιμίας, αὐτῶν τῶν δοκούντων εἶναι
 λυπηρῶν ἐν τῷ παρόντι βίῃ, δεδοικῶτα καὶ τρέ-
 μοντα.

β'. Αὐταὶ αἱ ἀρχαὶ οὐκ εἰσι χρημάτων ὄντη, οὐδὲ
 τοὺς φθονοῦντας ἔχουσι· ταύτην οὐκ οἶδε κατηγοροῦ
 γλῶττα, οὔτε βασάνων ὀφθαλμὸς, οὐδὲ ἐπιβούλων
 μηχανήματα, ἀλλ' ὥσπερ ἐν ἀσύλῳ χωρῆν τινὶ τῷ
 τῆς φιλοσοφίας ἐνδαιτωμένη, μένει διηνεκῶς ἀχεί-
 ρωτος, οὐ μόνον ταῖς ἄλλαις τῶν πραγμάτων περι-
 στάσεσιν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῇ εἴκουσα τῇ τελευτῇ.

Καὶ δεκνύουσι ταῦτα οἱ μάρτυρες, ὧν τὰ σώματα
 μὲν διελεύθη καὶ κόνις γέγονε καὶ τέφρα, ἢ δὲ ἀρχὴ
 καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ἐνεργεῖ, δαίμονας
 [339] ἀπαλαύνουσα, καὶ νοσήματα δραπέτευειν πα-
 ρασκευάζουσα, καὶ πόλεως ἀλοκλήρους ἀνακατεῖσα,
 καὶ θήμους ἐνταῦθα ἄγουσα. Τοσαύτῃ τῆς ἀρχῆς
 ταύτης ἢ δύναμις, οὐκ ἰσχύων τῶν ἀρχόντων μέ-
 νον, ἀλλὰ καὶ πλευτησάντων, ὡς ἀνάγκη μὲν μη-
 δένα, γνώμη δὲ καὶ πῶς πάντως ἐνταῦθα ἔλθειν, καὶ

β' Duo me. τῶν παθῶν καὶ τῶν νόσων ἀρχή.

μηδὲν μαραινέσθαι χρόνῳ. Ὅρατε ὡς οὐ μάτην τοῦτ' ἐθέατρον σεμνότερον ἔφην εἶναι τῶν βασιλικῶν αὐλῶν; Τὰ μὲν γὰρ ἐκεῖ φύλλοις ἔοικε μαραινόμενοις, καὶ σκιαῖς παρατρεχούσαις· τὰ δὲ ἐνταῦθα διδόμενα τὸν ἀδάμαντα μιμείται, μᾶλλον δὲ κάκεινου στεβρότερα, ἅτε ἀθάνατα ὄντα καὶ ἀκίνητα καὶ οὐδεμιᾶ εἰχοντά ποτε μεταβολῇ, καὶ τοῖς ἐρώσιν αὐτῶν ἀδωῶς ἐπιόντα, μάχης ἀπηλλαγμένα καὶ φιλονεικίας, καὶ φθόνου καὶ δικαστηρίων, καὶ ἐπιβούλων καὶ συκοφαντίας. Τὰ μὲν γὰρ βιωτικά πολλοὺς ἔχει τοὺς φθορῶντας· τὰ δὲ πνευματικά, ὅσον ἂν εἰς πλείονας ἔλθῃ, τοσοῦτον μᾶλλον τὴν εὐπορίαν ἐνδείκνυται τὴν ἑαυτῶν. Καὶ τοῦτο ἔξεστιν ὑμῖν ἐκ τοῦ λόγου τοῦτου μαθεῖν. Τὸν γὰρ λόγον, ὃν εἰς πάντας ἐκχέω, ἂν μὲν οἴκοι κατὰχῳ παρ' ἑμαυτῷ, ἀπορώτερος γίνομαι· ἂν δὲ εἰς πάντας ἐκχέω, ὡς περ εἰς ἄρουραν καθαρὰν βάλλων τὰ σπέρματα, ἐπιτείνω μου τὴν εὐπορίαν, πλείονα ποιῶ τὸν πλοῦτον, ἅπαντας ὑμᾶς εὐπορωτέρους ἐργαζόμενος, αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἐν ταύτῃ πενέστερος γινόμενος, ἀλλὰ καὶ πλουσιώτερος μαιζόνως· ὅπερ ἐπὶ χρημάτων οὐκ ἔνι, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν. Εἰ γὰρ ἔχων χρυσίον ἀποκεῖμενον, εἰς πάντας αὐτὸ διανεύμαι ἐλοίμην, οὐκέτι ἂν δυναίμην ἔχειν τὴν ποτέραν εὐπορίαν, τῇ διαιρέσει ταύτης ἐλαττωμένης.

γ'. Ἐπεὶ οὖν τοσαῦτα τῶν πνευματικῶν τὰ ἐξαιρέτα, καὶ πολλὴν ἔχει τὴν εὐκολίαν, ἅτε πᾶσι τοῖς βουλομένοις δωρεὰν παραγινόμενα, τούτων μᾶλλον ἐρώμενε, τὰ; σκιάς ἀφέντες, καὶ μὴ τοὺς κρημνοὺς καὶ τοὺς σκοπέλους διώκοντες. Καὶ γὰρ ἵνα τοῦτον τὸν ἔρωτα ὁ Θεὸς ἐπιτείνῃ, καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ κεκτημένου ταῦτα ἀνθρώπου θάνατον αὐτοῖς συνεκλήρωσεν. Οἷον τι λέγω· οὐχ ὅταν ὁ κεκτημένος ταῦτα τελευτήσῃ, τότε καὶ αὐτὰ τελευτῇ, ἀλλὰ καὶ ζῶντος ἔτι μαραινεται ταῦτα καὶ ἀπονήσκει, ἵνα τὸ ἐπίκρηρον αὐτῶν καὶ τοὺς σφόδρα αὐτῶν ἐρώντας καὶ περὶ αὐτὰ μεμηνότες τῆς χαλεπῆς ταύτης ἀπαγάγῃ λύττης, παιδεύοντα αὐτῶν τὴν φύσιν, καὶ διδάσκοντα διὰ τῆς πείρας, ὅτι σκιάς ἐστὶν ἀδρανέστερα, καὶ ταύτη τὸν ἔρωτα καταλύοντα. Οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος· ὁ πλοῦτος οὐχὶ τοῦ πλουτοῦντος μόνον τελευτῶντος καταλύεται, ἀλλὰ καὶ ζῶντος μᾶλλον ἀπέστη. Ἡ νεότης τὸν ἔχοντα οὐχὶ τελευτήσαντα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμπνέοντα ἔτι ἀπολιπούσα οἴχεται, ἐν τῇ τῆς ἡλικίας ὁδῷ καταλύουσα, καὶ τῷ γῆρῳ παραχωροῦσα. Τὸ κάλλος ὁμοῦ καὶ ἡ εὐμορφία, ἔτι ζωῆς τῆς γυναικὸς, ἐτελευτήσῃ, καὶ πρὸς ἀμορφίαν μετέστη· αἱ δόξαι, αἱ δυναστεῖαι πάλιν ὁμοίως· αἱ τιμαὶ, αἱ ἀρχαί, ἐφήμεροι καὶ πρόσκαιροι, καὶ τῶν ἐχόντων αὐτὰ ἀνθρώπων θνητότεροι· καὶ ὡς περ σωματῶν θανάτους ἐστὶ καθημερινὸς ὄρῳ, οὕτω καὶ πραγμάτων. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἵνα τῶν παρόντων ὑπεροπῶντες. [340] τῶν μελλόντων ἐχόμεθα, καὶ τῆς ἐκείνων ἐκκρεμώμεθα ἀπολαύσεως, καὶ ἐν τῇ γῆ βαδίζοντες, τῷ πόθῳ ἐν οὐρανοῖς διατρίβωμεν. Καὶ γὰρ δύο τοσούτους αἰῶνας ἐποίησεν ὁ Θεός, τὸν μὲν παρόντα, τὸν δὲ μέλλοντα· τὸν μὲν ὄρατῶν, τὸν δὲ ἀόρατον· τὸν μὲν αἰσθητῶν, τὸν δὲ νοητῶν· τὸν μὲν σωματικὴν ἔχοντα ἀνάπαυσιν, τὸν δὲ ἀσώματον· τὸν μὲν ἐν πείρῃ, τὸν δὲ ἐν πίστει· τὸν μὲν ἐν χερσὶ, τὸν δὲ ἐν ἑλπίσι· καὶ τὸν μὲν εἶναι στάδιον ἐκέλευσε, τὸν δὲ βραβεῖον· καὶ

τούτω μὲν σκάμματα καὶ πόνους καὶ ἰδρώτας συνεκλήρωσεν, ἐκείνω δὲ στεφάνους καὶ ἑπαθλα καὶ ἀμοιβάς· τὸν μὲν πέλαιος, τὸν δὲ λιμένα κατεσκεύασε· καὶ τὸν μὲν βραχῦν, τὸν δὲ ἀγῆρω καὶ ἀθάνατον. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν νοητῶν ἐκείνων τὰ αἰσθητὰ προστίμων, συνεκλήρωσε τούτους τὸ ἐπίκρηρον καὶ τὸ πρόσκαιρον, ἵνα ταύτη τῶν παρόντων ἀπαγαγῶν, τῷ ἔρωτι τῶν μελλόντων μετὰ πολλῆς αὐτοὺς προσθήσῃ τῆς ἀκριβείας. Ἔτα ἐπειδὴ ἀόρατα ἦν ἐκείνα καὶ νοερά, καὶ ἐν πίστει καὶ ἐν ἑλπίσιν, ἔρα τί ποιεῖ. Παραγενόμενος ἐνταῦθα, καὶ τὴν σάρκα λιθῶν τὴν ἡμετέραν, καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην οἰκονομίαν ἐργασάμενος, ὑπ' ὅβην ἄγει τὰ μέλλοντα, τὰς παχυτέρας καὶ ταύτη πληροφορῶν διανοίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε κομίζων πολιτείαν ἀγγελικὴν, καὶ τὴν γῆν οὐρανὸν ἐργαζόμενος, καὶ ταῦτα ἐπιτάττων, ἃ τοῖς ἀσωμάτοις ἐξωμοιοῦν δυνάμει τοὺς μετιόντας, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἐποίησε, καὶ πρὸς τὰς ἐλπίδας ἐκάλεε τὰς ἄνω, καὶ μικρὰ σκάμματα διέτεινε, καὶ ὑψηλότερα ἵπτασθαι ἐκέλευσε, καὶ πρὸς αὐτὰς ἀναβαίνειν τῶν οὐρανῶν τὰς ἀψίδας, καὶ πρὸς δαίμονας ἀποδύεσθαι, καὶ πρὸς ἅπασαν τοῦ διαβόλου τὴν φάλαγγα παρατάττεσθαι, σῶμα ἔχοντας, σαρκὶ συμπεπλεγμένους, καὶ τὰ σώματα νεκροῦν, καὶ τῶν παθῶν ἐξορίζειν τὸν θόρυβον, καὶ τὴν σάρκα ἀπλῶς περιχεῖσθαι, τὴν ἄμιλλαν δὲ πρὸς τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις τεινάσθαι.

δ'. Ἐπειδὴ ταῦτα ἐπέταξεν, ὅρα τί ποιεῖ, πῶς εὐκολοῦν τὸν ἀγῶνα ἐργάζεται. Μᾶλλον δὲ, εἰ δοκεῖ, πρότερον εἰπωμεν τῶν ἐπιταγμάτων τὸ μέγεθος, καὶ πῶς ὑψηλὸν τὸ πτερόν κατεσκεύαζε, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σχεδὸν ἐξοικίζων φύσεως, πρὸς οὐρανὸν μεθωρμισθαι πάντας ἐκέλευσε. Τοῦ γὰρ νόμου κελεύοντος ὀφθαλμὸν ἀντιὸφθαλμοῦ, αὐτὸς φησὶν· Ἐάν τις σε βαλῇ εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, σφερέσον αὐτῷ καὶ τὴν ἀλλήν. Οὐκ εἶπε, φέρε γενναίως μόνον καὶ πρῶως τὴν παροινίαν, ἀλλὰ καὶ πρότιθεν περαιτέρω τὴν φιλοσοφίαν, καὶ μείζονα παρασκευάζου πάσχειν, ἢ ἐκεῖνος ποιῆσαι ἐπιθυμεῖ· τῇ δαψιλείῃ τῆς εὐμορφίας νίκησον αὐτοῦ τὸ προπετὲς τῆς παροινίας, ἵνα αἰδεσθεὶς σου τὴν ὑπερβάλλουσαν ἐπιείκειαν, ἀναχωρήσῃ. Καὶ πάλιν φησὶν· Ἐδύσεσθε ὑπερ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς· εὐχέσθε ὑπερ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν· καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. Τὴν περὶ τῆς παρθενίας πάλιν εἰσήγαγε συμβουλήν λέγων· Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ παραδείσου τὸ πρῶγμα ἀπέπηγ, καὶ μετὰ τὴν παρακλήν ἀνεχώρησε κατιῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάλιν αὐτὴν ἐκ ἀνήγαγε, καθάπερ φυγάδα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκπαγαγῶν πατρίδα, καὶ [341] τῆς μακρᾶς ἐξορίας ἀπαλάττων· καὶ ἑλλῶν πρῶτον ἐκ παρθένου ἐτίκτετο, καὶ τοὺς τῆς φύσεως ἐκίνει νόμους, ἐκ προοιμιῶν ἰμῶν αὐτῆς, καὶ μητέρα τὴν παρθένον ἀποφαίνει. Ἐπειδὴ τοίνυν παραγενόμενος τοιαῦτα ἐπέταξε, καὶ ὑψηλὴν τὴν πολιτείαν ἐργάζετο, ἄξια καὶ τὰ ἑπαθλα τῶν πόνων ἐδίδου, μᾶλλον δὲ πολλῶν μείζονα καὶ ὑψηλότερα. Ἄλλ' ἦν καὶ ταῦτα ἀόρατα, καὶ ἐν ἑλπίσι καὶ ἐν πίστει καὶ ἐν προσδοκίᾳ τῇ τῶν μελλόντων. Ἐπεὶ οὖν τὰ μὲν ἐπιτάγματα ἐπίπονα καὶ ὑψηλά, τὰ δὲ ἑπαθλα καὶ τὰ βραβεῖα ἐν πίστει, ἔρα

clorum, ut necessitate compulsus nemo, sed sponte ac proprio inducti affectu hæc omnes accurrant, nec ulla temporis longinquitate minuatur. Videtis quam non sine causa theatrum istud regum aulis augustius esse dixerim? Nam quæ illie sunt, foliis similia sunt exarcentibus, et umbris prætereuntibus: ea vero quæ hic traduntur, adamantem imitantur, vel potius illo firmiora sunt, utpote quæ immortalia sint, et immota, nec ulli cedant unquam mutationi, et ad suos amatores intrepide accedant, pugnae ac contentionis expertia, atque, ab invidia, judiciis, et insidiis, ac calumniis sint immunia. Siquidem sæcularia multos patientur invidos, spiritualia vero, quanto pluribus communicata fuerint, eo majorem suam ubertatem ostendunt. Atque id ex hac ipsa oratione intelligere potestis. Quam enim in omnes orationem effundo, si quidem domi apud me detineam, pauperior sum: sin autem in omnes effundam, tanquam si in vacuum quoddam arvum semen jactem, facultates meas augeo, divitias meas amplifico, locupletiores reddo vos omnes; nec idcirco tamen pauperior evado, sed opulentior multo: quod in pecuniis non licet, imo plane contrarium evenit. Nam si reconditum aurum habeam, et in omnes illud velim distribuere, non amplius tantas possidere poterò divitias, cum hac distributione fuerint imminutæ.

3. Cum igitur spiritualium rerum tanta sit præstantia, tanta facilitas, utpote quæ cunctis volentibus gratis obveniant, has potissimum adamemus, et umbras omittamus, nec præcipitia et scopulos persequamur. Ut enim huic amorem Deus auget, etiam ante obitum hominis, a quo possidentur, ista morti obnoxia esse præcepit. Verbi gratia: non cum interferit is, qui hæc possidet, et ista intereunt, sed et ipso adhuc vivente marcescunt et pereunt, ut eorum caduca conditio summo illorum amore flagrantibus, et insana cupiditate ductos, ab illa sæva rabie revocet: eorumque naturam admoneat, et experientia magistra doceat, ea quavis umbra imbecilliora esse, atque hæc ratione cupiditatem illam exstinguat. Exempli causa: divitiarum non solum cum interit dives, pereunt, sed illo potius vivente diocedunt. Juventus possessorem suum non morientem solum, sed spirantem adhuc relinquens evanescit; quæ in ætatis adultæ via finitur, et senectuti locum cedit. Pulchritudo simul et forma, vivente adhuc muliere, desinit et in deformitatem transit: gloria, principatus rursus pari ratione: honores, magistratus, diurni sunt et ad breve tempus durant, et amplius quam homines ipsi, qui eos obtinent, mortales sunt: et quemadmodum quotidianos corporum sidere licet interitus, ita quoque rerum. Porro id accidit, ut præsentia contemneutes adhaereamus futuris, et eorum simus expectatione suspensi, ac dum in terris ambulamus, desiderio in celo veremur. Etenim duo sæcula condidit Deus, præsens, et futurum; unum visibile, alterum invisibile: unum quod sub sensu cadit, alterum quod est spirituale: unum quod corporali quiete perfruitur, alterum quod incorporea: unum in experientia, al-

terum in fide: unum in manibus, alterum in spe; et unum esse stadium jussit, alterum bravium: atque huic quidem certamina, labores ac sudores attribuit, illi vero coronas, præmia et retributiones: hoc pelagus, illud portum effecit, et hoc breve quidem, illud vero senectutis expers, et immortale. Quoniam igitur homines multi spiritualibus illis ea quæ sensibilia sunt præferebant, his caducam conditionem ac temporariam attribuit, ut hoc pacto a præsentibus abductos, vehementer amori futurorum addicat. Deinde quoniam invisibilia erant illa et spiritualia, in fide atque in spe posita, vide quid agat. Cum huc advenisset, ac nostram carnem assumpsisset, et mirabilem illam dispensationem perfecisset, futura ponit ob oculos, et hæc ratione crassiores mentes securas reddit. Nam quoniam conversationem ac vitæ rationem angelicam afferens veniebat, ac terram in cælum convertebat, eaque mandabat, quæ similes redderent incorporeis virtutibus eos qui ea perficerent, homines reddebat angelos, ad spem cælestium rerum vocabat, longiora certamina proponebat, altius evolare jubebat, et ad ipsa fastigia cælorum ascendere, adversus dæmones pugnam ire, contra universas diaboli copias aciem eos instruere, qui corpus habebant, et cum carne copulati erant, mortificare corpora, ac perturbationum tumultum ablegare, et corpore utcumque esse circumdatos, cæterum cum incorporeis virtutibus certatim contendere.

4. Hæc ubi præcepit, vide quid agat; quo pacto facile certamen reddat. Quinimo, si videtur, prius mandatorum sublimitatem exponamus, et quo pacto in altum nos voluerit evolare, cum ex humana propemodum natura emigrare, atque in cælum omnes transferri jusserit. Cum enim oculum pro oculo reddi lex præciperet, ipse dixit, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, obverte illi et alteram (Matth. 5. 39)*. Non dixit, tantum fer patienter ac leniter contumeliam, sed ulterius philosophia modestiaque progredere, atque ad majora patienda paratus esto, quam ille facere cupiat: et patientiæ tuæ ubertate petulantiam ejus et insolentiam vince, ut summam tuam reveritus modestiam recedat. Et rursus ait, *Orate pro calumniantibus vos: orate pro inimicis vestris: benefacite iis, qui oderunt vos (Matth. 5. 44)*. Consilium de virginitate rursus introducens dixit: *Qui potest capere capiat (Matth. 19. 12)*. Nam quoniam e paradiso illa evolavit, et post transgressionem recessit, de cælo descendens ipsam rursus reduxit, et tanquam exulem in antiquam patriam suam restituit, et a diuturna relegatione liberavit: primum adveniens nimirum ex virgine natus est, et leges nature mutavit, cum ab ipso exordie vitæ suæ illam honore affecit, et virginem matrem reddiderit. Cum igitur veniens talia præcepisset, et ad tantam sublimitatem conversationem hominum evexisset, præmia quoque laboribus digna proposuit, imo vero majora multo et sublimiora. Verumtamen invisibilia erant hæc quoque atque in spe, fide et expectatione posita futurorum. Itaque cum laboriosa mandata essent ac

sublimia, præmia vero et bravia in fide, vide quid faciat, quo pacto levem agonem, quo pacto facillia reddat certamina. Quo tandem pacto? Duabus scilicet viis: una, quod eadem ipse exsequatur; altera, quod præmia ostendat et sub aspectum proferat. Nam quas ab illo dicta sunt, quædam mandatum erant, quædam præmia. Mandatum quidem, *Orate pro calumniantibus vos et persequentibus* (Matth. 5. 44): præmium autem: *Ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est* (Ibid. v. 45). Rursus, *Beati cum maledixerint vobis, et persequuti vos fuerint, et dixerint omne malum verbum adversum vos mentientes. Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis* (Ib. v. 41. 42). Vides unum mandatum esse, alterum præmium? Rursus, *Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus: et veni, sequere me, et habebis thesaurum in cælo* (Matth. 19. 21). Vides aliud mandatum, et præmium? Alterum enim ipsis præcepit, alterum ipsis paravit, quod merces erat ac retributio. Et rursus: *Quicumque reliquerit domos, et fratres et sorores: hoc mandatum est: Centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Ib. v. 29): hoc præmium est, et corona.

5. Quoniam igitur magna erant præcepta, et præmia non apparebant, vide quid agat: ipse operibus illa ostendat, et in aspectum coronas profert. Ut enim qui minime tritam viam jubetur insistere, si quem viderit per eam prius incedentem, facilius eam aggreditur, et majorem animo concipit alacritatem: ita quoque sit in mandatis: qui vident eos, qui præcesserint, facile sequuntur. Ut igitur natura nostra facilius sequatur, carnem et naturam nostram assumens, ita per illam incessit, et operibus mandata expressit. Siquidem illud, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, obverte illi et alteram* (Matth. 5. 39), ipse præstitit, quando alapam illi pontificis servus impexit. Non enim ipsum ultus est, sed tantam modestiam præ se tulit, ut diceret: *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis* (Joan. 18. 23)? Vides tremendam lenitatem? vides humilitatem stupendam? Percutiebatur, non a libero quopiam, sed a servo, a verberone, et vernaculo, et tanta cum modestia respondet. Ita quoque Pater ejus dicebat Judæis: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut quid molestus fui tibi? responde mihi* (Mich. 6. 3). Quemadmodum ipse dicit: *Testimonium perhibe de malo, sic et Pater ejus, Responde mihi: et quemadmodum ait ipse, Quid me cædis? sic etiam Pater, Quid contristavi te, aut in quo molestus fui tibi? Paupertatem rursus docens, vide quo pacto illam opere exhibeat dicens: *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos, Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet* (Matth. 8. 20). Vides extremam paupertatem? Non mensam habebat, non lucernam, non domum, non sellam, non aliud quiddam ejusmodi. Docebat ut male audientes patienter ferrent, id vero ille opere exhibuit. Quando enim dæmonium habentem, et Samaritanum ipsum appellabant, cum illos rursus necare posset, et contumelia potnam ab illis exigere, nihil tale faciebat,*

imo etiam bene de illis merebatur, et ex illis dæmones expellebat. Cumque dixisset, *Orate pro calumniantibus vos* (Matth. 8. 44), in crucem eum ascendisset, id fecit. Postquam enim eum crucifixerunt, et clavis affixerunt, pendens dicebat, *Dimittite illis: non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Hæc ab eo dicebantur, non quod ipse dimittere minime posset, sed ut nos orare pro inimicis doceret. Nam quia non sermone tantum, sed opere quoque doctrinam præ se ferebat, propterea preces etiam adjuvit. Nullus igitur ex hæreticis, ob nimiam ejus humanitatem, infirmitatem hæc verba judicet indicare. Ipse enim est qui dicit: *Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata* (Matth. 9. 6). Sed quoniam docere volebat (is autem qui docet non verbis tantum suis, sed etiam factis doctrinam profert in medium), hæc de causa preces etiam adjuvit: nam alioqui discipulorum etiam pedes lavit, non quod inferior esset: verum cum Deus esset ac Dominus, ad tantam se humilitatem demisit.

6. *Resurrectionis futura argumenta; transfiguratio Christi futura gloria imago.* — Hanc etiam ob causam dicebat: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* (Matth. 11. 29). Alio modo rursus ipsa bravia præmiaque in medium afferri, ac subjici oculis audi. Pollicitus erat corporum resurrectionem, immortalitatem, occursum in aera, raptum in nubibus: hæc rebus ipsis ostendit. Quo tandem modo? Mortuus cum esset, resurrexit: quapropter et quadraginta diebus cum ipsis versatus est, ut certiores illos redderet, et qualia corpora nostra post resurrectionem futura sint, ostenderet. Rursus qui per Paulum dixit: *In nubibus rapiemur obviam illi in aera* (1. Thess. 4. 17), hoc etiam opere demonstravit. Siquidem post resurrectionem, cum esset in caelos ascensus, presentibus ipsis, *Elevatus est, inquit, et nubes suscepit eum ab oculis eorum* (Act. 1. 9); et cum intentis oculis essent, dum abiret ille. Sic mirum et corpus nostrum consubstantiale corpori erit illi, utpote quod ex eadem sit massa: sicut enim caput, ita et corpus; sicut principium, ita et finis. Atque hoc manifestius indicans Paulus dicebat: *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, ut conforme fiat corpori claritatis suæ* (Philip. 3. 21). Si igitur conforme sit, eandem etiam viam conficiet, et in nubibus pariter elevabitur. Hæc tu quoque in resurrectione expecta. Nam quoniam ad illud usque tempus obortum fuerat audientibus verbum regni cælorum, propterea cum ascendisset in montem, coram discipulis suis transfiguratus est (Matth. 17), eisque futurorum gloriam præmonstravit, et obscure tanquam in ænigmate, quale corpus nostrum futurum esset, ostendit. Verum cum vestibus tum quidem apparuit: at non ita in resurrectione. Neque enim vestibus indiget corpus nostrum, neque lecto, neque concaneratione, neque alia ulla re simili. Nam si ante transgressionem Adam, cum esset nudus, non erubescerat, gloria circumdatus: multo magis corpora nostra, quæ ad præstantiorem melioremque conditionem transferentur, nullo

τί ποιεί· πῶς εὐκολον τὸν ἀγῶνα ἐργάζεται· πῶς ῥάβδρα τὰ σκάμματα. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Αὐὸ δὲ ἐπιταίεσθε ὁδοὺς· μὴ μὲν, τὸ αὐτὸν αὐτὰ μετελθεῖν· ἐτέρῳ δὲ, τὸ αὐτὸν δεῖξαι τὰ βραβεῖα καὶ ὑπ' ἑβὴν ἀγαγεῖν. Τῶν γὰρ ἀπ' αὐτοῦ λεγομένων τὰ μὲν ἐντολὴ ἦν, τὰ δὲ ἐπαθλα· ἐντολὴ μὲν, *Εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιθραζόντων ὑμῶν καὶ διωκόντων*· ἐπαθλον δὲ, *Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Πάλιν, *Μακάριοι ἐστε, ἔτιν ἐνευδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι, καὶ εἰπωσι πᾶν πορνὴν ῥήμα κατ' ὑμῶν ψευδοῦσιν*. *Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε*, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολλὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἶδες τὸ μὲν, ἐντολὴν, τὸ δὲ, ἐπαθλον; Πάλιν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, κώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ*. Εἶδες ἄλλην ἐντολὴν, καὶ ἐπαθλον; Τὸ μὲν γὰρ αὐτοὺς ἐκέλευσε ποιεῖν, τὸ δὲ αὐτοὺς ἠτοίμασεν, ὅπερ ἦν μισθὸς καὶ ἀντίδοσις. Καὶ πάλιν, *Ὅστις ἀφῆκεν οἰκίαν καὶ ἀδελφούς, καὶ ἀδελφάς*· τοῦτο ἐντολὴ· *Ἐκατοσταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει*· τοῦτο βραβεῖον καὶ στέφανος.

ε'. Ἐπιταίεσθε καὶ τὰ ἐπιτάγματα μεγάλα ἦν, καὶ τὰ ἐπαθλα αὐτῶν οὐ φαινόμενα, ὅρα τί ποιεῖ· αὐτοὺς αὐτὰ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύται, καὶ τοὺς στέφανους ἐπ' ἑβὴν ἔγει. Ὅπερ γὰρ ὁ κελευόμενος ἀτριβῆ βαδίζειν ὁδόν, ἐάν ἴδῃ πρότερόν τινα βαδίσαντα, εὐκολώτερον ἄπεται, καὶ πλείονα λαμβάνει τὴν προθυμίαν· οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἐντολαῖς, οἱ τοὺς προηγουμένους ὁρῶντες, ῥῆδιως ἔπονται. Ἰν' οὖν εὐκολώτερον ἢ ἡμετέρα φύσις ἀκολουθήσῃ, ταύτην λαβὼν τὴν σάρακα, καὶ τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, οὕτω; αὐτὴν ἐβάδιζε, καὶ τὰς ἐντολάς διὰ τῶν ἔργων ἐπεδείξατο. Τὸ γὰρ, *Ἐάν τις σε ῥάπισσῃ ἐπὶ τὴν δεξιάν σου γῆνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην*, αὐτοὺς ἐποίησεν, ὅταν αὐτὸν ἐῤῥάπισεν ὁ δοῦλος τοῦ ἀρχιερέως. Οὐ γὰρ ἠμύνατο αὐτὸν, ἀλλὰ τοσαύτην ἐπεικτικῶν ἐπεδείξατο, ὡς εἰπεῖν· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέριεις*; Εἶδες προῦτητα φρίκης γέμουσαν; εἶδες ταπεινοφροσύνην ἐκπληξίαν ἔχουσαν; Ἐτύπητο, οὐ παρ' ἐλευθέρου τινός, ἀλλὰ παρ' οἰκέτου, μαστιγίου, καὶ εἰκοτριβίου, καὶ μετὰ τοσαύτης ἀποκρίνεται τῆς ἐπεικεικίας ταῦτα. Οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγε· *Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι; ἢ τί σε ἐλύπησα; ἢ τί παρηνόχησά σοι; ἀποκρίθητι*. Ὅπερ αὐτοὺς φησι, *Μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ*, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ, *Ἀποκρίθητί μοι*· καὶ ὡς περ αὐτοὺς φησι, *Τί με δέριεις*, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ, *Τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηνόχησα*; Πάλιν ἀκτιμοσύνην παιδεύων, ὅρα πῶς διὰ τῶν ἔργων αὐτὴν ἐπιδεικνύται λέγων· *Αἱ ἀλώπεκες [342] φωνήσους ἔχουσι, καὶ τὰ πτερινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασηκνῶσι· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει πού τὴν κεφαλὴν κλίται*. Εἶδες ἀκτιμοσύνην ἐπίτασιν; Οὐ τράπεζα ἦν αὐτῷ, οὐ λυχνία, οὐκ οἶκος, οὐ δῖφρος, οὐκ ἔλλο τῶν τοιοῦτων οὐδέν. Ἐδίδασκε περὶ τοῦ κακοῦ ἀκούοντες φέρειν γενναίως, ὅπερ διὰ τῶν ἔργων ἐπεδείξατο. Ὅτε γὰρ δαιμονῶντα αὐτὸν ἐκάλουν καὶ Σαμαρείτην, δυνάμενος αὐτοὺς πάλιν ἀπολέσαι, καὶ τῆς ὑέρας; αὐτῶν ἀπολέσαι; δίκτυν, οὐδὲν ἐποίησε τοιοῦτον,

ἀλλὰ καὶ εὐηργεῖται, καὶ τοὺς δαίμονας αὐτῶν ἀποήλαυσε. Καὶ εἰπὼν, *Εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιθραζόντων ὑμῶν*, εἰς τὸν σταυρὸν τοῦτο ἀναβάς ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν ἐσταύρωσαν καὶ προσήλωσαν. κρεμάμενος ἔλεγε, *Ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι*. Ταῦτα ἔλεγενοῦκ ἀτονῶν αὐτοὺς ἀφιέναι, ἀλλ' ἡμᾶς παιδεύων εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ λόγῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ τὴν διδασκαλίαν ἐπεδείκνυτο, διὰ τοῦτο καὶ τὴν εὐχὴν προσέθηκε. Μηδεὶς τοίνυν τῶν αἰρετικῶν, διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, ἀσθένειαν καταγινωσκέτω τῶν εἰρημένων· αὐτοὺς γὰρ ἔστιν ὁ λέγων, *Ἴνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτίας*. Ἄλλ' ἐπειδὴ παιδεύειν ἐβούλετο (ὁ δὲ παιδεύων οὐ δι' ὧν λέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ποιεῖ τὴν διδασκαλίαν προάγει), τοῦτο χάριν καὶ τὴν εὐχὴν προσέθηκεν· ἐπεὶ καὶ τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας ἐνιπτειν, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν, ἀλλὰ θεὸς ὢν καὶ δεσπότης εἰς τοσοῦτο κατέθη ταπεινοφροσύνης.

ς'. Διὰ δὲ τοῦτο ἔλεγε· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ*. Ἐτέρως πάλιν τὸ τὰ βραβεῖα αὐτὰ καὶ τὰ ἐπαθλα εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ ὑπὸ ὀφθαλμοῦς δεικνύσαι, ἀκουσον. Ὑπέσχετο σωμάτων ἀνάστασιν, ἀφθαρσίαν, τὴν εἰς ἀέρα ἀπάντησιν, τὴν ἐν νεφέλαις ἀρπαγὴν· ταῦτα διὰ τῶν πραγμάτων ἔδειξε. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἀποθανῶν ἀνέστη· διὸ καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνῆν, ἵνα αὐτοὺς πληροφορήσῃ καὶ δεῖξῃ ἡλικία ἡμῶν εἶναι μέλλει τὰ σώματα μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Πάλιν λέγων διὰ τοῦ Πιύλου, ὅτι *Ἐν νεφέλαις ἀρπαγησόμεθα εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ εἰς ἀέρα*, καὶ τοῦτο ἔδειξεν ἔργως. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν, ἡνίκα ἔμελλεν ἀνιέναι εἰς οὐρανοῦς, παρόντων αὐτῶν Ἐπήρηθη, φησι, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν, πορευομένου αὐτοῦ. Οὕτως οὖν καὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα ὁμοούσιον ἔσται ἐκεῖνῳ τῷ σώματι, ὅτε ἐκ τοῦ φυράματος δν' ὡς περ γὰρ ἡ κεφαλὴ, οὕτω καὶ τὸ σῶμα· ὡς περ ἡ ἀρχὴ, οὕτω καὶ τὸ τέλος. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγε· *Ὅς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γένεσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ*. Εἰ τοίνυν σύμμορφον γίνεται, καὶ τὴν αὐτὴν ὁδὸν βαδίζεται, καὶ ὁμοίως ἐπὶ νεφελῶν ἀρθήσεται. Ταῦτα προσδόξα καὶ αὐτοὺς ἐν τῇ ἀναστάσει. Ἐπειδὴ γὰρ ἀδηλον ἦν τοῖς ἀκούουσι τῶς τὸ ῥῆμα τῆς βασιλείας, διὰ τοῦτο ἀνελεθῶν ἐν τῷ ὄρει μετεμορφώθη ἔμπροσθεν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, παρανοίγων αὐτοῖς τῶν μελλόντων [343] τὴν δόξαν, καὶ ὡς ἐν αἰνίγματι καὶ ἀμυδρῶς ἐπιδεικνύς οἷον ἔσται τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον. Ἄλλὰ τότε μὲν μετὰ ἱματίων ἐφάνη, ἐν δὲ τῇ ἀναστάσει οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ δεῖται τὸ σῶμα ἡμῶν ἱματίων, οὐδὲ στέγης, οὐδὲ ὀρόφου, οὐδὲ ἄλλου τῶν τοιοῦτων οὐδενός. Εἰ γὰρ ὁ Ἄδῃμ πρὸ τῆς παραδόσεως γυμνός ὢν οὐκ ἠγχνύετο, δόξῃ ἡμῶν ἐστίν. πολλῷ μᾶλλον τὰ σώματα τὰ ἡμέτερα, ὅσα ἐπὶ μείζονα καὶ ἀμεινωτέριον βαδίζεται, οὐδενός τούτων δεηθήσεται. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αὐτοὺς ἀνιστάμενος, τὰ ἱμάτια ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ τῆς ποροῦ κείσθαι· εἴασε, γυμνὸν ἀναστήσας

τὸ σῶμα, δόξης ἀφάτου καὶ μακαριότητος ἐμπλησμένον. Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, καὶ διὰ λόγων παιδευθέντες, καὶ δι' ὀφθαλμῶν διδαχθέντες, τοιαύτην ἐπιδειξώμεθα πολιτείαν, ἵνα ἐν νεφέλαις ἄρπαγίντες ἀεὶ μετ' αὐτοῦ διατρίβοντες ὦμεν, σωζόμενοι

καὶ τῆ αὐτοῦ χάριτι, καὶ τῶν μελλόντων ἀπολαύοντας ἀγαθῶν· ὧν γένοιντο πάντας ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM DE NON EVULGANDIS FRATRUM PECCATIS,

Optime calculum posuit Tillemontius cum dixit, Concionem de non evulgandis fratrum peccatis uno die præcedere illam, quæ in Editione Morellii ipsi præmittitur, titulumque habet, *Non esse desperandam*. In hæc enim de illa ut p. idie habita diserte loquitur Chrysostomus n. 3 : *Sed quam tandem ob causam publicanum tam cito exaudivit Deus, Isaac autem viginti annos orare permisit, eique pro uxore sua supplicare, ac tum demum justis precibus annuit? Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquiae persolvendæ : ἀνάγκη γὰρ τῆς χθὲς διδασκαλίας ἀποδοῦναι ὑμῖν τὰ λειψάνα. Hæc autem fuse prosequitur ille in Homilia de non evulgandis fratrum peccatis num. 3 et 4, ubi de Rebecca viginti annorum sterilitate in fecunditatem mutata multa disserit. Cæterum hæc quæ de Rebecca dicuntur, ipsis pene verbis jacent in Homilia 49 in Genesim, totamque pene homiliam illam quadragesimam nonam, paucis exceptis, constituent. Cave tamen putes, in secunda de non desperando homilia, illam in Genesim concionem memorari : non enim in illam quadrare possunt ea quæ initio hujus secundæ homiliæ dicuntur ; nempe : *Quod et a vobis hesterno die peractum est. Compunctionis sermonem sparseram, et confessionis gemitus germinavit, gemitus multas bonorum ditias secum ferens*. Nam in illa in Genesim homilia ne γρῦ quidem existat quod compunctionem movere possit. In priore vero de non evulgandis fratrum peccatis admodum παθητικῶς loquitur adversus eos qui contra inimicos suos fundunt preces ; numero scilicet 5 et 6, præsertim ante finem, ubi ait : *Συντρέψον τὴν διάνοιαν, ταπεινώσον τὴν ψυχὴν τῇ μνήμῃ τῶν σοι παπλημμελημένων, Contere animum tuum, mentem humilia tuorum recordatione delictorum*. Unde etiam evellitur hic Tillemontii scrupulus. Cur, inquit, compunctionem in priore homilia non expresse commemorat, cum tamen in posteriore dicat. se in*

[344] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΕΙΝ

τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν, μηδὲ κινεῖσθαι τῶν ἐχθρῶν.

α'. Μακαρίζω τῆς σπουδῆς ὑμᾶς, ἀγαπητοί, μεθ' ἧς εἰς τὸν πατρῶον οἶκον συντρέχετε. Ἀπὸ γὰρ τῆς σπουδῆς ταύτης καὶ περὶ τῆς ὑγείας ἡμῶν τῆς κατὰ ψυχὴν ἔχω θαρρεῖν· καὶ γὰρ ἱατρῆον θαυμαστὸν τῆς Ἐκκλησίας τὸ διδασκαλεῖόν ἐστιν· ἱατρῆον, οὐχὶ

σωμάτων, ἀλλὰ ψυχῶν. Πνευματικὸν γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐχὶ τραύματα σαρκὸς, ἀλλ' ἁμαρτήματα διανοίας διορθοῦται· τῶν δὲ ἁμαρτημάτων τούτων καὶ τῶν τραυμάτων τὸ φάρμακον ὀλόγος ἐστὶ. Τοῦτο τὸ φάρμακον οὐκ ἐκ βοτανῶν τῶν ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν

horum indigebunt. Ille nimirum de caus. cum et ipse resurgeret, vestes in sepulcro et loculo manere permisit, nudumque corpus suscitavit, immensæ gloriæ et beatitudinis plenum. Ille igitur nobis cum explorata sint, dilectissimi, et verbis eruditi, et per oculos edocti, talem conversationem exhibemus, ut

in nubibus rapti, semper cum illo versemur, ejusque gratia salvi facti, futuris bonis perfruamur: quæ nobis omnibus assequi contingat in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri, una cum Spiritu sancto gloria, imperium, honor, adoratio, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ET IN SEQUEM DE NON DESPERANDO.

priore de compunctione verba fecisse? At non dicit ille se in priore compunctionem nominatim commemorasse; sed talia fatur: *Compunctionis sermonem sparseram, et confessionis gemitus germinavit.* Quid porro aliud sunt hæc, *Contere animum tuum, mentem humilia tuorum recordatione delictorum,* atque alia multa hinc et inde sparsa, quam compunctionis sermo? Æque facile est alium ejusdem evellere scrupulum, qui hujusmodi est: In posteriore homilia, num. 3, ait Chrysostomus: *Sed quam tandem ob causam publicanum tam cito exaudivit Deus, Isaac autem viginti annos orare permisit, ac tum demum justis precibus annuit? Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquæ persolvendæ.* Ille innuere videtur Chrysostomus, inquit Tillemontius, se in priori concione de publicano simul et de Isaaco sermonem habuisse, cum tamen non nisi de Isaaco verba faciat, deque precibus ab illo per annos viginti ad impetrandam a Deo prolem emissis. At nihil est in postremo allatis verbis, ni fallor, quod de publicano habitam in priori concione mentionem fuisse suadeat. Ille quippe verba, *Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquæ persolvendæ,* ad ea quæ ad Isaacum spectant, quæque hæc postrema præcedunt, non vero ad illa prius posita de publicano, sunt referenda. Hi ergo scrupuli nulli sunt, neque etiam tanti esse a Tillemontio existimantur, ut illum a sententia dimoveant. Utraque igitur homilia de perseverantia in emittendis precibus agit, et in utraque pluribus docetur non esse precandum contra inimicos. In neutra vero aliquam temporis notam expiscari possumus.

Interpretatio utriusque Latina est Frontonis Ducæi.

QUOD NON OPORTEAT PECCATA

FRATRUM EVULGARE, NEQUE INIMICIS IMPRECARI.

— o —

1. *Scriptura numquam suam beneficam vim amittit; pauperibus utilior est quam divitibus.* — Laudo vos, dilectissimi, quod tanto studio ad paternam domum concurratis. Nam ex hoc studio de vestra secundum animarum sanitate confidendi mihi præbetur occasio: siquidem mirabilis quædam est officina medici Ecclæ-

sie schola: medici non corporum, sed animorum. Spirituales namque est, neque vulnera carnis, sed peccata mentis sanat: porro peccatorum istorum ac vulnerum medicamentum est doctrina. Ille medicamentum non ex herbis terrestribus, sed ex veris constat celestibus; hoc non manibus medicorum, sed

ingnis prophetarum est compositum. Quam ob causam perpetuum est, et neque temporum longinquitate debilitatur, neque morborum virtute superatur. Nam medicorum quidem medicamenta utroque defectu ac vitio laborant: dum recentia sunt, vim suam produunt: cum vero multum temporis est elapsum, in modum corporum senectute confectorum imbecilliora redduntur: quin etiam persæpe morborum difficultate vincuntur, quippe quæ humana sint: at divinum medicamentum tale non est, sed multo tempore interjecto suam omnem vim retinet. Sane ex eo tempore, quo vixit Moyses (ab illo enim initium est Scripturarum), tam multos homines sanavit, et suam virtutem non amisit: sed neque ab ulla unquam ægritudine superatum est. Hoc medicamentum non numerata pecunia licet accipere, sed qui sinceram voluntatem et affectum exhibet, totum illud secum reportat. Idcirco divites simul et pauperes pariter hac medicina fruuntur. Nam ubi quidem pecunias impendi necesse est, qui locuples est, utilitatis fit particeps: pauper autem sæpe lucri expers discedit: cum tanti reditus illi non suppetant, ut ad medicamentum conficiendum sufficiant. Illic vero quoniam pecuniam numerare non permittitur, sed fides et voluntas est exhibenda, qui numerare potest ista et cum alacritate persolvere, hic potissimum percipit utilitatem: quandoquidem hæc sunt quæ pro mercede medicinæ istius exiguntur. Et dives et pauper pariter hanc utilitatem participant: imo vero non pariter utilitatem participant, sed majori percepta pauper abscedit. Quid ita? Quod nimirum dives variis præoccupatus sollicitudinibus, superbia tumens, et opibus inflatus ac fastu, desidie deditus ac negligentia, non admodum attente, neque magno cum studio medicinam auditionis Scripturæ recipiat: pauper autem a deliciis et ingluvie, ac negligentia immunis, multamque inde animæ suæ concilians philosophiam, dum totum tempus in opere manuum ac legitimis laboribus consumit, attentior ac robustior evadat, ac majori cum diligentia quæ dicuntur percipiat: quo fit, ut majori pretio persoluto, majori decrepta utilitate discedat.

2. Hæc a me non eo dicuntur consilio, ut divites quoscumque vituperem, nec ut pauperes quoscumque laudem: nam neque divitiæ malum sunt, sed divitiis male uti: neque paupertas bonum, sed paupertate bene uti. Torquebatur dives ille qui aetate Lazari vixerat, non quia dives fuerat, sed quia crudelis fuerat et inhumanus. Laudabatur pauper ille in sinu Abraham, non quia pauper fuerat, sed quia paupertatem cum gratiarum actione toleraverat. Res enim aliæ (attendite diligenter ad ea quæ dicimus: poterunt enim sufficientem philosophiam modestiamque vobis inserere, ac vitiosam omnem cogitationem expellere, atque efficere ut rectum de rebus iudicium feratis); res igitur aliæ sunt natura bonæ, aliæ plane contrariæ; aliæ quæ nec bonæ sunt nec malæ, sed medium quemdam locum tenent. Bonum est quiddam natura sua pietas, malum impietas: bonum virtus, malum improbitas: porro divitiæ ac paupertas per

se neque hoc sunt, neque illud: sed pro ratione propositi ac voluntatis eorum qui utuntur illis, aut hoc aut illud fiunt. Nam si ad humanitatem quidem divitiis utare, tibi res ad occasionem boni tradætur: sin autem ad rapinas, avaritiam et injuriam, in contrarium ipsius usum convertes: verumtamen non sunt in causa divitiæ, sed is qui ad injuriam divitiis est usus. Ita quoque de paupertate dici potest: si quidem illam patienter tuleris Domine gratias agens, res tibi occasio fiet ac materia coronarum: sin autem idcirco blasphemus fueris in Creatorem, ejusque providentiam accusaveris, rem ad malum usum rursus traduxisti. Sed quemadmodum illic avaritiæ fraudisve divitiæ causa non sunt, sed is qui male divitiis utitur: sic etiam blasphemis culpam non rejiciemus in paupertatem, sed in eum qui rem moderate ferre noluit. Ubique namque cum laus, tum vituperium ex sententia et voluntate nostra pendet. Bonæ sunt divitiæ, sed non simpliciter, verum illi, cui peccatum non est: et rursus mala est paupertas, sed non simpliciter, verum in ore impii, quoniam ægre fert, quoniam blasphemat, quoniam Creatorem accusat.

3. *Nec divitiæ nec paupertas vituperandæ.*—Ne igitur divitiis accusemus, neque paupertatem simpliciter vituperemus, sed eos qui his rebus recte uti nolunt: res enim ipsæ sunt in medio positæ. Sed quod dicebam (bonum enim est ut ad prius illud argumentum revertamur), et dives et pauper eadem cum fiducia et libertate his nostris medicamentis fruuntur: sæpenumero etiam majori cum studio pauper. Non hæc medicamentorum istorum præcipua laus est, quod animas sanent, quod temporis longinquitate non corrumpantur, quod a morbis non vincantur, quod eorum utilitas gratis proposita sit, quod ex arquo divitibus et pauperibus patcat medicina: sed et aliud quidpiam nihilo minus his bonis habent. Quodnam illud tandem est? Quod eos qui ad hanc medici officinam veniunt non divulgamus. Nam illi quidem qui ad profanas medicorum officinas abeunt, multos habent vulnerum spectatores: ac nisi prius medicus ulcus detegat, medicamentum non adhibet: hic vero non ita fit, sed cum innumeros videamus ægros, occulte illos curamus. Neque enim in medium adductis peccatoribus, eorum deinde peccata divulgant: sed communi omnibus doctrina proposita, conscientia relinquimus auditorum, ut convenientem suo vulnere ex iis quæ dicta sunt eliciant medicinam. Prodit enim ab oratoris lingua doctrinæ sermo qui vituperationem vitii continet, laudem virtutis, reprehensionem luxuriae, commendationem castitatis, accusationem superbiam, præconium modestiæ, tamquam varium multiplexque pharmacum ex omnibus speciebus compositum: porro conveniens sibi et utile ut accipiat, est unuscujusque auditorum. Procedit igitur aperte sermo, et cujusque conscientia insidens, latenter suam exhibet medicinam, et prius quam ægritudo publicetur, sæpe restituit sanitatem.

4. Hæc quidem certe audistis quo pacto virtutem orationis laudavim, quo pacto eos qui negligenter

ρήμάτων τῶν ἐξ οὐρανοῦ σύγκειται· τοῦτο οὐκ ἰατρῶν χεῖρες, ἀλλὰ προφητῶν κατεσκευάσαν γλώτται. Διὰ τοῦτο διαρκές ἐστὶ, καὶ οὔτε πλήθει χρόνων ἀμαυροῦνται, οὔτε δυνάμει νοσημάτων ἐλέγχεται. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ἰατρῶν φάρμακα ἀμφοτέρωτα ταῦτα ἔχει τὰ ἐλαττώματα· νεαρὰ μὲν γὰρ ὄντα τὴν ἰσχὺν ἐπιδείκνυται τὴν ἑαυτῶν ὕψαν δὲ χρόνος παρέλθη πολὺς, καθάπερ τὰ γεγηρακότα τῶν σωμάτων, ἀσθενέστερα γίνονται· πολλάκι δὲ αὐτὰ καὶ δυσκολία ἀβρώσημάτων διήλαξεν· ἀνθρώπινα γὰρ ἐστὶ· τὸ δὲ θεῖον φάρμακον οὐ τοιοῦτον, ἀλλὰ χρόνου διαγενομένου πολλοῦ, τὴν οἰκίαν ἰσχὺν ἔχει πᾶσαν. Ἐξ οὗτου γοῦν ἐγένετο Μωϋσῆς (ἐξ ἐκείνου γὰρ ἡ ἀρχὴ τῶν Γραφῶν), τοσοῦτους ἐθεράπευεν ἀνθρώπους, καὶ τὴν οἰκίαν δύναμιν οὐκ ἀπέβαλεν· ἀλλ' οὐδὲ νόσημα αὐτοῦ περιεγένετο πώποτε. Τοῦτο τὸ φάρμακον οὐκ ἐστὶν ἀργύριον καταβαλόντα λαβεῖν, ἀλλ' ὁ προαίρειν καὶ διάθεισιν γηθυσίαν ἐπιδειξάμενος, ἅπαν ἔχων ἀπήλθε. Διὰ τοῦτο καὶ πλοῦσοι καὶ πένητες ὁμοίως τῆς ἰατρείας ἀπολαύουσι ταύτης. Ἐνθα μὲν γὰρ ἀνάγκη καταθεῖναι χρήματα, ὁ μὲν εὐπορος μετέχει τῆς ὠφελείας· ὁ δὲ πένης πολλάκις ἀπεστερημένος τοῦ κέρδους ἀπέρχεται, οὐκ ἀρκύστης αὐτῷ τῆς προσόδου πρὸς τὴν τοῦ φαρμάκου κατασκευῆν. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ ἀργύριον [345] οὐκ ἐστὶ καταβαλεῖν, ἀλλὰ πίστιν ἐπιδείξασθαι δεῖ καὶ προαίρειν, ὁ ταῦτα καταβαλὼν μετὰ προθυμίας, οὗτος καρπῶται μάλιστα τὴν ὠφέλειαν· ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τῆς ἰατρείας ἐστὶν ὁ μισθός. Καὶ ὁ πλούσιος καὶ ὁ πένης τῆς ὠφελείας κοινωνοῦσιν ὁμοίως· μᾶλλον δὲ οὐχ ὁμοίως κοινωνοῦσι τῆς ὠφελείας, ἀλλὰ πολλάκις κλείονος^α ἀπολαύσας ὁ πένης ἀπέρχεται. Τί δὲ ποτε; Ὅτι ὁ μὲν πλούσιος πολλὰς προκατελημμένους φροντίσιν, ἔχων τὴν ἀπόνοιαν καὶ τὸ ψῆσμα τὸ τῆς εὐπορίας, ὀλιγωρῶν συζῶν καὶ βραθυμῶν, οὐ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας, οὐδὲ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὸ φάρμακον τῆς ἀκροάσεως τῶν Γραφῶν δέχεται· ὁ δὲ πένης τρυφῆς καὶ ἀδηφάγας καὶ βραθυμίας ἀπληλαγμένος, ἅπαντα τὸν χρόνον ἐν τῇ τῶν χειρῶν ἐργασίᾳ καὶ τοῖς δικαίαις ἀναλίσκων πόνοις, καὶ πολλὴν ἐντεῦθεν ψυχῇ συλλέγων φιλοσοφίαν, προσεκτικώτερός τε καὶ ἐπικονώτερος γίνεται, καὶ μετὰ πλείονος προσέσχε ἀκριβείας τοῖς λεγομένοις· ὅθεν καὶ πλείονα καταβαλὼν τὸν μισθόν, πλείονα τὴν ὠφέλειαν καρπωσάμενος ἀπεισιν.

β'. Οὐ τῶν πλουτούντων ἀπλῶς κατηγορῶν ταῦτα εἶπον, οὐδὲ τοὺς πένητας ἀπλῶς ἐπαινῶν· οὕτε γὰρ ὁ πλοῦτος κακὸν, ἀλλὰ τὸ κακῶς κεχρησθαι τῷ πλούτῳ· οὕτε ἡ πενία καλὸν, ἀλλὰ τὸ καλῶς κεχρησθαι τῇ πενίᾳ. Ἐκολάζετο ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, οὐκ ἐπειδὴ πλούσιος ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὠμὸς ἦν καὶ ἀπάνθρωπος. Ἐπηρεῖτο ὁ πένης ἐκεῖνος ὁ ἐν τοῖς κλίβους τοῦ Ἀδραάμ, ὅτε ἐπειδὴ πένης ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ μετ' εὐχαριστίας τὴν πενίαν ἤνεγκε. Τῶν γὰρ πραγμάτων (προσέχετε δὲ μετὰ ἀκριβείας τούτων τῷ λόγῳ· ἰκανὴν γὰρ ὑμῖν ἐνθεῖναι φιλοσοφίαν δυνήσεται, καὶ πάντα διεφθαρμένον λογισμὸν ἐκβαλεῖν, καὶ ποιήσαι περὶ τῶν ὄντων ὀρθὴν ἔχριν τὴν κρίσιν), τῶν τοίνυν πραγμάτων τὰ μὲν ἐστὶ φύσει καλὰ, τὰ δὲ τὸ ἐναντίον· τὰ δὲ οὔτε καλὰ, οὔτε κακὰ, ἀλλὰ τὴν μέσσην τάξιν ἐπέχει. Καλὸν ἡ εὐσέβεια φύσει, κακὸν ἡ ἀσέβεια· καλὸν ἡ ἀρετὴ, κακὸν ἡ πονηρία· ὁ δὲ πλοῦτος καὶ ἡ πενία καθ' ἑαυτὰ μὲν οὔτε τοῦτο ἐστίν,

οὔτε ἐκεῖνο· παρὰ δὲ τὴν προαίρεισιν τῶν χρωμένων ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γίνεται. Ἄν μὲν γὰρ πρὸς φιλοanthρωπίαν χρητῆ τῷ πλούτῳ, γένηέ σοι καλοῦ τὸ πρᾶγμα ὑπόθεσις· ἂν δὲ εἰς ἀρπαγὰς καὶ πλεονεξίας καὶ ὕβριν, πρὸς τὸ ἐναντίον ἐτρεψας αὐτοῦ τὴν χρησίμιν, ἀλλ' οὐχ ὁ πλοῦτος αἴτιος, ἀλλ' ὁ πρὸς ὕβριν τῷ πλούτῳ χρησάμενος. Οὕτω καὶ περὶ τῆς πενίας· ἐστὶν εἰπεῖν· ἂν μὲν γὰρ γενναίως αὐτὴν ἐνέγκῃς εὐχαριστῶν τῷ Δεσπότῃ, γέγονέ σοι στεφάνως τὸ πρᾶγμα ἀφορμὴ καὶ ὑπόθεσις· ἂν δὲ βλασφημῆς διὰ τοῦτο τὸν πεποιηκότα, καὶ κατηγορῆς αὐτοῦ τῆς προνοίας, ἐπὶ κακῷ πάλιν ἐχρήσω τῷ πράγματι. Ἄλλ' ὥσπερ ἐκεῖ τῆς πλεονεξίας οὐχ ὁ πλοῦτος αἴτιος, ἀλλ' ὁ κακῶς τῷ πλούτῳ χρησάμενος· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῆς βλασφημίας οὐ τὴν πενίαν αἰτιασόμεθα, ἀλλὰ τὸν μὴ βουληθέντα σωφρόνως τὸ πρᾶγμα ἐνεργεῖν. Πανταχοῦ γὰρ καὶ ὁ ἔπαινος καὶ ὁ φόβος τῆς γνώμης τῆς [346] ἡμετέρας καὶ τῆς προαιρέσεώς ἐστιν. Ἀγαθὸς ὁ πλοῦτος, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅ μὴ ἐστὶν ἀμαρτία· καὶ πάλιν, πονηρὰ ἡ πενία, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν στόματι ἀσεβοῦς, ἐπειδὴ δυσχεραίνεται, ἐπειδὴ βλασφημεῖ, ἐπειδὴ ἀγανακτεῖ, ἐπειδὴ κατηγορεῖ τοῦ πεποιηκότος.

γ'. Μὴ τοίνυν κατηγορῶμεν πλοῦτου, μηδὲ κακίζωμεν πενίαν ἀπλῶς, ἀλλὰ τοὺς οὐκ ἐθέλοντας τούτους χρῆσθαι καλῶς· αὐτὰ γὰρ τὰ πράγματα ἐν μέσῳ κεῖται. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον (καλὸν γὰρ ἐπανελεῖν ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν), ὅτι καὶ πλούσιος καὶ πένης μετὰ τῆς αὐτῆς ἀδείας καὶ παρρησίας τῶν ἐνταῦθα φαρμάκων ἀπολαύουσι· πολλάκις δὲ μετὰ πλείονος σπουδῆς ὁ πένης. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ἐξαίρετον τῶν φαρμάκων, ὅτι ψυχὰς θεραπεύει, ὅτι μήκει χρόνου οὐ διαφθείρεται, ὅτι ὑπὸ νοσήματος· οὐχ ἡττάται, ὅτι δωρεὰν πρόκειται ἡ ὠφέλεια, ὅτι ἐξ ἴσου καὶ πλουσίους καὶ πένησι τὸ τῆς θεραπείας· ἀλλ' ἔχει τι καὶ ἕτερον οὐκ ἐλαττον τούτων τῶν ἀγαθῶν. Ποῖόν ἐστι τοῦτο; Τοὺς ἐρχομένους εἰς τὸ ἰατρεῖον τοῦτο οὐ δημοσιεύομεν ἡμεῖς. Οἱ μὲν γὰρ εἰς τὰ ἰατρεῖα τὰ ἔξωθεν ἀπίοντες, πολλοὺς ἔχουσι τοὺς τὰ τραύματα θεωροῦντας· καὶ μὴ ἀποκαλύψῃ πρότερον ὁ ἰατρὸς τὸ ἔλκος, τὸ φάρμακον οὐκ ἐπιτίθησιν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μυρίους ὀρῶντες κάμνοντας, λανθανόντως ποιούμεθα τὴν θεραπείαν αὐτῶν. Οὐ γὰρ εἰς μέσον ἔχοντες τοὺς ἡμαρτηκότας, οὕτω δημοσιεύομεν αὐτῶν τὰ ἀμαρτήματα· ἀλλὰ κοινὴν ἅπασιν προθένας τὴν διδασκαλίαν, τῷ τῶν ἀκρωμένων συνειδῶν καταλιμπάνομεν, ὥστε ἕκαστον τὸ κατάλληλον φάρμακον τῷ οἰκίῳ τραύματι ἐκ τῶν λεγομένων ἐπισπάσασθαι. Πρέπει μὲν γὰρ ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας ἀπὸ τῆς γλώττης τοῦ λέγοντος, ἔχων κατηγορίαν κακίας, ἔπαινον ἀρετῆς, μέψιν ἀσελγείας, ἐγκώμιον σωφροσύνης, φόβον ἀπνοίας, ἐπεικείας ἔπαινον, καθάπερ ποικίλον καὶ παντεσάπων φάρμακον ἐξ ἀπάντων εἰδῶν συγκείμενον· τὸ δὲ πρόσφορον ἑαυτῷ καὶ χρησίμον λαβεῖν, ἐκάστω τῶν ἀκούοντων ἐστὶ. Πρέπει μὲν οὖν φανερῶς ὁ λόγος, εἰς δὲ τὸ ἐκάστω συνειδῶς ἐγκαθεζόμενος, λανθανόντως καὶ τὴν παρ' ἑαυτοῦ θεραπείαν παρέχει, καὶ πρὶν ἢ δημοσιευθῆναι τὸ νόσημα, τὴν ὑγίειαν πολλάκις ἐπήγαγεν.

δ'. Πηκύσατε τοῦν χθῆς, πῶς ἐπήνεσα τῆς εὐχῆς τῆς θνήμαντι, πῶς ἐκάκισα τοὺς μετὰ βραθυμίας εὐχομέ-

^α Hæc est lectio marginalis Sevilli, quam confirmat Cod. 148. Edebatnr κλειόνως. Εσπ.

vous, οὐδένα αὐτῶν δημοσιεύσας. Οἱ μὲν οὖν συνειδότες ἑαυτοῖς σπουδῆν, ἐδέξαντο τὸ ἐγκώμιον τῆς εὐχῆς, καὶ ἐγένοντο σπουδαιότεροι τοῖς ἐπαίνοις· οἱ δὲ συνειδότες ἑαυτοῖς βραθυμίαν, ἐδέξαντο πάλιν τὴν ἐπιτιμήσιν, καὶ τὴν ὀλιγωρίαν ἀπέβησαν. Ἄλλ' οὔτε τούτους, οὔτε ἐκείνους ἴσμεν· ἡ δὲ ἄγνοια ἀμφοτέροις χρήσιμος αὐτῇ. Πῶς, ἐγὼ λέγω. Ὁ τῶν ἐγκωμίων ἀκούσας τῆς εὐχῆς, καὶ συνειδὼς ἑαυτῷ σπουδῆν, εἰ πολλοὺς εἶχε μάρτυρας τῶν ἐγκωμίων, πρὸς ἀπόνοιαν ἂν ἐξωλισθησε· νυνὶ δὲ λαθρανόντως δεξιόμενος τὸν ἐπαῖνον, πάσης ἀλαζονείας ἀπήλακται. Πάλιν ὁ συνειδὼς ἑαυτῷ βραθυμίαν, τῆς κατηγορίας ἀκούσας, ἐγένετο βελτιῶν ἀπὸ τῆς κατηγορίας, οὐδένα σῶν τῆς [347] ἐπιτιμήσεως γνωστῶν ἢ ἀνθρώπων· τοῦτο δὲ αὐτὸν οὐχ ὅς ἔτυχε ἔγνωσε. Διὰ γὰρ τὸ πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ἐπιτιμηθῆναι ὄψαν, ἔως μὲν ἂν λανθάνειν νομιζόμενον ὄντας κακοὶ, σπουδάζομεν γίνεσθαι βελτιοῦς· ἐπειδὴν δὲ πᾶσι γενόμεθα κατὰδῆλοι, καὶ τὴν ἐκ τοῦ λαθρᾶν ἀπολέσωμεν παραμυθίαν, ἀναίσχυνότεροι καὶ βραθυμότεροι μᾶλλον γινόμεθα. Καὶ καθάπερ τὰ ἔλλα γινόμενα, καὶ ἀέρι ψυχρῷ συχνοὺς ὀμιλοῦντα, χαλεπώτερα γίνονται· οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ἡμαρτηκῆ, ἂν μεταξὺ πολλῶν ἐλέγχηται ἐφ' οἷς ἐπισημῆται, ἀναίσχυνότερα γίνεται. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, λαθρανόντως ὁ λόγος ὑμᾶς ἐθεράπευσε. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι ἡ λαθρᾶν αὐτῆς λατρεία πολὺ τὸ κέρδος ἔχει, ἀκούσατε τὴν εἰρησὶν ὁ Χριστός· Ἐάν ἀμύρητος εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἔλεξον αὐτόν· καὶ οὐκ εἶπε, μεταξὺ σοῦ καὶ τῆς πόλεως, οὐδὲ μεταξὺ σοῦ καὶ τοῦ δήμου, ἀλλὰ, *Μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνον*. Ἀμάρτυρος ἔστω, φησὶν, ἡ κατηγορία, ἵνα εὐκόλος γένηται ἡ πρὸς διόρθωσιν μεταβολή. Μέγα ἄρα ἀγαθὸν, τὸ ποιεῖσθαι τὴν παραίνεσιν μὴ δημοσιευμένην. Ἀρκεῖ τὸ συνειδὼς, ἀρκεῖ ὁ κριτὴς ἐκείνος ὁ ἀδέκαστος. Οὐχ οὕτως σὺ ἐπιτιμᾶς τῷ ἡμαρτηκῷ, ὡς τὸ συνειδὼς ἑαυτοῦ (πικρότερός ἐστὶν ὁ κατηγορὸς ἐκείνος), οὔτε ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ πεπλημμελημένα. Μὴ τοίνυν προσθῆς τραῦμα τραύμασι, δημοσιεύων τὸν ἡμαρτηκῶτα, ἀλλ' ἀμάρτυρον ποιοῦ τὴν παραίνεσιν. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἡμεῖς ποιοῦμεν νῦν, ὅπερ καὶ Παῦλος ἐποίησεν, ἀμάρτυρον κατασκευάζων τὸν παρὰ Κορινθίους ἡμαρτηκῶτα τὴν κατηγορίαν. Καὶ ἄκουε πῶς· *Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα ταῦτα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶν*. Καὶ μὴ οὐχὶ αὐτὸς, οὐδὲ Ἀπολλῶν ἦσαν οἱ σκίσαντες τὸν δῆμον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν διατεμόντες· ἀλλ' ὁμοῦς συνεσχίσατε τὴν κατηγορίαν, καὶ καθάπερ προσωπεῖοις τισί, τοῖς αὐτοῦ καὶ Ἀπολλῶν ὀνόμασι τὰς τῶν ὑπευθύνων ἀποκρύφας ὄψεις, ἐξουσίαν αὐτοῖς εἰδίδου μεταβαλέσθαι ἐκ τῆς πονηρίας ἐκείνης. Καὶ πάλιν, *Μήπως ἐλθόντα με ὁ Θεὸς ταπεινώσῃ, καὶ πενήσω πολλοὺς τῶν προσημαρτηκῶτων καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ ἀσελγείᾳ ἢ ἔπραξαν*. Ὅρα πῶς καὶ ἐν ταῦθα ἀδιορίστως λέγει τοὺς ἡμαρτηκῶτας, ἵνα μὴ φανεράν ποιήσας τὴν κατηγορίαν, ἀναίσχυνότεραν ἐργάσθαι τὴν τῶν ἡμαρτηκῶτων ψυχῆν. Ὅσπερ οὖν ἡμεῖς μετὰ τοσαύτης φειδοῦς τοὺς ἐλέγχους ποιοῦμεθα, οὕτως, παρακαλῶ, καὶ ὑμεῖς μετὰ πάσης σπουδῆς δέξασθε τὴν διόρθωσιν, καὶ μετὰ ἀκριθείας τοῖς λεγομένοις προσέχετε.

ε'. Διελέχθημεν ὑμῖν χθὲς περὶ τῆς δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν εὐχὴν. Ἔδειξα πῶς ὁ διάβολος τότε ἐφ-

εδρεύει κακοῦργος ὢν. Ἐπειδὴ γὰρ μέγιστον κέρδος ἐκ τῆς εὐχῆς ὄρεξιν γινόμενον ἡμῖν, τότε μάλιστα ἐπιτίθεται· ἵνα ἡμᾶς ἐκκρούσῃ τῆς ἀπολογίας, ἵνα κελεύει οἰκαδὲ ἀποπέμψῃ χερσὶ. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων, ἐπειδὴν οἱ τῆς τάξεως καὶ περὶ αὐτὸν ὄντας τὸν ἀρχοντα ἀπεχθῶς ἔχουσι πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας, διὰ τῶν βάδδων πόρρωθεν αὐτοὺς ἀπελαύνουσι, κωλύοντες προσελθεῖν καὶ ἀποδύρασθαι καὶ φιλιανθρωπίας τυχεῖν· οὕτως καὶ ὁ διάβολος, ἐπειδὴν ἴση προσιόντας [348] τῷ δικαστῇ, πόρρωθεν ἀπελαύνει, οὐδὲ βάδδου, ἀλλὰ διὰ βραθυμίας. Οἶδε γὰρ, οἶδε σαφῶς, ὅτι ἂν προσέλθωσι νήφοντες, καὶ εἴπωσι τὰ ἡμαρτημένα, καὶ ἀποδύρωνται ζεοῦση τῇ ψυχῇ, πολλὴν λαθόντες συγγνώμην ἀπέρχονται· φιλιανθρωπος γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός· καὶ διὰ τοῦτο προλαβόντες, καὶ ἀπάγει τῆς ἐντεσφύσεως αὐτοῦς. ἵνα μηδενὸς ὢν δέονται ἐπιτύχουσιν. Ἄλλ' οἱ μὲν στρατιῶται τῶν ἀρχόντων μετὰ βίας ἀποσοβοῦσι τοὺς ἐντυγχάνοντας· ὁ δὲ οὐ μετὰ ἀνάγκης, ἀλλ' ἀπατῶν ἡμᾶς καὶ εἰς βραθυμίαν ἐμβάλλων. Διὰ τοῦτο οὐδὲ συγγνώμης ἐσμέν ἄξιοι, ἐκόντες ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες τῶν ἀγαθῶν. Φῶς ἐστὶ διαβολίας καὶ ψυχῆς ἡ μετὰ σπουδῆς εὐχή, φῶς ἀσβεστον καὶ διηνεκές. Διὰ τοῦτο μυρίους συρφετοῦς λογισμῶν ἐμβάλλει ταῖς ἡμετέρας ἢ διανοίας, καὶ ὅπερ οὐδέποτε ἐλογισάμεθα, ταῦτα συνάγων ἐν τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς καταχεῖ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν. Καὶ καθάπερ ἄνεμοι πολλάκις ἀπεναντίας προσπίπτοντες, λυγνισίον πῦρ ἀναπτόμενον βίπσαντες ἐσθεςαν· οὕτως καὶ ὁ διάβολος, ἐπειδὴν ἴδῃ τὴν φλόγα τῆς εὐχῆς ἡμῖν ἀναπτομένην, μυρίαις φροντίσιν ἐνθεν καὶ ἐνθεν βίπίζων, οὐ πρότερον ἀρίσταται ἔως ἂν σβέσῃ τὸ φῶς. Ἄλλ' ὅπερ οἱ τοὺς λύχνους ἐκείνους ἀνάπτοντες ποιοῦσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τί ἐξ ἐκείνοι ποιοῦσιν; Ἐπειδὴν ἴδωσιν ἄνεμον προσιόντα σφοδρῶν, τὸν δάκτυλον ἐπιθέντες τῇ ὀπῇ τοῦ λύχνου ἀποτειχίζουσι τῷ πνεύματι τὴν εἴσοδον. Ἔως μὲν γὰρ ἂν ἐξῴθεν προσβάλλῃ, δυνασόμεθα ἀντιστήναι· ἐπειδὴν δὲ ἀνοίξωμεν αὐτῷ τὰς θύρας τῆς διανοίας, καὶ ἐνδον δεξώμεθα τὸν ἐχθρὸν, οὐκ ἔτι λοιπὸν οὐδὲ μικρὸν ἀντιστήναι δυνάμεθα· ἀλλὰ πανταχῶθεν κατασβέσας ἡμῶν τὴν μνήμην, ὅσπερ λύχνον καπνίζόμενον, ἀφίσει τὸ στόμα ῥήματα προφέρειν κενά. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκείνοι τὸν δάκτυλον ἐπιτιθέασιν τῇ ὀπῇ τοῦ λύχνου, οὕτως ἡμεῖς ἐπιθῶμεν τὸν λογισμὸν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ· ἀποφράξωμεν τοῦ πονηροῦ πνεύματος τὴν εἴσοδον, ἵνα μὴ σβέσῃ ἡμῶν τὸ φῶς τῆς εὐχῆς. Μέμνησθε τούτων ἀμφοτέρων τῶν παραδείγματων, καὶ τοῦ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ ἀρχοντος, καὶ τοῦ κατὰ τὸν λύχνον; Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτα ἔγομεν ὑμῖν τὰ παραδείγματα, ἐν οἷς στρεφόμεθα, ἐν οἷς ἐσμεν, ἵνα καὶ ἐνταῦθεν ἀπαχωρήσαντες καὶ οἰκοι γινόμενοι, ἀπὸ τῶν ἐν χερσὶ πραγμάτων ὑπόμνησιν λαμβάνωμεν τῶν εἰρημίων. Μέγα ὄπλον εὐχή, καὶ μεγάλη ἀσφάλεια.

ς'. Ἦκούσατε χθὲς, πῶς οἱ τρεῖς παῖδες πεπεδημένοι κατέλυσαν τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν, πῶς κατεπάτησαν τὴν φλόγα, πῶς περιεγένοντο τῆς καμίνου, καὶ τῆς ἐνεργείας ἐκράτησαν τοῦ στοιχείου; Ἀκούσατε σήμερον πάλιν, πῶς ὁ γενναῖος καὶ μέγας Ἰσαὰκ αὐτῆς περιεγένετο τῆς τῶν σωματῶν φύσεως δι' εὐχῆς. Ἐκείνοι κατέλυσαν τοῦ πυρὸς τὴν δύναμιν, οὕτως σὴ-

* Forte γνωστῆν. Hæc vox abest a Cod. 748.

ἢ Addit Cod. 748 ὁ πονηρός.

orabant, vituperarim, nec ullum tamen eorum palam notavi. Quotquot igitur conscii fuerunt suæ diligentiae, laudem orationis exceperunt, et laudibus diligentiores sunt facti: qui vero suæ conscientiae negligentiae fuerunt, rursus reprehensionem exceperunt, et desidiam excusserunt. Veruntamen neque hi nobis, neque illi sunt noti, atque hæc ignorantia prodest utrisque. Quo pacto id fiat, exponam. Qui laudes orationis audivit, et suæ diligentiae conscius est, si multos haberet laudum testes, in superbiam laberetur: jam vero laudem clam excipiens ab omni ostentatione est immunis. Rursus is qui sibi conscius est negligentiae, dum vituperationem audit, hac vituperatione fit melior, cum neminem suæ reprehensionis habeat spectatorem: hoc vero non medioeriter illi prodest. Nam cum vulgi existimationi simus addicti, quamdiu quidem latere nos putamus, qui mali sumus, fieri meliores studemus: postquam autem omnibus innotuimus, et solatium illud ex occultatione perdidimus, eo magis impudentes ac negligentes evadimus. Et quemadmodum quæ deteguntur ulcera, semperque frigido aeri exponuntur, acerbiora sunt: ita quoque anima peccati rea, si coram multis, ob ea quæ deliquit, reprehendatur, impudentior evadit. Ne igitur hoc accideret, clam vos sermo curavit. Atque ut intelligatis admodum utilem hanc occultam esse medendi rationem, audite quid Christus dicat: *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum*: et non dixit, inter te et civitatem, neque inter te et populum, sed *Inter te et ipsum solum* (Matth. 18. 15). Sit sine testibus accusatio, inquit, ut facilius sit mutatio in melius. Magnum ergo bonum est, si non publice fiat cohortatio. Sufficit conscientia: sufficit incorruptus ille iudex. Non ita tu peccatorem reprehendis, ut ipsius conscientia (quippe quod asperior ille sit accusator), neque delicta ejus accuratius nosti. Noli ergo vulnus vulneribus addere, dum auctorem peccati divulgas, sed semotis arbitris admonitionem adhibeto. Hoc igitur nunc quoque nos agimus, quod Paulus egit, dum sine testibus apud Corinthios ejus qui peccarat instituit accusationem. Audi vero quo pacto. *Propterea, fratres, transfiguravi hæc in meipsum et Apollo* (1 Cor. 4. 6). Atqui non ipse, neque Apollo erant, qui populum sciderant, et Ecclesiam diviserant: accusationem tamen occultavit, et tanquam larvis quibusdam suo et Apollo nominibus reorum vultus obtegens, facultatem illis tribuit ex illa nequitia emergendi. Et rursus: *Ne forte cum venero, humiliet me Deus, et lugeam multos ex iis, qui ante peccarunt, et non egerunt penitentiam super immunditia et impudicitia, quam gesserunt* (2. Cor. 12. 21). Vide quo pacto indefinite dicat eos qui peccarunt, ne si manifestam accusationem institueret, impudentiam augetet eorum animæ qui peccarant. Itaque sicut nos tanta cautione reprehensiones facimus, sic, admonco, et vos omni cum studio emendationem admittatis, ac diligenter iis quæ dicuntur, attendatis.

5. *Tum precipue nos vexat daemon, cum oramus; quonodo demoni resistendum.* — Disscruiinus apud

vos hesterno die de orationis virtute. Ostendi quo pacto tum temporis diabolus, ut maleficus est, insidias struat. Cum enim maximum nobis lucrum ex oratione cernat obvenire, tunc maxime impetum facit: ut excusatione nos privet, ut vacuis manibus nos domum remittat. Et quemadmodum apud magistratus, si forte satellites, et qui magistratus latus stipant, eos qui ipsum conveniunt, odio prosequantur, virgis procul arcet illos, atque accedere vetant, et conqueri, ejusque clementiam experiri: sic nimirum et diabolus cum accedentes ad iudicem homines viderit, procul arcet non virga, sed negligentia. Novit quippe, probe novit, si providi vigilantes accesserint, et peccata sua confessi fuerint, animaque ferventi deserverint, multam illos veniam impetraturos: benignus enim est Deus: atque idcirco præoccupat illos et ab alloquio repellit, ut nihil eorum quæ postulant, consequantur. Sed milites quidem magistratum violenter illos summovent, qui eos conveniunt: hic vero non vim afferens, sed nos decipiens, et ad negligentiam impellens. Quapropter nec venia digni sumus, cum nos ipsos bonis sponte privemus. Lux est mentis et animæ cum studio fusa oratio, lux inexstincta et perennis. Propterea innumeras nostris mentibus cogitationum sordes inficit, et quæ nunquam cogitavimus, hæc collecta tempore orationis in animam nostram infundit. Et quemadmodum venti sæpentero ex adverso ingruentes accensum ignem lucernæ flatu diventilatam extinguunt: sic et diabolus cum in nobis accensam orationis flammam viderit, innumeris nos sollicitudinibus hinc inde perflatos non prius sinit quiescere, quam lucem exstinxerit. Sed quod illi faciunt, qui lucernas illas accendunt, nos quoque faciamus. Quid illi vero faciunt? Cum vehementem ingruere ventum vident, imposito digito lucernæ foramini spiritui aditum intercludunt. Quamdiu siquidem exterius impetum faciet, resistere valebimus: ubi vero mentis illi fores aperuerimus, et inimicum intus admiserimus, tum non amplius, ne minimum quidem resistere possumus: sed memoria nostra undique exstincta ut lucerna fumigans, inania verba sinit os nostrum effundere. Verum ut illi lucernæ foramini digitum imponunt, ita nos rationem menti præficiamus, maligno spiritui aditum intercludamus, ne orationis nostræ lumen exstinguat. Meministis hujus exempli utriusque, et militum ac magistratus, et lucernæ? Propterea namque vobis hæc exempla recitamus, in quibus versamur, in quibus sumus, ut etiam cum hinc recesserimus, ac domi fuerimus, per eas res quas habemus præ manibus, eorum quæ dicta sunt nobis memoria refricetur.

6. *Magnum telum peccati. Orbitus liberorum non est pœna peccati; quam causam habeat; partus sterilius partus virginis fidem facit.* — Magna est armatura oratio, magnum præsidium. Audistis heri quo pacto tres pueri victi impetum ignis representant, quo pacto flammam calearint, quo pacto fornacem superaverint, quo pacto virtutem elemou-

si desierint? Audite rursus hodie, quo pacto generosus ac magnus Isaac ipsam corporis naturam oratione superavit. Illi virtutem ignis dissolverunt, hic hodierno die vincula solvit mutilatæ naturæ. Ac discite qua ratione id egerit. *Rogabat*, inquit, *Isaac pro uxore sua, quoniam sterilis erat* (Gen. 23. 21). Hæc vobis hodie sunt lecta: heri de oratione sermo est habitus, et hodie rursus demonstratio virtutis orationis occurrit. Videtis ut ita Spiritus gratia disponente sit factum, ut iis consona, quæ dicta sunt heri, hodierno die legerentur? *Rogabat (a)*, inquit, *pro Rebecca uxore sua, quoniam sterilis erat*. Hoc in primis operæ pretium est querere, qua de causa sterilis esset. Admirabilis cujusdam vitæ magnæque castitatis plena cum ipsa erat, tum vir ejus. Non possumus carpere sanctorum vitam, ac dicere peccatorum effectum esse sterilitatem. Nec ista sterilis fuit sola, sed et mater ipsius Sarra, quæ illum peperit; neque vero mater ejus tantum sterilis fuit, neque uxor, sed et nurus, Jacobi uxor Rachel. Quid sibi vult hæc turba sterilium? Omnes justi, omnes virtute præditi, omnes Dei testimonio approbati erant. De illis enim dixerat: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* (Exod. 3. 6). De iisdem etiam sic loquitur Paulus: *Quam ob causam non confunditur Deus vocari Deus eorum* (Hebr. 11. 16). Multa eorum præconia in Novo, multæ illorum laudes in Veteri Testamento: omni ex parte clari et illustres, et omnes steriles habebant uxores, ac sine liberis multo tempore vixerunt. Cum igitur virum et uxorem videris ex virtutis præscripto vitam degentes, cum religiosus, pietatis studiosus et liberis destitutos, ne peccatorum retributionem omnino esse liberorum existimes orbitatem. Multæ quippe sunt rationes providentiæ divinæ ac nobis occultæ, et pro omnibus agendæ sunt gratiæ, solique illi miseri censendi qui vitiiis contaminati vivunt, non qui liberis carent. Serpenumero Deus utiliter id agit: nos autem eorum quæ sunt causam ignoramus. Idcirco sapientiam ejus ubique laudari par est, et benignitati ejus ineffabili gloriam deferri.

7. Atque hic quidem sermo nostros instruere mores potest: sed et tangenda nobis est causa, ob quam steriles illæ mulieres fuerunt. Quamnam igitur fuit causa? Ut, cum virginem parientem communem nostrum Dominum videris, fidem habere non renuas. Ergo mentem tuam in sterilium utero exerce: ut, cum infecundum ac vinctum uterum videris divina gratia ad liberos gignendos adaperitum, ne mireris, dum peperisse virginem audis. Imo vero et mirare et obstupescere, verumtamen credere miraculum ne reus. Cum dixerit tibi Judæus, Quo pacto peperit virgo? tu dic illi, Quo pacto peperit sterilis et senectute confecta? Duo impedimenta tunc erant, ætas exoleta, et inepta natura: in virgine autem unum fuit impedimentum, quod nuptias experta non esset. Viam igitur sternit virgini sterilis. Atque ut intelligas idcirco steriles præcessisse, ut partus virginis crede-

(a) Hæc ipsa habentur Homilia 49 in Genesim, l. 4.

retur, audi quibus eam verbis Gabriel sit affectus. Cum enim venisset, eique dixisset, *Concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum* (Luc. 1. 34), obstupuit virgo, et mirata est, dixitque: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco* (Ib. v. 34)? Quid igitur angelus? *Spiritus sanctus superveniet in te* (Ib. v. 35). Noli ordinem querere naturæ, inquit, cum supra naturam est id quod geritur: ne nuptias et dolores partus circumspire, cum nuptiis superior generationis modus fuerit. *Quomodo fiet istud*, inquit, *quoniam virum non cognosco*? Atqui propterea fiet istud, quia virum non cognoscis. Si enim virum cognovisses, habita digna non esses, quæ huic ministerio inservires. Itaque ob hoc ipsum crede, ob quod fidem rennis habere. Porro ejusmodi inservire ministerio digna non esses habita, non quod malum sit conjugium, sed quia melior est virginitas: augustiorem enim esse nostro ingressum Domini oportebat; regius quippe erat: atqui rex per augustiorem viam ingreditur. Oportuit illum et generationi communicare, et a nostra differre. Itaque hæc ambo disponuntur. Nam ex utero nasci, commune nobiscum est: sed absque conjugio nasci, conditionem nostram excidit. Atque in utero quidem gestari et concipi, naturæ est humanæ; quod autem sine coitu fiat conceptio, natura humana est augustius. Propterea hæc ambo acciderunt, ut et quanto te præstantior sit is qui paritur, discas, et quantum naturæ tuæ communicet.

8. Ac mihi sapientiam considera, quæ in iis quæ geruntur, elucet. Neque præstantia illa similitudinem et cognationem, qua nobiscum junctus est, lesit; neque cognatio nostra præstantiam ejus obcuravit, sed utraque rebus omnibus declarata est; et alia quidem nostra habebat integra, alia vero a nobis diversa. Sed quod dicebam, propterea steriles præcesserunt, ut partus virginis crederetur, ut ista quasi manu daceretur ad fidem promisso ac pollicitationi illi habendam, quam angelo audivit dicente, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*: sic, inquit, paritura es. Ne respicias terram; de cælo venit efficacia. Spiritus est gratia quod geritur, ne mihi queras naturam et leges nuptiarum. Sed quoniam illius captum excedebant hæc verba, vult etiam alteram demonstrationem præbere. Tu vero considera, quo pacto sterilis ad fidem huic rei habendam deducat. Nam quoniam illa demonstratio mentem virginis excedebat, audi quo pacto ad humiliora sermonem demittens per res subjectas sensibus illam quasi manu ducat. *Ecce enim*, inquit, *Elizabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua: et hic mensus sextus est illi, quæ vocatur sterilis* (Luc. 1. 36). Vides sterilem esse propter virginem? Nam atinque cur illi protulit in modum cognatæ partum? quam ob causam dixit: *In senectute sua*? cur adjunxit, *Ei quæ vocatur sterilis*? Hæc nimirum his omnibus ad fidem annuntiationi habendam incitabat. Propterea et statem et naturæ imbecillitatem narravit: propterea quoque a die conceptionis elapsam tempus expecta-

μερόν τῆς φύσεως πεπρωμένης; Ἔλυσεν τὰ δεσμά. Καὶ μάθε πῶς τοῦτο ἐποίει. Ἐδέετο, φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στειρὰ ἦν. Ταῦτα σήμερον θυμὴν ἀνεγκώσθη· χθὲς περὶ εὐχῆς ὁ λόγος, καὶ σήμερον πάλιν ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς εὐχῆς. Ὁρᾷτε πῶς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκκένωσις χάρις σύμφωνα τοῖς χθὲς εἰρημένοις ἀναγκωσθῆναι τὰ τήμερον; Ἐδέετο, [349] φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στειρὰ ἦν. Τοῦτο πρῶτον διετίθησθε, τίνας ἐνεκεν στειρὰ ἦν. Βίβου ἦν θαυμαστοῦ καὶ πολλῆς γέμοντος σωφροσύνης καὶ αὐτῆ, καὶ ὁ ἀνὴρ. Οὐκ ἔχομεν ἐπιλαβῆσθαι τῆς ζωῆς τῶν δικαίων, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἔργον ἀμαρτιῶν ἢ στειρώσεως. Καὶ οὐκ αὐτὴ στειρὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἡ Σάρρα, ἢ τεκοῦσα αὐτόν· οὐχ ἡ μήτηρ δὲ αὐτοῦ μόνον στειρὰ ἦν, οὐδὲ ἡ γυνὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ νύμφη, ἡ τοῦ Ἰακώβ γυνὴ ἢ Ῥαχὴλ. Τί βούλεται τῶν στειρῶν τούτων ὁ χορὸς; Πάντες δίκαιοι, πάντες ἐν ἀρετῇ ζῶντες, πάντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμαρτυρήθησαν. Περὶ γὰρ αὐτῶν ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Περὶ τῶν αὐτῶν καὶ Παῦλος οὕτω πῶς λέγει· Δι' ἦν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται ὁ Θεός, Θεὸς καλεῖσθαι αὐτῶν. Πολλὰ αὐτῶν τὰ ἐγκώμια ἐν τῇ Καινῇ, πολλοὶ αὐτῶν εἰ ἔπεινοι ἐν τῇ Παλαιᾷ. Πανταγῶθεν λαμπροὶ καὶ εὐδόκιμοι, καὶ πάντες στειρὰς ἔσχον γυναῖκας, καὶ ἐν ἀπαίδει μέχρι πολλοῦ διετέλεσαν χρόνου. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἄνδρα καὶ γυναῖκα ἀρετῇ συζῶντας, ὅταν ἴδῃς θεοφιλεῖς, εὐσεβεῖς ἐπιμελουμένους, καὶ ἀπαιδῖαν νοσοῦντας, μὴ νομίσης ἀμαρτιῶν εἶναι πάντως τὴν ἀπαιδῖαν ἀναπόδοσιν. Πολλοὶ γὰρ τῆς οἰκονομίας οἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι καὶ ἡμῖν ἀπόρρητοι, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχαριστεῖν δεῖ, καὶ μόνους ἐκείνους ταλανίζειν τοὺς ἐν κακίᾳ ζῶντας, οὐχὶ τοὺς παῖδια μὴ κεκτημένους. Πολλάκις ὁ Θεὸς ποιεῖ συμφερόντως· ἡμεῖς δὲ τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων οὐκ ἴσμεν. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ θαυμάζειν χρὴ αὐτοῦ τὴν σοφίαν, καὶ δοξάζειν τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ τὴν ἀφάτον.

ζ. Ἀλλὰ οὗτος μὲν εἰς ἡθὸς ὁ λόγος ἡμᾶς παιδεῦσαι δύναται· δεῖ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν ἦσαν αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι στειραὶ. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Ἰν' ὅταν ἴδῃς τὴν Παρθένον τίκτουσαν τὸν κοινὸν ἡμῶν Δεσπότην, μὴ ἀπιστήσης. Οὐκοῦν γύμνασόν σου τὴν διάνοιαν ἐν τῇ μητρὶ τῶν στειρῶν Ἰν', ὅταν ἴδῃς πεπρωμένην καὶ δεδεμένην πρὸς παιδοποιίαν ἀνευγομένην ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, μὴ θαυμάσης ἀκούων ὅτι παρθένος ἔτεκε. Μᾶλλον δὲ καὶ θαύμασον, καὶ ἐκπλάγηθι, ἀλλὰ μὴ ἀπιστήσης τῷ θαύματι. Ὅταν λέγῃ πρὸς σὲ ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπὲ πρὸς αὐτόν, Πῶς ἔτεκεν ἡ στειρὰ καὶ γαγγρῆκῦα; Δύο κωλύματα τότε ἦν, τὸ τε ἄωρον τῆς ἡλικίας, καὶ τὸ ἀχρηστον τῆς φύσεως· ἐπὶ δὲ τῆς Παρθένου ἐν κώλυμα μόνον ἦν, τὸ μὴ μετασχεῖν γάμου. Προδοσκοεῖ τοίνυν τῇ παρθένῳ ἡ στειρὰ. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο αἱ στειραὶ προέλαβον, ἵνα πιστευθῇ τῆς Παρθένου ὁ τόκος, ἀκουσον τῶν ῥημάτων

τοῦ Γαβριὴλ τῶν πρὸς αὐτήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε καὶ εἶπεν αὐτῇ, Συλλήψθη ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἐξεπλάγη ἡ Παρθένος καὶ θαύμασε, καὶ εἶπε· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Τί οὖν ὁ ἄγγελος; Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ. Μὴ ζῆται φύσεως ἀκολουθίαν, [350] φησὶν, ὅταν ὑπὲρ φύσιν ἢ τὸ γινόμενον· μὴ περιβλήπου γάμον καὶ ὠδίνα, ὅταν μείζων γάμου τῆς γενέσεως ὁ τρίτος ἦ. Καὶ πῶς ἔσται τοῦτο, φησὶν, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Καὶ μὴν διὰ τοῦτο ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκεις. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκες ἄνδρα, οὐκ ἂν κατηξιώθης ὑπερητήσασθαι τῇ διακονίᾳ ταύτῃ. Ὡστε δι' ὁ ἀπιστεῖς, διὰ τοῦτο πιστεῦε. Οὐκ ἂν δὲ κατηξιώθης τοιαύτη διακονία ὑπερητήσασθαι, οὐκ ἐπειδὴ κακὸν ὁ γάμος, ἀλλ' ἐπειδὴ κρείσσων ἡ παρθενία· τὴν δὲ τοῦ Δεσπότης εἰσοδὸν σεμνοτέραν ἐχρῆν εἶναι τῆς ἡμετέρας· βασιλικὴ γὰρ ἦν· ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ σεμνοτέρας εἰσέρχεται. Ἔδει καὶ κοινωνεῖν τὴν γεννησιν ἐκείνων, καὶ ἐξηλλάσθαι τῆς ἡμετέρας. Οὐκοῦν ἀμφοτέρω ταῦτα οἰκονομεῖται. Τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ μητέρας γενέσθαι, κοινὸν πρὸς ἡμᾶς· τὸ δὲ χωρὶς γάμου γενέσθαι, μείζων ἢ καθ' ἡμᾶς. Καὶ τὸ μὲν γαστρὶ κυρθῆναι καὶ συλληφθῆναι, τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης· τὸ δὲ χωρὶς μήτρας γενέσθαι τὴν κύρσιν, σεμνότερον τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης διὰ τοῦτο δὲ ἀμφοτέρω ταῦτα γέγονεν, ἵνα καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν κοινωνίαν τὴν πρὸς σὲ μάθῃς τοῦ τικτομένου.

η'. Καὶ σκόπει μοι τὴν τορπίαν τῶν γινομένων. Ὅστε ἡ ὑπεροχὴ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν καὶ συγγένειαν ἐλυμήνατο, οὔτε ἡ πρὸς ἡμᾶς συγγένεια τὴν ὑπεροχὴν ἡμαύρωσεν, ἀλλ' ἑκατέρωθεν ἐδελκνυτο διὰ τῶν πραγμάτων ἀπάντων· καὶ τὰ μὲν ὀλόκληρα εἶχεν ἡμετέρα, τὰ δὲ ἐξηλλαγμένα πρὸς ἡμᾶς. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, ὅτι διὰ τοῦτο προέλαβον αἱ στειραὶ, ἵνα πιστευθῇ τῆς Παρθένου ὁ τόκος, ἵνα αὐτὴ χειραγωγηθῇ πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῆς ὑποσχέσεως ἐκείνης, ἧς ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος, Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ ὀνομασθήσῃ Ἰησοῦν υἱόν σου· οὕτω, φησὶν, ἔχεις τεκεῖν. Μὴ βλέπε πρὸς τὴν γῆν· ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἡ ἐνέργεια ἔρχεται. Πνεύματός ἐστι χάρις τὸ γινόμενον, μὴ ζῆται μοι φύσιν καὶ νόμους γάμων. Ἄλλ' ἐπειδὴ μείζονα ἐπύθευ ἐκεῖνα ἦν τὰ ῥήματα, βούλεται καὶ ἑτέραν παρασχεῖν ἀπόδειξιν. Σὺ δὲ μοι παρατίθει, πῶς ἡ στειρὰ αὐτὴν ὀδηγεῖ πρὸς τὴν πίστιν τοῦτου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνη ἡ ἀπόδειξις μείζων ἦν τῆς διανοίας τῆς Παρθένου, ἀκουσον πῶς καὶ ἐπὶ τὰ ταπεινότερα κατήγαγε τὸν λόγον, διὰ τῶν αἰσθητῶν αὐτῆς χειραγωγῶν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, Ἐπιστάθαι ἡ συγγενής σου, καὶ αὐτὴ συνειληφῆναι υἱὸν ἐν γήρα αὐτῆς· καὶ ὁδοὺς μὴν ἔτεκε ἔστιν αὐτῇ τῇ καλομένην στειρὰ. Ὅρᾷς ὅτι ἡ στειρὰ διὰ τὴν Παρθένον; ἐπεὶ, τίνας ἐνεκεν παρήγαγεν αὐτῇ τὸν τόκον τῆς συγγενίδος; τίνας ἐνεκεν ἔλεγεν, Ἐν γήρα αὐτῆς; τίνας ἐνεκεν ἐπήγαγε, Τῇ καλομένην στειρὰ; Διὰ πάντων τούτων ἐνάγων αὐτὴν ἠθροῦσθαι πρὸς τὸ πιστεῦσαι τῷ εὐαγγελισμῷ. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἡλικίαν εἶπε, καὶ τὴν πῆρσιν τῆς φύσεως· διὰ τοῦτο

καὶ τὸν χρόνον ἀνέμεινε τὸν ἀπὸ τῆς συλλήψεως· οὐ γὰρ ἐκ προοιμίῳ αὐτῆ εὐθέως εὐηγγελίσασθε, ἀλλ' ἀνέμεινε· ἐξαμηνιαῖον χρόνον τῆ στείρα γενέσθαι· ἵνα ὁ τῆς γαστρὸς ὄγκος λοιπὸν τὴν κύησιν ἐγγυήσῃται, καὶ ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις γένηται τῆς [351] συλλήψεως. Καὶ θέα μοι πάλιν τὴν σύνεσιν τοῦ Γαβριήλ. Οὐδὲ γὰρ ἀνέμνησεν αὐτῆς τῆς Σάρρας, οὐδὲ τῆς 'Ρεβέκκας, οὐδὲ τῆς 'Ραχὴλ· καίτοι καὶ αὗται στείραι ἦσαν, καὶ αὗται γεγηρακυῖαι, καὶ θαῦμα τὸ γινόμενον ἦν· ἀλλὰ παλαιὰ τὰ διηγήματα ἦν. Τῶν δὲ ἀρχαίων τὰ νέα καὶ πρόσφατα καὶ κατὰ τὴν γενεάν συμβαίνοντα τὴν ἡμετέραν μᾶλλον ἡμᾶς· εἰς πίστιν τῶν θαυμάτων ἐνάγειν εἴωθε. Διὰ τοῦτο ἐκείνας ἀφελίς, ἀπ' αὐτῆς ἐνοήσαι τῆς συγγενίδος τῆς 'Ἐλισάβετ τὸ ἐπ' αὐτῆ προσβάλλετο, ὥστε ἀπ' ἐκείνης πρὸς τὸν οἰκεῖον αὐτὴν τόκον ἐναγαγεῖν τὸν φρικωδέστατον ἐκεῖνον καὶ σεμνώτατον. Μέσος γὰρ τοῦτε ἡμετέρου καὶ τοῦ δεσποτικοῦ ὁ τόκος· ὁ τῆς στείρας ἦν, ἐλάττω μὲν τοῦ τῆς Παρθένου, μείζων δὲ τοῦ ἡμετέρου. Διὰ τοῦτο, ὥσπερ διὰ τινος γεφύρας, μέσης τῆς 'Ἐλισάβετ, ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ὠδίνων ἐπὶ τοὺς ὑπὲρ φύσιν ἀνάγει τῆς Παρθένου τὴν διάνοιαν.

θ'. 'Ἐβουλόμην πλείονα εἰπεῖν, καὶ ἑτέρους λόγους ὑμᾶς διδάξαι, δι' οὓς στείρα ἡ 'Ρεβέκκα καὶ ἡ 'Ραχὴλ ἦν· ἀλλ' ὁ καιρὸς οὐκ ἀφίησι κατεπαίγων τὸν λόγον πρὸς τὴν τῆς εὐχῆς δύναμιν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ταῦτα πάντα ἐκινήσαμεν, ἵνα μάθητε, πῶς τὴν στείρωσιν τῆς γυναίκος ἔλυσε τοῦ 'Ἰσαὰκ ἡ εὐχή, καὶ εὐχὴ τοσοῦτου χρόνου. 'Ἐδέξτο, φησὶν, 'Ἰσαὰκ περὶ 'Ρεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ ὁ Θεός. Μὴ γὰρ νομίσης ὅτι ἐκάλεσε τὸν Θεὸν, καὶ εὐθέως εἰσηκούσθη· πολλὴν γὰρ ἀνάλωσε χρόνον δεόμενος τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ βούλοισθε μαθεῖν πόσον, ἐγὼ ὑμῖν καὶ τοῦτο μετὰ ἀκριβείας ἐρῶ. Ἐίκοσι ἐτῶν ἀριμόνῳ ἀνάλωσε δεόμενος τοῦ Θεοῦ. Πόθεν τοῦτο εἶλον; 'Ἐκ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς. Βουλομένη γὰρ ἡ Γραφή τὴν πίστιν καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν δεῖξει· τοῦ δικαίου, ρῦδὲ τὸν χρόνον ἀπεσιώπησεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν εἶπεν ἡμῖν ἐποίησε, λανθανόντως μὲν, ὥστε διεγείρει ἡμῶν τὴν βραθυμίαν, πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν εἶναι ἀφανῆ. "Ἀκουσον γοῦν πῶς λανθανόντως ἡμῖν τὸν χρόνον ἐδήλωσεν. 'Ἰσαὰκ δὲ ἦν ἐτῶν τεσσαράκοντα, φησὶν, ὅτε ἔλαβε τὴν 'Ρεβέκκαν θυγατέρα Βαθοῦλ τῆς Σύρου. "Ἐμαθες πόσων ἐτῶν ἦν, ὅτε τὴν γυναῖκα ἠγάγετο; Τεσσαράκοντα ἐτῶν, φησὶν, ἦν ὅτε ἔλαβε τὴν 'Ρεβέκκα. 'Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐμάθομεν πόσων ἐτῶν ὦν ἔγημε τὴν γυναῖκα, μάθωμεν καὶ πότε ἐγένετο λοιπὸν πατήρ, καὶ πόσων ἐτῶν ἦν τότε, ὅτε ἐγέννησε τὸν 'Ἰακώβ· καὶ δυνασόμεθα ἰδεῖν πόσον ἔμεινε χρόνον στείρα ἡ γυνή, καὶ ὅτι τοῦτον ἅπαντα εἶδετο τοῦ Θεοῦ τὸν χρόνον. Πόσων οὖν ἐτῶν ἦν, ὅτε ἐγέννησε τὸν 'Ἰακώβ; 'Ἐξήλωθε, φησὶν, 'Ἰακώβ ἐπειλημμένος τῆ δεξιᾷ τῆς πέτρης τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν αὐτὸν 'Ἰακώβ, ἐκείνον δὲ 'Ἡσαῦ. 'Ἰσαὰκ δὲ ἦν ἐτῶν ἐξήκοντα, ὅτε ἐγέννησεν αὐτούς. Εἰ τοίνυν, ὅτε μὲν ἠγάγετο τὴν 'Ρεβέκκαν, τεσσαράκοντα τῶν ἦν, ὅτε δὲ ἐγέννησε τοὺς υἱούς, ἐξήκοντα, εὐδελον ὅτι εἴκοσι ἐτη μεταξὺ στείρα ἔμεινε ἡ γυνή,

καὶ τοῦτον ἅπαντα τὸν χρόνον εἶδετο τοῦ Θεοῦ ὁ 'Ἰσαὰκ.

[352] ς. Ἐἴτα οὐκ αἰσχυρόμεθα, οὐδὲ ἐγκαλυπτόμεθα, τὸν μὲν δίκαιον ὀρῶντες εἴκοσι ἐτη παραμένοντα καὶ οὐκ ἀφιστάμενον· ἡμεῖς δὲ ἐκ πρώτης αἰτήσεως ἢ δευτέρας πολλάκις ἀπαγορευόντες καὶ δυσχεραίνοντες; Καίτοι ὁ μὲν πολλὴν πρὸς τὸν Θεὸν εἶχε τὴν παρρησίαν. καὶ ὁμοῦς οὐκ ἐδυσχεραίνει πρὸς τὴν ἀναβολὴν τῆς δόσεως, ἀλλ' ἔμεινε καρτερῶν· ἡμεῖς ἐκ μυρίων ἀμαρτημάτων γέμοντες, πονηρῶν συνεδότες συζῶντες, οὐδεμίαν εὐνοίαν περὶ τὸν Δεσπότην ἐπιδεικνύμενοι, ἀν μὴ, πρὶν ἢ φθέγγασθαι, ἀκουσώμεν, ἀλύομεν, ἀποδυσπετούμεν, ἀφιστάμεθα τῆς αἰτήσεως διὰ τοῦτο κεναῖς αἰετῶν ἀναχωροῦμεν χερσὶ. Τίς εἴκοσι ἐτη ὑπὲρ ἐνὸς πράγματος παρεκάλεσε τὸν Θεόν, καθάπερ οὗτος ὁ δίκαιος; μᾶλλον δὲ τίς εἴκοσι μῆνας μόνους;

Χθὲς μὲν οὖν ἔλεγον, ὅτι πολλοὶ εἰσὶν οἱ μετὰ βραθυμίας εὐχόμενοι, καὶ χασμώμενοι, καὶ διατείνόμενοι, καὶ μεταστρεφόμενοι συνεχῶς, καὶ ὀλιγορῶς πίσση περὶ τὰς εὐχὰς κεχρημένοι· σήμερον δὲ καὶ ἑτέραν βλάβην εὔρον ταῖς εὐχαῖς προσγινομένην ὀλεθρωτίραν ἐκείνης. Πολλοὶ γὰρ πρηνεῖς ἑαυτοὺς ῥίπτουσιν, καὶ τῷ μετώπῳ τὴν γῆν τύπτοντες, καὶ θερμὰ προχέοντες δάκρυα, καὶ πικρὸν κάτωθεν στεναάζοντες, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες, καὶ πολλὴν σπουδὴν ἐπιδεικνύμενοι, τῆ θερμότητι ταύτῃ καὶ τῆ προθυμίᾳ κατὰ τῆς οἰκειᾶς κέχρηται σωτηρίας. (Ὁ γὰρ ὑπὲρ τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων παρακαλοῦσι τὸν Θεόν, οὐδὲ συγγνώμην αἰτοῦσι τῶν πλημμεληθέντων αὐτοῖς, ἀλλὰ τὴν σπουδὴν ταύτην κατὰ τῶν ἐχθρῶν κινουσίαν ἅπασαν, ταῦτόν ποιοῦντες, ὥσπερ ἂν εἴ τις τὸ ξίφος ἀκονήσας, μὴ κατὰ τῶν πολεμίων χροῖτο τῷ σιμῷ, ἀλλὰ διὰ τῆς οἰκειᾶς αὐτὸ δέρις ὄσθαι. Οὕτω καὶ οὗτοι οὐχ ὑπὲρ τῆς ἀφέσεως τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ κατὰ τῆς τιμωρίας τῶν ἐχθρῶν ταῖς εὐχαῖς κέχρηται· ὅπερ ἐστὶ καθ' ἑαυτῶν τὸ ξίφος ὄσθαι. 'Ἐπεινόησε δὲ καὶ τοῦτο ὁ πονηρὸς, ἵνα πάντοθεν ἑαυτοὺς ἀπολλύωμεν, καὶ διὰ βραθυμίας, καὶ διὰ σπουδῆς. Οἱ μὲν γὰρ τῆ περὶ τὰς εὐχὰς ὀλιγορῶς παροξύνουσι τὸν Θεόν, τὴν καταφρόνησιν διὰ τῆς βραθυμίας ἐπιδεικνύμενοι· οἱ δὲ ἐπειδὴ σπουδὴν ἐπιδείκνυνται, τὴν σπουδὴν πάλιν κατὰ τῆς ἑαυτῶν ἐπιδείκνυνται σωτηρίας. Ὁ δεινά, φησὶ, βραθυμεῖ· ἀρκεῖ μοι πρὸς τὸ μηθενὸς αὐτὸν ἐπιτυχεῖν· οὗτος σπουδαῖός ἐστι καὶ διεγρηγορημένος· τί οὖν ἵνα γένηται; Ὁὐ δύναμαι ἐκλύσαι τὴν σπουδὴν, οὐδὲ εἰς ὀλιγορῶν ἐμβαλεῖν· ἐτέρως θεοῦ περιδεύσω, πῆν ἀπόλειαν. Πῶς; Εἰς παρανομίαν τῆ σπουδῆς χρήσασθαι παρασκευάσω· τὸ γὰρ κατὰ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι, παράνομόν ἐστιν. 'Ἀπελεύσεται τοίνυν οὐ μόνον οὐδὲν κερδάνας ἀπὸ τῆς σπουδῆς, ἀλλὰ καὶ πλείονα τὴν βλάβην ὑπομείνας τῆς διὰ βραθυμίας. Τοιαῦται αἱ τοῦ διαβόλου μηχαναὶ· τοὺς μὲν διὰ τῆς βραθυμίας, τοὺς δὲ δι' αὐτῆς ἀπάλλυσι τῆς σπουδῆς, ὅταν μὴ κατὰ νόμους αὐτὴ γίνηται.

ια'. 'Ἄλλὰ καὶ αὐτῶν ἀξίον ἀκοῦσαι τῶν βημάτων τῆς εὐχῆς, καὶ πῶς παιδικῆς ἐστὶ διανοίας τὰ βήματα, πῶς νηπιώδους ψυχῆς. Αἰσχυρόμαι μὲν οὖν αὐτὰ μέλων ἔρειν, πλὴν ἀνάγκη πάντως εἰπεῖν καὶ μιμήσασθαι τὴν ἀπαίδευτον γλώτταν ἐκείνην. Τίνα οὖν ἐστὶ

vit. Non enim a principio statim illi annuntiavit, sed ut semestris temporis sterilitas elaberetur, expectavit: ut ventris tumor conceptionem indicaret, et uterum illam gestare dubitare minime posset. Ac mihi rursus prudentiam Gabrielis considera. Neque enim illi revocavit in memoriam Sarram, nec Rebeccam, nec Rachelem, tametsi steriles etiam erant istæ, ac senectute confectæ, neque res carebat miraculo: sed veteres erant illæ historiæ. Porro quæ nova sunt et recentia, quæ nostra ætate acciderunt, multo magis quam antiqua nos solent ad fidem habendam miraculis iucitare. Quam ob causam, illis prætermisissis, exemplum ipsi cognatæ suæ Elizabeth proponere, ut ex eo id, quod illi eventurum erat, intelligeret, ut illius partu ad suum illum maxime tremendum atque venerandum certo credendum induceretur. Medius quippe inter nostrum et Domini partum fuit ille sterilis mulieris, minor quidem virgineo, sed major nostro. Propterea tanquam per quemdam pontem per Elizabeth, quæ media erat, a naturali partu ad illum qui naturam excedit, subvehit mentem virginis.

9. *Quot annos precatus sit Isaac.* — Voluissent equidem plura dicere, vosque alias docere rationes, ob quas sterilis erat Rebecca, et Rachel: sed non sinit tempus, quod orationem cogit ad ostendendam virtutem precum festinare. Idcirco namque de his omnibus sermonem institimus, ut intelligeretis, qua ratione preces Isaac sterilitatem uxoris solverint, et preces temporis tam diuturni. *Deprecabatur, inquit, Isaac pro Rebecca uxore sua, et exaudivit eum Deus (Gen. 25. 21).* Noli enim putare Deum illum invocasse, ac statim exauditus fuisse: multum enim temporis Deum orando consumpsit. Ac si discere velitis quantum, ego vobis illud exacte narrabo. Viginti annorum numerum Deum orando consumpsit. Unde id constat? Ex ipsa serie narrationis. Volens enim Scriptura fidem, patientiam et philosophiam justi indicare, ne tempus quidem siluit, sed et ipsum declaravit, licet subobscure, ut negligentiam nostram excitaret; attamen notum esse non sivit. Audi ergo, quo pacto subobscure nobis tempus indicarit. *Isaac autem erat quadraginta annorum, inquit, quando accepit Rebeccam filiam Bathuel Syri (Gen. 25. 20).* Dilicisti quot annorum esset quando duxit uxorem? Quadraginta annorum, inquit, erat, quando Rebeccam accepit. Sed quoniam (a) quot annorum esset didicimus, cum tibi matrimonio junxit uxorem, discamus et quando tandem suscepit liberos, et quot annorum esset, cum Jacob genuit; tum videre poterimus quanto tempore sterilis uxor manserit, ac toto illo tempore Isaacum Deum esse deprecatum. Quot igitur annorum erat quando Jacobum genuit? *Exiit, inquit, Jacob dextera tenens calcaneum fratris sui: propterea vocavit eum Jacob, illum autem Esau. Isaac autem erat annorum sexaginta, quando genuit eos (Gen. 25. 25. 26).* Si ergo cum duxit Rebeccam, quadraginta erat annorum, quando porro filius genuit, sexaginta, liquet viginti

(a) Hactenus in Homilia 49 in Genesim.

annos interim sterilem uxorem mansisse, totoque hoc tempore Isaacum Deum orasse.

10. *Annon igitur erubescimus et confundimur, cum justum videmus annos viginti expectasse, nec abstulisse: nos vero post unam vel alteram petitionem sæpe deficimus, et indignamur? Tametsi hic multam apud Deum fiduciam habebat, et tamen dilationem doni non ægre ferebat, sed patienter expectabat: at nos innumeris onerati peccatis, prava conscientia torti, nec ullam erga Dominum benevolentiam exhibentes, nisi prius quam eloquuti fuerimus, audiamur, animo concidimus, ægre ferimus, a præcaione abstinemus: quo fit ut vacuis semper manibus recedamus. Quis spatio viginti annorum pro una re Deum precatus est sicut hic justus? vel potius, quis viginti solos menses?*

Cui similes sint, qui contra inimicos orant. — Illi quidem dicebam multos esse qui negligenter orant, et oscitant, se extendentes, ac perpetuo se huc illuc vertentes, omnem incuriam præ se ferunt: hodie vero vitium aliud quod precibus intervenit multo perniciosius illo reperi. Multi enim pronos in terram se projicientes, terram fronte ferientes, calidas fundentes lacrymas, æcere interius ingemiscentes, extensis manibus, multumque studium præ se ferentes, hoc fervore ac promptitudine animi adversus propriam salutem utuntur. Nam Deo preces offerunt non pro suis delictis, neque ut veniam peccatorum suorum petant, sed hoc studium omne conferunt adversus inimicos: ac perinde faciunt, ac si quis ensem acuat, nec adversus hostes illo genere armorum utatur, sed eo jugulum suum trajiciat. Sic et isti non ad obtinendam suorum veniam delictorum, sed ad accelerandum inimicorum supplicium precibus utuntur: quod est seipsos gladio suo transfigere. Hoc autem malignus ille excogitavit, ut nos omni ex parte perdamus, et dum negligentes sumus, et dum studium aliquod adhibemus. Hi enim hac sua in precibus incuria Deum irritant, dum per hanc negligentiam contemptum præ se ferunt: illi vero studium exhibent, sed in salutis suæ perniciem exhibent. Ille, inquit, negligens est; hoc mihi sufficit ut nihil obtineat: hic diligens est et attentus; quid ergo faciam? Non possum studium ejus infringere, neque in eum torporem immittere; alia ratione perniciem in eum machinabor. Quo tandem modo? Effliciam ut studio diligentique ad iniquitatem utatur: iniquum enim est adversus inimicos preces fundere. Ita fiet, ut non modo nullo reportato lucro ex studio suo discedat, sed plus detrimenti patiat, quam negligentia invexisset. Ejusmodi sunt diaboli machinæ: alios per negligentiam, alios per ipsum studium perdit, cum non ex præscripto legum adhibetur.

11. *Oratio eorum qui vindicta delectantur.* — Sed operæ pretium fuerit verba orationis audire, et quo pacto puerilis verba sint mentis, et animi infantilis. Me quidem pulet illa dicere, necesse est tamen omnino ea ut dicamus, et indoctam linguam illam imitemur.

Quenam igitur illa sunt verba? Vindica me de inimicis meis: ostende illis me quoque Deum habere. Non tuum Deum nos habere discunt, mi homo, cum nos indignamur, et irascimur, et agre ferimus: sed cum modesti sumus, mites et humani, omnemque philosophiam exercemus. Ita quoque dixit Deus: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (*Math. 5, 16*). Non animadvertis injuriam te facere Deo, cum Deum adversus inimicos rogas? Quo tandem facto, inquit, Deo fit injuria? Quoniam ipse dixit: *Orate pro inimicis vestris* (*1b. r. 44*), et divinam hanc legem iniecit. Cum igitur legislatorem rogas, ut suas violet leges, et hortaris, ut suis contrarias leges ferat, et eum qui prohibuerat, ne adversus inimicos orares, precaris, ut te adversus inimicos orantem audiat: non oras, dum id facis, neque hortaris, sed legislatori contumeliam inferis, et in eum insolescis, qui bona tibi largiturus erat, quæ occasione præcum obveniunt. Et quo pacto fieri, quæso, potest, ut audiaris dum oras, si eum qui est auditorus irrites? Hæc enim dum facis, in barathrum salutem tuam compellis, et in præcipitium ruis, dum inimicum in conspectu Regis percussis. Quamvis enim manibus id non facias, verbis tamen eum percussis: quod erga conservos præstare non audeas. Igitur id agere audeas magistratu spectante: licet innumera tua sint recte facia, omnino confestum ad mortem abduceris. Ergone coram magistratu non audes æqualem afficere contumelia: coram Deo autem qui id facis, non, quæso, tremis, non times dum orationis tempore ac precum sic exandescis et offeraris, ac majorem præ te fers iniquitatem illo qui centum denarios repetebat? Quod enim tu majorem injuriam inferas, audi quo pacto testetur historia. Dives nullo talenta quispiam domino debebat: deinde eum non haberet unde redderet, orabat ut patienti animo erga se esset, ut vendita uxore, domo, ac filii debitum domino suo persolveret (*Math. 18. 24. sqq.*) Cum autem illum dominus lamentantem videret miseratione commotus est, et dena millia talentorum remisit. Egressus ille eum alterum servum invenisset, qui centum denarios ipsi debebat, suffocans eum multa cum crudelitate atque immanitate repetebat. His auditis dominus in carcerem eum conjecit, et quod prius remiserat, debitum denum millium talentorum, illi rursus imposuit, et ille suæ in conservum crudelitatis poenas dedit.

12. At tu quanto iniquior illo ac stupidior evaseris,

qui adversus inimicos precaris, vide. Illi dominum non rogabat, ut denarios centum repeteret, sed ipse repetebat centum denarios: tu vero Dominum ad impudentem ac prohibitam repetitionem cohortaris. Atque ille quidem non in oculis domini, sed foris conservum suffocabat: at tu in ipso tempore orationis stans coram Rege id facis. Quod si ille cum neque dominum ad repetendum esset hortatus, et postquam egressus fuisset, hoc faceret, nullam est veniam consequutus, tu qui Dominum ad hanc vitiatam solutionem impellis, et in ejus conspectu hæc agis, quo non supplicio, quæso, multaberis? At inflammatus animus tuus ira ex recordatione inimicitiae, et intumescit, et cor commovetur, ac dum acceptæ injuriæ meministi, animi tumorem non potes reprimere? Tu vero isti oppone exandescentiæ peccatorum tuorum memoriam, ac futuri judicii tumorem. Recordare quam multorum apud Dominum reus sis, teque istorum omnium poenis obnoxium esse, tum omnino metus isto iracundiam illam vincet, quandoquidem hæc quoque passio longe est illa potentior. Recordare gehennæ poenarum ac suppliciorum tempore orationis, ac ne in mentem quidem veniet inimicus. Contere animum tuum, mentem humilia tuorum recordatione delictorum, ac ne molestiam quidem ullam iracundia exhibebit. Sed hoc illud est, unde cuncta mala nascuntur, quod in aliorum quidem peccata diligenter inquiramus, nostra vero negligenter admodum prætereamus. At contrarium agendum esset: propriorum quidem nunquam obliviscendum esset, alicui numquam oporteret mente versare. Id si faciamus, et Deus propitius nobis erit, et immortalis odio proximum prosequi desinemus, et nullum unquam habebimus inimicum. Quod et si quando habeamus, odium cito deponemus, et celerem peccatorum veniam obtinebimus. Nam quemadmodum is, qui acceptarum a proximo injuriarum memor est, dimitti poenas minime sinit, quas suis peccatis meretur: ita qui ab ira immunis est, cito etiam immunis erit a peccatis. Si enim nos improbi, et iræ servientes, ob Dei mandatum omnia in nos commissa peccata despiciamus: multo magis benignus ac bonus Dominus, cum ab omni perturbatione sit purus, delicta nostra dissimulabit, et nostrorum remissione peccatorum, exhibitam proximo comitatem et humanitatem remunerabit. Quam utinam nobis omnibus assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

NON OPORTERE QUENQUAM DE SEIPSO DESPERARE, AUT PRECES CONTRA INIMICOS FUNDERE, AUT ANIMO DEFICERE, QUAMVIS PETENS NON ACCIPIAT; ET AD MARITOS DE PACE ERGA UXORES CONSERVANDA.

1. *Fructus sermonum antea habitorum. Publicanus timet ultimus malitiae.* — Magnas vobis ago gratias, quod cum animi alacritate habito de precibus sermo-

nes (a) exceperitis, quod beatum me reddideritis.

(a) Chrysostomus sermones de precibus habuerat.

[353] τὰ ῥήματα; Ἐκδίκησόν με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου· δείξον αὐτοῖς, ὅτι Θεὸν ἔχω κἀγώ. Οὐ τότε μανθάνουσιν, ἄνθρωπε, ὅτι Θεὸν ἔχομεν, ὅταν ἀγανακτῶμεν, καὶ ὀργιζώμεθα, καὶ δυσχεραίνωμεν· ἀλλ' ὅταν ἐπεικεῖς ὤμεν, καὶ πρῶδοι, καὶ ἡμεροὶ, καὶ πῶσαν ἀσκῶμεν φιλοσοφίαν. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εἶπε· *Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Οὐκ ἔννοοις; ὅτι ὕβρις ἐστὶν εἰς τὸν Θεόν, τὸ αἰτεῖν κατὰ τὸν ἐχθρῶν τὸν Θεόν; Καὶ πῶς ὕβρις ἐστὶ; φησὶν. "Ὅτι αὐτὸς εἶπεν, *Ἐθχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν*, καὶ τὸν θεὸν τοῦτον εἰσήγαγε νόμον." Ὅταν οὖν τὸν νομοθέτην ἀξιοῖς τοὺς οικείους παραλύειν νόμους, καὶ παρακαλῆ; αὐτὸν ἀντινομοθετεῖν αὐτῷ, καὶ τὸν σε κωλύσαντα κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν ἰκετεύης ἀκοῦσαι σου κατευχομένου τῶν ἐχθρῶν, οὐκ εὐχῆ τοῦτο ποιῶν, οὐδὲ παρακαλεῖς, ἀλλ' ὕβριζεις τὸν νομοθέτην, καὶ πειροεῖς; εἰς τὸν μέλλοντα διδόναι σοι τὰ ἀγαθὰ τὰ ἀπὸ τῆς εὐχῆς. Καὶ πῶς δυνατὸν ἀκουσθῆναι εὐχόμενον; εἰπέ μοι, ὅταν τὸν μέλλοντα ἀκοῦειν παροξύνῃς; Ταῦτα γὰρ ποιῶν εἰς βάραθρον τὴν οικίαν ὠθεῖς σωτηρίαν, καὶ κατὰ κρημοῦ φέρῃ, τὸν ἐχθρὸν ἐπ' ὄψεσι τύπτων τοῦ βασιλέως. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ταῖς χερσὶ τοῦτο ποιεῖς, τοῖς ῥήματιν αὐτὸν τύπτεις· ὅπερ οὐδὲ ἐπὶ τῶν ὁμοδούλων ποιῆσαι τολμᾶς. Τόλμησον γοῦν ἐπὶ ἀρχοντος τοῦτο ποιῆσαι· κὰν μυρία ἦς κατωρθωκώς, τὴν ἐπὶ θάνατον εὐθὺς ἀπαχθήσῃ πάντως. Εἶτα ἐπὶ ἀρχοντος μὲν οὐ τολμᾶς τὸν ὁμότιμον ὕβρισαι, ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιῶν, εἰπέ μοι, οὐ φρίττεις, οὐδὲ δέδοικας ἐν καιρῷ δεήσας; καὶ εὐχῆς ἀγριαίνων οὕτω καὶ ἐκθηριούμενος, καὶ μείζονα ἀγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενος τοῦ τὰ ἑκατὸν ἀπαιτοῦντος δηνάρια; "Ὅτι γὰρ ἐκεῖνου σὺ μᾶλλον ὕβριζεις, αὐτῆς ἀκουσον τῆς ἱστορίας. Μύρια τέλαντα ὠφειλὲ τις τῷ δεσπότη; εἶτα οὐκ ἔχων ἀποδοῦναι, ἤξιον μακροθυμῆσαι, ἵνα πρᾶθεισος αὐτοῦ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς οἰκίας καὶ τῶν παιδῶν, διαλύσῃται τὸ ὄφλημα τὸ δεσποτικόν. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὀδυρόμενον ὁ δεσπότης κατηλέησε καὶ τὰ μυρία ἀφῆκε τέλαντα. Ἐξελθὼν ἐκεῖνος καὶ εὐρὼν οἰκίστην ἔτερον ὀφειλοντα αὐτῷ δηνάρια ἑκατὸν, ἀγγων ἀπῆται μετὰ πολλῆς τῆς ὀμότητος καὶ τῆς ἀπανθρωπίας. Ἀκούσας ταῦτα ὁ δεσπότης ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ ὁ πρότερον ἀφῆκεν ὄφλημα τῶν μυρίων τετάρτων, ἐπέθηκεν αὐτῷ πάλιν, καὶ τῆς εἰς τὸν σύνδουλον ὀμότητος ἔδωκε τὴν τιμωρίαν ἐκεῖνος.

ἰβ'. Σὺ δὲ κἀκεῖνόν θεα πόσον ἀγνωμονέστερος καὶ

ἀναίσθητότερος γέγονας, τῶν ἐχθρῶν κατευχόμενος. Ἐκεῖνος οὐχὶ τὸν δεσπότην ἤξιον ἀπαιτῆσαι, ἀλλ' αὐτὸς ἀπῆται τὰ ἑκατὸν δηνάρια· σὺ δὲ καὶ τὸν δεσπότην ἐπὶ τὴν ἀπαιτήσιν ταύτην τὴν ἀνάσχυτον καὶ κεκωλυμένην παρακαλεῖς. Κἀκεῖνος μὲν οὐκ ἐπ' ὄψεσι τοῦ κυρίου, ἀλλ' ἔξω τὸν σύνδουλον ἤγγε· σὺ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς πρὸ τοῦ βασιλέως ἐστὼς ταῦτα ποιεῖς. Εἰ ~~δὲ~~ ἐκεῖνος οὐτε τὸν δεσπότην [354] παρακαλέσας ἐπὶ τῇ ἀπαιτήσιν, καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ταῦτα ποιῶν, ὀδυσμῆς ἔτυχε συγγνώμης, σὺ καὶ τὸν δεσπότην ἐπὶ τὴν κεκωλυμένην ταύτην ἔκτισιν διεγείρων, καὶ ἐπ' ὄψεσιν αὐτοῦ ταῦτα ποιῶν, ποῖαν οὐ δώσεις τιμωρίαν, εἰπέ μοι; Ἀλλὰ φλεγμαίνει σου τῇ μνήμῃ τῆς ἐχθρας ἢ διάνοια καὶ οἰδεῖ, καὶ ἀνέστηκεν ἡ καρδία, καὶ τοῦ λελυπηκότος ἀναμνησκόμενος οὐ δύνασαι καταστεῖλαι τὸ ὄδλημα τῶν λογισμῶν; Ἀλλ' ἀντίστησον τῇ φλεγματῇ ταύτῃ τὴν ἀπὸ τῶν σῶν ἀμαρτημάτων μνήμην, τὸν ἀπὸ τῆς μελλούσης κολάσεως φόβον. Ἀναμνήσθητι πόσων ὑπεύθυνος εἶ τῷ δεσπότη, καὶ ὅτι πάντων ἐκείνων δικῶν ὀφείλεις αὐτῷ, καὶ κρατήσῃ πάντως οὗτος ὁ φόβος τῆς ὀργῆς ἐκείνης, ἐπειδὴ καὶ πολὺ δυνατώτερον τοῦτο ἐκεῖνου τοῦ πῆθους. Ἀναμνήσθητι γέννησης καὶ κολάσεως καὶ τιμωρίας κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εὐχῆς, καὶ οὐδὲ εἰς νόον λαθεῖν δυνήσῃ τὸν ἐχθρὸν. Σύντριψον τὴν διάνοιαν, ταπεινώσον τὴν ψυχὴν τῇ μνήμῃ τῶν σοι πεπλημμελῆτων, καὶ οὐδὲ ἐνοχλήσῃ σου δυνήσεται σοι θυμὸς. Ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶ τὸ πάντων αἰτίον τῶν κακῶν, ὅτι τὰ μὲν τῶν ἄλλων ἀμαρτήματα μετὰ πολλῆς ἐξετάζομεθ τῆς ἀκριβείας, τὰ δὲ ἡμέτερα μετὰ πολλῆς παραπεμπόμεθα τῆς βραθυμίας. Τοῦναντίον δὲ ποιεῖν ἔσθῃ· τὰ μὲν οἰκία κακὰ ἄλυστα ἔχειν, τῶν δὲ ἄλλοτριῶν μηδέποτε ἔννοιαν λαμβάνειν. Ἄν τοῦτο περῶμεν, καὶ τὸν Θεὸν ἔξομεν ἴσμεν, καὶ τοῖς πλησίον κενώσομεθα ἀθάνατα ὀργιζόμενοι, καὶ ἐχθρὸν οὐδένα οὐδέποτε ἔξομεν· εἰ δὲ καὶ σχολιμὸν ποτε, ταχέως καὶ τὴν ἀπέχθειαν καταλύσομεν, καὶ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων ταχέως λάθωμεν· συγχώρησιν. Ὅπερ γὰρ ὁ τῷ πλησίον μνησικακῶν οὐκ ἀφήσει τῇ ἐπὶ τοῖς οικείοις ἀμαρτήμασι καταλυθῆναι κολασίν, οὕτως ὁ καθαρὸς ὢν ὀργῆς, καθαρὸς καὶ ἀμαρτημάτων ἔσται ταχέως. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οἱ πονηροὶ καὶ θυμῷ δουλεύοντες, διὰ τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα πάντα τὰ εἰς ἡμᾶς παρορῶμεν ἀμαρτήματα, πολλῷ μᾶλλον ὁ φιλόθεος καὶ ἀγαθὸς καὶ παντὸς καθαρὸς ὢν πάθους παραβλέψεται ἡμῶν τὰ πλημμελήματα, τῆς εἰς τὸν πλησίον φιλοφροσύνης, ἐν τῇ οἰκείων ἀμαρτημάτων συγχωρήσει, τὴν ἀμοιβὴν ἡμῖν ἀποδιδούς· ἢ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχῶν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Cod. 748 ἔστιν.

Περὶ τοῦ μὴ ἀπογινώσκειν τινὰς ἑαυτῶν, μηδὲ κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν, μηδὲ ἀπαγορεύειν ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν αἰτούντας· καὶ πρὸς ἀνδρας περὶ τῆς πρὸς τὰς γυναῖκας εἰρήνης.

α'. Πολλὰς ὑμῖν ἔχω χάριτας, ὅτι μετὰ προθυμίας τοὺς περὶ τῆς εὐχῆς ἐδέξασθε λόγους, ὅτι με μακά-

ΠΑΤΡΟΙ. Γρ. LI.

ριον ἐποιήσατε. Μακάριος γὰρ ὁ λέγων εἰς ὧσα ἀκουόντων. Οὐκ ἀπὸ τῶν κρότων καὶ τῶν ἐπαινῶν

23

μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ὧν ποιοῦντας εἶδον, ἐπεισθῆν. [355] "Ὅτε γὰρ ὑμῖν παρήνουν μὴ κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἔλεγον ὅτι τὸν Θεὸν παροξύνουσαν τοῦτο ποιοῦντες, καὶ ἀντινομοθετοῦμεν αὐτῷ (αὐτὸς γὰρ εἶπεν, *Εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν*, ἡμεῖς δὲ κατευχόμενοι τῶν ἐχθρῶν, ἀξιοῦμεν αὐτὸν τὸν ἑαυτοῦ λύσαι νόμον), ὅτε οὖν ταῦτα καὶ ἀὰ τοιαῦτα ἔλεγον, πολλοὺς ἐν ὑμῖν εἶδον πρόσωπα τύπτοντας καὶ στήθη, στενάζοντας πικρῶς, εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἀνατείνοντας, συγγνώμην αἰτοῦντας περὶ τῶν τοιούτων εὐχῶν. Τότε δὲ καὶ ἐγὼ τοὺς ἀσπασίους εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνας, ἠὺχαρίστησα τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτω ταχέως ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας τὸν καρπὸν ἡμῖν ἤνεγκε. Τοιοῦτον γὰρ ὁ σπόρος ὁ πνευματικὸς· οὐ δεῖται ἐνιαυτῶν, οὐδὲ χρόνων, οὐδὲ ἡμερῶν, ἀλλὰ ἂν ἐπιλάβηται ψυχῆς γενναίας, εὐθέως τὸν στάχυν ἀμάζοντα καὶ ἀπηρτισμένον δειψύσιν· ὁ δὲ καὶ χθὲς γέγονεν ὑφ' ὑμῶν. Κατέβαλον βλόγον κατανύξεως, καὶ ἐβλάστησε στεναγμὸς ἐξομολογήσεως, στεναγμὸς πολλὸν ἔχων τὸν πλοῦτον τῶν ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ ὁ τελώνης ἐκεῖνος, ἵνα τὸ στήθος τύπτων εἶπεν, *Ἰλάσθητι μοι τῷ ἁμαρτωλῷ*, ἀπῆλθε δεδικαιωμένος ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον, πῶσιν εἰκὸς ἡμᾶς κηρῶσθαι παρῆρσιαν, ἐν βραχεῖ χρόνῳ τοσαύτην κατάφωξιν ἐπιδειξαμένους; Καίτοι τελώνου χεῖρον οὐδὲν· οὗτος γὰρ ἔσχατος ὄρος κακίας ἐστίν· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς παραδηλῶν, εἰς παράδειγμα τῶν ἐσχατῶν κακῶν τὰς πόρνας; καὶ τοὺς τελώνας ἀγῆς συνεχῶς. Πεπαρῆρσιασμένη γὰρ ἐστὶ βία, ἀνεπιτιμῆτος ἀρετή, ἀναίσχυντος πλεονεξίας τρόπος, πρᾶγματεία λόγον οὐκ ἔχουσα, ἀναίδης ἐμπορία· ἀλλ' ὅμως ὁ πόσοιτος συζῶν κακοῖς, ἔσχευεν ἀπὸ ψιλῶν βημάτων ἀποβρίψασθαι τὰ ὄνειδη, καὶ πλέον ὧν ἤπησε λαβεῖν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἠξίου λέγων, *Ἰλάσθητι μοι τῷ ἁμαρτωλῷ*· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ ἴσως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσεν αὐτὸν ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος· *Τῷ δὲ δυναμένῳ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν*. Καίτοι ὁ Φαρισαῖος τῆξατο, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἔστη, καὶ τὸν αὐτὸν ἐκάλεσε Θεὸν, καὶ πλείονα εἶπε ῥήματα, καὶ ἀπὸ εὐχαριστίας τὸ προσιμῖον ἐποίησατο τῆς εὐχῆς. Πόθεν οὖν ἐκεῖνος μὲν καὶ ἔλεγε ἀπώλεσε καλὰ, οὗτος δὲ καὶ ἦν οὐκ εἶχε προσέλαβε παρῆρσιαν; "Ὅτι οὐ τῆς εὐχῆς ὁ αὐτὸς τρόπος ἦν. Ὁ μὲν γὰρ ἀλαζονείας ἔγεμε καὶ τύφου καὶ ἀπονοίας, οὗτος δὲ εὐγνωμοσύνης πολλῆς· διὰ τοῦτο οὗτος μὲν μυρία ἁμαρτημάτων φορτία ἔχων, πάντα ἀπέθετο, καὶ δικαιοσύνην ἔλαθεν· ἐκεῖνος δὲ πληρῆ τὴν ναῦν κατορθωμάτων ἀναγαγῶν, καὶ ἐλεημοσύνης, καὶ νηστείας, καθάπερ τιμὴ σκοπέλω προσαράξας τῷ τῆς κενοδοξίας καὶ ἀπονοίας φρονήματι, ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τὸ ναυάγιον ὑπέμεινε· τὸ γὰρ ἐν εὐχῇ ζημιωθῆναι, ἐν λιμένι ναυαγίον ἐστὶν ὑπομείναι. Ἄλλ' οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς εὐχῆς τοῦτο γέγονεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τὴν αὐτοῦ.

β'. Ὁρᾶς πῶς οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν ἡ εὐχή, ἐὰν μὴ προσῆ τὸ κατ' ἐκείνους εὐξασθαι τοὺς νόμους, οὐκ ἐτέθεικεν ὁ Χριστὸς; Τίνας δὲ τέθεικε νόμους;

[356] Ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι, καὶ τῶν πολλὰ λυπούμενων. Κἂν μὴ τοῦτο ποιῶμεν, ἀπολλύμεθα πάντως· καὶ δῆλον ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ κατὰ τὸν Φαρισαῖον. Εἰ γὰρ οὕτως, οὐχὶ τῶν ἐχθρῶν κατευχόμενος, ἀλλὰ κενοδοξίας μόνον, τοσαύτην ἔδωκε δικήν, τίς μένει τιμωρία τοὺς μακροὺς καὶ πολλοὺς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀποτείνοντας λόγους; Τί ποιεῖς, ἀνθρώπε; ἔστηκας συγγνώμην αἰτῶν ἁμαρτημάτων, καὶ θυμοῦ πληροῖς τὴν διάνοιαν; "Ὅτε πάντων ἡμερωτέρους εἶναι χρὴ, Δεσπότη διαλεγόμενος, ὑπὲρ οἰκείων πλημμελημάτων παρακαλοῦντας, ἔλεον καὶ φιλανθρωπίαν καὶ συγγνώμην αἰτοῦντας, τότε ἀγριούμεθα, καὶ πρὸς θηριώδιαν ἐκπίπτομεν, καὶ πικρίας τὸ στόμα πληροῦμεν; Καὶ πῶς δυνασόμεθα, εἰπέ μοι, τῆς σωτηρίας ἐπιτυχεῖν, σχῆμα μὲν ἐσπῶν προβαλλόμενοι, ῥήματα δὲ ἀπονοίας φέροντες, καὶ καθ' ἑαυτῶν παροξύνοντας τὰ πάντα Δεσπότην; Εἰσηλθὲς τὰ οἰκία θεραπεῦσαι τραύματα, οὐχὶ τὰ τοῦ πλοῦτον χαλεπώτερα ἐργάσασθαι· Ἰλασμοῦ καιρὸς ἐστὶν, εὐχῆς καιρὸς καὶ στεναγμοῦ, οὐχὶ ὀργῆς δακρύων, οὐχὶ θυμοῦ, κατανύξεως, οὐχὶ ἀγανακτήσεως. Τί συγγείεις τὴν τάξιν; τί σαυτῷ πολεμεῖς; τί καταλύεις σου τὴν οἰκοδομήν; Τὸν εὐχόμενον πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡμερον ἔχειν χρὴ διάνοιαν, κατεσταλμένον νοῦν, συντετριμμένην καρδίαν· ὁ δὲ τῶν ἐχθρῶν καταβοῶν οὐκ ἂν δυναθῆι τοῦτο κατορθῶσαι ποτε· θυμοῦ γὰρ ἐστὶ πεπληρωμένος, καὶ οὐχ οἷός τέ ἐστιν ἂ εἶναι κατεσταλμένην διάνοιαν.

Μὴ τοῖνον κατευχόμεθα τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ μὴδὲ τῶν κατορθωμάτων τῶν ἡμετέρων μνημονεύομεν, ἵνα μὴ πάθωμεν ὅπερ ὁ Φαρισαῖος. Ὅσπερ γὰρ ἁμαρτημάτων μεμνησθαι, καλόν, οὕτω κατορθωμάτων ἐπιλεῖσθαι, καλόν. Τίνας ἔνεκεν; "Ὅτι ἡ μὲν τῶν κατορθωμάτων μνήμη πρὸς ἀλαζονείαν ἡμᾶς ἐπαίρει, ἡ δὲ τῶν ἁμαρτημάτων μνήμη καταστρέλλει τὴν διάνοιαν καὶ ταπεινοῖ· καὶ ἐκείνη μὲν βραθυμότερος ποιεῖ, αὕτη δὲ σπουδιότερος ἐργάζεται. Καὶ γὰρ ὅσοι μὴδὲν νομίζουσιν ἔχειν καλόν, προθυμότεροι γίνονται πρὸς τὸ κηρῶσθαι τὰ καλὰ· οἱ δὲ πολλοὶ ἑαυτοῖς ἀποτεθεῖσθαι τὴν ἐμπορίαν ἠγούμενοι, θαρρόντες τῇ ταύτης περιουσίᾳ, οὐκ ἂν πολλὴν ἐπιδείξαιτο σπουδὴν πρὸς τὸ πλείονα περιλαβῆσθαι πάλιν.

γ'. Μὴ τοῖνον μνησθῆς τῶν κατορθωμάτων, ἵνα μνησθῆ αὐτῶν ὁ Θεός. Λέγε γὰρ, φησὶ, τὰς ἁμαρτίας σου ἀπῶς, ἵνα δικαιοθῆς. Καὶ πάλιν· Οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ἀπορῶν σου, φησὶ, αὐτὸς δὲ μνησθήσθαι. Ἄλλὰ τίνας ἔνεκεν τοῦ τελώνου οὕτω ταχέως ἐπήκουσεν ὁ Θεός, τὸν δὲ Ἰσαὰκ ἀφήκεν εἰκοσὶν ἔτη δέσσειν καὶ παρακαλεῖν αὐτὸν περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ τότε ἐπένευσε ταῖς εὐχαῖς τοῦ δικαίου; Ἀνάγκη γὰρ τῆς χθὲς διδασκαλίας ἀποδοῦναι ὑμῖν τὰ λείψανα. Τίνας οὖν ἔνεκεν τοῦτο γέγονεν; Ἴνα ἀπὸ μὲν τῶν κατὰ τὸν τελώνην μάθησθαι τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Δεσπότη ταχέως ἐπακούσαντος, ἀπὸ δὲ τῶν κατὰ τὸν Ἰσαὰκ μάθησθαι τὴν ὑπομονὴν τοῦ δούλου βραδέως λαβόντος, καὶ οὐκ ἀποστάντος τῆς ἰκετηρίας· ἵνα, κἂν ἁμαρτωλὸς ᾖ,

* Savil. οὐχ οἷόν τέ ἐστιν. Ita et Cod. 748.

Beatus quippe, qui narrat in aures audientium (Eccli. 25. 12). Id mihi non ex plausibus laudibusve tantum, sed et ex iis quæ fieri a vobis cernebam, persuasum est. Cum enim, ut adversus inimicos preces minime funderetis, vos cohortarer, ac dicerem nos, dum id agimus, Deum irritare, ac legibus ejus alias contrarias ferre (dixit enim ipse, *Orate pro inimicis [Math. 5. 44]*, at nos dum adversus inimicos oramus, petimus ab eo ut suam legem ipse dissolvat), cum igitur hæc et talia dicerem, multos inter vos cernebam faciem percutientes et pectus, graviter ingemiscentes, manus in cælum tendentes, veniam a Deo propter ejusmodi preces fusas postulantes. Tum vero ego sublatis in cælum oculis Deo gratias egi, quod tam cito nobis doctrinæ sermo fructum protulisset. Ea quippe spiritualis seminis est conditio: non annis indiget, nec temporibus, nec diebus, sed si animam generosam invaserit, confestim spicam virentem et perfectam ostendit: quod et a vobis hesterno die peractum est. Compunctionis sermonem sparseram, et confessionis gemitus germinavit, gemitus multas honorum divitiarum secum ferens. Nam si publicanus ille, cum pectus percutiendo dixisset, *Propitius esto mihi peccatori (Luc. 18. 13)*, plus quam Phariseus justificatus recessit, quantam nos apud Deum nobis conciliasse gratiam verisimile est, cum intra perbreve tempus tantam compunctionem ostenderimus? Tametsi publicano nihil est pejus: cum is improbitatis limes sit ultimus: quod utique Christus indicans in extremorum malorum exemplum meretrices ac publicanos semper in medium adducit. Est enim violentia quæ libere confidenterque grassatur, rapiua sine reprehensione, impudens avaritiæ genus, negotiatio a ratione aliena, insolens mercatura: attamen is qui inter tot mala vixerat, nudis verbis potuit tot probra delere, ac plura quam postularat accipere. Nam petierat quidem ille, *Propitius esto mihi peccatori*, Deus autem non propitius tantum fuit, sed etiam illum supra Phariseum justificavit. Propterea inquit Paulus: *Ei autem, qui potest omnia facere superabundanter, quam petimus, aut intelligimus (Ephes. 3. 20)*. Atqui precatus est etiam Phariseus, et in templo stetit, et eundem Deum invocavit, et plura verba profudit, et ex gratiarum actione orationis exordium texuit. Unde igitur factum est, ut ille quidem ea quæ habebat bona perdidit, hic autem eam gratiam ac fiduciam, quam non habebat sibi, conciliaverit? Quod mirum orandi modus idem non esset. Nam ille quidem arrogantia, fastus, superbiæque totus plenus erat, hic vero multæ probitatis et æquitatis: idcirco licet hic innumeris peccatorum sarcinis gravaretur, omnes abiecit, et justitiam assumpsit; ille autem qui plenam recte factorum, elemosynarum, jejuniorum, navem reduserat, tamquam scopulo cuiquam inanis gloriæ superbiæque tumori allidens in ipso portu naufragium fecit: siquidem in oratione damnum pati, id vero est in portu naufragium facere. Non tamen id ex natura orationis, sed ex culpa voluntatis ejus evenit.

2. *Precationis modus quis.* — Vides ad salutem no-

bis orationem non sufficere, nisi simul ex legibus, quas tulit Christus, quæmus? Quas porro leges ille tulit? Ut pro inimicis oramus, tametsi multis molestiis nos affecerint. Ac nisi hoc præstemus, plane perimus: id quod ex Pharisei constat exemplo. Si enim iste cum non adversus inimicos orasset, verum inanis gloriæ cupiditati solum addictus fuisset, tantam pœnam sustinuit, quod supplicium illos manet, qui longos multosque sermones producunt adversus inimicos? Quid facis, mi homo? Adstas, ut veniam peccatorum postules, et animam iracundia repleas? Quando omnium mitissimos esse nos oportet, dum alloquimur Dominum, dum pro delictis oramus, misericordiam, clementiam, ac veniam implorantes, tum excandescimus, in feritatem devolvimur, et os nostrum felle complemus? Quo pacto, quæso, poterimus salutem adipisci, cum supplicium speciem præ nobis feramus, verba superborum efferamus, et in nos Dominum iritemus? Ingressus es, ut propria vulnera curares, non ut propinqui vulnera redderes acerbiora. Propitiationis tempus est, orationis tempus, ac gemitus, non iracundia: lacrymarum, non excandescitiæ: compunctionis, non indignationis. Cur confundis ordinem? cur tibi ipsi repugnas? cur ædificium tuum diruis? Hominem qui orat, ante alia omnia miti animo esse oportet, modesta mente, corde contrito: qui vero clamat adversus inimicos, numquam illud poterit obtinere: quippe qui sit iræ plenus, neque modestia possit mentem in officio continere.

Peccatorum meminisse recte factorum oblivisci oportet. Cur esset sterilis uxor Isaac; cur sterilis partus præcesserit. — Ne igitur adversus inimicos preces fundamus, sed neque recte factorum memores nostrorum simus, ne nobis id accidat, quod Phariseo. Nam quemadmodum peccatorum recordari bonum est, ita recte factorum bonum est oblivisci. Quam tandem ob causam? Quoniam recte factorum quidem memoria nos in superbiam erigit, peccatorum autem memoria mentem doctum atque humilem reddit: atque illa quidem negligentiores efficit, ista vero diligentiores nos reddit. Nam qui nihil esse boni arbitrantur, alacriores ad acquirenda bona sunt: qui vero multum sibi repositum quæstum existimant, his opibus confidentes non magnum studium præ se ferunt ad plura sibi deinceps comparanda.

3. *Noli ergo recte factorum meminisse, ut meminerit Morum Deus. Dic enim peccata tua primus, ut justificeris (Hesai. 43. 26)*, et rursus: *Iniquitatum tuarum non recordabor*, inquit: *at tu recordare (Ib. v. 25)*. Sed quam tandem ob causam publicanus tam cito exaudivit Deus, Isaac autem viginti annos orare permisit, eique pro uxore sua supplicare, ac tum demum justi precibus annuit? Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquie persolvendæ. Quam igitur ob causam id accidit? Ut ex iis quæ publicano evenerunt, Domini benignitatem cognoscas: ex iis autem, quæ Isaac evenerunt, patientiam servi cognoscas, qui tarde accepit, et precari non destitit; ut licet peccator sis, non desperes: licet justus sis, non efferaris.

Non est opus valentibus medico, sed male habentibus (Matth. 9. 12). Male habebat publicanus; propterea cito manum illi porrexit: *Isaac* autem robustior erat; propterea reliquit ipsum, ut patientiam ejus auget. Sed hæc quidem ex abundantia nobis sint dicta. Cur autem uxor sterilis esset, operæ pretium fuerit enarrare: ut, cum virginem videris factam esse matrem, credere non recuses: ut, cum dixerit tibi Judæus, Quo pacto peperit Maria? dicas illi, Quo pacto peperit Sarra, et Rebecca, et Rachel? Cum enim mirabile quidpiam magnumque fuerit eventurum, multæ præcurrunt figuræ. Et quemadmodum cum Imperator ingreditur, præcurrunt milites, ne subito ab imparatis excipiantur: ita cum insolitum futurum esset miraculum, præcedunt figuræ, ut nos prius exercitati ac dispositi non subito attoniti hæreamus, nec rei præter expectationem visæ territi novitatis obstupescamus. Hoc et in morte. Præcessit Jonas, et mentem nostram exercuit. Ut enim illum post tres dies cetus evomit, cum in eo proprium et conveniens non reperisset alimentum: proprium quippe conveniensque mortis alimentum est peccati natura: inde nata est, inde corroborata est, inde etiam alitur. Ut igitur in nobis, si quando lapidem deglutivimus imprudentes, tum quidem primum illum vis stomachi concoquere aggreditur: cum vero cibum mialne sibi proprium compererit, ubi diutius vim suam concoquendi illi applicuit, non illum corrumpit, sed virtutem suam perdit: unde nec priorem cibum potest continere, sed defessa cum ipso illum quoque non sine gravi dolore evomit: ita quoque in morte accidit. Lapidem angularem deglutivit, neque concoquere ipsum potuit; omnis ejus virtus elanguit: propterea cum ipso reliquum quem habebat cibum ejecit, dum hominum naturam simul evomit. Neque enim deinceps illam in finem poterit continere. Propterea steriles quoque præcesserunt, ut etiam partus fides fieret; vel potius non modo ut fides partus fieret; sed si exacte examinare velimus, ipsius etiam mortis figuram sterilitatem fuisse reperiemus.

4. Sed attendite: subtile namque est quod dicimus: quippe dicturi sumus quo pacto ad fidem resurrectionis nos uteri Sarra sterilitas quasi manu ducat. Quonam igitur pacto manus ducit? Quemadmodum illa cum esset mortua beneficio Dei suscitata est, et Isaaci corpus vivum germinavit: sic cum esset mortuus Christus, propria virtute resurrexit. Neque violentam esse nostram expositionem, audi qua ratione Paulus testetur. Cum enim de Abrahamo dixisset: *Non consideravit mortuam vulvam Sarrae, sed confortatus est fide dans gloriam Deo, plenissime sciens, quia quæcumque promissit, potens est et facere* (Rom. 4. 19-21): hoc est, efficere ut ex corporibus mortuis filius vivus enascatur: deinde ab illa fide, ut ad hanc nos deduceret, adiecit: *Non est scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi: sed et propter nos* (Rom. 4. 23. 24). Ad quid? *Quibus reputabitur*, inquit, *credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis*. Quod autem dicit, est ejusdem. Isaacum ex mortuis corporibus excitavit: sic

etiam Filium suum qui mortuus erat suscitavit. Viso alterius etiam rei symbolum fuisse sterilitatem cognoscere? Multitudinem fidelium paritura erat Ecclesia: ut igitur credere minime recusares quo pacto infecunda, infrugifera, sterilis peperisset, præcessit ea, quæ natura sterilis erat: quæ sterili voluntati viam præmuniret, et Sarra facta est Ecclesiae figura. Nam ut illa cum sterilis esset, peperit in senecta: sic et ista cum sterilis esset, novissimis temporibus peperit. Atque hoc verum esse, quo pacto Paulus testetur audi: *Nos autem sumus liberae filii* (Gal. 4. 31). Cum enim figura sit Ecclesiae Sarra, quæ libera est, idcirco addidit, nos liberae filios esse. Et rursus: *Itaque, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus* (Gal. 4. 28). Quid est hoc, *Promissionis*? Quemadmodum illum natura non peperit, sic neque nos natura peperit, sed gratia Dei. Et rursus: *Quæ autem sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra* (Gal. 4. 26), hæc est autem Ecclesia. *Accessistis enim ad Sion montem*, inquit, *et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem, et Ecclesiam primitivorum* (Hebr. 12. 22). Si ergo superna Jerusalem est Ecclesia, porro Jerusalem supernæ figura est Sarra, prout dixit, *Duæ sunt, una quidem in servitutem generans, quæ est Agar: quæ autem sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra* (Gal. 4. 24-26): manifestum est Jerusalem, quæ sursum est, figuram esse Sarram habita ratione partus ac sterilitatis.

5. Scio subtiliora esse quæ diximus: sed si attendamus, nihil eorum nos effugiet, quæ dicuntur. Ii ergo pleniores mysteriorum sunt dogmatumque sermones: sed si lubet accommodatiorem ad mores cum illis proferemus. Sterilis erat uxor, ut castitatem mariti cognoscas: quod nec illam expulerit, tametsi tam id lex nulla prohiberet, neque alteram ductam præter liberam introduxit: quod tamen faciunt multi quærendorum specie liberorum, ut luxuriam suam expleant, et has ejiciunt, illas introducunt: alii quoque pellices in eas armant, et infinitis pugnis ac rixis domos complent. At non ita justus ille: sed quietas erat data sibi a Deo uxore contentus, ac naturæ Dominum precabatur, ut naturæ vincula solveret, neque uxori exprobravit. Unde vero constat eum non exprobrasse? Ex ipsa Scriptura. Si exprobrasset, hoc quoque Scriptura dixisset, neque tacuisset: siquidem et ~~perclara~~ facinora, et vitia justorum commemorat, et hæc fugimus, ~~illa remanentur~~. Cum igitur apud filium ejus sturus ipsius Rachel lamentaretur, et illa objurgaret, expressit utrumque, nec celavit Scriptura. Cum enim dixisset: *Da mihi liberos: si autem non, moriar*: quid ille ait? *Numquid Deus ego, qui privavi te fructu ventris? Da mihi liberos* (Gen. 30. 1. 2). Mulieris postulatio, et a ratione aliena. Marito dicis, *Da mihi liberos*, et naturæ Dominum prætermittis? Idcirco et ille cum illam increpando respondiisset, ~~absurdam~~ ejus petitionem repressit, et a quo petendum esset edocuit. At non ita iste, neque tale quidquam ipse dixit, neque apud istum illa conquesta est aut lamentata.

Quid prædicta nos doceant. A beneficiis atque prestis-

μη ἀπογῶς, καὶ δίκαιος ἦς, μη ἐπαρθῆς. [357] *Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχυρότεροι ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.* Κακῶς εἶχεν ὁ τελώνης· διὰ τοῦτο ταχέως αὐτῷ ὤρεξε χεῖρα· ὁ δὲ Ἰσαὰκ ἰσχυρότερος ἦν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν εἶπεν, ἵνα αὐτοῦ τὴν ὑπομονὴν ἐπιτείνῃ. Ἄλλ' οὗτος μὲν ἐκ περιουσίας ἡμῖν ὁ λόγος εἰρησθῶ. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἡ γυνὴ στειρα ἦν, ἀναγκάζον εἰπεῖν, ἵν', ὅταν ἴδῃς Παρθένον μητέρα γινομένην, μὴ ἀπιστήσῃς· ἵν', ὅταν εἴπῃ σοι ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ Μαρία; εἴπῃς αὐτῷ, Πῶς ἔτεκεν ἡ Σάρρα, καὶ ἡ Ῥεβέκκα, καὶ ἡ Ῥαχήλ; Ὅταν γὰρ μέλλῃ τι θαυμαστὸν καὶ μέγα γίνεσθαι θαύμα, πολλοὶ προτρέχουσι τύποι. Καὶ καθάπερ βασιλέως εἰσιόντος, προτρέχουσι στρατιῶται, ὥστε μὴ ἄθρόον ἀπαρασκευάστως δέξασθαι τὸν βασιλέα· οὕτω καὶ θαύματος μέλλοντος γίνεσθαι παραδόξου, προτρέχουσι τύποι, ὥστε ἡμᾶς προμελετήσαντας μὴ καταπλαγῆναι ἄθρόον, μηδὲ ἐκστῆναι τῷ παραδόξῳ τοῦ γινομένου. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου. Προέδραμεν Ἰωνᾶς, καὶ ἐγύμνασεν ἡμῶν τὴν διάνοιαν. Καθάπερ γὰρ ἐκείνον μετὰ τρεῖς ἡμέρας· τὸ κῆτος ἡμεσεν α, οὐχ εὐρὸν ἐν αὐτῷ τὴν οικίαν τροφήν καὶ κατάλληλον· οικία γὰρ τροφή καὶ κατάλληλος θανάτου τῆς ἀμαρτίας ἢ φύσις· ἐντεῦθεν ἐτέθη, ἐντεῦθεν ἐρρίξωθη, ἐντεῦθεν κατῤεφέτα. Καθάπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν, ἐπειδὴν λίθον καταπίωμεν οὐκ εἰδότες, τότε μὲν πρῶτον ἐπιχειρεῖ πέψαι τοῦτον ἢ τοῦ στομάχου δύναμις· ἐπειδὴν δὲ εὐρῆ ἀλλοτριᾶν αὐτῷ οὖσαν τροφήν, ὁμιλήσασα ἐπὶ πλέον αὐτῷ τῇ πεπτικῇ δυνάμει, ἐκείνον μὲν οὐ διαφθείρει, τὴν δὲ ἑαυτῆς ἀπόλλυσιν ἰσχύ, ὅθεν οὐδὲ τὴν προτερῆν δύναμι ἀκατέγειν τροφήν, ἀλλὰ ἀτονήσασα κάκεινην αὐτῷ συνεζεμεῖ μετὰ πολλῆς τῆς ἰδύνης· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου γέγονε. Κατέπει τὸν λίθον τὸν ἀκρογωνιαῖον, καὶ οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν πέψαι· ἠσθένει αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις· διὰ τοῦτο μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν λοιπὴν, ἣν εἶχε, συνεξέβαλε τροφήν, τῶν ἀνθρώπων συνεξέμεσας τὴν φύσιν. Οὐδὲ γὰρ ταύτην κατασχεῖν δυνήσεται λοιπὸν εἰς τέλος. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ στειραὶ προέδραμον, ἵνα ὁ τόκος πιστωθῇ· μάλλον δὲ οὐχ ἵνα ὁ τόκος πιστωθῇ μόνον, ἀλλ' ἐὰν ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν, καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου τὴν στειρωσιν τύπον οὖσαν εὐρήσασμεν.

δ'. Ἀλλὰ προσέχετε· λεπτόν γὰρ τὸ ῥηθησόμενον· μέλλομεν γὰρ εἰπεῖν, πῶς πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἀναστάσεως ἡμᾶς ἡ μήτρα τῆς Σάρρας στειρωθεῖσα χειραγωγεῖ. Πῶς οὖν ἡμᾶς χειραγωγεῖ; Καθάπερ αὕτη νεκρὰ οὖσα ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἀνέστη, καὶ σῶμα ἐβλάστησε ζῶν τὸ τοῦ Ἰσαάκ· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς νεκρωθεὶς ἠγέρθη τῇ οικίᾳ δυνάμει. Καὶ ὅτι οὐ βεβίασται τὸ εἰρημένον, ἀκουσον αὐτοῦ καὶ Παύλου λέγοντος. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῆς Ἀδράμ, ὅτι *οὐκ ἐνενόησε εἶναι νεκρῶσιν τῆς μητέρας Σάρρας, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δούς δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι δ' ἐπήγγελται δυνατός ἐστι καὶ ποιήσει,* τοῦτ' ἐστίν, ἀπὸ τῶν νεκρῶν σωματῶν ζῶντα ποιῆσαι γεννηθῆναι ἰδόν· εἴτα ἀπ' ἐκείνης εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν πίστιν χειραγωγῶν ἐπήγαγεν· *οὐκ ἐγγράζη δι' ἐκείνον μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς.* Διὰ τί; *Οἱς μέλλει, φησὶ, λογίσεσθαι τοὺς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγγέλαντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν.* [358] Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὸν Ἰσαάκ ἀπὸ νεκρῶν σωματῶν ἤγειρεν· οὕτω καὶ τὸν Ἰῶν

ἀνέστησε, νεκρὸν γενόμενον. Βούλει καὶ ἑτέρου πράγματος μαθεῖν σύμβολον οὖσαν τὴν στειρωσιν; Ἡμελλεν ἡ Ἐκκλησία τὸ πλῆθος ἀποκοιῦσαι τῶν πιστῶν· ἵν' οὖν μὴ ἀπιστῆς, πῶς ἡ ἀγνος, ἡ ἀκαρπος, ἡ στειρα ἔτεκε, προέλαβεν ἡ φύσει στειρα, προδοποιοῦσα τῇ προσφῆσει στειρα, καὶ ἡ Σάρρα τῆς Ἐκκλησίας ἐγένετο τύπος. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνη στειρα οὖσα ἔτεκεν ἐν γήρᾳ, οὕτω καὶ αὕτη στειρα οὖσα ἔτεκεν ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἀκουσον Παύλου λέγοντος· *Ἡμεῖς δὲ τῆς ἐλευθερίας τέκνα ἐσμεν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Σάρρα τύπος ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐλευθέρα, διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, ὅτι *τῆς ἐλευθερίας τέκνα ἐσμεν.* Καὶ πάλιν· *Ἄρα, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμεν.* Τί ἐστίν, Ἐπαγγελίας; Ὅσπερ ἐκείνον οὐκ ἔτεκε φύσις, οὐδὲ ἡμᾶς ἔτεκεν, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν· *Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν* αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. *Προσεληλύθατε γὰρ Σιών ὄρει, φησὶ, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτόδικων.* Εἰ τοίνυν ἄνω Ἱερουσαλήμ ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ, τῆς δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ τύπος ἐστὶν ἡ Σάρρα, καθὼς εἶπεν, ὅτι *δύο εἰσι, μία μὲν εἰς δουλείαν γενήσασα, ἣτις ἐστὶν Ἄγαρ· ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν, εὐδελον δευτέρης ἄνω Ἱερουσαλήμ τύπος ἐστὶν ἡ Σάρρα κατὰ τὸν τόκον καὶ τὴν στειρωσιν.*

ε'. Οἶδα ὅτι λεπτότερα τὰ εἰρημένα· ἀλλ' ἐὰν λάβωμεν ^b, οὐδὲν ἡμᾶς παραδραμεῖται τῶν λεγομένων. Οὔτοι μὲν οὖν μουσικώτεροι καὶ δογματικώτεροι οἱ λόγοι· εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἠθικώτερον μετὰ τούτων ἐρῶ. Στειρα ἦν ἡ γυνὴ, ἵνα μάθῃς τοῦ ἀνδρὸς τὴν σωφροσύνην· ὅτι οὔτε ἐκείνην ἐξέβαλε, καίτοι οὐδενὸς τότε κωλύοντος νόμου, οὔτε ἑτέραν λαβῶν, τῇ ἐλευθερᾷ ἐπεισήγαγεν· εὐδὴ πολλοὶ ποιοῦσι προφάσεις παιδοποιίας, τὴν ἀσέβειαν τὴν ἑαυτῶν πληροῦντες, καὶ τὰς μὲν ἐκβάλλοντες, τὰς δὲ εἰσάγοντες· οἱ δὲ καὶ παλλακίδας ἐφοπλιζόντες, καὶ μυρῶν τὰς οικίας πληροῦντες πολέμων· Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος ὁ δίκαιος οὕτως, ἀλλ' ἔμενε στέργων τὴν κληρωθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ γυναῖκα, καὶ παρεκάλει τὸν τῆς φύσεως Δεσπότην διορθῶσαι τῆς φύσεως τὰ δεσμὰ, καὶ οὐκ ὠνείδισε τῇ γυναίκα. Καὶ πῶθεν, ὅτι οὐκ ὠνείδισεν; Ἐξ αὐτῆς τῆς Γραφῆς. Εἰ ὠνείδισεν, εἶπεν ἂν ἡ Γραφή καὶ τοῦτο, καὶ οὐκ ἐσιώπησε· καὶ γὰρ τὰ κατωρθώματα λέγει τῶν δικαίων, καὶ τὰ ἐλαττώματα, ἵνα τὰ μὲν φύγωμεν, τὰ δὲ ζηλώσωμεν. Ὅτε γούν ~~περὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἡ νύμφη ἡ Ῥαχήλ ἀπαυδῆρετο, κάκεινος ἐπέπληξεν, ἀμφοτέρα τέθεικε, καὶ οὐκ ἀπέκρυψεν ἡ Γραφή.~~ Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Δός μοι τέκνα, εἰ δὲ μὴ, ἀποθανοῦμαι, τί φησιν ἐκεῖνος; Μὴ Θεὸς ἐγώ, ὃς ἐστέρησέ σε καρποῦ κοιλίας; Δός μοι τέκνα.* Γυναικώδης ἡ αἰτησις καὶ ἀλόγιστος. Τῷ ἀνδρὶ λέγεις, *Δός μοι τέκνα*, παραδραμοῦσα τὸν τῆς φύσεως Δεσπότην; Διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος πληκτικώτερον ἀποκρινάμενος κατέστειλεν αὐτῆς τὴν ἀλογον [359] αἰτησιν, καὶ ἐδίδαξε κατὰ τίνος δεῖ αἰτεῖν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως, οὔτε αὐτὸς ^c οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, οὔτε ἐκείνη πρὸς τοῦτον ἀπαυδῆρετο καὶ ἐθρήνησεν.

Ἐντεῦθεν σωφροσύνην παιδευόμεθα καὶ πίστιν. Τὸ

^a Savil. in marg. hanc conjicit apodosin : οὕτω τὸ μῆμα τὸν Χριστόν. Cod. 748 textui nostro consonat. Ἰβρὸν autem dedit Savil.; Monf. et cod. 748 εὐρών. Edit.

^b Cod. 748 κάμωμεν.

^c Cod. 748 ἀλλ' οὐχ οὕτως οὔτε αὐτ., quae est conjectura Savillii.

μὲν γὰρ δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ, τὴν πίστιν αὐτοῦ δεικνύσι· τὸ δὲ μὴ ἐκβαλεῖν τὴν γυναῖκα, τὴν σωφροσύνην ἡμῖν καθίσταται φανεράν· ἔθ' δὲ μήτε ὀνειδίσαι, μήτε ἀπογνῶναι, καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν πολλὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν φιλοστοργίαν τὴν πρὸς τὴν γυναῖκα δὴλην ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ, καθάπερ πολλοὶ ποιοῦσι νῦν ἐν ταῖς τοιαύταις περιστάσεσιν εἰς μαγγανείας καὶ γοητείας καταφεύγοντες, τὰ περιττὰ ταῦτα καὶ ἀνόητα καὶ βλαβερά, καὶ ψυχὴν ἀπολλύοντα, ἐκείνος ἐποίησεν, ἀλλὰ ἅπαντα ταῦτα ἄρεις, καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων καταγελάσας, πρὸς τὴν τῆς φύσεως Δεσπότην τὸν δυνάμενον ταῦτα διορθοῦν μόνον ἀνέδραμεν.

ς'. Ἀκούσατε ταῦτα, ἄνδρες, παιδεύητε, γυναῖκες, μιμησώμεθα τὸν δίκαιον ἅπαντες. Μὴδὲν ἔστω γυναικὶ ἀνδρὸς τιμώτερον, μὴδὲν ἀνδρὶ γυναικὸς ποθεινότερον. Τοῦτο πάντων ἡμῶν συγκρατεῖ τὴν ζωὴν, τὸ ὁμοσεῖν γυναῖκα πρὸς ἄνδρα· τοῦτο συνεχίει τὸν κόσμον ἅπαντα. Καθάπερ γὰρ τοῦ θεμελίου σαλευθέντος, πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ καταφέρεται· οὕτω καὶ γάμων στασιαζόντων, ἅπας ὁ βίος ἡμῶν ἀνατρέπεται. Ὅρα γὰρ ὁ κόσμος ἐκ τῶν πόλεων συνέστηκεν, αἱ πόλεις ἐκ τῶν οἰκιῶν, αἱ οἰκίαι ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ἄν τούτων ἐπιείληθη πόλεμος μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, εἰς τὰς οἰκίας εἰσῆλθεν ὁ πόλεμος· τούτων δὲ τρωατομένοι, καὶ αἱ πόλεις ἀνάστατοι γίνονται· πόλεων δὲ στασιαζουσῶν, καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἀνάγκη παραχῆς ἐμπεπληθῆσαι, καὶ πολέμου, καὶ μάχης. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς πολλὴν ἐποίησε τοῦ πράγματός τούτου τὴν πρόνοιαν· διὰ τοῦτο οὐκ ἀφίηται ἐκβαλεῖν γυναῖκα, ἀλλ' ἢ ἐπὶ πορνείᾳ μόνον. Τί οὖν ἂν λάθορος ἦ, φησὶν, ἂν δαπανηρὰ καὶ πολυτελής, καὶ μυρία ἕτερα ἐλαττώματα ἔχη; Φέρε πάντα γενναίως, καὶ μὴ ἐκβάλῃς διὰ τὰ ἐλαττώματα, ἀλλὰ διόρθωσον τὰ ἐλαττώματα. Διὰ τοῦτο κεφαλῆς ἐπέχεις ἕωραν, ἵνα εἰδῆς θεραπεύειν τὸ σῶμα. Καὶ γὰρ τὸ φῶμα τὸ ἡμέτερον, κἂν μυρία ἔχη τραύματα, οὐκ ἀποκόμμεν τὴν κεφαλὴν. Μὴ τούτων μὴδὲ τὴν γυναῖκα ἀποτέμνης ἑαυτοῦ· ἐν τάξει γὰρ ἡμῖν ἐστὶ τοῦ σώματος ἡ γυνή. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν· *Οἱ ἄνδρες οὕτως ἀφελουσιν ἀγαπᾶν τὰς γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα*. Καὶ πρὸς τὰς γυναῖκας δὲ ὁ αὐτὸς νόμος ἡμῖν· ὡς τὴν ἑαυτῆς φίλει κεφαλὴν, ὡς γύναι· καὶ εἰ τιμᾶς, οὕτω τῆμα τὸν ἄνδρα· ἔθ' γὰρ εἰκὴ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ πράγματος ποιοῦμεθα λόγον. Οἶδα ἁπλῶν ἀγαθῶν αἰτίον ἐστὶ, τὸ γυναῖκα πρὸς ἄνδρα μὴ δεχοστατεῖν· οἶδα ὅσων κακῶν ἐστὶν ὑπόθεσις, ὅταν οὗτοι πρὸς ἑαυτοὺς διαστασιάζωσι. Τότε γὰρ οὐ πλοῦτος, οὐκ εὐπαιδίαι, οὐ πολυπαιδίαι, οὐκ ἀρχὴ καὶ δυναστεία, οὐ δόξα καὶ τιμὴ, οὐ τρυφή καὶ πολυτέλεια, οὐκ ἄλλη τις εὐπραγία δύναται ἂν εὐφραῖναι ποτε γυναῖκα ἢ ἄνδρα, ὅταν πρὸς ἀλλήλους ζυγομαχώσι.

ζ'. Τοῦτο δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων σπουδάζωμεν. Ἐλαττώματα ἔχει ἡ γυνή; Ποίησον ὅπερ ἐποίησεν [360] ὁ Ἰσαάκ· δεήθητι τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ οὗτος τῇ καρτερίᾳ τῆς εὐχῆς φύσεως ἔλυσε πῆρσιν, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς προαιρέσεως ἐλαττώματα διορθῶσαι δύνησώμεθα, τὸν Θεὸν συνεχῶς παρακαλοῦντες. Ἐάν ἴδῃ σε ὁ Θεὸς διὰ τὸν αὐτοῦ νόμον καρτεροῦντα, καὶ

φέροντα γενναίως τῆς γυναικὸς τὰ ἁμαρτήματα, συνεφέψεται σοι τῆς διδασκαλίας, καὶ μισθόν σοι δώσει τῆς ὑπομονῆς. *Τί γὰρ οἶδας, φησὶν, ἄρες, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; ἢ τί οἶδας, γύναι, εἰ τὴν ἄνδρα σώσεις;* Μὴ ἀποκάμῃς δὲ, φησὶ, μὴδὲ ἀπελπίσης. Συμβαίνει γὰρ αὐτὴν καὶ σωθῆναι· ἂν δὲ ἀδιόρθωτος μένη, σὺ τὸν μισθὸν οὐκ ἀπώλεσας τῆς ὑπομονῆς· ἐάν δὲ ἐκβάλῃς, ἐν πρώτων ἡμαρτες, τὸ παραδῆναι τὸν νόμον, καὶ μοιχὸς κρίνεσθαι παρὰ τῷ Θεῷ· Ὅς γὰρ ἂν ἐκβάλῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, φησὶ, *παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι*. Παλλάκις δὲ καὶ ἑτέραν χαλεπωτέραν ἐκείνης λαβῶν, τὴν μὲν ἁμαρτίαν εἰργάσω, ἀναπαύσεως δὲ οὐκ ἀπέλαυσας. Ἄν δὲ καὶ κρείσσου λάθῃς, οὐκ ἀφίησὶ σοι τὴν ἡδονὴν ἀκέραιον εἶναι τὴν ἐκ τῆς δευτέρας, διὰ τὴν ἀφῆσιν τῆς προτέρας, λογιζομένης σοι μοιχείας· μοιχεία γὰρ ἐστὶ τὸ τὴν προτέραν ἀφῆναι. Ὅταν οὖν ἴδῃς δυσκολίαν τινα συμπεσοῦσαν, ἢ ἐν τῷ γάμῳ, ἢ ἐν ἑτέρᾳ πραγμάτων καταστάσει, παρακάλει τὸν Θεόν· αὕτη γὰρ μόνη λύσις ἐστὶν ἀρίστη τῶν συμβαινόντων ἡμῖν δεινῶν. Καὶ γὰρ μέγα τῆς εὐχῆς τὸ ὄπλον ἐστὶ. Τοῦτο καὶ πολλῶν εἶπον, καὶ νῦν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι· κἂν ἁμαρτωλὸς ὑπάρχης, βλέπε πρὸς τὸν τελώνην τὸν μὴ ἀποτυχόντα, τὸν τοσαῦτα ἁμαρτήματα ἀπονιψάμενον. Βούλει μαθεῖν ὅσον ἐστὶν εὐχή; Οὐκ ἀνύει τοσοῦτον φίλια πρὸς Θεόν, ὅσον εὐχή. Καὶ οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος· οὐ γὰρ ἂν ἐτόλμησα τοσοῦτον πρᾶγμα ἀπὸ τῆς ἑμαυτοῦ γνῶμης ἀποφῆνασθαι· ἀκουσον ἐκ τῶν Γραφῶν πῶς, ὅσον ὡς ἔγυσε φίλια, ἔγυσε εὐχή. *Τίς ἐστὶν ἐξ ὁμῶν, φησὶν, ὃς ἔξει φίλον, καὶ ἐλθὼν εἰπῆ αὐτῷ· Ἐταίρε, χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους· κἀκεῖνος ἀποκριθεὶς ἔρεῖ αὐτῷ· Ἡ θύρα κέκλεισται, τὰ παιδία ἐπὶ τῆς κλίνης ἐστί· μὴ μοι κόπους ἄραρε. Λέγω γὰρ ὁμῖν, εἰ καὶ διὰ τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ μὴ δώσει αὐτῷ, διὰ δὲ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ δώσει αὐτῷ ὅσων ἂν χρήτῃ*. Ὅρᾳς πῶς, ὅσον οὐκ ἴσχυσε ἡ φίλια, τοῦτο ἴσχυσε ἡ προσεδρεία; Ἐπειδὴ γὰρ φίλος ἦν αὐτῶν, ἵνα μὴ νομίσης ὅτι διὰ τοῦτο ἔγυσε, εἶπεν· *Εἰ καὶ διὰ τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ μὴ δώσει αὐτῷ, διὰ δὲ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ δώσει αὐτῷ*. Εἰ καὶ ἡ φίλια μὴ ἐργάζεται, φησὶ, τοῦτο, ἀλλὰ ἡ προσεδρεία ἐργάζεται, ὅσον ἡ φίλια οὐκ ἴσχυσε. Καὶ ποῦ τοῦτο γέγονεν; Ἐπὶ τοῦ τελώνου. Οὐδὲ γὰρ ἦν τῷ Θεῷ φίλος ὁ τελώνης· ἀλλ' ἐγένετο φίλος· ὥστε κἂν ἐκλόρος ἦς, τῇ προσεδρείᾳ γενήτῃ φίλος. Ὅρα καὶ τὴν Συροφοίνισσαν, καὶ ἄκουσον τί φησι πρὸς αὐτήν· *Οὐκ ἐστὶ καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρίοις*. Καὶ πῶς ἐποίησεν αὐτό, εἰ μὴ ἐστὶ καλόν; Τῇ προσεδρείᾳ αὐτὸ ἐποίησεν ἡ γυνὴ καλόν· ἵνα μάθῃς, ὅτι ὧν οὐκ ἐσμὲν ἕξιοι, γινόμεθα ἕξιοι, διὰ τῆς προσεδρείας.

[361] η'. Ταῦτα εἶπον ἵνα μὴ λέγῃς ὅτι ἁμαρτωλὸς εἰμι, ἀπαρῆρσιαστός εἰμι, οὐκ ἔχω εὐχὴν. Ἐκεῖνος ἔχει παρῆρσιαν ὁ μὴ νομίζων ἔχειν παρῆρσιαν· ὡς ὁ νομίζων παρῆρσιαν ἔχειν, ἀπώλεσε τὴν παρῆρσιαν, καθάπερ ὁ Φαρισαῖος· ὁ δὲ νομίζων ἑαυτὸν ἀπεβριμμένον καὶ ἀπαρῆρσιαστον, οὗτος μάλιστα ἐπισκουσθήσεται, καθάπερ ὁ τελώνης. Ὅρα πῶς ἔχει παραδείγματα, τὴν Συροφοίνισσαν, τὸν τελώνην,

gria declinandum. *Conjuges se invicem diligant necesse est.*—Hinc castitatem docemur simul et fidem. Nam cum Deum precatur, fides ejus hoc indicat : cum vero nequaquam uxorem ejiciat, id ejus manifestam reddit castitatem : cum autem non exprobet, neque desperet, id patientiam ejus et animi moderationem, multamque modestiam et amorem erga uxorem ostendit. Neque enim, quemadmodum nunc multi faciunt, qui in ejusmodi ærumnis ad beneficia præstigiisque confugiunt, illa superflua, inotilia, noxia, animæque letifera ille fecit, sed ommissis omnibus his, cunctisque contemptis rebus humanis, ad naturæ Dominum, qui poterat his solus mederi, recurrit.

6. Audite hæc, mariti, discite, uxores, imitemur justum omnes. Nihil pluris faciat uxor, quam virum : nihil magis vir diligat, quam uxorem. Hoc omnium nostrum vitam tuetur, uxorem cum viro concordare : hoc mundum continet universum. Nam quemadmodum concusso fundamento totum corrui adificium : sic etiam cum dissidia inter conjuges oriuntur, tota vita nostra subvertitur. Vide namque : mundus ex urbibus constat, urbes ex domibus, ex viris ac uxoribus domus. Si igitur inter viros et uxores pugna consurgat, dum ista turbantur, etiam urbes evertuntur : quod si urbes turbentur, universum etiam orbem omnino necesse est tumultibus, bellis, pugnisque compleri. Propterea Deus istius rei maxime curam gerit ; propterea uxorem ejici non sinit, præterquam ob solam fornicationem. Quid igitur si contumeliosa sit, dicet aliquis, si profusa sit et sumptuosa, et innumeris aliis vitiis scateat? Patienter fer omnia, neque propter vitia ejice, verumtamen vitia corrige. Propterea tu capitis locum tenes, ut corpori scias mederi. Nam neque si corpus nostrum innumeris sit confossum vulneribus, illud a capite separamus. Ne igitur uxorem quoque separe a teipso : nobis enim corporis loco est uxor. Quam ob causam beatus etiam Paulus aiebat : *Viri diligere uxores sic debent, ut corpora sua (Ephes. 5. 28).* Et pro uxoribus eadem lex datur : sicut tuum caput amas et colis, uxor, ita virum tuum cole¹ : neque enim sine causa tantam istius rei rationem habemus. Scio quot bona conciliet istud, si nullum inter virum et uxorem dissidium oriatur : scio quot malorum occasiones pariat, si inter se contendant. Tunc enim non divitiæ, non felicitas quam boni afferunt liberi, non multitudo liberorum, non magistratus ac principatus, non gloria, non honor, non deliciae, non sumptus, non alia quævis felicitas uxorem exhilarare, vel virum poterit, si inter se rixentur.

7. *Uxor vitiosa toleranda est ; non licet uxorem repudiare et aliam ducere. Orationis vis.* — Huic potissimum rei præ cæteris omnibus studeamus. Vitiosa est uxor, fac quod Isaac fecit, Deum precare. Si enim ille precum assiduitate debilitatem solvit naturæ, multo magis nos, si assidue Deum oremus, poterimus vitia voluntatis corrigere. Si te Deus viderit studio suæ legis

¹ Hunc locum sic mutari posse censet Savilius, nempe, *ut ipsum caput tuum virum anu, o mulier, et si colis caput tuum, sic illum cole.*

observandæ tolerantæ patienterque ferre delicta uxoris, ad illam docendam te juvabit, ac patientiæ tibi mercedem rependet. *Unde enim scis, vir, inquit, si uxorem salvam facies? aut unde scis, uxor, si virum saluum facies (1 Cor. 7. 16)?* Noli autem animum despondere, noli desperare. Fieri enim potest ut ipsa quoque salva fiat : quod si se non corrigat, tu tamen patientiæ mercedem non amittes : sin autem ejeceris, illud unum primum peccasti, quod legem transgressus fueris, et adulter apud Deum judicaris : *Quicumque enim ejecerit uxorem suam, inquit, excepta fornicationis causa, facit eam mæchari (Matth. 5. 32).* Sæpenumero autem accepta difficiliori, peccatum admisisti, nec tamen ullam relaxationem aut quietem nactus es. Sin meliorem assumpseris, non permittitur tibi, ut sincera voluptate perfruaris ex secunda, ob dimissionem prioris, cum inde tibi adulterium imputetur : est enim adulterium priorem dimittere. Cum igitur aliquam videris oriri difficultatem vel in matrimonio, vel in aliquo alio rerum statu, Deum precare : hic solus optimus e malis emergendi modus. Magna quippe est orationis armatura. Hoc et sæpenumero dixi, et nunc dico, neque dicere cessabo : licet peccator sis, converte oculos tuos in publicanum qui repulsam non tulit, qui tam multis se peccatis expiavit. Visne intelligere quanta res sit oratio? Non tam valet amicitia apud Deum quam oratio. Neque meus est hic sermo : neque enim auderem tanti momenti rem ex mea sententia definire, audi et Scripturam, quod amicitia non perfecit, id ab oratione esse perfectum. *Quis ex vobis est, qui habebit amicum, et veniens dicit ei, Amice, commoda mihi tres panes : et ille respondens dicit illi, Ostium clausum est, pueri sunt in cubili : noli mihi molestus esse. Dico enim vobis, etsi quod amicus ejus sit, non dabit ei, propter importunitatem tamen ejus dabit ei quotquot habet necessarios (Luc. 11. 5-8).* Vides quo pacto quod non potuit amicitia, hoc assiduitas potuerit? Nam quoniam fuit amicus, qui petebat, ne propterea rem illum periculis censeret, dixit, *Etsi quod amicus ejus sit non dabit ei, propter importunitatem ejus dabit ei.* Licet id amicitia non præstet, inquit, assiduitas tamen præstabit id quod amicitia minime potuit. Et ubi tandem id accidit? In publicano. Neque enim erat amicus Deo publicanus, sed amicus est factus : itaque licet inimicus sis, assiduitate fiet amicus. Vide etiam Syrophœnissam, et audi quid illi dicat : *Non est bonum sumere panem filiorum, et dare canibus (Matth. 15. 26).* Cur igitur id fecit, si bonum non est? Assiduitate mulier id bonum effecit : ut discas nos quibus digni minime sumus, iis per assiduitatem dignos evadere.

8. Hæc ego dixi, ne dicas, Peccator sum, fiduciam non habeo, preces non habeo. Ille fiduciam habet, qui se non habere illam putat : sicut is qui se fiduciam habere putat, fiduciam amisit, quemadmodum Pharisæus : qui vero seipsum abjectum putat et fiducia destitutum, is maxime exaudietur, quemadmodum publicanus. Vide quam multa tibi exempla suppetant, Syrophœnissa, publicanus, latro in cruce, amicus in

parabola, qui tres panes petebat, quique non tam propter amicitiam, quam propter assiduitatem obtinuit. Horum unusquisque edixisset, Peccator sum, et pudore suffusus, et idcirco accedere non debeo, nihil promovisset. At quoniam illorum quisque non ad peccatorum suorum respexit magnitudinem, sed ad divitias benignitatis Dei (*Ephes.* 3. 16), confidens et audax fuit, et quamvis peccator præter dignitatem suam postulavit, et quæ voluit quisque perfecit. Hæc igitur omnia mente versemus, et assidue preces fundamus, vigiles, confidentes, bonæ spei pleni, multo cum studio. Quanto cum studio cæteri adversus inimicos preces fundunt, tanto cum studio nos pro inimicis et pro fratribus preces fundamus, et omnino

cuncta quæ in rem nostram fuerint obtinebimus. Benvolens enim est qui largitur, nec adeo nos desideramus accipere, ut desiderat ille largiri. Hæc igitur omnia cum sciamus, licet in infimum nequitie profundum simus devoluti, nesci quidem de salute nostra desperemus, sed bona etiam cum spe accedamus, nobisque persuadeamus omnino fore, ut quod petimus assequamur, si ex præscripto latorum ab ipso legum petamus. *Eum qui potest omnia facere superabundanter, quam petimus, aut intelligimus* (*Ephes.* 3. 20), Christum, omnium Regem, Deum nostrum decet omnis gloria, honor et adoratio, una cum Patre initii experte, ac sanctissimo vivificoque Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD

Hanc concionem post peractam lectionem Epistolæ ad Galatas Antiochiæ habuit Chrysostomus. Veritus enim ne tantilla, quæ hic apparet inter Petrum et Paulum Ecclesiæ, ait ille, columnas, dissensio, piorum animos interturbaret, longa locum illum oratione explanare nititur. Multis statim explicat, quanta hinc incommoda sequantur, si vere et objugandi animo, plurimis præsentibus, apostolorum coryphæum Paulus sit adortus. Hinc dum circa hunc locum sententias aperit, statimque refutat: quarum prior est, Petrum de quo hic agitur, non apostolorum principem, sed alium esse cognominem: altera veram statuit esse reprehensionem, sed simulate factam. Deinde vero suam profert ille opinionem: nempe apostolos Petrum et Paulum ad hanc hanc simulationem paratos meditadosque venisse; exque pacto et convento

CUM IN PRÆCEDENTI COLLECTA IN NOVA ECCLESIA CUM EPISCOPO CONVENTUM CELEBRASSET, HUNC SERMONEM HABUIT IN VETERI ECCLESIA IN HUNC LOCUM APOSTOLI: CUM VENISSET PETRUS ANTIOCHIAM, IN FACIEM EI RESTITI (*Gal.* 2. 11): ET OSTENDIT EA QUÆ TUM FIEBANT, NON A CONTRARIIS STUDIIS PROJECTA ESSE, VERUM EX PACTO CONVENTO ET PER DISPENSATIONEM (a).

1. Unum a vobis abfui diem, et perinde quasi anno integro separatus a vobis fuissem, ita tristis mæstusque permansi. Atque hæc vera esse, ex iis quæ vobis acciderunt, ipsi cognoscitis. Ut enim lactens puerulus a maternis avulsus uberibus¹, quocumque tandem abductus fuerit, crebro se huc illucque convertit, et matrem suam circumspicit: sic ego quoque procul a materno sinu translatus, crebro circumspiciebam, et undequaque sacrum vestrum hunc cõstum requirebam. Sed ea me res tamen satis consolabatur, quod dum amatissimo patri parerem,

id mihi accideret, et conceptam ex separatione mœrorem obedientiæ præmium abstergebat. Est enim hoc mihi vel quovis diademate illustrius, et corona gloriosius, ubique cum genitore peregrinari: hoc mihi ornatus est, et securitas: ornatus quidem, quod sic eum manciparim, et ad amorem meum pellexerim, ut nusquam sine fillo velit apparere: securitas autem, quod dum præsentem intuetur atque certantem, omnino suarum etiam precum auxilium nobis suppeditet. Et quemadmodum navem gubernatoris manus, clavus, et zephyri flatus ad portum secure deducunt: sic et hujus benevolentia, cum auxilio precum, melius quam zephyrus et gubernator ullus aut gubernaculum, orationem nostram dirigit. Me vero præteret

(a) Collata cum Mss. Regio 2543, et Colbertinis 970 et 1030.

¹ Unus Mss., a paterno sinu avulsus.

ἐν λησθῆν τὸν ἐπὶ σταυροῦ, τὸν ἐν τῇ παραβολῇ φίλον τὸν τοὺς τρεῖς ἄρτους αἰτοῦντα, καὶ οὐχ οὕτω διὰ τὴν φιλίαν, ὡς διὰ τὴν προσεδρείαν ἐπιτυχόντα. Τούτων ἕκαστος εἰ εἶπεν, ὅτι Ἄμαρτωλός εἰμι, ὅτι Κατησχυμμένος εἰμι, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ὀφείλω προσελθεῖν, οὐκ ἂν ἦνυσέ τι πλέον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἕκαστος τούτων οὐ πρὸς τὸ μέγεθος εἶδε τῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ πρὸς τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἐθάρρει, καὶ κατετόλμησε, καὶ ἀμαρτωλὸς ὢν ἤτειτο ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ἦνυσεν ἕκαστος ἄπερ ἠθέλησε. Ταῦτ' οὖν μνημονεύωμεν ἅπαντα καὶ φυλάττωμεν, καὶ εὐχόμεθα διηνεκῶς, μετὰ νήψεως, μετὰ τοῦ θαρρῆναι, μετὰ χρηστῶν ἐλπίδων, μετὰ σπουδῆς πολλῆς. Μεθ' ὅσης ἑτεροι σπουδῆς κατεύχονται τῶν ἐχθρῶν, μετὰ τσαύτης

ἡμεῖς σπουδῆς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑαυτῶν ἀδελφῶν εὐξώμεθα, καὶ πάντως ἐπιτευξόμεθα τῶν συμφερόντων ἁπάντων. Φιλάνθρωπος γὰρ ὁ διδούς, καὶ οὐχ οὕτως ἡμεῖς ἐπιποθοῦμεν λαβεῖν, ὡς ἐκείνος ἐπιποθεῖ δοῦναι. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα εἰδότες, καὶ εἰς ἕσχατον κακίας πυθμένα κατενεχθῶμεν, μηδὲ οὕτως ἀπογνώμεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ἀλλὰ μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος πρόσχωμεν, πείσαντες ἑαυτοὺς ὅτι πάντως ληφόμεθα ἄπερ αἰτοῦμεν, ἂν κατὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ κειμένους νόμους αἰτῶμεν. *Τῷ δυναμένῳ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐπαρισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ σοῦμεν*, Χριστῷ τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ ἡμῶν πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN FACIEM EI RESTITI.

Inter ambos inito, cum se a gentibus segregasse Petrum, ne in Judæorum offensionem incurreret, tum Paulum ei in faciem restitisse, illo non reluctantem, quia amborum ea mens erat, ut legis jugum gentibus non imponeretur. Cæterum Chrysostomi opinio, quæ ab Origene manasse creditur, ab Hieronymo primum propugnata, ab Augustino refutata est, asserente veram nec simulatam fuisse Pauli reprehensionem, ita ut ejus argumentis cederet vel ipse Hieronymus. Non desunt tamen, qui priorem sententiam, quæ Petrum ab apostolo alium asserit, nec qui posteriorem a Chrysostomo propugnatam hodieque defendunt.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

[362] *Τῇ προτέρᾳ συνάξει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καινῇ συναχθεὶς μετὰ τοῦ ἐπισκόπου, ταύτην ἐν τῇ παλαιᾷ εἶπεν εἰς τὴν περικοπήν τοῦ Ἀποστόλου: «Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην·» καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀντίστασις ἦν, ἀλλ' οἰκονομία τὰ γινόμενα.*

α. Μίαν ὡμῶν ἀπελείφθη ἡμέραν, καὶ ὡς ἑαυτὸν ὀλόκληρον ὡμῶν χωρίσθη, οὕτως ἀσφάλων καὶ ἀλδῶν διετέθεινον. Καθ' ὅτι ἀληθῆ ταῦτα, ἵστε ἐξ ὧν καὶ ὑμεῖς ἐπάθετε. Καθ' ὅτι γὰρ παῖς ὑπομάζιος τῆς μητρικῆς θηλῆς ἀποσπασθεὶς, ὅπουπερ ἂν ἀπενεχθῆ, πυκνὰ περιστρέφεται, περιδλεπόμενος τὴν ἑαυτοῦ μητέρα· οὕτω δὴ καγὼ τῶν κόλπων τῶν μητρικῶν ἀπενεχθεὶς ἂ πορρωτέρω, πυκνὰ περισκόπου, πανταχοῦ τὴν ἀγίαν ὡμῶν ἐπιζητῶν σύνοδον. Πλὴν ἀλλ' εἶχον ἱκανὴν τούτων παραμυθίαν, τῷ πατρὶ φιλοστόργῳ κειθόμενος ταῦτα πάσχειν, καὶ ὁ τῆς ὑπακοῆς μισθὸς τὴν ἀκρίδιαν τὴν ἐπὶ τῷ ξενισμῷ γινόμενῃ ἀπέργε. Τοῦτο γὰρ ἐμοὶ καὶ διαδήματος παν-

α. Cuius mss. 748 τῶν πατρικῶν ἀπενεχθεὶς.

ταχοῦ μετὰ τοῦ γεγεννηκότος περιάγεσθαι· τοῦτο ἐμοὶ καὶ κόσμος, καὶ ἀσφάλεια· κόσμος μὲν, ὅτι οὕτως αὐτὸν ἐχειρωσάμην, καὶ πρὸς τὸν ἔρωτα ἐπεσπασάμην τὸν ἐμὸν, ὡς μηδαμῶ μηδέποτε ἀνέχεσθαι χωρὶς τοῦ παιδὸς φαίνεσθαι· ἀσφάλεια δὲ, ὅτι παρῶν καὶ ἀγωνιζόμενον βλέπων, πάντως καὶ τὴν παρὰ τῶν εὐχῶν συμμαχίαν ἡμῖν παρέξει. Καὶ καθ' ὅπερ πλοῖον κυβερνητῶν χεῖρες, καὶ οἰακας, καὶ ζεφύρου πνοαὶ μετὰ ἀσφαλείας εἰς λιμένα παραπέμπουσιν· οὕτω δὴ καὶ ἡ εὐνοία τούτου, καὶ ἡ ἀγάπη, καὶ ἡ τῶν εὐχῶν βοήθεια, καὶ ζεφύρου καὶ κυβερνήτου κρείττον καὶ τῶν οἰάκων ἂ κατευθύνει τὸν λόγον ἡμῶν. Ἐμὲ δὲ πρὸς τούτοις κάκεῖνο παρεμυθεῖτο, τὸ λαμ-

β. Duo mss. κυβερνήτου χειρῶν καὶ οἰάκων. Ταχύτερον addit 748.

πρὸς ὑμᾶς ἀπολαύσαι τότε τραπέζης, καὶ φιλοτιμον καὶ πολυτελῆ τὸν ἐστιάτορα σῆν. Ἐγνωμεν δὲ τοῦτο οὐκ ἐξ ἀκοῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πείρας. Καὶ γὰρ ἦσαν οἱ διακομιζόμενοι ἡμῖν τὰ εἰρημμένα, καὶ ἀπὸ τῶν λειψάνων ὀλοήθηρον τὴν εὐωχίαν ἐστοχασάμεθα. Ἐπῆνεσα μὲν οὖν τὸν ἐστιάσαντα, καὶ θαύμασα τῆς πολυτελείας καὶ τοῦ πλοῦτου· ἐμακάρισα δὲ καὶ ὑμᾶς τῆς ἐννοίας, καὶ τῆς ἀκριβείας, ὅτι μετὰ τοσαύτης φυλακῆς τὰ εἰρημμένα κατέχετε, ὡς καὶ ἐτέρω διακομισαί. Ἐπὶ τούτῳ καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην προθύμως διαλεγόμεθα. [363] Ὁ γὰρ καταβάλλων ἐνταῦθα τὰ σπέρματα, οὐ ῥίπτει αὐτὰ παρὰ τῆς ὁδοῦ, οὐδὲ εἰς τὰς ἀκάνθας ἐκχεῖ, οὐδὲ ἐπὶ τὴν πέτραν σπείρει· οὕτω λιπαρὰ καὶ βαθύγειος ὑμῶν ἐστὶν ἡ ἀρετή, καὶ πάντα εἰς τοὺς οἰκείους δεχομένη κόλπους, κολυπασιάζει τὰ σπέρματα.

Ἄλλ' εἴπερ ποτὲ προθυμῶν μοι παρέσχετε καὶ πολλὴν σπουδὴν ἐπὶ τῆν ἄκρῃσιν, ὥσπερ οὖν αἰεὶ παρεσχέκατε, ταύτην αἰτῶ καὶ τήμερον ἐμοὶ δοῦναι τὴν χάριν. Οὐδὲ μὲν ὑπὲρ τῶν τυχόντων ἡμῖν ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλ' ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων. Διόπερ ὀφθαλμῶν δέομαι πανταχόθεν ὀξὺ βλέπόντων, διανοίας διεγερμένης, διανοητικῆς φρονήματος, συντεταμένων λογισμῶν, ψυχῆς ἀγρύπνου καὶ ἐρηγορίας. Καὶ γὰρ ἠκούσατε τοῦ ἀναγνώσματος πάντες τοῦ ἀποστολικοῦ· καὶ εἴ τις ὀξέως προσέσχε τοῖς ἀναγνωσθεῖσιν, οἶδεν ὅτι μεγάλοι ἡμῖν ἀγῶνες καὶ ἰδρωτὲς πρόκεινται τήμερον. Ὅτε γὰρ ἦλθε Πέτρος, φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην.

β'. Ἄρα οὖν οὐ θοροθεῖ ἕκαστον τῶν ἀκουόντων τοῦτο, ὅτι Παῦλος ἀντέστη τῷ Πέτρῳ, ὅτι οἱ στυλοὶ τῆς Ἐκκλησίας συγκρούονται κατ' ἀλλήλους προσπίπτουσι; Στυλοὶ γὰρ ὄντως εἰσὶν οὗτοι, τὴν ὄροφὴν τῆς πίστεως ἀνέχοντες καὶ διαδοσάζοντες, καὶ στυλοὶ, καὶ πρόβολοι, καὶ ὀφθαλμοὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πηγαὶ τῶν αγαθῶν, καὶ θησαυροὶ, καὶ λιμένες, καὶ πᾶν ὅπερ ἂν εἴποι τις, οὐδὲ πῶ τῆς ἀξίας αὐτῶν ἐφίξετα· ἀλλ' ὅσπερ ἂν ἦ μέγιστα αὐτῶν τὰ ἐγκώμια, τοσοῦτω πλείων ἡμῖν ὁ ἀγῶν. Διανάστητε τοίνυν ὑπὲρ πατέρων γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ὁ λόγος, ὥστε ἀποκρούσασθαι τὰ κατ' ἐκείων φερόμενα ἐγκλήματα παρὰ τῶν ἔξωθεν, καὶ τῶν τῆς πίστεως ἀποστρεφόντων. Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία τῆς καταγνώσεως· Πρὸ τοῦ γὰρ εἰπεῖν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθαι· ὅτι δὲ ἦλθον, ὑπέστειλε καὶ ἀφώριξεν ἑαυτὸν, φοβοῦμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. Καὶ συνανεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι· ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. Ἄλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. Καὶ ἂν λέγει, ὅτι κατὰ πρόσωπον· καὶ ἐνταῦθα, ἔμπροσθεν πάντων. Παρατηρεῖτε τοῦτο, τὸ εἰπεῖν, ἔμπροσθεν πάντων. Εἰ σὺ, Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐχὶ Ἰουδαϊκῶς, τί καὶ τὰ ἐθνη ἀναγκάζεις ἰουδαΐζειν; Τάχα ἐπῆνεσα τὸν Παῦλον

• Omnes Mss. ὡς καὶ ἐτέρωθι διακομισαί. Editi ὡς καὶ ἐτέρωθι διακομισαί.

• Αἱ σπουδὴν περὶ τὴν.

τῆς παρῆσθας, ὅτι οὐκ ἠδέσθη τὸ ἀξίωμα τοῦ προσώπου, διὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου οὐκ ἠρυθρίασε τοὺς παρόντας. Ἄλλ' εἰ καὶ Παῦλος ἐγκαθήμενος τοῦτο, ἡμετέρα δὲ αἰσχύνη γίνεταί. Ἐγὼ γὰρ, εἰ Παῦλος καλῶς ἐποίησεν; Ἄλλ' ὁ Πέτρος κακῶς, εἰ γε οὐκ ὀρθοπόδει. Τί οὖν ἐμοὶ τὸ ὄφελος, ὅταν τῆς συνωρίδος θάτερος ἵππος χωλεύη; Οὐ γὰρ πρὸς Παῦλον μοι νῦν ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἔξωθεν. Διὰ τοῦτο καὶ παρακαλῶ προσέχειν. Καὶ γὰρ αὖτις τὴν κατηγορίαν, καὶ μείζονα ποιῶ, ἵνα ἐπιτείνω ὑμῶν τὴν σπουδὴν. Ὁ γὰρ ἀγωνιῶν νῆφει, καὶ ὁ δεδοικὼς ὑπὲρ πατρὸς, προσέχει· ὁ ἀκούων τῆς κατηγορίας, ἐπιθυμεῖ δεῖξασθαι τὴν ἀπολογίαν. Ἄν τοίνυν [364] ἀρξώμαι αὖτις τὴν κατηγορίαν, μὴ ἀπὸ γνώμης τῆς ἐμῆς νομίσητε εἶναι τὰ λεγόμενα. Βαθύνω γὰρ ὑμῶν τὴν λόγῳ τὴν διάνοιαν, διασκάπτω τὸν νοῦν, ἵνα ἐν τῷ βάθει τὰ νοήματα καταθέμενος, ἄσυχον αὐτῶν ἐργάσασμαι τὴν φυλακὴν. Ἀλλὰ καὶ τῆς πάλαι ὑμῶν ἐγκώμιον τὰ ῥηθησόμενα. Αὕτη γὰρ τὸν ἀγῶνα ἐδέξατο, αὕτη τὴν μάχην, μάλλον δὲ οὐ τὴν μάχην, ἀλλὰ τὴν δοκοῦσαν μὲν εἶναι μάχην, πάσης δὲ εἰρήνης γενομένην χρησιμωτέραν. Οὐ γὰρ οὕτως ἡμῶν τὰ μέλη πρὸς ἄλληλα συνέσφιγγεται ταῖς τῶν κεύρων περιβολαῖς, ὡς οἱ ἀπόστολοι πρὸς ἀλλήλους ἦσαν συνδεμένοι τοῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς.

γ'. Ἐπῆνεσα τὸν Παῦλον; Ἀκούσατε τοίνυν πῶς κατηγορία ἐστὶ Παύλου τὰ εἰρημμένα, ἂν μὴ τὸν ἐναποκακρυμμένον τοῖς ῥήμασι θηρεύσωμεν νοῦν. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ἐπιτίμησας Πέτρῳ, ὅτι εἶδες οὐκ ὀρθοποδοῦντα πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου; Καλῶς. Τίνος οὖν ἕνεκεν κατὰ πρόσωπον; τίνος ἕνεκεν ἔμπροσθεν πάντων; οὐκ εἶδει ἀμάρτυρον γίνεσθαι τὸν ἐλεγχον; Σὺ δὲ πῶς δημοσιεύεις τὸ δικαστήριον, καὶ πολλοὺς τῆς κατηγορίας μάρτυρας ποιεῖς; καὶ τίς οὐκ ἂν εἴποι, ὅτι ἐξ ἀπεχθείας τοῦτο ποιεῖς, καὶ φθόνου, καὶ φιλονεικίας; οὐ σὺ ἦσθα ὁ λέγων, Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής; Τί δὲ ἐστὶ, τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής; Συγκαταβαίνων καὶ περιστέλλων αὐτῶν τὰ τραύματα, φησὶ, καὶ οὐκ ἀφίεις εἰς ἀναίσχυντιαν ἐκπεσῖν. Εἶτα περὶ τοὺς μαθητὰς οὕτω κηδεμῶν καὶ φιλόανθρωπος ὢν, περὶ τὸν συναπτόμενον ἀπάνθρωπος ἐγένου; Οὐκ ἠκούσας τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, Ὅταν ἀμάτην ὁ ἀδελφός σου, ὑπάγε, ἐλεγεῖν αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου; Σὺ δὲ καὶ δημοσίᾳ ἐλέγχεις, καὶ μέγα φρονεῖς ἐπὶ τῷ πράγματι. Ὅτε γὰρ ἦλθε Πέτρος, φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην. Καὶ οὐκ ἐλέγχει δημοσίᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ καθάπερ ἐν στήλῃ, τοῖς γράμμασι τὴν μάχην ἐγγράξας, ἀθάνατον ποιεῖς τὴν μνήμην· ἵνα μὴ οἱ τότε παρόντες μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ τὴν οἰκουμένην οἰκούντες ἄνθρωποι μάθωσι διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ γεγονέναι. Οὕτω σοὶ ἐποίησαν οἱ ἀπόστολοι ἐν Ἱερουσαλήμοις, ὅτε ἀνῆλθες διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀναθεῖσαι αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον; Οὐ σὺ λέγεις, ὅτι διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀνέβην, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι εἶναι; Τί οὖν; βουλόμενόν σε κατ' ἰδίαν ἀναθεῖσαι, ἐκώλυσαν καὶ εἰς μέσον ἤγαγον, καὶ δηλονότι ἅπασιν ἐποίησαν; Οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν. Εἶτα σὺ μὲν κατ' ἰδίαν ἀνατίθης, καὶ οὐδεὶς ἀντιλέγει· τὸν δὲ ἀπόστολον ἐκπομπεύεις; Ἄρα οὖν ἐκεῖ μόνον ταύτης ἀπῆλυσας τῆς ἐννοίας;

consolabatur etiam illud, quod vos epipara tum mensa frueremini, ac liberalem et sumptuosum convivatorem nacti essetis. Porro id non sando tantum audivimus, sed ipso nobis experimento compertum est. Fuere quippe, qui ea quæ dicebantur, cuncta referabant, et ex reliquis de toto convivio conjecturam fecimus. Itaque convivatorem quidem laudavi, ejusque magnificentiam ac divitias commendavi: sed et vos propter hanc benevolentiam beatos prædicavi, et propter diligentiam, quod tam accurate quæ dicta sunt memoria teneatis, ut etiam ad alios transferre possitis. Propterea nos quoque apud caritatem vestram perlubenter disserimus. Nam qui sua committit huic loco semina, non ea secus viam projicit, nec in spinas effundit, neque supra petram seminat: ita pinguis et fertilis est ager vester, et omnia quæ suo sinu exceperit multiplicantur ab eo semina.

Attentione auditorum excitata, perpendit agendi rationem Pauli Petrum vituperantis. — Verumtamen si umquam summam alacritatem animi, summumque studium audiendo concionem exhibuistis, sicut semper exhibuistis, hanc et hodierno die mihi peto gratiam concedi. Neque enim de rebus vulgaribus nobis est agendum, sed de iis quæ magni sunt momenti. Quocirca mihi perspicacibus opus est oculis, excitata mente, ac sensibus erectis, attenta cogitatione, animo insomni ac vigilantissimo. Audivistis enim omnes apostolicam lectionem: et si quis diligenter attendit ad ea quæ lecta sunt, magna nobis certamina laboresque nobis hodierno die propositos esse cognovit. *Cum enim venisset, inquit, Petrus Antiochiam, in faciem ei restitit (Gal. 2. 11).*

2. Numquid unumquemque vestrum hoc conturbat, dum audit Petro restituisse Paulum: columnas scilicet Ecclesiæ inter se collidi, atque in se invicem incurrere? Siquidem vere columnæ sunt isti, qui fidei toctum sustinent et gestant, et columnæ et propugnacula, et Ecclesiæ corporis oculi, et bonorum fontes ac thesauri, et portus, et quodcumque dixerit quispiam, necdum tamen eorum dignitatem æquabit: sed quanto majores erunt laudes, tanto majora nobis objecta erunt certamina. Attendite igitur: pro patribus enim nobis dicendum est, ut conjecta in eos a profanis et a fidei hostibus crimina refellamus. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restitit, quia reprehensibilis erat (Gal. 2. 11-14).* Deinde additur causa reprehensionis: *Prius enim, quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahabat et segregabat se, timens eos, qui ex circumcisione erant. Et simulationi ejus consenserunt cæteri Judæi, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem evangelii, dixi Petro coram omnibus.* Et supra dicit, *In faciem, et hoc loco, Coram omnibus.* Notate istud quod dixit: *Coram omnibus.* Si tu cum Judæus sis, gentiliter vivis, et non Judaice, quomodo gentes cogis Judaizare? Fortasse Paulum ob loquendi libertatem laudastis, quod personæ dignitatem non reveritus, propter evangelii

veritatem præsertim non erubuerit. At licet ea sit laus Pauli, nostrum in deducus illud cedit. Quid enim refert quod recte Paulus gesserit? At male gessit Petrus, siquidem non recte ambulabat. Quid ergo mihi prodest, quando alter ex biga equus claudicat? Neque enim mihi cum Paulo res est, sed cum profanis. Idcirco etiam obsecro, ut attendatis. Etenim accusationem augeo, gravioremque reddo, ut studium vestrum excitem. Qui enim in certamine versatur, vigilat, et qui pro patre metuit, est attentus: qui accusationem audit, optat excipere defensionem. Si ergo incipiam accusationem augeo, ne ex animi mei sententia verba illa proferri censeatis. Profunde quippe mentem excavo, et altius in animo sulcos ago, ut profundius jactæ sententiæ tenacius hæreant, et fidei memoria teneantur. Sed et in laudem urbis vestræ (a) cedunt quæ dicuntur. Illa quippe certamen exceperit, illa pugnam: imo vero non pugnam, sed quæ videbatur esse pugna, cæterum pace quavis utilior exstitit. Non enim ita membra nostra nervorum amplexibus inter se junguntur, ut apostoli caritatis erant inter se vinculis copulati.

3. Laudastis Paulum? Audite ergo quo pacto ad accusationem tendat Pauli, quæ dicta sunt, nisi unam aliquem in verbis absconditum sensum observemus. Quid ais, o Paulus? Increpasti Petrum, cum illum videres ad veritatem evangelii non recte incedere? Bene habet. Cur igitur *In faciem?* cur *Coram omnibus?* Nonne remota arbitris fieri reprehensionem oportuit? At tu quomodo publice judicium instituis, et multos accusationis testes reddis? Quis non dicet odio impellente hoc a te fieri, vel ex invidia vel studio contentionis? Nonne tu es ille, qui dicebas, *Factus sum infirmis ut infirmus (1. Cor. 9. 22)?* Quid porro est, *Infirmus ut infirmus?* Condescendens, et occultans illorum vulnera, inquit, neque permitteus, ut in impudentiam prolaberentur. Ergone qui erga discipulos adeo sollicitus fuisti et benignus, erga coapostolum crudelis evasisti? Non audiisti Christum dicentem, *Cum peccaverit frater tuus, vade, corripere eum inter te et ipsum solum (Matth. 18. 15)?* At tu et publice corripis, et re perpetrata gloriaris. *Cum enim venisset Petrus, inquit, Antiochiam, in faciem ei restitit.* Neque publice tantum corripis, sed etiam velut in columna quadam literis exaratis pugnam illam insculpis, ad memoriam facti sempiternam: ut non illi tantum qui aderant, sed et omnes qui orbem terrarum incolunt homines, ex epistola rem illam cognoscant. Siccine tecum egerunt apostoli Jerosolymis, cum post annos quatuordecim ascendisti, ut evangelium cum illis conferres? Nonne tu dicis, *Post annos quatuordecim ascendi, et contuli cum eis evangelium, seorsum vero cum iis qui videbantur aliquid esse (Gal. 2. 1. 2)?* Quid igitur? Num seorsum conferre te volentem prohibuerunt, et in medium adduxerunt, atque omnibus prodiderunt? Dici non potest. Jam tu igitur seorsum confers, nec ullus contradicit: tu vero apostolum palam traducis? An vero tantum illie benevolentiam

(a) Antiochiæ habita est hæc oratio.

illorum expertus es? Ac non tum etiam, cum tot adessent millia Judæorum, nonne eadem erga te usi sunt sapientia? nonne te securum assumpto tibi dixerunt, *Vides frater, quot millia sunt Judæorum, qui conveniunt, et hi omnes amulatores sunt legis, et audierunt de te, quia discessionem doceas a lege. Quid ergo est? Fac quod tibi dicimus. Sunt inter nos viri votum habentes super se: his assumptis radere cum illis, et sanctifica te cum illis, ut discant, quia quæ de te audierunt, falsa sunt* (Act. 21. 20.-24). Vide ut existimationi tuæ parcant? ut te dispensationis illius sub larva occultent, et sacrificio ac sanctificationibus te obtegant? Cur non eandem tu quoque sollicitudinem exhibes?

4. Enimvero si vere pugna esset res ista et contentio, his accusationibus locus esset: jam vero certum est non esse pugnam, sed videri quidem, magnam vero Pauli et Petri sapientiam, et inter ipsos mutuam benevolentiam præ se ferre. Interim tamen hanc, quæ talis videtur esse, accusationem audiamus. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti. Quam ob causam? Quia reprehensibilis erat. Quodnam autem genus est reprehensionis? Prius enim, quam venissent quidam a Jacobo, cum genibus edebat: cum autem venissent, subtrahabat et segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant. Quid ais? Timidus Petrus, et parum strenuus? Annon idcirco Petrus est appellatus, quod immobilem haberet fidem? Quid agis, mi homo? Reverera nomen, quod discipulo imposuit Dominus. Timidus Petrus et parum strenuus? Et quis hoc ab ullo sine affirmari? Non hæc de illo testari potest Jerosolyma, primumque illud theatrum, et Ecclesia, in quam primus prosiliit, et beatam illam vocem primus emisit ac dixit: *Hunc Jesum Deus suscitavit, solutis doloribus inferni* (Act. 2. 24). Et rursus, *Non enim David ascendit in cælum. Dicit autem ipse, inquit, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Ib. v. 34, 35.)*

Petri constantia in Christo predicando; Petrus aliis apostolis fiducia antecellit. — An ergo timidus est iste ac parum strenuus, qui tanto motu, tantisque periculis impendentibus, tanta cum fiducia ad illos sanguine pastos canes, ardentem adhuc spirantes est ingressus, ac dixit eum, qui ab ipsis fuerat crucifixus, et resurrexisse a mortuis, et in cælo versari, ad Patris dexteram sedere, ac multis inimicis inimicos suos obruere? Non tu illum potius, quæso, miraris, et in cælum effers, quod os diducere, quod labra aperire, quod stare, quod comparere solus cum illis potuerit, qui eum crucifixerant? Quis enim sermo, quæ mens fiduciam, quam illo die præ se tulit, ac loquendi libertatem exprimere poterit? Nulla omnino. Si enim ante passionem conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret (Joan. 9. 22): post passionem et sepulturam audientes eum, non qui Christum confiteretur solum, sed et totam simul dispensationem summam constantiam prædicaret, quo pacto non dilacerarunt, et membratim concisum diviserunt cum

omnes, qui primus ipsorum furori ausus fuerat resistere?

5. Hoc enim demum est eximium, non quod fuerit Christum confessus, sed quod ante cæteros omnes, cum illi furerent adhuc cæde tumefacti, confidenter confessus fuerit. Ut igitur in bello atque acie, cohorte communita, illum præcipue laudamus, qui ante cæteros prosiluerit, ejusque frontem perruperit (non enim hujus tantum rei, sed et omnium, quæ cæteri patrarint, præclarorum facinorum causam præbuisse dicetur, qui initii et ingressus auctor fuerit): sic nimirum et de Petro reputare oportet, cum primus ingressus sit, et frontem Judæicæ cohortis perruperit, ac prolixam illam concionem habuerit, pari ratione viam cæteris apostolis aperuisse dicendus est. Quamvis Joannes, quamvis Jacobus, quamvis Paulus, quamvis alius quisvis deinde facinus aliquod egregium ediderit, hic omnibus antecellit, qui viam cæteris sua fiducia stravit, et ingressum aperuit, illisque concessit, ut tamquam flumen, quod magno cum undarum impetu ferretur, confidenter intrarent, et eos qui adversarentur secum traherent, eorum vero qui benevole audirent, animas perpetuo rigarent. An igitur ille post crucem talis fuit? nonne ante crucem cunctis fuit ardentior? nonne os fuit apostolorum? nonne silentibus cunctis ipse loquebatur? *Quem me dicunt homines esse Filium hominis* (Matth. 16. 13)? ait Christus; et alii quidem Heliam dicebant, alii vero Jeremiam, alii vero unum ex prophetis. *Vos vero, quem me esse dicitis* (Ibid. v. 16)? inquit. Tum respondens Petrus, dixit: *Tu es Christus Filius Dei vivi. Vos, dixit, et pro omnibus ipse loquutus est. Nam quem admodum pro toto corpore os loquitur, sic apostolorum lingua erat Petrus, et pro omnibus ipse respondit. An igitur hic tantum fuit talis, alibi vero de hoc studio remittit? Nequaquam: sed per omnia, et in omnibus eundem ardorem ostendit. Cum enim Christus dixisset, Tradent Filium hominis, et flagellabunt, et crucifigent* (Marc. 10. 33. 34), ait ipse, *Propitius tibi, esto, Domine: non erit tibi hoc* (Matth. 16. 21). Non enim hoc nobis expendendum est, inconsideratam hanc fuisse responsionem, sed ab eximio et ferventi amore profectam. Rursus ascendit in montem, et transfiguratus est: apparuit interim illi Helias et Moyses colloquens. Rursus illic quoque Petrus: *Si vis, faciamus hic tria tabernacula* (Matth. 17. 4).

6. Vide quomodo magistrum amabat, ac diligentiam et prudentiam observa. Nam quia tum temporis, cum temere respondisset, os illi occlusum est, hic magistri potestati rem permittit, dicens, *Si vis. Fieri posset, inquit, et nunc quoque inconsiderate loquerer amore impulsus. Ne igitur eadem reprehensione ferriatur, Si vis, inquit. Convivium illud rursus erat sanctum ac tremendum: tumque dicente Jesu, Unus vestrum me traditurus est* (Matth. 26. 21): rursus Petrus ob illam quidem quæ præcesserat, increpationem, interrogare magistrum non ausus est: sed ob amorem, quo flagrabat, tacere non poterat: sed et

ἀλλὰ μὴν καὶ δευτεροὶς μωραῖες τσοαῦται Ἰουδαίων ἦσαν, οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐχρήσαντο σοφίας; οὐ κατ' ἴδιαν λαβόντες σε εἰλεγον· *Θεωρεῖς, ἀδελφέ, πόσαι μωραῖες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συνεληλυθότων, καὶ οὗτοι πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου εἰσι, καὶ κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις. Τί οὖν ἐστὶ; Ποίησον ὁ σοὶ λέγομεν. Εἰσὶν ἄνδρες ἐν ἡμῖν ἔχοντες εὐχὴν ἐφ' ἑαυτοῖς· τούτους λαβὼν ξύρησαι [365] σὺν αὐτοῖς, καὶ ἀγνίσθητι μετ' αὐτῶν, ἵνα μάθωσιν, ὅτι ὡς κατήχηται περὶ σοῦ, οὐδὲν ἐστίν.* Εἶδες πῶς φείδονται σοὶ τῆς ὑπολήψεως; πῶς κρύπτουσι σε τῷ προσωπεῖω τῆς οικονομίας ἐκείνης, τῇ θυσίᾳ, τοῖς ἀγνισμοῖς σε περιστέλλοντες; Διὰ τί μὴ τσοαυτὴν κηδεμονίαν ἐπεδείξω καὶ σὺ;

8. Ἄλλ' εἰ ἦν ἀληθῶς μάχη τὰ γενόμενα καὶ φιλονεικία, εἶχεν ἂν λόγον τὰ κατηγορήματα ταῦτα· νῦν δὲ οὐκ ἐστὶ μάχη, ἀλλὰ δοκεῖ μὲν εἶναι, μεγάλην δὲ καὶ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Πέτρου σοφίαν καὶ εὐνοίαν πρὸς ἀλλήλους ἐπιδείκνυται. Πλὴν τέως αὐτῆς τῆς δοκούςσης εἶναι κατηγορίας ἀκούσωμεν. Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀνέστην. Διὰ τί; Ὅτι καταγνωσμένος ἦν. Καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς καταγνώσεως; Πρὸ τοῦ γὰρ ἔλθειν τινος ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθηεν· δευτεροὶς ἦλθον, ὑπέστειλε καὶ ἀφώριξεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. Τί λέγεις; δεῖλδς ὁ Πέτρος καὶ ἄνθρωπος; οὐ διὰ τοῦτο Πέτρος ἐκλήθη, ἐπειδὴ ἀσεπτος ἦν κατὰ τὴν πίστιν; Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Αἰδέσθητι τὴν προσοχηρίαν τοῦ δεσπότου, ἦν ἐβηκε τῷ μαθητῇ. Δειλδς ὁ Πέτρος καὶ ἄνθρωπος; καὶ τίς σου ταῦτα ἀνέξεται λέγοντος; Οὐ ταῦτα σύννοιδεν^a αὐτῷ τὰ Ἰερουσόλυμα, καὶ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο θέατρον, καὶ ἡ Ἐκκλησία, εἰς ἣν πρῶτος ἐπεπῆδησε, καὶ τὴν μακαρίαν ἐκείνην πρῶτος ἀφῆκε φωνὴν, καὶ εἶπε· *Τούτων τῶν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, λῦσας τὴν ὄδιν τῶν θανάτων. Καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ Δαυὶδ ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν. Αὐτὸς δὲ λέγει, φησὶν, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.*

Οὗτος οὖν, εἶπέ μοι, δεῖλδς καὶ ἄνθρωπος, ὁ τσοσούτου φόβου καὶ τσοσούτων κινδύνων ἐπιχεμασμένων, μετὰ τσοαυτῆς παρῆρησίας πρὸς τοὺς αἰμοδόρους κύνας ἐκείνους, καὶ τῷ θυμῷ ζέοντας ἔτι, καὶ φόβου πνέοντας εἰσελθὼν καὶ εἰπῶν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἀνέστη, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστὶ, καὶ ἐκ δεξιῶν κάθηται τοῦ Πατρὸς, καὶ μυριοὺς τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ περιβάλλει κακοῖς; Ὅτι γὰρ διὰ τὸν αὐτὸν, ὅτι γὰρ ἀνοῖξαι χεῖρα, ὅτι στήναι, ὅτι φανῆναι μόνον μετὰ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν ἰσχυρεν, οὐ θαυμάζεις αὐτὸν καὶ στεφανοῖς, εἶπέ μοι; Ποῖος γὰρ λόγος, τίς διάνοια τὴν παρῆρησίαν αὐτοῦ τὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ τὴν ἐλευθεροστομίαν παραστήσαι δυνησεται; Οὐκ ἐστὶν οὐδεὶς. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ συνέθετο οἱ Ἰουδαῖοι, ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγον ποιεῖν, μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ταφήν ἀκούοντες οὐκ ἔστιν Χριστὸν ὁμολογούντος μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ὁμοίαν τὴν οικονομίαν μετὰ πάσης φιλοσοφίας ἀνακηρύττοντος, πῶς οὐ διεσπᾶσαντο, καὶ μεληδὸν

αὐτὸν διελιπόντες πάντες, πρῶτον πάντων τῆς μανίας αὐτῶν κατατολμήσαντα;

ε'. Τὸ γὰρ δὴ μέγα τοῦτο ἐστίν, οὐχ ὅτι Χριστὸν ὡμολόγησεν, ἀλλ' ὅτι πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων μαινομένων αὐτῶν καὶ οἰδούντων ἀπὸ τοῦ φόβου, ὡμολόγησε μετὰ παρῆρησίας. Ὅσπερ οὖν ἐν πολέμῳ καὶ παρατάξει, φάλαγγος συμπεφραγμένης, ἐκεῖνον μάλιστα θαυμάζομεν τὸν πρὸ τῶν ἄλλων [366] πηδῶντα, καὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς διαβρήγνυντα (οὐ γὰρ δὴ τούτου μόνου, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ὑφ' ἐτέρων γινόμενων κατορθωμάτων οὗτος, ὃς εἴη πάντων αἴτιος, ὁ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν εἰσοδὸν παρασχὼν), οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πέτρου λογίζεσθαι χρὴ, ὅτι πρῶτος εἰσελθὼν, καὶ τὸ μέτωπον τῆς φάλαγγος τῆς Ἰουδαϊκῆς διαβρήξας, καὶ τὴν μακρὰν ἐκείνην δημηγορίαν κατατείνας, οὕτω καὶ τοῖς ἄλλοις ἀποστόλοις ἔδωκεν εἰσοδόν. Κἂν Ἰωάννης, κἂν Ἰάκωβος, κἂν Παῦλος, κἂν ἄλλοι ὅστις οὖν μετὰ ταῦτα μέγα τι ποῖων φαίνεται, ἀπάντων οὗτος πλεονεκτεῖ, ὁ προηλοποιήσας αὐτῶν τῇ παρῆρησίᾳ, καὶ διανοίξας τὴν εἰσοδόν, καὶ δούς αὐτοῖς, καθάπερ ποταμῷ πολλῷ φερομένῳ βρέματι, μετὰ πολλῆς ἀδείας ἐπειτελεθεῖ, καὶ τοὺς μὲν ἐναντιουμένους παρασύρει, τῶν δὲ μετ' εὐνοίας ἀκουόντων τὰς ψυχὰς ἔρδειν διηνεκῶς. Ἄρ' οὖν μετὰ τὸν σταυρὸν τοιοῦτος; πρὸ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐ πάντων θερμότερος; οὐκ ἔτι τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἦν; οὐκ ἔτι πάντων σιγῶντων αὐτὸς ἐφθέγγετο; *Τίς με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;* φησὶν ὁ Χριστός· καὶ οἱ μὲν Ἥλιαν ἔλεγον, οἱ δὲ Ἰερεμίαν, οἱ δὲ ἓνα τῶν προφητῶν. *Ἦμεῖς δὲ τίνα με λέγετε,* φησὶν, *εἶναι;* Εἶτα ἀποκριθεὶς Πέτρος εἶπε· *Σὺ εἶ ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.* Ἦμεῖς, εἶπε, καὶ ἀντὶ πάντων τοῦ σώματος φθέγγεται, οὕτως ἡ γλῶττα τῶν ἀποστόλων Πέτρος ἦν, καὶ ἀντὶ πάντων αὐτὸς ἀπεκρίνατο. Ἄρ' οὖν ἐνταῦθα μόνον τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ διὰ καθυφῆθη τῆς σπουδῆς; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι τὴν αὐτὴν ἐμφαίνει θερμότητα. Καὶ γὰρ εἰπόντος τοῦ Χριστοῦ· *Παρουδῶσουσιν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μαστιγώσουσιν, καὶ σταυρώσουσιν,* αὐτὸς φησὶν· *Ἰλασῶ σοι, Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο.* Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἐξετάσωμεν, ὅτι ἀπερὶσκεπτός ἡ ἀπόκρισις, ἀλλ' ὅτι γνησίου πόθου ἦν καὶ ζέως. Πάλιν ἀνέβη εἰς τὸ δρόσ, καὶ μετεμορφώθη· ἀπέθη μετὰ τῆς Ἡλίας ἐκεῖ καὶ Μωϋσῆος διαλεγόμενος. Πάλιν κάκει ὁ Πέτρος· *Εἰ θέλεις, πατήσωμεν ὡς ἑρεῖς σκητᾶς.*

8. Ὅσα πῶς ἐφίλει τὸν διδάσκαλον, καὶ σκόπει τὴν ἀκριθείαν, καὶ τὴν σύνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ τότε ἀπλῶς ἀποκριθεὶς ἐπεστομίση, ἐνταῦθα τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ διδασκάλου ἐπιτρέπει τὸ πρᾶγμα· *Εἰ θέλεις, λέγων.* Συμβαίνει γὰρ, φησὶ, καὶ νῦν ἀπερὶσκεπτός με πόθῳ κινούμενον εἰπεῖν. Ἰν' οὖν μὴ τὴν αὐτὴν ἐπιτίμησιν δέξεται· *Εἰ θέλεις,* φησὶ. Συμπόσιον ἦν ἐκεῖνο πάλιν τὸ ἅγιον καὶ φρικῶδες· καὶ τότε λέγοντος τοῦ Ἰησοῦ· *Εἰς δεξιῶν παραδώσει με,* πάλιν ὁ Πέτρος διὰ μὲν τὴν ἐπιτίμησιν τὴν ἦδη γενομένην ἐρωτήσας τὸν διδάσκαλον οὐκ ἐτόλμησε· διὰ δὲ τὸν πόθον, ὃν εἶχε, σιγῆσαι οὐκ ἠνέσχετο· ἀλλ' ἐσπούδασε καὶ μαθεῖν, καὶ μὴ δόξαι προπετῆς τις εἶναι καὶ ἀπερὶσκεπτός.

^a Duo mss. λέγοντος, σύννοιδεν.

discere nitebatur, et temerarius et inconsideratus non videri. Quo pacto igitur et cupiditatem explevit, et caute suae securitati providit? Ut eo ipso quod discere vellet, invictam amorem ostenderet: quod autem hoc ipse per se non faceret, sed alterum objiceret, pietatem et modestiam omnem praese ferret. Undique enim mihi angustiae, inquit: de proditiōe Domini agitur, ingens est periculum, praecipitium utrinque. Si tacero, exedit animam sollicitudo: si dixerō, vereor ne forte rursus increpationem excipiam. Mediam itaque viam tenuit, et qui ubique prosihebat ante ceteros, tum fiducia Joannis indigebat, ut id, de quo agebatur, cognosceret. Nihil enim aliud spirabat, et in animo perpetuo habebat, quam magistrum tantum. Propterea carceres et innumera deinde mortis genera subibat audacter, totamque vitam praesentem spernebat. Propter illum et cum verberibus caesus esset, et tergum haberet vibicibus exaratum, sic eos a quibus caesus verberibus fuerat, alloquebatur: *Non possumus nos quae vidimus et audimus non loqui* (Act. 4. 20). Vides indomitum animum? vides fiduciam invictam? vides animam caelesti desiderio et amore redundantem? Quomodo ergo dicere audes illum, quod metueret eos, qui ex circumcissione erant, se subtraxisse, ac segregasse? Multa quoque alia de Petro dici poterant, quae ipsius ardorem, fortitudinem, amorem, quem habebat in Christum, ostenderet: sed ne longius sermonem et importune producamus, sufficient ea quae dicta sunt. Neque enim de laudibus ejus orationem habere nobis propositum est, sed quaestionem solvere, quae se videbatur offerre, atque ad finem perducere.

7. Tu vero aliunde quoque perpende, quam parum probabilis sit accusatio. Nam tum quidem sub ipsum principium, quando dicebat, *Hunc Jesum, quem vos crucifixistis, suscitavit Deus, solutis doloribus mortis* (Act. 2. 24), tum inter inimicos erat, adhuc caedem anhelantes, adhuc ira ferventes, adhuc discipulos volentes discerpere. Vigeat enim adhuc illorum perturbatio, et mens ira tumeat. Nunc autem, cum Paulus ista scriberet, decimus septimus agebatur annus, ex quo coeperat evangelium praedicari. Cum enim dixisset, *Post annos tres ascendi Jerosolymam* (Gal. 1. 18), ait rursus, *Post annos quatuordecim ascendi Jerosolymam* (Gal. 2. 1). Qui ergo in praedicationis exordiis non timuit, nunc post tantum elapsam tempus timet? qui non metuerat Jerosolymam, Antiochia, Bethaniam? qui cum ab hostibus circumsessus esset, tum non est territus; nunc cum nec ulli hostes adsunt, sed fideles ac discipuli, metu angitur et reformidat, nec recte ambulat? Quis hoc rationi consentaneum arbitretur, dum succenditur rogas, et in altum exurgit, audacter in eum pergere, extinctum autem et redactum in cinerem reformidare et contremiscere? Si timidus fuisset et minime strenuus Petrus, initio praedicationis, in metropoli Judaeorum, ubi hostes erant omnes, tunc reformidasset, non post tantum tempus in urbe Christianissima, neque praesentibus amicis et familiaribus.

Itaque nec tempus, nec locus, neque conditio personarum nos ita verbis illis finem sivit habere, ut dictum est, et Petrum timoris accusare. Laudastis quae dicta sunt? Atqui Paulum initio mirabamini, ejusque fiduciam obstupesceratis: at ecce accusationem invertit oratio. Sed ut initio dicebam nihil mihi prodesse, si Paulo recte faciente, Petrum constet non recte fecisse (mihi enim crimen, et pudor in nos redundat, sive hic sive ille peccaverit): ita nunc etiam idem rursus dico, nihil mihi prodesse, si accusationem a se audiente Petro, Paulum appareat audacter et inconsiderate epistolam accusasse. Age igitur hunc etiam crimine liberemus. Quid ergo? Talis quidem erat Petrus, Paulus vero talis non erat? Et quid Paulo audentius, qui propter Christum quotidie moriebatur? Verumtamen non agitur nunc apud nos de fortitudine, (quid enim hoc facit ad propositum?) sed non odio quopiam prosequeretur apostolum, vel numquam gloriae causa vel contentiois esset illa pugna exorta. Sed ne hoc quidem dici potest; absit. Non enim Petri sanctorum illorum principis solum, sed et omnium in universum apostolorum servus erat Paulus, idque cum omnes exantlandis laboribus superaret, attamen omnium se ultimum reputabat. *Ego enim, inquit, sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus* (1 Cor. 15. 9): non solum autem apostolorum, sed et sanctorum plane omnium. *Mihi enim, inquit, omnium sanctorum minimo data est haec gratia* (Ephes. 3. 8).

8. Vides animam humilem? vides ut se omnium sanctorum infimum statuat, non apostolorum tantum? Porro qui sic erga omnes affectus erat, sciebat et quanta honoris praerogativa Petro deberetur, eumque praeceteris omnibus colabat hominibus, et ut dignus erat, ita erga illum affectus erat. Atque hoc inde constat. In illum totius orbis terrarum oculi erant conversi, Ecclesiarum, universae terrae cura ab illius anima pendebat, de rebus innumeris quotidie sollicitus erat, undique illum circumsidebant procurationes, praefecturae, correctiones, consilia, cohortationes, doctrinae, mille negotiorum expeditiones: et omnibus illis omissis Jerosolymam se contulit, nec illius suscepti itineris alia fuit occasio ulla, nisi ut Petrum videret, sicut ait ipse: *Ascendi Jerosolymam videre Petrum* (Gal. 1. 18); sic ipsum honorabat, et omnibus praeferebat. Quid ergo? cum ipsum vidisset, confestim recessit? Nequaquam: sed apud ipsum diebus quindecim mansit. Si quem igitur magistrum militum videas, dic, sodes, generosum et eximium, indicto jam bello, militum acie jam disposita, jam pugna commissa, cum innumera illum vocarent negotia, relicta acie ad visitandum quempiam amicum se alio conferre, numquam aliam majorem, quaeso, demonstrationem quaereres ipsius erga hominem illum benevolentiae? Non equidem arbitror. Hoc igitur et de Paulo Petroque existima. Siquidem hic quoque bellum grave conflatum erat, et acies et pugna erat non adversus homines tantum, sed et adversus principes, adversus potestates, adversus mundi rectores tene-

brarum sæculi hujus (*Eph.* 6. 12), et de salute hominum pugna: sic tamen Petrum referebatur, ut cum tanta immineret, urgeretque necessitas, ad illum excurreret Jerosolymam, et eum apud eum quindecim dies mansisset, tum demum rediret. Cognovistis fortitudinem Petri, didicistis comitatem Pauli erga omnes apostolos, erga ipsum Petrum: jam necesse est ad ipsam quæstionis solutionem veniamus. Si enim et hic Petrum amabat, et ille timidus aut parum strenuus non erat, et contentio ac contradictio illa ex animo suscepta non erat, quid sibi vult ista narratio? aut qua de causa hæc dispensatio fiebat?

9. Hoc loco advertite, animosque vestros erigite, ac diligenter attendite, et manifestam defensionem intelligatis. Quippe absurdum esset me qui terram effodio, tantum laborem exantlare, vos autem, qui nullo negotio vsuri estis agrum, præ nimia socordia tantum lucrum prætermittere. Necesse est autem, ut orationis initium altius repetamus, ut clariorem vobis doctrinam reddamus. Postquam enim in cælos Jesus reversus est, expleta quam nostra causa susceperat dispensatione, verbum doctrinæ suis reliquit apostolis, ut ait Paulus: *Et posuit in nobis verbum reconciliationis; et rursus, Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos (2. Cor. 5. 19. 20):* hoc est, vice Christi. Tunc igitur cum per universum orbem terrarum isti prædicabant, nulla erat hæresis; sed natura omnis humana duo habebat hæc dogmata, unum rectum et sanum, alterum corruptum et pravum. Aut enim gentiles omnes erant orbis incolæ, aut Judæi: neque Manichæus, neque Marcion, neque Valentinus, nec alius ullus omnino erat: quid enim arjinet omnes hæreses enumerare? siquidem post trilevum tunc proseminata sunt zizania, varia nimirum hæresum corruptela. Ac Judæos quidem Petro commisit, gentilibus autem Paulum præfecit Christus. Et hoc a me ipso non dico, sed ipsius Pauli verba licet audire: *Qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcissionis, operatus est et mihi, inquit, inter gentes (Gal. 2. 8):* circumcissionem hoc loco ipsam nationem appellans. Unde vero id constat? Ex eo quod additur. Cum enim dixerit, *Qui operatus est Petro in apostolatam circumcissionis, operatus est mihi, inquit, inter gentes,* hoc nimirum indicavit, ad distinctionem gentium circumcissionem positam esse. Ad distinctionem vero gentium non circumcisio, sed Judæi sunt, quos per circumcissionem subindicavit: quasi diceret, Qui operatus est Petro in apostolatam Judæorum, operatus est et mihi inter gentes. Ut enim rex sapiens, qui idoneos quosque probe noverit, alteri quidem in equites, alteri vero in pedites committit imperium: sic nimirum et Christus cum in has duas partes suum exercitum divisisset, Judæos quidem Petro, gentiles autem Paulo commisit. Ac licet diversi sint exercitus, Rex tamen est unus. Ut enim illic discrimen exercituum in armorum apparatu, non in hominum natura consistit: sic nimirum et hic differentia in exigua quadam cornis figura, non in substantiæ diversitate cernitur.

10. *Cur præfectus fuerit Paulus gentilibus, Petrus Judæis.* — Quemadmodum ergo dicebam, ambo erant his exercitibus præfecti. Ac nisi forte prolixior videtur oratio, si defessi non estis, alteram etiam vobis causam proferam, ob quam isti Judæi, illi vero gentiles sunt crediti. Siquidem quæstione non indigna res est, quam tandem ob causam, qui tam exacte patriam legem didicerat, qui ad pedes Gamalielis diu vixerat, qui secundum justitiam, quæ in lege est, sine querela conversatus erat, non illi Judæorum cura demandatur, sed gentilium; piscatori autem et illiterato Petro, qui nihil tale noverat, Judæorum est credita præfectura. Confert enim quidpiam nobis ad solutionem quod dicitur, si recte illud possimus effari. Neque enim hoc causari licet, eum cum cunctantem ac detrectantem vidisset Paulum cognatorum suorum præfecturam defugere, noluisse illi vim facere, et eum cogere. Imo vero contrarium præ se tulerat. Non enim tantum Judæorum præfecturam non defugit, sed et se primus obtulit, et cum Christus præciperet ut ad gentes abiret, ipse petit ut sibi Judæorum cura committatur: et innumera cum ab eis illata mala pertulisset, eique gentes docendi provincia esset credita, pro illis deprecari non cessat, dicens nunc quidem, *Optabam esse anathema pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem (Rom. 9. 3):* nunc autem, *Frates, voluntas mea, et obsecratio ad Deum, pro illis est in salutem (Rom. 10. 1).* Cur igitur cum vellet ipse, ac perciperet illos docere, non permisit ut ipsis prædicaret, sed loco illorum doctorem ipsum gentibus misit? Audiamus Christum ipsum dicentem, et Paulum rem omnem narrantem: *Factum est mihi, inquit, oranti fieri me in stupore mentis, et videre Christum dicentem mihi: Festina, et exi velociter, quoniam non recipient testimonium tuum de me (Act. 22. 17. 18).* Et causam dixit protectionis; odio habebunt te, inquit, et aversabuntur: propterea te docentem non ferent. Atqui hoc ipsum idoneum erat ad fidem illi apud eos docenti conciliandam, et ad persuadendum illis illam mutationem humanam non fuisse. Neque enim adeo furentem et ira succensum, ac cædem spirantem, neque miracula facienti Christo credentem, neque apostolis ejus, mortuos suscitantibus, potuisset homo unquam in medio ipso furore mutare, atque illum ita flectere, ut vehementem illum affectum, quam adversus prædicationem verbi præ se ferebat, totum atque ~~totum~~ majorem pro confessione Christi præ se ferret: sed vere divinæ virtutis opus exstitit illa conversio ac mutatio.

11. Atque hoc ipsum etiam Paulus, cum cuperet illorum præfecturam sibi deferri, Christum alloquens objiciebat: *Domine, ipsi sciunt, quia ego eram concidens in carcerem, et cædens eos qui credebant in nomen tuum; et cum funderetur sanguis Stephani, martyris tui, ego consentiebam cordi ejus (Act. 22. 19. 20).* Et ingens illa insania tam subito factam mutationem non esse ostendit humanam, sed divinam, et a cælis originem ducere. Quid ergo Christus? *Vade, quoniam ad gentes longe te mittam (Act. 22. 21).* Nonne igitur,

ὁμοῦ οὕτως ἤδρατο τὸν Πέτρον, ὥστε καὶ τοσαύτης ἀνάγκης ἐπιχειρήσας, κατεπειγούσης, ἐκδραμεῖν δι' ἐκείνον εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ μείναι πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε, καὶ τότε ἐπανελθεῖν. Ἐγνώτε τὴν ἀνδρείαν τοῦ Πέτρου, ἐμάθετε τὴν φιλοφροσύνην Παύλου, τὴν περὶ τοὺς ἀποστόλους πάντας, τὴν περὶ αὐτὸν τὸν Πέτρον· ἀνάγκη λοιπὸν ἐπὶ τὴν λύσιν ἐλθεῖν τοῦ ζητήματος. Εἰ γὰρ καὶ οὗτος ἐφίλει τὸν Πέτρον, κάκεινος δεῖλος οὐκ ἦν καὶ ἀνανδρος, καὶ ἡ φιλονεικία καὶ ἡ ἀντίστασις οὐκ ἀπὸ ψυχῆς ἐγένετο, τί ποτέ ἐστι τὸ λεγόμενον; καὶ τίνας ἔνεκεν ταῦτα ὠκονομῆιτο;

θ'. Ἐνταῦθα προσέχετε, καὶ διαναστήτε μοι, καὶ συντείνετε ἑαυτοὺς, ὥστε δέξασθαι σαφῆ τὴν ἀπολογία. Καὶ γὰρ ἄποπον ἐμὲ μὲν τὸν διασκάπτοντα τοσοῦτον πόνον ὑπομένειν, ὑμᾶς δὲ τοὺς ἐξ εὐκολίας μέλλοντας εὐχρυσίον ὄραϊν, τῇ βραθυμίᾳ τὸ κέρδος τοῦτο παραδραμεῖν. Ἀνάγκη δὲ μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγεῖν, ὥστε σαφεστέραν ὑμῖν ποιῆσαι τὴν διδασκαλίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνήλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὁ Ἰησοῦς, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρώσας, τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας κατέλιπε τοῖς ἑαυτοῦ ἀποστόλοις, καθὼς Παῦλος φησι· *Θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς*· καὶ ἄλλιν· *ὑπὲρ Χριστοῦ προσθεύομεν*, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, τούτ' ἐστίν, ἀντὶ Χριστοῦ. Τότε τοῖνον, ἡνίκα ἐκέρυττον οὗτοι κατὰ τὴν οἰκουμένην ἄπασαν, αἴρεσις οὐδεμία ἦν· πᾶσα δὲ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων δύο ταῦτα δόγματα εἶχε, τὸ μὲν ὑγιές, τὸ δὲ διεφθαρμένον. Ἡ γὰρ Ἑλληνας, ἡ Ἰουδαίους, οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες ἅπαντες ἦσαν· οὔτε δὲ Μανιχαῖος, οὔτε Μαρκίων, οὔτε δὲ Οὐαλεντίνος, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς ἀπλῶς· τί γὰρ δεῖ πᾶσας καταλέγειν τὰς αἰρέσεις; καὶ γὰρ μετὰ τὸν οἶτον τότε τὰ ζιζάνια ἐσπάρη, ἡ παντοδαπὴ τῶν αἰρέσεων διασπορά. Τοὺς μὲν οὖν Ἰουδαίους ἐπέτραψε τῷ Πέτρῳ, τοὺς δὲ Ἑλλησι τὸν Παῦλον ἐπέστησεν ὁ Χριστός. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ λέγω, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου λέγοντος ἐστὶν ἀκούσαι· *Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολήν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε κάμοι*, φησὶν, *εἰς τὰ ἔθνη*· περιτομὴν ἐνταῦθα αὐτὸ τὸ ἔθνος καλῶν. Καὶ πόθεν δὴλον; Ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Εἰπὼν γὰρ, *Ὁ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολήν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε κάμοι*, φησὶν, *εἰς τὰ ἔθνη*, δεικνύοντος ἐστίν, ὅτι πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ἐθνῶν περιτομὴν εἶπε. Πρὸς δὲ ἀντιδιαστολήν τῶν ἐθνῶν, οὐχὶ περιτομὴ, ἀλλ' Ἰουδαῖοι εἰσιν, οὐς διὰ τῆς περιτομῆς ἠνίκατο· ὡσανεὶ ἔλεγε, *Ὁ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολήν τῶν Ἰουδαίων, ἐνήργησε κάμοι* εἰς τὰ ἔθνη. Καθάπερ γὰρ τις βασιλεὺς σοφὸς, τὸν ἐπιτήδειον μετὰ ἀκριβείας εἰδὼς, ἐτέρῳ μὲν τοὺς ἰππεῖς, ἐτέρῳ δὲ τῶν πεζῶν ἐγγεῖριζει τὴν προστασίαν· οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστὸς, τὸ στρατόπεδον τὸ ἑαυτοῦ διελὼν εἰς δύο ταῦτα μέρη, τοὺς μὲν Ἰουδαίους Πέτρῳ, τοὺς δὲ Ἑλληνας ἐπέτραψε Παύλῳ. Εἰ δὲ διάφορα τὰ στρατόπεδα, [370] ἀλλ' εἰς ὁ βασιλεὺς. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ διαφορὰ τῶν στρατοπέδων ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν ὅπλων, οὐκ ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἐστίν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ἡ διαφορὰ ἐν σχήματι μικρῷ τινι τῆς σαρκὸς, οὐκ ἐν τῇ τῆς οὐσίας ἐναλλαγῇ φαίνεται.

^a Cod. 748 ἀπ' ἑαυτοῦ.

^b Ἐορ φησὶν omitit Cod. 748, qui mox δείκνυσιν ὅτι.

ι'. Ὅσπερ οὖν ἔλεγον, ἦσαν ἀμφοτέρω τὰ στρατόπεδα ταῦτα ἐγχειρισμένοι. Καὶ εἰ μὴ μὴκύνω τὸν λόγον, εἰ μὴ ἀπεκάμετε, ἐρῶ καὶ τὴν αἰτίαν ὑμῖν, δι' ἣν οὗτος μὲν τοὺς Ἰουδαίους, ἐκεῖνος δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστεύθησαν. Καὶ γὰρ ἄξιον ζητήσεως, τί δὴ ποτε Παῦλος μὲν, ὁ μετὰ ἀκριβείας τὸν πατρῶον νόμον παιδευθεὶς, ὁ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ διατρίβων, ὁ κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἀμειπτος, οὐκ ἐγγεῖριζεται τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ τοὺς Ἑλληνας· ὁ δὲ ἀλιεύς, καὶ ἀγράμματος, καὶ μηδὲν τοσοῦτον εἰδὼς Πέτρος, τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐνεπιστεύθη προστασίαν. Συντελεῖ γὰρ τι καὶ πρὸς τὴν λύσιν ἡμῖν τὸ λεγόμενον, ἂν αὐτὸ δυνηθῶμεν φράσαι καλῶς. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι ὀκνοῦντα καὶ ἀναδεδόμενον ἰδὼν τὸν Παῦλον καὶ φεύγοντα τῶν οικείων τὴν προστασίαν, οὐκ ἠθέλησε βιάσασθαι καὶ ἀναγκάσαι. Τούναντίον μὲν οὖν ἅπαν ἐπεδείξατο. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οὐκ ἐφυγε τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐπιστάσιαν, ἀλλὰ καὶ πρῶτος ἐπεπήδησε, καὶ τοῦ Χριστοῦ κελύουτος ἀπελθεῖν εἰς τὰ ἔθνη, αὐτὸς ἀξίω τῆν τῶν Ἰουδαίων οἰκονομίαν ἐγχειρισθῆναι· καὶ μυρία πολλοῦ πάσχων παρ' αὐτῶν δεινὰ, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν διδασκαλίαν πεπιστευμένους, εὐ παύεται παρακαλῶν ὑπὲρ ἐκείνων, καὶ λέγων, ἦν μὲν· *Ἡρόδομον ἀνάδεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα*· νῦν δὲ· *Ἀδελφοί μου, ἡ μὲν εὐδοκία μου, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ αὐτῶν ἐστὶν εἰς σωτηρίαν*. Τίνος οὖν ἔνεκεν βουλόμενον αὐτὸν καὶ ἐπιθυμοῦντα διδάσκειν ἐκείνους, οὐκ εἴασεν αὐτοῖς κηρύσσειν, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνων διδάσκαλον αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν ἔπεμπεν; Ἀκούσωμεν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, καὶ Παύλου τὸ πᾶν διηγούμενου· *Ἐγένετο δὲ μοι προσευχομένῳ*, φησὶ, *γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ εἰδέναι τὸν Χριστὸν λέγοντά μοι· Σκεῦσόν σου τὴν ἔξληθε ἐν τάχει, ὅτι οὐ παραδέξονται σε τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ*. Καὶ τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ἀποδημίας· *Μισήσουσί σε, φησὶ, καὶ ἀποστραφήσονται*· διὰ τοῦτο σου διδάσκοντος οὐκ ἀνέξονται. Καὶ μὴν αὐτὸ τοῦτο ἦν ἱκανόν, ἀξίπιστον αὐτὸν πῶσαι διδάσκαλον, καὶ πείσαι ἐκείνους, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἢ μετὰθεσις ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἂν τὸν οὕτω φαινόμενον, καὶ θυμῷ ζέοντα, καὶ φόνου πνέοντα, καὶ θαυματουργοῦντα ἢ πεισθέντα τῷ Χριστῷ, μὴδὲ τοῖς ἀποστόλοις τοῖς ἐκείνου, νεκροὺς ἐγείρασιν, ἔχουσαν ἂν ποτε ἀνθρωπος ἐν αὐτῇ μέση τῇ μανίᾳ μεταθεῖναι, καὶ τὴν ὑπερβολὴν, ἣν κατὰ τοῦ κηρύγματος ἐπεδείκνυτο, ταύτην ὀλόκληρον καὶ πολλῶν πλείονα πείσαι· πάλιν ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἐπιδείξασθαι· ἀλλὰ θείας δυνάμεως ἔργον ἦν ἡ μετάστασις αὕτη καὶ ἡ μεταβολή.

ια'. Ὅσπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος, ἐπιθυμῶν αὐτῶν τὴν προστασίαν λαβεῖν, πρὸς τὸν Ἰησοῦν προσβάλλετο λέγων· *Κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται, ὅτι ἐγὼ ἡμῖν φυλακίζων, καὶ δέρων τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸ δρομὰ σου· καὶ δεῖ ἐξσχύνετο τὸ αἷμα Στεφάνου, τὸν μάρτυρός σου, ἐγὼ ἡμῖν συνευδοκῶν τῇ ἀναμάρτησί σου*. Καὶ ἡ πολλὴ μανία τὴν ἀθρόον γεγεννημένην ἐγγυᾶται μεταβολὴν, ὡς οὐκ ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ τις, ἀλλ' ἀνωθεν, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν εἴλαβε τὴν ἀρχήν. Τί οὖν ὁ Χριστὸς; Πορεύου, ὅτι εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε. Ταῦτ' οὖν οὐκ ἱκανὰ, φησὶ,

πλάσι καὶ τοῖς ἄλλοις δουλοπράταις. ὅτι οἱ αὐτοὶ ἐνδεδούλωται οὐκ ἐν ἀφροσύνῃ, ἀλλ' ὑπερ φροσύνης ἐνδεδούλωται ἕκαστος τῶν γεγενημένων, καὶ θεὸς ὁ ἴσους ἐστὶν ἡ μεταβολὴ καὶ μεταβολῶν; Ἰσὺν γὰρ οὐκ ἔστιν, ἡ μεταβολὴ Παύλου. Ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἐξέστης τὴν φροσύνην· ἀλλ' Ἰουδαίου πόντων εἶναι ἡγεμονικότερα· οὐ φροσύνης πραγμάτων ἐξέστησαν, οὐ τὴν εὐαγγελίαν καὶ τὴν εὐαγγελίαν ποιοῦντες, ἀλλ' οἱ εἰς ἕν ἴσον ἡρώδης. ὅπως τὴν φροσύνην κίον τὴν ἐκείνων ἐξέστησαν. Καὶ οὐ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποστασίας· ἡ δὲ θεὸς τὰ ἀποστήματα τῆς ἰσότητας αὐτῶν οὐκ. διὰ τοῦτο γὰρ, λέγει, ὅτι εἰς ἕθνη μακρὰ ἐξαποσταλέναι, ὥστε καὶ τῆ ἰσότητας παραμύθησθε τὴν μέσιν.

διὰ τοῦτο τὴν γὰρ εὐαγγελίαν ἔπειτα γράφων, τὴν ἰσότητα αὐτῶν προσέθετον ἐν τῇ ἀφροσύνῃ τῶν ἐπιστολῶν, Ἐθελῶν τὴ ἐπιστολῶν, ὅθεν ποιεῖται ἐπίσημον. καὶ ἐπίσης, οὐκ εἰπὼν τίς ἦν, ἢ πρὸς τίνας, ὥστε περὶ θεοῦ εἶπε ποιεῖν, ὅπως καὶ ἔγραψεν Ἰουδαίους καὶ ἀποστόλους καὶ ἀλλοῖς οἱ θεὸς λαλήσας τοῖς πατέσιν ἡμῶν. καὶ τοῦτο ἐν τῆς τοῦ Παύλου σοφίας. ἵνα γὰρ μὴ μεταστῆ τῶν μέσων τὰ γράμματα, καθάπερ προσωπεῖον ἐστὶν, τῆ πῶν ὀνόματος ἀρραβῶν κρήνης ἐστὶν, ὥπως ἀποδείξαι ἀθανάτου τὴν παρανομίαν ἐπιπέσει γράμματα. Ὅταν γὰρ πρὸς τὴν ἀφροσύνην ἔχουμεν, καὶ ἰσότητας τὴν λέγει, ὡς προθύμως, οὐδὲ πρὸς ἡμεῖς λαλήσασθε τὰ λεγόμενα· ἵνα οὐκ ἔστιν, ἵνα μὴ καὶ τίς συμβῆ, ἀπέλει τὴν ἰδίαν προσήγοραν τῆς ἐπιστολῆς, ὥστε μὴ τὸν τοῦτο γενέσθαι κώλυμα τῆ τῆς ἐπιστολῆς ἀποδείξει. Οὐδὲ γὰρ οἱ ἔπιστοι μόνον Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πιστεύσαντες αὐτὰ ἐμίσουν αὐτὸν καὶ ἀπιστρέφοντο. Ὅτε γοῦν ἀνέβη εἰς Ἱερουσόλυμα, ἀκούσιν τί φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰάκωβος, καὶ οἱ λοιποὶ ἔπαιτες· θεωρεῖς, ἀδελφοί, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συνελθούτων· καὶ οὗτοι πάντες ζηλοῦσι τοῦ νόμου ὑπόρχουσι, καὶ καθήκοντα περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστειλίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις. διὰ τοῦτο αὐτὸν μάλιστα ἐμίσουν καὶ ἀπεστρέφοντο.

ἢ. ἢ μὴ οὐκ αἰτία, δι' ἣν οὐκ ἐπιστεύθη τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ τοὺς ἐξ ἔθνων, ἐστὶν αὕτη. Πιστευθεὶς δὲ λοιπὸν ἐκείνους, οὐκ ἠμῶν τῶ Πέτρω, οὐδὲ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν πίστιν αὐτοὺς ἐνήγειν, ἀλλὰ δι' ἑτέρας. Ἐτέρας δὲ ὅταν ἀποθήκη, μὴ διαφορὰν ἐν τῇ κηρύγματι νομίση εἶναι. Τὰ μὲν αὐτὰ ἀμφοτέρω καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησιν ἐπὶ ἠρτυτον· οἷον, θεὸς ὁ Χριστὸς, ὅτι ἐσταυρώθη καὶ ἀτάφη, καὶ ἀνέστη, καὶ ἔστιν ἐν δεξιῇ τοῦ Πατρὸς, ὅτι μέλλει κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἦν, ὁμοίως καὶ Παῦλος καὶ Πέτρος ἐκήρυκτον. Ἐν τῶν οὖν ἦν ἡ διαφορὰ; Ἐν τῇ παρατηρήσει τῶν βρωμάτων, ἐν τῇ περιτομῇ, ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσιν. Ὁ μὲν γὰρ Πέτρος οὐκ ἐτόλμα τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς φανερῶς λέγειν καὶ διαβρῆθην, ὅτι δεῖ τούτων ἀποστῆναι [574] καθάπαξ. Ἰδεοῖται γὰρ, μήποτε πρὸς καίρου τὴν συνήθειαν ταύτην ἀνασπάσαι βουλόμενος, καὶ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν συνανασπάσει μετ' ἐκείνων, τῆς ψυχῆς τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἀνεχομένης οὐδέπω, διὰ τὴν χρονίαν τὴν περὶ τὸν νόμον πρόληψιν, τῶν βρωμάτων ἀκούει τούτων. διὰ τοῦτο ἠνεύχθη ὁ μακρότερος ἰσότητας Ἰουδαϊσῶν αὐτῶν. καὶ καθάπερ τὴν γεωργὸς ἀριστος φυτὸν ἀπαλὸν πλησίον δένδρου

γεγενημένος καταβήσας, αὐτὸν αὐτῶν, καὶ ἰσότητας τὴν γεγενημένος ἀποστειλίαν ἐπέσειν, Ἰουδαίους γὰρ, καὶ ἰσότητας ἐκείνων ἀποσταλέμενος, καὶ τὴν ἀφροσύνην κατακλύσει, ἀλλ' ἀναμένει κρείττον παρ' ἡμῶν αὐτῶν καλῶς, καὶ ἐν αὐτῆς κατὰ ῥησάθηται· τῆς αὐτῆς τῆς γῆς, καὶ οὕτως τὴν ἐκείνων μετὰ αὐτῆς ἀπέσειν, οὐδὲν ἐπὶ ἰσότητας περὶ τοῦ ἀποστειλίαν· οὕτως, ἢ καὶ ἡ μακρότερος Πέτρος ἐποίησε· τὴν πίστιν ἐκείνων κίον ἔκειν ταύτην καλῶς ἐν τῆς τῶν ἀποστειλίαν ἀφροσύνης, ἵνα ῥησάθηται ἐκείνης μετὰ αὐτῆς ἀποστειλίαν τῆ Ἰουδαϊκῆν ἐνείκη προσηύχων ἑαυτῶν. ἀλλ' οὐκ ὁ Παῦλος οὕτως· πρὸς γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀφροσύνης, τῆ τῆς ἀνάγκης. Ἐλάττω κηρύσσων, τῆς οὐδέποτε μεταστῆσθαι νόμον, οὐδὲ Ἰουδαίους παρατηρήσασθαι ἐκείνων. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀλλήλους ἐκαστοῦμενος τῶν ἐπιστολῶν, ἀλλὰ τῆ τῶν μαθητῶν ἀποδείξει παρατηρήσασθαι, ἔστιν ἰσότητας καὶ Παύλου ἑκείνης Πέτρος τῶν αὐτῶν ἐπισημαίνοντα, καὶ οὐ παρατηρήσασθαι ἰσότητας, καὶ αὐτῶν ἐπισημαίνοντα, καὶ Πέτρος τῶν αὐτῶν τὴν αὐτῆς ἐπισημαίνοντα νομοθετοῦντα. ἦν καὶ Παῦλος τῆς ἰσότητας αὐτῶν ἐκείνης. καὶ πῶς αὐτῶν φησὶν, ἀποδείξει ἔστιν ἰσότητας; Ἐν αὐτῆς τῆς Ἱερουσόλυμας. Ὅπως γὰρ καὶ ἔγραψεν, καὶ ἔθηκε, καὶ ἔγραψεν ἀποδείξει, ὁ τῶν ἔθνων ἐκείνης. Τούτω γὰρ καὶ ἡ κηρὴ ἀφῆται, καὶ τὸ παρῆναι καλῶς Ἰουδαίους. θεωρεῖς γὰρ, φησὶν, ἀδελφοί, πόσαι μυριάδες αἰκῶν Ἰουδαίων τῶν συνελθούτων, καὶ καθήκοντα περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίας ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις.

ἢ. ἢ ἔκείνος τῶν οὖν συγκαταβῆσαι ἀναγκαζόμενος ἰσότητας ἀλλ' οὐκ τῆς γνώμης, ἀλλὰ τῆς εὐνοίας τὴ γινώμενην ἦν. Πάλιν ὁ Πέτρος, ὁ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλος, καὶ πανταχοῦ συγγρηθῶν περιτομῆν καὶ Ἰουδαϊκῆς παρατηρήσασθαι, δεῖ τὴν ἀποδείξει τῶν μαθητῶν, ἐπειδὴ καιρὸν εἶδεν ἀπαλλάττοντα αὐτῶν τῆς ἀνάγκης ταύτης, καὶ οὐκ ἦν ἀσφαλὲς μέγιστον οὐτοῦτο κεχρησθαι τῇ συγκαταβῆσαι, ἀλλὰ δογματικῶν ἦν καιρὸς καὶ νόμος, ἀκούσιν τί φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνέβησαν ἐξ Ἀντιοχείας οἱ περὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, περὶ τούτων αὐτῶν μαθητῶν τὸ σφῆς, καλῶς ζητήσεως γενομένης, ἀναστάς ὁ Πέτρος εἶπεν· Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπιστάσθε ἀπ' ἡμερῶν ἀρχαίων, ὡς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο ὁ θεὸς ἀκούσαι τὴν ἔθνη διὰ τοῦ στόματος μου τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πιστεύσαι. Εἶτα ἔπειτα τὴν εἰπὼν μεταξὺ, ἐπήγαγε λέγων· Ἦν οὖν καιρὸς τὸν θεὸν ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν ἔθνων, ὅπως οἱ πατέρες ἡμῶν, ὅπως ἡμεῖς ἰσότητας βεβαιώσασθαι; ἀλλὰ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι, ὅτι τρόπον καλῶν. Ὅπως ἐπὶ ἡμῶν μὴ καιρὸς συγκαταβῆσαι ἦν, καὶ Παῦλος ἰσότητας ἦν καὶ δεῖ ὅχι ὀρθοδοξίας καιρὸς [575] ἦν, ἀλλὰ δογματίζειν ἔδει καὶ νομοθετεῖν, καὶ Πέτρος ἐκείνης τῆς συγκαταβῆσαι ἀπαλλαγῆς, εὐκρινῆ καὶ καθαρὰ τὰ δόγματα παραδίδοι· καὶ τούτων λεγομένων ὁ Παῦλος παρῆν, καὶ ἔθηκε, καὶ τὴν ἐπιστολὴν αὐτῶς δεξάμενος, πανταχοῦ διεκρίσας, καὶ οὐκ ἔστιν εἶπειν, ὡς ἠγγόει τὴν τοῦ ἀποστόλου γνώμην. Τίνος οὖν ἕνεκεν τοιαῦτα ἐγκαλεῖ νῦν, λέγων, ὅτι φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς;

ἢ. ἢ ἵνα δὲ καὶ τὴν ἰστορίαν αὐτῆν ἴδῃτε ὅτι τῶν λεγομένων, μικρὸν ἀνωθεν ὑμῖν διηγήσομαι· ἀλλὰ προσέχετε, παρακαλῶ· πρὸς γὰρ αὐτὸ τὸ βάθος τῆς λύσεως καθηγήσασθαι. Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου ἢ Fronto εἶδῃτε. legisse videtur Editiones et cod. 718 ἴδῃτε habent.

• Adhucum ἀλλ' ο Morel. et Savil et cod. 718. Edit.

inquit, hæc sufficiunt ad quosvis etiam plane stupidos commovendos, ut humanam esse prædicationem istam non arbitrentur, sed humanæ naturæ vires hæc omnia excedere, Deumque vere mutationis fuisse et conversionis auctorem? Sufficiunt illa quidem, o beate Paule, si ipsam rerum naturam examines; sed Judæi omnium sunt iniquissimi: neque rerum naturam examinant, non quod æquum et rationi consentaneum commodumve considerant, sed id unum spectant, ut contentionis desiderium suum expleant. Ac tu quidem ad rerum ordinem respicis; Deus autem mentis eorum novit arcana. Idcirco dicit: *Vade, quoniam ad gentes longe te mittam*, ut etiam odium distantia mitigetur.

Cur non præfigat nomen suum Paulus epistolæ ad Hebræos. — Propterea cum ad alios quidem omnes scribit, nomen suum epistolarum exordio præfigit: ad Hebræos autem mittens literas, nihil tale fecit, sed simpliciter, non exprimens quis esset, vel ad quos scriberet, ut mos illius erat, ita demum incepit: *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus nostris* (Hebr. 1. 1). Et vero Pauli sapientiæ hoc fuit. Ne enim in consortium odii literæ venirent, tamquam larva quadam, nominis suppressione seipsum occultans, ita clam cohortationis ipsis adhibet medicinam. Cum enim odio prosequimur quempiam, quamvis aliquid rectum dicat, non propenso animo neque cum voluptate quæ ab eo dicuntur excipimus: quod ipsum ne tum quoque accideret, suum nomen ex epistola sustulit, ut nullum epistolæ objiceretur impedimentum, quo minus posset audiri. Neque enim Judæi tantum qui erant increduli, sed et illi qui crediderant, oderant eum, et aversabantur. Cum igitur ascendisset Jerosolimam, audi quid illi Jacobus dicat, et alii omnes. *Vides, frater, quot millia sunt Judæorum, qui convenerunt, et hi omnes amulatores sunt legis, et audierunt de te, quia discessionem doceas a lege* (Act. 21. 20. 21). Idcirco illum oderant et aversabantur.

12. Hæc igitur causa est propter quam non Judæi fidei ejus crediti sunt, sed gentiles. Cum vero crediti fuissent ipsi, non jam pari ratione ac Petrus, neque eadem via deducebat illos ad fidem, sed alia. Cum autem allam audis, ne discrimen in prædicatione esse arbitreris. Eadem quippe uterque Judæis et gentilibus prædicabat: exempli causa, Deum esse Christum, crucifixum suumque sepultum, et resurrexisse, atque in dextera Patris sedere, tum judicaturum vivos et mortuos, et quæcumque talia pariter Paulus et Petrus prædicabant. In quo igitur discrimen fuit? In observatione ciborum, in circumcissione, in aliis Judaicis ritibus. Nam Petrus quidem discipulis suis palam et aperte dicere non audebat ab his penitus abstinendum esse. Metuebat enim ne forte, si consuetudinem istam ante tempus vellet evellere, simul etiam cum illis Christi fidem evelleret, cum nondum mens Judæorum ob diuturnam anticipatam opinionem circa legem hæc verba posset audire. Propterea sinebat eos beatus Petrus judaizare. Et quemadmodum optimus agricola cum juxta veterem arborem teneram plantam

conseverit, non audeat veterem evellere arborem, metuens ne, radicibus illis avulsis, nova planta simul avellatur, sed exspectat prius illam recte deligi, et in terræ visceribus radices agere, tum deinde veterem confidenter evellit, neque jam de planta novella quidquam timet: sic nimirum et beatus Petrus agebat: recens plantatam fidem recte deligi in auditorum mentibus sinebat, ut cum altas radices egisset, confidenter deinde Judaicam omnem anticipatam opinionem extirparet. Sed non ita Paulus, qui omni ejusmodi necessitate liberatus erat, dum gentilibus prædicaret, qui legis necdum participes facti erant, neque Judaicas observationes audiverant. Non enim illos hæc egisse, quod sibi invicem essent contrarii, sed quod discipulorum imbecillitati se attemperarent, ex eo colligere licet, quod Paulum ista non aliter ac Petrum permittere videamus, neque permittere tantum, sed etiam ipsum cooperari, ac Petrum rursus eandem libertatem sancire, quam Paulus omnibus gentibus prædicabat. Sed ubi tandem, inquit, istud utrumque licet videre? In ipsis Jerosolymis. Hic enim et caput rasis, et sacrificavit, et sanctificationem perfecit gentium doctor. Hoc nimirum tempus exigebat, et quod multi adessent Judæi. *Vides enim, inquit, frater, quot millia sunt Judæorum qui convenerunt, et audierunt de te, quia discessionem doceas a lege* (Act. 21. 20. 21).

13. Ille itaque cum condescendere cogerebatur, judaizabat: sed non juxta ex animi sui sententia, sed secundum dispensationem id agebat. Petrus rursus Judæorum doctor, et qui circumcissionem ubique ac Judaicas observationes permittebat, propter discipulorum infirmitatem, quoniam tempus videbat se ab hac necessitate liberasse, neque tutum erat tamdiu illi condescensionem indulgere, sed dogmatum tempus erat et legum: audi quid dixerit. Nam quoniam ascenderant ex Antiochia Paulus et Barnabas, ut quid certum esset edicerent: cum multa esset orta questio, surgens Petrus dixit: *Viri fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire gentes verbum evangelii, et credere* (Act. 15. 7). Deinde cum alia interjecta dixisset, adjunxit: *Quid ergo tentatis Deum imponere jugum super cervices gentium, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per fidem Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi* (Ib. v. 10. 11). Vides tum quidem cum tempus esset indulgentiæ, et Paulum judaizasse, cum vero tempus condescensionis non esset, verum dogmata spargenda essent, et sancienda mandata, Petrum ab illa condescensione liberatum sincera puraque dogmata tradidisse. Atque hæc cum dicerentur, Paulus intererat, et audiebat, et acceptam epistolam quovis gentium deferebat, neque dici potest eum apostoli mentem ignorasse. Cur igitur nunc eum reprehendit, dicens eum timuisse illos qui ex circumcissione erant (Gal. 2. 12)?

14. *Historiam paulo altius repetit. Gentiliter vivere quid sit.* — Ut autem eorum quæ dicuntur historiam cognoscatis, paulo altius illam exorsus narrabo; sed attendite, quæso: jam enim ad penitissimas partes

pervenimus questionis. Jacobus frater Domini tum initio Ecclesie Jerosolymitanæ erat episcopus, et Judæis præerat omnibus qui crediderant. Accidit autem, ut essent Antiochiæ quoque Judæi, qui cum Christo credidissent, eo quod procul abessent ab Jerosolyma, viderentque multos qui crediderant ex gentibus confidenter et absque Judaicis observationibus vivere, sensim ac paulatim inducerentur, ut a Judaica consuetudine abstinerent, et puram minimeque adulteratam fidei doctrinam retinerent. Cum ergo descendisset Petrus, et nullam esse condescensionis necessitatem videret, gentiliter deinceps vivebat. Hoc autem appellat gentiliter vivere Paulus, absque Judaica vivere observatione, nihil ex illis legis ritibus custodire, exempli causa, circumcisionem, sabbatum, vel quidpiam ejusmodi. Cum igitur Petrus ita viveret, descenderunt quidam a Jacobo Judæi, hoc est ex Jerosolyma, qui, quod in metropoli semper versati essent, neque quemquam vidissent ita viventem, adhuc anticipatam illam Judaicam opinionem retinebant, multasque ex observationibus illis secum trahebant. Hos cum vidisset Petrus, qui a Jacobo et Jerosolyma descenderant, qui adhuc infirmi erant, timeretque ne scandalum passi a fide resilirent, mutatus est rursus, et omnia gentili vitæ ratione, ad priorem rediit indulgentiam, et ciborum observationes custodivit. Illum ergo Judæi cum vidissent, qui Antiochiæ versabantur, id agentem, neque mentem ejus perspectam laborent, qua id agebat, abducti sunt et ipsi, ac propter magistrum judaizare cogebantur. Atque hoc est, quod reprehendit Paulus: ut autem clarius fiat quod dicimus, ipsa vobis apostolica verba recitabo: *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam veniret quidam a Jacobo, hoc est Jerosolymis, cum gentibus edebat, hoc est cum iis qui erant Antiochiæ. Cum autem venissent quidam Jerosolymis, periti legis, subtrahat et segregabat se Petrus, timens eos qui ex circumcissione erant. Quosnam? Eos qui a Jacobo descenderant; Et abducebantur cum eo cæteri Judæi. Quinam Judæi? Qui, priusquam Jerosolymitani descendissent, Antiochiæ debebant, nec ullam observationem Judaicam custodiebant: Ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.* Atque hæc quidem est, quæ apparet reprehensio.

15. *Aliorum quorundam solutionem præmittit.* — Porro si lubet, excogitatas etiam ab aliis defensiones ubi primo loco posuero, tum meam quoque sententiam conabor expromere, vobisque faciam optionem, ut ex iis, quæ dicta fuerint, quod potissimum placeat, eligatis. Quo igitur pacto nonnulli hanc questionem solverunt? Non erat hic Petrus, inquit, ille primus apostolorum, cui fuerunt oves a Christo creditæ, sed alius quispiam vilis et abjectus, et unus e vulgo. Unde id constat? Cum cæteros Judæos abductos fuisse cum illo dixisset, adjecit, inquit, *Ita ut et Barnabas duceretur cum eis in illam simulationem.* Quod autem dixit, *Ita ut et Barnabas*, indicat multo fuisse mirabilius illud, quam Petrum abductum esse. Sic

enim loquutus est, ut majorem illum censere videatur, Non modo Petrus, inquit, sed et Barnabas: atqui Barnabas Petro illo major non erat. Verumtamen non ita se res habet, plane ita se non habet. Neque enim eo quod Barnabas major esset, ideo miratur magis: sed quam ob causam? Quod nimirum ille quidem in circumcisionem missus esset, at Barnabas cum Paulo gentibus prædicaret, et ubique cum Paulo copularetur: quemadmodum igitur alibi dicit, *Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem non operandi* (1. Cor. 9. 6)? et rursus, *Ascendi Jerosolymam cum Barnaba* (Gal. 2. 1): et ubique vides illum cum Paulo docere. Non ergo quod Petro major esset, idcirco eum quoque abductum esse miratur: sed quod is qui secum semper prædicabat, cuique nihil erat commune cum Judæis, verum inter gentes docebat, ipse quoque esset abductus. Cæterum Petrum illum esse de quo hæc omnia dicit, cum ex iis quæ præcesserunt, tum ex iis quæ sequuntur, manifestum est. Quod enim se in faciem restitisse illi dicit, ac pro magno illud habet, nihil aliud indicat, nisi se dignitatem minime reveritum esse personæ: porro de altero quopiam si dixisset, se in faciem illi restitisse, nequaquam hoc pro magno habuisset. Præterea si quispiam alius Petrus fuisset, non tantum valuisset ejus mutatio, ut cæteros etiam Judæos attraheret. Neque enim adhortatus est, neque consulit: sed tantum subtrahat et segregabat se: atque illa subtractio et segregatio cæteros omnes discipulos attrahere potuit propter personæ dignitatem.

16. *Alteram solutio questionis, cur reprehensus sit Petrus, quo consilio Paulus Petrum argueret.* — Itaque Petrum fuisse satis ex his constat: cæterum aliam solutionem, si velitis, dicemus. Quænam igitur est altera? Recte Petrum reprehendebat Paulus, quod ultra modum indulgentia uteretur. Nam qua ratione ipse, cum esset Jerosolymis, condescendebat Judæis, eadem quoque illum oportuit, cum Antiochiam venisset, non ad Judæos respicere, sed ad eos qui crediderant ex gentibus. Ut enim, cum omnes erant Judæi, etiam Paulus judaizare coactus est: ita cum plures erant ex gentibus, nec ullam civitatis necessitatem indulgentiæ afferebat, non oportebat propter paucos Judæos scandalo esse tot gentilibus. At enim hoc non jam solutio est, sed amplificatio questionis. Quod enim inordio dicitur orationis, non id nobis propositum est, ut ostendamus recte reprehendisse Paulum; sic enim adhuc restabit questio. Petrus enim obnoxius criminationi videbitur; sed id potissimum querimus, quo pacto et hunc, et illum reprehensione liberemus. Quonam igitur pacto id fiet? Si qua mente unus increparit, et alter fuerit increpat, discamus, et sententiam illam explicemus. Quæ tandem igitur est illa sententia? Vehementer optabat Petrus, eos qui descenderant Jerosolyma a Jacobo profecti, Judaica observatione liberare. Quod si hanc ipse sententiam introduxisset, et in medium progressus dixisset, Judaicis ritibus uti desinente, quasi contraria sibi ipsi, et iis omnibus, quæ ab ipso fuerant

τὴν Ἐκκλησίαν τότε ἐπεσκόπευεν ἐν ἀρχῇ, τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων προεστῆται πάντων. Συνέβαινε δὲ εἶναι καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἰουδαίους, οἵτινες πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ, διὰ τὸ τῶν Ἱεροσολύμων εἶναι πόρρω, καὶ πολλοὺς ὄρῳ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας ἀδεῶς καὶ χωρὶς Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων βιοῦντας, ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἐνήγοντο καὶ αὐτοὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀφίστασθαι συνηθείας, καὶ καθαρὰν καὶ ἀνόθευτον ἔχειν τὴν τῆς πίστεως διδασκαλίαν. Κατελθὼν τοίνυν ὁ Πέτρος, καὶ ἰδὼν οὐκ οὖσαν ἀνάγκην οὐδεμίαν συγκαταβάσεως, ἐθνικῶς ἐξῆλθε. Τὸ δὲ, ἐθνικῶς ζῆν, τοῦτό φησιν ὁ Παῦλος, τὸ χωρὶς Ἰουδαϊκῆς παρατηρήσεως, τὸ μηδὲν τῶν νομίμων ἐκείνων παραφυλάττειν, οἷον, περιτομῆν, ἢ σάββατον, ἢ τι τῶν τοιούτων. Ζῶντος τοίνυν οὕτω τοῦ Πέτρου, κατήλθον τινες Ἰουδαῖοι ἀπὸ Ἰακώβου, τουτέστιν, ἐξ Ἱεροσολύμων, οἱ, διὰ τὸ διαπαντὸς ἐπὶ τῆς μητροπόλεως διατρίβειν, καὶ μηδὲνα ὄρῳ ἐτέρως πολιτευόμενον, ἐτι τὴν πρόληψιν εἶχον τὴν Ἰουδαϊκὴν, καὶ πολλὰς τῶν παρατηρήσεων ἐκείνων ἐπεσύροντο. Τούτους ἰδὼν ὁ Πέτρος, τοὺς ἀπὸ Ἰακώβου, καὶ ἐξ Ἱεροσολύμων κατελθόντας, ἀσθενέστερον διακειμένους ἐτι, καὶ φοβηθεὶς μὴ σκανδαλισθέντες τῆς πίστεως ἀποπηδήσῃσι, μετετάξατο πάλιν, καὶ τὸ ζῆν ἐθνικῶς ἀφεῖς, ἐπὶ τὴν προτέραν συγκατάβασιν ἦλθε, βρωμάτων παρατηρήσεις φυλάττων. Ἰδόντες οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβοντες, τοῦτο ποιοῦντα, καὶ οὐκ εἰδότες αὐτοῦ τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ταῦτα ἐπραττε, συναπῆχθησαν καὶ αὐτοὶ, καὶ ἠναγκάζοντο Ἰουδαΐζειν διὰ τὸν διδάσκαλον. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ὁ Παῦλος ἐγκαλεῖ· καὶ ἵνα σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, αὐτὰ ὑμῖν λοιπὸν ἀναγνώσομαι τὰ ἀποστολικὰ ῥήματα. Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιοχείαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι καταγνωσμένος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ εἰσεῖν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, τουτέστιν, ἐξ Ἱεροσολύμων, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθαι, τουτέστι, τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ὅτε δὲ ἦλθον τινες ἐξ Ἱεροσολύμων, νομομαθεῖς, ἀπέστειλε, καὶ ἀφώρισεν ἑαυτὸν ὁ Πέτρος φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. Ποίους; Τοὺς ἀπὸ Ἰακώβου κατελθόντας· Καὶ συναπῆχθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. Ποιοὶ Ἰουδαῖοι; Οἱ πρὶν τοὺς ἐξ Ἱεροσολύμων καταβῆναι ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβοντες, καὶ μηδεμίαν Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν φυλάττοντες· Ὅστε καὶ Βαρνάβας συναπῆχθη αὐτῶν ἐπὶ ὑποκρίσει. [374] Καὶ τὸ μὲν δοκοῦν ἐγκλημα εἶναι, τοῦτο.

ιε'. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὰς παρ' ἐτέρων ἀπολογίας ἐπινοησάμενος πρότερον θεῖς, τότε καὶ τὸν ἑαυτοῦ λόγον εἰσαγαγεῖν πειράσομαι, ἐφ' ὧν τῶν λεγομένων τὴν αἵρεσιν ποιησάμενος. Πῶς οὖν τινες τὴν ζήτησιν ταύτην ἔλυσαν; Οὐκ ἦν οὗτος Πέτρος, φησὶν, ἐκεῖνος, ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος, ὁ παρὰ τοῦ Κυρίου τὰ πρόδικτα πιστευθεὶς, ἀλλ' ἕτερός τις εὐειλῆς καὶ ἀπερρίμμενος, καὶ τῶν πολλῶν εἰς. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Εἰπὼν ὁ Παῦλος, ὅτι συναπῆχθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, ἐπήγαγε, φησὶν, Ὅστε καὶ Βαρνάβας συναπῆχθη αὐτῶν ἐπὶ ὑποκρίσει. Τὸ δὲ εἰπεῖν, Ὅστε καὶ Βαρνάβας, δηλοῦντός ἐστιν, ὅτι πολὺ

τοῦτο θαυμαστότερον ἦν τοῦ Πέτρου ἀπαχθῆναι. Ὡς γὰρ μείζονα αὐτὸν κηθεῖς, οὕτως εἶπεν, ὅτι οὐ μόνον Πέτρος, ἀλλὰ καὶ Βαρνάβας· Πέτρου δὲ ἐκείνου μείζων Βαρνάβας οὐκ ἦν. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστὶν. Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ μείζων ἦν ὁ Βαρνάβας, διὰ τοῦτο ἐπὶ τούτῳ θαυμάζει μᾶλλον, ἀλλὰ τίνας ἐνεκεν; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν εἰς τὴν περιτομὴν ἀπεστάλη, Βαρνάβας δὲ μετὰ Παύλου τοῖς ἔθνεσιν ἐκήρυττε, καὶ πανταχοῦ τῷ Παύλῳ συνέζευκται· ὡς περ οὖν ἀλλαγῶ φησὶν, Ἐ μόνος ἔγω καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; καὶ πάλιν, Ἀρέθην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβαν, καὶ πανταχοῦ μετὰ τοῦ Παύλου διδάσκοντα αὐτὸν ὄρῳ. Οὐκ ἐπειδὴ οὖν μείζων ἦν Πέτρος, διὰ τοῦτο θαυμάζει, ὅτι καὶ αὐτὸς συναπῆχθη· ἀλλ' ἐπειδὴ μετ' αὐτοῦ κηρύττων ἀεὶ, καὶ οὐδὲν κοινὸν πρὸς Ἰουδαίους ἔχων, ἀλλ' ἐν τοῖς ἔθνεσι διδάσκων, καὶ αὐτὸς συναπῆχθη. Ὅτι δὲ Πέτρος ἐστὶ, περὶ οὗ ταῦτα πάντα φησὶ, δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω, καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, καὶ ὡς μέγα θεῖναι τοῦτο, ὅθεν ἕτερον δηλοῦντός ἦν, ἀλλ' ἢ ὅτι οὐκ ἠδέσθη τῷ προσώπῳ τὸ ἀξίωμα· οὐκ ἂν δὲ περὶ ἐτέρου λέγω, ὅτι Κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὡς μέγα τι τοῦτο ἂν ἐθῆκε. Πάλιν, εἰ ἄλλος ἦν Πέτρος, οὐκ ἂν ἡ μετὰστασις αὐτοῦ τοσοῦτον ἴσχυεν, ὥστε καὶ τοὺς λοιποὺς ἐφελκύσασθαι Ἰουδαίους· οὔτε γὰρ παρήνεσέ τι, οὔτε συνεθεύλευσεν, ἀλλὰ μόνον ὑποστelle, καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν· καὶ ἴσχυσεν ἡ ὑποστολή καὶ ὁ ἀφορισμὸς πάντας ἐπισπάσασθαι τοὺς μαθητὰς διὰ τὸ τοῦ προσώπου ἀξίωμα.

ις'. Ὅτι μὲν οὖν Πέτρος ἦν, ἐκ τούτων δῆλον· εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὴν ἐτέραν λύσιν ἐροῦμεν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἐτέρα; Καλῶς ἐνεκάλεσε Παῦλος, φησὶ, τῷ Πέτρῳ, ὅτι πέρα τοῦ μέτρου τῆς συγκαταβάσεως ἐχρήσατο. Καὶ γὰρ ὅν τῶν αὐτῶν ἐν Ἱεροσολύμοις γενομένων συγκατέβη τοῖς Ἰουδαίοις, οὕτω κἀκείνον ἐχρῆν, φησὶν, εἰς Ἀντιοχείαν ἐλθόντα, μὴ πρὸς Ἰουδαίους ἰδεῖν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Ὅσπερ γὰρ ἦν κα πάντες Ἰουδαῖοι ἦσαν, καὶ Παῦλος ἠναγκάσθη Ἰουδαΐζειν· οὕτως ἐνθα πλείους ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν, καὶ ἡ πόλις οὐδεμίαν ἀνάγκην παρεῖχε συγκαταβάσεως, οὐκ ἐχρῆν διὰ τοὺς ὀλίγους Ἰουδαίους σκανδαλίσαι τοῖς τοσοῦτοις [375] Ἕλληνας. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶ λύσις, ἀλλ' ἐπίτασις τοῦ ζητήματος. Ὁ γὰρ ἀρχόμενος εἶπεν τοῦ λόγου, οὐ τοῦτό ἐστι τὸ σπουδαζόμενον ἡμῖν, δεῖξαι ὅτι καλῶς ἐνεκάλεσε Παῦλος· ἐπεὶ οὕτω μενεῖ τὸ ζήτημα. Φανήσεται γὰρ ὑπεύθυνος ὢν ταῖς μέμφεσιν ὁ Πέτρος· τὸ δὲ ζητούμενον, καὶ τοῦτον κἀκείνον ἀπαλλάξαι τῶν ἐγκλημάτων. Πῶς οὖν ἔσται τοῦτο; Ἄν τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ὁ μὲν ἐπετίμησεν, ὁ δὲ ἐπετιμήθη, μάθωμεν, καὶ τὴν διάνοιαν αὐτὴν ἀναπτύξωμεν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ διάνοια; Σφόδρα ὁ Πέτρος ἐπεθύμει καὶ τοὺς ἐξ Ἱεροσολύμων κατελθόντας, τοὺς ἀπὸ Ἰακώβου, ἀπαλλάξαι τῆς παρατηρήσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἄλλ' εἰ μὲν αὐτὸς ταύτην εἰσηγήσατο τὴν γνώμην, καὶ παρελθὼν εἶπε, Παύσασθε τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσι χρώμενοι, ὡς ἐναντία ἑαυτῷ δημηγορῶν, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένοις ἅπασιν κατὰ τὸν ἑμπροσθεν χρό-

νον, ἔσκανδάλισεν ἄν τούς μαθητάς. Πάλιν, εἰ Παῦλος πρὸς αὐτούς τοῦτον ἀπέτεινε τὸν λόγον, οὐδ' ἄν προσέσχον, οὐδ' ἄν ἠνέσχοντο τῆς ἀκροάσεως. Οἱ γὰρ καὶ χωρὶς τούτου μισοῦντες αὐτὸν καὶ ἀποστρεφόμενοι διὰ τὴν τοιαύτην φήμην, πολλῶ μᾶλλον, εἰ καὶ συμβουλευόντος ταῦτα ἤκουσαν, ἀπεπήδησαν ἄν. Τί ὧν γίνεται; Ἰουδαίους μὲν οὐδεὶς αὐτῶν ἐπιτίμα τοῖς ἐξ Ἰακώβου, δέχεται δὲ τὴν ἐπιτίμησιν ὁ Πέτρος παρὰ τοῦ Παύλου, ἵνα ἐγκαλούμενος ὑπὸ τοῦ συναποστόλου, δικαίαν ἔχοι λοιπὸν τὴν παρῆρησιαν τοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐπιπλήξαι· καὶ ἐπιτιμᾶται μὲν ὁ Πέτρος, διορθοῦνται δὲ οἱ μαθηταί. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ συναλλαγματῶν γίνεται βιωτικῶν. Ὅταν γὰρ τινες ὀφείλωσι τινα ἑλλείμματα πολιτικῶν εἰσφορῶν, εἴτα οἱ μέλλοντες αὐτούς ἀπαιτεῖν, αἰσχύνονται καὶ ἐρυθριῶσι προσνεχθῆναι σφοδρότερον, βουλόμενοι πλείονα λαβεῖν ἀφορμὴν καὶ ἐξουσίαν τῆς κατ' αὐτῶν σφοδρότητος, παρασκευάζουσιν ἑτέρους τῶν συστρωτικῶν ἀποδοῦσαι, λοιδορησασθαι, μυρία ἕτερα αὐτοῖς διαθεῖναι δεῖνα ὀρώντων ἐκείνων, ἵνα τούτων γενομένων, μηκέτι παρ' ἑαυτῶν, μηδὲ οἰκοθεν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐτέρου ἀνάγκης δοκῶσιν θικείνους σφοδρότερον ἐπιτίθεσθαι· καὶ γίνεται ἡ ἐτέρων ὕβρις αὐτοῖς ἀπολογία πρὸς τοὺς ὑπευθύνους τοὺς ἑαυτῶν.

ιζ'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Παύλου καὶ ἐπὶ Πέτρου γέγονεν. Ὄφειλον γὰρ τινα ἑλλείμματα οἱ Ἰουδαῖοι. Ποῖα δὴ ταῦτα; Τὸ παντελῶς ἀποστῆναι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀπαιτήσιαι ταῦτα τὰ ἑλλείμματα σφοδρότερον ὁ Πέτρος ἐβούλετο, καὶ καθαρὰν εἰσπράξασθαι παρ' αὐτῶν τὴν πίστιν. Βουλόμενος τοίνυν πλείονα λαβεῖν ἐξουσίαν καὶ ἀφορμὴν τῆς τοιαύτης εἰσπράξεως, παρασκευάζει τὸν Παῦλον ἐπιτιμῆσαι μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ ἐπιπλήξαι, ἵνα ἡ ἐπιπλάστος ἐπιτίμησις αὐτῆ δικαίαν αὐτῷ παρῆρησιαν κατ' ἐκείνων ἀφορμὴν παρέχη καὶ πρόσφαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενός φησι, *Κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Εἶπον τῷ Πέτρῳ ἐμπροσθεν πάντων*. Εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀπόστολον διορθώσασθαι ἐβούλετο, κατ' ἴδιαν ἄν τοῦτο ἐποίησεν· ἐπεὶ δὲ οὐ τοῦτο ἦν τὸ σπουδαζόμενον (ἦδει γὰρ τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ἅπαντα ταῦτα ἐποίει), ἀλλ' ἐκείνους μέχρι πολλοῦ χωλεύοντας στηρίζαι ἐσπουδαζε, διὰ τοῦτο ἐμπροσθεν πάντων [376] ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν. Ὁ δὲ Πέτρος ἀνέχεται, καὶ σιγᾷ, καὶ οὐκ ἀντιλέγει. Ἥδεις γὰρ τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ὁ Παῦλος ἐπιτίμα· καὶ τὸ πᾶν ὁ Πέτρος κατώρθωσε σιγήσας. Ἡ γὰρ τούτου σιγὴ διδασκαλία τοῖς Ἰουδαίοις ἐγένετο τοῦ μηκέτι τοῖς νομίμοις ἐνέχεσθαι. Οὐ γὰρ ἄν ὁ διδάσκαλος ἐσίγησε, φησὶν, εἰ μὴ συνήδει δικαίως ἐπιτιμῶντι τῷ Παύλῳ. Ἄλλ' εἰ δοκεῖ, καὶ αὐτῆς τῆς ἐπιτιμῆσεως ἀκούσωμεν. *Εἶπον τῷ Πέτρῳ πάντων ἐμπροσθεν*, φησὶν, *Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς*. Σκόπει σύνεσιν· οὐκ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι *Κακῶς ποιεῖς Ἰουδαϊκῶς ζῶν*· ἀλλ' ἐλέγχει αὐτοῦ τὴν προτέρην ἀναστροφήν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς Παύλου γνώμης ἡ παραίνεσις καὶ ἡ συμβουλή, ἀλλ' ἐκ τῆς Πέτρου κρίσεως τῆς ἤδη γεγενημένης εἰσενηνέχθαι δοκῆ. Εἰ μὲν γὰρ εἶπε, *Κακῶς ποιεῖς τὸν νόμον τηρῶν*, ἐπιτίμησαν ἄν οἱ μαθηταί· οἱ Πέτρον·

* Alii et 748 καλῶς ποιεῖ.

νὺν δὲ ἀκούσαντες, ὅτι οὐ τῆς Παύλου γνώμης ἡ παραίνεσις ἦν καὶ ἡ διόρθωσις αὐτῆ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Πέτρος οὕτως ἐζή, καὶ ταῦτα εἶχεν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ λόγια, καὶ ἐκόντες καὶ ἄκοντες ἠσύχαζον. Διὰ τοῦτο οὐτε Πέτρος εἰσηγείται τὴν γνώμην, ἀλλ' ἀνέχεται παρ' ἐτέρου, τοῦ Παύλου λέγω, διελέγχεσθαι, καὶ σιγᾷ, ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὴν διδασκαλίαν.

ιη'. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον τὴν σύνεσιν ἔστιν ἰδεῖν τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς εἰρημένων. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς*, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, ἀλλ' ὅτι *Ζῆς*· ὥστε καὶ νῦν τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχεις· καὶ τὸ πολλῆς γέμον σύνεσεως, τὸ ἐπαγομένον ἔστιν. Εἰπὼν γὰρ, *Ἐθνικῶς ζῆς, Ἰουδαῖος ὄν*, οὐκ ἐπήγαγε· τί τοὺς Ἰουδαίους ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν, ἀλλὰ πῶς; *Τί τὰ ἔθνη*, φησὶν, *ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν*, ἵνα τῷ δοκαῖν τῶν ἰδίων ἀντιπαύσθαι μαθητῶν, καὶ προσήματι τῆς ὑπὲρ τῶν ἰδίων κηδεμονίας, πείσῃ τοὺς Ἰουδαίους ἀποστῆναι τῆς παλαιᾶς συνηθείας. Ὅτι γὰρ πέπλασται τὰ ἐγκλήματα, ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων δῆλον. Ἀνωτέρου γὰρ εἰπὼν, *Συνακήχθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι*, ἐνταῦθα λέγει· *Τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν*; Καὶ μὴν ἐχρήν εἶπεῖν, *Τί τοὺς Ἰουδαίους ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν*; Οἱ γὰρ συναπαχθέντες, οὐχ οἱ ἐξ ἔθνῶν ἦσαν, ἀλλ' Ἰουδαῖοι. Ἄλλ' εἰ μὲν τοῦτο εἶπεν, ἔδοξεν ἄν ὁ λόγος τραχὺς εἶναι, καὶ οὐδὲν αὐτῷ προσήκων· τῶν γὰρ ἔθνῶν διδάσκαλος ἦν· νῦν δὲ ἐν προσήματι κηδεμονίας τῶν ἰδίων μαθητῶν ἀνεῦθον καὶ ἐλευθέρην ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν· καὶ ἵνα μάρτυρε, ὅτι οὐκ ἐπιτίμησις ἦν κατὰ Πέτρον τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ παραίνεσις καὶ διδασκαλία τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τάξει τῆς ἐπιτιμῆσεως τῆς κατὰ Πέτρον, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· *Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἔθνῶν ἁμαρτωλοί*. Ταῦτα γὰρ λοιπὸν διδάσκοντός ἐστι, καὶ οὐκ ἔτι εἰς Πέτρον τὸ πᾶν περίστησιν, ἀλλὰ κοινὸν τὸν λόγον. Εἰ μὲν γὰρ ὡς διδάσκων ἐξ ἀρχῆς εἰσέβαλεν, οὐκ ἄν ἠνέσχοντο Ἰουδαῖοι· νῦν δὲ τὴν ἀρχὴν ἐξ ἐπιτιμῆσεως λαθῶν, καὶ δόξας δικαίαν ποιεῖσθαι κατὰ τοῦ Πέτρου τὴν ἐπιτίμησιν, ὡς τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἔλκοντες πρὸς τὴν τῶν νομίμων παρατήρησιν, ἐκβαίνει λοιπὸν ἀδεῶς [377] εἰς παραίνεσιν καὶ συμβουλήν, ὡς τῆς ἀκολουθίας ἐπὶ τοῦτο ἀγούσης αὐτόν. Ἴνα γὰρ μὴ τις ἀκούσας, ὅτι *Τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν*, νομίση ὅτι μόνους ἐκείνους οὐκ ἔξεστιν Ἰουδαῖζειν, τοῖς δὲ Ἰουδαίοις ἀφείται, εἰς αὐτούς τοὺς διδασκάλους τὸν λόγον περίστησι. Τί λέγω, φησὶ, *καρὶ ἔθνῶν, ἡ τῶν λοιπῶν Ἰουδαίων*; Ἄλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ διδάσκαλοι, ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι. Καὶ οὐ τοῦτο λέγει μόνον τὸ δικαίωμα, ὅτι οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἀλλ' ὅτι καὶ αἱ ἐκ προγόνων Ἰουδαῖοι καθάπερ ἀπέστημεν τοῦ νόμου. Ποιάν οὖν ἔχομεν ἀπολογίαν, ἐτέρους εἰς τοῦτο ἔλκοντες; Ὅρξ πῶς λανθανόντως τῶν Ἰουδαίων καθάπτεται, καὶ τὴν διδασκαλίαν συντίθησιν ἀπηρητισμένην; Εἰπὼν γὰρ, *Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἔθνῶν ἁμαρτωλοί*· καὶ αἰτίαν τίθησιν εὐλογον, δι' ἣν ἀπέστησαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ· *Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιοῦθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· δίδοτε οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ*.

ιβ'. Ὅρξ πῶς συνεχῶς καὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ νόμου μνημονεύει, καὶ τῆς κατὰ τὴν πίστιν δικαιοσύνης; Καὶ πυκνῶς στρέφει τὰ ὄνόματα, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπι-

ante patrata, prædicaret, discipulis suis scandalum attulisset. Rursus si hanc ab illo Paulus orationem direxisset, nequaquam acquirissent, neque audire potuissent. Nam qui alioquin oderant illam, et aversabantur ob similem sparsum rumorem, multo magis, si etiam ista consulentem audissent, plane abhorruissent. Quid ergo factum est? Judæos quidem, qui erant a Jacobo, nullus illorum increpabat, sed increpationem excipit Petrus a Paulo reprehensus, ut cum a coapostolo correctus fuerit, justa cum fiducia deinde possit discipulos objurgare: et arguitur quidem Petrus, corriguntur autem discipuli. Hoc etiam in contractibus fit sæcularibus. Nam si quando nonnulli civilium tributorum reliqua debeant, ac deinde illi qui exacturi sunt illa, non audeant, sed erubescant vehementius illos urgere, ut majorem capteant occasionem ac facultatem illis vehementius instandi, a committionibus spoliari se curant, et conviviciis affici, atque aliis innumeris vexari malis in conspectu illorum, ut dum ista fiunt, nequaquam ex se, aut sua sponte, sed imposita a cæteris necessitate videantur illos urgere: et illata a cæteris contumelia apud alios ipsis obnoxios executionis ansam suppeditat.

17. *Cur se argui voluerit Petrus; simulatam fuisse reprehensionem ostendit.* — Hoc et in Paulo ac Petro accidit. Debebant enim reliqua nonnulla Judæi. Quænam illa porro? Nimirum ut a Judaismo penitus abstinerent. Hæc reliqua Petrus vehementer repetere cupiebat, et puram ab illis fidem exigere. Cum igitur majorem facultatem et occasionem exactionis ejusmodi nancisci vellet, a Paulo se vehementer increpari et objurgari curavit, ut hæc simulata increpatio justam ipsi adversus illos ansam et occasionem præberet. Idcirco etiam in ipso initio, *In faciem, inquit, ipsi restiti,* et hic rursus, *Dixi Petro coram omnibus.* Nam si quidem Petrum corrigere voluisset, privatim id egisset, sed quoniam non id erat, quod studiose expetebat (noverat enim qua mente cuncta illa faceret), sed eos, qui diu claudicaverant, stabilire cupiebat, idcirco in conspectu omnium adhibet increpationem. At Petrus sustinet, et tacet, neque contradicit. Sciebat quippe quo animo Paulus increparet, et totum Petrus tacendo perficiebat. Ejus quippe silentium Judæos docebat non amplius legis ritibus adhærendum esse. Neque enim magister ipse tacuisset, inquebant, nisi sibi conscius esset, merito se a Paulo fuisse reprehensum. Sed, si placet, ipsam reprehensionem audiamus. *Dixi Petro coram omnibus, inquit, Si tu, cum Judæus sis, gentiliter vivis.* Animadvertite prudentiam: non dixit illi: Male agis, dum judaice vivis: sed priorem ejus arguit conversationem, ut non jam ex sententia Pauli admonitio et consilium, sed ex Petri judicio jam expresso videatur inferri. Nam si quidem dixisset, Male agis¹, dum legem observas, reprehendissent Petri discipuli: jam vero cum audiunt, non esse ex mente Pauli admonitionem illam, vel correctionem, sed ipsam Petrum ita vivere solitum, et hæc dogmata in animo habuisse, vellent nollent, quiescere debue-

¹ Alii, bene agis.

runt. Propterea neque Petrus illam sententiam introducit, verum ab altero se coargui, hoc est a Paulo, permittit, et silet, ut doctrinam facillius possit admitti.

18. Neque vero tantum inde Pauli prudentiam spectare licet, sed ex iis etiam, quæ deinde sunt dicta. Non enim dixit, Si tu, cum Judæus sis, gentiliter vivobas, et non Judaice, sed *Vivis*: itaque nunc etiam eandem sententiam sequeris: quodque multam sapit prudentiam, mox adjicit. Cum enim dixisset, *Gentiliter vivis, cum Judæus sis*, non adjunxit, *Cur Judæos cogis judaizare? sed quid? Cur gentes, inquit, cogis judaizare?* ut dum sibi discipulos suos videtur vindicare, et de gentibus esse sollicitus, Judæis suadeat, ut ab antiqua consuetudine recedant. Nam simulatam esse reprehensionem, ex iis ipsis quæ dicta sunt, liquet. Cum enim paulo ante dixisset, *Abducebantur cum eo cæteri Judæi*, hoc loco ait, *Cur gentes cogis judaizare?* Atqui dicendum erat, *Cur Judæos cogis judaizare?* Qui enim simul abducti fuerant, non ex gentibus erant, sed Judæi. Verumtamen si hoc dixisset, paulo asperior visa esset oratio, nec ullo modo ei conveniens, quippe qui gentium doctor esset: jam vero per speciem defensionis et curæ suorum discipulorum, immunem ac liberam objurgationem suam reddit. Atque ut intelligatis orationem illam non jam reprehensionem Petri fuisse, sed admonitionem, ac doctrinam Judæis per speciem reprehensionis Petri adhibitam, audi quæ sequuntur: *Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores* (Gal. 2. 15). Hæc enim jam sunt verba docentis, neque ad Petrum cuncta referuntur, sed orationem reddidit communem. Si enim tamquam docens ab initio hæc introduxisset, non tulissent Judæi; jam vero cum initio a reprehensione ducto, et quod videatur merito Petrum reprehendere, ut qui conversos ex gentibus ad legis rituum observationem allicere videretur, transit deinde confidenter ad admonitionem et consilium, quasi ab ipsa serio tractumque sermonis eo velatus fuisset. Ne enim quispiam forte cum audiisset, *Gentes cogis judaizare*, solis illis putaret judaizare non esse permissum, sed Judæis licere, orationem redigit ad ipsos doctores. Quid ego de gentibus, inquit, aut reliquis Judæis loquor? Imo etiam doctores nos et apostoli. Neque hoc solum causæ firmamentum affert, sed etiam quod nos ex posteris Judæi penitus a lege discesserimus. Quæ nobis igitur dari venia poterit, si cæteros ad hoc pertrahamus? Vides ut Judæos occulte carpat, et doctrinam perfectam constituat? Cum enim dixisset, *Nos natura Judæi, et non ex gentibus, peccatores*: et causam affert rationi consentaneam ob quam a Judaismo desciverant: *Scientes, quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: nos quoque in Christum Jesum credidimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis, eo quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi* (Gal. 2. 16).

19. *Infirmiorem legis inculcat apostolus.* — Vides ut frequenter infirmitatis legis faciat mentionem, et justitiæ quæ est ex fide? Et crebro inculcat ea nomina,

quod non est reprehendentis, sed docentis et consulentis. Verum, ut dicebam, si quidem, ut in Judæos inveheretur, hæc diceret, actum esset, ac res esset plane deplorata, quod illi hujus doctrinam minime ferrent: quoniam autem ad Petrum orationem convertit, illi clam utilitatem percipiebant, dum reprehenderetur ac taceret Petrus, ejusque sententia omnis detegeretur non ab ipso, sed a coapostolo, et prior ejus conversatio in medium proferretur. Deinde vero ut apud se dicerent: Itaque licet Petrus et Paulus perperam egerint: justas et indubitatas afferunt causas, ob quas Judaicis ritibus adhærendum non est. Eæ vero sunt, quod justificare lex minime possit, sed fides tantum. Atque hic quidem leni ac moderata utitur oratione: progressus autem paululum vehementiorem adhibet et acriorem. *Quod si querentes justificari in Christo inventi sumus et ipsi peccatores, num Christus peccati minister est (Galat. 2. 17)?* Quod autem dicit talem sententiam habet: Fides justificat, et a ritibus Judaicis jubet discedere, ut qui jam cessarint: quod si adhuc lex imperat atque dominatur, et qui eam deseruerit, prævaricationis est reus, Christus, qui nobis, ut illam desereremus, imperavit, nobis prævaricationis auctor fuisse reperietur, neque solum nos peccato non liberasse, sed et in peccatum impulsisse. Si enim ob fidem legem deseruimus, porro a lege discessisse peccatum est, fides ob quam legem deseruimus, ipsa nobis facta est causa peccati. Quando autem ad absurdum jam sermonem redegit, neque ulla demonstratione indignit ad refutandum, sed contentus fuit dicere, *Absit*, quod absurditas in confesso esset: *Si enim*, inquit, *quæ destruxi, iterum hæc ædifico, prævaricatorem me constituo (Gal. 2. 18):* in contrarium convertit orationem, et ostendit, non transgredi legem, sed legem non deserere, hoc prævaricatorem reddere; et per speciem propriæ personæ rursus Petrum designat. In quo enim Petrus ciborum observationem violavit, qui gentiliter statuerat vivere? Cum igitur ad Judæos iterum redierit, et cum illis vivat, reperietur ædificare quæ destruxerat.

20. Vides quo pacto ubique in condemnatione Petri hæreat, et priorem ipsius conversationem manifestet: ut non a lingua Pauli, sed a mente Petri, quam

rebus ipsis ostenderat, Judæi admonitionem accipere videantur? Propterea dicit: *Timens eos qui ex circumcissione erant, et Quia reprehensus erat; et Quod non recte ambularet ad veritatem evangelii.* Non quod ita se haberet: absit; hoc enim pluribus demonstravimus: sed quemadmodum tum temporis reprehendebat Paulus, et hæc audiens Petrus tacebat, ne Pauli dispensationem everteret, et contentus erat quasi non recte ageret, objurgationem admittere, ut illud sibi apud discipulos excusationi esset: ita nimirum nunc iste eodem consilio quo Petrum arguebat, hæc scribit, quæ tum scribebat ad Galatas. Nam si tum objurgari Petrum, et tacere, utile Judæis erat, multo magis nunc etiam ista de ipso prædicari, utile iis erat ex Galatis, qui fuerant depravati. Ut enim qui tum Antiochiæ degebant, cum acriter reprehensum cernerent Petrum, et tacentem, magistri accusatione corripiebantur, ac silentio: sic et nunc Galatæ, qui eodem morbo Judaicæ observationis laborant, et dum Paulum audiunt hæc de ipso dicentem, utpote quia reprehensus erat, et non recte ambulabat ad veritatem evangelii, cumque propter hæc objurgatus siluisset: maximam inde percipiebant doctrinam, ut non amplius Judaicis ritibus adhærent. Idcirco etiam Paulus et tunc increpavit, et nunc illius temporis objurgationis mentionem facit: neque minus idcirco Petrum laudari convenit, quod omnibus iis, quæ dicta sunt, assensum præbuerit. Ille enim fuit, qui omnia præstitit, qui accusari se passus est, et conticuit. Hic dispensationis est fructus. Ita nos utrumque apostolorum criminis liberavimus, utrique vero laudes debentur innumeræ: quod ad aliorum salutem omnia audire studuerit simul, ac dicere. Nos autem deinceps Petri et Pauli Deum rogemus, ut qui mutuis illos concordie vinculis inter se devinxit, nos quoque mutuo vehementiori caritate constringat: quo tandem mutuam inter nos secundum Deum concordiam foventes, sanctorum illorum conspectu dignemur, et in æternis eorum possimus tabernaculis inveniri, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem, et cum quo Patri et Spiritui sancto, gloria, imperium, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI PRIMI.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Éditeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Écriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesme, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Éditeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi-million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il lui faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes: Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs de Rome*, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que ces ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'englouissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, nous notre impulsion, d'autres Éditeurs se préparent au *Bullaire universel*, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.